SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONFESSIONUM...

2 — 97

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONES

VARIO COMMENTARIORUM GENERE

EXPOSITAE ET VINDICATAE.

II

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONFESSIONUM

Libri Tredecim

VARIO COMMENTARIORUM GENERE ILLUSTRATI

AB AEMULORUM OBTRECTATORUM

VEL DATIS, VEL DANDIS

SEU CONVICIIS, SEU CENSURIS, SEU ETIAM CAVILLATIONIBUS

VINDICATI ET EXPEDITI,

OPERA ET STUDIO

FR. ARCHANGELI A PRAESENTATIONE

SACERDOTIS PROFESSI CARMELITAE EXCALCEATI

THEOLOGIAE ET S. SCRIPTURAE LECTORIS.

VOLUMEN SECUNDUM.

FLORENTIAE ANNO MDCCLIX.

EX TYPOGRAPHIO PETRI CAIETANI VIVIANI; AD INSIGNE IANI.

SUPERIORUM ADPROBATIONE.

CONFESSIONUM

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

AEtatis ſuae annum trigeſimum, ex Mediolani exactis primum, plurium nonnihil bonorum, nullius autem omnino matureſcentis fructus parentem exhibet. Matris primo ad ſe adceſſum, pietatem, in Ambroſii religionem, & placita modeſtiam & obſequium ediſſerit. Tum quali ipſe animi ſenſu eiusdem Antiſtitis ſobrietatem pudicitiamque, & apud ſaeculum famam veneraretur, atque ſuſpiceret. Tanti viri concionibus, ad populum habitis magis, magisque a Manichaeis ſe avulſum, inque bonam Eccleſiae Catholicae famam deportatum profitetur; At etiam pluribus ſe in religionis negotio abreptum aeſtibus, quos longis, & gravibus cum eximio Sacerdote mille curis occupatiſſimo collationibus expendere, diſcutere, ſedare minime ſibi daretur. Interim tamen publici eiusdem ſermonibus haud modicum lucis contraxerat, ſalutari pudore ſubfuſus, ac dolens caecis ſe latratibus Eccleſiam Catholicam impetiviſſe: ſacrorumque dogmatum argumenta demenſtrativa peroptaſſe; cum tamen alterius generis coniecturis, momentiſque plura, & graviſſima firmo, & conſtanti adſenſu teneautur. Adhuc tamen honoribus vanitatibus inhians, Dei providentia pungitur, dum publicas recitaturus Imperatori laudes mille timoribus, & anxiis curis opprimitur. Ad amicos inde divertens, Alypii, & Nebridii genus, patriam, indolem, mores, varioſque caſus enarrat. Interim ipſe omnes ingenii ſui vires extendit, ut nedam Manichaeos, ſed Academicos quoque fortiſſimo argumento proſternat; Coniugii tamen delicias adhuc ardenter ambit, earumque aut amoris, aut curioſitatis Alypio, eas uſque modo non magni facienti nonnihil inſerit. Favet Auguſtino Mater, impigreque coniugium curat, quo Filii carnales ſtimuli honeſte temperentur; Pro eo tamen negotio ultima manu expediendo Deum conſulens, reſponſi, certaeque lucis quidquam haud refert. Tales in ſe vero carnales motus minime Auguſtinus ſubiiciens, ab expediendis

A·Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

pulcris honestisque conceptis consiliis retardabatur. Quale erat illud, pluribus collectis amicis, iunctisque animis in concordi perennique societate vivendi: mulierculararum societatis acriori genio dissolutum. Immo nihil minus in venerea exaextuans, priore concubina a latere avulsa, aliam sibi mox accersivit. Adeo vero ut animae immortalit..is, divinique iudicii, aeternis aut gaudiis, aut poenis destinantis certissima fide tantum coercitus, deterritusque, foedissimis Epicuri latrinis sese non immerserit.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Brevi compendio languoribus, quibus trigesimum aetatis suae annum agens afflictabatur in anima, detectis, vel repetitis, Matris pietatem fortem praedicat, quae immensi maris periculosissimo itinere divino confisa adiutorio nihil deterrita, ex Africa solvens, ubique tuta, & alacris Mediolanum adcessit. Ubi Filio scenam haud modice laetam enuntianti, se videlicet non quidem ultimo foedere Ecclesiae Catholicae iunctum, sed tamen a Manichaeorum laqueis prorsus expeditum; ipsa tamen Mater non quasi de inopinato laeto nuncio exsilivit: quin immo totum prorsus vitae suae diebus negotium expeditum iri insigni fiducia reposuit. Interim validioribus precibus eiusdem negotii properationem Deo commendans; & Ambrosium, quo Filius ad salutarem fluctuationem illam fuerat deportatus, tanquam Dei Angelum magnis sensibus gratitudinis, & dilectionis suspiciens.

SPes mea a iuventute mea, ubi mihi eras, & quo recesseras? An vero non tu feceras me, & discreveras me a quadrupedibus & volatilibus caeli? Sapientiorem me feceras, & ambulabam per tenebras, & lubricum, & quaerebam te foris a me (*a*), & non inveniebam Deum cordis mei; & veneram in profundum maris, & diffidebam (*b*), & desperabam de inventione veri. Iam venerat ad me Mater pietate fortis (*c*) terra marique me sequens, & in periculis omnibus de te secura (*d*). Nam & per marina discrimina ipsos nautas consolabatur, a quibus rudes abyssi viatores cum perturbantur, consolari solent; pollicens eis perventionem cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras. Et invenit me periclitantem quidem graviter: desperatione indagandae veritatis. Sed tamen ei cum indicassem, non me quidem iam esse Manichaeum, sed neque Catholicum Christianum, non quasi inopinatum aliquid audierit, exsilivit laetitia: cum iam secura fieret & ea parte miseriae meae in qua me tanquam mortuum, sed resuscitandum tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, ut diceres filio viduae: Iuvenis, tibi dico, surge: & reviviseeret, & inciperet loqui, & redderes illum matri suae (*e*). Nulla ergo turbulenta exsultatione trepidavit cor eius, cum audisset ex tanta parte iam factum, quod tibi quotidie plangebat, ut fieret, veritatem me nondum adeptum, sed falsitati iam ereptum (*f*). Immo vero quia certa erat, & quod restabat te daturum, qui totum promiseras: placidis-

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 33. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. I X. Theod. VI.

diſſime, & pectore pleno fiduciae reſpondit mihi, credere ſe in Chriſto, quod priuſquam de hac vita emigraret, me viſura eſſet fidelem Catholicum. Et hoc quidem mihi. Tibi autem fons miſericordiarum preces & lacrymas denſiores, ut (g) accelerares adiutorium tuum, & illuminares tenebras meas; & ſtudioſius ad Eccleſiam currere, & in Ambroſium ora ſuſpendi (h) ad fontem ſalientis aquae in vitam aeternam. Diligebat autem illum virum ſicut Angelum Dei (i), quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem iam perductum, per quam tranſiturum me ab aegritudine ad ſanitatem, intercurrente artiore periculo, quaſi per acceſſionem, quam criticam Medici vocant (k), certa praeſumebat.

(a) *Et quaerebam te foris a me.* = Foris ſe Deum quaeſiiſſe adſerit crebro Auguſtinus. S. Hieronymus Epiſt. 25. ad S. Paulam de obitu Blaeſillae eius primogenitae filiae ſeptimo a nuptiis menſe, poſt maritum, e vivis ereptae, poſt med. haec habet: *Non debemus exire de Templo, ideſt de propoſito Chriſtiano; non foras egredi, incredulitati videlicet gentilium commiſceri: ſed eſſe ſemper intrinſecus, ideſt, voluntati Domini miniſtrare.* Foris ergo, nempe extra Eccleſiam, apud Manichaeos Deum, veritatem fruſtra Auguſtinus quaeſivit.

Sed quidquid ſit de aliis locis: Heic ſenſu plane diverſo loquitur Auguſtinus. Quaerebat Deum foris, ſcilicet in occidente littera Scripturarum, non in ſpiritu vivificante: *Et vidi in dextera ſedentis ſupra thronum librum, ſcriptum intus, & foris: ſignatum ſigillis ſeptem.* Apocalypſ. 5. 1. & Ezechiel. 2. 9. *Littera occidit, ſpiritus autem vivificat.* 2. *Cor.* 3. 6.

Quaerebat Deum foris, quia in corporalibus formis eum conſtituebat. *Foris a me*, inquit quia interior homo ſpiritum mentem ſignificat: exterior corpus humanitatem. *Licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur; tamen is, qui intus eſt, renovatur &c.* 2. Cor. 4. 16. De quo diximus alibi.

Utraque expoſitio ex dictis, & ex dicendis ſtabilitur. Non adhuc bene adtenderat Auguſtinus Iſaiam dicentem: *Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris* 42. 2. & ipſum Deum in carne Lucae 17. 21. *Regnum Dei intra vos eſt.*

(b) *Et veneram in profundum maris, & diffidebam &c.* = Qui de optimi Dei providentia diffidit, eam etiam contemnit; illius autem contemnere eſt, qui in malorum profundum venit: *Impius cum in profundum venerit peccatorum contemnit.* Prov. 18. 3. Audi S. Doctorem in Pſal. 142. ad v. 7. n. 13. *Hanc profunditatem lacum appellat plerumque Scriptura, in quam profunditatem cum venerit peccator, contemnit. Quid eſt, contemnit? Iam nec ullam providentiam deputat: aut ſi deputat, ad eam ſe pertinere non putat.* Quanquam vero divinam providentiam nunquam expreſſe Auguſtinus inficiatus ſit; ut ex pluribus, maxime ex iis quae c. 16. habentur, liquet; De veri tamen inventione deſperans, oblique, & non adtendens eam laeſit.

At ſi bene cuncta mediteris, intelliges deſperationem hic non adeo proprie, ſed, quadam amplificatione poſitam. Qualiſcunque autem illa deſperatio erat de religionis, non de cuiuſcunque rei veritate.

(c) *Iam venerat ad me Mater, pietate fortis.* = Non ergo carnali amore, vel deſiderio fortis. Recole dicta l. 5. c. 8. K. An vero haec mulier, de qua Prov. 31. v. 10., & 11. *Mulierem fortem quis inveniet? procul, & de ultimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri* (dic tu, *filii*) *ſui &c.*

Longum & ſalebroſum a generoſiſſima Monnica arreptum, conſummatumque iter confirmat illud Chryſoſtomi Homil. 30. in epiſt. ad Rom. ſub finem: *Vides Generoſas mulieres, quas in virtutis curſu nihil impedivit naturae imbecillitas? & valde merito &c.* Et forte eadem generoſiſſima femina ex Africa ſolvens, his, aut non admodum diſſimilibus verbis apud ſemetipſam loquuta eſt:

A. Ch. 384.
Aug. 30. Mon.
33. Ad. XII.
Dam. XVIII.
Valent. IX.
Theod. VI.

„ Dolor perchè mi meni
„ Fuor di camin . . . .
„ Sostien ch' io vada ove 'l piacer mi
„ spinge (1).

Meminit Augustinus lib. 9. cap. 11. n. 1. cuiusdam sui fratris, *Frater autem meus quiddam loquutus est &c.* de quo ibi dicemus. Hunc suam in societatem duxisse Monnicam, maxime verosimile est; Tum quod dedeceret ipsam solam, aut saltem decerens esset aliquo suae familiae sociatam tanto se committere itineri; Tum quia si historiae series pensetur, manifestum fiat, solum ex sua familia solvisse Augustinum ex Africa; Quando igitur nisi cum Matre frater ille, hoc est Navigius Mediolanum venisset?

(d) *Et in periculis omnibus de te secura.* = Si Deus enim pro Monnica, quis contra eam? Quam haec a tua, o Ionas, diversa scena? Tu navem immergis: Monnica ipsam cum nautis liberat! Quam vero honesto, pio, ac nobili animo per maris discrimina apud se volvisse Monnicam putas haec quae alius vano calamo, vanaque mente edidit (2)?

„ Passa la nave mia . . . .
„ Per aspro mare a mezza notte il
„ verno
„ Infra Scilla, e Cariddi, ed al go-
„ verno
„ Siede il Signor . . . .
„ A ciascun remo un pensiero pron-
„ to . . . .
„ Che la tempesta . . . par ch' abbia
„ a scherno
„ La vela rompe un vento umido
„ eterno
„ Di sospir, di speranze, e di desio
„ Pioggia di lagrimar &c.

Vel ut alius in eumdem imitatione opposita (3):

„ Passa la nave mia, che porta il core
„ Sotto un sereno ciel di stelle a-
„ dorno
„ Per questo mare: e sta la notte,
„ e 'l giorno
„ Spiando i venti al suo governo a-
„ more.
„ A ciascun remo un bel desio d' o-
„ nore
„ Non teme di fortuna oltraggio, e
„ scorno
„ Empie la vela, e rasserena in-
„ torno
„ Aura di gioia, e tempra il dolce
„ ardore.
„ Nebbia non lenta mai di fieri sdegni
„ Le sarte, che di fede, e di spe-
„ ranza
„ Ha di sua mano il mio Signore
„ attorto
„ E scuopro i due lucenti amici se-
„ gni
„ E vive la ragione, e l' arte avanza
„ Tal ch' io già prendo il desiato
„ porto.

Haec inquam Auctorum sublato proposito, in ore vel mente Monnicae, navim conscensae, & longa maria Dei sui sponsi providentia feliciter traiicientis ponere haud indecens est.

Gulielmus Cave haereticus Anglus SS. Th. Pr. pseudocanonicus Windesor. in Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria, de saeculo Ariano, n. 396. hunc Monnicae adcessum his verbis enarrat. „ Interea Monica de filii salute „ summopere sollicita, Mediolanum ve- „ nit: & iam verum esse experta est, „ quod episcopus quidam (cuius aures „ quotidianis precibus, & gemitibus „ obtuderat, ut in filio ad meliorem „ frugem reducendo laboraret) substo- „ machans dixerat; *Vade*, inquit, *a* „ *me, ita vivas, fieri enim non potest,* „ *ut filius istarum lacbrymarum pereat.* „

In parenthesi, mi Guilielme, quam ex tuo addidisti, prorsus aberrasti. Si enim diligentius Augustini historiam expenderis, intelliges plane, non *quotidianis precibus, & gemitibus*; sed unius tantum adcessus, & colloquii repetitis precibus. & gemitibus Monnicam pii, & docti Episcopi aures utcunque obtudisse.

(e) *Et revivisceret, & inciperet loqui, & redderet illum matri suae.* = Et illuminaretur, seu, corde crederet; & inciperet corde, seu animo conceptam fidem etiam ore contestari; iuxta illud Apostoli Rom. 10. v. 10. *Corde creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem*; Et reddere illum Ecclesiae. *Redderet*, inquit, quia iam olim in Ecclesia a pietate Matris constitutus, Manichaeorum vafritie sublatus fuerat. Licet Benedictini legant, *traderet*.

Ad-

(1) Francisc. Petrar. german. cant. de Oculis Laurae 1. parte, cant. 18. 4.

(2) Franc. Petr. Epigramm. Ital. 157.
(3) Torquatus Tassus.

Adludit nempe, ut vides, apertissima allegoria ad filium Viduae Naim (1), quem optimus Salvator noster matris lacrymis, gemitibusque misericordia motus, e feretro vivum surgere imperavit. Verum allegoria haec Monnicam inter, & viduam Naim non ad id etiam extendenda est, ut sicut huic, ita illi fuerit unigenitus filius; quomodo eam extendisse videtur Martinus V. Romanus P. qui in Serm. de Translatione corporis S. Monnicae, paulo post initium ita loquitur: *Nihil aliud sollicita, quam ut unius filii Augustini salutem pareret*. Et inferius. „ Unigenitus hic fuit Matri, ut intelligas non ad unius propagationem, verum ad totius ordinis utilitatem eas nuptias quaesitas esse; quippe uno contenta; satis habuit unius vitam omnium gentium beneficio peperisse.] Et paucis interiectis. „ Quis eodem ipso Augustino referente, omnes clamores explicet, quibus illa dies noctesque pro unius filii, non incolumitate corporis, sed &c. „

Alterius etiam filii, nedum Augustini matrem fuisse Monnicam vidimus litt. C. Martini verba, potissimum medium obtinentia locum, difficile exponuntur. Forte tam elegans Rhetor amplificatione usus est, Monnicae sollicitudini innixa; tali quippe religiosa femina Augustini salutem diligentia curavit: ac si esset unigeniti mater. Fuit etiam Monnica unigeniti mater, non in re, sed quoad adparentiam, & eius historia spectata; Revera enim haec Confessionum historia, si verba litt. C. laudata excipias, nonnisi Augustinum, & Monnicam resonat. Alibi vero, ut L. 1. c. 6. D. n. 3. vidimus, vix una periodus de altero filio, hoc est Navigio reperitur.

(f) *Veritatem me non adeptum, sed falsitati iam ereptum.* = Me quidem non prorsus Catholicae iunctum Ecclesiae: sed a Manichaeis omnino avulsum. Et ex hoc loco ipsum Academicorum synagogae nomen serio nunquam dedisse manifeste deducitur; Si enim a Manichaeorum laqueis expeditus, Academicorum involucris se implicasset: nec *veritatem adeptum*, nec *falsitati ereptum* Mater illum invenisset.

(g) *Lacrymas densiores, ut &c.* = In codice Albinensi, B. B. testibus, additur, *fundere*. Cur ipsi vocem illam minime in textum retulerint ignoramus. Nos eatenus, quia simile quid subintelligi manifestum est; Et quod si dictio omnino complananda sit, verbum illud non integre suppleat; Unde prudentius visum est dictionem subintelligendis innixam relinquere: quam id addere, quod adhuc aliud quidpiam desiderabat. Sequentibus autem verbis, *accelerares adiutorium tuum, & illuminares &c.* Davidis desideria, vel preces imitatur: *Deus in adiutorium meum intende: Domine ad adiuvandum me festina*. Psal. 69. 1. *Accelera ut eruas me*, Psal. 30. 2. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas*. Psal. 17. 29.

(h) *Et studiosius ad Ecclesiam currere: & in Ambrosium ora suspendi*. = Ita Benedictini, qui inquiunt. „ Ita potiores MSS. editi vero, *currerem*, &c.] Nobiscum sunt duo MSS. S. Mar. & forte Car. nec non aliquae editiones Basil. & Som. Communior lectio ea videtur, *currerem, & in Ambrosii ora suspendi*, quam habent 3. MSS. S. Cr. Ricar. Fes. & forte Car. & Wangn. At *currerem*, & *suspenderer* praeferunt Vet. MS. S. Cr. MS. S. Mar.

Ambiit Monnica Augustinum ad fontem salientis aquae suspendi, de quo Ioann. 4. 14. *Aquam, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*. Et etiam ad fontem aquae, de qua Ioan. 3. 5. Christus Nicodemo: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu-Sancto non potest introire in regnum Dei*.

(i) *Sicut Angelum Dei*. = Ambrosium Monnica diligebat, & venerabatur, sicut Davidem, Achis; Mulier Thecuitis, in cuius ore Ioab metaphorica verba posuerat; Et Miphiboset; De primo recole Reg. 29. 9. De muliere 2. Reg. 14. 17. & 20. De Miphiboset 2. Reg. 19. 27. Vide & Galat. 4. 14.

Merito autem Ambrosium conversionis suae ministrum Angelum vocat: ipse quippe S. D. Serm. 7. de Rubo &c. (Alias, 6. ex Carthusiae MSS. edito) n. 3. *Angelus enim officii nomen est, non naturae, nam angelus graece qui latine, nuntius appellatur. Nuntius ergo actionis nomen est &c.* In Psal. 103. Serm. 1. ad v. 4. n. 15. „ Spiritus autem angeli sunt: & cum spiritus sunt, non sunt angeli; cum mittuntur, „ fiunt

(1) Luc. 7.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

„ fiunt angeli. Angelus enim officii nomen est, non naturae. Quaeris nomen huius naturae? Spiritus est. „ Quaeris officium? Angelus est &c.] Et prosequitur id ipsum explicare. Quod observat etiam in Psal. 135. n. 3. Serm. 37. de Lectione Prov. Salom. (Alias, de Diversis 45.) c. 13. n. 9. Serm. 125. de Quinque porticibus, ubi multitudo &c. Ioan. 5. (Alias, 15. ex Sirmondianis) n. 3. Tract. 24. in Ioan. n. 7.

(*k*) *Quasi per adcessionem, quam criticam Medici vocant.* = Nonnulli MSS. Florentini, *creticam*. MSS. S. Mar. & alii nobiscum, *criticam*; Crisis, vel Criticae apud Galenum, ceterosque Medicos innumeri ordines, & gradus sunt: immo & innumerae species. Ne autem frustra plura dicamus: Crisis, de qua hic Augustinus loquitur, ultima morbi saevities est, qui naturam, iamiam suis e manibus exeuntem summos conatus, & acriores vires exercet. Postremi siquidem nedum morbi, sed & ceterarum rerum motus, atque conatus validiores sunt. Crisis idem est ac iudicium, sententia; cumque summus ille infirmitatis conatus in certam aut salutem, aut mortem vergat: crisis dicitur: utpote ex quo inconcussum iudicium, & certa sententia pendeat.

Nunc ad allegoriam; Augustini fides eo ducta, ut nec Manichaeis, nec Catholicis: nec alteri se religioni committeret: ad summam fluctuationem, ultimamque pugnam adcesserat; Et en critica, ex qua sagacissima Mater proximam bonam fidem, & spiritualem salutem argumentata est.

Utitur hac ipsa allegoria S. Doctor in Psal. 72. v. 14. n. 20. „ Magnam quaestionem sibi fecit. Agitatur anima, transit anima transitura „ ad contemnenda terrena, & concupiscenda aeterna. Transitus est ipsius „ animae in hac cogitatione; ubi fluctuat in quadam tempestate, perventura est ad portum. Et quomodo „ solent aegri, qui lentius aegrotant, „ cum sanitas longe est; vicina sanitate plus aestuant; Accessionem creticam (1) medici vocant, per quam „ transitur ad sanitatem: maior ibi „ aestus, sed ducens ad salutem, maior ibi ardor, sed vicina refectio. „ Sic ergo & hic aestuas &c. „

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Matris pietatem, & modestiam celebrat: quae iuxta Africae consuetudinem, ad Sanctorum Memorias in caritatis officium epulas deferens: ubi id generis licet pium exercitium ab Ambrosio vetitum novit, religiose conticuit; Insigni utique fortitudine: quidquid enim alii factitarent: ipsa ubique commendabilis, consuetudinem illam in se extra prudentiae, & sobrietatis fines haud sinebat excurrere. Censet tamen vehementer probabile: eamdem suam Matrem de ea delenda consuetudine difficile fuisse cessuram, si ab alio inhibitio esset, quem non eo quo Ambrosium obsequio susciperet. At mutuum fuisse obsequium illud addit; Adeo quod idem Antistes sibi occurrenti eximiis laudibus de tantae Matris sorte gratularetur.

ITaque cum ad Memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes, & panem, & merum adtulisset, atque ab ostiario prohiberetur: ubi hoc Episcopum vetuisse cognovit, tam pie atque obedienter amplexa est, ut ipse mirarer (*a*), quod tam facile accusatrix potius consuetudinis suae, quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Non enim obsidebat spiritum eius vinolentia, eamque stimulabat in odium ve-

(1) In editis, *criticam*. At in omnibus MSS. per *e* inscriptum est *creticam*.

veri amor vini, sicut plerosque mares & feminas, qui ad canticum sobrietatis, sicut ad potionem aquatam madidi nauseant. Sed illa cum attulisset canistrum cum solemnibus epulis praegustandis atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum (b) pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret (c), non ponebat. Et si multae essent, quae illo modo videbantur honorandae memoriae defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret, circumferebat; quod iam non solum aquatissimum, sed etiam tepedissimum (d), cum suis praesentibus per sorbitiones exiguas partiretur; quia pietatem ibi quaerebat, non voluptatem. Itaque, ubi comperit a praeclaro praedicatore atque antistite pietatis praeceptum esse, ista non fieri, nec ab eis, qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis; & quia illa quasi parentalia, superstitioni (e) gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, & pro canistro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum adferre didicerat; ut & quod posset daret egentibus, & sic communicatio Dominici corporis illic celebraretur; cuius passionis imitatione immolati & coronati sunt martyres. Sed tamen videtur mihi, Domine Deus meus, & ita est in conspectu tuo de hac re cor meum, non facile fortasse (f) de hac amputanda consuetudine Matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat, quem propter salutem meam maxime diligebat (g); eam vero ille, prope eius religiosissimam conversationem, qua in bonis operibus tam fervens spiritu frequentabat Ecclesiam: ita ut saepe erumperet, cum me videret, in eius praedicationem (h), gratulans mihi, quod talem matrem haberem, nesciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inveniri posse viam vitae minime putabam.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. . I X. Theod. VI.

(a) *Ut ipse miraret &c.* = Sic cum Benedictinis, eorumque MSS. necnon octo e nostris. & Am. Er. Ar. Som. Wangn. sic inquam legendum: Non ut apud Vet. Bad. Lov. & optimi S. Crucis MS. marginem, forte aliena manu: *ut ipse miraretur*. Quippe ille miratus est, qui admirationis argumenta tenebat, qui alius non fuit ab Augustino, qui prosequitur: *Non enim obsidebat &c.* Maxime quoniam inferius addit credere se, Matrem inhibitionem ab alio *factam* non facile probaturam: cum quo optime cohaeret se miratum esse &c.

Monent autem hic Benedictini „Ceterum consuetudinem, qua de hic agitur, tota licet Africa pridem receptam, quoniam in comessationes, & ebrietates deflexerat, rescindere similiter aggreditur Augustinus: & de ea re scribit ep. 22. ad Aurelium Carthaginensem. Quin etiam Hipponensem ecclesiam ipse nondum episcopus ab hocce more penitus revocat; sicuti fidem facit epistola 29. ad Alypium, quae hic nunc primum in lucem prodit.

Sacrorum Conviviorum, seu Agapen usus ab Apostolis fluxit; fiebatque in Natalitiis, Funeribus, & Connubiis. Apud Africam quidem potissimum, sed apud universum propemodum orbem ea consuetudo nonnihil invaluerat. In comessationes, & ebrietates quam maxime: sed & in superstitiones apud quosdam deflexerat. Amplae vastissimaeque huius rei historiam vel etiam compendio commentariis hisce, quae maxime brevitatem postulant complecti non possumus. Vide, si lubet, Augustinum l. 20. contra Faustum, c. 20. l. 8. de Civit. c. 27. Tertullianum Apolog. c. 39. Cyprianum Epist. 66. ad clerum Furnensem. Gregor. Nazianz. de Vit. diff. Chrysostomum in cap. 11. epist. 1. ad Cor, Homil. 27. initio: & in illud Pauli, *Oportet haereses esse &c.* Hieronymum Epist. 22. Paulinum ad Aletium ep. 11. Con-

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 13. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

11. Concilium Carthag. 3. c. 30. an. 397. canon. Trull. 74. Sed magis proficies, eos consulens, qui Patrum, & Conciliorum sententiis collectis, de eius Convivii institutione, ac suppressione ex proposito disseruerunt. Quales fuere Baronius tom. 4. Annal. Eccles. ad an. 384. n. 29. Et ad an. 391. n. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. Spondanus ad an. 57. n. 39. & 40. Odoricus Raynaldus ad 384. n. 35. Norisius t. 4. in Appendice ad Donatistarum Historiam, lect. 1, De Sportularum origine, & usu, cum apud Romanos, tum apud Christianos antiquos. De Agapetis, & Salgamariis.

(*b*) *Quam unum pocillum*. = Haec communior est lectio, quam habent B. B. Vet. Basil. Lov. Som. Wangn. & ante ipsos duo MSS. S. Cr. quamquam obscure 4. Med. MS. S. Mar. Ricar. Car. Sed unus MS. S. Mar. unus S. Cr. *pugillum*. Fes. & forte 2. MS. S. Mar. & Car. *procillum* Am. & Er. *potillum*.

Ex omissis lectionibus, ea quae habet, *pugillum* omnium verosimillima est: *pugillus* enim est parvus pugnus, seu res quae parvo pugno capi potest: *Marrubii semen cum farris pugillo decoctum*, Plinius l. 20. c. 12. Non constat autem quid sit, *potillum*; ut mirum sit *Erasmum* qui verborum tantam peritiam iactavit, illud retinuisse. Est autem *pocillum* poculi diminutivum: *parvum poculum*. Sic Liv. l. 10. c. 42. in fine: *Voverat Iovi victori, si legiones hostium fudisset: pocillum mulsi*.

Exhibet hic Augustinum prudentiam, & sobrietatem suae matris in conviviorum administratione, ut eius obedientiae insignia detegat; piam enim consuetudinem propter crapulas, vinolentiam, aliosque ortos abusus Ambrosius substulerat.

(*c*) *Unde dignationem sumeret*. = Et haec communis est lectio (quam habent MSS. 4. Med. &c.) in qua nullam B. B. discrepantiam observarunt. Verum Am. & Er. legunt, *indignationem*; Decepti ni fallimur, hi sunt suspicati Augustinum adludere ad illud Apocalyps. 16. 19. *Dare illi calicem vini indignationis irae eius*. Vel ad alterum 1. Cor. 11. 29. *Qui enim manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit*. Quasi nempe sensus sit Monnicam vini pocillum tulisse, non magnum poculum, ne se vel ceteros vinolentiae periculo exponens, Dei iudicium, Dei iram, Dei indignationem incurreret. Sed id non significari tenui etiam diligentia integrum sermonem pensanti manifestum erit.

Dignatio idem est ac *dignitas*, *honor*, *amplitudo*. Unde Svet. Aug. c. 46. *Iure, ac dignatione Urbi quodammodo adaequavit*. Et Cic. Att. l. 4. *Nec quisquam nisi de dignatione laborat*, *Dignationem*, *honorem* appellat sumtionem vini factam a deferente convivium: quia erat illa velut ducis signum quo dato ceteri movebantur: nempe cum sorbuisset vinum eius dominus, pauperes inde sorbebant. Sed facta a domino vini sumtio alia etiam ratione dignatio appellabatur, aut appellari poterat: quatenus scilicet id vocabulum etiam pro gratia, vel urbanitate ponitur: *Appius haud ita multo post in principum dignationem pervenit*. Liv. l. 2. Actio enim illa se quidem cuiusdam honoris erat, sed in pauperum gratiam, ut laete, amice, & domestice sorberent, adiumebatur.

Integri sermonis hic sensus est: Monnicam in conviviis ad Sanctorum Memorias delatis, pietatem, seu pauperum levamen omnino, nihil voluptatem propriam respexisse; quandoquidem ut *dignationis* teneret morem; ut omni urbanitate pauperes ad sorbendum adliceret, nonnisi pocillum vini ferebat, ex quo ipsa sorbillaret.

(*d*) *Quod iam non solum aquatissimum, sed etiam tepidissimum*. = Ita restituunt, vel supplent Benedictini in margine, non imo, sed laterali; qui tamen cum codicum plerisque in textu habent; *quo iam non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo*.

Hanc tamen restitutionem improbavit *Pherepon*us, ceu nimiam: breviorem alteram ipse exhibens. „ Coniiciunt in „ margine viri docti: *Quod non solum* „ *aquatissimum, sed etiam tepidissimum*. „ Sed minore mutatione sanabitur hic „ locus, si legamus, *potaretur*; ut suadent etiam sequentia; *quia pietatem* „ *ibi quaerebat, non voluptatem*. „

Nos tamen *Pherepone* censemus te longe infelicius hunc locum sanasse. Adeo ubique, & semper talem te prodis, cui clementes homines plures medeantur, non qui magni Augustini volumina, temporis iniuria corrupta possis sanare. Medicinae tuae prima verba ea sunt: *minore mutatione*. Materialis es homo, & Geometricas casulas ulna mensuras! Minore scilicet mutatione pro materia ad summum, sed non pro forma; Tu novum verbum intrudis:

Pa-

Patres nominis casum ex una pendentem littera mutant, ablativum ad accusativum deferentes; *qua*, ad *quod*: Duo autem adiectiva formalem difficultatem non augent, cum substineutis nominis, *quod*, casum sequantur. Dele etiam illud verbum, *sanabitur*: Ineptissimus enim medicus pharmacopolae quanquam officina evacuata, adhuc vel nihil, vel nimis modice iufirmum sanasti: & verbo enim *potaretur* intruso: adhuc sermo vel implexus, vel barbarus est. Frustra pariter iactas medicinam tuam a sequentibus verbis, *quia pietatem &c.* commendari; fumus enim semper in eodem, & uterque rivulus in eamdem fossam labitur; eatenus siquidem partiebat pocillum Monnica ut potaretur.

Et tandem, recole quid de alio tuo pharmaco dixerimus l. praeced. c. 13. E. Qua codicum auctoritate novum verbum in magni Augustini textum intrudis? Quid dicis in impio infami, petulantissimo libello, cui tutulus: *Iohannis Clerici Quaestiones Hieronymianae, in quibus expenditur Hieronymi nupera editio Parisina, multaque &c.* eius inquam libelli q. 1. n. 7. circa med. codicibus etsi in re obscura, & ut ipsi videbatur, absurda consentientibus *Erasmum* mordicus inhaerentem sic laude refers. „ Igi„ tur ita habet celeberrimus ille Rote„ rodamus Criticus; *Cum exemplaria con„ sentirent, non ausus sum immutare „ Scripturam, tametsi sensus videbatur „ absurdus.*] Editor enim, atque Interpres, te ipso teste, MSS. codices debet bene tractare: tu autem nec bene, nec male tractasti, quandoquidem nec vidisti: *Sexto loco diximus Editorem, atque Interpretem Hieronymi oportere esse adsuetum tractandis MSS. codicibus &c.* Eodem n. 7. initio.

Quam ob rem, ut ingenue loquamur, si vel de levissima culpa hac in re Benedictini arguendi sunt, ea est, quod ita textus correctionem insinuaverint, ut tamen an eadem alicuius codicis auctoritate gaudeat, non explicaverint. Ceterum aliqua gaudere, prodimus nos: praeferunt siquidem iuxta correctionem illam Augustini textum Som. Waugn. unus MS. S. Cr. quibus addere possumus eos Flor. MSS. qui habent: *Quod non solum aquatissime &c.* (3. Med. &c.) primum enim verbum, *quod*, satis insinuat legendum esse, aquatissimum. Unus Med. favet Lov.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. I X. Theod. VI.

(e) *Quasi parentalia, superstitioni &c.* = Explicat, & perstringit superstitiosa parentalia S. Doctor in Psal. 48. Serm. 1. de prima parte Psal. ad v. 12. n. 15. ubi. „ Quid faciunt, quid „ prosunt tabernacula eorum? Quid? „ Audi: *invocabunt nomina eorum in „ terris ipsorum.* Quid est hoc? Tol„ lent panem, & merum ad sepul„ cra, & invocabunt ibi nomina mor„ tuorum. Putas quantum invocatum „ est nomen illius divitis (1) postea, „ quando inebriabant se homines in me„ moria ipsius, nec descendebat una „ gutta super linguam ipsius ardentem? „ Ventri suo serviunt homines, non „ spiritibus suorum. Ad spiritum mor„ tuorum non pervenit &c.] Et Serm. 361. de Resurrectione 1. (Alias, de Diversis 120.) c. 6. n. 6. „ Et haec „ quidem (*epulas ad mortuorum sepul„ cra ferre*) irrisit etiam Scriptura, di„ cens de quibusdam bona praesentia „ non sentientibus: *Tanquam si epulas*, „ inquit, *mortuo circumponas* (2); & „ manifestum est hoc ad mortuos non „ pertinere, & consuetudinem hanc esse „ paganorum, non venire de propagine „ illa, & vena iustitiae patrum nostro„ rum Patriarcharum, quibus exsequias „ celebratas esse legimus, parentatum „ esse non legimus. Hoc etiam in mo„ ribus Iudaeorum animadverti potest: „ non enim tenuerunt inde virtutis fru„ gem, sed tamen tenuerunt in quibus„ dam solemnitatibus consuetudinis ve„ tustatem. Et quod obiiciunt quidam „ de Scripturis, *Frange panem tuum, „ & effunde vinum tuum super sepul„ cra iustorum, & ne tradas eum iniu„ stis* (3); non est quidem de hoc differen„ dum, sed tamen posse dico intelligere „ fideles quod dictum est. Nam quemad„ modum ista fideles faciant religiose erga „ memorias suorum notum est fidelibus &c.

Verum quomodo pia illa Fidelium super Martyrum sepulcra convivia sensim vitiata a nonnullis sint, paganorum parentalibus facta similia, & in Africa etiam, ipso Augustino acriter suadente, sublata fuerint, ex ipsius S. Doctoris Epist. 22. (Olim, 64.) & 29. novissime a Benedictinis ex MS. codice P. P. Cisterciensium S. Crucis in Ierusalem in Urbe eruta cognoscere poteris.

Memorias Sanctorum pro sepulcris ab Augustino usurpatas innuit *Erasmus* in laterali margine: *Memorias sepulcra*

(1) Lucae 16. 24.
(2) Ecclesiastici 30. 18.
(3) Tob. 4. 18.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 33. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

vetat. Id satis liquet ex dictis; Item Serm. 1. in Psal. 48. n. 15. *Quando cogitat* (dives) *sibi memoriam marmoratam aut exsculptam facere, quasi de domo aeterna cogitat quasi ibi manebat ille dives; Si ibi maneret, non arderet, apud inferos.*

(*f*) *Non facile fortasse &c.* = Amove, ut vides, hae voces diminuunt; seu prima diminuit, innues Monnicam non, nullo modo, sed non facile cessuram; altera & tenuem resistentiam illam in dubio relinquit. Nunc vero iterum diligenter Augustini suspicionem adtende; Non est hic sermo de observantia legis, sed de lege condenda; latae ab Antistite quocunque legi mox, & omni obsequio Monnica obtemperavisset; At utrum propter quorumdam abusum, consuetudinem piam, omni sobrietate, & religione a pluribus observatam, inhibere, ac prorsus e medio tollere, sanctum, & prudens esset forte dubitasset.

Quod quidem observandum duximus, ne quisquam aut pinguis minervae, aut precipitis iudicii haec legens arbitretur ab Augustino Matrem suam piissimam, prudentissimamque feminam illam nonnihil equidem piis, sed & admodum cerebrosis mulierculis quibusdam comparatam, quae pietatis specie: nimirum ut pietati, quam sibiipsis fabricarunt, mordicus haereant, Sacerdotum, Confessariorum, Praesulumque iussa parvipendunt.

(*g*) *Quem propter salutem meam maxime diligebat.* = Et propter sanctitatem diligebat: & aliqua salus Fillo data dilectionem foverat. Hic autem dilectio fere pro obsequio ponitur.

Propter ergo auctoritatem Ambrosii, quem velut Angelum divino Monnica intuebatur obsequio, eius consuetudinis abrogationem libentissime tulit. His autem coniecturis Augustinus quid nisi eximiam, constantissimamque Matris caritatem prodit? Cum autem pauperculis se genitoribus ortum alibi Augustinus contestetur: alto oportet subfundi pudore Matronas quasdam, a quorum crumenis nec Ambrosii, nec Chrysostomi facundia quidquam extraheret.
„ Quomodo autem dicas, *Miserere mei*
„ *Domine secundam magnam misericor-*
„ *diam tuam, & secundum multitudi-*
„ *nem miserationum tuarum dele iniqui-*
„ *tatem meam* (1): cum tu non secundum
„ magnam misericordiam miserearis? For-
„ tasse autem neque secundum parvam:
„ etenim vehementer erubesco: quum
„ video multos divites auro opertis e-
„ quis vectari, & servos auratis ve-
„ stibus indutos ducere, argenteos le-
„ ctos habere, & alia plura vanita-
„ tis plena. At quum in pauperes e-
„ rogare oporteat, pauperrimis paupe-
„ riores factos videmus ...... An ne-
„ scis quod non tam pauperum gratia
„ eleemosynae legem statuit Deus,
„ quam eorum, qui exhiberent?] S. Ioann. Chrysostomus in epist. 1. ad Cor. c. 9. Homil. 21. ante finem.

(*h*) *In eius praedicationem.* = Lectionem hanc firmissime teneas; quam habent Benedictini: & ante eos praeter MSS. ab ipsis visos, 3. S. Cr. totidem Med. unus S. Mar. Ricar. Licet Vet. Blas. Er. Lov. Som. Wangn. quibus perperam suffragantur quinque MSS. nostri praeferant, *praedicatione*. Non loquitur Augustinus de hora, qua Ambrosii concionibus adstans, ab eo visus &c. Quis enim vel etiam fingere sibi possit, concionis tempore Ambrosium Augustino de Matris meritis gratulatum? Maxime quoniam verbum, *erumperet*, nisi praedicationem intueatur, suspenditur.

Videns igitur Augustinum Ambrosius, saepe in Matris praedicationem, hoc est laudes erumpebat, gratulans &c. *Praedicationem* inquit, non, laudem: quia praedicatio non quaecunque laus est, sed potius, laudum congeries.

Quanquam vero in Monnicae pietatis potissimum laudes Ambrosius erumperet: adhuc coniicimus etiam magnanimitate, & fortitudine tantae feminae eumdem summum virum raptum, & ad eam celebrandam impulsum.

Non autem admodum verosimile ac obvium est celeberrimae frequentissimaeque civitatis Antistiti sola pietate Mulierem adeo notam fuisse, nisi & generis splendor Magnatibus eam enuntiaverit. Recole dicta l. 1. c.

Ut vero l. 3. c. 8. B. observavimus, ad sedandas Matris anxietates, An peregrini in propria terra sabbato ieiunantes: etiam Mediolani, ubi ea consuetudo minime vigebat, ieiunii lege adstringerentur, Ambrosium Augustinus percontatus est; a quo celebrem illam sententiam retulit: *Cum Romam venio, ieiunio sabbato; cum hic sum, non ieiuno &c.* Cui sententiae similis est altera eiusdem Ambrosii lib. 3. de Sacramentis, c. 1. post med. „ Non igno„ ra-

(1) Psal. 50.

„ ramus quod Ecclesia Romana hanc „ consuetudinem non habeat, cuius ty- „ pum in omnibus sequimur, & for- „ mam. Hanc tamen consuetudinem non „ habet, ut pedes lavet &c. Hoc ideo „ dico, non quod alios reprehendam, sed „ mea officia ipse commendem. In omni- „ bus cupio sequi Ecclesiam Romanam. „ Sed tamen & nos homines sensum ha- „ bemus &c. „

Licet an sex libros de Sacramentis Ambrosio tuto adseramus: maxime caput, ex quo recitata verba depromsimus, dubitent etiam num viri eruditi; quorum omnium placita, & momenta recitant Benedictini in prolixa Censura, quam eisdem libris praefixere. Qui profecto dum rem in dubio relinquunt, in partem tamen negantem, saltem quoad nonnulla, propendunt. Quorum iudicio, hoc pacto excepto nostrum calculum addimus.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

C A P U T III.

A R G U M E N T U M.

Improbat se non tam piis ad Deum precibus: quam proprii ingenii conatibus in veritatis cognitionem anhelasse. Inde ad Ambrosium: cuius dum honoribus fere ambitiose invidet: caelibem tamen conditionem, rem velut nimis arduam exhorret. Eiusdem Antistitis interim secretiores luctas, spiritalesque delicias sicut nunquam expertus, ita coniicere impotens. Tam eximium Doctorem, mille curis occupatissimum dum de controversiis ad religionem spectantibus acri, seria, & longa collatione sciscitari, & consulere nequit, ad populum dominico die palam dicentem suspenso animo adtendit: & magis magisque suadetur Manichaeorum contra divinas Scripturas cavillationes minimi esse ponderis, facileque posse dissolvi. At illud potissimum ab Ambrosii sermonibus documentum ingenti gaudio refert: Eximiis conceptibus, atque rationibus hominem ad Conditoris imaginem factum a Catholicis praedicari; non ut Manichaei calumniabantur: quasi Deus materia distenderetur, & humani corporis forma terminatus esset.

I. NEc iam ingemiscebam orando, ut subvenires mihi; sed ad quaerendum intentus (*a*), & ad disserendum inquietus erat animus meus. Ipsumque Ambrosium felicem quemdam hominem secundum saeculum opinabar; quem sic tantae potestates honorarent; caelibatus tantum eius mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, & adversus (*b*) ipsius excellentiae tentamenta quid luctaminis haberet; quidve solaminis in adversis; & occultum os eius, quod erat in corde eius (*c*), quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec coniicere noveram, nec expertus eram; Nec ille sciebat aestus meos (*d*), nec foveam periculi mei. Non enim quaerere ab eo poteram, quod volebam sicut volebam secludentibus me ab eius aure, atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat. Cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur; vox autem & lingua quiescebant. Saepe cum adessemus (non enim vetabatur quisquam ingredi; aut ei venientem nunciari mos erat;) sic eum legentem vidimus tacite, & aliter nunquam: sedentesque in diuturno silentio (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus, & coniectabamus,

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

mus, eum parvo ipso tempore, quod reparandae menti suae nanciscebatur, feriatum ab strepitu caussarum alienarum, non in aliud avocari: & cavere fortasse, ne auditore suspenso, & intento, si qua obscurius posuisset ille, quem legeret, etiam exponere necesse esset: aut de aliquibus difficilioribus disceptare quaestionibus, atque huic operi temporibus impensis, minus quam vellet voluminum evolveret: quanquam & caussa servandae vocis, quae illi facillime obtundebatur, poterat esse iustior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret (e), bono utique ille vir agebat.

II. Sed certe mihi nulla dabatur copia sciscitandi, quae cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius, nisi cum aliquid breviter esset audiendum. Aestus autem illi mei otiosum eum valde, cui refunderentur, requirebant, nec unquam inveniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem, omni die dominico audiebam; & magis magisque mihi confirmabatur, omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi. Ubi vero etiam comperi ad imaginem tuam hominem a te factum, a spiritualibus filiis tuis (f), quos de matre Catholica per gratiam regenerasti, non sic intelligi: ut humani corporis forma te terminatum crederent atque cogitarent; quanquam quomodo se haberet spiritualis substantia, nequidem tenuiter atque in aenigmate suspicabar: tamen gaudens erubui, non me tot annos adversus Catholicam fidem, sed contra carnalium cogitationum figmenta latrasse. Eo quippe temerarius & impius fueram, quod ea quae debebam quaerendo dicere, accusando dixeram (g). Tu enim altissime & proxime, secretissime & praesentissime, cui membra non sunt alia maiora, & alia minora: sed ubique totus es (h), & nusquam locorum es, non es utique forma ista corporea; tamen fecisti hominem ad imaginem tuam; & ecce ipse a capite usque ad pedes in loco est.

(a) *Sed ad quaerendum intentus.* = A Christi schola certe longe digressus es: In ea cunctis Patribus testibus non tam studio, quam piis gemitibus proficimus, & edocemur. At nec omnem prorsus religionem exuisti: Cur enim adhuc veritatem tam anxie indagaris? Et si veritatem divinam non curas, cur tantopere angeris quod Ambrosium divinarum veritatum doctorem bene sedateque interpellare haud possis? Quanquam & hos aestus nullo fuisse pio gemitu tinctos, quis sibi finget? At ni fallar, non omne prorsus orationis studium te deposuisse doles: sed potiorem temporis partem mercurii tui sudoribus telisque destinasse.

(b) *Quid autem ille spei gereret, & adversus &c.* = Utique congruum erat, ut religiosus Antistes divinorum gaudiorum spe humanos plausus illos parvipenderet. Immo adsolet providus Deus suis charismatibus divites animas multis interim vexare ferulis, ne quasi non acceperint, inflentur, extollantur; Unde Paulus 1. Cor. 12. 7. *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet.* Verum acu forte rem tangam, si dixero Augustinum hic anxietates, tempestatesque secretas inspicere, quibus supernae contemplationis animae divina perfusae dulcedine concutiuntur, agitantur; Quis enim secretiorum divinarum rerum inscius haud credat, huiusmodi animas magnis gaudiis aestibus nullis turbatis perpetuo triumphare? At fallitur qui ita opinatur, & omnino quam maxime; Testis est omni exceptione maior Sancta Teresia, quae rerum harum nunc discipula, nunc magistra longam experientiam habuit; en eius verba ex cap. 18. Itineris Perfectionis. „ Creo que piensan los de la vida activa por un poquito que los ven regalados que no „ ai mas que a quello pues yo digo „ que por ventura un dia de los que „ pas-

„ pasan no lo pudiessedes suffrir.] Quae sic Latine redduntur. „ Autumo saepe homines vitae ex eo quod Contemplationis animas caelesti aliqua dulcedine superfusas intueantur, duri nihil superesse arbitrari. At inquio ego: Dolorum quos illae experiuntur, die uno te prostratum iri.] Quod quidem ex Patribus etiam, atque Scripturis probari posset.

Cum autem caelibem Ambrosii vitam tanto obsequio tunc Augustinus suspiceret, & nunc commemoret; qua fronte Calvinus l. 4. c. 12. n. 26. blaterat, Veteres coniugium in episcoporum ordine non modo tolerasse, sed insuper adprobasse? Vide etiam Aug. lib. de Adulterinis Coniugiis, c. 20.

(c) *Et occultum os eius, quod erat in corde eius.* = Satis metaphoram suam dilucidat; aperitque se de contemplationis vi disserere, qua velut ore divinorum gaudiorum panem gustamus. Haec autem Augustinus in fide errans nec coniicere noverat, nec expertus erat; nec mirum: Haec enim qui haud expertus est, nec coniicere facile potest, ipsomet S. Doctore teste Tract. 26. in Ioan. post initium: *Da amantem, & sentit quod dico &c. da talem, & scit quid dicam; si autem frigido loquor, nescit quid loquor.* Quanquam vero haec coniicere haud nosset, poterat tamen perfecta vitae mutatione experiri; Unde & in litteram, & in sententiam Bernardus Indrizzali peccavit, ista sic vertens: *Ma io non sapea congetturare, non potea avere alcuna sperienza &c.* Non dixit S. D. *nec experiri poteram:* sed, *nec expertus eram.*

(d) *Nec ille sciebat aestus meos,* = Iam ex aestibus his bonam, divinamque sortem tibi augurar, & Hadrianensis Caeci fere te versibus adloquor (1).

„ Tal fiamma in te non arde come
„ ultrice,
„ Ma come nuntia che di tempo in
„ tempo
„ Rinovando ti vai come Fenice.

Ex hoc, & aliis similibus locis magna oritur quaestio, Qui fieri potuit ut Ambrosius gravissimus ille Sacerdos zelo domus Dei tabescens Augustini aestus, foveanque periculi ignoraret? Erat vero hic Rhetoricae publicus omnium ore celebratus professor, adeoque Mediolano notissimus; Filius erat Monnicae sobrietate prudentia cunctisque christianis virtutibus praestantissimae feminae, in cuius laudes Ambrosius, ipsum Augustinum videns, saepe erumpebat. Augustinus ipse eumdem Antistitem fuerat saepe adloquutus, & domestice etiam, ut ex Confessionibus hisce deducitur, cum eo versatus fuerat; Qui ergo fieri poterat ut Augustini aestus, & pericula vel Augustinus ipse, vel Mater, vel amici, vel populi rumor Ambrosio non enuntiavissent? Erit qui arbitretur nodum hunc dissolutum, si dicamus Augustini caespitationes quoad generalia fuisse Ambrosio notas: at non item quoad secretiora; Et hac posteriori ratione dolere Augustinum &c. At inquio ego: Qui fieri potuit ut divino zelo flagrans Ambrosius Augustini aestus delibaret, & stupide conticesceret, secretiora haud quaerens, nec curans vulnus bene retegere, cui speciali munere destinatus medicus sobrie, apteque mederetur? An vero minimi res ponderis erat singularissimi ingenii iuvenem, in cuius laudes totus conspirabat orbis, errori eripere, & Ecclesiae donare?

Dicam quod his, similibusque spectatis, haud temere suspicor; Cum polemico congressu uno vel altero detexisset Ambrosius & quibus Augustinus angeretur aestibus: quove ingenio, & disputandi facultate polleret: sibi haud fidens, Deo commendavit arduum negotium illud, longas disputationes prudentibus tergiversationibus interim cavens. Ut se gessit doctissimus ille Episcopus, de quo lib. 3. c. 12. Suspicio haec Mediolanensem traditionem, Ambrosium solemnibus precibus contra Augustini dialecticam Dei adiutorium implorasse, admodum fovet; quamquam & traditione illa ruente, nostra suspicio sit in tuto.

Qui coniecturam hanc ad aenigma solvendum velut aut non necessariam aut minus aptam contemnet; planam efficacemque offerat aliam oportet, & nobis erit Apollo. Vide l. 9. c. 6. G. ad serm. Ambrosii.

(e) *Quolibet tamen animo id ageret &c.* = Et haec praecedentem suspicionem nostram fovent; Ut enim vides, & ipse Augustinus non adeo obviam arbitratur tanti silentii caussam: quo scilicet arcano Ambrosii silentio, quin

(1) De Venetiarum *Arsana*, incendio absumta Epigram. tern. ultimo.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

quin eum percontaretur de implexis in re dogmatica dubiis Augustinus noster retardabatur.

Ioannes Phereponus iniqui laboris patiens, ita ad huncce locum garrit, & blasphemat „ Si alloqueretur homi„ nes, qui cuperent scire qua ratio„ ne vitam instituisset Ambrosius, su„ perior narratiuncula forte non displi„ cuisset; sed Deo minuta illa qualia „ passim occurrunt narrare, nescio quo„ modo decorum putaverit Augustinus. „ Sed magis hominum causa haec nar„ rabat, quam Dei; At praestitisset a„ micum alloqui, quam Deum.

Iam *Pherepone* dum in Caelites blasphemas, caelos terris vertis, & in principiis turpissime hallucinaris; adeo ut harum Confessionum nec secretiora penetraveris, nec frontem videris; & scopum finemque seipsis quidem patentes, & ab ipso Augustino manifestissime enuntiatos ferro saxoque durior adhuc non intellexeris. Deum utique primo Augustinus adloquitur, sed inde & homines; Aut si mavis dicere, dum Deum adloquitur, meditationem suam fovet: Lectores pios erudit: & ad divina invitat, pellicit, trahit. Id bene cordatus quilibet, nulla etiam exteriori coniectura adiutus, ex ipsa asceticae huius opellae natura posset conicere, & prorsus tenere; at ne frustra congeramus verba; en manifestissimum ipsius Augustini testimonium l. 2. c. 3. n. 1. „ Cui „ narro haec? Neque enim tibi Deus „ meus: sed apud te narro haec ge„ neri meo, generi humano, quantu„ lacunque ex particula incidere potest „ in istas meas litteras. Et ut quid hoc? „ ut videlicet ego, & quisquis haec „ legit, cogitemus de quam profundo „ clamandum sit ad te.] Hic cornua tua *Pherepone*: Vides aliquando tandem, Augustinum non semper Deum, sed nunc Deum, nunc coram Deo homines adloqui? Quid autem significare vis illis verbis: *Sed magis hominum causa &c.* An quod modo nos ex eodem S. Doctore insinuavimus? Non ergo ratio erat cur morderes. Nec praestitisset adloqui amicum; Cum Opellae potiora Deum recta intueantur; Cum omnium testis desideretur Deus; Cum pietatis caritatis fervor, quo has Confessiones scribens Augustinus incenditur, Deum maxime praesentem postulet. An vero illis verbis suspicionem ingerere Lectoribus ambis, Augustinum ad inanem auram captandam ea scripsisse? Blasphemia haec toties a te iniquis hisce in commentariis eructata: & propulsata est, & propulsabitur.

(*f*) *A spiritualibus filiis tuis.* = Non una ratione Catholici Dei spirituales filii nuncupantur. Nunc vero quemadmodum Manichaeos, carnalium dogmatum architectos carnales dixerat: ita Catholicos spiritualium adsertores spirituales appellat. Neque enim carnali ratione hominem ad Dei imaginem factum Catholici adserunt, quasi & Deus corporis forma protendatur; sed spiritali.

Spiritualium horum filiorum matrem indefinite Catholicam dicit, ut etiam l. contra Epist. Manichaei, vel Fundamenti, c. 4. n. 5. quia ut ibidem expendit *Catholici* epitheton adeo Ecclesiae nostrae proprium est, ut nec per varias teterrimasque haeresum procellas illud amiserit: ipsique haeretici quasi non advertentes passim confirment. Catholicum enim Graecis e fontibus vocabulum ductum totum, seu universale significat: hoc autem Ecclesiae nostrae longe lateque, immo universum per orbem diffusae, eadem ubique adserenti, & propugnati apprime convenit. Vide etiam, si placet, lib. de Vera Religione, c. 7. n. 12. lib. de Unitate Ecclesiae, seu Epist. ad Cathol. contra Donatist. c. 2. lib. 2. contra Gaudentium Donat. Episc. c. 2. lib. 2. contra Litt. Petil. c. 38. & in Psal. 54. n. 22.

Deum autem corporis esse expertem, nedum ab Ambrosio, sed & a Theodoro Manlio Augustinus didicit: ipsomet teste, qui in Praefat. ad lib. de Vita Beata, n. 4. eumdem Theodorum adloquens, ita disserit: *Animadverti enim & saepe in Sacerdotis nostri, & aliquando in sermonibus tuis, cum de Deo cogitaretur, nihil omnino corporis esse cogitandum: neque cum de anima: nam id est unum in rebus proximum Deo.* Theodori huius libri de Vita Beata mecoenatis, viri ingenio, & eloquentia, insignibusque fortunae dotibus, & quod ante omnia est, mente praestantissimi, qui anno Chr. 399. Consulatum gessit, meminit Augustinus etiam lib. 1. de Ordine, c. 11. n. 31. lib. 18. de Civit. Dei, c. 54. & lib. 1. Retract. c. 2.

(*g*) *Quaerenda dicere, accusando dixeram.* = Placuit haec lectio, quam habent MSS. a Benedictinis visi, nec non undecim e nostris. Licet ipsi Benedictini cum editis, quibus suffragantur MS. Ricar. & unus Med. retineant, *discere*. Utique haec discrepantia minimi ponderis est. At vero in lectione nostra aptius relucet antithesis Augustino familiaris: & e-

& etiam naturalis sensus. Debebat enim Augustinus non praedicare, a Catholicis doceri Deum esse corporeum; vel hominem secundum corpus ad Dei imaginem factum; Sed sciscitari a doctis Catholicis: Anne Deum corporeum creditis? vel: Anne corporis ratione hominem ad Dei imaginem factum creditis? Hoc fuisset, *quaerendo dicere*. Tum vero mox audisset, non a corpore, sed ab anima similitudinem illam depromi. At quoniam haec phrasis, *quaerendo dicere* a contextu abstracta non adeo obvia, & usitata est, sicut ista, *quaerendo discere*: ideo nonnulli amanuenses, & subinde editores: illa reiecta, hanc substituerunt. Utinam vero Pagani, Iudaei, & Haeretici: quaerendo, non accusando dicerent; saepe saepius enim illi, maxime Iudaei hostem sibimetipsis fingunt, quem feriant: & caecis contentionibus dogmata exsecrantur ab Orthodoxa item Fide prorsus aliena.

(*b*) *Sed ubique totus es*. = Si Deum corporis forma protensum adseras, etsi nullis finitum limitibus: erit quidem ubique: sed non ubique totus; neque enim ubi caput, ibi pedes: nec pedes ubi manus. Cum ergo Deum ubique totum existentem omnis Philosophia doceat, credas etiam oportet nulla illum corporis forma protensum.

Quanquam vero Deus exsistat totus ubique: nusquam tamen locorum est, modo nempe exsistentium in loco, quorum una pars loci parti respondet, quaeve & ambiuntur a loco, & extra locum non sunt. Deus ita ubique est, ut toti partique praesens sit totus: ut non finiatur a loco: ut non contineatur a loco, sed ipsum contineat.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 13. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

CAPUT IV.

ARGUMENTUM.

Angitur adhuc, pro corruptis, fictisque a Manichaeis dogmatibus impudenti zelo stultoque furore in Catholicam Ecclesiam latrasse. Profitetur inde salutari se pudore subfusum quod declamavisset in somnia; & religioso triumphasse gaudio, quod Catholica, cui fuerat primo litatus, infantiles nugas, quarum arguebatur, minime saperet. Immortaliter item se gavisum esse, prioris Foederis oracula, in speciem dura a Manichaeis, cuncta rudiori minerva discutientibus passim improbata, & derisa allegoricis conceptibus a Catholicis excipi. At interim tot expertas pericula, & malis casibus territus, pedem ubique retrahebat: de eximiis etiam veritatibus dubitans, quae robustissima demonstratione non firmarentur. Ita superstitiosa cura laqueum cavens, suspendio magis necabatur.

1. CUm Ergo nescirem, quo modo haec subsisteret imago tua, pulsans proponerem (*a*), quomodo credendum esset, non insultans opponerem quasi ita creditum esset: tanto igitur acrior cura rodebat intima mea, quid certi retinerem, quanto me magis pudebat tamdiu illusum & deceptum promissione certorum puerili errore & animositate, tam multa incerta quasi certa garrisse. Quod enim falsa essent, postea mihi claruit. Certum tamen erat, quod incerta essent, & a me aliquando pro certis habita fuissent, cum Catholicam tuam caecis contentionibus accusarem, & si nondum compertam vera docentem, non tamen ea docentem, quae graviter accusabam. Itaque confundebar, & convertebar, & gaudebam, Deus meus, quod Ecclesia unica, corpus Unici tui (*b*), in qua mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas: neque hoc

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

hoc haberet in doctrina ſua ſana, quod te creatorem omnium in ſpatium loci, quamvis ſummum & amplum, tamen undique terminatum membrorum humanorum figura contruderet.

II. Et gaudebam etiam quod vetera ſcripta Legis & Prophetarum iam non illo oculo mihi legenda proponerentur quo antea videbantur abſurda, cum arguebam tanquam ita ſentientes ſanctos tuos; verum autem non ita ſentiebant. Et (tanquam regulam diligentiſſime commendaret) ſaepe in popularibus ſermonibus ſuis, dicentem Ambroſium laetus audiebam: Littera occidit, ſpiritus autem vivificat (1); cum ea, quae ad litteram perverſitatem docere videbantur, remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet: quamvis ea diceret, quae utrum vera eſſent, adhuc ingnorarem. Tenebam enim cor meum ab omni adſenſione, timens praecipitium, & ſuſpendio magis necabar.

III. Volebam enim eorum, quae non viderem, ita me certum fieri, ut certus eſſem, quod ſeptem & tria decem ſint (c). Neque enim tam inſanus eram, ut ne hoc quidem putarem poſſe comprehendi; ſed ſicut hoc, ita cetera cupiebam, ſive corporalia, quae coram ſenſibus meis non adeſſent, ſive ſpiritalia de quibus cogitare niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meae dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam ſemper manentem, & ex nullo deficientem. Sed ſicut evenire adſolet, ut malum medicum expertus, etiam bono timeat ſe committere (d): ita erat valetudo animae meae, quae utique niſi credendo ſanari non poterat; Et ne falſa crederet, curari recuſabat: reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarum, & tantam illis auctoritatem tribuiſti (e).

(a) *Pulſans proponerem.* = Adſtipulamur omnino B. B. qui addunt in imo margine „ Sic legendum cum MSS. „ & cum Som. Arn. non quemadmodum „ Lov. & editi ceteri habent, *pulſanſque.*] Quandoquidem uſque modo doluit Auguſtinus in ſuppoſito dogmate Eccleſiam ſe contemſiſſe: cum debuiſſet potius doctrinae ſenſum omni obſequio requirere: Data autem Lov. lectione non eſſet in quo Auguſtinus ſeipſum argueret: pulſans enim vere propoſuiſſet Eccleſiae quomodo &c. non oppoſuiſſet inſultans, Subintelligitur ergo particula, *utinam*, vel quid ſimile; & eſt idem ac ſi diceretur: *Utinam pulſans propoſuiſſem quomodo &c.* non inſultans oppoſuiſſem &c. vel: Debebam palſans proponere quomodo &c. non &c.

Genuinam lectionem praeferunt 13. MSS. Etruriae. Cum Lov. ſunt Vet. Am. Er. Baſil. Wangn. Unde & Italicae verſiones locum hunc corrupere.

(b) *Quod Eccleſia unica, corpus Unici tui.* = Sequimur B. B. qui admonent. „ Poſt vocem, *Eccleſia*, in „ editis additur, *tua*, abeſt vero a „ MSS.] Abeſt etiam a MSS. undecim Etruriae; Ulterius & ab edit. Som. & Wangn. Licet Vet. Am. & 2. MSS. S. Cr. recentes omiſſae lectioni ſuffragentur.

Codicum auctoritate lectio noſtra ſtabilitur. Ratio neutram improbat, & forte omiſſam potius commendat; Intuetur ſiquidem hic Auguſtinus illud Pſal. 21. v. 21. *Et de manu canis unicam meam*: Quod ipſe ſic exponit „ Unicam dixit Eccleſiam. De „ manu, ideſt de poteſtate canis. Qui „ ſunt canes? Qui canino more latrant, „ nec intelligunt contra quos.... „ Qui latrant caecis oculis, non diſcernentes contra quos, aut pro quibus „ canes ſunt.] Dum Chriſtus loquitur, *unicam meam* dicit: ergo, inquiet ali-

(1) 2. Cor. 3. 6.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

aliquis, dum Auguſtinus Chriſtum, vel Deum adloqueretur, dixit, *unicam tuam*. Porro quae in eius Pſalmi commentario expendit de ſtulto adlatratu, iis, quae hoc, & praeced. capite de caecis ſuis contentionibus dicit apprime conveniunt.

(*c*) *Ut certus eſſem, quod ſeptem, & tria decem ſint.* = Etiam divinorum dogmatum, quae humanum captum vincunt, fortiſſimas eas rationes expetebat, quas Schola *demonſtrativas* appellat. Si vero cuncta religionis noſtrae iis firmari poſſent rationibus, Fidei nedum meritum, quod in Sanctorum Patrum, & Catholicorum omnium ore eſt: ſed & natura ipſa, atque eſſentia tolleretur. At interim Auguſtino, philoſopho naturae viribus cuncta adhuc pendenti haec in laudem vergunt; ſi enim divini luminis, hoc eſt Fidei ductum tollas, praeſtantiſſimi ingenii, & ſummi philoſophi eſt, Nihil obaeſa nare omittere: ſed cuncta ad ſeverioris criticae, & acerrimae diſputationis limam revocare, & incudi reddere. Qua etiam ratione, ut ſuo loco expendimus, ad Manichaeos huiuſmodi religionem, ubique nempe fortiſſima ratione communitam inſigni mendacio ſpondentes ingenuus deceptus Adoleſcens olim defecerat. Vide l. 7. c. 4. A.

(*d*) *Etiam bono timeat ſe committere.* = Niſi in divina re verſaremur dicereſque non de integro credentium coetu, ſed de peculiari perſona; tot rabularum, & phaleras vendentium experientiis edoctus omnino tibi parcerem immo plauſum impertirer, & illud Plauti Bacchid. 3. Sc. 3. v. 87. canerem: *Satin' ut quem tu habeas fidelem tibi, aut cui credas, neſcias.* At quum Catholica iis inſigniatur caracteribus, quibus Manichaeorum, ceterorumque nebulonum ſynagogae omnino carent: nec ut etiam philoſophia compertum habet, poſſit mentiri Deus, qui Unicam ſuam tot propriae lucis radiis ſociatam tibi exhibet: vere illi ſimilis factus es, qui Medicum imperitum expertus, excellentiſſimi quoque curam exhorret.

(*e*) *Et tantam illis auctoritatem tribuiſti.* = At inquiet infidelis quiſpiam: Captivus ne ergo Catholicorum laqueis innectar: & eorum effata nullo ſeveriori examine praevio infantium iſtar deglutiam? Minime vero gentium, Auguſtinus illuminatus reponit; Etſi enim non quaelibet tradita dogmata firmiſſima ratione exponere, ac ſtabilire valeas: habes tamen quo docentis eccleſiae auctoritatem ſummam detegas, probes, ac etiam defendas; Penſa enim utriuſque Foederis cohaerentiam: Fidei nunquam viciſſitudinem paſſae antiquitatem: Epiſcoporum maxime Romanorum ſucceſſionem: Corporis amplitudinem per univerſum orbem protenſam: Filiorum omnium in eamdem Fidem conſpirantium unionem: Fidei, Legum (ac etiam morum in plurimis membris) ſanctitatem: Cuiuſcunque prophetici luminis, divinarum actionum, & miraculorum crebras virtutes. De his, & ſimilibus frequentiſſime S. Doctor.

Ddd CA-

A. Ch. 384.
Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

CAPUT V.

ARGUMENTUM.

A somno nonnihil excussus, Manichaeorum cuiuscunque dogmatis fortissimam rationem spondentium, & innumeras fabulas nullo modo probandas decantantium malitiam, doluitve sensit; Catholicis eos amplo iure postponens ea sola Fide credenda exhibentibus, quae humanam superexcedere rationem ingenue, modesteque fatebantur. Sensim etiam saluberrimum illud adtendit, plura a nobis placido adsensu teneri: quae nonnisi ingenuorum testium depositione cognovimus. In maiorem inde fiduciam erectus, sacrorum Librorum, quibus universus propemodum incurvabatur orbis, contemtores potius, quam adoratores ridendos esse agnovit; Quandoquidem licet unde eorum divinitas primo deprehendatur, non adeo subito expediteque forte aperiri possit; adhuc nihil inde discriminis, & periculi confici; per varios enim caespitationum errorumque anfractus Deum exsistere, & cuncta imperio suo disponere, moderari, ac regere semper fideli pectore retinuerat, quanquam eorumdem dogmatum secretiora quaedam modosque ignoraret. Iam enim quidquid duri iidem Libri praeseferebant, graviter, & probabiliter nonnullis emollitis, in sacramentorum altitudinem revocabat; Eoque maiori illorum Librorum auctoritatem suspiciebat obsequio, quo vultu blanda, & humilis, sacramentis profundissima homines ad se pelliceret, & interim dignitatem suam servaret. Sic uno sanato oculo, coepit Catholicae lucis scintillas quasdam intueri.

I. EX hoc tamen quoque iam praeponens doctrinam Catholicam, modestius ibi, minimeque fallaciter sentiebam iuberi, ut crederetur, quod non demostrabatur, (sive esset quid, sed cui forte non esset; sive nec quid esset (*a*)) quam illic temeraria pollicitatione scientiae credulitatem irrideri: & postea tam multa fabulosissima & absurdissima quia demonstrari non poterant, credenda imperari. Deinde paulatim tu Domine, manu mitissima & misericordissima pertractans & componens cor meum, consideranti quam innumerabilia crederem, quae non viderem, neque cum gererentur, adfuissem; sicut tam multa in historia gentium, tam multa de locis atque urbibus, quae non videram, tam multa amicis, tam multa Medicis, tam multa hominibus aliis, atque aliis; quae nisi crederentur, omnino in hac vita nihil ageremus; Postremo, quam inconcussa fixum fide retinerem, de quibus parentibus ortus essem, quod scire non possem, nisi audiendo credidissem; Persuasisti mihi, non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus fere gentibus auctoritate fundasti; sed qui non crederent, esse culpandos; nec audiendos esse, si qui forte mihi dicerent: Unde scis illos libros unius veri & veracissimi Dei spiritu esse humano generi ministratos? Idipsum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumniosarum quaestionum, per tam multa quae legeram, inter se confligentium Philosophorum, extorquere mihi potuit, ut aliquando non crederem, te esse quidquid esses, quod ego nescirem, aut administrationem rerum humanarum ad te pertinere.

II. Sed id credebam aliquando robustius, aliquando exilius; sem-

ſemper tamen credidi, & eſſe te, & curam noſtri gerere; etiamſi ignorabam vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtantia tua, vel quae via duceret, aut reduceret ad te. Ideoque cum eſſemus infirmi ad inveniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus eſſet auctoritate ſanctarum Litterarum, iam credere coeperam, nullo modo te fuiſſe tributurum tam excellentem illi Scripturae per omnes iam terras auctoritatem, niſi & per ipſam tibi credi, & per ipſam te quaeri voluiſſes. Iam enim abſurditatem, quae me in illis Litteris ſolebat offendere, cum multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eoque mihi illa venerabilior, & ſacroſancta fide dignior adparebat auctoritas, quo & omnibus ad legendum eſſet in promptu, & ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſervaret (*b*), verbis apertiſſimis & humillimo genere loquendi ſe cunctis praebens, & exercens intentionem eorum, qui non ſunt leves corde (*c*): ut exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina (*d*) paucos ad te traiiceret: multo tamen plures, quam ſi nec tanto apice auctoritatis emineret, nec turbas gremio ſanctae humilitatis hauriret. Cogitabam haec, & aderas mihi: ſuſpirabam, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam ſaeculi latam, nec deſerebas me.

A. Ch. 384. Aug. 30. Mon. 53. Ad. XII. Dam. XVIII. Valent. IX. Theod. VI.

(*a*) *Sive eſſet quid, ſed. cui forte non eſſet; ſive nec quid eſſet.* = Henricus Wangnereck ita hunc locum dilucidat. „ Senſus obſcurus: verum nulla lectio variat. Forte ſubintelligi debet, *commodo*, ſive *bono* ut ſenſus ſit: *Credendum eſſe etiam id quod non demonſtratur, ſive eſſet quid, ideſt ens aliquod, ſed cui bono eſſet, intelligi non poteſt: ſive nec quid ideſt nihil eſſet, rectius nihilominus Catholicis credi, quam Manichaeis*, quia minus abſurdum eſt credere illis, qui iubent credere, quam illos ſequi, qui aliorum credulitatem irrident: & ſibi abſurdas fabulas, quas demonſtrare non poſſunt credi volunt. Alius fortaſſe ſic explicabit: *Sentiebam Catholicos recte iubere, ut in Scripturis ſacris, & doctrina Fidei crederetur quod non demonſtrabatur: ſive eſſet quid quod revera demonſtrari quidem poſſet, ſed forte non eſſet ſatis capax, & intelligens cui poſſet: ſive nec quid eſſet, id eſt. ſive non eſſet quippiam huiuſmodi quod poſſet demonſtrari, nempe propter ſublimitatem intellectu humano ſuperiorem.* „

Ea lectio nec variat apud Am. MSS. 4. Med. Ricar. &c. Verum quid mirum? Ut voluntaria, violenta, & in incertum errans eſt prima expoſitio; ita poſterior textui eſt omnino conformis, obvia, & conceptum finiens; ut mirum ſit P. Henricum Wangnereck hominem quidem ſagacem, doctumque hoc textu adeo perculſum, & tortum: ut in primam expoſitionem, ſomnio ſimillimam tot remis, tot ſudoribus ierit. Verum enim vero nullum dogma Fides, ut talis demonſtrat: aliter maieſtatem ſuam deprimeret: immo ſemetipſam tolleret. Adhuc tamen cuncta ſuo teſtimonio tenenda exhibens, credendorum propriam naturam indolemque non penſat. Quae enim tibi Fides exhibet in tres claſſes dividi queunt; Nonnulla demonſtrari poſſunt cuicunque: ut Deum maxima potentia praeditum, & corruptioni minime obnoxium eſſe; Alia probari utique poſſunt, ſed nonniſi viro ſagaci, & doctiſſimo: ut animam noſtram ſpiritum eſſe: nec aliquando defecturam; Pleraque tandem (ut ea omittam, quae non abſolute, ſed ex revelatis aliis evincuntur) nec doctiſſimis quidem demonſtrari poſſunt, utpote quae nedum humanam, ſed & angelicam facultatem omnem ſuperant: ut Trinitas Divinarum perſonarum in unitate naturae; Exſiſtentia veri corporis Chriſti ſub ſpeciebus panis, & vini; & alia quam multa. Sat eſt, ne Fidei meritum perdas, ut quaecunque tibi exhibet, eius teſtimonio teneas, quanquam ſi deſudare velis, ac diligenter ſpeculari, nonnulla queas proprio mercurio detegere.

De Sacrarum Scripturarum auctoritate, & dignitate agit S. Doctor etiam lib. 2. de Doctrina Chriſtiana,

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

cap. 5. In Psal. 90. Conc. 2. lib. 11. de Civit. Dei, cap. 1. & 3. & l. 11. cap. 10. & alibi frequenter.

(*b*) *Et secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret*. = En obscuritatis divinorum eloquiorum apertissimum testimonium. Cui aut similia, aut maiora habes infra l. 12, c. 14. l. 1. de Moribus Ecclesiae Catholicae, c. 1. l. de Vera Religione, c. 17. l. 2. de Doctrina Christiana, c. 6. l. 2. seu Epist. 55. (Alias, 119.) ad Inquisitiones Ianuarii, c. 21. n. 38. Epist. 137. (Alias, 3.) ad Volusianum, c. 1. n. 3. Praefat. in Psal. 140. In Psal. 146. ad v. 8. n. 15. & innumeris aliis in locis.

Interim adhuc Lutherus in praefat. Articul. quos Leo X. damnavit: super c. 7. S. Matth. de Servo Arbitrio contra Erasmum. Calvinus in Antidoto Concilii Trident. Sess. 4. Withacher. Controvers. 1. q. 4. c. 1. aliique novi haeretici, qui Augustini auctoritatem adeo extollunt, Scripturam omnibus planam, & obviam, in qua velut in meridiana luce cuncta Fidei nostrae dogmata intueri, controversias complanatas legere possimus, effutiunt! Vide, si placet, de hac re Polemistas, qui nedum ex Augustino, ceterisque Patribus: sed ex Scripturis ipsis, ex ratione, ex ipsismet haereticis Scripturarum profunditatem, obscuritatem evincunt.

(*c*) *Exercens intentionem eorum, qui non sunt leves corde*. = Eorum intentionem exercens, qui non cito credunt, iuxta illud Eccles. 19. 4. *Qui cito credit, levis est corde*; Videlicet: Qui imprudenter adsentit, credendorum momenta non adtendens, levis est corde, infirmus capite, modicus iudicio. Quanquam enim Fides Catholica dogmata sua demonstrativa ratione haud firmet: sinit tamen nobis diligenter inquirere: an ipsa Ecclesia docens iis circumvalletur signis, quibus deprehendamus, iure meritoque, & prudenter nos ei adsentiri. Immo nec est dogma, cuius decentia haud ostendi possit, seu, quod gravi disputatione ab indecentiae, & improbabilitatis specie non eximatur.

(*d*) *Ut exciperet omnes &c. & per angusta foramina &c.* = Ita ut dixi Domine Scripturam tuam texuisti, ut populari, & simplici dicendi genere nullum deterrens, omnes exciperet: & per subtilissimas, altissimasque veritates vario figurarum, & sacramentorum velo contectas paucos humiliter sapientes, & sapienter humiles ad tui cognitionem traiiceret.

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Vanitatem suam, Deique providentiam expendit; Inhians quippe honoribus, lucris, coniugio, a Deo amaris repaculis retundebatur; ut sic in vanorum spe ubique delusus, atque tristibus eruditus casibus, aeterna aliquando saperet, & ad divinos amplexus adspiraret. Vanitatis suae, omnis boni sterilis amplum exemplum exhibet; Recitaturus enim Imperatori laudes, suae famae timens, tanto est horrore perculsus, ut mendico, in quem forte incidit, bene oppleto, & copioso mero exsultanti, amicos gravi sermone adloquutus, se salutatum obsequio, & omnium ore celebratum non una ratione posthabuerit.

I. INhiabam honoribus, lucris, coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amarissimas difficultates, te propitio tanto magis, quanto minus sinebas mihi dulcescere, quod non eras tu. Vide cor meum, Domine, qui voluisti, ut hoc recordarer, & confiterer tibi. Nunc tibi inhaereat anima mea, quam de visco tam tenaci mortis exuisti. Quam misera erat, & sensum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus converteretur ad te, qui es super omnia,

nia, & ſine quo nulla eſſent omnia, converteretur, & ſanaretur! Quam ergo miſer eram! & quomodo egiſti, ut ſentirem miſeriam meam die illo, quo cum pararem recitare Imperatori laudes (*a*), quibus plura mentirer, & mentienti faveretur ab ſcientibus (*b*), eaſque curas anhelaret cor meum, & cogitationum tabificarum febribus aeſtuaret (*c*), tranſiens per quemdam Vicum Mediolanenſem, animadverti pauperem mendicum, iam credo ſaturum, iocantem atque laetantem: & ingemui, & loquutus ſum cum amicis, qui mecum erant, multos dolores inſaniarum noſtrarum, quia omnibus talibus conatibus noſtris (qualibus tunc laborabam, ſub ſtimulis cupiditatum trahens infelicitatis meae ſarcinam, & trahendo exaggerans) nihil vellemus aliud, niſi ad ſecuram laetitiam pervenire, quo nos mendicus ille iam praeceſſiſſet, nunquam illuc fortaſſe venturos. Quod enim iam ille pauculis, & emendicatis nummulis adeptus erat, ad hoc ego tam aerumnoſis anfractibus, & circuitibus ambiebam, ad laetitiam ſcilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat, ſed & ego illis ambitionibus multo falſius quaerebam. Et certe ille laetabatur, ego anxius eram: ſecurus ille, ego trepidus (*d*). Et ſi quiſquam percontaretur me, utrum mallem exſultare, an metuere? reſponderem, exſultare. Rurſus, ſi interrogaret, utrum me talem mallem, qualis ille, an qualis ego tunc eſſem: meipſum curis timoribuſque confectum eligerem, ſed perverſitate; nunquid veritate (*e*)? Neque enim eo me praeponere illi debebam, quo doctior eram: quoniam non inde gaudebam, ſed placere inde quaerebam hominibus; non ut eos docerem, ſed tantum ut placerem. Propterea & tu baculo diſciplinae tuae confringebas oſſa mea (*f*).

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

II. Recedant ergo ab anima mea, qui dicunt ei. Intereſt, unde quis gaudeat (*g*). Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria; Qua gloria Domine? Quae non eſt in te. Nam ſicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria: & amplius evertebat mentem meam. Et ille ipſa nocte digeſturus erat ebrietatem ſuam: ego cum mea dormieram (*h*) & ſurrexeram, & dormiturus & ſurrecturus eram. Vide quot diebus. Intereſt vero unde quis gaudeat. Scio; & gaudium ſpei fidelis incomparabiliter diſtat ab illa vanitate; ſed & tunc diſtabat inter nos. Nimirum quippe ille felicior erat, non tantum quod hilaritate perfundebatur, cum ego curis eviſcerarer: Verum etiam quod ille bene optando adquiſiverat vinum ego mentiendo quaerebam typhum (*i*). Dixi tunc multa in hac ſententia caris meis, & ſaepe advertebam in his quomodo mihi eſſet: & inveniebam male mihi eſſe, & dolebam, & conduplicabam ipſum male. E ſiquid adriſiſſet proſperum, taedebat adprehendere; quia pene, priuſquam teneretur avolabat.

(*a*) ***Cum pararem recitare Imperatori laudes***. = Henricus Wangnereck ita hunc locum exponit. „ Sive panegyricum *Kalendis Ianuariis*, *cum Bauto Mediolani*, *Arcadius vero Imperator Conſtantinopoli conſulatum inirent*; „ ut S. D. alibi (1) teſtatur. Ea oratione laudes in primis ipſius Imperatoris, „ tum Bautonis complexus eſt, quod „ contigit, teſte Baronio A. C. 385. „ Ver-

(1) Lib. 3. adverſus literas Petil. c. 25.

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Verba Baronii haec sunt (1). Chri„sti anno trecentesimo octogesimo „ quinto Arcadius Augustus, & Bauto „ creati sunt consules, ille Constanti„nopoli, Mediolani autem Bauto: in „ cuius ingressu Augustinus panegyri„cam habuit orationem, ut ipse testa„tur, scribens contra Petilianum &c.] Verba August. l. 3. contra Petil. c. 25. n. 30. „ Cum ego Mediolanum ante „ Bautonem consulem venerim, eique „ consuli Kalendis Ianuariis laudem in „ tanto conventu, conspectuque homi„num, pro mea tunc rhetorica pro„fessione recitaverim. „

Ioannes Rivius Erem. August. omnium antiquorum (iudicio nostro) qui de Augustini libris & gestis scripsere gravissimus atque eruditissimus, lib. 1. Vitae S. D. paragr. 14. haec habet, „ Mediolani Kalendis Ianuariis, Impe„ratori & Bautoni Consuli laudes pro „ sua tunc Rhetorica professione reci„tavit in maximo conventu conspectu„que hominem, lib. 3. cont. Petil. „ cap. 25. lib. 6. Conf. cap. 6 Hunc Im„peratorem nonnulli Arcadium fuisse „ existimant, qui ante biennium Augu„stus a Patre Theodosio appellatus, „ eodem cum Bautone anno, hic Oc„cidentis, ille Orientis Consul designa„tus est: ut una eademque oratione „ Consulem utrumque laudarit. Ast „ quoniam Consulis in Oriente facti „ nomen haud equidem poterat tam ci„to in Occidentem deferri, ut Kalen„dis Ianuariis uterque Panegytico ex„tolleretur; non abs re fuerit hunc „ Imperatorem, Maximum existimare: „ qui licet per tyrannidem, occiso Gra„tiano, & Valentiniano pulso, Impe„rium occupasset; adeo tamen non erat „ ab eius laudibus temperandum, ut „ coniungere cum Bautone nefas esset.„

Verum Benedictini Patres, qui in re Augustiniana omnibus palmam praeripuere, ad diligentius rem discutiendam nos in huius loci margine his verbis concitant. „ Forte an Valenti„niano minori, quia e us *comitatus apud* „ *Mediolanum* ex Possidio cap. 1. *tum* „ *erat constitutus*, cum ibi rhetoricam „ profitebatur Augustinus: qui praete„rea lib. 3. contra Petiliani litteras „ cap. 25. scribit se in eadem urbe „ *Bautoni Consuli Kalendis Ianuarii lau*„*dem pro sua tunc rhetorica professione* „ *recitasse*.] Lib. autem 2. Vitae S. D. c. 4. n. 2. ita manifestius loquuntur. „ Notat ipse qua data occasione mise„riam perspicue suam intellexerit, cum „ ad panegyricum se compararet. Va„lentiniano iuniori Augusto dicendum. „ Loquitur alibi de panegyri, quam „ pro sua rhetoricae artis professione „ in frequentissimo consessu Kalendis „ Ianuarii habuerat; sed ea oratio pa„negyrica Bautoni tum consuli anno „ trecentesimo octogesimo quinto dicta „ fuit. De hoc autem Imperatoris pa„negyrico sic loquitur, *Cum eas cu*„*rat anhelaret cor meum &c.*] Manifestissime vero suam ipsorum opinionem produnt in Ordine chronologico Epistol. in Praefat. ad Epistol. n. 1. hisce verbis. „ Illum ipsum panegyricum esse rati „ (*Chronologi, quos impugnant*) quem „ Bautoni consulatum ineunti dixit Ka„lend. Ianuar. an. 385. ex l. 3. contra „ Petil. litt. c. 25. licet verisimilius „ hanc aliam fuisse panegyrim, quam „ Imperatoris laudes appellat. „

Quanquam ut ubique ingenue loquamur, nisi fortior conjectura adferatur, Baronii opinio Valentinianum, & Bautonem pro Augustini oratione iungens adhuc gravis, & probabilis nobis videatur. Bollandistae tom. 6. die 28. Augusti paragr. 6. initio difficultatem dissimulant.

At vel semel, vel bis mecoenatem omni exceptione maiorem, eximium, ac nobilissimum, in tanto, in immenso hominum consessu oratione panegyrica celebraverit Augustinus; litterariae reipublicae, & nobis quale bonum? Ubi nunc aut binae orationes, aut unica oratio? At inquies, Quot eximia Augustini scripta periere? Dico autem ego: Quot adhuc supersunt, quae tamen aut solos Philosophos, aut Theologos, aut admodum pios, peculiare scilicet hominum genus pelliciunt? Oratio artis contexta miraculo, & omni, & summo eloquentiae splendore exornata, ex qua etiam plurima veterem historiam: Imperatorum, Consulumque dies, auctoritatem, dignitatem apprime dilucidantia haberentur; volumen inquam universae litterariae reipublicae adeo iocundum, gratum, utile, & vix non necessarium, adeo latuit, tam paucis exemplaribus distributum, & vulgatum est, ut iam ipsius parentis aetate, ut coniicimus, evanuerit? Quem ergo nisi Parentem ipsum de iactura tan-

(1) Tom. 4. ad an. 385. initio.

tanta universae litterariae reipublicae funestissima ad Iudicium vocabimus? Tu Augustine a nobis subsтulisti, quod nostrum nullus a te rapere poterat. Quoniam vero vivo fonte fluentes rivuli etsi dispersi, nunquam prorsus moriantur; te hominem universae qua late patet eruditionis bono factum natum, per omnium Musarum fidem, auctoritatem, & gratiam oramus, & obtestamur, ut bonum vix indultum, mox sublatum iterum elargiaris. Quod si tam iustos aestus non curans, divitem adhuc retrahis manum, & conticescas, te Plinii Iunioris lib. 2. Epist. 10. ad Octavium, initio, verbis adloquimur. „Nominem te patientem, vel potius „durum, ac pene crudelem? qui tam „insignes libros tamdiu teneas? Quo„usque & sibi, & nobis invidebis? tibi „maximam laudem, nobis voluptatem? „Sine per ora hominum ferantur, iis„demque quibus lingua Romana spa„tiis pervagentur. Magna etiam, lon„gaque exspectatio est; quam fru„strari adhuc, & differre non de„bes.„

At Augustinus vivit: ibi tamen vivit, ubi nec fabula, nec adulatio, sed veritas, ingenuitasque dominantur; Orationem a se olim contextam, elegantissimam quamvis, doctissimaque: fabula tamen, & adulatione pro more humano fucatam exhorret: Gaudet autem, & triumphat illam se vix factum veritatis doctorem magno zelo resciдisse „ *Excidit oratio illa, & quidem puto eam ipsum prudentiorem effectum scidisse, quam sciret mendaciis ex adulatione contextam*. Baronius t. 4. ad an. D. 385. n. 1. *Non si trova l'oratione, che allora recito in laude dell' Imperatore (in tal maniera soleano essere i panegiriti nel cominciamento del Consolato) e per nostro arbitrare, egli la stracciò, sapendo d' averla tessuta di mensogne inventate per adulare*. Raynaldus ad an. D. 385. initio.

(b) *Et mentienti faveretur ab scientibus*. = Quandoquidem nedum amplificatio, quod non iniquum censemus, plurimi habetur; sed & inventio, quod intolerabile est; Non inventionem illam loquimur, qua dicendi ars maxime nititur, quaeve iuremeritoque in magno pretio habetur: est enim, rem advocare ex qua dicas, ex qua exponas, & ornes, sed loquimur inventionem illam, quae mecoenati merita adfingit, dotesque a quibus procul abest; velut si vacui capitis hominem ex prudentia doctrinaque commendes. Inventionem hanc non ipsa dicendi ars tibi imponit, vel consulit; nec omnes, sed plures tamen corrupti palpones extollunt. Immo haec inveniendi ars iam adeo invaluit, ut Rhetori, qui ea careat, corrupto hominum genio pensato, consultum sit a texendis magnatibus laudibus omnino abstinere Volunt enim hi (ampliori hominum parte indulgente) Oratorum omnipotentia transmigrare in alienos: & iis incedere exornati dotibus, in quibus nec ipsi quidem seipsos agnoscunt, & a quibus distant quantum profundae noctis tenebrae a clarissima luce meridiana. Hinc Demosthenes quo pacto in dicendi arte adeo profecisset requirentibus celebre illud, in commune adagium iam deductum reposuit: *Plus de oleo, quam de vino sumendo* (1): hoc est, potius adulationi indulgendo, quae in oleo: quam veritati, quae in vino designatur. Quanquam simplicius responsum illud plures excipiant: nempe de longis importunis studiis, quibus nec somno parcens Demosthenes, plus olei pro lucerna, quam vini bonae mentis hostis consumserit.

Si autem sterilis mecoenatis oratores vel humana quadam necessitate compulsi ad mendacia confugientes, adeo in candorem, & veritatem peccant; Quali eos ferula excipies, qui magnatibus, quos laudant, pluribus utique exornatis dotibus, nova merita, mortalium ulli vix danda pro arbitrio, ac temere adfingunt? Huiusmodi vitio laborat oratio Aloysii Caeci ab Hadria in electione Principis Petri Loredani, septima in ordine, in cuius initio post varios electionis plausus, haec habentur: *Ma che altro, che quest' elettione, appunto si santa, e si savia dalla maestà di questi couniti capi; dirò meglio: dal consiglio dello Spirito Santo, di questa S. Republica perpetuo Rettore, si puotea aspettare?* Et ego Venetam Rempublicam, bonam Catholici gregis partem, eiusque electionem, & Principem non modico obsequio suspicio; At quid eximius dici, vel cogitari poterat de electione Romani Pontificis, Christi Vicarii, & summi totius Catholici gregis Pastoris? Licet ut quisque

(1) Diomed. & Eras. l. 4. c. 3.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

que suis bonis gaudeat, si amplificationes nullis propemodum finitas limitibus, & figmenta in poeticum nonnihil cadentia vel tollas, vel temperes, Aloysii Hadrianensis Groti, poetae, rhetoris, theologi, tum Italica, tum Latina lingua eruditi, ab octavo nativitatis suae die perpetua nocte damnati: ab anno decimoquarto Sanctorum (1), Principumque publici solemnis laudatoris orationes elegantissimas, & omnibus numeris absolutissimas, saltem pro rudiori aetate illa, meo iudicio appellare possis.

(c) *Et cogitationum tabificarum febribus aestuaret*. = Haec plures in Augustino, in tanto viro mirantur. Unde Baronius t. 4. ad an. 385. n. 1. *Certe quidem etsi rhetoricis litteris adeo excultus erat, ut alios ipse doceret: dicendo tamen publice, in tanto praesertim auditorio haud assueverat: unde timendi magna ipsi manabat occasio*. Quae ad verbum, pro more, exscribit Raynaldus ad eumdem annum initio.

Verum publice dicendum Augustinum tot ab annis publicum nunc Grammaticae, nunc Rhetoricae professorem non adsuetum quis sibi finget? Huius vero orationis mecoenatem fuisse omnium nobilissimum, & adparatum maximum, quod postremo illi exagerant, non inficiamur. Atqui Tullius, Romanae eloquentiae princeps, publice dicendo adsuetissimus prodere solebat, se ad publice dicendum adcedentem totis artubus contremiscere, & aliquando, non *tabificarum cogitationum*, sed veris febribus correptus est: Nimirum gravissimorum hominum est, non temere, & inconsulto quidquam adgredi, sed expediendae rei difficultatem, & negotii amplitudinem sibi obiicere, ac alte meditari. Hinc ut in plurimum insigni, maturoque ingenio praediti imprudentibus, atque tardis solent esse timidiores.

(d) *Securus ille, ego trepidus*. = Hi enim ambitionis fructus; Tremor, & Anxietas. „ Vanae siquidem gloriae „ cupidus similis illis est, qui tempe„ states ferunt, semper tremens, ac ti„ mens, innumerosque dominos obser„ vans. Qui vero extra illam est ty„ rannidem, recte comparatur iis, qui „ in portu constituti, integra iam li„ bertate potiuntur. Alius vero non i„ tem, sed quam multis est cognitus, „ tam multos habet dominos, omnibus „ servire coactus.] S. Ioann. Chrysostomus in cap. 10. epist. ad Rom. Homil. 17. paullo ante finem „ Ce„ terum quemadmodum venti quidam „ feri, & immanes cum in serenum „ irruerint pelagus, ipsum totum a fun„ do perturbant: adeo ut & arena „ saepius undis immisceatur; ita & hae „ perturbationes cum in animam irru„ perint, cuncta permiscent, & quae „ superiora erant, ad infima detrahunt, „ excaecantque mentis clarissimum lu„ men; atque in primis gloriae vesa„ na cupido. Nam pecunias quidem „ facile quisque contemnet, dum id „ instituerit. Porro honoris esse negli„ gentem, laudemque non affectare „ multorum maximo labore indiget.] Idem in cap. 1. epist. ad Tit. Homil. 2. post med.

Unde non immerito mancipia, turbaeque ministros Rhetores Diogenes Cynicus passim vocabat (2). Et Demostheni ad cauponam, ad quam ipse advocaverat, adcedere renuenti exprobravit, immerito tanto horrore eam intueri domum, quam adeo iocunde, & saepe Dominus eius (nempe turba) adiret (3). Quod tamen durissimum iugum Dio Pruses Graecus orator se excussisse iactat Orat. 52. & 56.

(e) *Sed perversitate, numquid veritate*? = Hoc est, perperam: perversa, non aequa ratione. Cur enim mendicus ille mihi meam, & non ego illi sortem suam inviderem? Propter doctrinam inquies, qua tu dives eras, qua ille plusquam pane & vino mendicus. Atqui ex doctrina non gaudebam, sed angebar. Et si instes: Annonne alios docere sors quaedam, & bonum est? Repono ego: Quid quod mendaciis congestis dicturus, non: docere & placere; sed (quod servitutis aliquod genus est) *tantum* (ut constanter ferunt editi, & 4. MSS. Med. 3. S. Cr.) placere expetebam?

(f) *Propterea & tu baculo disciplinae tuae confringebas ossa mea*. = Illud Davidis intuetur Psal. 41. v. 11. *Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi &c.* Ubi ipse n. 18. *Cum videamus fortes Ecclesiae plerumque scandalis cedere: nonne dicit corpus Christi, confringit inimicus ossa mea? ossa enim fortes sunt, & ali-*

(1) S. Nicolai, & Laurentii Prioli.
(2) Laertius l. 9.
(3) Erasm. l. 8. Apophteg.

aliquando ipsi fortes tentationibus cedunt.

Verum quid haec ad nostrum propositum? Arbitramur hic Augustinum ossibus non peculiarem sui partem, sed fractionis vehementiam & amplitudinem designare; Tot enim tamque graves erant dolores illi & anxietates, ut non perperam iam illuminatus homo dicat, suis in ambitionibus & cupiditatibus baculo divinae disciplinae (ad correctionem, & salutem saevientis) non leviter, sed usque ad ossium fractionem, hoc est gravissime se vapulasse.

Sin autem mavis ossibus peculiarem Augustini partem designatam: duplex expositio occurrit; Confringebat Deus suae disciplinae baculo ambitionem, quae in Augustino dominabatur. Confringebat doctrinae splendorem, seu ingenium, ossibus comparandum quod ipsum longe liberalius ac aliud quodcunque bonum natura mater Augustino profudisset; Confringebat ingenium; quo enim praeesse, ac dominari poterat, parebat, iuxta dicta, obsequebatur.

(g) *Recedant ergo &c. Interest unde quis gaudeat*. = Adhuc Davidis Phrasim, licet non sensum, Psal. 41. v. 11. prae oculis habet; sequitur enim: *Exprobraverunt mihi qui tribulant me inimici mei: dum dicunt mihi per singulos dies, Ubi est Deus tuus? quare tristis es &c.* Sensum autem, & quidem integrum hunc habeto. Se ingenuum hominem, omnibus disciplinis excultum rudi pannoso vino exsultanti Augustinus posthabuerat. Nunc autem longe a se propulsat adulatores, qui dicant, *Interest unde quis gaudeat*: nempe: Secernenda sunt gaudiorum incentiva; quaedam enim stulta, & rudia; alia aequa, & nobiliora; Mendicus ille infami vinolentia gaudebat; Tu vero litterarum gloria, quae gravissimos etiam homines rapit, gaudere expetebas. Adulationem istam, & adulatorem reiicit Augustinus: gloria enim illa extra Deum concepta a verae gloriae ordine, & dignitate exorbitabat &c.

(h) *Ego cum mea dormieram*. = Quandoquidem non solo mero; sed & corporum amore, ambitione, similibusque pluribus inebriamur. „ Ebrietatem hic dicit (*ubi scilicet Apostolus* „ *1. Thessal. c. 1. v. 7.* Et qui ebrii „ sunt, nocte ebrii sunt) non eam „ solum, quae ex vino, sed quae ex „ omnibus malis est. Ebrietas enim „ animi sunt divitiae, & pecuniarum „ concupiscentia, & corporum amor, „ & quidquid tale dixeris animi est „ ebrietas] S. Ioan. Chrysostomus Homil. 9. in cap. 5. ep. 1. ad Thessal. circa med.

Cum autem tot, ac tanta suam in orationem, ac in seipsum sit iaculatus, quod Valentiniano Imperatori mendacio & adulatione caput demulserit; mirum est cur occasione data adeo ampla, cum in typhum, in humana obsequia, in vanitatem tanto zelo reperetur; cur inquam contra humanam, vel specularem potestatem nec mussitaverit, si eam tantopere habebat exosam; Generosum enim acerrimumque talis potestatis hostem impii Transilvaniae ministri in opusculo, cui titulus: *Antitheses Christi veri, & falsi*, Albae Iuliae anno 1568. edito Augustinum nobis obiiciunt; Illud l. 9. de Civit. Dei, cap. 15., non longe ab initio, *Rationalem factum ad imaginem suam noluit nisi irrationalibus dominari: non hominem homini, sed hominem pecori*, magno triumpho decantantes.

Quin immo vero nulla ratione poterat hic politicam potestatem impetere, cui centies facto, & scripto laudes texuerat, ac seipsum devoverat. Locus autem adeo decantatus nihil ad rebellium ministrorum caussam; Proprissimam, durissimamque servitutem illam Augustinus ibi exsecratur, qua homini bestiae subiiciuntur, & a qua natura, vel Deus hominem prorsus exemit. Addens insimul servitutem omnem, in quam incurrimus, non in naturam, sed in peccatum revocandam. Sat fuisset Transilvaniae ardelionibus integrum textum, praecedentia videlicet, & sequentia inspicere, ne iusti, & aequi Vindici acerrimo calumniam tantam impingerent: est enim ille, ut semper, sui ipsius interpres. Videat qui in hoc anceps est, finem praecedentis cap. 13. ab illis verbis *Imperant enim qui consulunt &c.* Et cap. 15. statim post decantatam sententiam, ab illis verbis, *Inde primi iusti pastores pecorum &c.*

(i) *Quod ille bene optando &c. quaerebam typhum*. = Contemne ut libet, bonum quod optaverat mendicus, & quo gaudebat; At saltem vinum verum, & physicum bonum est; Typhus autem (hoc est inanis gloria), quo ego suspirabam, fumus & somnium est. Et ex capite igitur inspectae rei, stolidiori ego, ac mendicus, vanitate rapiebar.

Alia etiam ratione Augustinus pauperi infelicitate posthabebatur; Pauper enim mero victus erat: at interim non adtendens; Augustinus autem ambitione tortus, tyrannidem ipsam meditabatur; ex quo poena poenae, & geminus dolor: unde sequitur, *& conduplicabam ipsum male*.

Quod autem postremo addit: *pene priusquam teneretur, avolabat*, humanae sortis inconstantiam designat; & Augustini adhuc infidelis acre iudicium & sagax retegit: cui adeo bene plausus, & mundana bona ex inconstantia vilescerent.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Tanta ambitionis tyrannide excussus, & doctus: humanae sortis vanitatem cum amicis, maxime vero, & familiarissime cum Alypio, & Nebridio deplorabat. Quorum, utpote peculiari sibi societate iunctorum aliquod daturus specimen: Alypii primum gratiam, genitores, aetatem, & studia egregiamque virtutis indolem Lectorum oculis sistit. At illud potissimum, velut non abs mira Numinis providentia factum alta mente expendendum arbitratur: eumdem carissimum a Circensium furore, quo captus, & absortus fuerat, a se publica ex cathedra de Eloquentiae iuribus disputante, & casu, similitudinisve occasione Circi amatores acriter perstringente fuisse exemtum, & revocatum. Quanquam alterum addat, de quo maxime angatur: eumdem amicum videlicet iterum aegra patris indulgentia, ad scholam suam adcessum Manichaeorum blasphemias suas vana continentiae specie fucantium, retibus implicasse.

I. Congemiscebamus in iis qui simul amice vivebamus; & maxime ac familiarissime cum Alypio & Nebridio ista colloquebar; quorum Alypius ex eodem quo ego, ortus erat municipio, parentibus primatibus municipalibus (*a*), me minor natu (*b*); Nam & studuerat apud me, cum in nostro docere coepi oppido, & postea Carthagine. Et diligebat me multum, quod ei bonus & doctus viderer (*c*): & ego illum propter magnam virtutis indolem, quae in non magna aetate satis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginensium, quibus nugatoria fervent spectacula, absorbuerat eum in insaniam Circensium (*d*); Sed cum in eo miserabiliter volveretur, ego autem Rhetoricam ibi professus publica schola uterer, nondum me audiebat ut magistrum, propter quandam simultatem, quae inter me & patrem eius erat exorta: & Compereram, quod Circum exitialiter amaret: & graviter angebar, quod tantam spem perditurus, vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eum, & aliqua coercitione revocandi nulla erat copia; vel amicitiae benevolentia, vel iure magisterii. Putabam enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaque postposita in hac re patris voluntate, salutare me coeperat, veniens in auditorium meum, & audire aliquid atque abire.

II. Sic enim de memoria mihi lapsum erat agere cum illo, ne vanorum ludorum caeco & praecipiti studio tam bonum interimeret ingenium. Verum autem, Domine tu, qui praesides

gu-

gubernaculis omnium, quae creaſti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos Antiſtitem ſacramenti tui (e); Et ut aperte tibi tribueretur eius correctio, per me quidem illam, ſed neſcientem operatus es: Nam quodam die cum ſederem loco ſolito, & coram me adeſſent diſcipuli, venit, ſalutavit, ſedit: atque in ea, quae agebantur, animum intendit; Et forte lectio in manibus erat, quam dum exponerem, & opportune mihi adhibenda videretur ſimilitudo Circenſium, quo illud, quod inſinuabam, & iucundius & planius fieret, cum irriſione mordaci eorum quos illa captivaſſet inſania; Tu ſcis Deus noſter, quod tunc de Alypio ab illa peſte ſanando non cogitaverim. At ille in ſe rapuit (f), meque illud non niſi propter ſe dixiſſe credidit. Et quod alius acciperet ad ſuccenſendum mihi, accepit honeſtus adoleſcens ad ſuccenſendum ſibi, & ad me ardentius diligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras Litteris tuis. Corripe ſapientem, & amabit te (1). At ego illum iam non corripueram; ſed utens tu omnibus & ſcientibus, & neſcientibus, ordine quo noſti, & ille ordo iuſtus eſt; de corde, & lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem ſpei bonae adureres tabeſcentem, ac ſanares. Taceat laudes tuas qui miſerationes tuas non conſiderat, quae tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille poſt illa verba proripuit ſe ex fovea tam alta, qua libenter demergebatur, & cum miſerabili voluptate caecabatur: & excuſſit animum forti temperantia, & reſiluerunt omnes Circenſium ſordes ab eo, ampliuſque illuc non acceſſit. Deinde patrem reluctantem evicit, ut (g) me magiſtro uteretur; Ceſſit ille, atque conceſſit. Et audire me rurſus incipiens, illa mecum ſuperſtitione involutus eſt (h), amans in Manichaeis obſtentationem continentiae, quam veram & germanam putabat. Erat autem illa vecors & ſeductoria, pretioſas animas captans, nondum virtutis altitudinem ſcientes tangere, & ſuperficie decipi faciles, ſed tamen adumbratae ſimulataeque virtutis.

(a) *Parentibus primatibus municipalibus*. = Ita Benedictini, Bollandiſtae: & ante ipſos Vet. Am. Er. Som. 13. MSS. Denique omnes codices tum MSS. tum editi, quos viderimus. Excepto Wangn. qui omittit vocem illam, *primatibus*. At perperam, nedum miro codicum conſenſu, ſed & ratione ſpectata, ut ex dicendis conſtabit.

Iam Auguſtinus promiſſa exſolvit, & fidem ſuam tuetur; circa ſiquidem an. D. trecenteſimum nonageſimum quintum, Epiſt. 27. (Alias, 32.) n. 5. ſeu, paulo ante finem Paulino Alypii ſe hiſtoriam daturum ſpoponderat „ Itaque cum legiſſet petitionem (2), qua „ deſiderare te indicaſti, ut hiſtoriam „ ſuam tibi ſcribat, & volebat facere propter benevolentiam tuam, & „ nolebat propter verecundiam ſuam; „ quem cum viderem inter amorem, „ pudoremque fluctuantem onus ab illo in humeros meos tranſtuli: nam „ hoc mihi etiam per epiſtolam iuſſit. „ Cito ergo, ſi Dominus adiuverit, „ totum Alypium inſeram praecordiis „ tuis; Nam hoc ſum ego maxime veritus, ne ille vereretur aperire omnia, quae in eum Dominus contulit, ne alicui minus intelligenti &c.] Vide tamen l. 9. c. 6. B.

Alypius igitur ex eodem municipio ex quo Auguſtinus. Quamquam Eruditos inter omnino conſtet, Municipia praeſtantiora fuiſſe Coloniis, adhuc quo potiſſimum ſecernerentur, non adeo exploratum habemus. Saepe ſaepius tamen apud Eruditos leges, Co-

(1) Prov. 9. 8.

(2) Ut in Epiſt. Inter Auguſt. 24. (olim 35.) n. 4.

loniam oppidum esse, quo olim Rex, vel Senatus, vel populus aut subiectorum civium, at sociorum partem ad habitandum misit; cuius Coloniae habitatores inter Romanos quidem cives vel adcensebantur, vel adcenseri poterant; at interim non peculiari, sed eius, a quo propagati erant, iure utebantur: insimul etiam alienis, hoc est Romanorum legibus subiecti. At vero Municipium, omnem Coloniae splendorem eminentia continens, cives propriis ducens legibus, ab alienis quae ad commune & ordinarium regimen spectabant eximebat: suosque incolas nedum communibus, sed & potioribus Romanis civibus pares faciebat, qui nimirum possent & altiora Romae munera substinere. Licet etiam *municeps*, & *municipalis* synonyma vulgo habeantur; sunt tamen qui arbitrentur, *municipalem* proprium naturalemque municipii civem appellari: municipem vero illum, qui privilegio municipii civibus additur.

Cum ergo contestetur Augustinus ex parentibus *parentibus municipalibus* Alipium deductum: vide qualem in viro mille rationibus ornatissimo desideres natalium splendorem.

Licet sat ad id tibi fuisset noscere ex eodem Augustino Alypium Romaniano, S. Doctoris pluribus testimoniis genere opibusque praeclarissimo, sanguine iunctum fuisse: *Est etiam aliud quo istum fratem* (Romanianum) *amplius diligas: nam est cognatus venerabilis, & vere beati episcopi Alypii, quem toto pectore amplecteris, & merito: nam &c* Epist. ad Paulin. 27. (Olim, 32.) n. 5. initio. Vide infra c. 14. A.

(*b*) *Me minor natu*. = Bollandistae, sive Petrus Boshius c. 3. ad diem 15. Aug. paragr. 2. n. 7. merito observat Alypium non multum minorem natu Augustino fuisse.

Quanquam vero plura omittamus alibi ab Augustino de Alypio narrata, quae omnia iis quae hic habentur addita intergram propemodum exactamque eiusdem historiam conficerent; adhuc quiddam natalibus, & aetati nimis affine haud reticendum censuimus; Fuit nempe Alypius corpore brevis: *Quasi vero, inquam, longum aliquid nos quaeramus, praesertim adversus Alypium; nam non mediocriter parva ista esse fortia, & utilia, satis ipse de suo corpore argumentaretur*. Lib. de Vita Beata, disput. 1. diei, n. 15. seu ante finem.

Confirmat minorem Alypii aetatem Augustinus addens, in communi prius oppido, & inde Carthagine apud se eumdem Alypium studuisse.

Licet autem Augustino minor natu esset Alypius, primus tamen fuit Episcopatu, ut late ostendemus litt. E.

(*c*) *Et diligebat me multum, quod ei bonus, & doctus viderer*. = Expendit haec alta mente Iansenius Yprensis Antistes tom. 2. de Ratione, & Auctoritate lib. Proaem. cap. 20. pag. 19. col. 2. & toto elegantis orationis impetu haec iure meritoque in Dei & Augustini laudem profert. „ His, & aliis „ obscuris electionis quasi lineamentis „ hoc effectum est, ut amicus bonus, „ ac doctus in profligatissima morum „ dissolutione videretur, a quibus propterea diligebatur mirifice, & nonnullos „ vicissim propter magnam virtutis indolem diligebat: qui relicta patria, relicto „ rure paterno optimo, relicta domo, & „ non secutura matre, nullam aliam ob „ causam ad ipsum, tametsi Manichaeum commigraverant, nisi ut cum „ ipso viverent in flagrantissimo studio „ veritatis, & sapientiae, cui ex occulto electionis afflatu in mediis erroribus inspirabat. Enim vero cum naturae non parva pars, dotesque plurimae tam corporis, quam animi ex „ occulta illa praedestinationis abysso in „ hominem scaturiant: quid mirum si „ qua lineamenta divinis oculis conspicua illius aeterni amoris praeseferat, „ quo misericordiae suae vasa complectitur?] De bona Augustini adhuc Manichaei indole diximus, si bene meministi, l. 3. c. 1. F. & l. 4. c. 2. C. D. E.

(*d*) *Absorbuerat eum in insaniam Circensium*. = Ita B. B. qui nihil admonent; & ante ipsos Som. 2. MSS. Med. unus S. Cr. Sed Am. Er. Lov. Wang. & MSS. quinque *eum insania Circensium*. Perperam tamen, ut liquet; nisi forte *insania* in ablativo posita credatur: ut sit sensus, insaniam Circensium fuisse id quo gurges morum Carthaginensium Alypium absorpsit. Quod equidem utcunque, at non omnino commode fingi potest. Si autem vox *insania* in nominativo, ut vere censendum est, posita sit; eam novi fere sermonis initium, seu antiqui explicationem existimare debebimus: quasi diceretur, gurgitem morum Carthaginensium hoc fuisse, insaniam nimirum Circensium; quod tamen frivolum est.

Ut autem de Circensibus Ludis ad commodam facilemque Lectorum eruditio-

tionem breviter quidquam dicamus, observamus primo; Hallucinari eos, qui hosce, solo velut diversos vocabulo a Cerealibus minime dividunt. Hi enim Cereri, cuius fabulas Cereales in scenis agebant, dicati erant; a solis vero matronis speciali caractere insignitis, albisque vestibus, ac velis amictis celebrabantur. At Circenses Neptuno erant sacrati: peragebanturque a viris; Utique in Circo, in quo & Cereales, & ex quo id sortitos nominis plures opinantur; At quid ex communione loci pro adeo discrepantium munerum identitate? in eodem enim campo & acriter milites certant: & inde pueri quoque nugantur. Maxime vero quoniam ab evaginatis ensibus, ad quos quadrigae phanatici adcedebant, vel quos omnino e proximo circumcingebant, Circenses, quasi *circa enses*, dictos longe probabilius existimant alii: sic enim non ex generali ratione, sed ex proprio ludi velut caractere eius vocabulum habes: & ab ea, quam mox proponemus difficultate haud levi te prorsus expedis; Quid enim ad Circensis ludi nomen Romanus Circus, si ante Circum, ante Romam, & Romulum vigebant iam ludi Circenses? Porro ut summae brevitatis caussa monumenta plura praetereamus, Aeneam ad sui parentis honorem hos celebrasse ludos V. Aeneid. Virgilius testatur. Et cuicunque in profana historia non prorsus hospiti notum est, Romulum, vix in utero concepta Roma, hisce ludis Sabinenses feminas, de quarum amplexibus desperabat, pellexisse, traxisse Romam primis signatam lineis, subfuratum esse; unde & iidem Circenses ludi, quasi ad altum consilium celebrati Conso deo consiliorum a Romulo dicati sunt, & ut tales indefinita voce *Consualia* appellati. Quod si mavis cum Graecis opinari Circenses ludos a Circe Solis filia, quae id certaminis genus Patri instituit, appellatos, adhuc a Cerealibus illos secernas oportet. At si plura de Circensibus ludis habere ambias, vide Augustinum lib. 1. de Civit. Dei, cap. 32. & lib. 2. cap. 17. & Pseudo-Augustinum de Symbolo Serm, ad Catechum. cap. 2. n. 3. & de Tempore Barbarico, cap. 1. n. 1. Isidorum lib. 18. Originum, vel Etymologiarum, cap. 27. 28. 29. & 59. Titum Liv. Lib. 1. de Origine Romae. Eutrop. lib. 1.

Huiusmodi ludi insania Carthagine Alypius captus fuerat: ab eaque ab Augustino aliud agente liberatus est.

(*e*) *Antistitem sacramenti tui.* = Antistitem Ecclesiae tuae, quae magno sacramento tibi coniuncta est: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Ephes. 5. 32. Sive: Antistitem sacramentorum tuorum, nempe mysteriorum, dogmatumve Ecclesiae Catholicae; Antistitis enim est Ecclesiae mysteria, & dogmata proponere, explicare, tueri: *Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: presbyteros tuos, & dicent tibi.* Deuteron. 32. 7. *Labia Sacerdotis custodiunt scientiam: & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum est.* Malach. 2. 7. *O Timothee depositum meum custodi, devitans profanas vocum novitates &c.* 1. Timot. c. ultimo v. 20. *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere.* Tit. 1. 9. Antistes *ab ante stando* dicitur, ut observat Isidorus lib. 7. Originum c. 11. unde Christi ovile ducere debet, eiusque bona tueri. Cui etymologiae similis est altera quam in Episcopo Augustinus observat lib. 19. de Civit. Dei, cap. 19. post med. „ Expendere voluit (*Apostolus* 1. *Tim.* 3.) quid sit Episcopatus, quod nomen est operis, non honoris. Graecum est enim, atque inde ductum vocabulum, quod ille qui praeficitur eis quibus praeficitur superintendit, curam eorum scilicet gerens. *Epi* quippe, super, *scopos* vero intentio est; ergo *Episcopin* Graece, si velimus Latine *superintendere* possumus dicere: ut intelligat non se esse Episcopum, qui praeesse dilexerit, non prodesse.] Vide etiam, si placet in Psal. 126. n. 3. ubi idem confirmat ex eo quod Episcopo altior locus detur; ut ex eo nimirum gregi superintendat, eumque custodiat.

Adhuc vero Augustino praesbytero, ordinatus est Tagastensis antistes Alypius, ut manifeste constat ex Epist. 24. 27. 28. & 29. Quamobrem spurius Augustini foetus agnoscitur sermo 32. ad Fratres in Eremo (ut ante nos ad eius marginem Benedictini observarunt) in cuius med. haec quasi per somnium concinuntur: *Sed dicetis: Ecce multi sumus: & praeter Evodium, Alypium, & Pontianum, qui de Scripturis sancta multa noverunt, omnes grossi, & idiotae sumus: igitur doce nos orare. O Fratres mei licet grossi*

sitis

stiis &c. (1)] Vere tu grossus es, qui tam grosse, & inepte foetum hunc Augustino supposuisti! Qui fieri potuit ut Alypius Fratres inter in Eremo delitesceret, in Hypponensi throno Augustino sedente, si Augustino adhuc presbytero consecratus erat ille Tagastensis antistes? Addunt autem ad eius Sermonis margine litt. C. Benedictini: *Neu ita tamen idiotae qui in Hippon. Monasterio, ex quo, ut observat Lupus, simul, & semel decem fuere assumti ad episcopatum*. De Pontiano dicemus lib. 8. cap. 6. De Evodio lib. 9. cap. 8.

Quo autem prorsus tempore sit Alypius ordinatus Tagastensis antistes? Anno fortasse trecentesimo nonagesimo quarto, vix pro Augustino ad Hieronymum celebri legatione functus. Quod quidem deduci videtur ex Epist. S. Doctoris ad Hieronym. 28. (Olim 8.) in cuius exordio haec habentur „ Quanquam ergo percupiam omnino te nosse; tamen exiguum quiddam tui minus habeo, praesentiam videlicet corporis: quam ipsam etiam posteaquam te beatissimus nunc episcopus, tunc vero iam episcopatu dignus, frater Alypius vidit, remeansque a me visus est, negare non possum magna ex parte mihi esse relatu eius impressam] Quum ergo communi Eruditorum calculo data sit haec Epistola an. 394. aut 395. sequitur saltem anno 394. (ut etiam Bollandistae observant) consecratum Alypium. Quod & Baronius observavit t. 4. ad an. D. 393. n. 44. & ad an. 394. n. 57.

Augustinus autem Hypponensis antistes ordinatus est omnium prorsus in eius historia eruditorum sententia anno tercentesimo nonagesimoquinto. Et quidem mense Decembris: Serm. enim 339. (Olim, 25. ex 50. Homiliis) in Anniversario consecrationis suae primo, c. 3. n. 3. adloquitur gregem his verbis *Relevate sarcinam meam, & portate mecum. Bene vivite, Natalis Domini imminet &c.*

Qui plura, & plurima etiam de Alypio desiderat, consulat Pelagianam historiam Cardinalis Norisii. Sat superque ad institutum nostrum erit, quaedam eiusdem eruditi Scriptoris felicissimum Alypii exitum concernentia ex lib. 2. laudatae historiae, cap. 8. sub finem, intermediis quibusdam rescatis, exscribere „ Quare Alipius longinquarum peregrinationum periculis pro Pelagianis extirpandis devoratis, doctissimis epistolis contra eosdem perscriptis, nobilissima etiam apud Honorium legatione ea de causa perfunctus, inter divinae gratiae propugnatores secundus ab Augustino nominandus venit: ut mirum sit praeclarissimos scriptores, qui res Pelagianas literis mandarunt, adeo mancam de Alipio mentionem fecisse, primoque loco inter gratiae defensores, post Augustinum Prosperum Aquitanum collocasse. Sane Romana Ecclesia in Martyrologio ad diem 15. Augusti Alipii memoriam his recolit *Tagaste in Africa Sancti Alipii episcopi, qui Beati Augustini olim discipulus, postea in conversione socius, in munere pastorali collega, & in certaminibus adversus haereticos commilito strenuus*, ac demum *in coelesti gloria consors fuit*. Sanctus Paulinus Nolanus, vir suo satis nomine percelebris Alipium adeo amabat, ut &c. Atque haec de strenuissimo S. Augustini in Pelagiano bello collega sufficiant. Interim universa Augustiniana respublica ingentes gratias refert illustrissimo D. Iosepho Eusanio Episcopo Porphyriensi, & Apostolici Sacrarii praefecto, qui nuper a S. D. N. Clemente X. impetravit, ut Augustini filii XVIII. Kal. Septembris inter diurna precum officia S. Alipii Tagastensis memoriam quotannis solemni ritu recolerent.

(*f*) *At ille in se rapuit*. = Simillimi concordium amicorum casus! Alypius ab Augustino aliud agente a Circensium; Augustinus ab Ambrosio populo praedicante a Manichaeorum fovea ereptus est. Sed & digressione minime intenta, in sermone ad populum negotiatorem, nomine Firminum a Manichaeis subplantatum Augustinus liberavit; De quo in eius Vita Possidius, cap. 15. per totum.

Miratur inde Augustinus optimam Alypii indolem; qui pro eo quod acriter (ut ipse suspicabatur) increpantem, & pungentem aversaretur, salutari compunctione adamavit. At cur aversaretur, amicum tam leniter, suaviterque irridentem, inquient Italicorum codicum auctores? Ita enim ipsi vertunt *Dolcemente beffando coloro, che s'erano lasciati sedurre da una tale stoltezza*.

Vah

[1] Tom. 6. in Append.

Vah egregios Grammaticos, qui pro tenebris lucem substituunt! Augustinus dicit: *Cum irrisione mordaci*. Vertunt ipsi: *Dolcemente beffando*!

(g) *Deinde patrem reluctantem evicit, ut &c.* = En novus Ionathas (1), qui cum Davide patri exoso magnum foedus iniit, patre non reluctante. At censeo alia quoque ratione Augustinum *Davidi* comparandum: quod scilicet haud esset mutua illa animorum aversio: sed patris Alypii in Augustinum; non Augustini in eumdem Alypii patrem. Id quidem primo, ex hoc loco deducitur; Certatum est enim ut ad Augustinum adcessum pater Alypio indulgeret: non autem ut Augustinus filium eius, cui erat exosus, exciperet. Quod manifestius etiam quaedam numeri primi ostendunt: *Et graviter angebar, quod &c. Putabam enim eum de me cum patre sentire &c.* Qualis Augustinus hostis, si inimici filium tanta dilectione prosequebatur, tanto zelo curabat, deque erroribus eius tantopere angebatur? quive subtimide anxieque putaret filium cum patre sentire? Pugnam ergo Alypii pater indixerat, regebatque; non Augustinus. Maxime quoniam filius aliter ac pater de Augustino sentiebat: *ille vero non sic erat. Itaque postposita in hac re patris voluntate, salutare me coeperat &c.* totum ergo dissidium Alypius in partem revocabat. Adeoque Davidi, in hac re, Augustinus admodum similis: Alypii vero pater nonnihil Sauli; Et merito Alipius (2). *bonum*: Vincentius autem Rogatista *quietis, & honestatis cultorem* (3) Augustinum adhuc Manichaeum praedicabat.

(h) *Illa mecum superstitione involutus est.* = Iam ergo priorem gloriam non levi macula adspersisti; tu ipse nempe quia Circensium insania Alypium liberasti, Manichaeorum impietati addidisti! At nonnihil tibi parcimus; eam enim superstitionem amicum docuisti, quam puriorem religionem (licet non prorsus innocenti errore) arbitrabaris.

Quanquam si diligentius integrum hoc testimonium pensetur, dicendum videatur, Alypium, non prorsus ab Augustino, tractum; sed utique Augustini familiaritate, iuxta illud Psalm. 17. 27. *Et cum perverso perverteris*, nonnihil infectum, sponte in Manichaeorum foveam descendisse. Id quidem ea verba ostendunt: *Mecum ..... amans in Manichaeis ..... quam veram, & germanam putabat.* Cum Augustino ergo, non ab Augustino involutus est. Nec Augustini gratia amice in Manichaeos deportatus est, sed ab iis ostentatam continentiam adamavit. Nec eam amici testimonio innixus credidit: sed ipse veram, & germanam putabat. Ceterum de amico, quem ipse omnino ad Manichaeos pertraxerat, vide quali sermone dixerit lib. 4. c. 4. *Nam & a fide vera ..... deflexeram eum in superstitiosas fabellas.*

Non inficiamur tamen iis verbis planius exceptis haud temere contendi posse, Alypium ab Augustino vere in Manichaeorum laqueos captiosis argumentis impulsum. Recole quae diximus lib. 3. c. 12. C. & lib. 4. c. 1. F. Quam vero fallax, & seductoria esset Manichaeorum continentia, constat ex alibi dictis.

CA-

(1) Lib. 1. Reg. a c. 18.
(2) Hoc cap. & n.

(3) Epist. 93. (Alias. 48. c. 13. n. 1.)

CAPUT VIII.

ARGUMENTUM.

Tertium Alypii lapsum enarrat; Parentum quippe genio obsecundans, Romam petierat, ut iuris saecularis studiis vacaret. Ibi vero familiari amicorum violentia ad amphitheaturm ductus, & sui animi fortitudini admodum fidens, quasi videlicet corpore praesens, in animo longe posito velut in arce tutus consisteret: gladiatoris ferro graviter alterius corpus invadente, gravissime ipse sauciatur in animo; usque adeo vero, ut exinceps spectacula illa tragica non exhorresceret: sed exhorrescentes alios ad ipsa adliceret, atque pertraheret. Quanquam non brevi elapso tempore, validissima Dei manu tandem & ab hoc laqueo se expedierit.

NOn sane relinquens incantatam sibi (*a*) a perentibus terrenam viam, Romam praecesserat, ut ius disceret; & ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili (*b*), & incredibiliter abreptus est. Cum enim aversaretur, & detestaretur talia, quidam eius amici & condiscipuli, cum forte de prandio redeuntibus pervius esset, recusantem vehementer & resistentem, familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium & funestorum ludorum diebus, haec dicentem: Si corpus meum in illum locum trahitis, & ibi constituitis: numquid & animum, & oculos meos in illa spectacula potestis intendere? Adero itaque absens, ac sic & vos, & illa superabo. Quibus auditis, illi nihilo secius eum adduxerunt secum, idipsum forte explorare cupientes, utrum posset efficere. Quo ubi ventum est, & sedibus, quibus potuerunt, locati sunt, fervebant omnia immanissimis voluptatibus. Ille clausis foribus oculorum, interdixit animo, ne in tanta mala procederet, atque utinam & aures obturavisset. Nam quodam pugnae casu, cum clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus, & quasi paratus quidquid illud esset, etiam visum contemnere & vincere, aperuit oculos: & percussus est graviore vulnere in anima, quam ille in corpore, quem cernere concupivit, ceciditque miserabilius quam ille, quo cadente, factus est clamor, qui per eius aures intravit, & reseravit eius lumina, ut esset, qua feriretur & deiiceretur, audax adhuc potius, quam fortis (*c*) animus, & eo infirmior, quo de se praesumserat, qui debuit de te. Ut enim vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit, & non se avertit, sed fixit adspectum, & hauriebat furias, & nesciebat: & delectabatur scelere certaminis, & cruenta voluptate inebriabatur; & non erat iam ille, qui venerat; sed unus de turba, ad quam venerat; & verus eorum socius, a quibus adductus erat. Quid plura? Spectavit, clamavit, exarsit; abstulit inde secum insaniam, qua stimularetur redire non tantum cum illis, a quibus prius abstractus est, sed etiam prae illis, & alios trahens. Et inde tamen manu validissima & misericordissima eruisti eum tu, & docuisti non sui habere, sed tui fiduciam, sed longe postea.

(*a*) In-

(a) *Incantatam sibi &c.* = Ita MSS. 4. Med. 3. S. Cr. Car. Ricar. omnes denique tum editi, tum MSS. codices. In margine laterali edit. Am. *alias*, inculcatam. Emphatica expressio est: Alypio enim adeo terrenam viam, hoc est: humanae fortis, divitiarum, honorum curam commendavere parentes, ut fere dicere possis, incantavisse. Hanc terrenam viam ne derelinqueret, ut sibi honores divitiasque conciliaret, Romam iuris civilis addiscendi gratia praecesserat. Haec autem Augustinus velut historiae praemittit: dicturus qua ratione Alypio, cui iam in Africa, & in Italia subinde sese iunxerit, Ille ante Augustinum Romam petierat: unde & ipse Romam veniens &c. Vide cap. 10. A.

(b) *Et ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili &c.* = Ita post eximios priores codices B. B. qui nihil commonent. Sed Bad. & Er. pro *hiatu* legunt, *inhiatu*, minus propriae & eleganter, ut vides.

Puduit *Ioannem Phereponum* sacrilegum Augustini commentatorem per tot capita obmutuisse: unde eniti conatur: attamen vi tanta, ut abortum edat: & ipse in quem, de quo, & cur adlatret minime conscius. En eius somnium, blasphemandi tamen stimulis tinctum: *Nefandi hi ludi a sapientibus etiam Ethnicis damnati, facti etiam nam videntur in gratiam Ethnicae plebis. Sed mirum est Episcopos non impetrare potuisse ab Imperatoribus, ut illa dira consuetudo abrogaretur.*

R. En conaris & vetustos passim Episcopos infamare! Quot Homilias vel Sermones Sancti Patres, & quilibet illorum temporum Episcopi exaraverint, in quot ardenti zelo declamationes eruperint, quot sudores effunderint, ut nedum gladiatoria spectacula, sed diversi generis alia minus improba, & longe mitiora e medio tollerentur; quot iis sudoribus persequutionum procellas contra se concitaverint, nemo ignorat qui ad priorum saeculorum historias oculos vel semel diverterit. Unde non est cur circa hoc peculiare quidquam dicamus.

Ceterum saepe spectacula illa sublata sunt; Satanae vero arte iterum revixere. Inhibuit substulitque Constantinus Scribens ad Maxim. Praefect. Praetor. Kalendis Octobr. Paulino, & Iuliano Consulibus. Mali populi violentia inde & temporum iniuria Interdicti aestu remittente: an. D. 357. 16. Kal. Nov. Constantius ad Orphit. Urbis Praefect. scribens, Interdictum renovavit. Iterum emergens phrenesis, viguit sub Honorio: quem post celebratam Pollentinam victoriam Christi nomine partam hisce carminibus ad eam refrenandam Prudentius lib. 2. adversus Symmachum adhortatus est:

„ Arripe dilatam tua, Dux, in tem-
„ pora famam:
„ Quodque Patris superest successor
„ laudis habeto;
„ Ille Urbem vetuit taurorum san-
„ guine tingi:
„ Tu mortes miserorum hominum
„ prohibeto litari,
„ Nullus in Urbe cadat, cuius sic
„ poena voluptas.

Sublata inde hominis cum homine pugna; viguit altera & quidem trucior, hominis nimirum cum bestia, & bestiae cum homine (1). Omitto gladiatores alios fuisse coactos (servos, captivos damnatos) Alios voluntarios (liberos, sponte generosos, pretio conductos) qui absoluto vocabulo, *auctorati* dicebantur. Nec est cur dicam de pugnis feminarum aut cum feminis: aut cum pygmeis, & gibosis.

Contra omnia spectaculorum genera acerrime declamarunt Sancti Ecclesiae Patres, Episcopi, & catholicorum saniores omnes; Et quidem posita apud eos rerum summa: bene, expedite, omnino, & subito evanuissent.

Teterrimas Gladiatorum scenas deploravit Augustinus Serm. 1. in Psalm. 101. lib. 3. de Civit. Dei, & alibi frequenter. Vix autem non omnino exacte tibi exibet Isidorus lib. 18. Originum cap. 52. 53. 54. & 55.

(c) *Audax potius, quam fortis.* = Audax quippe, non fortis dicendus esset qui incendio se daret: & aquarum gurgiti se immergeret, spondens liberum inde se exiturum, Audaciae est, non fortitudinis patentissimis aut animae, aut corporis periculis sese exponere; qualis enim hic prudentia? quae autem virtus, quam prudentia non moderetur? est vero fortitudo virtus; Audax igitur potius Alypius, quam for-

Fff

(1) Marcellin. in Chron. n. 52.

fortis, spectaculis adstans: & sibi spondens iis se haud pellectum iri.

Sed & in vanam praefidentiam lapsus ille revocandus est, ut S. D. addit; potius enim propriae fortitudini, quam divino adiutorio innixus Alypius tanto se periculo exposuit.

DIGRESSIO.

Exstat adhuc Aretii in Tuscia mediae molis Amphitheatrum, aliorum aedificiorum, ut videtur, ruinis oppressum, & temporis iniuria satis laesum, ac fractum. Cuius parti insidet, quidquam Monasteri eorum Religiosorum, vel Monachorum, quos ab Oliveti monte appellamus. Eiusdem Amphitheatri lucro, vel damno Monasterium illud adcesserit: non satis novi: Crediderim tamen, nec lucro, nec damno; nec enim aliqua in eo ruina, vel turpitudo adparet, quam cogamur in eosdem Monachos revocare. Immo eorum Abbas, *Lauri*, Sacerdos humanissimus, quaedam meditabatur mense Augusti anni 1753. quae si exsequetur, eidem Amphitheatro quidquam splendoris addet: seu aliquas deteget rimas, per quas eius aedificii institutionem munusque nonnihil speculari possimus.

Aedificium illud esse Amphitheatrum, mihi fere persuasum est. Sed quodnam Amphithatri genus? Ex illis crederem, quae *Navalia* appellabant: hoc est in quibus navibus certabatur. Nec refert (quod quibusdam difficultatem ingerit) Amphitheatrum illud esse angustum; sat quippe amplum, est, quod posset brevissimas aliquot naviculas (quales ad id ludi postulabantur) continere. Frivolum id etiam est: quod alii ceu fortissimum argumentum, nec ab Hercule expugnandum obiiciunt; Non scilicet ibi flumen, aut fontem conspici, cuius undis eiusdem Amphitheatri platea obrueretur; Siquidem haud necessum est, vetustissimorum saeculorum fontes vel rivulos etiam num, & quidem eodem loco, conspici. Nec difficile erat in adeo insigni fovea proximas aquae venas retegere. Et revera etiam hodie vix illius Amphitheatri terram paululum effodias, & statim emergentem aquam vides; quod ipsis meis oculis observavi. Ut omittam quod aliqui referunt, me autem observasse non memini, adhuc nempe adparere ibi testaceos quosdam tubos, quibus ad plateam aqua ducebatur. At sat digressioni.

CAPUT IX.

ARGUMENTUM.

Exhibitas Alypii scenas ad altiorem eius salutem, vel instructionem a Deo permissas arbitratus; e Roma Carthaginem rediens, quartam pingit scenam, quam longe ampliori iure in divinae sapientiae ad alta Alypium praeparantis providentiam revoces. Honestatis enim mirabilis cultor velut fur certis inditiis deprehensus, raptoque adsuetus vivere, ad Iudicem ingentibus turbae clamoribus atque triumphis trahebatur; Cum tenelli pueri doli nescii confessione vero furti auctore detecto, in eiusque domum translata caussa: honore Alypius dimittitur. Sic bene multarum caussarum futurus in Ecclesia iudex edoctus, ad exactissimam aequitatis amussim cuncta exigere: nihilque aut praecipiti motu, aut stulta credulitate decernere.

I. Verumtamen iam hoc ad medicinam futuram in eius memoria reponebatur. Nam & illud, quod (cum adhuc studeret, iam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro, quod recitaturus erat, sicuti exerceri scholastici solent) sivisti eum comprehendi ab aeditimis fori (*a*), tanquam furem; non arbitror aliam ob caussam te permisisse, Deus noster, nisi ut ille vir tantus futurus, iam inciperet discere, quam non facile in cognoscen-

ſcendis cauſſis homo ab homine damnandus eſſet temeraria credulitate (*b*). Quippe ante tribunal deambulabat ſolus cum tabulis ac ſtilo (*c*); cum ecce adoleſcens quidam ex numero ſcholaſticorum fur verus, ſecurim clanculo adportans, illo non ſentiente ingreſſus eſt ad cancellos plumbeos, qui vico argentario deſuper praeminent, & praecidere plumbum coepit. Sono autem ſecuris audito, ſubmurmuraverunt argentarii, qui ſubter erant, & miſerunt, qui adprehenderent quem forte inveniſſent. Quorum vocibus auditis, relicto inſtrumento ille diſceſſit, timens ne cum eo teneretur. Alypius autem, qui non viderat intrantem, exeuntem ſenſit, & celeriter vidit abeuntem. Et cauſſam ſcire cupiens, ingreſſus eſt locum, & inventam ſecurim ſtans atque admirans conſiderabat. Cum ecce illi, qui miſſi erant, reperiunt eum ſolum ferentem ferrum, cuius ſonitu exciti venerant. Tenent, adtrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquam furem manifeſtum ſe comprehendiſſe gloriantur; & inde offerendus iudici ducebatur.

II. Sed hactenus docendus fuit. Statim enim, Domine, ſubveniſti innocentiae, cuius teſtis eras tu ſolus. Cum enim duceretur, vel ad cuſtodiam, vel ad ſupplicium: fit eis obviam quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potiſſimum occurriſſe, cui ſolebant in ſuſpicionem venire ablatarum rerum, quae periſſent de foro, ut quaſi tandem iam ille cognoſceret a quibus haec fierent. Verum autem viderat homo ſaepe Alypium in domo cuiusdam Senatoris, ad quem ſalutandum ventitabat: ſtatimque cognitum, manu adprehenſa ſemovit a turbis, & tanti mali cauſſam quaerens, quid geſtum eſſet, audivit; Omneſque tumultuantes, qui aderant, & minaciter frementes iuſſit venire ſecum. Et venerunt ad domum illius adoleſcentis, qui rem commiſerat. Puer vero erat ante oſtium; & tam parvus erat, ut nihil exinde domino ſuo metuens, facile poſſet totum indicare; cum eo quippe in foro fuit pediſſequus. Quem poſtea quam recoluit Alypius, architecto intimavit. At ille ſecurim demonſtravit puero, quaerens ab eo cuius eſſet? Qui confeſtim: noſtra, inquit; deinde interrogatus, aperuit caetera. Sic in illam domum translata cauſſa, confuſiſque turbis, quae de illo triumphare iam coeperant, futurus diſpenſator verbi tui & multarum in Eccleſia tua cauſſarum examinator, experientior inſtructiorque diſceſſit (*d*).

(*a*) ***Ab aeditimis fori***. = Sic B. B. qui nihil admonent; & ante ipſos 4. MSS. Med. 2. S. Cr. & Car. Sed Am. Er. Lov. Som. Wangn. MSS. S. Cr. & Ricar. *aedituis*. Verum ſynonyma ſunt.

Ioannes Phereponus ita hunc locum dilucidare conatur „ Aeditimus idem „ ac Aedituus, nempe νεωκόρος. Sed „ hic ſumi videtur pro apparitoribus, „ qui cuſtodiae cauſa in foro verſabantur; aut pro iis, qui Curiam „ ſervabant.

Conſultum fuiſſet *Pherepono*, hoc eſt viro laborioſo huic labori parcere; Longe enim aptius, & maiori eruditione ante tot annos locum iſtum expoſuerat Henricus Wangnereck hiſce verbis „ Aedituus paſſim ſumitur pro *cuſtode ſacrae edis*; ipſa tamen vocis derivatio convenit cuſtodibus quarumvis „ aedium, etiam profanarum: ſic *aedituentes* apud Gellium (1) dicuntur „ qui aedes, & loca tuentur. Quo „ ſenſu aedituos hic accipi crediderim „ pro

(1) L. 12. c. 10.

„ pro custodibus aedificiorum fori, si„ ve forte Aedilibus.

Aedituum idem ac aeditimus somare sublato *Pherepont* magisterio ex Calepinis, vel Latinis lexicis quilibet discere poterat. Si pro apparitoribus veros propriosque satellites velit, frustra laborat: infimi enim aeditui, qui aedes tuebantur, poterant & earum violatores vel arcere, vel iudici offerre; ut qui exercitui insultant, aut eius bona subripiunt, nullo advocato satellite, a militibus vel propulsantur, vel adprehenduntur. Si apparitorum vocabulo eosdem ipsos aedituos intelligat, qui aedes nedum tuerentur, sed velut altero munere fures adprehenderent: nihil exhibet novi: exhibuisse autem iis verbis ostentat: *Sed hic sumi videtur &c.* Quinam tandem *Pherepone* illi, quibus Curiae vigilias committis? Illi ne, qui praeter aedes, alia quaedam servabant? at tales erant aeditui; neque enim qui Curiam servabant, ab aedium custodia alieni erant. Explica quos intelligas; at laborabis in cassum; neque enim ad libitum debes rem ex integro fingere, cum Augustinus dicens non, a quibusdam, *sed ab aeditimis*, te non prorsus liberum, & expeditum reliquerit.

(*b*) *Temeraria credulitate*. = Haec citra controversiam germana lectio est: quam praeferunt B. B. (qui tamen silent) & ante ipsos Vetustissimi editi, Basil. Lov. Som. Wang. unus MS. Med. 2. S. Cr. Ricar. Licet Am. Er. 3. MSS. Med. unus S. Cr. & Car. habeant, *crudelitate*. Verbum forte inductum ab imperitis, quod historia haec crudelem casum exhibeat. Cum tamen ipsum epitheton, *temeraria*, *credulitati* quam bene aptetur. Manifestum scilicet est, inculcare Augustinum, salubriter eo discrimine Alypium edoctum, non praecipiti motu ferendum esse iudicium: non adeo credendum vulgi clamoribus: non omni rei colori fidendum &c. Quae omnia *temerariae credulitatis* vocibus complexus est.

(*c*) *Cum tabulis, at stilo*. = Henricus Wangnereck ita hunc locum dilucidat. „ Utebantur ea aetate etiam„ num tabellis cera inductis, iisque sty„ lo aereo, vel ex altero metallo in„ scribebant. Sic Alypius orationem, „ in scholis recitandam scriptitabat, vel „ emendabat. „

Stilus, quorumdam Eruditorum sententia, idem ac caeltes, de quo Iobi 19. 24. Dicitur autem caeltes a caelo, quod est incidere. Stilus alio nomine *graphium*, olim ferreus, vel aeneus; Inde osseus; Apud plures iterum ferreus, vel aeneus. Ab una parte ad litteras formandas acuminatus erat: ab altera obtusus, & planus ad delendum, si opus esset, quod scriptum erat, & ceram rursus complanandam. Quod Symposius in aenigmate de Stilo iis versibus egregie complexus est.

„ De summo planus, sed non ego
„ planus in imo.
„ Versor utrimque manu, diverso
„ & munere fungor.
„ Altera pars revocat, quidquid
„ pars altera fecit.

Quibus similia cecinit Prudentius in Hymno 9. de S. Cassiano, stilos innuens, quibus S. Martyr a pueris, quos erudierat, transfixus est.

Tabulae aliae cereae, seu ceratae; Aliae lapidae. De primis, quae passim *pugillares*, seu *pugillaria* dicebantur, mentio fit Lucae 1. 63. De secundis Iobi 19. 24. Sed, & plures erant a materia, ex qua componebantur, vocabula fortitae; *Citreae* ex citro. *Eboreae* ex eboro. *Membraneae* ex membranis &c. Quanquam indefinito vocabulo quaelibet tabulae *pugillares*, vel, *pugillaria* saepe apellatae sint, vel appellentur.

In lapidibus, atque lateribus vetustissimus Iudaicus populus, Iosepho lib. 1. Antiquit. c. 4. teste, primo scripsit. Aegyptii in foliis, vel lapidibus per geroglyfica. Graeci vero, atque Tusci in pugillaribus.

Augustini vero aetate etiam in Africa *pugillares*, hoc est tabulae ceratae passim adhibebantur.

(*d*) *Experientior, instructiorque discessit*. = Ita Deus Alypium quem maximis expediendis ecclesiasticis caussis destinaverat, praeparabat. Oportet enim iudicem mille praeditum esse oculis: Ingenio scilicet a natura prudenti, & sagaci, pluribus vero experientiis exculto pollere: ut observavit S. Isidorus Pelusiota, cuius haec sunt verba lib. 3. Epist. 9. „ Ios, qui de rebus „ iudicant, acutissimo ingenio esse o„ portet, ut eorum, qui loquuntur „ facundiam: & eorum, quae dicuntur, „ probabilitatem, & verisimilitudinem „ missam facientes, sensa ipsa introspi„ cere: atque hinc expiscantes, veri„ tatem haurire queant. „

CA-

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Historiae tot digressiones passae ordinem tandem resumens; Alipii, quem Romae repererat, quive & tenerae amicitiae stimulis, & ut post tertiam adsessionem, adhuc suae professionis exercitio vacaret, secum Mediolanum profectus est: candorem, iustitiam animique fortitudinem in facto uno exhibet, celebratque. Quandoquidem Romae Italicianarum largitionum Comiti adsidens, potentissimi Senatoris, sibi passim in quoscunque aut flagello, aut beneficio principatum arrogantis: nunc vero in re quadam contra Iuris praecepta suo indulgere genio contendentis, audaciam fregit: nec quidem tantillum (tam singulare, & novum animi robur suspicientibus cunctis) aut magnis promissis praemiis illectus, aut saevis praetentis minis concussus. Inde ad Nebridium, beatae vitae inquisitorem ardentem; & difficillimarum quaestionum scrutatorem acerrimum; Cuius egregiae indolis non leve illud arbitratur inditium: quod patria Carthagini proxima, paterna domo, amplius fortunae bonis, matre relictis, non aliam ob caussam Mediolanum adcesserat, nisi ut in flagrantissimo veritatis, atque sapientiae studia, una secum totius vitae annos consumeret. En habes tres charissimos magna societate iunctos, eximios humanae honestatis cultores; In quibus tamen, utpote saecularibus curis adhuc punctis, & speciali Dei adiutorio destitutis, videre erat tres mentes, mille ancipitum quaestionum fluctibus actas, quibus certum, & tutum veritatis littus, ad quod appellerent, non occurrebat.

I. HUnc ergo Romae inveneram, & adhaesit mihi fortissimo vinculo, mecumque Mediolanum profectus est, ut nec me desereret, & de iure, quod didicerat, aliquid ageret, secundum votum parentum magis, quam suum. Et ter iam adsederat (*a*) mirabili continentia ceteris, cum ille magis miraretur eos, qui aurum innocentiae praeponerent. Tentata est quoque eius indoles, non solum illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romae adsidebat Comiti largitionum Italicianarum (*b*). Erat eo tempore quidam potentissimus senator, cuius & beneficiis obstricti multi, & terrori subditi erant. Voluit sibi licere nescio quid ex more potentiae suae, quod esset per leges illicitum; Restitit Alypius; promissum est praemium; irrisit animo; praetentae minae; calcavit: mirantibus omnibus inusitatam animam (*c*), quae hominem tantum, & innumerabilibus praestandi nocendique modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel (*d*) non formidaret inimicum. Ipse autem Iudex, cui consiliarius, quamvis & ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat: sed in istum caussam transferens, ab eo se non permitti adserebat; quia & revera si ipse faceret, ipse discederet. Hoc solo autem pene iam illectus erat studio litterario, ut pretiis praetorianis codices sibi conficiendos curaret; Sed consulta iustitia, deliberationem in melius vertit: utiliorem iudicans aequitatem, qua prohibebatur, quam potestatem qua sinebatur (*e*). Parvum est hoc; sed qui in parvo fidelis est, & in magno fidelis est. Nec ullo modo erit ina-

inane, quod de tuae Veritatis ore processit: Si in iniusto mammona fideles non fuistis; quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis (1)? Talis ille tunc inhaerebat mihi, mecumque nutabat in consilio, quisnam esset tenendus vitae modus.

II. Nebridius etiam (qui relicta patria vicina Carthagini, atque ipsa Carthagine, ubi frequentissimus erat relicto rure paterno optimo, relicta domo, & non sequutura matre (*f*) nullam ob aliam caussam Mediolanum venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiae) pariter suspirabat, pariterque fluctuabat: beatae vitae inquisitor ardens, & quaestionum difficillimarum scrutator acerrimus (*g*). Et erant ora trium egentium, & inopiam suam sibimet invicem anhelantium, & a te exspectantium, ut dares eis escam in tempore opportuno (2). Et in omni amaritudine, quae nostros saeculares actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem, cur ea pateremur, occurrebant tenebrae. Et aversabamur gementes, & dicebamus: Quamdiu haec? Et hoc crebro dicebamus: & dicentes, non relinquebamus ea; quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis adprehenderemus.

(*a*) *Et ter iam adsederat.* = Sequimur Benedictinos, qui haec in imo margine admonent. „ Bad. Am. Er. „ Blas. *Et ibi*. Lov. Som. *Et inter haec*. „ At MSS. plures, potioresque cum „ Arn. habent. *Et ter iam assederat*, „ praetulimus. Nam Alypium tertium „ functum assessoris munere, dicitur „ etiam postea l. 8. c. 6. *Mecum erat* „ *Alypius*, inquit Augustinus, *otiosus* „ *ab opere Iurisperitorum post assessionem* „ *tertiam expectans quibus iterum con-* „ *silia venderet*. „

Duo MSS. S. Cr. ut Lov. *Et inter haec iam adsederat*. Vet. & MS. S. Mar. *Et interim adsederat*. Car. *Et curiam adsederet*. Cum Lov. & Som. sunt Vvangn. 2. MSS. Med. & Ricar. Praeferunt denique nostram lectionem 2. MSS. Med. unus S. Mar. & optimus S. Cr. Quibus addere possumus alterum S. Mar. & Fes. quorum aperte mendosa lectio, *Et toriam adsederat*, facile, ut vides, ad germanam reduci potest.

Quod S. D. ante haec habet: *Secundum votum parentum magis, quam suum*, illud exponit cap. 8. *Non sane relinquens incantatam sibi a parentibus &c.* Quod nimis spissa caecitate Bernarnardus Indrizzali sic vertit. *Era già Alipio prima di me andato a Roma per istudiare la legge, senza però abbandonare la strada, in cui l' aveano incantato i suoi genitori &c.* Quasi conatu quodam ita Romam petierit, & Iuri studuerit: ut non tamen incantatam viam reliquerit! Quin immo id & itineris, & studii illuc respiciebant, ut calcaret viam, a parentibus &c. Qui etiam minus bene hic loquitur. inquiens: *Già egli occupava il posto d' assessore*. Non occupabat, sed occupaverat. Neque enim inquit Augustinus: adsidebat, sed adsederat.

(*b*) *Comiti Largitionum Italicianarum.* = Et hic cum Benedictinis sumus: a quibus haec habes. „ Apud „ Lov. *Italicarum*. At in vetustis co- „ dicibus, *Italicianarum*, [q]uti scribitur „ etiam in notitia dignitatum Imperii: „ & ab iis, qui de Comite largitioni- „ bus in Italia faciendis praefecto a- „ gunt. „

Cum Lov. sunt Vet. 2. MSS. Med. Ricar. Som. Vvangn. Am. vero Er. & MS. S. Cr. *Italicanarum*. Car. *Italianarum*. Nobiscum autem 2. MSS. Med. 2. S. Mar. Fes. & optimus S. Cr.

Pherepontus nostram lectionem probans, addit: *Sic loquebantur eo aevo. Vide Codicem Theodosianum* Lib. *VI. Tit. XIX. leg. de Consularibus, & Praesidibus*. Quod, si bene vigilas, iam Benedectini Patres insinuaverant.

Adsideo verbum compositum est ex simplici *sedeo*, & particula *ad*, (quanquam a pluribus secundae litterae substituatur, s.) Et est idem ac se-

(1) Lucae 16. a v. 10.

(2) Psal. 144. 15.

sedere ad latus, ad consilium alterius. Unde Gulielmus Durandus lib. 1. Speculi Iuris, particula prima de Adsessore. „ *Assessor est is, quem ille, qui potestatem habet iudicandi, sibi, associat, ut sibi in causae cognitione assideat, vel assistat: & eum ad recte decidendum etiam instruat. Is autem aliter vocatur, consiliarius*. De Adsessore si plura noscere ambias, vide eumdem Durandum loco citato. Et Iuris l. 1. ff. t. 22. Comes Largitionum Italicianarum erat qui Imperatoriis, & Augustalibus pecuniis, vel thesauris per Italiam praeerat; quasi donorum distributor, ac moderator &c.

(c) *Insitatam animam*. = Aptissimum epitheton! Quot enim huiuscemodi animas vides? Audi Ioannem Savisberiensem lib. 5. Policratici, c. 16. in fine: *Hi tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere: Quid mihi dabis, ut tibi iustitiam faciam? Nam ut pro seipsa exhibeatur, frustra expectas. Nonne simile est, ac si dicatur: Quid vultis mihi dare, ut meipsum abnegem, officium prodam, & Dominum vendam?* Et eodem lib. cap. ultimo: *Adeo regnum pecuniae invaluit, ut desperetur de fide iudicis. Qui repellis munera oblata, si pacisci detrectas, pollicentis videris odisse causam; & fortasse vel munere, vel affectu crederis praecorruptus, si permanere vis incorruptus*. Quod fere repetit lib. 8. cap. 23. Ita ut Episcopus Carnotensis, qui floruit tempore Alexandri 3. observamus & nos.

(d) *Vel amicum non oporteret, vel &c.* = Heic difficultatis, periculi, & gloriae maximum est: Nec potentissimi hominis, in administranda iustitia, aut amicitia trahi, aut odio deterreri. Unde vide an quidquam praestantissimi iudicis in Alypio desideres. „ Ille quidem „ mea sententia iustissimus controver„ siarum iudex est, non qui homines „ amplissimis dignitatibus exornatos per„ timescit: verum qui imbecillioribus „ id quo carent, pro eo quod aequi„ tas postulat, subministrat &c.] Isidorus Pelusiota lib. 2. Epist. 207. Qui item lib. 3. Epist. 152. inquit: *Integri iudicis non est ob eius, qui deliquit amplitudinem, & dignitatem, iuris religionem contemtui habere*. Plura habes etiam lib. 3. Epist. 175. 315. & 396. Quibus adde Petri Chrysologi Sermonem 127.

Nostris temporibus, potentissimorum hominum vel blanditiis vel minis adeo vel iura violantur, vel aequa sententia differtur; ut cogamur cum antiquis quibusdam saepe clamare, melius esse lites extra iudicium componere. „ Et quid opus est nostra in me„ dium adferre? Etenim ipsi exterio„ rum iudiciorum patroni millies haec „ dicunt: Melius esse extra iudicium „ controversiam solvere. Sed o pe„ cunias! o absurdas pecuniarum cu„ piditates, quoniam omnia evertit &c.] S. Ioan. Chrysostomus Homil. 16. in cap. 6. Epist. 1. ad Cor. post med. Quanquam caussam nonnihil diversam S. Pater ibi intueatur. Quibus tamen nec omnes prorsus Iudices, nec determinatum quemque diffamamus. Contra Iudices, quorum dextera repleta est muneribus, vel de simili, Psal. 14. 5. 25. 10. Prov. 15. 27. 17. 23. & alibi centies.

(e) *Utiliorem iudicans aequitatem, qua prohibebatur: quam potestatem, qua sinebatur*. = Obscura haec sententia est, & aenigmati similis. Henricus Wangnereck in paragrapho Usus, seu moralis exhortationis: *Quia nempe metuebat ea pretia ex iniquis forte sententiis collecta, aut suspicioni, vel cupiditati occasionem praebitura, ne plus aequo vel appeteret, vel acciperet librorum parandorum obtentu*.

Neutra tamen ex his expositionibus placet. Non prima; An siquidem praetoriana pretia ex iniquis, vel bonis sententiis essent collecta, perquirere haud sui muneris erat; immo prudenter credebatur ex bonis collecta; Cum autem vehemens suspicio erat: nec ad parandos codices, nec ad quidquam aliud sumere poterat. Nec etiam altera expositio subsistit: Quandoquidem, aut praetoriano aere libri parandi erant: aut id non licebat? Si hoc posterius: non est cur Alypii iustam timiditatem in populorum suspicionem revocemus. Si autem id Divina, & humana lege honestum erat, affectata, ut loquuntur, aut violenta diligentia se continebat Alypius; & violenta suspicione populorum suspicionem hariolamur; ut enim in parandis libris, ita & in pluribus aliis Curiae sumtibus nimis iniqui susurronis calumnia suboriri poterat. Sed & utramque expositionem uno ictu prosternunt priora illa Augustini verba: *Sed consulta iustitia &c.* Si ex iustitia in sibi parandis libris a praetoriano pretio abstinuit; non igitur quia *metuebat &c.* aut ut *suspiciones* arceret &c. tam subtilis enim, & vix non af-

se-

fectata cautio ex honestatis aut excessu, aut culmine: ex caritate, vel prudentia ad summum, non ex iustitia oriri poterat.

Nostra opinio, vel suspicio est: in oppositionibus illis, iustitiae, & iniustitiae: potestatis finentis, & aequitatis inhibentis Divinum, & humanum tribunal Augustinum (consequenter, & Alypium) respexisse: ut fineret humanum, inhiberet Divinum. Fortassis nempe res ita se habebat; Pro exarandis innumeris libellis, & epistolis, in quos Adsessor pro sui muneris ratione erumpebat, necessarii sumtus ex praetorii aere parabantur. Si in tantarum paginarum, vel tabularum, & amanuensium copia Adsessor aliquem sibi codicem comparavisset, quem hominum putas in ipsum vel mussitaturum? Quin immo humana quadam aequitate, vel epiicia, quae summi iuris aestum moderatur, id omnino indulgendum videri poterat. At idipsum Alypio cum Divini iuris apice, qui & iustitias iudicat (1), haud bene omnino compati videbatur: Quandoquidem praetoriana pretia, Curiae tabulae, & amanuenses ad publicam, non ad privatam utilitatem parabantur.

Quod si suspiceris de libris sibi ab Alypio parandis, quibus non propriam, sed publicam utilitatem quaereret, hoc est, quibus sui muneris partes optime expleret Augustinum loquutum, eodem sermone aenigma dissolvitur; Vulgo enim aequum videri poterat, ut ex praetoriano aere Alypius libros ad publicum iudicium ferendum sibi conficeret. At non ita Deo: Adsessor enim, Iudex, Medicus &c. ex propria pecunia libros sibi providere debent: nec enim gratis inde publicum bonum curant.

(f) *Et non sequutura matre.* = Historia Alypii completa, quem in non adeo magnis fidelem: in maximis quoque, hoc est in Episcopali dignitate constitutum, talem ex Christi oraculo futurum praesensit, ad Nebridium divertit; Cuius ad se adcessum ex hoc capite maxime commendat, quod matrem non sequuturam reliquerit. Id, ut conicimus, protulit Augustinus, Matrem suam prae oculis habens, quae ipsum sequuta est: *Iam venerat ad me Mater pietate fortis, terra, marique me sequens.* cap. 1. initio. Ex hoc autem loco deducimus iam tunc Nebridium patre orbatum: cuius hic Augustinus nullam mentionem habet.

Omnia ergo Nebridius reliquit, ut Augustinum sequeretur. Adhuc vero si Bianti philosopho e patria flammis absumta excedenti, eruditionis gloria iactare licuit: *Omnia bona mea mecum porto*; Potiori ratione id solaminis sibi poterat dare Nebridius; ex patria Africaque secedens, qui eximium ingenium & singularem honestatem, quibus ibat locupletissimus, secum portabat: ad Augustinum vero, omnium philosophorum principem adcedebat.

(g) *Et quaestionum difficillimarum scrutator acerrimus.* = Huius ingenium praedicat etiam infra l. 7. c. 2. & l. 8. c. 6. n. 1. Epist. vero 98. (Olim, 23.) n. 8. quaedam habet, quae huic loco maxime congruant, unde & exscribere placuit. „Recordatus sum Nebridium amicum meum, qui cum esset rerum obscurarum, ad doctrinam pietatis maxime pertinentium diligentissimus, & acerrimus inquisitor, valde oderat de quaestione magna responsionem brevem; & quisquis hoc poposcisset; aegerrime ferebat, eumque, si eius persona pateretur, vultu indignabundus, & voce cohibebat: indignum deputans qui talia quaereret, cum de re tanta quam multa dici possent, deberentque, nesciret.] Sed de Nebridio plura habebimus l. 9. c. 3.

CA-

(1) Psal. 9. 5. & 74. 3.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

Studiorum fuorum, anxiis follicitudinibus in altioris veritatis inquifitionem euntium varias metamorphofes, ancipitefque fluctus fe ipfum effe miratum. Ab anno enim aetatis fuae decimonono fapientiae amore inflammatus: ftatuerat ea bene recta, terrenis fe curis exfuere; cum tamen tricenariam iam agens aetatem, iis adhuc implicaretur. Nunc enim fe veritati proximum, nunc Faufti adventu difficultates omnes complanatum iri fibi blandiebatur. Et quidem nonnihil proficiens, Academicorum deiectum animum erigebat, ardenter in veritatis inquifitionem defudans: Sacrarum Scripturarum quaedam in fpeciem abfurda non eo quo prius intuebatur horrore; Talem etiam cenfens Ecclefiam Catholicam, cui donec manifefta veritas elucefceret, fefe interim fideret. At dum vel eximiis Catholici doctoris magifteria, vel doctiffimorum librorum diligenti lectione in ultimam quae negotium expleat, divinae veritatis cognitionem ire ambit: novi iam fluctus, & offenfationes non leves; Ambrofio eximio doctori non vacat; Non fuppetit aut pluribus parandis codicibus magna auri copia; Aut iis diligenter videndis plurimum otii. Tunc fubitae mortis timor; Et de animae interitu fufpiciones leviffimae; quas nempe mox fidei tot populorum, & divinae providentiae argumento forti depelleret. Eo tandem fluctu a fapientiae portu repulfum fe arbitratur: quod nempe terrenis, maxime femineis illecebris vehementer implicatus, conatus fit, iis non depulfis, fed temperatis cum fapientia foedus inire. Sic tot inter caefpitationes, & fluctus dies & anni labebantur: non adhuc videns Auguftinus, beatam vitam in Dei focietate pofitam, vel involutam; & Divinae tantum virtutis effe hominem a Veneris implicationibus folvere.

I. ET ego maxime mirabar, fatagens & recolens, quam longum tempus effet ab undevigefimo anno aetatis meae, quo fervere coeperam ftudio fapientiae (*a*): difponens ea inventa, relinquere omnes vanarum cupiditatum fpes inanes, & infanias mendaces (1); Et ecce iam tricenariam aetatem gerebam in eodem luto haefitans! aviditate fruendi praefentibus, fugientibus, & diffipantibus me, dum dico: Cras inveniam; ecce manifeftum adparebit, & tenebo; ecce Fauftus veniet, & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi poteft? Immo quaeramus diligentius, & non defperemus (*b*). Ecce iam non funt abfurda in libris ecclefiafticis quae abfurda videbantur, & poffunt aliter, atque honefte intelligi. Figam pedes in eo gradu, in quo puer a parentibus pofitus eram, donec inveniatur perfpicua veritas. Sed ubi quaeretur? quando quaeretur? Non vacat Ambrofio; non vacat legere. Ubi ipfos codices quaerimus? Unde aut quando comparamus? a quibus fumimus? Deputentur tempora; diftribuantur horae pro falute animae. Magna fpes oborta eft; Non docet Catholica fides quod putabamus, & vani accufabamus; Nefas habent docti eius credere Deum figura humani corporis termi-

(1) Pfal. 2. 3. & 39. 5.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

minatum; & dubitamus pulsare, quo aperiantur caetera? Antemeridianas horas discipuli occupant (c); caeteris quid facimus? cur non id agimus? Sed quando salutamus amicos maiores, quorum suffragiis opus habemus? Quando praeparamus, quod emant Scholastici (d)? Quando reparamus nos ipsos, animum relaxando ab intentione curarum?

II. Pereant omnia, & dimittamus haec vana & inania; conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita haec misera est, mors incerta. Si subito obrepat, quomodo hinc exibimus: & ubi nobis discenda sunt, quae hic neglex imus? An non potius huius negligentiae supplicia luenda sunt? Quid si mors ipsa omnem curam cum sensu amputabit, & finiet? Ergo & hoc quaerendum. Sed absit, ut ita sit. Non vacat, non est inane quod tam (e) eminens culmen auctoritatis Christianae fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta & talia, pro nobis divinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animae consumeretur (f). Quid cunctamur igitur relicta spe saeculi, conferre nos totos ad quaerendum Deum, & vitam beatam? Sed exspecta, iucunda sunt etiam ista, habent non parvam dulcedinem suam: non facile ab eis praecidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce iam quantum est, ut impetretur aliquis honor! Et quid amplius in his desiderandum? Suppetit amicorum maiorum copia, ut nihil aliud, & multum festinemus, vel praesidatus dari potest (g); & ducenda uxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum gravet: & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri (h), & imitatione dignissimi, sapientiae studio cum coniugibus dediti fuerunt.

III. Cum haec dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum; transibant tempora, & tardabam converti ad Dominum, & differebam de die in diem vivere in te, & non differebam quotidie in memetipso mori. Amans beatam vitam, timebam illam in sede sua, & ab ea fugiens, quaerebam eam. Putabam enim me miserum fore nimis, si feminae privarer amplexibus: & medicinam misericordiae tuae, ad eamdem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram. Et propriarum virium credebam esse continentiam (i), quarum mihi non eram conscius: cum tam stultus essem, ut nescirem, sicut scripum est: Neminem esse posse continentem, nisi tu dederis (1). Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solida in te iactarem curam meam.

(a) *Quo fervere coeperam studio sapientiae*. = Quum legisset nempe Ciceronis Hortensium, de quo fuse l. 3. c. 4. Sapientiam, qua inventa, rebus se humanis nuntium missurum disposuerat, pro veritatis solidissimae schola, hoc est pro vera hic religione usurpat.

Potiores hic studiorum suorum caespitationes, & anfractus pingens: quae sparsim supra late enarraverat, simul nunc, & compendio ponit. Adtende enim: inquit hic: *Et ecce Faustus veniet &c.* Dixerat iam l. 5. c. 6. n. 1. *Et per annos ferme ipsos novem .... nimis extento desiderio expectabam istum Faustum &c.* Inquit hic: *Ecce iam non sunt absurda in libris Ecclesiasticis &c.* Dixerat l. 5. c. 14. n. 1. *Etiam ipsa defendi posse mihi iam coeperant videri, & fidem Catholicam &c.* Et l. 6. c. 4. n. 2. *Gaudebam enim quod vetera scripta Legis, & Prophetarum iam non illo oculo &c.* Hic: *Figam pedes in eo gradu, in quo puer &c.*

(1) Sap. 8. 21.

&c. Iam vero l. 5. c. 14. n. 2. *Statui ergo tamdiu eſſe catechumenus in &c.* Hic tandem: *Non vacat Ambroſio &c.* De quo iam libri huius c. 3. fuſe doluerat.

(*b*) *Immo quaeramus diligentius, & non deſperemus.* = Quandoquidem acute inquit Plautus Curcul. Act. 1. ſc. 1. v. 55. *Qui e nuce nucleum eſſe vult, frangit nucem.* Et manifeſtius ad propoſitum noſtrum Epicharmus: *Nonniſi laborum pretio dii bona nobis vendunt.* Et verus Deus in carne, *Pulſate, & aperietur vobis.* Matth. 7. 7. & Lucae 11. 9.

Cum Auguſtinus nonniſi in ſuae aberrationis fine ad Academicos fugerit, & iam ſaepe eorum deſperationem improbaverit: ſequitur nunquam illis ſerio adhaeſiſſe. Quod contra Baronium, & alios plures contendebamus l. 5. c. 14. D.

Haec inter magna ſpes Auguſtino, ut ipſe paulo poſt addit, retegendae ſapientiae, veritatis nempe, ſeu divinae veraeque religionis oborta eſt.

(*c*) *Ante-meridianas horas diſcipuli occupant.* = Ex hoc loco manifeſte deducitur, ea aetate, ſaltem Mediolani, non bis, ut noſtris diebus paſſim, ſed tantum ſemel, hoc eſt mane, ex cathedra eloquentiae Profeſſores dixiſſe; unde pomeridianas horas altioris ſapientiae, hoc eſt divinae veritatis ſtudiis Auguſtinus deſtinandas meditabatur. Quanquam & ab hoc propoſito, ut mox addit, triplici momento reſilierit. Etſi vero haec ſolius Auguſtini eſſent: puta, ſolemne dicendi munus &c. adhuc plurium voce loquitur: quod amici ex ipſius nutu penderent.

(*d*) *Quando praeparamus, quod emant ſcholaſtici?* = Secunda ex tribus curis, quae pomeridianas horas occupabant. Licet enim ſolo mane doceretur in ſcholis; veſpere tamen exhibenda lectio paranda erat.

Henricus Wangnereck ita hic loquitur: *Lectiones nempe Rhetoricas, quas Auguſtinus vendebat diſcipulis: quia non dabat gratis, quod gratis acceperat.*

Volumus ut teſtimonium proferat, cui *innixus*, hoc quanquam levi improperio honeſtiſſimam Auguſtini frontem eliſerit? Ubi Auguſtinus tradidit gratis ſe a praeceptoribus ſuis eloquentiam accepiſſe? Quin immo ſaepe oppoſitum innuit; Lib. vero 3. c. 4. n. 1. apertiſſimis iis verbis conteſtatus eſt: *Non enim ad atuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus &c.* Niſi forte in Auguſtini gratiam luſerit Wangnereck; inſpiciens videlicet, non ipſam eloquentiam, ſed naturae dotes, quas Auguſtinus a Deo gratis acceperant &c. At non ingenium, ſed rhetoricas lectiones Auguſtinus diſcipulis dabat. Et improperium eo modo exceptum in omnes fere mortales, etiam eos, qui peculiarem pietatem profitentur, retorqueri poſſet.

(*e*) *Non vacat, non eſt inane quod tam &c.* = Argumentum morale; ſed quidem fortiſſimum: ex plurimorum videlicet nedum hominum, ſed & populorum conſenſu petitum ad animae immortalitatem certo credendam. Hoc argumento deiectus ſaepe, atque proſtratus eſt, quanquam duriſſima fronte praeditus Martinus Lutherus, qui lib. de Abuſu Miſſae t. 2. Ierenſi fol. 9. haec reticere non valuit. „ Quam ſaepe mihi cor palpitavit, „ meque coarguit, atque obiecit: tu „ ne ſolus ſapiens, ceteri omnes er„ rant, ac tanto tempore errarunt? „ Quid ſi tu erras, ac tot in errorem „ ſeductos perpetuo ſupplicio condem„ nes?] Et in Colloquiis Conviv. fol. 10. „ Pergraves mihi fuerunt iſtae co„ gitationes: tu ſolum purum, atque „ emaculatum Dei verbum habes? ce„ teri omnes eo deſtituuntur? Quod „ Chriſtiana Eccleſia decrevit, totque „ annos credidit, tu impugnas, ac tam„ quam falſum evertis? Quin & tua „ doctrina politicum, atque eccleſiaſti„ cum regimen conturbat.] Et fol. 158. *Iſtas cogitationes numquam ex animo meo dimitto; quin optime vellem hanc me cauſam nunquam ſuſcepiſſe.* Et fol. 273. *Numquam maiores, gravioreſque tentationes habui, quam ex meis concionibus; cogitabam enim iſta: Tu ſolus incoepiſti: Iſta tentatione ſaepe ad infernum uſque demerſus ſum.* Sed tandem ſaluberrimos hoſce conſcientiae, Angeli boni, Patris caeleſtis ſtimulos repulit, conculcavit Martinus Lutherus; & ut proprii cerebelli phantaſmata ſequeretur: ſeu verius, ne ſemel adſumtam iniquam cauſſam proderet, paſſus eſt aeternis ſe poenis, atque deliriis deſtinari.

(*f*) *Nunquam tanta, & talia pro nobis divinitus agerentur, ſi morte corporis etiam vita animae conſumeretur.* = Alterum argumentum, & quidem graviſſimum ad eamdem animae aeternitatem ſtabiliendam. Eſt autem vel prorſus illud: vel admodum affine, & ſimile illi, quod Schola a Dei providentia deductum appellat. Si tot tabbuſ-

 que

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

que Deus nos donis exornat: ſubſidiis gratiis tuetur, blanditiis adlicit: Si tot ſollicitudinibus, ſumtibuſque noſtrum curam habet; Opus, ac neceſſum eſt, animam poſt huius vitae umbram, vel momentum, adhuc conſiſtere, ut aeternis ſuis malis, aut bonis ſortibus, eorundem beneficiorum pondus oſtendat. Vel, ſignum eſt animam aeternis proemiis excipi poſſe, ſi tanta, ac talia divinitus pro ea peraguntur.

Haec alta mente teneat Lector; quem hic, ſi uſpiam, adtentum exopto. Adverſus enim Melchiorem Canum antiſtitem Canarienſem omnis iam oratio a nobis ſuſcipitur: qui, ut erat ingenioſus, noſtras rationes expenderet: utque erat pius, apologeticam noſtram pro Chriſtianorum Doctiſſimo digreſſionem minime exſecraretur. Eius verbis, nonnullis mutatis uſus ſum: quae habentur lib. 7. de Sanctorum auctoritate, c. 3. poſt 5. concluſ. dum ille pro SS. Patrum auctoritate contra Caietanum diſputaturus eſset.

II. Contendens Melchior Canus lib. 12. de Locorum uſu in ſcholaſt. diſput. cap. 14. Animae immortalitatem naturali ratione evinci poſſe: hocce argumentum, quod ordine quartum eſt, ſibi obiicit: *Cum Ambroſius, & Auguſtinus ut id probarent omnes nervos intenderint: nihil omnino confecere. Non autem praecellimus Ambroſium, & Auguſtinum.* Signatque in margine pro Auguſtino 2. Soliloq. & l. de immort. an. Propoſitionis huius horrore contemto: quod ex ea effluebat hac praeſidentia repellit. „ Diximus in 7. huius „ operis libro ſanctos veteres non tam „ humanas diſciplinas, quam divinas lit- „ teras coluiſſe. Quae cauſa fuit, ut „ in rebus naturae perobſcuris ratione „ vulgari contenti eſſent, nec meliores „ requirerent. Concluſionum itaque natu- „ ralium a Philoſophis petenda demon- „ ſtratio eſt, praeſertimque a D. Tho- „ ma perfecto mea ſententia philo- „ ſopho. „

De Ambroſio viderint alii; unius Auguſtini hic me cauſſa urget. Et quoniam hocce negotium ſenſim diſcuti, ac terminari congruum eſt; Utrum Auguſtinus ultra Divinas, etiam humanas litteras coluerit primo loco videamus. Ex eruditione, ad hoc opus praemiſſa ſatis conſtat, totius orbis ſenſu Auguſtinum nedum Theologorum, ſed & ſummorum Philoſophorum numero adcenſendum. Id quod ipſius S. Doctoris ſcripta philoſophica eruditione locupletiſſima, ex naturae principiis plura deducentia, ubique Philoſophorum alacritate certantia ſatis conteſtantur. Aſcetica haec Confeſſionum opella minima eſt Auguſtinianorum voluminum pars; adhuc vel ea ſola Auguſtinum nedum minorum, ſed & altiſſimarum naturae litterarum profeſſorem tibi exhibet. In ea, maxime ſi & commentarios noſtros adtendas, videre eſt hominem in Iure ſaeculari, in Ariſtotelis Dialectica, in Arithmetica, Geometria, & Aſtronomia, in Platonicorum, Academicorumque Philoſophia verſatiſſimum; non leviter autem in Ariſtotelis, Anaximenis, pluriumque aliorum principiis eruditum. Quae omnia ipſe ingenua illa confeſſione lib. 5. c. 3. n. 1. complexus fuerat: *Et quoniam multa Philoſophorum legeram, memoriaeque mandata retinebam &c.* Nec mirum: ſi enim Auguſtini hiſtoriam excurras, fateri cogeris, eumdem ita Muſarum omnium amicum, domeſticum: ita litteris deditum, & in ſtudio quieſcentem fuiſſe, ut vix fingere quidquam amplius poſſet Poeta. At vero adtingebat iam virilem aetatem, & eccleſiaſtica ſtudia nec delibaverat. Vide ergo an citra magnam atrocem iniuriam illud vel praedicare, vel etiam animo tenere poſſis, Auguſtinum non adeo humanas diſciplinas coluiſſe.

Verum enim vero dum de arte preſſa acriterque diſputandi agitur: cavendum ne in levia, conſequenter nec in plura, quae diſputationis vim frangant, ſermonem contexamus. Unde adtende tibi Cane: iam enim, ut poſſumus, acri, & preſſa diſputatione tecum congredimur.

Quaeſo dic nobis: An tanta fuerit mala ea (ſi dicere licet) Eccleſiae Catholicae ſors, ut nullum prorſus ex ſuis Doctoribus, ſeu defenſoribus habuerit, qui eſſet in naturae facultatibus eruditus? Non utique nullum, ingenue, & religioſe profiteris lib. 7. de Sanctorum auctoritate, cap. 2. n. 2. ſeu poſt initium: *Erant ex ſanctis ſcriptoribus quidam non in ſacris literis modo, & aliis, quae ad Chriſtianam pertinebant diſciplinam eruditi: verum etiam in his, quae philoſophi tum de natura, tum de moribus docuere.*

Iam vicimus: Agens tu de Petri Lombardi, ſeu Magiſtri Sententiarum doctrina; Nimirum de Auctorit. Doctor. Scholaſt. l. 8. c. 5. poſt init. dicis *Magiſter ergo Sentent. dixit &c. Huic D. Thomas ceterique ſcholae Theologi aſſenſi ſunt. Nimirum D. Auguſtinum Ma-*

gi*ſter*

gister secutus est, cuius opiniones schola libenter amplectitur. Manifestius autem lib. 12. de Locorum usu in scholast. disput. c. 11. praecepto tertio, cuius initium, *Multo vero magis &c.* n. 3. ubi „ Cum vero in omnium artium usu optimorum imitatio artificum valeat plurimum, exempla in Theologia disserendi ab his peti aequum est, qui in hac arte excelluerunt: quorum Augustinus, & Thomas sunt facile principes: Augustinus citra aleam: Thomas iudicio peritorum] Si ex Patribus quidam humanas disciplinas coluerunt: maxime ille, quem in Theologica disputatione libenter Schola sequitur: qui Scholasticae Theologiae, vel disputationis *citra aleam*, scilicet manifestissimo iure, & omnium adsensu princeps habetur; Scholastica enim Theologia, si rem suis liberare placeat involucris, & sacramentis: sermo de Deo est, tum revelationis, tum naturae principiis stabilitus: & Philosophorum alacritate digestus.

Item lib. 10. de Philosophorum auctoritate, cap. 5. paulo post initium haec protulisti: *Nam ut alios praeteream, in huiusmodi causa* (quis primas inter Philosophos habeat) *aliud D. Augustino videri solet: cui cave quemquam anteponas: nec enim doctior vir fuit Augustino quisquam, nec clarior. Aliud autem videtur D. Thomae &c.* Si vir Augustino doctior non fuit; si velut pro sacramento cavere debemus, ne quemquam ei anteponamus: omnino tenendum est & divinas, & humanas disciplinas coluisse: Ille enim Pater doctior, & primi subselii aestimandus est, qui utraque eruditione floruit: & in sublimium disputatione rerum vulgari ratione haud contentus fuit.

Primo feliciter, ut arbitramur, absoluto certamine; non minori alacritate secundum ordiamur; Neque enim portentum est hominem divinis quamvis, humanisque litteris apprime excultum in sublimi, & perobscura disputatione aliquando deficere.

Interim querimur arma hic Canum non impugnasse, quae retundamus. In disputatione de Animae Immortalitate nihil prorsus Augustinum confecisse negotii magna libertate adserit; at id nullo sermone demonstrat; eadem consequenter libertate alter docebit integrum in ea disputatione negotium peregisse. Utique, ut statim commonuimus, innuit in margine 2. Soliloq. & lib. de Immortalit. animae; Sed quid inde? Opus erat non tantum laudare libros, in quibus deficiat: sed & cur deficiat ostendere. Verum clementia, veritatis, & lucis matre agendum est. Lib. 1. Retract. cap. 4. n. 1. inquit S. Doctor: *In secundo autem* (Soliloq.) *de Immortalitate animae diu res agitur, & non peragitur*. Ipse Augustinus ergo fatetur nihil se confecisse negotii.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

℟. Illud non peregit Augustinus negotium: quod a nemine prorsus agi posse ipse Canus contestatus est, & velut nimis exploratum praemonuit lib. 12. de Locorum usu in scholast. disput. cap. 14. concl. vel proposit. 4. n. 2. „ Sed ais tandem: quaenam istae rationes sunt necessariae, & evidentes, quae Scoto, & Caietano probabiles, & obscurae visae sunt? Dicam, si illud prius commemoravero, quod ab Aristotele prudentissime dictum est, stultum esse aequalem in omnibus certitudinem, & evidentiam exigere. In naturalibus quippe disciplinis minor est, quam in mathematicis: in morabilibus minor est etiam, quam in naturalibus. At in dispari certitudine tam stultus nemo est, quin scientiae illis nomen impertiat.] In 2. Soliloq. libro non quacunque, sed evidentissima, & propemodum mathematica demonstratione animae aeternitatem firmare Augustinus conatus est. Qualis est illa: Veritatem nunquam interituram: consequenter nec animam, quae veritatis sedes est. Adde: Disputationem non fuisse prorsus expletam: ut verba illa circa eiusdem libri finem, n. videlicet 36. satis indicant: *Haec dicentur operosius, atque subtilius, cum de intelligendo disserere coeperimus, quae nobis pars proposita est, cum &c.* Quanquam prior difficultatis solutio ea sit, cui inhaeremus.

Recolens librum de Immortalitate animae, haec habet Augustinus lib. 1. Retract. cap. 5. n. 1. „ Post libros Soliloquiorum ... scripsi librum de Immortalitate animae, quod mihi quasi commonitorium esse volueram propter Soliloquia terminanda, quae imperfecta remanserant; sed nescio quomodo me invito exiit in manus hominum, & inter mea opuscula nominatur. Qui primo ratiocinationum contortione, atque brevitate sic obscurus est, ut fatiget, cum legitur, etiam intentionem meam, vixque intelligatur a meipso.] Nihil hic Augustinus pro Cano pronuntiat. Canus cur argumenta nihil conficiant negotii, mi-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

minime ostendit. Et hic illas demonstrationes ambit Augustinus, quas fere mathematicas dicas. Hic liber informis est foetus, qui invito parente in lucem eductus est, quique vix non spurius partus agnoscitur.

Pluribus etiam igitur observationibus demtis, mirum fit Melchiorem Canum tanta fidentia pronuntiasse: post tam acres disputationes, nihil Augustinum pro animae immortalitate confecisse; cum id ad summum non confecerit in duobus libris, quorum unus imperfectus relictus est; alter vero fuit foetus informis, & vix non partus spurius.

Hac via incessimus, quod duorum librorum cuncta argumenta, pro animae immortalitate iacta diligentissimo discutere, ac vindicare examine, nimis longum fastidiosumque & nobis, & Lectoribus esset. Illud etiam quod omni iure a Cano sciscitari poteramus, brevitatis caussa non curamus perquirere; An videlicet nullibi suorum voluminum animae immortalitatem congrua Augustinus argumentatione stabilierit? Hucusque tamen expensa quanquam non levia, crepundia dices, si iis quae sequuntur, comparentur.

Saepe Augustinus pro immortalitate animae argumentatur: at semper forte in cassum, & irritum. Nec expedit quaecunque tot voluminum Scriptor ea de re protulit, in medium adferre. Tuae igitur Cane urbanitatis est, nos minime quidem sophos, hoc est sapientes: admodum vero philosophos, amatores nimirum sapientiae in tanta de animae Immortalitate ignorantia sopitos minime relinquere. Iam dudum enim agnovimus, Sapientiam minime invidiae stimulis agi, anxie vero quaerentibus thesauros suos retegere. Petimus ergo, & obtestamur, ut qua naturali ratione animae Immortalitas sit stabilienda nos doceas; ut argumenta illa reveles e caelo delapsa: quae post tot sudores componere, quae post tot meditationes videre Maximus doctorum non valuit. Prodit tandem argumenta illa lib. 12. de Locorum usu in scholast. disput. cap. 14. concl. vel proposit. 4. n. 2. & sequent. Quae hic ad verbum exscribimus & ad solatium nostrum: & ad Augustini vulgaris rationis hominis instructionem, ut videat quae sint Philosophorum argumenta, qualia a Philosophis argumenta fabricentur.

„ Prima igitur ratio demonstrativa, Auctore Chrysostomo (1), est haec: Qui „ animum esse mortalem, ait, is neget necesse est, Deum humanarum „ rerum esse procuratorem, & iudicem. Si enim iusti migrant affecti „ iniuriis, improbi rerum omnium abundantia potiti, nec post mortem aut „ merces aut supplicium est: nulla certe est in caelo pietas, quae talia „ curet &c.

„ Secunda est huiusmodi, ut a protervis refelli queat, a viris recte in„ stitutis non queat ..... Confirmat „ illam Cicero (2) hunc in modum: „ sicut satis probatur Deum esse, quia „ nulla natio tam fera est, quin Deum „ habendum sciat: ita apud omnes gen„ tes communi consensu firmatum est, „ animos defunctorum interitu esse li„ beros &c.

„ Tertiam significat magis Scriptu„ ra, quam explicat: cum e vesti„ gio subiicit. Quoniam Deus crea„ vit hominem inexterminabilem, & „ ad imaginem similitudinis suae fe„ cit illum. Hominem quippe ad ima„ ginem Dei esse factum, eo quod na„ tura intellectualis est, verti in du„ bium non potest. Ex ea ergo par„ te homini incorruptio convenit, qua „ intellectum habet. Animum igitur, „ unde homo intelligit, & similis Deo „ est, inexterminabilem esse oportet &c. „ Primum igitur fundamentum huius „ demonstrationis est, formam omnem „ intellectualem esse subsistentem, hoc „ est esse eius non a materia pendere. „ Hanc rationem ostendit) D. Th. 2. „ contra Gent. c. 51. quia intellectus „ non eget corpore substinente: cum „ intellectio nec recipiatur in corpore, „ nec per corpus fiat. „

Haec sunt argumenta, quae omnino, & maxime Cano probantur, quaeve utinam Augustino revelasset Apollo!

Tace o pueri ante id (Augustinus) *novit, quam tu natus es*. Phaedrus fabula 59. Tauri, & Vituli in Imbico.

Primum argumentum vel illud omnino est, vel in eo continetur, quod ad disputationem hanc nos excitavit: *Nunquam tanta, & talia pro nobis divinitus agerentur, si &c.* Quodque idem Augustinus dextere, & aliud agens innuit Epist: 104. (Olim, 254.) ad Nectarium, n. 3. ubi „ At illi, quos „ Tul-

(1) Homil. 4. de Provid. vel Fato.

(2) L. de Senect. Et 1. Tuscul. q.

„ Tullius quasi con aia es philosophos „ appellat, quod eorum magni pendat „ auctoritatem, quoniam cum extremum diem fungimur, non extingui „ animam, sed emigrare censent, & „ ut merita quoque eius asserunt seu „ bona, seu mala vel ad beatitudinem „ vel ad miseriam permanere. Hoc con„ gruit & litteris sacris &c.] Contra talem sermonem hac obiectione facta; Sat sunt praesentis vitae aut praemia, aut poenae &c. mox reposuisset Augustinus: *Nunquam tanta, & talia &c.* hoc est: Merita tot divinis subsidiis parta evanidis brevissimisque huius vitae bonis non compensantur. Et illud: Atqui saepe iusti migrant affecti iniuriis improbi rerum omnium abundantia potiti &c.

Alterum argumentum, quod Cano tantopere adrisit, pro substantia, & forma & hic ab Augustino fuerat praeoccupatum iis verbis: *Non vacat, non est inane*, de quo diximus litt. E.

At moralibus his argumentis, cuilibet tantillum sagaci occurrentibus, non admodum institit Augustinus, vir altissimae mentis, & metaphysicis disputationibus natus.

Tertium pro animae aeternitate argumentum adeo ab Augustino praeoccupatum est: ut etiam quod ad illud velut prologi loco praeiactum a Cano est, ab Augustino depromtum videatur. En S. D. verba lib. 4. de Trinitate, cap. 4. n 6. *Nec illa igitur Trinitas, quae nunc non est, imago Dei erit, nec ista imago Dei est, quae tunc non erit: sed ea est invenienda in anima hominis, idest rationali, sive intellectuali, imago Creatoris, quae immortaliter immortalitati eius est insita.* Enim vero demonstrationis huius fundamentum est, inquit Canus, formam omnem intellectualem esse subsistentem, nimirum esse eius non a materia pendere. Quod S. Thomas ostensurus observat, intellectionem nec in corpore recipi &c. Hanc ipsam rationem: intellectionem nec in corpore recipi, probat, & exponit Augustinus frequentissime. maxime lib. 4. de Anima, & eius Origine, cap. 17. n. 25. ubi „ Sed „ corpora esse credere, quibus hac, „ atque illac quasi ferimur, & volitamus in somnis, hominis est, qui „ parum vigilanter de rebus talibus cogitavit. De his quippe visorum imaginibus maxime anima probatur „ non esse corporea: nisi velis & illa „ corpora dicere, quae praeter nos „ ipsos tam multa videmus in somnis, „ caelum, terram, mare, solem, lunam, stellas, fluvios, montes, arbores, animalia. Haec qui corpora „ esse credit, incredibiliter desipit, sunt „ tamen corporibus omnino simillima „ &c. Tam multas igitur, & tam magnas corporum imagines, si anima corpus esset, capere cogitando, vel „ memoria continendo non posset] Et cap. 20. n. 31. „ Cum ergo aliud sit „ in anima, quo corpora vera sentimus, quod facimus quinque sensibus „ corporis; aliud quo praeter ipsos similia corporibus, non corpora cernimus, ubi & nos ipsos non aliter, „ quam similes corporibus contuemur: „ aliud quo nec corpora, nec similitudine corporum, sicut fidem, spem, „ caritatem, sine ullis coloribus, & „ tumoribus, eorumque similitudinibus „ certius sane, firmiusque conspicimus. „

Nimirum, ut apertius loquamur: S. Thomas, Canus, & passim recentis aetatis Philosophi, quod vere proprieque spirituale est, nec pendere a corpore, nec cum illo interire exploratum habent. Unde nunc expresse, nunc facto docent, eiusdem momentis, quibus anima spiritalis stabilitur, aeternam consequenter demonstrari. Augustinus autem animam vere spiritalem esse optimis fortissimisque argumentis, a quibus scientia effluit, non semel deprehendit: *Quocirca si & illa, quae de anima incorporea disputata sunt, capit, & sapit, non est unde sibi displiceam quod eam me scire dixi non esse corpus, sed spiritum: quia & corpus non esse monstratur, & generali nomine spiritus nuncupatur.* Lib 4. de Anima, & eius Origine, cap. 23. n. 37. in fine. *Animam vero non esse corpoream, non me putare, sed plane scire audeo profiteri.* Lib. 12. de Gen. ad litt. cap. 33. n. 62. Quod autem Augustinus scivit, non vulgari, & imbelli, sed philosophica, & acerrima ratione deprehendit: *Proprie quippe cum loquimur, id solum scire dicimus, quod mentis firma ratione comprehendimus.* Lib. I. Retract. cap. 14. n. 3. *Quid, hoc nonne concedis, scientiam non esse, nisi cum res aliqua firma ratione percepta, & cognita est?* Lib. de Quantitate ani. cap. 26. n. 49. *Scientiam non appello, in qua ille qui eam profitetur, aliquando fallitur. Scientia enim non solum comprehensis, sed ita comprehensis rebus constat, ut neque in ea quis umquam errare, nec quibuslibet ad-*

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

adversantibus impulsus natare debeat. Lib. 1. contra Academ. cap. 7. n. 19. *Cavete ne quid vos nosse arbitremini, nisi quod ita didiceritis, saltem ut nostis, unum, duo, tria, quatuor simul collecta in summam fieri decem*, Lib. 2. contra Academ. cap. 3. n. 9.

Absit vero ut a Cano, viro non utique summe modesto, sed nec effronte effugium illud adtendamus: Vulgaribus Augustinum rationibus animam spiritalem esse (consequenter incorruptibilem) suasum: ea de re scientiam sibi blanditum esse, quam non habebat; Mox enim Cano Canus ipse improperaret: *Affirmat Chrysostomus qui Philosophi de animi immortalitate dubitent, eos addubitare, an in meridie sit dies: & credemus viros & sanctissimos, & modestissimos evidentiam, quam non habebant, fuisse ementitos?* Lib. 12. de Locorum usu in scholast. disput. cap. 14. concl. vel proposit. 4. post init. Nec item illud timemus, ut dicat, Rationes acres Augustino visas, sibi videri vulgares. Nec enim sagax homo adtenderet suis se armis facile peremtum iri. Inquit enim ubi supra, ante laudata verba. „ Dicet „ fortasse quispiam: non nego demon„ strationes esse, sed nobis demonstra„ tiones esse nego, quibus argumen„ ta illa certa, & clara non sunt &c. „ O insolentem temeritatem, caeteros „ ex tuo ingenio metiri, exque tuis a„ liorum oculos aestimare: asserere mel „ quidem ex natura sua dulce esse: sed „ dulce tamen fuisse nemini, quia ti„ bi non fuerit; nullum videre id „ posse quod tu non videas; omnibus „ obscurum esse, quod tibi non pa„ teat. „

Nostrates ad animam spiritalem, ac aeternam probandam, illud maxime philosophicum fortissimumque argumentum arbitrantur: Quod eadem adeo supra corporis, & materiae conditiones adtollatur, ut etiam suas ipsas functiones agnoscat, & mediterur. Id etiam rem velut manifestam facileque occurrentem Augustinus lib. 7. de Gen. ad litt. cap. 14. n. 20. observaverat. „ Cum igitur his quasi nuntiis acci„ piat anima quidquid eam corporalium „ non latet, ipsa vero usque adeo „ aliud quiddam sit, ut cum vult in„ telligere vel divina, vel Deum, vel „ omnino etiam seipsam, suasque (*Hic* „ *adtende*) considerare virtutes, ut ali„ quid veri certique comprehendat, „ ab hac ipsorum quoque oculorum „ luce se avertat, eamque ad hoc „ negotium non tantum nullo adiumen„ to, verum etiam nonnullo impedi„ mento esse sentiens, se in obtutum „ mentis adtollat; quomodo ex eo ge„ nere aliquid est, cum eiusdem ge„ neris summum non sit, nisi lumen, „ quod ex oculis emicat, quo illa „ non adiuvatur, nisi ad corporeas „ formas, coloresque sentiendos; ha„ betque ipsa innumerabilia longe dis„ similia cuncto generi corporum, quae „ nonnisi intellectu, atque ratione con„ spiciat, quo nullus carnis sensus „ adspirat.] Et cap. 21. n. 28. „ Nec ipsa sibi tale aliquid occurrit, „ cum se nescire non possit, etiam „ quando se ut cognoscat inquirit. Cum „ enim se quaerit, novit quod se „ quaerat: quod nosse non posset, „ si se non nosset. Neque enim a„ liunde se quaerit, quam a seipsa. „ Cum ergo quaerentem se novit, se „ utique novit: & omne quod novit, „ tota novit: cum itaque se quaeren„ tem novit: tota se novit: ergo & „ totam se novit: neque enim aliquid „ aliud, sed seipsam tota (1) novit. „ Quid ergo adhuc se quaerit, si „ quaerentem se novit? Neque enim „ si nesciret se, posset quaerentem se „ scire se .... Desinat ergo nunc in„ terim suspicari se esse corpus &c.] Non diffitemur tamen Augustinum postremo loco id potissimum argumentum intueri; Cum tota anima se videat, nihilque corporis in se reperiat, omnino adsentiatur se spiritum esse: Sed & argumentum, quod optabamus, involvit.

Quibus omnibus diligenter adtentis: videat quali praecipiti motu illud vel scripserit, vel libenter concesserit Canus: Augustinum pro animae Immortalitate, etsi ad eam probandam omnes nervos intenderit, nihil omnino confecisse.

Quoniam vero & Homerus aliquando dormitavit: & robustissimi, atque solertissimi athletae nonnunquam labuntur; adhuc Canariensis Antistes sit ille, cuius suspicimus ingenium, doctrinam, eruditionem: quemque obsequio nominamus.

(g) *Praesidatus dari potest*. = Ita Vet. Car. Ricar. & passim editi & MSS. cum

(1) Pauci MSS. *seipsam totam novit*.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

cum B. R. qui nihil admonent. Sed Am. & hr. *praesulatus*. Minus bene tum codicum auctoritate spectata: tum quod praesulatus vox sit barbara: vel certe minus ab elegantibus Scriptoribus usitata.

De Praesidibus haec se statuisse concilium Arelatense (1) Silvestro Pontifici scribit, ut refertur etiam inter opera S. Doctoris, in Append. t. 9. de scriptis veter. ad Donat. historiam pertinentibus „ De Praesidibus autem, qui fideles „ sunt, & ad Praesidatum consiliunt, „ ita placuit, ut cum promoti fuerint „ litteras quidem accipiant ecclesiasticas „ communicatorias, ita tamen ut in „ quibuscunque locis gesserint, ab epi„ scopis eiusdem loci cura illis aga„ tur; & si coeperint contra discipli„ nam agere tunc demum a commu„ nione excludantur. Et de his qui„ dem, qui in republica agere volunt, „ similiter. „

Verum de quo potissimum praesidatu loquutus sit Augustinus, non patet. Immo suspicamur nec ipsum quidem peculiarem praesidum speciem inspexisse; sed vage, atque indeterminate loquutum de praesidis munere, admodum quidem honesto, quo tenui paterno censui succurreret, & matrimonii sumptibus stipendiisque stipati onera adlevaret: *Nomen praesidis* (Inquit Macer ICtus l. 1. dig. de offic. Praesid.) *generale est, eo quod & proconsules: & omnes legati Caesaris: & omnes provincias regentes praesides appellentur*. Nisi mavis suspicari de Proconsulis munere Augustinum loquutum: de illo prorsus scilicet, quod regebat nobilissimus medicus Vindicianus, de quo S. D. lib. 4. cap. 3. n. 2.

At quodcunque sit nobile munus illud; Quid te Augustine in eius spem movit? quod naturae dotibus praestes, quot, qualibusque vix alius mortalium: & ne vix quidem, si eos excipias, quos Omnipotens infusione, revelatione, prodigiis supernis ditavit? Equidem id summos, primos orbis honores tibi conciliare deberet; maxime si ingenuitas, humanitas, iustitia, & mille alia indolis tuae praeclara lumina, quibus locupletissimus incedis, singularibus mentis dotibus copulentur. At non ita erit, crede mihi, non ita. Immo quia praestantissimis illis & mentis, & pectoris dotibus fulges, fortunam ubique habebis adversam. Audi Caesarem Spezianum, virum emunctae naris, pluribus iisque insignibus experientiis edoctum; virum inquam in fortunae republica, in orbe minime hospitem, monito 141. „ Alcuni meritevoli, e virtuosi non sono „ alle volte avanzati dal Principe. Pri„ mieramente perchè questi attendono a „ servire senza ambizione, ne s' umilia„ no, ne fan corte a chi puo aiutar„ li a passar avanti. Secondariamente „ non è si dolce al Principe il pagare i „ debiti, come il donare per cortesia; „ al meritevole promosso se gli paga „ ciò, che se gli dee: e all' altro, „ che non merita, se gli dona. Ter„ zo il valoroso è invidiato fin da co„ lui, che gli è superiore.] Et monito 164. „ Niuna sorte di persone pa„ tisce maggiori disavventure, o per„ secuzioni nelle corti, che i valenti „ uommini, e virtuosi: perchè con que„ sti si suol dire che la fortuna vuol „ mostrare la sua forza, e non con„ tro i deboli, che sono come dimen„ ticati: ne contro a questi bisogna „ combattere per abbassarli, essendo da „ se stessi vinti, ed abbattuti. Però „ considerate bene che troverete andar „ l' infortunio a provar gl' uommini vir„ tuosi, e valorosi; Non perchè ci sia „ fortuna, come dicono gl' antichi: ma „ perchè questi uommini valorosi sono „ più invidiati, e perciò hanno maggior „ persecuzione, che è effetto dell' in„ vidia. „

(*b*) *Multi magni viri &c.* = Non inficiamur. Tales fuere, Zeno, Hyppocrates, Socrates, Plato, Aristoteles, Epicurus, Diogenes Cynicus, Tullius: viri notissimi. Periander unus ex 7. Graeciae Sapient. Menander Athen. Comicus. Isocrates Orator. Libanius Soph. Anth. Eripides Poeta tragicus Athen. Aminius Rabius Iur. cons. Galba Sulpitius, item Iuris cons. Alcaeus Poeta liricus. In quibus tamen recensendis temporis ordinem non observavimus. Ex Ecclesiasticis Scriptoribus cum coniugali vita studia iunxere Q. Septimius Florens Tertullianus Carthaginensis, usque ad mediam aetatem Ecclesiae Catholicae praesbyter, inde Montani superstitionibus captus. S. Spiridion in Cypro Trimythuntinae urbis episcopus, unus ex illis Confessoribus, quos Maximinus dextro oculo effosso, & sinistro poplite succiso, ad metalla damnaverat.

Hhh Se-

(1) An. 314.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Severinus Boethius, qui primo Elpi, inde Rusticianae iunctus est: quarum prima insigni ingenio sublimi metro aptissimo Eruditis satis se prodidit. Sed hic integro fere saeculo Augustino iunior (Obiit enim Theoderici Gothorum regis ferro an. 524.) non potuit ab eo velut exemplum inspici. Sed de hac Augustini caussa plenius differemus cap. seq. A.

(*i*) *Et propriarum virium credebam esse continentiam.* = Non de proprio iudicio loquitur: sed quod ita se gereret: ita dum niteretur carnis illecebras refrenare, a Deo speciale subsidium non postularet, ac si propriis id viribus adsequi posset; cum tamen sapiens cap. 8. v. 21. profiteatur: *Et scivi quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det.* De quo gravissime differit Epist 157. (Olim, 89.) ad Hilarium q. 2. c. 2. n. 9. Et 144. (Olim 130.) ad Cirtenses, n. 2. & 188. (Olim, 143.) ad Iulian. viduam, c. 2. n. 8. & c. 3. n. 12.

Dices tamen, Sapientem, Augustinumve heic frustra distendi; Cum nec Continentia: nec quidquam aliud honestum animi bonum absque Dei gratia adquiri, vel teneri possit.

B. Dicam quod sentio: Ad veneream passionem, omnium humanarum maximam comprimendam, non quodcunque, sed admodum validum Dei subsidium exigitur.

Verum est, probabile admodum esse Continentiam a Sapiente late sumi: quatenus, ut Aristoteles etiam 7. Ethicorum observat, generalis est virtus, gulam, iram, superbiam, avaritiam, omnemque corruptae naturae stimulum malum, concupiscentiamque continens, ac refraenans. Hinc Syrus legit: *Agnovi autem quod non possem domare animam meam.* Quo pacto etiam ab Augustino id oraculi sumitur infra l. 10. c. 29. & 30. l. 4. contra Iulian. c. 3. lib. de Peccatorum merit. c. 5. & de continentia, c. 1.

Immo non pauci rem istam e manibus nostris eripiunt, dicentes, littera prorsus retenta continentiam illam, stabilem esse firmamque possessionem sapientiae: Quo pacto Eccles. 6. 28. dicitur; *Et continens factus* (sapientiae) *ne derelinquas eam.* Quo sensu, hoc est pro possidente, vel possessore sumitur continens etiam c. 15. v. 1. & c. 27. v. 33. eiusdem lib. Eccles. Unde sententiam nostram sic Arabicus vertit: *Et cum cognovissem, me non alio modo tenere illam, si Deus non dedisset mibi.*

At continentiam a Veneris re obtinuisset Augustinus, si curam suam in Dominum iactasset, ut addit ad illud Psal. 54. 23. adludens: *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet.*

CA-

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Cum ita Augustinus in sapientiae studia, matrimonii deliciis sociata anhelaret, ab Alypio, quondam Veneris per temporis momentum amico, inde magnanimo constantissimo hoste, ea ratione potissima improbatus est, quod difficillime sacra sapientiae otia cum coniugalis vitae curis foedus inirent. At ipse proposito insistens, & propriae caussae validissimum ceu scutum exhibens hominum honestate, studioque gravissimorum exemplum, qui bene duo illa iunxissent; nec Alypii eas delicias raptim solum experti continentiam maximi pendens; eidem quoque amico coniugii nonnullum desiderium incussit; qui videlicet non id voluptatis prensaret, sed aequa experientia vellet deprehendere: quidnam tandem illud esset, cuius amore amicus tanto inspectus obsequio sic deperiret.

I. PRohibebat me sane Alypius ab uxore ducenda, cantans nullo modo non posse (*a*) securo otio simul in amore sapientiae vivere, sicut iam diu desideraremus, si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirum esset: quia vel experientiam concubitus coeperat in ingressu adolescentiae suae, sed non haeserat; magisque doluerat, & spreverat; & deinde iam continentissime vivebat: Ego autem resistebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluissent sapientiam, & promeruissent Deum (*b*), & habuissent fideliter, ac dilexissent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longe aberam: & deligatus morbo carnis (*c*), & mortifera suavitate trahebam catenam meam; solvi timens, & quasi concusso vulnere repellens verba bene suadentis, tanquam manum solventis. Insuper etiam per me, ipse quoque Alypio loquebatur serpens, & innectebat atque spargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honesti & expediti pedes implicarentur.

II. Cum enim me ille miraretur, quem non parvipenderet, ita haerere visco illius voluptatis, ut me affirmarem, quotiescumque inde inter nos quaereremus, coelibem vitam nullo modo posse degere: atque ita me defenderem, cum illum mirantem viderem, ut dicerem multum interesse inter illud, quod ipse raptim & furtim expertus esset, quod pene iam ne meminisset quidem, atque ideo nulla molestia facile contemneret & delectationes consuetudinis meae, ad quas si accessisset honestum nomen matrimonii, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere; coeperat & ipse desiderare coniugium, nequaquam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere quidnam esset illud, sine quo vita mea, quae illi sic placebat, non mihi vita, sed poena videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus servitutem meam, & stupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipsam experientiam: atque inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat servitutem, quoniam sponsionem volebat facere cum morte: & qui amat periculum, incidet

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 34. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

in illud (1). Neutrum enim noſtrum, ſi quod eſt coniugale decus (*d*) in officio regendi matrimonii, & ſuſcipiendorum liberorum ducebat, niſi tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer conſuetudo ſatiandae inſatiabilis concupiſcentiae me captum excruciabat; illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus, donec tu Altiſſime non deſerens humum noſtram (*e*), miſeratus miſeros, ſubvenires miris & occultis modis.

(*a*) *Cantans nullo modo nos poſſe &c.* = Novam hanc lectionem induximus auctoritate Vet. Am. & omnium MSS. quos nos vidimus, ſcilicet 13. Etruriae qui miro conſenſu ferunt, *cantans*. B. B. cum reliquis editis, *cauſſans*. Hic autem *cantans*, eſt, ſaepe dicens, repetens, inculcans. *Qui harum mores cantabat mihi*. Ter. Heaut. 2. 1. 19. *Haec dies noctesque tibi canto, ut caveas*. Plaut. Trinum. 2. 2. 10. Quae ſignificatio optime ad praeſens propoſitum. Maxime quoniam etiam lib. huius Oper. 2. c. 3. n. 3. *quae cantaſti in aures meas*.

Nunc ad Auguſtinum. Te non adhuc Catholicum concupiſcentiae ſtimulos honeſto matrimonio refraenare ſatagentem abſit ut contemnam, vel derideam; immo infirmitate tua, qua mortalium quiqui nimis quatitur, ſatis commoveor. Verum, ut mecum quoque hac in re conſilium aperiam: ingenue tibi profiteor, ex Alypii me partibus ſtare; Enim vero otio Muſae delectantur, ne dicam, nutriuntur, & vivunt; qui igitur fieri poterit, ut in dulciſſima illa, quibus tantopere inhias, ſapientiae ſtudia venias, coniugalis vitae curis, ſollicitudinibuſque punctus, atque diſtractus? At id, inquis, potuerunt alii: Aegre quidem: Hippocrates enim, & Tullius, quos cap. praeced. pro te laudavimus, Dionyſius Tragicus, Amabaeus, & alii multi olim coniuges, ſapientiae amore caelibem inde vitam delegere. Quo Ariſtippi ſententia reſpexit: *Sapientia amatores ſui a non amatoribus domites veluti equos ab indomitis diviſit, atque ſeiunxit*. Etſi qui Muſarum domeſtici tibi favent, quot vero Alypio? Obiice tibi Ariſtotelem ſaepe maritum, frequentiſſime caelibem, Aeſopum, & Cratem, quidquid carnem & ſenſum ſaperet exhorrentes. Bionem mollem adoleſcentulum improperiis e gymnaſio propulſantem. Et ut paucis plura complectar: Dic mihi. Quid Minervam inter & Venerem immane peremne bellum excitavit? Quid Muſis Cupidinem fecit exoſum? Quid eas ad Adonidem Veneris amaſium atri occiſione profligandum impulit, niſi blandae quietis, atque ſapientiae amor.

At talis Auguſtine minime es, quem ego meis quiſquiliis edoceam. Etſi enim modo a vera fide aberrans, mille & in hac controverſia fluctibus abripiaris: vix tamen ad Eccleſiae littus appulſus, graviſſime, atque doctiſſime profiteberis „ Quid uxor? nonne „ te delectat (*ratio, ſeu ipſe Auguſtinus ſibi loquitur*) interdum pulcra, „ pudica, morigera, litterata, vel „ quae abs te facile poſſit erudiri, afferens etiam dotis tantum, quoniam „ contemnis divitias, quantum eam „ prorſus nihilo faciat oneroſam otio „ tuo: praeſertim ſi ſperes, certuſque „ ſis nihil te ex ea moleſtiae eſſe paſſurum? Quantumlibet (*ſibi reponit*) „ velis eam pingere, atque cumulare „ bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum, quam concubitum eſſe decrevi; nihil eſſe ſentio, quod magis „ ex arce deiiciat animum virilem, „ quam blandimenta feminea, corporumque ille contactus, ſine quo uxor „ haberi non poteſt. Itaque ſi ad officium pertinet ſapientis (quod nondum comperi) dare operam liberis, „ quiſquis rei tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri poteſt, at „ vero imitandus nullo modo: nam tentare hoc periculoſius eſt, quam poſſe felicius. Quamobrem ſatis credo „ iuſte, atque utiliter pro libertate animae meae mihi imperavi, non cupere, non quaerere, non ducere uxorem.] lib. 1. Soliloq. cap. 10. n. 17. Mirum haec animi candorem ſpirant. Cumque deſideria intueantur prioris aetatis: coniice quali moderamine, & honeſtate iuvenis fervidus, & divinae veritatis inſcius in coniugium anhelaret!

(*b*) Et

(1) Eccleſ. 3. 27.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(*b*) *Et promeruiffent Deum*. = Qui fuerint Sapientes illi, qui feminae per matrimonium iuncti, Deum promeruere? Bernardus Indrizzali fic vertit: *Non demeritando preffo Dio*. Sed aliud eft coram Deo non demereri: & aliud longe diverfum, *Deum promereri*, quod Auguftinus adfirmavit. Pagani fapientes matrimonio coram Deo non demeruere: Sed quis eorum Deum promeruit? Equidem matrimonium non ut meriti cauffa ab Auguftino ponitur: quafi per matrimonium, virtute matrimonii illi promeruerint Deum; fed per concomitantiam ut loquuntur; Ideft, licet matrimonio iuncti, Deum promeruerunt. Sed quaerimus, quis Paganorum vel caelebs Deum promeruerit, nempe fanctitatem adeptus fit. Arbitramur enim & fufe videbimus lib. feq. c 9. A. nullum Ethnicorum fapientum Socratem, Platonem, Ariftotelem, &c. aeternam falutem confequutum.

℞. Et hoc, & praeced. cap. tanto obfequio eos fapientes fibi in exemplum praefigit Auguftinus, ut certum habeamus, non de aliquo Ethnicorum, fed de aut novi, aut prioris, aut utriufque foederis Sapientibus fidelibus dicere.

(*c*) *Et deligatus morbo carnis &c.* = Sequimur B. B. qui admonent „ Lov. „ Blaf. cum aliquot MSS. *delicatus* Som. „ Arn. *delectatus*. Stant vero pro no„ ftra lectione MSS. melioris notae.] Lov. & Blaf. addimus Am. Er. feptem MSS. Som. vero, & Arn. addimus Wangn. MS. S. Mar. Nobifcum eft MS. Med.

Et quidem dicit Auguftinus, fe traxiffe catenam; Solvi timuiffe; Repuliffe verba bene fuadentis, tanquam manum folventis. Haec omnia frigide de delicato, vel delectato; omnino vero bene de *deligato*, hoc eft ligato dicuntur: *In ea ftatua Sopatrum divaricari, ac deligari iubet*. Cicero 6. Ver. *Deligare ad palum*. Idem 7. Ver.

(*d*) *Si quod eft coniugale decus*. = Quafi contemnendo loquitur: non quidem abfolute, fed quod de coniugio caelibi vitae comparato fermo fit. Triplex autem coniugale decus, vel bonum ipfe S. Doctor expendit lib. 9. de Gen. ad litt. cap. 7. n. 12. „ Quo„ niam id, quod bonum habent nuptiae, „ & quo bonae funt nuptiae peccatum „ effe nunquam poteft. Hoc autem tri„ partitum eft, Fides, Proles, Sa„ cramentum. In fide adtenditur ne „ praeter vinculum coniugale cum al„ tera, vel altero concumbatur. In „ prole ut amanter fufcipiatur, beni„ gne nutriatur, religiofe educetur. „ In facramento autem, ut coniugium „ non feparetur, & dimiffus, aut di„ miffa nec cauffa prolis alteri coniun„ gatur. Haec eft tamquam regula nu„ ptiarum, qua vel naturae decoratur „ fecunditas, vel incontinentiae regitur „ pravitas. „

Quoniam vero neuter eorum haec coniugalia decora, nifi tenuiter, infpiciebat, non omnino bene meditabatur. Copula enim voluptatis cauffa facta in coniugibus non quidem lethalem, at aliquam certe culpam habet. Quod fi ambias optime tenere, vide S. Doctorem lib. 2. de Confenfu Evangelift. capit 1. n. 2. lib. de Bono Coniugali cap. 6. n. 6. & cap. 10. n. 11.

(*e*) *Non deferens humum noftram*. = Corpus ex humo factum. Seu, humanitatem, fragilitatem; quam Deus non deferens, tandem ex fovea, in quam fenfim labebatur, prorfus eripuit. De Matrimonii facramento fere hic horrore loquimur, non quidem abfolute: fed quod non bene ab Auguftino, & Alypio infpiceretur; quodque eos, ut coniicimus, a fanctitatis, & ftudii culmine magno ipforum, ac totius Ecclefiae damno deturbaffet.

CA-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Cum ita magno aeternae damnationis discrimine Veneris aestus semper ut olim persaevirent, religiosae, & providae Matris potissima cura, de coniugio statutum ac deliberatum est: quo insolentibus igniculis illis nonnihil temperatis, & sopitis, tutius Augustinus ad sacramentalem lotionem adcederet. Nec id humanae prudentiae fidebatur: anxiis votis postulatum est caeleste consilium, quod Monnicae revelaretur; at in cassum: Deo alto iudicio tacente. Interim pro expediendo negotio instabatur: iamque culta cum puella statutae sunt nuptiae: & vix non celebratae, ut bienni induciis nimis tenella illa pubesceret.

ET instabatur impigre, ut ducerem uxorem. Iam petebam, iam promittebatur, maxime Matre dante operam, quo me iam coniugatum baptismus salutaris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari, & vota sua ac promissa tua, in mea fide compleri animadvertebat. Cum sane & rogatu meo, & desiderio suo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluisti. Et videbat quaedam vana & phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus (a), & narrabat mihi, non cum fiducia qua solebat, cum tu demonstrares ei, sed contemnens ea. Dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat (b), quid interesset inter revelantem te, & animam suam somniantem. Instabatur tamen, & puella petebatur, cuius aetas ferme biennio minor, quam nubilis erat, & quia ea placebat, expectabatur.

(a) *Quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus.* = Quia nempe iuxta illud Nazianzeni Orat. 4. Stilitica altera: *Promte alicui persuadeas, quod etiam cupit;* facile id nobis consuli credimus, quod cupimus; sive ut pressius ad rem praesentem loquamur: quod consulendum censemus. De qua re, vel non absimili differens Ludovicus Antonius Muratori lib. de Philosophia morali, cap. 6. post initium, experientias duas in geminis virginibus, suis deceptis imaginationibus a S. Carolo Borromaeo Mediolanensi Archiepiscopo factas refert.

Sed quid haec ad Monnicam, quae vana illa ut talia deprehendit, atque contemsit? quae miro quodam sapore phantasiae suae spectra a divinis impressionibus tam bene disiunxit, atque distinxit?

(b) *Discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non posset &c.* = *Ioannes Phereponus* in praeclarissima haec divina charismata impingens, frendet, torquetur, insanit: & in Monnicam, Filiumque mille iaculari sagittas ambiens, nec valens, in naenias hasce blasphemia, convicioque tinctas erumpit. „ Itaque „ (*Monnica*) sibi suas, ut opinabatur, „ revelationes servare debebat, quarum discrimen a somniis dicere non „ poterat. Quam facile est homines imperitos religionis specie in talibus aberrare! Ad eventum somniorum quod „ attinet, idem dixeris, quod de Genethliacorum praedictionibus, interdum non vanis dixit Aug. l. 7. paragr. 8. Sed honorificum erat Monnicae filio ipsius conversionem fuisse „ somniis θεοπεμπτος praesignificatam; „ quod tamen alii prudentius commemorassent. „

Quot verba, tot deliria, nullo alio, nisi blasphemiae, & convicii sale condita! At singulis sua medicina paranda est. Ignoras ne saporem illum, quo animae in sanctitatis culmine constitutae divina delibant, atque ab humanis seiungunt,

gant, exacte explicari non posse? Nimis ergo in Sanctorum historiis, nimis in Theologia mystica, nimis etiam in ipsis Scripturis Divinis es hospes. Quin immo nec ipsae in ecstasi spectatae res aliquotiens vel exponi, vel etiam enarrari queunt: *Quoniam raptus est in Paradisum, & audivit arcana verba, quae non licet homini loqui*. 2. Cor. 12. 4. *Plures tamen Patres* (1) *atque interpretes censent, res a Paulo spectatas, atque auditas seipsis revera fuisse ineffabiles, hominisque sermone satis exprimi non potuisse*. Augustinus Calmet Ord. S. Benedicti, t. 8. ad eum locum. Vide etiam Benedictum Iustinianum Ianuensem Iesuitam, qui id probat ex textu Graeco *ineffabilia* legente. Unde *Pherepono* Monnica Filii verbis in Psal. 37. ad v. 9. n. 12. loquatur. *Iam ergo quid opus est, ut a me, aut a quoquam quaeras quae non licet homini loqui, si illi non licuit loqui, cui licuit audire?* Scilicet pro re nostra: Si res in revelatione spectatae saepe enunciari haud possunt: minus certe sapor ille eas probans, qui praxis, seu experientiae modus est. Audi Ioannem de Gerson Parisiensem Cancellarium 1. t. suorum operum tract. de Probatione Spirituum, post initium. „ Probare spiritus si ex „ Deo sunt contingit multipliciter: uno „ quidem modo per modum artis, & „ doctrinae generalis &c. Alius inve„ nitur modus per inspirationem inti„ mam: seu internum saporem: sive per „ experimentalem dulcedinem quamdam: „ sive per illustrationem a montibus „ aeternis effugantem tenebras omnis „ dubietatis. Hoc autem est manna ab„ sconditum, & nomen novum in calcu„ lo scriptum, quod nemo novit, nisi „ qui accepit. Hoc Greg. in dialogo. „ Hoc Augustinus in de confessione de „ seipso, & matre. Hoc Hugo de arra „ animae, cum pluribus aliis notave„ runt. Probare spiritus &c. (*tertius* „ *nempe modus*). Quorum primus est „ doctrinalis: secundus est experimen„ talis: tertius officialis ex &c. „

Qui eodem tomo post varios tract. *Epist. & monita* fuse differit de distinctione verarum visionum a falsis. Pii autem, & docti huius viri historia operum fronti praefixa natum illum prodit an. 1363. defunctum vero die 12. Iulii 1429. Bellarminus tamen lib. de Scriptoribus Eccles. aut proprio, aut typographorum errore scribit 1489. & Graveson in Historia Eccles. saec. 15. 1439.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Ultra arcanum saporem illum, de quo felix potius experientia, quam studium; plura alia divinae revelationis inditia exhibent Mysticae Theologiae doctores. Sex vero plausibiliora nobis videntur.

I. Si visio initio deterreat: inde soletur. Sic Maria Virgo, primum post Filium omnis sanctitatis exemplar, initio deterrita est & *: Turbata est*. Inde assensa est, & adquievit, *Ecce &c. fiat mihi secundum verbum tuum*. Lucae 1. 29. & 38.

II. Si felix anima divinis honestata muneribus, pro eo quod infletur: non quidem arte, seu violentia: sed sponte, & admodum facile se dimittat, abiiciatque. Unde Maria, Dei Mater enunciata, *Ecce ancilla Domini &c.*

III. Divina revelatio necessaria tantum, vel admodum utilia, & quidem brevi sermone complectitur. Redi ad Mariae, & Gabrielis colloquium; & dic mihi, an apicem, vel comma ex alterutrius sermone delere valeas.

IV. Adsolet Deus ea tantum in superna revelatione docere, quae non adeo commode, & facile a Sacerdotibus, & Ecclesiae ministris tradi, aut dilucidari possunt.

V. Divinus sermo in peculiari revelatione adeo efficax est, ut fere vel etiam nolens eidem adsentiaris: certusque sis tibi Numen loquutum. Unde Augustinus paullo ante dicit: *Et narrabat mihi non cum fiducia, qua solebat, cum tu demonstrabas ei &c.*

VI. Quoniam arbor bona nequit malos fructus facere, sicut mala nequit bonos; ut ipse Dei Filius expendit Matth. 7. v. 17. & 18. divinam revelationem compunctionis, & sanctitatis vestigia consequuntur.

Addunt quidam alium divinae revelationis caracterem: eam inquientes veram esse, quam talem Sacerdotes, & Ecclesiae doctores agnoscunt. Verum argumentum hoc a Peritorum iudicio petitum nimis remotum est, & per res omnes divagatur; ideoque omittendum censuimus.

Nec illud admodum placet ab aliis oblatum divinae revelationis inditium: ex conformatione petitum rem revelatam inter, & Sacram Sripturam, vel do-

(1) Clemens Strom. l. 5. Teophyl. Oecumenius August. D. Th. alii passim.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

dogmata ab Ecclesia statuta. Quandoquidem non raro, immo frequentissime res in visione aut vera, aut falsa propositae adeo a Scripturarum, & Ecclesiae dogmatibus sunt disparatae, ut his neque uniformes illas, neque difformes dicere possis. Talis erat Monnicae dubium, an Filio providere deberet uxorem, de quo nihil ad Fidem. Item, quemadmodum visio Scripturae, & Ecclesiae oraculis minime consona docens, irrefragabili iudicio spuria mox, & iniqua deprehenditur; ita ex eo quod vera exhibeat, non statim se prodit: non certa, nec quasi certa illatione in divinum adflatum revocatur; cum diabolus licet mendacii parens, aut superno imperio, aut etiam sponte (quanquam semper iniqua intentione) vera aliquoties loquatur; & animae somnia per vera, & falsa lege incerta vagentur.

Sed quid ad *Ioannem Clericum* talia, quibus sceleſtiſſimus ille gaudet: *Quam gaudet speculo caecus, quam pectine calvus?* Ut vel paululum vel in aenigmate intelligat, non Monnicam, sed universas animas divinis charismatibus perfusas, & ipsam Theologiam Mysticam se offendisse, irritasse, dum religiosissimae Feminae caelestem saporem ineffabilem dicentis ingenuam confessionem contemtu, vel sardonico risu excepit. Utque naenias illas. *quam facile est homines imperitos &c.* suo calamo parcens, deleat; Homines enim imperitos falsis visionibus aliquando decipi res nimis comperta est, citra delirantis rabulae inutiles declamationes. At homines in divinis maxime experientia periti difficillime, ut in Monnica adparet, decipiuntur. Et tot caracteribus divinae a diabolicis, verae a falsis visionibus secernuntur, ut qui modeste, religiose, prudenterque illas adtendat, inoffenso possit pede decurrere.

Iam vero quod addit: *Ad eventum somniorum &c.* subdolum, & aequivocum est. Sed tenebrae luce dispellendae sunt: Unde de quo somnio loquatur, ambagibus sublatis, aperiat. De naturali, vel de mystico? Somnium naturale nihil ad nos, nihil ad Monnicam, Augustinumque, nihil ad praesentem materiam. Alterum somnium cum genuinum, & ex divino adflatu est, non aliquotiens, & casu, ut Genethliacorum superstitiosae gerrae; sed semper, & sese ad punctum, ad rei exitum, ad veritatem collimat.

In postrema etiam fatuae declamationis parte: *Sed honorificum erat &c. alii prudentius commemorassent*: si ex ea blasphemiam conviciumque tollas, nihil habebis. Eorum quae in his Confessionibus de seipso Augustinus enarrat potissima pars parum & nihil ipsi honorifica est. Nec solus Augustinus, sed centum, & mille tum antiqui, tum novi foederis pii homines sibi a Deo collata beneficia proprio ore vel calamo (utpote ingenui & grati) orbi patefecere.

Ceterum ad alia minime transitum faciam, nisi in antecessum Henrici Wangnereck verba quaedam inconsiderate prolata ad iudicium deduxero, & arguero. Expendit hic in paragr. *Usus*, seu moralis sermonis, quinque ex Gersone indicia, quibus divina a falsa quemadmodum aurea moneta ab adulterina secernitur „ *Pondus. Flexibilitatem. Durabilitatem. Configurationem. Colorem. Pondus* (ex eodem Gersone prosequitur) *revelationi dat humilitas, discretio flexibilitatem, patientia durabilitatem, veritas configurationem, caritas colorem.* Inde subsumit: *Qui visioni Monicae de matrimonio filii sane defuit, nam humanum & carnalem Spiritum sapiebat.*

Postrema haec sermonis pars, seu doctrinae conclusio displicuit. Iuvenem ab ephebiae exordiis ad hanc usque aetatem, propemodum virilem, carne aestuantem, insanientem, eaque semper victum, & de continentia adhuc desperantem, talem inquam iuvenem matrimonii velle cohibere fraenis, humanum est, & carnalem spiritum sapere? Humano ergo, & carnali spiritu clamabat Apostolus 1. Cor. 7. 9. *Quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere, quam uri.* Quin immo recole dicta ab Augustino l. 2. c. 2. n. 2. & 3. & c. 3. n. 4. & meditare ut questus sit S. Doctor, non mox se matrimonio refraenatum.

Potius Patritius humano, & carnali adfectu Augustini matrimonium meditabatur: *Quin immo ubi me ille Pater &c. quasi iam ex hoc in nepotes gestiret &c.* l. 2. c. 3. n. 2.

At inquies: Cur ergo ad Monnicae preces Deus conticuit?

R. Quia nonnunquam *sacramentum regis abscondere bonum est* (1). Et non multo post manifesta via ostensurus erat

(1) Tob. 12. 7.

rat Deus, ad ſanctitatis culmen, ad maximum Eccleſiae, atque totius orbis bonum Auguſtinum caelibem ſe deſtinaſſe. Sed nec ſibi Henricus conſtans videtur: Dixerat enim paulo ante impugnata verba: *Qua in re S. Monica quoque, etſi animo bono, erravit.* Si animo bono, non ergo *humano & carnali ſpiritu* de Filii matrimonio meditabatur. Eumdem Monnicae errorem repetit in totius operis indice, his verbis: *In matrimonio filii fallitur.* Decepta haud eſt adulterina viſione, quam ut talem contemſit. Nec adeo proprie, ut mihi videtur, illum errare dicimus, qui ad communes, honeſtiſſimas, atque ſanctiſſimas Chriſtianae prudentiae leges indicat, conſulit: etſi interim ab arcano, recondito, occulto Dei ſacramento, vel decreto exorbitet.

Tertium germanarum viſionum caracterem, quod *neceſſaria tantum &c. & quidem brevi ſermone &c.* niſi prudenter exceperis, ſaepe genuinas viſiones ceu ſpurias, piarum animarum Eccleſiaeque damno, contemnes. Sed & quartum monitum aliquam nonnunquam exceptionem patitur. Secundum, & ſextum monitum omnium graviſſima ſunt, & exceptionem nullam aut paſſa ſunt aliquando, aut exinceps patientur. Vide infra l. 7. c. 10. N.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T XIV.

A R G U M E N T U M.

Tot inter altioris ſanctitatis, & cuiusdam concupiſcentiae ſtimulos, Auguſtinus, & eius amici fluctuantes, mediam viam excogitavere; Societatem nempe dulciſſimam: in qua animis, & re familiari in unum collectis, binis tanquam magiſtratibus, toti coetui neceſſaria providentibus: blando reliqui muſarum otio, & amica quiete fruerentur. At hymenaeis vinclis, quibus eorum nonnulli perſtricti erant, alii iamiam perſtringebantur, quibuſve alia quaeque etſi honeſta paſſim diſplicent, punctis atque deterritis, tam aequi, & iocundi propoſiti machina prorſus confracta, adtrita eſt. Inde ad ſuſpiria, & gemitus: & ad latas tritaſque calcandas ſaeculi vias. Interim Deus, conſilio minime varius blande eos deridens, regiam praeparabat eſcam, qua illorum animos opportuno reficeret tempore, ac ſolaretur.

ET multi amici agitaveramus animo, & colloquentes ac deteſtantes turbulentas humanae vitae moleſtias, pene iam firmaveramus remoti a turbis otioſe vivere: id otium ſic moliti, ut ſi quid habere poſſemus, conferremus in medium, unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus; ut per amicitiae ſinceritatem non eſſet aliud huius, & aliud illius, ſed quod ex cunctis fieret unum, & univerſum ſingulorum eſſet, & omnia omnium: cum videremur nobis eſſe poſſe decem ferme homines in eadem ſocietate, eſſentque inter nos praedivites, Romanianus maxime communiceps noſter (*a*), quem tunc graves aeſtus negotiorum ſuorum ad comitatum adtraxerant, ab ineunte aetate mihi familiariſſimus; Qui maxime inſtabat huic rei, & magnam in ſuadendo habebat auctoritatem, quod ampla res eius multum ceteris anteibat. Et placuerat nobis, ut bini annui, tanquam magiſtratus, omnia neceſſaria curarent, ceteris quietis. Sed poſteaquam coepit cogitari, utrum hoc mulierculae ſinerent, quas & alii noſtrum iam habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum, quod pene firmaveramus (*b*) diſſiluit in manibus, atque confractum, & abiectum eſt. Inde ad ſuſpiria, & gemitus,

 & greſ-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 34. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

& gressus ad (c) sequendas latas & tritas vias saeculi; quoniam multae cogitationes erant in corde nostro, consilium autem tuum manet in aeternum (1). Ex quo consilio deridebas nostra, & tua praeparabas: nobis daturus escam in opportunitate, & aperturus manum tuam, atque impleturus animas nostras benedictione (2).

(a) *Romanianus maxime communiceps noster*. = De viro hoc genere, divitiis animique liberalitate in omnes, maxime vero in Augustinum insigni, & longe clarissimo observavimus quaedam l. 3. c. 1. A. & c. 12. C. Nunc vero addere oportet saltem quod habet S. Doctor Lib. 2. contra Academicos, c. 2. n. 4. & 5. „ Postremo quidquid de otio meo modo „ gaudeo, quod a superfluarum cupiditatum vinculis evolavi, quod depositis oneribus mortuarum curarum, respiro, resipisco, redeo ad me, quod „ quaero intentissimus veritatem, quod „ invenire iam ingredior, quod me &c. tu „ animasti, tu impulisti, tu fecisti. Cuius autem minister fueris, plus adhuc „ fide concepi, quam ratione comprendi. Nam cum praesens praesenti tibi „ exposuissem interiores motus animi „ mei vehementerque, ac saepius adsererem, nullam mihi videri prosperam „ fortunam, nisi quae otium philosophandi daret: nullam beatam vitam, nisi qua in philosophia viveretur: sed me tanto meorum onere, „ quorum ex officio meo vita penderet, multisque necessitatibus, vel „ vani mei pudoris, vel ineptae meorum miseriae refrenari: tam magno es elatus gaudio, tam sancto huius vitae inflammatus ardore, ut te „ diceres, si tu ab illarum importunarum litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonii tui mecum participatione „ rupturum. Itaque cum admoto nobis „ fomite discessisses, numquam cessavimus inhiantes in philosophiam, atque „ illam vitam, quae inter nos placuit „ atque convenit, prorsus nihil aliud „ cogitare: atque id constanter quidem, „ sed minus acriter agebamus, putabamus tamen satis nos agere. Et quoniam nondum aderat ea flamma, quae „ summa nos arreptura erat, illam qua „ lenta aestuabamus, arbitrabamur vel „ esse maximam. Cum ecce tibi libri „ quidam pleni, ut ait Celsinus, bonas „ res Arabicas ubi exhalarunt in nos, „ ubi illae flammulae &c. Quis me tunc „ honor, quae hominum pompa, quae „ inanis famae cupiditas, quod denique „ huius mortalis vitae fomentum, at„ que retinaculum commovebat? &c. „

Observant autem diligentissimi Benedictini ad lucem illis verbis, *Nam cum praesens &c.* conciliandam, in imo margine. „ Romaniano praesente usus „ fuerat Mediolani ante annos circiter „ duos, quo tempore de communi vita „ ineunda cum amicis deliberabat lib. 6. „ Conf. c. 14. *Romanianus maxime com*„ *municeps noster &c.* „

Temporalia vero beneficia a Romaniano accepta, divinis quae eidem contulit Augustinus commutavit; ut possit cum Apostolo pie modesteque improperare: *Si nos vobis spiritualia seminavimus: magnum est si nos carnalia vestra metamus?* 1. Cor. 9. 11. Nonnihil immutata sententia: nimirum eo quod primo insidet loco, ad posteriorem deducto; primo enim temporalia beneficia accepit: inde aeterna rependit Augustinus. Vide, si placet, l. 1. contra Academ. c. 1. l. 2. c. 1. 2. & 3. & l. de Vera Religione, c. 7. Quoniam vero divina caritas haud brevibus finitur limitibus, eumdem divinarum rerum zelum S. Doctor in Licentio quoque Romaniani filio exercuit. Quod liquet ex l. 1. contra Academ. c. 1. l. 2. c. 3. l. 1. de Ordine, c. 7. & 8. Epist. August. ad Licentium 26. (Olim, 39.) Epist. ad Paulin. 27. (Olim, 32.) n. 6. & Epist. Paulini ad Romanianum 32. (Olim, 36.) a n. 3. Augustini vero animus beneficii tantopere memor hominem tibi prodit natura admodum ingenuum, seu modestum, & humilem, si Caesari Speciani, S. Caroli Borromaei ministro, Navarrae, & inde Cremonae patriae suae antistiti, ad Hispan. & inde ad Viennam Sedis Apostolicae nuntio, gravis iudicii, & mille experientiis edocto viro nonnihil deferas, qui monito 36. haec nobis enuntiat. „ Non aspettate mai gratitudine dal superbo, perchè al superbo „ par sempre di ricever meno di quello, che se gli deve: fate perciò bene, „ e più servizio agli umili, quali vi saran sempre gratissimi, stimando essi le „ cose assai più di quello che esse sono.]

Egre-

(1) Psal. 32. 11.

(2) Psal. 144. v. 15. & 16.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Egregiam etiam Augustini mentem ex animo tam grato conicere potes, eodem gravissimo viro teste monito 97.
„ Quando avete animo di far bene ad
„ alcuno: vedete prima se costui ha
„ buon cervello. Se non l'ha, buttate
„ via ogni cosa. Perciocchè il bene non
„ è tale, se non è conosciuto, e l'uo-
„ mo di poco cervello non conosce, o
„ conosce poco: e però il bene fatto a
„ lui, come non conosciuto, sarà get-
„ tato. Lodo però che si faccia bene a
„ tutti, ma più a meritevoli, che ad
„ altri. „

Quoniam vero bina haec monita gravissima sunt, quae ab omnibus alta mente teneantur: pro Italicae nostrae linguae insciis compendio utrumque Latine reddimus. „ Gratum animum a su-
„ perbo ne adtendas: huic enim quid-
„ quid beneficii impartiaris, minus est
„ quam quod ipsi debetur. Ideoque
„ potius humiles beneficio complectere,
„ hos enim experieris gratissimos, utpo,
„ te quibus levis quoque beneficia magna
„ videntur. „ Diligenter adtende ut be-
„ neficia sanae mentis homini largiaris:
„ aliter tuam rem temere prodes. Nec
„ enim bonum est, quod ut tale aequo
„ iudicio minime penditur. Utique om-
„ nibus distribui bona laudo, sed potius
„ vellem dignis, quam aliis. „

Haec monita ad calcem adiecta sunt Libri Ludov. Anton. Muratorii, qui est de *Philosophia Morali*.

(*b*) *Quod pene firmaveramus*. Ita Lov. MSS. 4. Med. & optimus S. Cr. Sed BB. *quod bene formabamus*. Qui & admonent in antiquioribus editionibus, & nonnullis MSS. legi, *firmabamus*. BB. addimus Som. & MSS. septem e nostris. *Firmabamus* habent Vet. Am. Er. & MS. S. Mar. Licet in laterali margine Am. & Er. insinuetur *formabamus*, quod legitur prorsus in ipso textu. Basil.

Nostra lectio admodum naturalis videtur, textuique conformis. Communis enim vitae placitum illud adeo bene digestum erat, ut pene iam firmatum, nempe, *stabilitum*, & perfectum dicere posses. Sic passim, & iure dolemus, navim ad fabuleta *implicatam*, aut illisam ad scopulos, aut fluctibus obrutam, cum pene ad portum, ad ripam, ad litus appelleret. Aedificium magna ruina disiectum, cum pene stabilitum, consummatum, perfectum esset.

Ceterum hocce Augustinus placito in communem religiosam vitam, quam inde in Africa instituere debebat, mirifice praelusit. Et quidem longe manifestius ac S. M. N. Teresia casulis illis, quas cum germano Roderico in paterno viridario ad Eremorum formam infantula construebat, Eliae seu Carmeli Eremos a se instaurandas adumbravit.

(*c*) *Inde ad suspiria & gemitus, & gressus ad &c.* = Ita Vet. Lov. Som. Wangn. Etr. MSS. septem, & BB. qui admonent. „ Codex Albinensis, &
„ antiquiores editi, *Inde ad suspiria,*
„ *& gemitus convertebamur, & gressus*
„ *&c.*] Quibus perperam suffragantur 2. MSS. S. Cr. *Perperam* diximus: rudis enim, ac dura lectio illa est; nostra vero elegans, & bene expedita. Optimus MS. S. Cr. & unus S. Mar. pro, *gressus*, habent, *regressus*. Quam vocem parum abfuit, quin in textum induceremus.

Iam Augustinus facto videt, quam meliores partes Alypius ageret, dum contenderet: difficile admodum studiorum otia, & coniugalis vitae sollicitudines iungi. At bene cecinit Nazianz. Gregorius, vitae suae malas bonasque sortes carminibus pingens, longe post med.

„ Putabam, inanes spes fovens in pectore
„ (Proclivis ad spem semper est cupiditas
„ Mentique nihil non fervide pro-
„ num &c.
„ ....)
„ Si principatum sedis hunc caperem;
„ fore
„ (........................)
„ More ut choreutae, qui duos inter
„ choros
„ Positus, utrinque proximum sibi
„ copulat,
„ Hinc unum, & illinc alterum &c. „

Verum dum sententia huiusmodi duos complectitur: res tamen longe diversa est: Augustinus enim coniugium, & studia: Nazianzenus vero dissidentes Orientis, & Occidentis Ecclesias a se antistite nexum iri in spem vocabatur.

Vias saeculi *latas*, & *tritas* appellat, illud Matth. 7. 13. inspiciens: *Lata porta, & spatiosa via est, quae ducit ad perditionem; & multi sunt qui intrant per eam.* Si nimirum saeculi, vanitatis perditionis viam multi calcant: ergo *trita* est.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XV.

ARGUMENTUM.

Ita cunctis honestae vitae placitis variarum caespitationum fluctibus aut obrutis, aut retardatis: scelera interim Augustinus cumulabat sceleribus. Et quidem prioris infamis thalami, nuptiali, qui iamiam parabatur, prorsus exosi, muliercula (filio, quem ex Augustino fuerat enixa, apud ipsum relicto) cum continentiae voto ad Africam remeante: alteram ipse, continentiae impatiens, sibi adscivit, qua statutis ad honestas nuptias induciis nimis sibi duris interim mederetur.

INterea peccata mea multiplicabantur: & avulsa a latere meo, tanquam impedimento coniugii, cum qua cubare solitus eram, cor ubi adhaerebat concisum, & vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram (*a*), relicto apud me (*b*) naturali ex illa filio meo. At ego infelix nec feminae imitator, dilationis impatiens; tanquam post biennium accepturus eam, quam petebam, quia non amator coniugii, sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique coniugem, qua tanquam substentaretur & perduceretur, vel integer vel auctior morbus animae meae, satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium. Nec sanabatur vulnus illud meum, quod prioris praecisione factum fuerat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat, & quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

(*a*) *Vovens tibi, aliam se virum nescituram.* = Votum hocce omni amplitudine emissum, ut nempe Deo spoponderit, nec vetito, nec coniugali congressu virum a se cognitum iri, admodum probabile & verosimile est, & id Augustini verba significare videntur. Sed etsi votum illud de inhibito tantum se movendo congressu fuisset, a voti natura, e merito nequidquam exorbitasset; Et rei enim praeceptae, quatenus voluntate, arbitrioque inspicitur, votum insidere posse docet, explicat, firmat S. Thomas 2. 2. q. 88. ar. 2. cui nobiliores Theologi passim adstipulantur. Duciturque ex cap. *Ego, de iureiurando, c. cum de ecclesiis, de maioritate, & obedientia, c. significasti de election.* Quibus praelusit Augustinus noster; id late, & pluribus exemplis, & quidem velut rem exploratam docens in Psal. 75. ad v. 12. n. 16. Immo David Psal. 118. 106. *Iuravi, & statui custodire iudicia iustitiae tuae.*

Iuvat autem hic exscribere quae habet S. Doctor lib. de Fide, & Operibus, cap. 19. n. 35. post med. „ Concubina quoque si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo, cui subdita est, dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum Baptismum non debeat admitti.] Propendit ut ex ipsis verbis, & maxime ex integro textu liquet, in adfirmationem: scilicet concubinam talem ad Baptismum esse admittendam. Quod maxime & omnino dicendum erat de concubina Augustini, quae forte nedum vetitum, sed omnem concubitum prorsus abiecerat. Aut saltem vetitum non simplici sponsione, sed voto eiuraverat.

(*b*) *Relicto apud me &c.* = Cui nomen, *Adeodatus*: de quo infra S. Doctor l. 9. c. 6. & 12. Non abs Numinis speciali providentia apud Augustinum relictus est Adeodatus: ut tam docti, & inde religiosi Patris magisterio, & exemplo mirabile ingenium maxime excoleret: & in altiori sanctitatis adyta deduceretur. Insuper ut peccati testimonio semper ob oculos posito, nunquam poenitens Doctor non pungeretur: ut cum Psalte 50 5. religiosius clamaret: *Peccatum meum contra me est semper.*

Haec

Haec femina Adeodati mater nunc tandem ab Augustini latere avulsa, illa est, de qua latenter l. 3. c. 1. aperte vero l. 4. c. 2. loquutus fuerat. Recole quae observavimus primo loco G. & altero D.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T XVI.

A R G U M E N T U M.

Quanquam priores Augustini lapsus novi in dies sequerentur: Deus tamen, cuius clementia limites nescit, fiebat illi arcana providentia propinquior, Electum suum e vitiorum errorumque profundissima fovea omnipotenti manu, & miris iamiam modis eximens. At interim bene Augustino mortis, iudiciique terror: & animae nunquam interiturae, cui proinde aeternae vel delitiae vel poenae praepararentur, intemerata fides: quam mille inter caespitationum fluctus nunquam abiecit; Aliter, ut cum Alypio, & Nebridio disputabat & conferebat, infamis Epicuri, qui haec vel ignoravit, vel contemsit, obscoenis castris sese adiunxisset. Haec inter etiam delirium illud ad disputationem deductum: An videlicet corpore suarum deliciarum, quibus nec casus vicissitudines, nec temporum iniuriae efficere quirent, adfluentia obsito, absoluta illis obveniret felicitas, vel adhuc quidquam desideraretur? Quasi haud dura sors esset, carnalium harum imaginum mole obrui: & in honestatis lumen, in altiora bona sensuum intuitus excedentia respirare, adtolli non posse. Nec item adtendens, suavitatem illam in amicorum gratis dilectorum, & diligentium familiaritate & colloquio delibatam, ex arcana fluere vena defaecata altiora bona inspiciente. Graves inde in creatis beatitatem expetenti minas intentat; aureo enim tibi Numinis fonte occluso, etsi totum qua late patet circumeas orbem, & ad mille flumina sorbeas, eam, qua emoreris, sitim nunquam restingues.

Tibi laus, tibi gloria, Fons misericordiarum. Ego fiebam miserior, & tu propinquior. Aderat iam iamque dextera tua, raptura me de coeno, & ablutura me, & ignorabam. Nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis & futuri iudicii tui (*a*), qui per varias quidem opiniones, nunquam (*b*) tamen recessit de pectore meo. Et disputabam cum amicis meis Alypio & Nebridio de finibus bonorum & malorum, Epicurum accepturum fuisse (*c*) palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animae vitam, & tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit (*d*). Et quaerebam, si essemus immortales & in perpetua corporis voluptate sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati, aut quid aliud quaereremus? Nesciens idipsum ad magnam miseriam pertinere, quod ita demersus & caecus cogitare non possem *lumen* honestatis & gratis amplectendae pulcritudinis, quam non videt oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec considerabam *miser*, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa, foeda tamen, cum amicis dulciter conferebam; nec esse sine amicis poteram beatus, etiam secundum sensum quem tunc habebam in quantalibet adfluentia carnalium voluptatum. Quos utique amicos gratis diligebam, vicissimque ab eis me diligi gratis sentiebam. O tortuosas vias! Vae animae audaci quae speravit, si a te recessisset,

se

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

se aliquid melius habituram. Versa & reversa in tergum, & in latera, & in ventrem; & dura sunt omnia (*e*). Et tu solus requies. Et ecce ades, & liberas a miserabilibus erroribus, & constituis nos in via tua, & consolaris, & dicis: Currite, ego feram, & ego perducam, & ibi ego feram (*f*).

(*a*) *Nisi metus mortis, & futuri iudicii tui.* = Vides ergo, non frustra Ecclesiasticum c. 7. v. 40. tibi dixisse: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, & in aeternum non peccabis.* Verum Augustinus non ab omni, sed a profundiore tantum voluptatum carnalium gurgite mortis, & iudicii timore exemtus est. Ceterum timorem ex Fide conceptum rem honestam, immo & bonam esse Catholicum dogma est, saepe, & maxime contra iuniores haereticos stabilitum. Illudque docet, atque dilucidat Augustinus Serm. 156. de Verbis Apost. Rom. 8 (Alias 13. de Verb. Apost.) c. 13. n. 14. Serm. 161. de Verbis Apost. 1. Cor. 6. (Alias, 18. de Verb. Apost.) c. 7. n. 8. & c. 9. n. 9. De Divers. QQ. 83. q. 36. De Catechizandis rudibus, c. 5. n. 9. De Sancta Virginitate, c. 38. n. 39. In Evangel. Ioann. Tract. 41. n. 10. In Cap. 1. Epist. eiusdem Tract. 1. n. 7. Et in cap. 4. Tract. 9. n. 4. In Psal. 127. n. 7. & 8. & in 149. n. 15. De Gratia novi Testam. lib. seu Epist. ad Honoratum 140. (Alias, 120.) c. 18. n. 45., & 46. & alibi frequenter.

Et sane, par muneris, & ferulae ratio est: David autem quanquam nedum bonus, sed optimus, profiteri coram Deo non dubitavit: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Psal. 16. 4. *Inclinavi cor meum ad faciendas iustificationes tuas in aeternum propter retributionem.* Psal. 118. 112. Quanquam non fuisset optimus, nisi spei, qua in divinae legis observantiam deportabatur, dilectionem copulasset. Unde vetustum illud, distichon comprehensum.

„ Oderunt peccare boni virtutis amore.
„ Oderunt peccare mali formidine
„ poenae.

Id inquam, si quando Theologorum ore consecratum, de naturalibus poenis est. Vel *mali* minus perfecte dicuntur, qui si cum admodum perfectis conferantur, mali videntur.

(*b*) *Qui per varias quidem opiniones, nunquam &c.* = Quandoquidem iudicii opinionem ne quidem Manichaei ipsi prorsus abiecerant; scribit enim S. D. lib. de Haeres. n. 47. in fine. A nobis „ seiunctam, atque seclusam substantiam „ istam mali, & finito isto saeculo post „ conflagrationem mundi in globo quo„ quam in carcere sempiterno esse vi„ cturam. Cui globo affirmant accessu„ rum semper, & adhaesurum quasi „ coopertorium, atque tectorium ex „ animabus, natura quidem bonis, sed „ tamen quae non potuerint a naturae „ malae contagione mundari.] At ipse Augustinus licet Manichaeus longe saniorem de iudicio poenisque malos post mortem adtendentibus fidem, vel sententiam concipiebat; neque enim adeo obaesa nare quaecunque a Manichaeis propinabantur deceptus quidem, sed & interim sagax adolescens sorbebat. De Finibus autem bonorum, & malorum (de quibus Augustinus disputabat) scripsit Tullius libros quinque elegantissimos.

(*c*) *Epicurum accepturum fuisse &c.* = Qui nempe carnalium voluptatum quibus ipse inhiabat, scholam aperuit. „ Tota igitur quaestio est: quid faciat bea„ tam vitam. Constituite nunc ante ocu„ los vestros, Epicureos, Stoicos, & „ Apostolum; quod etiam sic dicere po„ tui, Epicureos, Stoicos, Christianos. „ Interrogemus prius Epicureos, quae „ res faciat vitam beatam. Respondent: „ voluptas corporis. Hic iam credatis „ peto &c. Redeamus ad interrogan„ dos.... Quid dicitis Stoici, quae res „ facit vitam beatam? Respondent, virtus animi &c.] Serm. 150. de Verbis Act. 17. *Quidam autem Epicurei, & Stoici philosophi &c.* Sed qui de hac re plura ex Augustino noscere ambit, consulat etiam Serm. 348. de Timore Dei 2. (Alias, 214. de Tempore) n. 3. In Psal. 73. v. 21. n. 25. Epist. 118. ad Dioscor. (Alias, 56.) c. 3. n. 14. lib. 8. de Civit. Dei, c. 8. & lib. 14 c. 2. n. 1.

Lutulentum Epicuri dogma, ut etiam suas in sequelas laxatur, nunc metro, nunc soluta oratione ab ipsis etiam Ethnicis non raro pictum, contemtum, derisum est. Eruditorum ore Hendechasyllaba, seu phaleucia 25. carmina illa trita sunt:

Vi-

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

„ Vitam quae faciunt beatiorem,
„ Carnalis Epicurus inquit, haec sunt:
„ Res non parta labore, sed rapinis,
„ Non spinosus ager &c.

Quae sicut & alia brevitatis caussa reticemus. Quibus velut antidotum quaedam Martialis opposuit lib. 2. Epigram. 90. & lib. 10.

Dices tamen: Sunt qui Epicurum ab ea, quam vulgus illi impegit, macula eluant.

℞. Epicureos in corporis commodis, atque deliciis summum hominis bonum, ultimamque felicitatem constituisse, extra omnem dubitationis aleam positum est. At id insaniae perperam in Epicurum revocari, opinantur nonnulli: qui suam ipsorum suspicionem hisce coniectionibus tendunt. I. Aristippus Cyrenensis primus ea insania laboravit: qui ut plures sibi conciliaret, in Epicurum revocavit; optimeque ei alea cessit; Quis enim de magistri opinione discipulo non deferret: maxime dogmatum similitudine intercedente; quandoquidem licet primam, seu potiorem felicitatis partem in animo constituerit Epicurus, alteram tamen, saltem quae rem compleret, corporis deliciis adcedere docuisse nimis certum est. II. Ipse Epicurus forte errori locum praebuit, animi delicias corporearum frequentibus symbolis pingens. III. Aut etiam meditato, & proposito iudiciorum suorum arcana aenigmatum, & metaphorarum involucris a vulgi captu subduxit. Quod Pythagoram, aliosque Philosophorum duces, Oraculi maiestatem adfectantes peregisse opinantur quam plures.

Hoc ego Epicuro decus minime invideo. Sed illud satis mirari nequeo: a communi sententia exorbitantes tam bene, & exacte mentem eius orbi retegere, ac si non uno anno a secretioribus consiliis, atque iudiciis illi stetissent.

Sat autem, ut nemo non videt, Augustini sermoni est, communiori id de Epicuri dogmate sententia deferri; aut etiam ita Epicureorum gregem sensisse.

(*d*) *Quod Epicurus credere noluit*. = Id vero tutius adferitur; quamcunque enim huius saeculi felicitatem potissimam *Epicurus* tradiderit: alterius (1) tamen perennem vitam; magisque ingruentes vel delicias vel poenas minime agnovisse omnino exploratum est. Quod pariter Augustinus in Psal. 73. ad v. 22. n. 25. tradit his verbis. „ Et forte qui dicit: „ cum mortuus fuero, postea nihil ero: „ & litteras didicit, & ab Epicuro didicit „ hoc, nescio quo deliro philosopho, vel „ potius amatore vanitatis non sapientiae: quem ipsi etiam philosophi porcum „ nominaverunt: qui voluptatem corporis summum bonum dixit: hunc philosophum porcum nominaverunt, volutantem se in coeno carnali; Ab illo „ forte didicit iste litteratus dicere, non „ ero postquam mortuus fuero.] Quod observat etiam Epist. 104. ad Nectar. (Alias, 254.) n. 3. Serm. 348. de Timore Dei 2. (Alias, 214. de Tempore) c. 2. n. 3. & alibi.

Nobiliores vero Philosophos alterius saeculi vitam statuisse, notum est Eruditis. Immo nonnulli ipsam etiam Resurrectionem, quanquam magnis ambagibus implicatam praesensisse videntur. Consule Socratis, & Cebetis Dialogum apud Platonem in Phaedon. Eumdem Platonem lib. 10. de Republica, de Milite garriente, cui nomen, *Ero*, in bello peremto, post duodecim dies redivivo, alterius saeculi quae observaverat enuntiante. Et si adhuc plura de hoc Philosophorum iudicio ambias, vide Iustinum Mart. Cohort. ad Graecos, & Atenagor. Legat. pro Christianis.

Augustinus igitur ne quidem mille vitiis inquinatus, & Manichaeorum tenebris involutus de peremnibus post hanc vitam, aut deliciis aut poenis fidem abiecit. Quam bene autem factus Ecclesiae doctor eam tenuerit, explicaverit, propugnaverit Fidelium nullus ignorat. Puta lib. de Cura pro mortuis. Lib. 21. de Civit. Dei, cap. 23. & 24. lib. 22. cap. 1. lib. 33. contra Faustum, cap. 4. lib. de Haeresibus, n. 45. Enchirid. ad Laurent. cap. 110. &c.

(*e*) *Versa, & reversa in tergum, & in latera, & in ventrem: & dura sunt omnia*. = Haec verba ad locum praesentem eructat *Pherepoeus*. „ Metaphora desumpta ex aegro, vel insomnia laboranti, qui in lecto se iactat, „ & quancumque in partem se vertat, „ duram culcitam experitur. Sic animus „ anxius, dum quaerit veritatem, in „ qua conquiescat, nec eam invenit, „ omnia fastidit quasi noxia.

En

(1) Ut etiam Lucretius l. 3. (de quo Rabbi Ferretti, L. cuius titulus, La verità Cristiana &c. Tract. 9. c. 4. in fine.) & alii.

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon.
54. Ad. XIII.
Siric. I. Val.
X. Theod. VII.

En *Pherepone* vir supra omnes:

„ O cui tarpeias licuit contingere
„ quercus:
„ Et meritas prima cingere fronde
„ comas (1):

En inquam *Pherepone*, qui adeo tibi tribuis, quam bardus es! Rarissime loqueris: & cum loqueris, de levissimis loqueris: & quanquam de levissimis loquaris, ab Augustini sensu, atque scopo longius aberras! Non de angore veritatem frustra indagantis, indeque cetera fastidientis loquitur hic Augustinus: sed de commodum, quietem, felicitatem in creaturis, non in Deo prensantis. Perspicua res est ex iis, quae metaphoram praeparant, & ex aliis quae ipsam insequuntur, vel finiunt: *Vae animae audaci, quae speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram &c. Et tu solus requies*. Quae Augustinensis sermonis conclusio similis est alteri, quam S. Doctor habuit Serm. 156. de Verbis Apost. Rom. 8. *Ergo Fratres debitores sumus non carni, ut &c.* (Olim, 13. de Verbis Apost.) c. 7. n. 7. „ Dicebat Epicurus, Mihi „ frui carne bonum est. Dicebat Stoi„ cus, Mihi frui mea mente bonum est. „ Dicebat Apostolus, Mihi autem ad„ haerere Deo bonum est (2). Dicebat „ Epicurus, Beatus cuius est in fructu „ voluptas carnis eius. Dicebat Stoicus, „ Immo beatus, cuius est in fructu vir„ tus animae eius. Dicebat Apostolus, „ Beatus cuius est nomen Domini spes „ eius. Errat Epicurus: falsum est enim „ &c. Fallitur & Stoicus &c. Beatus „ ergo cuius est nomen Domini spes „ eius (3).

Sed nec citra mysterium metaphoram illam ab Augustino iactam opinamur. *In tergum*: hoc est in honores; Vanus enim honoribus inhians ad tergum se vertit, ut inspiciat an homines plaudant. Hinc honor passim umbrae comparatur, quae fugientem sequitur, fugit vero insequentem; si nimirum plausibus terga vertas, sequuntur: si vero frontem, abscedunt. In *latera*, idem est ac in coniugium, sponsa enim ad viri latus consistit. In *ventrem* tandem te vertis, cum ad opiparam mensam, ad comessationes praeceps deportaris.

Hinc Augustino iamiam ab omni vanitatis muscipulo eximendo, vel exempto, ut ipse infra l. 8. c. 12. n. 2. prodit, divinum monitum hocce intonuit. *Non in comessationibus, & ebrietatibus: non in cubilibus, & impudicitiis: non in contentione, & aemulatione: sed induimini Dominum Iesum Christum* (4). Comessationes, & ebrietates peccata sunt ventris. Cubicula, & impudicitiae spurii coniugii. Contentiones & aemulationes peccata ambitionis. Cum autem Dominum Iesum Christum induimus, iam nihil Deo melius nos habituros, ipsumque perfectam, ac solam nostram esse requiem profitemur. Recole Augustini verba: *Vae animae audaci &c. Et tu solus requies*.

Versa, inquit Augustinus, *& reversa*: Nam ad creatas delicias ivit, & reversus est: nunc puta unam, nunc alteram feminarum societatem quaerens. Recole dicta c. 14. signo C.

(*f*) *Et ibi ego feram*. = Ista communis est lectio: quam habent Vet. Am. Er. Lov. Som. Wang. MSS. nostri 13. & BB. quibus tamen testibus codex Lyrinensis, *Et ego ibi liberabo*.

Tum codicum auctoritate, tum ratione Lyrinensem lectionem omisimus. Sensus est enim, nedum ad sanctitatis viam, sed & in ipsius vel etiam beatitudinis apice nos divina manu substentari. Licet videatur adludi ad illud Isaiae 46. 4. *Usque ad senectam ego ipse, & usque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & salvabo*.

Ut autem ad Augustinum redeamus: Iuvenis hic *tortuosas vias* calcans, cito per divina providentia complanatas incedet: *Et obstetricante manu eius, eductus est coluber tortuosus*. Iobi 26. 13.

CON.

(1) Martialis Lib. 4. ad Collinum.
(2) Psal. 72. 28.
(3) Psal. 39. 5.
(4) Rom. 13. Vide Commentar. ibi L.

CONFESSIONUM

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

ADolescentia pluribus indecora nominibus horrore sepulta: ad iuventutis altiora, ad annum scilicet aetatis suae trigesimum primum divertit; cum Deum humana forma minime distentum omnino suasus, genuinum eius conceptum sibi obiicere satagit: at infeliciter; in corporeas formas semper recidens. Non vulneri, non plagis, non corruptioni obnoxium Deum: adeoque a substantia aemula non impetitum; peccatum non in eumdem Optimum, sed in arbitrium nostrum revocandum satis detexerat. At interim admodum torctus: quomodo voluntas tam bona manu compacta, pro eo quod Parentis egregiam indolem sequeretur: quasi adulterina in perversa, in mala praeceps abiret. Alios etiam non leves in divina Sapientia progressus habes: Mathematicorum phaleras ratione, & facto, seu experientia edoctus exsufflandas; Deum omnis varietatis expertem; res humanas inspicere, & alta manu moderari; in Christo, atque divinis Scripturis viam salutis esse bene cognoverat. Effunditur inde in Platonicorum voluminum laudes: in quibus Deum Patrem, eiusque aeternum Filium vix non ita aperte, ut in Evangelio Ioannis pictos reperiit. Quanquam eosdem libros Filium illum ad nos e Caelo delapsum, abiecta forma, convicio, ludibrioque inter nos conversatum prorsus ignorare libenter fateatur. Haec inter divina luce irradiatus, Dei praeclara quaedam detexit; nihil sese: nihil Deo: nihil universo malum esse. De Christo etiam plura vidit: quanquam circa divinitatem eius cespitaverit, seu verius, prorsus inscius primum abierit. Fatetur tandem humilitatis, atque salutis viam Platonicis minime cognitam in divinis Scripturis se reperiisse.

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon.
54. Ad. XIII.
Siric. I. Val.
X. Theod. VII.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Adolescentiae lutulentis inquinatae maculis examen se, memoriamque iam abiecisse praefatus, ad annum aetatis suae trigesimumprimum adcedit, cuius hanc primam metamorphosim pingit: quod nempe corde impinguatus, nonnisi quae carnis adtinguntur oculis sibi quiret obicere. Et quidem Deum humana forma minime distentum omnino exploratum habebat; at interim undique collectus nullaque ratione extensus conceptus, in quo Divinum esse meditaretur, ipsi non occurrebat. Iam nonnihil illuminatus, Deum nostrum hominem summum, solum verumque Deum, incorruptibilem, inviolabilem, incommutabilem ad minus statuendum pectoris intimis arbitrabatur; At humani corporis formam semovens, aliis quanquam amplissimis, & miraculi quidquam involventibus ipsum protendebat; Quandoquidem quod nulla prorsus extenderetur ratione, nihil ipsi videbatur; non adtendes intentionem ipsam, qua phantasmata illa cudebat, a protensarum rerum conditione procul abesse. Ut autem eorum phantasmatum unum habeas: Deum rebus praesentem omnibus luci comparabat, quae in immensum diffusa, cuncta pervadit, nihil aut laedens, aut scindens: beneque ambiens, nullo ambiente finita.

I. IAm mortua erat adolescentia mea mala & nefanda, & ibam in iuventutem (*a*), quanto aetate maior, tanto vanitate turpior. Qui cogitare aliquid substantiae nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet, non te cogitabam Deus (*b*) in figura corporis humani: ex quo audire aliquid de sapientia coepi, semper hoc fugi; & gaudebam me hoc reperiisse in fide spiritalis Matris nostrae Catholicae tuae. Sed qui te aliud cogitarem non occurrebat; & conabar cogitare te homo, & talis homo, summum, & solum, & verum Deum: & te incorruptibilem & inviolabilem & incommutabilem totis medullis credebam; quia nesciens unde, & quomodo; plane tamen videbam, & certus eram, id quod corrumpi potest deterius esse, quam id quod non potest: & quod violari non potest incunctanter praeponebam violabili, & quod nullam patitur mutationem melius esse, quam id quod mutari potest. Clamabat violenter cor meum adversus omnia phantasmata mea: & hoc uno ictu conabar abigere circumvolantem turbam immunditiae ab acie mentis meae: & vix dimota in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, & irruebat in adspectum meum, & obnubilabat eum, ut quamvis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spatia locorum, sive infusum mundo, sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile & inviolabile & incommutabile, quod corruptibili & violabili, & commutabili praeponebam: quoniam quidquid privabam spatiis talibus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne inane quidem, tanquam si corpus auferatur loco, & maneat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humido & aereo & caelesti, sed tamen sit locus inanis tanquam spatiosum nihil.

II. Ego itaque incrassatus corde (*c*), nec mihimetipsi vel ipse conspicuus, quidquid non per aliquanta spatia tenderetur, vel dif-

diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut capere poſſet, nihil prorſus eſſe arbitrabar. Per quales enim formas ire ſolent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum, nec videbam hanc eamdem intentionem, qua illas ipſas imagines formabam, non eſſe tale aliquid, quae tamen ipſas non formaret, niſi eſſet magnum aliquid. Ita etiam te vita vitae meae grandem per infinita ſpatia undique cogitabam penetrare totam mundi molem, & extra eam quaqua verſum per immenſa ſine termino, ut haberet te terra, haberet caelum, haberent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nuſquam. Sicut autem luci ſolis non obſiſteret corpus aeris huius, qui ſupra terram eſt, quominus per eum traiiceretur penetrans eum, non dirumpendo, aut concidendo, ſed implendo eum totum: ſic tibi putabam non ſolum caeli & aeris & maris, ſed etiam terrae corpus pervium, & ex omnibus maximis minimiſque partibus penetrabile ad capiendam praeſentiam tuam, occulta inſpiratione intrinſecus & extrinſecus adminiſtrantem omnia quae creaſti. Ita ſuſpicabar, quia cogitare aliud non poteram; nam falſum erat. Illo enim modo maior pars terrae maiorem tui partem haberet, & minorem minor, atque ita te plena eſſent omnia, ut amplius tui caperet elephanti corpus, quam paſſeris, quo eſſet iſto grandius, grandioremque occuparet locum atque ita fruſtatim partibus mundi, magnis magnas, brevibus breves partes tuas praeſentes faceres. Non es autem ita (*d*). Sed nondum illuminaveras tenebras meas.

(*a*) *Et ibam in iuventutem.* = His forte verbis commoti Benedictini, praeſenti libro ea praefixere verba: *Exordium ſuae iuventutis, ideſt, annum aetatis trigeſimum primum ob mentis oculos reducit.* Uſque ad trigeſimum annum expletum adoleſcentiam protrahere, nec rationi, nec Doctorum auctoritati, qui propoſito de hominis ſcripſere aetatibus conſonum videtur: ideo in argumento diximus, *ad iuventutis altiora.* Nec ex Auguſtini verbis contra nos quidquam extunditur. Sat pro iis eſt & nunc iuventutis hiſtoriam proſequi, licet exordium eius praecedenti libro tetigerit. *Ire* quippe in iuventutem, & de eo dicitur, qui iuventutis exordia primo ſalutat: & de altero, qui in eiuſdem altiora ſeſe inſinuat. Maxime quoniam ſi preſſe agendum ſit, verba illa: *Iam mortua erat &c.* innuunt, & non tum primo adoleſcentiam relinqui, ſed iam diu relictam. Ideoque in capitis argumento monuimus: *iam abieciſſe praefatus* Sic l. 1. c. 12. initio dixit S. D. *In ipſa tamen pueritia . . . . non amabam litteras &c.* & tamen quot narraverat poſtquam initio c. 8. praefatus fuerat: *Nonne ab infantia huc pergens, veni in pueritiam?* Plurima etiam de anno 17. 18. & 19. lib. 3. proloquutus fuerat: & tamen libri quarti faciens exordium haec habet *Per idem tempus &c.* Et c. 2. n. 1. concubinam innuens, inquit: *In illis annis unam habebam &c.* quam tamen anno aetatis ſuae decimoſeptimo ſibi iunxiſſe ſuo loco obſervavimus. Nec mirum: ut enim alibi Lectorem commonuimus: in Confeſſionibus hiſce fere tumultuario ſermone plura effundit Auguſtinus ad divina raptus, temporum ratione non exacte cuſtodita; nonnunquam autem quaſi a divino ſomno nonnihil excuſſus, quidquam lucis addit qua utcunque geſtorum ſeriem, ordinemque deprehendas. Sic modo anni trigeſimi primi hiſtoriam exhibiturus, iuventutem nominat, non quam nunc primo ingrediatur, ſed in qua idem annus involvitur. Vide l. 8. c. 1. A in fine. Immo & hujus anni hiſtoriam exorſus erat lib. praeced.

Ceterum libri huius hiſtoriam annum ſpectare Auguſtini trigeſimum primum Benedictini etiam fatentur: quibus ut ſemper in chronologica re Bollandi Continuatores adſtipulantur. Fuit autem is annus Chriſti tercenteſimus octogeſimus-quintus, Monnicae quinquageſimus quartus, Adeodati decimus-tertius, Siricii Papae primus, Valentiniani Iunioris decimus, Theodoſii Senioris ſeptimus.

(*b*) *Non te cogitabam Deus &c.* =

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 34. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Ita Vet. Basil. Lov. Som. Wangn. BB. & MSS. undecim. Sed Bad. Am. Er. & optimus S. Cr. *Non tamen te cogitabam*. Non expedit autem in discrepantia nullius momenti immorari.

Deum humani corporis forma distentum nunquam senserat Augustinus; at Catholicos id sentire Manichaeorum calumniis deceptus arbitratus fuerat; quam falsam opinionem, ex impiorum mendaciis conceptam iam pridem abiecerat. Recole dicta lib. 5. c. 10. I.

Ceterum Deum spiritum esse, utque talem concipiendum, iam olim viderat sagacissimus adolescens: *Quod si possem spiritualem substantiam cogitare, statim &c. sed non poteram* l. 5. c. 14. n. 2. Sed aliud est credere Deum spiritum esse, quod & Fides, & bona Philosophia suadet; aliud longe diversum spiritum illum concipere, sive eius conceptum sibi obiicere: quod nulli prorsus humano ingenio, quantumvis excellentissimo pronum, aut possibile est: etiamsi nedum de Deo, mille rationibus ab humano intuitu remotissimo, sed & de creato spiritu, puta Angelo, vel Anima nostra sermonem habeas. Vide si placet, Gregorium Nazianzen. Orat. 34. & ipsum Augustinum Serm. 117. de Verbis Ioan. 1. 1. (Olim, 18. de Verb. Dom.) c. 3. n. 4. & 5. & Quaestionum in Iosue lib. 6. sub finem; seu q. 29. Et recole dicta l. 5. c. 10. H. & c. 14. c.

(c) *Ego itaque incrassatus corde.* = Ita incrassatus & peccato: & Manichaeorum consuetudine: quorum officina phantasmatibus abundabat. Addit vero, nec sibimetipsi fuisse conspicuum; Vel animam innuens, quae a crassitie procul abest, & spiritus est; Vel intentionem ut paulo post addit, qua inextensa amplissima phantasmata illa formabat.

Ingenua autem depositione illa; *Per quales formas ire solent oculi mei &c.* Aristotelicum, & omnium Philosophorum illud confirmat: *Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensibus.*

(d) *Non es autem ita.* = Ne tum quidem talem esse Deum Augustinus serio arbitrabatur: sed quum ambiret divinae essentiae quasi imaginem intueri volens nolens in corporeas imagines recidebat. At aliter nequibat solis naturae viribus: unde subsumit: *Sed nondum illuminaveras &c.* illud Psal. 17. 29. inspiciens, *Deus meus illumina tenebras meas*; Ubi ipse Augustinus: *Nos peccatis nostris tenebrae sumus: sed Deus meus illuminabit tenebras meas.* Non autem fuerat illuminatus, quia nondum perfecta fide ad ipsum accesserat: *Accedite ad eum, & illuminamini*, Psal. 33. 6.

Caput hoc nonnihil illustrare possent quae fuse habentur Serm. 4. de Iacob, & Esau (Alias, de Divers. 44.) c. 4. n. 5. ubi postquam S. Doctor plurimas speciosas ideas, quae ab imperitis de Deo formari possunt prodidisset, & confutasset, concludit: *Sed si videre potes, quid est veritas, quid est sapientia, quid iustitia &c.*

CA-

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Etſi Catholicae veritatis ad ſpiritualem lucem adbuc bene non reſpiraret; vidit tamen, & exploratum habuit, acerrimo Nebridii dilemmate Carthagine propoſito de magna, potiſſimaque Manichaeorum cauſſa actum eſſe. Aut enim ſtatuebatur poſſibile populorum tenebrarum viribus machiniſque bonum Deum confoſſum laeſum iri: aut non poſſibile? Si poſſibile: ſummum itaque Numen corruptibile, violabile: quod omnis Philoſophiae ineluctabili primoque iudicio improbatur. Si autem nulla id hypotheſi contingere poterat: quali delirio obſcurae infamis turbae inſidiae illae pugnaeque intrudebantur, quibus feliciſſimi boni Dei ſciſſae particulae malarum gentium ventribus ad captivitatem, & miſeriam involverentur?

SAt erat mihi, Domine, adverſus deceptos illos & deceptores (*a*), & loquaces mutos, quoniam non ex eis ſonabat (*b*) verbum tuum: ſat erat ergo illud quod iam diu ab uſque Carthagine a Nebridio proponi ſolebat, & omnes qui audieramus, concuſſi ſumus. Quid erat tibi factura neſcio quae gens tenebrarum, quam ex adverſa mole ſolent opponere, ſi tu cum ea pugnare noluiſses (*c*)? Si enim reſponderetur, aliquid fuiſse nocituram, violabilis tu & corruptibilis fores. Si autem nihil ea nocere potuiſſe diceretur, nulla adferretur cauſsa pugnandi, & ita pugnandi, ut quaedam portio tua, & membrum tuum vel proles de ipſa ſubſtantia tua miſceretur adverſis poteſtatibus & non a te creatis naturis, atque in tantum ab eis corrumperetur & commutaretur in deterius, ut a beatitudine in miſeriam verteretur, & indigeret auxilio, quo erui purgarique poſset: & hanc eſse animam cui tuus ſermo (*d*) ſervienti liber, & contaminatae purus, & corruptae integer ſubveniret: ſed & ipſe corruptibilis, quia ex (*e*) una eademque ſubſtantia. Itaque ſi te quidquid es, id eſt, ſubſtantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falſa eſse illa omnia & exſecrabilia: ſi autem corruptibilem: idipſum iam falſum & prima voce abominandum. Sat ergo erat iſtud adverſus eos omni modo evomendos a preſsura pectoris, quia non habebant qua exirent ſine horribili ſacrilegio cordis & linguae, ſentiendo de te iſta, & loquendo.

(*a*) *Adverſus illos deceptos, & deceptores.* = Prorſus manifeſtum eſt de Manichaeis habere ſermonem. Se quoque Manichaeum deceptum, & deceptorem S. D. l. 4. c. 1. initio appellaverat. De machinis autem illis gentis tenebrarum contra bonum Deum Manichaeorum cerebello fabricatis, diximus, l. 3. & agit frequentiſſime alibi S. Doctor, eoſdem deceptos, & deceptores impugnans.

(*b*) *Et loquaces mutos, quoniam non ex eis ſonabat &c.* = Placuit haec lectio, quae eſt Vet. Lov. Som. Wangn. BB. & MSS. decem Etruriae: quia etſi illa, *loquaces mutos, & ob hoc mutos quoniam &c.* quam praeferunt Am. & Er. apertior videatur: ſapit tamen non tam Auguſtini phraſim, quam alicuius amanuenſis commentarium.

Quam amplo iure Manichaeos Auguſtinus loquaces appellet, vidimus l. 3. c. 6. Cur autem non mutos dicat eos, ex quibus plurimae equidem fabulae, at nunquam divinae veritates ſonant? ſeu ex quibus diabolus, non aeterni Patris Verbum ſonat, loquitur, docet?

(*c*) *Si*

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Vol. X. Theol. VII.

(c) *Si tu cum ea pugnare noluisses?* = BB haec in margine observant = „ Legitur, *voluisses*, apud Bad. Am. Er. „ Sorb. & Blas. Vide l. 2. de mor. Ma„ nich. c. 12.] His addimus Ven. & sex MSS. At 2. Med. Fef. Car. Lov. Basil. & Wangn. nobiscum sunt.

Nostra lectio ineluctabili argumento firmatur, nec in eam exinceps vel mussitandi cuiquam locus erit: cap. enim 12. lib. 2. de Moribus Manichaeorum a diligentissimis Benedictinis signato haec S. Doctor habet. „ Hinc etiam illud e„ xortum est, quod etiam cum studiose „ vos audiremus, nos magnis premebat „ angustiis: nec ullum exitum reperie„ bamus, quaerentes quid factura erat „ Deo gens tenebrarum, si cum ea nol„ let cum tanta partis suae calamitate „ pugnare. Si enim non erat nocitura „ quiescenti, crudeliter nobiscum actum „ querebamur, qui ad istas aerumnas missi „ sumus. Si autem nocitura erat, non „ esse illam naturam incorruptibilem, „ qualis natura Dei esse debeat. In hac „ quaestione non defuit qui diceret, „ non Deum malo carere voluisse, aut „ ne sibi noceretur cavisse, sed propter „ naturalem bonitatem suam inquietae „ perversaeque naturae, ut ordinata „ esset prodesse voluisse. Non hoc so„ nant libri Manichaei; cavisse Deum ne „ invaderetur ab hostibus saepissime ibi „ significatur, saepissime dicitur. Sed „ concedamus ista Manichaeum sensisse, „ ut ille dicebat, qui non inveniebat „ aliud quod diceret; num ista ratione „ Deus a crudelitate, aut infirmitate „ defenditur? Haec enim eius in adver„ sam gentem bonitas, in suos exstitit „ magna pernicies &c.] Integrum sermonem adduximus, quod eo nedum genuina lectio stabiliatur, sed & capiti lucis non modicum concilietur.

Quanquam & eius collatione loci sublata, plana genuina lectio erat, & obvia: Ut enim plura praeteream: Certamen illud a Deo semovet Augustinus, quod eo idem Deus in plurimarum suarum partium discrimen abiret; cum itaque dixit, *nulla adferretur caussa pugnandi*, de pugna loquitur, quam bonus vellet Deus; adeoque hypothesim ponit, in qua ipse pugnare noluisset.

(d) *Cui tuus sermo &c.* = Obscurus nobis locus: obvius tamen Henrico Wangnereck, qui breviter sic illum expedit. = *Christus, quem ex lucidissima divinae substantiae parte conflabant Manichaei*. Locum ex quo id dogmatis Manichaeis dederit, minime designat, forte quia ad has Confessiones se revocat: dixerat enim Aug. l. 5. c. 10. n. 3. *Ipsum quoque Salvatorem nostrum Unigenitum tuum tanquam de massa lucidissimae molis tuae porrectum ad nostram salutem &c.* Verum non adeo manifestum videtur, an Augustinus ibi ex communi Manichaeorum, vel potius ex proprio sensu loquatur. At primo modo loquutus sit; maxime quum sermonis eius conclusio ad tollendam a Christo veram carnem dirigatur, quae erat universi Manichaei gregis blasphemia: *Nec fuisse* (Christum) *in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus praebuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur*. Lib. de Haeresibus, 46. circa finem; Quid tamen quod & ipsum Christum lutulentis mali dei particulis inquinatum, mancipatum, oppressum Manichaei blasphemabant? „ Unde & ista „ sacrilegi deliramenta vos cogunt non „ solum in caelo, atque in omnibus „ stellis, sed etiam in terra, atque in „ omnibus, quae nascuntur in ea con„ fixum & colligatum, atque concretum „ Christum dicere, non iam Salvatorem „ vestrum, sed a vobis salvandum; „ cum (1) ea manducatis, atque ru„ ctatis. Nam & isti impia vanitate se„ ducti, seducitis Auditores vestros; „ ut vobis cibos adferant, quo possit „ ligato in eis Christo subveniri per „ vestros dentes, & ventres. Talibus „ enim auxiliis eum solvi, & liberari „ praedicatis, nec saltem totum, sed „ adhuc licet exiguas, sordidasque reli„ quias eius in stercoribus remanere con„ tenditis, ut in aliis, atque aliis rerum „ corporalium formis iterum atque iterum „ implexae implicataeque teneantur &c.] lib. 2. contra Faustum Manich. cap. 5. = „ Vobis autem per fabulam vestram „ in escis omnibus Christus ligatus ap„ ponitur, adhuc ligandus vestris vi„ sceribus, solvendusque ructatibus. „ Nam & cum manducatis, dei vestri de„ fectione vos reficitis; & cum digeri„ tis, illius refectione deficitis. Cum „ enim vos plenos reddit, resumtio ve„ stra ipsum premit &c.] Lib. 20. con„ tra eumdem Faust. c. 13.

Nunc ergo dic mihi: Si talem Manichaei Christum pingebant: an *sermonis*

(1) Edit. rum. Concinnius quidam MSS. ea.

nis vocabulo Christum innuerit Augustinus, qui sermo *liber purus*, *& integer* proponebatur?

Dicimus ergo, ut & hoc verbum, & integer sermo dilucidetur: Christus latet sub prioribus illis vocibus: *vel proles de ipsa substantia tua misereretur adversis potestatibus &c.* Hic autem *sermo* aeternum Verbum designat; Seu, (& pro Manichaeis in idem redit) *proles* est humana: *sermo* est divina Christi natura. In Manichaeorum schola nempe Christi humanae naturae, servienti, contaminatae, & corruptae Verbum liberum, purum, & integrum subveniebat.

Dices: Atqui etiam Verbum Manichaeorum delirio gentis tenebrarum vinculis tenebatur: Augustinus enim in calce disputationis primae diei, quam habuit cum Fortunato eorumdem nebulonum presbytero, haec testatur „ De- „ inde passim sermocinatio ab omnibus „ haberi coepit, quousque diceret Ser- „ monem Dei ligatum esse in gente te- „ nebrarum. Quod cum exhorruissent „ qui aderant, discessum est.

℞. Non adeo manifestum nobis est, an de humana, vel Divina Christi natura id blasphemiae Fortunatus protulerit. Si de humana, nihil contra nos Si de Divina; (seu de Verbo) non ex communi Manichaeorum, sed ex proprio sensu loquutum arbitramur; ut nimirum vel bene, vel male ex Augustini, aliorumve Catholicorum acriter disputantium manibus liberetur. Proprio sensu loquutum insinuat, ni fallimur, insignis ille Catholicorum horror, quem gravis, & defaecati iudicii homo non in recoctam, tritamque omnium Manichaeorum, sed in novam minimeque praevisam unius Manichaei blasphemiam revocabit.

(*e*) *Sed & ipse corruptibilis, quia ex &c.* = Corruptibilis Christi anima? Ergo & ei iunctum Verbum corruptibile. Quandoquidem & Christi, immo cuiuscunque hominis animam a divina natura derivatam, eius portionem, vel particulam esse Manichaei delirabant.

Divinae naturae corruptibilitatem *prima voce* abominandam blasphemiam inde vocat, quia primis & sanctae Fidei, & omnis Philosophiae luminibus adversatur.

CA-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT III.

ARGUMENTUM.

Etsi verum Deum incontaminabilem, nullique variationi obnoxium, animae, corporis, & cuiuscunque rei summum artificem, parentemque stabili tum adsensu teneret: in designanda adhuc certa mali caussa nonnihil caligabat. Et quidem impium stolidumve Manichaeorum dogma nonnullis ambagibus in Deum peccatum revocans intimo exsecratus animo, conabatur quod Catholicorum ore tritum erat, a libero voluntatis arbitrio peccata fluere, bene experiteque intueri; at frustra, & in cassum. Novis tamen conatibus prioribus additis a liberis voluntatis motibus pendere culpam iamiam observabat; sed iterum illud adtendens, nos a Deo & bono, & omnis bonitatis fonte compactos: iterum quoque angebatur, portentum censens, rivulum sui fontis naturam minime sapere. Nec erat cur infectionis quidquam homini a diabolo diceretur insertum; adhuc enim sola variata materia, eadem ipsa difficultas vigebat; Unde siquidem tanta in diabolo iniquitas, atque malitia, qui olim lucis spiritus ab Optimi Dei manibus integer beatus effluxerat?

I. SEd & ego adhuc, quamvis incontaminabilem, & inconvertibilem, & nulla ex parte mutabilem dicerem, firmeque sentirem Dominum nostrum Deum verum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora (*a*), nec tantum animas nostras, & corpora, sed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam caussam mali: quaecumque tamen esset, sic eam quaerendam videbam, ut non per illam constringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quaerebam (*b*). Itaque securus eam quaerebam; & certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam; quia videbam, quaerendo unde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam male pati, quam suam male facere.

II. Et intendebam ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium caussam esse ut male faceremus, & rectum iudicium tuum ut pateremur, & eam liquidam cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterum, & saepe conatus, mergebar iterum, atque iterum. Sublevabat enim me in lucem tuam quod tam me sciebam habere voluntatem, quam me vivere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non alium quam me velle ac nolle certissimus eram, & ibi esse caussam peccati mei iam iamque animadvertebam. Quod autem invitus facerem, pati me potius, quam (*c*) facere videbam, & id non culpam, sed poenam esse iudicabam, qua me non iniuste plecti te, iustum cogitans cito fatebar. Sed rursus dicebam: Quis fecit me? nonne Deus meus? non tantum bonus, sed ipsum bonum? Unde igitur mihi male velle, & bene nolle, ut esset cur iuste poenas luerem? Quis in me hoc posuit, & inseruit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem a dulcissimo Deo meo? Si diabolus auctor, unde ipse diabolus? Quod si & ipse perversa voluntate ex bono Angelo diabolus factus est, unde & in ipso voluntas mala, qua diabolus fieret, quando totus Angelus a conditore optimo factus esset (*d*)? His cogitationibus deprimebar iterum & suffocabar:

sed

ſed non uſque ad illum infernum (*e*) ſubducebar erroris ubi nemo confitetur tibi, dum tu potius mala pati, quam homo facere putatur.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(*a*) *Sed etiam corpora*. = Suum Deo ius reddit, & Manichaeos pereellit, qui animas quidem a bono Deo, corpora tamen a malo, ſeu gente tenebrarum eſſe ſomniabant „ Verum „ tu, qui rationabile Dei templum „ te eſſe dixiſti, quomodo hoc explicabis? Placet ne tibi, ut templum „ Deus habeat, cuius aliquam partem „ diabolus fabricaverit? An vos non „ eſtis, qui dicitis omnia membra veſtra, totumque corpus a maligna mente, quam Hylen dicitis, fabricatum, „ eiuſque ipſius fabricatricis partem illic habitare ſimul cum parte dei veſtri? Quae cum ibi teneatur, ut perhibetis, concatenata, & incluſa, utrum Dei templum, an Dei carcerem te dicere debuiſti?] lib. 20. contra Fauſtum Manich. c. 15. & eiuſdem libri c. 22. *Sed Manichaei opificium dicunt eſſe gentis tenebrarum, & carceres, quibus victus, incluſus eſt Deus: unde longe aliud annunciat Fauſtus, aliud Paulus. Sed quoniam quiſquis* (1) *vobis evangelizaverit praeter quam quod accepiſtis, anathema ſit; verum dicit Chriſtus in Paulo, anathema ſit Manichaeus in Fauſto.*

Addit vero: *Nec tantum animas noſtras, ſed omnes, & omnia*: quia nedum corpora, ſed praeter animas fere omnia polluta, & a malo deo facta Illi blaſphemabant: ut S. Doctor contra eumdem Fauſtum lib. 31. c. 4. evincit his verbis „ Neque enim cibus ipſe, „ quem ſumitis, quamvis eum magna „ diligentia quaſi a carnis contagione „ ſeparetis, mundus eſt vobis, quem „ creatum niſi a diabolo non dicitis. „ In illo enim deum veſtrum ligatum, „ atque pollutum vos edendo purgare „ perhibetis. Vos ſaltem vobis mundi „ videremini, quorum ventribus mereetur ille purgari. Sed & veſtra corpora naturam, & opificium gentis tenebrarum eſſe contenditis, animas autem veſtras ipſis adhuc corporibus inquinatas. Quid ergo vobis eſt mundum? Non quae ſumitis, non quo „ mittitis ea quae ſumitis, non vos qui „ ſumta purgatis.] Conſequenter hac in re Manichaei Venuſtianis, ſeu Paternianis peiores, qui S. D. teſte lib. de Haereſibus, n. 85. non quidem omnes, ſed inferiores humani corporis partes a diabolo factas effutiebant.

(*b*) *Ne ipſe fierem quod quaerebam*. = Ne ipſe impius, & malus fierem, dum impietatis, & mali cauſſam quaererem. Plura autem ex iis, quae ſequuntur, intacta relinquimus, non quia obvia, ſed quia alibi, maxime vero lib. 4. c. 15. praeoccupata. Quae ibi adſtruerat, hic everttiſſe ſe, aut iamiam everſurum teſtatur. Inquiens vero infra: *Et intendebam, ut cernerem quod audiebam, liberum &c.* ſatis, non adtendens, prodit iam tunc ſe docilem factum: & fere enixum, non dogmati Eccleſiae adſentiri, ſed illud liquide cernere; quaſi ut Eccleſiae Scholaſtici, qui non utcunque Theologicas veritates ampleſtuntur, & penſant: ſed earum quoque principia, modoſque, & ſecretiora acute rimari conantur.

(*c*) *Quod autem invitus facerem, pati me potius, quam &c.* = Egregie, & exacte! Quid amplius perfecto a Theologo potuiſſes adtendere? Id dogmatis integro fere c. 7. epiſt. ad Rom. a v. nempe 14. ab Apoſtolo ſtabilitur. De quo Tridentina Oecumenica Synodus Seſſ. 5. decr. de Origioali peccato, n. 5. Quae de concupiſcentia, vel fomite, eiuſque motibus veritas, poſt divinas Scripturas, potiſſimum ab Auguſtino, frequenter doctiſſimeque eam ediſſerente depromta eſt.

(*d*) *Quando totus Angelus a Conditore optimo factus eſſet*. = BB. & ante ipſos Vet. Am. Er. Lov. Som. Wangn. & MSS. ſex e noſtris *factus eſſet bonus*. At immerito, ut videtur; ſiquidem id velut ſequelam intuetur Auguſtinus, Angelum nimirum omnino bonum fuiſſe, ſi totus a Conditoris optimi manibus fluxit. Unde vocem illam, *bonus*, omittunt MSS. Benign. Theoden. & aliquot alii a. BB. laudati, nec non 2. Med. Car. & Feſ.

Diabolus idem ac Latine, lividus, invidus, accuſator, Auguſtino ex Apocaly. c. 12. v. 9. & 10. teſte lib. 4. QQ. in Numeros, q. 49. Integrum autem Auguſtini, in deſignanda liquida peccati cauſſa fluctuantis argumentum hoc eſt: Iure expediteque in hominis arbitrium peccatum refunderetur; at id videtur du-

(1) Gal. 1. 9.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

durum, quod mala fluant ab arbitrio, quod effluxit a Deo bono. An diabolus voluntati bonae iniqui, & perversi quidquam immiscuit? At quo pacto lucidus ille spiritus diabolus, lividus accusator, calumniator factus est? Perversa, inquies, voluntate. Sed unde voluntas mala in Angelo, qui totus a conditore optimo factus est?

Hoc aenigmate, quo nunc ipse angitur, torquebat olim Catholicos. Recole dicta l. 4. c. 15. l. Ceterum Ecclesiae Doctoribus trita est aenigmatis illius solutio: Voluntas Angeli, & hominis non ut a divinis manibus exiit, sed quod ad nihilum, ex quo educta est, naturali velut quodam pondere deferatur, mali, & iniquitatis aliquoties parens est. Sed de mali caussa fusius infra c. 16. E.

Quin potius in Manichaeorum systemate durissimum aenigma illud est, quodque nullo conatu exsolvatur; Si quippe anima optimi Dei nedum opus, sed & portio, vel particula est: ita prorsus ipsa, ut idem Deus, a peccato longe debet abesse.

Itali, & quidem emendatiores illud, *unde ipse diabolus*? sic reddunt: *e d' onde vien questo diavolo*? Non unde venerit diabolus quaerit S. D. seu, quaerebat olim: sed quo principio, qua caussa ex bono Angelo factus sit diabolus: adeoque sic dicendum erat: *Per qual principio, o cagione quell' Angelo di luce divenne diavolo*?

(r) *Sed non usque ad illum infernum &c.* = Psalmi 6. v. 6. intuetur: *Quoniam non est in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi*? Inferni nomine, ubi Deum nemo confitetur, Atheorum nonnulli, Paganorum alii conventicula intellecta arbitrantur; Illi enim Dei exsistentiam inficiantur: Hi vero tot deos intrudunt, ut idem sit, ac si nullum permittant. Qualem autem confessionem Deo litat, qui eumdem fabula intrusum existimat? Sed adhuc nihil ad rem nostram.

S. Doctor ad ea Davidis verba haec habet „ Potest etiam illud intelligi, ut „ mortem vocet peccatum, quod con- „ temta divina lege committitur ..... „ In qua morte hoc est esse immemo- „ rem Dei, legem eius, & praecepta „ contemnere: ut infernum dixerit cae- „ citatem animi, quae peccantem, id- „ est morientem excipit, & involvit.

Hac non quidem integra, sed aliqua luce praeiacta: Dicimus inferni nomine, altissimis tenebris captam Manichaeorum Synagogam Augustinum designare: ii enim adeo divina lege contemta peccabant, errabant, ut in ipsum Deum, seu in eius particulas peccata revocarent. Adeoque sic integra sententia manifesta reddenda est. Sed non usque ad illum infernum subducebar erroris Manichaeorum, in quo nemo confitebitur tibi: nemo inquam tibi laudem, gloriamque rependit, dum tu potius pati, dum potius substantiae tuae particulas in homine latentes a tenebrarum faece obrui, & ad malum impelli, trahique: quam homo suo arbitrio, sua voluntate male facere putatur.

Profitetur igitur dum peccatum in hominis arbitrium conaretur refundere, se equidem tortum: sed constanter adhuc impium Manichaeorum systema fuisse exsecratum. Ex quibus omnibus patet, Augustinum adhuc a Catholica Ecclesia semotum liberum hominis arbitrium agnovisse Unde maxime necessum est suffundi pudore Lutherum, qui disput. adversus Ekium ex lib. 3. contra Pelag. c. 8. conatur S. Doctori iam episcopo liberi arbitrii fidem, & scientiam tollere (1). Qui etiam in Colloquiis Latinis, cap. de Libero Arbitrio hac amplitudine obgannit: *Nomen liberi arbitrii odiosissimum semper fuit omnibus Patribus*. Cuius, maxime quoad Augustinum, vestigia pressere Calvinus lib. 2. Institutionum, c. 3 & alii quam plures. Immo non levi Orthodoxae Fidei forte inquiens Augustinus initio n. 2. *Et intendebam ut cernerem, quod audiebam, liberum &c.* ostendit S. Doctor, omnium Catholicorum sensu admissum tum, propugnatumque liberum arbitrium hominis. Cumque has Confessiones episcopus scripserit, vel ex praesenti capite colligitur, Augustinum Manichaeum, catholicum, presbyterum, & episcopum, pro libero arbitrio, & quidem velut pro dogmate certo, inconcusso, & explorato stetisse. Quod dicas etiam de alio dogmate, & quidem aeque, & velut S. Doctoris auctoritate ab haereticis impetito; Nec concupiscentiam scilicet, nec eius motus, citra arbitrium exsurgentes peccatis iure accenseri.

CA-

(1) Cuius & de hoc delirium, & vertiginem intueri ambis, vide lib. de Visitat. Saxonica

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT IV.

ARGUMENTUM.

Ne cenſeas etiam tum temporis vel tantillum impio Manichaeorum dogmate illectum: profitetur eatenus in liquida ſtabilienda mali cauſſa tot ſe profudiſſe ſudores, quod ad eam inſpiciendam acerrimam patentiſſimamque demonſtrationem expeteret, ei ſimilem, qua Deum ab omni corruptione pro hypotheſi quacumque eximebat: Vide enim quam haec fortis eſſet, & plana! Deus id eſt, quo melius quidquam excogitari nequit: incorruptibile autem corruptibili longo iure praeponitur; ne igitur Deo melius aliquid in mentem venias, ab omni prorſus corruptione, & corruptionis periculo ſemovendus eſt. Interim tamen minime adtendens in ipſo corruptionis vitio, a quo Deus longiſſime abeſt, miſeram peccati radicem involutam. Divertit inde ad omnes expendendas hypotheſes, in quarum nulla Deus ſua ab integritate deflectere queat. Etſi tandem id examen velut otioſum abiiciat: vix enim corruptibile imaginaris, & iam Deum tollis.

SIc enim nitebar cetera invenire, ut iam inveneram (*a*) melius eſſe incorruptibile, quam corruptibile: & ideo, te quidquid eſſes, eſſe incorruptibilem confitebar. Neque enim ulla anima unquam potuit, poteritve cogitare aliquid, quod ſit te melius, qui ſummum & optimum bonum es. Cum autem veriſſime atque certiſſime incorruptibile corruptibili praeponatur, ſicut iam ego praeponebam, poteram iam cogitatione aliquid adtingere, quod eſſet melius Deo meo, niſi tu eſſes incorruptibilis. Ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili eſſe praeferendum, ibi te quaerere debebam, atque inde advertere, unde ſit malum; id eſt unde ſit ipſa corruptio (*b*), qua violari ſubſtantia tua nullo modo poteſt. Nullo enim prorſus modo violat corruptio Deum noſtrum; nulla voluntate, nulla neceſſitate, nullo improviſo caſu (*c*); Quoniam ipſe eſt Deus, & quod ſibi vult, bonum eſt: & ipſe eſt idem bonum; corrumpi autem non eſt bonum. Nec cogeris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non eſt maior quam potentia tua; eſſet autem maior, ſi te ipſo tu ipſe maior eſſes; voluntas enim, & potentia Dei, Deus ipſe eſt. Et quid improviſum tibi, qui noſti omnia: & nulla natura eſt, niſi quia noſti eam? Et ut quid multa dicimus, cur non ſit corruptibilis ſubſtantia, quae Deus eſt, quando ſi hoc eſſet, non eſſet Deus (*d*)?

(*a*) *Ut iam inveneram &c.* = Quid tibi Philoſopho, niſi adclamationes, & plauſus? Summorum, iam diximus l. 6. c. 14. C. ingeniorum eſt, nihil obaeſa praeterire nare, levibus ratiunculis minime adquieſcere; ſed quaelibet ad ſeverioris criticae limam exigere: & ubique, pro diverſarum rerum natura, gravia argumenta meditari, & expetere; nec enim Herculea aut araneis, aut fuſi muliebris filis mancipantur. Et quidem non abſimile l. 6. c. 4. n. 2. profeſſus fueras: *Volebam enim eorum, quae non videntur, ita me certum fieri, ut certus eſſem, quod ſeptem & tria decem ſint*; Adhuc tamen tibi ipſi iamiam catholico quid loquar? Diſputandi alacritatem illam non quidem deponas, ſed oblinias oportet; Scis immenſae lectionis, & eruditionis Iuvenis, martes fortiſſimos, quos nec detinuerant catenae, nec plura armatorum millia concuſſerant, blanditiis factos manſuetos, & amore proſtratos. Eccleſia pia mater divaricatis ulnis te praeſtolatur, ut caſte amplectatur, & ad altam aeternae ſe-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

felicitatis Patriam, a qua primus tuus parens te deiecerat, laeta perducat; Equidem te nec stupidum, nec credulum volo, sed & interim eius testimonio plurimum deferas, quae a Christo edocta, non fallitur; eique, ut potuit, facta similis, ingenua ubique est, teque fallere nec amat, nec potest. Crede tantae Matri, ab Angeli, & hominis arbitrio, velut a deficiente caussa peccata fluere & inde qua ratione id cum Philosophia, cuius te oraculum veneror, compatiatur, atque cohaereat, citra meriti iacturam; & feliciter etiam disputabis.

Quanquam enim vero late Augustinus loquatur: *Sic enim nitebar cetera invenire*: potissimum tamen peccati caussam intuetur a prodit que, ut in capitis summario innuimus, ideo se in huius examine dogmatis tortum, ideo nihilominus a Manichaeis prorsus divisum, quod non quamcunque rationem quaereret, sed &c.

Ceterum gravissimam solidissimamque observationem: Deum id esse quo melius quidquam excogitari nequit: innumerorum dogmatum foecundam parentem, nedum ipse Augustinus alibi: sed & Anselmus egregie digerit in Monologio, c. 2. 3. & 4. in Prosologio, c. 15.

(*b*) *Idest unde sit ipsa corruptio.* = Aestus suos circa apertam mali caussam recolens, iudicat non ita eo de aenigmate fluctuantes dimittendos esse lectores: unde illud, quanqu m dextere exsolvit. Peccatum nempe quaedam corruptio est, unde optime in creaturae naturam ad nihilum, unde emersit, tendentis revocatur; at male omnino in Deum, qui a corruptione prorsus liber est, ut a violentia.

(*c*) *Nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improviso casu.* = Tres fontes expendit, e quibus corruptio possit emergere. Sic mala a nobis sunt, aut voluntate, ut manifestum est; Aut necessitate, ut cum naturales laese concupiscentiae motus exsurgunt; vel quando (casus tamen minus frequentes, & non facile tales credendi) vehementissimi stimuli rationem, seu libertatem (1) absorbent. Est vero corruptio nostra improviso casu, cum foedum obiectum subito pellicit. Ex quibus tamen sola prima corruptio moralis est, & reputatur ad culpam. Harum a corruptionum vel similium qualibet procul Deum abesse acribus hic argumentis Augustinus evincit; ex quibus etiam diligenti meditatione expensis pro variis disputatae rei modis, & hypothesibus argumenta plura deduci, ac formari possunt. Unde nec facile, ut nobis videtur, integer Augustini sermo ad certam unam apertam formam, maxime in prima parte de voluntate deducitur. Non male tamen sic idem sermo colligitur & exponitur. I. Non corrumpitur Deus voluntate; Qu ndoquidem sibi non vult nisi bonum: ut bonum adsequatur, necessum haud est corruptione ad aliena ire: ipsemet enim bonum est, quod sibi vult, maxime q oniam ipsa corruptio malum est. II. Non necessitate: Si enim voluntas tua tanta est, ut constantissime bonum velit: pariter potentia, quae aeque ac voluntas magna est (dem enim sunt) nequibit a bono divertere. III. Non tandem improviso casu Deus corrumpi, aut violari potest; Ipsi enim ab annis aeternis rerum omnium futurarum, immo & possibilium apprime conscio, & cuius etiam scientia sunt quaecunque sunt, novi, aut improvisi quidquam obiici nequit.

Henricus Wangnereck ita hunc locum exponit „ Deus immutabilis, „ ideoque, eius voluntas *non deficit in malum*, & inviolabilis, ideo- „ que *cogi non potest ad poenam*: „ non ab alio, quia omnibus fortiori „ non a seipso, quia non est potentia „ eius maior quam voluntas, ut pos- „ sit invita pati a potentia.] Haec vera sint, & etiam forte ex aliis Augustini scriptis depromta. Sed quid ad praesentis sermonis expositiorem? Non voluntate corrumpi Deum Augustinus hic inquit, quia vult sibi bonum, corruptio autem bonum non est; non quia *immutabilis &c.* Nec, minime ad poenam cogi, quod potentia maior non sit quam voluntas; sed ex opposito (ut omnes, & ipse etiam Henricus legit) quia voluntas non est maior potentia.

Argumentum autem exorditur S. D. ab illis verbis: *Quoniam ipse est Deus*: quod ex iis, ditissimo velut è fonte dotes insignes effluant, quae inde proponuntur.

Ex illis verbis: *Nulla natura est, nisi quia nosti eam* Thomistica, & fere communis sententia (cui & alibi saepe Augustinus suffragatur) stabiliri posset contendens, ad Scholae rigorem dicendum esse, futura esse quaecunque talia

sunt,

(1) Vide S. Thom. p. 2. q. 77. ar. 2.

sunt, quia Deus ea praenovit; non praenovisse Deum, quia futura erant. Sed dum ad communem utilitatem scribimus, nolumus ullius Scholae, quae alicui peculiaris videri posset partes agere.

(d) *Quando si hoc esset, non esset Deus?* = Cum Deus a quocunque accidenti expeditus sit: quidquid aut mali ei adfigis, aut boni ab ipso tollis: mox totum infringis, ac Deum negas. At vero speciali id ratione, si corruptioni subiicias, primos enim de Numine conceptus tollis: Est siquidem illud cuius essentia existere est; cuius virtute quod non erat fuit: quodque est in nihilum minime abit. An ne igitur citra nedum errorem, sed implacabilem verborum luctam, & etiam insaniae notam tali Numini corruptionem dabis, quae labi quoddam est, ac deficere.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

Nulla malum ratione in Deum revocari posse omnino suasus, in illius detegendo fonte adhuc torquetur. Universam creaturam tum corporalis, tum spiritualis ordinis in unum collectam quasi spongiam a Deo nullis finito limitibus mari comparato, undique obsitam, ac penetratam sibi fingit; & quaerit unde ipsi spongiae malus genius irrepserit? Si dicas malam praeexstitisse materiam, quam formavit, ordinavit, infectam tamen omittens; Cur, inquiet ipse? An Omnipotens eam ab omni detergere sorde non valuit? Cur eam adsumere in opus, & non potius consumere? Aegre ipso ferente consistere potuit? Si aeterna, cur immensa temporis spatio illam non curans, tanto post ad opus adsumsit? Quod si subito otii pertaesus, suam voluit exercere potentiam: quam bene illam ad nihili abyssum reiiciendo: ut sic solus ipse emineret, bonum verum, totumque, summum, & infinitum! Aut si aequitas postulabat, ut a tanto bono secundae bonitatis quidquam emergeret: cur non potius priori inquinata materia demta, novam defaecatissimam instituere, ex qua omnia itidem prorsus munda fabricarentur? Tot, ac talibus Augustinus olim quaestionum ambagibus tortus, dum mali latentem fontem utroque oculo cuperet intueri: & interim mortis imagine gravissime punctus, ac territus. Quanquam iam in Catholica Ecclesia Christi fidem serio teneret, quam quidem ita imperfectam, & fluitantem magis in dies formabat, ac stabiliebat.

ET quaerebam, unde malum; & male quaerebam: & in ipsa inquisitione mea non videbam malum (a). Et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in ea cernere possumus, sicuti est terra, & mare, & aer, & sidera & arbores, & animalia mortalia: & quidquid in ea non videmus, sicut firmamentum caeli, insuper & omnes Angelos, & cuncta spiritalia eius: sed etiam ipsa quasi corpora essent, locis & locis ordinavit imaginatio mea; & feci unam massam grandem distinctam generibus corporum creaturam tuam (b), sive quae vera corpora erant, sive quae ipsa pro spiritibus finxeram; Et eam feci grandem, non quantum erat, quod scire non poteram, sed quantum libuit, undique versum sane finitam. Te autem, Domine, ex omni parte ambientem & penetrantem eam, sed usquequaque infinitum; Tanquam si mare esset ubique, & undique per immensa spatia infinitum solum mare: & haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam tamen, plena esset undique spon-

gia

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

gia illa ex omni sua parte ex immenso mari: sic creaturam tuam finitam, te infinito plenam putabam; et dicebam: Ecce Deus, & ecce quae creavit Deus: & bonus est Deus, atque his validissime longissimeque praestantior; sed tamen bonus bona creavit, & ecce quomodo ambit atque implet ea. Ubi ergo malum, & unde, & qua huc irrepsit? Quae radix eius, & quod semen eius? An omnino non est? Cur ergo timemus & cavemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur, & excruciatur cor. Et tanto gravius malum, quanto non est, quod timeamus, & timemus. Idcirco aut est malum, quod timemus: aut hoc malum est quia timemus. Unde est igitur? quoniam Deus fecit haec omnia, bonus bona. Maius quidem & summum bonum minora fecit bona: sed tamen & creans & creata, bona sunt omnia. Unde est malum? An unde fecit ea, materies (c) aliqua mala erat, & formavit atque ordinavit eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non converteret? Cur & hoc? an impotens erat totam vertere & commutare, ut nihil mali remaneret, cum sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere voluit, ac non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset omnino? Aut vero exsistere poterat contra eius voluntatem? Aut si aeterna erat, cur tamdiu per infinita retro spatia temporum sic eam sivit esse, ac tanto post placuit aliquid ex ea facere? Aut iam si aliquid subito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, ut illa non esset: atque ipse solus esset totum, verum, & summum, & infinitum bonum. Aut si non erat bene, ut non aliquid boni etiam fabricaretur & conderet, qui bonus erat: illa sublata & ad nihilum redacta materia, quae mala erat, bonam ipse institueret, unde omnia crearet. Non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea, quam ipse non condiderat, adiuvaretur materia. Talia volvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis de timore mortis, & non inventa veritate, stabiliter tamen haerebat in corde meo (d), in Catholica Ecclesia fides Christi tui, Domini & Salvatoris nostri: in multis quidem adhuc informis, & praeter doctrinae normam fluitans (e), sed tamen non eam relinquebat animus, immo in dies magis magisque imbibebat.

(a) *Et in ipsa inquisitione mea non videbam malum.* = Cur male quaerebam, nisi deficiens iniusto mali examine? Malum igitur defectus quidam est; adeoque solam ipsam inquisitionem meam adtendens, mali naturam, caussamque deprehendere poteram.

Haec autem inquirit, ut vides, certus cum Ecclesia Catholica, peccatum nullo modo revocandum in Deum.

(b) *Distinctam generibus corporum creaturam tuam.* = Lectio haec est Ver. Am. Er. Lov. Som. Wangnereck BB. & septem e nostris MSS. At MSS. 4. a BB. laudati, nec non 2. S. Cr. unus Med. unus item S. Mar. & Ricar. *creaturarum tuarum*. Verum sermonis huius (ex quo communis lectio firmatur) talis est sensus: Et manuum tuarum opus, in diversa distributum, feci quasi massam grandem. Vel: Et feci unam massam grandem .... quae creatura tua esset. Prior tamen sensus probabilior est.

Ceterum Deum, ut patet, non ita serio Augustinus credidit: sed ita sibi finxit ad bene inspiciendum, ac disputandum, unde nobis malus genius irrepserit. Ut autem metaphora potuit fieri, optime Dei immensitatem cuncta pervadentem expressit. Certe quid amplius valuere Philosophorum summi naturali minerva? Aratus poeta, ac philosophus:

„ Ab Iove principium facimus, quem
„ dicere nunquam
„ Cessant ore viri, Iove nam sunt
„ omnia plena:

„ At-

„ Atque hominum coetus implet si-
„ mul aequora ponti
„ Et portus Iove mortalis namque in-
„ diget omnis
„ Eius enim genus existimus &c.

Quae postrema verba Apostolus Act. 17. 28. ore suo consecravit (1). Quibusque similia dedere Pythagoras, Phoclydes, Pindarus, Ovidius.

(c) *Unde est malum? An unde fecit ea, materies &c.* = Ita BB. qui in imo margine „ Ita MSS. cum Bad. & „ Arn. At Am. Er. Lov. mutata in„ terpunctione habent, *Aut unde fecit ea? Materies &c.*] Nobiscum sunt etiam Vet. & MSS. septem Etruriae. At Som. Wangn. & MSS. 4. oppositam lectionem habent.

Nostrae lectionis hanc rationem damus: Non adhuc Augustinus materiae, unde factum universum hoc fingi potest, suspicionem induxerat; non igitur adeo commode legitur; *Aut unde fecit ea?* quod suspicione de creatura a materia infecta, a qua deducta est, posterius videtur. Congruum autem eius rei examinis & suspicionis exordium est; *An unde &c.*

Ceterum Deus e nihilo universum eduxit; in quo maxime omnipotentiam exercuit: prodiditque esse se infinitae virtutis. Facta autem hypothesi, inquinatam praeextitisse materiam, optima est Augustini disputatio, aequi fluctus, & aestus. At quis nedum Catholicus, sive Christianus, sed vel tantum unius Numinis cultor hypothesim illam serio permittet? Materia enim ante quamlibet Dei actionem, quam *ad extra* viri de Schola appellant, exsistens nequivit seipsam conficere; alterum ergo numen fingas oportet, a quo sit illa confecta.

(d) *Stabiliter tamen haerebat in corde meo &c.* = Henricus Wangnereck hunc locum dilucidans, expendit Augustini progressus in divina sapientia, & inde addit „ Solum restabant duae ex „ haeresi Manichaeorum reliquiae. I. „ Nondum *intelligebat* Deum esse in„ corporeum. II. Quomodo malum es„ set, nec ulla tamen creatura mala es„ set. Ideoque *fidem suam* vocat *in* „ *multis informem*, nondum scilicet Ca„ tholicus, sed Catechumenus inter Ca„ tholicos.

Qua ratione homo Manichaeorum adhuc reliquiis infectus Catholicam fidem teneret, licet informem: & Catechumenos inter adcenseretur; qua item ratione iam Catechumenus, nondum Catholicus esset, non videmus.

Dicimus ergo, quod alibi innuimus, Augustinum Manichaeorum blasphemias, earumque reliquias iam abiecisse: sed utcunque Ecclesiae recentis dogmatibus de eorum modis tortuum ac viis; quod & viris de Schola prorsus Catholicis passim contingit; Quod ea verba designant: *In multis quidem adhuc informis, & praeter doctrinae normam fluitans.* Informis hic veritas dicitur, quae confusa est, maleque digesta. Unde quod veritas informis, hoc praeter doctrinae normam fluitans. Doctrinae norma eius modus ac via est. Sic qui liberum arbitrium, & efficacem Dei gratiam fatetur; qua ratione autem unum cum alio consistat ignorans, Ecclesiae dogma tenet, & praeter doctrinae normam fluitat. *Norma* enim mensura, vel ordo quidam est. Sed & aliis rationibus Augustini doctrina adhuc informis erat: quod scilicet caritate, vel gratia Deo acceptum faciente destituta: & quod baptismate Christianorum caractere minime obsignata esset.

(e) *Praeter doctrinae normam fluitans.* = Bad. Am. Vet. Er. Lov. & Wangn. quibus 3. MSS. suffragantur, *fluctuans*. Sed aptius Som. BB. 2. MSS. Med. 2. S. Mar. Ricar. Fes. Car. & optimus S. Cr. *fluitans*. Hoc enim verbum levem, illud magnum motum designet. Iam autem vix non omnino in Ecclesiae sinu Augustinus conquiescit. Et quidem non inquit S. Doctor, circa, sed, *praeter doctrinae normam*. Unde vero (ex qua haec metaphora) praeter vasis mensuram vadens, seu a vase cadens, *fluitat*, non fluctuat. Et est sensus se a doctrinae norma, hoc est modis, vel mensuris exiisse. Idem autem verbum in eamdem propemodum significationem adsumit S. D. lib. 13 c. 2. n. 2. & c. 4. & lib. 2. de Gen. ad litt. c. 1. n. 1. ut referemus l. 12. c. 8. C. Item l. de Gen. Imperf. c. 10. n. 32. & alibi.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CA-

(1) Vide infra c. 9.

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Ut videas quam e proximo hoc anno salutaret Catholicae Ecclesiae defaecatam doctrinam, profitetur se iam olim Mathematicorum deliramenta abiecisse. Firmino enim ea, in arte haud eximio, eximiorum tamen consultori curiosissimo, ab ipso quaedam ex ea sciscitanti, interim nutans, quod occurrebat reposuit: addens tamen sibi prope iam persuasum, ridicula esse illa, & inania. Tum vero Firminus candide factum exhibuit, a Patre, eiusque amico observatum, duos videlicet sub eadem prorsus constellatione genitos in sortes maxime dissimiles, atque contrarias abiisse. Qua experientia ab immodicis eius artis fautoribus diligentissime inspecta mirum Augustinus in modum concussus, superstitionem illam prorsus exuit, ab eaque doctos, & acri sermone Firminum quoque semovit. Inde autem accepto aditu, ne cuiuspiam nimis duri, de exacta facti veritate ambigentis pertinacia in detectae veritatis discrimen posset adduci: geminorum arcanum (Esau, & Iacob in exemplum adsumtis) sibi obiecit, quos sub eodem stellarum inspectu effusos admodum dissimiles sortes non raro sequuntur.

I. IAm etiam Mathematicorum fallaces divinationes, & impia deliramenta reieceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animae meae miserationes tuae Deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos, nisi vita quae mori nescit, & sapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine, qua mundus administratur usque ad arborum volatica folia? Tu procurasti pervicaciae meae, qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni, & Nebridio adolescenti mirabilis animae: illi vehementer adfirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti, non esse illam artem (*a*) futura praevidendi: coniecturas autem hominum habere saepe vim sortis, & multa dicendo, dici pleraque ventura, nescientibus eis qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus. Procurasti ergo tu hominem amicum, non quidem segnem consultorem Mathematicorum, nec eas litteras bene callentem, sed, ut dixi, consultorem curiosum, & tamen scientem aliquid quod à patre suo se audisse dicebat: quod quantum valeret ad illius artis opinionem evertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus (*b*), liberaliter institutus & excultus eloquio, cum me tanquam carissimum de quibusdam suis rebus, in quas saecularis spes eius intumuerat consuleret, quid mihi secundum suas, quas constellationes appellant, videretur: ego autem qui iam de hac re in Nebridii sententiam flecti coeperam, non quidem abnuerem coniicere ac dicere quod nutanti occurrebat: sed tamen subiicerem, prope iam mihi esse persuasum, ridicula esse illa & inania. Tum ille mihi narravit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum, & habuisse amicum aeque illa simulque sectantem, qui pari studio & collatione flatabant in eas nugas ignem cordis sui (*c*), ita ut mutorum quoque animalium, si quae domi parerent, observarent momenta nascentium, atque ad ea positionem caeli notarent, unde illius quasi artis experimenta col-

colligerent. Itaque dicebat, audisse se a patre suo, quod cum eumdem Firminum praegnans mater esset, etiam illius paterni amici famula quaedam pariter utero grandescebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum suarum partus examinatissima diligentia nosse curabat. Atque ita factum esse, ut cum iste coniugis, ille autem ancillae dies & horas minutioresque horarum articulos cautissima observatione numerarent, enixae essent ambae simul, ita ut easdem constellationes, usque ad easdem minutias utrique nascenti facere cogerentur, iste filio, ille servulo. Nam cum mulieres parturire coepissent, indicaverunt sibi ambo, quid in sua cuiusque domo ageretur, & paraverunt quos ad se invicem mitterent, simul ut natum quod parturiebatur esset cuique nuntiatum, quod tamen ut continuo nuntiaretur tanquam in regno suo facile effecerant. Atque ita qui ab alterutro missi sunt tam ex paribus domorum intervallis sibi obviam factos esse dicebat, ut aliam positionem siderum, aliasque particulas momentorum, neuter eorum notare sineretur; Et tamen Firminus amplo apud suos loco natus, dealbatiores vias saeculi cursitabat (d), augebatur divitiis, sublimabatur honoribus: servus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato, dominis serviebat, ipso indicante, qui noverat eum.

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

II. His itaque auditis & creditis, talis quippe narraverat (e), omnis illa reluctatio mea resoluta concidit; & primo Firminum ipsum conatus sum ab illa curiositate revocare, cum dicerem constellationibus eius inspectis ut vera pronuntiarem debuisse me utique videre ibi, parentes inter suos esse primarios, nobilem familiam propriae civitatis, natales ingenuos, honestam educationem liberalesque doctrinas. At si me ille servus ex eisdem constellationibus (quia & illius ipsae essent) consuluisset, ut eidem quoque vera proferrem, debuisse me rursum ibi videre abiectissimam familiam, conditionem servilem, & cetera longe a prioribus aliena, longeque distantia. Unde autem fieret ut eadem inspiciens diversa dicerem, si vera dicerem; si autem eadem dicerem, falsa dicerem: inde certissime colligi ea (f); Quae vera consideratis constellationibus dicerentur, non arte dici, sed sorte; quae autem falsa, non artis imperitia, sed sortis mendacio (g). Hinc autem accepto aditu (h), ipse mecum talia ruminando, ne quis eorumdem delirorum qui talem quaestum sequerentur, quos iam iamque invadere atque irrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi, aut illi pater falsa narraverit: intendi considerationem in eos, qui gemini nascuntur, quorum plerique ita post invicem funduntur ex utero, ut parvum ipsum temporis intervallum, quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana observatione non possit, literisque signari omnino non valeat, quas Mathematicus inspecturus est, ut vera pronuntier. Et non erunt vera quia easdem litteras inspiciens, eadem debuit dicere de Esau & Iacob, sed non eadem utrique acciderunt; Falsa ergo diceret: aut si vera diceret, non eadem diceret, etiamsi eadem inspiceret. Non ergo arte sed sorte vera diceret. Tu enim Domine iustissime, moderator universitatis consulentibus consultisque nescientibus occulto instinctu agis (k): ut dum quisque consulit, hoc audiat quod oportet eum audire occultis meritis animarum ex abysso iusti iudicii tui, cui non dicat homo: Quid est hoc? ut quid hoc? non dicat, non dicat; homo est enim (l).

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(a) *Non esse illam artem* = Ita Vet. Am. MS. a BB. nulla exceptione laudati & undecim e nostris MSS. At editi, quos BB. sequuntur, *ullam*. Fortean quia sic passim loquimur. Concinnius tamen pro Augustino, *illam*: sermo est enim de arte illa sic decantata. Hic autem refert se Augustinus ad quod enarraverat l. 4. c. 3. n. 3.

Quanquam vero Augustinus superstitiosa Astronomia aliquando captus sit: nunquam tamen arbitrii humani iura prorsus sustulit; Quod iam olim observabat Ludovicus ab Angelis de Vita, & Laudibus S. Doctoris lib. 1. c. 4. hisce verbis: *Astrologus fuit: sed liberi arbitrii nunquam arbiter, ex variis stellarum aspectibus, & suspectis indiciis, de quibus*, mihi persuasum *ait &c.*

(b) *Nomine Firminus*. = Bollandi Continuator ad diem 28. Augusti in *Actibus prioribus, sive prima vitae parte &c.* c. 14. 6. quasi suspensus profitetur: *Firminus hic alibi mihi non occurrit*. Nec quidem nobis occurrit: quid ergo? Anne ut homo inducitur; quem totius orbis fama celebraret, vel celebrare deberet?

Firminus hic ab Augustino tanquam carissimo, & in Mathematicis celeberrimo secretiorum suarum rerum iudicium consiliumque postulavit; Forte utrum nobile munus, in quod deperibat, sibi obventurum esset? Recole dicta lib. 4. c. 3. A.

(c) *Flatabant in eas nugas ignem cordis sui*. = Diligentissimis Benedictinis Patribus adstipulamur, qui haec observant „ In editis plerisque: *& collatione flagrabant in eas nugas igne cordis sui*. Castigavit Arn. *flabant ignem*. „ Nos ex MSS. restituimus *flatabant*: „ quo in verbo quia minime familiare erat, lapsi sunt librarii, & locum corruperunt. Id porro usurpat Arnobius „ adversus Gentes lib. 2. circa medium, „ *Quid mimulos, histriones, cantores tuba, tibia, calamoque flatantes*.] Vet. & MSS. 2. S. Cr. sunt cum ceteris editis. MS. S. Mar. cum Arn. At unus S. Mar. Car. & Fes. *flagitabant*.

Omnium tamen lectionum est idem sensus: Firmini Patrem scilicet, eiusque amicum cordis intimis, & vehementer in Astronomicarum nugarum amorem deportatos.

Inquiens infra Augustinus: *tanquam in regno suo facile efferebant*: familiam regno comparat, cui paterfamilias tanquam rex praesidet. Hinc vulgatum illud de familiae digniori: *Ognuno è principe in casa propria*.

(d) *Dealbatiores vias saeculi tursitabat*. = *Ioannes Pherrepontus* ita hunc locum exponit „ Viae munitae opere „ publico quadrato lapide, calce in„ terlito stratae erant, quae cum resi„ ciebantur, nova calce hiantibus lapi„ dum rimis immissa, dealbatae videban„ tur; quamobrem *dealbatiores viae* di„ ci vulgo poterant quae diligentius cu„ rabantur, ac proinde commodiores e„ rant. Hinc translata videtur haec „ metaphora. Vide si placet, *Nicolaum* „ *Bergierium* de publicis, & militari„ bus Imperii Romani viis lib. 11. c. „ 18.

Simplicius, ac minori eruditionis ostentatione eamdem metaphoram dilucidaverat iam olim Henricus Wangnereck: *Splendidiores*, inquit, *honoratiores, & hominum iudicio feliciores: cum saepe in oculis Dei melior, adeoque & felicior sit Servus, quam Dominus*.

Cui horum palma danda est? Posteriori; Nec enim quaerimus quis dealbatiora verba eructaverit; sed quis aptius ad punctum collimaverit, & verosimilius Augustini mentem retexerit. Tota ea machina de viarum albedine tanto erecta labore ad Hypponenses plagas, in quibus haec Augustinus scribebat, deportata mox fortassis praeceps rueret: nec enim manifestum est apud easdem eum pingendi usum invaluisse. Sed utut res ista se habuerit; Semove prudens Lector verborum fucum: & dic mihi: an probabilius censeas, virum sanctissimum eo loci ubi humanam vanitatem, saeculique fucum exsecratur, ex profana, & peculiari re metaphoram suam sumsisse; & non potius communem, maxime apud Ecclesiasticos ornate dicendi modum sequutum: quo rem in secretioribus lutulentam, ac trucem: in speciem splendidam, & pellicientem dealbatam appellamus? Sic Apostolus Actor. 23. 3. Ananiam Sacerdotii splendore malitiam & livorem contegentem dealbatum parietem appellavit: *Percutiet te Deus paries dealbate*. Cuius metaphorae vim sensumque non ex nostro, non ex alieno, sed ex ipso Augustinensi marte tibi exhibemus: *Paries quippe dealbatus hypocrisis est, idest simulatio sacerdotalem praeferens dignitatem, & sub hoc nomine tanquam candido tegmine interiorem quasi luteam turpitudinem occultans*. De Serm. Domini in monte secundum Matth. lib. 1. c. 19. n. 58. Et lib. de Mendacio, c. 15.

15. n. 27. *Altissime intuens sacerdotium Iudaeorum iam tale factum fuisse, ut nomine forinsecus niteret, intrinsecus autem luteis concupiscentiis sorderet*. Et ipse Redemtor Matth. 23. v. 27. & 28. *Vae vobis Scribae, & Pharisaei hypocritae: quia similes estis sepulcris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa, intus vera plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos &c.*

Haec potius pia, graviora, notiora, religioso scriptore digna Augustinum inspexisse censendum est: quam peculiarem ineptiam illam viae calce depictae. Peculiarem dixi, non quasi non omnibus notam; quovis tempore siquidem, & etiam num, non in quibusdam, sed in plurimis Europae partibus & privatae & publicae viae ea ratione contexuntur, atque firmantur. Unde non est cur *Pherepenus* prodat rem illam cuiquam minime caeco notissimam, velut ex eruditione recondita. In cassum nempe curat semper, & ex quacunque ineptia: *Et vincire novis tempora floribus*. Ut cum Horatio loquar lib. 4. Od. 1.

(*e*) *Talis quippe narraverat*. = Testis nimirum omni exceptione maior. Firminus quidem ea superstitione vehementer captus fuerat: qui a Patre simili genii homine superstitionem illam acceperat. Quicunque autem quod in proprium caput verget deponens, testis dicitur omni fide dignissimus. Innuit autem S. Doctor, non se tum primum, sed maxime ac prorsus superstitionem illam abiecisse. Iam enim Firmino contestatus fuerat, *prope sibi persuasum, ridicula esse illa, & inania*.

(*f*) *Inde certissime colligi ea*; *Quae vera &c.* = In obsequium BB. sic scripsimus, qui in Syllabo codicum, ad quos de novo &c. haec admonent „ MSS. „ tres Angl. *inde certissime colligi ea*. „ Sic legendum emendata interpunctio„ ne, quam in textum induxeramus.] Editi passim scribunt: *Inde autem certissime colligi, ea, quae vera &c.* Immo non, *colligi*, sed, *collegi*; ex eo forte decepti, quod velut apud semetipsum solus Augustinus disputet; cum tamen *hic* sermo ad argumentum referatur Firmino exhibitum: *Cum dicerem &c. debuisse me &c.* quibus verbis *colligi* respondet, non, *collegi*.

Quod ad interpunctionem spectat, quam potissimum Patres emendatam voluere minoris momenti res est, ut constat. Nec adeo facile emendationem talem urgenti caussa factam fuisse probabitur. Aliqui autem ex nostris MSS. fere adsentiuntur.

(*g*) *Sed fortis mendacio*. = Dixerat vera nonnunquam a Mathematicis adtigi, non arte, sed sorte; Ne autem censeres *sortem* Paganorum sensu positam, quasi quiddam sit, quod res has inferiores teneat, impellat, ac moderetur: addit in cassum ire Mathematicorum iudicia sortis mendacio, nempe sortis inconstantia; sors autem inconstans pro hac re idem est ac casus. Noli mirari igitur, vel artis imperitiam suspicari, cum Mathematicum deceptum audis: id enim artis natura postulabat: nonnisi quippe sorte, scilicet casu aliquotiens collimavit ad punctum. Recole dicta l. 4. c. 3. H.

(*h*) *Accepto aditu &c.* = Bad. Am. Er. cum quinque MSS. a BB. laudatis, quibus suffragantur MSS. 4. *auditu*. Non intoleranter, quasi inde fuerit illuminatus. At verosimilior, & concinnior praelata vox: quam Vet. Lov. Som. Wangn. & novissime BB. nec non 3. MSS. Med. MS. S. Mar. Ricar. Fes. Car. habent: ea enim viam sibi parasse S. Doctor significat ad exeundum a Mathematicorum manibus, eosque revincendos. Negata enim per summam audaciam experientia a Firmino exhibita: solerter Augustinus adtendit, idem & quidem ampliori iure geminorum exemplo urgeri posse. Illi enim aut eodem prorsus tempore effunduntur: aut tam brevi morula discrepant, ut diversae rationes humana diligentia in Caelis inspici nequeant &c.

(*i*) *Non eadem diceret, etiamsi eadem inspiceret*. = Et lectionem hanc in obsequium BB. praetulimus; Cum aeque bene plures codices, ut Vet. Fes. unus MS. S. Mar. habeant: *at eadem inspiceret*; a quibus non discordat quo ad rem argumenti Car. omittens, *at*, scilicet: *Non eadem diceret: eadem inspiceret: non ego &c.* MS. S. Mar. *aut si eadem &c.* Am. Er. MS. S. Cr. omnino male: *si eadem inspiceret: Non ergo &c.* MS. Ricar. *aut eadem inspiceret. Non &c.*

Hoc argumentum contra Priscillianistas, aliosque fatuos astrorum captivos Gregorius aliique Patres Augustino posteriores recuderunt, inculcarunt; sed vide an quisquam ut ille ad Dialecticae iura tam bene, & exacte?

(k) *Occulto instinctu agis, ut &c.* = Iam integrum Vindiciani responsum confirmat, seu edisserit, aut aequivocis verbis expressum manifestum, ac tutum red-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

reddit. Sortem ille obtulerat lib. 4. c. 3. & etiam instinctum ab alto manantem: *Si ex anima humana superiore aliquo instinctu, nesciente quid in se fieret &c.* Et sortem hic adstruit Augustinus: mendacem tamen, idest inconstantem, quae videlicet in idem vadat cum casu. Et occultum instinctum, qui tamen in Deum universitatis moderatorem, non in sortem, non in fatum, vel fortunam revocetur.

Verum integrae sententiae, maxime eorum verborum, *occultis meritis animarum*, sensus nonnihil obscurus est. Fortassis intuetur divinae praedestinationis abyssum, e qua ad homines quaedam non raro dimanant, pro quibus si merita postules, palpes ad tenebras. Non artis excellentia, vel imperitia, sed praedestinationis abysso occulto instinctu agente Mathematici aut vera, aut falsa praenuntiant. Et eadem abysso, seu occulto Dei iudicio contigit, Augustinum a Firmino, & hunc ab Augustino quaedam reportare, quibus utriusque fatus facta est.

Inquies tamen: Duo Augustinus reposuit: Sortem: & Numinis occultum instinctum. Si Mathematicorum metamorphoses divino instinctu ordinantur, non igitur in sortem revocandae sunt.

R. Quae praeter naturae iura in inferioribus hisce conspiciuntur: & Dei non certo manifestoque, sed recondito & occulto tantum iudicio diriguntur, non male humano sensu ac verbo in casum revocamus: natura scilicet pensata, non eius occulto motore. Alias cum nihil praeter divinam dispositionem vel contingat, vel contingere possit, *casus* vox delenda erit ab orbe. Sic te iaculo, quo volebas feram, hominem confodiente, casum habemus: quanquam id praeter omnem Numinis voluntatem factum, vel suspicari haereticum, impium, & iusta etiam in Philosophia erroneum sit.

(l) *Homo est enim.* = Divinorum iudiciorum abyssum suspexerat, iuxta illud Psal. 35. 7. *Iudicia tua abyssus multa.* Et alterum Rom. 11. 33. *O altitudo divitiarum sapientiae, & scientiae Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & investigabiles viae eius!* Nunc cum eodem subsumit: *Dicis itaque mihi: Quid &c. O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit &c.* Rom. 9. v. 19. & 20. De quo ipse S. D. Serm. 165. de Verbis Apost. Ephes. 3. (Alias, 7. de Verb. Apost.) c. 7. n. 9. = „ Quare illum, & quare illum: quare „ non illum, atque illum; nolo a me „ quaeras. Homo sum: profundum cru„ cis adverto, non penetro: expave„ sco, non scrutor. Inscrutabilia sunt „ iudicia eius, investigabiles viae eius. „ Homo sum, homo es: homo erat qui „ dicebat: O homo tu quis es, qui re„ spondeas Deo? Homo dicebat, homini „ dicebat. Audiat homo, ne pereat ho„ mo, propter quem Deus factus est ho„ mo] Vide etiam, si placet, lib. QQ. 83. q. 68. n. 1. & de Diverf. QQ. ad Simplicianum lib. 1. n. 17.

Apud Italicos codices ultima huius sermonis pars ita legitur „ Facendo che „ chiunque ricerca l'avvenire, intenda „ ciò che conviene intendere degli oc„ culti meriti dell' anime ec. ma non „ sappia dir l'uomo, che cosa sia quel„ la, o per qual cagione così si fac„ cia; nò, nol sappia nol sappia perchè „ appunto egli è uomo.

Vah pinguem, in traductore intolerabilem ipsius quoque usitatae Grammaticae ignorantiam! Non inquit Augustinus, *de occultis*, vel, *occultorum*: sed *occultis meritis*: Idest, *Per occulti*, vel, *andando frà tanto occulti i meriti ec.* Nec dixit, nesciat, sed, *non dicat*. Maxime quoniam in interrogatione sermo est. Sic ergo vertendum erat: *A cui* (cioè. a Dio) *non richieda l' uomo: che cosa mai è questa? o pure: a che questa cosa? Ciò non dica, non dica, conciossiachè l' è uomo.*

CAPUT VII.

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X.Theod.VII.

ARGUMENTUM.

Mathematicorum vinculis solutus, adhuc in liquida mali origine detegenda caligabat. Ne censeas tamen omni divina luce destitutum, profitetur iam tum Deum exsistere, in substantia incommutabilem, humanas res curare, & iudiciaria maiestate discutere, in Christo, atque Scripturis ab Ecclesia exhibitis aeternae patriae viam positam non ignorasse, libenter professum esse, lucida, acri adsensione tenuisse. Horum dogmatum tuta velut in arce consistentium nullo discrimine, in adserenda peccati caussa deficiebat: & quidem tot talibusque aestuantis pectoris stimulis, & angoribus, ut eorum numerus, ac pondus nonnisi Numinis lancibus penderentur. Adeoquod licet cum carissimis secretiorum etiam rerum suarum profusus, nedum liberalis proditor esset: adhuc merito diceres Augustini angores illis vix paululum notos. Id vero in quemdam ingenii sui fastum revocat; Cum siquidem in Numen, si ipsi credimus, audacem frontem erigeret, in infimarum rerum captivitatem ire meruit, earumve crassis imaginibus opprimi.

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis solveras & quaerebam unde malum, & non erat exitus. Sed me non sinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam, & esse te, & esse incommutabilem substantiam tuam, & esse de hominibus curam & iudicium tuum, & in Christo filio tuo Domino nostro, atque in Scripturis Sanctis, quas Ecclesiae tuae Catholicae commendaret auctoritas, viam te posuisse salutis humanae, ad eam vitam, quae post hanc mortem futura est. His itaque salvis, atque inconcusse roboratis in animo meo, quaerebam aestuans, unde sit malum? Quae illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus, Deus meus! Et ibi erant aures tuae, nesciente me (*a*). Et cum in silentio (*b*) fortiter quaererem, magnae voces erant ad misericordiam tuam, tacitae contritiones animi mei. Tu sciebas, quid patiebar, & nullus hominum (*c*); Quantum enim erat quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum? Numquid totus tumultus animae meae, cui nec tempora, nec os meum sufficiebat, sonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum (1), quod rugiebam a gemitu cordis mei, & ante te erat desiderium meum, & lumen oculorum meorum non erat mecum (*d*). Intus enim erat, ego autem foris (*e*). Nec in loco illud: at ego intendebam in ea quae locis continentur, & non ibi inveniebam locum ad requiescendum: nec recipiebant me ista, ut dicerem (*f*); Sat est, & bene est: nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset bene. Superior enim eram istis, te vero inferior (*g*), & tu gaudium verum mihi subdito tibi, & tu mihi subieceras quae infra me creasti. Et hoc erat rectum temperamentum, & media regio salutis meae, ut manerem ad imaginem tuam (*h*), & tibi serviens dominarer corpori. Sed cum superbae contra te surgerem (*i*), (2) & currerem adversus Dominum in cervice crassa scuti mei

(1) Psal. 37. (2) Iobi 15.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

mei (k), etiam ista infima supra me facta sunt, & premebant, & nusquam erat laxamentum & respiramentum. Ipsa occurrebant undique acervatim & conglobatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum, ipsae opponebantur redeunti, quasi diceretur: Quo is indigne & sordide? Et haec de vulnere meo creverant, quia humiliasti tanquam vulneratum superbum (1), & tumore meo separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos.

(a) *Et ibi erant aures tuae, nesciente me.* = Ad Dei clementiam, subsidiaque designanda phrasis ex Sacris Scripturis depromta: *Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me*. Psal. 30. 3. ut etiam Psal. 16. 6. & 87. 3. In gemitibus illis, Augustino non adtendente, Deus erat, qui eos ordinabat: quibusque ad clementiam flectebatur. Vide cap. seq. A.

Superiora verba, *& esse de hominibus curam, & iudicium tuum:* in Italicis versionibus ita leguntur: *Voi avete cura degli uomini, e con rettitudine li giudicate*. Perperam omnimodo! & in Grammaticam nempe, & in Augustini scopum. Neque enim de rectitudine iudicii quidquam habetur. Et S. D. nos certiores facit, iam tum divinam providentiam (quam Philosophorum nonnulli inficiati sunt) & quidem integram, serio tenuisse: qua scilicet nedum homines curat, sed & eorum actiones ad iudicium deducit. Unde vox illa, *rettitudine* delenda est, quae sancta utique est, sed ad praesentem sermonem minime spectat.

(b) *Et cum in silentio &c.* = Silentium hocce altum pectoris secretum intelliges. At ego tibi interim minime abnuens, longe probabilius existimo nobile silentium illud Deo gratum animum esse, ab exterioribus hisce modesta disputatione ad Deum erectum, eius voluntati non resistentem, testimonioque non reluctantem. Quod quidem non ad arbitrium: sed ex duplici ipsius Augustini doctrina conicio; Inquit enim sub finem libri Annotat. in Iob ad illa verba c. 39. v. 35. *Semel locutus sum, iterum non adiiciam*. = „ Locutio hic intelligenda est progressus „ animae in haec exteriora, quo relinquit Deum, & ei resistit. Unde maior „ iste progressus etiam clamor in Scriptura appellatur, cum dicit Deus clamorem Sodomorum (2) ad se pervenisse. „ Cui locutioni, atque clamori contrarium est beatissimum illud silentium, „ de quo dicitur, Et silebit sine timore „ ab omni malignitate.] Et lib. de Opere Monachorum, c. 3. n. 4. in fine. = Et „ quemadmodum dicit, (3) *Praecipimus*, „ *& obsecramus in Christo, ut cum silentio operantes, panem suum manducent*, „ non disputent contra manifestissima verba Apostoli; quia & hoc pertinet ad „ silentium, cum quo debent operantes „ manducare panem suum.

Ideo ergo *tacitae contritiones animi* Augustini quasi *magnae voces ad Dei misericordiam erant*, quia in silentio, modeste scilicet disputabat. Dogma illud a Deo Ecclesiae, & ab Ecclesia Augustino propositum, peccatum a libero hominis arbitrio fluere, post tot sudores nondum ipse eliquidaverat; & tamen Manichaeorum blasphemiam, in ipsis hominis praecordiis mali particulas quasdam implicatas, a quibus substantiam bonam vincentibus peccatum gigneretur, velut primum pseudo Theologiae lumen docentium adhuc constantissime exsecrabatur, a Deo, ab Ecclesia eiusque doctrina non recedebat; in sanctam fidem dogma sibi implexum visum exhibentem nec mussitabat. Id, ni fallor, est in silentio de Ecclesiae dogmate disputare.

In quo silentio haeretici non disputantes, immo obstinatis audacissimis clamoribus divinam vindictam provocantes, igne caelesti absumti sunt; a sancta Fide scilicet, ab Ecclesiae sinu deiecti, atque aeternis flammis destinati.

(c) *Tu sciebas quid patiebar, & nullus hominum*. = Sic quoque David Psal. 37. v. 10. *Gemitus meus non est absconditus a te*. Ubi Augustinus n. 14. in fine: = A te non est absconditus, a multis autem hominibus absconditus est &c. „ si inest desiderium, inest & gemitus. „ Non semper pervenit ad aures hominum, sed numquam recedit ab auribus Dei.

Quanquam enim ingenuae amicitiae iuvenis eos pectoris sui gemitus familiarissimis suis, hoc est amicorum fidissimis, puta Alypio non reticeret; adhuc quid exponere poterat? Mysticae Theologiae non

(1) Psal. 88. 11.
(2) Gen. 18. 20.
(3) 2. Thessal. c. 3. v. 12.

non prorsus ignaris notum est, animarum, quas bonus Deus cum hominibus (1) delicias habens ad peculiare foedus vel trahit, vel praeparat, & castas voluptates, & proficuos aestus hominum linguis exprimi minime posse.

(*d*) *Totum tamen ibat in auditum tuum &c. non erat mecum.* = Protrahit sermonem ex eodem Psal. 37. a v. 9. usque ad 11. Et quod breviter effuderat, amplioribus, & nobilioribus etiam conceptibus edisserit. Expedit vero quaelibet sermonis huius altiora verba discriminata in propatulo ponere.

Totum. = Integrum illorum aestuum negotium. *Ibat in auditum tuum.* = Tu audiebas, intelligebas, intuebaris. *Quod rugiebam a gemitu cordis mei.* = Quod patiebar non in exterioribus, sed in cordis mei medullis. *Et ante te erat desiderium meum* = Et desiderium retegendi liquidam mali caussam angoribus stipatum non ante humanos, sed ante divinos tuos oculos erat. *Et lumen oculorum meorum non erat mecum.* = Et Deus, (2) qui *illuminat omnem hominem*, non erat mecum.

Haec omnia & ex ipso textu, & ex iis, quae S. D. ad ea Davidis verba habet deduximus. Vide in Psal. 37. n. 13. & 14. & ad v. 11. n. 15. Quibus omnibus tamen ex dicendis amplior lux accedet.

(*e*) *Intus enim erat, ego autem foris.* = Cum audis, *Lumen oculorum meorum non erat mecum*: noli arbitrari Augustinum Dei adiutorio prorsus destitutum. Non erat secum Deus oculorum suorum lumen, hoc est, Dei veram notitiam non fuerat adsequutus; Et quidem nil mirum: ille enim intus erat: nempe per mentis illustrationes intus loquebatur: Augustinus autem foris: quandoquidem per corporalia phantasmata vagabatur. De homine, qui intus est, & qui foris egimus alibi, ut l. 6. c. 1. A. Quae loquendi formulae ex Apostolo depromtae sunt 2. Cor. 4. 16. Rom. 7. 22. & 23. Ephes. 3. 16.

Erit qui praesentis historiae tempore minime adtento, ita hunc locum excipiat; Deum in secretiori Sacrarum Scripturarum sensu positum, in exteriori, nempe litterali Augustinus quaesivit. Aliter contra textum exponens, dicet: Augustinus extra Ecclesiam consistens &c.

Quamquam vero ratione a nobis expensa Augustinus foris esset; Adhuc cum in silentio fortiter quaereret: & desiderium eius ante Deum consisteret: nil mirum quod, ut supra dixit, aures divinas proximas haberet &c. Quin immo si gemitus illos ad tam bonam caussam, tantaque modestia effusos, & ante divinos oculos positos, orationes dicam eximias, in quas homo non adhuc bene Ecclesiae iunctus ire queat; aequi iudicii nullus, ut confido, mihi indignabitur. = Sit desiderium tuum ante illum: & Pater, qui videt in occulto, reddet tibi. Ipsum enim desiderium tuum, oratio tua est: & si continuum desiderium, continua oratio. Non enim frustra dixit (3) Apostolus sine intermissione orantes. Numquid sine intermissione genuflectimus, corpus prosternimus &c. Est alia interior sine intermissione oratio, quae est desiderium. Quidquid aliud agas, si desideras illud sabbatum, non intermittis orare. Si non vis intermittere orare, noli intermittere desiderare &c.] In Psal. 37. ad v. 10. *Et ante te est omne desiderium meum.*

(*f*) *Nec recipiebant me ista, ut dicerem &c.* = Ita BB. & ante ipsos Am. Er. Lov. Som. Wangn. 4. MSS. Med. 2. S. Cr. Car. Ricar. & communiter tum editi, tum MSS. codices. Non minus bene tamen, ut ex commentario patebit, Benignianensis codex a BB. laudatus, *rapiebant*.

Vide ergo, cur lumen oculorum suorum, nempe Deum minime invenerit. Ipsum ab oculis carnis subtractum, menti praesentem in corporeis phantasmatibus perquirebat. Cum purissimus spiritus sit, minime in loco est. At Augustinus quamquam nullo finitum loco libenter profiteretur: instar tamen protensarum rerum, quibus locus debetur, ipsum concipiebat. Quid mirum igitur, si in his a quibus aberat Deus aestuantis sui pectoris quietem non inveniebat? Ad ista phantasmata homo adpellens, a Numinis notitiam deperiens, non recipiebatur, repellebatur: ut iure minime posset dicere: sat est, & bene est: Ut scilicet adhuc veritatem a se minime retectam adtenderet, antiquis pungeretur aculeis, aestuaret. Sed vide portentum! Licet a phantasmatibus illis, ad quae adpulerat, non reciperetur, non raperetur: interim nec dimittebatur, ut rediret ad perfectum suum bonum. Videlicet, ni fallimur, significat corporeis in imaginibus, in quibus conaba-

(1) Prov. 8. 31.
(2) Ioan. 1. 9.

(3) 1. Tess. 5. 17.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

batur divinum esse intueri, non quievisse, non sedatum: adhuc vero nequivisse ab eisdem avelli, ut ad spirituale esse advolaret.

Vides hoc caput non tam historiam protendere, quam plurium, quae diverso tempore contigere, epilogum esse.

(*g*) *Superior enim eram istis, te vero inferior.* = Ita profecto: Gen. 1. 26. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram: & praesit piscibus maris, & &c.* Psal. 8. 8. & 1. Cor. 15. v. 26. & 27. *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* 1. Cor. 3. v. 22. & 23. *Omnia vestra sunt, sive &c. vos autem Christi, Christus autem Dei.* Et haec de sententia. Hic autem ni fallimur, sermonis nexus. Dolet in rerum se corporearum tum amore, tum meditatione sequelam abiisse: a quibus tamen non recipiebatur, ut posset dicere, pacem se adsequutum; & nil mirum, homo enim supra corporea omnia admodum eminet: pacem autem veram perfectamque nonnisi altiora inferioribus impertiuntur. Si autem a non recipientibus corporeis illis fuisset dimissus, si quivisset ab iis avelli, ad spiritualem substantiam, ad Deum advolasset: qui cum immensa maiestate supra nos emineat, nobis etiam pax est, quies, solatium. Unde sequitur: *Et tu gaudium verum mihi subdito tibi.*

(*h*) *Ut manerem ad imaginem tuam.* = Obscurus conceptus. Fortean vult debuisse se propriam animam materiae expertem meditari, ex qua utpote imagine in qualemcumque Dei notitiam ire potuisset. Vel, animae ad Dei imaginem factae gravissimo negotio (rebus scilicet aeternis) serio incumbere, & ita corpori dominari.

Probabilius tamen videtur integram sententiam ita reddendam. = Cum ego supra corporea omnia eminerem: te autem longe inferior essem: hocce temperamentum, & nimis invicem distantium extremorum foedus excogitandum erat; Inter te, & corporea mediam quamdam regionem instituere: & in ea consistens, te, ut fieri potest, imitarer: tibique Superiori obsequerer: & corpori velut famulo dominarer.

Verba illa, *media regio salutis meae*, sic Itali reddunt: *La metà della strada della mia salvezza.* Quis risum continere potest? Utinam traductores hi Grammaticae dimidium didicissent.

(*i*) *Sed cum superbe contra te surgerem &c.* = His, & similibus sententiis commoti Bollandi Continuatores, cum reliquis, qui de Augustini gestis scripsere, eiusdem errores in superbiam, iactantiam, & inanem gloriam passim revocaverunt. At haec non adeo presse excipienda sunt: constat enim ex dictis qua modestia Augustinus in disquirendis mali caussa, & Dei natura desudaverit. Non tam de superbia, quam de quibusdam ipsius coloribus loquitur. Numinis esse puta ambiens velut contrectare manibus, & accurate pingere; Nihil plurimorum testimoniis fidens, sed cunctorum demonstrationes liquidas acerrimasque exigens, an non cuiusdam fastus speciem tibi infert? Maxime si amplificationi nonnihil indulgeamus; cui Augustinum praeterita sua ad iudicium trahentem indulsisse prorsus manifestum est. Ideo in capitis summario illa verba dedimus: *si ipsi credimus.*

(*k*) *Et currerem adversus Dominum in cervice crassa scuti mei &c.* = Loquitur ex illo Iobi 15. 26. *Cucurrit adversus eum erecto collo, & pingui cervice armatus est.* Quod ipse lib. Annotat. in Iob legit: *In crassa cervice scuti sui:* Exponit vero: *Praesumens de protectione sua.* Suspicamur tamen *cervicem crassam* hoc loco pro capite corporeis phantasmatibus turgido positam.

Metaphoram, quam in fine ponit: *nimis inflata facies &c.* pariter ex Iob, seu verius ex Eliphaz illius amico depromsit, qui eodem cap. v. 27. addit: *Operuit faciem eius crassitudo.* Quod S. D. legit: *Operuit faciem eius in adipe suo.* Sic autem dilucidat: *Per adipem*, idest, *per exaltationem superbiae suae abscondit a se Deum.*

Et vultus tamen inflationem illam non tam a superbia, quam ab amplis imaginibus factam hoc loco suspicari possumus.

CA-

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT VIII.

ARGUMENTUM.

Ingenii sui, animaeque infirmitatibus, & earum latentibus caussis retectis, atque orbi propositis, ad celebrandas nunc Dei miserationes adsurgit. Nec enim ille nunquam irae, & vindictae parcens; Quin immo aliquando tandem tot, quos ipse ordinabat, gemitibus cedens, de sua essentia irradiatione secreta Augustinum edocuit. Sic benigna & acri tanti Medici manu Augustinus tactus, ibat sensim in perfectam salutem.

TU vero Domine in aeternum manes, & non in aeternum (*a*) irasceris nobis, quoniam miseratus es terram & cinerem, & placuit in conspectu tuo reformare deformia mea, & stimulis internis agitabas me, ut impatiens essem, donec mihi per interiorem adspectum certus esses. Et residebat tumor meus (*b*) ex occulta manu medicinae tuae, aciesque conturbata & contenebrata mentis meae acri collyrio salubrium dolorum (*c*) de die in diem sanabatur.

(*a*) *In aeternum manes; & non in aeternum &c.* = Ex Psalmo 101. 13. *Tu autem Domine in aeternum permanes*; & 84. 6. *Numquid in aeternum irasceris nobis*? Deum adloquitur.

Stimulos internos inde in ipsum manifeste revocans, exponit quod praeced. cap. dixerat: *Et ibi erant aures tuae*. De interiori autem adspectu, quo ipsi certus factus est Deus, fuse cap. 10. Unde & nos ibi, velut opportuniori loco quidquam dicemus.

(*b*) *Et sic residebat tumor meus &c.* = Iuxta dicta ultimo commentario praeced. cap. intelligendum est ex occulta Dei manu cessisse Augustini aut fastum, aut mentis crassitiem, qua in spiritualis substantiae auram respirare non valens, in corporeas imagines deportabatur.

(*c*) *Acri collyrio salubrium dolorum &c.* = Henricus Wangnereck ita exponit hunc locum „ Collyrium proprie significat medicamentum oculorum. S. „ D. per translationem ita appellat in„ ternos stimulos, & aestum animi aspi„ rantis ad veritatem, his enim Deus „ sensim sanavit eius *superbiam*, *propriis* „ *viribus aspirantem ad notitiam rerum* „ *divinarum*, & impedientem quo minus „ eas recte intelligeret. Hoc caput re„ ctius coniungeretur superiori, continet „ enim periodum superioribus connexam.

Non male quidem. Sed non adhuc deprehendimus cur interni stimuli illi collyrii metaphora exprimantur. Et profecto collyrium oculorum medicamentum esse ab ipso Calepino, seu quocunque lexicon noscere quisque poterat. Sciendum igitur est, collyrium medicamentum esse ad oculos a confluente sanguinis, aut lutulenti cuiuscunque humoris copia detergendos; Adeoque collyrio internos stimulos Augustinus comparat, quod iis Deus mentis suae oculos a crassitie illa exemerit, qua nequibat spiritualem substantiam intueri.

Hocce vero caput a superiori avulsum omnia exemplaria exhibent. Nec Benedictini, qui discriminata alia iunxere, quidquam hic immutarunt: quod propter capitis brevitatem commodius ac alibi ipsis cessisset. Nobis videtur potiori iure ac plurium aliorum capitis hujus a superiori divisionem factam esse; Dei nunc siquidem miserationes, quibus a languoribus suis liberatus est, concinit; Superiori capite languores illos descripserat. Haec vero haud congrua tibi videntur pro duobus capitibus argumenta?

Ad calcem brevis huius capitis, quod nos pluribus minime detinet, Francisci Maronis, vel Mayronis phaleras quasdam reservavimus: qui ad illud cap. 4. *Non enim ulla anima unquam potuit, poteritve cogitare aliquid, quod sit te melius*: haec observat. *Ex quo accipitur illud dictum Anselmi, quod Deus est, quo maius nihil cogitari potest &c.* Quia nempe, ut addit, secundum Augustinum in rebus spiritualibus maius, & melius in idem vadunt.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Unde & concludit sententiam illam in Augustinum in primum velut fontem revocandam: *Unde patet quod omnes communiter Doctores posteriores hauserunt ab Augustino tanquam a fonte.*

Inde ex eodem cap. abstrusam nonnullorum Scholasticorum doctrinam confirmat: Damus integrum sermonem, = Secundum dictum est istud: Non cogeris ad aliquid invitus Domine, quia voluntas tua non est maior potentia tua: esset autem maior, si te ipso tu ipse maior esses: voluntas enim, & potentia Dei Deus ipse est. Ex quo dicto accipitur argumentum, quod cum Deus a nulla creatura possit compelli ad aliquid agendum, producto quocunque priori, potest cessare a productione cuiuslibet posterioris; & sic potest facere in illis, quae realiter differunt quodcumque prius sine posteriori.

Ad cap. 6. haec inter alia observat = Tertium dictum est istud: Quod cuiusdam patris uxor, & paterni amici ancilla simul praegnantes, ita simul peperunt: ut in eodem momento, & constellatione nati fuerint filii; & tamen alter augebatur divitiis, & honoribus accrescebat: in altero conditione servitutis nullatenus relaxata. Et istud dictum inducit Augustinus contra illos, qui dicunt facta hominum ex constellatione syderum dependere.

An id non est litare otio, & inutili sermone Lectorem detinere? Celebrem sententiam illam, Deum esse quo melius ab Augustino primum datam non quidem inficiari possumus, seu nec propugnamus. Antequam id iudicii ferret Maro omnium priorum Scriptorum paginas circa rem illam discussit?

Deum ad agendum a nulla creatura posse compelli nec sutor inficiabitur. At nonnulli Scholastici, qui, ut eiusdem phrasi utar, posteriora quaedam prioribus ita arbitrantur imbibita, ut doceant hypothesi nulla sejungi posse: adhuc sartum tectumque habent divinam actionem a creatura violentiam nullam pati: Talibus enim hypothesibus contingere ut multum dant improprium, & aequivocam necessitatem quamdam, quam ex *suppositione* Scholae appellant; seu Deum non cogi, sed in decentem necessitatem quamdam proprio placito induci.

Postremus autem commentarius nihil aliud agit, quam ipsius textus partem exscribere: ut observanti constabit.

CAPUT IX.

ARGUMENTUM.

Iamiam factus Deus Augustino magister, de humani fastus malo exitu, & infelici sorte primum ipsum edocet. Et id quidem eumdem in Platonicorum voluminum lectionem deducens; In quibus sagacis ingenii Iuvenis nobiles quidem doctrinas suspexit, amplo sermone quaedam exhibentes iis, quae in exordio Evangelii Ioannis de Numine, & eius aeterna Prole habentur mirum in modum simillima; Sed & interim non oscitanter adtendit, eorumdem voluminum parentes, tam eximii ingenii homines communis Redemtionis arcanum, ipsum nempe Divinum Filium carne in unitatem personae contectum, abiectione, infirmitate, & tragico exitu nobis salutem factum nequidem fuisse suspicatos; Et, quod magis mirere, nobili ingenio in pravae voluntatis captivitatem ducto: Numine tam bene detecto non curato: Machinis ad libitum erectis quasi diis litasse. Interim Augustinus, ut erat providus, lutulenta scoria ab auro puriori secreta, nobiliores doctrinas ab iis voluminibus, velut ab Aegyptiis optimarum rerum iniustis possessoribus sedulo excerpsit, & suas fecit.

I. ET primo volens ostendere mihi quam resistas superbis (a), humilibus autem des gratiam (1): & quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis quod Verbum tuum caro factum est, & habitavit inter homines (2): procurasti mihi per quemdam hominem immanissimo typho turgidum, quosdam Platonicorum libros ex Graeca lingua in Latinam versos; Et ibi legi (b), non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi ra-

(1) Iacobi 4. 6.

(2) Ioann. 1. 14.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

rationibus: quod in principio erat Verbum, & Verbum erat a-
„ pud Deum, & Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud
„ Deum; omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt
„ nihil; Quod factum eſt in eo, vita eſt; Et vita erat lux
„ hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non
„ comprehenderunt. Et quia hominis anima, quamvis teſtimonium
„ perhibeat de lumine, non eſt tamen ipſa lumen; ſed Verbum
„ Dei, Deus eſt lumen verum, quod illuminat omnem hominem
„ venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, &
„ mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit.
„ Quia vero in ſua propria venit, & ſui eum non receperunt;
„ quotquot autem receperunt eum; dedit eis poteſtatem filios Dei
„ fieri, credentibus in nomine eius, non ibi legi.

II. Item ibi legi: quia Deus Verbum, non ex carne, non
„ ex ſanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis,
„ ſed ex Deo natus eſt. Sed quia Verbum caro factum eſt, &
habitavit in nobis, non ibi legi. Indagavi quippe in illis litteris
varie dictum, & multis modis, quod ſit Filius in forma Patris,
„ non rapinam arbitratus eſſe aequalis Deo, quia naturaliter idi-
„ pſum eſt. Sed quia ſemetipſum exinanivit formam ſervi acci-
„ piens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut
„ homo, humiliavit ſe factus obediens uſque ad mortem, mortem
„ autem crucis, propter quod Deus eum exaltavit a mortuis, &
„ donavit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine
„ Ieſu omne genu flectatur, caeleſtium, terreſtrium & infernorum,
„ & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Ieſus Chriſtus in glo-
„ ria eſt Dei patris (1), non hebent illi libri. Quod enim ante
omnia tempora, & ſupra omnia tempora incommutabiliter manet
unigenitus Filius tuus aeternus tibi, & quia de plenitudine eius
accipiunt (2) animae ut beatae ſint, & quia participatione manen-
tis in ſe ſapientiae renoventur ut ſapientes ſint, eſt ibi. Quod au-
tem ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt (3); & Filio unico
tuo non pepercisti, ſed pro nobis omnibus tradidiſti eum (4);
non eſt ibi. Abſcondiſti enim haec a ſapientibus, & revelaſti ea
parvulis: ut venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret
eos: quoniam mitis eſt & humilis corde (5), & dirigit mites in
iudicio, & docet manſuetos vias ſuas (6); videns humiliatem no-
ſtram, & laborem noſtrum, & dimittens omnia peccata noſtra.
Qui autem cothurno (*d*) tanquam doctrinae ſublimioris elati non
audiunt dicentem, Diſcite a me quia mitis ſum & humilis cor-
„ de, & invenietis requiem animabus veſtris; & ſi cognoſcunt
„ Deum, non ſicut Deum glorificant, aut gratias agunt, ſed eva-
„ neſcunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratur inſipiens cor eo-
„ rum, dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti fiunt (7).

III. Et ideo legebam ibi (*e*) etiam immutatam gloriam incor-
„ ruptionis tuae in idola & varia ſimulacra in ſimilitudinem ima-
„ ginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, &
„ ſerpentum; Videlicet Aegyptium cibum (8), quo Eſau (*f*) per-
didit primogenita ſua; quoniam caput quadrupedis (*g*) pro te ho-

 nora-

(1) Philipp. 2.
(2) Ioan. 1. 16.
(3) Rom. 5. 8.
(4) Rom. 8. 32.
(5) Matth. 11. 1 v. 25.
(6) Pſal. 24. 9.
(7) Rom. 1. 25.
(8) Gen. 25. 33.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

noravit populus primogenitus, conversus corde in Aegyptum (1), & curvans imaginem tuam, animam suam ante imaginem vituli manducantis foenum (2); inveni haec ibi, & non manducavi. Placuit enim tibi, Domine (*h*), auferre opprobrium diminutionis ab Jacob, ut maior serviret minori, & vocasti gentes in haereditatem tuam. Et ego ad te veneram ex Gentibus (*i*) & intendi in aurum, quod ab Aegypto (*k*) voluisti ut auferret populus tuus, quoniam tuum erat ubiqumque erat. Et dixisti Atheniensibus per Apostolum tuum, quod in te vivimus, & movemur, & sumus (3); sicut & quidam secundum eos dixerunt. Et utique inde erant illi libri (*l*). Et non attendi in idola Aegyptiorum, quibus de auro tuo ministrabant, qui transmutaverunt Veritatem Dei in mendacium & coluerunt, & servierunt creaturae potius, quam Creatori (4).

(*a*) *Quam resistas superbis*. = Caput hocce ad tanta ex omni, maxime vero antiqua eruditione dicenda nos concitant: ut si vellemus cuncta, in quae prurimus digerere & scribere, Lectorem hic, non citra intolerabile fastidium, velut in integro volumine detineremus. At non de Platonicis institutum nostrum, sed de Augustini sententiis: quas obscuras debeamus retegere: impetitas vindicare.

Ludovicus ab Angelis lib. 1. de Vita, & Laudibus S. Doctoris, cap. 11. circa hunc locum quaedam observat, quae utpote nec necessaria, nec admodum utilia omittenda censuimus.

Hoc caput fere digressio est narrationis de illustratione *per interiorem adspectum* facta, quam superiori capite incoeperat, & sequenti resumit.

Inquit, *primo*, ut innuat illustrationem peculiari Dei beneficio sibi factam, hac lectione velut prologo fuisse inceptam, vel praeparatam.

Verbis pro commentario a nobis excerptis, *Quam resistas superbis*, ostendit Augustinus ad quod potissimum animae suae bonum lectionem illam Deus ordinaverit; Et prodit etiam quid sentiret de Platonicorum moribus, consequenter de aeterna eorum sorte. Hic ergo opportuna nobis occasio fabulam quamdam repellendi Augustini famae non adeo bonam, nedum a pluribus e trivio, sed & a celeberrimi nominis Scriptore (quod dolemus) non quidem subtimide, sed tuto, & libere decantatam.

Is est Alphonsus Tostatus Hispanus, Abulensis antistes, vir ampli quidem ingenii, & omnium propemodum Scientiarum capacis, sed & minus cauti: qui in cap. 5. lib. 4. Regum quaest. 21. *An Naaman obligabatur accipere legem Hebraeorum*, paulo post initium, haec temere protulit „ Et sic Augustinus vult Platonem salvum esse, & „ multos alios de philosophis, qui ad „ unguem vitia correxerunt. Et non erat verisimile de eis ullo modo quod „ idola colerent, sed colebant verum „ Deum.

Nec aliquem Augustini locum laudat, ex quo tam amplam, tantique ponderis doctrinam depromserit. At nos integrum hoc caput exhibemus, in quo, ut vides, S. Doctor pari horrore de Platonicorum pectore: & obsequio de eorumdem ingenio loquitur. Et quidem, ut iaculum quod retundatur fingamus: Augustinum Platonem, aliosque Philosophos eximiis nonnunquam exornare laudibus, non inficiamur; sed quod anxie optamus est, peculiarem, seriam, pressamque sententiam nobis exhiberi, qua Augustinus non de ingenii felicitate, non de aliquo naturalis iustitiae splendore; sed de Fide, aut Pietate tali eos celebret, ut aequa illatione deducatur ipsius iudicio aeternam eosdem Philosophos salutem adsequutos. Minus postulamus, quam Tostatus contendat; eius enim verba, *Augustinus vult Platonem salvum esse &c.* innuunt, non subobscure, & velut in semine, sed evidenter, & expresse Augustinum id docuisse.

Verum tacente Abulensi: quaedam nos S. Doctoris damus, quibus manifeste deducatur, & Platonem, & alios plu-

(1) Exodi 32. 8.
(2) Psal. 105. 20.

(3) Act. 17. 28.
(4) Rom. 1. 25.

plures illius iudicio aeternis flammis destinatos. Lib. 8. de Civit. Dei cap. 12. celebrat pro more Platonis ingenium & Scholam: concludit tamen „ Ex quibus „ sunt valde nobilitati Greci, Plotinus, „ Iamblicus, Porphyrius: in utraque „ autem lingua, idest & Graeca, & Latina Apuleius Afer exstitit Platonicus „ nobilis. Sed hi omnes, & ceteri eiusmodi, & ipse Plato (1) diis plurimis „ esse sacra facienda putaverunt] Et lib. 10. c. 3. initio „ Quae cum ita „ sint, si Platonici, vel quicunque alii „ ista senserunt, cognoscentes Deum sicut „ Deum glorificarent, & gratias agerent, „ nec evanescerent in cogitationibus suis, „ nec populorum erroribus partim au„ ctores fierent, partim resistere non „ auderent; profecto confiterentur & „ illis immortalibus, ac beatis, & nobis mortalibus, ac miseris, ut immortales, ac beati esse possimus, u„ num Deum deorum colendum, qui „ & noster est & illorum] lib. 1. Retract. cap. 1. in fine, seu n. 4. = Laus „ quoque ipsa, qua Platonem, vel Platonicos seu Academicos philosophos tantum extuli, quantum impios homines „ non oportuit, non immerito mihi displicuit: praesertim quorum contra errores „ magnos defendenda est Christiana do„ ctrina.] Vide etiam, si vacat, lib. 2. de Civit. Dei, cap. 4. & lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 39.

En quo obsequio de Platonis, Platonicorumque religiosis beatis animabus Augustinus loquatur! Ex amplo illo Philosophorum choro, queis aeternos triumphos Augustinus invidet, unum Alphonse cede, & ut tecum liberales, atque etiam prodigi sumus, integram palmam tibi concedemus.

Is ne est Socrates, Platoni non tam ingenio, quam modestia magister? Attende Augustinum lib. de Vera Religione, cap. 2. „ Socrates tamen auda„ cior ceteris fuisse perhibetur, iurando „ per canem quemlibet, & lapidem „ quemlibet, & quid iuraturo esset in „ promtu, & quasi ad manum occur„ risset &c. Non enim sic isti nati e„ rant, & populorum suorum opinio„ nem ad verum cultum veri Dei, a „ simulacrorum superstitione, atque ab „ huius mundi vanitate converterent. „ Itaque & ipse Socrates cum populo „ simulacra venerabatur, & post eius „ damnationem, mortemque nemo au„ sus est iurare per canem &c.] Vide etiam lib. 8. de Civit. Dei, cap. 14. de daemone Socratis comite, amico, & deo.

An Pythagoras, a quo ipsum Philosophi nomen? *Tunc & Pythagoras, ex quo coeperunt appellari Philosophi* lib. 19. de Civit. Dei, c. 35. in fine. Vide etiam lib. 18. c. 37. initio. & lib. 8. c. 2. Et in quem velut in humanarum, & divinarum rerum oraculum Paganorum mentes raptae sunt? Vide quam eximia virtute ad Caelum sibi aditum fecisse Augustinus observet lib. 7. de Civit. Dei, c 35. initio „ Nam „ & ipse Numa, ad quem nullus Dei „ Propheta, nullus sanctus Angelus mit„ tebatur, hydromantiam facere com„ pulsus est, ut in aqua videret i„ magines deorum, vel potius ludifica„ tiones daemonum, a quibus audi„ ret, quid in sacris constituere, at„ que observare deberet, Quod genus „ divinationis idem Varro a Persis di„ cit allatum, quo & ipsum Numam, „ & postea Pythagoram philosophum u„ sum fuisse commemorat: ubi adhibi„ to sanguine, etiam inferos &c.] Nec „ illud mihi placet, quod Pythagorae „ Philosopho tantum laudis dedi, ut „ qui hanc audit, vel legit possit pu„ re me credidisse nullos errores in Py„ thagorica esse doctrina, cum sint plu„ res, iidemque capitales] Lib. 1. Retract. c. 3. in fine. Vide etiam lib. 7. de Gen. ad litt. c. 9. & 10.

Aristoteles ne est religiosus ille Philosophus, qui Augustini iudicio modo triumphet in Caelis? Aristoteles inquam Platonicae scholae maximus olim splendor, inde novae & quidem celeberrimae architectus, cui philosophi nomen eo excellentiae iure, quod Rhetores antonomasiam dicunt, quasi Philosophiae centro adhaesit? En qualis, & quantus sit Augustino in Psal. 140. ad v. 6. n. 19. = Dixit hoc Aristoteles. Adiunge „ illum petrae (*Christo*) & absortus „ est. Quis est Aristoteles? Audiat, di„ xit Christus: & apud inferos contre„ miscit. Dixit hoc Pythagoras, dixit „ hoc Plato. Adiunge illos petrae, „ compara auctoritatem illorum aucto„ ritati Evangelicae, compara inflatos „ crucifixo. Dicamus eis: Vos litteras „ vestras conscripsistis in cordibus su„ perborum, ille crucem suam fixit „ in (2) cordibus regum. Postremo mor„ tuus

(1) In libris de Republ. & de Legibus.

(2) Tres MSS. in frontibus.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

„ tuus est, & resurrexit; mortui e„ stis, & nolo quaerere quemadmodum „ resurgatis.

De Catone sobrietatis, & prudentiae oraculo, qui tamen superbia, aut invidia, vel utroque vitio Uticae se interemit, non est cur dicamus. Vide lib. 1. de Civit. Dei, cap. 23. & 24. & lib. 19. cap. 4. n. 4.

Omittimus etiam Diogenem Cynicum, vulgo hominem honorum, divitiarum, voluptatum generosissimum contemtorem; at vere lividum, arrogantem, effrontem; qui etiam nec naturali pudori parcens, propalam se inquinaret, Vide lib. 14. de Civit. Dei c. 20.

Senecae potius aeterna sors plurimorum cordi est. De tanti viri aut scriptis, aut moribus Apostolicam doctrinam, & sanctitatem quasi spirantibus, ubique gentium eximiis plausibus praedicatis non vacat hic dicere. Et tamen vide quid de illo sentiat lib. 6. de Civit. Dei, cap. 10. n. 1. & 3. Augustinus Ethnicorum Sophorum patronus, qui eorum non unum, sed si Abulensi credimus, ingentem turbam astris invexit = Libertas sane, quae huic „ defuit (*Varroni*) ne istam urbanam „ theologiam, theatricae simillimam, „ aperte sicut illam reprehendere aude„ ret, Annaeo Senecae, quem nonnullis „ indiciis invenimus Apostolorum no„ strorum claruisse temporibus, non „ quidem ex toto, verum ex aliqua „ parte non defuit. Adfuit enim scri„ benti, viventi defuit &c. Sed iste, „ quem philosophia (1) quasi liberum „ fecerat, tamen quia illustris populi „ Romani Senator erat, colebat quod „ reprehendebat, agebat quod argue„ bat, quod culpabat adorabat: quia „ videlicet magnum aliquid eum philo„ sophia docuerat, ne superstitiosus es„ set in mundo, sed propter leges ci„ vium, moresque hominum, non qui„ dem ageret fingentem scenicum in „ theatro, sed imitaretur in templo: „ eo damnabilius, quo illa, quae men„ daciter agebat, sic ageret, ut eum „ populus veraciter agere existimaret; „ scenicus autem ludendo potius dele„ ctaret, quam fallendo deciperet] Vide etiam c. 11. Similia expendit universim de Philosophis Ethnicis lib. de Vera Religione, c. 1. Serm. 141. de Verbis Evangel. Ioann. 14. *Ego sum via &c.* (Alias, 55. de Verb. Dom.) per totum.

Nec unus igitur est Ethnicorum Philosophorum, quem Augustinus Caelo dignum existimaverit. Adeoque circa rem illam, non utique prorsus exploratam in suo sensu abundet Tostatus; sed Doctorum Maximi nomine digniori superposito loco, alium sibi nanciscatur ducem, cuius vestigiis inhaereat.

Ceterum futilia sunt ea Tostati verba: *Et non erat verisimile de eis ullo modo, quod idola colerent, sed colebant verum Deum*. Hic labor: hoc punctum. Si enim detur & coluisse verum Deum, &, quod ante dixerat, *ad unguem vitia correxisse*: iam in tuto sumus: & absque Augustini, vel alterius auctoritate quilibet etiam de populo praedicare poterit aeternam eorum salutem. Non omnia vitia ad unguem correxisse accuratiores historici tradunt. Nec eorum caussam iuvat quod deorum multiplicitatem animo improbaverint; sat ad eorumdem damnationem est exterius, ubique & constanter ipsam probantibus non reluctatos. *Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem* (2). Immo generale Pauli testimonium habemus Rom. 1. *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed evanuerunt in cogitationibus suis &c.*

Unde non contemnendus Franciscus Collius Collegii Ambrosiani doctor, & Ecclesiae Mediolanensis Canonicus ordinarius, qui duobus tomis mediae extensionis, & molis de animabus Paganorum omni argumentorum genere disputans, celebriorum Philosophorum animas omnes singillatim ad iudicium vocans, nec unam (nisi antiquarum rerum memoria me fallat) ab aeterno carcere absolvit. Cuius iudicii se prodit Augustinus Calmet ordin. S. Benedicti integra dissertatione t. 4. Thesauri Antiquitatum Sacrarum, & profanarum.

Obiit Alphonsus Tostatus an. Dom. 1454. aetatis suae 40 Sicut autem in eius scriptis non modicam ingenii, insignem vero memoriae felicitatem suspicio, ita (ut quaedam alia omittam) in Patrum statuta, atque doctrinas maius obsequium desidero. Licet alias Tostatus & pietatis non vulgaris plura inditia dederit.

(b) Et

(1) Sic aliquot MSS. At editi: *philosophi quasi liberum fecerunt*.

(2) Rom. 10. 10.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(*b*) *Et ibi legi &c.* = *Pherepone* Auguſtini, Graecorum Scriptorum, totius orbis moderator, atque magiſter haec ad locum iſtum evomit „ Similitudine verborum aliquot, & ſententiarum deceptus Auguſtinus, ut & „ multi Graeci Scriptores, cum doctrina Chriſtiana miſcuit Platoniſmum „ qui merus erat haec in parte Arianiſmus; ut oſtendit Ioannes Clericus „ Epiſt. Crit. VII. & VIII. Fortaſſe intelligit hic Auguſtinus Plotini opera, „ quem vehementer laudat Lib. 3. contra Academ. n. 41. & de Civit. Dei „ Lib. IX. cap. X.

Laudet *te alienus* (1) *Pherepone*. Optabamus ut te religioſiorem doctioremque laudares; quum autem Clericum laudas, a *Pherepono* nos ad *Pherreponum* mittis: *e latrina in latrinam*.

Interim queritur Auguſtinus religioſiſſimus, & ſapientiſſimus Valerii Flacci verbis Argonauticon lib. 3. v. 291. & 292.

„ At mihi luctificum venit iubar: en „ quibus adſum
„ Colloquiis! cui me hoſpitio fortu„ na revinxit!

Si Auguſtinus, & plures Graeci Patres *Platoniſmum*, ut loqueris, Chriſtianae doctrinae miſcuere: & Platoniſmus merus erat Arianiſmus: igitur in Arii errores abierunt. At diris devoverunt, doctiſſimis voluminibus qua auctoritate aut vetuſti, aut novi Foederis, qua ratione aut iuris, aut decentiae impugnaverunt, ab orbe eliminarunt; Vide ergo quid loquaris.

Inde candide mihi graviſſimas infirmitates tuas fatere. Annonne in Socini Fauſti, qui exeunte ſaeculo decimoſexto blaſphemabat (2), nomen, & religionem iuraſti? Equidem non me latet, id ad diſſitas etiam orbis plagas famae ore deportatum vehementer te doluiſſe. Sed da gloriam Deo veritate hac, cui tot mendaciis & blaſphemiis *inſidiatus es*. Aut ſi adhuc obſtinatus, ſemel iacto mendacio haeres, vulgo tantum loquaris, non Eruditis: *fruſtra enim iacitur rete ante oculos pennatorum* (3), Hi quod fama detulit, in lutulentis voluminibus tuis a te, non quidem expreſſe, & manifeſte, ſed latenter, & oblique (ne omnium propemodum Chriſtianorum ſaxis obrueretis) poſitum detexere.

Iam vero dic mihi, in quo Arianis ſis melior, immo cur non ſis iniquior? Quid ergo tantopere Platonicos exſecraris, quod Arii impietatem tua opinione redoleant? Et cur quereris SS. Patres Platonicis voluminibus Arianiſmo ſcatentibus addictos: cum ipſi tanto zelo Verbi divinitatem propugnaverint, quam tu ſubtimide quamvis & latenter, impetiviſti?

At non fueris Socinianus. Sit tibi (quod exploratum eſt) ſummum, ac ſolum numen Iacobus Arminius, ipſis etiam Calvini lacunis, e quibus eductus eſt, inviſus intolerabilis. Sine ut adhuc a propoſita difficultate nonnihil digrediar. Paulo poſt initium prioris geminarum Epiſtolarum tuarum, quas laudas, haec habes = Propoſita haec „ coniectura, ut ab Eruditis expenderetur, ceteraque verborum Ioannis „ interpretamenta mea excitarunt non„ nullos; qui oſtenderunt non modo ſe „ a me diſſentire, ſed etiam in me in„ humanius invecti ſunt; quaſi diſſen„ tire ſine ira, atque acerbitate non „ liceret &c.] Quaerimus cum tantopere doleas, ab Eruditis, quorum iudicium de iniquis tuis ſacrarum paginarum corruptelis poſtulaveras, te vapulaſſe: Cur inde tu Auguſtini, poſt Scriptores Canonicos, Chriſtianorum oraculi ſcripta, & apices, de quibus a te iudicium non poſtulatur, tot dicteriis, tot maledictis, tot iniquis interpretamentis, & ſuſpicionibus rodas, proſcindas? Nunc recta ad cenſuram *Phereponi*. Senſim tamen eius petulantia retundenda eſt. Pater Ioan. Laur. Berti ordin. Eremit. S. Auguſtini Theologus eximius t. 2. de Theologicis Diſciplinis lib. 9. cap. 1. contra adſertionem poſitam, Non poſſe naturalis ingenii acie percipi Trinitatis myſterium, obiicit ſecundo loco S. Doctoris teſtimonium hocce cap. comprehenſum: *In Platonicorum libris multiplicibus rationibus ſuaderi aeternam Verbi apud Patrem exiſtentiam teſtatur S. P. Auguſtinus lib. VII. Confeſſ. cap. 9.* & ita reſpondet = Platonici po„ tuerunt ex Hebraeis nonnulla audi„ re myſteria, ſive fuerint ante expe„ ditionem Alexandri aliqui ſacri libri „ in graecum tranſlati, ut docent vi„ ri de Eccleſiaſtica hiſtoria benemeri„ ti.

(1) Prov. 27. 2.
(2) Obiit an. 1604. Cum eius patruus Lelius obiiſſet 1562. aetatis 37. Ambo Senenſes.
(3) Prov. 1. 17.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

„ ti Huetius, & Alexander; sive gentiles philosophi cum Iudaeis fuerint „ conversati: quod de Aristotele scribit Clearchus apud Iosephum Flavium in 1. contra Apionem, & Eus. „ in ix. de praeparat. Evang. c. 5. & „ 6. idque de Platone credendum est, „ quem constat discendi cupiditate maiorem orbis partem peragrasse. In libris tamen Platonicis plures distinguuntur gradus divinitatis, Tagaton, „ sive caussam, Demiurgum, & ideam „ universorum, aliosque Deorum ordines, ut lares, & daemones, uti „ observant Proclus in Comment. ad „ Timaeum, Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis, & S. P. August. lib. „ xiii. de Civit. Dei c. 16. quamobrem Verbum Dei cognovit quidem „ Plato, ut ait idem August. in vii. „ Confess. sed inferiorem Tagato divinitate: & ipse ut arbitror semina proiecit Arianismi.

Doctissimum hoc responsum iis, quae in hac quaestione reliqui Theologi exhibent, non dissimile, rem praesentem Augustini apprime dilucidat: sed a *Phereponi* clamoribus nos minime liberat.

In controversiam illam, quae nedum sententiarum, sed & verborum Platonicorum examen postulat, nos ingredi haud opus est: immo nec decet: tum quod eam eruditus Ioannes Lami publicus Florentiae Ecclesiasticae historiae professor integro fere volumine, *De recta Christianorum in eo quod mysterium Divinae Trinitatis adtinet, sententia* in sex libros distributo, aliique discusserint; tum & maxime quod negotium illud non una pagella, ut nos deceret, expediri posset. Quamobrem dicunt alii quid sentiant, & *unusquisque in suo sensu abundet* (1). Ita Augustinum, & me a *Phereponi* tricis expedio. Geminis suis Epistolis septima, & octava a se laudatis, duo haec potissimum, quod ad praesens adtinet, *Ioannes Clericus* conatur evincere. I. Nullo momento gravissimo probari Platonem aut ratione una, aut alia Hebraeorum dogmata vel transtulisse in sua, vel calluisse. II. Corticem, umbram Trinitatis in Platonis scriptis haberi: non medullam, & veritatem. Nunc & brevitatis caussa: & ut confusionem devitem, discriminatis ictibus hominis audaciam repellam.

I. Insigni Catholicorum, immo & Christianorum omnium horrore *Ioannes Clericus* Epistolam suam septimam, ex laudatis primam ita exorditur = Cum „ ineunte anno decimiseptimi huisce saeculi xcv. edidissem, ut nosti, L. „ Candide animadversiones ad xviii. „ prima commata cap. 1. Evangelii Ioannis, & probare conatus essem Evangelistam ad *Philonis* Alexandrini doctrinam, & loquutiones respexisse; de „ *Philone* loquutus sum quasi de philosopho Platonico, & qui ex Platone varia hauserat] Et alteram epistolam ordine octavam = Conieci Ioannem Apostolum in iis, quae de *Ratione* habet, initio Evangelii sui, non „ ad Mosem, aut alium Veteris Testamenti Scriptorem, sed ad *Philonem* „ Alexandrinum respexisse; nec obscure „ indicavi quae de *Ratione* Divina scripsit *Philo*, ea ex priscis philosophis „ Ethnicis, ac praesertim ex *Platone* „ hausta ab eo fuisse. Dubium quidem „ esse non potest, an *Plato* similia dixerit ac postea *Philo* &c.

Iam *Pherepone* tuis te reticulis implicavi. Iuxta insignem blasphemiam tuam Ioannes de Trinitate differens, Philonem respexit: Philo Platonica in sua transtulerat: quod igitur in Ioanne, hoc in Platone; & quidem perfectius: ex hoc enim ille: non hic ab illo: ut meliores aeque in fonte, ac in rivulis; Qua fronte igitur in Augustinum debaccharis, quod dixerit, in Platonicis voluminibus iis, quae in Ioanne habentur se observasse simillima?

At inquies forte: Do similitudinem verborum, & inficio doctrinae. R. At tu dixisti: nedum ad verba, sed ad doctrinam quoque Philonis Ioannem respexisse: *Ad Philonis Alexandrini doctrinam, & loquutiones respexisse*.

Et si Arianus Plato: Arianus Ioannes; & eo detestabilior hic, quo cum Christo veritatum fonte tamdiu, & tam domestice conversatus fuerat; qui tamen inde nonnisi Platonis verbis atque doctrinis loquutus sit.

II. Inde tot vetustissimorum Scriptorum, quos Theologi passim enumerant, venerabilis chorus tibi haud gravem coniecturam suppeditat, ad credendum Platonem ab Hebraeis nonnulla mutuatum esse? Tu ultimis hisce diebus iratis diis excussus id vidisti, quod vetustissimi, doctissimi, sanctissimi viri haud viderunt? Si, ut initio dice-

(1) Rom. 14. 5.

cebam, Augustinus & plures alii Platonismum, qui merus Arianismus erat, doctrinae Christianae miscuere: igitur, ni verbis ludere velimus, gravissimi illi Ecclesiae Catholicae proceres Ariana fuligine tincti sunt! Iam ergo silente me, Augustinus ipse te adloquatur: dummodo, ut es humanus, digneris pro Iuliani *Phereponi*, pro Manichaeorum *Arianorum* nomina substituere. Lib. 1. contra Iulianum Pelag. cap. 4. n. 12. = „ Cum te viderem in libris tuis non antelucano convivio temulentum, sed „ insano convicio turbulentum, introduxi te sedandum, atque sanandum „ non in alicuius philosophi auditorium „ sed in Sanctorum Patrum pacificum, „ honorandumque conventum Sit operae pretium obsecro te, adspice illos „ quodammodo adspicientes te, & mansuete, ac leniter dicentes tibi: Ita „ ne nos fili *Iuliane Manichaei* sumus? „ Rogo quid respondebis? Quibus eos „ oculis intueberis? Quae tibi argumenta succurrent? &c. Quae tuorum argumentorum vel acies vitrea, vel „ plumbei pugiones in illorum conspectu exseri audebunt? Quae abs te „ arma non fugient, nudumque destituent? An forte dicturus es, neminem illorum te in isto crimine nominasse? Et quid facies cum tibi dixerint, Tolerabilius dente maledico „ nomina concideres nostra, quam fidem „ nostram, cuius merito in Caelo nomina ipsa scripta sunt nostra? An forte dices eis, Nec fidem vestram ullo „ tali crimine violavi? Sed qua confidentia id dicere audebis homo, qui „ dicis *Manichaeum* esse sensum &c.] Quanquam *Pherreponum* Iuliano audaciorem, inflatioremque nec ista frangerent. Bene dixit Symmachus orator Patri suo lib. 1. Epist. 1 in fine. *Iactantia avara laudis multum decoquit de pudore*.

III. Optime inquit Hugo Grotius egregius grammaticus de Iure belli, ac pacis lib. 3. cap. 1. paragr. 17. n. 4. = Verissimum quippe est, nullam omnino esse vocem, quae non ambiguum „ recipiat, cum omnes praeter significatum, quem vocant primae notionis, alterum habeant secundae, eumque varium, secundum varias artes, „ tum vero alios quoque ex translatione, ac similibus figuris.] Non inficiamur ergo (& iam ad potissimam controversiae solutionem adcedimus) importuna discussione Platonicos de Trinitate sermones arcanis verbis, & metaphoricis sententiis scatentes in plura significata, etiam Ariana, etiam prorsus a Catholica doctrina aliena deportari, ac distrahi posse: adhuc vero consistit, leni inspecta fronte, Evangelicam doctrinam resonare. Infortunii genus, in quod etiam volumina bis Catholica de sublimioribus eo arcano sermone disputantia & impingere possunt, & non raro impegere.

IV. Earum coniecturarum, quas positivas vocant, nulla sit, quae non impeti possit. Ampliori ratione loquamur; Platonem, Ethnicos Philosophos studiis distentos, adtritos: calamo, volumini, itineribus, speculationibus, experientiis, & superstitiosis etiam observationibus minime parcentes, ut veritatem, ut arcana, quibus oblectarentur, nutrirentur, eximia dogmata, quibus vulgo eminerent, & inflarentur, ut ea inquam retegerent, atque callerent: non curasse, non expetivisse, dedignatos esse, vel etiam curiositatis, & irridendi caussa certiores fieri, quid Iudaeorum Scholae docerent, quid sentirent de Numine, grande nimis portentum est; maxime cum iactarent (si veram gloriam *iactantiam* vocare placebat Ethnicis) Iudaei familiarem Angelorum consuetudinem, & caelestes revelationes, Immo vel ipsis Philosophis etiam invitis, Iudaicorum dogmatum, maxime principalium, quale est illud de Trinitate, notitiam famae alis longa spatia transmeantibus ad eosdem deportatam aequus rerum censor arbitrabitur.

V. At nec a Iudaeis eorum dogmatum notitia ad Platonicos fluxerit; Potuit divina aliqua illustratione teneri; nec enim dedignatur Optimus ille etiam extraneis lucis suae aliquotiens scyntillas quasdam cursim obiicere.

Haec omnia tribus posterioribus numeris hisce contenta, & proprie ad ipsius controversiae solutionem spectantia minime inficiatus est, immo accurate professus Augustinus, & quidem non uno loco, at potissimum lib. 8. de Civit. Dei, cap. 11. & 12. ubi = Mirantur autem qui„ dam nobis in Christi gratia sociati cum „ audiunt, vel legunt Platonem de Deo „ ista sensisse, quae multum congruere „ veritati nostrae religionis agnoscunt. „ Unde nonnulli putaverunt eum quando „ perrexit in Aegyptum Ieremiam audisse Prophetam, vel Scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse: „ quorum quidem opinionem in quibusdam (1) libris meis posui. Sed diligen-

Ooo „ ter

(1) L. 2. de Doctr. Christ. c. 28. Vide Retract. 2. 4.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

„ ter ſupputata temporum ratio, quae „ chronica hiſtoria continetur &c. Quapropter in illa peregrinatione ſua Plato „ nec Ieremiam videre potuit, tanto ante „ defunctum, nec easdem Scripturas legere, quae nondum fuerant in Graecam linguam translatae, qua ille pollebat; niſi forte quia fuit acerrimi ſtudii, „ ſicut Aegyptias, ita & iſtas per interpretem didicit, non ut ſcribendo transferret, quod Ptolemaeus pro ingenti „ beneficio, qui regia poteſtate etiam timeri poterat, meruiſſe perhibetur, ſed „ ut colloquendo quid continerent, quantum capere poſſet addiſceret. Hoc ut „ exiſtimetur illa ſuadere videntur indicia &c. habet ergo haec ſententia quamdam illius ſimilitudinem &c. Unde putatur ſic intellexiſſe quod ſcriptum eſt „ &c. Parum quippe adtendens quo more ſoleat illa Scriptura appellare Spiritum Dei &c. Deinde quod Plato dicit „ amatorem Dei eſſe philoſophum, nihil „ ſic in illis ſacris litteris flagrat: & maxime illud, quod & me plurimum adducit, ut pene aſſentior Platonem illorum librorum expertem non fuiſſe &c. „ Sed undecunque ille iſta didicerit, ſive praecedentibus eum veterum libris, „ ſive potius quomodo dicit Apoſtolus (1), „ *quia quod notum eſt Dei, manifeſtum „ eſt in illis; Deus enim illis manifeſtavit &c.*] Vide *Pherepone* quali prudentia, quam de rebus ceu probabilibus, veroſimilibus, quae in alios ſenſus ſubtili diſputatione, detorqueri poſſint, loquatur. Vide quot rimas offerat, nulli mordicus adhaerens, per quas Hebraeorum ſcientia ad Platonicos ierit.

Ceterum non ita poſitum apud Platonicos Trinitatis myſterium, ut inoffenſo pede eorum volumina percurrantur, pluribus ſaeculis antequam *Pherepones* in ſomnia declamaret, Auguſtinus docuerat; Lib. enim 10. de Civit. Dei c. 29. initio = „ Praedicas Patrem, & eius Filium, quem „ vocas paternum intellectum, ſeu mentem; & horum medium, quem putamus te dicere Spiritum Sanctum, & „ more veſtro appellas tres deos. Ubi, „ etſi verbis indiſciplinatis utimini, videtis tamen qualitercumque, & quaſi per „ quaedam tenuis imaginationis umbracula „ quo nitendum ſit.] Vide etiam, ſi lubet, lib. 13. c. 16. & 17. Quod habent etiam Euſebius lib. 11. Praeparat. Evangel. c. 20. S. Cyrillus Alexandrinus lib. 3. & 8. in Iulianum, & alii. Unde Auguſtinus (quod etiam de aliis Patribus dicas) non fuit, ut *Pherepone*, *ſimilitudine verborum aliquot, & ſententiarum deceptus*; Platonicis doctrinis Chriſtianam minime corrupit, qui tam bene vidit, quid ſani in illis eſſet, quid infirmi, & falſi, ſeu de falſitate, & errore ſuſpectum eſſet; Veriſſimeque D. Ludovicus Habert ſacrae Facultatis Pariſienſis Doctor Theologus, & Socius Sorbonicus in Theologia Dogmat. & Moral. ad uſum Seminar. Catalaunenſis t. 1. tract. de Deo Trino, c. 11. *Utrum exiſtentia, vel poſſibilitas myſterii SS. Trinit. ratione naturali probari poſſit*: ad obiect. V. ex praeſenti Auguſtini teſtimonio ſumtam, haec, poſt alia, protulit = Patres revera adverſus „ Gentiles, qui ipſis Deum praedicantibus Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, ſcandalum patiebantur, Platonem magni nominis philoſophum haec „ tria in Deo agnoviſſe reponebant. At „ ubi pugnandum fuit cum Haereticis, „ qui ex ſchola Platonis Patrem maiorem, „ & Filium minorem aſſerebant, iidem „ Patres Platonis doctrinam, & impietatem „ procul amandarunt.

VI. Quod autem addit *Pherepones*, forte ad Plotini opera Auguſtinum hic reſpexiſſe, gravi fundamento deſtituitur; Siquidem non ſolus Plotinus eam ſortem, eximias nempe Auguſtini laudes expertus eſt. Vide lib. 8. de Civit. Dei, c. 12. in fine. Et quaecunque fuiſſent laudes illae, nihil concluderent. Et mirum eſt Auguſtinum de eximia Platonicos inter Plotini fama dicentem (ſi *Pherepone* coniectura ſubſiſteret) portenta hocce in capite exhibita ad laudis argumentum non adſumſiſſe. Immo ea ſuſpicio in Platonicorum nullum ita male ſicut in Plotinum vadit, propter rationem hanc, quae haud contemnenda videtur. S. D. lib. 9. de Civit. Dei, c. 10. initio ita loquitur: *Plotinus certe noſtrae memoriae* (2) *vicinis temporibus &c.* Nempe philoſophus hic, ut probati hiſtorici tradunt, obiit an. aetatis ſuae 66. D. 270. ſub Ammonio philoſopho Chriſtiano ſtuduit. Inde Romae ſub Philippo Scholam aperuit, ad quam praeter Idololatras, adceſſere etiam Chriſtiani, a quorum religione non abhorrebat. Nunc dic mihi: conſiſtente *Pherepone* coniectura, ubi illud ab Auguſtino inſpectum miraculum? Philoſophum tunc florentem, tunc multa terrarum ſpatia peragrantem, tunc magno omnium plauſu Romae, quae profani & Chriſtiani orbis

(1) Rom. 1. 19.

(2) Sic BB. cum Am. & MSS. At Vind. Er. & Lov. *vicinus*.

bis caput erat, & centrum, docentem, tunc inquam quum Christiana religio longe lateque propagata esset; Philosophum quidem Ethnicum, sed Christiani discipulum, Christianorum magistrum, eorumque fidem non adeo malo sensu inspicientem, hunc dico, suis in voluminibus nonnulla posuisse prima, & notiora Christianae religionis dogmata, redolentia, quale portentum Augustino defaecatissimi & solertissimi ingenii homini videri poterat? Non igitur Augustinus heic de Plotini voluminibus sermonem habet. Et vadat *Pherepones* & iniqui, & fatui laboris patiens: a quo nonnisi convicia, & ineptias retulimus.

VII. Nisi *Pherepozi* livor ad tanta nos distraxisset: opportuna hic sese abtulisset occasio quidquam dicendi de Sybillarum libris, & versibus, in quibus (aut integri sint, aut corrupti, aut genuini, aut suppositltii) manifestius etiam ac in Prophetarum vaticiniis religionis nostrae mysteria picta conspiciuntur. Quamquam auctor operis, cui titulus: *Istoria del Cielo poetico, considerato secondo le idee de' Poeti, de' Filosofi, e di Mosè*, t. 2. c. 9. nedum versus, & libros: sed & ipsas Sybillas velut spectra quaedam fabulatorum libertate a quodam caeli signo educta, & nominata geminis quisquiliis bene, & valide a se pulsas ab orbe sibi blandiatur. At plures de Sybillis proposito scripsere: quorum haud levem notitiam exhibet Casimirus Oudinus Apostata (de quo diximus lib. 1. cap. 1. A. n. 3.) in quaestionibus praemissis ad t. 1. Commentarii de Scriptoribus Ecclesiae &c. Verum sat, & nimis etiam Lectorem hic detinuimus.

(*c*) *Sed quia Verbum caro factum est &c.* = Idipsum testatur lib. 10. de Civit. Dei, cap. 29. ab initio = Praedicas „ Patrem, & eius Filium, quem voces „ paternum intellectum seu mentem... Sed „ incarnationem incommutabilis Filii Dei, „ qua salvamur, ut ad illa, quae credi„ mus, vel ex quantulacumque parte „ intelligimus, venire possimus non vul„ tis agnoscere. Itaque videtis utcumque, „ etsi de longinquo; etsi acie caligante, „ patriam, in qua manendum est, sed „ viam, qua eundum est non tenetis.] Et circa finem, quaerens a Platonicis cur in dogmatibus nobis tantopere similes, religione divisi essent = Quid est .... nisi „ quia illud est, quod iterum dico, Chri„ stus est humilis, vos superbi? An for„ te corrigi pudet? Et hoc vitium non„ nisi superborum est. Pudet videlicet „ doctos homines ex discipulis Platonis, „ fieri discipulos Christi, qui piscatorem „ suo spiritu docuit sapere, ac dicere, „ *In principio erat Verbum &c.* Quod i„ nitium S. Evangelii, cui nomen est se„ cundum Ioannem, quidam Platonicus, „ sicut a sancto sene Simpliciano, qui „ postea Mediolanensis ecclesiae praesedit „ episcopus, solebamus audire, aureis lit„ teris conscribendum, & per omnes ec„ clesias in locis eminentissimis proponen„ dum esse dicebat. Sed ideo viluit su„ perbis Deus ille magister, quia *Verbum* „ *caro factum est, & habitavit in no*„ *bis*: ut parum sit miseris quod ae„ grotant, nisi se in ipsa etiam aegri„ tudine extollant, & de medicina, „ qua sanari poterant, erubescant. „

(*d*) *Qui autem cothurno &c.* = Metaphora ingeniosissima ad orationis, vel doctrinae fastum designandum; Cothurnus enim calceamenti genus erat, quo antiqui in tragoediis utebantur tragica vero sublimi, & quasi inflato sermone obiiciuntur. Et quod potissimum in hac metaphora est: cothurnus multo subere sublevabatur, quo histriones altitudinem mentiebantur. Dicit ergo S. Doctor Platonicos alta doctrina inflatos Trinitatis mysterium etiam in fronte, etiam in Ioannis verbis magnum, atque sublime, non fuisse dedignatos, immo suspexisse. At ex opposito Incarnationem & plura ipsius Salvatoris documenta abiectionem spirantia &c.

(*e*) *Et ideo legebam ibi &c.* = *Pherepones* ad haec ita loquitur = Quam„ vis de summi Numinis natura rectius „ sentirent Platonici, quam alii Philo„ sophi: miscebant tamen Idololatriam „ turpissimam iis dogmatibus, erantque „ infensissimi hostes Christianorum, ut „ liquet vel ex Porphyrio Iamblico, „ & aliis, qui sub Imperatoribus Chri„ stianis floruerunt. „

Platonicos de Numine rectius aliis dixisse, centies Augustinus contestatus est. Idololatriam, & quidem turpissimam miscuisse, hoc loco, quem tuo calamo deturpasti, fuse apertissime expendit. Christianorum fuisse acerrimos hostes, in eiusdem S. Doctoris libris non semel invenies. Nec est homo durissimae etiam minervae, dummodo non prorsus ratione destitutus, qui haud coniiciat Philosophis Ethnicis invisos fuisse Christianos. Ideo nos supra signo B. dum coniecturam tuam exsufflaremus, velut rem observatione dignam scripsimus, Plotinum Christianos non admodum exhorruisse. Non immerito igitur Clerice *Pherepozi* larva te contexisti, qui adeo laboris patiens es, ut non pi-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

pigeat scribere quae alios legere taedet.

Toto hoc capite Abulensis opinionem prae oculis habeas, ut videas quam pii, & religiosi fuerint Augustini Iudicio Platonici, & an eorum animas a corporibus solutas Angelorum chorus exceperit.

(*f*) *Videlicet Aegyptium cibum, quo Esau &c.* = Henricus Wangnereck non male metaphoram istam edisserit, inquiens „ Intelligit allegorice doctrinam Platonicorum (1) de diis pluribus colendis, qua instar Esau primogenita sapientiae vendiderunt, imitantes Israelitas adorantes vitulum. Hanc itaque coctionem non rufam, sed stygiam in libris Platonicorum repertam ait se non manducasse, sed reiecisse.

Sed quaerimus quis sit Aegyptius cibus? *Lens*, inquies, lentibus enim Esau primogenita sua posthabuit. Sed cur lens cibus Aegyptius? Id vero, ut ante nos BB. observarunt, ipse S. Doctor exponit, dum in Psal. 46. ad v. 5. *Elegit nobis haereditatem suam &c.* n. 6. inquit = Ille (*Esau*) plus amavit quod carnaliter concupierat, quam quod spiritaliter prius nascendo meruerat: & deposuit primogenita sua (2), ut manducaret lenticulam. Lenticulam autem invenimus cibum esse Aegyptiorum: nam ibi abundat in Aegypto. Unde magnificatur lenticula Alexandrina, & venit usque ad terras nostras: quasi hic non nascatur lenticula. Ergo desiderando cibum Aegyptium, perdidit primatum. Sic & populus Iudaeorum, de quo dictum est, Conversi sunt corde in Aegyptum, lenticulam quodammodo desideraverunt, & primatum perdiderunt. „

Admodum sublimi hoc n. 5. dicendi genere Augustinus utitur: quique in varias formas convertitur. Impetit primo Gentium errores, atque superbiam. Cum praestolareris huius declamationis exitum: vides illi in Iudaeos rem esse, quorum primogenita ad Gentes devecta sunt. Adhuc inde in Iudaeos verbis declamat: animo Platonicos damnat. Mox vero Gentes laudat, seu ad earum bonam sortem redit: *Et vocasti gentes in haereditatem tuam*. At ingeniosissimae metamorphoses hae penitius discutiendae sunt.

(*g*) *Quoniam caput quadrupedis &c.* = Iam Esau omisit, & ad Iudaeos divertit, qui Aarone minime reluctante, vitulum conflatilem sibi obiecere: in quem velut in deum maxima accepta beneficia, ut tot portentis expeditus, consummatus ex Aegypto exitus, revocarentur; de quo Exodi 32. Huic quadrupedi imaginem Dei, animam suam Iudaicus populus incurvavit; cum enim adoratio e pectore fluat, vadatque ad rem amplo iure praelatam: si impius populus vitulum adoravit, ipsi certe animam suam inflexit.

Dicit: *imaginem tuam, animam suam*; ut insaniam retegat, prodatque impietati adiacentia illa, quae naturalis ipsa ratio maxime exhorrescat. Quale nempe delirium, ad imaginem vituli foenum manducantis Numinis imaginem, animam tuam nullo indigentem cibo, & omnis corruptionis expertem incurvare!

(*h*) *Placuit enim tibi Domine &c.* = Placuit Deo, ut Esau maior Iacob minori serviret. Quamvis enim Esau, ut iniquus, Gentium: Iacob, ut bonus, electi Israelis mysterium gesserit; adhuc ex divinis Scripturis, maxime ex Paulinis in Esau natu maiori Hebraeos, qui primo vocati sunt: in Iacob minori Gentium populos, tardius ad Fidem tractos praesignatos intelligimus. Hic autem geminae allegoriae committuntur: quodque metaphorae res erat, vadit in novam metaphoram, In Esau, & Iacob Ecclesiae Hebraeorum, & Gentium: In his ex Gentibus inflati, & humiles. Esau maior Iacob: Hebraeus populus Pagano: Ex Paganis philosophus simplici; Omnes minores hi maioribus suis a Deo prelati sunt.

(*i*) *Et ego ad te veneram ex Gentibus.* = Hac dicendi formula, ut suspicamur, Scriptores nonnulli decepti, de Augustino, velut de homine è Gentium tenebris eruto loquuntur. At perperam, ut ex saepe dictis manifestum est. Ex Gentibus dicit, aut Patrem inspiciens, quem tandem Monnica liberavit. Aut quia ex lectione Platonicorum librorum venerat. Aut, quod probabilius est, avos, atavosque intuetur, & ampla ratione illa loquitur, qua omnes ab Hebraeis minime genitos, a Paganis deductos passim dicimus. Quo sensu certe loquitur lib. 14. de Civit. Dei, cap. 9. n. 2. cum dicit: *Ut eum* (Paulum) *potissimum commemoremus, qui in*

(1) Vide l. 7. de Civit. D. c. 12. & 13. & l. 10. c. 1.

(2) Gen. 25.

in Ecclesiam Christi ex Gentibus venimus, *Doctorem Gentium &c.* Erit etiam fortasse qui hanc loquendi formulam arbitretur asceticam: ut nihil aliud innuat hic S. D. nisi venisse se a saeculi erroribus, illecebris, & vanitatibus; cui tamen non adsentiemur.

(*k*) *Et intendi in aurum, quod ab Aegypto &c.* = Fuse id edisserit lib. 2. de Doctrina Christiana, ab initio cap. 4. ex quo prima tantummodo exscribimus = Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera, & fidei nostrae accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tamquam iniustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Aegyptii non solum idola habebant, & onera gravia, quae populus Israel detestaretur, & fugeret, sed etiam vasa, atque ornamenta de auro, & argento & vestem; quae ille populus exiens de Aegypto sibi potius tamquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed praecepto Dei, ipsis Aegyptiis nescienter commodantibus ea, quibus non bene utebantur: Sic doctrinae omnes gentilium non solum simulata & superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quae unusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens debet abominari, atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, & quaedam morum praecepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo &c. Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne adspicimus quanto auro, & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus doctor suavissimus, & martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam; quanto innumerabiles Graeci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est (1), quod eruditus fuerit omni sapientia Aegyptiorum &c.

Eiusdem iudicii reliqui Patres se produnt, aut facto quidem, aut etiam monito. S. Petrus Damian. antiq. edit. t. 2. Serm. 6. de S. Eleuchadio episc. Raven. circa finem „ Cui etiam non dissimile est quod idem Moyses Israelitico populo aurum, & argentum cum vestibus ab Aegyptiis mutuari praecepit, in quo videlicet ut non diutius immorer, mystice aurum & argentum cum vestibus ab Aegyptiis petimus, unde Domino tabernaculum fabricemus, cum mundanos poetas, & philosophos legimus, ut in divinis eloquiis luculentius proficere valeamus.] Ioannes Sarisberiensis (2), hoc est de Sarisberia natione Anglus in Gallia Senonensi Carnotensis episcopus, prologo Polycrat. lib. 5. *Si Virgilio licuit aurum sapientiae in luto Aennii quaerere, quae invidia est ea, quae ad eruditionem nostram a gentilibus scripta sunt, nostris communicare?* Vide etiam S. Hieronymum ad Pammach. & Ocean. de Origine err.

Hinc Theophylus Cyprius, ut ex Socrate Histor. Eccles. l. 6. c. 13. habemus, interrogatus cur libros Origenis, quos damnaverat, legeret, respondit: Libros Origenis similes esse prato omnibus florum generibus referto: idcirco si quid reperio in illis boni, illud decerpo: sin spinosi quidquam, hoc utpote aculeis pungens, missum facio. Et ipse Plinius Iunior ex Prioris Plinii Avunculi sui responso lib. 3. Ep. 5. professus est, nullum esse librum tam malum, qui non ex aliqua sui parte prodesset.

Sicut autem doctus Gravina ordin. Praedicat. observat t. 1. de Praescripr. Haeret. lib. 4. controv. 4. *Propter quid sit traditio &c.* art. 4. eo fere modo quo Ecclesiastici Philosophorum, haeretici Augustini scripta suspiciunt: Cum in quidquam occurrunt, quod propriae caussae (ut sibiipsis blandiuntur) favet avide arripiunt; quod adversatur omittunt.

Interim videat *Pherreponus*: an Augustinus aurum a Philosophorum scriptis excerpens, imprudenter Platonismum cum Christiana doctrina commiscuerit. Sed adtende etiam commentarium sequentem.

(*l*) *Et utique inde erant illi libri.* = Nempe ea verba sumsit Paulus ex lib. Arati Solensis poetae, qui tempore Ptolemaei Philadelphi ante Salvatoris adventum an. 271. floruit. Eum Latinum reddidere Claudius, Germanicus Caesar, & Cicero adhuc adolescens. Ex iunioribus ediderunt H. Stephanus, & Hugo Grotius, qui etiam egregium commentarium addidit.

Sed

(1) Act. 7. 22.

(2) Obiit Carn. an. 1182.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Sed & idem Apostolus illud 1. Cor. 15. 33. *Corrumpunt mores bonos colloquia mala*, ex Menandro poeta Comico, Theophrasti Aristotelis auditoris discipulo protulit, qui circa Arati tempora floruit.

Item epist. ad Titum c. 1. v. 12. inquiens: *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri*, de Epimenide poeta Epicureo, patria Cretensi loquutus est. De quo Augustinus lib. 2. contra Adversarium Legis & Prophetarum, cap. 4 n. 13. = Iam „ illud non miror, quod homo ineruditus de Prophetis Iudaeorum existimat dictum, quod ait Apostolus, „ *Dixit quidam ex ipsis &c.* ignorans „ dictum esse de quodam Epimenide, „ qui Cretensis fuit, in cuius libris hoc „ invenitur: qui homo inter Prophetas Dei non invenitur, nec ad illa „ eloquia Dei pertinet, quae Iudaeis „ dicit credita, qui non mentiuntur. „ Ideo non commemoravit Apostolus nomen eius, sicut solet commemorare „ Prophetas Dei &c.

Quodque magis est: idem Paulus, nisi apocryphis libris deceptus sit Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, & ad Ethnicorum sententias, & ad Sybillae Hystapsis oracula provocabat. Quod autem concluditur est: Augustinus quaedam Platonicorum in sua transferens, Pauli vestigiis adhaesit.

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Platonicorum libris tanta sobrietate evolutis: superno consilio, ad animae suae secretiora se colligit. Et tum vero arcana ineffabili luce, nonnisi divinis amantibus nota amore, & horrore reverberatus: non tam coniecit, quam rem velut ante oculos pendulam vidit, Veritatem nulla ratione protensam: Hanc aeternitatem & Deum esse; qui licet molis expers, adeo semoveretur a nihilo, ut esse sit suum exsistere. In quorum porro tantam certitudinem ivit, ut potius de sua vita, quam de illis dubitaret.

ET inde admonitus redire ad memetipsum, intravi in intima mea duce te: & potui, quoniam factus es adiutor meus (*a*). Intravi, & vidi qualicunque oculo animae meae (*b*), supra eumdem oculum animae meae, supra mentem meam, lucem incommutabilem: (*c*) non hanc vulgarem, & conspicuam omni carni, nec quasi ex eodem genere grandior erat, tanquam si ista multo multoque clarius clarescerct, totumque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mentem meam, sicut oleum super aquam, nec sicut caelum super terram, sed superior, quia ipsa fecit me, & ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui novit veritatem, novit eam; & qui novit eam, novit aeternitatem. Caritas novit eam (*d*). O aeterna veritas, & vera caritas, & cara aeternitas. Tu es Deus meus. Tibi suspiro die ac nocte. Et cum te primum cognovi, tu adsumsisti me, ut viderem esse quod viderem, & nondum me esse qui viderem (*f*). Et reverberasti infirmitatem adspectus mei, radians in me vehementer, & contremui amore & horrore (*g*), & inveni longe me esse a te in regione dissimilitudinis (*h*), tanquam audirem vocem tuam de excelso: Cibus sum grandium, cresce, e manducabis me (*i*). Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis

nis tuae, sed tu mutaberis in me. Et cognovi quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & tabescere (*k*) fecisti sicut araneam animam meam: & dixi, Numquid nihil est veritas, quoniam neque per finita, neque per infinita locorum spatia diffusa est? Et clamasti de longinquo: Immo vero; Ego sum qui sum (*l*). Et audivi sicut auditur in corde (*m*), & non erat prorsus unde dubitarem; faciliusque dubitarem vivere me, quam non esse veritatem, quae per ea quae facta sunt intellecta conspicitur (*n*).

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(*a*) *Quoniam factus es adiutor meus.* = Ex illo Psal. 29. 11. *Audivit Dominus, & misertus est mei: Dominus factus est adiutor meus*, Deum adloquitur. Significat autem non naturalibus, sed divinis viribus integrum negotium hocce peractum.

Unde divinam, propriamque revelationem hic intervenisse iure & merito scribunt Cornelius Lancillottus lib. 1. Vitae S. D. cap. 26. & Ludovicus ab Angelis lib. 1. de Vita, & Laudibus eiusdem, cap. 12. ubi; *Lectis Platonicorum libris, in maximam rapitur ecstasim, de qua*, intravi &c. Adstipulatur Henricus Wangnereck hisce verbis: *Assentior Cornelio Lancelloto, internum illud Dei responsum*, immo vero ego sum, qui sum, *fuisse veram revelationem divinitus Augustino factam &c.* Idipsum novissime observat Ioseph Renatus Augustinensis Excalceatus lib. 1. Vitae S. Monnicae, cap. 19. cuius tamen sermonis non omnia nobis probantur; At id unum contendimus nos, factam hic Augustino revelationem supernam.

Hic autem, ut vides, se revocat Augustinus ad caput octavum; interposuit vero lectionem Platonicorum voluminum, quod ea in malam humani ingenii opinionem deportatus, modestia, & humilitate ad insigne hocce Dei beneficium nonnihil se disposuerit.

Antiqui, quos posteriores, & etiam Benedictini (pro more) imitantur, & quidem prorsus ad verbum, huic capiti tale summarium praefixere: *Clarius innotescunt iam Augustino divina.* Unde Itali: *Agostino va sempre meglio conoscendo Dio.* Quin immo non hic aliquis lucis progressus: sed magnus transitus a profundae noctis tenebris, ad clarissimam lucem meridianam.

(*b*) *Qualicunque oculo animae meae.* = Non hic cognitionem diminuit, quasi amplissimam lucem illam velut per angustas rimas inspexerit: sed elevat a natura visionem, quam adeo celsam credas, ut nedum res inspecta, sed oculus animae inspiciens, scilicet mens quasi extra ipsum abierit. Unde prorsus textum corrumpunt Itali vertentes, *con tutto l' occhio dell' anima mia*. Qui etiam omittunt, qua ratione nescimus, ea verba minime levia: *Et potui quoniam factus es adiutor meus*. De quibus commentario praeced. S. Bernardus Sermo v. in Assumptione B. Mariae post med. *Equidem animae nostrae oculus intelligentia est &c.*

(*c*) *Lucem incommutabilem.* = Am. Er. Lov. Som. Wangn. quibus suffragantur 2. MSS. Med. & Ricar. addunt, *Domini*. Sed alii duo, & visi a Benedictinis, quos ipsi sequuntur, non habent. Et merito, nam & elegantior sermo est, & etiam aequior: Lux enim tanta emphasi proposita non adeo bene mox determinata voce contrahitur.

Iure autem meritissimo Ludovicus ab Angelis lib. 1. de Vita, & Laudibus S. D. cap. 12. subsumit. = Non „ quia ipsam Dei substantiam, per se „ subsistentem, aeternam, veram, cla„ ram sicuti est, immensam, incompa„ rabilem viderit in se, sed in simili„ tudine, & imagine; solent enim ima„ gines rerum earum nominibus appel„ lari, quarum sunt imagines.] Quod ipse S. Doctor observat & explicat acute lib. 2. de diversis QQ. ad Simplicianum, q. 3. n. 2. de Samuelis spiritu ab inferis abducto sermonem habens.

Beatus Iordanus e Saxonia ordin. Eremit. S. Augustini Serm. 47. illustrationem hanc ei comparat, qua Salomon lib. 3. Reg. c. 3. vastissimam sapientiam adeptus est. Iam vero ex Eruditione praeliminari ad hoc opus n. cvii. constat alium ab hoc esse B. Iordanum item Saxonem, ordin. Praedicat. post S. Dominicum Generalem Magistrum, qui an. 1236. naufragio vitam praesentem finivit, aeternam, ad quam tot

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

tot sudoribus se praeparaverat, incoeptus. Verum Iordanus noster sequenti saeculo floruit, & obiit an. 1372.

(*d*) *Caritas novit eam*. = Henricus Wangnereck ita exponit hunc locum = Plus enim quavis ingenii subtilitate ad notitiam Dei confert amor Dei. Hac quia carebat Augustinus, longe a gratia divina, in regione peccati exulans: ideo hoc solum vidit, se non esse dignum, qui videret lucem inaccessibilem. Contremuit tamen amore quodam imperfecto tantae bonitatis, & tremore maiestatis, quam peccatis suis offensam merito timebat. *Beati mundo corde*, illi enim apti sunt ad Deum videndum. „

Quanquam expositio haec non admodum exacta videatur: vix tamen alia occurrit, quae rem prorsus expediat. Sed nobis primo minus placet caritatem hic late sumi: videtur enim non de communi amore, omnium a lethali culpa exemtorum proprio Augustinum dicere: sed de eximio illo, quo animae admodum religiosae in Deum exaestuant, de quo S. Doctor Tract. 26. in Ioannem: *Da amantem, & sentit quod dico, da &c. si autem frigido loquor, nescit quid loquor*. Hac enim caritate, hoc amore divini splendores deteguntur. Displicent etiam illa verba: *Hac quia carebat Augustinus &c.* Videtur enim, non ad se id moniti referre, sed ad Auditores. Et tandem, ad libitum dicitur, *solum vidit se non esse dignum &c.* Vidit lucem, non, se indignum esse videndi lucem.

Si igitur non ad libitum, sed ordine pensato sermonis, Augustini sensus prodendus sit, dicendum videtur, S. Doctorem de iis, quae hic exhibet, ad Sanctorum iudicium appellare. Nempe, conatus fuerat divinae illius lucis arcanas dotes exponere, & quo modo non sola quantitate, non maiori splendore, sed genere, & latis axibus ab hac nostra discreparet, utcunque edisserere; praesentiens autem id sermonis, ut revera contigit, a Lectoribus minime captum iri, subsumit: *Caritas novit eam*; idest haec ista, lucis huius dotes ii bene deprehendent, quos caritas summa, & inflammata divinarum blanditiarum, & pulcritudinum conscios fecit; fere quo pacto in Ioan. dixit: *Da amantem, & sentit quod dico &c.* Sic etiam c. 13. L. 6. de Matre retulerat: *Dicebat discernere se, nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat &c.*

Quod ergo extraordinario Dei beneficio Augustinus inspexit animae fideles, non quaecunque, sed divinis charismatibus profusae velut rem propriae professionis intelligunt.

(*e*) *Ut viderem esse, quod viderem, & nondum me esse, qui viderem*. = Ni fallimur, ita exponendus est; Ut intelligerem te Deum esse quod viderem: non imaginem illudentem; Et nondum me esse talem, qui propriis viribus substantiam spiritualem quirem deprehendere: seu, nondum me esse talem, cui divinae hae sortes religiosarum animarum propriae congruerent. Alius sic exponet; Ut suasus essem, quod videbam esse te: sed in quem nondum possem mentis intuitus figere.

Vide quam male haec reddant Itali: *Acciocchè io vedessi, che v' era quelchè io vedea, e che non ancora v' era io, che vedessi*.

(*f*) *Et reverberasti infirmitatem adspectus mei &c.* = Iam divinae festivissimae Pauli sortes nonnihil in te adumbrantur Augustine, quem maximis expediendis Ecclesiae negotiis, quem fugandis ab orbe tenebris, quem omnium populorum doctorem, quem agendis & hic, & in Caelis triumphis altissima Numinis decreta ab aeterno destinarunt. De Paulo haec habemus in Actis Apostolorum, c. 9. *Et subito circumfulsit eum lux de Caelo. Et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi &c. Et tremens, ac stupens &c. Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamae, & visum recepit &c. Et continuo praedicabat Iesum, quoniam hic est Filius Dei*. Circumfulsit Augustinum lux de Caelo: *Et reverberasti &c.* Cecidit quodammodo in terram, passus est enim dulcem quamdam violentiam: *Radians in me vehementer*. Audivit vocem dicentem sibi: *Tanquam audirem vocem tuam de excelso &c. & clamavi de longinquo &c. & audivi &c.* Factus est tremens, ac stupens: *Et contremui amore, & horrore*. Confestim visum recepit, & praedicabit Iesum &c. quoniam illico intellexit Deum spiritum esse; & quidem tanta luce, & certitudine, ut posset id dogmatis universo orbi altis vocibus praedicare: *Et cognovi &c. & non erat prorsus unde dubitarem. Faciliusque dubitarem vivere me, quam &c.* Sed haec tenuissima umbra; nobilior altera, de qua lib. seq. c. 12.

Dicit autem, *infirmitatem adspectus mei*: quia ut noctua propter oculorum infirmitatem diei lucem haud substinet: ita ipse propter infirmitatem mentis in spiritalis substantiae intuitu deficiebat.

(*g*) *Et contremui amore, & horrore*. = Plaudimus: monet enim David Psal.

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Psal. 2. 11. *Et exsultate ei cum tremore*. Exsultatio (1) aliquem amorem involvit; Quis enim David (2) ante Domini arcam exsultantem, atque psallentem, divino amore inflammatum haud credet? Adsentimur autem Henrico Wangnereck hunc Augustini amorem initialem, seu imperfectum fuisse. Licet, ne quid dissimulemus, Augustinum in tam egregia visione, e qua in plurimarum divinarum veritatum cognitionem ivit, ferventibus cordis actibus, baptismi sociatis proposito veterem hominem non exuisse, vix concipi possit.

(*h*) *In regione dissimilitudinis* = Haec dissimilitudinis regio Wangnereck iudicio, ut supra relata eius verba produnt, erat status peccati. Videtur potius fuisse dissimilitudinem opinionis; ut nempe deprehenderit in ea visione Augustinus, quam ab aequis Numinis conceptibus procul abesset. Id & integro sermone, & illis verbis *inveni me longe esse &c.* magis congruit: non siquidem animae maculas, quae patentes erant: sed, quam male divinam substantiam usque tunc concepisset ea visione intellexit.

(*i*) *Cibus sum grandium, cresce, & manducabis me*. = Non sum cibus per infima ista serpentium, sed eorum, qui ad alta mente, & corde adscendentes, venerea, honores, & alias mundi vanitates, puerilibus nugis in pretio similes, non curant, contemnunt. Hac ratione cresce, & me, ut fieri potest, aliaque adiacentia, ut peccati caussam &c. optime intelliges. Sic Redemtor Ioan. 16. 12. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Et Paulus 1. Cor. 3. v. 1., & 2. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam &c.* Et de seipso c. 13. v. 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam &c.*

Addit vero: *Nec tu me in te mutabis &c.* ut cibi huius pretium ostendat; Deus enim a nobis sumtus, deformia nostra delet, & suae nos pulcritudini, hoc est sanctitati conformat. Placet autem quaedam exscribere ex lib. 2. de Libero Arbitrio, cap. 14. n. 38. sub finem „ At illa veritatis, & sapientiae „ pulcritudo &c. De toto mundo ad se „ conversis qui diligunt eam, omnibus „ proxima est, omnibus sempiterna; nul„ lo loco est, nunquam deest; foris ad„ monet, intus docet; cernentes se „ commutat omnes in melius, a nullo „ in deterius commutatur; nullus de il„ la iudicat, nullus sine illa iudicat be„ ne.] De integra vero ea sententia fuse disputat Ioann. Baptista Bovius tom. 1. *Theatri Moralis Dogmatico-Historici &c.* Tract. 4. cap. 4. ante med.

(*k*) *Pro iniquitate erudisti hominem, & tabescere &c.* = Hic, ut vides, ex v. 12. Psal. 38. loquitur. Talia autem ad locum istum habet ipse S. D. ut ex iis quae hic ipse velit coniici possit; en eius verba n. 17. & 18. = Totum „ quod defeci, quod infirmus sum, quod „ de imo clamo: hoc totum pro iniqui„ tate: & in hoc erudisti, non damna„ sti &c. Audi hoc planius ex alio (3) „ Psalmo: Bonum est mihi, quod humilia„ sti me, ut discam iustificationes tuas. „ Et humiliatus sum, & bonum est mi„ hi: & poena est, & gratia est &c. Et „ quomodo *erudisti*? Dic ipsam erudi„ tionem o Idithun, quomodo eruditus „ es? *& tabescere fecisti &c.* Haec est „ eruditio. Quid tabidius aranea? ani„ mal ipsum dico. Quamquam & ipsis „ telis aranearum quid tabidius &c. „

Ea revelatione igitur intellexit Augustinus, in culparum suarum poenam, in stabiliendis spirituali substantia, peccati caussa aliisque dogmatibus adeo se tortum, poena illa fuit & medicina: iis enim stimulis, angoribusque & ingenii sui fastum abiecit, & avidius Dei lucem, & adiutorium imploravit. Contabuit velut aranea: suum enim ingenium post hominum memoriam nobilissimum in discutiendis illis dogmatibus nonnihil contabuit, nimirum a suis dotibus declinavit.

Ad id, quod sequitur: *Numquid nihil est veritas?* haec habet Henricus Wangnereck: *Tandem post tenebras longissimi, & capitalis erroris, quo S. D. Deum putabat esse corporeum, lux illi incorporeae veritatis affulsit &c.* Iam saepe admonuimus, non putasse Augustinum Deum corporeum, sed, nequivisse incorporeum sibi obiicere, quem talem credendum esse iam noverat.

(*l*) *Immo vero: ego sum, qui sum* = Immo esse meum exsistere est; cum in reliquis, etiam in Angelis, aliud sit esse, & aliud exsistere. Seu, ita sum, ut nulli prorsus (quod pariter nulli creaturae inest, aut inesse potest) vicissitudini subeam. Hisce verbis dignatus est

Ppp Deus

(1) Vide cap. 21. C.
(2) 2. Reg. 6. 2 v. 5.
(3) Psal. 118. 71.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

Deus Augustino suum esse, suam incommutabilitatem & revelare, & exponere. De quibus verbis vide, si placet, ipsum S. D. Serm. 6. de eo quod adparuit Dominus Moysi in Rubo (Alias, de Diverf. 17.) c. 3. n. 4.

Haec dixit Veritas, clamans *de longinquo*: ita enim passim in similibus revelationibus. Autumamus autem, ad servandam docentis, & rei edoctae maiestatem. Nisi forte intercesserit hic peculiare mysterium: Augustino enim adhuc inquinato castam veritatem non domestice, non e proximo; sed admodum retenta maiestate, & e longinquo clamare aequum erat.

(m) *Et audivi sicut auditur in corde*. = Clamorem hunc e longinquo, seu ab alto factum, ne talem censeas, qui corporeas Augustini aures vellicaret; sed qui a cordis sinu exciperetur. De quo sono loquitur David Psal. 25. 7. inquiens, *ut audiam vocem laudis &c.* & 84. 9. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*. Unde S. D. primo loco, idest n. 11. *Quid est*, Ut audiam vocem laudis? *Ut intelligam. Hoc est enim audire coram Deo, non quomodo sonos istos &c. Audire vocem laudis, est intelligere intus*. Altero vero n. 10. *Loquebatur in illo Deus intus, & mundus faciebat illi strepitum foris. Cobibens ergo aliquantum ab strepitu mundi, & avertens se ad se: & a se in illum, cuius vocem audiebat interius &c.*

Quod inde habet de certitudine, qua revelatis dogmatibus adhaerebat, divinae infallibilitatis umbra est, quae supernas quaslibet revelationes comitatur: ut paulo post observabimus.

(n) *Intellecta conspicitur*. = Etsi communem editorum lectionem hanc BB. retinuerint: nobis tamem enuntiant = „ MSS. magno consensu ferunt, *conspi*„ *ciuntur*.] Verum nisi quidquam addatur, aut alia verba immutentur, nimis manifestus error est in Grammatica. Sed nil mirum: cum amanuenses mente illud Pauli Rom. 1. 20. quod Augustinus adsumit, evolverent, non adtento huius sermonis nexu, sicut cetera verba, ita hoc, *conspiciuntur*, prout erat in suo fonte reddiderunt. Cum reliquis MSS. sunt MSS. quinque. At Ricar. genuinam lectionem habet.

Deum ergo esse, & quidem incommutabilem, incorporeum &c. naturali ratione deprehendi potest. At vero quemadmodum in Ethnicis Philosophis conspicere est, ipsa ratio in propriis etiam functionibus, atque muneribus culpis adfluentibus non raro caligat.

Quoniam vero adsertum est, contigisse hic propriam revelationem: expeditissime videndum est, an ipsa sex caracteribus obsignata sit, quibus divinas a spuriis visionibus passim secerni observavimus lib. 6. c. 13. B.

Primum caracterem diximus, si bene meministi, terrorem, atque solamen. Habes hic, *Et contremui amore, & horrore*. II. Non inflatio, sed abiectio alter caracter. *Et nondum me esse, qui viderem &c. Et inveni me longe esse &c. Cibus sum grandium, cresce &c. Et cognovi quoniam pro iniquitate &c.* III. Sermo non profusus. Ex te observa quot didicerit paucis verbis Veritatis IV. Ut reveletur quod non adeo commode ab Ecclesiae Ministris disci potest. Iam saepe nobis contestatus est, quam in cassum, licet ardentissime, doctissimi cuiusquam Catholici adloqulum expetierit V. Magna de revelatis quies, & certitudo: *Non erat prorsus unde dubitarem. Faciliusque dubitarem me vivere, quam &c.* VI. Bonos autem fructus, quos pro sexto caractere volebamus, revelationem ipsam sequutos quilibet ex hoc capite, & ex sequentibus facile noscere poterit.

DIGRESSIO.

Hic autem Deo, & piis hominibus omnibus gratum fore confido, si in Scriptorem quemdam digrediar, fama summum, veritate modicum: qui cum de rebus Theologicis, quas non callebat plura scripserit: in plurimas nugas erupit, quas utpote defaecatiori Sacrae Scholae genio, & ferventiori pietati adversas aliquando vel digressione impetere, ac propulsare Sacerdotalis zelus postulare videtur. Is autem est Ludovicus Antonius Muratorius, vir, ut mihi videtur, nullius facultatis possessor, & omnium scriptor, qui cum pluribus libellis, aut propositionibus S. Theologiae iura violaverit: in libello, cui titulus, *Della forza della fantasia umana*, cap. 9. de Ecstasi, & Visione varia temere effutiit, quae hic, ubi tot de Visione diximus, brevi expedita digressione perstringere, ac repellere aequum, & etiam sanctum videtur. pagina 10. *Che sì fatte Estasi chiamate divine, possano succedere, non s'ha da avere difficoltà di crederlo*. Immo necessum est credere, quippe spectat id ad

Ec-

Ecclesiae doctrinam. Et ex ipsis divinis Scripturis habemus. pag. 116. *Nella mia Filosofia Morale ho anch'io prodotto due esempli di buone persone, che si credevano di trattar'in Estasi con Dio, quando solamente trattavano colla propria divota Fantasia*. Papae immortale studium, & opus, ex quo tam insignis lux & Ecclesiae, & Theologicis studiis adcessit! Tu solus reconditae eruditionis vir duo exempla eius rei adducere poteras, de qua centena cuicunque non admodum erudito Sacerdoti statim occurrunt. pag. 117. *In fatti erano una volta in gran voga queste Visioni, e Rivelazioni, e venivano ricevute tutte, come gioie cadute dal Cielo*. Et nunc sani Theologi divinas Visiones, & Revelationes velut gemmas excipiunt e Caelo delapsas. In eo autem tantum ab antiquis, non omnibus, sed quibusdam discriminantur: quod accuratiore examine earumdem Visionum, & Revelationum veritatem discutiunt. pag. 119. *Il che sia detto, non già per condennare alla rinfusa tutte le apparizioni, e Rivelazioni, perchè se il credere troppo è un' eccesso, può essere non meno eccesso il credere nulla*. Id addere opportunum fuit, ut ostenderes te non esse peiorem haereticis, quorum saltem minus impii non omnes quaquaversum divinas Revelationes condemnant. Non est autem par excessus, ut dicis nesciens quid dicas, nimium credere, & nihil credere: Nam *qui credit cito, levis est corde*, ut dicitur Eccles. 19. 4. Qui autem nullam Visionem & Revelationem credit, utrum sit tolerandus in Ecclesia non adeo temere diffiniendum est; Scilicet: qui nullam prorsus Visionem, & Revelationem credit, facto hanc propositionem statuit: Omnes Visiones, & Revelationes spuriae sunt. Haec propositio aliam complectitur: In Ecclesia dari non possunt verae Visiones, & Revelationes: quae propositio est haeretica: immo quam & ipsi haeretici exsecrantur. ibidem statim. *Primieramente se esse per l'ordinario non comprruovano la Santità, nè por le pregiudicano*. Et hoc opus erat ut tu doceres: & hoc pro Visionibus, & Revelationibus insigne laudis argumentum, quod Sanctitati minime officiant. Nec debebas dicere, *per l'ordinario non &c.* sed plerumque, at non semper sanctitatem indicant. Quod etiam de omnibus gratiis, quas *gratis datas* appellant, dicas: illae quippe licet non semper, at saepe admodum & plerumque sanctitatem comitantur. pag. 120. *disdirebbe lo stendere un decreto condennatorio di tutto quanto raccontano le pie persone delle lor visioni*. Videris tibi liberalis, cum dicis, *disdirebbe*; puta, haud pulcrum fore, quidquid piae personae de suis Visionibus produnt, statim condemnare? Immo vero, si non Circulatorum more, sed presse, & exacte loqui velimus; qui omnes statim Visiones, & Revelationes condemnat, credat oportet, ut paulo ante disputabamus, in Ecclesia Visiones, & Revelationes dari non posse: quod non *minus pulcrum*, sed, haereticum est. Quem disputandi modum vir utcunque vel arte, vel natura dialecticus statim deprehendet, & probabit, non Muratorius qui ubique suorum opusculorum Circulatorum more loquitur, in incertum verbis atque periodis eructatis. ibidem statim. *Quello bensì, che dovrebbe religiosamente osservarsi, sarebbe di non portar mai su i pulpiti, nè di adoprar per pruove della Religione, somiglianti Apparizioni, e Rivelazioni*. Quod religiose observare deberes, esset istud: Maiori obsequio de Divinis loqui: & non adcedere ad Nuptias Agni, non habens vestem nuptialem. Non debebas inquam in Theologiae Doctores censoriam virgam exercere tu, qui, ut tua opuscula produnt, Theologiam nec summis labiis degustasti.

Ceterum Sacri Oratores Visiones equidem, Revelationes adferre solent, at non ad Religionis dogmata stabilienda; Ad alios pios fines, ad quos & profanae historiae, & Philosophorum vel axiomata vel observationes, & naturae effectus plures adducuntur, adferre turpe est divinas Visiones, & Revelationes? pag. 121. *Non si dee avvezzare il Popolo a tener per fermo ed eguale a gl' insegnamenti certissimi della Chiesa di Dio quello, che è incerto &c.* O tu quis es, aut ubi gentium inhabitas? Hoc unum scio, huiusmodi loquendi formulas hominem prodere Theologiae prorsus ignarum, & hospitem in coetu Fidelium. Quis enim Theologiae discipulus pares fecit certissimis Ecclesiae documentis piorum Visiones, & Revelationes? Quae in coetu Fidelium delira anus, quis sutor cum certissimis Ecclesiae Christi dogmatibus Visiones, & Revelationes contulit? eodem pag. 121. *Bene farà, che in questo proposito il Lettore apprenda ancora ciò, che l'*Abbate di Fleury *lasciò scritto nel Tomo Vigesimo della Storia*

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

Ecclesiastica, dove disapprova il prendere per Rivelazioni, e cose miracolose le Meditazioni d' alcune per altro sante Donne; con aggiognere, essere di quì nata la Theologia Mistica, professione sottoposta a molti errori, ed abusi. Cum Theologia Mystica facultas sit peculiarem secretioremque Deum inter hominesque amicitiam discutiens, eius exordia in mundi initium revocanda sunt; vix enim instituto mundo, aliqui malis stimulis laxaverunt habenas: alii communem pietatem coluere: quidam etiam ad peculiarem sanctitatem vocati sunt. Quis non credet Theologos Mysticos Abraham Mosem &c. & in novo Foedere post Christum, & eius Matrem, omnes Apostolos, maxime vero Ioannem & Paulum? Inde sensim ut communis, ita & Theologia Mystica in peculiarem professionem deducta est, ordinata, systemate etiam digesta. Abusus in homines (ut in ceteris dici solet) revocantur, non in ipsam professionem. Theologi Mystici errare possunt, ut errant item aliquotiens Theologi Scholastici, Dogmatici, Morales &c. item Medici, Philosophi, Astrologi &c. Porro quam obiicis Fleurii auctoritatem in his similibusque rebus nauci facimus. *pag.* eadem 121. *Certamente chi ha letta la Vita di Antonietta Burignon, nata Cattolica in Lilla di Fiandra, morta, non si sa di qual Religione nel 1680. e tanto esaltata dal Visionario Calvinista Iurieu, e quante Rivelazioni ella spacciasse, e quanti Libri componesse; dee bene aprir gli occhi in queste materie &c.* Vere clausis oculis more Andabatarum pugnas! Theologos Mysticos admodum terrere debet hoc, quod nempe spuriae fuerint Visiones, & Revelationes mulierculae, quae impio exitu fato cessit, quamve miris laudibus celebrabat superstitiosus vir Calvinista? Hisce naeniis vir, qui in omnibus facultatibus summus videri gestis, tuas paginas imples? At sat tibi erat vulgo imponere; & audire apud populum, *Parens innumerabilium librorum*; Quasi quod qui plura scripsit: & non potius qui bene scripsit, laudandus sit. *Saepius in libro laudatur Persius uno - Quam levis in tota Marsus Amazonide*. Martialis lib. 4. Epigram. 29. Et in doctissimo Opusculo hoc anno 1756. emanato, cuius titulus: *Agenore a Filarco suo amico, intorno la quinta Lettera del P. Filiberto Balla, e le Censure del P. Francesc' Antonio Zaccaria Gesuiti &c.* in additamento aliquarum observationum &c. paragr. 5. post. med. = Si stima „ più, o meno un' Uomo, non perchè „ solamente abbia composti molti libri, „ ma per la maniera, con che gli ha „ composti, e per la maggiore e mi- „ nore felicità, onde nelle dottrine an- „ cor più recondite fa spiccare il suo „ talento. „ pag. 125. *Finalmente sapendo noi, che l' Apostolo S. Paolo fu favorito da Dio di sublimi Rivelazioni, ma delle quali, dice egli*, non licet homini loqui: *si dimanda, come le persone date alla Mistica, e che forse anche godono somiglianti favori, credano poi lecito di pubblicarli, quando San Paolo nol giudicava lecito a se stesso*? Ohe iam sat audaciae, & quisquiliis; Nugaris, & quidem irreligiose, ne quid amplius dicam, inficete Scholae Theologicae scurra; Peccaverunt ergo Geltrudis, Birgitta, Teresia &c. quae suas Revelationes, & Visiones prodiderunt. Peccavit Ecclesia quae id permisit. Peccaverunt Isaias, Ieremias, Daniel, Ezechiel, Ioannes Evangelista &c. Peccavit & ipse Paulus, qui de quibusdam, non de omnibus a Deo sibi revelatis conticuit.

Ad illum autem (1) locum 2. Cor. cap. 12. v. 4. haec habet Augustinus Calmet Ordin. S. Benedicti in Commentario Literali, t. 8. = Minime permittit Deus, ut ista narrem: nulli fortasse vobis usui forent, mihique ambitionis discrimini apud homines &c. „ Sive nondum adeo provecti erant divinis in rebus Corinthii, ut perspectas revelationes intelligere possent. „ Plures tamen Patres (2) atque Interpretes censent res a Paulo spectatas, „ auditasque seipsis revera fuisse ineffabiles, hominisque sermone satis exprimi non potuisse. Profecto si ipsam „ Dei naturam vidit Apostolus (3); ac „ maxime arcana Christianae Religionis „ Mysteria Deus illi detexit, quod verisimillimum est, nemo negaverit, „ isthaec esse nedum vulgari hominum „ intelligentia, & sermone sublimiora, „ verum etiam iis mentibus, quae caeteras perspicuitate antecellunt.] eadem

(1) Recole dicta l. 6. c. 13. B.
(2) Clem. Strom. l. 5. Ita Theophyl. Oecumen. August. D. Thom. alii passim.
(3) Aug. lib. 12. de Gen. ad lit. & ep. 147. D. Thom. hic. Beda Hervae.

dem pag. 125. *E ciò basti intorno a questo argomento, lasciando io volentieri ad altri la cura di ben esaminare, e di produrre ragioni sode, perchè si truovi più facilmente nel sesso debole, che ne' maschi, la disposizione a sì fatte Estasi. Appunto per la sua debolezza, dirà taluno. Dica quel che vuole: che io per me non oso dire di più.* Equidem non prorsus inficior & propter infirmitatem: Sed hac ratione, quia nimirum illa Dei dona feminarum infirmitati subsidio sunt. Verum dubium hocce, cur potius feminis, quam viris: in idem redit cum illo: Cur potius ex viris rudibus atque simplicibus, quam doctis atque nasutis Visiones, atque Revelationes, & huius generis alia, ut miraculorum donum Deus largiatur. Idem inquam est dubium, & in eadem momenta revocatur. Audiamus ergo Spiritum Sanctum: Prov. 3. 32. *Et cum simplicibus sermocinatio eius.* Prov. 9. 4. *Si quis est parvulus, veniat ad me.* Mar. 10. v. 14., & 16. *Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei &c. Et complexans eos, & imponens manus super illos &c.* Matth. 11. v. 25. & 26 *Confiteor tibi Pater, Domine caeli, & terrae, quia abscondisti haec a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita Pater: quoniam sic fuit placitum ante te.* 1. Cor. 1. a v. 25. *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus &c. Quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia. Et ignobilia mundi &c.* Denique Ecclesia in Resp. 7. lect. officii B. Mariae: *Intercede pro devoto femineo sexu.* Quid autem produnt ea verba: *Io per me non oso dire di più?* Quid amplius dici poterat? quid restabat, nisi omnes Visiones, atque Revelationes condemnare? Et en in quot nugas, & quidem audacissimas paucis pagellis eruperit Ludov. Anton. Muratorius de cuius secreta fide, & pietate iudicet Deus: quin immo iam ab aliquot annis iudicavit (1). In eius autem doctrinas iterum pugnabimus lib. 9. c. 4. Q. c. 7. D. n. 1. & H. l. 10. c. 25. A. n. 7. & l. 12. c. 2. E.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

Divino esse deprehenso: ad creaturas mentis suae oculos vertit, & observat, eas quidem divino munere esse; at simul minus proprie & velut ex metaphora exsistere; quandoquidem vertigine perenni labuntur. Eamque rei summam esse: nos a Deo semotos, in spectra evanescere.

ET inspexi cetera infra te, & vidi nec omnino esse, nec omnino non esse: Esse quidem, quoniam abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es, non sunt (*a*). Id enim vere est, quod incommutabiliter manet. Mihi autem inhaerere Deo bonum est (2), quia si non manebo in illo, nec in me potero (*b*). Ille autem in se manens innovat omnia (*c*). Et Dominus Deus meus es, & quoniam bonorum meorum non eges (3).

(*a*) *Quoniam id, quod es, non sunt,* = Quemadmodum ardens facula Soli obiecta, lucem amittit: ita creaturae Deo comparatae non censentur exsistere. Unde Psaltes 38. 6. *Substantia mea tanquam nihilum ante te.* Verum & comparatione sublata, tanquam nihilum hic creaturae ab Augustino penduntur; ut enim Iob c. 14. 2. inquit, *Homo fugit velut umbra, & nunquam in eo-*

(1) Ob. 22. Jan. an. 1750. aet. 78. incept.
(2) Psal. 72. 27.
(3) Psal. 15. 2.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

eodem statu permanet. An vero diceres globum in aere exsistere, qui a caelo deiectus, eumdem aerem impetu scindens, praeceps in haec nostra rueret? Ut globus ille per aerem terram versus fuit; ita homo praestitutos sibi dies transmeat, ad mortem properans; Verum hoc fere morale est; Dicendum aptius ad Augustini propositum: Omnis creatura, quaecunque illa sit, aut ratione una, aut alia continuo in nova fluit: & divina manu retracta, etiam Angelorum summus, & creatura Angelis etiam nobilior, quam vel fingere possis, maiori celeritate impetuque ac ad terram globus, ad nihilum properaret. Quomodo autem sint mutabiles Angeli, non est cur hic exponamus: cum Augustini sermo postulet; & vix sit Scholae Theologus, qui in tract. de eisdem Angelis rem illam non expediat.

(*b*) *Si non manebo in illo, nec in me potero* = Constantissime ita dicendum, & credendum, vel metaphysicum, vel asceticum agas. Deo sanctificatore elongato, eris omnium vitiorum latrina. Quod non ipse compingit, nunquam erit. Et ut est etiam rerum omnium nedum artifex, sed & conservator, si a me manum retrahit, paginae huic nec apicem unum addidero, cum iam nihili abysso absorptus ero.

(*c*) *Ille autem in se manens, innovat omnia* = Adludit ad v. 27. cap. 7. libri Sapient. *Et in se permanens, omnia innovat*. Si cum viris de Schola loqui placeat: Deus actione aut semper immanente: aut saltem nunquam formaliter (hoc est proprie) sed ut multum virtualiter (aequivoce puta) transeunte; seu actione a motu semper exemta innovat omnia; creat enim, conservat, sanctificat. Immo si malitiam ab actione dividas: nec tantillum operaris, quod non ipse operetur; & agit in te, quod nec tu ipse agas. Ex ipso S. Doctore loquimur, qui Serm. 56. in Matth. 6. de Oratione Dom. ad Compet. (Alias, de Divers. 48.) c. 5. n. 6. haec habet. *Quod fit a te, ipse facit in te. Nunquam fit a te, quod non ipse facit in te. Sed aliquando facit in te, quod non fit a te. Nunquam autem aliquid fit a te, si non facit in te.*

Et cohaerenter ad haec, non puta ad significandam divitiarum copiam, & opulentiam annonae additur, *bonorum meorum non eges*; Deus enim a se exsistit, a se immaculatus &c.

C A P U T XII.

A R G U M E N T U M.

Ne censeas superna illa Visione unum vel alterum lucrum Augustino obvenisse; Profitetur sibi manifestatum etiam nullam substantiam malam esse: & quidem acerrimo hoc argumento, quod in varias formas converti potest; Aut enim de substantia dicis, quae nulli corruptioni subesse possit: & hanc summum bonum appellamus; Vel de substantia, quae minime sit eius periculi expers: & in hac mox quidquam boni deprehendimus: neque enim noceret corruptio, nisi vel tantillum bonum perfringeret. Ex quo didicit frustra se propriam peccati caussam quaesiisse: cum siquidem omnis boni sit expers, in quam actio vere talis exercetur. Unde concluditur, Deo omnis, & solius boni artifici plaudendum: cuius opera seorsim accepta, bona: iuncta autem & ordinata, valde bona appellabis.

ET manifestatum est mihi, quoniam bona sunt quae corrumpuntur, quae neque si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumperetur non esset. Nocet enim corruptio (*a*), & nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest; aut, quod certissimum est, omnia quae corrumpuntur, privantur bono. Si autem omni

omni bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, & corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt: ergo quamdiu sunt, bona sunt: ergo quaecunque sunt, bona sunt. Malumque illud quod quaerebam (*b*) unde esset, non est substantia: quia si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum: aut substantia corruptibilis esset, quae nisi bona esset, corrumpi non posset. Itaque vidi & manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti, & prorsus nullae substantiae sunt quas tu non fecisti. Et quoniam non aequalia omnia fecisti, ideo sunt omnia; quia singula bona sunt, & simul omnia valde bona: quoniam fecit Deus noster omnia bona valde.

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

(*a*) ***Nocet enim corruptio.*** = Ut in fortissimo hoc argumento nihil caespites: illud scias, de nocumento, & bono a Metaphisicis inspectis, quae *transcendentalia* dicuntur, hic disputari; Item de utroque secundum primum adspectum, quidquid sit de vicissitudine & ordine. Manifestum est autem ea ratione corruptionem quamlibet nocere, & bono exuere. Aliquid enim corruptione tollitur; omnia vero Metaphysico viro bona sunt. Et licet nonnunquam uno sublato bono, alterum veniat etiam nobilius: id nihili Metaphysicus pendit, qui semel acceptae rei (hic dicas: damno a corruptione inducto) mordicus haeret.

Quanquam vero caput; immo totam sequentem historiam exordiatur Augustinus illis verbis, *Et manifestatum est mihi*: noli arbitrari omnes veritates hasce in revelatione ipsi propositas; sed eius revelationis beneficio depulsis quibus in culparum vindictam obruebatur tenebris, in consequutiones istas naturali ingenio devenit. Quod illustrari potest S. Thomae doctrina, qui 1. p. q. 12. ar. 11. cum quaedam tertio loco ex Augustino 12. Conf. c. 25. lib. de Vera Relig. c. 31. & 12. de Trinit. c. 2. sibi obiecisset, ita respondet = Ad tertium „ dicendum, quod omnia dicimur in Deo „ videre, & secundum ipsum de omni- „ bus iudicare, in quantum per partici- „ pationem sui luminis omnia cognosci- „ mus, & diiudicamus. Nam & ipsum „ lumen naturale rationis participatio „ quaedam est divini luminis, sicut e- „ tiam omnia sensibilia dicimus videre, „ & iudicare in sole, idest, per lumen „ solis. Unde dicit August. 1. Soliloq. „ Disciplinarum spectamina videri non „ possunt: nisi aliquo velut suo Sole il- „ lustrentur, videlicet Deo. Sicut er- „ go, ad videndum aliquid sensibiliter, „ non est necesse quod videatur substan- „ tia Solis, ita ad videndum aliquid in- „ telligibiliter non est necessarium quod „ videatur essentia Dei.] Si placet, videre poteris etiam q. 16. ar. 6. ad 1. Infra c. 17. C. similis sermo redibit.

(*b*) ***Malumque illud, quod quaerebam &c.*** = Non ergo malus deus fingendus, in quem primo; aut mala in homine substantia, in quam secundo peccatum revocetur. Si enim nihil continet boni, non est substantia; haec vero sola propriam, & efficientem caussam habet. Infra sensim; at c. 16. aenigma istud prorsus expedit.

Dicens inferius, ***Et quoniam non aequalia omnia***: exponit cur Deus quae fecerat singillatim accepta, bona: simul vero, bona valde iudicaverit. *Vidit Deus cuncta, quae fecerat: & erant valde bona*, Gen. 1. 21. Valde bona enim cuncta sunt ratione ordinis: hic autem recta dispositio est plurium inaequalium, & dissimilium: *Ordo est parium, dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio*: inquit S. D. lib. 19. de Civit. Dei, cap. 13. n. 1. Vide etiam, si vacat, lib. QQ. 83. q. 41. lib. 3. de Libero Arbitr. cap. 9. lib. 3. de Gen. ad Litt. cap. 24. n. 37. & lib. 1. contra Adversarium Legis, & Prophet. cap. 4.

Quanta vero sit creaturarum omnium simul iunctarum perfectio, & pulcritudo, videbimus infra c. 13. F.

CA-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Ut adhuc videas, nullam malam esse substantiam; & illud edisserit, nedum Deo, sed nec orbi malum esse; non enim quidquam extra consistit, quod ordinem eius deturbet. Nec illud te moveat, ex ipsius orbis partibus quasdam malas appellari: id enim est, quia nonnullis fastidio, ac damno sunt; cum tamen interim in semetipsis, & absolute sint bonae: & partibus aliis maxime congruant, & prosint. Quanquam vero a divina manu creaturae nobilissimae fluxerint: adhuc & illis non adtentis, ex solis infimis, ut a Davide commonemur, ad divinas celebrandas laudes haud leve argumentum extundi posse, compertum sibi profitetur. Qui inde & Caeli incolas ad easdem laudes provocans: singularum creaturarum merita non invicem contulisse testatur: quod licet superiores inferioribus praestent: sanieri ipse iudicio & illas, & istas in chorum unum collectas sibi praefixerit.

ET tibi omnino non est malum, non solum tibi, sed nec universae creaturae tuae, quia extra non est aliquid (*a*) quod irrumpat & corrumpat ordinem, quem posuisti ei. In partibus autem eius quaedam quibusdam quia non conveniunt, mala putantur: & eadem ipsa conveniunt aliis; Et bona sunt; Et in semetipsis bona sunt (*b*). Et omnia haec, quae sibimet invicem non conveniunt (*c*), conveniunt inferiori parti rerum; quam terram dicimus, habentem caelum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi; Et absit iam ut dicerem, Non essent ista (*d*): quia etsi sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed iam etiam de solis istis laudare te deberem (1): = quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones (*e*) & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quae faciunt verbum tuum: montes, & omnes colles, ligna fructifera, & omnes cedri: bestiae & omnia pecora, reptilia, & volatilia pennata: reges terrae & omnes populi, principes & omnes iudices terrae: iuvenes & virgines, seniores cum iunioribus laudant nomen tuum. „ Cum vero etiam de caelis te laudent, laudent te „ Deus noster in excelsis omnes Angeli tui, omnes virtutes tuae, „ sol & luna, omnes stellae, & lumen, Caeli caelorum & aquae „ quae super caelos sunt, laudent nomen tuum; „ Non iam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam; & meliora quidem superiora, quam inferiora; sed meliora omnia, quam sola superiora (*f*) judicio saniore pendebam.

(*a*) *Quia extra non est aliquid &c.* = Sumus cum BB. Patribus, qui haec habent = Legebatur in Lov. & antiquioribus editionibus, *quia extra se non non est &c.* At Arn. expunxit particulam, *se*, quae abest a MSS. & abesse debet, cum sensus sit, nihil esse extra universam creaturam, quod ad perturbandum ordinem a Deo constitutum irrumpat] Nobiscum sunt MS. Car. & 2. Med. At totidem Med. 2. item S. Cr. & Ricar. nobis adversantur.

Non admodum plana, & obvia fluit cap. huius oratio: quod, ut coniicimus,

(1) Psal. 148.

cimus, animi sit de divina revelatione, tot bonorum matre supra modum gestientis cuive innumera adfluant; quae ambiant ad Dei laudem enarrari, & expendi. Unde integrum caput, non rerum magnitudine, sed eloquio in varias periodos ruptas atque suspensas distracto sit nobis nonnihil obscurum.

Probat, ut vides cur universae creaturae: at non cur Deo nullum possit malum obtingere. Et forte quia iam saepe, cum puta aut incorruptibilem, aut incommutabilem ostendit, id egerat. Aut quia dum creatura, magis ipse ab omni discrimine eximitur. Nisi mavis dicere piguisse illum, pro meridiana luce contendere.

(*b*) *Et eadem ipsa conveniunt aliis; Et bona sunt; Et in semetipsis bona sunt* = Tali orthographia, vel forma haec expressimus, qua ostendatur, ternas hic iudicio nostro datas sententias; Ut scilicet quaelibet creatura, etiam quae nonnullis gravis est, triplici bono sit praedita: Bono ad alios, seu iuvandi: Bono absoluto, vel, ut Scholae loquuntur, *entitativo*, *transcendentali*: Bono tandem proprio. Postremum hoc obscurum alicui videbitur, quod cum transcendentali recidat, quodque non voluerit Augustinus; sed intermedia illa verba, *Et bona sunt*, aut cum priori, aut cum altero extremo iungenda. Verum observatione quadam a S. Doctore facta lib. de Moribus Manichaeorum, cap. 8. n. 11. bonum illud adstruitur, & exponitur = Nam „ etiam de quodam dicente nullam sub„ stantiam malum esse: unus de prima„ tibus huius haeresis, quem familiarius, „ crebriusque audiebamus, dicebat. „ Vellem scorpionem in manu hominis „ ponere, ac videre, utrum non sub„ traheret manum: quod si faceret, „ non verbis, sed reipsa convinceretur „ aliquam substantiam malum esse: quan„ doquidem illud animal esse substan„ tiam non negaret. Et dicebat hoc non „ coram illo, sed cum ad eum nos „ commoti referremus quod ille dixis„ set: respondebat ergo, ut dixi, pue„ *riliter* pueris. Quis enim meliuscule „ imbutus, & eruditus non videat, per „ inconvenientiam corporalis temperatio„ nis haec laedere, ac rursus per con„ venientiam non laedere? saepe etiam „ commoda non parva conferre? Nam „ si illud venenum per seipsum malum „ esset, eumdem scorpionem magis prius„ que perimeret. At contra si ei peni„ *tus* aliquo pacto detrahatur sine du„ bitatione interiret. Ergo illius corpori „ malum est amittere, quod nostro re„ cipere. Item illi bonum est habere „ id, quo nobis bonum est carere. „ Erit ergo eadem res & bonum, & „ malum? Nullo modo: sed &c.] „

In scorpione ex subtilissima hac observatione Augustini triplex bonum facile designamus. Animal illud ut in medicinam adhiberi potest: primum bonum est: *Eadem ipsa conveniunt aliis*. Ut est aliquid, ut habet esse, ut exsistit: bonum entitativum, transcendentale: *Et bona sunt*, Quatenus vero sibi prodest, ut abs proprio veneno possit consistere: tertium proprium illud bonum est, quod ab aliquo forte, ut diximus, in dubium vocabitur: *Et in semetipsis bona sunt*. Ut autem vides, aut in hocce sermone animal, aut eius venenum nomines, idem habebis.

(*c*) *Et omnia haec, quae sibimet invicem non conveniunt &c.* = An de elementis, quae singula; & de meteoris imperfectisque mixtis, ut grando, fulgur &c. quorum plura invicem certant: quaeve omnia aut una, aut altera ratione terrae beneficio sunt, loquitur? Id quidem manifestum, ac expeditum esset; Sed quum *omnia haec* dicat, sermonem suum ad peculiaria finiri vetat; Et addens, *caelum suum nubilosum, atque ventosum*, innuit, meteora partes tantum esse eorum, de quibus loquitur. Omnia ergo invicem pugnantia Augustinus complectitur; sed omnia illa terram iuvare durum cuiquam videbitur. Arbitramur terrae nomine universum inferiorem orbem, terrae insidentem, ipsa etiam comprehensa terra designare. Si autem res quaslibet in suis, ut debes, expendas generibus: orbi infimo ad nullam determinatam partem contracto esse proficuas; aut videlicet utiles, aut decentes nobis haud inficiari cogeris.

Sed quum innumeris suorum voluminum locis accurate, & doctissime edisserat Augustinus qualiter res quaedam uni noxiae: vel alteri, vel orbi apprime congruant: nullibi vero ita exacte, eleganter, & erudite sicut lib. de Moribus Manich. cap. 8. n. 12., & 13. Et qui plura adhuc desiderat, videre poterit cap. 9. eiusdem libri. Enchirid. cap. 11. & 12. Lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 16. De Gen. ad Litt. lib. 3. cap. 17., & 18. Lib. 11. de Civit. Dei, cap. 22., & 23. & lib. 12. cap. 4. & 5. Lib. 1. Retract. cap. 7.

(*d*) *Et absit, ut dicerem, Non essent ista.* = Sic BB. cum suis MSS. & Arn. nec non Fes. & optimus S. Cr. Sed editi communiter, *Non esse ista*. Som. Wangn. quos sequuntur Ita-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

li, nec non Ricar. *Non esse nisi ista*.

Locus obscurus. Et quidem vix in obsequium BB. lectionem Som. non praetulimus; qua posita ita sententia dilucidanda videretur: praeiacto tamen, Augustinum non quidem prorsus ab coepto argumento, sed ab ipsius argumenti apice, hoc est pressa metaphysica forma hic nonnihil digredi. Dum graviter edissereret nullam creaturam malam esse: sed eas, quae uni, & partibus minime consonant, aliis, & universo orbi optime congruere, sublunarium rerum exemplo usus est. Nunc autem non deposita, sed paululum suspensa controversia de creaturarum convenientia: eas absolute (Schola diceret, *earum entitatem*) sibi obiicit, & dicit: non ideo tantum inferiora suo complexum esse sermone, quasi haec sola, aut velut potissima in Dei laudem vergant: optime se agnovisse, & desiderasse meliora; At sat arbitratum esse interim illa, quae mox velut manifestiora, deprehenderat, pie intueri; utpote ex quibus etiam seorsim a nobilioribus sumtis ad celebrandas Dei laudes concitandus esset.

Iuxta autem praelatam lectionem dicendum est: dare Augustinum & infimis creaturis, quas postremo respexerat ius sive gloriam communem, nimirum bonitatem exsistentiae; & culices enim puta aeque ac caeli exsistentia fruuntur.

(*e*) *Quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones &c.* = Ne quod dixerat: etiam ex sublunaribus rebus ad Deum laudandum argumentum sumi, tibi durum videatur, Davidis exemplum, & auctoritatem tibi obiicit: qui creaturas omnes, etiam illas, quae tibi quisquiliae videri poterant, ad Deum laudandum provocat. Quoniam vero, ut Interpretes ad huncce Davidis locum observant, & loquuntur, creaturae illae ratione minime praeditae Deum *obiective*, non, *subiective*, seu *active* commendant; merito Augustinus Prophetae se subcinere vocibus arbitratur, dum ex rebus quibuslibet ad Deo conferendas laudes argumentum (quod est, res illas Deum laudare *obiective*) sumi posse contendit. De laude a creaturis etiam minimis *obiective* Deo exhibita ipse S. Doctor in Psal. 148. ad v. 1. n. 3. & ad v. 8. *Ignis, grando, nix &c.* n. 10. Et minima ergo, maxime si aequum ordinem, congruasque sedes inspicias, Deum commendant.

(*f*) *Sed meliora omnia, quam sola superiora &c.* = Si id iuxta Philosophorum axioma, principiumque illud intelligas, *Totum maius esse sua parte*, quod nec sutores latet, vix Augustino dignum quidquam excogitabis. Censeo S. Doctorem de creaturarum ordine, dispositione, sedibusve loquutum; Adeo siquidem una caussa ex altera pendet: tam inviolabili lege quaeque propria subsellia occupant, & destinata munia obeunt: tanta constantia omnia in universi decorem regimen, bonum occupantur, & sudant: ut machinae tam bene consonanti: ut choro una voce Dei potentiam concinenti, vel superiores ipsae creaturae divisim sumtae aequo iure sint posthabendae.

Franciscus Maronius ad illud capitis praeced. *singula bona sunt, & simul omnia valde bona*, haec observat. = Quintum dictum, quod illa, quae „ fecit Deus, singula sunt bona, & omnia valde bona. Ex quo accipitur „ argumentum quod Deus fecit universum totum melius quo potuit: quia „ non essent omnia valde bona simul „ sumpta, ubi universum melius esse „ posset. „

An oleum, e saxo durissimo, & mel de petra sugimus? minime vero, nisi novo prodigio naturae iura (1), ut olim, invertantur. Rem valde bonam eam esse, qua melior dari nequeat (nisi quidquam addatur) nulla Dialectica docuit. Cumque creaturas omnes simul sumtas valde bonas Deus ipse appellaverit: si legitima sit Maronii illatio, vide cur non mox iret in Fidei dogma. Quanquam ex eo loco, cui subsidium fertur Deuter. 32. 4. & Sap. 11. 22. universum perfectum, cui videlicet nihil pro sua conditione deficiat, deduci non diffiteamur. Quod Augustinus videtur innuere & hic, & lib. QQ. 83. q. 41. Lib. 3. de Libero Arbitr. c. 9. Lib. 1. contra Adversarium Legis, & Proph. c. 4. Lib. 11. de Civit. Dei, c. 4. Enchir. d. c. 10.

Nec item displicet plerumque Philosophorum sententia, qui arbitrantur, & multo sermone ostendunt mundum hunc talem esse, ut eo nec Dei potentia melior, aut pulcrior compingi possit: qui e suis partibus, determinatis etiam

(1) Deuter. 32. 13.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

etiam locis laudatis, stare contendunt Pythagoram, Trimegistum, Thaletem, Milesium, Platonem, Philonem Iudaeum. Item ex Christianis praeter Augustinum, Dionys. Areop. vel eius personam gerentem, Gregor. Nazianz. Ambrosium, Nemesium, Theodoretum, Boetium, Iann. Damasc. Bernardum, Thom. Aquin. 1. p. q. 25. ar. 1. ad 3. Quibus, Scholarum nempe Philosophis, si mendacii vel contradictionis vitium exprobres: cum alibi unanimi sensu velut exploratum statuant, nullam creaturam aliquibus non finiri limitibus; Item, nullam dari, cui Deus boni & decoris nihil addere queat: nec enim fuit in re ulla divina potentia exhausta? Mox reponunt: Mundi pulcritudinem, non infinitam esse, sed prorsus exactam: & posteriori huic rationi suam ipsorum sententiam inniti. Posse Deum, non iactis rerum generibus, sed novis, & nobilioribus facile sua potentia cudendis meliorem ordinem dare; quod sat est, ut doctrina alibi iacta absolute consistat.

Ceterum mirum orbis ordinem, partiumque nexum Severinus Boetius lib. 4. de Consolatione Philosophiae metro 6. egregie his versibus pingit:

„ Haec concordia temperat aequis
„ Elementa modis, ut pugnantia
„ Vicibus cedant humida siccis
„ Iungantque fidem frigora flammis
„ Pendulus ignis surgat in altum:
„ Terraeque graves pondere sidant.

Et prosequitur, accurate orbis virtutes, & aetates enumerans.

C A P U T XIV.

A R G U M E N T U M.

Eorum caecitatem deplorat, qui creatarum rerum quaedam velut mala exhorrescentes, variis errorum procellis obruuntur. Quorum omnium stetit ipse olim exemplum; ea siquidem caecitate captus, duas sibi compinxit substantias: renuens in optimum Deum quae existimabat mala revocare. A quo expeditus errore, in alium impegit: eumdem Deum per infinita locorum spatia protendens. Quanquam & inde superna virtute emerserit: bene suasus, non carnali, sed longe defaecatiori intuitu Dei magnitudinem, nullis coarctatam finibus inspiciendam.

NOn est sanitas eis quibus displicet aliquid creaturae tuae (*a*), sicut mihi non erat cum displicerent multa quae fecisti. Et quia non audebat anima mea ut ei displiceret Deus meus, nolebat esse tuum quidquid ei displicebat (*b*). Et inde ierat in opinionem duarum substantiarum, & non requiescebat, & aliena loquebatur. Et inde rediens (*c*) fecerat sibi Deum per infinita spatia locorum omnium, & eum putaverat esse te, & eum collocaverat in corde suo, & facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed postea quam fovisti caput nescientis, & clausisti oculos meos, ne viderent vanitatem (*d*), cessavi de me paululum, & consopita est insania mea: & evigilavi in te, & vidi te infinitum aliter, & visus iste non (*e*) a carne trahebatur.

(*a*) *Quibus displicet aliquid creaturae tuae.* = Hoc caput solicitos commentarios non postulat, utpote quod primum Manicheae synagogae errorem intuetur, de quo non semel diximus. Sed & adhuc accipe verba lib. 1. Retract. cap. 15. „ Scripsi adhuc presby- „ ter contra Manichaeos de duabus a- „ nimabus, quarum dicunt unam par- „ tem Dei: alteram de gente tenebra- „ rum, quam non condiderit Deus: & „ quae sit Deo coaeterna; & has ambas „ animas, unam bonam, alteram malam „ in uno homine esse delirant; Istam „ sci-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

„ scilicet malam propriam carnis esse „ dicentes, quam carnem etiam dicunt „ gentis esse tenebrarum; Illam vero „ bonam ex adventitia Dei parte, quae „ cum tenebrarum gente confixerit, at- „ que utramque miscuerit; & omnia „ quidem bona hominis illi bonae ani- „ mae: omnia vero mala illi malae a- „ nimae tribuunt.] Videre etiam po- „ tes, si placet, lib. 6. contra Iulia- „ num, c. 21. n. 66. & lib. de Duabus „ Animabus contra Manichaeos.

(*b*) *Nolebat esse tuum quidquid ei displicebat.* = Prodit quid potissimum deceptum ingenuum adolescentem ad impium dogma traxerit, in eoque continuerit. Fuit enim vero pietatis falsa quaedam species: scilicet, ut divinam bonitatem tueretur: cuius suavissimi nominis famam in summo discrimine positam arbitrabatur: nisi malus statueretur deus, in quem cetera mala revocarentur. Quod profecto argumentum fortissimum esset, nisi in eo, quod Dialectici *suppositum*, vel *implicitum* vocant deficeret; falsum quandoquidem malam substantiam dari: peccatum enim verum malum, non est substantia; eo vero demto, etsi totum terrestrem, atque celestem vageris per orbem, nec tantillum malum invenies: ut constat ex dictis. Vide etiam, si placet, S. Thom. 1. p. q. 45. art. 3. Ideo prosequitur S. D. *aliena loquebatur*, idest a veritate, a Catholicorum scholis aliena.

(*c*) *Et inde rediens.* = Scilicet duarum substantiarum errore abiecto; inde tortus est in sibi obiicienda spiritali Dei natura. Unde addit: *Et facta erat rursus templum idoli sui*; Rursus scilicet errabat, & mendacem Deum sibi praefigebat. Hac vero templi idolum continentis metaphora, Iudaeorum forte vult adumbrare templum, ab impio sceleftissimo Antioco idolis contaminatum: de quo lib. 2. Machab. cap. 5. & 6. Aut sequentia, & similia Sacrarum Scripturarum verba intuetur: *Universa idola domus Israel*. Ezechiel. 8. 10. *Populus meus mutavit gloriam suam in idolum*. Ierem. 2. 11. *Contaminaverunt terram in morticiniis idolorum suorum: & abominationibus suis impleverunt haereditatem meam*. Ierem. 16. 18.

(*d*) *Ne viderent vanitatem* = Loquitur ex Psal. 118. 37. De quo ipse suo loco t. 4. Serm. 12. n. 1. , & 2. Si de oculis voluntatis dicere arbitreris, (de intellectus enim ea verba erant, *fovisti caput nescientis*) hunc sensum eruimus: Postquam intellectum confortasti: & voluntatem, seu affectum a saeculi vanitatibus, a culpis concupiscentiae (quae etiam mentem obtenebrant) retraxisti &c. Verum arbitramur utroque loco mentem inspectam: & se ad supernam visionem, de qua c. 10. Augustinum revocare, qua oculos vanitati clausit, quia ad mentem collectus, depulit a se corporeorum phantasmatum moles. Omne visibile autem divina, & ecclesiastica phrasi vanitatem appellari, manifestum cuique, & notum est.

(*e*) *Et visus iste non &c.* = Vix non Augustino dicimus illud Salvatoris ad Petrum Matth. 16. 17. *Beatus es ... quia caro, & sanguis non revelavit tibi: sed Pater meus, qui in Caelis est.* Quia ergo divina revelatione Deum aliter; non scilicet extensione, sed spiritali modo infinitum esse didicit: eumque mentis, non corporis oculis intuitus est, iure inquit: *visus iste non &c.* Ex quibus omnibus habes hoece caput praecedentium plurium epilogum, ac novam memoriam esse.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

C A P U T XV.

A R G U M E N T U M.

Plurimarum notionum, quas ſuperna viſione lucratus eſt, hiſtoria reſumta; profitetur ſe quoque inſpexiſſe, rem quamlibet Deo ſuam exſiſtentiam debere: uniuſque non quaſi ampla mole, ſed veritate, arcanae cuiusdam manus vices agente ambiri, ac teneri. Item quidquid exſiſtit, verum eſſe: & ſuis locis modum, ſed & temporibus quaeque optime conſonare. Et tandem vidit, acrique argumento tenuit, Deum aeternum non poſt plurima evoluta tempora actionem ſuam exſeruiſſe: quandoquidem ipſo aut ſublato, aut quieſcente; nec temporis viciſſitudiniſque nomina, vel umbras haberes.

ET reſpexi alia, & vidi (a) tibi debere quia ſunt, & in te cuncta finita: ſed aliter, non quaſi in loco, ſed quia tu es omnitenens manu veritate (b); & omnia vera ſunt (c), in quantum ſunt: nec quidquam eſt falſitas, niſi cum putatur eſſe quod non eſt. Et vidi quia non ſolum locis ſua quaeque ſuis conveniunt, ſed etiam temporibus (d): & quia tu, qui ſolus aeternus es (e), non poſt innumerabilia ſpatia temporum coepiſti operari; quia omnia ſpatia temporum, & quae praeterierunt & quae praeteribunt, nec abirent nec venirent, niſi te operante & manente.

(a) *Reſpexi alia, & vidi &c.* = Non ut numerum, ſed ut dotes; vel proprietates creaturarum ſecernat, *alia* dicit. Non enim aliquae, ſed omnes creatae res Deo propriam exſiſtentiam debent. Unde caput 11. quo eamdem doctrinam propoſuit, ſic orſus eſt: *Et inſpexi cetera infra te &c.*

Henricus Wangnereck praeſenti capiti hoc argumentum praefixit: *Omnia Deus veritate ſua tanquam manu ſua continet, ideoque omnia vera ſunt, & convenientia*. De argumento Eraſmi & ceterarum omnium editionum non eſt cur dicamus.

Ex eo quod Deus omnia ambiat, eadem vera, & convenientia eſſe illatione propria deduci contendere noluimus: at illationem illam ab Auguſtino minime intentam manifeſte ex dicendis patebit.

(b) *Sed quia tu es omnitenens manu veritate.* = Henricus Wangnereck docte hunc locum exponit = Intelligo „ per *veritatem* conceptionem divinam, „ quam *ideam*, ſive *exemplar* vocamus. „ Concepit enim Deus intra ſe natu- „ ras omnium creaturarum, eaque con- „ ceptio eſt *regula ac menſura creatu-* „ *rarum, quae omnes ſunt verae una pri-* „ *ma veritate, cui unumquodque aſſi-* „ *milatur ſecundum ſuam entitatem, ut* „ *ait S. Th.* (1). Quia vero Veritas „ Dei eſt practica (Deus enim per i- „ deam ſuam, & ſecundum illam opera- „ tur) recte vocatur *manus*, & qui- „ dem *omnitenens*. Eſt enim exemplar „ non ſolum aliquorum, ſed omnium „ entium, quae in Deo ſunt, non tan- „ quam in loco, ſed tanquam in *ar-* „ *chetypo*: quomodo domus eſt in men- „ te architecti, imago in mente pi- „ ctoris. „

In docta hac expoſitione plene quieſceremus; niſi illud nos pungeret, *veritatem* pro eſſentia, vel ſubſtantia paſſim ab Auguſtino ſumi, ut habemus ex lib. 2. Soliloq. c. 5. Lib. de Immort. Animae, c. 12. Lib. de Vera Relig. c. 31. n. 57. & c. 34. & c. 36. n. 66. Lib. 8. de Trinit. c. 1. In Ioann. Tract. 38. n. 10. Unde ſuſpicabitur quiſpiam *veritatem* Divinam eſſentiam eſſe, quae cum ſit immenſa, omnia continet; cumque immenſitas non ſit molis protenſio, ſed veritas eſſentiae ubique exſiſtentis, au-

(1) 1. p. q. 26. ar. 6.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. 1. Val. X. Theod. VII.

hinc res creatae a Deo non tanquam a loco continentur. Eadem immensitas autem *manus* dicitur, quia ut plures Metaphysici observant, immensitas remota, actio vero proxima Deo ratio est continendi creaturas. Et si eorum Metaphysicorum iudicium tibi minime adrideat: sat est manifestum illud fatearis, ea immensitatem continere, ad quae manum suam, hoc est actionem exseruit. Maxime quoniam durum videtur, Augustinum de peculiari re, qualis est Dei *Idea*, & quidem aenigmate involuta uno verbo dicere, & momento ad alia transire. Et tandem alius inquiet: aliud est creaturas divinis ideis respondere, & conformari: & aliud immergi, & ambiri: quod posterius Deum non artificem, sed infinitum, seu immensum intuetur.

(c) *Omnia vera sunt, in quantum sunt.* = Et ad locum hunc Vvangnereck commentarium dedit, inquiens „ Quia; ut sic sunt conformia *Ideae Divinae*, quae est suprema regula omnis naturae, ac essentiae. Veritas autem consistit in *conformitate rei cum sua regula, ac mensura*. „

Nolumus hic contendere, an talis ordo habendus sit: Quae existunt conformia sunt Divinis Ideis: quia conformia, vera: ut innuit Wangn. Vel potius: Quia Divinis Ideis conformia, exsistunt: quia exsistunt, etiam vera. Nolumus inquam, contendere an veritas (proprietas entis, quamque veritatem transcendentalem vocamus) conformitati, vel exsistentiae proprie innitatur. Vide Aug. lib. 2. Soliloq. c. 5. Sed illud manifestum videtur: cum hanc velut novam diversamque a praecedenti doctrinam Augustinus proferat: *Omnia vera sunt &c.* aut hoc, aut priori loco Ideas non respexisse; Scilicet aut *veritate*, quae Deo instar manus est, non intellexisse Ideas: aut secundam veritatem non in conformitatem ad ideas, sed in exsistentiam proxime revocasse.

(d) *Non solum locis sua quaeque suis conveniunt, sed etiam temporibus.* = Hucusque de palmo: nunc de ulna cum Henrico contendimus: qui ad hunc locum, ex dictis in meridiana luce consistentem sermonem hunc haud ita brevem effudit = Intellexit S. D. bonitatem quoque rerum omnium, non minus quam veritatem a Deo provenire. Sicut enim omnis res dicitur vera ex conformitate cum sua causa exemplari, ita dicitur bona ex congruentia cum sua causa finali. Deus autem est ultimis finis rerum omnium ad quem cum omnia sive bona, sive mala suis locis, & temporibus convenientissime ordinentur; sequitur omnia bona esse, quia conveniunt semper cum fine ultimo, etsi aliquando non conveniant cum fine proximo. Sic monstra quoque bona sunt quae eveniunt contra intentionem naturae, non autem autoria naturae. „

In hoc sermone (viri alias docti) tot mihi displicent, ut si cuncta impugnare velim (quod tamen haud necessum est) & mihi, & Lectori fastidio futurus sim. Enim vero, ut paucis complectamur plura, prorsus extra chorum suum cantus ille est; & nec in alio choro probatur. Quae nempe Henricus effudit ab Augustini mente propositoque vehementer exorbitant; Et Augustini proposito etiam sublato, aut errores sunt, aut ineptiae prorsus evanidae.

Et quidem extra chorum cecinisse, & arcani non consistentia vano timore, ut olim quidam (1), perculsum manifestum est. Quale hic arcanum, quale mysterium? Cum res quaedam aliis noceat, videbatur Manichaeis aliquas substantias malas esse. Augustinus ab eisdem olim supplantatus, divina gratia a somno excussus: vidit nullas res malas esse sed tales censeri, quod iis noceant, quibus minime consonant; cum interim aliis utiles sint, & gratissimae: substantia autem vere mala si quae daretur, nulli prodesset: Et hoc iam saepe Augustinus observaverat. Nunc addit; nedum sua loca, vel partes, sed & tempora quaeque habere, quibus consona, utilia, decentia sint. Venenum hominem perdit: scorpionem conservat; Et id est de quo Augustinus dixerat, maxime c. 13. Quod uno tempore venenum, alio medicina est; nugae in infantibus placent: in senibus stomachum movent; nives aestate campestriam depopulantur, hyeme foecundant; Et hoc innuunt praesentia Augustini verba: *Non solum locis &c. sed etiam temporibus &c.*

Sed & proposito Augustini semoto novum doctrinae genus, peculiarem quamlibet rem bonam esse quod ad Creatorem ordinetur; id quidem inficiabi-

(1) *Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Psal. 13. 5.

bitur nemo: sed & textoris capacitatem non superat; Quod Philosophi quaerunt est: an res quaelibet aut alteri, aut orbi sit utilis = Qualis autem ratio redditur de monstrosis apud nos „ hominum partubus, talis de monstro„ sis quibusdam gentibus reddi potest. „ Deus enim creator est omnium, qui „ ubi, & quando creari quid opor„ teat, vel oportuerit, ipse novit sciens „ universitatis pulcritudinem quarum „ partium vel similitudine, vel diver„ sitate contexat. Sed qui totum inspi„ cere non potest, tanquam deformita„ te partis offenditur: quoniam cui „ congruat, & quo referatur ignorat] Lib. 16. de Civ. Dei, c. 8. n. 2. Vide etiam, si vacat lib. 3. de Gen. ad litt. c. 14. 15. 16. 17. 18. & lib. 5. contra Iulian. Pelag. c. 15. n. 53. En igitur ubi punctum, ubi doctorum labor, & sudor; An, & quomodo haec vel illa creatura alteri, vel universo conferat; Et de hac bonitate contra Manichaeos disceptatur. Ceterum rem a Deo factam ad eum referri, & hac ratione bonam esse, nemo vel tantilla ratione praeditus non statim videt, ut diximus, nec est qui inficietur sed nec sunt Doctores, qui multo id proposito curent.

De veritate entium, seu entia quaelibet pervadente, apud Scholasticos, *transcendentali*, agunt passim Dialectici, & Metaphysici. Sed & non obscure de ea loquitur S. Thomas 1. p. q. 16. art. 1. & 2. De Ideis Divinis autem praeter August. sermonem habent Dionysius Areopag. de Divinis Nomin. (vel quicunque insigne illud opus scripserit) c. 5. S. Thomas ad eumdem locum lect. 3. & q. 5. de Veritate, art. 1. ad 8. Salmanticenses Nostri t. 1. tract. 2. de Visione Dei, disput. 7. dub. 1. *Utrum videntes Deum videant omnia absoluta, quae &c.* ad 2. argum. & tract. 3. *de Scientia Dei*, disp. 5. de Causalit. scientiae divinae, dub. 1. *Utrum scientia Dei sit aliquo modo causa rerum*, ad 1. argum.

(*e*) *Qui solus aeternus es.* = Ita lege, ac si dixisset, *quia*, vel, *quoniam*. Quia solus aeternus, *non post innumerabilia &c.* si enim solus aeternus, tempus antequam Deus ad creandum actionem suam exsereret, non dabatur; adeoque *non post &c.* De quo infra l. 11. c. 3. 5. 7. 12. 13. & 14.

Sed quamvis solus nunc Deus aeternus; potuisset ne ab aeterno creaturam compingere? Non de fluida, qualis est tempus, de qua lib. 11. sed de stabili loquimur; Potior, ampliorque Philosophorum pars, maxime Peripateticae scholae adfirmat. Quam opinionem quidem licet S. Doctor gravioribus occupatus, nunquam prorsus, serioque stabilierit: nec tamen aliquando exhorruit. Immo in eam amice deferri videtur lib. 6. de Trinit. c. 1. Lib. 10. de Civit. Dei, c. 31. & lib. 12. c. 15. Quod observans S. Thomas lib. de Mundi Aeternit. opusc. 27. hypothesim illam velut Augustino duce libenter amplectitur, atque tuetur; Vide in 2. dist. 1. q. 1. ar. 5. 2. contra Gentes, c. 38. de Potentia q. 3. ar. 14. & 1. p. q. 46. ar. 2. ad 1. Nec vero quaedam S. Doctoris te concutiant, quae habentur Serm. 117. de Verbis Ioan. 1. *In principio &c.* (Olim. 38. de Verb. Dom.) c. 7. n. 10. Lib. QQ. 83. q. 19. De Natura boni contra Manich. c. 1. Lib. 12. de Civit. Dei, c. 15. & contra Felicianum Arian. c. 7. Cum re creata enim aeternitas illa iungi nequit, quae (ut Divina) ab essentia fluat: non autem altera, quae primi Aeterni liberali beneficio contingat. Debuitque necessario omnis creatura aliquando non esse si vel de actu, vel exigentia loquaris; & creatura enim, quam aeternam fingere potes, fuisset semper Numinis gratia: sed & non fuisset iuxta quod propria merita postulabant. Haec inquam forte vult Augustinus laudatis locis, in quibus hypothesis illius videtur adversatius. Quanquam liber contra Felicianum parum nos urgeat, utpote qui, ut etiam Erasmo, & BB. visum est, Augustinianorum voluminum caracteribus destitutus sit: unde illis supposititius: nobis vehementer dubius est.

CA-

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XVI.

ARGUMENTUM.

Manichaeorum, quibusdam substantiis velut malis detrahentium, superstitionem adhuc, insaniamque percellens: manifestis exemplis ostendit, & bona, & optima quaeque nonnullis in hypothesibus videri noxia, & displicere. Nec mirum abiectas quasdam animantes orbis partibus infimis consonas, nobis horrori esse: cum & iustitia vindicans Altissimi nomen exaltans iniquis, ad easdem infimas partes eiiciendis minime adrideat. Profitetur inde ad inspiciendam se iniquitatem digressum, nihil in ea invenisse substantiae: sed turpem quemdam voluntatis abortum a Numine ad evanida, & abiecta deflectentis.

ET sensi & expertus sum (*a*) non esse mirum, quod palato non sano poena est panis, qui sano suavis est; & oculis aegris odiosa lux, quae puris amabilis. Et iustitia tua displicet iniquis: nedum vipera & vermiculus (*b*), quae bona creasti, apta inferioribus creaturae tuae partibus, quibus & ipsi iniqui apti sunt (*c*), quanto dissimiliores sunt tibi: apti autem superioribus, quanto similiores fiunt tibi. Et quaesivi quid esset iniquitas, & non inveni substantiam (*d*): sed a summa substantia te Deo detortae in infima voluntatis perversitatem (*e*) proiicientis intima sua, & tumescentis foras.

(*a*) *Et expertus sum* — Quod dixeram, nullam substantiam sese malam esse: sed aliquot tales videri, quod iis noceant, quibus minime congruunt, experientiis, & exemplis confirmavi. Adfert vero exempla panis, & lucis, rerum, quas mortalium quilibet expetit: quasque non aversatur nisi qui cum pietate etiam rationem amisit. De pane inquit S. D. lib. de Moribus Manich. c. 8. n. 13. *Panis hominem alit: accipitrem necat*. De luce: *Sol iste, cui genuflectitis* (vos Manichaei) *quo vere nihil inter visibilia pulcrius invenitur, aquilarum oculos vegetat, nostros sauciat inspectus, & tenebrat*. Quis non honore, quis non flexa cervice Iustitiam nominat, quae Dei adtributum, videlicet re Deus ipse est? & tamen grata ne ipsa iniquis? Quid ergo mirum, si creata substantia, quanquam sese bona, alicui sit noxia?

(*b*) *Nedum vipera, & vermiculus, quae &c.* = Itali sic vertunt: *E fino i vermi, e le vipere, da voi create, son buone*. Manifestus error in Latino! *Nedum* enim non significat, *e fino*: sed, *non solo*. Integer autem sermonis sensus patet ex capitis summario, quem si Italum optas, iste erit: *La stessa tua giustizia, non piace agl' iniqui, non solo la vipera, ed il vermetto: le quali cose per altro dalla tua mano uscirono buone &c.*

Iuvat autem locum hunc alterius lib. 1. de Gen. contra Manich. c. 16. collatione dilucidare = Solent etiam „ istam Manichei movere quaestionem, „ ut dicant: Quid opus erat, ut tam „ multa animalia Deus faceret, sive in „ aquis, sive in terra, quae hominibus „ non sunt necessaria? Multa etiam per„ niciosa sunt, & timenda. Sed cum „ ista dicunt, non intelligunt &c. Ego „ vero fateor me nescire mures, & ra„ nae quare creatae sint, aut muscae, „ aut vermiculi: video tamen omnia in „ suo genere pulcra esse, quamvis prop„ ter peccata nostra multa nobis videan„ tur adversa: non enim animalis ali„ cuius corpus, & membra considero, „ ubi non mensuras, & numeros, & or„ dinem inveniam ad unitatem concor„ diae pertinere &c. Et certe omnia „ animalia aut utilia nobis sunt, aut „ perniciosa, aut superflua. Adversus „ utilia non habent quid dicant. De „ perniciosis autem vel punimur, vel „ exercemur, vel terremur, ut non „ vitam istam, multis periculis, & la„ boribus subditam, sed aliam meliorem,

ubi

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

„ ubi securitas summa est, diligamus, „ & desideremus, & eam nobis pietatis „ meritis comparemus. De superfluis „ vero quid nobis est quaerere? Si tibi „ displicet, quod non prosunt, placeat „ quod non obsunt: quia etsi domui no„ strae non sunt necessaria, eis tamen „ completur huius universitatis integri„ tas, quae multo maior est, quam „ domus nostra, & multo melior. „

Curiosi quidam naturae observatores censent mures, muscas, & similes immundas vel terrae, vel aeris animantes nobis utiles: quod terrae faece, & aeris crassitie, quas sorbent, nos liberent.

(c) *Quibus & ipsi iniqui apti sunt*. = Id fuse edisserit lib. 3. de libero Arbitr. c. 9. n. 27. = Hinc fit ut peccans „ creatura superior a creaturis inferiori„ bus puniatur: quia illae tam sunt in„ fimae, ut ornari etiam a turpibus „ animis possint, atque ita decori uni„ versitatis congruere. Quid enim tam „ magnum in domo est, quam homo: „ & quid tam abiectum, & infimum, „ quam cloaca domus? Servus autem „ in tali peccato detectus, ut mundan„ dae cloacae dignus habeatur, ornat „ eam etiam turpitudine sua; & utrum„ que horum idest turpitudo servi, & „ mundatio cloacae iam coniunctum, „ & redactum in quandam sui generis „ unitatem, ita dispositae domui coapta„ tur, atque subtexitur, ut eius uni„ versitati ordinatissimo decore conve„ niat &c. Habitationi ergo caelesti talis „ anima non congruit per peccatum, „ terrestri autem congruit per suppli„ cium: ut quodlibet elegerit, semper „ sit pulcra universitas decentissimis par„ tibus ordinata, cuius est conditor, & „ administrator Deus. Namque optimae „ animae cum in infimis creaturis ha„ bitant, non eas ornant miseria sua, „ quam non habent, sed usu earum bo„ no. Si autem peccatrices animae per„ mittantur habitare in sublimibus locis, „ inhonestum est: quia non conveniunt „ illis, quibus nec bene uti possunt, nec „ ornamenti aliquid conferunt.] Vide, si vacat, integrum caput.

(d) *Et non inveni substantiam*. = Catholicum id dogma est, quod centies alibi Augustinus tradit, Enchirid. c. 11. = Quid est autem aliud quod „ malum dicitur, nisi privatio boni? „ Nam sicut corporibus animalium nihil „ est aliud morbis, & vulneribus affici, „ quam sanitate privari &c. non enim „ ulla substantia, sed carnalis substantiae „ vitium est vulnus, aut morbus.] Vide etiam si placet S. Petrum Damian. Opusc. 26. de Divina Omnipotentia, c. 9. ubi id nedum docet, sed acri etiam argumentatione probat. Sed adtende commentar. sequentem.

(e) *Detortae in infima voluntatis perversitatem*. = Sequimur BB. qui haec in margine admonent. „ Lov. *detortam* „ *in infima*. Am. & Arn. *detortae in infimam*.] Addunt vero in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* „ Am. „ Arn. & MSS. aliquot, *detortae in in*„ *fimam*. Supple, substantiam. Sed ni„ tidius Bad. Am. Er. & MSS. Anglica„ ni, pluresque e nostris, *in infima*, „ idest, in res infimas.] Nobiscum etiam sunt Wangn. cum Italis, nec non MSS. 4. Med. 2. S. Cr. & Car. At Som. est cum Am. & Arn. MS. Ricar. cum Lov. Editio Basil. *detortam in infimam*.

Ceterum hanc peccati definitionem exhibet S. D. & alibi frequenter, Lib. 2. de Libero Arbitrio, c. 20. dum Evodium adloquitur. = Tu fortasse quae„ siturus es, quoniam movetur volun„ tas, cum se avertit ab incommutabili „ bono ad commutabile bonum, unde „ ei iste motus exsistat: qui profecto „ malus est, tametsi voluntas libera, „ quia sine illa nec recte vivi potest in „ bonis numeranda sit &c. Motus ergo „ ille aversionis, quod fatemur esse „ peccatum, quoniam defectivus motus „ est, omnis autem defectus ex nihi„ lo est, vide quo pertineat: & ad „ Deum (1) non pertinere ne dubites.] Lib. 12. de Civit. Dei, cap. 6., & 7. = Huius porro malae voluntatis caussa „ efficiens si quaeratur, nihil invenitur. „ Quid est enim quod facit voluntatem „ malam, cum ipsa faciat opus malum? „ Ac per hoc mala voluntas efficiens „ est operis mali, malae autem volun„ tatis efficiens est nihil &c. Qui ergo „ dicit &c. quaerat cur eam fecerit, „ utrum quia natura est, an quia ex „ nihilo facta est; & inveniet volunta„ tem malam non ex eo esse incipere, „ quod natura est, sed ex eo quod de „ nihilo natura facta est &c. Nemo igi„ tur quaerat efficientem caussam ma-

 „ lae

(1) Bad. & Er. omissa negatione, habent: ad *Deum pertinere non dubites*. Pinguis error, qui ex MSS. & ipso contextu sermonis refellitur.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

„ lae voluntatis : non enim est efficiens, „ sed deficiens : quia nec illa affectio „ est, sed defectio. Deficere namque „ ab eo, quod summe est, ad id quod „ minus est, hoc est incipere habere „ voluntatem malam. Caussas porro de„ fectionum istarum, cum efficientes non „ sint, ut dixi, sed deficientes, velle „ invenire, tale est, ac si quisquam ve„ lit videre tenebras, vel audire silen„ tium &c.] Sed qui peccatum, eiusque generationem, & modos, caussamque bene & prorsus tenere ambit, consulat integros textus, quos severissimis brevitatis iuribus pressi, admodum decurtatos dedimus : ulterius vero Tract. 1. in Ioan. n. 13. & Tract. 98. n. 4. Lib. de Perfectione Iustitiae hominis, c. 3. Serm 21. de Psal. 63. 11. (Alias, 5. ex Srmond.) n. 3. Serm. 96. de Verbis Mar. 8. & Ioan. 1. 2. (Alias 47. de Diverf.) c. 5. n. 5. In Psal. 102. n. 4. & 123. n. 9. Contra Fortunatum Manich. disput. 1. diei, n. 17. Lib. 14. de Civit. Dei, c. 11. Quibus adde Pseudo-Augustinum, nempe Fulgentium, lib. de Fide ad Petrum, c. 3. n. 25. t. 8. oper. S. Augustini.

Ex his Augustini sententiis amplum propatulumque pro S. Thoma eiusve Schola, & aliis Theologis plurimis suffragium conficitur, qui etiam Gregorio Nysseno (1), & Ioanne Damasc. aliisque Patribus ducibus, potentiam delinquendi, sive fontem ex quo mala fluunt, in ipsa vel hominis, vel angeli voluntate implicatum volunt, quatenus illa actu, & potentia constat, seu ex nihilo emersit. Vide S. Thom. in 2. dist. 44. q. 1. ar. 1. & dist. 37. q. 2. ar. 1. ad 2. q. 24. de Verit. ar. 7. & q. 1. de Malo, ar. 3.

Ut autem ad primum redeamus : peccatum creaturae lapsum esse a Numine ad mundi quisquilias euntis Deus ipse Ierem. 2. 13. enuntiaverat : *Duo mala fecit populus meus : Me dereliquerunt fontem aquae vivae : & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.*

CA-

(1) L. 7. de Libero arb. c. ultimo L. 2. de Fide Orthod. c. 27.

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

CAPUT XVII.

ARGUMENTUM.

Praediviti scientia divina sibi revelatione indulta religiose gestiens: & cito ad alia transiturus: eam nunc compendio reddit, & integram pingit. Et primo: gavisum se mirasumque profitetur, quod non, ut olim, Deum in phantasmate ementitum, sed ut vere erat iudicaret, & coleret; quanquam, ut adhuc erat imbellis, non ei tenacissimo adhaereret glutino: sed nunc splendore illectus ad ipsum volitaret: nunc carnalis consuetudinis tractus pondere, in humana gemens rueret. Et quidem a tanto retecto bono mentis suae intuitus nunquam prorsus avertebat: sed interim exploratum habens tale esse, cui felicissima sorte homo adhaereret: se non in perfectum transmutatum existimabat, cui perennis, atque domestica cum illo societas posset insistere. Inter quae tamen nunquam non certus, quot creaturas tot esse faculas, quibus in eiusdem boni inspectus deportamur. Ipse vero ad illius boni notitiam his adscendit gradibus: E corpore ad sentientem animam: ex hac ad interiorem sensum homini, bestiisque communem: indeque ad facultatem rationis, cui iudicanda quaeque sistuntur a sensibus. Cumque eadem facultas se intueretur mutabilem: ad immutabile bonum amplo iure illi praeferendum considerationem suam erexit: cui mentis suae oculos sistens, velut a nimis irradiante, & nobili luce repercussus est; sicque naturalibus redditus, Divinae rei nonnisi amantem memoriam retulit: & anxietates quasdam Grandium more id bene gustandi, quod parvulus vix nonnihil delibaverat.

ET mirabar, quod iam te amabam, non (a) pro te phantasma. Et non stabam frui Deo meo (b), sed rapiebar ad te decore tuo; moxque deripiebar abs te pondere meo, & ruebam in ista cum gemitu: & pondus hoc, consuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui, neque ullo modo dubitabam esse cui cohaererem: sed nondum esse me qui cohaererem (c) quoniam corpus, quod corrumpitur, aggravat animam (d), & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Eramque certissimus, quod invisibilia tua a constitutione mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus, & divinitas tua (1). Quaerens enim unde adprobarem pulchritudinem corporum, sive coelestium, sive terrestrium: & quid mihi praesto esset integre de mutabilibus iudicanti & dicenti, Hoc ita esse debet, illud non ita. Hoc ergo quaerens unde iudicarem, cum ita iudicarem, inveneram incommutabilem & veram veritatis aeternitatem, supra mentem meam commutabilem. Atque ita gradatim a corporibus ad sentientem per corpus animam (e): atque inde ad eius interiorem vim, cui sensus corporis exteriora annuntiaret, & quousque possunt bestiae; Atque inde rursus ad ratiocinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum, quod sumitur a sensibus corporis. Quae se quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suam: & abduxit cogitationem a consuetudine (f), subtrahens se a contradicentibus turbis phantasmatum, ut inveniret, quo lumine adspergeretur, cum sine ul-

(1) Rom. 1. 20.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

la dubitatione clamaret, incommutabile praeferendum esse mutabili; unde nosset ipsum incommutabile: quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certo praeponeret. Et pervenit ad id, quod est, in ictu trepidantis adspectus (g). Tum vero invisibilia tua per ea quae facta sunt, intellecta conspexi (1), sed aciem figere non valui & repercussa infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam nisi amantem memoriam, & quasi olfacta desiderantem, quae comedere nondum possem.

(a) *Et mirabar quod iam te amabam, non &c.* = Ut id bene deprehendas: adtende ex ipso S. Doctore quid sit, & unde admiratio lib. 1. de Ordine, cap. 3. n. 8. *Unde enim solet inquam oboriri admiratio, aut quae huius vitii (2) mater est, nisi res insolita praeter manifestum caussarum ordinem?* Lib. 1. de Gen. contra Manich. c. 8. n. 14. *Admiratio revera de rebus insperatis nasci solet.* Quod innuit (3) & lib. 3. de Trinit. c. 2. n. 7. & S. Thom. 1. p. q. 105. ar. 7. Quia ergo solebat Augustinus Deum sibi tanquam corporeum phantasma obiicere: quia se. e desperaverat posse in spiritualem substantiam mentis oculos figere: & quoniam praeter manifestum caussarum ordinem: hoc est, non vi naturae, sed revelatione superna in divinae spiritualis substantiae notitiam venerat: propter inquam tot rationes iure, & merito dicit, *mirabar*. Ceterum quia admiratio haec de ingenti bono erat, tanta perfundebatur laetitia, ut eam non tam admirationem, quam gaudium vocare possis: ideo in capitis summario diximus, *religiose gestiens*.

Erasmus, Som. & antiquae omnes editiones, quibus, ut plerumque, nihil quoad hoc Benedictini addidere, hoc argumentum ad capitis initium posuerunt: *Quae retardent a cognitione divinorum*. Wangnereck autem, qui conatus est rem hanc ad perfectum ducere. *Se gradatim a corporibus ad animam sentientem, inde ad sensum internum, ab hoc &c.*

(b) *Et non stabam frui Deo meo.* = Ita Lov. Som. Wang. septem MSS. & BB. Sed 4. MSS. ab eisdem Patribus visi, Am. Er. optimus S. Cr. *& non instabam*. MS. Med. *instabar*. Verum, *non stabam* legendum esse, patet ex obvio, & naturali huius loci sensu, quem etiam in argumento dedimus; Significat enim Augustinus semel apprehenso Deo mordicus se non adhaesisse: fortissimae cuidam animae se opponens, quae ita felicem suam sortem enuntiat: *Inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam*. Cantic. 3. 4.

Ab hoc divino bono se nonnunquam distractum addit quodam pondere quod erat consuetudo carnalis; Nempe carnalium rerum amor, longo antea fotus tempore: amor enim pondus est, ut cum S. D. videbimus lib. 13. c. 9.

(c) *Sed nondum esse me qui cohaererem.* = Hoc dictum simile est illi c. 10. de quo egimus signo E. Verum hocce exponendum esse ut in argumento designatum est, patet etiam ex ultimis capitis verbis: quibus talem se tum fuisse Augustinus profitetur, qui non posset Divinum cibum prorsus comedere.

Quanquam vero hoc tempore a Deo nonnumquam prolaberetur; semper tamen, ut paulo ante dixerat, illius *memoriam* secum detinebat; Non scilicet oblivione, aut nimia negligentia: sed infirmitate, & malae consuetudinis vi ab eo semovebatur.

Et hic, sicut in praecedentibus notitiam superno munere partam, miscet cum demonstratione naturae; nunc scilicet illum revelatione, nunc ex visibilibus ad invisibilia ad Deum conscensum audis; Sed antitheses hae facile complanantur: Et superna, & naturali luce illa vidit: a praeceptore enim semel dissoluto aenigmate: mox & illud, & ipsi adiacentia tuis viribus intueris. Recole quae diximus c. 12. A in fine.

(d) *Corpus, quod corrumpitur aggravat animam.* = Ipsius Dei verba sunt ista Sap. 9. 15. quae S. D. exponit Serm. 277. in Festo S. Vincentii Mar. 4. (Alias, de Diverf. 102.) c. 6. n. 6. In Psal. 141. n. 19. seu circa finem, & lib. 6. Oper. Imperf. c. 27. mox post med. Quae quidem verba Augustinus ad propositum suum adsumit, sed non adeo pres-

(1) Rom. 1. 20.
(2) L. 1. Retract. c. 3. n. 2. *Displicet quod admirationem vitium nuncupavi.*
(3) Vide infra l. 13. c. 21. F.

presse: anima enim sua non generali illa ratione tantum, sed & peculiari corpore gravabatur, quod huius deliciis nimis indulsisset.

Argumentum, quod addit: e corpore ad animam, ex hac &c. censemus factum aut in ipsa visione, & quidem expeditissime; aut inde: sed mente visione aut illustrata, aut saltem a nebulis peccato inductis expedita. Quod si ante visionem factum contendas: ne historiam hanc sus deque vertas: ab eodem argumento ultimum gradum, nempe Deum tollas oportet: ut suo ingenio usque ad Deum conscendens, eumdem bene nonnisi revelatione inde deprehenderit.

(e) *Ad sentientem per corpus animam*. = Non ad quamcunque, sed ad sensitivam animam. Sentientem per corpus dicit: neque enim anima per se-se: nec corpus sua virtute sentit: sed hoc illius quasi medium, vel instrumentum est. Quod frequenter S. D. inculcat: *Ac per hoc quoniam sentire non est corporis, sed animae per corpus &c.* lib. 3. de Gen. ad Litt. c. 5. n. 7. Fusius vero Serm. 52. de Verb. Matth. 3. (Alias 63. de Verb. Dom.) c. 7. n. 18.

Interiores vires animae sentientis sunt sensus interni: Phantasia, Memoria &c. Dicit, *quousque possunt bestiae*: ne per interiorem vim rationem etiam arbitrareris insinuatam. De sensibus externis, & internis agit frequentissime S. Doctor: interim, si placet, videre poteris lib. 1. Soliloq. c. 6. n. 12. lib. 2. de Libero Arbitr. c. 3. Epist. seu lib. 2. de Anima, & eius Orig. ad Petrum presbyterum, c. 2. n. 3.

Addens vero, *ad quam refertur &c.* illud Peripateticorum confirmat: *Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensibus*.

(f) *Abduxit cogitationem a consuetudine*. = Haec sequentibus verbis, *subtrahens se &c.* explicantur. In hoc intellectus sui conatu corporea phantasmata, sensibilia, quibus tamen adsuetus erat, abiecit. Id divino subsidio egit, quod a Paulina inde (circa an. 413.) lib. seu Epist. ad eamdem de Videndo Deo 147. (Alias, 112.) c. 17. n. 42. & 43. postulavit hisce verbis. = „Attende etiam: & utrum in ea videas „ulla locorum spatia, vel intervalla „responde. Nihil ibi tale, ut arbitror, „invenis, si vigilanter abigis ab adspectu intimo quidquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus invexit: sed forte difficile est; Irruit „enim de consuetudine carnalis vitae in „ipsos quoque interiores oculos turba „phantasmatum in similitudinibus corporum: cui resistere conatus saltem auctoritate divina exclamavi &c. Facilius quippe inclinamur ad solita &c. „Proinde si non potes aciem mentis „tuae a corporearum similitudinum „quasi nubilo perspicue serenare &c. „Si non potes omnifariam corporalium „qualitatum imaginarias formas ab acie „tuae mentis abigere &c. „

Intellectus ergo Augustini corporeis eiectis imaginibus, erexit se ad intelligentiam suam. Sed quid haec *intelligentia*? Wangnereck ipsum intellectum arbitratur, quatenus ad prima principia fertur: *Appellat S. D. intellectum intelligentiam, in quantum cognoscit prima principia: & ea, quae solum sunt intelligibilia*. Verum Augustinus intellectum, & intelligentiam passim ut synonyma miscet. Nonnunquam autem hanc velut illius exercitium intuetur: Vide, si vacat, lib. 1. de Libero Arbitr. c. 1. n. 3. lib. QQ. 83. q. 32. In Psal. 31. Enarra. 2. n. 9. Ex quo praesens locus dilucidatur. Est sensus, intellectum ad altiores vires suas se erexisse: Quo pacto dicitur: Tum vir fortis fortitudine sua collecta &c. Tum vir bonus patientia sua advocata &c. Tum armatus suo gladio districto &c. Tum adrigens aures suas &c.

(g) *Et pervenit ad id, quod est, in ictu trepidantis adspectus*. = Cum BB. sumus: qui merito inquiunt = E„gregium huncce locum reparant MSS. „codices. Nam in vulgatis corrupte „legebatur, *& perveniret*] Duo MSS. Med. MS. S. Mar. optimus S. Cr. & Car. nobis. Alii duo Med. MS. S. Cr. & Ricar. editis suffragantur. Sed non una labes huic loco illata est. Aliqui codices, *&*: alii, *ut*. MS. Parcensis a Lovaniensibus visus, *ad id, quod non est*, manifesto lapsu. Omnes editi textum minori littera exordiuntur, *&* non, *Et*: quasi scilicet haec non sit nova, sed prioris periodi complementum. Item adverte, post verbum, *est*, nos adposuisse virgulam, quam nec Benedictini habent, ut scires idem verbum ad priorem, non ad sequentem partem referri; Videlicet, sensus non est, se pervenisse ad id, quod in ictu est &c. sed pervenisse in ictu &c. ad id quod est, nempe ad Deum, iuxta illud Exodi 3. 14. *Ego sum qui sum &c. Qui est misit &c.* Recole dicta c. 10. L. Id Lectorem commonere placuit, quod diversa aliorum ortographia nobis suspicionem ingerat eadem tales oscitantia deceptos. Et revera decepti sunt quidam Au-

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X. Theod. VII.

Augustinenses Scriptores, nisi, de re nimis vetusta, & levissima memoria nos fallat. Certe eam foveam Itali non effugerunt: sic enim reddunt: *Per poi quindi arrivare alla cognitione di ciò, che si conosce in un momentaneo batter di occhio tremante*. Integrum autem hocce testimonium id sonat: Pervenit tandem intellectus ad Deum, cuius essentia est ipsum exsistere: & ad eum erexit non longum adspectum, sed ictum adspectus: non aspectus quieti, sed trepidantis. Quod quidem in perfectionem Divinae essentiae revocatur; Sic enim nonnisi ictum, & quidem trepidantis carnalis oculi in clarissimam solis lucem figere possumus.

C A P U T XVIII.

A R G U M E N T U M.

Iis, quae hucusque contigerant, sua imbecillitate retecta: quod sibi ad Deum bene inspiciendum robur compararet, meditabatur anxie, & quaerebat; at frustra, & in cassum: donec Dei, hominumque Mediatorem amplecteretur. Non enim humilis tenebat humilem, inscius etiam quid nobis latenti voce infirmitas eius praedicaret. Verbum enim in Caelis regnans subditos quosque ad se trahit; in terris autem velut abiectus homuncio positum fastum nostrum deterret: & salubriter ita depressos sua nos manu erigit.

ET quaerebam viam comparandi roboris, quod esset idoneum ad fruendum te: nec inveniebam, donec amplecteretur mediatorem Dei & hominum, hominem Christum Iesum (1), qui est super omnia Deus benedictus in saecula (2), vocantem & dicentem: Ego sum via, Veritas & vita (3). Et cibum, cui capiendo invalidus eram, miscentem carni (*a*); quoniam Verbum caro factum est (4), ut infantiae nostrae lactesceret Sapientia tua (*b*), per quam creasti omnia. Non enim tenebam Dominum meum Iesum, humilis humilem: nec cuius rei magistra esset eius infirmitas, noveram. Verbum enim tuum aeterna Veritas, superioribus creaturae tuae partibus supereminens, subditos erigit ad seipsam: in inferioribus autem aedificavit sibi humilem domum (*c*) de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a seipsis, & ad se traiiceret, sanans tumorem, & nutriens amorem: ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur, videntes ante pedes suos infirmam Divinitatem, ex participatione tunicae pelliceae nostrae (*d*): & lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

(*a*) *Miscentem carni*. = Suus cibus erat Deus, qui factus est homo. Sed quomodo Verbum se carni miscuit: cum Ecclesia in antiphona ad Cantic. *Benedictus* festi Circumcisionis Dom. & Officii Parvi B. M. V. post Nativit. usque ad Purificat. canat: *Id, quod fuit permansit: Et quod non erat, adsumsit: Non commixtionem passus, neque divisionem?* Item sapit id Eutychetis Presbyteri, & celeberrimi Constantinopolitani Monasterii Archymandritae errorem; cuius haeresis formam, & progressum iuvat compendio dare: Initio Redemtorem hominem genere a nobis diversum, utpote qui non carne humana, sed corpore secum e caelo delato se contexisset, effutiit. Addens quoque duas olim naturas, post unio-

(1) Tim. 2. 5.
(2) Rom. 9. 5.
(3) Ioan. 14. 6.
(4) Ioan. 1. 14.

unionem in unam transmigratas. Quod quidem per varios caespitationum anfractus conatus est exponere, & propugnare: nunc siquidem Divinam ab humana; nunc humanam a Divina natura absorptam garrivit. Tandem vero Catholicorum argumentis impetitus, ne ad aquas haereret, plausibilius in speciem phantasma complexit: inquiens, neutram in alteram: sed utramque naturam adtritam, in tertiam quamdam novamque abiisse. Qua scena, ut vides, nunc Maneti, nunc Apollinari, nunc Valentino plausit. Sublata est ab orbe pestis haec geminae Constantinopolitanae Synodi, Generalis Chalcedonensis, & S. Leonis Papae auctoritate. Quorum iudicium laudavere inde, & confirmarunt Concil. Tolet. 2. c. 1. Hispal. 2. c. 3. Later. sub Mart. 1. Consult. 5. a can. 4. Florent. sub Eugen. in litt. S. Union. Constantinop. 5. & plura alia. D. Ioannes Siauda a Monteregali Congreg. S. Bernardi ordin. Cisterc. alumnus Polemici Lexicon. t. 1. tit. *Eutyches*, & plures alii pro hac haeresi ad Augustinum amandant. Verum, Timotheanam, Nestorianam, & Eutychianam haereses, quae in Catalogo Augustini inspiciuntur alienа manu fuisse adiectas, ut etiam Benedictini ibi observant, rationes plures, easque manifestissimae evincunt.

Sed haec sat superque de Eutychiana haeresi, longe post Augustini obitum nata; cui Augustinum adserentem Verbum se miscuisse carni praelusisse videri poterat homini aut hebeti, aut livido. Verum manifestum est mixtionem illam late positam pro unione, vel compositione (conceditur enim a Theologis, Christum esse personam compositam) non presse pro mixtione illa Physicorum &c. Et quidem Augustinus est sui ipsius interpres: inquit enim Epist. ad Volusianum 137. (Olim, 3) c. 3. n. 11. = Sic „ autem quidam reddi sibi rationem flagitant: quomodo Deus homini permixtus sit, ut una fieret persona Christi, cum hoc semel fieri oportuerit; „ quasi rationem ipsi reddant de re, „ quae quotidie fit, quomodo misceatur anima corpori, ut una persona „ fiat hominis. Nam sicut in unitate „ personae anima unitur corpori, ut „ homo fit: ita in unitate personae Deus „ unitur homini, ut Christus fit. In illa „ ergo persona mixtura est animae, & „ corporis; In hac persona mixtura est „ Dei, & hominis; si tamen recedat „ auditor a consuetudine corporum, „ qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem „ suam: quamquam & in ipsis corporibus „ aeri lux incorrupta misceatur.] Praesensit etiam, & praefocavit Eutychianam haeresim Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 7. n. 14. Serm. 290. in Natali S. Ioan. Bapt. 4. (Alias, 44. inter 50. Homil.) cap. 5. n. 5. Epist. 169. ad Evodium (Alias, 102.) cap. 2. n. 7., & 8. lib. 11. de Civit. Dei, cap. 2.

(*b*) *Ut infantiae nostrae lactesceret Sapientia tua.* = Unde Paulus Christi minister 1. Cor. 3. 2. *Tanquam parvulis lac vobis potum dedi, non escam.* Ut lactesceret humilitate, aliquis exponet propter ea, quae sequuntur. Et quidem non tam ingenio, quam ea virtute Divinam pulcritudinem inspici insinuatur Matth. c. 11. v. 25. c. 18. v. 3. & 4. & Lucae 1. 48. & innumeris aliis Scripturarum locis. Censemus tamen cibum illum esse temperamentum fulgoris Divinitatis. Expositio nimirum depromenda est ex ipso S. D. qui Serm. 117. de Verbis Ioann. 1. (Alias, 18. de Verbis Dom.) c. 10 n. 16. haec habet „ Sed ut perveniamus, si nondum „ possumus videre Verbum Deum, audiamus Verbum carnem: quia carnales facti sumus audiamus Verbum carnem factum. Ideo enim venit, ideo „ suscepit infirmitatem nostram, ut possis firmam locutionem capere Dei „ portantis infirmitatem tuam. Et vere dictum est lac; lac enim dat parvulis, ut cibum sapientiae det maioribus. Lactare patienter, ut avide „ pascaris. Quo enim modo fit etiam „ lac, quo lactantur infantes? Nonne „ &c. Sic Verbum caro factum est, „ ut lacte parvuli nutriremur, qui ad „ cibum eramus infantes. Verum hoc „ interest, quia quando cibum mater „ incarnatum lac facit, cibus in lac „ convertitur: incommutabiliter autem „ manens Verbum carnem assumsit, ut „ &c.] Si plura desideras, vide eumdem integrum textum: & Tract. 2. in Ioan. c. 1. n. 16.

(*c*) *Aedificavit sibi humilem domum &c.* = Oraculum intuetur Prov. 9. 1. *Sapientia aedificavit sibi domum.* De quo ipse lib. 17. de Civ. Dei, c. 20. n. 2. *Hic certe agnoscimus Dei Sapientiam, hoc est Verbum Patri coaeternum in utero Virginali domum sibi aedificasse corpus humanum.* Etsi c. 4. eiusdem libri, n. 4. nec non Exposit. Epist. ad Galat. c. 1., & 2. n. 13. de Ecclesia videatur exponere.

Unde supra inquiens: *misistentem*

cat-

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

carni, forte eiusdem cap. Prov. v. 5. & 6. verba: *Bibite vinum, quod miscui vobis. Relinquite infantiam &c.* respexit. Nempe Divinitatem, carni mixtam, quam bibentes relinquunt infantiam. Quod sequitur, *videntes ante pedes suos infirmam Divinitatem*, est usitatus loquendi modus; personam quippe ante nos fastu abiecto positam, ante pedes nostros stare dicimus. Nisi mavis suspicari Augustinum respexisse Salvatorem, cum, ut Ioannes cap. 13. testatur, discipulorum pedes lavit. Dicitur autem *infirma* Divinitas non in se, sed in humanitate, ut quae sequuntur verba insinuant. Propter enim communicationem idiomatum, ut Scholae loquuntur, unum alterius denominationem subit.

(*d*) *Ex participatione tunicae pelliceae nostrae.* = Nempe humanitatis. Unde haec allegoria? Ex hoedinis pelliculis, quibus Rebecca Iacobum filium suum contexit (1). Ut enim abiectis pelliculis Iacob innocens Esau: ita humanitate Verbum peccatorum formam praesetulit: *Per hoedinas pelles peccata: per eum vero, qui eis se operuit, ille significatus est, qui non sua, sed aliena peccata portavit.* August. ad Consent. contra Mendac. c. 10. n. 24. post med.

Addens, *& lassi &c.* illud Matth. 11. v. 28., & 29. intuetur: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis: & ego reficiam vos &c. & discite a me, quia mitis sum, & humilis corde: & invenietis requiem animabus vestris.* Iisdem autem quibus hoc caput, & Serm. 117. comment. B. laudatum conceptibus Augustinus complet, ut consulenti constabit.

C A P U T XIX.

A R G U M E N T U M.

Profitetur Salvatorem non qualem nunc pinxit ea iuventutis suae aetate sibi fuisse; sed hominem simplicem: tam alta licet sapientia praeditum, cui velut oraculo doctissimi quique cervices flecterent, & fasces submitterent. Cui rei si adderetur, a Puella effusum prorsus intacta: & contemnendarum temporalium rerum ad aeternas adquirendas nobis divina cura datum exemplar: totius orbis magisterium nullus illi posset iure invidere. Verum summi dogmatis illis verbis comprehensi, Verbum caro factum est, *ne quidem in suspicionem veniens, ex diversis Christi actionibus tantummodo colligebat non solam illi carnem, sed mentem animamque humanam adhaesisse; quod omnis Deum incommutabilem tenens mox fateatur oportet. Haec inter & Alypius tenebris captus, in oppositum impigebat scopulum: aequivoco ratus Divinitatem, & carnem: non mentem, animamque a Catholicis Mariae Filio tributas: unde & ad Ecclesiam velut male digestae doctrinae magistram aegris, & tardis gressibus adcedebat. Usque dum tandem Alypius adtendens: non in Ecclesiae, sed in Apollinaris: Augustinus in Photini castris se constitutum: uterque ignorantia conceptum errorem abiecit.*

EGo vero aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiae viro, cui nullus posset aequari; praesertim, quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscenda immortalitate, divina pro nobis cura tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet, Verbum caro factum, ne suspicari quidem poteram (*a*). Tantum cognoveram ex iis, quae de illo scripta tra-

(1) Genes. 27. 16.

traderentur (quia manducavit & bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est) non haesisse carnem illam Verbo tuo, nisi cum anima & mente humana. Novit hoc omnis, qui novit incommutabilitatem Verbi tui, quam ego iam noveram, quantum poteram, nec omnino quidquam inde dubitabam. Etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere: nunc aliquo affectu affici, nunc non affici: nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio: propria sunt mutabilitatis animae & mentis. Quae si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio: neque in illis litteris, ulla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam: non corpus tantum hominis, aut cum corpore, sine mente animum, sed ipsum hominem; non persona veritatis, sed magna quadam naturae humanae excellentia, & perfectiore participatione sapientiae, praeferri ceteris arbitrabar. Alypius autem Deum carne indutum ita putabat credi a Catholicis ut praeter Deum & carnem, non esset in Christo anima, mentemque hominis non existimabat in eo praedicari. Et quoniam bene persuasum tenebat, eaque de illo memoriae mandata sunt, sine vitali & rationali creatura non fieri, ad ipsam Christianam fidem pigrius movebatur. Sed postea haereticorum Apollinaristarum (*b*) hunc errorem esse cognoscens, Catholicae fidei collaetatus & contemperatus est. Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo quod Verbum caro factum est, quomodo Catholica veritas a Photini falsitate dirimatur (*c*). Improbatio quippe haereticorum facit eminere, quid (*d*) Ecclesia tua sentiat, & quid habeat sana doctrina. Oportuit enim & haereses esse, ut probati manifesti fierent inter infirmos.

A. Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Sirie. I. Val. X. Theod. VII.

(*a*) *Ne suspicari quidem poteram*. = Vix concipi potest Augustinum agentem iam, vel certe e proximo salutantem annum aetatis suae trigesimum-primum, adhuc de Christi Divinitate nequidem suspicatum fuisse! Hic enim, ut nobis videtur, in historiae ordine est, non (ut saepe) digressione ad vetustiora redit. Sola Monnica, aliis etiam omissis, nos pungit; admodum enim durum videtur Matrem sanctissimam, diligentissimam, & etiam (bona venia *Phereponi*) doctissimam de Salvatoris Divinitate Filium non docuisse. Quin immo ex cap. 11. lib. 1. haud oscitanter lecto Augustinum iam parvulum a Matre ea in re instructum, sat coniici potest; Arbitramur igitur Augustinum (ad salutarem sui ipsius confusionem) nonnihil amplificationi indulgere. Item de eo dogmate non utcunque spectato, sed bene digesto loqui. Matris ea de re sermones non adeo presse, sed velut ad allegoriam nonnihil flectentes forte exceperat: quasi ut in Scripturis Sacerdotes, & peculiares Altissimi ministri dii appellantur. Quorum summa est: Aliquam Divinitatis praesentiam in Christo forte Augustinum credidisse: sed cum Verbum non utcunque humanitati Christi adstiterit, sed copulatum sit, ut Theologi loquuntur, unione substantiali, eamque in unitatem personae traxerit: potuit S. Doctor citra magnam amplificationem adserere de illius oraculi. *Verbum caro factum* sacramento ne quidem fuisse se suspicatum.

Caeterum si nec per somnium aliquam Verbi praesentiam in Virginis Filio suspicatus est: quid significati habet, quod sequitur: *Tantum cognoveram &c. non haesisse carnem illam Verbo tuo, nisi cum anima, & mente humana*? Respondebis forte nominatum hic *Verbum* ex necessitate Grammaticalis sermonis; re autem nihil aliud significare, quam in Iesu, qualiscunque ille fuerit, se animam mentemque agnovisse. At subsumo ego: Si ab homine simplici qualis es tu, mentem, animamque tollas, quid remanebit? Si Christus Augustino homo fuit pro effectis, ut reliqui: cur peculiarem velut rem nobis enuntiat, non mentem ei animamque negasse? Concluditur

A.Ch. 385. Aug. 31. Mon. 54. Ad. XIII. Siric. I. Val. X.Theod.VII.

ditur ergo, non adeo presse hic differendum: sed Augustinum eius oraculi *Verbum caro factum* sacramentum prorsus fugisse hac ratione hocve sensu quod nimis laxo nexu Divinam naturam humanae iunctam existimaverit. Si enim fortissimam unionem illam, quam viri de Schola essentialem dicunt, a Iesu tollas, mox Incarnationis mysterium infringis: negasque Hominem illum Filium Virginis fuisse & Deum, propriumque Aeterni Patris Filium.

(*b*) *Sed postea haereticorum Apollinaristarum &c.* = Quorum errores ipse S. D. in lib. de Haeresibus, cap. seu, haeresi 55. his verbis recitat. „Appollinaristas Apol„linaris instituit, qui de anima Christi a „Catholica dissenserunt, dicentes sicut „Ariani Deum Christum carnem sine „anima suscepisse. In qua quaestione „testimoniis Evangelicis victi, mentem, „qua rationalis est anima hominis, de„fuisse animae Christi, sed pro hac „ipsum Verbum in eo fuisse dixerunt. „De ipsa vero eius carne sic a recta „fide dissensisse perhibentur, ut dicerent „carnem illam, & Verbum unius eius„demque substantiae constantissime as„severantes, Verbum carnem factum, „hoc est, Verbi aliquid in carnem „fuisse conversum, atque mutatum, „non autem carnem de Mariae carne „fuisse susceptam.] Et lib. 2. ad Prosper. & Hilar. de Bono, vel, Dono persever. c. 24. n. 67. seu circa fin. „Quoniam non Deum tantum dicimus „Christum, sicut haeretici Manichaei, „nec hominem tantum, sicut haeretici „Photiniani; nec ita hominem, ut a„liud minus habeat, quod ad huma„nam certum est pertinere naturam, „sive animam, sive in ipsa anima men„tem rationalem, sive carnem non de „Femina sumtam, sed factam de Verbo „in carnem converso, atque mutato; „quae omnia tria falsa, & vana haere„ticorum Apollinaristarum tres partes „varias, diversasque fecerunt &c.] Disserit de Apollinaristis Augustinus QQ. in Levitic. lib. 3. q. 93. Lib. contra Serm. Arian. c. 5. n. 5. De Gratia novi Testam. ad Honoratum lib. vel Epist. 140. (Alias, 120.) c. 4. n. 12. Lib. 14. de Civ. Dei, c. 2. n. 1. Fuse vero in Psal. 29. Enarr. 2. n. 2., & 3. & lib. QQ. 83. q. 80. & alibi frequentissime.

Iulianus Pelagianus non semel, nesciens quid diceret, Augustino Apollinarismi notam adpinxit; quam tamen egregie, & mira facilitate S. D. a se propulsavit; Vide l. 5. contra eumdem, cap. 15. n. 55. lib. 4. Oper. Imperf. cap. sive argum. 50.

De summo Apollinaristarum coryphaeo non una est Eruditorum opinio. Duo fuere Apollinares, Pater, & Filius: uterque sacerdos. Filius olim (ut videbatur) pius, haereticorum malleus; Athanasii Basil. & Nazianz. aliorumve domesticus; Laodiceae ordinatus sacerdos. Uterque sacerdos; uterque haud modico (insigni vero Filius) ingenio praeditus. Sunt qui Patrem, Filiumve commiscebant. Nonnulli a Patre semotam a Christo animam: a Filio redditam animam, sublatam mentem arbitrantur. Non pauci integram scenam cum eius inconstantia in Patrem; plures in Filium revocant. Plurimi, & forte rectius, totam machinam a Patre constructam scribunt: eamdemque ipsam in haereditatem ad validioris ingenii Prolem ivisse.

Cum autem *haeresis* vocabulum ex Graecis fontibus ductum electionem sonet: non omnis errans (1), sed tantum qui advertentia, & pertinacia Ecclesiae magisterium excutiens, vere & proprie haereticus dicendus est: Unde etsi Alypius in Apollinaris errorem offenderit: nonnisi per summam iniuriam haereticum Apollinaristam aliquando fuisse dicemus. Accipe S. Doctoris sententiam prorsus ad rem Alypii datam lib. 4. de Baptismo contra Donatist. c. 16. n. 23. = „Constituamus ergo duos aliquos isto mo„do: unum eorum &c. alium vero „hoc idem (*Photini errorem*) sentire, „sed in Catholica baptizari, existiman„tem ipsam esse Catholicam fidem. „Istum nondum haereticum dico, nisi „manifestata sibi doctrina Catholicae fi„dei resistere maluerit, & illud quod „tenebat, elegerit; quod antequam fiat, „menifestum est illum, qui foris (2) „baptizatus est, esse peiorem.„

Adtende etiam quam similes laqueos diabolus Augustino tetenderit? nedum autem in iis, quae hocce caput refert: sed & in alio errore, quod homo in forma corporis ad Dei imaginem factus esset: quem Augustinus in Ecclesia praedicari existimabat (3), quo a Catholica arcebatur &c.

(*c*) *Quomodo Catholica veritas a Pho-*

(1) Ex Augustino in Prologo ad lib. Haeres. & alibi.

(2) Verbum *baptizatus*; abest ab aliquot MSS.
(3) L. 6. c. 3. 4. & 11.

Photini falsitate dirimatur = Et de huius erroribus plura Augustinus nobis reliquit. Lib. de Haeresibus 44., & 45. haec habemus ,, Pauliani a Paulo ,, Samosateno, Christum non semper ,, fuisse dicunt; sed eius initium, & ,, quo de Maria natus est asseverant: ,, nec eum aliquid amplius, quam ho- ,, minem putant. Ista haeresis aliquan- ,, do cuiusdam (1) Artemonis fuit: sed ,, cum defecisset, instaurata est a Pau- ,, lo, & postea sic a Photino confir- ,, mata, ut Photiniani, quam Pauliani ,, celebrius nuncupentur. Istos sane Pau- ,, lianos baptizandos esse in Ecclesia Ca- ,, tholica Nicaeno concilio constitutum ,, est. Unde credendum est eos regu- ,, lam baptismatis non tenere &c. Pho- ,, tinus (2) ab Epiphanio non continuo ,, post Paulum, sive cum Paulo, sed ,, aliis interpositis ponitur. Non tace- ,, tur sane similia credidisse: secundum ,, aliquid tamen adversatus ei dicitur; ,, sed quid sit ipsum aliquid omnino ,, non dicitur. Philaster autem conti- ,, nuatim ponit ambos sub singulis, & ,, propriis numeris, quasi haereses duas, ,, cum dicat Photinum in omnibus Pauli ,, sequutum fuisse doctrinam] Serm. autem 246. in diebus Paschal. 17. (Alias, 19. ex Vigner.) n. 4. = ,, Quam multi dicunt, Homo fuit ma- ,, gnus? Quam multi dicunt, Propheta ,, fuit? Quam multi antichristi extiterunt, ,, qui dicerent ut Photinus: Homo fuit ,, plus nihil habuit; sed omnes pios, ,, & sanctos excellentia, sapientiae, & ,, iustitiae superavit: nam Deus non fuit ,, O Photine &c.] De Photino ex parva Galatia orto, Sirmii Illyri urbis episcopo, quem S. Doctor Serm. 252. in diebus Pascal. 23. (Alias de Divers. 5.) c. 4. in Pannonia rupisse testatur, agit ipse Tract. 26. in Ioann. Serm. 92. de Verb. Matth. 22. (Alias, de Tempore 235.) n. 3. lib. 19. de Civ. Dei, c. 23. n. 3. & alibi. Photini autem haeresim Mahometes, qui obiit an. 633. adoptavit.

(*d*) *Improbatio quippe haereticorum facit eminere quid &c.* = De qua gravissima sententia non contemnendus auctor sub Augustini nomine Serm. 30. de Thuribulis (Olim, 98. de Tempore) n. 1. & verus Augustinus fuse in Psal. 106. n. 14. post med. Sat autem est exscribere quae habet lib. 1. contra Iulianum Pelag. c. 6. n. 22. in fine = ,, Vides certe non ab eo dictum esse ,, (*a Chrysostomo*) parvulos non coin- ,, quinatos esse peccato, sive peccatis; ,, sed, *non habere peccata*: intellige pro- ,, pria, & nulla contentio est. At in- ,, quies, cur non ipse addidit propria? ,, Cur putamus, nisi quia disputans in ,, Catholica Ecclesia, non se aliter in- ,, telligi arbitrabatur, tali quaestione (3) ,, nullius pulsabatur, vobis nondum li- ,, tigantibus, securius loquebatur?] Vide lib. 10. c. 29. A n. 4.

(1) In excusis *Artemonii*. At in MSS. *Artemonis*.
(2) Obiit an. D. 376. Alias, *Scotinus*, a quo *Scotiniani*, alias *Homuncionitae*, quod Christum simplicem hominem dicerent. Vide Baron. t. 3. an. 357. n. 8.
(3) Sic. Am. & MSS. At Er. & Lov. *nullus*.

A. Ch. 385.
Aug. 31. Mon.
34. Ad. XIII.
Siric. I. Val.
X. Theod. VII.

CAPUT XX.

ARGUMENTUM.

Redit ad lucrum, haud equidem modicum, tamen aeternae salutis foecundum ex Platonicarum paginarum lectione relatum. Inde siquidem ad indagandam incorpoream veritatem provocatus; Deum agnovit miro modo; nulla exstensione infinitum: immutabilem: exsistentium omnium originem, & primam caussam. Ceterum ea lectione typhum, quem conceperat, quove periturus erat, contemnere haud didicit; quin immo vidit in eisdem libris triumphare. Bona autem sua sorte contigisse arbitratur: quod primo in eas, non in sacras paginas iniecerit oculos; alias enim in non levi fuisset discrimine, profana lectione amittendi, quod pia fuerat adeptus; & etiam putandi, hac dempta, sola illa priori idem bonum adsequi se potuisse.

SEd tunc lectis Platonicorum illis libris, posteaquam inde admonitus quaerere incorpoream veritatem, invisibilia tua per ea quae facta sunt, intellecta conspexi; & repulsus sensi quid per tenebras animae meae contemplari non sinerer: certus esse te, & infinitum esse, nec tamen per locos finitos infinitosve diffundi; & vere te esse, qui semper idem ipse esses, ex nulla parte nulloque motu (*a*) aliter aut aliter: cetera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento, quia sunt: Certus quidem in istis eram, nimis tamen infirmus ad fruendum te. Garriebam plane quasi peritus, & nisi in Christo Salvatore nostro viam tuam quaererem, non peritus, sed periturus essem. Iam enim coeperam velle videri sapiens (*b*), plenus poena mea: & non flebam; insuper & inflabar scientia. Ubi enim erat illa aedificans caritas a fundamento humilitatis, quod est Christus Iesus? Aut quando illi libri me docerent eam? In quos me propterea, priusquam Scripturas tuas considerarem, credo voluisti, incurrere, ut imprimeretur memoriae meae quomodo ex eis affectus essem (*c*); & cum postea in libris tuis mansuefactus essem, & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea: discernerem atque distinguerem, quid interest inter praesumtionem & confessionem; inter videntes quo eundum sit, nec videntes qua, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernendam sed & habitandam. Nam si primo sanctis tuis Litteris informatus essem, & in earum familiaritate obdulcuisses mihi, & post in illa volumina incidissem, fortasse aut abripuissent me a solidamento pietatis: aut si in affectu, quem salubrem imbiberam, perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si eos solos quisquam didicisset.

(*a*) *Ex nulla parte, nulloque motu &c.* = Repetit quod in praecedentibus dixerat: invenisse, se Deum prorsus, & omni ratione immutabilem, quantumcunque hypothesim, & casum amplifices. Et id quidem per oppositionem ad creaturas, quae non una ratione labuntur. Ut etiam praedicat David Psal. 101. v. 27. & 28. & Paulus Hebr. 1. v. 11. & 12.

Cum autem tanta immutabilitas eum sequatur, cuius essentia est exsistere: iure subiungit, intulisse cetera omnia a Deo esse, *quia* sunt; Quod enim quid-

quidquam per essentiam habet, omnium, quae in tali genere sunt, caussam esse oportet.

Quanquam vero in magnis hisce primisque dogmatibus adeo certus esset, *nimis tamen*, ut addit, ad Deo *fruendum infirmus erat*. Tum quod adhuc humilitatem, quae ad Patriam via est, non didicisset. Tum quod illuminato intellectu, adhuc voluntas sanata haud esset.

(*b*) *Iam enim coeperam velle videri sapiens* = Non adhuc Pauli monitum audierat 1. Cor. c. 3. v. 18. *Nemo se seducat; si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo: stultus fiat, ut sit sapiens*. Et Salomon. Prov. 37. *Ne sis sapiens apud temetipsum*. Iamiam similis erat Philosophis, de quibus Rom. 1. 22. *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt*. Vide l. 8. c. 2. n. 2.

Plenus poena mea: Plenus typho: qui simul poena erat. = *Et non flebam*: Et maiorem lucem, & peculiare Dei subsidium, quo viam Patriae detegerem atque calcarem, non (ut opus erat) efficacissimis precibus postulabam = *Insuper & inflabar scientia*: Et proprio infelici experimento verum deprehendebam Pauli monitum 1. Cor. 8. 1. *Scientia inflat: caritas vero aedificat*.

Haec omnia vero, ut ex ipso textu manifestum est, regiam illam viam, qua ad beatam aeternitatem pergimus, virtutum omnium fundamentum Christianam humilitatem, quam non a Platone, sed a Redemtore discimus, intuentur.

(*c*) *Quemodo ex eis adfectus essem*. = Cum Ethnicorum libros inflare: aut saltem humilitate minime docere didicissem experimento, quod errori minime subest, quodque controversiarum, & litigii filium abscindit &c. *Mansuefactus essem*: Hoc est, docilis. = *Et curantibus digitis tuis*: Accipe verba S. Gregorii Homil. 10. lib. 1. in Ezechiel. ante med. = Quid est quod creator omnium „ Deus cum surdum, & mutum sanare „ voluisset (1), in aures illius suos digi„ tos misit: & expuens, linguam eius „ tetigit? Quid per digitos Redemto„ ris, nisi dona S. Spiritus designantur? „ Unde cum in alio loco eiecisset dae„ monium, dixit: *Si in digito Dei eii„ cio daemonia, profecto pervenit in vos „ Regnum Dei* (2). Qua de re per E„ vangelistam alium dixisse describitur: „ *Si ego in Spiritu Dei eiicio daemones, „ igitur pervenit in vos Regnum Dei* (3). „ Ex quo utroque loco colligitur, quia „ digitus Spiritus vocatur; Digitos ergo „ in auriculas mittere est per dona S. „ Spiritus mentem surdi ad obediendum „ aperire. „

Quod ante Augustinus docuerat: Lib. 2. enim QQ. in Exodi q. 25. haec habet. = Quod dixerunt magi ad Pha„ raonem (4), Digitus Dei est hoc (5), „ quoniam non potuerunt educere scy„ niphes &c. Digitus autem Dei, sicut „ Evangelium manifestissime loquitur, „ Spiritus-Sanctus intelligitur. Namque „ uno Evangelista ita narrante verba „ Domini, ut diceret, *Si ego in digi„ to Dei &c.* Alius Evangelista idipsum „ narrans, exponere voluit quid sit di„ gitus Dei, & ait: Si ego in Spiritu „ Dei eiicio daemonia &c.] Idem & quidem latius observat Serm. 8. de Decem plagis &c. n. 14. seu, in fine. Et in Psal. 8. ad v. 4. n. 7.

CA-

(1) Mar. 7. 33.
(2) Lucae 11. 20.
(3) Matt. 12. 28.
(4) Exod. 8. 19.
(5) Sic MSS. iuxta Graec. Interpr. LXX. At editi, est hic.

A. Ch. 386.
Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT XXI.

ARGUMENTUM.

Platonicis voluminibus, utpote quibus potissimae animae suae plagae non sanabantur, depositis; Sacra, & prae ceteris Paulina avidissime arripuit. Et en mox a duris quaestionibus illis, quibus & sibi, & prioris Foederis testimoniis adversari idem Apostolus visus fuerat, expeditus, liberatus est; Et Divinorum eloquiorum omnium simul iunctorum una eademque illi se facies exhibuit. At hocce velut maximum potissimumque ea lectione relatum documentum gestiens exponit & praedicat: magnam esse humanae naturae infirmitatem: & divinae gratiae necessitatem, atque virtutem. Gravissimorum huiusmodi dogmatum, quibus aeternae salutis negotium supremis velut cardinibus nititur, nec vestigia in Platonicis pagellis, ubique typhum spirantibus offenduntur. Patriam illae a longe indigitant: nullam autem viam; aut si quam, multis tenebris obsitam, & magnis anfractibus periculosissimam, e qua pluribus etiam profusis sudoribus, nunquam exibis.

ITaque avidissime arripui venerabilem stilum Spiritus tui (*a*), & prae ceteris Apostolum Paulum, & perierunt illae quaestiones, in quibus mihi aliquando visus est adversari sibi, & non congruere testimoniis Legis & Prophetarum textus sermonis eius. Et adparuit mihi una facies Eloquiorum castorum (*b*), & exsultare cum tremore didici (*c*). Et coepi, & inveni quidquid illac verum legeram (*d*), hac cum commendatione gratiae tuae didici, ut qui videt, non sic glorietur, quasi non acceperit (1); non solum id, quod videt, sed etiam ut videat. Quid enim habet, quod non accepit? Et ut te, qui es semper idem, non solum admoneatur ut videat, sed etiam sanetur ut teneat (*e*). Et qui de longinquo videre non potest, viam tamen ambulet, qua veniat, & videat, & teneat; Quia & si condelectetur homo legi Dei secundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris suis repugnante legi mentis suae, & se captivum ducente in lege peccati, quae est in membris eius (2)? Quoniam iustus est Domine (3), nos autem peccavimus, inique fecimus impie gessimus, & gravata est super nos manus tua (4), & iuste traditi sumus antiquo peccatori praeposito mortis: quia persuasit voluntati nostrae similitudinem voluntatis suae (*f*), qua in veritate tua non stetit (5). Quid faciet miser homo (6)? Quis eum liberabit de corpore mortis huius nisi gratia tua, per Iesum Christum Dominum nostrum (7), quem genuisti coaeternum, & creasti in principio viarum tuarum (8), in quo princeps huius mundi non invenit quidquam morte dignum (9) & occidit eum, & vacuatum est chirographum (*g*), quod erat contrarium nobis (10)? Hoc illae litterae non habent. Non habent illae paginae vultum pietatis huius, Lacrymas confessionis, Sacrificium tuum, Spi-

(1) 1. Cor. 4. 7.
(2) Rom. 7. v. 22. & 23.
(3) Daniel. 3. a v. 27.
(4) Psal. 31. 4.
(5) Ioan. 8. 44.
(6) Rom. 7. 24.
(7) Ibidem v. 25.
(8) Prov. 8. 22.
(9) Ioan. 14. 30.
(10) Coloss. 2. 14.

Spiritum contribulatum, Cor contritum & humiliatum (1), Populi ſalutem, Sponſam civitatem, Arrham Spiritus - Sancti (*h*), Poculum pretii noſtri (*i*). Nemo ibi cantat: Nonne Deo ſubiecta erit anima mea? Ab ipſo enim ſalutare meum. Etenim ipſe Deus meus, & ſalutaris meus, ſuſceptor meus, non movebor amplius (2). Nemo ibi audit vocantem: Venite ad me qui laboratis (3); Dedignantur ab eo diſcere, quoniam mitis eſt, & humilis corde. Abſcondiſti enim haec a ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis. Et aliud eſt de Silveſtri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non invenire, & fruſtra conari, per invia (*k*), circum obſidentibus & inſidiantibus fugitivis deſertoribus (*l*) cum principe ſuo leone & dracone: Et aliud tenere viam illuc ducentem, cura caeleſtis imperatoris munitam (*m*), ubi non latrocinantur, qui caeleſtem militiam deſeruerunt; Vitant enim eam ſicut ſupplicium. Haec mihi inviſcerabantur miris modis, cum minimum Apoſtolorum (4) tuorum legerem (*n*), & conſideraveram opera tua, & expaveram (5).

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Sirie. II. Val. XI. Theod. VIII.

(*a*) ***Venerabilem ſtilum Spiritus tui.*** = Divinas Scripturas; quae tamen dicuntur, non quod Divina aliqua praeſentia, Scriptorum manus, quin a vero deflecterent, regente factae ſint: ut haeretici plures: & nonnulli, qui ſe Catholicae filios appellant, arbitrantur: (totum id enim nec Romanis Pontificibus ex Cathedra docentibus, & Oecumenicis Conciliis negatur) ſed quod vere a Divino Spiritu fluxerint. Ut in ipſis Scripturis ſaepe ſaepius innuitur Lucae 1. 17. Act. 1. 16. & 3. 18. & 21. Hebr. 1. 1. Recole etiam quo obſequio eaſdem ſcripturas nominaverit lib. 3. c. 5. lib. 6. c. 5. & vide quo nominet infra lib. 12. c. 14.

Prae ceteris autem Sacris Scriptoribus arripuit Paulum, cuius verbis aut conſummanda, aut condienda erat, ut lib. ſeq. c. 12. habetur, ſua converſio. Item, quo velut potiſſimo duce varios haereticorum, maxime vero Pelagianorum, cuneos impugnaturus, expugnaturus, deleturus erat. Et tandem, qui pro Chriſto adeo laboravit, tantaque ſapientia divina illuſtratus eſt, ut *abſolute*, & per antonomaſiam *Apoſtolus* appelletur. Quod & S. D. obſervaverat lib. 3. contra 2. Epiſtol. Pelagian. c. 3. n. 4. ubi = Filios autem „ Diaboli infidelitas facit, quod pec„ catum (6) proprie vocatur, quaſi ſo„ lum ſit, ſi non exprimatur quale pec„ catum ſit. Sicut Apoſtolus cum dici„ tur, ſi non exprimatur quis Apoſto„ lus, non intelligitur niſi Paulus: quia „ pluribus eſt epiſtolis notior, & plus „ omnibus illis laboravit (7)] Seu ut in Pſal. 103. n. 7. ***Nec tantum, nec tanta gratia***, ceteri ſcripſere. Vide, ſi vacat, eumdem locum & lib. 14. de Civit. Dei, c. 9. n. 2. & lib. 2. de Peccatorum meritis, & remiſſ. c. 13. n. 20.

(*b*) ***Et adparuit mihi una facies eloquiorum caſtorum.*** = Divina eloquia caſta dicit a Davide edoctus, qui Pſal. 11. 7. ***Eloquia Domini, eloquia caſta.*** Ubi ipſe S. Doctor = ***Caſta*** dicit, ſi„ ne corruptione ſimulationis. Multi e„ nim praedicant veritatem non caſte: „ quia vendunt illam pretio commodi„ tatum huius ſaeculi. De talibus di„ cit Apoſtolus, quod Chriſtum annuntia„ rent non caſte (8). ***Argentum igne exa„ minatum terrae*** (9). Ipſa eloquia Do„ mini per tribulationes probata cor„ poribus. ***Purgatum ſeptulum***: per ti„ morem, per pietatem, per ſcientiam, „ per fortitudinem, per conſilium, per „ intellectum, per ſapientiam &c.

Inquiens autem, ***una facies &c.*** illud Ezechiel. 1. 6. intuetur, ***Quatuor facies uni &c.*** quod lib. 1. Homil. 1. in eumdem Prophetam S. Gregorius ſic exponit = ***Quid per faciem, niſi notitia „ &c. per faciem*** quippe unuſquiſque „ cognoſcitur &c. quatuor ergo facies uni

(1) Pſal. 50. 19.
(2) Pſal. 61. 2 v. 2.
(3) Matth. 11. v. 28.
(4) 1. Cor. 15.
(5) Habacuc. 3. 2.

(6) Ita Gallicani, & Vaticani MSS. At Edit. *proprium*.
(7) 2. Cor. 12. 10.
(8) Phil. 1. 17.
(9) Iſa. 11. 12.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ uni quia si requiras quid Matthaeus „ de incarnatione Domini sentiat, hoc „ nimirum sentit quod Marcus, Lu- „ cas, & Ioannes; si quaeras, quid Ioannes sentiat &c.] Divinorum ergo librorum una facies, quia nullus alte- „ ri contradicit. „

(c) *Et exsultare cum tremore didici.* = Et didici Prophetae obtemperare, quia Psal. 2. 11. *Et exsultate ei cum tremore;* ubi S. D. scilicet n. 9. „ Opti- „ me subiectum est, *exsultate* ne ad mi- „ seriam valere videretur, quod dictum „ est, *Servite Domino in timore.* Sed „ rursus ne idipsum pergeret in effu- „ sionem temeritatis, additum est, *cum* „ *tremore* : ut ad cautionem valeret, „ circumspectamque sanctificationis cu- „ stodiam. Etiam sic (*pro Principibus* „ *loquitur*) potest accipi .... Et hoc „ vobis expedit, ut non temere domi- „ nemini, sed Domino omnium cum ti- „ more serviatis, & exsultetis in beati- „ tudine certissima, & sincerissima, cau- „ ti, & circumspicientes, ne ab ea per „ superbiam excidatis.] Quocunque sensu similia protulerit c. 10. G. ex his, quae nunc recitavimus, & non absimilibus, quae fusius expendit in Psal. 103. Serm. 4. ad v. 32. n. 16. arbitramur Augustinum hic significare, lectione Pauli se didicisse, non praesidenti ingenio ad Divina, maxime ad Sacras Scripturas adcedere. Honeste quidem, sancteque de retectis Scripturarum sacramentis se exsultare; at interim maxime sibi a typho cavendum esse, ne iterum in errorum abyssum, a quo divina gratia erutus erat, laberetur. Quae haud modice ex his, quae sequuntur, confirmantur.

Fortasse quia totum caput hocce Dei gratiam commendat, Henricus Wangnerek ea verba, *una facies eloquiorum castorum*, sic exponit: *Tota Scriptura humilitatem docet, nihil sibi, omnia Deo tribuere, suis viribus diffidere &c.* Et peculiare hoc monitum Augustinum ea sententia complexum fuisse, inficiari nolim. Sed & manifestum videtur generalem Scripturarum concordiam, iuxta dicta commentario praeced. maxime, & potissimum inspexisse; Illa siquidem una facies ponitur in praecedentium sequelam; dixerat autem de quaestionibus, quibus Paulus sibimetipsi, & Prophetis videbatur contrarius. Atque intuetur Manichaeorum ignorantiam, & impietatem, qui prioris & novi Foederis Scriptores committebant ad invicem. Iuxta quem genuinum sensum loquuntur Benedictini lib. 2. Vitae S. D. cap. 4. n. 7.

Hanc autem lectionem contigisse an. Dom. 386. Augustini 32. consequenter Monnicae 55. &c. & Benedictini aperte lib. 2. Vitae S. D. cap. 4. in fine observant: & Bollandi continuatores non obscure suffragantur.

(d) *Et coepi, & inveni quidquid illuc verum legeram.* = Platonica volumina intuetur, de quibus cap. praeced. dixerat. Et significat in Divinis Scripturis, maxime in Paulinis invenisse quidquid veri in illis observaverat; Ulterius vero humilitatem, gratiam &c. de quibus illae silebant. Quod & Benedictini loco praeced. commentario laudato observarunt.

Placet autem in brevi hoc commentario duos vel tres Italicorum traductorum errores observare; Legunt enim: *E tra gli altri quello dell' Apostolo &c. E m' apparve l' unica faccia di quei casti ragionamenti &c. Cominciai, e continuai a leggere, e trovai vero tutto ciò, che vi lessi &c.* Non est cur pueriles hos errores pluribus refellamus. Primus locus sic vertendus erat: *E sovr' ogni altro.* Vel: *E spezialmente quello dell' Apostolo &c.* Secundus: *E quei casti ragionamenti m' apparvero in un concorde, medesimo aspetto &c.* Tertius: *Cominciai a leggere, e tosto vi trovai tutto ciò, che ivi (ne' libri Platonici) avea io letto di vero.*

(e) *Sed etiam sanetur, ut teneat.* = Nedum opus habemus incitari ad quaerendum, inveniendumque Deum: sed etiam sanari, ut constanter inventum amemus, invento serviamus.

Et qui de longinquo videre non potest &c. = Tardiores autem, qui Divina in creatis lucentia haud coniicere valent: viam humilitatis ambulent, qua ad Divinorum cognitionem adcedimus.

Antiquo peccatori = Diabolo, de quo Ioannes 1. epist. 3. 8. *Quoniam ab initio diabolus peccat.*] *Praeposito mortis.* = Diabolo item: de quo Sap. 2. 24. *Invidia diaboli mors intravit in mundum.* Sed utroque pro oraculo accipe verba Augustini lib. 1. de Peccatorum meritis, & remiss. c. 9. n. 9. = Sed „ si Apostolus (Rom. 5. 12. *Per unum ho-* „ *minem peccatum intravit &c.*) pec- „ catum illud commemorare voluisset, „ quod in hunc mundum non propaga- „ tione, sed imitatione intraverit, eius „ principem non Adam, sed diabolum „ diceret, de quo scriptum est, *A* „ *ini-*

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. X I. Theod. VIII.

„ *initio diabolus peccat*. De quo etiam „ legitur in libro Sap. *Invidia autem* „ *diaboli &c.* Nam quoniam ista mors „ sic a diabolo venit in homines, non „ quod ab illo fuerint propagati, sed „ quod eum fuerint imitati, continuo „ subiunxit, *Imitantur autem eum qui* „ *sunt ex parte ipsius*(1).] De oraculo Ioan. differit etiam lib. 11. de Civit. Dei, cap. 15.

(*f*) *Quia persuasit voluntati nostrae similitudinem voluntatis suae*. = Vide enim, quae fuerit diaboli voluntas Isaia teste cap. 14. *Quomodo cecidisti de Caelo Lucifer, qui mane oriebaris ... qui dicebas in corde tuo: in Caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Adscendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo*. Attende autem annon voluntatis suae similitudinem nostrorum Protoparentum voluntati (in qua erat utcunque & nostra) persuaserit: *Dixit serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini: scit enim Deus, quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii*. Gen. 3. v. 4. & 5. Unde Augustinus Tract. 25. in Ioan. n. 17. circa med. *Quia voluit suo consilio vivere Adam, & lapsus est per eum, qui ante ceciderat per superbiam, qui ei calicem ipsius superbiae propinavit*.

Nefandum diaboli peccatum fuisse in specie superbiae, atque tumoris concors est, & constantissima Patrum, & Theologorum omnium sententia: quidquid sit de quibusdam vocum, & quisquiliarum litigiis. Idque manifeste doceri videtur ab Isaia loco paulo ante laudato Ezechiel. 28. Timoth. 1. c. 3. v. 6. Luc. 10. 18. Nunc vero id ut certum ponitur & exploratum: nunc etiam explicatur, & stabilitur ab Augustino. Vide in Psal. 35. ad v. 13. n. 18. lib. 11. de Gen. ad Litt. c. 14. 15., & 23. In Psal. 18. ad illud. *Et emundabor a delicto maximo*. In Psal. 58. Serm. 2. lib. 12. de Civit. Dei, c. 6. & lib. 22. c. 1.

Et Adam vero Uxoremque fastu abreptos, & superbia deliquisse, maxime si peccati principium, & ortum intuearis, Patrum qui conati sunt acu rem tangere magna pars arbitratur: quibus non uno loco adstipulatus S. Thomas, Scholasticorum turbam secum traxit. Quae quidem sententia gravissima ex ipsis recitatis Gen. verbis ex Eccles. 10. 15. & Tob. 4. 14. haud obscure deducitur. Eam vero diserte docet, explicat, vindicat Augustinus nedum laudatis locis: sed & lib. 8. de Gen. ad Litt. c. 14. n. 31. initio. Lib. 11. c. 3. 4. 5. 35. & 42. n. 60. Enchirid. c. 45. Lib. 3. de Doctrina Christ. c. 37. Tract. 8. in Ioan. n. 16. post initium. Lib. 14. de Civit. Dei, c. 13. per totum. Recole dicta lib. 1. c. 1. E.

(*g*) *Evacuatum est chirographum &c.* = Loquitur Paulinis verbis Coloss. 2. 14. *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci*. Divinum nempe decretum, quo in poenam peccati, Adam, & eius posteri perpetuo a Caelesti patria exilio multabantur. Hoc decretum evacuatum est pretio, meritis Crucis, passionis Christi.

Populi salutem. = Redemtionem. Seu, Antidotum contra peccatum & originis, & actionis. *Sponsam civitatem* = Non habent Platonis libri: *Vidi sanctam civitatem Ierusalem novam descendentem de Caelo a Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo*. Apocalyps. 21. 2. *Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem agni*. Ibi v. 9. *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico, in Christo, & Ecclesia*. Ephes. 5. 32. Vide August. in Psal. 71. ad v. 16. n. 18. Enchirid. c. 111. n. 29. de Catechizand. rudibus c. 15. n. 31. & c. 21. n. 37.

(*h*) *Arrham Spiritus-Sancti*. = Caritatem Dei diffusam in cordibus nostris per Spiritum-Sanctum, qui datus est nobis. = Si diffusa (2) est caritas in „ cordibus nostris, & Deus caritas est: „ ecce iam ex quantulocunque pignore „ deambulat Deus in nobis. Pignus „ enim accepimus. Quid illud est, „ cuius pignus tale est. Quanquam „ melius habent codices, qui habent, *arrham*, quam qui habent, „ *pignus*. Eamdem quippe rem interpretes dicere voluerunt. Interest tamen „ aliquid in loquendi usu inter „ arrham, & pignus. Pignus enim quando datur, cum datum fuerit propter „ quod pignus datum est, pignus auferetur &c. Quid ergo Fratres? Si caritatem modo Deus tamquam pignus „ dedit per Spiritum-Sanctum suum, cum „ rem ipsam reddiderit, qua (3) pro-

(1) Sap. 2. 25.
(2) Rom. 5. 5.

(3) Ita in exemplari Victorino, & in Flori collectione. At in editis, *quia pro ipsa pignus dedit*.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ missa pignus dedit, auferendum est „ nobis pignus? Absit. Sed quod dedit, „ hoc implebit. Ergo melius arrha, quam „ pignus &c.] Serm. 23. de vers. 24. Psal. 72. (Alias, de Divers. 122.) cap. 8. & 9. Quod etiam observat Serm. 156. de Verb. Apost. Rom. 8. (Alias 13. de Verb. Apost.) c. 15. n. 16. & Serm. 378. in die Pentec. (Alias, 24. ex Vignerianis) Vide etiam, si placet, lib. 2. de Peccatorum merit. & remiss. c. 8. & S. Thom. 1. 2. q. 114. ar. 3. ad 3. De pignore ad haereditatem aeternam Rom. 8. a v. 15. Cor. 2. c. 1. v. 22. & alibi.

(i) *Poculum pretii nostri*. = Calix sanguinis Christi tanquam nostrae salutis pretium, vere in cruce: vere in sacri. cio Missae; Ibi tamen semel cruentis; heic quotidie incruentis modis oblatus. Matth. 26. 27. Mar. 14. 23. Cor. 1. c. 11. v. 23.

Quae sequuntur variis modis significant Platonicorum libros typhum, vanitatem sapere: non humilitatem: hominis imbelles vires, Divini auxilii necessitatem. Nec te concutiat, quod ante comment. G. haec respexerit; Scis enim saepe ab Augustino diversis phrasibus eadem inculcari. Item, ibi originalis peccati, & fomitis, seu concupiscentiae eius consectarii: hic vero latiorem, maxime ad divinas veritates intelligendas infirmitatem intuetur.

(k) *Et frustra conari per invia*. = Hanc Platonicorum ad Deum, ad Caelestem patriam mille scopulis durissimam viam, in qua nempe immanissimi superbiae, inanis gloriae mentes occurrerent edisserit in Praefat. ad lib. de Vita Beata, n. 3. 4., & 5. & lib. 2. contra Academ. c. 2. n. 5., & 6. Lectio autem Pauli haec inter facta contigit, ut BB. l. 2. Vitae, c. 4. coniiciunt, circa mensem Iulii.

(l) *Fugitivis desertoribus cum &c.* = Angelis malis caelestis militiae desertoribus cum Lucifero ipsorum principe: qui nunc Leo, nunc Draco, nunc utrumque simul in Scripturis appellatur. Recole quid dicatur Iudae Epist. 1. c. 5. v. 8. Apocalyps. 12. v. 3. & 4. & Psal. 90. 13. Ad quem postremum locum, scilicet Serm. 2. n. 9. haec habet S. Doctor = Quis sit serpens, no„ stis: quomodo super illum calcet Ec„ clesia, quae non vincitur, quia ca„ vet astutias ipsius. Quemadmodum „ autem sit leo, & draco puto & „ hoc nosse Caritatem Vestram. Leo „ aperte saevit, draco occulte insidia„ tur: utramque vim, & potestatem „ habet diabolus. Quando Martyres oc„ cidebantur, leo erat saeviens: quan„ do haeretici insidiantur, draco est sub„ repens. Vicisti leonem, vince & dra„ conem.] Quod observaverat etiam in Psal. 39. n. 1. Diabolum autem insidiari habetur Gen. 3. 15. Psal. 9. v. 30. vel secundum Hebr. 10. v. 9. & Apocalyps. 12. 9.

Et haec de Philosophorum via innumeris subiecta malis casibus; via ducatum Christi non habente, via superbiae aut expressae, aut quae interpretationis dicitur, propriis viribus, proprio ingenio, naturalibus rationibus nimis fidente.

(m) *Cura caelestis Imperatoris munitam*. = MS. Benignanus, Benedictinis testibus, *Curia caelestis Imperatoris munitam*. Verum nobiscum sunt praeter eosdem Patres, Vet. Am. Er. Lov. Som. Wangne. 6. MSS. Quanquam Car. MS. Benign. suffragetur. Est enim obvius sensus; quemadmodum publicae terrenae viae humani Imperatoris (quo nomine veniunt etiam Reges, & omnes Principes) cura instaurantur, atque muniuntur: ita viam a Christo, & eius, affeclis calcatam, Dei cura, gratia instaurari muniri. Iuxta Benign. codicem sensus esset, eamdem viam Angelorum (qui iuxta hoc propositum caelestem curiam constituunt) choris muniri.

Sensus theologicus, seu documentum horum verborum est; ad Caelum Christo duce properantem pluribus Dei subsidiis ne aberret adiuvari. In hac via daemones non latrocinantur; quin immo eam Christi sanguine tinctam, & humilitate fulcitam velut supplicium devitant.

(n) *Cum minimum Apostolorum tuorum legerem*. = Bollandi Continuator in paragr. *Acta priora, sive prima vitae pars ab infantia usque ad 33. aetatis annum excerpta ex novem prioribus libris eius &c.* c. 15. f. Ita exponit haec verba: *Paulum dicit, qui seminimum Apostolorum vocat*. 1. Cor. 15. 9. Id ex ipso Augustino habebamus, qui toto hoc cap. dixit Paulum se legisse, & quid legerit. Paulum se minimum Apostolorum vocare notissimum est. Et ad marginem editionum id etiam signatur.

Ita autem hic Augustinus loquitur, ut Philosophorum supercilium elidat, qui tot studiis nec verbum tam sublimium dogmatum detexere, quae ipse ab abiectissimo viro Apostolorum minimum se appellante didicerat. Vide Serm. 279. de Paulo pro Solemnit. Convers. 2. (Alias 24. ex Sirmond.) n. 5. 6 & 7.

CON-

CONFESSIONUM

LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

AD celeberrimam tandem totius huius historiae partem: & festivissimum aetatis suae annum trigesimum-secundum adcedit; Cum honoris & pecuniae immodicis curis solutus, feminae desiderio adhuc inflammatus: Simpliciani doctrina, prudentia pietate venerabilis senis gravissimo adloquio: Victorini eloquentia, & omnibus humanis litteris apud Gentes olim summi conversione omnium populorum celebrata linguis, ab eodem Simpliciano aut promota, aut adiuvata, & ipsi graphice picta, ad magnum divinum simile quid provocatus; Antonii Aegyptii divinis gestis, Monachorum, Eremitarum, & similium caelesti vita; duorum aulicorum Imperatoris, ex iis, quos Agentes dicunt in rebus, & eorum sponsarum magnanimo divino voto, & facinore quo nempe animum a terrenis prorsus avulsum ad caelestia transtulere a Pontitiano Afro eximiae pietatis viro ipsi in familiari sermone enuntiatis magis concussus, & ad imitationem prorsus ardens, in hospitii sui hortulum, Alypio ab eo quoque ad divina inflammato pede post pedem sequente, abscessit; ubi post gravissimam, acerrimamque carnem inter animumque luctam: ab Alypio etiam semotus: & sub arbore fici stratus: Numinis oraculo, canentis pueri, aut puellae symbolo expresso, ad lectionem Apostoli invitatus, & in quaedam cap. 13. epist. ad Rom. suae rei admodum consona offendens: in alium virum prorsus mutatus est, & ad Deum conversus; Alypio etiam accuratissime in eius sequelam eunte; Monnica matre divinis gaudiis gestiente, & triumphante.

A. Ch. 386.
Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Converſionis ſuae prodigium caelitus factum, ut ad Divinam celebrandam clementiam cuncti mortales concitentur, ſe narraturum praefatus; qualis ea imminente eſſet exponit. De aeterna Dei vita; ab ipſo velut a prima cauſſa omnem ſubſtantiam eſſe non dubitabat. Vel brevius diceres: Salvator gratiſſimus ipſi: ſed eius viam ſpinis tribuliſque confertam exhorreſcebat. Sic duobus oppoſitis motibus actus, amoris, & horroris: ad Simplicianum pergere ſtatuit, ut a tanto Sacerdote, pietate, doctrina, & prudentia, maxime ea, quae plurium annorum experientia gignitur ornatiſſimo, intelligat, quid ſibi inter hoſce fluctus poſito ad Divinam expediendam rem conſonaret. Honores enim, divitiaſque iam velut ſaeculi phaleras conculcabat; ſed in Veneris negotium adhuc inflammatus erat. Paratus quidem extra Divini iuris limites nunquam excurrere; ſed eum ambiebat cum una congreſſum, quem nullo praecepto inhibitum, ſed conſilio tantum in fortioribus minus laudatum a Gentium Doctore reſciverat. Iam ergo ſolus in Auguſtino gravioris crucis horror; Non ex errantibus erat; Non ex iis, qui vero detecto Numine, alio famulatum, & amorem divertunt; Non tandem qui propriis viribus fideret: & humana ſapientia tumeſceret.

I. DEus meus, recorder in gratiarum actione tibi; & confitear miſericordias tuas ſuper me. Perfundantur oſſa mea dilectione tua (*a*), & dicant Domine quis ſimilis tibi? Dirupiſti vincula mea, ſacrificem tibi ſacrificium laudis(1). Quomodo dirupiſti ea narrabo, & dicent omnes, qui adorant te cum audient haec: Benedictus Dominus in caelo, & in terra: magnum & mirabile nomen eius. Inhaeſerant praecordiis meis verba tua, & undique circumvallabar abs te. De vita tua aeterna certus eram, quamvis eam in aenigmate & quaſi per ſpeculum videram (2); Dubitatio tamen omnis de incorruptibili ſubſtantia, quod ab illa eſſet omnis ſubſtantia, ablata mihi erat: nec certior de te, ſed ſtabilior in te eſſe cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor a fermento veteri (3): & placebat via ipſe Salvator, & ire per eius anguſtias adhuc pigebat (*b*). Et immiſiſti in mentem meam, viſumque eſt bonum in conſpectu meo pergere ad Simplicianum (*c*), qui mihi bonus adparebat ſervus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam quod a iuventute ſua devotiſſime tibi viveret; Iam vero tunc ſenuerat, & longa aetate in tam bono ſtudio ſectandae vitae tuae, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur; & vere ſic erat. Unde mihi ut proferret volebam conferenti ſecum aeſtus meos, quis eſſet aptus modus ſic affecto, ut ego eram, ad ambulandum in via tua.

II. Videbam enim plenam Eccleſiam: & alius ſic ibat, alius autem ſic (*d*). Mihi autem diſplicebat, quod agebam in ſaeculo, &

(1) Pſal. 115. 17.
(2) 1. Cor. 13. 12.
(3) 1. Cor. 5. v. 7. & 8.

& oneri mihi erat valde, non iam inflammantibus cupiditatibus, ut ſolebant, ſpe honoris & pecuniae, ad tolerandam illam ſervitutem tam gravem (iam enim me illa non delectabant, prae dulcedine tua, & decore domus tuae, quam dilexi (1)) ſed adhuc tenaciter colligabar ex femina (*e*). Nec me prohibebat Apoſtolus coniugari, quamvis (*f*) exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines ſic eſſe, ut ipſe (2) erat (*g*). Sed ego infirmior, eligebam molliorem locum, & propter hoc unum, volvebar in ceteris languidus, & tabeſcens curis marcidis: quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebar vitae coniugali, cui deditus conſtringebar. Audieram ex ore Veritatis eſſe ſpadones, qui ſeipſos abſciderunt propter regnum caelorum (3): ſed, qui poteſt (*inquit*) capere, capiat. Vani ſunt certe omnes homines, quibus non ineſt Dei ſcientia: nec de iis quae videntur bona, potuerunt invenire eum, qui eſt (4). At ego iam non eram in illa vanitate (*h*). Tranſcenderam eam, & conteſtante univerſa creatura tua, inveneram te creatorem noſtrum, & Verbum tuum apud te Deum, tecumque unum Deum (*i*), per quod creaſti omnia. Et eſt aliud genus impiorum, qui cognoſcentes Deum, non ſicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt (5). In hoc quoque incideram, & dextera tua ſuſcepit me (6), & inde ablatum poſuiſti, ubi convaleſcerem, quia dixiſti homini: Ecce pietas eſt ſapientia (7): &, Noli velle videri ſapiens (8); quoniam dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt (9). Et inveneram iam bonam margaritam, & venditis omnibus, quae haberem, emenda erat (10), & dubitabam.

A.Ch. 386. Aug. 32. Mon. 11. Ad. XIV. Siric. II. Val. X I. Theod. VIII.

(*a*) *Perfudantur oſſa mea dilectione tua* = Sic BB. qui admonent. = Bad. „ Am. Er. cum Albinenſi codice, *de-* „ *lectatione*.] Nobiſcum tamen ſunt 3. MSS. Med. 2. S. Mar. Ricar. Car. Feſ. optimus S. Cr. Som. Wangn. Licet MS. Med. 2. S. Cr. & editio an. 1484. oppoſitis faveant. Sed aequum, & manifeſtum videtur *dilectionem* potius hic Auguſtinum, quam delectationem poſtulare. Maxime quoniam *dilectione* in divinas laudes, quas intuetur, concitamur.

Suſpicamur Auguſtinum ex tribus ſententiis Davidis in unam congeſtis Deum adloqui: *Perfudiſti eum confuſione*. Pſal. 88. 46. *Omnia oſſa dicent: Domine quis ſimilis tibi*? Pſal 34. 10. *Et poſuerunt* ... *odium pro dilectione*. Pſal. 108. 5. Ex quibus hic ſermo confici poteſt: Perfundantur Domine oſſa mea non odio in te benefactorem, ſed dilectione: ne perfundantur confuſione, quae eſt ingratae frontis eliſio; haec vero dilectio non ſit otioſa, ſed oſſa mea (hoc eſt interiorem virtutem) ad celebrandam clementiam, potentiamque tuam concitet.

Scripſimus vero in libri argumento, *Pontitiano*, Benedictinos ſequuti, qui haec teſtantur in imo margine. = Sic in „ MSS. at in editis ſcribitur, *Potitianus*] Sunt etiam pro nobis Am. Som. MSS. 2. Med. optimus S. Cr. At 2. MSS. Med. totidem S. Cr. item 2. S. Mar. Ricar. Feſ. Car. Vet. Am. in margine: *Pontianus*. Item 2. Med. quos pro nobis laudavimus inconſtanter ſcribunt: nunc ſcilicet *Pontitianus*, nunc, *Potentianus*, nunc, *Potitianus*.

Sumus autem in hoc libro circa eiusdem anni res; Nec mireris: agens enim Auguſtinus praeced. libro de anno aetatis ſuae trigeſimo-primo, haud indecorum exiſtimavit in fine eiusdem, novo libro non exſpectato, anni trigeſimi-ſecundi hiſtoriam exordiri. Recole quae obſervavimus cap. 1. libri praeced. A.

(*b*) *Et ire per eius anguſtias adhuc pi-*

(1) Pſal. 25 8.
(2) 1. Cor. 7. 7.
(3) Matth. 19 12.
(4) Sap. 13. 1.
(5) Rom. 1. 21.
(6) Pſal. 17. 36.
(7) Iob 28. 28.
(8) Prov. 3. 7.
(9) Rom 1. 22.
(10) Matth. 13. v. 45. & 46.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

pigebat. = An Christi oraculum Matt. 7. v. 13., & 14. Lucae 13. 14. intuetur, quo edocemur, angustam esse portam, & arctam viam Caeli, seu aeternae salutis? Ex iis, quae sequuntur patet consilia intueri, quibus fortissimae animae graviorem Christi crucem tollunt. Unde Ludovicus ab Angelis. = Non „ dubitabat viam mandatorum Dei currere, sed horrebat angustas consiliorum semitas: in Christianam vitam digitum, & oculum vix, & per transennam intendebat. Baptizatus autem per eas rimas ambulavit, ipsomet teste in Psal. 22. *Super aquam baptismi, quo reficiuntur qui integritatem amiserant, educavit me: deduxit me in angustiis itineribus, quae pauci ambulant.*] Verum ea verba; quae habentur t. 4. n. 2., & 3. non in propria, sed in Davidis persona Augustinus expositorem agens protulit. Quanquam per arctissimas vias Augustinum ambulasse absit ut inficiemur.

Ex quibus patet male ea verba reddere Italos: *Mi piaceva la strada, che era il medesimo Salvatore, ma ancora mi rincresceva il camminarvi, perchè ell' era sì angusta.* Non per quaecunque, sed per angusta (consilia, nempe caelibatum perfectum) ire pigebat.

(c) *Pergere ad Simplicianum*. = Quem Eruditi natum produnt Mediolani tanti splendoris parentibus, ut Aureliani (1) Imperatoris genus adtigisse videatur. Mediolanensi caelo Arianorum alluvione, qui etiam Dionysio ab Episcopali sede sacrilega violentia pulso, impium Auxentium suffecerant, turbato, & infecto: Simplicianus, cui tenellam adhuc aetatem agenti in tanta lue timeri poterat, cuive, maxime in re sacra ampla eruditio optabatur, Romam tutissimam Catholicorum dogmatum arcem, & litterarum omnium atheneum a Patre mittitur; ubi quot dederit & religiosi pectoris, & gravis, eximiique ingenii specimina non est cur dicamus. Infra S. Doctoris vestigiis adhaerentes, alia quaedam addemus. Nunc interim profitemur de Simpliciani rebus nos fastidio, & aegre loqui: utpote quas incertissimas, & pluribus subiectas quaestionibus, quas solidis monumentis nunquam solvas, non semel deprehendimus. Nec pauca, quae dedimus, in tuto posita videntur; Auxentii tragoedia viguit circa an. 370. non ergo tunc adeo tenellus erat Simplicianus, qui Ambrosio in Mediolanensem antistitem anno 374. electo in accipienda Dei gratia, ut infra Augustinus loquitur, pater exstitit; Quive anno 386. cui nempe Augustinus ad eum adcessit, eiusdem S. Doctoris testimonio canis cingebatur.

Continuator Bollandi ad diem sextam-decimam Augusti Simpliciano sacram, de eo acturus iure & merito hisce verbis sermonem suum exorditur: *virum adeo celebrem a Sancto Ambrosio, & Augustino laudatissimum in nullis antiquis fastis sacris memorari, iam ante me non pauci mirati sunt &c.*

(d) *Et alius sic ibat, alius autem sic.* = Non igitur in nos, & nostrae aetatis Ecclesiam tantum: sed & in Augustinum, & quarti saeculi Ecclesiam improperia illa, & subsannationes iuniorum haereticorum sunt: *Habent suas sectas & Pontificii: alii namque Augustiniani, alii Dominicani: alii nigri dicuntur, alii albi: alii pisces comedunt, alii herbas.* Ivellus in Prologo Ecclesiae Anglicanae an. 1600. pag. 66. Danaeus contra Bellarminum 1. p. pag. 775. Fulco Responſ. ad pseudo-Catholicos pag. 65. Vvilletus in Synopsi pag. 60. Gardinaeus dialogo, cui titulus: *Irenaeus Antimarchus de ritibus, & ceremoniis Eccles. Anglic.*

Et Augustini erant, & aetate nostra sunt diversi proficientium gradus. Unusquisque conatur iuxta suas vires, & donum Dei aeternas sibi coronas mereri. Nullus aut divinam, aut ecclesiasticam legem toti coetui latam excutit. Ideo neque haeretici sumus, neque schismatici. Ceterum liberum inde nobis est in reliquis a Fide semotis invicem dissentiri; Et praeter communes leges, peculiares, & graviores nobis imponere ad nobiliores coronas adquirendas. At qui recitata illa in nos maledicta evomuere, & ipsis similes & Fidei dogmata obstinate impetunt: & communes leges audacter infringunt; Ideo & haeretici sunt, & schismatici.

Pro Catholicis, vel Pontificiis sunt illa Divinarum Scripturarum oracula: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Psal. 150. 5. *In domo Patris mei mansiones multae sunt*, Ioan. 14. 2. *Unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic.* 1. Cor. 7. 7. & plura his similia: ut Ephes. 4. 5. 1. Cor. 3. a v. 3. Rom. 15. v. 5. & 6. Phi-

(1) Corius.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Philipp. 2. 2. Rom. 14. v. 5. & 6. Etsi vero quaedam apud nos de particularibus aut rebus, aut doctrinis nonnunquam contentiones oriantur: adhuc si generales Religionum ab Ecclesia probatarum leges, & ipsum prorsus institutum intuearis, nullam religiosam societatem contemnimus, immo quamlibet magno obsequio suspicimus: Sancta quippe est Societas Benedicti, Sancta Dominici, Sancta Francisci, Sancta Caietani, Sancta Ignatii &c.

Ut autem ad Augustinum redeamus, Epist. 189. ad Bonifacium (Alias, 95.) n. 5. ita ad rem praesentem loquitur = „ Maioris quidem loci sunt apud Deum, „ qui omnibus istis saecularibus actio„ nibus derelictis, etiam summa conti„ nentia castitatis ei serviunt; *Sed u*„ *nusquisque* (1), sicut Apostolus dicit, „ *proprium donum habet a Deo: alius* „ *sic, alius autem sic &c.*] Ipse autem summae inde sanctitati inhians, nedum omnem carnem, sed & patrimonium abiecit = Ego, qui haec scribo per„ fectionem, de qua Dominus loqu„ tus est, quando ait diviti adole„ scenti, *Vade, vende omnia, quae* „ *habes &c.* (2) vehementer adamavi, & „ non meis viribus, sed gratia ipsius „ adiuvante sic feci. Neque enim quia „ dives non fui, ideo minus mihi im„ putabitur. Nam neque ipsi Apostoli, „ qui priores hoc fecerunt, divites fue„ runt. Sed totum mundum dimittit (3), „ qui & illud, quod habet, & quod „ optat habere dimittit. Quantum au„ tem in hac perfectionis via profece„ rim, magis quidem novi ego, quam „ quisquam alius homo: sed magis Deus, „ quam ego. Epist. ad Hilar. 157. (A„ lias, 89.) n. 39.] Quod & lib. 1. Retract. initio expressit his verbis: *Cum ergo reliquissem vel quae adeptus fueram in cupiditatibus huius mundi, vel quae adipisci volebam, & me ad Christianae vitae otium contulissem &c.* Vide etiam Serm. 355. de Vita, & Mor. Clericor. 1. (Olim, 49. de Divers.) n. 2. Pro Epist. ad Bonifac. audiendus est Gilbertus Genebrardus Theologus Parisiensis, qui Chronographiae lib. 3. sub titulo, *Humana*, haec habet = Ex Au„ gustini libris, praesertim epistolis i„ stius saeculi Africana historia fere to„ ta confici potest; quam dum non in„ telligeret vanissimus ille Doctorum „ censor Erasmus, in suis censuris simpliciter confictas pronuntiavit episto„ las Bonifacii Comitis ad Augustinum, „ & Augustini ad eundem Bonifacium. „ Nam primum ante haec etiam tem„ pora, erant qui dicerentur Comi„ tes &c.

(e) *Sed adhuc tenaciter colligabar ex femina.* = Post tot sudores, & religiosas preces: & anxios gemitus; tot evolutis honestis, piis, & Sacris paginis; tot divinis stimulis punctus; tot experientiis edoctus: & supernis visionibus illustratus: divitiis, honoribus, aut qui iam turmatim adfluxerant, aut in quorum minime evanidam, & immeritam spem vocabaris, parvipensis, relictis, conculcatis: adhuc ex femina, & quidem *tenaciter* colligatis? Aenigma id quispiam arbitrabitur, & sacramentum horroris. At mihi serio rem istam discutienti placet, expedit, congruit longe aliter fari. Infirmitati tuae humanissime iuvenis ingenue, ut debeo, compatior; Sed & interim scenam istam nihil prorsus demiror; Veneris filis, quanquam sericis, te longe fortiores, & etiam gigantes: sacris scilicet undis tinctos, & plurima sanctitate praeditos frequentissime colligatos novi; eaque nonnisi peculiaris divini auxilii ferrum abscindit. Plurima iniqua callidaque spectra sunt, quibus Adae filii rapiuntur, & mancipantur: at quaecunque huic obiecta quisquiliae sunt, & crepundia. Hoc unum contra mille. En vermis, qui nunquam moritur. En ignis, qui nunquam extinguitur: quique & molliores herbas, & altas populos, & nobilissimas Libani cedros invadit, absumit, depascit. Hic quo intimior, eo potentior humani generis hostis Dei Civitatem depopulatur, diaboli synagogam habitatoribus replet.

Haec quae aut aperte, aut metaphoris insinuavimus qui ignorat, opus est aut sit corporis expers, aut in corpore angelus, aut hospes in rebus humanis, in orbe. Ceteros hostes invade, ac debella: hunc exhorre, & fuge, & adsimilare (4) capreae, hinnuloque cervorum. Fuges autem alia cogitando, & meliora expetendo. At loquantur viri pietate, & doctrina graviores. S. Ioannes Chrysost. Homil. 5. in c. 3. epist. ad Tit. ante med. = Nam sicut est „ corporum amor, ita & pecuniarum: im-

(1) 1. Cor. 7. 7.
(2) Matth. 19. 21.
(3) Idem observat. S. Gregor. Homil. 5. in 4. Matth. & alii.
(4) Cantic. 2. 17.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ immo longe hic impotentior, quia non „ tantam habet vim, qua possit impellere &c. Sed unde, inquies, pecuniarum concupiscentia amore corporum minor, atque inferior est? At „ omnibus constat; Primum quidem „ quia corporum concupiscentia necessario nobis inserta est. Quod autem „ huiusmodi est, constat procul dubio „ quod maiore cum labore corrigitur, „ quippe quod naturae est insitum. Secundo quod pecuniarum quidem apud „ veteres non magna habebatur ratio: „ mulierum vero magna omnino pudicitiae gratia: atque eum qui uxori „ legitimae congrederetur ad senectutem usque, nemo culparet: qui vero pecuniis congerendis instaret exsecrabilis omnibus esset. At plurimi quidem ex philosophis pecunias contemserunt: mulieres non ita; adeo amor „ iste violentior quam ille est. Ceterum quoniam ad Ecclesiam nobis sermo est, non extrinsecus quaeramus „ exempla, sed ex Scripturis ipsis. Hoc „ igitur etiam ex parte praeceptum B. „ Paulus ferme constituit, sic dicens (1), „ *Habentes cibos, & tegumenta, his* „ *contenti sumus*. De virginibus vero „ quid ait? *Praeceptum Domini non habeo* (2). Ac rursum ad ipsum reverti„ mini, plurimisque in locis videatis ipsum de concubitu legitimo ferre leges, eaque voluptate perfrui sinere. Secundas quoque permittit nuptias, & magnam ubique huius rei curam ostendit, atque diligentiam &c. „ Et de pecuniis quidem Christus multa saepe praecipit, ut ea labes vitari cautius posset; non sic autem „ de abstinentia congressus, & rescissione concubitus. Audi namque quid de „ pecuniis ait (3): *Nisi quis renuntiaverit* „ *omnibus, quae possidet, non potest* „ *meus esse discipulus*. Nisi quis renunciaverit uxori, nusquam eum dixisse „ reperies. Noverat enim profecto quanta esset naturae huiusmodi inserta „ violentia &c. Is quidem, qui pecuniis omnino caruerit, ea concupiscentia non fere turbatur .... Non sic „ autem in corporum amore contingit, „ verum & plurimi ex his, qui abscissi „ sunt interiorem tamen cupidinis flammam non amiserunt] August. lib. 14. de Civit. Dei, c. 16. initio „ Cum igitur sint multarum libidines rerum „ tamen cum libido dicitur, neque cuius rei libido sit additur, non fere „ adsolet animo occurrere nisi illa, „ qua obscoenae corporis partes excitantur. Haec autem sibi non solum „ totum, corpus, nec solum extrinsecus, verum etiam intrinsecus vindicat, totumque commovet hominem „ animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto, atque permixto, ut „ ea voluptas sequatur, qua maior „ in corporis voluptatibus nulla est: ita „ ut momento ipso temporis, quo ad „ eius pervenitur extremum, pene omnis acies, & quasi vigilia cogitationis obruatur] Lib. 1. Soliloq. c. 10. n. 17. circa med. *Nihil esse sentio, quod magis ex arce deiiciat animum virilem, quam blandimenta feminea, corporumque ille contactus &c.* Vide etiam in Psal. 50. n. 3. & apocryphum Serm. 293. (Alias, de Temp. 250.) de Incauta familiarit. mulier. Lib. autem 1. Soliloq. c. 10. n. 17. *Hoc mihi bonum* (non desiderandi feminam) *in dies crescit, nam quanto augetur spes videndae illius, qua vehementer aestuo pulcritudinis, tanto ad illam totus amor, voluptasque convertitur*. Eodem lib. c. 14. n. 24. *Non enim puto posse mihi haec* (sensibilia) *in summum venire contemtum, nisi videro illud, in cuius comparatione ista sordescant*. Epist. 3. (Alias, 151.) ad Nebrid. n. 4. *Quid si sensibilia nimium delectant? Fiat ut non delectent. Unde fit? Consuetudine iis carendi, appetendique meliora*.

Laudatur passim a Scriptoribus sub Augustini nomine celeberrima illa Ascetarum omnium ore trita sententia. = Experto crede: expertus loquor coram „ Deo, non mentior: Cedros Libani, „ Duces gregum sub hac peste cecidisse reperi, de quorum casu non magis suspicabar, quam Ambrosii, vel „ Hieronymi impudica turpitudine.] Apud alios sic legitur = Crede mihi, „ episcopus sum, veritatem loquor in „ Christo, & non mentior: Cedros Libani sub hac specie corruisse vidi, de „ quorum casu non magis praesumebam, „ quam Gregorii Nazianzeni, & Ambrosii.] Sperellius 2. p. Serm. pastor. Serm. 16. n. 36. P. Felix Potest. ordin. Minor. Eccles. Examinis t. 1. p. 2. de 6. 9., & 10. praecepto Decal. Difficult. de Oscul. n. 2209. Noster P. Elias a S. Io-

(1) 1. Timot. 6.
(2) 1. Cor. 7.
(3) Lucae 14.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

S. Ioseph lib. cui titulus: *Il Tesoro della Castità Cristiana &c.* Serm. 14. n. 12. & alii innumeri. Verum sententiam illam, utique Augustini maiestate dignam, in eius paginis nec unquam me legisse memini, nec magna diligentia reperire potui. Laudant plerique librum de Singularitate Clericorum: sed & totus hic liber mihi prorsus ignotus est. Nempe adeo constat librum illum perperam Augustino olim adiudicatum: ut nec inter apocryphos, quod sciam, in ultimis S. Doctoris editionibus exhibeatur. Plures eumdem librum Origeni, plurimi Cypriano martyri Afro dederant: sed omnibus his perperam. Nec videtur Bedae aetatem huius libri auctorem (in Episcopali dignitate, ut suus sermo prodit, constitutum) superasse: si Oxoniensis editionis curatorum opinioni, & duabus coniecturis somniis simillimis quidquam demus. Probabile autem est circa tertii saeculi exitum floruisse. Vide Cypriani vitam ad eius operum novissimae editionis frontem ab uno ex Monachis congregationis S. Mauri adiectam, n. 36. Insuper quod magis mireris, quicunque sit talis libri auctor: celebris in eo sententia desideratur. Etsi nonnulla occurrant ibi (1), scilicet in fine n. 4. seu post init. libri: & n. 44. vel sub finem libri, in quibus eadem sententia pro significata re utcunque involuta censeri possit.

Et haec ne portentum tibi videatur quod Augustinus anno aetatis suae 32. adhuc tenaciter colligaretur ex femina.

(*f*) *Nec me prohibebat Apostolus coniugari, quamvis &c.* = An manifestius, aptiusque poterat Augustinus loqui? Haec autem sunt & Catholicorum voces. Quid ergo in fictum thema declamans Calvinus Const. 4. 12. 28. Patres, & nos percellens, hasce blasphemias evomuit? *Paulus ex Spiritu Sancto denunciat fore novissimis temporibus homines impios, qui coniugium prohibeant: eosque non modo impostores nuncupat, sed daemones &c.* Nec daemones sumus, nec impostores. Quod Augustinus, & nos; ipse autem non coniugium damnavit: sed coniugio virginitatem praetulit. Si quando autem caelibem vitam nedum commendavit, sed & exegit, non de omnibus Christianis, sed de Sacerdotibus; propriique arbitrii voto obstrictis loquutus est. Quod & ipsi Lutherani Centuriatores viderunt, & utcunque professi sunt: *Augustinus ait, cum Ministri Ecclesiae quotidie Christi vicem agant oportere eos mundiores esse aliis; & a concubitu abstinere: non quod maius sit, sed quia personae non competit.* Blasphemiam autem mitiorem ad hoc cap. paragr. 7. & 9. Calvinus eructavit, inquiens; *Praecipui doctores dum toti occupantur in efferenda virginitate, humanae infirmitatis obliti, hanc Pauli admonitionem, immo Christi ipsius neglexerant.* At nec praecipit virginitatem Augustinus: nec ut vides, ita effert, ut vel Pauli, vel Christi monitum negligat; scilicet propriam infirmitatem expendit. Vide etiam, si placet, lib. de Sancta Virginitate, c. 14. Quanquam alibi idem Calvinus Protheo mutabilior (ut passim omnis haereticus) Augustino, & toti antiquitati consilia minime placuisse, immo nec quidem nota effutiat. At haec, & similia fuse, & exacte a mille Polemistis discussa sunt.

(*g*) *Maxime volens omnes homines sic esse, ut ipse erat.* = Haec sententiae huius vis est. Nedum ad caelibatum hortabatur Apostolus; sed & volebat (scilicet, optabat) omnes virgines esse, ut ipse erat. Tanto amplius igitur optavisset me iam non virginem reliquo vitae meae tempore a concubitu abstinere. Paulum autem toto vitae suae tempore virginitatem coluisse, & ex loco ab Augustino laudato, & ex aliis manifeste deducitur. Quod ut exploratum proinde tradunt Ambrosius, Hironymus, Tertullianus, Gregorius Nyssenus, Epiphanius, Theodoretus, Teophylactus, & alii Patres, atque Theologi.

(*h*) *At ego iam non eram in illa vanitate* = De Manichaeorum vanitate loquitur, qui & in primis circa Numen dogmatibus stupide aberrabant.

Infra vero inquiens: *Et est aliud genus impiorum &c.* Philosophos ethnicos, seu Platonicos intuetur: ut quilibet attendere potest. Primo a Manichaeis, inde a Platonicis se expedierat. Illi potissimum pingui ignorantia: hi superbia peccabant. Manichaei phantasma pro Deo reponebant. Platonici retecto vero Deo non curvabantur. *Potissimum* diximus: nec enim ista distributio adeo exacte excipienda est; Utraque synagoga in alterius peste communicabat.

(*i*) *Tecumque unum Deum.* = BB. cum editis: *Tecumque cum Spiritu Sancto unum Deum.* Profitentur tamen in

Vvv imo

(1) In 2. par. vel append. oper. Cypr.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

imo margine = *Omitti poterant illhaec verba* (1): cum Spiritu-Sancto, *quae absunt a pluribus, & potioribus MSS.* Absunt item a 2. MSS. Med. totidem S. Mar. optimo S. Cr. Car. Fes. Licet occurrant apud duos Med. Ricar. MS. S. Cr. & Vet. Immerito tamen, quum nonnisi aliqua violentia *Spiritus-Sanctus* interponatur; & totus sermo absorbeatur a Verbo. Maxime vero, quoniam hic Augustinus praecedentia colligit: de Patre autem, & Verbo disputaverat. At lapsi sunt librarii, ni fallimur, quod censerent datam hic ab Augustino integram Fidei formulam, cui Spiritus-Sanctus addi solet.

Ludovicus ab Angelis lib. 2. de Vita, & Laudibus S. Doctoris, c. 1. arbitratur *margaritae* metaphora institutum Religiosum ab Augustino designatum, inquiens. = *Ad quam mentem „ devotus auctor, & suavis Bernardus* (2). „ Quaenam est ista quaeso Fratres mei „ carissimi haec tam pretiosa margarita, „ pro qua universa dare debemus, idest „ nosmetipsos, quia totum dedit qui „ seipsum obtulit, ut possimus eam habere: Nonne haec religio sancta pura, & immaculata, in qua homo vivit „ purius, cadit rarius, surgit velocius, „ moritur fiducius, praemiatur copiosius? „

Praecedentibus, & iis, quae sequuntur, adtentis: haud temere Augustini Filium arbitrari dicendum est. Ceterum si de bona margarita a Redemtore Matth. 13. v. 45., & 46. in parobolam adsumta plura ex Augustino desideras, vide librum Quaestionum septemdecim in Matth. (qui habetur 2. p. t. 3.) q. 13.

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Exhibet religiosum, & doctum habitum cum Simpliciano colloquium. Errorum suorum metamorphoses omnes tanto viro pinxit; Addens quoque Platonicorum libros quosdam, a Victorino Urbis Rhetore, & in Christiana communione defuncto Latine redditos se legisse. Cui gratulatus Simplicianus, quod non in aliorum Philosophorum, sed in Platonicorum paginas Aeterno Patri, & Verbo apprime faventes incurrisset; Ad eum animandum, ne scilicet crucis Christi puderet, Victorini exemplum proposuit; qui liberalibus disciplinis omnibus ornatissimus, & totius fere orbis laudibus celebratus, ethnica superstitione, quam tot annis tumidus defensitaverat, posthabita, conculcata: iam senex haud dubitavit Christi induere infantiam, & non secreto, quod tantum postulabatur: sed toto fideli spectante populo, ex eminentiori solemni loco in Catholicae religionis verba iurare.

I. PErrexi ergo ad Simplicianum, patrem in accipienda gratia tua (*a*) tunc Episcopi Ambrosii, & quem vere ut patrem diligebat. Narravi ei circuitus erroris mei. Ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam Rhetor urbis Romae (*b*), quem Christianum defunctum esse audieram, in Latinam linguam transtulisset: gratulatus est mihi quod non in aliorum Philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum & deceptionum secundum elementa huius mundi (3): in istis autem omnibus modis insinuari Deum, & eius Verbum. Deinde ut me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam, & re-

(1) Vide l. 10. c. 43.
(2) Homi. 13. in Matth.
(3) Coloss. 2. 8.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

& revelatam parvulis (1), Victorinum ipſum recordatus eſt, quem Romae cum eſſet familiariſſime noverat; deque illo mihi narravit quod non ſilebo. Habet enim magnam laudem gratiae tuae confitendam tibi, quemadmodum ille doctiſſimus ſenex, & omnium liberalium doctrinarum peritiſſimus: quique Philoſophorum tam multa legerat, & diiudicaverat doctor (c) tot nobilium ſenatorum, qui etiam ob inſigne praeclari magiſterii, quod cives huius mundi eximium putant, ſtatuam in Romano foro meruerat, & acceperat: uſque ad illam aetatem Venerator idolorum, ſacrorumque ſacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata inſpirabat, populo iam & (*d*) omnigenum Deum monſtra (*e*), & Anubem latratorem, quae aliquando contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam tela tenuerant, & a ſe Victis iam Roma ſupplicabat: quae iſte ſenex Victorinus tot annos ore terricrepo defenſitaverat, non erubuerit eſſe puer Chriſti tui (*f*); & infans fontis tui, ſubiecto collo ad humilitatis iugum, & edomita fronte ad crucis opprobrium.

II. O Domine, Domine qui inclinaſti caelos, & deſcendiſti (*g*): tetigiſti montes, & fumigaverunt: quibus modis te inſinuaſti illi pectori! Legebat, ſicut ait Simplicianus, ſanctam Scripturam, omneſque Chriſtianas litteras inveſtigabat ſtudioſiſſime, & perſcrutabatur: & dicebat Simpliciano non palam, ſed ſecretius & familiarius: Noveris me iam eſſe Chriſtianum. Et reſpondebat ille: Non credam nec deputabo te inter Chriſtianos, niſi in Eccleſia Chriſti te videro. Ille autem irridebat, dicens: Ergo parietes faciunt Chriſtianos? Et hoc ſaepe dicebat, iam ſe eſſe Chriſtianum; Et Simplicianus illud ſaepe reſpondebat: & ſaepe ab illo parietum irriſio repetebatur. Amicos enim ſuos verebatur offendere ſuperbos daemonicolas, quorum ex culminae Babylonicae dignitatis, quaſi ex cedri Libani, quas nondum contriverat Dominus, graviter ruituras in ſe inimicitias, arbitrabatur. Sed poſteaquam legendo & inhiando hauſit firmitatem, timuitque negari a Chriſto coram Angelis Sanctis, ſi eum timeret coram hominibus confiteri (2), reuſque ſibi magni criminis adparuit erubeſcendo de Sacramentis humilitatis Verbi tui, & non erubeſcendo de ſacris ſacrilegis ſuperborum daemoniorum, quae imitator ſuperbus acceperat: depuduit vanitati, & erubuit veritati, ſubitoque & inopinatus ait Simpliciano, ut ipſe narrabat: Eamus in Eccleſiam, Chriſtianus volo fieri. At ille non ſe capiens laetitia, perrexit cum eo. Ubi autem imbutus eſt primis inſtructionum Sacramentis, non multo poſt etiam nomen dedit, ut per baptiſmum regeneraretur, mirante Roma, gaudente Eccleſia. Superbi videbant, & iraſcebantur; dentibus ſuis ſtridebant, & tabeſcebant (3); Servo autem tuo, Dominus Deus erat ſpes eius, & non reſpiciebat in vanitates & inſanias mendaces.

III. Denique, ut ventum eſt ad horam profitendae fidei, quae verbis certis conceptis (*h*), retentiſque memoriter, de loco eminentiore, in conſpectu populi fidelis Romae reddi ſolet ab eis, qui acceſſuri ſunt ad gratiam tuam: oblatum eſſe dicebat Victorino a presbyteris, ut ſecretius redderet, ſicut nonnullis,

 qui

(1) Matth. 11. 25.
(2) Matth. 10. 33.
(3) Pſal. 111. 10.
(4) Pſal. 39. 5.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat: illum autem maluiſſe ſalutem ſuam in conſpectu ſanctae multitudinis profiteri. Non enim erat ſalus in Rhetorica, quam docebat, & tamen eam publice profeſſus erat. Quanto minus ergo vereri debuit manſuetum gregem tuum pronuntians verbum tuum qui non verebatur in verbis ſuis turbas inſanorum? Itaque ubi adſcendit, ut redderet, omnes ſibimet invicem, quiſque ut eum noverat, inſtrepuerunt nomen eius ſtrepitu congratulationis. Quis autem ibi non eum noverat? Et ſonuit preſſo ſonitu per ora cunctorum collaetantium, Victorinus, Victorinus. Cito ſonuerunt exſultatione, quia videbant eum: & cito ſiluerunt intentione, ut audirent eum. Pronunciavit ille fidem veracem praeclara fiducia, & volebant eum omnes rapere intro in cor ſuum, & rapiebant amando, & gaudendo; Hae rapientium manus erant.

(a) *Patrem in accipienda gratia tua &c.* = Damaſus ſcilicet ſummus Pontifex Simplicianum in ecclesiaſtica doctrina verſatiſſimum Mediolanum miſerat, ut Ambroſium e catechumeno in eius civitatis Epiſcopum recens electum conſilio, & doctrina adiuvaret; Accipe verba Baronii ad an. Chr. 375. n. 22., & 23. huic loco omnino opportuna. „ At Ambroſius cum ſic ex laico eſſet ordinatus „ Epiſcopus, undique ſibi auxilium comparare ſategit &c. Sed ad novae praefecturae regimen miſſus eſt ad illum a „ S. Damaſo Papa egregiae eruditionis, „ & ſpectatae probitatis Romanae Eccleſiae presbyter S. Simplicianus, de „ quo nonnulla ſuperius; quem cum „ in omnibus S. Ambroſius habuerit monitorem, atque doctorem, ut patrem obſervare conſuevit, cuius „ ſcientiam in docendo, dexteritatemque in agendo ſatis exploratam reddidit converſio Marii Victorini celeberrimi oratoris &c. Porro quod Simpliciani ſtatus humilis, Ambroſii vero „ ſublimis eſſet, illud in eo excolendo „ conſilium iniit, ut ipſe licet magiſter, diſcipulum ageret, Ambroſiumque tamquam magiſtrum difficillimis „ interdum pulſaret quaeſtionibus, ita provocans ad volandum pullum „ ſuum; ad quem aliquando ſic Ambroſius (1): Quid eſt, inquit, quod ipſe „ dubites, & a nobis requiras, cum fidei, & acquirendae cognitionis divinae gratia totum orbem peragraveris, & quotidianae lectioni nocturnis, „ ac diurnis vicibus omne vitae huius „ tempus deputaveris, acri praeſertim „ ingenio etiam inintelligibilia complectens? &c.

De Simpliciano tot fabulas, putidoſque anachroniſmos apud quoſdam Scriptores, quorum nominibus, & inſtituto parcimus, legimus, ut nedum pudeat probare, ſed & referre pigeat: Continuator Bollandi ad diem 16. Auguſti, n. 7. haec habet. = *Ut conſequens inde videatur, natum fuiſſe circa an.* 320. *&c. in patriam reverſus an.* 374. Et n. 8. = In anno obi„ tus S. Simpliciani iam hallucinantes vi„ dimus Chinium, & Feranum, ut ve„ lint eum ad an. 405. immo ad 409. „ vitam protraxiſſe, quem pridem oſten„ derunt maiores noſtri, non toto trien„ nio ſedem tenuiſſe, nempe a menſe „ Aprilis 398. ad Auguſtum 400. quo „ ipſo anno S. Simpliciano ſucceſſit „ S. Venerius, ut habes etiam die „ primo Maii. „

Eſt epiſtola Auguſtini ad Simplicianum, ordine 37. quam anno 397. eruditiſſimi Benedictini conſignant: haec admonentes in margine. = Simplicianus „ eccleſiae Mediolanenſis Antiſtes beatiſſimo ſucceſſit Ambroſio ex lib. 2. „ Retract. c. 1. nempe anno 397. Nam „ Ambroſius pridie Paſchatis, iuxta „ ſcriptorem ipſius vitae Paulinum de„ functus eſt: die ſcilicet 4. Aprilis ex „ Martyrologiorum fide; porro autem „ Paſcha in 5. Aprilis incidit an. 397.] Scripſit item S. Doctor ad Simplicianum libros duos de diverſis Quaeſtionibus, quos pariter iidem Patres ad annum 397. referunt, inquientes. = Epiſcopatum „ ſumſit Auguſtinus labente anno 395 „ Am-

(1) Epiſt. 2.

„ Ambrosius autem obiit 4. Aprilis an. „ 397. Ita subsequens opus ad Simplicianum Ambrosii fuc florem in exordio episcopatus Augustini scriptum „ pertinet ad annum 397. „

Ita vero in his Confessionibus de Simpliciano loquitur Augustinus, ut videatur iam tum temporis eumdem Mediolanensem Antistitem extremum diem obiisse. Cumque has Confessiones scripserit Augustinus circa annum 400. Bollandistarum opinio Simpliciani funus ad id temporis referens nova hac coniectura stabilitur. Et haec de Simpliciano, cuius praeclaris gestis Historici stupido silentio fuerunt iniurii. Et de quo aliqua observare Augustini sermo nimis urgebat.

(*b*) *Victorinus quondam Rhetor urbis Romae*. = A cap. 9. praeced. libri, usque ad hunc locum Augustinus naenias egit. Unde *Pherepon(u)s* altissimis dubiis extricandis natus alto silentio conticuit. Nunc vero aenigmate occurrente, calamo arrepto, nobis subsidium fert hisce verbis. = Victorinus, inquit „ Hieronymus in *Lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis*, natione Afer Romae sub „ Constantino principe Rhetoricam docuit; & in extrema senectute Christi „ se tradens fidei, scripsit adversus „ Arium libros more dialectico valde „ obscuros, qui ab eruditis modo intelliguntur, & commentarios in Apostolum. *Eum in Praefat. comment. in Epist. ad Galatas C. Marium Victorinum vocat, aitque eum Scripturas omnino sanctas ignorasse. Sed, rhetorica, ut ita dicam, ingenia ob loquendi facultatem, putant se scire omnia, de quibus plebe plaudente, loqui possunt.* „

Quam melius, & gravius longe ante Henricus Wangnereck Societatis Iesu Theologus haec observaverat: cuius rarae brevissimae ad has Confessiones notulae etiam plebis manu teruntur! Accipe integrum eius sermonem. = De „ quo S. Hieronymus scribit (1) natione „ *Afrum* fuisse, & Romae sub Constantino „ *Principe* Rhetoricam docuisse, ac in „ extrema demum senectute Christianum „ factum. Libros vero ab eo scriptos „ adversus Arianos, & commentarios in „ Epistolas S. Pauli, sed non satis dilucide, ac plane, quia occupatus eruditione saecularium literarum, Scripturas sanctas ignorabat. Nemo vero, „ quamvis eloquens de eo bene disputare potest, quod nescit: ut ait (2) „ idem S. Hieronymus, qui expresso „ praenomine, eum C. Marium Victorinum apellat. „

Non, sola Rhetorica, sed omnibus liberalibus disciplinis fuisse ornatissimum Augustinus prodit. Opus dialectico more digestum, obscurum, quodque nonnisi ab eruditis intelligitur, haud simplicis Rhetoris foetus est; seu, huiuscemodi vitia in Rhetoricae splendorem, vel etiam loquacitatem minime refunduntur. Quin immo ratione, & experientia testibus, verbosi homines (ut *Pherepon(u)s*) gravissimis dubiis aut non adtentis, aut dissimulatis, in leviores res, & populares materias distrahuntur. Non inquit Hieronymus C. Marium Victorinum infeliciter litteras Divinas tractasse, quod sola polleret arte dicendi: sed quod saecularibus litteris (v. g. Dialectica, Philosophia, Geometria &c.) occupatissimus, Divinas haud bene calleret; *Sutor* autem, ut commune fert adagium, *non ultra crepidam*. Si autem Victorinus *dialectice*, *obscure* scripsit: quique nonnisi a doctioribus intelligeretur, non ergo ex rhetoricis ingeniis erat, quae *ob loquendi facultatem putant se scire omnia, de quibus plebe plaudente loqui possunt*.

In haec portenta haud ierat Wangnereck; Sed quod ipse anno 1630. scripserat, & quod omnibus, immo vulgo dederat; ceu reconditam novamque eruditionem, paucis verbis pluribus foedatam naevis huius saeculi initio *Pherepon(u)s*, stulti, & iniqui laboris patiens, iterum cantavit, refricavit. Vide etiam si placet, Baronium ad an. 362. n. 306.

Scripsit etiam Victorinus, praeter supra laudata, alia quaedam; ut de septem Machabaeorum Fratrum cum Matre sub Antiocho rege martyrio celeberrimo Hexametris versibus, & nonnullos Hymnos. Quidam non *Caium*, sed Fabium appellant. Plurimi Carthaginensem arbitrantur. Nec desunt qui, etsi perperam, Massiliensem dicant; Vide Gennad. in Catalogo, n. 61.

Potior Victorini operum pars inedita est. Nos quidem nullum de eius ingenio iudicium ferre possumus, utpote qui nec soluta, nec metrica eius scripta legimus. Qui legerunt, Hieronymi iudicium confirmat. Casp. Barth. l. 42. advers. c. 9. haec habet „ *In Victorini libris contra Arium plerque* ob-

(1) Lib. de Script. Eccles.

(2) In Epist. ad Galat.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

obſcura, & involuta ſunt nexibus plicarum circumducta, quae hominem doctum potius, quam diſertum arguant, & capiant.

(*c*) *Diiudicaverat; doctor &c.* = BB. profitentur MSS. verbum, *dilucidaverat*, non habere. Nec habent 2. MSS. S. Mar. MS. optimus S. Cr. Car. Feſ. Ricar. Unde ſubſtulendum cenſuimus. Ipſi nihilominus cum reliquis editis & MS. S. Cr. retinuerunt, legentes; *diiudicaverat, & dilucidaverat: doctor &c.* Forum autem, in quo Victorinus ſtatuam habuit, fuiſſe Traiani prodit in Chronico S. Hieronymus.

Commentarioli huius brevitas patitur, ut Italorum aliquot errores obſervemus, & repellamus. 1. *Gli paleſai tutti gli errori della mia sfrenatezza.* = *Circuitus erroris* non eſt, *sfrenatezza d' errore*; Dicendum erat: Gli paleſai i rigiri, i laberinti, le vicende, le varie ſcene del mio errore. 2. *Tradotti poi in idioma latino da Vittorino.* = Non inde traducti ſunt: ſed traductos legit Auguſtinus: ut hic ſignificat: & praeced. lib. c. 9 n. 1. manifeſte ſignificaverat. Unde dicendum erat: Che avea tradotto in idioma Latino. 3. *Il quale inteſi che al fine morì Criſtiano* „ Non inquit Auguſtinus, audivi, ſed, *audieram*; Adeoque verte: Il quale aveo inteſo eſſere morto Criſtiano. Iam nempe cum ad Simplicianum acceſſit, Victorinum Chriſtianum defunctum audierat; ſed converſionem haud exacte, & diſtincte noverat. 4. *Che per la eccellenza de' ſuoi inſegnamenti di quelle materie, che da' cittadini di queſto mondo ſono le più apprezzate, meritò la ſtatua &c.* = Iudicium civium huius mundi ad ſtatuam refertur, non ad litterarum ſpeciem; Sic igitur ſermonem illum verteres: Il quale ancora per iſtemma, fregio, gloria del bel magiſtero avea meritata, ed ottenuta la ſtatua nel foro Romano, coſa dai mondani ſommamente ſtimata. Eximium quid putabatur a ſaeculi hominibus in Romano foro ſtatuam habere. 5. *Che per tanti anni era ſtato immerſo in quel fango* = Non utcunque in coeno idololatriae Victorinum haeſiſſe; ſed eam propugnaſſe dicit Auguſtinus. Unde & Grammaticae tiro ſic reddere poterat; Che per tanti anni s' era sforzato difendere con ſuperbe enſie gote. Et haec, levioribus omiſſis, in uno unius capitis numero.

(*d*) *Inflata inſpirabat populo iam & &c.* = Sequimur, etſi valde ancipites BB. qui codicum ingentem hoc loco diſcrepantiam ſic profitentur „ Mirum quantum hic varient codices. „ Ex vetuſtioribus Foſſatenſis, Benignianeſis, Corbeienſis &c. habent. *Spirabat popilios iam*. Alii quinque cum „ Bad. Am Er. Sam. Blaſ. *ſpirabat populi uſiam*. Victorinus, Germanenſis „ &c. *ſpirabat populique iam &c.* Nonnulli: *ſpirabat populi etiam*. Lovan. „ *ſpirabat populuſque etiam*. Hic nos „ vetuſtos codices tres Anglicanos ſequuti ſumus.] Ex viſis a nobis, cum codicibus Vict. Ger. &c. eſt MS. S. Mar. Cum Bad. Am. &c. eſt Vet. At Ricar. *propuliſiam*. Unus MS. Med. *populuſiam*. Alter: *perpliuſiam*. Tertius cum MS. S. Mar. Car. & Feſ. *popilſiam*. Accedunt autem ad praelatam lectionem quartus MS. Med. & optimus S. Cr. praeferentes: *populos iam*. Siquidem dicimus, inſpirare alicui, &, inſpirare aliquem.

Eſt autem ſenſus, ni fallimur, ethnicam ſuperſtitionem, ſeu plurium inanium deorum religionem iam dudum demortuam, Victorini aetate revixiſſe, praecipue apud nobilitatem Romanam, ſpecioſis Poetarum fabellis illectam: quae nobilitas exemplo, verboque earumdem naeniarum memoriam, amoremque populo inſpirabat, inſtillabat.

(*e*) *Omnigenum deum monſtra.* = Hic etiam nobis ſuccurrit *Pherepomus* biſce verbis = Reſpicit ad Virgilii lo„ cum Aeneid. 8. 698. ubi Aegyptios „ Deos pro Antonio, & Cleopatra con„ tra Auguſtum ad Actium pugnantes „ deſcribit Poeta:

„ *Omnigenumque Deum monſtra, &*
„ *latrator Anubis*
„ *Contra Neptunum, & Venerem,*
„ *contraque Minervam*
„ *Tela tenet.*

„ An ex decori legibus talia apud Deum „ dici poſſint, neſcio; quamvis a pu„ gnante cum Ethnicis recte proferri „ potuerint.

De poſtremis verbis convicium ſapientibus poſtea, Nunc de commentario. Videamus quae circa haec Auguſtini verba in vetuſti Henrici pagellis, lyppis, ac tonſoribus notis habeatur „ Nam, ut ait S. Leo, *cum Roma pe„ ne omnibus dominaretur gentibus, om„ nium gentium ſerviebat erroribus, & „ magnam ſibi videbatur aſſumpſiſſe re„ ligionem, quia nullam reſpuebat fal„ ſitatem*. Quam autem imprudenter „ vi-

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. 11. Val. XI. Theod. VIII.

„ victis a se Diis Romanis supplicarent, „ eleganter S. Doctor ostendit. Sonat „ vero Anubis lingua Aegyptia canem „ sub cuius forma illos coluisse Mer„ curium scribit Servius in illud Ae„ neid. 8. *Omnigenumque Deum monstra,* „ *& latrator Anubis*: alii aliter fabu„ lantur. Diodorus enim lib. 4. Filium „ Osiridis facit, qui Patrem in pere„ grinatione secutus: canis imagine pro „ insignibus usus est. „

Copiosius, plenius, aptiusque ad rem Augustini dixisse Vvangnereck, non est cur edisseram: nimis enim manifestum est. Et tamen scripsit, ut diximus, Religiosus ille an. 1630. *Pherepo̲nus* huius saeculi initio. Ille simplicioribus notulas suas obtulit, ut innuunt verba, quibus rationem exhibet cur tres posteriores libros intactos reliquerit (1): *Quia multas tum Philosophicas, tum Theologicas difficultates de tempore, aeternitate &c. Postremo quia vix quisquam eos legit, & nonnisi eruditiores intelligunt &c. Cuius non tam doctrinam, quam exemplum nunc proponimus. Pherepo̲nus* audacia, ac fastu calamum arripiens, universi orbis sensa moderari, castigare, deridere voluit.

Ceterum quid volunt ea verba, Ignorantia matre, & Livore patre genita: *An ex decari legibus &c.*? Te ipso quidem teste a pugnante cum Ethnicis recte proferri potuissent; Recte igitur Augustinus protulit, dum Verum Numen adloquens, eique gestiens, falsos deos, & Ethnicorum somnia deridebat.

En quam facile, en quam sponte ruunt, & conterantur iniquae *Pherepo̲ni* machinae tanto labore compactae! Tu prudens Catholice Lector convicia in Sanctos, immo in quoslibet honestos homines omnino fuge. Cum autem in levibus conviciaris, quod nec aequi Scriptores semper exhorrent, diligentissime adtende, ut sensa tua prorsus firma sint; Ne facile elevata: aut in te repercutiantur: aut faciem tuam velut temere, atque stulte ingredientem elidant. Quod Ludovico Antonio Muratorio, homini ad hac, & illac circumcursandum: & in propria, & in aliena, sede garriendum facili, pronoque nec semel, nec bis, sed centies contigit; Ut cum eruditi Abbatis Mariani librum *de Antiqua Etruria* derideret: dum Francisci Petrarchae aurea carmina nonnulla perstringeret; Maxime vero, atque potissimum dum Immaculatae Deiparae Conceptionis, non adhuc quidem Apostolicae Sedis ultimo peremtorio iudicio firmatae, sed iam totius fere Catholici orbis exceptae plausibus, gloriam impudentis zeli specie decurtare conaretur. Sit in exemplum res brevis ac plana. Deridens ille Siculam gentem velut ad superstitionem usque Marianae Conceptioni devotam: acri iudicio nullo, sed garriendi, pro more, pruritu, & ad vulgum rapiendum: populos eosdem dixit *crasso sub aere natos*. Huic convicio, quod saepe depulerat, ita se opponit Laurentius Migliaccius Panormitanae Ecclesiae Canonicus lib. cui titulus: *Lampridius Detectus, & Castigatus*, seu, *Marinae Conceptionis magnanimo voto vel usque ad sanguinem propugnatae, vindiciae*: dissert. 5. c. 2. in fine, ita inquam ei convicio se opponit, dum Siculos adloquens ait = Quid ni igitur calamos, „ vestros acuitis, & festivam illam elo„ quentiam, ingeniique acumen, quod „ vobis magnus ille Oratorum Princeps „ Tullius tanquam ingenitum laudat, „ in larvatum hominem mature depro„ mitis? Vestra omnium interest pro„ culcare quod in vestrae Patriae dede„ cus, in Marianae gloriae iacturam „ querulus unus senex indigesta erudi„ tione saginatus evomuit.] Exhibet autem in margine eiusdem Ciceronis verba Act. 5. in Verrem: *Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid commode, & facete dicant*; Et divin. in Q. Caecil. *Illi quidem* (Siculi) *ut est hominum genus nimis acutum*. Et re vera Siculos sagacitate pollere adeo exploratum est omnibus, ut id propemodum in commune adagium abierit. Sic tota disputatione vincens Migliaccius, & Siculos vetustissimi magni viri auctoritate commendans, quod iaculatus fuerat probrum Muratori, in eius faciem retudit: qui suis gerris, probroque ad arbitrium lato seipsum prodidit, aut crasso sub aere, aut crassa minerva sub non malo aere natum. Et quidem nihil ad me de Siculis, qui ex Patre Senensibus: ex Matre Sutrinis debeo; Sed illius phaleras occasionibus datis, vel etiam acceptis libenter exhibeo: gestiens, non doctis succurrere, sed simplicioribus, qui eius fama temere, seu scriptarum pagellarum, solo, quanquam ven-

(1) In Praefat.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

vento tumentium, numero, & more nata, & aucta, delusi & commoti: asceticos eius libellos Christianae, maxime ferventiori pietati (meo, & aliorum plurium iudicio) non admodum consonos avide nimis arripiunt.

(*f*) *Non erubuerit esse puer Christi tui.* = Quia servos suos velut Christus parvulis similes: *Amen dico vobis: nisi conversi fueritis, & efficiemini sicut parvuli &c.* |*Quicunque humiliaverit se sicut parvulus iste &c.* Matth. 18. v. 3., & 4. = *Et infans fontis tui* = Sacri Baptismatis, in quo homo renascitur: *Nisi quis renatus fuerit denuo &c. Nisi quis renatus fuerit ex aqua &c.* Ioan. 3. v. 3., & 5. *In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet &c. sed nova creatura.* Galat. 6. 15. *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis &c.* Tit. 3. 5. *Subiecto collo ad humilitatis iugum* = Dixerat enim Christus Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite a me quia mitis sum, & humilis corde.* = *Edomita fronte ad crucis opprobrium* =. Iudaeis enim scandalum crux est: Gentibus autem, ex quibus Victorinus, opprobrium, seu stultitia. *Praedicamus Christum crucifixum: Iudaeis quidem scandalum: Gentibus autem stultitiam. Ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis Christum Dei virtutem &c.* 1. Cor. 1. a v. 23.

(*g*) *Inclinasti caelos, & descendisti.* = Ex illo Davidis Psal. 17. 10. loquitur: *Inclinavit caelum, & descendit.* Ubi ipse: *Humiliavit iustum, ut descenderet ad hominum infirmitatem* = *Tetigisti montes, & fumigaverunt* = Iterum verba Davidis adsumit Psal. 103. 32. *Qui tangit montes, & fumigant*; Vel, ut ipse legit, *fumigabunt*; Ubi, scilicet Serm. 4. in eumdem Psal. n. 16. = Montes „ superbi erant, iactabant se, non eos te„ tigerat Deus, tangit illos, & fumi„ gabunt. Quid est fumigare montes? „ Precem Domino reddere. Ecce ma„ gni montes superbi, montes ingentes „ non rogabant Deum, se rogari vole„ bant, & superiorem non rogabant. „ Quis enim potens, & tumidus, & „ superbus in terra, qui dignetur hu„ militer rogare Deum &c.?

Quasi ex cedris Libani, quas nondum &c. = Et haec Davidis phrasis est Psal. 28. 5. *Vox Domini conterens cedros.* Quam S. D. sic dilucidat. = Vox „ Domini contritione cordis humilians „ superbos. *Conteret Dominus cedros Li„ bani.* Conteret per poenitentiam Do„ minus elatos nitore terrenae nobilita„ tis, cum ad eos confundendos *ignobi„ lia huius mundi elegerit* (1), in qui„ bus ostendat nobilitatem suam.„

(*h*) *Quae verbis certis conceptis &c.* = Quaenam verba illa? Parvuli nos ignoramus. At non ignoravit reconditae eruditionis homo *Pherepon*us, qui de innumeris sibi haud notis silens, de re hac, quam optime noverat, haud tacere voluit: en eius oraculum, paucis ut deorum mos est, verbis expressum: *Symbolum, quod Apostolicum dicebatur, aut simile quidpiam.*

Ita thesauros tuos ostendis, & mox retrahis? Mittis ambrosiae tuae stillam, & statim extingueris, & hiantes corvos relinquis. Vah acutum solertem, vafrum ariolum! *Ibis, redibis non morieris in bello. Aio te Aeacides Romanos vincere posse.* Vel potius: *Aut Imperator tu, aut alius.*

Dicet tamen quispiam: Non dixit *Pherepon*us: aut aliud, sed, *aut simile.* R. Cum in re sacra simus, *aut simile*, idem est ac, aut aliud; Nec enim novi Ecclesiae filii, ut conceptam S. Fidem orbi contestarentur, poterant recitare Aesopi fabellas.

CA.

(1) 1. Cor. 1. 28.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT III.

ARGUMENTUM.

Victorini ethnicae olim superstitionis professoris, & vindicis magnanima solemni resipiscentia tot natis Catholicorum triumphis; quaerit abstrusiorum aenigmatum doctor, cur non adeo de anima, & nunc, & olim sana ita gestiamus, ut de deportata ex infirmitate ad salutem. Quod quidem variis rationibus, ac exemplis edisserit. Legimus enim in Evangelio potius scelestum unum correctum, quam plurimos iustos Caelitum gaudia provocare. Ad errantem ovem unam gregi reddendam, reliquas dociles fere neglectas. Amissam drachmam unam triumphis recuperari. Filium a paterna domo profugum, ad eam reducem latis brachiis, & iis blanditiis excipi, quibus nunquam alter omni semper obsequio patri famulatus. Interim admonet hanc gaudiorum vertiginem in Angelis, & nobis fieri: non in Deo, qui ab uno eodem puncto nunquam excurrit. Inde ad propositum rediens, idem argumentum naturalibus exemplis confirmat. Ita enim in triumphis obstinati certaminis. In quiete magna tempestate iactati; In salute gravi languore correpti; In cibo, & potu fame, & siti vexati; In sponsae amplexibus arte dilatis. Quaerit igitur quid haec sint? quid creaturas in hasce metamorphoses, & scenas deducat.

I. DEus bone, quid agitur in homine, ut plus gaudeat de salute desperatae animae, & de maiore periculo liberatae, quam si spes ei semper adfuisset, aut periculum minus fuisset? Etenim tu quoque misericors Pater plus gaudes de uno poenitente (*a*), quam de nonaginta novem iustis, quibus non est opus poenitentia. Et nos cum magna iucunditate audimus, cum audimus, quam exsultantibus Angelis, pastoris humeris (*b*) reportetur ovis, quae erraverat: & drachma referatur in thesauros tuos, collaetantibus vicinis mulieri, quae invenit; Et lacrymas excutit gaudium solemnitatis domus tuae, cum legitur in domo tua de minore filio tuo, quoniam mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est. Gaudes quippe in nobis, & in Angelis tuis, sancta caritate sanctis. Nam tu semper idem, qui ea, quae non semper, nec eodem modo semper nosti omnia.

II. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur inventis aut redditis rebus, quas diligit, quam si eas semper habuisset? Contestantur enim & cetera, & plena sunt omnia testimoniis clamantibus: Ita est. Triumphat victor Imperator, & non vicisset, nisi pugnavisset; & quanto maius periculum fuit in praelio, tanto maius est gaudium in triumpho. Iactat tempestas navigantes, minaturque naufragium, omnes futura morte pallescunt; tranquillatur caelum & mare, & exsultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger est carus, & vena eius malum renuntiat: omnes qui eum salvum cupiunt, aegrotant simul animo; fit ei recte, & nondum ambulat pristinis viribus, & fit iam ta-

(a) Lucae 15.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

le gaudium, quale non fuit, cum antea salvus & fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanae vitae etiam non inopinatis & praeter voluntatem irruentibus, sed institutis & voluptariis molestiis homines adquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla est, nisi praecedat esuriendi, & sitiendi molestia. Et ebriosi quaedam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor: quem dum exstinguit potatio, fit delectatio. Et institutum est ut iam pactae sponsae non tradantur statim, ne vilem habeat maritus datam (c), quam non suspiraverit sponsus dilatam.

III. Hoc in turpi & exsecranda laetitia; hoc in ea, quae concessa & licita est; hoc in ipsa sincerissima honestate amicitiae; hoc in eo, qui mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est. Ubique maius gaudium, molestia maiori praeceditur. Quid est hoc, Domine Deus meus, cum tu aeternum tibi tu ipse sis gaudium, & quaedam de te circa te semper gaudeant? Quid est quod haec rerum pars alternat defectu & profectu, offensionibus, & conciliationibus? An is est modus earum (d), & tantum dedisti eis, cum a summis caelorum usque ad ima terrarum, ab initio usque in finem saeculorum, ab Angelo usque ad vermiculum, a motu primo usque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia iusta opera tua, suis quaeque sedibus locares, & suis quaeque temporibus ageres? Heu mihi, quam excelsus es in excelsis, & quam profundus in profundis! & nusquam recedis, & vix redimus ad te.

(a) *Plus gaudes de uno poenitente &c.* = Iam incipiunt *Pherreponi* iniqua mysteria. Evomendi nempe iam diu concepti livoris impatiens, frequentior hic est in notulis, seu blasphemiis. Implexo Augustini quaesito censoria virga hic improbato, & reiecto: it in suas phaleras; ambiens doctissimos Benedictinos Patres vel acu pungere, quos nunquam gladio enecare potuit. En eius verba. = Deus gaudere, & plus gaudere, numquam aliter, nisi ἀνθρωποπαθῶς dicitur a Christo hominum imbecillitati sese adtemperanti. Nec potest hoc urgeri, aut inquiri cur Deus magis gaudeat. Ceterum ut ad Grammatica transeam, non intelligo cur in sequentibus verbis viri docti paenitentem, & paenitentiam, ut & alibi scribant per AE, cum constet esse a nomine poena, quod a Graeco ποινή. Quod non observarem, nisi viderem eos harum minutiarum curam non abiecisse, cum orthographiam priorum editionum passim emendent, prout putant rectius esse. Sic vocem *iucundus* scribunt perpetuo *iocundus*, quasi esset a *ioco*, non a *iuvo*; sed O, & U frequenter miscebatur a Veteribus Latinis. Vide *Quintilianum*. Institut. Orator. Lib. 1. Cap. 4. & *Vossium* in Etymologico ad hanc vocem. „

Tot in te dicenda *Pherrepone* occurrunt, ut pigeat singula persequi. Wangnereck pagellae vulgi etiam manibus tritae audaciam tuam ex S. Thoma 1. p. q. 20. ar. 4. ad 4. retundunt, & Augustini dubium complanant; haec enim iam olim Wangnereck. = *Pulchre S. Thomas*, „ sive sint innocentes, *inquit*, sive poenitentes, illi sunt magis Deo dilecti, qui plus habent dei gratia. Caeteris tamen paribus, innocentia dignior est, & magis dilecta. Dicitur tamen Deus plus gaudere de poenitente, quam innocente, quia plerumque poenitentes cautiores, humiliores, & ferventiores resurgunt. Unde Gregorius dicit (1) quod *dux in praelio eum militem plus diligit, qui post fugam conversus, fortiter hostem premit, quam qui nunquam* (2) *fugit, nec unquam fortiter fecit*. Vel alia ratione, quia aequale donum gratiae plus est comparatum poenitenti, qui meruit poenam, quam innocenti, qui non meruit. Sicut centum marchae maius do-

(1) Homil. 14. In Evangel. aliquantum a principio.

(2) Ictibus, terga vertit.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ donum est, si dentur pauperi, quam „ si dentur regi. „

Cur autem Augustinum tanto fastu doces, quod ab Augustino hic didicisti? Subsumit enim paucos post versus S. Doctor: *Gaudes quippe in nobis, & in Angelis tuis &c. Nam tu semper idem &c.* Licet non prorsus ipsum gaudium, sed gaudiorum diversos gradus, ac successiones a Deo Augustinus iis verbis tollat. De ipso autem gaudio praestat audire S. Thomam, qui 1. p. q. 20. ar. 1. ad 2. Scholae rigore haec habet. = In passionibus sensitivi appe„ titus est considerare aliquid quasi ma„ teriale, scilicet corporalem transmu„ tationem: & aliquid quasi formale, „ quod est ex parte appetitus. Sicut in „ ira, ut dicitur (1) in primo de Ani„ ma, materiale est accensio sanguinis „ circa cor, vel aliquid huiusmodi: „ formale vero appetitus vindictae; sed „ rursus ex parte eius, quod est forma„ le, in quibusdam horum designatur „ aliqua imperfectio: sicut in desiderio, „ quod est boni non habiti, & in tri„ stitia, quod est mali habiti; & eadem „ ratio est de ira, quae tristitiam sup„ ponit. Quaedam vero nullam imper„ fectionem designant, ut amor, & gau„ dium. Cum igitur nihil horum Deo „ conveniat secundum illud, quod est „ materiale in eis, ut dictum est (2); „ illa quae imperfectionem important e„ tiam formaliter Deo convenire non „ possunt, nisi metaphorice propter si„ militudinem effectus, ut supra (3) di„ ctum est. Quae autem imperfectionem „ non important, de Deo proprie di„ cuntur, ut amor, & gaudium, tamen „ sine passione, ut dictum est (4). „

De gaudio igitur, quod sublata passione, hoc est, motu, vel concitatione, Deo proprie convenit, quaerit Augustinus. Etsi vero omnino metaphorice Deo gaudium conveniret, adhuc S. Doctoris difficultas subsisteret; nec enim quaerit, quomodo gaudium de Deo dicatur, sed cur quod appellamus gaudium potius in poenitente &c. Seu, & in idem redit: quid fit in poenitente, in peccatoris conversione, cui maiores triumphi debeantur.

Ceterum haud ad insipientiam tibi *Pherepone*, quod paucis verbis nihil sapientibus theologica Augustini quaestione conculcata; ad Grammaticales phaleras tuo ingenio, studioque magis consonas, seu minus incongruas mox declinaveris. Sed & hic scurrile ingenium tuum prodidisti; Quale enim portentum, ut Benedictinos Patres (quorum egregiam orthographiam in tua editione mirum in modum corrupisti) maximo expediendo negotio distentos de diphthongo ad iudicium trahas? Neque enim ratio illa, *nisi viderem eos harum minutiarum &c.* tibi suffragatur; aliud est enim magni studii hominem elegantiam quoque servare; aliudque an iure de littera, & quidem speciali commentario expostuletur. Ut illud omittam, indecenter admodum Commentatorem uno, vel altero insulso verbo circa textum dato, ad amanuenses maiorem sermonis partem transferre. Quidquid autem sit de poenitentiae diphthongo: (de quo tecum sum) mirum est quod postquam Patres priorum editionum emendatores appellasti: inquias scribere, eos, non; *iucundus*, sed, *iocundus*; Cum & in editionibus Ver. Am. Er. (qui tibi deus est.) Basil. Lov. Som. Wangn. *iocundus* habeatur. Et quidquid sit de lapidibus, in quibus varia est illius vocis orthographia, vix MS. codicem aut Augustini, aut cuiuscunque alterius Scriptoris, me legisse memini, in quo non *iocundus* scribatur. Mirum est etiam te Augustini (licet iniquum) commentatorem eiusdem Patris studiosum ad Quintilianum, Vossiumque mittere, ut eos de O, & U, differentes audiat; a quibus etiam nihil certi determinati iuris referet. Sed & fastum hunc de Grammaticalibus rebus depone: nec enim vel cum maxime eloquentiam affectasti, BB. Patrum graviorum licet scriptorum rerum (In quibus nempe Grammaticae minutiora iura tenere nec quidem necessarium, nec facile) elegantiam aequasti, dicendi vero maiestatem nec aemulatus es.

Nunc ad Catholicum, & honestum Lectorem. Apud nostros etiam hocce saeculo tanta est harum minutiarum cura, ut antiquorum orthographiam sus deque verterint. Et quod mirum est: nonnulli adeo in antiquos iniurii sunt, ut nec tamen inter se conveniant; Videlicet nec apud duos Scriptores eiusdem anni, quanquam elegantissimos eamdem orthographiam intueri est. Immo plures nec sibimetipsis consonare obser-

(1) L. 1. de An. tex 15. 63. & 64. t. 2.
(2) Ad praeced. argum.
(3) Q. 3. ar. 7. ad 2. & q. praeced. ar. 11.
(4) In isto ar. & q. praec. ar. 11.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

vavimus : una enim orthographia mutata, aliam intactam reliquere, quam tamen etiam emendandam eadem ipsa ratio, quae priorem, postulabat. De solis accentuum signis quanta est inconstantia? Nonnulli eorum catastrophe paginas foedant; Quidam prorsus substulerunt; Plures pro ablativo, seu casu ultimo utuntur; Plurimi pro solis ad verbiis; Et quod portentum est: haud pauci cum vix prosunt adsumunt: cum Lectori magnam lucem conciliarent, omittunt. Iam vero plures diversae formae Characteres, & litteras maiores exhorrent, Alii ex tam multiplicibus capitibus characteres mutandos esse, & verba littera maiori incipienda arbitrantur: ut vix in eorum paginis duas vel tres lineas eodem charactere continuatas: vix duo vel tria verba solis minoribus litteris picta reperias. Quodque maxime humanam infirmitatem ostendit, de iis rebus praeceptum praecedenti anno latum, & summis exceptum laudibus: nunc iam displicet, conculcatur.

Cum in his Confessionibus, quibus debemus nos ipsos aptare, metaphysicum Augustinus plerumque agat, exactae elegantiae haud nos soliciti fuimus. Cumque apud elegantes Scriptores orthographiae iura adeo varient, uni modo nos, modo alteri adhaesimus; puta ad libertatis exercitium: neve praecepta adeo levibus innixa momentis ceu sacramenta exciperemus. Cum autem quidquam in hoc natura, seu ratio docet, auctoritate non curata, illam libenter sequuti sumus. At semper Lectoris commodo, & luci studuimus: ut est de accentubus, & punctis acuminatis, quibus de sententiis saepe rebusque gravissimis emergentes caespitationes & difficultates praepediuntur, semoventur. Denique utut scripserimus, de huiusmodi quisquiliis parum anxii sumus; Duo hic curavimus: Augustini sententias exponere: & eas a censuris eximere. De levissimis autem illis adeo noluimus quemquam expostulare: ut aliorum sententias placuerit propria ipsorum orthographia servata recitare; Quod & in ipsis Augustini scriptis (exceptis his Confessionibus, quas proposito discutiendas adsumsimus) observare curavimus, elegantissimis Benedictinis, qui ea tanta diligentia ediderunt obsequuti; Quanquam non adeo constanter, natura contra animi propositum in sua aliquotiens erumpente.

Et haec occasione data de sermonis nostri forma: & quorumdam iuniorum otio, qui nimis, etiam quum de gravioribus agendum esset, de minutarum rerum cura distenduntur. Quousque vero? Usque ad portentum; Videbis enim etiam libros, de gravissimis quanquam rebus, quia tamen planiori stilo exaratos parvi: alios vero solis nugis foetos, eleganter tamen digestos maximi pensos! Quasi coenum terso vase contentum margaritae rudi saxo insidenti: asellam argenteis laminis cinctum pannoso Philosopho praeferre aequum esset. Annon vero prorsus mimi sunt, & festivam scenam agunt, qui in operibus, & quidem gravissimarum rerum chartas, & typos maxime attendunt? Audi Guilielmum Cave haereticum Anglum Scriptor. Eccles. Histor. Litter. n. 396. ubi postquam de Augustino, & eius scriptis egisset, ad novam praestantissimam BB. Patrum editionem adcedens, ita loquitur = Hanc editionem omnes, quae „ hactenus prodierunt, chartae puritate, „ summoque typorum nitore, atque elegantia longissime superare, ut „ pulchritudine, & venustate sua legentium oculos pariter atque animos „ alliciat simul, & oblectat] Cui subcinens Ioannes Albertus Fabricius item haereticus tom. 2. Bibliothecae Latinae lib. 4. c. 3. post exhibitas commendatasque innumeras Augustin. operum editiones, haec habet: *Has editiones universas & chartae, typorumque nitore &c.* Quanquam uterque addat inde laudes ex accurata critica &c. Adhuc tamen quis risum continere poterit? Ut & ex charta, atramento &c. homines gravissimi, atque doctissimi excipiantur laudibus, & ceteris praeferantur: cum & bubonis editio possit nitidioribus chartis, & typis excudi?

At sat de diphthongis, verbis speciosis, virgulis, punctis, charta, atramento; coloribus, non substantiis, foliis, non fructibus; corticibus, non medullis; gerris & nugis, quibus nostri saeculi homines plures antiquis, potius graviora pensantibus se praeferendos arbitrantur.

(b) *Quam exsultantibus Angelis, pastoris humeris &c.* = Ita legunt BB. qui haec nobis enuntiant = In pluribus editis, *quam exsultantis pastoris* „ *&c.* In MSS. *quam exsultantibus pastoris &c.* praeter Valinensem, qui „ habet, *quam exsultantibus Angelis* „ *pastoris; &c.* & melius.] Ex MSS. Med. duo, ut etiam totidem S. Mar. optimus S. Cr. Fes. *quam exsultantibus* *pa-*

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. X I. Theod. VIII.

pastoris &c. Alii duo Med. Ricar. Car. ut etiam Vet. Am. Basil. Som. & Wangn. *quam exsultantis &c.* Nulla lectio, ut cap. 15. Lucae, & Augustini propositum diligenter adtendenti constabit, contemnenda est.

His omnibus autem, ut vides, peccatoris, immo idololatrae Victorini insignis solemnis resipiscentia, quae Fidelium gaudia, triumphosque provocavit, occasionem dedit. Antequam vero Simpliciani, qui haec narravit, memoria a nobis abeat, expedit Lectorem commonere, rudi caespitatione eos decipi, qui sanctum Antistitem Romanum non Mediolanensem arbitrantur, quod in vetustis Memoriis presbyter, vel sacerdos Ecclesiae Romanae dicatur; quum & Polonus, & Scytha, Romae ordinatus, Romanae Ecclesiae sacerdos dici possit, & nonnunquam etiam debeat; ut & Bollandi Continuator observavit. Immo nec Romae, sed Romano ritu ubi vis gentium ordinatum Romanae Ecclesiae sacerdotem haud immerito appellares.

(c) *Ne vilem habeat maritus datam &c.* = Haec ex rationibus una, quam utpote suo proposito congruam exhibet Honoratus Tournely t. 11. de Sacram. Matrimonii, q. 6. ar. 1. in fine tres ponit, quartam hanc ex S. Doctore addens „ Tum ut futuri co„ niuges ad rei gravitatem serio at„ tendant: Tum ut praeparent se ad „ gratiam Sacramenti. Tum ut conce„ datur tempus adimplendi conditiones „ in contractu enunciatas. Sanctus Au„ gustinus aliam adducit &c.

Haec duo exempla posteriora, falsiuscula comedentium, & dilati coniugii adducit Augustinus, ut ostendat, vere contingere quod tot exemplis docuerat; cum meditate id homines velint, & curent.

Hoc in turpi, & exsecranda laetitia = Puta in ebriosis, & vetitum thorum ambientibus = *Hoc in ea, quae concessa, & licita est* = Sicut essent honesta sponsalia, & Matrimonii voluptates. = *Hoc in ipsa sincerissima &c.* = Ut contingit post multi temporis, & longi itineris desideria parentes, fratres, amicos videntibus = *Hoc in eo, qui mortuus erat &c.* = Hoc in rebus quoque superioris ordinis, atque divinis.

(d) *An is est modus earum.* = Henricus Wagnereck ad hunc locum bene loquitur: cuius proinde integrum sermonem damus = Causam alternan„ tis laetitiae post pericula, & tristitiae „ in periculis S. D. bene refert in naturae „ creatae mutabilitatem. Cui illud addi „ potest, amorem, qui securitate re„ mittitur, periculis acui, & intendi. „ Quare cum periclitari advertimus id „ quod amamus, depulso periculo, „ magis hilarescimus, maiusque gau„ dium sentimus: quia vehemens me„ tus torpescentem veluti amorem ex„ citavit. „

Verum est tamen, hoc num. tertio Augustinum (ut saepe) a proposito digredi; seu, quasi in ictu oculi primam quaestionem omittere: & aliam sublimium rerum meditationi aptiorem substituere: de creaturarum rerum nempe vertigine, & scenis, quibus Dei constantia obiecta magis resplendet.

De bono rerum ordine, ex quo hic Deum commendat, diximus saepe ex ipsomet libro praeced. Sed vide etiam, si placet, S. Ambrosium lib. 6. Hexameron, seu, de opere sex dierum, c. 5. & 6. In exemplis autem illis, quibus potior capitis pars digesta est, videtur fere id contingere, quod Philosophi *antiperistasim* dicunt: quae definiri potest: *Circumobsistentia duorum contrariorum, cuius ratione circumsepti natura magis perficitur, intenditur, & roboratur* (1). Spes enim timore; amor periculo, gaudium tristitia agitati intenduntur, roborantur. Nonnunquam gaudium magnum est, quia ex duobus, ex damno cessante, & ex bono emergente est. Item rei bonae pretium exacte penditur, quum oppositae iniquitas gustata est; ideo subdolis ab amicis proditi, infirmitate vexati, miseria afflicti: bonos amicos, salutem, divitias magis amamus.

Quod in fine S. Doctor habet, *Nusquam recedis &c.* & in Philosophiae, & in Theologiae schola verum est; Deus enim ut auctor naturae est in nobis essentia, praesentia, potentia: *Si adscendero in caelum, tu illic es: si descendero &c.* Psal. 138. *Caelum, & terram ego impleo.* Ierem. 23. *Non longe est ab unoquoque nostrum, in ipso enim vivimus &c.* Actor. 17. 27. Est etiam per gratiam: & peccatores enim invitat, illuminat &c. Nos autem nunquam physice, sed per peccatum ab eo recedimus.

CA-

(1) Ex Aristot. 1. Meteor. tract. 3. c. 1. & 2. & S. Thom. lect. 14. & 15.

A. Ch. 386.
Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT IV.

ARGUMENTUM.

Non tantum ampla hucusque expensa ratione Victorini resipiscentiam tot triumphis exceptam: nec enim desunt qui ex errorum abysso longe profundiore ac ille educantur; Sed quod eiusmodi homines plurimis noti plurimorum gaudia provocent: haec autem invicem concitentur, & foveantur; quodque exemplo longe, lateque prosint. Ceterum saecularem ipsum splendorem, Apostolo teste, nihil prorsus a Civitate Dei pensari. In cuius rei confirmationem eiusdem Apostoli exemplum adducit, qui expensis rationibus de victo Paulo Sergio proconsule adeo gestivit, ut non dubitaverit antiquo proprioque reiecto nomine: quod illius erat in suum adsumere. Iure igitur meritoque adeo celebrata est Victorini conversio, qui longis ictibus plurimos olim confodiens, poterat inde totidem etiam sanare.

AGe Domine, fac; excita & revoca nos; accende, & rape; flagra, dulcesce; amemus, curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro caecitatis, quam Victorinus redeunt ad te: & accedunt, & illuminantur recipientes lumen, quod si qui recipiunt, accipiunt a te potestatem ut filii tui fiant. Sed si minus noti sunt populis, minus de illis gaudent etiam qui noverunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in singulis uberius est gaudium, quia fervefaciunt se, & inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis sunt auctoritati ad salutem, & praeeunt sequuturis. Ideoque multum de illis, & qui eas praecesserunt laetantur, quia non de solis laetantur. Absit enim ut in tabernaculo tuo prae pauperibus accipiantur personae divitum, aut prae ignobilibus nobiles: quando potius infirma mundi elegisti, ut confunderes fortia; & ignobilia huius mundi elegisti, & contemtibilia, & ea quae non sunt, tanquam sint, ut ea, quae sunt evacuares (1). Et tamen idem ipse minimus Apostolorum tuorum, per cuius linguam tu ista verba sonuisti, cum Paulus proconsul per eius militiam (*a*) debellata superbia, sub leve iugum Christi tui missus esset, regis magni provincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo, Paulus vocari amavit, ob tam magnae insigne victoriae. Plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine auctoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur (*b*) Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, & Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat: tanto abundantius exsultare oportuit filios tuos, quia Rex noster adligavit fortem: & videbant vasa eius erepta mundari (2), & aptari in honorem tuum, & fieri utilia Domino ad omne opus bonum.

(*a*) *Cum Paulus proconsul per eius militiam* =. Et hic Augustinum mordet *Pherreponus*, utque lectores mordeant anxie cupit, atque solicitat. = „ Inquirant alii an deceret narrare Deo „ historiolas, & quidem de quarum ve„ ritate

(1) 1. Cor. 1. v. 27. & 28.

(2) Matth. 12. 29.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ titate minime constabat; qualis haec „ erat de ratione cur *Paulus* dictus fuerit, qui patria lingua *Saulus* erat appellatus; quam multi doctissimi viri „ falsam esse putant. Meram esse coniecturam, *quam nulla Scriptura memorat*, ingenue fatetur *Hieronymus* ad Epistolam ad Philemonem.

Quasi studuisses inscitiam tuam prodere, & Henrici Wangnereck tempora laureolis cingere! Raro ille adnotat, tu rarissime; & tamen vix eruditionis quidquam excitas, & iam tanto ante ille longe eruditius doctiusque idem proloquutus fuerat, atque dilucidaverat. En pii, & docti Patris verba = Varias sententias, cur Apostolus assumpserit nomen Pauli, cum ante vocaretur Saulus, vide apud Baron. (1) „ S. Augustinus hic censet id nominis ab „ Apostolo adscitum tanquam insigne „ victoriae, postquam Proconsulem (2) „ Sergium Paulum Christo adiunxerat. „ Certe cum ab illo tempore primum „ inveniatur Paulus appellatus, nec „ posthac aliquando nomine alio quam „ Pauli sit dictus, admodum verisimile „ est, tunc illi Pauli nomen fuisse inditum, in memoriam tam insignis conversionis Pauli proconsulis, & in humilitatis documentum: nam Paulus „ idem est, quod parvus; & memoria „ tam nobilis victoriae tum Apostolum „ ipsum, tum alios fideles ad Dei laudes excitare potuit. „

Qui antiquis insultant, quod levia & modica illis addiderint, improbi sunt (facile est enim inventis addere). Qui insultant, cum tamen diversis verbis eorum doctrinam exscripserint, pessimi sunt. Es autem tu *Pherepone* prorsus intolerabilis, nec ulla censura satis pingeris, qui dum tanto superbiae vento distentus, Augustinum Doctorum maximum parvipendes, immo deridens, totiusque orbis magisterium affectans, longe tandem minus exhibes, quam tot ab annis in humilibus, notissimisque Wagnereck pagellis a pueris etiam conspicitur.

Miramur autem te adeo Hieronymi nomen resonare, ut eius auctoritate hic Augustinum impetas, qua etiam c. 2. B. Victorini ingenium exsibilaveras: cum eumdem Patrem magno licet obsequio nominandum, infami illo libello, *De Quaestionibus Hieronymianis*, ab hominum memoria igne delendo, tot calumniis, & probris lacessiveris, tot cachinnis deriseris: ut iure deducamus, eodem sanctissimo, doctissimoque Patre vix in tua schola iniquiorem esse, vel hebetiorem.

Quoniam vero tot calumniis, & mendaciis, quibus nimis foetum centies, & millies te prodidisti, nulla iam apud nos fide dignus es: accedant huc ipsa verba Hieronymi, scilicet Commentar. in Epist. ad Philem. (3) paulo post initium. = Neque vero putandum est, ut a Simplicioribus Latinis legitur, *Saulum* ante dictum esse, & non *Saul*: quia & „ de tribu Beniamin erat, in qua hoc „ nomen familiarius habebatur. Siquidem & ille Saul rex Iudeae, persecutor David, de tribu Beniamin fuit. „ Quod autem Saulus a nobis dicitur, „ mirum est Hebraea nomina ad similitudinem Graecorum, & Romanorum „ casuum declinari: ut sicut pro Ioseph, „ Iosephus; pro Iacob, Iacobus ita pro „ Saul quoque, Saulus, in nostra lingua, a sermone dicatur. Quaeritur „ igitur cur, aut quo iubente vel antiquum nomen amiserit, vel novum „ sumserit. Ut ex Abram, Abraham „ diceretur (4), Dei iussione perfectum „ est; ut ex Sarai &c. Quare autem e „ Saulo Paulus dictus sit nulla Scriptura „ memorat. Audacter itaque faciam, „ sed forte vere, de Actibus Apostolorum (5) suspiciones meas affirmans. „ Legimus in eis &c. Diligenter attende „ quod hic primum nomen Pauli acceperit. Ut enim Scipio subiecta Africa, Africani sibi nomen assumsit: „ & Metellus Creta Insula subiugata, „ insigne Cretici suae familiae reportavit: & Imperatores nunc usque Romani ex subiectis Gentibus Adiabenici, „ Parthici, Sarmatici nuncupantur; ita „ Saulus ad praedicationem Gentium „ missus, a primo Ecclesiae spolio proconsule Sergio Paulo, victoriae suae „ trophaea retulit, erexitque vexillum, „ ut Paulus diceretur e Saulo. „

Nunc ubi fides tua *Pherepone*? Ducem, ac Protoparentem huius sententiae Augustino opponis? At inquiet simplicioris iudicii quispiam: Non dixit *Pherepenus* Hieronymum eam sententiam improbare: sed fateri *meram esse coniecturam, quam nulla Scriptura memorat*. Ita quidem: Sed & loquendi modus in vafris Scriptoribus pensandus est. Cum di-

(1) Tom. 1. A. c. 36.
(2) Act. 13.
(3) 1. par. 1. 4. edition. Martian.
(4) Genes. 17.
(5) Actor. 13.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

dixisset multos doctissimos eam sententiam falsam putare: subiungens verba Hieronymi (divisa ab aliis nonnihil aequivoca) videbatur insinuare, aut certe credi poterat eadem a S. Doctore in opinionis contemtum prolata; Cum tamen dicat: *Audacter faciam, sed forte vere*, quae circa eamdem opinionem vehementem adsensum designant. Nec de quibus libet, sed de divinis Scripturis Hieronymus loquitur; non autem ad scopum hunc opus erat Hieronymi auctoritatem advocare; quis enim eam sententiam in Sacris paginis manifeste haberi, seu Fidei dogma esse contendit?

Quam vero mitius loquutus est Augustinus, qui novum id nomen in humilitatem retulit, quod in gloriam (etsi honestissimam) Hieronymus revocaverat? Quo idem Augustinus magis in tuto est, doctissimorumque hominum ea ratione sententiam improbantium ictus eludit. Vide Baronium t. 1. ad an. 36. n. 10., 11., & 12. Quod ut melius intelligas, teneasque (hic enim haud manifestissime loquitur) Accipe verba alibi prolata: Tract. 8. in c. 4. Epist. Ioan. n. 2. = Occidit Saulum, & vivificavit Paulum &c. postea de Saulo „ factus est Paulus. Quid est Paulus? „ Modicus. Ergo quando Saulus, superbus, elatus: quando Paulus, humilis, modicus.] Et lib. de Spiritu, „ & Litt. c. 7. n. 12. = Ideo Paulus „ Apostolus, qui cum Saulus prius vocaretur, non ob aliud, quantum mihi videtur, hoc nomen elegit, nisi ut „ se ostenderet parvum, tanquam (1) „ minimum Apostolorum, multum contra superbos, & arrogantes, & de „ suis operibus praesumentes.] Vide etiam si plura desideras, Serm. 101. de Verb. Lucae 10. (Olim, 42. de Sanctis) n. 1. Serm. 168. (Olim, 17. ex 50. Homil.) c. 7. n. 7. & Serm. 279. (Olim, 24. ex Sirmond.) n. 5. Augustinus igitur minus voluit, quam Hieronymus, cuius tamen auctoritas Augustino obiiciebatur.

Quid quod S. D. in dubiis nunquam securus, in ea sententia nutavit, & suspicatus, vix factum Apostolum id sibi nomen adscivisse? Accipe eius verba Serm. 315. in solemnit. Stephani Martyr. (Alias, 93. de Divers.) c. 5. n. 7. = Iste Saulus, & postea Paulus: „ persecutor Saulus, praedicator Paulus. Saulus enim nomen est a Saule. „ Saul persecutor erat regis David. „ Talis fuerat Saul in David, qualis „ Saulus in Stephanum. Postea vero „ cum vocatus esset de caelo, vocatus, „ prostratus, mutatus, ubi coepit Apostolus praedicare verbum Dei, mutavit „ sibi nomen, & dixit se Paulum. „ Et hoc quare elegit? Quia Paulus „ modicus est, Paulus parvus est.] Eundo ergo crescit oratio: Hieronymus, quo Augustinus a *Pherepono* impetebatur, mordicus ei sententiae adhaesit, in qua etiam castigata ipse Augustinus nutavit.

Sed ut in re hac Doctorum sensus plenius habeatur, audiendus est eruditus Benedictinus Augustinus Calmet, qui tom. 2. Dictionarii Historici, Critici &c. haec habet = Sunt qui ab eo „ tempore (*conversionis Proconsulis*) ex „ deducto ad fidem Sergio Paulo nomen Pauli Apostolo inditum (exinde „ enim Paulus in Actis appellatur) (2) „ credant. Damasci sub ipsam ad fidem conversionem primum eo nomine „ appellatum S. Asterius (3) autumavit. „ In manuum impositionem Antiochiae „ recepta S. Chrysostomus (4). Alii tamen (5) malunt Pauli nomen, quod „ latinum est, nonnisi post institutos „ Ethnicos, Romanos potissimum Apostolo collatum volunt. Non desunt „ tandem (6) qui binominem illum putent, ac pro recepto Iudaeorum more, alterum ex Graeco, ex Latino „ alterum nomen derivasse. Haec tamen si vera sint, quidnam in caussa „ esse potuisset, cur nunquam post „ Sergii Pauli conversionem Sauli nomine in Actis appellaretur?] Male tamen laudat Serm. 115. Aug. pro ea sententia, ut ex dictis patet: neque enim Apostolus post institutos Ethnicos coepit praedicare. Baronius item variis propositis antiquorum sententiis, simili iudicio sermonem complet loco supra laudato, n. 12. = His visis, cuique liberum linquimus, ut quam magis „ veritati consentientem putarit, sequatur. Certe quidem cum a tempore „ congressus cum Sergio Paulo Proconsule Saulus primum Paulus appellatus „ inveniatur, nec posthac aliquando nomine

(1) In MSS. plerisque *minimus*.

(2) Hieronym. in Ep. ad Phil. Aug. Conf. l. 8. c. 4. Beda Retract. in Acta. & recentior. plur.

(3) Homil. 8.

(4) Homil. 28. in Acta. Ita Theophil. Theodoret Oecumen. in Rom.

(5) Aug. Serm. 315. Grot. Fromond.

(6) Orig. seu potius Rufin. ad Rom. Drus. Bez. Conversio Sergii contigit Paphi an. Chr. 45.

„ mine alio, quam Pauli sit dictus: fa„ teri qudammodo cogimur, tunc illi „ Pauli nomen fuisse inditum, non ea „ quidem ratione, quam ex Hierony„ mo recitavimus &c. „

Vides tum ratione, tum auctoritate eam sententiam probabiliorem esse, quae post victum Proconsulem novum Apostolo nomen datum adserit. Et id quacunque ratione doceatur, sat est ad Augustini scopum qui nihil aliud in hoc Confess. loco vult, quam ostendere, seu confirmare hominum insignium conversiones magnam laetitiam, & etiam triumphos in Ecclesia gignere.

Nunc pressius ad rem *Pherreponi*. I. Asceticus sermo omnimodam historiae certitudinem minime postulat. II. Etiam in Divinis litteris res pro materia leves conspiciuntur: (non est cur in tanta copia exempla adducamus) quae tamen pro sacramento, vel mysterio a S. Spiritu adsumtae, magnae, & gravissimae evadunt. A fortiori ergo in Asceta minime improbari possunt; scimus enim auctoritate, ratione, experientia, apud Deum rerum medullas inspicientem res modicas differentis vel orantis pietate amore exornari, augeri, fieri magnas. III. Deum adloquens Augustinus, ut alibi observavimus, pii Lectoris bonum intuetur: *Cui narro haec? Neque enim tibi Deus meus, sed apud te narro haec generi meo &c.* Recole dicta lib. 6. c. 3. E. IV. Tandem Hethnicus homo tibi *Pherrepone* exprobret ..... *Deos esse tui similes putas?* Plautus comoed. 1. *Amphitruo*, act. 5. v. 130. Putas Deum tui similem, ut tumorem, & vanitatem in amicis quaerat? Putas Sanctos, quos (non quia in eis Divinitatem credamus, ut haeretici calumniantur, sed quia puta Deo maxime iuncti sunt) nonnunquam divos appellamus, ipsi sermoni admodum insistere: & non potius sanctae caritati, piisque motibus, qui ex proposita re, gravi aut levi, gigni, ac foveri possunt? divorum laetitiae, atque voluptates a tuis nimis semotae sunt, quas proinde nunquam intelliges. Qui Augustini paginas voluisti evolvere, haec in antecessum debebas adtendere. Tract. 26. in Ioan. post initium. = *Da amantem, & sentit quod dico &c. Da talem, & scit quid dicam. Si autem frigido loquor, nescit quid loquor.* In Psal. 30. Serm. 3. Enarr. 4. n. 6. = Adtendit „ iste, qui sic gemit, vidit bona Dei in„ tus in spiritu, vidit haec bona, quae „ in occulto videntur, sed ab impiis non „ videntur. Vidit eos propterea loqui „ adversus iustum iniquitatem in su„ perbia, & contemtu, quia bona huius „ saeculi videre norunt: bona autem &c. „ Hic homo impius si dicat, Ubi est „ ista multitudo dulcedinis? Responde„ bo, quomodo tibi ostendam multitu„ dinem huius dulcedinis, qui palatum „ de febre iniquitatis perdidisti? Mel si „ non nosses, quam bene saperet non „ clamares, nisi gustasses. Palatum cor„ dis non habes ad haec bona gustanda: „ quid tibi faciam? Quomodo ostendam? „ Non est cui dicere (1), gustate, & „ videte quam suavis &c.] In Psal. 137. n. 3. = Gaudium meum de inferioribus „ coram hominibus est: gaudium meum „ de superioribus coram Angelis est. Non „ enim novit impius gaudium iusti; „ Non(2) est gaudere impiis dicit Do„ minus. Gaudet iniquus in popina (3) „ &c. „

(*b*) *Quanto igitur gratius cogitabatur &c.* = Sumus cum BB. in lectione, eorum tamen iudicium circa alium minus adridet; Inquiunt videlicet = MSS. „ octo habent, *cogebatur*, non inepte ad „ significandam vim diabolo illatam. Se„ quimur vulgatorum lectionem, in „ MSS. etiam bene multis repertam, & „ vero potest habere eumdem sen„ sum.] Quin immo plana est recepta lectio, ac naturalis. Est enim sensus; Quanto gratius, quanto maiori voluptate cogitabatur, pensabatur, Victorini pectus: hoc est talis pectoris mutatio, talis inquam divina scena, tanto &c. Unde *cogitabatur* habent Vet. 2. MSS. S. Mar. Car. optimus S. Cr. Fes. Licet Ricar. praeferat, *cogebatur*.

Hic Ioannes *Pherreponus* auctoritatem suam, qua totum Litterarium orbem moderatur, exserit: & ex Senatus-consulto ita decernit, ac iubet = „ Nolim vocem *gratius* notare accentu, „ quasi sit adverbium, ut fecit Edi„ tor Parisinus, est enim nomen adie„ ctivum, hac sententia: Quanto Vi„ ctorini ingenium gratius, atque acce„ ptius futurum Ecclesiae cogitabatur: „ tanto abundantius exsultare oportuit „ filios tuos. „

Te *Pherrepone* in re Augustiniana puerum ut pueros increpare non dedecet; Unde scias, verba *volo*, *malo*, *& nolo* nunquam fieri in hac domo.

Yyy In

(1) Sebaudi *possim*.
(2) Isa. 48. 22. & 57. 21.
(3) Am. Er. & plures MSS. *in pompa*.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

In operibus Augustini scilicet quidquam immutare, maxime post egregiam BB. Patrum correctionem, nulli, minus tibi, licet: nisi aut magna codicum auctoritas, aut robusta ratio suffragetur. Prode codices, atque rationes. Interim audi. Equidem Augustinus de voluptate, de pio gaudio agit, quibus Catholici Victorini peccatoris maxime celebris resipiscentiam cogitabant, meditabantur. II. Duos gaudiorum cardines ponit: eius quod est de insignis obdurati peccatoris conversione; & alterius, quod bona ab emendato Ecclesiae conferenda intuetur; adeo ut ex primo deducatur secundum; iam vero admissa *Phereponi* opinione, posterius gaudium a priori praevenitur, praeoccupatur, & in unum itur idemve gaudium III. Hucusque longo sermone de gaudio ex peccatoris, maxime plurimi noti & celebris conversione a Fidelibus referri solito S. Doctor disputaverat: nunc ad conclusionem adcedens, compendio doctrinam repetit, atque deducit, Quanta laetitia Victorini resipiscentia cogitabatur, tanta &c. IV. Illud tandem *Pherepono* Grammaticam artem adeo iactanti haud leve videri debet, quod haec duo Augustinus invicem aut committat, aut conferat: *Quanto gratius: Tanto abundantius:* Atqui *abundantius* non adiectivum nomen est, sed adverbium: igitur & *gratius*.

Sequentes conceptus omnes ex Sacris Scripturis deprompti sunt = *Rex noster adligavit fortem* = Matth. 12. 29. & Mar. 3. 27. *Quomodo enim potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius adligaverit fortem &c.* Isaiae 53. 12. *Fortium dividet spolia* = *Aptari in honorem tuum* = Hebr. 13. 21. *Aptat vos in omni bono*. Rom. 9. 21. & 22. *Aliud quidem vas in honorem &c. vasa irae apta in interitum* = *Ad omne opus bonum* = 1. Cor. 15. 58. *Abundantes in opere Domini semper* 2. Cor. 9. 8. *Ut abundetis in omne opus bonum*.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

His de Victorino a Simpliciano libenter acceptis, in imitationem exarsit. Additum vero illud, eumdem Victorinum scholis valedixisse, ne Iuliani Imper. legibus, Christianis Litteraturae, & Oratoriae magisterium inhibentibus reluctaretur, non velut insignem fortitudinem admiratus est, sed potius quasi bonam sortem ambitiose suspexit; nihil enim aliud id fuit, quam opportunam nancisci occasionem Deo commode, propositoque vacandi. Licet tamen integram novam Victorini scenam plausu, & aemulatione Augustinus intueretur: adhuc foedo genio, consuetudine obdurato quasi nolens suspensus haerebat, & a sequela retardabatur; detestabili vero iam culpa: certae enim reperiundae veritatis difficultas, tantopere olim caussata prorsus evanuerat. Eleganter inde, & acute se duos inter dissitos cardines pendentem pingit: quomodo scilicet a duabus voluntatibus, abiecta ac superiori, invicem certantibus, viliori potius vincente huc & illuc raperetur.

I. SEd ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit, exarsi ad imitandum: Ad hoc enim & ille narraverat. Postquam vero & illud addidit, quod Imperatoris Iuliani temporibus, lege data prohibiti sunt Christiani docere (*a*) litteraturam, & Oratoriam: quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit, quam verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas (1), non mihi fortior, quam felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi

(1) Sap. 10. 21.

di tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa, facta est libido: Et dum servitur libidini, facta est consuetudo: Et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas (*b*). Quibus quasi ansulis, sibimet innexis (unde catenam appellavi) tenebat me obstrictum dura servitus. Voluntas autem nova (*c*), quae mihi esse coeperat, ut te gratis colerem, fruique te vellem, Deus sola certa iucunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem, vetustate roboratam. Ita duae voluntates meae, una vetus, alia nova: illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

II. Sic intelligebam, meipso experimento (*d*), id quod legeram: quomodo Caro concupisceret adversus spiritum, & spiritus adversus carnem (1). Ego quidem in utroque, sed magis ego in eo, quod in me adprobabam: quam in eo, quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar invitus, quam faciebam volens. Sed tamen consuetudo adversus me pugnacior (*e*) ex me facta erat: quoniam volens quo nollem perveneram. Et quis iure contradiceret, cum peccantem iusta poena sequeretur? Et non erat iam illa excusatio, qua videri mihi solebam, propterea me nondum contemto saeculo servire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis: iam enim & ipsa certa erat. Ego autem adhuc terra abligatus, militare tibi recusabam, & impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est.

III. Ita sarcina saeculi, velut somno adsolet, dulciter premebar, & cogitationes, quibus meditabar in te, similes erant, conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine, remerguntur. Et sicut nemo est, qui dormire semper velit, omniumque sano iudicio vigilare praestat: differt tamen plerumque homo somnum excutere, cum gravis torpor in membris est, eumque iam displicentem carpit libentius, quamvis surgendi tempus advenerit: Ita certum habebam, esse melius tuae caritati me dedere quam meae cupiditati cedere. Sed illud placebat, & vincebat (*f*), hoc libebat, & vinciebat; Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi: surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus (2); & undique ostendenti vera te dicere, non erat omnino, quid responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta, & somnolenta: Modo ecce modo; Sine paulu-lum. Sed, modo, & modo, non habebant modum: &, Sine paululum, in longum ibat. „ Frustra condelectabar legi tuae secundum interiorem hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meae, & captivum me duceret in legem peccati, quae in membris meis erat (3). Lex enim peccati, est violentia consuetudinis, qua trahitur, & tenetur etiam invitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur. Miserum ergo me, quis „ liberaret de corpore mortis huius, nisi gratia tua, per Iesum „ Christum Dominum nostrum? „

Yyy 2 (*a*) Pro-

(1) Gal. 5. 17.
(2) Ephes. 5. 14.
(3) Rom. 7. a v. 22.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(a) *Prohibiti sunt Christiani docere &c.* = Etiam discere, ut addit lib. 18. de Civit. Dei, c. 52. n. 2. *Deinde quid respondebunt etiam de Iuliano, quem non numerant in decem* ? (idest, in decem Ecclesiae persecutor.) *An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere, ac discere vetuit*.

Quod fuse tradit & Nazianzenus Orat. 1. in eumdem apostatam, cuius haec pauca accipe. = Unde igitur hoc „ tibi in mentem venit homo omnium „ levissime, & maxime inexplebilis, ut „ sermonis, & doctrinae humanioris stu- „ dia Christianis auferres? Hoc enim ex „ eorum numero erat, quae non in mi- „ nis posita, sed etiam decreta, & pro- „ mulgata erant &c. Quaero enim ex „ te quid tibi hoc dogmate velis, quae- „ que te ratio moveat, ut litterarum, „ & eloquentiae studia nullo exemplo „ nobis interdicas &c. Nostri sunt ser- „ mones (*loquitur hic in persona Iuliani*) „ & nostrum graecari, quippe qui deos „ quoque colamus ; vestra autem est „ infantia, & barbaries, nec quidquam „ aliud, quam, *crede*, sapientiae vestrae „ est.] Theodoretus quoque eiusdem iniquae legis lib. 3. c. 8. meminit hisce verbis. = Vetuit ne Galilaei (*sic* „ *per contemtum Christi sectatores Iu-* „ *lianus appellabat*) Poeticam, Rheto- „ ricam, aut Philosophiam discerent ; „ Nam nostris ipsorum inquit pennis, „ ut est in proverbio percellimur. Si- „ quidem nostrorum scriptorum praesidiis „ muniti, contra nos bellum suscipiunt] Idem testantur Ruffinus lib. 1. c. 32. Socrates lib. 3. c. 10. Sozomenus lib. 5. c. 17. & alii.

Verum a docendo tantummodo, non & a discendo Iuliani decreto Christianos repulsos certum habuit Baronius: & quidem non perperam, ipsius enim decreti, quod exhibet ad an. 362. n. 295. postrema pars ista est = Cupio e- „ go & aurem, & linguam vestram (si- „ cut vos loquemini) renasci in his „ rebus, quarum utinam & ego sim „ semper particeps, & omnes, qui me „ diligunt; Doctoribus quidem, & Prae- „ ceptoribus communis haec lex statua- „ tur: adolescentes enim, qui ire vo- „ lent, minime prohibentur; Iniquum si- „ quidem fuerit pueros adhuc ignaros „ quo se vertant ab optima via reii- „ cere, ac metu coactos ad Patria in- „ stituta deducere. Quanquam autem „ verum erat istos tamquam impotentes, „ & insanos etiam invitos, ac repu- „ gnantes curare; Attamen liceat om- „ nibus per nos isto morbo detineri, „ docere enim amentes, non punire o- „ pus est.] Unde subsumit vir eruditus n. 296. = *Miramur Ruffinum, & alios dixisse, non tam a docendo, quam a discendo Iuliani edicto reiectos fuisse homines Christianos.* Et n. 298. *Sed & alios reperies eodem errore lapsos: cum tamen ex ipso recitato nuper Iuliani edicto perspicue sit demonstratum, a docendo tantummodo Gentilium litteras Christianos doctores fuisse reiectos: a discendo nequaquam*.

Si ut vult Baronius omnes illi lapsi sunt: minus certe ac reliqui Augustinus: hic enim utrumque bonum, & docendi, & discendi, & quidem primum maxime, & potius Christianis negatum tradit. Verum quum in ea opinione, fuerint praestantissimi viri, ex quibus nonnulli etiam Iuliano suppares, & etiam, ut Nazianzenus (1), peculiariter eo edicto inspecto; quis sibi persuadere poterit fuisse hallucinatos ? & non potius gemina lata decreta; aut primum inde extensum vel scripto, vel voce: quod quidem haud novum decretum esset, sed codicilli instar vel commentarii, ad antiquum adiectum? Quae suspicio Iuliani genio maxime consona est: vaferrimus enim Christi hostis, ut bene sacrilega ipsi cederet alea, non tumultuarie, sed gradatim, & sensim conatus est Ecclesiam omni bono evacuare.

Natus autem Iulianus an 332. obiit blasphemans an. 363. Augustus dictus triennio. De eo Augustinus lib. 5. de Civit. Dei, cap. 21. & Epist. 105. ad Donatist. (Alias, 166.) n. 9. & alibi.

(b) *Facta est necessitas*. = *Pherepomus* haec ad sententiam istam eructat. = „ Optime describit quibus gradibus vitium „ obrepat, atque augeatur. Sed iisdem „ paullatim imminui potest. Necessarium „ enim hic dicitur difficile victu, nec „ ulla est ante peccandi consuetudinem „ necessitas delinquendi. Vide & finem „ paragr. 12. „

Quid hic nos edoceat vir oraculis tantummodo fundendis natus, haud videmus. Necessarium hic dici difficile victu, & manifestum est, & iam alii admonuerant, ut mox videbimus. Ante peccandi consuetudinem nullam necessitatem esse delinquendi quis inficiabitur?

---

(1) Vide Sozom. loco supra laudato.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

tur? Sed & quid hoc ad Augustini sententiam? Si post consuetudinem nulla est *vera* delinquendi necessitas, cur addere eamdem nec ante consuetudinem dari?

Ceterum hanc ex consuetudine emergentem necessitatem haud talem proprie esse iam pluribus ab hinc saeculis Franciscus Mayro, qui in editione Amerbachii ita ad locum hunece loquitur. „ Ex hoc dicto accipitur documentum, „ quod vitium quod est in longa con„ suetudine radicatum, ita gravat, „ quod etiam ad peccatum necessitat, Sed „ oritur dubium, quomodo potest es„ se peccatum id ad quod homo neces„ sitatur ad faciendum? Dicitur autem „ quod Augustinus non accipit hic stri„ cte necessitatem pro omnimoda inevi„ tabilitate, sed difficultate, quae est „ ad resistendum &c.] Observaverat etiam Wangnereck, qui in parage. *Usus*, vel sermonis moralis, post plura, *Nec absolute invitus est; sed solum aliquo modo &c.*

Hanc autem sententiam dedit Augustinus & Epist. vel lib. de Perfectione iustitiae c. 4. n. 9. inquiens: *Respondetur per arbitrii libertatem factum, ut esset homo cum peccato; sed iam poenalis vitiositas subsecuta ex libertate fecit necessitatem* (1). Verum hic necessitatem pro difficultate positam ex ipso S. Doctore deducitur manifeste; Alibi enim non semel hunc eumdem sermonem habens, consuetudine pressum pungit, ut evigilet: animat, ut surgat: talia loquitur, quae stulte vera necessitate captis dicerentur. Vide, si placet, Serm. 98. de Verb. Lucae 7. (Alias, 44. de Verb. Dom.) c. 6., & 7. ex quo nos, quorum praesens institutum maximam brevitatem postulat, pauca quaedam exscribimus. = Sed forte iam illi loquor, qui „ iam duro sui moris lapide premitur (2), „ qui iam urgetur consuetudinis ponde„ re, qui iam quatriduanus putet. Nec „ ipse desperet &c. Ergo qui vivunt, „ vivant: quicunque autem mortui sunt, „ in quacunque harum trium morte „ se invenerint, agant ut celeriter re„ surgant.] Et Serm. 180 de Verb. Iacobi 5. (Alias, 28. de Verb. Apost.) c. 9. n. 10. *Frenata restringitur, restricta languescit, languescens emoritur, & malae consuetudini bona succedit.* Quod observat & lib. 6. de Musica, c. 11. n. 33. Semper enim apud Augustinum illud viget: Absque libero voluntatis motu peccatum verum propriumque haud contingere. Videat qui dubitat vel lib. contra Fortunatum Manich. disput. 2. diei, n. 20. seu post init. & lib. 1. ad Bonifac. contra duas Epist. Pelag. c. 2. n. 5. Sed & attende commentar. seq.

(c) *Voluntas autem nova &c.* = Triumphat hoc, & seq. capitibus Iansenius Yprensis Antistes, qui tom 3. lib. 3. de Gratia Christi Salvat. pag. 138. col. 1. cap. cui titulus: *Proponuntur duo argumenta pro asserenda gratia sufficiente.* (Quibus nempe contra ipsum Theologi gratiam sufficientem adstruunt) *Disseritur fuse de possibilitate, & impossibilitate praeceptorum Dei. Esse quamdam voluntatis infirmitatem, qua non potest certas tentationes superare, nec adest gratia, qua superentur nec spiritus orationis, quo vires impetrentur;* Hoc loco inquam ita disserit deceptum illud, quanquam eximium ingenium. „ Hanc intuebatur (*impotentiam praecepta observandi Augustinus*) & in Con„ fessionum suarum libris, quibus unius „ voluntatis divisionem, & impotentiam „ mirifice exponit. (3) *Ego cum iam de„ liberabam servire Domino meo, sicut „ diu disposueram: ego eram qui vole„ bam, ego eram qui nolebam, ego ego „ eram. Nec plene volebam, nec plene „ nolebam. Ideo mecum contendebam, & „ dissipabar a me ipso. Et ipsa dissipa„ tio me invito quidem fiebat, nec ta„ men ostendebat naturam mentis alie„ nae, sed poenam meae.* Sed cur „ voluntatem sibi renitentem non illa „ decantata libertate superabat? Nonne „ volebat? Nonne satagebat? Nonne „ conabatur, quando dicebat (4): *Qui„ bus sententiarum verberibus non flagel„ lavi animam meam, ut sequeretur co„ nantem post te ire?* Et tamen tanto „ conatui renitebatur, recusabat, & *non* „ *se excusabat*. Cur ergo non volun„ tas illa prior voluntate mutata, at„ que superata est, sicut Scholastici il„ li, & olim Pelagiani fieri posse de„ cernunt? Dicat causam ille, qui ex„ pertus est conatum, luctamque sa„ tagentis animae, & videbis eum „ hanc ipsam, quam, hic trado intui„ tum esse veritatem (5): *Voluntas autem „ nova quae mihi esse coeperat, ut te gra„ tis*

(1) V. l. de Duab. Anim. c. 14.
(2) V. Arist. 2. Ethic. c. 1. 2., & 3.
(3) Cap. 10. n. 1.
(4) Cap. 7. n. 3.
(5) Hoc loco.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ *tis colerem, fruique te vellem, Deus sola* „ *certa iucunditas nondum erat idonea ad* „ *ſuperandam priorem vetuſtate robora-* „ *tam:* Hoc eſt nondum poterat eam „ quocumque liberae voluntatis conatu „ ſuperare, eo quod videlicet ipſe co- „ natus defectu virium languidus eſſet, „ cui caeleſtem delectationem, atque „ ardorem nondum inſpiraſſet Deus, i- „ deoque ſimilis conatibus expergiſci „ volentium, qui tamen ſuperati ſopo- „ ris altitudine remerguntur.„

Reſpondetur I. Error Ianſenii eſt, & quibusdam Iuſtis Dei praecepta aliquando impoſſibilia eſſe &c. De obduratis peccatoribus enim alia particularis eſt quaeſtio; (Licet cenſeamus nos, nec obduratis auxilia ſufficientia, ſaltem ſecreta & remota, ſeu mediata negari;) At Auguſtinus hoc tempore peccator erat conſuetudine oppreſſus; quid igitur? II. Poterat Ianſenius non unius Auguſtini, ſed omnium Patrum paginas, & omnium Catholicorum voces laudare; omnes quippe ſimiles phraſes aut ſcribant, aut cantant, cum propriae, vel alienae pravae conſuetudinis vim, & obſtinationem meditantur. III. Quaerimus an ille magna vi in id conetur, quod ſerio non vult? & utrum ſerio velit qui non proprium velle habet, ſed tantum quod dicimus *velleitatem*? Annon vero eſt *velleitas*, quaſi velle, non, plene velle? Haec autem ſunt ipſa laudata Auguſtini verba: *Nec plene volebam*. IV. Pelagiani ſola voluntate in ſuas vires erecta priorem victum iri contendebant; Scholaſtici voluntatem malam nova divino auxilio ſuffulta repelli docent. V. Nova Auguſtini voluntas priorem haud prorſus vincebat, quod non adhuc perfecta eſſet, efficaci Dei gratia circa integrum negotium deſtituta, & vix iamiam ab incumbilis emergebat: unde inquit S. Doctor, *quae mihi eſſe coeperat*. VI. Videamus tandem quid Auguſtinus alibi doceat, ubi nempe rem iſtam propoſito examinat. Lib. de Gratia, & Libero Arbitrio, cap. 15. n. 31. = Semper eſt „ autem in nobis voluntas libera, ſed non „ ſemper eſt bona .... Per hanc (*gra-* „ *tiam*) etiam fit, ut ipſa bona volun- „ tas, quae iam eſſe coepit, augea- „ tur, & tam magna fiat, ut poſſit „ implere divina mandata, quae volue- „ rit, cum valde, perfecteque vo- „ luerit. Ad hoc enim valet quod „ ſcriptum eſt, *Si volueris, conſervabis* „ *mandata* (1): ut homo, qui voluerit, & „ non potuerit, nondum ſe plene vel- „ le cognoſcat, & oret, ut habeat „ tantam voluntatem, quanta ſufficit ad „ implenda mandata.] Et cap. 16. n. 32. = Certum eſt nos mandata ſervare „ ſi volumus, ſed quia praeparatur vo- „ luntas a Domino, ab illo petendum „ eſt, ut tantum velimus, quantum „ ſufficit ut volendo faciamus.] Et cap. 18. n. 37. = Cur ergo dictum „ eſt, *Diligamus invicem, quia dilectio ex* „ *Deo eſt* (2): niſi quia praecepto admo- „ nitum eſt liberum arbitrium, ut quae- „ reret Dei donum? Quod quidem ſi- „ ne ſuo fructu prorſus admoneretur, „ niſi prius acciperet aliquid dilectio- „ nis, ut addi ſibi quereret, unde quod „ iubebatur impleret.] Scripſit autem Auguſtinus librum hunc fere triennio ante obitum.

Ex quibus etiam deducitur iure, meritoque Vaticani fulmine non ſemel adtritam primam illam propoſitionem ex quinque, ex Ianſenii ſcriptis excerptis: *Aliqua Dei praecepta hominibus iuſtis volentibus, & conantibus ſecundum praeſentes, quas habent vires, ſunt impoſſibilia, deeſt quoque iis gratia, qua poſſibilia fiant*. Deſinatque Ianſenius iactare. = Haec igitur omnia pleniſſime „ planiſſimeque demonſtrant, nihil eſ- „ ſe in Sancti Auguſtini doctrina cer- „ tius ac fundatius, quam eſſe prae- „ cepta quaedam, quae hominibus non „ tantum infidelibus, excaecatis, ob- „ duratis, ſed fidelibus quoque, & iu- „ ſtis, volentibus, conatibus, ſecun- „ dum praeſentes, quas habent vires, „ ſunt impoſſibilia; deeſſe quoque gra- „ tiam, qua fiant poſſibilia.„ (3)

(*d*) *Sic intelligebam meipſo experimento*. = Sic legendum fatentur BB. in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* qui mendoſe ſcripſerant: *in meipſo experimento*. Ut legitur etiam apud Vet. Ricar. 2. MSS. Lov. & in marg. MS. optimi S. C. At in textu eiusdem, in 2. MSS. S. Mar. & Feſ. nec non in Lov. Som. lectio noſtra habetur. Apud Er. & Wangn. *meoipſo experimento*. Apud Car. non male. *Sic intelligebam ipſo experimento*.

Quam faciebam volens. = Ita Vet. Som. Wangn. & decem MSS. Benedictini,

(1) Eccleſ. 15. ſec. ℵxx.
(2) 1. Ioan. 4. 7.
(3) Vide l. 9. c. 1. D.

ni haec admonent = Lov. *quod faciebam* „ *volens*. Sed legendum, *quam*, ut ha- „ bent alii codices, & supplendum, „ *magis*, quam particulam reticere a- „ mat Augustinus.] Cum Lov. est etiam Er. & forte MS. Car.

Est autem idem, ac si diceretur: *quam facerem*. Et *magis* hic fere idem sonat quod, *potius*. Cum mens sit potissimum hominis, si non tam moraliter, quam philosophice loquamur: magis Augustinus erat in aeternis, quae mente (licet inefficaciter) probabat: quam in mundanis, ad quae humanitate, & pingui consuetudine rapiebatur.

(e) *Adversum me pugnatior*. = BB. *pugnatior*. Unde *Pherepon*us minutiae huius occasione = Legendum *pugnacior*, „ ut in Basileensi, nam est a *pugnare* „ aut *pugnantior*: si forte ita habent „ MSS codices.,,

Non soli BB. sed Er. & plures alii habent *pugnatior*. Duro autem illi nomini, *pugnantior*, repugnant Vet. Som. Wangn. 2. MSS. S. Mar. Ricar. Fes. optimus S. Cr. omnes denique aut MSS. aut editi codices quos viderimus. *Pugnacior* habent etiam alii editi, ut Lov. & Wangn.

Nec congrua huius lectionis ea ratio est, quod nomen illud a *pugnare* sit: nec enim *pugnatior* ab alio verbo deducitur. Sed quia est a *pugnax*: quod post nominativum, littera c. extenditur, seu declinatur: *Homo pugnax, & lacertosus*, Cic. in Anton. *Carneades dicere solebat, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse visum*. Cic. de Orat. *Huius oratio pugnacior videtur*. Idem de Clar. Orat. Nec Benedictini a nobis aut re, aut verbo discrepant, sed tantummodo orthograpia, & quidem levissima; non raro enim, t., pro c., ponitur; sic plures scribunt *delitiae*, nonnulli *delitiae*. *Otium*, *ottum*. *Convicium*, *convitium*. *Adtero*, *attero*. *Auctor autor*. Quod foedus inter, s, &, c, etiam deprehenditur: *Concilium*, *consilium*. Et en in quam puerilem quaestionem nos iterum traxit *Pherepon*us!

Non erat iam illa excusatio. Am. Bad. Er. Lov. Som. Vvangn. MS. Med. Ricar. *ulla excusatio*. Legendum esse, *illa*, cum BB. MSS. 2. Med. MS. S. Mar. optimo S. Cr. & vetustissima editione anni 1484. manifestum nobis videtur; inspicitur enim excusatio antiqua, solita: haec autem melius per, *illa*, quam per, *ulla*, ut patet, significatur. MS. Med. omittit duo illa verba.

(f) *Sed illud placebat, & vincebat*. = Communem lectionem damus. BB. autem haec observant = In MSS. „ quatuor, *& non vincebat*. Sed verior „ aliorum codicum lectio sine negatio- „ ne. Id nempe vincebat, quod saniore iudicio mentis praeferebatur, tametsi infirmioris adhuc voluntatis af- „ fectu non eligeretur. Unde mox ait „ *Non erat omnino quod responderem* „ *veritate convictus*.] Praeferunt communem lectionem MSS. sex & Vet. At suffragantur mendosae 2. MSS. Med. Ricar. MS. S. Mar.

Verae lectioni favet etiam, quod supra dixerat, *magis ego in eo quod in me approbabam, quam &c.* Item quod statim additur: *hoc libebat, & vinciebat*. Sunt duo iura in duobus distributa. Nempe est integrae sententie sensus; Me tuae caritati committere placebat, & vincebat: a mente enim id magis probabatur; Oppositum tamen libebat, & revera alia ratione superabat, genium siquidem, humanitatem vinciebat, colligabat. Recole dicta litt. D.

Hoc capite, & sequentibus, ex quibus supra disputabat Iansenius, nunc de veris, nunc de impropriis, quae ex primis concupiscentiae motibus sunt culpis Augustinus loquitur.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CA-

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT VI.

ARGUMENTUM.

Ad laetiorem scenam adcedit: exhibetque qua via, quibusve bonis casibus Veneris, & omnium saecularium rerum iugum excusserit; Ferventioribus iam suspiriis divina intuebatur; Ecclesiam frequenter adibat. Nebridio autem, qui Verecundo, civi Grammaticoque Mediolanensi, & omnium familiarissimo subdocebat, casu absente; ecce ad Augustinum, & Alypium Pontitianus Afer vir nobili apud Imperatorem famulatu, & Christiana pietate eximius: qui Augustino, ut Apostoli lectioni addictum vidit, stupore gratulatus, Antonii Aegyptii magnalia, Monachorum, aliorumque a mundo seiunctorum caelestem vitam religiose enarravit. Addens quoque, ut apud Treviros illustres duo ex Caesaris, aula viri eiusdem Antonii historia puncti, Imperatori, & mundo valedixerint, caelitum facti domestici, integrumve regum Regi famulatum reddituri; quorum exemplo commotae sponsae, & ipsae terra contemta, carnales nuptias spiritalibus commutavere. His a Pontitiano inductis faculis Augustinus, & Alypius vehementer exarserunt.

I. ET de vinculo quidem desiderii concubitus, quo arctissimo tenebar: & saecularium negotiorum servitute quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomini tuo Domine, adiutor meus, & redemtor meus (1). Agebam solita crescente anxietudine, & quotidie suspirabam tibi; frequentabam Ecclesiam tuam, quantum vacabat ab eis negotiis, sub quorum pondere gemebam (*a*). Mecum erat Alypius otiosus ab opere iurisperitorum post adsessionem tertiam, exspectans quibus iterum consilia venderet: Sicut ego vendebam dicendi facultatem; si qua docendo praestari potest (*b*). Nebridius autem amicitiae nostrae cesserat, ut omnium nostrum familiarissimo Verecundo Mediolanensi, & civi, & grammatico subdoceret, vehementer desideranti, & familiaritatis iure flagitanti de numero nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eo traxit; maiora enim posset, si vellet de litteris agere: sed officio benevolentiae petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus & mitissimus. Agebat autem illud prudentissime, cavens innotescere personis, secundum hoc saeculum maioribus: devitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum; & quam multis posset horis feriatum, ad quaerendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientia.

II. Quodam igitur die, non recolo caussam qua erat absens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit, ad me & Alypium Pontitianus quidam civis noster inquantum Afer (*c*), praeclare in Palatio militans (*d*), nescio quid a nobis volebat (*e*). Et consedimus, ut colloqueremur; Et forte supra mensam lusoriam, quae ante nos erat, adtendit codicem, tulit, aperuit, invenit Apostolum Paulum inopinate sane; putaverat enim aliquid de libris,

(1) Psal. 53. 8. Psal. 18. 15.

bris, quorum profeffio me conterebat. Tum vero adridens, meque intuens, gratulatorie miratus eft, quod eas & folas prae oculis meis litteras repente comperiffet. Chriftianus quippe & fidelis erat, & faepe tibi Deo noftro profternebatur (1) in Ecclefia crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cum indicaffem illis me Scripturis curam maximam impendere, ortus eft fermo ipfo narrante, de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud fervos tuos, nos autem ufque in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus eft in eo fermone, infinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eamdem noftram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & prope noftris temporibus (*f*) teftatiffima mirabilia tua, in fide recta & Catholica Ecclefia; Omnes mirabamur, & nos quia tam magna erant: & ille, quia inaudita nobis erant.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

III. Inde fermo eius devolutus eft ad monafteriorum greges, & mores fuaveolentiae tuae, & ubera deferta eremi, quorum nos nihil fciebamus. Et erat monafterium Mediolani (*g*) plenum bonis fratribus, extra urbis moenia, fub Ambrofio nutritore, & non noveramus. Pertendebat ille, & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Unde incidit, ut diceret nefcio quando, fe & tres alios contubernales fuos, nimirum apud Treviros, cum Imperator (*h*) pomeridiano Circenfium fpectaculo teneretur, exiffe deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic, ut forte combinati fpatiabantur, unum fecum feorfum, & alios duos itidem feorfum, pariterque digreffos; fed illos vagabundos irruiffe in quamdam cafam, ubi habitabant quidam fervi tui fpritu pauperes (*i*), qualium eft regnum caelorum, & inveniffe ibi codicem, in quo fcripta erat vita Antonii. Quam legere coepit unus eorum, & mirari, & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relicta militia faeculari fervire tibi. Erant autem ex eis, quos (*k*) dicunt Agentes in rebus. Tunc fubito repletus amore fancto & fobrio pudore, iratus fibi coniecit oculos in amicum, & ait illi: = Dic, quaefo te, omnibus „ iftis laboribus noftris quo ambimus pervenire? Quid quaerimus? cuius rei caufa militamus? Maior ne effe poterit fpes noftra in palatio, quam ut amici Imperatoris fimus? „ Et ibi, quid non fragile, plenunque periculis? Et per quot „ pericula pervenitur ad grandius periculum? Et quando iftud „ erit (*l*)? Amicus autem Dei, fi voluero, ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione novae vitae, reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus, ubi tu videbas, & exfuebatur mundo mens eius, ut mox adparuit. Namque dum legit, & volvit fluctus cordis fui, infremuit aliquando & difcrevit decrevitque meliora; iamque tuus ait amico fuo: Ego iam „ abrupi me ab illa fpe noftra, & Deo fervire ftatui, & hoc „ ex hora hac, in hoc loco adgredior; Te fi piget imitari, „ noli adverfari. Refpondit ille, adhaerere fe focium tantae mercedis tantaeque militiae. Et ambo iam tui (2), aedificabant tur-

Zzz rim

(1) Daniel. 9. 20.

(2) Lucas 14. 28.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

rim sumptu idoneo, relinquendi omnia sua, & sequendi (1) te. Tunc Pontitianus, & qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quaerentes eos, devenerunt in eumdem locum, & invenientes admonuerunt, ut redirent, quod declinasset dies. At illi narrato placito, & proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta esset, atque firmata: petiverunt, ne sibi molesti essent, si adiungi recusarent. Isti autem nihilo mutati a pristinis, fleverunt se tamen, ut dicebat, atque illis pie congratulati sunt, & commendaverunt se orationibus eorum, & trahentes cor in terra (*m*); abierunt in palatium; Illi autem affigentes cor caelo, manserunt in casa. Et ambo habebant sponsas (*n*) quae posteaquam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsae virginitatem tibi. Narrabat haec Pontitianus.

(*a*) *Sub quorum pondere gemebam* = Monent Benedictini Lovanienses legere, *degebam*. Verum editio, quam vidimus nos habet, *gemebam*; ut etiam Vet. Er. 3. MSS. Med. unus S. Mar. Fes. Car. Habent autem, *degebam* MSS. 4. a Lov. visi, MS. Ricard. Som. & Wangn. Item MS. Med. praefert, *gerebam*.

Communis germana lectio potius exprimit servitutem illam, quam aegre tum temporis saecularibus rebus se exhibuisse saepe dixerat, repetitque in sequentibus. Potissimum vero Rhetoricae Scholam intuetur, cui iamiam volebat nuntium mittere.

Itali corrumpunt capitis huius exordium: sic enim dicunt: *Voglio confessare a Voi o Signore, ajuto, e redentor mio, come io era strettamente legato dalla catena della libidine, e della schiavitù ec.* Haec iam fuerat professus; Nunc dicit se narraturum quibus modis ab illis laqueis, ab illa servitute Deus illum liberaverit.

(*b*) *Si qua docendo praestari potest* = Vix certe: non tam enim, experientia teste, arte quam natura Oratoria, eloquentia, facundia comparatur. De quo fuse S. D. lib. 4. de doctrina Christ. cap. 3. n. 4., & 5. = Nam & ipsos Ro„ manae principes eloquentiae (2) non „ piguit dicere quod hanc artem nisi „ quis cito possit, nunquam omnino possit „ perdiscere. Quod utrum verum sit, „ quid opus est quaerere? &c. quoniam „ si acutum, & fervens adsit ingenium, „ facilius adhaeret eloquentia legentibus, „ & audientibus eloquentes, quam elo„ quentiae praecepta sectantibus .... Si „ autem tale desit ingenium, nec illa „ rhetorica praecepta capiuntur, nec si „ magno labore inculcata quantulacumque „ ex parte capiantur, aliquid prosunt. „ Quandoquidem etiam ipsi, qui ea dixerunt, & copiose ornateque dicunt, „ non omnes ut secundum ipsa dicant, „ possunt ea cogitare cum dicunt, si non „ de his disputant: immo vero vix ullos eorum esse existimo, qui utrum„ que possint, & dicere bene, & ad „ hoc faciendum praecepta illa dicendi „ cogitare cum dicunt. Cavendum est „ enim ne fugiant ex animo quae di„ cenda sunt, dum adtenditur ut ar„ te dicantur. Et tamen in sermonibus, „ atque dictionibus eloquentium impleta „ reperiuntur praecepta eloquentiae, de „ quibus illi ut eloquerentur, vel cum „ eloquerentur non cogitaverunt, sive „ illa didicissent, sive ne adtigissent qui„ dem. Implent quippe illa, quia elo„ quentes sunt, non adhibent, ut sint „ eloquentes &c. Quid quod ita fieri „ ipsis quoque experimur exemplis? „ Nam sine praeceptis rhetoricis novi„ mus plurimos eloquentiores plurimis, „ qui illa didicerunt &c. „

Id quidem in Poesis facultate ampliori ratione docetur: unde illud, *Poeta nascitur, Orator fit*. Vere tamen, & absolute, suis quidem proportionibus praedicare possumus: Poeta nascitur: Orator nascitur: Philosophus nascitur: Geometra nascitur &c. & etiam, licet minori amplitudine, Theologus nascitur. Adeo videlicet ars in naturae, non haec in artis subsidium est. Et in quacunque facultate nisi bona natura polleas, frustra laboras, & sudas. Vix Augustinus Ecclesiae donatus, talem se exhibuit Theologum, cui ecclesiasticorum voluminum lectione adtriti fasces submittere de-

(1) Matth. 19. 29. & alibi.

(2) Cicero de Orat.

debeant. Quod si id in Theologicis disciplinis, quae revelatis maxime nituntur, quaeve dogmatum, quae *positiva*, seu *facti* dicuntur cognitionem postulant; quid de naturalibus dices, quas ipse fere matris uterus nobis indidit? Quae quidem iam olim observaverat M. Fabius Quintilianus vir pro his rebus summus, Orator. Institut. in fine Prologi, & lib. 2. cap. 9. & 10. Huc etiam alterum monitum spectat, attendendum esse ingenii obiectum, & materiam; Neque enim omnibus omnes materiae: nulli vero prorsus omnes ex aequo praesto sunt; stulte autem sudas decennio, ut pauca lutulenta, atque dura carmina eructes: qui iuxta naturae tuae dotes, poteras biennio summorum Oratorum eloquentiam aemulari.

(c) *In quantum Afer* = Quid manifestius? En qua ratione Pontitianus Augustini civis: non quod unius eiusdemque oppidi essent. Male ergo scribit P. Ribadeneira Iesuita in historia S. D. 2. par. ad diem 28. Augusti: *Lo stimolò ancora a far ciò un principal gentiluomo Africano, e della sua terra, chiamato Potitiano, raccontata la vita di S. Antonio Abbate &c.* Cui adhaeret Ludovicus S. Luciae Presbyter, eius abbreviator: Quaeve in aliis leguntur. Et quod magis mirere, Samuel Basnagius haereticus turgidus, qui adeo Baronium contemnit, & sibi in critica re fidit, in Annalibus (1) Politic. Ecclesiast. t. 3. ad an. 385. n. 4. *Novum pietatis amorem animo Augustini ingeneravit Potitianus Afer Tagastensis, qui in Palatio militabat.*

(d) *Praeclare in Palatio militans*. = An talis plures Monachos inter Sacrarum Scripturarum eruditione eminebat? Et tamen Serm. 22. ad Fratres in Eremo, a vacuo cerebello sub magno Augustini nomine consarcinato, circa med. haec leguntur (2). = Ecce multi sumus, „ & praeter Evodium Alypium, & Pon„ tianum, qui de Scriptura Sancta mul„ ta noverunt, omnes grossi, & idio„ tae sumus... Licet enim medullam „ Scripturarum non intelligatis sicut Eve„ dius, Alypius, & Pontianus &c.] Ex his grossis Monachis, viro in Palatio militanti in Divinarum litterarum cognitione adeo imparibus, ut BB. ex Lupo observant, simul & semel decem ad Episcopatum adsumpti fuere.

Cum quo nec bene cohaeret egisse tum Pontitianum Praefecturam; quod mentitur eius furfuris Sermo 48. post med. *Compulsi a Pontiano Praefecto &c.* Immo, ut ibi Benedictini ex Lupo commonent, Symmachus, de quo S. D. lib. 5. c. 13. S. Bonifacii tempore adhuc Praefecturam Urbanam gerebat, utpote qui adversus eumdem Pontificem schisma Eulalianum acriter fovit.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(e) *Nescio quid a nobis volebat*. = Non igitur Pontitianus e Roma Mediolanum venerat, ut Augustinum inviseret: ut fabulatur homuncio Sermonis 48. ad Fratres in Eremo auctor, qui post med. *Compulsi a Pontiano Praefecto, viro clarissimo, qui de Roma ad nos videndum venerat*. Quod & iis verbis improbabatur, *Quadam igitur die*; quae hominis eamdem civitatem habitantis domesticum adventum praeferunt.

Crebris, & diuturnis orationibus: = Mirum est tantae pietatis hominem filiam suam Augustino adhuc (saltem fama) Manichaeo, vel inter diversas religiones fluctuanti, in uxorem spopondisse! Quam fabulam nobis propinat Sermo 36. post med. *Et uxorem Pontiani filiam mihi aequalem paraverant*. Ut fortunae disparitatem omittam: Augustinus siquidem e pauperibus genitoribus natus: quive Rhetoricae professione fere victum sibi quaerebat; illa autem viri in Palatio eximii filia, viri inquam, qui ut vidimus, Serm. 48. Praefectus appellatur.

(f) *Tam recenti memoria, & prope nostris temporibus &c.* = Obiit enim Antonius anno D. tercentesimo quinquagesimo octavo, ut observat Baronius ad hunc annum, t. 3. n. 21. = Hoc eodem anno „ sanctus ille toto orbe conspicuus An„ tonius Magnus sextodecimo Kalendas „ Februarii ex hac vita (3) in Caelum „ migravit, cum iam quintum supra „ centesimum vixisset annum. Haec qui„ dem cum Athanasius, tum Hierony„ mus affirmat in Chronico.] Unde sequitur, vita functum Antonium, Augustino aetatis suae annum quartum agente. De tanti autem viri gestis, sanctitate, prodigiis orbi notissimis non est cur dicamus. Vide c. 12. I.

Celebrat saepe Ioannes Gerson Antonium, velut cuius exemplo Augustinus Christo collum subiecerit. Vide, si placet Serm. 2. de eodem S. Antonio

 ini-

(1) Quos edidit anno 1706.
(2) In Append. t. 6.
(3) Athanas. in vita Anton.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

initio; & alterum coram Concil. Constanf. habitum, circa med. Primus habetur editionis novissimae t. 3. posterior t. 2.

(*g*) *Erat monasterium Mediolani &c.* = De quo monasterio haec habet Baronius t. 4. ad an. 382. n. 30. = Sed „ unde prodierit bestia lutulenta (*Iovinianus*) deque eius ortu, moribus, habitu, & caractere diligentius „ exquiramus &c. At Iovinianus cum „ collegis impietatis, sub catholico nomine, & habitu monastico aliquandiu delituit in monasterio Mediolanensi, illo nimirum sacrosancto spectatae disciplinae, laudataeque observantiae habitaculo, cuius cum S. Augustinus meminit, ait, *Erat &c.* „

(*h*) *Apud Treviros, cum Imperator &c.* = Bollandi Continuator in *Actibus prioribus &c.* c. 15. haec habet: *Maxymus tyrannus opinor, qui Treviris residere solebat*, Apud Treviros, civitatem longe nobilissimam, quam a Trebeta Nini Assyriorum regis fratre, anno ante Christum natum 1496. conditam, nominatamque plures Eruditi tradunt; quanquam plures velut omnium, quotquot Europa habet, vetustissimam celebrant.

Quanquam eruditus Abbas Mariani haud contemnendo libello conatus sit ostendere *Viterbium* Etruriae Vetustioris fuisse caput, seu civitatem principem, quae reliquas regeret, atque moderaretur. Quae si detur hypothesis, eiusdem civitatis exordia in Noemticae familiae aetatem obscurarum aliarum coniectationum simul iunctarum subsidio revocabuntur. Sed & fere saeculo ante hunc Doctor Serafini libello nonnihil tenuiori coniicere voluerat, Terram (Patriam suam) duarum horarum itinere ab eadem civitate dissitam, & ad montis Cimini, seu, ut alii, Ciminii radices in occidentali latere consistentem, olim forte *Veterem-Gallam*, seu *Veterum-Aulam*, vulgo diebus nostris, *Vetralla*, aut, *Veteralla* ab ipso Noemo post diluvium per Romanas partes vagante primo aedificatam.

(*i*) *Quidam servi spiritu pauperes.* = Qui hi pauperes? An de quibus loquitur in Psal. 73. ad v. 11. n. 24. *Qui sunt pauperes spiritu? Humiles, trementes verba Dei, confitentes peccata sua, non de suis meritis, nec de sua iustitia praesumentes &c.* & lib. 1. de Sermone Dom. in Monte sec. Matth. c. 1. n. 3. = Quid ergo dicit? *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum &c.*(1) „ Legimus scriptum de appetitione rerum temporalium, *Omnia vanitas*, „ *& presumtio spiritus* (2): praesumtio „ autem spiritus audaciam, & superbiam signi cat. Quapropter recte hic „ intelliguntur pauperes spiritu humiles „ & timentes Deum, idest non habentes inflantem (3) spiritum.] Quod habet etiam Serm. 53. de Verb. Matt. 5. (Alias 14. inter additos a Paris.) n. 1. & alibi.

Censemus potius *casam* illam pauperum similem ei fuisse, de qua Serm. 355. de Vita, & Moribus Cleric. suorum 1. (Alias, de Diversf. 49.) c. 2. n. 2. = Et ideo volui habere in ista „ domo episcopii mecum monasterium „ clericorum. Ecce quomodo vivimus. „ Nulli licet in societate nostra habere aliquid proprium; sed forte aliqui habent. Nulli licet: si qui habent, faciunt quod non licet.] De qua voluntaria paupertate etiam lib. de Unitate Ecclesiae, c. 16. n. 41. & lib. 2. contra Litter. Petiliani, c. 104. n. 239. Dicuntur passim spiritu pauperes Religiosi, quia non sortis iniuria, & naturae necessitate; sed proprii spiritus arbritrio, & divino lucro pauperes facti sunt.

Bene vero addit: *qualium est regnum caelorum:* Nec siquidem nobiles in Evangelio promissae coronae naturae conditione, sed electione, & arbitrio pauperes intuetur.

At si quis pauperes spiritu hic iuxta priorem sensum positos velit, phrasim extendat oportebit: ut Augustinus non presse humiles, sed late tales, quorum scilicet nomine omnes timentes Deum, honesti, & pii intelligantur inspexerit.

(*k*) *Erant autem ex eis, quos &c.* = Ita BB. MS. optimus S. Cr. Ecs. Car. 2. S. Mar. Sed Vet. Am. Er. Lov. Som. Wangn. quibus suffragatur MS. Ricar. *Erat*. Non quidem perperam, si proximus vel antecedens, vel subsequens sermo inspiciatur. At cum MSS. constanter praeferant, *Erant*, dicendum est, interruptione regressum fieri ad superiorem sermonem. Unde & Baronius ad annum 385. n. 3. *Ex qua adeo duo viri nobiles, agentes in rebus profecerant &c.*

Ut

(1) Matt. 5. 3.
(2) Eccl. 1. 14. sec. LXX.
(3) Lov. cum 4. MSS. *inflatum*. Ceteri codices, *inflantem*.

Ut Agentium in rebus munus deprehendas, *Pherepones* haec tibi enuntiat = Hi erant Principes nuncii per „ Provincias negotiorum causa, de qui„ bus vide *Guidonem Pancirollum* ad „ notitiam Dignitatum Orientis caput „ LXV.] Nisi quidquam addat *Pherepones*, iidem sumus qui ante; quod enim protulit, iam ex ipsis Augustini verbis deprehenderamus.

Agentium in rebus munus longe nobilissimum, quod Senatorius splendor, & privilegia insignia comitabantur. *Principatus officium*; *Principatus Agentium*. Horum quinque gradus erant. *Ducenarii*; *Centenarii*; *Biarchi*; *Circitores*; *Equites*; Reliqui vero *Tyrones* dicebantur. Erat Agentium, sicut & reliquorum, qui in Palatio militabant, schola quaedam, seu collegium, matricula, certo & statuto numero. *Primates*, seu, *Primi scholarum* emeriti milites creabantur, velut in iugis laboris praemium, magnique iudicii pluribus in discriminibus cogniti, & longa experientia probati. Si plura de his desideras, vide lib. 6. Codicis Theodosiani cum Perpetuis Commentariis Iacobi Gothofredi, titulis 27., & 28. tom. 2.

(*l*) *Et quando istud erit*? = Eadem ratione qua Benedictinis, haec lectio nobis adrisit; inquiunt enim = In ple„ risque editis, *Et quamdiu*. At in me„ lioribus MSS. & Arn. *Et quando*. „ Malumus ut Antithesis servetur: quia „ in sequente membro dicitur, *ecce* „ *nunc fio*.] Nobiscum sunt etiam 3. MSS. Med. optimus S. Cr. unus S. Mar. Car. Fes. At editis puta Vet. Am. Er. Lov. Som. Wangn. suffragantur etiam MSS. Med. & Ricar.

Apud Benedictinos tum in *Pherepoui*, tum in Veneta editione, ut etiam apud Vet. MS. Med. & optimum S. Cr. pro *istud*, habetur, *istuc*: forte quia sermo motum ad locum complectebatur, *Et per quot pericula pervenitur &c.* Aut vetusti codices *istuc* sumebant pro *istud*: Plautus enim Curcul. 1. 1. 32. *Istuc verbi quid est*? Terentius Eun. 5. 1. 14. *Istuccine interminata sum hinc abiens tibi*?

Adhaerere se socium &c. = Ita iidem Patres, nihil hic commonentes, sed in *Syllabo codicum*, *ad quos de novo &c.* = Lov. *adhaerere se socio*. MSS. „ *socium*] Cum Lov. sunt Vet. Er. Som. Wangn. optimus MS. S. Cr. et Ricar. At praeferunt datam lectionem MSS. 2. S. Mar. Fes. & Car.

Fleuerunt se tamen, ut dicebat = Ita Vet. Basil. Lov. Wangn. BB. MS. optimus S. Cr. MS. S. Mar. Fes. Car. At Er. Som. non intoleranter, *ut decebat*. MS. Ricar. *ut dicebant* MS. S. Mar. manifesta oscitantia *ut decedebat*.

(*m*) *Trahentes cor in terra*. = Duplex metaphorae huius sensus haberi potest; Aut quod religioso pudore subfusi; Aut quod a terrenarum rerum amore non prorsus expediti in Palatium abierint. Posteriorem expositionem longe praeferendam esse ostendunt verba sequentia, *Illi autem affigentes cor in Caelo &c.* Similis phrasis ad significandum terrenarum rerum amorem familiaris est Augustino. Vide, si placet S. Doctorem Epist. 85. (Alias, 216) ad Paulum episc. n. 2. seu sub finem. In Psal. 31. enar. 2. ad v. 8. n. 21. In Psal. 39 n. 10. & in 148. n. 4. & 5.

(*n*) *Et ambo habebant sponsas* = Uxores nempe, cum quibus non adhuc congressi erant. Locum hunc commendant Theologi ad ostendendum matrimonium ratum, non consummatum religiosa professione dissolvi. Quod quidem fidei dogma est; Unde Tridentium Sess. 24. c. 6. *Si quis dixerit matrimonium ratum, & non consummatum per solemnem religionis professionem alterius coniugis non dirimi, anathema sit*: Et ante Tridentium Alexander 3. in Concil 3. Lateran. in append. par. 5. c. 1. Innoc. 3. c. *ex parte*, de convers. coniug. Epiphanius, Ambrosius, Metodius, Gregorius Magnus, Beda &c.

Quod aliud inspiciens (ut nuptias scilicet improbaret) ipse Faustus Manichaeus Pauli, atque Theclae facto stabiliit: qui lib. 30. apud Augustinum eius blasphemias retundentem c. 4. ita loquitur = Si vero favere huic quoque „ proposito, & non reluctari volenti, „ id quoque doctrinam putatis esse dae„ moniorum, taceo nunc vestrum pe„ riculum, ipsi iam timeo Apostolo, ne „ daemoniorum doctrinam intulisse tunc „ Iconium videatur, cum Theclam op„ p gneratam iam thalamo, in amorem „ sermone suo perpetuae virginitatis in„ cendit.] Quod ad rem nostram libenter Augustinus fatetur; illud tantum contendens, ea ex re aliisque nuptias virginitati posthabendas inferri: at non vero improbandas, ut ille cum suis blasphemabat.

Quot autem Protestantium, ceterorumque iuniorum haereticorum machinae vel hoc uno capite prosternantur, nemo est qui non videat.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CA.

A. Ch. 386.
Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT VII.

ARGUMENTUM.

Tam pio Pontitiani adloquio religioso pudore subfusus, vitae suae scenas, & vanitates magnis animi sensibus meditatur. Iam enim ab anno aetatis suae decimo-nono Ciceronis Hortensio in altioris sapientiae studia inflammatus, terrenarum rerum amore adhuc implicatus ibat. Tota adolescentia miser, at maxime in eius exordiis, quum feminae blanditiis insaniens, continentiam quidem, at non mox dandam a Deo postulabat. Verum haec, & manichaea superstitio, quod certus salutis portus, ad quem se reciperet, sibi minime occurreret. Nunc vero ad acre se iudicium vocat, quod vera Religione, tanta longe lateque pietate fulgente, retecta: adhuc nonnullis agatur fluctibus, eamque non magnis amplexibus teneat.

I. TU autem Domine, inter verba eius retorquebas me ad meipsum, auferens me a dorso meo, ubi me posueram, dum nollem me adtendere, & constituebas me ante faciem meam, ut viderem quam turpis essem, quam distortus, sordidus, maculosus, & ulcerosus. Et videbam, & horrebam, & quo a me fugerem non erat. Et si conabar a me avertere adspectum, narrabat ille quod narrabat. Et tu me rursus opponebas mihi, & impingebas me in oculos meos, ut invenirem iniquitatem meam, & odissem. Noveram eam, sed dissimulabam, & cohibebam (*a*), & obliviscebar.

II. Tunc vero quanto ardentius amabam illos, de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos tibi sanandos dederant, tanto exsecrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluxerant, forte duodecim anni (*b*), ex quo ab undevigesimo anno aetatis meae, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiae, & differebam, contemta foelicitate terrena, ad eam investigadam vacare, cuius non inventio, sed vel sola inquisitio iam praeponenda erat, etiam inventis thesauris regnisque gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescens miser, valde miser, in exordio ipsius adolescentiae etiam petieram a te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem, & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito sanares a morbo concupiscentiae, quam malebam expleri, quam exstingui. Et ieram per vias pravas superstitione sacrilega, non quidem certus in ea, sed quasi praeponens eam ceteris (*c*), quae non pie quaerebam, sed inimice oppugnabam.

III. Et putaveram me propterea differre de die in diem, contemta spe saeculi te solum sequi: quia non mihi adparebat certum aliquid, quo dirigerem cursum meum. Et venerat dies, quo nudarer mihi, & increparet in me conscientia mea: Ubi est lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abiicere sarcinam vanitatis. Ecce iam certum est, & illa te adhuc premit, humerisque liberioribus pennas recipiunt, qui (*d*) neque ita inquirendo adtriti sunt, nec decennio & amplius ista meditati.

ti. Ita rodebar intus & confundebar pudore horribili vehementer, cum Pontitianus talia loqueretur. Terminato autem fermone, & cauſſa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quae non in me dixi? Quibus ſententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut ſequeretur me conantem poſt te ire? Et renitebatur, recuſabat (c), & non ſe excuſabat. Conſumta erant & convicta argumenta omnia, remanſerat muta trepidatio, & quaſi mortem reformidabat reſtringi a fluxu conſuetudinis quo tabeſcebat in mortem.

A.Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(a) *Et cobibebam.* = BB. [obſcure in hac controverſia loquuntur: ſiquidem in textu tum editionis *Phereponianae*, tum Venetae habent, *connivebam*. Sed admonent. = Lov. in quatuor e ſuis „ MSS. legebant, *convivebam*. Nos in „ noſtris reperimus, *conbibebam*. Nem„ pe ſuam iniquitatem ſecum habebat, „ convivebat, & tamen obliviſcebatur.] Habent *convivebam* etiam Er. Som. & Wangn. At nobiſcum ſunt Am. Baſil. MS. optimus S. Cr. Feſ. Car. Et quidem ſenſus eſt obvius, opponebat enim Deus Auguſtino iniquitatem; hic autem cohibebat, ne ea pungeretur, ne cogeretur eam excutere; ut ſolent paſſim peccatores. Nec probamus Benedictinorum explicationem; *& tamen obliviſcebatur*. Quin immo ideo diſſimulabat, cohibebat, ut eius obliviſceretur; nempe ut horridam eius faciem, qua mordebatur, propulſaret. MS. Ricar. eſt cum MSS. Lov.

Dicit autem ſuum peccatum ſibi a Deo obiectum fuiſſe, illud forte Pſal. 50. v. 5. inſpiciens, *Et peccatum meum contra me eſt ſemper*; de quo ipſe ſuo loco t. 4. ſcilicet, n. 8.

(b) *Forte duodecim anni.* = Hocce teſtimonio, chronologia, quam exhibemus, videtur everſa: Si enim quum Pontitianum audivit, ab anno decimo-nono duodecim fluxerant: tum igitur annum trigeſimum primum agebat. Vide Baron. ad an. 385. n. 3. & 4. At quum omnes Eruditi conveniant anno aetatis ſuae trigeſimo-ſecundo Auguſtinum ad Deum converſum; & haec imminente converſione contigiſſe manifeſtum ſit: dicendum erit duodecim annos prorſus expletos, & quidem a decimo-nono omnino exeunte incoeptos; adeoque Pontitiani colloquii tempore S. Doctorem annum trigeſimum-ſecundum ingreſſum. Audi BB. in Vita S. D. lib. 2. c. 7. n. 6. de difficultate hac diſſerentes. = Alio „ quoque ex loco exſurgere ſcrupulus „ poteſt: nimirum cum ad Chriſtum „ converſus eſt, multi iam, ut in Con„ feſſionum libris tradit, effluxerant an„ ni, *forte duodecim*, ex quo Cice„ ronis Hortenſium undeviceſimo aetatis „ ſuae anno legerat. Huius porro ſcru„ puli amovendi ratio nulla eſt po„ tior, quam quae ab Auguſtino ſug„ geritur, qui voce adiuncta *forte*, ſa„ tis indicat eo loci ſe accurate, & ad „ amuſſim non loqui; ut nec eodem „ fere loco, cum illud ipſum tempus „ *decennio, & amplius* exprimit. In ſuis „ autem Soliloquiis(1), quae ut diximus, „ paulo poſt ſuam converſionem ſcripſit, „ quatuordecim fere annos effluxiſſe te„ ſtatur. Attamen Baronius hoc uno „ Confeſſionum loco innixus, Auguſtini „ converſionem anno aetatis eius primo, „ & trigeſimo, Chriſti trecenteſimo octo„ geſimo quinto repoſuit. Unde bien„ nium, & aliquot inſuper menſes inter „ converſionem eius, & baptiſmum in„ terponere coactus eſt. Verum ex di„ ctis perſpicuum relinquitur id nequa„ quam poſſe propugnari &c. „

Immo etſi Auguſtini teſtimonium exacte ſumatur, in tuto ſumus: Verbum enim *effluxerant* annos illos prorſus conſummatos oſtendit; tres autem illae voces, *ex quo ab*, fieri eius temporis calculum ab ineunte ante anno decimum-nonum conſequente, vigeſimo ſcilicet, ſtatim inſinuant.

(c) *Sed quaſi praeponens eam ceteris* = Ita Vet. Am. Lov. Som. novem e noſtris MSS. & noviſſime BB. At. MS. ab iis viſus, & Er. *eam certis*. Commentarius lectionem etiam confirmabit. Dicit videlicet, nedum per vias pravas, concupiſcentiae nempe, & vanitatis ſe iviſſe: ſed &, quod deterius fuit, *ſuperſtitione ſacrilega*, ideſt Manichaea, ut in ipſo capitis ſummario deteximus; Non quidem velut certus in ea, ut enim op-

(1) L. 1. c. 10. n. 17.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

opportunis locis observavimus, circa veritatem religionis Manichaeorum semper nutavit: sed eam interim ceteris praeferens.

Quod sequitur: *quae non pie quaerebam, sed &c.* eumdem sensum habet ac verba l. 6. c. 4. n. 1. *Cum ergo nescirem quomodo ... pulsans proponerem quomodo &c. Cum Catholicam tuam caetis contentionibus accusarem &c.*

(*d*) *Humerisque liberioribus pennas recipiunt qui &c.* = *Pherreponus* Platonis phrasim hic ab Augustino inspectam sub improperii colore adserit; Et quidem ipso Philosophi textu Graece, & Latine recitato: ut nempe & Graecae linguae se non prorsus ignarum proderet, sat enim erat dare Latine, ne iniusto onere Augustini paginae gravarentur, quas ipse *Pherreponus* ne gravaret, altissima & prorsus necessaria, ut saepe vidimus, aut uno vel altero verbo nihil significante tetigit, aut prorsus omisit. En igitur *Pherreponi*, & Platonis verba, prorsus superfluis tantummodo omissis. = Haec „ Augustinus ex Platonismo suo. Plato „ enim in Phaedro docet &c. *animam „ perfecta dum est, & alata in sublimi „ volare, & universum mundum admi- „ nistrare; cui vero alae defluxerunt, „ eam ferri donec solidum quidpiam ar- „ ripuerit.* Non multo post p. 345. Ed. „ Gen. Ficini &c. *In idem enim, unde „ profecta est, unaquaeque anima non re- „ dit, decem millibus annorum (neque „ enim recuperat alas ante tantum tem- „ pus) excepta eius, qui philosophatus „ est sine fuco, aut cum sapientiae stu- „ dio pueros amavit.* Sic postea eius „ Discipuli vulgo loquuti sunt, eosque „ imitati Christiani resipiscentiam voca- „ runt *novarum alarum exertum*, ut „ hic Augustinus. Hinc & Chrysosto- „ mus &c. Vide thesaurum Ecclesiast. „ Ioan. Caspari Sviceri. „

Quae hic Augustini culpa: cur verbis illis, *ex Platonismo suo*, rabiem, contemtumque spirantibus excipiatur, non videmus. Te, *Pherrepone*, teste, Augustini phrasis est Chrysostomi, & omnium etiam antiquorum Christianorum; Quid ergo de Augustino doles? Is profecto est in tuto. Tuae ergo querelae sunt in Christianorum coetum! Ad iudicium trahis omnes Christianos, quod sublato ab Aegyptiis auro Templum Dei exornaverint, quod eleganti Philosophi metaphora apte, suaviter, & iocunde nostrae Legis sacramentum expresserint!

At longe aequius, & pietate videlicet, & ratione suadentibus, arbitramur nos ab Augustino, non Platonis, sed Spiritus-Sancti inspectas metaphoras, qui Davidis ore Psal. 54. v. 7. *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, & volabo, & requiescam?* Psal. 103. v. 3. *Qui ambulas super pennas ventorum.* Ad primum locum S. Doctor n. 8. = „ Videt se sine pennis, an potius li- „ gatis pennis? Si desunt, dentur: Si „ ligatae sunt, solvantur: quia etiam „ qui solvit pennas avi, aut dat, aut „ reddit illi pennas suas. Non enim ha- „ bebat eas tamquam suas, quibus vo- „ lare non poterat. Ligatae pennae o- „ nus faciunt &c] Ad alterum n. 13. = „ Et quid hic accipimus, *Adscendit „ super pennas ventorum*? Diximus be- „ ne accipi figurate ventos animas. „ Pennae ventorum, pennae animarum „ quae sunt, nisi a quibus sursum ad- „ tolluntur? Pennae ergo animarum vir- „ tutes, bona opera recte-facta. In „ duabus alis habent omnes pennas: „ omnia enim praecepta in duobus prae- „ ceptis sunt. Quisquis dilexerit Deum, „ & proximum animam habet penna- „ tam, liberis alis, sancto amore volan- „ tem ad Dominum. Quicumque im- „ plicatur amore carnali, viscum habet „ in pennis. Nam si anima non habet „ alas, & pennas, unde ille gemens „ in tribulationibus dicit, *Quis dabit „ mihi pennas &c.*] Vide etiam, si vacat, eumdem in Psal. 137. v. 2. n. 4. & in Psal. 138. v. 9. n. 12.

Nunc non quidem doctum, sed bonae mentis iudicem postulamus; Quid censendum: Ex recondita, & particulari: vel potius ex notissima, atque trita phrasi Augustinum loquutum? Ecclesiasticum maxime pium hominem, Sacrarum Scripturarum studiis immersum, & ante Deum positum, Platonis, vel potius Davidis sermonem meditatum?

Tu autem *Pherrepone* dic nobis: Honeste, an foede Augustinus Platonis conceptum advocasset? Si honeste: quid latras, *ex Platonismo suo*? si foede: cur religiosum virum ad ethnicos Scriptores vel obtorto collo trahis, quem adeo commode in Divinis phrasibus relinquere poteras?

Nec autem ea Augustini verba presse proprieque poenitentiam intuentur: sed antecedentibus, posterioribusque adtentis, huncce sensum habere dicendum est: Faciliusque pennis adsumtis, & carnalibus atque terrenis ad spiritalia, & caelestia advolant qui &c. Est enim Augustini perpetuus gemitus, ne-

nequivisse se a carnalibus, atque terrenis divelli.

(c) *Et renitebatur, recusabat &c.* = Ita communiter editi, & MSS. codices cum Benedictinis: qui tamen in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* haec nobis dicunt. = MSS. Angl. *Et retinebatur*, recusabat &c. Alii, *renitebatur*.] MSS. Anglicani tamen a communi nos lectione minime avertere possunt, quam commendant elegantia, ratioque presse dicendi; Est enim lucta Augustinum inter, & animam eius: quam optime, *renitebatur*, non ita tamen, *retinebatur*, ut patet, significat.

Itali n. 2. legunt: *Eran già meco passati quasi dodici anni, dacchè &c.* Non inquit Augustinus, fere, sed, *forte*. Et quidem non *quasi*, sed prorsus duodecim anni elapsi erant: ut suo loco observavimus.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

C A P U T VIII.

A R G U M E N T U M.

Tam acri, & salutari pectoris rixa totus concitatus, Alypium invadit, & omni orationis impetu, qua voce, qua fronte, qua oculis, ceterisque exterioribus motibus interioris hominis mirum in modum commoti alta sensa pingentibus illud edisserit: Indecens videri prorsus ac turpe, se tot excultos doctrinis ad Caeleste Regnum non posse adsurgere, quod tam facile, & bene rudes homines raperent. His aestibus ut liberum aditum faceret, in hortulum abscessit hospitii: quo utebatur Alypium interim pede post pedem sequentem haud prohibens, quod compertum haberet tanti amici praesentia magnum secretum non violari. Ibi vero plura in se vario argumento religiosa improperia, ex eo sumpta maxime, quod usque tum frigidi velle, & cunctatione lusisset: quum ingenua integra voluntas laqueos quoslibet frangat.

I. TUm in illa grandi rixa interioris domus meae, quam fortiter excitaveram cum anima mea in cubiculo nostro corde meo, tam vultu, quam mente turbatus (*a*), invado Alypium, & exclamo, Quid patimur? quid est hoc? quid audisti? Surgunt indocti & Caelum rapiunt; & nos (*b*) cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne & sanguine! An quia praecesserunt pudet sequi, & non pudet nec saltem sequi? Dixi nescio quae talia, & abripuit me ab illo aestus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim solita sonabam, plusque loquebantur animum meum frons, genae, oculi, color, modus vocis, quam verba quae promebam. Hortulus quidam erat hospitii nostri, quo nos utebamur sicut tota domo: nam hospes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem, quam mecum adgressus eram, donec exiret qua tu sciebas: ego autem non, sed tantum insaniebam salubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali essem, & ignarus quid boni post paululum futurus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alypius pede post pedem (*c*). Neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat (*d*). Aut quando me sic affectum desereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab aedibus: ego fremebam spiritus indignans turbulentissima indigna-

A.Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

tione, quod non irem in placitum & pactum tecum, Deus meus, in quod eundum eſſe omnia oſſa mea clamabant (e) & in caelum tollebant laudibus, & non illuc ibatur navibus, aut quadrigis, aut pedibus quantum ſaltem de domo in eum locum ieram, ubi ſedebamus. Nam non ſolum ire, verum etiam pervenire illuc, nihil erat aliud quam velle ire, ſed velle fortiter & integre; non ſemiſauciam hac atque hac verſare & iactare voluntatem, parte adſurgentem, cum alia parte alibi iacente cadentem, luctantem (f).

II. Denique tam multa faciebam corpore in ipſis cunctationis aeſtibus, quae aliquando volunt homines, & non valent, ſi aut ipſa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel reſoluta languore, vel quoquomodo impedita ſint. Si vulſi capillum, ſi percuſſi frontem, ſi conſertis digitis amplexatus ſum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, ſi mobilitas membrorum non obſequeretur. Tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod poſſe; & non faciebam, quod & incomparabili affectu amplius mihi placebat, & mox ut vellem poſſem, quia mox ut vellem utique vellem. Ibi enim facultas ea quae voluntas, & ipſum velle iam facere erat, & tamen non fiebat: faciliuſque obtemperabat corpus tenuiſſimae voluntati animae, ut ad nutum mentis membra moverentur, quam ipſa ſibi anima ad voluntatem ſuam magnam (g) in ſola voluntate perficiendam.

(a) *Tam vultu, quam mente turbatus:* = Quid mirum? Si crimen vultu celare non poſſumus: cur nobiliſſimos Sancti-Spiritus ſtimulos? *Heu quam difficile eſt, crimen non prodere vultu* (1)? Cleantes apud Diogenem. Immo Spiritus-Sanctus Prov. 17. 24. *In facie prudentis lucet ſapientia*. & Eccleſ. 8. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius*. Et haec de ſapientiae habitu, de aquis perpetuo aequali motu currentibus; Cur ergo non ſe prodat torrens ſubito atque tumultuario fragore inundans? Haec autem fuit ultima ſumma criſis, qua Auguſtinus prorſus convaluit.

(b) *Surgunt indocti, & Caelum rapiunt: & nos &c.* = Divinum graviſſimumque monitum hocce magno plauſu a cunctis Chriſtianis exceptum eſt: & ſummorum virorum animos mox occupavit. Unde Cyrillus Alexandrinus aetati S. Doctoris ſubpar, utpote qui obiit anno D. 444. aut ad ſummum 445. lib. 5. in Ioann. c. 12. ante finem = Quem non merito terreant haec „ Auguſtini verba? Idiotae, & ſimplices caelum rapiunt: nos autem docti „ cum ſcientiis noſtris ad inferna demergimur: cum ſcilicet nos inflant, „ & non aedificant. Nimirum acerbior „ eos manet poſt mortem damnatio, „ qui legem noverunt, & ſecundum „ illam non operantur, quam aliorum „ &c.] Eucherius Lugdunenſis Epiſcopus, qui vivere deſiit circa an. 454. Epiſt. Paraenetica ad Valerianum cognatum ſuum (quam ſummis laudibus effert Eraſmus) de vita ſolitar. &c. ex receſſu prope Lirinum an. 432. ſcripta, circa med. = Dixerant credo & hi „ (Cyprianus, Minutius, Firmianus, „ Ambroſius, *& alii quos nominaverat*) „ ſibi quod quidam noſtrum ait. cum „ ſe a ſaeculo in hanc beatiorem vitam hoc „ velut ſtimulo concitaret: dixerant credo, quid eſt hoc? Surgunt indocti: „ & caelum rapiunt: & nos cum doctrinis „ noſtris ecce ubi in carne volutamur, „ & ſanguine! Dixerant iſtud: & idcirco ipſi poſtea vim intulerunt regno.

(c) *Pede poſt pedem.* = Ita BB. & MSS. ab ipſis viſi. Nec non MSS. 2. S. Cr. unus Med. unus S. Mar. Ricar. & Car. At Vet. Am. Er. cum aliis editis, & MSS. 3. Med. Feſ. & uno S. Mar. *pedem poſt pedem*. Quaſi ſubintelligatur, *poneret*. Sed nitidior eſt noſtra lectio: in qua verbum *ſequutus*, vel, *ſequebatur* ſupplendum eſt. Et ſit
ſen

(1) Vide Plin. Sen. lib. 18.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

ſenſus; pede ſuo pedem meum ſequutus. Ut eſt illud apud nos Italos: *Tender dietro alle tacche*.

Phereponus tanto emergente arcano ſibi tacendum non cenſuit: unde: *Veſtigia mea proxime ſequutus &c. quaſi dixeris, ſingulis pedibus in antecedentis veſtigiis poſitis*. Innuit ſcilicet etiam quibus vocibus id Graece dicatur.

Quis abſque *Pherepono* dictum, vulgi etiam ore tritum tenere poterat? Et cur praedicare, quomodo id Graeca lingua exprimatur? Anne ſumus in vocabulo Graeco Latino? Cinenſis ergo linguae gnarus addere debet, quibus vocibus id Cinenſes ſignificare ſoleant? Tantus ne pruritus orbi detegendi, aliquot te *Pherepone* Graecas voces didiciſſe? Sed & decocti duobus teruncii: & pannoſi caprarum pilis inſlantur.

Nunc iterum ad nos; Inquit Matthaeus c. 26. v. 58. *Petrus autem ſequebatur eum a longe . . . ut videret finem*. Et inquies tu: Alipyus autem ſequebatur Auguſtinum e proximo uſque in hortulum, ut videret finem. Petrus nempe ut videret finem tragoediae; Alypius ut videret finem gaudiorum. An non vero vel animo dicebat Alypius Auguſtino, quod expreſſe Ruth ſocrui ſuae Noemi: *Quocumque perrexeris, pergam . . . Deus tuus, Deus meus &c.* (1)

(*d*) *Neque enim ſecretum meum non erat, ubi ille aderat*. = Monet etiam Spiritus-Sanctus Prov. 25, 9. *Cauſam tuam tracta cum amico tuo; & ſecretum extraneo ne reveles*. Praeclare in hanc rem diſſerit Caeſar Spezianus S. Caroli Borromaei miniſter, Navarrae, & inde Cremonae patriae ſuae Epiſcopus, Sedis Apoſtol. ad Hiſpan. & inde Vien. nuntius, qui monito 97. = E' coſa molto certa, e manifeſta, che dove non è confidenza, non può eſſere vera, e buona amicizia, quantunque atti amorevoli, ed eſtrinſeci ſi vedano dall' una, e dall'altra parte. Parimente è anco vero, che dove è ſuperbia, non può mai eſſere confidenza: perchè il ſuperbo non s' abbaſſerà mai a dire le coſe ſue: maſſimamente quelle, che ſapute, potranno ſecondo il ſuo penſiero nuocere, a quella opinione, in cui egli crede d' eſſere, o vorria eſſer tenuto. Però non vi fidate d'amicizia di diffidenti: nè meno della confidenza del ſuperbo, perchè facendo altrimenti, ne rimarrete per lo più ingannati.

Nonnulli tamen natura ingenui, proprii ſecreti facti ſunt tenaces, quod multa experientia amicorum aut nullam, aut nimis inconſtantem fidem deprehenderint: juxta illud Virgil. 4. Aeneid. *Nuſquam tuta fides*. Epicarmi monito, non integra amplitudine bono fere obedire coacti: *Sobrius eſto; & memento fidere nulli*. Ceterum malae fidei amicos illos increpat Deus ipſe Eccleſ. 27, v. 17., & 24. *Qui denunciat arcana amici, fidem perdit, & non inveniet amicum ad animum ſuum*. = *Denudare amici myſteria, deſperatio eſt animae infelicis*.

(*e*) *In quod eundum eſſe, omnia oſſa mea clamabant* =. Illud Davidis Pſ. 34. 10. intuetur: *Omnia oſſa mea dicent: Domine quis ſimilis tibi?* In quod S. D. Serm. 1. n. 14. poſt med. *Oſſa dicuntur in corpore Domini omnes iuſti, firmi corde, fortes, nullis perſecutionibus, & tentationibus cedentes ad conſentiendum malo*.

Senſus igitur erit: E terris ad Caelum, ad Deum cor elevandum omnes iuſti, & fortes, Simplicianus, Ponticianus, Victorinus, Antonius, duo Imperatoris Aulici aut voce, aut facto clamabant.

(*f*) *Parte adſurgentem: cum alia parte alibi iacente cadentem, luctantem*. = Sequimur Corbeienſem vetuſtum codicem a BB laudatum: qui in *Syllabo codicum*, ad quos de novo &c. addunt: = Angl. duo: *parte aſſurgentem cum alia &c.*] Ipſi vero legunt; *parte aſſurgente, cum alia parte cadente luctantem*. Hic docti Patres haud fuere diligentiſſimi: laudantes tantum Corb. cod. quaſi reliqui omnes conveniant: cum tamen nedum MSS. ſed & editorum mira ſit diſcrepantia, ut ſtatim patebit. Am. & Er. *partem aſſurgentem cum alia parte cadente luctantem*. Som. & Wang. *hac parte aſſurgentem &c.* MSS. S. Mar. *parte aſſurgente cum alia parte cadente. Denique luctantem*. Cum BB. ſunt Baſil. Car. & Feſ. Ea verba codicis Cor. *alibi iacente* in nullo e noſtris MSS. reperimus. His praeciſis, nobiſcum ſunt Vet. MSS. optimus S. Cr. Ricar. quibus addere potes, ut vides, MSS. Anglic. Som. & Wang. Niſi quod nullus codex a nobis viſus habet, *cadentem*, ſed omnes, *cadente*: unde &

Aaaa 2 cir-

(1) Ruth. c. 1. a v. 16.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

circa hoc, sicut & circa verba, *alibi iacente*, tota fides sit penes cod. Corb.

Commentarius lectionem selectam stabiliet; etsi non inficiemur, aut bene, aut dure & barbare lectiones omnes in eumdem sensum abire. Dixerat igitur velle suum facto destitutum, quod minime acre esset, & integrum *sed velle fortiter, & integre, non &c.* Nunc id graphice pingit: Voluntas a semetipsa divisa, & velut duobus fluctibus acta, cum una parte adsurgebat, elevabatur ad Divina; At simul cum altera parte, terrenis adhuc adhaerente cadebat: At non cadebat prorsus: ita enim fere fuisset qui olim: sed aegre aliqua resistentia, & lucta. Haec ex contextu nata codicis Corb. lectione aptius significari videntur.

Ad hoc vero caput, sicut & sequens Ianfenium provocamus; Annonne Augustinus sui ipsius interpres? Quomodo ex Augustino volentibus, atque conantibus Dei praecepta sunt impossibilia: si ipsomet teste, arbitrium suum in duas voluntates caelestem, atque terrenam secreverat: & simul, & semel utrique connivebat, & blandiebatur; seu ambas (eo quod poscebatur ostenso, & mox retracto) defraudabat?

(g) *Ad voluntatem suam magnam &c.* = Adstipulamur BB. qui ita loquuntur in imo margine. = Lov. Som. „ Bl. f. *ad voluptatem suam*; corrupte, „ nam de perficienda voluntate loqui- „ tur Augustinus. Et vero in MSS. „ nullo fere excepto, in antiquioribus „ editionibus, & Am. habetur, *ad vo- „ luntatem suam*.] Corruptam lectionem praeferunt etiam Vet. & Wang. Genuinam vero MS. S. Mar. Ricar. optimus S. Cr. Fef. & Car. Am. &c.

Itali, qui mendosam lectionem sequuntur, turpiori alia ratione textum corrumpunt: *quel suo sommo piacere, che unicamente dalla volontà dipendeva.* Non dicit Augustinus, *a sola*, sed, *in sola*. Et aliud est, voluntate pendere: aliudque, in voluntate perfici. Miratur autem Augustinus, tam bene voluntatis placita in alienis consummanda exsequutioni mandari; Tantamque reluctantiam occurrere in iis, quae nedum a voluntate pendent: sed in ipsa quoque sola perficiuntur.

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Incoeptam quaestionem amplificat; Portentum nempe videri, animi nutibus tam bene, & mox ipsa membra corporis obsequi: animum autem ipsum reluctari. At id disputationis non tam serio, quam ad ingenii exercitationem; mox enim sermonem colligens, concludit: Non id monstrum esse, sed animi aegritudinem, qui a seipso divisus, & in duas voluntates distractus, auctoritatis suae plenitudinem minime exserit.

UNde hoc mostrum, & quare istud? Luceat misericordia tua, & interrogem si forte mihi respondere possint latebrae poenarum hominum, & tenebrosissimae contritiones filiorum Adam. Unde hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus corpori, & paretur statim; imperat animus sibi, & resistitur. Imperat animus ut moveatur manus, & tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium: & animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Unde hoc monstrum, & quare istud? Imperat, inquam ut velit, qui non imperaret nisi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult; non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum non fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniam voluntas imperat ut sit voluntas, nec alia, sed ipsa. Non utique plena imperat, ideo non est quod imperat. Nam si ple-

plena eſſet, nec imperaret ut eſſet, quia iam eſſet. Non igitur monſtrum partim velle, partim nolle; ſed aegritudo animi eſt, quia non totus adſurgit veritate ſublevatus, conſuetudine praegravatus. Et ideo ſunt duae voluntates, quia una earum tota non eſt, & hoc adeſt alteri quod deeſt alteri (*a*).

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(*a*) *Et hoc adeſt alteri, quod deeſt alteri*. = Quid ergo agendum erat? integra adhuc voluntas aderat, ſed diviſa: quod dabatur malae, retrahendum erat: & mox completa bona, totum hominem moderaretur, & regeret.

Commode hic ad Italos traductores divertimus: *In tanto egli comanda, in quanto che vuole che s'ubbidiſca, dunque &c.* Male: verbum enim *vult*, non ad obedientiam, ſed, ad imperium refertur; ſeu, in ipſo ſiſtit. Ut patet ex concluſione, quam infert, & eſt ſenſus; In tantum imperat, in quantum vult; vel: Ipſum imperare, eſt velle: *In tanto comanda, in quanto vuole; ovvero: Il comandare è un volere.*] *S'ella appien comandaſſe, appena comanderebbe, che il ſuo comando già ſarebbe eſeguito.* Corrumpitur hic textus, & argumentum. Eſt enim manifeſtus ſenſus: Voluntatem hic plenam haud eſſe: nam cum voluntas imperet, ut accedat voluntas: ſi haec integra adeſſet, quid imperaret, quid cuperet? Sic vertendum erat: *Poichè ſe la volontà foſſe piena, non comanderebbe che la ſteſſa volontà vi foſſe: conciosſiachè con eſſer piena, già vi ſarebbe.*

Franciſcus Mayro ad c. 7. n. 2. ſic loquitur. = Quintum dictum eſt: „ *Ego adoleſcens dixeram, da mihi caſtitatem &c. malebam expleri, quam* „ *extingui*. Ex quo dicto accipitur documentum mirandae humilitatis in Auguſtino, qui ſuas fœditates ita confeſſus eſt publice toti mundo, ut „ ipſum librum in memoriam ſuorum „ vitiorum perpetuam omnibus relinqueret.

Tam ſero ſoporem excutis? Quaſi hic tantum, aut hic primum S. Doctor infirmitates ſuas proderet! Quin immo iamiam illuceſcit dies, & trucis noctis ſpectra recedunt.

CA-

A.Ch. 386.
Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Ne ex iis quae de voluntatis divisione disseruit, quidquam ad suam ipsorum caussam datum Manichaei arbitrentur; ad eos nunc divertit, acerrima disputatione ostendens, Perperam, & etiam fatue ex duabus in stabiliendo voluntatibus, duarum mentium naturas duas, bonam unam, alteram maladeduci. Seipsum eumdemque fuisse, qui volebat, qui nolebat: qui imperfecto velle, qui imperfecto nolle duas in partes distrabebatur. Et quoniam illi in ab Ecclesia, & a theatro pendula voluntate tracto errorem stabiliebant, & explicabant; ibi S. Doctor urget: & verso argumento in ipsos, aliisque haud dissimilibus exemplis additis: acutissime, & ad sensum evincit; aut id argumenti prorsus evanidum: aut non duas, bonam unam, alteram malam: sed utriusque generis innumeras voluntates homini adserendas.

I. PEreant a facie tua Deus (1), sicuti pereunt vaniloqui & mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse adseverant, unam bonam, alteram malam. Ipsi vere mali sunt (*a*), cum ista mala sentiunt, & iidem ipsi boni erunt, si vera senserint, verisque consenserint, ut dicat eis Apostolus tuus: Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino (2). Isti enim dum volunt esse lux, non in Domino, sed in seipsis, putando animae naturam hoc esse quod Deus est, ita facti sunt densiores tenebrae (*b*): quoniam longius a te recesserunt horrenda arrogantia, a te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum (3). Adtendite quid dicatis, & erubscite, & accedite ad eum, & illuminamini, & vultus vestri non erubescent (4). Ego cum deliberabam ut iam servirem Domino Deo meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, & dissipabar a meipso. Et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat (*c*), nec tamen ostendebat naturam mentis alienae, sed poenam meae. Et ideo non iam ego operabar illam, sed quod habitabat in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

II. Nam si tot sunt contrariae naturae, quot voluntates sibi resistunt; non iam duae, sed plures erunt. Si deliberet quisquam utrum ad conventiculum eorum pergat, an ad theatrum: clamant isti, Ecce duae naturae, una bona hac ducit, altera mala illac reducit. Nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quae ad illos ducit, & quae ad theatrum reducit. Sed non credunt nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquam nostrum deliberet, & se-

(1) Psal. 67. 3.
(2) Ephes. 5. 8.
(3) Ioan. 1. 10.
(4) Psal. 33. 6.

& secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrum ad theatrum pergat, an ad ecclesiam nostram, nonne & isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur, quod nolunt, bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis eius imbuti sunt atque detinentur: aut duas malas naturas, & duas malas mentes in uno homine confligere putabunt; & non erit verum quod solent dicere, unam bonam, & alteram malam: aut convertentur ad verum, & non negabunt cum quisque deliberat animam unam diversis voluntatibus aestuare.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

III. Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine uno adversari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis substantiis, & de duobus contrariis principiis contendere, unam bonam, alteram malam. Nam tu Deus verax improbas eos, & redarguis atque convincis eos, sicut in utraque mala voluntate, cum quisque deliberat utrum hominem veneno interimat an ferro: utrum fundum alienum illum, an illum invadat, quando utrumque non potest: utrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam servet avaritia: utrum ad circum pergat, an ad theatrum, si uno die utrumque exhibeatur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena si subest occasio: addo & quartum, an ad committendum adulterium si & inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in unum articulum temporis, pariterque cupiantur omnia quae simul agi nequeunt. Discerpunt enim animum sibimet adversantibus quatuor voluntatibus vel etiam pluribus in tanta copia rerum quae appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diversarum substantiarum solent dicere: ita & in boni voluntatibus. Nam quaero ab eis, utrum bonum sit delectari lectione Apostoli, & utrum bonum sit delectari psalmo sobrio, & utrum bonum sit Evengelium disserere. Respondebunt ad singula: Bonum. Quid si ergo pariter delectent omnia simulque uno tempore? Nonne diversae voluntates distendunt cor hominis, cum deliberatur quid potissimum arripiamus? Et omnes bonae sunt, & certant secum, donec eligatur unum, quo feratur tota voluntas una, quae in plures dividebatur. Ita etiam cum aeternitas delectat superius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est non tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo discerpitur gravi molestia dum illud veritate praeponit, hoc familiaritate non punit (*d*).

(*a*) *Ipsi vere mali sunt* =. Ex physico in moralem sensum abit: dicens, Manichaeos naturam physice etiam malam in homine statuentes, malos, impios esse. De quo capitali Manichaeorum errore saepe alibi S. Doctor, & nos: Adeoque necessum minime est hic quidquam addere.

Quod inde adserit: *putantes animae naturam hoc esse, quod Deus est*: duplici ratione verum est; Docebant enim Manichaei, ut ex alibi observatis constat, animam bonam partem esse Divinae substantiae; Eamdemque animam minime posse in peccata fluere; quod Dei tantum proprium est. Cum autem nimis constet hominem labi: animam malam somniabant, in quam peccata revocarentur. Cumque & ipsorum iudicio nec anima ista a se esse posset: statuebant etiam malum deum cuius eadem anima esset opus, germen, sive particula.

Quod Ell Du Pin Novae Biblioth. Author. Eccles. t. 3. de Augustino in Psal. merito inquit: *Il apporte souvent plusieurs sens d'un meme endroit, & il fait quelquefois de longues digressions contre le schisme, ou contre les Heresies de son temps*. Nempe: Is crebo eius.

dem

A.Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

dem textus plures sensus adfert; & quandoque longis digressionibus sui temporis schismata, aut haereses impetit. Hoc inquam de his Confessionibus nos: in quibus frequentissime Augustinus contra Manichaeos haud brevibus digressionibus certat.

(*b*) *Ita facti sunt densiores tenebrae* =. Homines seipsi quidem densae tenebrae sunt; At dum arrogantia, ut Manichaei, inflantur, & in Deum cervicem erigunt, densiores tenebrae fiunt. Videlicet, se ipsis tenebrae erant: inde lucem a Deo dandam demerentur: Scholasticus diceret: Prius tenebrae erant *negative*, inde, *privative*, seu *Contrarie*. Quod quidem pulcre edisserit Ser. 67. de Verb. Matth. 11. (Alias, 8. de Verb. Dom.) c. 5. n. 8. & 9 = Si dicendo „ te esse sapientem, stultus factus es (1); „ dic te stultum, & sapiens eris &c. „ Prorsus quod ad teipsum pertinet, „ quod ad tua tenebrosus es. Quid est „ enim aliud, esse stultum, nisi esse te„ nebrosum in corde? &c. Dic quia tu „ tibi lumen non es. Ut multum, ocu„ lus es: lumen non es. Quid prodest „ patens, & sanus oculus, si lumen de„ sit? Ergo dic, a te tibi lumen non „ esse. Et clama quod scriptum est: „ *Tu illuminabis lucernam meam Domi*„ *ne* (2) *&c.* Ille (*Ioannes a Christo illu*„ *minatus*) lucerna, hoc est, res illu„ minata, accensa ut luceret. Quae ac„ cendi potest, potest & extingui. Sed „ ut non extinguatur, ventum super„ biae non patiatur &c. [Eo quod te„ nebrae erant, & lumen se putabant, „ nec illuminari potuerunt.] Sed Ethnici, contra quos hic Augustinus, turgidi erant, quod se doctos existimarent: Manichaei quia, ut diximus, animam Dei partem, lapsibus minime obnoxiam iactabant.

(*c*) *Me invito quidem fiebat*. = Illud Apost. Rom. 7. v. 15., & 16. intuetur: *Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo &c.* Id autem erat poena, ut addit: poena quidem & originalis, & etiam actualis peccati.

Sub finem cap. haec habet Franciscus Mayro. = Octavum dictum est i„ stud; Dum aeternitas delectat superius, „ & temporalis boni voluptas retentat „ inferius: eadem anima est, non tota „ voluntate hoc, aut illud volens; & „ ideo decerpitur gravi molestia, dum „ illud veritate praeponit, hoc familia„ ritate praetermittit.] Novum commentarii genus! textum excerpere ad verbum: & nec iota addito, eidem paginae, e qua fuerat desumptus, reddere.

(*d*) *Hoc familiaritate non punit*. = Ita vetustus codex Corbeiensis, & aliquot alii a BB. visi. Nec non 2. Med. unus S. Cr. Ricar. Sed totidem Med. 2. S. Cr. Car. & passim editi, quibus adhaerent BB. *non ponit*. A quibus tamen ipsum Augustini nos argumentum seiunxit: quod in eorum lectione quid velit, & inferat non videmus. Enim vero si Augustinus bonum aeternum praeferebat: bonum voluptatis interim minime ponens: seu, ut inquit Mayro, praetermittens: quid deerat? ubi certamen? ubi duae voluntates? quomodo anima in duas partes rapiebatur? adeo ut gravi molestia discerperetur? Bonum voluptatis se posuisse mille phrasibus hucusque Augustinus professus fuerat.

Dicit ergo Augustinus, eatenus animam suam discerptam, & in duas voluntates divisam, quod aeterna bona praeferens, interim delectabili inhiantem humanitatem, vel sensum non puniret, hoc est non comprimeret, non castigaret. Et id contingebat propter familiaritatem: Videlicet quod diuturno congressu adsuetus fuisset sensibilibus bonis. Recole dicta c. 7. A. & F.

Quispiam arbitrabitur *ponit* ab Augustino scriptum: prout tamen id verbum non est, *facio*, vel, *admitto*; sed ex opposito, *depono*, *relinquo*, *abiicio*: iuxta illud Virgil. 1. Aeneid. *Ponuntque ferocia Paeni corda*. Qui tamen fere de nihilo nobiscum contendet.

CA-

(1) Rom. 1. 22.

(2) Psal. 17. 29.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

Ad ſummam iam ſpiritalis languoris criſim deportatus, ſolito conſcientiam ſuam accuſabat acerbius: tenuiſſimis quidem implicitus vinculis, a Dei tamen amplexibus ſat retardatus. Vix ſcilicet ſanctitatem non tenebat: ſed quanto ei propior, tanto deterritus, priora exhorrebat: nova ſuſpenſus, & palpitans intuebatur. Solito inde candore, & mira elegantia ultimam concupiſcentiam inter ſpiritumve luctam narrat, ac pingit. Hic nugarum nugis mille ambagibus retinere ſatagentibus, ad ſolitaque invitantibus poſitis; Ad frontem vero Continentiae maieſtate blanda oratione: & omnis aetatis generiſque ſanctorum exemplis temere genitum terrorem contemnente, & ad victoriam animante. Tantae ſcenae praeſens Alypius, exitum eius tacitus praeſtolabatur.

I. SIc aegrotabam, & excruciabar accuſans memetipſum ſolito acerbius nimis, ac volvens & verſans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum quo iam exiguo tenebar, ſed tenebar tamen (*a*). Et inſtabas tu in occultis meis Domine, ſevera miſericordia, flagella ingeminans timoris, & pudoris, ne rurſus ceſſarem, & non abrumperetur idipſum exiguum & tenue quod remanſerat; & revaleſceret iterum, & me robuſtius adligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat (*b*); Et cum verbo iam ibam in placitum. Iam pene faciebam, & non faciebam: nec relabebar tamen in priſtina, ſed de proximo ſtabam, & reſpirabam: Et item conabar & paulo minus, ibi eram, & paulo minus iamiamque adtingebam & tenebam; & non ibi eram, nec adtingebam, nec tenebam haeſitans mori morti, & vitae vivere; pluſque in me valebat deterius inolitum, quam melius inſolitum: punctumque ipſum temporis quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem: ſed non recutiebat retro, nec avertebat; ſed ſuſpendebat.

II. Retinebant nugae nugarum (*c*), & vanitates vanitatum antiquae amicae meae; & ſuccutiebant veſtem meam carneam, & ſubmurmurabant, Dimittis ne nos? & a momento iſto non erimus tecum ultra in aeternum, & a momento iſto non tibi licebit hoc & illud, ultra in aeternum? Et quae ſuggerebant in eo quod dixi, hoc & illud, quae ſuggerebant, Deus meus? Avertat ab anima ſervi tui miſericordia tua: Quas ſordes ſuggerebant (*d*)? quae dedecora? Et audiebam eas iam longe minus quam dimidius, non tanquam libere contradicentes eundo in obviam, ſed veluti a dorſo muſſitantes, & diſcedentem quaſi furtim vellicantes, ut reſpicerem. Retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis, & tranſilire quo vocabar, cum diceret mihi conſuetudo violenta: Putaſne ſine iſtis poteris?

III. Sed iam tepidiſſime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

ea parte, qua intenderam faciem, & quo tranſire trepidabam, caſta dignitas Continentiae (e) ſerena & non diſſolute hilaris, honeſte blandiens ut venirem neque dubitarem, & extendens ad me ſuſcipiendum, & ampleᵭendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellae; ibi iuventus multa & omnis aetas, & graves viduae, & virgines anus; & in omnibus ipſa Continentia nequaquam ſterilis; ſed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irriſione hortatoria, quaſi diceret: Tu non poteris quod iſti, quod iſtae? An vero iſti, & iſtae in ſemetipſis poſſunt, ac non in Domino Deo ſuo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te ſtas, & non ſtas? Proiice te in eum; noli metuere, non ſe ſubtrahet ut cadas: proiice te ſecurus, excipiet, & ſanabit te. Et erubeſcebam nimis, quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, & cunᵭabundus pendebam. Et rurſus illa, quaſi diceret: Obſurdeſce adverſus immunda illa membra tua ſuper terram, ut mortificentur. Narrant tibi deleᵭationes, ſed non ſicut lex Domini Dei tui (1). Iſta controverſia in corde meo, non niſi de meipſo adverſus meipſum. At Alypius adfixus lateri meo, inuſitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

(a) *Quo iam exiguo tenebar, ſed tenebar tamen.* = Ad quam prorſus rem S. Pater N. Ioannes a Cruce graviſſime dixit ſententia; vel monito 22. quod Latine ſic reddi poteſt = Parum refert an avis „ tenui, vel pingui filo colligata ſit. „ Quodcunque enim ſit filum: ipſum „ minime abſcindens, ſemper in laqueis e„ rit, a volatu praepedita. Ita Ani„ ma, quae cuiuſcumque rei, etſi mi„ nimae amore tenetur.

(b) *Ecce modo fiat, modo fiat.* = Quid hic haeretici Centuriatores, qui capitis 25. lib. de Peccatorum Merit. & Remiſſ. duorumque Sermonum verba poenitentiam, ſeu converſionem ſuadentia Cent. 5. c. 4. pag. 507. tanta rabie mordent? De re autem hac graviter, & pie diſſerit Dionyſius Carthuſianus in Speculo Amatorum mundi (2), paulo ante med. hiſce verbis „ Inſipientes „ cenſendi ſunt, qui impie uſque ad „ mortem viventes, quae ſunt digna „ morte agunt: quam nec timent vici„ nam caeci, & mentis inſanae inſi„ pientibus ſimiles noviſſima ſua, & „ poſt mortem ventura non providen„ tes. Unde Auguſtinus: Multi aeter„ naliter damnantur, & finaliter in pec„ catis detinentur, qui vocem quidem „ occultae inſpirationis audiunt, ſed vi„ tam non corrigunt, dicentes *cras*, „ *cras*: ſubitoque oſtium clauditur, & „ remanet miſer peccator foris ante „ arcam patriae caeleſtis cum voce cor„ vina, quia pro peccatis gemere no„ luit tempore, quo potuit, & debuit „ voce columbina; Unde dixit triſtis „ mortui cuiuſdam vox, o cras, o cra, „ quam longam veſtem mihi feciſtis, „ & in barathrum mortis me procra„ ſtinando protrhaxiſti: decepiſti me. „ & deceptus ſum.

(c) *Retinebant me nugae nugarum.* = Phraſis ſimillima illi, *Vanitas vanitatum* Eccleſ. 1, 2. Eſt autem ad amplificationem; ut ſi dicas: rerum gravium graviſſimae. Niſi forte primo loco aᵭionem, altero rem agentem Auguſtinus intelligat: puta blanditiae, tentamenta nugarum. De quo nugarum viſco S. D. Serm. 112. de Verb. Lucae 14. (Alias, 33. de Verb. Dom.) c. 6. n. 6. „ O qui ad coenam Domini venitis, no„ lite diligere mundum, nec ea, quae „ ſunt in mundo (3). Non dixit, Nolite „ habere: ſed, Nolite diligere. Ha„ buiſti, poſſediſti, dilexiſti. Amor re„ rum terrenarum viſcum eſt ſpiritua„ lium pennarum. Ecce concupiſti, hae„ ſiſti. Quis dabit tibi pennas ſicut „ columbae? Quando volabis ubi vere „ requieſcas (4)? „

(d) *Quas ſordes ſuggerebant?* = Ar-

(1) Pſal. 118. 85.
(2) Obiit an. D. 1471. aetat. ſuae 69.
(3) 1. Ioann. 2. 15.
(4) Pſal. 54. 7.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Arbitramur summas, atque secretiores Veneris delicias. At suggerebant, ut addit, velut a tergo; Iam enim fere cum Davide Psal. 54. 8. dicere poterat, *ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine*. Cito inquam Augustinus cum Gregorio Nazianz. Epist. 63. clamabit = „ Valeant throni, principatus, opes, „ splendores, elationes, casus; vilis „ haec, & despicabilis gloriola, ex qua „ plus dedecoris capiat, si animo efferatur, quam si irrideatur; valeant „ inquam magnae huius vitae scenae, „ ludrica, nugaeque theatricae.

(*e*) *Casta dignitas Continentiae*. = Hanc inquit S. Doctor enervasse vim contendentium nugarum. Paeclare in hanc rem Chrysostomus Homil. 17. in epist. ad Rom. circa finem = Quomo- „ do ergo ab hac dura servitute libe- „ rabimur? Si aliam gloriam adamave- „ rimus: nempe eam, quae vera est glo- „ ria; quemadmodum enim eos, qui „ corpora amant, alia splendidior fa- „ cies visa a priore separat; sic & eos „ qui gloriam hanc depereunt, splen- „ dida illa caelestis gloria conspecta si „ fuerit, ab ista abducere poterit.

Et Franciscus Petrarcha Lyricorum Ital. cant. 3. 5.

„ . . . . . Tutti gli altri diletti
„ Di questa vita ho per minori
„ assai:
„ E tutte altre bellezze indietro
„ vanno.

Hinc tritum illud: *Gustato spiritu desipit omnis caro*. Vide etiam si placet, ipsum Augustinum in Psal. 84. ad v. 13. n. 15.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Facta tandem temporis diu exspectati plenitudine: cunctis animae suae languoribus in unum iunctis ante ipsum positis, ab Alypio sematus, & sub arbore fici stratus, cordis amarissima contritione salubrium lacrymarum imbrem erumpit. Cui mox clementer Deus indulgens, quasi pueri, vel puellae canentis voce ad lectionem v. 13. & 14. cap. 13. epist. ad Rom. illum provocat: & in novum virum prorsus transformat. Tum hilari fronte novus Augustinus indicat factum Alypio, qui eadem iam hora divina gratia victus, & mox apud Apost. superiora insequentibus verbis confortatus, religioso nunc Amico ad amussim iungitur, a quo olim foedo longe distabat. Ambo inde gestientes ad Monnicam, Augustini tenebris tot annis afflictam, & cui Deus amplius quam postulaverat, impertitus fuerat. Benedicit tanti prodigii Auctori religiosa Mater, exsultat, triumphat.

I. UBi vero a fundo arcano alta consideratio contraxit, & congessit totam miseriam meam in cospectum cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et ut totum effunderem cum vocibus suis surrexi ab Alypio. Solitudo mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur. Et secessi remotius, quam ut posset mihi onerosa esse etiam eius praesentia. Sic tunc eram, & ille sensit: nescio quid enim (*a*) puto dixeram in quo adparebat sonus vocis meae iam fletu gravidus, & sic surrexeram. Mansit ergo ille ubi sedebamus nimie stupens. Ego sub quadam fici arbore stravi me (*b*), nescio quomodo (*c*), & dimisi habenas lacrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sa-

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

sacrificium tuum. Et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: Et tu Domine usquequo(1)? Usquequo Domine irasceris in finem (2)? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum (3). Sentiebam enim eis me teneri; iactabam voces miserabiles. Quamdiu? quamdiu? Cras, & cras (c)? Quare non modo? quare non hac hora finis turpitudinis meae?

II. Dicebam haec & flebam amarissima contritione cordis mei; Et ecce audio vocem (e) de vicina domo (f) cum cantu dicentis & crebro repetentis, quasi pueri an puellae, nescio: Tolle lege, tolle lege (g). Statimque mutato vultu, intentissimus cogitare coepi, utrumnam solerent pueri (h) in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid: nec occurrebat omnino audivisse me uspiam. Repressoque impetu lacrymarum surrexi, nihil aliud interpretans, nisi divinitus mihi iuberi, ut aperirem codicem & legerem quod primum caput invenissem. Audieram enim de Antonio (i), quod ex evangelica lectione, cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tanquam sibi diceretur quod legebatur. Vade, vende omnia quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in Caelis; & veni sequere me (4): & tali oraculo confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem Apostoli, cum inde surrexeram. Arripui, aperui (k), & legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei: Non in comessationibus (l) & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & aemulatione: Sed induite Dominum Iesum Christum, & carnis providentiam ne feceritis in concupicentiis (5). Nec ultra volui legere; nec opus erat. Statim quippe cum fine huiusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebrae diffugerunt.

III. Tum interiecto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo iam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit: petit videre quid legissem: ostendi; & adtendit etiam ultra quam ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero (m): Infirmum autem in fide recipite (6). Quod ille ad se retulit, mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus est, placitoque ac proposito bono, & congruentissimo suis moribus, quibus a me in melius iam olim valde longeque distabat, sine ulla turbulenta cunctatione coniunctus est. Inde ad Matrem ingredimur; indicamus; gaudet; narramus quemadmodum gestum sit; exsultat & triumphat; & benedicebat tibi (n), qui potens es ultra quam petimus aut intelligimus facere (7), quia tanto amplius sibi a te concessum de me videbat, quam petere solebat miserabilibus flebilibusque gemitibus. Convertisti enim me ad te, ut nec uxorem quaererem, nec aliquam spem saeculi huius, stans in ea regula fidei in qua me ante tot annos ei revelaveras. Et convertisti luctum eius in gaudium (8) multo uberius quam voluerat, & multo carius atque castius quam de nepotibus carnis meae requirebat.

(a) Et

(1) Psal. 6. 4.
(2) Psal. 12. 1.
(3) Psal. 78. 8.
(4) Matth. 19. 21.
(5) Rom. 13. v. 13. & 14.
(6) Rom. 14. 1.
(7) Ephes. 3. 20.
(8) Psal. 29. 12.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(a) *Et ille sensit; nescio quid enim &c.* = Sequimur BB. qui innuunt in margine. = Lov. *Et ille sensit nescio* „ *quid. Aliquid enim &c.*] Non solum Lov. sed & Am. Er. Som. Wango. & fere MS. Ricar. eodem modo legunt. Fes. nobiscum est; At res est minimi ponderis.

Bene autem paulo ante dixerat: *Solitudo enim mihi &c.* Nam dixerat Deus Oseae 2. 14. *Ducam eam in solitudinem: & loquar ad cor eius.* Conversio haec, *mutatio dexterae Excelsi* (1) contigit posteriorum Eruditorum omnium sententia anno Augustini trigesimo secundo, Christi trecentesimo octogesimo-sexto, exeunte mense Augusti. Sed iuvat duorum verba referre, quorum iudicium in hac re maximi fit. Patres Benedictini lib. 2. Vitae S. Doctoris, cap. 7. n. 1. „ Paucos adhuc in ea villa (*Verecundi*) dies transegerat (2), cum libros „ suos de Academicis exorsus, eos intermisit (3), ut librum de Beata vita „ scriberet, tridui opus, ipso (4) natalitio illius die incoeptum, qui in idus „ Novembris incidebat. Itaque secessus eius in Villam Cassiciacum nonnisi „ mense Octobri, eiusque conversio „ Septembri, aut saltem exeunte Augusto videtur contigisse. Mediolani enim, praelectionibus suis absolutis aliquot adhuc dies potuit commorari. „ Tunc vero temporis tricesimum, & „ tertium (5) aetatis annum agebat, ut „ ipsemet testatur sub finem librorum, „ quos de Academicis scripsit, & post „ Idus Novembris absolvit. Idipsum „ asserit in (6) Soliloq. libris, quos sub „ idem tempus edidit. Et cum Monnica mater paulo post eius baptismum „ ex hac vita migravit, nondum (7) trigesimum, & tertium aetatis annum exegerat. His ita constitutis conficitur „ eum trigesimo secundo aetatis suae „ anno exeunte fuisse conversum; anno autem trigesimo tertio baptizatum, „ octo, aut novem post conversionem „ mensibus, cum baptisma in Paschali „ solemnitate susceperit. Iam autem Possidius (8) annos eum sex, & septuaginta „ natum obiisse tradit; nullusque in dubium revocat eius obitum in quintum „ Kalendas Septembris anni quadringentesimi trigesimi iuxta Prosperi Chronicon „ incidisse. Illum igitur natum fuisse oportet Idibus Novembris anni trecentesimi quinquagesimi quarti; conversum mense Augusto anni trecentesimi octogesimi sexti; baptizatum vero Paschate anni trecentesimi octogesimi septimi octavo Kalendas Maii. Eo „ enim anno Pascha septimo Kalendas „ Maii celebrandum esse docuerat Ambrosius. „

Continuator Bollandi ad diem 28. Augusti, paragr. 8. n. 113. = Non ignoramus inter eruditos subtiliter, & „ fuse disceptari de anno, quo Augustinus ad Deum conversus est, & postmodum ab Ambrosio baptismum recepit, ut apud Tillemontium t. 13. „ monument. ecclesi. pag. 954., & „ 962. gallice: vel in vita S. Doctoris, „ quam Benedictini Galli ex Tillemontio collegerunt l. 2. c. 7. & 11. latine legi potest. Omnibus argumentis „ attente consideratis, probabilior nobis „ videtur opinio illorum, qui conversionem eius anno Christi 386. & „ baptismum anno sequenti assignant. Sed „ quidquid sit de certo anno, quo haec „ contigerunt, Ecclesia Romana tanti „ fecit illam S. Augustini conversionem, ut eam martyrologio suo inseruerit, & die 5. Maii solemnem eiusdem memoriam quotannis adhuc renovet hac annunciatione: *Mediolani* „ *conversio &c.* „

De baptismatis tempore, & reliquis circumstantiis lib. sequenti nos opportunis locis.

(b) *Sub quadam fici arbore stravi me.* = In arbore fici suspensum Iudam (9) plures opinantur; Sub arbore fici vetus Augustinus periit: novusque genitus est. Lignum, cuius fructu gustato, Adam universum humanum genus infecit (10), fuit ficus plurimorum (11) sententia; Et sub hac arbore Doctorum summus talis effectus est, qui posset totum qua late patet Christianum orbem doctrinis suis iuvare. *Sub arbore malo* suscitavit caelestis Sponsus Dilectam: cuius *Mater etiam ibi violata est* (12). Sub arbore fici excitavit idem Sponsus Augustinum a pravae consuetudinis somno: ibique reluctantem concupiscentiam, usque tum matrem suam, violavit, compressit, prostravit. Et si profana ad sa-

cra

(1) Psal. 76. 11.
(2) Acad. l. 1. c. 1. n. 4.
(3) Retract. l. 1. c. 2.
(4) De Beata vita n. 6.
(5) Acad. l. 3. c. 20. n. 45.
(6) Soliloq. l. 1. c. 10. n. 17.
(7) Confess. l. 9. c. 11. n. 18.
(8) Possid. c. 3.
(9) Matt. 27. 5. Actor. 1. 18.
(10) Gen. c. 2. & 3.
(11) De quo tamen dicemus l. 11. c. 13. n. 2.
(12) Cantic. 8. 5.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

cra transferre libet; Romulum parvulum Urbis aedificatorem, & fratrem Remum sub ficu positos nonnulli Scriptores tradunt; Et sub ea arbore stratus est Augustinus, cum Ecclesiae gigneretur, quam undique variis errorum monstris impetitam debebat fere de novo condere, iuxta illud Hieronymi ad ipsum (1): *Macte virtute, in orbe celebraris: Catholici te conditorem antiquae rursum fidei venerantur, atque suspiciunt.* Scribit Isidorus lib. 7. Originum, c. 6. *Tauros quoque ferocissimos ad ficus arborem alligatos, repente mansuescere dicunt*; Oportuit ergo Augustinum ingenio, quo nimis abundabat indocilem, ad ficum mansuescere. *Respondit ille me adhuc esse indocilem* l. 3. c. 12. Sub ficu etiam stratus Augustinus, ut scires potiorem victoriam a carne, a libidine referendam: *Quando primo peccavit, de foliis ficulneis succinctoria sibi fecit* (2), *significans in illis foliis pruritum libidinis, quo peccando pervenit.* Aug. Serm. 69. de Verb. Matth. 11. (Alias, 10. de Verb. Dom.) c. 3. n. 4. Et tandem, ut plura omittamus, id forte voluit Deus, ad praenuntiandum virum hunc pro stabiliendo, & vindicando contra Pelagianos dogmate de originali peccato Ecclesiae Catholicae datum Achillem. = *Ait ei Dominus*, Cum esses sub arbore fici, vidi te &c. (3) *Quid sibi hoc vult? Quid significat? Recordare originale peccatum Adae, in quo omnes morimur &c. Inde nascimur, sic nascimur, in carne peccati nascimur, quam sola sanat similitudo* (Christus) *carnis peccati* (4). Serm. paulo ante laudato eodem loco.

(c) *Nescio quomodo.* = Quia divinae motionis impetus humanos involvit, aut distraxit intuitus: *Ait Petrus ad Iesum &c. nesciens quid diceret.* Lucae 9. 33. *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio: Deus scit.* 2. Cor. 12. a v. 2.

Et dimisi habenas lacrymis &c. = Sic de Magdalena Lucae 7. v. 37., & 38. *Et ecce mulier, quae erat in Civitate peccatrix ... stans retro secus pedes eius, lacrymis coepit rigare pedes eius &c.* Addit autem: *acceptabile sacrificium tuum*, iuxta illud Psal. 50. 18. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum, & humiliatum &c.* Utriusque lacrymae a perfecto dolore, quem *Contritionem* dicunt, genitae sunt.

(d) *Cras, & cras.* = Ad hunc locum haec observat *Pherepontus*. = In „ animo *Augustino* obversabatur locus *Persii* Sat. v. 66. ubi sic describitur cunctator, qui reditum ad bonam mentem „ in dies differt. „

„ *Cras hoc fiet; idem cras fiet; quid „ quasi magnum*
„ *Nempe diem donas? Sed cum lux „ altera venit,*
„ *Iam cras hesternum consumpsimus; „ ecce aliud cras*
„ *Egerit hos annos, & semper paullum erit ultra.*

Nimis profanus homo es *Pherepone*: & in profana tua nimia libertate Dei hominem trahis! Augustini menti in ea rerum serie constitutae Persii carmina obiicis? Augustinus mira caelesti luce perfusus, & peculiarissima Dei gratia visitatus, tali vero, ut quemadmodum praeced. comment. observavimus, fere extra propriae facultatis vitam raptus esset, miseri Ethnici cantilenas meditabatur? Puer es in re Divina: pueri vero credunt & adultos, canos, gravesque viros suis nugis delectari.

Potius dicendum est, corvum ab Augustino inspectum, qui ab Arca, Ecclesiae symbolo, egressus, ad eam non revertebatur; Audi ipsum Doctorem Serm. 82. de Verb. Matth. 18. (Alias, 16. de Verb. Dom.) c. 11. n. 14. *Ipsa res est, quae multos occidit, cum dicunt: Cras, cras: & subito ostium clauditur. Remansit foris cum voce corvina, quia non habuit gemitum colombinum. Cras, cras: corvi vox.* Serm. etiam 224. in die Paschae 1. (Alias, de Temp. 184.) c. 4. idest sub finem. „ Quando corrigis, „ quando mutaris? Cras, inquis. Ecce „ quotiens dicis, Cras, cras: factus es „ corvus. Ecce dico tibi, cum facis „ vocem corvinam, occurrit tibi ruina. „ Nam ille corvus cuius vocem imitaris, exiit de arca, & non rediit. „ Tu autem frater redi in Ecclesiam, „ quam tunc illa arca significabat.] Idem observat in Psal. 102. ad v. 8. n. 16.

Ingenue tamen fatemur, verosimilius esse, nihil peculiare ab Augustino iis verbis significatum: sed loquutum simpliciter; nimis enim familiares eae voces sunt. Ex quo iterum in *Pherepontum*: Is sermo, *Cras, cras* apud Christianos om-

(1) Epist. Inter Aug. 195. alias, 25.
(2) Gen. 3. 7.
(3) Ioan. 1. 48.
(4) Rom. 8. 3.
(5) Gen. 8. 7.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

omnes, etiam rudiores; immo & apud quoslibet morales etiam Paganos usitatus est: Totus ergo orbis, si Augustinus, Persii carmina meditatur!

Sic igitur circra communem huncce loquendi modum concluditur. Obstinati futuro quidem, sed proximiori tempore poenitentiae virtutem a se initum iri spondent. Id temporis *cras* dicitur: quod ea vox quasi prima futuri pars habeatur. Cumque corvus tetro colore, aliisque rationibus eius naturae adiacentibus in deteriorem partem symbolum adsumatur, & in clamoribus ipsi familiaribus *cras* videatur resonare; Hinc est quod peccatores obstinati in futurum novam vitam differentes, corvis adsimilentur in moribus, eorumque vocibus in sponsionibus, atque propositis.

(*e*) *Et ecce audio vocem &c.* = Iam summa maximaque Dei dona; Iam Augustinianae rei laetiora; Et en *Phereponiani* livoris deteriora: quae huc transferre calamus nedum manus horret. „ Redolet hoc superstitionem Ethnicam „ ex fortuitis vocibus omnia captantem: „ quod nemo paullo humanior ignorat. „ Si quis singulari providentia divina „ factum hoc putet, ita ut aestuanti „ *Augustino* editum coelitus sit moni„ tum; oportebit ut ostendat opus fuis„ se eiusmodi miraculo, quo *Augustinus* „ intelligere posset sibi legendam Scri„ pturam-Sacram, ut ex ea resciret, „ quid sibi agendum esset. Quod cum „ quotidie audiret a Catholicis, cum „ in Ecclesia, tum alibi, non video „ cur confugiendum sit ad miraculum. „ Sed Rhetor noster, quod cum pace „ eius dictum sit, omnia exaggerat „ quibus persuadere poterat non agi hic „ de homine vulgari, sed singulari vo„ catione divinitus ad Ecclesiam alle„ cto; quae tamen ex alius calamo re„ ctius fluxissent.

Ex hocce igitur loco acrior erit nostra in *Phereponum* pugna; dummodo quod praefatus est Ioannes Martianay (1) in *Defens. Erudit. Hieronymianae*, huius nomini Augustini substituto, & nostrum arbitreris. Inquit ergo pius ille, & doctus Monachus (2), quem tamen Benedictinis editoribus operum Augustini nullo modo comparandum arbitramur. = Hoc sane nec animo Catonis „ mihi ferendum est, nec Ciceronis sto„ macho, quippe cui nihil antiquius, quam „ ut nomen Hieronymi summo semper in „ honore sit; neque alicuius imperitiae „ subeat notam propter hominem, qui „ inepte Minervam docet. Tantae igitur „ caussae cum summa voluntate, & ex „ spectatione quamplurium sodalium, „ & omnium bonorum actor accedo, non „ ut augeam invidiam Scriptoris haeretici, „ vita, atque libris omnium iam opinio„ ne damnati; sed ut succurram Hie„ ronymianae laudi, & existimationi, „ quam omnibus ex partibus viola„ re, ac corrumpere pertentavit lo„ quax ille Criticus.

Non hic in plura verba ibimus: puta adferendo definitiones superstitionis; Exempla eorum, qui simili modo quo Augustinus aut ad Deum adlecti, aut ad magna facinora invitati sunt &c. Tum quod instituti nostri ratio brevitatem maxime postulet; Tum quod id videatur superfluum. Sed omnium, quae longo sermone (ut tenui ingenio nostro possibile est) edisseri possent, extracta substantia, eam honesto Lectori propinabimus; *Phereponi* argumenta siquidem catellis simillima: quos vix prodis baculum, & mox in fugam vertis.

I. Primo generali argumento cuncta *Phereponi* convicia repellimus. Mirum est tot elapsa saecula, & in Augustini Confessionibus omnium populorum manibus tritis: & quidem in ea parte, quae omnium potissima est, superstitionem non detectam, non improbatam, aut a viris in pietatis iuribus etiam levibus delicatissimis: aut a plurimum doctis: aut ab haereticis: aut a iuratis S. Doctoris hostibus, qui vel ficto crimine, vel mille cavillationibus eiusdem aut pietatem in suspicionem ducere, aut decurtare famam conati sunt.

II. Inde ad singula: exordio facto a posterioribus: *Ex alius calamo rectius fluxissent*. Secretiora Dei beneficia Augustino collata, quis praeter eundem Augustinum exacte prodere nobis poterat? Quos Sanctorum etiam primae aetatis, etiam ex iis, quos Canonicos Scriptores appellamus, quae in ipsis egit Deus nobis prodiderunt? Immo secretiora quaelibet a Sanctis accepta charismata a quo, nisi ab ipsismet agnovimus?

III. *Rhetor noster omnia exaggerat, quibus &c.* In meridiana luce caecutis?

(1) Obiit 16. Iul. an 1717.
(2) Tom. 3. Oper. S. Hieron. edit. Mart. post Comment. in Daniel.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

cutis? Quae hic exaggeratio? quam inquam rem modicam, magnam, vel maximam Rhetoricae coloribus facit? Immo simplex brevis historia. Tu equidem mirum in modum, & quidem praeter Rethoricae praecepta exaggeras: non enim rem modicam magnam: sed res sanctissimas, pessimas facis. An volebas dicere potius ab Augustino exaggerari peccata? Neque enim hic tertiam partem sermonis habes eius, quo pirarum furtum, peccatum pueris familiare amplificavit. Immo nec eam hic rhethoricam habes, quam primo libro observare poteras, dum vir ad excessum (si fas est ita loqui) humilis infantiae suae motus vix peccatis similes ad iudicium trahebat. Tu vero *Pherepone* iniqua Rhetorica, non exaggeras, sed ut paulo ante dicebamus, culpas a te efictas Augustino sacrilege adpingis.

IV. *Redolet hoc superstitionem Ethnicam &c.* Superstitio mala curiositate parente gignitur. Augustinus divinum imperium, cui obsequatur adtendit, fere inquiens cum Saulo: *Domine quid me vis facere* (1)? Superstitio dubium consilium est ex incongrua materia petitum; Augustinus ex vocibus in naturam (ut videbimus) non revocandis hocce consilium sumsit: honoribus, divitiis, carne relictis, integrum Deum amplecti. Quemcunque casum ita interpreteris, velut nemine incitamentum, ut vitia abigas, & Deo famuleris, tutus eris, a superstitione prorsus immunis.

V. *Si quis &c. oportebit, ut ostendat opus fuisse eiusmodi miraculo, ut &c.* In doctrina sacra nimis es hospes. Quotiens Deus prodigio hominem ad id traxit, ad quod communi via adlicere poterat? An necessum erat tot prodigiis Paulum ad Ecclesiam vocare? Si ubique veram propriamque necessitatem postules, quae anima prodigio a vitiis sanabitur? Nec iis vocibus didicit Augustinus sibi legendam esse Scripturam, sed Scripturae determinatam partem, & partis eas periodos. Nec etiam lectionem prodigium inspexit, sed potissimum lectionem talem, quam eximii cordis motus, & alta mentis lux comitarentur: *Statim quippe cum fine huiusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo &c.*

VI. *Quod cum quotidie audiret a Catholicis &c.* An quae diximus discere poterat a communi Catholicorum doctrina? Nec temere, & mox Superorum vocem credidit: *Intentissimus cogitare coepi, utrum nam solerent pueri &c.* Et tandem si factum, eiusque principia, & sequelas, vel effectus diligenter expendas: vocem illam in Superos refundas oportet. Quod satis fuisset expendere ad repellendas Haeretici imperiti blasphemias. Vide infra commentar. I.

(*f*) *De vicina domo.* = Ludovicus ab Angelis ordin. Erem. August. lib. 2. de Vita, & Laudibus S. Doctoris, cap. 5. haec habet = Pauli conversio desuper facta, manifesto etiam miraculo apparuit, quia illic Stephanus erat (2), qui pro ipso orabat; eodem modo de vicina domo venit Augustinianae conversionis vox: nam ibi Monica sanctissima pro ipso preces, gemitus, & lacrymas Deo fundebat: unde Augustinus, atque Alypius iam conversi, in eamdem domum inquiunt ad matrem ingredimur &c.

Haec vox quasi *pueri*, aut *puellae* visa est; Innocentes enim parvuli Deo gratissimi sunt: unde adsolet frequenter iis velut mundis organis sua oracula pandere. Haec tamen vox Angelorum fuit, ad similitudinem puerilis expressa. Similis autem hic Augustinus Ioanni, qui Apocalips. 14. 13. *Audivi vocem de caelo dicentem mihi &c.* Sed & maxime Paulo similis: Augustinus enim stratus sub fici arbore Angelorum vocem audivit; de Paulo autem haec Act. 9. 4. leguntur: *Et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi &c.*

(*g*) *Tolle lege, Tolle lege.* = Paulus missus est ad Ananiam: Augustinus ad Paulum. Lubet autem hic dare quae habet Iansenius Yprensis Episcopus t. 2. de Ratione, & Auctoritate, lib. proemiali, cap. 13. pag. 13. col. 1. = Nonne iure merito dixerimus, primum esse inter SS. Patres Augustinum, qui novum Testamentum Christianorum intelligentiae divulgaverit &c. Nec vero nudis tantum, ac simplicibus enuntiatis usus, quemadmodum auctoritate sua Apostolus fecit, ut fidei de Christi gratia fundamenta collocaret, sed innumeris discursibus, quidquid clausum tegebatur, ingenio cer-

(1) Act. 9. 6.
(2) Vide Aug. lib 1. contra duas Epist. Pelag. c. 19. n. 37. post med.

„ certe non humano, sed per illud, „ *Tolle lege*, divinitus illustrato posteritati tanta ubertate reclusit, ut sicut Augustini documentis de Ecclesia nihil omnino lucis posterorum labor adiicere potuit: ita tota latitudo veritatis de gratia, & quidquid ex Scripturis per humanam industriam divinitus in terris accensum educi potuit, huiusce profundi Doctoris monumentis comprehensum sit.] Et eodem tomo, & lib. cap. 19. = Ubi nobis occurrit primo loco mirabilis illa, & extra naturalem rerum ordinem divinitus perpetrata conversio ... nulla arte, nulla vi, nisi inusitato spiritus Omnipotentis miraculo &c. Quare cum nihil praecesserit, cui potentissimus ille repentinae commotionis impetus adscribi possit, sine temeritate dixero Augustinum in conversione sua similem fuisse Magdalenae, quae divinis amoris illapsu inflammata, torrenteque lacrymarum inundata, omnes vitae pristinae foeditates, omnes mundi, & carnis imagines repente delevit. Similem esse Apostolis veritatis, quorum ante viles animas, & in terra repentes uno igne Pentecostes, quicquid ligni, foeni, ac stipulae supererat exurente factus etiam repente de caelo sonus .... ad virtutum omnium culmen abripuit. Similem fuisse Sancto Petro, qui post promissa toties violata, quibus se Deo, animamque devoverat suam, uno respectu interiore subito commutatus est. Similem denique fuisse S. Paulo, quia pariter una voce caelitus personante, *Tolle lege*, uno ictu oculorum ad eam animi pacem, ac promptitudinem conversus est, ut cum Paulo divino tonitru prostrato toto corde ingeminaret: *Domine quid me vis facere*? *Quam*, inquit, *suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum? & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat*. Hinc uti Paulo squamae ab oculis illuminatis deciderunt, ita Augustino statim cum fine illius sententiae, quasi luce securitatis infusa, omnis dubitationis tenebrae diffugerunt. „

Hinc etiam Theologi de Schola, qui exacti stateris res pendunt, & serio loquuntur: quod certum de Paulina, admodum verosimile de Augustiniana conversione arbitrantur; praeter videlicet communes gratiae vias, & miraculo factam.

(*b*) *Utrumnam solerent pueri &c.* = Iterum conatur omnium Christianorum gaudia deturbare *Pherepomus* hac ineptia nihil sapiente. = Quasi vero necesse „ fuisset solas ludentium puerorum solemnes cantilenas audiri! Annon potuit ludens aliquis de proiecta charta crebro hoc repetere? Oportuisset apud vicinos quaerere, quis eam vocem misisset, antequam non sine Deo missam iudicaret. „

Prorsus insanis! Nec adtendis, aut quid scribas tu: aut quid hic scribat Augustinus.

I. *Quasi vero necesse fuisset solas &c.* Non erat quidem necesse solum puerorum cantum audiri; sed ita contigit: quasi puerorum cantus ab Augustino auditus est. Non erat necesse tot te eructare blasphemias, sed ita contigit: eructasti.

II. *An non potuit ludens aliquis &c.* Id profecto metaphysice haud non contingere poterat. Sed scias impudentissime, prudentes pro rebus praxis, & facti non metaphysica, sed communia, & probabilia adtendere. Alias nullum unquam expedietur negotium. Quam autem belle pensas, aliquem ad proiectae chartae lectionem repetitis cantilenis invitasse!

III. *Oportuit apud vicinos quaerere, quis &c.* Cur apud vicinos quaerere, quod de vicina domo audierat? de domo nempe, iuxta dicta litt. F. ipsi notissima.

Et tandem carpendus ne Augustinus, quod in tot Divinarum scenarum puncto non omnes sit meditatus hypotheses, quas otiosus homo (qualis es tu) temporis libentissime dispendium faciens, somniare, fingere potest? Tu interim Divinorum charismatum prorsus ignarus nec suspicari potes, quid in Augustini animo superum illae voces egerint: quibus satis intellexit, magni periculi rem esse, nimia incredulitate, vel tot quot tu exigis naturae experimentis Sancti-Spiritus adflatus offendere, irritare. Quod si & stupidi ab acceptis vulneribus se mortales depraendunt: visis tot prodigiis sad eam lectionem in Augustino sequutis, poteras vel nunc suaderi peculiari providentia ad eamdem Dei Servum provocatum: & conticescere.

A.Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Cccc (*i*) *Au-*

(*i*) Lib. seq. c. 1.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(*i*) *Audieram enim de Antonio &c.* = Nunc vero in re nimis recondita ex vastissimae eruditionis suae penu nobis quidquam elargitur *Pherepon*. = Athanasius in vita Antonii §. 2. cuius verba brevitatis causa dumtaxat ex Evagrii versione proferam: Ad Ecclesiam, ut solebat, accurrens, recordabatur quomodo & Apostoli omnibus spretis, sequuti fuissent Salvatorem; & multi in Actibus Apostolorum facultatibus suis venditis, pretia ad pedes eorum detulissent egentibus partienda, quaeve, aut quanta spes iis reposita esset in coelis. Talia secum volvens, intravit in Ecclesiam, & accidit ut tunc Evangelium legeretur, in quo Dominus dicit ad divitem: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia tua, quaecumque habes, & da pauperibus, & veni, & sequere me, & habebis thesaurum in coelis*. Quo audito quasi divinitus huiusmodi ante memoriam concepisset, & veluti propter se haec esset Scriptura recitata, ad se Dominicum traxit imperium, statimque egressus, possessiones, quas habebat vendidit.„

Id vero totum quoad substantiam ab anno Dom. 1630. in Wangnereck pagellis Christiani legebant: inquit enim idem Pater ad ea verba n. 2. c. 6. *de Anton. Aegypt. Mon.* = Qui nobili genere natus, cum adolescens Ecclesiam ingressus ex Evangelio audivisset: *si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quae habes &c.* (1) tanquam sibi dicta essent, omnibus relictis, Christum nudum secutus est, & vitam solitariam professus. Eius vitam scripsit S. Athanasius.] Quin immo paucioribus verbis plura hic dederat Wangnereck, ac tanto post *Pherepon*. Ab illo enim habemus I. Antonium nobili genere natum. II. In adolescentia Evangel. verbis tractum. III. Solitariam vitam professum. Quorum posterius, ut multum, subobscure: duo vero priora nullo modo a *Pheréponi* commentario conjicere possumus.

Sed mirum haec tam expedite de Antonio ex magno Athanasio a *Pherepone* nobis proponi! An nonne quae paulo ante in Augustinum iaculabatur, & in Antonium, inque Athanasium, qui factum laude refert, dirigi possent? An ad Antonium erant verba Evangelii, quod publice omnique populo legebatur? quod usque ad mundi exitum toto orbe Christianis annunciabitur? An opus erat peculiari Dei providentia, ut intelligeret Antonius: Ad perfectionem ducere, caelisque gratissimum esse omnia sua pauperibus elargiri? Quae Christiana vetula id non potuisset Antonium docere? Sed Rhetor Athanasius omnia exaggerat, ut ostendat non agi de homine vulgari &c. Et quidem haec ex alius calamo Athanasii scilicet de Antonio fluxerunt. Sed a quo Athanasius eadem didicerat: vel a quo didicerant qui Athanasio patefecere, nisi ab Antonio, qui unus pectoris sui arcana noverat? Verum ab ea lectione Antonius non didicit Christi consilium, sed talis effectus, qui eidem consilio adhaereret. Sic & Augustinus, ut dicebamus &c.

(*k*) *Arripui, aperui &c.* = At igitur tuta consistent divinitus facta haec in Augustino prodigia? At novo fere opus est prodigio, ut id *Pherepon* animis aequis sustineat. Unde vide quid addat. = Hoc non multum aberat a sortibus Virgilianis, aut ab iis, quibus ex Scriptura temere aperta futura quaerebantur: quod damnat ipse Augustinus Epist. 55. Ad Ianuarium. An opus praeterea erat, temere aperire Scripturam, ut sciretur quod ne Ethnici quidem honestiores ignorabant? Vide hac de re *Ant. van. Dale* virum eruditum, de Divinationibus Idololatricis sub. V. T. Cap. 4.

Etsi diffeceris, *Pherepone*, bolum hunc deglutias oportet. Fulget usquequaque Augustini conversio divinae gratiae portentis: nec in ea quidquam est quod iure carpere possis.

I. *Non multum aberat a &c.* Id sat superque ex dictis repellitur. Aliud est codex Virgilii: Aliud Spiritus-Sancti. Aliud quaerere inani curiositate: aliud divina pietate. Aliud sciscitari pro humanis sortibus: aliud pro implenda Dei voluntate. Aliud librum arbitrio evolvere: aliud Spiritu-Sancto prodigio invitante.

II. *Aut ab iis, quibus &c. quod damnat ipse Augustinus &c.* In caput tuum mentiris. Haec sunt Augustini verba ea Epist. 55. (Olim, 119.) seu lib. 2. ad Inquisitiones Ianuarii, cap. 20. n. 37. = Hi vero, qui de paginis Evangelicis sortes legunt, etsi optandum est, ut hoc potius faciant, quam ad daemonia consulenda concurrant: ta-

(1) Matth. 19. 21.

„ tamen etiam iſta mihi diſplicet con„ ſuetudo, ad negotia ſaecularia, & ad „ vitae huius vanitatem, propter aliam „ vitam loquentia oracula divina velle „ convertere. „

Vide infeliciſſime, an Auguſtini monitum laudare potuiſſes, quo ita, ut hocce tuae machinae proſternerentur. I. *Sortes legunt*. Sacri codicis lectione non ſortes Auguſtinus quaeſivit; ſed quid potiſſimum Deus ab ipſo poſtularet. II. *Diſplicet conſuetudo*. Id innuit paſſim eam lectionem uſitatam. Auguſtinus non conſuetudine, non ex communi uſu: ſed voce caeleſti invitatus, codices ſacros arripuit. III. *Ad negotia ſaecularia*. Auguſtinus ad negotia Divina. IV. *Ad vitae huius vanitatem*. Auguſtinus ad vitae aeternae ſtabilitatem. V. *Propter aliam vitam loquentia &c.* Et quidem propter aliam vitam Auguſtinus Pauli oracula conſuluit: & ut optimam viam ad aliam vitam docentia excepit: Apoſtolo enim lecto, ſaecularia quaelibet, omnemque vitae huius vanitatem contemſit: & conſtantiſſime ſemitam vitae aeternae calcavit.

III. *An opus erat &c.* Iam vidimus non ſemper propriam neceſſitatem a divinis prodigiis ſpectari. Nec lectio ad erudjendum, ſed ad trahendum a Deo ordinata eſt. &c.

IV. *Temere aperire Scripturam &c.* Non temere Scripturam aperuit; ſed caeleſti voce invitatus, & interiori gratia motus.

V. *Quod ne Ethnici quidem &c.* Utique Ethnici honeſtiores veritates illas noverant: ſed non ſequebantur; minus vero alios in earumdem ſequelam impellebant. Auguſtinus iiſdem ſibi etiam notiſſimis Paulini codicis lectione firmiter haeſit. Evangelicum monitum, quo tractus eſt Antonius lyppis, & tonſoribus Chriſtiani ovilis notum erat.

(l) *Non in comeſſationibus &c.* = Quam ad rem ſuam monitum hoc, ad quod caeleſti voce deportatus eſt! Recole quae diximus ad c. 16. l. 6. E. Sed illud ediſſerit S. Doctor Epiſt. 22. (Alias, 64.) ad Aurel. Carthag. epiſc. c. 1. n. 2., & 3. & lib. Expoſit. quarumdam propoſitionum ex Epiſt. ad Rom. 77. qui liber habetur 2. par. t. 3. noviſſimae editionis. Hocce autem Paulino oraculo tribus ſententiis digeſto tria Evangelica conſilia, & Monaſtica vota Auguſtino commendata arbitrantur Ludovicus ab Angelis lib. 2. de Vita, & Laudibus S. Doctoris, cap. 6. & Cornelius Lancillotus lib. 1 c. 37. Quibus non reluctamur. Et quidem ex tunc Auguſtinus, & vetitum, & coniugalem congreſſum: & iuſtae menſurae honores, ac divitias exhorruit.

(m) *Sequebatur vero:* Infirmum autem &c. = Quod ſic exponit lib. paulo ante laudato Expoſitionis quarumdam &c. 78. *Hoc dicit, ut eum, qui infirmus in fide eſt, recipiamus, & noſtra firmitate infirmitatem eius ſuſtineamus &c.* (1) Vide fidiſſimorum duorum amicorum pares ſimillimas divinas ſortes! Unde ſi ſuperſtitioſus Auguſtinus, ut ſuperſtitioſus *Pherepoenus* blaſphemabat, pariter & Alypius. Ea autem verba preſſe omnino ad perſonam Alypii triplicem ſenſum habere poſſunt. 1. Recipe amicum admodum doctem, atque modeſtum. 2. Non tot, quot tu, naturae donis eximium, & fortem. 3. Futurum quidem ſtrenuum Eccleſiae militem, ſed non, ut tu, ſummum Achillem. 4. Non, ut olim tu, obſcoenis culpis foedatum, ſed tantum minus gravibus quibusdam tinctum, imbellem, & languidum.

Legunt, ut nos, *recipite*, Som. Wangn. BB. nec non MS. S. Mar. 2. S. Cr. Feſ. At Er. Lov. Ricar & MS. S. Mar. *aſſumite*. Liquet ex dictis praeferendam eſſe lectionem noſtram.

(n) *Et benedicebat tibi*. = Si tantopere Deo grata Monnica de beneficiis filio: quanto de ſibi collatis? Egregie enim Chryſoſtomus in cap. 1. Epiſt. 2. ad Cor. Homil. 2. ante med. „ Ceterum haec loquitur ſimul ut illos „ extimulet ad orandum pro aliis, ſi„ mul conſuefaciens eos, ut pro his „ quoque, quae aliis evenerunt, gra„ tias agant Deo, ſignificans hoc ipſum „ maxime Deo quoque gratum eſſe. „ Etenim qui ſtuduerint pro aliis ora„ re, multo magis utrumque facturi „ ſunt pro ſeipſis.]

Ut nec uxorem quaererem, nec aliquam ſpem &c. = En manifeſta Evangelii conſilia. Primum conteſtatus fuerat & lib. 1. Soliloq. quae illico poſt converſionem, ut ſuo loco obſervabimus, ſcripſerat, c. 10. n. 17. = Quan„ tumlibet velis eam (*uxorem*) pinge„ re, atque cumulare bonis omnibus: „ nihil mihi tam fugiendum, quam con„ cubitum eſſe decrevi &c. Quamo„ brem

A. Ch. 386. Ag. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(1) 2 part 3.

A. Ch. 386. Aug 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ brem satis credo iuste, atque utiliter pro libertate animae meae mihi „ imperavi non cupere, non quaerere, „ non ducere uxorem] Alterum etiam ibi, & inde lib. 1. Retract. initio: *Cum ergo reliquissem vel quae adeptus fuerum in cupiditatibus huius mundi, vel quae adipisci volebam, & me ad Christianae vitae otium contulissem &c.* Sed & de commessationibus, & ebrietatibus eodem lib. & cap. Soliloquiorum.

Pius Episcopus Thomas Cantopratanus ordin. Praedicat. lib. 2. de Apibus, c. 41. apud Ludovicum ab Angelis lib. 1. de Vita, & Laud. S. D. c. 2. differens de similitudine Paulinam inter, & Augustinianam conversionem, haec habet: *Dum, sicut Possidius Calamensis Episcopus de eo testatur, sine ullo cibo, potuve in contemplatione caelestium tribus diebus, & tribus noctibus continuis permaneret.* Verum quum id apud Possidium non reperiatur: *vel alia vidit opuscula Possidii*, inquit Ludovicus; *vel nostris locupletiora*.

Nos vero pluribus coniecturis, quas haud necessum est prodere, in vehementem suspicionem adducimur, apocrypha aliqua pagella Episcopum illum deceptum. Utinam vero liceret, grave monumento praeeunte, Augustino nostro, certis iam tot nominibus celebri insignem eam laudem addere.

Interim veteri Augustino nos adhuc longe duriores, cuius nisi eiusdem meritis, ac precibus in novum hominem a Numine aliquando tandem transformatum iri confidimus? Unde vetustate oppressi, spe, adlevati: trementes, & exsultantes ad novum librum progredimur.

CON-

CONFESSIONUM

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Altis repensis Numini gratiis de insigni conversionis beneficio sibi collato: reliquum historiae ad eumdem, & sequentem annum spectantis: nonnullis de Iustinae Valentiniani regis pueri matris ab Arianis deceptae in Ambrosium furore: atque SS. Gervasii, & Protasii caelesti revelatione detectis corporibus, deque aliis saepe interiectis, persequitur. Tradens primo, non tumultuarie Rhetoricae cathedrae se nuncium misisse, sed paucissimis, qui ad vindemiales ferias supererant, elapsis diebus: ne plurimo populo, ad cuius faciem erat, iactatae fortitudinis suspicionem ingereret. Publico autem magisterio deposito, se in Cassiciacum familiarissimi sui Verecundi rus cum Matre, ceterisque domesticis secessisse: ubi & aliquot scripsit libros: & quasdam etiam ad Nebridium epistolas. Interim quidem magnis iam religiosi animi sensibus Davidicos Psalmos excurrens; & aliquando gravissimo dentium dolore correptus; a quo tamen cum suis in genua provolutus, mox liberatus est. Usque dum tandem tempore opportuno adcedente, Mediolanum remeavit, & una cum Alypio, & Adeodato salutaribus undis mundatus est. Ita circumfluebant undique gaudia; Verum cum in patriam reditum parant, apud Ostia Tiberina iam constitutis, Monnica ultimum diem defungitur; qua nimis insigni iactura mox Augustinus oppressus, & torctus, lacrymis ubertim inundantibus primo vim infert: liberum tandem aditum facit. Nunc vero teneris ab unguiculis tantam Matrem Lectorum oculis sistens, plures eius eximias dotes: at potissimum prudentiam, fortitudinem, ac pietatem edisserit.

A. Ch. 386.
Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Reliquum historiae daturus: in Divinae primo clementiae laudes totus effunditur. Et ut accepti beneficii magnitudinem videas: infirmitatis suae extremum periculum obiicit; Facto enim, verbo, ac desiderio peccans, undique sauciatus erat. Adeo oppressum, & obduratum in malam partem arbitrium, ita evocatum, atque emollitum est: ut prioribus inde deliciis voluptate careret: quasque timuerat amittere, triumphis conculcaret. Deus enim lucida maiestate ad Augustinum adcedens, obsidentes tenebras, & larvata bona fugavit.

O Domine ego servus tuus, ego servus tuus, & filius ancillae tuae (*a*). (1) Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo sacrificium laudis (2). Laudet te cor meum & lingua mea; & omnia ossa mea dicant: Domine quis similis tibi (3): Dicant, & responde mihi, & dic animae meae, Salus tua ego sum. Quis ego, & qualis ego? Quid non mali, aut facta mea: (*b*) aut si non facta, dicta mea: aut si non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem Domine bonus & misericors, & dextera tua respiciens profunditatem mortis meae, & a fundo cordis mei exhauriens abissum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod volebam, & velle quod volebas (*c*). Sed ubi erat tam annoso tempore, & de quo imo altoque secreto evocatum est in momento liberum arbitrium meum (*d*), quo subderem cervicem leni iugo tuo (4), & humeros levi sarcinae tuae, Christe Iesu, adiutor meus, & redemtor meus? Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas a me, vera tu, & summa suavitas, eiiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior: omni honore sublimior, sed non sublimibus in se (*e*). Iam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi, & adquirendi, & volutandi atque scalpendi scabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meae, & divitiis meis, & saluti meae, Domino Deo meo.

(*a*) *Et filius ancillae tuae.* = Vix huius sermonis duplex ad Augustini rem esse potest; Filius Monnicae ancillae tuae; Filius Ecclesiae (5). Gaudet enim se Matris meritis ad meliorem frugem revocatum; Et factum esse Ecclesiae filium: saltem merito, ut loquuntur Theologi, si non numero: quod non adhuc baptismate, Christianorum tessera insignitus esset.

Quanquam autem ad novum librum digressus sit Augustinus, eumdem tamen annum per aliquot capita intuetur; Cum enim natus sit die decima tertia Novembris: usque ad id temporis in eodem, in quo hucusque anno, idest tri-

(1) Psal. 115. v. 16. & 17.
(2) Psal. 34. 10. & 82. 2.
(3) Psal. 34. 3.
(4) Matth. 11. 30.

(5) S. D. in Psal. 122. ad verba: *Et sicut oculi ancillae in &c. Ancilla sumus* inquit, *Ecclesia enim sumus.* Recole dicta lib. 5. c. 10. A.

tricesimo-secundo versabimur. Non adhuc vero ab Augusti mense discessimus.

(b) *Quid non mali, aut facta mea &c.* = In obsequium BB. hanc lectionem selegimus, qui haec habent = Sic „ MSS. & Arn. At Lov. *Quid non ma-* „ *li ego? An facta mea &c.* In aliis „ etiam editis habetur, *Ego*, sed, *an*, „ mutatur in, *aut*.] Ex his posterioribus sunt Vet. Am. Som. Wangn. nec non MS. optimus S. Cr. & Car. Cum Lov. est Er. Nobiscum autem MSS. 2. S. Mar Ricar. MS. S. Cr. & Fes. Quae tamen lectiones omnes, ut vides, in idem redeunt.

Cum triplici modo labi homo possit: facto: dicto: ac desiderio, seu voluntate, nec in actionem, nec in verba exeunte; profitetur Dei servus omni se modo lapsum esse. Subinde Dei bonitatem, atque potentiam celebrat: in gravissimam orationem illam saepe abiens, quam iam initio 2. lib. Soliloq. agnoverat: *Ora brevissime, ac perfectissime quantum potes. Deus semper idem. Noverim me; noverim te. Oratum est.*

Quod sequitur de profunditate mortis &c. praeclare edisserit S. Ioannes Chrysostomus Homil. 2. In cap. 1. Epist. 2. ad Cor. longe ante med. hisce verbis = Quoniam enim futuri temporis „ res erat resurrectio, ostendit (*Apo-* „ *stolus*) hanc in singulos etiam dies „ fieri. Nam quoties Deus hominem de- „ ploratum, & ad ipsas inferorum por- „ tas perductum evocat, nihil aliud ex- „ hibet, quam resurrectionem ab ipsis „ mortis faucibus retrahens eum, qui „ iam inciderat. Unde vulgus homi- „ num de his, qui post desperationem „ convaluerunt a morbo periculoso, aut „ ex tentationibus intolerabilibus resti- „ tuti sunt, ita solet loqui: Vidimus „ resurrectionem mortuorum in hoc ho- „ mine.

(c) *Et hoc erat totum nolle quod volebam, & velle quod volebas.* = Ita BB. qui admonent = Editiones plerae- „ que: *Et hoc erat totum nolle quod* „ *volebas, & velle quod nolebas.* Se- „ qui maluimus cum Arn. lectionem „ MSS.] Cum edit. sunt Am. Er. Som. Wangn. Sed Ricar. *Totum nolle quod volebam: & velle quod nolebam.* Alii: *Nolle quod volebam, & velle quod nolebas.* Nobiscum autem sunt MS. optimus S. Cr. & Fes.

In hac lectionum discrepantia nonnihil ancipites sumus. Selectae hic sensus est: Conversionis bonum: Beneficii tui en effectus: Nolle amplius quod olim volebam: & velle quod tu volebas. Lectio Am. Er. &c. en quid significet: Tota corruptio animae meae (sicut & cuiuslibet peccatoris) haec in summa erat: ita colligi potest: Nolle quod tu Deus volebas: velle quod nolebas. Lectio Ricar. hunc sensum complectitur: Tota corruptio erat. Nolle absolute, quod volebam inefficaciter: & velle absolute, quod inefficaciter nolebam. Postremae denique lectionis, quam aliquot MSS. Florentini habent sensus ex dictis depromitur.

(d) *Evocatum est in momento liberum arbitrium meum.* = Et verba haec suae rei admodum consona existimavit Iansenius tom. 2. de Ratione, & Auctoritate, cap. 19. pag. 18. col. 1. inquiens: *Infelicem illam arbitrii libertatem respirare potuisse &c.* Huic sententiae similis est altera lib. praeced. cap. 5. n. 1. *Vellem meum tenebat inimicus &c.* Unde ex ea idem Iansenius tom. 2. lib. 3. de Statu naturae lapsae, cap. 2. pag. 178. col. 2. = Qui au- „ tem vinctus est, quantumvis adsit „ gratia, qualis Adamo praesens sem- „ per fuit, velle non potest, quia „ tali gratia uti non potest &c. alio- „ quin sub durissimo servitutis iugo, „ non in corpore, sed in ipso animo, „ & voluntate, hoc est in voluntatis „ consensu captivus manet, iuxta illud „ Augustini de semetipso: *Vellem meum* „ *tenebat inimicus.* Nimirum volvit sei- „ psum in vinculo suo, & dum niti- „ tur surgere, in vulnus vulnere sur- „ git.

Verum huius loci sententiam ex ipsius S. Doctoris verbis alibi datis dilucidamus. Lib. 1. de Libero Arbitrio cap. 15. n. 32. *Deinde libertas, quae quidem nulla vera est, nisi Beatorum, & legi aeternae adhaerentium.* In cap. 8. Ioan. Tract. 41. n. 8. & 9. *Noli ergo libertate abuti ad libere peccandum, sed utere ad non peccandum. Erit enim voluntas tua libera, si fuerit pia. Eris liber si fueris servus; liber peccati, servus iustitiae: dicente Apostolo (1) &c. Prima libertas est carere criminibus &c.* En igitur quale Augustini arbitrium olim sepultum a Deo evocatum est.

Quod

(1) Rom. 6. 20.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Quod si contendas, vulgari illa ratione de arbitrio Augustinum loquutum; adhuc trita alia responsio in promtu est: Dicitur enim magni peccatoris arbitrium sepultum non quoad essentiam: sed quod facilem expeditam actionem amiserit.

Ex quibus etiam altera sententia Praeced. libri dilucidatur. Cupiditatibus enim habenas laxare est diabolo proprium velle cedere. Unde S. D. in Psal. 84. ad v. 2. n. 4. in fine „ Adtendite „ captivitatem Iacob, adtendite quia „ hoc est avertisti captivitatem nostram „ &c. liberando nos ab operibus malis, „ a peccatis nostris, per quae nobis „ satanas dominabatur. Si quis enim li- „ beratus fuerit a peccatis suis, non „ habet unde illi dominetur princeps „ peccatorum.] Vide etiam Serm. 2. in Psal. 68. ad v. 24. n. 8. & v. 28. n. 12. De qua libertate etiam Zaccarias Lucae 1. *Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.*

Ut autem indulgeatur malis: proprium velle nunquam prorsus amittitur. Nec est qui serio volens, in actionem minime possit erumpere. Recole dicta libro praeced. c. 5. C.

(e) *Sed non sublimibus in se.* = Sententia Gratiae Doctori familiarissima: quam nunc una, nunc altera phrasi edisserit. Serm. 2. in Psal. 33. ad v. 19. n. 23. „ Altus est Deus, humilis sit Christianus. „ Si vult ut altus Deus vicinetur „ illi, ille humilis sit. Magna mysteria, „ Fratres. Deus super omnia est: eri- „ gis te, & non illum tangis: humilias te, „ & ipse ad te descendit.] Similia observat in Psal. 39. ad v. 7. n. 10. In Ps. 50. ad v. 19. n. 21. Fusius vero in Ps. 93. ad v. 12., & 13. n. 15., & 16.

Iam liber erat animus meus &c. = Pulcre quidam in Aeolo ventis imperante: Deum verum tentationes ad libitum fugantem, deterrentem allegorice significari posse observat. Et ipse Aug. in Psal. 34. Serm. 1. n. 9. *De talibus quid sequitur?* Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem proiicit ventus a facie terrae*(1). *Ventus tentatio est: pulvis iniquus.* Et in his Confess. l. 4. c. 2. in fine: *Quid est enim aliud, ventos pascere* (2), *quam ipsos* (daemones) *pascere &c.* Nunc Ethnicum de suis somniis cantantem adtende:

„ ..... Hinc vasto rex Aeolus antro
„ Luctantes ventos, tempestatesque
„ sonoras
„ Imperio premit, & vinclis, & car-
„ cere fraenat.
„ Illi indignantes magno cum murmu-
„ re montis,
„ Circum claustra fremunt, summa
„ sedet Aeolus arce,
„ Sceptra tenens &c. (3).

CA-

(1) Psal. 1. 4.
(2) Oseae 12. 1.
(3) Virgil. l. 1. Aeneid.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Licet tam bene a ſaecularium curarum viſco expeditus eſſet: maluit tamen non tumultuoſe, ſed leniter a publica ſe Eloquentiae profeſſione ſubducere; maxime quum Autumnales feriae admodum iam imminerent. Et quidem non humano id conſilio: iam enim talis erat, qui hominum muſſitationes, atque cenſuras facile aure ſurda contemneret; Sed ne tanto populo, cuius ora menteſque in ſe converterat, affectatae magnanimitatis, atque iactantiae ſpecie admiratio eſſet, & ſcandalum. Quin immo quum, ut nimis ſtudiis diſtrictis, & longe declamantibus evenire adſolet, ſauciatus eſſet in pectore, & voce: gavisus eſt, quod hocce naturalis iuris colore facile ipſi eſſet abſque populi ſtrepitu publico labori cedere. Haec ſuum ipſi iudicium. Ceterum profitetur Doctorum modeſtiſſimus, cum contraria ſentiente minime ſe in contentionem iturum; ſed in tuto conſiſtere, quod ſequentis baptiſmatis aquis ab omnibus uſque tum contractis maculis ſe expiaverit.

I. ET placuit mihi in conſpectu tuo non tumultuoſe abripere, ſed leniter ſubtrahere miniſterium linguae meae nundinis loquacitatis (*a*), ne ulterius pueri meditantes non legem tuam (1), non pacem tuam, ſed inſanias mendaces (2), & bella forenſia, mercarentur ex ore meo arma furori ſuo (*b*). Et opportune iam pauciſſimi dies (*c*) ſupererant ad vindemiales ferias & ſtatui tolerare illos, ut ſolemniter abſcederem, & redemtus a te, iam non redirem venalis. Conſilium ergo noſtrum erat coram te, coram hominibus autem, niſi noſtris, non erat (3). Et convenerat inter nos ne paſſim cuiquam effunderetur; quanquam tu nobis a convalle plorationis adſcendentibus (*d*), & cantantibus canticum graduum (*e*), dederas ſagittas acutas, & carbones vaſtatores (4) adverſus linguam ſubdolam (5), velut conſulendo contradicentem, & ſicut cibum adſolet amando conſumentem (*f*).

II. Sagittaveras tu cor noſtrum (*g*) caritate tua, & geſtabamus verba tua transfixa viſceribus; & exempla ſervorum tuorum, quos (*h*) de nigris lucidos, & de mortuis vivos feceras; congeſta in ſinum cogitationis noſtrae urebant, & abſumebant gravem torporem, ne in ima vergeremus (*i*), & accendebant nos valide, ut omnis ex lingua ſubdola contradictionis flatus inflammare nos acrius poſſet, non exſtinguere. Verumtamen quia propter nomen tuum quod ſanctificaſti per terras, etiam laudatores utique haberet votum & propoſitum noſtrum, iactantiae ſimile videbatur, non opperiri tam proximum feriarum tempus, ſed de publica profeſſione atque ante oculos omnium ſita ante diſcedere, ut converſa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam vicinum vindemialium diem praevenire voluerim, multa dicerent, quod qua-

 ſi

(1) Pſal. 1. 2.
(2) Pſal. 39. 5.
(3) Iuxta monita Tob. 4. 20. Prov. 20. 5. & Eccleſ. 8. v. 21., & 22.
(4) Pſal. 44. 6.
(5) Pſal. 119. 4. Pſal. 108. 3. & maxime Pſ. 119. v. 2., & 3.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

si (*k*) appetissem magnus videri. Et quo mihi erat istud, ut putaretur, & disputaretur de animo meo, & blasphemaretur bonum nostrum?

III. Quin etiam quod ipsa aestate litterario labori nimio pulmo meus cedere coeperat (*l*), & difficulter trahere suspiria, doloribusque pectoris testari se saucium, vocemque clariorem productioremve recusare, primo perturbaverat me, quia magisterii illius sarcinam pene iam necessitate deponere cogebat, aut si curari & convalescere potuissem, certe intermittere. Sed ubi plena voluntas vacandi, & videndi quoniam tu es Dominus (1), oborta mihi est atque firmata, nosti Deus meus, etiam gaudere coepi, quod haec quoque suberat non mendax excusatio, quae offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse nunquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret, nescio utrum vel viginti dies erant, sed tamen fortiter tolerabantur, quia recesserat cupiditas quae mecum solebat ferre grave negotium, & ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. Peccasse me in hoc quisquam (*m*) servorum tuorum fratrum meorum dixerit, quod iam pleno corde militia tua, passus me fuerim vel una hora sedere in cathedra mendacii. At ego non contendo. Sed tu Domine misericordissime, nonne & hoc peccatum (*n*) cum ceteris horrendis & funereis in aqua sancta ignovisti & remisisti mihi?

(*a*) *Nundinis loquacitatis*. = Ita BB. & ante ipsos Vet. Er. Som. Wangn. septem MSS. At codex Benign. BB. testibus, *mundanis loquacitatibus*. Nostra lectio & codicum auctoritate, & quod sit longe concinnior praeferenda videtur.

Dixit vero, *in conspectu tuo*, ut scias haud temere: sed conscientia maxime discussa proprium mercurium sequutum. Seu, id consilii non proprio genio placuisse: sed menti, Divini honoris iure spectato.

(*b*) *Arma furori suo*. = Vehementiam illam, qua rabulae & omnes in foro caussas agentes declamare solent, furorem iure appellat; tanta enim ea saepe est, ut alio quam furoris vocabulo bene significare non possis. Quum autem S. Doctor hic vitae suae priora summo orationis impetu detestetur: & Eloquentiam, & eam vel docentes vel discentes in deteriorem partem expendit. Iuvat proinde eumdem lib. 4. de Doctrina Christ. c. 1., & 2. pacatiori animo de hac re disserentem attendere = Primo itaque exspe„ctationem legentium, qui forte me „ putant rhetorica daturum esse prae„ cepta, quae in scholis saecularibus „ & didici, & docui, ista praelocutio„ ne cohibeo, atque ut a me non ex„ pectetur admoneo: non quod nihil „ habeant utilitatis: sed &c. Nam cum „ per artem rhetoricam & vera sua„ deantur, & falsa: quis audeat dice„ re adversus mendacium in defensori„ bus suis inermem debere consistere „ veritatem, ut videlicet illi, qui res „ falsas persuadere conantur, noverint „ auditorem vel benevolum, vel inten„ tum, vel docilem prooemio facere; „ isti autem non noverint? Illi falsa „ breviter, aperte, verisimiliter; & isti „ vera sic narrent, ut audire taedeat „ &c. Cum ergo sit in medio posita „ facultas eloquii, quae ad persuaden„ da seu prava, seu recta valet plu„ rimum, cur non bonorum studio com„ paratur, ut militet veritati, si eam „ mali ad obtinendas perversas, vanas„ que caussas in usus iniquitatis, & „ erroris usurpant. „

Inquiens paullo ante: *meditantes non legem tuam &c.* intuetur vers. 2. Psal. 1. *In lege eius meditabitur die, ac nocte*, & v. 3. Ps. 4. *Ut quid diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium?* &

(1) Psal. 45. 11.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

& v. 5. Psal. 39. *Non respexit in vanitates, & insanias falsas*.

(c) *Pauciffimi dies* = Fere scilicet viginti, ut inferius n. 3. explicat. Incipiebant Autumnales feriae (ut etiam nunc pluribus in locis) die decima-sexta Septembris: ut lib. 1. de Legibus Wisigot. c. 7. *Ferias praecipimus observandas propter vindemias colligendas a decimo-sexto Kalendas Octobris, usque ad decimum-quintum Kalend. Novembris*. Unde admodum verosimile est, Augustinum eodem die ad Deum, terrenarum rerum contemtis illecebris, fuisse conversum, quo corpore solutus, ad eumdem migravit: nempe 28. Augusti.

Ut solemniter abscederem. = Ut etiam exterius, & corpore a Rhetoricae cathedra abscederem, a qua iam affectu, & animo abscesseram.

(d) *A convalle plorationis adscendentibus*. = Intuetur v. 7. Psal. 83. *Beatus vir, cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrimarum &c.* Significat autem tum se non fuisse talem, qui inferioris orbis vanis legibus teneri, aut hominum censuris concuti posset: quod a convalle plorationis, quod ab hac terra dolorum, & lacrymarum sede ad caelum, ad Deum amore adscenderet. Accipe verba S. D. ad eumdem Psal. n. 10. = Facit (*Deus*) illi (*homini*, „ *quem ad bonum suscepit*) gradus, „ quibus adscendat. Ubi illi facit gra„ dus? In corde. Quanto ergo plus „ amaveris, tanto plus adscendes &c. „ Ecce habetis torcular convallem plo„ rationis; Ipsae lacrimae piae contri„ bulatorum mustum sunt amantium &c. „ In convalle plorationis: hic enim plo„ ratur ubi seminatur. Euntes, inquit, „ ibant, & flebant, mittentes semina sua „ &c (1) Amando adscende. Inde cantatur „ canticum graduum &c. Ut quo ad„ scendatur? In locum, *quem disposuit* „ .... Quaeris quo? Quid tibi dictu„ rus est? Quod oculus non vidit, nec „ auris audivit (2) &c. „

(e) *Cantantibus canticum graduum*. = Wangnereck docte huncce locum exponit; cuius proinde ipsa verba damus. „ Quod complectitur quindecim Psal„ mos, a 119. usque ad 133. Sunt au„ tem tot Psalmi, qui dicuntur gra„ duum, quoniam tot fuerunt gradus „ Templi Salomonis, teste S. D.(3) in „ quorum ascensione hos Psalmos cani „ solitos, censent Lyranus & alii. Theo„ doretus, & Euthymius putant haec „ cantica ad literam significare ascensio„ nem Iudaeorum de Babylone in Ieru„ salem. Illud certum esse affirmat Bel„ larminus (4), *ascensionem sive hanc, sive* „ *illam, figuram fuisse ascensionis ele*„ *ctorum, qui per gradus virtutum, ac* „ *praecipue caritatis ascendunt de valle* „ *lacbrymarum ad coelestem Ierusalem*, „ *& de hac ascensione Spiritum Sanctum* „ *potissimum locutum*; ideoque hi Psalmi „ merito frequentantur ab Ecclesia. Et „ verisimile est S. Augustinum post suam „ conversionem ex desiderio proficiendi „ in caritate Dei, saepius illos usur„ passe, idque ipsum hic significare. „

Quae totius sermonis conclusio ex eo firmari videtur, quod S. Doctor, ut saepe infra testatur, post conversionem maxime Psalmis suum animum foverit. Adhuc tamen ancipites sumus; nec temere suspicamur, metaphora hic de graduum Psalmis Augustinum loquutum; non scilicet de Psalmis, sed de re per eosdem significata. Moribus enim factoque graduum Psalmos cantas, si animum a terrenis avulsum, ad caelestia deferas. Hoc potissimum sensu hic Augustinum loqui verosimilius arbitramur; neque enim vocali illo Psalmorum cantu contra hominum impetum adeo se tutum, ac fortem censere poterat. De Psalmis autem grad. agit proposito Augustinus Calmet Ord S. Benedicti in Thesauro Antiquit. Sacr. & Prof. t. 3. a pag. 560. edit. Luc. an. 1731.

(f) *Amando consumentem*. = Quemadmodum enim cibum ad vitam nostram institutum consumimus amando: & quo magis amamus, eo magis consumimus; Ita subdola lingua in speciem humanitatis, atque benevolentiae magnanima piorum facinora mordet, ac rodet. Cui simile est illud ante hoc positum: *Velut consulendo contradicentem*. Aristarchi enim non manifesto livore improbant: sed velut expendentes sublimia graviora consilia.

Quanquam id totum prorsus ad litteram exponi possit; dicit enim inferius, n. 3. *Qui propter liberos suos, me liberum esse nunquam volebant*. Amor ergo hic pro fama obsequio, & alta exi-

(1) Ps. 125. 6.
(2) 1. Cor. 2. 9.
(3) In Psal. 150.
(4) In arg. Ps. 119.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

existimatione ponitur. Amando consumebant populi Augustinum, cuius cum eloquentiam suspicerent, assiduum etiam ac aeternum erga liberos suos magisterium expetebant, postulabant. Sic postea eumdem Augustinum factum Ecclesiae Achillem amando consumebant Catholici. Et consumaremus nos si tantum oraculum daretur adloqui, & sciscitari de innumeris quaestionibus, quibus nimis torquemur. Ut etiam ipse Augustinus Mosem amando ambiebat consumere, cum dixit infra lib. 11. c. 3. *Scripsit hoc Moyses, scripsit, & abiit &c. nam si esset, tenerem eum, & rogarem eum &c.*

(g) *Sagittaveras tu cor nostrum.* = Deum amantem esse, qui in suorum pectora ardentes, ac suaves sagittas iaculatur, frequentissime in Sacris Scripturis legimus. At potissimum intuetur Augustinus similes loquendi formulas: *Percusserunt me, & vulneraverunt me.* Cantic. 5. 7. *Vivus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animae, ac spiritus &c.* Hebr. 4. 12. Denique Psal. 37. v. 3. *Sagittae tuae infixae sunt mihi.* Ubi S. D. idest n. 5. post med. = Solemus tamen, „ & verba Dei sagittas accipere: sed „ numquid ab his posset iste sic dolere „ se percuti? Verba Dei tamquam „ sagittae excitant amorem, non dolo„ rem. An quia & ipse amor non po„ test esse sine dolore? Quidquid enim „ amamus, & non habemus, necesse est „ ut doleamus &c. Inde illud in per„ sona Ecclesiae sponsa Christi in Cantico „ canticorum: *Quoniam vulnerata cari„ tate ego sum* (1). Vulneratam se dixit „ caritate: amabat enim quiddam, & „ nondum tenebat: dolebat quia nondum „ habebat. Ergo si dolebat, vulnerata „ erat &c.] Vide etiam, si placet, eumdem in Psal. 45., n. 16. ad v. 8. & in Psal. 143. n. 13.

Sed ad dilucidandum & hoc, & quod sequitur: *Et Exempla servorum, tuorum, quos &c.* iuvat exscribere quae habet in Psal. 119. n. 5. ad duos illos vers. 3., & 4. *Quid apponetur tibi ad linguam dolosam? Sagittae potentis acutae cum carbonibus &c.* = Intelligat Ca„ ritas Vestra, primo quae sunt sagit„ tae. *Sagittae potentis acutae*, verba „ Dei sunt. Ecce iaciuntur, & transfi„ gunt corda: sed cum transfixa fuerint „ corda sagittis verbi Dei amor exci„ tatur (2), non interitus comparatur. „ Novit Dominus sagittare ad amorem, „ & nemo pulcrius sagittat ad amorem, „ quam qui verbo sagittat; immo sagittat „ cor amantis, ut adiuvet amantem; sagit„ tat ut faciat amantem &c. Parum est „ verbis agere contra linguam subdolam, „ & labia iniqua, & exemplis agendum „ est. Exempla sunt carbones vastato„ res .... Lingua subdola nihil sic no„ vit dicere, quo magis subdola est, „ nisi, Vide ne non possis implere, mul„ tum est ad te hoc aggredi. Accepisti „ tu praeceptum Evangelicum, habes „ sagittam; sed carbones nondum habes. „ Timendum ne sagitta sola non valeat „ adversus linguam dolosam: sunt & car„ bones. Ut puta incipit enim tibi dicere „ Deus, Tu non potes? quare ille potest? „ quare alter potuit? Numquid tu delica„ tior es illo senatore? Numquid tu infir„ mior es illo, aut illo in valetudine (3)? „ Numquid tu infirmior es feminis? „ Feminae potuerunt, viri non possunt? „ Delicati divites potuerunt, pauperes „ non possunt? Sed ego, inquit, „ multum peccavi, & multum pecca„ tor sum. Numerantur etiam qui mul„ tum peccaverunt; & eo plus amave„ runt quo plura illis dimissa sunt (4). „ Cum ergo fuerint ista enumerata, & „ nominatim dicti fuerint homines, qui „ potuerunt, ille accepta sagitta in cor„ de, accedentibus etiam carbonibus „ desolatoriis, desolatur in illo terrena „ cogitatio. Quid est enim desolatur? „ ... Erant illo multa, quae male fron„ duerant, multae carnales cogitatio„ nes, saeculares multi amores: ipsi „ uruntur carbonibus desolatoriis, ut „ fiat purus locus desolatus, in cuius „ loci puritate faciat Deus aedificium „ suum: quia facta erat ibi ruina dia„ boli, & aedificatur ibi Christus; nam „ quamdiu manet ibi diabolus non po„ test aedificari Christus &c. Exempla „ ergo multorum iniquorum, qui con„ versi sunt ad Dominum, carbones di„ cti sunt. „

Quousque vero Divini amoris sagittae cor Augustini transfixerint, penetraverint? Duo exhibemus, ex quibus quidnam effluat Lector expendet. Philosophorum, atque Theologorum omnium gravissimum inconcussum illud est. Obiecti amorem eius notitiae responde-

re:

(1) Cantic. 2. 5. & c. 8.
(2) Am. & plerïq. MSS. exercitatur
(3) Aliquot MSS. *illo invalido.*
(4) Lucae 7. 47.

re; adeout quantum eius dotes deprehendis, tantum ei amoris offeras: Ut tibi adridet, ita erga ipſum amice deporteris. Et haec eſt prima veritas. Alteram non digerimus, ſed innuimus. Coniice quantum Auguſtini ingenium gratiae innixum Dei pulcritudines, & merita inſpexerit &c. Quidquid ex his de divino Auguſtini amore inferas: ſat nobis eſt te commonere Apoſtolos, Baptiſtam, ſimileſque a primis ſedibus non eſſe deturbandos. Pro Virgine nedum cuiuſcunque vel hominis vel Angeli, ut Chriſtianis omnibus certum eſt, ſed & omnium ſimul iunctorum, ut nobis, & Theologis bene multis videtur, amorem, ſanctitatem, & cuiuſcunque generis merita longe excedente non abs 'otii vitio lectorem commoneremus. Maxime quoniam & in mentis perſpicacia, & omnibus naturae dotibus nullam creaturam humanam Dei Matri comparari poſſe exploratum habeamus.

Hic opportunus locus eſſet, varia atque multa referre Auguſtini dicta, vel facta, quae inſignem eius, a faeculis non datam (poſt Apoſtolos &c.) caritatem ſat orbi proderent. At ea quanquam a non contemnendis Scriptoribus celebrata, nec in S. Doctoris ſcriptis habentur, nec traditione graviſſima nituntur. Ex quibus pulcherrimum illud videtur: Auguſtinum a Domino, ut olim Petrus, interpellatum, an ipſum vere diligeret: poſt emphatica varia reſponſa, de omnibus puta venis, nervis & compagibus in eius amorem concitatis &c. ultimo tandem illud portento ſimile repoſuiſſe: ***Si Auguſtinus*** (1) ***eſſet Deus, & Deus eſſet Auguſtinus: Deus fieret Auguſtinus, ut Auguſtinus fieret Deus.*** Conceptum hunc plures, maxime ex iunioribus Auguſtino, etiam riſu, tollendum arbitrantur: quod de hypotheſi ſit vix non fatua, & ipſis mox vocibus corruente. Verum cenſores illi nimis, ut nobis videtur, humano ſenſu loquuntur: pia, ut ſic loquamur, non adtendentes deliria, quibus animae altioribus divinis chariſmatibus perfuſae, humanae aut ſapientiae, aut prudentiae iuribus praetermiſſis, ea aut operantur, aut loquuntur, quibus utcumque latentem intus flammam Deo prodant. Quid ergo ad Auguſtini animam Divino amore ebriam, conceptum illum hypotheſim metaphyſice repugnantem intueri? Id optime ſciens, inter tot, taleſque caritatis flammas nolebat adtendere; ſat illi erat caeca ea hypotheſi tale amoris tributum Deo dare (ſeu potius innuere utcumque ſe dare cupere) quo preſtantius aut humana, aut angelica mens nec poſſet fingere. Alias vero nimis metaphyſica hypotheſis illa Auguſtinianum ingenium admodum ſapit. Ex quibus concludimus, facti rem illam propriis meritis minime ruere; ſed dubiam eſſe, quod nec genuina hiſtoria, nec traditione gravi, & conſtanti innitatur.

Tradunt etiam nonnulli Auguſtinenſes Scriptores, eiuſdem ſanctiſſimi Patris cor etiam ad ſenſum Divinis ſagittis conf ſſum: & aliquando a ſuo corpore Angelica manu extractum: ſemper autem in altae caritatis ſymbolum velut exaeſtuans, etiam num adſervari. De qua re itidem nobis minime liquida, explorata, & certa piſces ſumus, videlicet ſupernatantes, & muti. Vide Ludovicum ab Angelis lib. 6. de Vita, & Laudibus S. D. c. 5. Ambroſium Staibanum Erem. Auguſt. (qui floruit an. 1608.) in Templo Erem. &c. in Vita S. D. c. 25. De prima translatione corporis &c. Aloyſium Torellum eiuſdem ord. (qui floruit an. 1672.) in Saeculis Aug. vel Hiſtoria gener. ord. ad annum 430. Relig. 44. n. 37., & 100.

(*b*) ***Exempla ſervorum tuorum, quos &c.*** = Dixerat de ſagittis, hoc eſt, verbo Dei; nunc de carbonibus deſolatoriis. Intuetur autem Victorinum, duoſque Agentes in rebus, de quibus ſupra. Haec exempla, & alia indeterminata ratione ſibi etiam in puncto converſionis obiecit, iuxta dicta l. praeced. c. 11. n. 3. Profitetur igitur divina ſe, non humana ratione illud diſtuliſſe negotium; Talis enim iam tum erat, qui humanas cenſuras parvi penderet; tum propter Dei verba ſuis transfixa viſceribus; tum propter aliorum exempla; Si enim puta Victorinus idolorum cultor &c. minus ipſe timere poterat in Eccleſiae ſinu natus &c.

(*i*) ***Ne in ima vergeremus.*** = Ita BB. & ante ipſos Vet. Er. Lov. Som. Wang. MS. S. Cr. S. Mar. Car. Feſ. Ricar. omnes denique codices: niſi quod Vet. & Som. paſſive habent, ***vergeremur.*** MSS. 2. & BB. viſi, ***mergeremur.***

At nimis arcanum hocce altum eſt; Unde ***Pherepenus***, qui graviora tantum in

(1) Quo forte contem ere voluit doctrinam Ariſt. l. 8. Ethic. c. 7. & l. 9. c. 3.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

in his Confessionibus notat, absque commentario illud omittendum non censuit; & ita loquitur. Recte viri docti hanc „ lectionem praetulerunt alteri, *merge-* „ *remur*; solet enim verbum *vergere*, „ ut & *devergere* dici de iis, quae pon- „ dere suo deprimuntur. Apuleius de „ Deo Socratis: *Quod si manifestum* „ *flagitat ratio debere propria animalia* „ *etiam in aere intelligi, superest ut* „ *quae tandem, & cuiusmodi ea sint* „ *disseramus. Igitur terrena nequaquam;* „ *devergunt enim pondere*. Vide, si o- „ pus est, alia exempla apud Nicolaum „ Heinsium in notis ad Valerium Flac- „ cum Lib. 1. v. 289. „

Tanta loquacitate pro verbo notissimo, de quo dictionarium quodlibet puerorum etiam manibus tritum! Apud Calepinum nedum correctum, & auctum: sed & vetustissimum eius verbi significatum habetur: & aliquot etiam auctoritates, vel exempla recitantur, ut: *Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum*. Virg. 11. Aeneid. *Et eius auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluerunt*. Cicero 15. Phil. *Vergente iam die, ingressus Senatum*. Sveton. in Othone. Scribebat autem Ambrosius Calepinus longe ante quam Lutherus iuniorum haereticorum omnium Patriarca incendium (id est an. 1517.) in Ecclesiam excitaret. Habitum enim Fratrum Eremit. S. Aug. vir humanis, Divinisque litteris clarus susceperat an. D. 1458. Obiit autem Bergomi, ubi eius exuviae adservantur, an. 1510.

(k) *Multa dicerent, quod quasi &c.* = An ad te populi susurros scindere, & scandala? Ita quidem Pauli iudicio: *Providentes bona non tantum coram Deo: sed etiam coram hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*. Rom. 12. v. 17., & 18., & 2. Cor. 8. 21. *Graecis, ac barbaris: sapientibus, & insipientibus debitor sum*. Rom. 1 14. Consulat Lector, si plura de his desideret, ipsum S. D. Serm. 47. de Ovibus, in Ezechiel. 34. c. 9. per totum & Serm. 54. de Verb. Matth. 5. (Alias, 2. de Verb. Dom.) qui integer de ea re est. Addit vero: *Et quo mihi erat istud &c.* ut certus sis in ea dilatione proprii nominis sortem nullo modo se respexisse.

(l) *Pulmo meus cedere coeperat*. = Id alibi etiam saepe testatur. Lib. 1. contra Acad. c. 1. n. 3. =. Multum, „ mihi crede, gratularis, quod pene „ nullis prosperitatibus, quibus tenen- „ tur incauti, mundi huius tibi dona „ blandita sunt; quae meipsum capere „ moliebantur ista cantantem, nisi me „ pectoris dolor ventosam professionem „ abiicere, & in philosophiae gremium „ confugere coegisset.] Lib. de Vita Beata, in Praef. n. 4. = Quid ergo re- „ stabat aliud, nisi ut immoranti mihi „ superfluis tempestas, quae putaba- „ tur adversa, succurreret? Itaque tan- „ tus me arripuit pectoris dolor, ut „ illius professionis onus sustinere non „ valens, quo mihi qualificabam fortas- „ se ad sirenas, abiicerem omnia, & „ optatae tranquillitati vel quassatam „ navem fessamque perducerem.] Lib. 1. de Ordine, c. 2. n. 5. = *Nam cum stomachi dolor scholam me deserere coegisset, qui iam, ut scis, etiam sine ulla tali necessitate, in philosophiam confugere moliebar, statim me contuli ad villam familiarissimi nostri Verecundi*. Lib. 1. Soliloq. c. 14. n. 26. *Sed iam cohibe te a lacrymis, & stringe animum. Multum omnino flevisti*, & hoc omnino *morbus iste pectoris tui graviter accipit*.

Bollandistae paragr. 7. n. 1. haec habent = Elapsis aliquot mensibus, ob „ exortum stomachi, vel pectoris do- „ lorem abdicavit se magisterio rhetori- „ cae, & cum matre, filio, ac amicis qui- „ busdam recessit in villam Verecun- „ di civis Mediolanensis . . . . Hanc re- „ cessus caussam, & utiles in eo occu- „ pationes ipse sanctus lib. 1. de ordi- „ ne, c. 2. sic indicat: *Cum stomachi* „ *dolor &c.*] Minus bene profecto; Omnibus enim, quae hocce cap. habentur, bene spectatis, liquet, Augustinum ad quietius, perfectiusque Deo serviendum potissimum publicae cathedrae nuntium misisse; Pectoris dolorem vero caussam fuisse posteriorem: quam aequum rei dolorem diceres, & opportunam occasionem a Deo suppeditatam. Nec libri conversionis initio ab eo scripti, in quibus pectoris infirmitatem urget, te moveant; aequum enim erat, modestissimum virum eam tum prodere caussam, quae non adeo in proprii nominis splendorem vergebat. Quod & BB. observarunt lib. 2. Vitae S. D. c. 6. n. 1. ubi = Uni iam Deo vivere gestiens „ Augustinus, faciendum sibi putavit „ quam primum, ut publicae profes- „ sionis onus poneret &c. In hunc pe- „ ctoris morbum sui secessus caussam re- „ fundit in prioribus libris a se scri- „ ptis, ea, quae sibi in horto evene- „ rant, silentio praetermittens, ex ea- „ dem

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ dem haud dubie animi modestia, qua „ suum propositum nonnisi familiarissi- „ mis communicare, atque ceteris clau- „ sum tenere constituit.] Nunc vero plurimi clamoris, vel plausus semoto periculo; nunc Deum adloquens; nunc Dei miserationes in se factas celebrans, manifeste docet, altioris sanctitatis desiderium potissimum publicum munus sibi fecisse exosum.

Ceterum ut ad loci huius verba redeamus; Augustinus, ut vides, dolorem pectoris, vocisque languorem medice hic pingit. Quod ut bene deprehendas, scias ex Claudio Galeno (1), Medicorum, post Hippocratem, facile principe, cap. 2. Fragment. lib. de *Vocalium instrumentorum &c.* ad vocem formandam tria exigi: *Artificem*; *Instrumenta*; *Materiam*. Primum animalem facultatem; alterum nervos, & musculos; posterius aerem dicere poteris. Ipsa vox autem ita gignitur; Aer vocis materia a pulmone respirante (per animalem facultatem) & expirante acri motu in suam fistulam pellitur: qui aer iamiam vox a laringe compressus, in formatam vocem transit. Hocce haud ita suavi munere, maxime ad alte declamandum, nimis frequenter repetito, pulmo natura flaccidissimus cedit, atque ad respirationem pigre, & aegre movetur; potissimum vero in hominibus imbecillis texturae, quibusque angusta thoracia; qualem Augustinum produnt quae observavimus lib. 1. c. 11. F. sed accipe & verba ipsius S. D. qui nihil non novit, l. 14. de Civit. Dei, c. 24. post initium = Pulmones denique „ ipsi omnium nisi medullarum mollis- „ simi viscerum, & ob hoc antro pe- „ ctoris communiti, ad spiritum du- „ cendum, ac remittendum vocemque „ emittendam, seu modificandam, sicut „ folles fabrorum vel organorum, flan- „ tis, respirantis loquentis, clamantis, „ cantantis serviunt voluntati] Vide etiam, si placet, ibi commentarium *L. Vives*. Quod insinuat S. D. etiam l. 4. contra Iulian. Pelag. c. 14. ante med.

(m) *Peccasse me in hoc quisquam &c.* = Quid loqueris? Plauti te verbis adloquimur (2): *Tu homo & alteri sapienter potis es consulere, & tibi. Nam &c.* Terentii (3): *Tu es Iudex, ne quid accusandus sis vide.* Ausonii (4): *Consilia nullus mente tam pura dedit.* Quis ponet (5) *in Caelum os suum*? An non tu, post Canonicos, scriptores, Christianorum oraculum? An non tu, post Ecclesiam, totius Catholici gregis iudex? An non ne a te meliora nobis consilia? Nimis es candidus, ut possis tibi blandiri; nimis acutus, ut fallacibus argumentis decipiaris; Prudens supra modum, cui agenda praesto sunt; Quia vero supra omnes sapiens, quis te felicius, & gravius Divina iura meditabitur? Age vero: & quoniam modestia non minus quam ingenio fulges; & sis importunus, balbutientes ad dicendum cogens: vide quid mussitemus; Ubi hic peccati aut mater, aut filia? Vidimus supra ex Apostolo, debitores nos esse nedum Deo, sed & hominibus; immo sapientibus, & insipientibus; Tui ipsius testimonio tuti sumus, tum temporis minime te proprii nominis amore detentum. Cathedra illa si olim vanitatis, & mendacii: iam honestatis, atque candoris. Quid ergo ex ea dilatione deducitur, nisi tibi de Deo, eiusque servis simul emerito laureolas dandas? Nec enim quadrabat tum temporis illud Lucani 1. *Tolle moras: semper nocuit differre paratis.* Sed potius alterum Luciani in prudent. *Sit mora consiliis: nam si moderamine tractes: Prosunt; ut stulta praecipitata nocent.* Et quod nobis altius est S. Gregorius Epist. lib. 2. Ep. 6. ad Neapolitanos, *Summis in rebus citum non oportet esse consilium.* Immo David, Psal. 49. 4. *Honor regis iudicium diligit*; Hoc est discretionem.

Quanquam vero nullus, quod sciamus, ea in re Augustinum traducere audeat; haud tamen desunt qui ipsum deliquisse ex eiusdem iudicio fere concludendum arbitrentur. Sunt autem hi (quod miramur, & dolemus) Benedictini Patres, qui in Vita S. D. lib. 2. cap. 6. in fine ita loquuntur. = *Quantumvis prudenter in hoc se negotio gesserit, non audet tamen ab omni se culpa vacuum asserere, quod firmum Deo serviendi propositum amplexus, adhuc in cathedra mendacii vel breve tempus sedere se passus fuerit.* Et in rerum graviorum indice: *Deserere professionem rhetorices usque ad vindemiales ferias differt*

fert

(1) Floruit an. 143. & vixit usque ad aetatem maxime decrepit.
(2) In Milite Glorioso Act. 3. Scena 1. v. 89.
(3) In Heautontim. 2. sc. 2
(4) De Nepotiano Grammatico.
(5) Psal. 72. 9.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

ert &c. Quamquam haud culpa vacasse non diffitetur.

Perperam, & Augustino, eiusque sermoni iniuria! Aliud est maculas non diffiteri: & aliud pro candore proprio nolle contendere. Anne aequum erat, virum modestissimum, atque sanctissimum cum Fratribus iuxta factam hypothesim, ad proprium tuendum splendorem, & quidem in re subtili, atque levissima disputationem inire, atque rixari? Ceterum hucusque quid egerat: nisi nobis contestari, dilationem illam suo iudicio omni culpa vacasse? Quid aliud egerat, nisi etiam argumenta subministrare, quibus deprehenderemus vere citra culpam, immo prudenter, & sancte a propositi exsequutione supersedisse? Et mirum est eamdem ipsam dilationem simul fuisse prudentem & malam: quod Benedictini cogerentur adserere ex vi priorum verborum: *Quantumvis prudenter &c.* Optime igitur Vangnereck in paragr. *Usus* haec expendit. = Primus hic post conversionem labor est, hominum iudicia, & opprobria spernere; ad quod generose faciendum verbo & exemplo egregie ducit Augustinus &c. Alterum quoque insignis prudentiae documentum praebet S. D. ut nempe vitemus offensiones hominum, quoad fieri potest. Quod vero in fine capitis quasi subdubitat de peccato, bonae illud mentis, & humilitatis est. Hanc enim eius moram in professione Rhetoricae intentio caritatis, & illud ipsum magisterium in Dei gloriam relatum non solum inculpabilem, verum & laudabile fecit. Nec amplius cathedra eius fuit mendacii, sed veritatis, quia istam, non illud spectabat.] Sed adtende etiam sequentia.

(u) *Nonne & hoc peccatum &c.* = Iuxta hypothesim loquitur, docetque disputationem illam, an peccaverit, minime instituendam; Ut ut enim res se habuerit: angi non possumus, quum simus ante baptisma, quod adcedens, & *funerea*, hoc est, lethalia peccata, & quoad culpam, & quoad poenam delens, tanto magis levissimum illud, si alicuius opinione intercessit, delere potuit.

Salvianus Massiliensis (1) aut episcopus, aut presbyter Epist. 3. ad Agricium episc. ita loquitur: *Non excuso ergo: argumentum enim reatus est, innocentiam iactare post culpam.* Petrus Chrysologus episc. Ravenn. Serm. 78. de septima Christi manifestatione &c. sub finem: *Mirum cum comprehenderetur Dominus, Ioannes abiecit sindonem, & Petrus inventus est nudus* (2), *quia Ioannem texit fuga: Petrum negatio sic nudavit &c. innocentia nuda est, & reatus semper refugit ad velamen.* Si Augustinus noluit excusare, quum optime posset; si veram innocentiam non iactavit, sed contradicentium arbitrio reliquit: geminis rationibus innocens fuit: seu innocentiam plurimum auxit. Noluit pro innocentia sua Augustinus contendere: & inventus est innocens. Contendunt pro innocentia plures: & inquinatissimi deprehenduntur. Augustini innocentia ad contentionum velamen non refugit: quia sese in tuto est.

I. Cum autem tanta securitate, & quiete peccata quaelibet baptismate sibi deleta Augustinus doceat; mendacii arguitur Martinus Lutherus, qui in Assertione artic. 2. *Augustinus dicit peccatum remitti quoad reatum, sed non quoad actum: seu, ut ipsius verbis utar, peccatum illud reatu transit, actu manet.* Perperam etiam indicat cap. 8. lib. 1. de Nupt. & Concup. loquitur enim S. D. non de vero peccato, sed de eius materia, seu concupiscentia.

II. Quum item longe aliter, ut infra videbis, de maculis a se, vel a Matre post baptismum contractis loquatur, mendaces etiam deprehenduntur Protestantes, sacrilege velut Augustino duce effutientes, peccata etiam post baptismum patrata eiusdem sacramenti virtute, vel memoria deleri. Ad quorum blasphemiam nihil prorsus lib. 1. de Nupt. & Concup. c. 33. lib. 2. de Gratia Christi, & peccato Orig. c. 39. & 40. lib. 3. ad Bonif. contra duas Epist. Pelag. c. 3. & lib. 6 contra Iulian. c. 13. & 18. Neque enim iis locis de proxima, sed de remota virtute loquitur Augustinus; Docet videlicet baptismate praeiacto, poenitentiae sacramentum vigere; quod nullus Catholicorum aut inficiatur, aut ignorat: Quum enim baptisma sit sacramentum omnium primum, ceterorum sacramentorum ianua, fundamentum; mox consequitur, cetera, ipso non collato, fru-

(1) Flor. an. D. 450.

(2) Mar. 14.

fructu carere: immo in irritum prorſus ire & in caſſum. Immo in uno ex iactatis a Proteſtantibus loco eſt Auguſtinus, pro more, ſui ipſius interpres; Nempe lib. 1. de Nuptiis, & Concupiſcentia, cap. 33. n. 38. ubi. = Sic in„ quam hoc (1) accipiendum eſt, ut „ eodem lavacro regenerationis, & ver„ bo ſanctificationis omnia prorſus mala „ hominum regeneratorum mundentur, „ atque ſanentur, non ſolum peccata, „ quae omnia nunc remittuntur in ba„ ptiſmo, vel etiam quae poſterius hu„ mana ignorantia, vel infirmitate con„ trahuntur: non ut baptiſma quotiens „ peccatur, totiens repetatur; ſed quia „ ipſo, quod ſemel datur, fit ut non „ ſolum antea, verum etiam poſtea „ quorumlibet peccatorum venia fide„ libus impetretur. Quid enim prodeſ„ ſet vel ante baptiſmum poenitentia, „ niſi baptiſmus ſequeretur, vel poſtea „ niſi praecederet? In ipſa quoque ora„ tione Dominica, quae quotidiana eſt „ noſtra mundatio, quo fructu, quo „ effectu diceretur, *Dimitte nobis de„ bita noſtra* (2), niſi ab eis, qui bapti„ zati ſunt diceretur? &c. „

Sed ab haereticis, ad Italica harum Confeſſionum exemplaria tranſeamus, & aliquot errores emendemus; Horum enim capitum res tales ſunt, ut non bene intellectae in abſurda haud ita levia Lectores ducere poſſint; n. 2. *Sarebbe ſtata una giattanza il non aſpettare &c.* Non erat iactantia: ſed iactantia alicui videri poterat: *iactantiae ſimile videbatur*; Timebat nempe Auguſtinus fieri populo ſcandalum. n. 3. *Baſtevole a temperare il diſpiacere di quegli uomini &c.* Offenſio hic eſt, *ammirazione, cenſura, rumore &c.* non *diſpiacere*. Prorſus vero ad libitum ſunt verba ſequentia: *che per amor de' lor figli avrebbon odiato il mio improvviſo ritiro*. Verba Auguſtini ſunt, qui *propter liberos ſuos me liberum eſſe nunquam volebant*; quae ſic reddi debent: *che per amor de' loro figliuoli mai non mi voleano libero*. In iis, quae ſequuntur, plures apud Italos ſunt errores, quam verba. Legunt enim = *Piena dunque d' un tal godimento, io tollerava con tranquillità tutto quell' intervallo di venti giorni, poichè già era ceſſata quella cupidigia, che ſoleva eſſermi tanto gravoſa, e m' avrebbe anche vinto &c.* Non dicit Auguſtinus, *tranquillitate*, ſed, *fortiter*, hoc eſt dure eos dies ſe toleraſſe. Non ſimpliciter, & abſolute, *intervallum viginti dierum*; ſed, *neſcio utrum vel viginti dies erant*. Non dicit duram vel gravem ſibi fuiſſe cupiditatem, ſed oppoſitum; ſibi nempe ſociam, & in auxilium ad ferendum, grave negotium. Nec ſe victum iri cupiditate, ſed gravi negotio cupiditatis ſubſidio deſtitutum: niſi pro cupiditatis, patientiae ſubſidium ſibi veniſſet. Ita igitur nobis Italis hic textus reddendus eſt. = Colmo dunque di tal contento, „ andavo io tollerando quell' intervallo „ di tempo, finchè ſcorreſſe: non ſo „ ſe conſiſteſſe in venti giorni in cir„ ca: ma però venivano tollerati con „ forza, e difficoltà, perchè s' era ri„ tirata la cupidigia (deſiderio di ric„ chezze, ed onori) che meco ſolea „ ſoſtenere il peſante negozio (cioè „ delle ſcuole) ed io era rimaſo ſolo „ ad eſſere ſchiacciato (dal peſo delle „ ſcuole) ſe la pazienza non foſſe ve„ nuta in luogo della cupidigia (cioè, „ ad aiutarmi a reggere il peſo). Et tandem male vertunt ſequentia: *Dirà „ però taluno &c. mentre col cuore già „ illuminato dallo ſplendore della voſtra „ verità, continuai nondimeno a ſeder „ nella cattedra delle tenebre, e delle „ menzogne: ed io nol niego.* „ Ubi de illuminatione, & de ſplendore veritatis apud Auguſtinum? Dicitur autem cathedra *mendacii*, non etiam, *tenebrarum*. Nec inquit Auguſtinus, non nego, ſed, *non contendo*: ideſt, nolo reſiſtere, nolo velut rixari. Sic igitur pars haec vertenda erat. = Giudichi „ taluno de' tuoi ſervi, miei fratelli, „ avere io in ciò peccato, per avere „ col cuore tutto colmo di brame d' im„ piegarmi nel tuo vaſſallaggio occupa„ to anco per un' ora la cattedra della „ menzogna; Io cedo, non voglio al„ tercarvi, non mi curo farne diſputa, „ ſia come ſi voglia. „

Eeee CA-

(1) Epheſ. 5. 25.

(2) Matt. 6. 12.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT III.

ARGUMENTUM.

Novam hanc Augustini, & Alypii scenam adtendens Verecundus, acriter pungebatur, quod compede uxore ad tantam amicorum sortem non posset adsurgere; adhuc quidem volens aut prima, aut nulla Christianae perfectionis subsellia occupare. At interim rus suum Casiciacum Augustino, eiusque sociis obtulit: ut illic quousque a Mediolanensibus plagis non secederent, a saeculi aestu, ut ambiebant, requiescerent. Qui aliquando tandem, Augustino videlicet Romae consistente, magno amicorum solatio, corporali languore correptus, Christianam religionem professus est, in eaque suos dies clausit. Nebridius vero iam Manichaeis somniis excussis, & in lucem atque veritatem ardentissime anhelans, de amicorum sorte gestiebat; Qui etiam non multo post, secum universam propriam domum trahens, ad Catholicae Ecclesiae littus appulsus, ibi religiose defunctus est. Eius nunc aeternos triumphos Augustinus expendit, postulatque pro se apud Deum suffragia.

I. MAcerabatur anxietudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua quibus tenacissime tenebatur, deseri se nostro (*a*) consortio videbat, nondum Christianus coniuge fideli, ea ipsa tamen arctiore prae ceteris compede ab itinere quod adgressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat, quam illo quo non poterat. Benigne sane obtulit ut quamdiu ibi essemus, in rure eius essemus (*b*). Retribues illi Domine in resurrectione iustorum, quia iam ipsam sortem retribuisti ei. Quamvis enim absentibus nobis, cum Romae iam essemus, corporali aegritudine correptus, & in ea Christianus & fidelis factus, ex hac vita emigravit: ita misertus es non solum eius, sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi Deus noster, tui sumus; indicant hortationes, & consolationes tuae (*c*), fidelis promissor, reddes Verecundo pro rure illo eius Cassiciaco, ubi ab aestu saeculi requievimus in te amoenitatem sempiterne virentis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram, in monte incaseato (*d*), monte tuo, monte uberi.

II. Angebatur ergo tunc ipse; Nebridius autem collaetabatur. Quamvis enim & ipse nondum Christianus in illam foveam perniciosissimi erroris inciderat, ut Veritatis Filii tui carnem phantasma crederet (*e*), tamen inde emergens sic sibi erat, nondum ullis Ecclesiae tuae sacramentis imbutus, sed inquisitor ardentissimus veritatis. Quem non multo post (*f*) conversionem nostram & regenerationem per baptismum tuum, ipsum etiam fidelem catholicum castitate perfecta atque continentia tibi servientem in Africa apud suos (*g*), cum tota domus eius per eum Christiana facta esset, carne solvisti; Et nunc ille vivit in sinu [1] Abraham (*h*); Quid-

[1] Lucae 16.

Quidquid illud eſt quod illo ſignificatur ſinu : ibi Nebridius meus vivit, dulcis amicus meus, tuus autem Domine adoptivus ex liberto filius, ibi vivit. Nam quis alius tali animae locus? Ibi vivit, unde me multa interrogabat homuncionem inexpertum (*i*). Iam non ponit aurem ad os meum, ſed ſpiritale os ad fontem tuum, & bibit quantum poteſt ſapientiam pro aviditate ſua ſine fine felix. Nec ſic eum arbitror inebriari ex ea, ut obliviſcatur mei (*k*), cum tu Domine quam potat ille, noſtri ſis memor. Sic ergo eramus Verecundum conſolantes triſtem, ſalva amicitia, de tali converſione noſtra (*l*), & exhortantes ad fidem gradus ſui, vitae ſcilicet coniugalis: Nebridium autem opperientes quando ſequeretur, quod de tam proximo poterat, & erat iam iamque facturus: cum ecce evoluti ſunt dies illi tandem, nam longi & multi videbantur prae amore libertatis otioſae, ad cantandum de medullis omnibus; Tibi dixit cor meum, quaeſivi vultum tuum, vultum tuum Domine requiram (1).

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(*a*) *Deſeri ſe noſtro &c.* = Sub magni propoſiti ſpecie a diabolo Verecundus decipiebatur. Ambiens perfectionem Sanctorum, volebat a coniuge vel prorſus, puta eius morte: vel quoad thalamum, & domicilium exſolvi, & ſic perfecta continentia, & a terrenarum cura rerum omnino expeditus Deo famulari. Quid ſi ſubita mors contigiſſet? Qui prima Caeli ſubſellia meditabatur, aeternae damnationis vinculis mancipatus fuiſſet. Conſultum erat, ut rerum praeſentium ratio ſinebat Catholicae religionis inſtitutum amplecti: & interim nobiliora meditari. At fidelis obiit. Nec aliter credebamus; ubi enim pro aeterna Verecundi ſalute Auguſtini, & ſociorum ad Deum preces? Fieri utique poterat; ſed an adeo facile ut amici longe cariſſimi immenſis ſpatiis in aeternum dividerentur? ut Auguſtinus nunquam finiendis annis in Caelis triumpharet: Verecundus autem torqueretur in gehenna? Quanquam in rus exhibitum, in inſigne inquam beneficium Auguſtino, ceteriſque iam Dei nedum ſervis, ſed & Domeſticis a Verecundo collatum eiusdem aeternam ſortem potiſſimum revocemus.

Verecundus Grammaticae profeſſor erat, iuxta dicta a S. D. lib. praeced. c. 6. n. 1. Huius oblique, & lepide meminit Auguſtinus lib. de Beata Vita, diſp. 3. diei, n. 31. hiſce verbis: *Non enim hic grammaticorum formidine laborabimus* (1): *aut metuendum eſt ne ab eis caſtigemur, quod incurioſe utimur verbis, qui res ſuas nobis ad utendum dederant*. Meminit etiam Verecundi, licet prorſus incidenter, Auguſt. Epiſt. ad Nebrid. 7. (Alias, 72.) n. 4.

(*b*) *In rure eius eſſemus.* = Ita paſſim editi, & BB. qui tamen admonent in MSS. ab ipſis viſis, *nullo fere excepto* haberi, *in re eius eſſemus*, & quidem ita etiam MS. S. Mar. Feſ. Car. & forte etiam optimus S. Cr. nec non vetuſtiſſima editio. MS. S. Mar. *in iure*. Vides ambas lectiones in idem redire. At lectio noſtra, cui ſuffragatur MS. Ricar. ex ſequentibus & ex lib. 1. de Ordine loco cap. praeced. L. recitato commendatur quam maxime.

In reſurrectione iuſtorum. = Similibus loquendi formulis, utique apud Patres, & etiam ſcriptores Canonicos frequentiſſimis haeretici (de quibus inferius. H.) uſque ad extremum orbis diem caeleſtem beatitudinem differentes ſuum ipſorum errorem oſtendi, ac ſtabiliri arbitrantur. Merces ergo, inquiunt, in Reſurrectione confertur, non mox ſoluta anima a corpore. Sed haec ab Auguſtino, ceteriſque dicuntur, quod tantum in Reſurrectione beatitudo pleniſſima ſit futura, corpore, quanquam inferiori, hominis parte adcedente. Animae etiam gaudium ex ſocii triumphis erit protenſius. De quo audi S. Thom. Quaeſt. 69. Supplem. ar. 2. ad 5. „ Deſiderium animae ſeparatae totaliter „ acquieſcit ex parte appetibilis, quia „ habet id, quod ſuo appetitui ſuffi„ cit; ſed non totaliter requieſcit ex „ parte appetentis, quia illud bonum „ non poſſidet ſecundum omnem mo-

Eeee 2 dum

(1) Pſal. 26. 8.

(1) Ita MSS. & BB. At prius excuſi, *liberabimur*.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ dum, quo possidere vellet: & ideo „ corpore resumpto, beatitudo crescit „ non intensive, sed extensive.] Item nonnisi tunc corona toto spectante orbe, & maiestate solemni conferetur.

Interim Verecundo gratulamur, quod Augustino viro optimo beneficium contulerit, a quo gratitudinis splendidissimam lauream referre potuit, iuxta illud Chrysostomi Homil. 11. in Epist. ad Rom. *Quo maior is fuerit, qui liberalitatem tuam senserat: hoc tibi splendidior ab illius cura, ac studio laureâ texitur.* Quanquam haud immerito alia ratione dixerit Plinius c. 53. Panegyr. ad Traianum: *Liberalitatem iucundiorem debitor gratus, clariorem ingratus facit.*

(c) *Indicant hortationes, & consolationes tuae.* = Arcanum sapit huiusmodi dictum. Wangnereck ita exponit: *Quas habent, ac sentiunt iusti homines, signum sunt electionis eorum.* Arbitramur tamen non de hortationibus consolationibusque omnibus iustis communibus: sed de peculiarissimis Augustinum loquutum; Ut nempe Deus secreta inspiratione illum hortaretur ad generose perficiendum coeptum magnum facinus, animaret: & mirum in modum solaretur. Ex quibus coniiceret sedulus Doctor, se ad Sanctorum sortes aeternis decretis electum.

Quod addit, *fidelis promissor*, usitatissimus apud Augustinum est: ut innuat aeternas coronas bonis conferri ex iustitia, non quidem omni modo tali, sed (cui plaudit Schola) promissione libera adtenta: *Ad hanc spem quia promissor est verax, securi ambulemus: sed sic vivamus, ut bona fronte illi dicamus, fecimus quod iussisti, redde quod promisisti*: In fine Serm. 395. de Adcedens. Dom. 6. eruti ex vetustissimo codice Remigiano: qui habetur t. 5. post fragmenta. Licet alia quoque ratione aeternum praemium a proprietate iustitiae deficiat; Illud enim homini sancto debetur; at non debebatur gratia, qua factus est sanctum; ut observat idem S. D. lib. de Gratia, & Libero arbitr. c. 6. n. 14. & alibi. Recole dicta l. 1. c. 4. tom. & lib. 5. c. 9. G.

(d) *In monte incaseato &c.* = Cur hic peculiaris illa metaphora? E monte in montem transire videtur; quasi dicat, in monte incaseato peccata dimissa esse Verecundo, qui rus suum supra montes, vel inter montes, positum Augustino ad religiosum otium dedit. Quod vehementer suspicati sunt & BB. lib. 2. Vitae S. D. c. 6. n. 2. ubi recitatis iis Augustini verbis, subsumunt: *Haec itaque Verecundi villa inter montes sita fuisse videtur.*

Sed quis mons incaseatus? Christus, vel Ecclesia, quae saepe cum suo capite confunditur. Aut potius uterque: Ecclesia nimirum mons Christi meritis incaseatus = Quem montem in„ telligere debemus *montem Dei, mon„ tem uberem, montem incaseatum*, nisi „ eumdem Dominum Christum: de quo „ & alius Propheta dicit, Erit in novis„ simis, temporibus manifestus mons Do„ mini paratus in cacumine montium (1)? „ Ipse est mons incaseatus, propter „ parvulos gratia tamquam lacte nutrien„ dos (2): mons uber ad roborandos, „ atque ditandos donorum excellentia: „ nam & ipsum lac, unde fit caesus, „ miro modo significat gratiam, ma„ nat quippe ex abundantia viscerum „ maternarum, & misericordia delecta„ bili parvulis gratis infunditur.] Aug. in Ps. 67. ad v. 16. n. 22. ubi vulgata, *mons pinguis, mons coagulatus.* Terra etiam Chananaeorum Hebraeis superno arbitrio data, lacte & melle locupletissima Exodi c. 3. v. 8. & 17. c. 13. v. 5. & c. 33. v. 3. appellata, Ecclesiae Christi typus erat.

Et caput hocce Itali traductores corrupere. Sat erit unum, & alterum errorem emendare: *Benâ cortesemente ci obbligò a trattenerci in una sua villa ec.* Non dixit Augustinus, coegit, sed *obtulit*; id est, ci esibì; ci fece offerta. *Nè computandolo tra'l nostro gregge. più aspro non si rendesse il nostro dolore qualora restando egli in vita vi fosse stato infedele.* Ubi comparativum asperius? Ubi cetera verba, *remanens in vita &c.* Et sic tota haec sermonis pars alteratur, & insipide terminat. Nec Augustini timor inspiciebat hypothesim longioris vitae, sed mortis in religione superstitiosa. Sic ergo sermo ille reddendus est. = Così ai avuto pietà non solo d' esso, ma anco di noi; Acciocchè riflettendo alla gentilezza dall' amico usataci, e dall' altro canto non numerandolo nel tuo gregge (nella congregazion de' Fedeli) non fussimo for_ presi da un insopportevol dolore (cioè per venirne in seguela essere all' eterne fiamme destinato) n. 2. = Così dunque

(1) Is. 2. 2.

2) 1. Cor. 3. 1.

„ que partendo noi da Milano, stava„ mo consolando Verecondo, che ri„ maneva quanto lieto per la nostra a„ micizia, e conversione, altrettanto „ afflitto per la nostra parteuza, e se„ parazione. Io aspettava che s'allc„ stisse per venir meco Nebridio com' „ egli faceva: finchè passarono ec. „ Ubi de secessu e Mediolano? Ubi *quanto laetior &c.* Omittitur autem nimis gravis pars illa; *exhortantes ad fidem &c.* Nec attendebatur ut Nebridius iter sequeretur: sed ut ad Catholicae Ecclesiae sinum se reciperet, Nec dicitur, *quod faciebat*: sed, *quod de tam proximo poterat.* Talis igitur apud nos Italos Augustini sermo haberi posset = In questo stato dunque eran'allora le cose; Consolavamo Verecondo afflitto dalla nostra conversione di simil sorte (cioè in quanto da essa ne sorgea la separazione) senza pregiudizio dell' amicizia: ed esortandolo alla pietà confacevole alla sua condizione, cioè di coniugato. Attendendo poi Nebridio, quando volesse imitare la nostra risoluzione lo che potea sì facilmente: ed era già già per eseguire.

(e) *Ut Veritatis Filii tui carnem phantasma crederet.* = Per Synecdochen Manichaeorum synagogam designat, cuius is capitalis error: Verbum Divinum non vera, sed phantastica carne contectum. De quo diximus alibi non semel. Ut etiam ex alibi dictis constat, nempe lib. 3. cap. 12. C. Augustinus in foveam illam plures amicos traxerat. Dicit, *Veritatis*, ut ex ipsis verbis errorem expugnet, non enim aequum fuit Dei filium Veritatem, ementitam carnem ostendere. Sed fortasse Augustinus nullam determinatam sectam significat. Nec displicent BB. cum dicunt lib. 2. Vitae, c. 10. n. 1. *Verisimile quoque est, Nebridium Manichaeorum erroribus non fuisse implicatum, cum eos argumento, ex quo expedire se non poterant, non impugnaret modo, verum etiam expugnaret &c.*

Non ergo phantasticum Christi corpus in terris. Sed an phantasticum in Caelis, ubi regnat? Vix non tale pingit Thomas Burnetius in tractatu de Statu Mortuorum, Resurgentium, pueri libus argutiis foecundissimo, cap. 8. de Resurrectione mortuorum, & de Resuscitatorum statu, & corporibus: ubi varius ambagibus a Christi corpore gloriosa (ut idem concludat de cunctis Beatorum) omnia fere tollens; quae corporibus physicis, & in hac terra viventibus tribuuntur, longe post med. conatur id etiam Augustini nostri auctoritate stabilire; En eius verba. = „ Denique dixi nonnullos e Patribus „ dubios esse in hoc capite; idque no„ tissimum est ex responso S. Augustini „ ad Consentium, qui hanc illi propo„ suerat quaestionem, *Utrum nunc corpus* „ *Domini ossa, & sanguinem habeat,* „ *aut reliqua carnis lineamenta?* Cui „ quaesito cum generaliter, & ex parte „ respondisset Augustinus, subdit, *Fides* „ *adsit, & nulla quaestio remanebit:* „ *nisi forte de sanguine requirendum est:* „ *quia cum dixisset*, palpate, & videte; „ quia spiritus carnem, & ossa non ha„ bet, *non addidit sanguinem. Non* „ *ergo & nos addamus inquirere, quod* „ *ille non addidit dicere: & de com*„ *pendio, si placet, finita sit quaestio.* „ *Fortassis enim accepta occasione san*„ *guinis, urgebit nos molestior perscru*„ *tator, & dicet, si sanguis, cur non* „ *& pituita? cur non fel flavum, &* „ *fel nigrum? quibus quatuor humori*„ *bus naturam carnis temperari, etiam* „ *Medicinae disciplina testatur. Sed quod*„ *libet quisque addat, corruptionem ad*„ *dere caveat, ne suae fidei sanitatem,* „ *castitatemque corrumpat.* Vides hic „ cautum, dubiumque haerere S. Augu„ stinum: & docilem, sed ancipitem Con„ sentium. Nonnulli quidem audentius, „ crassiusque loquuntur de Glorioso Chri„ sti corpore: non diffiteor &c. „

Quoniam huius haeretici pro sua conditione haud immodesti opuscula gravissimis licet erroribus inquinata, libenter a nonnullis e nostris lecta, libentissime autem a pluribus Ecclesiae hostibus lecta sunt, & potata; quae ad rem nostram utcunque habent, diligenter examinanda sunt: & videndum an iure aliquando iactent Augustini patrocinium, magisterum. Ubique vero difficultatum doctrinarumque tenenda distinctio, quam solemus appellare lucis, & veritatis parentem.

Catholica veritas omnino tenenda est: Corpus Christi, & cuiuscunque alterius Beati integrum prorsus esse perfectumve: cui demtis excrementis, & adventitiis omnibus nihil prorsus deficiat. Utique (ut haeretici eiusdem nugas plures cursim depellamus) aliquot humani

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(1) Obiit 15. Septembr. an. 1715.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

mani corporis membra aeterno otio in Caelo conticeſcunt; Sed nihil hoc ad viros altiori mente rerum iura penſantes; ſat eſt eadem membra opportunis temporibus ſuis functa eſſe, aut potuiſſe fungi muneribus; & nunc ad totius machinae integritatem vel ornamentum ſpectare. Nec Sol ad hominis rem factus (idem dicas de reliquis aſtris, & ſimilibus) poſt orbis conflagrationem neceſſarius erit; qui tamen haud in ruinam abibit: ſed velut emeritus ab omni motu (ut plures arbitrantur) & labore exemtus omni aevo conſervabitur.

Iam quid ea Epiſt. (nunc 205.) Auguſtinus doceat: & num Burnetio faveat perſcrutemur. Statuimus tria 1. Auguſtinum ibi integritatem corporis Chriſti quoad partes potiſſimas, carnem, oſſa, ſanguinem &c. non inficiari, ſed docere. 2. Refugere quaeſtiones inutiles, litigiis, & magno temporis diſpendio tractandas, An munitiora quaedam vere ad humani corporis integritatem ſpectent: adeoque ipſum ad Caelum uſque comitentur. 3. Hoc potiſſimum Auguſtini curae in ea Epiſt. eſt; Ut firmiſſime Chriſti, & omnis Beati corpus incorruptibile, & immortale teneas: ideoque de quibuſdam eius partibus aperte diſſerere renuit, ex quibus homines potius naturae genium, quam Divinae potentiae magnitudinem ſpectantes deducere poſſent idem corpus, vel eadem corpora in mortem, & corruptionem vergere = Quid ſi adderes, „ utrum etiam veſtimenta, nonne augeretur quaeſtio? qua cauſſa, niſi quia „ ea, quae in uſu vitae huius noſtrae „ corruptibilia novimus, ſine corruptione cogitare vix poſſumus, cum divinorum miraculorum quaedam documenta iam data ſint, ex quibus liceat coniectare maiora? Nam ſi veſtis Iſraelitarum per tot annos in eremo ſine tritura eſſe potuit, ſi morticina pellis calciamentorum &c.] n. 4. = Ex conſuetudine rerum expertarum inexperta opera divina infirmitas metitur humana, & acutule ſe garrire arbitratur, cum dicit, ſi caro eſt, & ſanguis eſt; ſi ſanguis eſt, „ & ceteri humores: ſi ceteri humores, ergo & corruptio. Eodem modo diceret, ſi flamma eſt, & ardet: „ ſi ardet, & urit; ſi urit, ergo virorum trium in fornacem ignis ab impio rege miſſorum corpora incendit. „ Si autem hoc in tribus viris miraculum factum eſſe non dubitat, quiſquis de divinis operibus recte ſapit; „ cur non credatur qui fecit, illa corpora non poſſe igne corrumpi, feciſſe illud corpus nec poſſe corrumpi „ igne, nec fame, nec morbo, nec ſenio, nec ulla vi alia, qua ſolet humana corpora labefactare corruptio? „ . . . . . Valet igitur divina potentia de iſta viſibili, atque tractabili „ natura corporum, quibuſdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates: ac per hoc valet etiam membra mortalia, formae lineamentis manentibus, corruptione vero mortalitatis emortua, ſtabili vigore firmate; „ ut abſit labes, adſit effigies; adſit „ motio: abſit defatigatio; adſit veſcendi poteſtas, abſit eſuriendi neceſſitas. „

Ex his recitatis, trium quae poſuimus, duo poſteriora ſtabiliri manifeſtum eſt. De primo aliqua adhuc lis vigere poteſt. Unde 1. Verba illa priora: *Quid ſi adderes &c.* ſunt fere ad quaeſtionis contentum; & additur id anxie quaeri, quod ex uſu humano non mox intelligi poſſit corpus a corruptione praeſervari etiam divinitus. Colligendum igitur non dubitare Auguſtinum, quin corpus Chriſti idem quod in terris in Caelis conſiſtat. 2. Exemplis evincit idem corpus divinitus a corruptione eximi poſſe; Et eius iudicio ergo iis conſtat partibus, a quibus iuxta naturae leges oriri ſolet corruptio. 3. Obiicit ſibi: *Si caro & ſanguis &c. ſi ceteri humores &c.* Oſtendit argumentum divina providentia ſpectata deficere; humorum igitur, conſequenter veritatis corporis eſt propugnator. 4. Corpus cui ſuboriri poteſt fames, morbus, ſenium &c. quoad potiſſima eſt eiuſdem ſpeciei cum noſtro; At haec nonniſi divina gratia Auguſtinus a corpore Chriſti ſemota dicit: igitur &c.

Sed & preſſius Burnetium urgere placet. I. Inquit eodem cap. paulo poſt ſupra recitata verba, nempe pag. 153. in fine. = Tertio denique, Rationi repugnat, & rerum naturae, ut caro „ & ſanguis ſint incorruptibiles: quale „ nunc eſt corpus Chriſti, & erit olim „ corpus noſtrum in coelis. Sed reſpondebis forſan, non eſſe quidem incorruptibiles, ſua natura carnem, & ſanguinem; ſed reddi poſſe incorruptibiles: manente ſalvaque eorum natura ſpecifica. Hoc eſt quod nego: In „ hac parte diſſentimur &c.] Errorem hunc Divinae potentiae maxime iniurioſum tota ea Epiſtola exſecratur, &

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

& expugnat Augustinus. II. Inquit eodem cap. longe ante laudata verba, scilicet pag. 135. = Praeterea ubi nulla „ est *esca*, nulla erit *Nutritio*: Nutritioni autem subserviunt plures facultates, & organa, quae pariter abolenda sunt una cum esca. Huiusmodi sunt organa gustus, manducandi, & deglutiendi organa: Concoctionis etiam, sanguificationis, & distributionis. E glandulis etiam non paucae, quae nutritioni, aut secretioni conducunt. Qui ferre potest haec damna corpus organicum? Ferre tamen debet illud, quod habitu-rı sumus corpus &c.] Partes, facultates, & organa nutritioni destinata beato corpori Augustinus adseruit: dum ab eo famem divinae providentiae in aeternum semovit: dum dixit ultimo loco: *absit vescendi potestas, absit esuriendi necessitas*. III. In fine eiusdem pag. 135. ex Apostolo argumentatur Burnetius. „ Cum disseruisset Apostolus de qualitatibus Corporum Beatorum, addit in fine sui sermonis, *Hoc autem dico, Fratres, quod Caro, & Sanguis Regnum Dei haereditare non possunt* (1). Non possunt, inquit: Est aliqua repugnantia, ut videtur, inter statum coelestem, & conditiones carnis, & sanguinis: Proindeque &c.] In quo argumento delicias habet. At praesensit illud, atque disiecit Augustinus ea Epist.; & quidem pluribus, quorum tamen brevitatis caussa pauca tantum damus; cap. 2 n. 5 = Quod ergo legitur apud Apostolum, *Caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt*, solvitur quidem quaestio etiam isto modo, quem tu commemorasti, ut carnis, & sanguinis nomine, opera carnis, & sanguinis intelligantur: verum quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, & eam quaestionem disputando versabat, melius eo loco intelligitur caro, & sanguis pro corruptione carnis, & sanguinis proposita &c.] n. 13. „ Cum igitur de resurrectione Corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex contemtibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiritalia, hoc est ex mortalibus immortalia, subiecit unde agitur, atque ait, *Hoc autem dico, Fratres, quia caro, & sanguis &c.* Et ne quisquam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum definiisse, aperuit quid diceret, subiungendo, *neque corruptio incorruptionem possidebit*. Tamquam diceret, quod dixi, *caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*: ideo dixi quia corruptio incorruptionem non possidebit. Hoc ergo loco nomine carnis, & sanguinis corruptionem mortalitatis intelligi voluit.] IV. Censet, etiam Burnetius maxime sibi favere Apostolum quod resurgentis corpus spiritale appellet: *Dicitur autem ab Apostolo Paulo Corpus Beatorum Coeleste, Spirituale &c.* pag. 143. Hanc difficultatem etiam praeoccupavit ea in Epist. Augustinus, & doctissimo non adeo brevi sermone Apostoli mentem in meridiana luce posuit; Ex quibus pauca haec accipe, quae habentur cap. 2. n. 9. & 10. = Intelligitur ergo corpus animale dici simile ceteris animalibus propter mortis dissolutionem, & corruptionem quae quotidie cibo reficitur, & postea separata (2) animantis compage dissolvitur. Spiritale autem corpus, quod iam cum spiritu immortale est. Quamvis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cum iam & ipsum corpus mutatur in spiritum, & quod homo erat ex corpore, & spiritu, utrumque, ac totum spiritus erit, quasi dixerit Apostolus, Seminatur corpus, surgit spiritus. Dixit autem, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (3). Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus: ita et spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porro audeat opinari, vel Christi corpus non spiritale resurrexisse; vel si spiritale surrexit, iam non corpus fuisse, sed spiritum? Cum hanc opinionem Discipulorum refellat, ubi cum eum videntes, existimarent se spiritum videre, ait, *Palpate, & videte, quia spiritus ossa, & carnem non habet, sicut* (4) *&c.* Iam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen spiritus erat, sed corpus, nulla ulterius morte ab anima resolvendum, atque separandum &c] V. Colligens pag. 156. disputata Burnetius ita loquitur = Interea dictorum in hoc argumento haec summa est, & conclusio. Corpus Christi gloriosum in coelis non constare compage aliqua ossium, carnis

(1) 1. Cor 15 50.
(2) MSS. plures *superata*.
(3) 1. Cor. 15. 44.
(4) Lucae 24. 39.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ nis, & sanguinis, ceterisque humoribus, aut visceribus terrestris, & hodierni corporis; sed praestantioris esse „ materiae, alius indolis, puritatis, & „ perfectionis. Ut verbo dicam, con„ stat ex materia penitus coelesti, tam „ quoad substantiam, quam accidentia.] Haec, ut ex dictis liquet, e diametro pugnant cum iis, quae S. Doctor tota laudata Epistola habet. Item ex omnibus simul iunctis evincitur, & confirmatur non semel potissimus controversiae scopus, Corpus nempe Christi, & cuiuscunque alterius Beati & Augustini certa sententia verum, organicum, physicum esse. Et concluditur, Augustini ad Consentium Epistola, quam tanta pace ad rem suam Burnetius advocaverat, phantasticam Machinam eius omnino prosterni.

Sed ut rem prorsus compleamus; Thomas idem Burnetius inquiens pag. 140. *Ex his verbis primo constare mibi videtur, Angelos habere corpora; dein nos talia habituros esse corpora, qualia habent Angeli: ac proinde inorganica.* Haec inquam statuens, signo illo crucis ad paginae calcem se refert, ubi. „ Hoc „ aperte asseruit Augustinus: Talia, in„ quit, erunt corpora nostra post Re„ surrectionem, *Qualia sunt Angelo„ rum Corpora*. In Psal. 85. ad illa „ verba, *Eruisti animam meam ex in„ ferno inferiori*. Et in Psal. 145. non „ procul ab initio, corpus nostrum „ coeleste appellat, *Corpus Angelicum*.] Hae similesque loquutiones explicantur ex dictis; Erit enim Beatorum Corpus nulli corruptioni obnoxium, spiritale &c. Simile corpus quasi Angelicum (licet Angeli omnis corporis expertes sint) appellare possumus. Immo ex ipso contextu mens Augustini depromitur; Corpus Beatorum enim maxime in Psal. 85. nostro opponit quatenus hoc aeris intemperie, famae vicissitudine agitatur &c. Nec quasi Angelicum hominis beati corpus appellare dedignantur Theologi, dum illud iuxta quatuor supernas dotes futurum dicunt, Lucidum, Subtile, Agile, Impassibile.

(*f*) *Quem non multo post &c.* = Non igitur cum Augustino baptizatus. Quod tamen Scriptores Vitae S. D. passim vendunt. Ambrosius Staibanus Erem. August. in Templo Eremit. in Vita S. D. *Doppo d' esser stato catecumeno per ispatio di cinque mesi, e giorni, partissi dal podere, doe stava .... venne nella Città di Milano .... a ricevere al salutar sagramento del Battesimo, in compagnia de suoi amici, Nebridio, Evodio &c.* Alphonsus Wigliegas 1. par. historiae Sanctorum in Vita S. D. *Il santo Prelato lo fece catecumeno* (Ambrosius Augustinum) *di poi passati cinque mesi, il Sabbato santo in compagnia di Nebridio, ed Evodio &c. con tutti questi fu battezzato Agostino.* Petrus Ribadeneira Iesuita, item in Collectione Sanctorum &c. *Lo batezzò di sua mano S. Ambrogio, e con esso batezzò insieme Evodio, & Alipio amici suoi, Adeodato suo figliuolo, e Nebridio, Pontiano &c.* Quod repetit Ludovicus S. Ceciliae Presbyter, Ribadeneirae Abbreviator. Quod autem mirum est, Ambrosius Staibanus in Vita Beati Nebridii immemor sui, ita loquitur: *Poco doppo la conversione e regeneratione del nostro gran Padre nell' acque del santo Battesimo, si batezzò anch' egli &c.* Sed & aliud lubet observare portento simile. Idem Pater in Vita Beati Nebridii haec prodit. = In „ un libro delle sue Confessioni il loda „ il nostro gran Padre per severo osserva„ tore della giustizia, perchè avendoli „ voluto dare un Senatore una gros„ sa somma di denari, acciochè egli „ consentisse in una cosa, che voleva „ introdurre nella Republica, non vol„ le mai consentirgli, essendo egli as„ sessore del Giudice, che avea da deci„ derla: e benchè il minacciasse, non „ ebbe per le minaccie l' intento, anzi ve„ dendosi Nebridio necessitato, antepo„ se la giustizia ad ogni interesse.] Laudatque in margine cap. 9. lib. 6.

Vah altum soporem! Non 9. sed 10. illud caput est. Nec sunt Nebridii, sed Alypii magnanima ea gesta. Sed & in hoc immemor sui Staibanus, Alypio in eius Vita idem factum fusiori etiam sermone tribuit!

(*g*) *Apud suos.* = Ad libitum ergo Staibanus scribit in Vita eiusdem Nebridii. = Passato in Africa col nostro „ gran Padre, visse seco religiosamente „ nel suo monastero in compagnia di „ Alypio, di Evodio, e dell' altri „ suoi compagni, come il medesimo San„ to dice in un Sermone *ad Fratres in „ Eremo*.] Sermonis ad *Fratres in Eremo*, quorum magna pars a pio histrione scripta videtur, auctoritas levior nobis est, quam ipsius Staibani.

Sed de Nebridio accipe nunc aliquot a Benedictinis, qui lib. 3. Vitae Augustini, cap. 2. n. 3. = Nebridius „ Mediolano iam reversus, ut ex su„ pe-

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ periori epistolio intelligitur, erat tunc „ temporis (1) in Africa. Ibi Carthagi„ ne, vel in praedio (2), urbi proximo „ degebat cum matre, totaque domo, „ quam Deus illius ministerio ad fidem „ adduxit. Ac ipse quidem apud suos „ ex quo baptizatus est, in castitate „ perfecta, atque continentia Deo servi„ vit. Cum igitur hoc pacto procul ab „ amico abesset, seque frequenter in„ visere non possent, mutuo epistola„ rum commercio secum invicem col„ loquebantur &c. Hunc aliquando an„ te presbyteratum (3) Augustini, neque „ in huius monasterio, sed domi suae „ diem obiisse aperte significat idem ipse „ Augustinus in hoc amici demortui per„ nobili elogio: *Quem*, ait, *non* multo „ post conversionem nostram &c.] Immo cunctis bene spectatis: fit verosimile, ne quidem cum Augustino Nebridium Africam remeasse; sed nonnisi aliquanto post; interim Verecundo Grammatico subdocens; quo forte e vivis rapto, adhuc non prorsus a Mediolanensibus rebus expeditus est Nebridius, ut posset mox patrium solum repetere.

(*b*) *In sinu Abraham*. = Loquitur sic ad hunc locum *Phereponus*. = De„ sumpta est loquutio ex Luc. XVI. 22. „ ubi tamen sinus Abrahami non tam „ sedes beatas, quam locum in illis „ insignem significat, ut recte animad„ vertit Hugo Grotius ad Lucam. Au„ gustinus intellexit sedes quietas, qua„ lescumque sint, in quibus animi pio„ rum resurrectionem corporum exspe„ ctant. Lib. 12. de Gen. ad Litt. §. 63. „ *Neque enim Abraham, vel ille pauper* „ *in sinu eius, hoc est, in secreto quie*„ *tis eius, in doloribus erat*. Serm. 14. „ ad populum in v. 14. Ps. 9. *Contigit*, „ inquit, *mori inopem illum, & auferri* „ *ab Angelis*. *Quo? in sinum Abrahae*, „ *idest in secretum, ubi erat Abraham*. „ Vide hac de re eruditam Dissertatio„ nem Ludovici Cappelli &c. „

Ligna vero fert in silvam, ut cum Horatio (4) loquamur, *Pherepenus* in hoc, sicut ceteris in commentariis. Ut enim peculiares Scriptores omittamus; Wangnereck iam ad locum huncce ista observaverat. = Sinus Abrahae, „ qui Limbus Patrum dicitur, est secun„ dum Theologos (5), *receptaculum* „ *subterraneum, in quo animae sanctae* „ *ante Christi ascensionem detinebantur*. „ S. D. vero etiam post Christi ascen„ sionem videtur ibi eas collocasse. Etsi „ enim crederet illas Deum videre, „ adeoque beatas esse, ut ex sequen„ tibus verbis liquet, fuit tamen du„ bius de loco: hinc illa verba: *quid*„ *quid illud est, quod significatur illo* „ *sinu*, quem aliquando putavit non „ esse subterraneum. V. Suarez, & „ Bellarm.] Inde BB. = Quid sinu A„ brahae significari crediderit Augustinus. „ aperuit ipse postea lib. 4. de anima, „ & eius origine c. 16. (6) *Sinum A*„ *brahae intellige remotam sedem quie*„ *tis, atque secretam, ubi est Abraham*; „ *& ideo Abrahae dictum non quod ipsius* „ *tantum sit, sed quod pater multarum* „ *gentium sit positus, quibus est ad imi*„ *tandum fidei principatu* (7) *propositus*.

Quaeritur autem: Utrum hic Augustinus Papiae Hierapolitano episcopo, pio, sed rudi in Asia Minori Ioannis Senioris auditori, Iustino, Irenaeo, Tertulliano, Sulpitio, aliisque adstipulatus sit, qui iustorum beatitudinem usque ad communem Resurrectionem distulerunt? Cui errori utcunque haesit aliquando Ioannes 22. qui morti proximus eumdem prorsus abiecit. Quem Benedictus 12. eiusdem Ioannis successor Constitutione, vel Extravaganti, quae incipit: *Benedictus Deus*: & refertur in Directorio Inquisitorum, part. 2. Synodus Florentina Sess. 10. adversus errores quorumdam ex Graecis, Tridentina 25. de Invocatione Sanctorum damnarunt.

Saeculo sextodecimo ex Anabaptistarum secta nebulones prodiere, *Augustiniani* appellati a quodam Augustino Bohemo, qui haeresim illam stolidioribus etiam momentis restaurarunt. Vide Sandaerum haeresi 193.

Ioannes Dallaeus (8) Calvinista lib. de *Vero Patrum usu*, iratis diis consarcinato, alios inter, hunc etiam velut sextum Augustino naevum affricuit. Vide pag. 280.

Thomas Burnetius, qui omnibus extensis nervis haeresim illam conatus est extumulare, defendere, & in tuto ponere, cap. 4. *Quae futura sit Animae conditio dissoluto Corpore: sive de statu Animarum intermedio in intervallo* *Mor-*

(1) Circa an. 389.
(2) Ep. 10. n. 1.
(3) An. 391.
(4) Lib. 1. Saty. 10.
(5) In 4. d. 45. V. Suar. 1. 2. in 3. d. 41. Se. 5. 2.
(6) Script. an. 419.
(7) Editi priores, *principatum*, BB. ex MSS. emendarunt.
(8) Obiit Parisiis 15. April. an. 1670. aetatis 77.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Mortis, & Resurrectionis &c. in Appendice pag. 68. seu circa finem cap. „ Succedit Sanctus Augustinus: Qui licet nonumquam cautus, & modestiae „ retinens, quaestionis dirimendae dif„ ficultatem, aut invidiam declinet: „ communiter tamen Piorum omnium „ animas (saltem si Martyres excipias) „ *extra Caelum*, *& extra gloriam* in „ secretis receptaculis detinet, usque „ ad Resurrectionem, & diem iudicii. „ Ut ex his infra locis, si per otium „ consulas, & conferas manifesto pate„ bit. Exposit. ad Psalm. 38. 10. ad „ illa verba, *adhuc pusillum &c.* Enchi„ rid. ad Laur. c. 118. Genes. ad Litt. „ lib. 12. c. 35. De Civit. Dei lib. 12. „ c. 9. Retract. lib. 1. c. 14. Confess. „ l. 9. c. 3.

De Beatorum ante Resurrectionem sede non hic maxime anxii sumus. Quod maximum apud etiam haereticos est; quod potissimum ad Augustini famam spectat, est istud: An vel in hac, vel in illa sede Deo fruantur; vel potius corpora adtendant: interim (ut omnes ante adventum Christi) dolores inter, felicitatesque suspensi? Ex hoc autem ipso capite res iam confecta est. 1. Dicit Augustinus: *Unde me multa interrogabat*. Sciscitatus fuerat Nebridius Augustinum non de Patrum Limbo: sed de Beatorum felicitate. 2. *Spiritale os ad fontem tuum*. Intellectus ad Divinam essentiam. 3. *Bibit quantum potest*. Fruitur tua essentia quantum potest. Solemus autem dicere, aliquem bibere quantum potest, quum fonti immergitur, & liquor sugenti non deficit: non se retrahit, non se abscondit. 4. *Sine fine felix*. Quibus aptioribus verbis Nebridii perfectam, summamque beatitudinem exprimere poterat? An id dicebatur de antiquis Patribus in Limbo detentis? 5. *Nec sic eum arbitror id inebriari ex ea, ut &c.* Anima, quae ita potat ad Divinum fontem: quae ita Dei essentia fruitur, ut inebrietur, non est beata? Talis Anima praestolatur, ut gloriam consequatur, & promissam coronam? Sic inebriatae erant iustorum Animae, quae Redemtorem praecesserunt? 6. *Ut obliviscatur mei*. Etiam oblivionem, nisi Divinae providentiae ratio aliud postularet, ex tali ebrietate timeret? Ebrietas oblivionem, seu oscitantiam inducens, summum adtingit gaudium. Nebridius ergo Augustini iudicio non ad qualemcunque, sed ad summam felicitatem adscenderat.

Haec, ut vides, rem extra quaestionem ponunt. Sed placet etiam quidquam ad abundantiam ex aliis operibus addere. Lib. 20. de Civit. Dei, cap. 5. post med. (1) = Si enim non absurde „ credi videtur, antiquos etiam san„ ctos, qui venturi Christi tenuerunt „ fidem, locis quidem a tormentis im„ piorum remotissimis, sed apud inferos „ fuisse, donec eos inde sanguis Chri„ sti, & ad ea loca descensus erue„ ret, profecto deinceps boni fideles „ effuso iam redemti. prorsus inferos „ nesciunt, donec etiam receptis cor„ poribus, bona recipiant, quae me„ rentur.] Non igitur eodem modo de antiquis, & de posterioribus iustis loquitur Augustinus: & etiam eos quoad sedem dividit. Addit vero: *donec etiam receptis &c.* iuxta dicta litt. B Lib. etiam 12. de Gen. ad Litt. cap. 34. n. 66. (2) = Nec ipsam „ tamen rerum partem noster Salvator „ mortuus pro nobis visitare contem„ sit, ut inde solveret quos esse sol„ vendos secundum divinam, secretam„ que iustitiam ignorare non potuit. „ Quapropter animae illius latronis, cui „ dixit, *Hodie mecum eris in Paradiso* (3), „ non utique inferos praestitit, ubi poe„ nae sunt peccatorum, sed aut illam „ requiem sinus Abrahae &c. aut illum „ sive in tertio caelo, sive ubicum„ que alibi est, quo post tertium „ caelum est raptus Apostolus: si ta„ men non aliquid unum est diversis „ nominibus appellatum, ubi sunt ani„ mae beatorum.] Quaerimus, an priorum Iustorum animae essent in tertio caelo, vel in paradiso, vel in gloria illa, ad quam raptus est Apostolus?

Sed & alius Burnetio evellendus est scrupulus; Et sanior, aut fides, aut lectio, aut mens desideranda. Eodem cap. 4. pag. 45 ita ex Augustino argumentatur. = „ Diximus enervari vim resurrectionis „ ab hac supposita suprema beatitudi„ ne ante resurrectionem. Recte enim „ quaeritur a Sancto Augustino: *Quid* „ *opus est spiritibus corpora sua in re*„ *surrectione recipere, si potest iis et*„ *iam sine corporibus, summa illa bea*„ *titudo praeberi* (4)? Ideoque apud anti„ quos, & in primis Ecclesiae saecu„ lis,

(1) Script. circa an. 426.
(2) Script. circa an. 415.
(3) Lucae 23. 43.
(4) Gen. ad litt. l. 12. c. 35.

„ lis, sicut infra ostendemus, haeretici, qui negabant resurrectionem corporis, hanc praematuram animarum glorificationem, aut soli, aut potissimum tuebantur.

Nec eo argumentatur Augustinus; Sed id argumenti velut sibi forte obiiciendum praeoccupat; En ipsa verba: *Sed si quem movet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest etiam sine corporibus summa illa beatitudo praeberi difficilior quidem quaestio est &c.* Id igitur tantum abest, ut Burnetio faveat: quin potius machinam eius evertit. Si enim eo pacto contra se disputat Augustinus; bonis spiritibus igitur ante Resurrectionem beatitudinem summam eo loci donaverat. Et quidem ita esse & patet ex dictis: & ulterius: haec sunt quae a Burnetio & nobis recitata verba immediatae praecedunt (1) = Tertium „ vero, (*caelum*) quod mente conspici„ tur, ita secreta, & remota, & omnino abrepta a sensibus carnis, atque mundata, ut ea, quae in illo caelo sunt, & ipsam Dei substantiam, Verbumque Deum, per quod facta sunt omnia (2), in caritate Spiritus Sancti ineffabiliter valeat videre, & audire: non incongruenter arbitramur, & illuc esse Apostolum raptum (3), & ibi fortassis esse paradisum omnibus meliorem, & si dici oportet, paradisorum. Si enim animae bonae laetitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea laetitia praestantius, quae in Verbo Dei est, per quod facta sunt omnia? Sed si quem movet &c.] Ut autem supra vidimus, tertium caelum raptus Paulini, & ad quod animae etiam ante Resurrectionem evehuntur, iungit ibi, & unum idemque facit.

Ceterum adtendunt iustorum animae corpora, ut beatitudo sit perfecta, & summa iuxta dicta litt. B. Et perfectione etiam praecisa; adtendit anima corpus, ut cum certaminis socio victoriae respondente praemio fruatur.

Non ad alia tamen transitum faciam: nisi in anteceſſum, unum, & quidem maximum, & alta mente retinendum Lectorem commonuero. Eam rem, coronam scilicet iustis ante Resurrectionem conferendam, ingenue fateor, Augustinum nonnunquam *difficultatem*, seu, *quaestionem* appellare; At non ideo, quasi is iudicii penduli, & ancipitis fuerit; sed quod non esset dogma in Ecclesia prorsus exploratum, cuive Doctorum nullus refragaretur. Recole dicta commentarii huius initio, ab illis verbis scilicet, *Quaeritur autem &c.* Interim pro antiquis Patribus, qui in hac re decepti sunt, accipe gravissimam Augustini sententiam datam Epist. 43. (Alias 162.) quae est ad *Glorium*, *Eleusium &c.* initio. = Qui sententiam suam: quamvis falsam, atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt, & praesertim quam non audacia praesumtionis suae pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quaerunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum invenerint: nequaquam sunt inter haereticos deputandi.

(i) *Homuncionem inexpertum.* = Itane? Quid igitur nos? Miraculum sapit tuus hic sermo, quem citra horrorem non legimus? Mortalium omnium ingeniosissimus, sapientissimus, *homuncio inexpertus*? Quid de te decerneret docta Graecia, quae tibi nec meritis, nec modestia ullo modo pari vix non genua quasi numini e caelo delapso inflexit? *Non multum abfuit, quo minus Apollonium Graecia tanquam Deum adoraret: propterea maxime illum admirantes, quod ab ea, quae praecesserat, nihil supra ceteros elatus videbatur.* Philostratus lib. 8. c. 6. in fine.

Dixerat vero de Nebridio: *adoptivus, ex liberto filius.* Quia olim ille peccato, & errore in fide erat procul a Deo; Inde ab utroque exemptus factus est libertus, vel libertius; Tandem ad Deum adscendens, factus est perfectus eius filius. Vel libertus, hoc est a peccato, a diaboli servitute liberatus; Filius inde per gratiam; iuxta illud Rom. 8. 15. *Accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater; ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.* Recole dicta lib. 7. c. 21.

Ceterum observa similitudinem Augustini inter, & Hieronymi conceptum, qui in Epitaphio Nepotiani: *Scimus Nepotianum nostrum esse nunc cum Christo, & Sanctorum nunc mixtum choris; quod hic nobiscum rimabatur in terris, & aestimatione capiebat.*

(k) *Ut obliviscatur mei.* = Fere dixe-

Ffff 2

(1) Cap. 34. n. 67.
(2) Ioan. 1. 3.
(3) 2. Cor. 12. 4.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

dixerim has solas Augustini Confessiones quaslibet haereticorum blasphemias castigare. Habemus hic Caelites nostrum memores esse; & religiose, atque non in cassum eorum a nobis patrocinium postulari. Quid igitur Philippus Melanchon quem sequuntur alii de Ecclesia effutit id dogmatis Gregorii aetate e tenebris emersisse? Electus est in Rom. Pontificem Gregorius an. 550. Augustinus has Confessiones scripsit 400. Licet cautiores alii eandem religionem ad vetustissimam aetatem referant: ut Plessaeus de eucharistia 11. pag. 534. & 16. 545. Kemnitius c. 1. pag. 3. Fulco in *Duplicato ad Bristeum*, pag. 5. Centuriatores Magdeburgenses cent. 5. col. 510. & 674. Religionis virtus, & Sanctorum invocatio statuitur, exponitur, propugnatur ab Augustino lib 2, de Civ. Dei, cap. 28. & alibi frequenter.

Quem potat ille =. Ab hac lectione, quam praeferunt Vet. Er. Lov. Som. Wangn. BB. MSS. 2. S. Mar. Fes. Car. MS. optimus S. Cr. & communiter codices: discrepant MS Ricar. & duo a BB laudati (forte iidem ipsi, quos viderunt Lov.) qui habent: *a quo potatur ille* (1). Male, ut liquet, & barbare. Hoc autem fere modo argumentatur Augustinus. Cum Deus infinite beatus, a quo Caelites inebriantur, preces nostras audire non dedignetur; cur dedignabuntur Caelites, qui ex eodem beatitudinis mari guttulas sorbent? Aequitatis ratio postulat, ut eius misericordiam, & quasi conniventiam imitentur, cuius maiestatem, & celsitudinem aemulari non possunt.

(*l*) *De tali conversione nostra* = Ita BB. qui admonet = Lov. cum antiquioribus editis, *de tali conversatione nostra*] Nobiscum sunt etiam Ver. Som. Wangn. MS. S. Mar. Fes. Car. & duo a Lov. visi. Habent vero, *conversationem*, Er. MS. S. Mar. Ricar. & optimus S. Cr. At patet loqui hic Augustinum de tali conversione, quam dum non posset aemulari Verecundus, contristatus est. Quanquam alia lectio non sit intolerabilis, utpote quae si bene attendatur, idem significet.

Quod de tam proximo poterat =. Tum quia Nebridius abiectis erroribus, iamiam ad veritatis lucem adcedebat. Tum quod non ut Verecundus, aut uxore, aut alia re familiari a Sanctorum vita retardari posset.

CA-

(1) Lib. 13. de Civ. D. c. 24. n. 6. *Quem potando &c.* vide infra l. 10. c. 42. H.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

CAPUT IV.

ARGUMENTUM.

Advenit tandem laetissima dies, in qua Rhetoricae Cathedrae, cui iam pectore, etiam actu nuntium mitteret. Quod perfecit, in Villam cum Matre, Filio, & reliquis aut sanguine, aut amicitia iunctis profectus. Ibi varia doctissima Opuscula: & eruditae ad Nebridium Epistolae. Ibi summa religio, psalmorum, maxime quarti lectione suavissima condita, roborata. Et ibi Numinis suo in candidato portenta; Acerrimo enim Augustinus dentium dolore impetitus: & flexis genubus cum suis postulans clementiam ab alto, mox experitur: a dolore ita intolerabili & summo momento liberatus. Haec modeste narrans, pias interponit meditationes de suo, & Alypii velut fastu, aut vano genio Divina manu subacto; Deque ad infirmos quosque sanandos, & retundendam Manichaeorum pervicaciam Davidici cantus mira virtute.

I. ET venit dies in quo etiam actu solverer a professione rethorica, unde iam cogitatu solutus eram. Et factum est, & eruisti linguam meam unde iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens, profectus in Villam cum meis (*a*) omnibus. Ibi quid egerim in litteris, iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae Scholam, tanquam in pausatione anhelantibus (*b*), testantur libri disputati cum praesentibus & cum ipso me solo coram te: quae autem cum absente Nebridio, testantur epistolae. Et quando mihi sufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, praesertim ad alia maiora properanti? Revocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi quibus internis me stimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaveris humilitatis montibus & collibus cogitationum mearum, & tortuosa mea direxeris, & aspera lenieris, quoque modo ipsum etiam Alypium fratrem cordis mei subegeris nomini Unigeniti tui Domini & Salvatoris nostri Iesu Christi, quod primo dedignabatur inseri litteris nostris (*c*). Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros, quas iam contrivit Dominus, quam salubres herbas ecclesiasticas adversas serpentibus.

II. Quas tibi, Deus meus, voces dedi cum legerem Psalmos David, cantica fidelia, & sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo catechumenus in Villa cum catechumeno Alypio feriatus, Matre adhaerente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate (*d*), materna caritate, Christiana pietate? Quas tibi voces dabam in Psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum, adversus typhum generis humani? Et tamen toto orbe cantantur, & non est qui se (*e*) abscondat a calore tuo. Quam vehementi & acri dolore indignabar Manichaeis; & miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent, & insani essent adversus antidotum, quo sani esse potuissent. Vellem ut alicubi iuxta essent tunc, & me nesciente quod ibi essent, intuerentur faciem meam, & audi-

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

audirent voces meas, quando legi quartum Pſalmum, in illo tunc otio, quid de me fecerit ille Pſalmus. Cum invocarem exaudivit me Deus iuſtitiae meae, in tribulatione dilataſti mihi: miſerere mei Domine, & exaudi orationem meam (1). Audirent, ignorante me utrum audirent, ne me propter ſe illa dicere putarent, quae inter haec verba dixerim. Quia & revera nec ea dicerem, nec ſic ea dicerem, ſi me ab eis audiri viderique ſentirem: nec ſi dicerem, ſic acciperent quomodo mecum & mihi coram te de familiari affectu animi mei.

III. Inhorrui timendo, ibidemque inferbui ſperando & exſultando in tua miſericordia Pater. Et haec omnia exibant per oculos meos & vocem meam, cum converſus ad nos Spiritus tuus bonus (*f*) ait nobis. Filii hominum quouſque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium (2)? Dilexeram enim vanitatem, & quaeſieram mendacium; Et tu Domine, iam magnificaveras Sanctum tuum, ſuſcitans eum a mortuis (3), & collocans ad dexteram tuam (4), unde mitteret ex alto promiſſionem ſuam Paracletum Spiritum veritatis (5): & miſerat eum iam, ſed ego neſciebam. Miſerat eum, quia iam magnificatus erat, reſurgens a mortuis, & adſcendens in caelum. Ante autem Spiritus nondum erat datus, quia Ieſus nondum erat clarificatus (6): & clamabat Propheta: Quouſque graves corde. Ut quid diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium? Et ſcitote quoniam Dominus magnificavit Sanctum ſuum. Clamat, quouſque: clamat, ſcitote. Et ego tamdiu neſciens, vanitatem dilexi, & mendacium quaeſivi; & ideo audivi & contremui, quoniam talibus dicitur, qualem me fuiſſe reminiſcebar. In phantaſmatibus enim (*g*) quae pro veritate tenueram vanitas erat & mendacium. Et inſonui multa graviter & fortiter in dolore recordationis meae. Quae utinam audiſſent qui adhuc uſque diligunt vanitatem, & quaerunt mendacium. Forte conturbarentur, & evomuiſſent illud; & exaudires eos cum clamarent ad te (7): quoniam vera morte carnis mortuus eſt pro nobis, qui te interpellat pro nobis.

IV. Legebam: Iraſcimini, & nolite peccare (8). Et quomodo movebar, Deus meus, qui iam didiceram iraſci mihi de praeteritis, ut de cetero non peccarem! Et merito iraſci, quia non alia natura (*h*) gentis tenebrarum de me peccabat, ſicut dicunt qui ſibi non iraſcuntur, & theſaurizant ſibi iram in die irae & revelationis iuſti iudicii tui. Nec iam bona mea foris erant, nec oculis carneis in iſto ſole quaerebantur. Volentes enim gaudere forinſecus, facile evaneſcunt; & effunduntur in ea quae videntur, & temporalia ſunt; & imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et o ſi fatigentur inedia (*i*), & dicant: Quis oſtendet nobis bona? Et dicamus, & audiant: Signatum eſt in nobis lumen vultus tui, Domine. Non enim lumen nos ſumus quod illuminat omnem hominem (9) ſed illuminamur a te, ut qui fuimus aliquando tenebrae, ſimus lux in te (10). O ſi viderent internum aeternum (*k*) quod ego quia guſtaveram, frendebam quoniam non eis

(1) Pſal. 4.
(2) Ibid. v. 4.
(3) Act. 2. 24. & 5. 9.
(4) Mar. 17. 19.
(5) Act. 2.
(6) Ioan. 7. 39.
(7) Pſal. 4. 1.
(8) Rom. 8. 34.
(9) Ioan. 1. 9.
(10) Epheſ. 5. 8.

eis poteram oſtendere, ſi adferrent ad me cor in oculis ſuis foris a te, & dicerent: Quis oſtendet nobis bona? Ibi enim ubi mihi iratus eram intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi ſacrificaveram mactans vetuſtatem meam, & inchoata meditatione renovationis meae ſperans in te, ibi mihi dulceſcere coeperas, & dederas laetitiam in corde meo. Et exclamabam legens haec foris, & agnoſcens intus; nec volebam multiplicari terrenis bonis, devorans tempora, & devoratus temporalibus (*l*), cum haberem in aeterna ſimplicitate aliud frumentum & vinum & oleum.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

V. Et clamabam in conſequenti verſu clamore alto cordis mei: O in pace! o in idipſum (*m*)! o quid dixit: Obdormiam & ſomnum capiam! Quoniam quis reſiſtet nobis, cum fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoriam (1)? Et tu es idipſum valde qui non mutaris, & in te requies obliviſcens laborum omnium, quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adipiſcenda quae non ſunt quod tu: ſed tu Domine, ſingulariter in ſpe conſtituiſti me. Legebam & ardebam; nec inveniebam quid facerem ſurdis mortuis, ex quibus fueram peſtis (*n*) latrator amarus & caecus adverſus litteras de melle caeli melleas, & de lumine tuo luminoſas: & ſuper inimicis Scripturae huius tabeſcebam (*o*).

VI. Quando recordabar omnia dierum illorum feriatorum? Sed nec oblitus ſum, nec ſilebo flagelli tui aſperitatem, & miſericordiae tuae mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc (*p*) excruciabas me; & cum intantum ingraveſceret ut non valerem loqui, adſcendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, ut deprecarentur te pro me, Deum ſalutis omnimodae. Et ſcripſi hoc in cera, & dedi eis ut legeretur. Mox ut genua ſupplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor, aut quomodo fugit? Expavi, fateor, Domine meus, Deus meus, nihil enim tale ab ineunte aetate expertus fueram. Et inſinuati ſunt mihi in profundo nutus tui (*q*): & gaudens in fide laudavi nomen tuum. Et ea fides me ſecurum eſſe non ſinebat (*r*) de praeteritis peccatis meis, quae mihi per baptiſmum tuum remiſſa nondum erant.

(*a*) *Profectus in Villam cum &c.* = In Caſſiciacum Villam Verecundi Grammatici, ut liquet ex dictis; & alibi etiam teſtatur: ut lib. 1. de Ordine, c. 2. n. 5. ubi = Nam cum ſtomachi „ dolor &c. ſtatim me contuli ad Vil„ lam familiariſſimi noſtri Verecundi. „ Quid dicam, eo libente? Noſti (*Ze„ nobi*) optime hominis cum in om„ nes, tum vero in nos benevolentiam „ ſingularem. Ibi diſſerebam inter nos „ quaecunque videbantur utilia, adhi„ bito ſane ſtylo, quo cuncta excipe„ rentur, quod videbam conducere va„ letudini meae. Cum enim nonnulla „ loquendi cura detinerer &c.] Cum quibus autem ſit profectus in Villam, aperit eodem loco paullo poſt recitata verba, dicens: *Agebant autem iſta mecum Alypius, & Navigius frater meus, & Licentius, repente admirabiliter poeticae deditus. Trygetium item nobis militia reddiderat, qui tanquam veteranus adamavit hiſtoriam.* Et lib. de Beata Vita, n. 6. ſeu in fine Praefat. = Idibus Novembris mihi natalis „ dies erat: poſt tam tenue prandium, „ ut ab eo nihil ingeniorum impedire„ tur, omnes, qui ſimul non modo illo „ die, ſed quotidie &c. Erant autem, „ non enim vereor eos ſingulari beni„ gnitati tuae (*Theodore*) notos inte„ rim nominibus facere, in primis no„ ſtra mater, cuius meriti credo eſſe omne

(1) 1. Cor. 15. 54

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

„ omne quod vivo : Navigius frater „ meus : Trygetius, & Licentius, ci- „ ves, & discipuli mei : nec Lastidia- „ num (1), & Rusticum consobrinos „ meos, quamvis nullum vel gramma- „ ticum passi sint, deesse volui, ip- „ sumque eorum sensum communem ad „ rem, quam moliebar, necessarium „ putavi. Erat etiam nobiscum aeta- „ te minimus omnium, sed cuius inge- „ nium si amore non fallor, magnum „ quiddam pollicetur, Adeodatus filius „ meus. „

Utrum vero his sit addendus Evodius, de quo infra cap. 8.? Adfirmat Wangnereck, dicens, *Item Evodium ipse alibi significat*. Verum ibi sermo est de sociis, cum in Africam remearent. Porro liber de *Quantitate animae*, in quo verosimilius est interloquutor Evodius, Romae scriptus est circa initium an. 388. ex lib. 1. Retract. c. 8. n. 1.

(*b*) *Sed adhuc superbiae scholam, tanquam in pausatione anhelantibus*. = Ita Benedictini, qui admonent = Som. „ *sed adhuc in superbiae scholam tanquam in pausationem anhelantibus*. „ Arn. & MSS. nostram praeferunt le- „ ctionem. Nempe ad illud Augustinus al- „ ludit, quod accidit fugientibus, qui „ cum primum pausant, aliquandiu an- „ helant. Libri porro, quos hic dicit „ in villa scriptos, ii sunt, qui recen- „ sentur in lib. 1. retract. c. 1. 2. 3. „ 4.] Nobiscum sunt etiam Er. MS. S. Mar. Fes. Car. optimus S. Cr. suffragantur autem Som. Vet. Wang. & MS Ricar. Manifesta vero oscitantia MS. S. Mar. *Sed adhuc superbiae scholam tanquam in pulsationem anhelantibus*.

Ut tamen dicamus ingenue : Si MSS. auctoritatem tollas, lectio Ver. Som. &c. aeque iusta, & probabilis videtur. Recte enim BB. si *anhelare* hic respirare est; iuxta illud Col. lib. 1. c. 3. *Sudare, atque anhelare boves*. Sed quid si pro ardenter expetere positum sit ? Ut Cicero in Catilinam: *Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem &c.* Et erit naturalis sensus, eos libros in superbiae scholam, velut in pausationem ab humilitatis Christianae iugo exarsisse. Verum utraque lectio quoad sensum, ut vides, fere in idem vadit.

Qualis autem sit eorum librorum superbia, diximus alibi, dum *Erasmi* audaciam retunderemus. Male adrisit viro modestissimo, atque sanctissimo in prioribus opusculis saecularem eloquentiam, & scholarum phrases quasdam, atque metaphoras non prorsus se abiecisse. Etsi cathecumenus Augustinus non eam vanitatem adtigerit, in qua Catholici nonnulli aetatis nostrae capite cani, & etiam sacris altioribus caracteribus insigniti conquiescunt, & delicias habent; De quibus comment. seq.

Quos autem Libros Solitarius Cassiciaci scripserit, ex ipsomet accipe. Lib. 1. Retract. c. 1. = Cum ergo re- „ liquissem vel quae adeptus fueram „ in cupiditatibus huius mundi, vel „ quae adipisci volebam, & me ad Chri- „ stianae vitae otium contulissem, non- „ dum baptizatus contra *Academicos*, „ vel de *Academicis* primum scripsi, „ ut argumenta eorum, quae multis „ ingerunt veri inveniendi desperatio- „ nem, & prohibent cuiquam rei as- „ sentiri &c.] Cap. 2. = Librum de „ *Beata vita* non post libros de Aca- „ demicis, sed inter illos ut scriberem „ contigit. Ex occasione quippe ortus „ est dies natalis mei, & tridui dispu- „ tatione completus, sicut satis ipse in- „ dicat. In quo libro constitit inter „ nos, non esse beatam vitam, nisi per- „ fectam cognitionem Dei] Cap. 3. = „ Per idem tempus inter illos, qui de „ Academicis scripti sunt, duos etiam „ libros *de Ordine* scripsi, in quibus „ magna quaestio versatur, utrum om- „ nia bona, & mala divinae providen- „ tiae ordo contineat. Sed cum rem „ viderem ad intelligendum difficilem, „ satis aegre ad eorum perceptionem, „ cum quibus agebam disputando pos- „ se perduci, de ordine studendi lo- „ qui malui, quo a corporalibus ad „ incorporalia potest profici.] Cap. 4. „ Inter haec scripsi etiam duo volu- „ mina, secundum studium meum, & „ amorem ratione indagandae veritatis „ de his rebus, quas maxime scire cu- „ piebam, me interrogans, mihique „ respondens, tamquam duo essemus, „ ratio, & ego, cum solus essem; un- „ de hoc opus *Soliloquia* nominavi, „ sed imperfectum remansit &c. „

Libenter ruris Incola litteris indulsit : nimis enim manifestum est illud : *Silva placet Musis, urbs est inimica Poetis*. Quod & Valerius Flaccus, & Franciscus Petrarcha, & omnes littera-

(1) In MSS. prope omnibus habetur, *Lartidianum*.

rarum viri experti sunt. Epistolae ad Nebridium Mediolani suis expediendis rebus commorantem ex Rure scriptae, sunt tertia (Alias, 151.) & quarta (Alias, 117.) Primae argumentum hocce BB. praefigunt: *Nebridio respondet Augustinus, immerito se ab ipso vocari beatum, qui tam multa ignoret. Qua in re sita sit vera beatitudo.* Alteri vero: *Augustinus Nebridio, significans ei, quantum profecerit in secessu contemplatione rerum aeternarum.*

Ex dictis habes, quid innuant illa verba, *libri disputati cum praesentibus, & cum ipso me solo coram te.* Disputavit cum ipso se solo in duobus *Soliloquiorum;* Cum praesentibus, Monnica &c. in reliquis Libris.

(c) *Quod primo dedignabatur inseri litteris nostris.* = Wangnereck graviter, & religiose huncce locum edisserit = Vanae, & profanae eruditionis „ studio. Habet vero Alypius catechu„ menus imitatores viros in fide Christia„ na eruditos, quibus nihil latinum est, „ nisi profanum: ideoque abstinent a voci„ bus Ecclesiasticis non aliter quam Soloe„ cismis, aut Barbarismis. Quasi Chri„ sti fides, quae omnium gentium de„ vicit errores, sacrorum suorum vo„ cabula, non possit iure suo profa„ nis miscere linguis; aut deceat su„ perstitiosis, idololatricisque vocibus Sa„ crosancta mysteria inquinare, & ob„ scurare.] Si tanto zelo Religiosus ille de suo, quali deberemus nos de saeculo nostro dicere profanis prorsus immerso? Cui nedum Ecclesiasticae phrases, sed & ipsi Ecclesiae Doctores fere taedio sunt?

Inquiens, *gymnasiorum cedros, quas &c.* ad illud Psal. 28. 5. adludit ex parte: *Vox Domini confringentis cedros, & confringet Dominus cedros Libani.* Cui adde alterum ex 1. Cor. 1. a v. 9. *Scriptum est* (1), *perdam sapientiam sapientium: & prudentiam prudentium reprobabo &c. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quoniam &c.*

Quam salubres herbas Ecclesiasticas adversas serpentibus. = Quam Sacras, & Ecclesiasticas voces, adversas daemonum, haereticorum, aliorumque errantium insidiis. Sunt enim quaedam Ecclesiastiacae voces, & mirum in modum pietatem foventes: & ita ad mysterium aliquod significandum aptae: ut aliae aeque graves, & exactae, quae iis substitui possint vix, & ne vix quidem occurrant. Hinc Theologi de Schola, positivi, Polemistae, Morales, Mystici peculiares quasdam habent voces, in suis velut ipsorum officinis cusae fabricatae, quas (si velis libera manu, bene apteque eorum res agere) cogeris non abiicere. Nec mirum: Unaquaeque enim professio, etiam mechanica, & prorsus immersa materiae, sua habet, praeter communia, instrumenta. Cum autem Sacra Scriptura sit voluminum maximum, ac praestantissimum: in quo non tam naturae, quam eius Conditoris iura dicuntur, & quidem arcano, & peculiari disputandi genere: ea maxime suas habet voces, quibus, Grammaticorum quaerelis, & mussitationibus, conculcatis, iure meritoque, nedum sancte, Christianorum gravissimi mordicus haerent; Quas item qui negligunt humanae eloquentiae fucum & tumorem affectantes, facile, atque saepissime, experientia teste, ex humanis vocibus in humanam quoque sapientiam vadunt, & a Christiana veritate desciscunt.

Metaphorae illae, *perdomueris, complanaveris, humiliatis montibus &c.* antehanc a S. Doctore datae ex plurium S. Scripturae textuum meditatione, vel memoria videntur prognatae: *Statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo &c. & nemo poterat eum domare.* Mar. 5. a v. 2. *Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.* Is. 40. v. 3., & 4., & Lucae 3. v. 4., & 5.

(d) *Anili securitate.* = Quasi diceret: Et hac ratione viris Mater decenter adhaerat, quod anilem aetatem ageret; Adludens forte ad illud Apostoli 1. Tim. 5. 9. *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum;* a qua aetate Monnica nonnisi lustro aberat.

Ex iis, quae sequuntur, & aliis, quae in reliquis Augustini scriptis habentur constat S. Doctorem Psalmis maxime addictum: eosque aliquo modo (si fas est dicere) reliquis prioris foederis libris praetulisse. Cui subcinunt passim Catholici, & etiam Hebraei: & quidem tum verbo, tum facto. Neutri enim aut tot laudibus ornant, aut tam libenter meditantur, & recitant alium, ut librum

(1) Is. 29. 14.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 15. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Psalmorum. Quaeritur igitur, quae huius rei caussa sit? cum Canonica Scriptura quaelibet in unum eumdemque fontem, scilicet Spiritum-Sanctum vere & proprie revocetur? Haec quaestio eadem fere cum illa est: Cum plures Prophetas Deus miserit; cur posito *Prophetae* nomine, David mox per excellentiam nobis occurrat? Rationes plures Eruditi in Sacra Scientia nobis suppeditant; At omnium maxima atque gravissima ea videtur, quam in Prologo ad Psalmos exhibet noster, olim *Incognitus*, inde cognitus R. P. Michael Ayguanus Bonon. ord. Carmelitarum, S. Theologiae Magister, & doctor Parisiensis (1): cuius haec sunt verba post initium. = Quare autem David in comparatione ad alios Prophetas per excellentiam dicitur Propheta: est quia excellentiori modo aliis suam Prophetiam habuit a Deo sibi revelatam. Ubi notandum quod, ut ait Magister in Prologo huius libri, prophetia alicui revelatur quinque modis (2): scilicet per facta: per dicta: per visiones: per somnia: & sola inspiratione Spiritus Sancti, remoto omni exteriori adminiculo, facti, dicti, visionis, vel somnii: quod ostendo. Primo igitur quandoque alicui revelatur Prophetia per facta: quando scilicet per unum factum alicui aliquid aliud revelatur, sicut per arcam, quam Noe fecit, in qua solum existentes sunt salvati, & caeteri a diluvio submersi, eidem fuit revelata fides catholica, extra quam nullus potest salvari. 24. quaest. 1. quia sola &c. quoniam verus oriens. Et istum modum revelationis propheticae in multis ostendit Gregorius super Ezec. par. 1. homil. 6. dicens, Quid est quod Adam dormiente Eva producitur, nisi quod moriente Christo, formatur Ecclesia? Quid est quod Isaac &c. Secundo modo revelatur Prophetia per verba vel dicta, sicut per verba, quae dixerunt Angeli Gen. 12. ut, In semine tuo benedicentur omnes gentes, sibi fuit revelata Christi incarnatio. Sic & gloriosae Virgini per verba Angeli &c. Et isto modo fuit revelata Prophetia sua Oseae, & multis aliis, qui &c. Tertio modo revelatur per visiones; & isto modo fuit revelatum Hieremiae, malos per Aquilonem &c. Et Moysi partus Virginis sine corruptione, dum vidit rubum &c. Quarto modo fit revelatio per somnia. Isto modo fuit revelatum sponso Virginis Mariae Ioseph, quod ipsa de Spiritu Sancto conceperat, Matth. 1. Et quod &c. Quinto vero modo fit revelatio ex sola inspiratione Spiritus Sancti, qui per seipsum cor illuminat, & revelat obscura. Et isto modo revelata fuit Prophetia istius libri ipsi David, scilicet instinctu Spiritus Sancti, remoto omni exteriori adminiculo, propter quod ipse de seipso dicit Psal. 84. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus meus &c.* Modo ad propositum; quia ultimus modus revelationis excellentior est caeteris, & ab excellentiori fit denominatio, ideo quia ipse David Prophetiam isto modo excellentiori habuit, ipse inter caeteros per excellentiam dicitur Propheta. „

I. Haud sterilis fuit Augustini flagrans amor in Davidicos Psalmos: sed Commentarios peperit admodum copiosos, atque doctissimos; ut iure dicere, atque praedicare possis: Nullum ante ipsum (de posterioribus minime loquimur: facile est enim inventis addere) de Davidis Prophetia tam optime meritum. Et en opportuna occasio brevi digressione pro Augustini fama, ac nomine quidquam agendi. Commentarii illi nonnullorum, immo plurium Criticorum palato insipidi sunt. Ut omittamus Sixtum Senensem in Bibliotheca Sancta, magnum in reliquis Augustini laudatorem, *Ioannem Phereponum* in Animadversionibus eiusdem perditum hostem, Ell' Du Pin t. 3. Novae Bibliothaecae ad t. 4. oper. S. D. hominem Catholicae religionis professione haereticis exosum; libertate sentiendi, & audacia quidquid libuit, & lubuit praedicandi, Catholicis minime sanum, & bonum. His inquam, aliisque aut Catholicis, aut haereticis omissis; sat erit in medium Guilielmum Cave proferre, qui superstitiosa religione apud haereticos valet: & ostentato in scribendo candore Catholicorum aliquem etiam movere potest; & maxime quoniam Benedictinorum auctoritatem, quae omnibus summa est, interponit; Is ergo in Histor. Litter. Ecclesiasticorum Scriptorum, Saecul Ar. ad t. 4. oper. S. D. ita loquitur. = Continet enarrationes in Psalmos. Quo in opere se non admo-

(1) An. 1381. factus totius Ordinis Generalis Mag. Plurium aliorum operum Scriptor.

(2) V. infra l. 11. c. 15. A.

,, modum commendat sanctissimus Pater, ,, utpote quod, non inficiantibus clarissimis Editoribus, levissimis allusionibus, inutilibus allegoriis, mysticis, ,, iisque frigidis observationibus ubivis ,, scatet, & in quo concinnando versionem ex LXX. *Interpretibus* factam, ,, constanter sequitur. ,,

Non hic anxii erimus, hominum loge gravissimorum eo de Augustiui volumine alta ellogia recitare, Fulgentii puta, Cassiodori, Petrarchae &c. & censuris obiicere; Sat nobis hic est, ratione errorem tollere, qui possemus auctoritate audaciam reprimere.

Censurarum omnium Cave, Syxti Senensis, aliorumque omnium simul iunctorum haec summa est. I. Augustinus in Psalmos a littera saepe digreditur: & Grammaticalem sensum admodum negligit. II. Digressiones nedum admodum frequentes sunt: sed & protensae, unam saepe, eamdemque rem inculcantes. III. Frequenter etiam leviores, quam quae Doctorem elevati ingenii deceant. IV. Septuaginta Interpretum versioni constanter insistit.

R. Haec tamen in Augustini vituperationem districta arma facile nedum propulsantur, sed in eiusdem laudem convertuntur. Enim vero mihi nemo inficiabitur: cuiuscunque operis splendorem, & merita non vage, sed ex inspecto fine, volitoque bono discuti, & pensari. Deauratos gladios ad praedivitis aulae splendorem factos miramur: ingruentis belli tempore, nisi hostes arcere possint, contemnimus. Oratio etsi inerudita, apto tamen elegantique stylo digesta placet. E contra vero Philosophica dissertatio &c. Nec militibus togae: nec Senatoribus loricae congruunt. Ipsius Numinis gloriam nunc clementiae, nunc iustitiae insidentem videmus. Nunc presse ad rem nostram. I. Psalmorum littera aride tractata non adeo Catholicorum turbam illuminare, & iuvare potest: ut bene quidem discussa, & in mysteria, quibus foecunda est deportata; Res diligenter eam pensanti perspicua est. II. Psalmos exponens Augustinus, volebat non reconditam eruditionem promere, quae doctissimorum hominum mentes raperet; sed aeternae salutis monita cudere, quae populum instruerent, aedificarent; Et quidem iure meritissimo; erat enim quanquam repugnans ampli gregis constitutus Pastor, & quidem a lupis undique impetiti; Quid igitur circa Psalmorum Grammaticalia terere tempus: & non potius ex illis prodere, quid agendum esset, & quid fugiendum: qua arte & pravorum hominum, & haereticorum undique insidias parantium cuniculi detegi, & obstrui possent? III. Quae pietas etiam, quive animarum zelus Pastorem sanctissimum ad digressiones deduxit, & quidem non breves: nec enim turbae sat est, ut rei definitionem statuas: cogeris saepe pluribus circuitibus explicare, & etiam repetere. IV. Iam vero quoniam Hypponensis Antistes ex Pastoribus erat, qui gregem, non semetipsos pascunt (1): minutiora digerere haud dedignatus est, quae suam, non autem subiecti populi mentem dedecerent. Quo quidem Augustinus Paulum imitatus est, qui sanus, cum infirmis factus est infirmus: & sapientia cumulatissimus, rudibus simplici sermone sententiisque popularibus Christum Crucifixum annuntiavit: ut scilicet omnes Christo lucraretur. Immo imitatus est Deum O. M. qui in Scripturis ad minutiora quaedam descendit, a quibus vel homuncio inflantem spiritum habens, v. gr. *Pherreponus*, abhorreret; Imitatus est etiam eumdem Deum naturae auctorem, qui in se nihil non infiniti habet, cum creaturis autem quasi coarctata vi operatur: intelligit cum Angelis, & hominibus: vegetat autem cum plantis hyssopi. Et id quidem nedum in gratiae, sed & in ingenii amplitudinem revocatur; es enim naturae dotibus mirum in modum dives, si eadem facilitate Elegia, vel Tragoedia gravissima facta: & Ecloga, aut Bucolica rudium personarum simplicia colloquia pingas; si eadem spectantium iocunditate nunc maiestatem Regis in scena, nunc anus pannose & delirae gerras obiicias.

Ceterum saepe artem dimittens Augustinus, ad naturam suam redit: & uberes gravissimasque doctrinas, tum pro littera, tum pro Theologico arcano Psalmorum effundit; quas si colligas, non ambigimus dicere, magnam Psalmorum partem quoad Grammaticalia etiam a te perceptum iri: & arma te habiturum, quibus potiorem haeresum aut vetustarum, aut quae etiam num vigent, partem confodias. Quanquam vel etiam doctrinas gravissimas fere semper in Psalmorum expositione laut vulgaribus exemplis exponat, aut

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

(1) Vae Pastor. Israel, qui pascebant semetipsos: Nonne greges a Pastoribus pascuntur? Ezechiel. 34 2.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

aut simplici sermone tradat; coactus nonnunquam & Latinum, & quidem in usitatioribus vocibus ad Gregis sanitatem corrumpere. Unde in Psal. 138. ad v. 15. n. 20. = Os suum dicit: quod vul„ go dicitur ossum, Latine os dicitur. „ Hoc in Graeco invenitur. Nam pos„ semus hic putare os esse ab eo, quod „ sunt ora, non os correpte, ab eo, „ quod sunt ossa &c. Habeo in abscon„ dito quoddam ossum. Sic enim po„ tius loquamur, melius est reprehen„ dant nos Grammatici, quam non in„ telligant populi] In Psal. 36. Serm. 3. ad v. 26. n. 6. = Foenerator quidem „ Latine dicitur, & qui dat mutuum, „ & qui accipit: planius hoc autem di„ citur, si dicamus *foenerat*. Quid ad „ nos quid Grammatici velint! Melius „ in barbarismo nostro vos intelligitis, „ quam in nostra disertitudine vos de„ serti eritis.

Peccavit autem Augustinus Septuaginta Interpretum versioni adhaerens? Peccaverunt ergo & Apostoli, qui pariter adhaeserunt. Tanto plausu ab Hebraico, & Christiano orbe 70. versio excepta est: ut viri aetate, sanctitate, & doctrina longe gravissimi de ea, Canonica velut de Scriptura, Spiritus-Sancti videlicet peculiari adsistentia, & afflatu exarata loquantur. Augustinus ipse lib. 2. de Doctr. Christ. c. 15. & de Consensu Evangelist. lib. 2. c. 66. Clemens Alex. l. 1. Strom. Iustinus Exhort. ad Gentes, & Dialog. Cyrillus Ierosol. Catech. 4. Iren. l. 3. c. 25, seu 21. Epiph. de Pond. & Mens. Chrysostom. Homil. 4. in Gen. Quibus fere addere potes Hilar. in Psal. 131. n. 24.

Nunc videamus, an cum Benedictinis etiam nobis pugnandum sit: quibus ducibus expositionum Psalmorum ingens volumen se contemsisse tanta libertate Guilielmus Cave gloriatur. Non adeo expedite decantatam terram censuram expiscaberis: longa est enim doctissimorum hominum ad t. 4. Praefatio: ex qua si paucas demas, omnia in eorumdem Commentariorum laudem vergunt. At iudicium, quod quaeritur, vel oscitantia, vel fraude ab Haeretico corruptum habetur post med. Praef. & est huiusmodi: *Atque haec a nobis dicta sint, ut generatim Augustini methodum defendamus: tametsi nostri consilii non sit, extorquere ab omnibus, ut vel levissimas eiusdem allusiones eadem, qua nos ipsi, veneratione prosequantur.*

Ubi aut mens, aut fides tua Guilielme? Patres, *levissimas allusiones*. Tu addes: *frigidis observationibus*; *&c.* Nec Patres eas ubique occurrere dicunt. Tu, *ubivis scatet*. Quae autem rei summa est; Non dicunt Patres Augustini commentarios in Psalmos levissimis adlusionibus digestos esse: sed haud se extorquere ab omnibus, ut vel levissimas adlusiones eadem, qua ipsi, veneratione prosequantur. Sensus est prorsus obvius, & naturalis: sat ipsis esse, si universus orbis eius operis potiora maximi: media vero non parvi faciat; de levissimis, quae forte exspicari possumus, non tanta anxietate curandum. Iure vero id meritoque: neque enim in Canonicis liettris sumus, in quibus vel singula verba, & apices scatent arcanis. Immo, ut laxiori modo disputemus, in immenso volumine, maxime, ut istud, ad populi bonum facta levissima quaedam reperiri, quale portentum? Et in Homeri Poetarum oraculi Iliade nonnulla carmina occurrunt, quae aut levia, aut dura non temere dicas; Nec defuere qui in Tullio Latinorum saltem Oratorum principe aliquot barbarismos observarunt. Stulte autem agis, si mox illum Poetam levem, aut durum: hunc barbarum Oratorem appelles. Res quaelibet a potioribus suis penditur: neque enim vel Senatoris toga est, in qua limbi abiectiorem partem; & viridarium, in quo aliquot spinulas observare non possis.

Aequiori autem fide egisset Guilielmus, si reliqua eorundem Patrum vel a longe innuisset, qui priora tam festive iactavit: prosequuntur enim = „ Satis erit si non indignas materia quae „ tractatur aequi rerum aestimatores iu„ dicent. Immo vero si temporis inge„ nio servire, ac sese plebis captui ac„ commodare non novisset beatus Prae„ sul, ab ea ratione agendi descivisset, „ quam ipsemet Deus adhibet in sacris „ litteris; ubi Spiritus-Sanctus huma„ ni sermonis morem usurpat, humil„ limas quasque dicendi formas non re„ pudians &c. Patiamur itaque Augu„ stinum allegoriis, atque aliis observa„ tionibus uti, quibus non imparem ar„ bitratur populum suum: & haec no„ stra cura sit, admirabilibus praece„ ptis, quae inde capta occasione ei„ dem tradit, adhaerescere &c.] Sed ut plene tantorum hominum iudicium orbi

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. X I. Theod. VIII.

orbi Cave annunciaret, non debebat illa a praecedentibus disiungere, quae scilicet longe ante praetulerant, post Praefat. init. = Psalmorum autem e sacro sug-
„ gestu habitorum numerus alios lon-
„ ge superat &c. In illis porro ad ple-
„ bem Tractatibus, observationes quae-
„ dam inseruntur, ac certae Psalmo-
„ rum sententiae in schismata, in er-
„ rores, ac in vitia temporum istorum
„ torquentur, quibus eorum lectio mul-
„ to iocundior evadit. Illic etiam lo-
„ cos ex Evangelio, Actibus, atque E-
„ pistolis Apostolorum maxime insignes
„ reperias quos idcirco S. D. una cum
„ Psalmo enucleavit, quia eodem die
„ recitati fuerant in Ecclesia. Denique
„ occurrunt adhortationes vehementes,
„ quae persuadeant; eloquutiones in-
„ flammatae, quae abripiant; figurae
„ tot flammis, atque ignibus, si fas
„ ita loqui, gravidae, ut in eas ocu-
„ los coniicere vix quisquam possit,
„ quin incendatur eodem ardore, quem
„ experiri se testabantur ii, qui dice-
„ bant (1), *Nonne cor nostrum ardens*
„ *erat in nobis, dum loqueretur in via,*
„ *& aperiret nobis scripturas?* „

Poterat tandem *Erasmi* censuram longe brevissimam adtendere: quandoquidem suus ille, sociorumque suorum deus est: ex eiusque iudicio primo, & generatim de Augustini ingenio, doctrinaque pronuntiaverat; En verba *Erasmi Pheroponi* sententia primi irrefragabilis Augustinianae eruditionis iudicis =
„ In hoc dictionis genere multa dantur
„ auribus imperitae, promiscuaeque mul-
„ titudinis. In primis aliquot Psalmis
„ adstrictior est, & accuratior. In po-
„ sterioribus identidem exspatiatur in
„ longas digressiones, mutata, ut ap-
„ paret, voluntate. Lege diligenter,
„ reperies arcanae doctrinae thesaurum
„ inaestimabilem. „

Ex quibus omnibus concluditur, Augustini Commentarios in Psalmos Davidicos praestantissimos esse, atque omni obsequio suscipiendos: ad quod quidem disputandum ipse Augustinus hic in eorundem Psalmorum laudes effusus nos provocavit.

(e) *Et non est qui se &c.* = Ex illo Psal. 18. 7. loquitur: *A summo caelo &c. nec est qui se abscondat a calore eius*. Ubi ipse, idest Enarr. 1. n. 7. *Cum autem Verbum etiam* (2) *caro factum est, & habitavit in nobis, mortalitatem nostram suscipiens, non permisit ullum mortalium excusare se de umbra mortis: & ipsam enim penetravit Verbi calor*. Invehitur autem in Manichaeos, quorum infirmitas, ut ex subiectis patet, Psalmorum lectione, & virtute sanari poterat. Dicit *insanos adversus antidotum*, Psalmos enim illi, sicut & reliquas Scripturas prioris Foederis exsecrabantur.

Quartum vero Psalmum maxime celebrat, de quo noster olim Incognitus.
„ Titulus istius Psal. est iste. *In finem*
„ *Psal. cantici David*, ubi sciendum
„ quod finis duobus modis accipitur
„ scilicet pro consumptione, & pro con-
„ summatione, sicut quando aliquid de-
„ ficit, ut cum dicitur, candela finita
„ est, vel, finis est pecuniae nostrae.
„ Vel quando aliquid ad esse comple-
„ tum, & perfectum ducitur, ut dicitur,
„ finitus est liber, vel hic est finis li-
„ bri, vel, finita est domus. Quando-
„ cunque autem finis ponitur in titulis
„ Ps. finis accipitur pro consummatione,
„ & perfectione. Et quia Christus est
„ consummatio, & perfectio omnium fi-
„ delium, in quem ut in finem debemus
„ tendere, qui de seipso dicit, *Ego sum*
„ *Alpha, & Omega, principium, & fi-*
„ *nis* (3) *&c.*] Quae paucis complexus fuerat Augustinus ad eumdem locum, n. 1.
„ Finis Legis Christus ad iustitiam omni
„ credenti (4). Hic enim finis perfectionem
„ significat, non consumtionem. Utrum
„ autem omne Canticum Psalmus sit &c.
„ Nunc interim aut verba Dominici ho-
„ minis post resurrectionem exspectare
„ debemus, aut hominis in Ecclesia cre-
„ dentis, & sperantis in eum. „

Merito igitur Augustinus post resurrectionem a peccatorum morte & vix positus in Ecclesia hunc Psalmum cecinit, quo spem suam in Deum proderet, & Manichaeorum insaniam castigaret.

(f) *Spiritus tuus bonus.* = Aeterno Genitori potentia; Verbo, seu Filio sapientia; Spiritui Sancto peculiari ratione bonitas tribuitur. Sed & ad retundendam Manichaeorum audaciam loquitur: qui malo spiritu ducti, boni adflatum ubique iactabant: ipsum Spiritum-Sanctum eorum Coryphaeo Maneti, viro sceleslissimo personaliter insedisse blasphemabant.

Quod

(1) Lucae 24. 32.
(2) Ioann. 1. 14.
(3) Apocalyps. 1.
(4) Rom. 10. 4.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 15. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Quod sequitur: *magnificaverat Sanctum tuum*, sic exponit Wangnereck; *Idest Christum, qui est Sanctus Sanctorum*; *vulgata editio habet, mirificavit*. Verum sequentibus mox verbis ipse S. Doctor exposuerat. Qui suo loco, nempe t. 4. ad v. 4. ita legit, & exponit. „ *Et* „ *scitote quoniam admirabilem fecit Do-* „ *minus sanctum suum*. Quem nisi eum, „ quem suscitavit ab inferis, & in caelo ad „ dexteram collocavit? Increpatur ergo „ genus humanum, ut ad eum se tan- „ dem ab huius mundi amore conver- „ tat. „

(g) *In phantasmatibus enim &c.* = Ita Er. Som. Wangn. & plures alii. BB. tum in *Phereponiana*, tum in Veneta editione (in Grammatica tantummodo discrepantes) *in phantasmatis*. Qui tamen admonent. = Bad cum duobus „ MSS. *phantasiis*, mendose. Nam Au- „ gustinus in huius operis lib. 3. cap. 6. „ phantasias vocat eorum, quae sunt, „ phantasmata vero eorum, quae omni- „ no non sunt corporum imagines; quas „ ipse Manichaeis olim adhaerens pro „ veritate amplexabatur.] Bad. suffragatur MS. Ricar.

Quoniam vera morte carnis &c. = Delirabant Manichaei, non verum hominem, sed phantasma adfixum cruci. De eorumdem autem nebulonum phantasmatibus: de Spiritu-Sancto, & aliis diximus frequentissime. At recole saltem observata lib. 3. c. 6.

(h) *Quia non alia natura &c.* = Non irascebantur sibi de peccatis Manichaei: illa enim in latentem naturam malam revocabant; interim natura bona dolente; vel ad summum a mala in peccatum obtorto collo tracta. De illo autem v. 5. *Irascimini &c.* accipe etiam quae habet S. D. suo loco. = Quod duobus modis intelligi potest: aut, *E-* „ *tiamsi* irascimini, nolite peccare, idest, „ Etiamsi surgit motus animi, qui iam „ propter poenam peccati non est in po- „ testate, saltem ei non consentiat ra- „ tio, & mens &c. Aut, Agite poeni- „ tentiam, idest, irascimini vobis ipsis „ de praeteritis peccatis, & ulterius „ peccare desinite.] Cui Incognitus prorsus adstipulatur; ex ipso etiam contextu posteriorem interpretationem stabiliens.

Quod sequitur: *thesaurizant sibi iram &c.* ex illo Pauli est Rom. 2. 5. *Secundum duritiam tuam, & impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae &c.*

(i) *Et o si fatigentur inedia &c.* = Si tanta gratiae vacuitate ad divi[..] bona quaerenda stimulentur. Vel si propriae oscitantiae, qua nihil boni deprehendunt, eos pigeat, & quaerant &c. *Signatum est &c.* In nobis ipsis Dei, quem quaerimus, habemus imaginem, scilicet animam. Sic ipse S. D. suo loco. = Hoc lumen est „ totum hominis, & verum bonum, „ quod non oculis, sed mente conspi- „ citur. *Signatum* autem dixit *in nobis*, „ tamquam denarius signatur regis ima- „ gine. Homo enim factus est ad ima- „ ginem, & similitudinem Dei (1), quam „ peccando corrupit: bonum ergo eius „ est verum, atque aeternum, si rena- „ scendo signetur. Et ad hoc credo per- „ tinere, quod quidam prudenter intel- „ ligunt, illud quod Dominus viso Caesaris „ nummo, ait, Reddite Caesari (2) &c. „

(k) *O si viderent internum aeternum*. = Adstipulamur BB. qui in margine ita loquuntur. = In editis, *si vi-* „ *derent internum lumen aeternum*. In „ Corbeiensi codice, *o si viderent in te* „ *internum lumen aeternum*, Visum est „ sequi alios optimae notae MSS. qui „ ceteris, omissis verbis, praeferunt &c.] Ita etiam MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. Car. & optimus S. Cr. Et quidem, *lumen*, subintelligitur, de eo enim sermo fuerat. Lectio autem cod. Corbeiensis tolerabilior sic esset, *O si viderent in se &c.* nempe, in propria anima &c.

Ibi enim, ubi mihi iratus eram &c. = Ita Bad. Am. Er. Blas. Arn. BB. cum suis MSS. nec non MS. S. Mar. Fes. Car. & optimus S. Cr. At Vet Lov. Som. Wangn. quibus suffragantur MSS. S. Mar. & Ricar. *Ibi enim ibi &c.* Tum codicum auctoritate, tum ratione lectio nostra fulcitur I. Nec enim est cur orationis texturam frangamus; in reliquis autem membris apud omnes scribitur, *ubi*. II. Omnia membra ultimo illo, *ibi mihi dulcescere &c.* velut relativo reguntur; In opposita autem lectione id videtur incommodum.

(l) *Devorans tempora, & devoratus temporalibus*. = Ita Vet. Er. Som. & passim editi: nec non MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. optimus S. Cr. & Car. quanquam postremus hic habeat, *devorans temporalia, & &c.* At BB. suos MSS. sequuti, *devorans tempora, & devoratus temporibus*. Nostrae lectionis naturalis est sensus, Excurrens per multa tempora, & temporalium rerum amore exhaustus, consumtus, Alia lectio significat Au-

(1) Gen. 1. 26.

(2) Matt. 22.

A. Ch. 386. Aug. 32. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Augustinum peccatorem aetate consumtum: sero nempe ad Deum conversum.

Aliud frumentum &c. = Ad illud Ps. 4. v. 8. adludit: *A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt*. Ubi ipse. = Sed homines temporalia sectan„ tes, qui certe multi sunt, nihil aliud „ noverunt dicere, nisi, *Quis ostendit* „ *nobis bona*? Cum vera, & certa bona „ intra semetipsos videre non possint. „ Itaque de his consequenter rectissime „ dicitur, quod adiungit, *A tempore*(1) „ *frumenti &c.* Non enim vacat quod „ additum est, *sui*: Est enim & frumen„ tum Dei, siquidem est panis vivus, qui „ de caelo descendit (2). Est & vinum Dei, „ nam inebriabuntur, inquit, ab uber„ tate domus tuae (3). Est & oleum Dei, „ de quo dictum est, Impinguasti in o„ leo caput meum (4).] Dicit ergo Augustinus, gustatis Divinis bonis, temporalia se abiecisse, non curasse. Non fuisse se amplius ex illis, qui proprio frumento (terrenis bonis) vino, & oleo: sed ex aliis, qui Divinis impinguantur.

(m) *O in idipsum.* = Hoc est, in Deum; ut paulo post iis verbis, *Et tu es idipsum valde*, ipsemet exponit. Unde & Incognitus, n. 37. *Dicit*, In pace, in idipsum, *scilicet in ipsum Deum incommutabilem*. Ut autem bene adsequaris vim sequentium verborum, *quis resistet nobis, cum &c.* Accipe quae habet suo loco, n. 9. post. Med. = Recte „ speratur a talibus omnimoda mentis „ alienatio a mortalibus rebus, & mise„ riarum saeculi huius oblivio, quae „ nomine obdormitionis, & somni de„ center, & prophetice significatur, ubi „ summa pax nullo tumultu interpellari „ potest. Sed hoc iam non tenetur in „ hac vita, sed post hanc vitam speran„ dum est. Hoc etiam ipsa verba osten„ dunt, quae futuri sunt temporis &c.„

(n) *Quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram pestis.* = Quid facerem Manichaeis, peccato mortuis, infidelitate surdis: ex quibus fueram pestis, eorum enim superstitiones acriter defendebam, quibus poteram propinabam. Fuerat pro Manichaeis contra Catholicos, ut Saulus pro Iudaeis contra Christianos. Sed qui olim similis Saulo, Paulo inde simillimus.

Quod sequitur, *caecus adversus litteras &c.* = Iam saepe audieras, ut l. 6. c. 3. n. 2. & c. 4. n. 1. Loquitur autem de litteris antiqui Testam. quas cum Manichaeis velut a malo deo dictatas, & iniqua dogmata stabilientes execrabatur.

(o) *Et super inimicis Scripturae huius tabescebam* = Ita Bad. Arn. Som. Wangn. BB. & MSS. sed Am. Er. Lov. & MS. Ricar. *super inimicis scripturis scripturae huius &c.* Verum lectio nostra stabilitur ex eo, quod Augustinus loquatur ex v. 21. Ps. 138. ibi autem deest illud verbum, *Scripturis*: *Et super inimicos tuos tabescebam*: loco, *tuos*; positum est, *Scripturae huius*. Cumque Augustinus Manichaeos impetat: iuxta lectionem nostram omnino proposito insistit: iuxta aliam, ut patet, nonnihil divertit. Vide infra l. 12. c. 14. A. Quanquam autem Vulgata nostra habeat, *inimicos tuos*: Augustinus tamen suo loco legit, *inimicis tuis*. Ideo nos pariter hic cum BB. scripsimus, *inimicis*.

Tabescere super inimicis, non nostris, sed Dei, & Scripturarum; Odio illos habere, non ut homines, sed ut impios, sanctum est; ut David eo Psalmo indicat, & illo loco, Augustinus edisserit.

(p) *Dolore dentium tunc &c.* = Id iam lib. 1. Soliloq. c. 12. n. 21. enarraverat hisce verbis: *Quamquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer, non quidem sinebar animo volvere, nisi ea, quae iam forte didiceram, a discendo penitus impediebar &c.* Quae sequuntur, *ut genua supplici affectu fiximus &c.* plurium haereticorum, maxime ex iunioribus blasphemias retundunt, flexionem genuum velut superstitiosum, novumque Catholicorum inventum improbantium. Verum flexio genuum, tunsio pectoris &c. & similia reperiuntur apud Patres etiam Augustino antiquiores, Clem. 8. Constit. Iustin. Dial. cum Tryph. Clem. Alex. 7. Strom. Origen. Homil. 5. in Num. Augustinus autem etiam lib. de Cura gerenda pro Mort. ad Paul. c. 5. n. 7.

(q) *Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui.* = Ex hoc loco Beatus Iordanus Serm. 47. de Sanctis evincit, aut evincere conatur, sicut Adam in sopore, ita Augustinum per species infusas edoctum. Horum tamen verborum sensum potissimum saltem & proprium hunc arbitramur; Profunda secreta illustratione Augustino manifestatum, dentium dolorem non naturae lege, sed Dei nutu reiectum.

Et

(1) Ita etiam Cassiodorus.
(2) Ioan. 6. 51.
(3) Ps. 35. 9.
(4) Ps. 22. 5.

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

Et quidem ibi intercessisse miraculum, seu peculiarem Dei providentiam, circumstantiis cunctis inspectis manifestum videtur; adsentiturque Henricus Wangnereck his verbis: *Sane per miraculum: statim enim post preces, & miro modo, qualem nunquam expertus erat, cessavit.* Immo arbitramur nec naturae beneficio dolorem illum repulsum, nec etiam eius iniuria suscitatum; sed Dei providentia, qui volebat Augustini sociorumque merita ad obtinendum, & clementiam suam ad donandum ostendere. Ita ut quaerenti, an ex hac, vel illa naturae iniuria languor inductus sit, quidquam reponi possit simile Redemtoris oraculo Ioan. 9. v. 2., & 3. *Quis peccavit hic, aut parentes eius, ut caecus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccavit, neque parentes eius: sed ut manifestentur opera Dei in illo.*

DIGRESSIO.

Verum diligenter cavendum est, ne dum miracula adstruimus, in lutulentis pagellis cuiusdam hominis, vapulemus. Is est Ludov. Antonius Muratorius, qui in libello, cui titulus, *Della pubblica felicità oggetto de' buoni Principi*, cap. 11. de Medicina, pag. 133. ita garrit. *Ora venendo sì fatti nemici di mali ad infestare la parte macchinale dell' Uomo, se ne succede la guarigione, ne pretendono la gloria i Medici, e forse con ragione; la gente pia inclina ad attribrire il buon' esito alla protezione de' Santi, e può anch' essere. D' ordinario nondimeno è la natura, che decide questa lite.*

℟. Catholici ubique, & statim Dei subsidium postulant: utpote quo sublato, nec gratiae, nec naturae res consistere possunt. Si infirmitati natura certo mederi non poterat, certo: si probabiliter, probabiliter item in miraculum sanitatem revocant. At vero si manifeste naturae viribus sanitas facta est: tunc Catholici nullum intrudunt miraculum: adhuc vero etiam tunc Deo gratias agunt, absque quo nec naturae bona consequi possumus. Quid habet contra haec Muratorius?

(r) *Me securum esse non sinebat.* = Equidem modeste, prudenter, & etiam docte faris. Etsi enim Baptisma flaminis, seu, ut loquuntur, in voto contractas maculas quaslibet absumat, hominemque e diaboli ereptum manibus, Divinis restituat; adhuc flamma illa tam celsae, atque praedivitis naturae est, ut nonnisi altiori Spiritus-Sancti adflatu excitetur; neque enim (quod nec adeo promtum esset) ad Deum volitat, ut immensi praemii largitorem, vel aeterni carceris arbitrum: sed ut clementissimum Numen, iuxta proprium splendorem, & dignitatem inspectum; tantus autem volatus & omnes naturae, & communes, atque tritiores etiam gratiae vires excedit. An igitur ad celsitudinem tantam perveneris, haud temere fluctuas. Adhuc vero quoniam flammae aestum potentiamque, ex ea emanans calor ostendit; te a momento, quo sub fici arbore, quasi novus Paulus, Numinis adcessu prostratus es, Divinae flammae mirum ardorem undique spirantem, ad celsitudinem illam elevatum, tutum a carcere, aptumve coronis quis non arbitrabitur?

Interim tibi nimis humane, religiose, & sapiensissime iuvenis de recuperata salute gratulamur; optamusque plurimos dies, & annos ad summam usque aetatem, quam nullus adhuc mortalium senserit, Es enim Christiano orbi nimis proficuus, & necessarius; quive iam a te duo, vel tres exarati sunt libri mirum in modum nobis adridens: adeoque confidimus alios plures maturiori aetate gignendos, populorum omnium plausus suscitaturos: qui enim vix admotis ad Ecclesiae ubera labiis, in sapientissimum mox scholae nostrae doctorem migrasti, annonne solidiori in posterum refectus cibo, simillimus eris oraculo? Et haec quidem ampliori iure diximus, ac Synesius (1) ex Philosopho Platonico, Ptolemaidis in Thebaide Episcopus, qui Epist. 9. = Longa te, „ & felix senectus maneat vir sanctissime, ac sapientissime; nam & alio„ qui ingens vita tua lucrum eris su„ perstes, & maximae Scholae Christi „ accessio solemnium librorum nume„ rus una cum annis excrescens; Nam „ qui hocce anno missus est liber & „ voluptate civitates affecit, & profuit: „ hoc quidem sententiarum gravitate, „ illud vero suavitate verborum.

Praesenti cap. commentarium huncce adfixit Franciscus Mayro = Primum „ dictum est istud (primum in hoc L. „ 9.) *Dolore dentium excruciabas me &c.*

(1) Floruit circa an. 411.

„ *&c. nihil enim tale ab ineunte aeta-* „ *te expertus fueram*. An nihil aliud obſervatione dignum Auguſtinus hoc libro protulerat? Quale ex hoc comentario lucrum?

A. Ch. 386. Aug. 31. Mon. 55. Ad. XIV. Siric. II. Val. XI. Theod. VIII.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

Miſſo tandem publicae Eloquentiae profeſſioni nuntio; per litteras Ambroſio & vetuſtos errores, & praeſens votum inſinuat: ut homini ſic conſtituto, & ad Religioſam Baptiſmatis ſuſceptionem ſe aptanti quae Sacrorum librorum lectio maxime congruas iudicet. Offert ille Iſaiam; Cuius tamen aetegendis oracutis novus Eccleſiae filius ſe imparem ratus, & nonnihil expertus, ſe Divino in eloquio exercitatiorem tantae lectioni ſervavit.

REnuntiavi peractis vindemialibus, ut Scholaſticis ſuis Mediolanenſes venditorem Verborum alium providerent, quod & tibi ego ſervire delegiſſem, & illi profeſſioni prae difficultate ſpirandi ac dolore pectoris non ſufficerem. Et inſinuavi per litteras antiſtiti tuo viro Sancto Ambroſio priſtinos errores meos, & praeſens votum meum, ut moneret quid potiſſimum mihi de libris tuis legendum eſſet, quo percipiendae tantae gratiae paratior aptiorque fierem. At ille iuſſit Iſaiam prophetam: credo quod prae ceteris (*a*) Evangelii vocationiſque gentium ſit praenuntiator apertior. Verumtamen ego primam huius lectionem non intelligens (*b*), totumque talem arbitrans, diſtuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

(*a*) *Credo quod prae ceteris &c.* = Aperit modeſtiſſime qualis ſit Iſaiae Prophetia: & cur eam ipſi Ambroſius obtulerit. Hanc autem eius Prophetiae lucem obſervat etiam lib. 18. de Civit. Dei, c. 29. poſt init. *Iſaias ergo &c. etiam de Chriſto, & Eccleſia, hoc eſt, de Rege, & ea, quam condidit Civitate, multo plura quam ceteri prophetavit: ita ut a quibusdam Evangeliſta, quam Propheta potius diceretur.* Ex talis iudicii Doctoribus fuit Hieronymus, qui Prologo in Expoſitionem eiuſdem Prophetae, poſt init. *Sicque exponam Iſaiam, ut illum non ſolum Prophetam, ſed & Evangeliſtam, & Apoſtolum doceam* (1). Et manifeſtius Praefat. in librum item Iſaiae ante med. „ Deinde „ etiam hoc adiiciendum, quod non „ tam Propheta, quam Evangeliſta dicendus ſit. Ita enim univerſa Chriſti, „ Eccleſiaeque myſteria ad liquidum „ proſequutus eſt, ut non eum putes „ de futuro vaticinari, ſed de praeteritis hiſtoriam texere (2).] Inde Iſidorus Hiſpal. in Allegor. Vet. Teſtam. litt. A. in ſignum ſecundo poſita.

Manifeſtum eſt autem, quod ante dixerat, *venditorem verborum*, Eloquentiae magiſtrum per contemtum ſignificare.

(*b*) *Primam huius lectionem non intelligens &c.* = Fere contigit Auguſtino, ut Aetiopo Enuncho potenti Candacis Reginae Aethiopum, de quo Actor. 8. v. 30. & 31. *Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Iſaiam Prophetam, & dixit: Putas ne intelligis quae legis?* Qui ait: *Et quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi?* Quae quidem tam modeſta, & candida Auguſtini Philoſophorum principis confeſſio audaciſſimam Proteſtantium frontem elidit, qui Scripturam ubique pla-

(1) Initio t. 3. edit. Marr.

(2) T. 1. eiusdem edit. ante med

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

nam, & obviam effutiunt: exhibentque eam legendam, & iudicandam saecularibus personis in Divino eloquio minime exercitatis: immo textoribus, atque textricibus.

Exscribit Mayro cap. huius, sexti, & septimi magnas partes, & nihil addit: ut forte ostendat, multo se otio abundare. Piget autem Italicarum versionum lapsus hic vel recitare. Sat erit unum, qui mox capitis seq. exordio occurrit, innuere: *Venuto dunque il tempo dei nuovi stu i, tornammo &c.* Non dixit Augustinus: Ubi tempus advenit novorum studiorum: sed, *quo me nomen dare oporteret &c.* quod suo loco exponetur.

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Ubi tempus accessit, quo oportebat ipsum Competentibus suum addere nomen, Mediolanum cum suis remeavit: ibique cum Alypio, & Adeodato in novum virum regeneratur. Praedicat, occasione arrepta, Christianam Alypii fortitudinem, mirum in modum in suum ipsius corpus saevientis. Adeodati vero & candidam animam Caelo dignam, & ingenium prorsus excellentissimum, maxime in libro de Magistro collucens. Rediens autem ad historiae seriem: innuit quibus divinis gaudiis illis diebus perfunderetur.

INde ubi tempus advenit, quo me nomen dare oporteret (*a*), relicto rure, Mediolanum remeavimus. Placuit & Alypio renasci in te mecum iam induto humilitate sacramentis tuis congrua, & fortissimo domitori corporis, usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu (*b*). Adiunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim, & ingenio praeveniebat multos graves & doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, Creator omnium, & multum potens reformare (*c*) nostra deformia; nam ego in illo puero praeter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur a nobis in disciplina tua, tu inspiraveras nobis, nullus alius: munera tua tibi confiteor; Est liber noster qui inscribitur, de Magistro: ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quae inferuntur ibi ex persona collocutoris mei, cum esset in annis sedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium (*d*), & quis praeter te talium miraculorum opifex! Cito de terra abstulisti vitam eius (*e*), & securior eum recordor, non timens quidquam (*f*) pueritiae, nec adolescentiae, nec omnino homini illi. Sociavimus eum coaevum nobis in gratia tua educandum in disciplina tua, & baptizati sumus (*g*), & fugit a nobis solicitudo vitae praeteritae; Nec satiabar illis diebus dulcedine mirabili, considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani. Quantum flevi in Hymnis & Canticis (*h*) tuis, suave sonantis Ecclesiae tuae vocibus commotus acriter. Voces illae influebant auribus meis, & eliquabatur veritas in cor meum, & exaestuabat inde affectus pietatis (*i*), & currebant lacrymae, & bene mihi erat cum eis.

(*a*) Quo

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

(a) *Quo me nomen dare oporteret*. = I. Haec ut bene deprehendas, adtende Ioannem Cardinal. Bona (1), ordinis Cisterciens. nedum, sed & universae Ecclesiae pietate & doctrina splendorem, qui lib. Rerum Liturgicarum c. 16. n. 4. in rem praesentem haec observat. „ Porro „ catechumenos in varias olim classes „ distinctos reperio. Nam primo infide- „ les declarabant se Christi fidem am- „ plecti velle: tum privatim in aliqua „ domo Paganismi falsitatem edoceban- „ tur: post haec in Ecclesia admitte- „ bantur ad conciones audiendas: de- „ inde in eadem Ecclesia precum & „ orationum participes effecti, poterant „ in genua procumbere: demum datis „ nominibus, in albo eorum scribebantur, „ qui mox sacro fonte abluendi erant. „ Singularium classium ordo & nomina „ can. 7. Concilii primi Constantinopo- „ litani sic exprimuntur &c. Idem ordo „ indicatur can. 95. Concilii Trullani. „ Alii aliis nominibus utuntur: sed in „ Latina Ecclesia ad quatuor redactae „ sunt, quae in sermonibus & tracta- „ tibus Latinorum Patrum passim oc- „ currunt. Quidam enim ab infidelitate „ ad fidem converti desiderantes, au- „ diebant in Ecclesia verbum Dei, sed „ nondum petebant Baptismum, & ii „ dicebantur *Audientes*. Alii audito ser- „ mone, procumbebant in genua; & „ orationum Ecclesiae aliquo modo par- „ ticipes erant, & vocabantur *Substra-* „ *ti*, sive, *Genua flectentes*. Alii in fi- „ de recte instituti, Baptismum pete- „ bant, & dicti sunt *Competentes*. Qui „ vero ex istis in albo baptizandorum „ descripti erant, *Electi* nuncupari so- „ lebant. Augustinus Serm. 116. *de tem-* „ *pore* Competentium nomen ex eo de- „ ducit, quod &c. Idem sentit Isidorus „ lib. 2. de Eccl. Off. cap. 21. &c. Hae „ duae classes Catechumenorum & Com- „ petentium frequentius a sanctis Patribus „ commemorantur: quia nomine Cate- „ chumeni Audientes & Substratos in- „ telligunt, & Electos a Competentibus „ ut plurimum non distinguunt. „

Porro Augustinus primo modo Catechumenus factus videtur dum *statuit, tamdiu esse &c.* ut inquit lib. 5. cap. 14. in fine; idest non Baptismum postulans, sed audiens in Ecclesia verbum Dei. Prorsus vero conversus in hortulo (de quo lib. 8. cap. 8. & seq.) & potissimum cum ad Ambrosium scripsit (de quo lib. 9. cap. 5.) tertiam Catechumenorum classem adtigit. Denique hic ad supremam eorum Catechumenorum classem devectus est, qui dicebantur *Electi*.

II. Ut autem ad praesentem textum redeamus, Henricus Wangnereck dum eum dilucidare conatur, plura circa annum Baptismatis congerit: *Biennio* (inquit) *fere post conversionem peracto. Nam &c.* Verum sequitur chronologiam Baronii ab omnibus posterioribus Eruditis acerrime impugnatam, & expugnatam: quaeque iam in oblivionem abiit. Remeavit Mediolanum, ut arbitrantur, & probant Tillemontius, Henricus Norisius in Quinquaginta lapsibus (quos ipse somnia vocat) P. Macedo, Benedictini, & Bollandistae, anno proxime sequenti, videlicet 387. circa tempus Quadragesimae. Baptizatus est autem Sabbato Sancto, seu nocte Pascha praecedente, quod incidit in diem 25. Aprilis anni 387. Sed placet Benedictinorum, & Bolland. verba ipsa recitare. Illi lib. 2. Vitae S. D. c. 12. n. 1., & 3. „ Ubi tempus advenit, quod ad sacram „ regenerationem catechumeni nomina „ dare, seque in Competentium nume- „ ro reponere tenebantur, quod saltem „ sub initium Quadragesimae fieri con- „ sueverat, Augustinus rure relicto, „ Mediolanum rediit una cum Alypio, „ qui cum ipso renasci in Christo cu- „ piebat; secumque filium suum Adeo- „ datum &c. Ipse autem Augustinus „ quam idonee comparatus esset, ex iis „ intelligimus, quae multis post annis & „ de seipso, & de aliis scripsit (2): *An us-* „ *que adeo dissimulamus a sensibus no-* „ *stris, ut vel nos ipsos non recordemur,* „ *quam fuerimus adtenti, atque sollici-* „ *ti, quid nobis praeciperent, a quibus* „ *catechizabamur, cum fontis illius sa-* „ *cramenta peteremus, atque ob hoc* „ *Competentes etiam vocaremur?* Tum „ porro Ecclesiae ubera post longissimam „ sitim pene exhaustus, atque aridus, „ ut loquitur (3), tota aviditate repetivit, „ eaque altius flens, & gemens concus- „ sit, & expressit, ut id manaret, quod „ ei sic affecto ad recreationem satis „ esse posset, & ad spem reducendam „ vitae, ac salutis. Tandem factum est „ divina praestante opitulatione, ut per „ antistitem Ambrosium, & doctrinam sa- „ lutarem Ecclesiae Catholicae, & divina

 „ per-

(1) Nat. 10. Octob. 1609. Ob. 28. Octob. 1674.
(2) De fide, & oper. n. 9.
(3) De utilit. cred. c. 2. n. 2.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val XII. Theod. IX.

„ perciperet sacramenta, ut memoriae „ prodit Possidius; apud quem proxime „ ante illa verba legitur: *Proficiendi* „ *in religione eidem amoris ardor innatus* „ *est, quo propinquantibus diebus sanctis* „ *Paschae, salutis aquam perciperet*. „ Quibus verbis indicare videtur, Au„ gustinum cum ad Christum conversus „ est, baptismatis in proxima Paschali „ solemnitate percipiendi consilium coe„ pisse. Sed inde Baronius(1) intulit, eum „ tempore Paschali fuisse regeneratum, „ eo sane consilio, ut eius baptismum „ ad quintum diem Maii, quo die illius „ conversionem Ecclesia nunc celebrat, „ adaptaret: quamvis ea Possidii verba, „ si iuxta morem, quem tunc Ecclesia „ servabat, exponantur, eum in Pas„ chae pervigilio baptizatum fuisse signi„ ficent: qui dies adultorum praecipue „ baptismo destinatus erat; ita ut extra „ eum diem multos aquis salutaribus si„ mul abluere, quemadmodum in Au„ gustini regeneratione accidit: infre„ quens, & perrarum esset. Hoc ita„ que contigit ea nocte, quae quintum „ & vicesimum diem Aprilis antecede„ bat; quo die Ambrosius Pascha anno „ tercentesimo octogesimo septimo esse „ celebrandum publica epistola probave„ rat (2).

Bollandistae ad diem 28. Augusti, paragr. 8. n. 1. = Appropinquante Qua„ dragesima, circa cuius initium cate„ chumeni nomina sua inter Competentes, „ aut Competitores sacri baptismatis da„ re consueverant, Augustinus una cum „ filio suo Adeodato, & Alypio discipu„ lo ex villa Verecundi Mediolanum „ rediit, gratiam huius sacramenti per„ cepturus, Quanta autem humilitate „ se praeparaverit, ex lib. de fide, & „ oper. c. 6. ubi: *Si autem sanus &c.*] Et n. 112. = Tandem S. Augustinus „ cum &c. baptizatus est, propinquan„ tibus diebus sanctis Paschae, quemad„ modum Possidius c. 1. vitae ipsius „ asserit, & ideo verosimiliter ex more „ istius temporis in vigilia Paschatis, „ quod anno 387. in diem 25. Aprilis „ incidebat: & quod ipse S. Ambrosius „ ob incidentem quamdam controver„ siam eo die celebrari iusserat &c. „

(*b*) *Insolito ausu*. = Hic explicit Alypii historia, quam se daturum spoponderat olim: ut una cum BB. vidimus l. 6. c. 7. A. Verum libet Bollandistas, seu Petrum Boschium audire, qui tom. 3. ad diem 15. Augusti, paragr. 1. n. 5., & 6. opinionem nostram, & BB. sic improbat, & refutare conatur. Recitata S. D. Epistola, in qua Alypii vitam se scripturum promiserat, olim 32., nunc 27. scripta anno 395. ineunte: subsumit. „ Dubitari vero non potest, quin cito „ praestiterit Augustinus, quod hic cito „ facturum se spondet, etsi opusculum „ illud olim intercidisse videatur. Est „ qui locum hunc Augustini intelligen„ dum putarit non de historia quadam „ S. Alypii separata, verum de illa, „ quae legitur etiam nunc in libris Con„ fessionum. Non placet opinio. Primo „ quia hic promittitur historia cito mit„ tenda, cum libri Confessionum toto „ posterius quinquennio scripti sint; de„ inde promittitur totus Alypius, idest „ narratio gestorum eius usque ad an„ num 395 complectentes utique promo„ tionem eiusdem ad Insulam Tagasten„ sem, quam sigillatim expetierat S. Pau„ linus: at in libris Confessionum haec „ non attingitur, sed historia desiit in „ Alypii baptismo. „

R. Non inficiamur momenta illa alicuius ponderis esse, quaeque rem nonnihil dubiam, & ancipitem faciant. At possunt etiam nulla violentia, & citra magnum laborem complanari. Licet enim optavisset Augustinus cito historiam illam dare; undique tamen circumfluentibus negotiis, atque studiis praepeditus, coactus est quinquennio supersedere. Nec mirum, cum in rebus longe gravioris momenti id homini omnium litterarum, & ecclesiasticarum curarum contigerit, ut neminem latet in eius historia vel leviter tinctum. II. Promiserat totum Alypium, non de posterioribus, sed circa nativitatem, genitores, patriam, aetatem, adolescentiam, lapsus, atque pietatem: quod ut ex dictis constat prorsus implevit. III. Utique Paulinus de Episcopali dignitate Alypio collata expetebat etiam fieri certior; sed res illa cum suis etiam circumstantiis toti fere Africae nota, amici secretorum conscii, & mille gravissimis curis districti calamum non postulabat; maxime elapso quinquennio, cum res sese quidem nota, in notissimam lerat. Adde: occasione quidem novae dignitatis, sed potissimum rerum priorum notitiam postulasse: *Peto . . . . . ut pro hac historia temporum referas mihi omnem tuae Sancti-*

(1) Baron. an. 388. n. 71.

(2) Ep. ad Aemil.

stitatis historiam, ut qui genus, unde sis domo, tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuae &c. Epist. 24. n. 4.

Et haec ad complanandas difficultates in oppositum emergentes. Sed & fortissima haud desunt momenta, quibus rem ita se habere: historiam videlicet Alypii ab Augustino promissam hanc esse, quam in Confessionibus hisce legimus fundeatur. I. Mirum siquidem est, peculiarem distinctamque Tagastensis Episcopi historiam, quam Bollandistae fingunt: Mirum inquam aureum opusculum saecularibus, & Ecclesiasticis gratissimum, & omnium manibus tritum, & posterioribus fuisse & vetustissimis Eruditis incognitum. Et mirum nec Augustinum, nec Possidium eius aliquando mentionem fecisse. II. Quum Augustinus in his Confessionibus tot de Alypio habeat, cur nunquam ad libellum se refert, in quo (ut Bollandistae credunt) integram historiam dederat? III. Anne tanto abundabat otio Augustinus: ut post scriptam Alypii historiam: in his Confessionibus, in quibus brevitatis causa de se etiam, & Matre plura omittere profitetur, tot de eodem vellet refricare? IV. Haud absurdum fit, quae Baptisma concernunt, & similia, ad quae occasio ferebat, repetere. At historia illa de Alypii aetate, patria, generis splendore &c. manifeste insinuant, Augustinum orbi eum detegere, de quo usque tum conticuerat V. Ab Augustino de Alypio historiam ea, quam de seipso texuit, ampliorem postulare non possumus; Scripsit autem Augustinus de rebus suis tantum usque ad Baptisma; nihil ergo mirum, si nec illius historiam ultra Baptisma protraxit.

Idem Petrus Boschius ea de Alypio Augustini verba, *usque ad Italicum solum glaciale &c.* sic excipit, vel dilucidare ambit laudato loco: *Per excessum iam hiemem*. Quid his verbis intendat, ut candide dicam, non video. Verum Augustiniani testimonii hic sensus est; Alypium eousque sui corporis domitorem fuisse, ut non dubitaverit etiam Italicum solum glacie obsitum (consequenter hiemali tempore) pede nudo calcare. Alio tempore, puta aestivo, id minime videri poterat viro iudicio, & sanctitate maximo portento simile: ut diceret, *insolito ausu*. Otiose etiam dixisset, *solum glaciale*, eos dies inspiciens, a quibus glacies procul abest.

(c) *Potens reformare &c.* = Ita MS. optimus S. Cr. Ricar. & alii MSS. nec non communiter editi; quos non relinquunt BB., commonent tamen = In „ MSS. pluribus, & potioribus: *multum potens formare*, & paulo post, „ *praeter delictum non habebam*.] Habent, *formare* etiam MSS. duo S. Mar. De qua tamen discrepantia haud anxii sumus: sensus enim est idem: ac *formo* bene pro, reformo ponitur. Altera autem lectio, cui suffragatur MS. S. Mar. frigida, & surda videtur. Habent vero, *nihil habebam* MS. optimus S. Cr. & Ricar. Quanquam omissae lectioni etiam faveant MS. S. Mar. & Fes. praeferentes, *propter delictum non habebam*.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Circa lib. *de Magistro*, quem paulo post laudat, haec habet lib. 1. Retract. c. 12. = Per idem tempus scripsi librum, cuius est titulus, *de Ma-* „ *gistro*: in quo disputatur, & quae- „ ritur, & invenitur, magistrum non „ esse, qui docet hominem scien- „ tiam, nisi Deum, secundum illud „ etiam, quod in Evangelio scriptum „ est: *Unus est Magister vester Chri-* „ *stus* (1). Hic liber sic incipit: „ *Quid tibi videmur efficere velle, cum* „ *loquimur*?] Benedictini vero in argumento = *In quo de verborum vi, atque officio disputatur copiose, quo demum non verbis, quae foris homo personat, sed aeterna veritate intus docente scientiam rerum obtineri evincatur.* Eum librum scripsit Augustinus iam in Africa constitutus, circa med. an. 389.

(d) *Horrori mihi erat illud ingenium.* = Haec est expressionum summa, qua Augustinus Adeodati ingenium celebravit. Nunc ergo dicant nobis qui Augustinianam historiam ad libitum vendunt, quo loco habeatur, Augustinum filium genuisse mente ingenioque sibi parem, & etiam superiorem? inquiunt enim illi manifesto ipsius Augustini testimonio se id didicisse. Plurimum quidem in Adeodati ingenio postulabatur, ut Augustino esset horrori; at non illud etiam, ut eiusdem Patris ingenium vinceret: Nedum sancti, sed & utcunque modesti homines, cum aliorum pendunt merita, propria non meditantur. Ceterum opinio nostra, quae fere in iudicium sententiamve coaluit, est: Si

(1) Matt. 23. 10.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Si humanum ingenium summis aliquando se erexit conatibus, viditque ultimos rei suae fines, si inquam id contingere potest, de Augustiniano dicendum esse; Adeo quod Augustini ingenio par utique, at praestantius iuxta communes suavesque naturae leges dari non possit. De ingenio loquimur, non late, prout puta de quibuscunque, ut ita loquamur, capitis dotibus dicitur: sed proprie: de facultate nempe illa, qua potissimum a brutis secernimur, & sociamur Angelis: de Ratione, inquam, & profecto ut in abstracta, & altiora fertur: eaque fortius, acutius, feliciusque meditatur, & penetrat: ex iisque penetratis latius, & mox emergentes aut veritates, aut contra falsitatem rationes intuetur. In hoc proprio ingenio, seu his proprii ingenii dotibus nullum Augustino parem, minus vero superiorem a natura datum agnoscimus.

(e) *Cito de terra abstulisti vitam eius.* = Iacturam tantam universo orbi dolemus plurimum. At nihil prorsus miramur; Floridam longamque aetatem excellentissimo ingenio iungere, arduum nimis, ac difficile est; maxime si de ingenio illo loquamur, quod mox se prodit, atque tenellis adhuc annis maturescit; quale Adeodati fuisse ex his, quae Augustinus de eo habet, satis coniicimus. Horum ingeniorum organa rapida vegetatione fluunt, & uno die mensis stadium percurrunt; unde cum ea florida in aetate censuisses, iam senescunt, & elanguent: naturae festinantia reddere, quod ab ea nimis prodiga manu receperant. Nimis etiam solemnes functiones irrequieta agunt: ad quas dum insignem spirituum adparatum postulant, eos pariter exhauriunt, vel defatigant: unde eosdem vitae comites statim amittunt, quorum famulatum nimis urgebant. Unde brevis vita Taletis Milesii, ex Graeciae Sapientibus primi, Alexandri Macedonis, Persii Poetae, Alphonsi Tostati Abulensis Antistitis, Scoti, Pici Mirandulani &c. Quanquam ea lex, ut quaelibet physica, exceptionem non raro patiatur. Unde longae aetatis Hyppocrates, Plato, S. Hyeronimus &c.

Ex altiori etiam ratione fortean cito ablatus Adeodatus iuxta illud Sap. 4. v. 11. 13. & 14. *Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius &c. Consummatus in brevi, explevit tempora multa. Placita enim erat Deo anima illius, propter hoc properavit &c.* Quod & Plato sola natura duce sensit in Axiocho: *Dii immortales gnari rerum humanarum, celerius eos e vita revocant, quos maxime diligunt.* Quibus affinia quaedam protulit Iulianus Imp. Epist. 17. in fine.

Ceterum Augustini vita ab anno aetatis suae trigesimo secundo immaculata ad altissimam sanctitatem ordinabatur: eamque Ecclesia innumeris tunc haeresibus impetita nimis postulabat: unde ad annum usque septuagesimum sextum protracta est. Quamquam tot fit afflictata morbis, ut prudentibus iure videri posset Divina manu regi, iuxta autem naturae leges quotidie cedere, & occumbere.

(f) *Non timens quidquam &c.* = Tanta securitas de Adeodati aeterna salute in homine, qui expiscatur pilum in ovo, & nunquam haud severo iudicio disputat, adolescentem illum nimis commendat nobis, facisque simillimum Angelo. Et quidem si vulgariter haec accipias, facile mundities emmet: Baptisma enim prorsus hominem renovat: reliquo vitae Adeodatus Sanctorum turba circumdatus est, unde vel levissimas maculas quaslibet, si quas contrahebat, poterat facile illorum monitis, exemplis, precibus delere absumere. Verum insignia illa verba, *nec pueritiae, nec adolescentiae, nec homini* extra vulgarem sensum elogium protendunt, insinuantque Adodati animam, indolemque mirum in modum, & plusquam dici queat lenem, candidam, innocentem, & bonam. Quis vero has Confessiones legens, quis tot inter sanctos, & innocentes vel meditatione positus, sordes, si quas habet, non prorsus abiiciat? Nos quidem quovis duro (si *Pherepon um* excipias) duriores haec absque compunctione, & lacrymis haud meditari valuimus.

Quod sequitur: *Sociavimus eum &c.* Ludovicus ab Angelis l. 4. de Vita, & Laudibus S. D. c. 8. intelligit de Monachismo. Et quidem aliquod institutum religiosum ab Augustino hic inspectum admodum verosimile est; De societate enim quoad religionem Christianam, maxime cum de Patre, & filio ageretur, tam peculiaris mentio non postulabatur. An autem, & quam religiosam societatem Augustinus instituerit, videbimus lib. 10. c. 43. H.

II. Sed haud patiar Adeodati ingenii memoriam aboleri, nisi in antecessum *Pherepon i* iniquum ferreum os, uno pro-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

probro illius, & Patris ſplendorem denigrare ſatagens obſtruam, & contundam: non quidem diſputatione, ſed ut ſua merita poſtulant. Nec Libro *de Magiſtro* homo & doctorum, & piorum hoſtis phreneticus parcere voluit; Sed cum arrepto calamo, non inveniret quod carperet: poſtremis libri verbis arreptis, conatus eſt uno adlatratu totam diſputationem infamare; ſcilicet in fine libri, ſeu cap. 14. n. 46. quaerit S. D. ab Adeodato, quid ſentiat de tractatis rebus, quidque ex illis lucratus ſit: *Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo ſermone ſentias? Si enim vera eſſe quae dicta ſunt noſti &c.* Reſpondet Filius: *Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis, quam admoneri hominem, ut diſcat, & perparum eſſe, quod per loquutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet.* His verbis confortatus *Phereponus*, anhelantibus faucibus, elatoque ſupercilio ita crepitat. „ Hoc eſt totius libri compendium. Mirum eſt quam Auguſtinus calluerit „ artem pauca, & perſpicua dogmata „ Philoſophica aut Theologica multis „ verbis dicendi, atque impediendi. Sed „ hoc fuit vitium Rhetoricae illius aevi.„

I. Mirum eſt, & mirabilius quod *Ioannes Phereponus*, ſeu *Clericus* artem calluerit paucis verbis probra, & convicia iaciendi in Auguſtinum, in Adeodatum, & integrum eorum aevum. II. Auguſtinum & claritatis dono praeditum ingenuorum Eruditorum concors ſententia eſt. At raro potuit ita maieſtatem ſuam temperare, ut a *Pherepono* mille praeiudiciorum nebulis obcaecati ingenii homine deprehendi poſſet. III. Cum autem honeſta facultas nunquam ſit mala: rectius dixiſſet, *vitium Rhetorum*: quam, *vitium Rhetoricae*. IV. Dum vero peccatum illud ad integrum aevum extendit, audaciam utique ſuam dilatat; ſed, non adtendens, Auguſtinum, Filiumque haud modica oneris parte liberat. V. Sed & ſplendide, pro more, mentitur, dum illud effutit totius libri eſſe compendium; neque enim recitatis verbis reſponſum ſuum complet Adeodatus, ſed proſequitur. = Utrum au„ tem vera dicantur, eum docere ſo„ lum, qui ſe intus habitare, cum foris „ loqueretur, admonuit: quem iam fa„ vente ipſo, tanto ardentius diligam, „ quanto eo in diſcendo provectior. „ Verumtamen huic orationi tuae, qua „ perpetua uſus es, ob hoc habeo ma„ xime gratiam, quod omnia, quae „ contradicere paratus eram, praeoccu„ pavit, atque diſſolvit, nihilque om„ nino a te derelictum eſt, quod me „ dubium faciebat, de quo non ita mi„ hi reſponderet ſecretum illud oracu„ lum, ut tuis verbis aſſerebatur.] Vide quot didicerit Adeodatus! VI. Aliud eſt ſimpliciter aliquam veritatem adſerere: & aliud ad diſputationem trahere, & dilucidare: magnis rationibus ſtabilire, ab emergentibus difficultatibus vindicare; opportunis autem occaſionibus ad alia digredi, eaque firmare, & digerere. Deum exiſtere adeo perſpicua veritas eſt, ut omnium ſit prima, nobis ipſa natura cognita, quamque (1) Davidis oraculo ſoli ſtulti ſunt inficiati; Adhuc tamen omnis aevi Philoſophi, atque Theologi quot ad eam firmandam, digerendam, propugnandam volumina implevere?

Circa Adeodati aetatem, & quaedam alia dicemus cap. 12. De tanti ingenii autem, & candoris Filio illud Propertii l. 3. Eleg. ad ſenſum altiorem tranſlatum uſurpare poſſumus: *Hic ſatus ad pacem, hic caſtrenſibus utilis armis. Naturae ſequitur ſemina quiſque ſuae.* Licet ratione, & experientia ducti Eruditis illis libenter adſentiamur, qui docent, litterarum hominibus filios hebetes gigni: quod videlicet generationi ſpiritus deſint, qui ſtudiis abſumti fuerant.

(g) *Et Baptizati ſumus.* = Iam pluribus opuſculis ſcriptis, ut ipſe teſtatur lib. 1. Retract. c. 5. *Poſt libros Soliloq. iam de Agro Mediolanum reverſus, ſcripſi librum de Immortalitate animae, quod mihi quaſi commonitorium eſſe volueram propter ſoliloquia terminanda, quae imperfecta remanſerant.* Cap. 6. = Per idem tempus, quo Me„ diolani fui baptiſmum percepturus, „ etiam *Diſciplinarum libros* conatus ſum „ ſcribere interrogans eos, qui mecum „ erant, atque ab huiuſmodi ſtudiis non „ abhorrebant, per corporalia cupiens „ ad incorporalia quibuſdam quaſi paſ„ ſibus certis vel pervenire, vel duce„ re. Sed earum ſolum de *Grammati*„ *ca librum* abſolvere potui, quem po„ ſtea de armario noſtro perdidi; & de „ *Muſica* ſex volumina: quantum adti„ net ad eam partem, quae Rythmus „ vocatur. Sed eoſdem ſex libros iam „ ba-

(1) Pſal 13. 1.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ baptizatus, iamque ex Italia regressus in Africam scripsi: inchoaveram „ quippe tantummodo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis vero „ quinque disciplinis, illuc similiter inchoatis: de Dialectica, de Rhetorica, „ de Geometria, de Arithmetica, de „ Philosophia, sola principia remanserunt, quae tamen etiam ipsa perdidimus; sed haberi ab aliquibus existimo.] Addunt vero Benedictini in imo margine = Additur in vulgatis: „ *Hoc opus sic incipit: Omnia nomina* „ *tredecim*: quod initium est libri de „ Grammatica, adeoque male cum proxime antecedentibus cohaeret isthaec „ clausula, quae etiam abest a MSS. „ Ex libris autem disciplinarum hic recensitis, quos dialogi more, atque „ consilio, ut *per corporalia ad incorporalia* deduceret, a se conscriptos „ dicit Augustinus, non reperiuntur, „ nisi sex de Musica.

Recolit S. D. lib. 1. contra Iulianum Pelag. c. 3. n. 10. Baptisma Ambrosii manibus sibi collatum = Sed „ adhuc audi alium excellentem Dei dispensatorem, quem veneror ut patrem: in Christo enim Iesu per Evangelium ipse me genuit, & eo Christi ministro lavacrum regenerationis accepi. Beatum loquor Ambrosium, „ cuius pro catholica fide gratiam, constantiam &c.

Hic vero tritam, gravissimamque controversiam illam: An baptizato Augustino, ipse cum Ambrosio hymnum, *Te Deum &c.* subito motu digesserit, atque cecinerit, nec volumus dissimulare, nec possumus. Utique piissimum, gravissimumque Canticum illud auro scribendum Ambrosio, & Augustino dare, reddere, ardua videbitur res, & etiam odiosa; ex iunioribus Criticis enim, si paucos excipias, omnes in incerta sede illud relinquendum arbitrantur; plurimi autem Augustino gravi aliquo momento tribui posse negant. Benedictini Augustini editores quaestionem dissimulant. Bollandistae in incerto relinquendam monent. Nos omnium partium momentis adductis: quid hac in re aequa iudicandi ratio postulet, expendemus.

I. Argumentantur ergo qui Canticum illud Ambrosio, & Augustino, vel saltem huic abiudicant. Ex 92. & ultimo Ambrosii sermone ea res petitur: legitur enim ibi: *In quo una vobiscum cum divino instinctu* hymnum cantavimus *de Christi fide*. At sermonem illum perperam inter Ambrosii opera circumferri persuasum est Eruditis: Ab Ambrosiano siquidem stilus illius abhorret. II. Carthaginensem facit Augustinum, qui fuit Thagastensis. III. Conversionem illius quasi idololatriae contemptum ponit; at fuerat utique Augustinus Christianus deceptus, idest Manichaeus: nunquam vero paganus IV. Nigra cuculla indutus dicitur: cum tamen ex usu communi alba tunc baptizati. V. Ibi *religionis* nomen: quod tamen ad Monachatum significandum nondum adsumebatur. VI. Congressus de religionis controversiis Ambrosium inter, & Augustinum innuuntur; cum tamen saepe in his Confessionibus, maxime lib. 6. c. 3. quaeratur S. D. aestus suos cum Ambrosio non potuisse conferre.

II. Chronicon S. Datii, in quo idem Canticum Ambrosio, & Augustino tribuitur, haud illius Mediolanensis antistitis, Ambosii successoris est: sed Landulfi Senioris.

III. In perantiquo MS. Breviario Collegii Aniciani de Urbe praefert Canticum illud hunc titulum: *Hymnus S. Abundii*.

IV. In Breviario altero Cassinensi, scripto paulo post an. 1086. *Hymnus Sisebuti Monachi*. Ut etiam in Psalterio MS. Vaticanae Basilicae.

V. Iuxta Psalterium Latino-Gallicum, de quo Iacobus Usserius in Tract. de Symbolo Romanae Ecclesiae, dandus est Hymnus ille S. Nicetio.

VI. Iuxta Abbonem Floriacensem in MS. quodam Pithoeano S. Hilario Pictavorum Episcopo.

VII. Quaedam habentur in Regula S. Benedicti, inque variis codicibus, maxime Cassinensis Bibliothecae: iuxta quae Hymnus ille soli Ambrosio tribuendus videtur.

℞. At hae similesque difficultates omnes facile complanari possunt. De Ambrosii sermone, qui primo loco impetebatur, nihil anxii sumus. Adhuc tamen vel ad ingenii exercitium minime respondere piget. I. Nonnihil equidem: at non adeo, ut quibusdam videtur, ab Ambrosiano stilus eius sermonis abhorret. Cum autem rerum, circumstantiarumque diversitas varium stilum expostulet: nil mirum si in re, & circumstantia adeo peculiari Ambrosius nova phrasi usus sit. II. Homines dissitarum regionum non tam a Patria, quam a Civitate suae terrae primariae nominantur. *Carthaginem dico, & urbi Ro-*

mae

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

nae maxime adversariam, & in Africano orbe quasi Romam: inquit Salvianus lib. 7. de vero iudicio, & Provid. Dei longe post med. Immo olim omnes Itali, Romani dicebantur: potiori ergo ratione Carthaginensis dici potuit Augustinus, cum a Carthagine Thagasta non admodum procul esset. Maxime quoniam duplicem Africam eruditi agnovere, Cyreneensem, & Carthaginensem. Quibus addere possumus, Carthagine Augustinum exeuitum: Carthagine alios docuisse: ibi exceptum honoribus: ibi maxime notum: e Carthagine in Italiam profectum. III. cur non ex Gentibus ab Ambrosio dici poterat Augustinus qui inde talem seipsum censuit? Recole dicta lib. 7. c. 9. I. Ex Gentibus quia ex Patre gentili; & quia ex Manichaeis, qui de utriusque Foederis paginis, de Deo, eiusque Filio tot fabulabantur: ut potius pagani, quam Christiani errantes dici possent. IV. Nigra cuculla a Simpliciano data indui potuit: alba tamen superposita. Vel, post octo dies id contigit, cum baptizati albam deponebant. V. Religionis nomen aliquando, immo frequentius ad significandam non Monachalem, sed Catholicam religionem. Insuper falsum, religionis vocabulum pro Monachatu tum novum & incognitum; ut ex Concil. Carthag. 4. ex lib. Instit. Cassiani: & ex ipso Ambrosio ad Sabinum scribente. VI. Augustinum non (ut expetebat) omni quiete, & multo otio cum Ambrosio contulisse concedimus; at nullo modo: negamus. Recole dicta l. 6. c. 3. D. Prorsus autem inverosimile est, de re tanta Ambrosium nec mussitasse. Ceterum si non est Ambrosii ille sermo: vetustum auctorem habebimus, qui Ambrosii nomine loquutus sit.

Ad II. Contendunt plures vere a Datio Chronicon scriptum. At fuerit a Landulpho, viro non equidem aut malo, aut hebete: cuius proinde auctoritas prodest. Ad III. & IV. Contrariis ea monumentis repelluntur. Maxime cum Hymnus in Regula S. Benedicti, illis vetustiori habeatur. Pluribus Monachis eumdem Hymnum devote recitantibus, ac in summo pretio habentibus laus quasi illius parentibus dari potest. Eodem modo ad V. seu auctoritatem Psalterii Latino-Gallici occurri potest. Addimus vero, pro Nicetio, vel Niceta nec ipsos Gallos concordes esse.

Ad VI. Ut difficultas haec, haud quidem ex levioribus, optime deprehendatur, iuvat, & fere necessum est Benedictinorum n. 22. Praef. ad novissimam, emendatissimamque editionem operum S. Hilarii Pict. verba Lectorum oculis sistere = De auctore hymni, *Te* „ *Deum* non minus diversae sunt sententiae. Qui illum ab aliquo S. P. N. „ Benedicti discipulo compositum existimavit, quia in illius Regula c. 9. „ praeceptum est, ut singulis Dominicis cantetur, refutatur ex Caesarii „ Benedicto aequalis, immo etiam paulo superioris Regula, in qua idem „ hymnus cap. 21. memoratur. Quae „ autem Ambrosium, & Augustinum „ auctores illius facit vulgi opinio, solo nititur pseudo-Dacii Chronico lib. „ 1. c. 10. Eumdem in MS. ante annos „ 400. exarato vidimus uni Ambrosio „ adscriptum. Smaragdo in Regulam Bened. c. 11. suffragante, ubi hymnum „ eum vocat Ambrosianum. At Abbo „ Floriacensis epistola in ms. Pithoeano relicta, in qua nonnullas explicat grammaticae regulas, rem velu„ ti notam, & constantem ponit illius „ parentem esse Hilarium nostrum: *In* „ *Dei palinodia*, inquit, *quam composuit Hilarius Pictavensis Episcopus*, „ *non iuxta quorumdam imperitorum errorem* suscepisti, *sed potius*, suscepturus *legendum*, *Tu ad liberandum* „ *suscepturus hominem &c.*] Omissis aliis, quae ad peculiarem difficultatem hanc non spectant: dicimus, mirum esse impune tot codicum Ambrosio, Augustinoque hymnum, *Te Deum &c.* tribuentium auctoritatem pessundari, & manuscripta unius Abbonis (1) epistola tanta libertate, & quiete novam opinionem induci! Quid etiam si eam dicamus apocrypham? Ex eo item quod aliquod Hymni verbum apud Hilarium reperiatur, non sequitur eumdem Hymni fuisse auctorem, sed potuerunt Ambros. & August. aut volentes, aut casu Hilarii verba imitari. Et tandem quaerimus de Hymno, non de *Palinodia*.

Ad VII. Ambrosius nominatur, Augustinus non repellitur. Iure autem, & merito ab Ambros. & August. digestus Hymnus illi potissimum datur: &

(1) Obiit circa an. 1004.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

& quod esset Episcopus: & quod prima verba Hymni dedisset, qui videlicet non erat Augustinum sequutus, sed provocaverat.

II. Ita iuniores, qui unico, & tenui flatu hac & illac vertuntur, in diversas sententias abierunt. Quos tamen si pretergrediaris, eorumque avos, proavos, & atavos redeas, videbis integros choros, magnamque turbam una voce clamare, Ambrosium Augustinumque alternantibus vocibus hymnum *Te Deum* formasse, primo cecinisse. Quorum quidem verba dare, nec placet, nec iuvat; antiquos enim Ambrosio, & Augustino favere iuniores haud inficiantur; Vide apud Lab. tom. 14. collect. Concil. pag. 51. edit. Parif. orationem, quam Ioannes Zane Archiepiscopus Spalatensis, & Patricius Venetus habuit in Concil. Gener. V. Later. sess. 1. sub Iulio 2. an. 1512. celebrato. Ambrosio, & Augustino datur Hymnus ille a Romanis, & fere omnibus vetustis Breviariis. Item ab antiquissimo Psalmorum libro, quem Carolus Magnus ad Hadrianum Romanum Pontificem dono misit, & qui adhuc in Bibliotheca Caesarea adservatur. Qui liber ut donantis, & recipientis maiestas postulabat, maxima antiquitate gaudere debebat. Et tandem a libris Alcuini, Bedae, & Egberti discipuli, eiusdem autem Caroli Magni praeceptoris. An vero nullius ponderis erit vetusta ea de re apud Mediolanenses traditio? Prorsus temere ne ab eisdem via, quae a laterali ianua Ambrosianae Basilicae ducit ad Ecclesiam, in qua baptizatus dicitur Augustinus, hymni *Te Deum* via appellata? (*la strada del Te Deum*) Vide eruditum P. Berti lib. 8. Theolog. Disciplinarum, c. 14.

Vides Lector tumultuario sermone Adversariorum argumenta, quaeque ad illa responsa dari possunt, a nobis exhibita. Rei illius caussa fuit, quod uni tantum argumento, nunc digerendo praesens Augustini negotium fidamus. Ex codicibus, vetustissimisque monumentis admodum paucis, atque divisis videtur nonnullis Eruditis, hymnum *Te Deum* dandum Sisebutio, aliis Nicetae, quibusdam Hilario &c. Cum igitur non unus, sed plures codices, non unum, sed plurima vetustissima monumenta eumdem hymnum cum Ambrosii, & Augustini nominibus praeferant; quid ni licebit nobis, & quam graviori iudicio celebrem Hymnum Ambrosio, & Augustino dare, vel restituere? Item attende aliud minime prorsus dissimile iudicandi genus: seu, quasi idem argumentum diversa forma digestum. Iura omnia, ipsaque naturalis ratio clamant, praesumptionem, favorem esse pro possessione, vel possidente, cum res sub tenebris, & controversia cubat; In Ecclesia autem viguit opinio ab Ambrosio, & Augustino, alternantibus vocibus hymnum *Te Deum* fuisse compositum. Ut igitur eam possessionem, vel iis possessoribus Hymnum iure tollamus, opus omnino est gravissima ineluctabilia momenta Adversarii prodant; Paribus lancibus re in diversas partes pendente, possessores non turbabuntur. Quam ergo insigni audacia, iurisque inversione Ambrosio Augustinoque iam possessoribus, & pro quibus plurima monumenta suppetunt, hymnum *Te Deum* tollemus, novis personis daturi, pro quibus puta una est coniectura, vel unus codex?

(b) *Quantum flevi in Hymnis, & Canticis.* = Ludovicus ab Angelis lib. 4. c. 8. de Vita, & Laudibus S. D. Monastica exercitia hic agnoscit: cui nec plaudimus, nec repugnamus. Insuper lib. 4. c. 5. in fine dicit = Celebratur die 5. Maii baptismus, & conversio Augustini: hoc est initiatio eius ad Monachismum; etsi ille die 24. Aprilis contigerit, haec post octo dies, secunda scilicet Maii quia in ipsa die quinta Maii vel primum celebrata, vel assignata fuerunt in tabulis Ecclesiasticis, ut puto.

Antequam autem Alypii memoria nobis excidat, attende quid in Historia eiusdem habeat Ambrosius Staibanus = Mentre Alipio stava in Roma, avvennegli un caso pericoloso, se Iddio, per riserbarlo a sagri ufficii, non l' avesse aiutato: e fu che passeggiando avanti il Concistoro solo colla tavola, e collo stile per scrivere, ecco uno studiante ladro &c.] Id Carthagine, non Romae contigisse, nimis aperte Augustinus testatur l. 6. c. 9. n. 1. *Nam & illud, quod cum adhuc studeret, iam me audiens apud Carthaginem, & medio die &c.* Ceterum quando Augustinus Romam adcessit, Alypius ter iam adsederat, ut seq. cap. dicitur.

Sed & magno idem Ambrosius anachronismo fallitur, dum in Vita S. D. c. 11. tradit Episcopum ordinatum anno aetatis suae trigesimo-septimo:

Era

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Era allora il gran Padre d' età di trentasette anni, e subito consegrato vescovo, diede ordine a riformare le cose della Chiesa &c. Eo anno non in Episcopum, sed in Presbyterum Augustinum ordinatum, prorsus manifesta res est, nedum apud ultimos, sed & apud antiquos Scriptores. Presbyteri munere autem fere annis quinque perfunctus, in Hypponensem episcopum ordinatus est anno aetatis suae quadragesimo-primo proxime inchoato, qui fuit Domini trecentesimus nonagesimus-quintus.

Consignat etiam Augustini obitum anno Celestini Papae 8. Theodosii Iunioris 7. At clavum Petri tenuit ille ab anno D. 423. Hic Imperii sceptrum utcunque ab anno 402. solus autem a 408. Sed innumeri alii sunt in eodem Scriptore pingues anachronismi.

(i) *Et exaestuabat inde adfectus pietatis.* = Ita BB. & ante ipsos Som. 3. MSS. a Lov. visi &c. At Lov. Wangn. & MS. Ricar. & ex ea aestuabat affectus &c. Er. *& ex ea aestuabat inde &c.* Augustinum autem etiam lacrymarum dono insignitum Mysticis exploratum est.

Et hic paginas implet Mayro; textu enim. ab illis verbis: *Placuit & Alypio renasci &c.* usque ad inferiora: *securior eum recordor, non timens &c.* exscripto, vel replicato, obmutescit. Nisi quod post verba, *Placuit Alypio*, interponit parenthesim, inquiens (supple, *fratri meo*) Quin immo id delendum est: Alypius enim Augustini amicus, non frater. Licet ex Christiana amicitia vocetur Alypius c. 4. n. 1. ab Augustino frater sui cordis.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Divinum solatium Psalmos, Hymnosque canendi, iuxta Orientalium partium morem, circiter anno ante suum baptisma Mediolani institutum tradit: hac vero ratione potissima, ne populus in Ecclesia cum Episcopo suo Ambrosio a Iustina Valentiniani regis pueri matre, Ariana peste inquinata ad mortem propemodum expetito excubans, nimio moeroris taedio contabesceret. Cuius occasione, & opportunitate sermonis de martyrum quoque Gervasii, & Protasii corporibus Divina ab Ambrosio inspiratione detectis, atque effossis mentionem habet; Ad quorum, quum ad Ambrosianam Basilicam maiestate transferrentur, splendorem, & gloriam & obsessos Deus a malis spiritibus solvit, & caeco visum restituit. Tot Divinis prodigiis, & gaudiis Iustinae haereticas tenebras minime fugatas addit: sed iniquum tantummodo in Ambrosium furorem compressum. Haec inter Augustinus peccatum, saecularemque vanitatem utique prorsus abiecerat: sed non adhuc optime, & omni modo in Dei societatem ierat.

1. NOn longe coeperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus & cordibus; Nimirum annus erat, aut (*a*) non multo amplius, cum Iustina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur haeresis suae caussa, qua fuerat seducta ab Arianis. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum Episcopo suo, servo tuo. Ibi Mater mea, ancilla tua, solicitudinis & vigiliarum primas tenens (*b*), orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a calore spiritus tui, excitabamur tamen civitate adtonita atque turbata. Tunc Hymni & Psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus moeroris taedio contabesceret (*c*), in-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. II. Val. XII. Theod. IX.

institutum est; & ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac pene omnibus gregibus tuis, & per cetera orbis imitantibus.

II. Tunc memorato Antistiti tuo per visum aperuisti (*d*) quo loco laterent Martyrum corpora Protasii & Gervasii, quae per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui reconderas, unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, sed Regiam (*e*). Cum enim propalata & effossa digno cum honore transferrentur (*f*) ad Ambrosianam Basilicam, non solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem daemonibus sanabantur, verum etiam quidam plures annos caecus civis civitatique notissimus, cum populi tumultuantis laetitia caussam (*g*) quaesisset atque audisset, exsilivit, eoque se ut duceret, suum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum pretiosae in cospectu tuo mortis sanctorum tuorum (1). Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuae ferventes lucentes, inde illius inimicae animus etsi ad credendi sanctitatem non ampliatus, a persequendi tamen furore compressus est (*h*). Gratias tibi Deus meus. Unde & quo eduxisti recordationem meam, ut haec etiam confiterer tibi quae magna oblitus praeterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor unguentorum tuorum, non currebamus post (2) te (*i*), & ideo plus flebam inter cantica Hymnorum tuorum, olim suspirans tibi, & tandem respirans (*k*), quantum patet aura in domo fenea.

(*a*) *Annus erat, aut &c.* = Integram Iustinae persequutionem complent Eruditi biennio. Caussas fuse produnt Baronius, & reliqui Historici. Pro re nostra sat ea est, quam Augustinus insinuat; quod videlicet Ambrosius fortissimus esset paries in quem impingerent, & frangerentur Ariani, quibus decepta Regina favebat.

Hic Augustinus, ut vides, redit ad conversionis suae annum, scilicet 386.; adhuc vero in chronologica inscriptione nihil immutamus, quod haec digressione observentur; cap. seq. autem S. D. ad seriem historiae mox redit.

(*b*) *Solicitudinis, & vigiliarum primas partes tenens &c.* = Vigiliae a vigilo dictae sunt: & quidem proprie: somno enim contemto, tota nocte antiqui Christiani vigilabant; Duabus vero rationibus: Aut ut Paganorum, vel cuiuscunque tyramni saevitiem declinarent: Aut ut Eclesiasticam solemnitatem praevenirent. Et utroque modo Christi, Apostolorumque vestigiis haerebant. Hinc Christianus coetus per contemtum ab infidelibus appellatus, *Natio tenebrosa, & lucifuga*. Quum autem, ut humanis solet rebus contingere, mali, & impudici homines tam religioso more abuterentur, nocturnasque vigilias in malum usum tr herent; sublatum id consuetudinis est primo quoad feminas: inde & quoad viros. Et nunc die, & quidem frigide, quod olim nocte, & magna pietate. Vigiliarum autem nomen adhuc viget, translato significatu proprio in metaphoricum.

Feria apud Ethnicos dies solemnis, parcens strepitui, & labori. Quos vocibus nonnihil imitata Ecclesia, quoslibet Paschatis dies ferias appellavit, quod eorum nullus haud solemnis. Sed cum inde adtenderetur, nullum diem Christianis, maxime Sacerdotibus minime sacrum, & Numini dicatum, dies omnes, potissimum apud Ecclesiasticos, *feriae* sunt appellati. Si cui autem, certe Monnicae omnes dies *feriae*: Vide enim an celsae pietatis Femina illa vel diem unum ad saecularium rerum curas distraxerit!

Ceterum ut ad Ambrosium redeamus: Vide Catholice Lector quot turbinibus vetusti Episcopi agitarentur! De quo etiam dixerat Augustinus l. 6. c. 3. n. 1. *Non enim vetabatur quisquam ingredi, aut ei venientem nuntiare mos erat*. Quanquam perperam, & sacrilegio no-

(1) Psal. 115. 15.

(2) Cantic. 1. 3.

nostrates haeretici similibus historiis posterioribus Episcopis maiestatem quandam servantibus improperare soleant; Qui enim dum per desertum vagarentur Israelis Principes sub taberneculis degebant, atque tentoriis: ad patriam tandem recepti, magnificas sibi construxere domos, & alta subsellia occuparunt. Non ubique, & semper innocentia & dignitas suos splendores exserunt. Christus ipse nunc lacessitus probris: nunc caelesti voce magnificatus; nunc inter plebem abiectus: nunc in monte etiam spectatores amicos maiestate prosternens. Sed temporum etiam casuumque omissis iuribus; Quaelibet res suum in centrum vergit: at non singulae modo uno; Est qui lacrymis; est qui triumphis; ille studio: hic actione Deo famulatur. Sunt Sacerdotes, qui modestiae: sunt qui caracteris iuribus litant; omnes vero Dei gloriam intuentur. Bonum sanctumque est, ut temetipsum abiicias, es enim stipula, & fenum; Sed & admodum placet in certante Ecclesia triumphantem intueri adumbratam: in hac autem ima non vertuntur summis, sed iuxta merita, sunt & subsellia, eminentque super Cherubim Seraphim &c.

Licet verissime, & gravissime dixerit Bonifacius Martyr, & Episcopus in Concilio Triburiensi can. 18. relat. in can. *Vasa*, de consecrat. distinct. 1. *Quondam Sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur: nunc e contra lignei aureis utuntur calicibus* (1). Et S. Hieronymus Epist. 4. ad Rusticum Monachum, sub finem. *Sanctus Exuperius Tolosae Episcopus viduae Sarephtensis* (2) *imitator, esuriens pascit alios, & ore pallente ieiunaiis, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo sanguinem portabat in vitro.*

(c) *Ne populus moeroris taedio contabesceret.* = Utique in humanae imbecillitatis subsidium cantus ab Ecclesia institutus est. Quum enim spiritus gravetur sensibus, his modulatione, aliisve adminiculis non elevatus: & illum, nisi sanctitatis culmen adsit, emori necessum erit, & serpere. Accipe verba Isidori lib. 1. de Officiis Eclesiast. c. 5. „ Psalterium idcirco cum melodia cantilenarum suavium ab Ecclesia frequentatur, quo facilius animi ad compunctionem flectantur. Primitiva autem Ecclesia ita psallebat, ut modico flexu vocis faceret psallentem resonare, ita ut pronuncianti vicinior esset, quam canenti. Propter carnales autem in Ecclesia, non propter spirituales consuetudo est instituta canendi, ut qui a verbis non compunguntur, suavitate modulaminis moveantur. Sic namque & beatissimus Augustinus in libris Confessionum suarum consuetudinem approbat canendi in Ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmus animus &c. (3) „

Huius institutionis meminit etiam Paulinus Presbyter in Vita Ambrosii hisce verbis: *Hoc tempore primo antiphonae, hymni, ac vigiliae in Ecclesia Mediolanensi celebrari coeperunt.* Immo novi hymni ab Ambrosio digesti: quibus maxime quod singuli in Trinitatis fidem & laudem vergerent puncti & exulcerati Ariani, novo furore in sanctum Antistitem debacchati sunt: quorum tamen clamores ipse contemnens, haec in Auxent. quiete & maiestate loquitur. „ Hymnorum quoque meorum carminibus deceptum populum ferunt. Plane nec hoc abnuo; Grande carmen istud est, & quo nihil potentius, quid enim potentius, quam confessio Trinitatis, quae quotidie totius populi ore celebratur? Certatim omnes student fidem fateri. Patrem, & Filium, & Spiritum-Sanctum norunt versibus praedicare. Facti sunt igitur omnes magistri, qui vix poterant esse discipuli.

(d) *Per visum aperuisti &c.* = Fremit hic, Sanctorum exuvias, Ambrosiumque glorificatos, Iustinam autem, & Arianos depressos videns *Joannes Pherepones*: ut enim illorum hostis est, ita his magno glutino iungitur: unde tumultuario sermone haSce blasphemias, ineptiasque congerit, nesciens quid dicat. = Si hae aliaeque eiusmodi inventiones Sanctorum cadaverum, non fuissent coniunctae cum ingenti lucro, ac emolumento eorum, qui effoderant; „ mul-

(1) Integer Concilii sermo laudato can. 18. est iste. „ Vasa quibus sacrosancta conficiuntur mysteria, calices sunt & patenae. De quibus Bonifacius martyr & episcopus interrogatus, si liceret in vasculis ligneis sacramenta conficere, respondit. Quondam Sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur: nunc e contra lignei Sacerdotes aureis utuntur calicibus. Zephyrinus decimus-sextus Romanus episcopus patenis vitreis Missas celebrari constituit &c.
Celebratum est illud Concilium an. 897. Bonifacius autem episcopus Moguntinus, natione Anglus, Germaniae apostolus, natus circa an. 680. coronatus est martyrio die 5. Iun. an. 754. aut 755. episcopatus 36.

(2) Reg. 3. 17.

(3) L. 10. c. 33.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ multi qui callidorum hominum figmenta haec credunt ad plebeculam in „ officio continendam, fidem eis non facile detraherent. Haec inventio exempli causa non parum auxit existimationem auctoritatemque Ambrosii; quandoquidem ea Iustinae principis Arianae animus, ut habet noster, *etsi ad credendi sanitatem non ampliatus, a persequendi tamen furore compressus est*. „ Duo praeterea hic obiter observari possunt. Alterum est, Augustinum hic, & de Civit. Dei Lib. XXII. cap. 8. dicere *per visum* revelata esse haec corpora Ambrosio, Ambrosium vero ipsum de hoc plane tacere Epist. 22. Class. 1. ubi hanc inventionem narrat. Alterum est ita Ambrosium rem describere, ut narrationem suspectam reddat: *Invenimus*, inquit, *mirae magnitudinis viros duos, ut prisca aetas ferebat*. Quae vero aetas? Heroicane, postquam homines decrescere coeperunt? *Nam genus hoc vivo iam decrescebat Homero*. An etiam tribus saeculis, quae a Christo nato ad Constantini tempus fluxerunt, grandioris erant staturae homines, quam quarto, aut quinto saeculo? An augustior erat statura Martyrum, quam aliorum, vel, an maior fiebat post mortem? Nemo, ut opinor, credet. Sed lege caetera, ubi torti Diaboli, ope horum Martyrum, Arianos opportunissime damnant; nec amplius miraberis, esse qui stratagemma hoc Ambrosianum fuisse censeant, quo plebem sibi devinciret, Iustinamque, & Arianos perterrefaceret, excogitatum. „

℟. Nunc vero aliqua Augustino quies: *Phereponi* enim, ut vides, adlatratus hi non tam in ipsum, quam in Gervasium Protasiumque, in Ambrosium, & Ecclesiam: ac etiam in Deum, qui sivit eam, si impio credimus, saeculis novem Ambrosii praestigiis supplantari. Adeoque non tam hic nos in *Pherepon*um, ut Augustini amici, quam ut Ecclesiae Catholicae filii. Singulis Haeretici machinis suus murus opponendus est: uni tamen ab alia secretae.

I. *Si .... non fuissent unitae cum ingenti lucro &c.* Utique ingenti lucro Ambrosii, totiusque Catholicae Ecclesiae. Sed quid inde? Ex fructu prodigii eius falsitatem infers? Ubi, vel a quo Dialecticam hanc didicisti? Prophetarum, Apostolorum, & ipsius Christi prodigia in eorum laudem, bonumque vergere; igitur a Prophetis, Apostolis, & ipso Dei Filio praestigiis decepti sumus! Et quale prodigium in illud patrantis laudem haud vergit? Ceterum miracula a sacris Gervasii exuviis patrata Mediolano urbi tunc populo frequentissimae innotuerunt; ut igitur illa contemnas, totius fere orbis testimonium, & auctoritatem excutias oportet. *Caecus civis, Civitatique notissimus*, inquit hic Augustinus. Et lib. 22. de Civit. Dei, c. 8. n. 2. = Miraculum, quod Mediolani factum est, cum illic essemus, quando „ illuminatus est caecus, ad multorum „ notitiam potuit pervenire, quia & „ grandis est civitas, & ibi erat tunc „ Imperator, & immenso populo teste „ res gesta est, concurrente ad corpora „ martyrum Protasii, & Gervasii, quae „ cum laterent, & penitus nescirentur, „ episcopo Ambrosio per somnium revelata &c. „

Imitatur vero nonnihil praedictam *Pherepon*i blasphemiam, & piorum aures offendit quod scribit Ludov. Anton. Muratorius sub Lamindi Pritanii Larva delitescens libello, cuius titulus est, *Della Regolata Divozion de' Christiani &c.* cap. 20. *Della Divozione ai Santi*, sub finem: haec enim sunt eius verba = *Però con tutti i divieti de' Romani Pontefici, e de' Concilj, e con tutti i lamenti de' saggi Theologi, e le precauzioni della Chiesa, affinchè non si spaccino Miracoli falsi, il vile interesse rompe il freno &c.* Equidem dicet quispiam intueri Muratorium peculiares abusus &c. Ita & nos sentimus. Verum propositio illa indefinita proprie & presse iuxta naturalem loquendi modum spectata, significat, non id aliquando contigisse, sed non infrequenter, & passim Catholicos de Miraculis fabulari, seu falsa praedicare miracula, & quidem non simplicitate, vel ignorantia, sed lucri amore. At propositione improbata, excusandus est Scriptor solo vento distentus, qui nec arte, nec natura Dialecticus, propositionum, quas effutiebat pondus & vim ignorabat. Quanquam libello, cuius titulus: *Della pubblica Felicità oggetto de' buoni Principi*, cap. 13. *Della Logica &c.* pag. 151. ex communi potius fama, quam ex suo iudicio dixerit = *Tale, e tanta è, non dirò l'utilità, ma la necessità della Logica, che chi non è ben fondato in questa, non può mai promettersi di discorrere con lode in qualsivoglia alta, o bassa materia, sia Scienza, sia Arte. Questa è una Chiave, o Strumento, di cui abbisogna ogni nostro ragionamento &c.*

II. *Am-*

II. *Ambrosium vero de hoc plane tacere &c.* Non tacuit Epist. ad totius Italiae Catholicos, ubi admodum fuse somnium, seu Visionem enarrat; At eadem Epistola Criticis videtur apocrypha. Erit qui dicat Visionem late ab Augustino usurpatam, pro quacunque illustratione Divina; celebri autem Epist. (quam *Pherepenus* laudavit) ad Marcellinam Sororem, Virginem Deo sacram, Romae tunc consistentem, n. 1. haec inter alia habet Ambrosius: *Respondi, faciam* (hoc est, Basilicam dedicabo) *si Martyrum reliquias invenero. Statimque subiit veluti cuiusdam ardor praesagii. Quid multa? Dominus gratiam dedit, formidantibus etiam clericis, iussi erudari terram eo loci, qui est &c.* Nostra tamen responsio haec est; Nedum Augustinus, sed & Paulinus in Vita Ambrosii, aliique testantur eidem Mediolanensi Praesuli per *visum* Sanctorum corpora revelata. Ambrosius tacet, at minime negat. Quid ergo? Quid dixisti *Pherepone* ad cap. 12. lib. 8. harum Confessionum ea verba, *Audio vocem &c.* mordens? en: *Quae tamen ex alius calamo rectius fluxissent.* Voluit ergo Ambrosius, ut visio, quae maxime in sui nominis laudem cedebat, ex aliorum calamo flueret. Et quidem si exordium Epistolae ad Sororem diligenter fueris meditatus: facile coniicere poteris, iam ante de sanctis corporibus Ambrosium divinitus praemonitum. Si autem Ambrosius visionem nullo humano stabiliendam teste posteris calamo proprio mandasset: quot ei tu blasphemiis insultavisses, qui corporum inventionem, qui miracula, qui res, ut loquuntur, facti, immensi populi testimoniis firmatas tanta pervicacia negasti? Benedictini S. Ambrosii editores ad illa, *ardor praesagii* haec monent: *Augustinus l. 9. Conf. c. 7.* has reliquias Ambrosio per *visum revelatas dicit. Et l. 22. de Civit. Dei, c. 8. eas per visionem manifestatas dicit; Unde colligitur non modo per interiorem illum afflatum de illis admonitum esse S. Praesulem, sed etiam per apparitionem; at non omnia hic memorari, quae contigere, facis intelligitur ex eo quod subiicitur:* Quid multa &c.

III. *Quae vero aetas? Heroica ne &c.* Equidem *impietas* tibi nomen; sed & ignorantia plurima a reliquis secerni potes: talibus enim caespitationibus frequenter caperis qualibus nec puer vel ante, vel post aetatem Homeri. Ambrosii phrasis duplici modo excipi potest. Repertos viros tantae magnitudinis fuisse, ut similes dici possent gigantibus illis, quos prisca aetas ferebat; ut etiam de magnis corporibus vulgari sermone dicere solemus: *L' è pur alto! sembra in vero uno degli antichi giganti.* Vel, ut prisca militaris aetas ferebat; olim enim ad militiam proceri corporis homines seligebantur; cum siquidem nondum tormenta bellica, & cetera instrumenta pulvere tormentario, & igne pugnantia reperta essent, corporis moles, sicut & fortitudo maxime adtendebatur. Nunc etiam Rex Prussus, sumtibus haud parcens, solet a toto orbe insignis molis homines in quamdam suae militiae partem adsciscere. Galvaneus Flamma apud Puricellum pag. 34. legit, *Gigantes iuvenes.*

Ceterum *Pherepenus* nihil fere hic ex suo habet: sed Arianorum, quibus contra Dei Filium adstipulatur, querelas blasphemiasque ab orco revocavit; Quas tamen acri sermone iam Ambrosius ipse propulsaverat = Ariani dicunt „ non sunt isti martyres, nec torquere Diabolum possunt, nec aliquem „ liberare; cum tormenta Daemonum „ ipsorum voce probentur: & beneficia „ martyrum remediis cа corum, & ab„ solutorum indiciis declarentur, Ne„ gant caecum illuminatum, sed ille „ non negat se sanatum. Ille dicit, „ video qui non videbam; Ille dicit „ caecus esse desivi: & probat facto. „ Isti beneficium negant, qui factum „ negare non possunt. Notus homo est, „ publicis cum valeret, mancipatus ob„ sequiis, Severus nomine; lanius mi„ nisterio; deposuerat officium, post„ quam inciderat impedimentum. Vo„ cat ad testimonium homines, quo„ rum ante sustentabatur obsequiis &c.] De eisdem Sanctis Gerv. & Prot. Sermonem habuit Augustinus, qui erat olim 39. de Diversis, nunc autem est 286. cuius vide saltem, si vacat, c. 5. n. 4. Meminit etiam eorumdem Sanctorum Serm. olim 25. ex Sirmondianis, nunc 318. qui est 5. de Stephano Martyre, n. 1.

Qui vero *Phereponi* haeretici procacissimi blasphemias, quas repellеremus hic excripsimus; Alterius haeretici longe temperatioris, nempe Samuelis Basnagii difficultates, quas complanemus, haud dissimulare volumus. Inquit

(1) Serm. 91.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

quit ergo hic in Annalibus Politico-Ecclesiasticis tom. 3. ad an. Dom. 386. num. 8. circa med. = At Augustinus: „ Corpora, inquit, Martyrum Protasii, „ & Gervasii *cum laterent, & penitus* „ *nescirentur Episcopo Ambrosio per somnium revelata, reperta sunt*. Quae „ nonnihil ab Ambrosio discrepant. „ Quippe si viso nocturno sacra Ambrosio corpora indicata fuissent, o- „ ranti populo dubitanter non respondisset: *Si Martyrum reliquias invenero* „ utpote ex divino oraculo iam certus inveniendi, formidinemque Clericorum pepulisset: *Subiit*, inquit, „ *velut cuiusdam ardor praesagii*, quae „ impulsum potius divinum, quam somnium innuunt. Ambrosii quoque „ narrationem inter, & verba Augustini aliquid interest, scribentis l. 9. „ Conf. c. 7. Gervasii, Protasiique corpora *incorrupta in thesauris secreti* „ *tui recondideras*: quae aperte significant, integra adhuc fuisse, nullaque violata putredine. Ambrosius vero *Ossa omnia integra* extitisse narrat. Alia vero sunt *corpora*, alia *ossa*. Carne quidem sua nudatas „ fuisse Gervasii, Protasiique reliquias, „ Ambrosi verba perspicue testantur: „ *Condidimus integra ad ordinem*. Et „ alibi: *Inviolatae reliquiae loco suo*, „ *& ordine repertae*. De corpore integro quis haec praedicet? Quis scripsit unquam, Christi ossa in sepulcro „ esse condita? „

℞. 1. Non erat necessum, ut Ambrosius revelationi sibi quasi Paulo factae, vel toti Ecclesiae fideret. II. Sat erat ut in cordis penetralibus tutus esset; ante hominum autem oculos humano se more gereret. III. Si noluit mox omnibus, atque temere acceptam revelationem prodere, debuit utique non omnem, quam habebat, interiorem securitatem exerere. IV. Forte tutus erat ex revelatione ea in Ecclesia Gervasii, & Protasii latere corpora; at non ita exacte de loco velut signato apice, & digito. V. Fatetur haec omnia, scilicet re vera Ambrosio visione detecta corpora, usque tum prorsus incognita &c. ipse Basnagius eodem num. 6. & tandem ipse Ambrosius visionem insinuat: ante siquidem *ardorem praesagii* reliquias quaerebat: *Si martyrum reliquias invenero*. Verba nempe illa: *cuiusdam ardor praesagii* innuunt, aut confirmationem visionis: aut visionis additamentum de praeciso loco, & situ reliquiarum.

Corporis incorruptio donum quoddam est aut proprie, aut utcunque, & in speciem a teterrima illa lege poenaque eximens: *Pulvis es, & in pulverem reverteris* Gen. 3. 19. Habet ergo incorruptio late accepta quatuor modos, vel gradus. I. Ut ossa non revertantur in pulverem. II. Ut suis etiam nervis, ac fibris iuncta consistant. III. Cum ossa propria pelle, & carne teguntur. IV. Si caro prementi cedat: ipsaque, & iuncturae in varias partes flectantur. Tantum postrema haec, suprema incorruptio a gravissimis quoque viris magna securitate in peculiarem Numinis providentiam revocatur. Augustinus, ut ex omnibus simul iunctis coniici potest, de secunda incorruptione loquutus est.

(*e*) *Rabiem femineam, sed Regiam* = Ne adeo placide de feminae rabie loquaris: dicit enim Ecclesiasticus c. 25. v. 23. *Non est ira super iram mulieris*. Memineris quae fuerit ira *Athaliae* filiae Amri regis Israel 4. Reg. c. 8. v. 26. 2. Paralipp. c. 22. v. 2. 10. 11., & 12. Quae fuerit ira *Iezabel*, de qua l. 3. & 4. Reg. Quae tandem Herodiadis, de qua Matth. 14. Mar. 6. & Lucae 3. Sed quidquid sit de feminae ira in seipsa spectata: propter imbecillitatem impotentiamque sexus minoris habetur. Est igitur sensus Iustinae rabiem deterruisse, quod auctoritate Regia nocere posset.

Non mirum autem Ambrosium Iustinae rabiem nequivisse eludere; bene siquidem graviterque dixit S. Petrus Chrisologus in fine Serm. 174. qui est de Decollatione S. Ioann. Bapt. *Si Ioannes tantus, Ioannes talis, tanta eremo separatus a feminis, feminarum pericula non evasit: quis est qui inter feminas vivens, evasurum se sine labore maximo, maxima sine cautione confidit &c.* Quanquam, ut videtur, Chrysologi sermo ad moralem sensum vergat, ad cautionem scilicet in pudicitia servanda &c.

(*f*) *Digno cum honore transferretur.* = En hic reliquiarum cultus, miracula, & solemnis translatio. Quae iuniores haeretici inficiari non valuerunt. Unde Kemnitius in Examine Concilii, 4. pag. 10. *Ex translationibus mox secutae fuerunt circumgestationes reliquiarum, ut apud Hieronymum, & Augustinum &c.* Centuriatores autem, Centuria 4. col. 457. = Inventae seu studio, seu casu „ Sancti alicuius reliquiae populo monstrabantur, & cuius essent Martyris „ significabantur. Deinde ordine componebantur, & transferebantur ad ali-

„ quod

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ quod templum, ubi vigiliae sequebantur, tota nocte habebantur, & concio „ de vita illius Martyris; fiebant & „ miracula, si Ambrosio credimus.] Qui rabiem hic dissimulatam, produnt Cent. 5. col. 698. = In Africa „ pluribus in locis reliquias Stephani „ fuisse patet. Ignatii reliquiae Antio„ chiam sunt illatae. Augustinus (1) de re„ liquiis Stephani scribit, superstitiosum, „ & magnum concursum ad eas in A„ fricam usque factum dementatis populis „ quibusdam illusionibus, quae pro mi„ raculis habitae sunt.] At Augustinus concursum illum, & miracula veneratur. Nec sunt illusiones quae toto fere spectante & iudicante mundo patrantur.

(g) *Populi tumultuantis laetitia caussam &c.* = Ita MS. optimus S. Cr. & aliquot, quos plausu laudant BB. in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* At Vet. Ricar. & communiter codices maxime editi, a quibus hic non secesserant BB. *populi tumultuantis laetitiae caussam*. Utcunque etiam favent nobis Fes., & Car. qui praeferunt, *populi tumultuante laetitia caussam &c.* Contigit autem huic caeco sicut alteri, de quo Lucae c. 18. v. 35., & 36. *Caecus quidam sedebat secus viam, mendicans; & cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset &c.*

Sequitur inferius: *etsi ad credendi sanitatem non ampliatus &c.* De quo BB. in *syllabo codicum, ad quos &c.* „ Editi, *non applicatus*. At MSS. tres „ Angl. *non ampliatus*. Sic legendum, „ ut constet antithesis ad subsequens „ verbum, *compressus est*.] Idem & nobis videtur. Editis suffragantur Vet. Car. Fes. & optimus S. Cr. At Br. Som. Wangn. & MS. Ricar. *applicitus*. MS. S. Mar. fere est nobiscum praeferens, *amplicatus*, quod insinuat corruptum fuisse verbum *ampliatus*.

Et hic Myronis flores magna textus transcriptione nulla nota sociata, Amerbachii paginas foedant. Itali pariter & hic ad libitum vertunt. = n. 1. *Ivi mia madre . . . non era tragli ultimi colla sua vigilanza, e sollecitudine*. Non inquit Augustinus, Matrem suam haud fuisse ex ultimis, sed primas partes tenuisse, *primas partes tenens*. n. 2. *Ve ne ringrazio Dio mio, che m' avete fatto risovvenire anche questo prodigio, di cui me ne sarei peravventura dimenticato*. Non dixit potuisse contingere, ut oblivisceretur; sed vere oblitum fuisse: *quae magna oblitus praeterieram*. Nec gratiae ad hanc memoriam: sed ad narrata mirabilia referuntur: ut ex communi codicum orthographia, & ipso sensu deducitur. Sic igitur verte. „ Grazie „ o mio Signore. D' onde mai, e come „ suscitaste la mia memoria, acciocchè „ vi deponessi queste cose, le quali „ avvegnachè di tanto peso obbliate „ avea io lasciate? „

(h) *Compressus est*. = Optima exacta phrasis; nec enim Iustinae aut furor prorsus extinctus, aut animus sincere mutatus. Unde Paulinus, qui in Vita Ambrosii (quae habetur t. 1. edit. Paris. anni 1642. post Vitam a Baronio collectam) historiam hanc lato calamo nobis reliquit, longe ante med. haec habet. = Denique ex hoc tempore „ sedari coepit persecutio, quae Iusti„ nae furore accendebatur, ut Sacer„ dos de Ecclesia pelleretur. Tamen „ intra palatium multitudo Arianorum „ cum Iustina constituta deridebat tan„ tam Dei gratiam, quam Ecclesiae Ca„ tholicae Dominus Iesus meritis Mar„ tyrum suorum conferre dignatus est: „ venerabilemque virum Ambr. narrabat „ pecunia comparasse homines, qui se „ vexari ab immundis spiritibus menti„ rentur, atque ita ab illo, sicut & a „ Martyribus se torqueri dicerent.] Anno sequenti, scilicet, 388. in Imperium restituto Valentiniano, Iustina mater ab Arianis adhuc delusa, & mille sceleribus inquinata, filii, Ambrosii, & totius Ecclesiae bono fato cessit. Inde autem plures usque tum latentes iniquae in Ambrosium Iustinae machinae proditae sunt, eodem Paulino teste nonnihil post supra laudata verba.

DIGRESSIO.

Hanc reliquiarum inventionem vix, ut vides, non omisit Augustinus. Si autem omisisset, iam aetatis nostrae intemperatioris Criticae hominibus quibusdam (2) sat fuisset ad celeberrimum factum illud negandum. Dixissent enim: Augustinus testis ocularis, qui tot minutas res in Confessionibus meditatus est, adeo celebre factum non debebat omittere &c. At iam verborum scriptor

Kkkk Lu-

(1) L. 22. de Civ. Dei 18.
(2) Quales, Launoius, Dupinus, Hadrianus Balletius, Petrus. Faldit, & alii.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Ludovicus Anton. Muratorius censoriam in nos virgam exercebit, ut contra quemdam exercuit libello, cuius titulus, *Delle forze dell' intendimento umano, o sia il Pirronismo confutato &c.* c. 24. *De i Dogmatici &c.* pag. 336. hisce strophis caelum inter terramque suspensis = Ne „ è mancato in Francia uno zelante „ Religioso, che ha fatta la Critica alla „ Critica de nostri tempi, con istudiarsi „ di mostrare che possono sostenersi „ assaissimi Libri, Tradizioni popolari, „ ed altri punti, che pur sono riprovati da i più giudiziosi Scrittori, „ avvisandosi di prestare un gran benefizio al Pubblico coll' animar chichesia ad inghiottire allegramente tutto quanto hanno finto, o sognato i „ nostri Maggiori. Nè si accorge questa buona gente &c. „

R. Non Religiosum illum, cuius calceamenti corrigiam solvere dignus non es, sed te terque quaterque bonum dicerem, nisi inscitiam & oscitantiam tuam in pietatis damnum fere semper scenas agere observarem. Scis quod mortalium nemo inficiatur, & ipsa mox naturali ratione deprehenditur, Criticam artem, seu potius Criticae professores posse adtollere cristas, & ad excessum pertingere? Id in praestantissimo opere (quod tu fortean nec legisti) gravium omnium Doctorum ore celebrato aliquot ab hinc annis contigisse Religiosus ille, in iustae Criticae arte nulli iuniorum secundus contendit. Contendit inquam, & fere semper, aliquotiens etiam manifeste, evincit feliciter, Criticos quosdam futilibus argutiis levibusque rationibus quaedam & profecto etiam pietatem foventia reiecisse; Suis item ipsorum armis revinci posse. Tu qui subtilis, & nasutus es: tu inquam, qui in re Dialectica, seu disputandi acumine & vi adeo praevales, ut nulli buboni concedas, debebas illius Religiosi momenta acerrima disputatione evertere, & tum vero eius Criticam deridere.

(*i*) *Non currebamus post te* = Hoc testimonium nonnihil, ut ingenue dicamus, nos torquet. Henrico Wangnereck planum visum est: unde = *Tempore huius translationis Augustinus adhuc Cassiciaci morabatur, ideoque ait, se nondum cucurrisse post Deum, baptismum nempe adhuc differendo: quam moram videtur deflere, etsi forte culpabilis non fuerit.* Non culpabilis equidem mora illa: nec enim baptismum distulit, sed congruo tempori, Paschati nempe servavit. At quomodo translationis tempore Cassiciaci morabatur: si contigit traslatio die 19. Iunii: ipse autem conversus est exeunte Augusto, nec statim Rhetoricae professionem abiecit. At sequitur Wangnereck Baronium, qui coactus est, ut suis principiis haereret, inter conversionem, & baptismum biennium interponere: quod fidem excedit. Ita tamen seipsum pingit hic Augustinus, ut non quidem omni modo post Deum currentem debeamus eum concipere: at bene vero a terrenis avulsum, additumque Ecclesiae Catholicae, qualis post conversionem, exeunte scilicet Augusto, evasit. Dicendum ergo videtur, non adeo exacte Augustinum hic translationis tempus intueri, sed late, aliquot sequentibus mensibus etiam comprehensis. Et forte supra n. 1. illis verbis, *Nos adhuc frigidi &c.* ipsum translationis tempus inspicit; hic vero ad sequens digreditur, puta ad mensem Septembris. Iuxta hanc opinionem posteriora verba summarii capitis data sunt. Ante conversionem siquidem Augustinus vere proprieque post Deum non currebat. Dandum vero quidquam amplificationi: qua sublata, omnino praedicandum est, etiam dum Cassiciaci moraretur, post Deum cucurrisse. An quippe post Deum non currit qui altissima caritate flagrat? Hanc vero in Augustino sub arbore fici renovato nec caecus non videt. Quem Augustinum pingit Dionysius Carthusianus lib. de Arcta via salutis, cap. 10. *Quod propter bonitatem Dei, & eius amorem induci debeat homo ad mundi contemptum.*

(*k*) *Et tandem respirans.* = Ita MS. optimus S. Cr. Ricar. Fes. Car. & communiter tum MSS. tum editi codices cum BB. qui tamen admonent, tres e MSS. ab ipsis visis habere: *& tantum respirans.* Non quidem prorsus intolerantur, cum sequatur, *quantum.* Verum, *tandem*, postulatur ab adverbio *olim*, & ab ipso textu, quo spiritualis profectus gradus exponuntur.

Dicit *quantum patet aura &c.* corpus suum secundum praesentem infirmitatem inspiciens: iuxta illud Is. 46. *Omnis caro foenum.* Sap. 9. 15. *Corpus, quod corrumpitur aggravat animam.* 2. Cor. 5. 1. *Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur &c.*

Et haec Augustinus ad tempora,

suae

suae conversionis, scilicet ad an. 386. digressus, ne Divinis prodigiis, Mediolani tunc factis Lectores defraudaret. Nunc iterum ad an. 387. ad rerum suarum historiam.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

CAPUT VIII.

ARGUMENTUM.

Divino prodigio Mediolani facto, suo loco omisso, digressione inde suppleto; nunc iterum ad rem suam Augustinus. Evodio etiam sui Municipii iuvene iam olim ad Deum converso, & baptizato, & ex saeculari militia, adcinctus divina sociatus, cum suis omnibus in Africam remeat. At apud Ostia Tiberina constitutus, religiosa Matre, ad meliorem vitam transeunte privatur; Cuius historiam compendio daturus: praefatur nunc a sobria potissimum decrepita famula honeste educatam; a nonnulla autem vinolentia, in quam non temulenta cupidine, sed puerili excessu impegerat, ab alia ancilla, naevum haud quidem zelo, sed furore improperante correctam.

I. QUi habitare facis unanimes (1) in domo (*a*), consociasti nobis & Evodium iuvenem ex nostro municipio. Qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conversus est & baptizatus, & relicta militia saeculari, accinctus in tua. (*b*) Simul eramus, simul habitaturi placito sancto (*c*). Quaerebamus quisnam locus nos utilius haberet servientes tibi: pariter remeabamus in Africam. Et cum apud Ostia Tiberina essemus (*d*), Mater defuncta est. Multa praetereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas & gratiarum actiones Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. Sed non praeteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quae me parturivit, & carne ut in hanc temporalem, & corde ut in aeternam lucem nascerer. Non eius, sed tua dicam dona in ea; neque enim seipsam fecerat, aut educaverat seipsam. Tu creasti eam, nec pater, nec mater sciebat qualis ex eis fieret. Et erudivit eam in timore tuo virga Christi tui regimen unici Filii tui in domo fideli bono membro Ecclesiae tuae. Nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris praedicabat, quantam famulae cuiusdam decrepitae, quae patrem eius infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. Cuius rei gratia & propter senectam ac mores optimos in domo Christiana satis a dominis honorabatur. Unde etiam curam dominicarum filiarum commissam sibi diligenter gerebat, & erat in eis coercendis, cum opus esset, sancta severitate vehemens atque in docendis sobria prudentia. Nam eas praeter illas horas quibus ad mensam parentum moderatissime alebantur, etiamsi exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat, praecavens consuetudinem malam, & addens verbum sanum. = Modo aquam bibi-
„ tis, quia in potestate vinum non habetis; cum autem ad ma-

 „ ri-

(1) Ps. 67. 7.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ ritos veneritis, factae dominae apothecarum & cellariorum, a„ qua sordebit, sed mos potandi praevalebit. = Hac ratione praecipiendi & auctoritate imperandi frenabat aviditatem tenerioris aetatis, & ipsam puellarum sitim formabat ad honestum modum, ut iam nec liberet quod non deceret.

II. Et surrepserat tamen, sicut mihi filio famula tua narrabat, surrepserat ei vinolentia. Nam cum de more tanquam puella sobria (*e*) iuberetur a parentibus de cuppa vinum depromere, submisso poculo qua desuper patet, priusquam in langunculam funderet merum, primoribus labris sorbebat exiguum, quia non poterat amplius sensu recusante. Non enim ulla temulenta cupidine faciebat hoc, sed quibusdam superfluentibus aetatis excessibus, qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis maiorum pondere premi solent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica spernit, paulatim decidit (1), in eam consuetudinem lapsa erat, ut prope iam plenos mero caliculos inhianter hauriret. Ubi tunc sagax anus, & vehemens illa prohibitio? Numquid valebat aliquid adversus latentem morbum, nisi tua medicina, Domine, vigilaret super nos? Absente patre, & matre, & nutritoribus tu praesens, qui creasti, qui vocas, qui etiam per praepositos homines (*f*) boni aliquid agis ad animarum salutem, quid tunc egisti Deus meus? Unde curasti? Unde sanasti? Nonne protulisti durum & acutum ex altera anima convicium tanquam medicinale ferrum ex occultis provisionibus tuis, & uno ictu putredinem illam praecidisti? Ancilla enim cum qua solebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, ut fit, sola cum sola, obiecit hoc crimen, amarissima insultatione vocans meribibulam. Quo illa stimulo percussa, respexit foeditatem suam, confestimque damnavit atque exsuit. Sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes (*g*) plerumque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, sed quod ipsi voluerunt retribuis eis Illa enim irata, exagitare appetivit minorem dominam, non sanare, & ideo clanculo; aut quia ita eas invenerat locus & tempus litis; aut ne forte & ipsa periclitaretur quod tam sero prodidisset. At tu Domine rector caelitum & terrenorum, (*b*) ad usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum saeculorum ordinans turbulentum, etiam de alterius animae insania sanasti alteram, ne quisquam cum hoc advertit, potentiae suae tribuat, si verbo eius alius corrigatur quem vult corrigi.

(*a*) *Unanimes in domo.* = Ludovicus ab Angelis Augustin. Eremit. lib. 4. de Vita, & Laudibus S. D. c. 8. intuetur hic Symmachi versionem, apud quam: *Qui abitare facis* Monachos *in domo*; adeoque censet Monachalem ab Augustino cohabitationem inspectam. Sequitur autem paulo post: *Prior nobis ad te conversus est, & baptizatus*; Quod ad verbum testatur, Evodium non cum Augustino baptizatum. Et tamen Ambrosius Staibanus in Templo Eremit. *Venne nella Città di Milano a ricevere il salutar Sacramento del Battesimo in compagnia de' suoi amici Nebridio, & Evodio, che doppo fu martirizzato &c.* Alphonsus Vigliegas in Vita S. D. *Il Santo Prelato* (*Ambrosius*) *lo fece catecumeno ... in compagnia di Nibridio, & Evodio, che doppo fu martirizzato &c.* P. Ribadeneira Iesuita: *Lo battezzò di sua mano S. Ambrogio, e con esso battezzò insieme Evodio, & Alipio amici suoi &c.* Quod repetit Ludovicus

(1) Eccles. 19. 1.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

cus Romae S. Ceciliae Presbyter eiusdem Ribadeneirae abbreviator. Quod autem mirum est, Ambrosius Staibanus fluxae memoriae scriptor in eodem Templo Augustiniano, in historia gestorum Evodii immemor eorum, quae scripserat in vita S. D. haec iuxta historiae veritatem habet: *Intendendo* (Evodio) *la dottrina della salute, si lavò coll' acqua del santo Battesimo prima del nostro gran Padre S. Agostino; come egli medesimo testifica nelle sue Confessioni.*

(*b*) *Relicta militia saeculari, adiunctus in tua.* = Relicta saeculari militia Deo peculiari modo famulatus est. Ludovicus ab Angelis lib. 4. c. 8. hanc Dei militiam pro Religione interpretatur. Cui equidem Monachatum volenti nec propitii sumus, nec adversi; at generatim de aliquo Religioso instituto dicenti, quodcunque illud fuerit, non dubitamus adstipulari.

In Serm. apocrypho ad Fratres in Ermo 22. post med. (1) haec leguntur: *Licet enim medullam Scripturarum non intelligatis sicut Evodius, Alypius, & Pontianus, qui Romae diu mecum commorati sunt &c.* Quae sic mendacii arguunt Benedictini in margine: *Evodium Romae cohabitasse Augustino, falsum intelligitur ex l. 9. Conf. c. 8.* Ita quidem si de prima habitatione, cum Augustinus an. 383. ibi Rhetoricam docuit, sit sermo; tunc enim Evodius, ut ex hoc cap. colligitur, saecularem militiam agebat. At secunda vice, de qua infra, Evodium Augustino Romae cohabitasse inficiari non possumus. Quanquam non ita longa fuerit mora illa, ut haud dura videri possint ea verba, *qui Romae diu &c.* De Evodio autem plura dicemus c. 12.

(*c*) *Simul habitaturi placito sancto* = Adstipulamur BB. qui admonent. = Sic „ habent MSS. & Arnaldus. At Bad. „ Am. Er. Lov. *simul habitabamus.*] Nobiscum sunt etiam MSS. 2. S. Mar. optimus S. Cr. Fes. Car. nec non Som. Licet Vet. MS. Ricar. & manus forte aliena in margine optimi S. Cr. mendosae lectioni suffragentur. *Mendosae* diximus; vix enim sociati, & positi in itinere, simul habitaturi erant, non habitabant. Sequitur item: *Quaerebamus quisnam locus &c.* Cohabitatio igitur erat in voto, & proposito.

Quamdiu vero post Baptismum Augustinus Mediolani subsliterit; arduum est definire. Unde BB. lib. 2. Vitae S. D. c. 11. n. 6. in fine: *Profitetur Augustinus multa se studio brevitatis praeterire: unde quamdiu Mediolani post baptismum commoratus sit, definire non possumus.* Et Bollandistae paragr. 9. n. 1. „ Nescimus quanto tempore Neophytus „ noster Mediolani post receptum Baptismi „ sacramentum manserit. At certe de- „ creverat in patriam redire cum con- „ sanguineis, & amicis, ut ibi simul com- „ munem, piamque vitam ducerent. „ Quare Mediolano discessit ad ostia Ti- „ berina brevi in Africam renavigatu- „ rus, nisi repentina matris eius mors „ intervenisset.] Verum cum hoc eodem anno, qui fuit aetatis suae 33. Matrem apud Ostia Tiberina defunctam tradat: manifestum est, longe ante Novembrem Mediolanum reliquisse: eius quippe mensis die 13. annos suos complebat Augustinus.

I. Utrum autem Ostia petens, per Pisanos montes transierit, & in iis latentes Eremitas inviserit (de quo Bartholomaeus Urbinas in fronte Milleloquii, Baptista Mantuanus lib. 8. de Sacris diebus, & amplissima Augustinensium Scriptorum turba) otiosum arbitramur hic anxie quaerere. Certe in Licentii ad Augustinum Carmine in Epist. olim 40. nunc 26. (Alias, 39.) interposito, a v. 52. haec habentur.

„ O mihi transactos revocet si pristi-
„ na soles
„ Laetificis aurora rotis, quos libera
„ tecum
„ Otia tentantes, & candida iura bo-
„ norum
„ Duximus Italiae medio, montesque
„ per altos
„ Non me dura gelu prohiberent fri-
„ gora cano
„ Nec fera tempestas Zephyrum, fre-
„ mitusque Borini,
„ Quin tua sollicito premerem vesti-
„ gia passu.

II. Utrum etiam Augustinus prope Centumcellas (*Civita-vecchia*) ad maris littus positus, & in SS. Trinitatis, cuius arcana volebat calamo utcunque digerere, meditatione suspensus, ab Angelo edoctus, atque deterritus sit, qui sub innocentis pueri forma, immensas aequoris undas modica continendas fovea exhaurire satagentis, Augustino (qui id puerilem ineptiam crediderat) deridenti

(1) In Append. t. 6.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

denti reſponderit: Ita omnino implicare, Trinitatis myſterium humano ingenio capi; Id etiam inquam, quod ſagaciores alii graviſſimarum inde emergentium difficultatum conſcii ad Africam transferunt, nobis admodum incertum eſt. Licet fateamur eam traditionem ab innumeris haud indoctis viris ſcripto conſignatam.

(*d*) *Cum apud Oſtia Tiberina eſſemus*. = Lucius Annaeus, nomine (ut iam quidam (1) ait) & ingenio Florus lib 1. Rerum Roman. c. 4. haec habet. „ Ancus deinde Marcius, Nepos ex filia „ Pompilii pari ingenio. Hic igitur & „ moenia muro amplexus eſt, & interfluentem Urbi Tiberim ponte commiſit: Oſtiamque in ipſo maris, fluminiſque confinio Coloniam poſuit; „ iam tum videlicet praeſagiens animo „ futurum, ut totius mundi opes & „ commeatus illo veluti maritimo Urbis hoſpitio reciperentur.] Recta autem e Mediolano Oſtia tenderat; inde Romam, non e contra: ut infra expendemus.

Ut in aeternam lucem naſcerer. = Ita BB. qui hic ſilent; ſed in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* = Editi, „ *ut in aeternam lucem renaſcerer*. At „ MSS. *naſcerer*. Melius.] Nobiſcum ſunt nedum MS. optimus S. Cr. ſed & Er. & Lov. At vero MSS. 4. a Lov. viſi, MS. S. Mar. Feſ. Car. Ricar. & Vet. *renaſcerer*. Et quidem non intoleranter; *renaſci* ſiquidem dicimur in aeternam lucem: maxime ſi hic non tam primam Auguſtini pueri educationem, quam peccatoris converſionem inſpectam cenſeas. Praeferenda tamen lectio noſtra ex eo, quod iungantur lux temporalis, & aeterna: in temporalem autem naſcimur, non renaſcimur.

Nata erat Monnica an. Dom. 332. Silveſtri Papae 19. Conſtant. Imp. 27. De qua dicturus Auguſtinus, praefari poteſt cum Gregorio Nazianzeno Orat. 11. quae eſt funebris in laudem ſororis ſuae Gorgoniae, ab initio. = Sororem „ laudans, domeſtica predicabo: non tamen quia domeſtica, ideo falſo, ſed „ quia vera, ideo laudabiliter: vera „ autem, non modo quia iuſta, verum „ etiam quia nota &c. Quocirca non hoc „ vereor, ne ultra veritatis metas pro„ filiam: ſed illud contra, ne infra ve„ ritatem ſubſiſtam, ac procul a rei „ dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipſius imminuam &c. Proinde, „ nec quidquid alienum eſt, laudetur, „ ſi iniquum ſit: nec quidquid pro„ prium, & domeſticum eſt, contem„ natur, ſi honeſtum, & eximium: ne „ alioqui & illi lucro ſit, alienum eſſe, „ & huic propinquitas detrimento ce„ dat. Utrinque enim aequitatis ratio „ laederetur, ſi & illi laude afficeren„ tur, & hi ſilentio praemerentur &c.„

(*e*) *Tanquam puella ſobria*. = Ideſt: Cui magnam ſobrietatem ſpiranti parentes optime fiderent. Ubi nos paullo inferius cum MSS. 2. S. Mar. optimo S. Cr. Ricar. Feſ. Car. editis, & BB. *temulenta cupidine*: Lyrenſis codex, *temulentiae cupidine*: male otioſum enim fuiſſet admonere, ſobriam puellam non ebrietatis deſiderio bibiſſe. Manifeſtus ſenſus eſt, non vini amore, ſed puerili levitate e cuppa primoribus labris nonnihil guſtatum a Monnica.

Quoniam vero praeter ea, quae Filius prodit, nihil de Monnica dare poſſumus; Officii noſtri ratio poſtulat, ut ſaltem fabulas, quae de illa circumferuntur, repellamus. Sunt autem plures per varias paginas diſſeminatae: quas heic ſingulas iungere, arduum, faſtidioſum, ac etiam inutile, & fere ſtultum eſſet. Et in MSS. & in nonnullis editis circumfertur Epiſtola ſub Auguſtini nomine ad Sororem: & ea foecundiſſima plurium, potiorumque mendaciorum parens: quam proinde expugnare placet, ut brevi negotio, haud tenue lucrum conſequamur.

I. *Dilecta ſponſa Chriſti*. = Phraſis haec in ore graviſſimi viri ad Sororem, & quidem de domeſticis, ſecretiſque rebus ſcribentis ſtomachum movet. II. *Caram matrem* = Dilectionem utique haec verba redolent, ſed filii rudis, ac levis ingenii. III. *Orationes, quae a matre, nomine* Facundia, *didicerat*. = Cui ſcribit, ut velut rem abſconditam aviae nomen aperiat? Mirum eſt etiam nunquam in ſuis ſcriptis huius *Facundiae* Auguſtinum meminiſſe. IV. *Saepe panem de menſa in ſinu collocabat, & de paterna domo fugiens, pauperibus tribuebat. Hoſpites, & infirmos viſitabat: vicinas litigantes reprehendebat; pedes infirmorum ſaepe lavabat*. = Priora vix ruſtici filiam non decerent. Reliqua vero, *Hoſpites &c.* de

(1) Cauſſin. & etiam Voſſ. l. 1. de Hiſtoric. Lat. c. 30. Claruit autem extremis Traiani temporibus, ideſt, an. 102. ut ex ipſomet l. 1. in Prologi fine.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

de senilis aetatis vidua credi possent; Cum tamen haec eadem epistola Monnicam anno tertio-decimo aetatis suae iam viro traditam, ut mox videbimus, fabuletur. V. *Et cum esset annorum tredecim, eam nobili Patritio Carthaginensi tradiderunt* Nec concivi haec scriberentur: minus vero sorori, quam pater, eiusque genus, & patria latere non poterant. Item, inquit S. D. l. 2. c. 3. n. 2. *Ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem &c. quasi iam ex hoc in nepotes gestiret &c.* Ex eo inquam aliisque pluribus locis coniici optime potest, Augustinum fuisse Monnicae primogenitum. At si annorum calculos duces, videbis Augustinum natum anno Matris vigesimo tertio; Quomodo ergo tradita haec viro cum esset annorum tredecim? VI. *Quanta etiam summa pulcritudine Dominus eam dotaverit &c.* = Dedecet virum gravissimum, atque sanctissimum corporalem matris pulcritudinem tam anxie pingere. Item, corporalis Monnicae pulcritudo longe melius, & exactius Filiae, quam Filio innotescere poterat. VII. *Filios in omni timore Domini erudivit* = Id etiam melius experta erat Filia. VIII. *Torum immaculatum custodivit* = An id observatu dignum in Monnica excelsae sanctitatis femina, divinis charismatibus cumulatissima? Similis haec laus est illi, qua, me & immenso populo praesente, facer Orator exornare voluit S. Franciscum, quod nempe omnibus Ecclesiae Sacramentis munitus ex hac vita migraverit. IX. *Cum autem vixisset cum viro suo fere annis duodecim &c.* = Scribit Aug. l. 3. c. 4. n. 1. *Cum agerem annum aetatis undevigesimum, iam defuncto Patre ante biennium.* Monnica ergo cum viro suo vixit saltem annis decem & octo. Et si Augustinum ultimo-genitum diceres, ut ex hac Epistola deduceretur, vide quot anni addendi essent. X. *Respexit Dominus humilitatem Ancillae suae, & exaudivit lacrymas eius; Nam inspiravit Dominus maritum, ut deinceps uxorem pudicam, & castam servaret.* = Non summam hanc sed coniugalem pudicitiam Patritio lacrymis Monnica desiderabat, ne scilicet alieno concubitu pollueretur. Immo quod primo postulabat, erat Catholica fides a qua Patritius idololatra procul aberat; Quae manifeste habentur cap. seq. n. 1. & 4. Equidem summam continentiam Monnicam desiderasse admodum verosimile arbitramur; sed non exegit pennas, vel alas ab eo, in quo plantae desiderabantur. XI. *Quia dum vir eius vivebat, potestatem proprii corporis non habebat, ideo eleemosynas non ita largiter tribuebat. Sed postea &c.* In qua forma est hoc argumentum? Hocce ne argumentum Augustini Dialecticorum principis? Non habebat potestatem proprii corporis, ideo non tribuebat eleemosinas! Nec vir habet potestatem sui corporis, & tamen &c. Potius dixisset: Non habebat potestatem corporis, ideo non adhuc, ut admodum verosimiliter optabat, perfectam continentiam vovebat. XII. *Dum in die Pentecostes esset refecta refectione illius panis, qui de caelo descendit &c. per diem ac noctem absque corporali cibo perseveravit.* = Id minime portentum, saltem in Monnica de qua ante dictum fuerat: *Tanta autem gratia Ancilla Christi ieiunando alios praecellebat quod diebus, quibus ad coenam vocabatur, tanquam ad amaram medicinam accedebat.* Si Monnica solita erat coenae parcere: haud dandum miraculo, quod semel, die maximae solemnitatis, Eucharistico cibo refecta & a prandio abstinuerit. XIII. *Cum ad Ostia Tiberina infirmaretur, & Sacramentum a nobis fideliter peteret, nec dolore stomachi vexata valeret retinere, visibiliter infantulus nocte media ad lectum famulae venit, eamque in pectore amplectens, anima illa sancta ad coelum volavit.* Prorsus fidem excedit, id Augustinum reticere voluisse in his Confessionibus, in quibus circa ea, quae in ultima Matris infirmitate apud Ostia contigerunt adeo exactus, & fere minutus fuit.

Epistolae ergo, quae circumfertur sub nomine Augustini ad Sororem (Aliqui addunt, *virginem Perpetuam*) nulla prorsus fides debetur. Monnicae autem tres tantum filios agnoscimus, Augustinum, Navigium, & piam Viduam illam, de qua Possidius in Vita S. D. c. 26. ut observavimus l. 1. c. 6. D. n. 3.

XIV. Nonnulli Scriptores, ut Cornelius Lancillotus l. 2. Vitae S. D. c. 23. Ribera, Ioseph Renatus, & alii ex scriptis apocrophis, & popularibus traditionibus plures filias Monnicae tribuunt; quidam nempe duas: alii tres: *Perpetuam*, *Felicitatem*, & *Basilicam*. Quanquam non omnes uno modo loquantur; sunt enim qui dicant, duas posteriores non Monnicae filias, sed Augustini ex altero tantum parente (scilicet *Patritio*) sorores. Vocant item

Mon-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Monnicae Patrem, *Aurelium*, Matrem, *Facundam*. Fortasse Monnica alios, praeter tres a nobis adsignatos, filios habuit: sed temere fingendi non sunt. In Africa celebres fuere *Perpetua*, & *Felicitas* martyres, quarum frequenter mentionem habuit Augustinus, easque non uno sermone exornavit. Ex quibus occasionem natam eas sorores Augustino adfigendi, Daniel Papebrochius in Appendice ad diem 4. Maii, & forte etiam Benedictini (de his enim distinctam memoriam non habemus) nonnihil suspicati sunt.

Porro fabula quantum spectat ad *Felicitatem* ex hisce fortasse principiis male digestis orta est. Hippone multa fuisse Virginum Monasteria testatur Possidius in Vita S. D. cap. 31. quoddam vero praecipue, quod Augustinus velut *hortum Dominicum* (ut ipse loquitur Epist. olim 109 nunc 211. n. 3.) plantaverat. Vera S. D. Soror, & cuius nomen ignoramus, plures annos eidem Monasterio praefuerat, ut habemus ex Possidio cap. 26. Eiusdemque Coenobii Sanctimonialibus scripsit Augustinus Epist. 211. quae ad postremos eius annos commode revocatur: ipsius enim Soror, quae illius Monasterii praeposita diu fuerat, iam e vivis abierat (laudata Epist. 211. n. 4. *Omnes quae illuc venistis, ibi eam aut S. Praepositae sorori meae servientem, placentem, aut &c.*) & in eius locum alia ab ipsa educata successerat. Arbitrantur autem quidam hanc novam Praepositam fuisse ipsam *Felicitatem*, cui Augustinus dedit Epist. (quae olim 87 nunc 210.) cum hac inscriptione: *Dilectissimae & sanctissimae matri* Felicitati, *& fratri Rustico, & sororibus quae vobiscum sunt &c.*

Censentes ergo Scriptores (nec forte perperam) *Felicitatem*, de qua Epist. 210. fuisse ipsam Monialium Praepositam, de qua Epist. 211. Cumque certum ac liquidum sit huic Monasterio praesedisse aliquando Augustini Sororem: nec advertentes hanc iam e vivis abiisse cum eae scriberentur Epistolae: potuerunt iidem Auctores inferre Augustini Sororem, quam Ancillarum Dei fuisse Praepositam ex Possidio & ipso Augustino habemus, appellatam *Felicitatem*.

Verum tamen est (ut infortunium, quod saepe cor nostrum torsit vel semel prodamus) Possidium, virum quamquam magno obsequio nominandum, in texenda Augustinianarum rerum historia fuisse non admodum diligentem & accuratum.

(*f*) *Qui etiam per praepositos homines.* = Antonius Arnaldus, Benedictinis testibus, suspicatur legendum esse, *per perversos*, vel, *per praeposteros homines*. Ea suspicio & nobis insidet: intuetur enim Augustinus praeposteram ancillam, quae amarissima insultatione puerile crimen Monnicae obiecit. Verum nedum editi, & MSS. a BB. sed & a nobis visi, scilicet MSS. duodecim, nec non Vet. communem lectionem praeferunt. Sensus igitur erit, Deum nedum sese, sed & per praepositos homines, velut per instrumenta animas a vitiis revocare.

Contemnit tamen suspicionem Arnaldi *Pherepones*, & ita definit. = Hoc ,, est, quos tibi *praeponis*, ut post ,, eos veluti lateas, ac per eos oc- ,, culte agas. Nihil ergo mutandum. ,, Ceterum hic Augustinus vere, quod ,, aiunt, fluctus in simpulo excitat.] Vere in parvo calice, velut in lato mari fluctus excitas *Pherepone*, vir livoris fabricator. Quidquid enim sit de tuo commentario, qui nimis a longe advocatus, & violentus videtur. Haec Augustinus expendit, horrens vel tenuem Matris vinolentiam; utque Dei clementiam homini miris modis succurrentem extollat. Haec inquam inspiciens, nempe levis maculae horrorem, & Numinis gloriam, *fluctus in simpulo excitat*. Tu, cui haec displicent, vinolentiam non multum exhorres: nec erga Numinis gloriam adeo amice deportaris.

(*g*) *Sic inimici litigantes.* = Id etiam expendit S. Doctor Epist. 73. (Alias, 15.) ad Hieronymum, n. 4. hisce verbis. = Hoc est enim quod acute vidit ,, qui dixit, Utiliores esse plerumque ,, inimicos iurgantes, quam amicos ,, obiurgare metuentes. Illi enim dum ,, rixantur, dicunt aliquando vera, ,, quae corrigamus; isti autem mi- ,, norem, quam oportet, exhibent ,, iustitiae libertatem, dum amicitiae ti- ,, ment exasperare dulcedinem.] Fere etiam ad hoc propositum loquitur Epist. 113. (Olim, 48.) ad Vincentium Rogat. c. 2. n. 4.

(*h*) *Rector caelitum, & terrenorum.* = Lectio haec, quod unam faciem praeferat, pulcrior est; eamque habent BB. & ante ipsos Vet. Basil. Lov. Som. MSS. 2. S. Mar. optimus S. Cr. Fes. Car. At MS. Benignianus, BB. testibus, *caeli tui*. Er. & MS. Ricar. *caelestium*.

Fluxum saeculorum ordinans turbu-

len-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

lentum. = Editi fere concordes sunt. Suffragatur etiam MS. S. Mar. Fes. tamen, Car. optimus S. Cr. alter S. Mar. & potiores e MSS. a BB. visis *ordinate turbulentum*. Vet. & MS. Tornacensis, *ordinate turbulenta*. MS. Ricar. *ordinante te, turbulenta etiam &c.* Hoc loco sumus ancipites.

Vix exemplaribus Italis admovemus oculos, & mox plures in illis errores deprehendimus. Levioribus omissis; n. 1. *Nè tanto debito della sua santa educazione aveva mia madre alla propria sua diligenza, quanto a quella d'una certa serva &c.* Ubi hic de Monnicae matre? Lege ergo: Nè tanto e-
„ saggerava per la buona sua educazio-
„ ne la diligenza di sua madre, quanto
„ d' una certa serva &c. = In fine. *Nè alcuno attribuisca a propria virtù il vedere dalle proprie di lui parole corretto un altro, ch' egli vuole unicamente confuso*. Non inquit Augustinus, *nec*, quod apud nos Italos est, *ne*. *Sed ne*, quod sanat, *acciocchè non*. Item: opponit sermonem hunc praecedenti; adeoque de increpantibus animo vere corrigendi loquitur. Sic igitur prorsus incorruptum Augustini monitum redde:
„ Acciocchè taluno ciò osservando, non
„ risonda nella sua virtù, se per mez-
„ zo delle sue parole quello si correg-
„ ga, di cui veramente intese la cor-
„ rezione. Fit autem sensus: Verbis animo malo prolatis alicuius salutem nonnunquam Deum operari; ut qui bono animo increpans, aliquem ad saniorem frugem revocat, correctionis fructum Deo tribuat.

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Praedicat Matris prudentiam, ac tolerantiam; quae viri impudicitiam, coniugii iura violantem dissimulans: & animum nimis ferocem temporibus modisque opportunis cohibens, placide vixit: eumdem Patritium extremis illius vitae annis Ecclesiae etiam, & pudicitiae lucrata. Qua tolerantia pariter Socrum suam malarum ancillarum susurris primo in se irritatam vicit, & prorsus in suas partes traxit. Addit inde, & exteros dissidentes componendi gratia valuisse; Dei servis magno famulatam obsequio; Filios, quos semel mundo, centies Deo peperisse.

I. EDucata itaque pudice ac sobrie, potiusque a te subdita (*a*) parentibus, quam a parentibus tibi, ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro servivit veluti domino, & sategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulcram faciebas, & reverenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem toleravit cubilis iniurias, ut nullam de hac re (*b*) cum marito haberet unquam simultatem. Expectabat enim misericordiam tuam super eum ut in te credens castificaretur. Erat vero ille praeterea sicut benevolentia praecipuus, ita ira fervidus (*c*). Sed noverat haec non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Iam vero refracto, & quieto, cum opportunum videret rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat. Denique cum matronae multae quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia, etiam dehonestata facie gererent, inter amica colloquia illae arguebant maritorum vitam, haec earum linguam, veluti per iocum graviter admonens, ex quo illas tabulas quae matrimoniales vocantur, recitari audissent, tamquam instrumenta, quibus ancillae factae es-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

sent (*d*), deputare debuisse; proinde memores conditionis, superbire adversus dominos non oportere. Cumque mirarentur illae, scientes quam ferocem coniugem sustineret, nunquam fuisse auditum, aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ceciderit uxorem, aut quod a se invicem vel unum diem domestica lite dissenserint, & caussam familiariter quaererent, docebat illa institutum suum, quod supra memoravi. Quae observabant, expertae gratulabantur, quae non observabant, subiectae vexabantur.

II. Socrum etiam suam primo susurris malarum ancillarum adversus se irritatam, sic vicit obsequiis, perseverans tolerantia & mansuetudine, ut illa ultro filio suo medias linguas famularum proderet, quibus inter se & nurum pax domestica turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque postea quam ille & matri obtemperans, & curans familiae disciplinam, & concordiae suorum consulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coercuit, promisit illa talia de se praemia sperare debere, quaecumque de sua nuru sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur; nullaque iam audente, memorabili inter se benevolentiae suavitate vixerunt.

III. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius utero me creasti, Deus meus misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se praebebat pacificam, ut cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando praesenti amicae de absente inimica per acida colloquia cruditas exhalatur odiorum (*e*), nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quae non dicta sunt addere (*f*); cum contra homini humano parum esse debeat inimicitias hominum nec excitare nec augere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit, qualis illa erat docente te magistro intimo in schola pectoris.

IV. Denique etiam virum suum iam in extrema vita temporali eius lucrata est tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Erat etiam serva servorum tuorum (*g*). Quisquis eorum noverat eam multum in ea laudabat, & honorabat & diligebat te; quia sentiebat praesentiam tuam, in corde eius sanctae conversationis fructibus testibus. „ Fuerat enim unius „ Viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam „ pie tractaverat, in operibus bonis testimonium habebat (1). Nu„ trierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deviare cer„ nebat. „ Postremo nobis Domine omnibus, qui ex munere tuo sinis loqui servis tuis, qui ante dormitionem eius in te iam consociati vivebamus percepta gratia baptismi tui, ita curam gessit, quasi omnes genuisset, ita servivit quasi ab omnibus genita fuisset.

(*d*) Po-

(1) 1. Tim. 5. 5.

A.Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

(a) *Potiusque a te subdita &c.* = Insinuat indolem bonam, docilem, egregiamque sortitam: iuxta illud Sap. 8. 19. *Sortitus sum animam bonam*. Sequitur; *fategit eum lucravi tibi*; Et revera lucrata est, ut habetur inferius n. 4. Sic & Gregorius Nazianz. Orat. supra laudata, n. 24. seu, ante finem, Sororem suam laudat, quod tandem maritum Deo lucrata sit: Merito dicitur Eccles. 6. 1. *Mulieris bonae beatus vir*. Et quidem minimi penditur mulier bona, si in viro *corporis capsulam diligens, animae aurum, quod in eo reconditur, non adtendit*: ut gravissime scribit, & probat Nicolaus 2 ad Reginam Galliae: seu, Petrus Damiani ex eodem, l. 7. Epist. 9.

(b) *Ut nullam de hac re &c.* = Et quidem poterat de re tali aeri zelo virum perstringere, eiusdem Augustini iudicio, qui Serm. 392. (Alias, Homil. 49. inter 50.) c. 4. ita praedicat = Nolo talem patientiam habeant Christianae mulieres: prorsus zelent viros suos, non propter carnem suam, sed propter animas illorum. Omnino ergo moneo: ego praecipio, ego iubeo, Episcopus iubet, Christus in me iubet .... nolite permittere viros vestros fornicari. Interpellate contra illos Ecclesiam. Non dico iudices publicos, non Proconsulem, non Vicarium, non Comitem, non Imperatores, sed Christum. In ceteris omnibus ancillae estote virorum vestrorum, subditae ad obsequium &c. sed ubi ventum fuerit ad illud negotium ubi vos Apostolus aequavit, dicens, Uxori vir debitum reddat, similiter & uxor viro .... Clamate pro re vestra] Plura haud dissimilia pro viris cum feminis colligi possunt ex conclusione morali Homiliae 15. in cap. 4. Epist. ad Ephes. S. Ioannis Crysost. Vide saltem, si vacat, Augustinum Serm. 9. de 10. Chordis (Alias, 96 de Temp.) c. 4. n. 4. Immo detestabilius videtur adulterium in viro, quam in femina; Quod profecto cum hominibus, quorum, iuxta Davidis (1) oraculum, *mendaces* sunt *staterae*, durum ac falsum videri solent, bonum, immo necessarium est Christianorum doctissimi ipsa verba exscribere; inquit ergo lib. 2. de Adulterinis Coniugiis ad Pollentium, cap. 8. = Sed cum haec eis dicimus, non solum nihil volunt detrahere severitati, sed irascuntur insuper veritati & loquuntur, atque respondent: Sed nos viri sumus. An vero sexus nostri dignitas hanc substinebit iniuriam, ut cum aliis feminis praeter uxores nostras si quid admittimus in luendis poenis mulieribus comparemur? Quasi non propterea magis debeant illicitas concupiscentias viriliter frenare, quia viri sunt: quasi non propterea magis debeant mulieribus suis ad virtutis huius exemplum se praebere, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant libidine superari, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant lascivienti carni servire, quia viri sunt! Et tamen indignantur, si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis poenas, cum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet & virtute vincere, & exemplo regere feminas. Christianis quidem loquor, qui fideliter audiunt, *Caput mulieris vir* (2): ubi se agnoscunt duces, illas autem comites esse debere. Et ideo cavendum viro illac ire vivendo, qua timet ne uxor sequatur imitando. Sed isti, quibus displicet, ut inter virum & uxorem par pudicitiae forma servetur, & potius exigunt, maximeque in hac caussa mundi legibus subditi esse, quam Christi, quoniam iura forensia non eisdem quibus feminas pudicitiae nexibus viros videntur obstringere: legant quid imperator Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non praebuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse convicerit. Nam supradicti Imperatoris haec verba sunt, quae apud Gregorianum (3) leguntur. *Sane*, inquit, *meae litterae nulla parte caussae praeiudicabunt. Neque enim si penes te culpa fuit, ut matrimonium solveretur, & secundum legem Iuliam Eupasia uxor tua nuberet: propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos in-* qui-

(1) Psal. 61. 10.
(2) Ephes. 5. 23.
(3) Gregoriani vix aliqua nunc superstat fragmenta, inter quae illa cernitur Antonini constitutio, totidem verbis & ex hoc ipso Augustini libro, credimus, illuc adiecta. Eius pars habetur etiam apud Ulpianum §. 3. lib. 13. de Adult.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ *quirere, an tum tu pudice viveres, illi* „ *quoque bonos mores colendi auctor fui-* „ *sti. Periniquum enim mihi videtur es-* „ *se, ut pudicitiam vir ab uxore exi-* „ *gat, quam ipse non exhibet: quae* „ *res potest & virum damnare, non ab* „ *compensationem mutui criminis rem in-* „ *ter utramque componere, vel caussam* „ *facti tollere*. Si haec observanda funt „ propter decus terrenae civitatis &c] Et cap. 20. = Haec autem me de u- „ troque fexu memineris dicere, fed „ maxime propter viros: qui propte- „ rea fe feminis fuperiores effe arbitran- „ tur, ne pudicitia pares effe dignen- „ tur: in qua etiam praeire debue- „ runt, ut eos illae tanquam fua capi- „ ta fequerentur &c. Neque enim car- „ nem non habent feminae, quibus vi- „ ri aliquid tale nolunt licere, quasi „ eis quia viri funt liceat. Sed abfit „ hoc a meliori fexu, ut tanquam ho- „ nori debeatur, quod pudori detrahi- „ tur, cum honor iuftus virtuti, non „ vitio debeatur. Quin immo &c.

Ut autem ad rem noftram redea mus, praefens Auguftini teftimonium o- ftendit Monnicam non tam corpus, quam animam fui viri quaefiiffe. At inquies: Cur carnali peffumdato ; nec divinum zelum Monnica exferuit? R. Patet ex contextu: Attendebat ut cum Chriftia- na religione continentiam induerct. Vix enim multis iurgiis, & fimultatibus vi- ri ferocis, & idololatrae impudicitiam coercuiffet.

(*c*) *Sicut benevolentia praecipuus, ita ira fervidus*. = Ita paffim expe- rientia tefte. Quod Caefar Spetianus S. Caroli Borromaei minifter, Navarrae, & inde Cremonae patriae fuae epifco- pus &c. vir prudentiffimus, non femel laudatus, monito 3. his verbis obfer- vat = Nell'eleggere padroni, fi deb- „ bono fuggire più quelli, che fono „ volubili, che tutti gli altri, perchè „ con quefti non vale induftria, o pa- „ zienza a fodisfarli, come fi può fa- „ re co' collerici, che colla pazienza fi „ vincono, e con loro fopportando, fi „ guadagna affai; Imperciocchè i colle- „ rici fono naturalmente amorevoli] Et monito 146. *Si fuol dire che l'uomo collerico è amorevole, ed è vero in mol- ti*. Cuius rei naturalis Philofophia plu- res rationes, vel cauffas exhibet. In- genuitas etiam iram comitari folet; quod nempe magnus fervor quafi ebulliens, pectoris arcana foras propulfet. Quan- quam fat erat dixiffe; hominem fervi- dum effe benevolum, iuxta illud Mo- noftich. Trochich. *Falfitas, affectioque nunquam eandem habent domum*. Solent etiam magna ira ferventes homines fe- re in ictu oculi manfuefcere. Unde mirum eft, & fere fcenae fimile: ip- fum eumdem, qui diftricto gladio te minabatur confodere: mox proiecto fer- ro, ambobus te amicis brachiis ample- cti. Ceterum, ut ad primum redeamus fidelitatem benevolentiamque fervori iun- gi, in brutis etiam experiri eft.

(*d*) *Quibus ancillae factae effent*. = Id quidem feminis inculcandum; Genef. enim 3. 16. & 1. Cor. 14. 34. infinua- tur. Sed interim viri haud nimis ex- tollantur; neque enim uxor omni mo- do ancilla, cui velut mancipiis, aut vul- garibus fervis maritus dominetur; Di- citur quippe Gen. 2. 18. *Non eft bo- num effe hominem folum: faciamus ei adiutorium fimile fibi*. Et 3. 12. *Mulier, quam dedifti mihi fociam*. Sit uxor an- cilla: at etiam focia, quae e viri co- fta, non pedibus educta eft.] Et quidem in utroque coniuge fidei thori iura pa- ria effe, immo adulterium in viro ma- gis intolerabile ex Aug. vidimus fupra; licet feminae fufpecta fides flamma, & ferro expietur; virorum autem manife- fta adulteria, aliquot uxorum querelis deleantur, & non raro etiam prorfus impune graffentur; quod durum, bar- barum, ac fumme iniuftum eft. Quae- dam habet Bafilius Homil. 7. in Exa- mer. quae favere videntur viris, puta quod toleraudi fint licet *afperi temu- lenti &c.* At eadem ipfa obfervat in favorem mulierum Hyeronimus in cap. 19. Matth. Ut praetereamus Ethnicos, puta Quintilianum feniorem 259. Liban. declam. 6.

II. Ex iis quae hic fequuntur: *Nun- quam fuiffe auditum &c.* & ex aliis, quae habentur cap. XI. *Quia enim valde concorditer vixerant &c.* Nimis pinguis erroris arguitur P. Liborius Si- nifcalchus Iefuita (qui fcripfit an. 1732.) qui in Oratione panegyrica pro S. Mon- nica punct. 2. haec habet. = Era que- „ fti (*Patritius*) fiero di genio, afpro „ di tratto, e barbaro di coftumi; fen- „ za pietà, fenza humanità altro non „ faceva di continuo, che caricarla di „ villanie, fpaventarla con minacce, „ e tormentarla con batriture; e qua- „ fi non baftaffe egli folo, animava co' „ fuoi furori gli sdegni della fuocera, „ e gli oltraggi delle ferve &c. „

Socrum etiam fuam &c. = Qui ut Monnicae focrus iniquorum fufurris ir- ritari poffunt, audiant graviffimum mo- ni-

nitum S. Isidori Pelusiotae Epist. 90. ad Marcianum Presbyter. = Rumigerulis „ aures ne praebeas. Si enim accusatoribus facile credas, nunquam deerunt homines mendaces, & fingentes. „ Sed si placet, aures incorruptas praebe, & defendet sese egregie qui calumniis oppressus est, & dolorem frustra erga illum conceptum, in ipsos convertes. „

(e) *Per acida colloquia cruditas exhalatur odiorum*. = Omnino cum Basil. Lov. Som. Wangn. BB. ita legendum; non ut Vet. Am. Bad. Er. plures MSS. a BB. visi, nec non MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. Car. & 2. S. Cr. *crudelitas exhalatur &c.* Cum enim, ut conjicimus, librarii metaphoram non adtenderent, ex indigestione depromtam, in qua ciborum cruditas ructatibus exhalatur, verbo, *cruditas*, substituerunt, *crudelitas*, quod verbum sequenti, *odiorum* magis aptari videbatur.

Parvum hoc bonum &c. = Immo si rem haud frequentem pluris pendimus: bonum istud, quod rarissimum est, maximum iure appellabimus. Qualia arcana etiam summo secreto commissa, non sensim in omnium notitiam vadunt? Equidem qui velut prudentes habentur, non mox, & omnibus acceptum secretum produnt; Sed aliquo elapso tempore, opportuna occasione data, uni vel alteri amico; Hic inde aliis: usque dum tandem quod pectoris abysso commissum erat, integrae civitati manifestum fiat. Et non raro contingit, quod abs risu spectari non potest, omnibus rem manifestam esse: at singulis alti secreti pacto traditam. Qui pandendi secreta febri laborant, aut semper, aut certe plerumque instabili, & levi mercurio praediti sunt, quo arcani ponderi succumbentes, eo se manifestatione exonerant. Haec iudicio nostro est potissima pestis, quae mortalium, maxime in communi viventium venerandum amicitiae foedus, mutuam benevolentiam, pacem deturbat, frangit, depopulatur.

(f) *Sed etiam quae non dicta sunt, addere*. = Hoc autem vitium (licet non infrequens) non humanum, sed diabolicum est. Cur siquidem non est diabolicum, quod nedum pacem non servat: sed mentitur ut frangat? Iniquae impudentis linguae damna insinuantur saepe in Divinis scripturis, maxime in Iacobi Canonica. Acerrimis declamationibus vero perstringuntur a Patribus: ex quibus sat erit interim, si per otium licet, Valerianum Cemeliensem, (qui floruit an. 439.) vel Cemelensem episcopum, Homil. 5. de Oris insolentia consulere.

Cum contra homini humano &c. = sequimur BB. qui admonent = Sic legendum videtur iuxta melioris notae „ codices. In editis porro legebatur, „ *animo humano*.] Editis suffragantur Vet. MS. S. Mar. Ricar. & 2. S. Cr. At placuit selecta lectio, quod S. D. libenter ex similitudine verborum laudat. MS. S. Mar. Car. & Fes. simpliciter, *cum contra homini parum &c.*

(g) *Erat etiam serva servorum tuorum*. = Puta Ambrosii, & similium. Ut & hac ratione Dei serva esset, inque eius dominium iret; bene siquidem in elementis philosophicis, de Cive cap. 8. de Iure Dominorum in servos, n. 6. dixit Thomas Hobbes, vel Hobbius, pessimus quidem theologus, sed non imperitus philosophus. *Quoniam ergo & servus ipse, & ea quae habet, omnia Domini sunt &c.* Obsequium erga Dei servos pietatis in eumdem Deum abundantia gignitur. Sic pariter in naturalibus: cum aliquem ardenter diligimus, eius etiam consanguineos, & amicos obsequio intuemur. Quia vero nostro hoc saeculo caritas in Deum refriguit: hinc & eius servi, atque ministri, contemnuntur.

Inde S. D. Matrem laudat ex iis, quae in vidua exigit Apostolus 1. Tim. c. 5. Et hoc autem caput fere integrum exscribit Mayro flosculorum collector: & inde concludit: *Ex quibus dictis accipiuntur exempla optima ad mulieres honestas istius foeminae exemplo hortandas, de qua circa finem libri sic concludit*: sic ergo in pace &c. Quid ex hoc labore lucremur, non video.

CA-

(1) Haeret. Obiit die 4. Decem. an. 1679. aet. 91.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Exhibet exacte suum cum Matre colloquium, huius obitus die imminente, in fenestra ad faciem orti posita, de divinis rebus mira suavitate habitum. In eo vitae praesentis vanitate contemta, alterius maiestas discussa est; factusque insignis ex sensibilibus ad superiora progressus. Et tandem de summo mysticae cognitionis gradu disputatum; Quid nempe si non aenigmate, non sensu, non creatura ulla interpositis, recta mens ad divina rapiatur? Inde Mater Filio de suis iam nimis erumpentibus in aeternam vitam flammis: quamque se praesentis huius taederet.

I. IMpendente autem die (*a*), quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noveras ignorantibus nobis, provenerat (ut credo) procurante te occultis tuis modis, ut ego & ipsa soli staremus incumbentes ad quamdam fenestram, unde hortus intra domum quae nos habebat prospectabatur, illic apud Ostia Tiberina, ubi remoti a turbis, post longi itineris laborem (*b*) instaurabamus nos navigationi. Colloquebamur ergo soli valde dulciter, & praeterita obliviscentes (*c*), in ea quae ante sunt extenti, quaerebamus inter nos apud praesentem veritatem quod tu es, qualis futura esset vita aeterna sanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit (1). Sed inhiabamus ore cordis in superna fluenta fontis tui, fontis vitae qui est apud te (2), ut inde pro captu nostro adspersi, quoquo modo rem tantam cogitaremus.

II. Cumque ad eum finem sermo perduceretur, ut carnalium sensuum delectatio quantalibet, in quantalibet luce corporea, prae illius vitae iocunditate non comparatione, sed ne commemoratione quidem digna videretur; erigentes nos ardentiore affectu in idipsum perambulavimus gradatim cuncta corporalia, & ipsum caelum, unde sol & luna & stellae lucent super terram. Et adhuc adscendebamus interius cogitando, & loquendo, & mirando (*d*) opera tua, & venimus in mentes nostras, & transcendimus eas, ut adtingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israel in aeternum veritatis pabulo, & ubi vita sapientia est, per quam fiunt omnia ista & quae fuerunt, & quae futura sunt; & ipsa non fit, sed sic est ut fuit, & sic erit semper; quin potius fuisse, & futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam aeterna est. Nam fuisse & futurum esse non est aeternum. Et dum loquimur & inhiamus illi, adtigimus eam modice (*e*) toto ictu cordis, & suspiravimus, & reliquimus ibi religatas primitias spiritus, & remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum & incipitur & finitur. Et quid simile Verbo tuo Domino nostro in se permanenti sine vetustate atque innovanti omnia (3)?

III. Di-

(1) 1. Cor. 2. 9.
(2) Psal. 35. 10.
(3) Sap. 27.

III. Dicebamus ergo : si cui sileat tumultus carnis , sileant phantasiae terrae (*f*) & aquarum & aeris , sileant & poli , & ipsa sibi anima sileat, & transeat se non se cogitando , sileant somnia & imaginariae revelationes , omnis lingua , & omne signum , & quidquid transeundo fit, si cui sileat omnino ; quoniam si quis audiat , dicunt haec omnia . Non ipsa nos fecimus , sed fecit nos qui manet in aeternum . His dictis si iam taceant , quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea , & loquatur ipse solus , non per ea , sed per se ipsum , ut audiamus verbum eius , non per linguam carnis , neque per vocem Angeli, nec per sonitum nubis (*g*), nec per aenigma similitudinis , sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos , & rapida cogitatione adtigimus aeternam sapientiam super omnia manentem; si continuetur hoc, & subtrahantur aliae visiones longe imparis generis , & haec una rapiat , & absorbeat , & recondat in interiora gaudia spectatorem suum , ut talis sit sempiterna vita , quale fuit hoc momentum intelligentiae (*b*) , cui suspiravimus ; nonne hoc est , Intra in gaudium Domini tui (1)? Et istud quando? An cum omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur (2)?

IV. Dicebam talia , & si non isto modo & his verbis , tamen Domine tu scis quod illo die cum talia loqueremur , & mundus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis, tunc ait illa : „ Fili , quantum ad me adtinet , nulla iam (*i*) re
„ delector in hac vita . Quid hic faciam adhuc , & cur hic sim
„ nescio, iam consumta spe huius Saeculi . Unum erat propter
„ quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam , ut te Chri-
„ stianum catholicum viderem prius quam morerer . Cumulatius
„ hoc mihi Deus meus praestitit , ut te etiam contemta felicitate
„ terrena , servum eius videam : quid hic facio ?

(*a*) *Impendente autem die &c.* = Bollandi continuator cap. 9. signo f. ad haec verba ita loquitur. = Praeter„ mittere tamen nolui colloquium sancti, „ cum matre , quod aliqui ex eo pro„ bare contendant, sanctum Augustinum „ in raptu vidisse essentiam divinam . „ At cum plerique Patres , & Theologi „ id ne de Moyse quidem , aut Paulo „ admittant , pro quibus tamen solidio„ ra in sacris litteris fundamenta haben„ tur, videant illi quomodo eruditis „ opinionem suam probare possint ex „ loco satis obscuro , & qui varias pa„ titur interpretationes .] Idem & iudicium nostrum , ut inferius magis explicabimus .

Ubi remoti a turbis . = Ludovicus ab Angelis lib. 4. de Vita, & Laudibus S. D. c. 8. ita haec verba excipit . „ Quia scilicet in eremo habitabant in „ cellula : de qua Gersonius mentionem „ facit , dicens , quod Augustinus piae „ matris Monnicae prosecutus fuerit pu„ blice siccis oculis occulte lacrymosis : „ *Ipse solus in cella sua* .] Nisi de verbis quaestio sit , commentarius iste minime nobis adridet ut domus navigationem adtendentis , fuerit Monachorum coenobium cum veris & propriis cellulis.

(*b*) *Post longi itineris laborem &c.* = Ex hoc loco innumeri auctores arguuntur , qui opinantur , immo exploratum credunt , Augustinum e Madiolano Romam , ex hac Ostia Teberina petiisse . Mille passus sexdecies repetiti haud longum iter conficiunt , quodque magna lassitudo sequatur . Recta igitur Mediolano Ostia petiit ; Matre autem defuncta , Romam rediit ; quod ultimo huius libri commentario latius expendemus . Sed & ex hoc eodem loco quod plures alii historici scribunt , delendum est ; nempe Augustinum aut commodam navem , aut tempus navigationi opportunum apud Ostia praestolatum ; Non quidem

(1) Matth. 25. 23.

(2) 1. Cor. 15. 51.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

dem hisce caussis ab itinere supersed t: sed ut ipse fatetur, ut se instauraret &c.

(c) *Et praeterita obliviscentes &c.* = Ex illo Pauli loquitur Philipp. 3. 13. *Quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero, quae sunt priora extendens meipsum*. Praeterita temporalia sunt, quae vix accedunt, & mox abeunt: Antepofita vero sunt aeterna, quae eamdem faciem semper, & constanter ferunt. Unde Boethius lib. 3. de Consolatione prosa 2. sic aeternitatem definivit: *Interminabilis vitae tota simul, perfectaque possessio*. De quo etiam vide, si placet, S. Thom. in 1. Distinct. 8. q. 2. ar. 3. & Distinct. 19. q. 2. ar. 1. & 1. p. q. 10. ar. 1.

(d) *Et loquendo, & mirando &c.* = Vet. Er. Lov. Wangn. Som. MS. S. Cr. *loquendo te*. Sed abest particula, *te*, a BB. eorumque MSS. nec non a 4. Med. 2. S. Mar. Ricar. Fes. Car. & 2. S. Cr. quanquam enim in optimo primo posita sit particula, tamen eadem manu delenda insinuatur. Iure autem, nec enim necesse erat nominare Deum, de quo integer dialogus.

Sic bene per gradus: Sole, Luna, Stellis, ceterisque transcensis creaturis ad Deum: iuxta illud Orphaei: *Et solum Regem formatorem adspice mundi* = *Unicus ac sibi perfectus sunt omnia ab uno*. Quod fusius Aratus:

„ Ille qui caelo defixit signa superno
„ Partitis astris, stellasque providit in
„ annum
„ Quae tempestates homines, & signa
„ docerent.
„ Ut firma in terris essent certo or-
„ dine cuncta
„ Hinc primos illi, extremosque adhi-
„ bemus honores.

(e) *Adtigimus eam modice*. = Quid adtigere? Caelitum felicitatem. Haec enim verba eorum relativa sunt: *Ut adtigeremus regionem ubertatis indeficientis*. Unde & Bollandi continuator signo. g. *Nimirum coelestem beatitudinem de qua loquitur*.

Et suspiravimus. = Ita communiter editi, & MSS. a BB. visi, nec non MSS. duodecim Etruriae. At Corbeiensis codex BB. testibus, *susum spiravimus*. Quae tamen discrepantia tantummodo Grammaticae est; *Suspiro* enim est quasi, *sursum spiro*; *Sursum* autem apud nonnullos antiquos legitur, *susum*. Cat. cap. 157. *Ita subducito susum animam, quam plurimum poteris, in triduo polypus excidet*. Vet. *ispiravimus*. Ubi nos initio commentarii, *adtigimus*, Som. Wangn. & 4. MSS. a Lov. visi, *adtingimus*: equidem non intoleranter.

(f) *Sileant phantasiae terrae*. = Solvit hoc aenigma *Pherepon*us, talia oracula fundens: *Hoc est species omnium rerum terrestrium, quae sese animo nostro affert*. *Lib. 3. c. 6. §. 10. De iis Lucretius Lib. 4.*] Phantasias terrae esse species, phantasmata inquam, imagines terrae, hoc est terrenarum rerum: quis non loquente Pherepono, de tot arcanis obmutescente, deprehendere poterat? Necessum etiam erat Lectorem ad impium Poetam amandare, ut ab eo de *speciebus rerum terrenarum*, verbis pueris notissimis, rebus, quas passim ex[illegible]mur, quidquam audiret.

(g) *Nec per sonitum nubis*. = Et hoc arcanum dilucidat *Pherepon*us inquiens: *Hoc est, vocem e nube emissam: qualem audivit Moses*. Sed legitur etiam Matt. 17. 5. *Et ecce vox de nube dicens. Hic est &c.* Quod & alibi habetur. Haec quia nota, & nimis frequentia in sacris historiis omittimus. At *Pherepono*, qui unum aperire voluit, onus incumbebat etiam de ceteris divinae revelationis instrumentis dicere; *non per linguam carnis, neque per vocem Angeli &c.* Quod autem supra inquit Augustinus: *Non ipsa nos fecimus &c.* ex illo Psalmi 99. est: *Ipse fecit nos, & non ipsi nos*.

(h) *Quale fuit hoc momentum intelligentiae &c.* = Bollandi Continuator cap. 19. supra laudato, signo, *b*, verba haec ita dilucidat. = Ex hoc maxime „ loco evincere conantur Sanctum vi- „ disse essentiam divinam; Verum non as- „ serit Augustinus, saltem clare intelli- „ gentiam illam in omnibus similem fuis- „ se intelligentiae beatorum, seu fuisse „ intuitivam, ut loquuntur theologi. „

Ita gravis, & prudens Iesuita. At Gabriel Vasquex eiusdem instituti Theologus non ita modestus, tom. 1. par. 1. Disput. 56. c. 2. obiicit sibi Augustini testimonium ab illis verbis, *Si continuetur hoc &c.* usque ad posteriora, *Domini tui*: & ita resolvit. *Sed certe Augustinus dulcedines visionis captus, putavit se Deum vidisse; aut ut magnitudinem contemplationis, & extasis, quam expertus fuerat, extolleret, eam comparavit aeterno gaudio &c.*

B. Quasi de pia utique, sed nimis bona muliercula loqueretur? Visionem Di-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Divinae eſſentiae raptim, & momento factam alicui viventium Sanctorum concedere, aut abſurdum prorſus eſt? aut non quidem abſurdum, ſed tantum liberum, occurrentibus magnis momentis? Si poſterius hoc: facile evinci poterit, bonum illud haud temere Auguſtino datum magnae ſanctitatis viro, Chriſtianorum autem doctiſſimo: cui ſcilicet, poſt Apoſtolos, primum in Chriſtiana ſchola ſubſellium debeatur; & Monnicae matri eiusdem, feminae ſanctiſſimae, ad Caelum, ad viſionem ſcilicet perfectam propoſito conſtanterque tenendam iamiam evolanti. Si autem abſurdum dicas homini non Apoſtolo honorem tantum concedere: quibus anguſtiis angeris, ut Doctorum ſummum mulierculae compares, cum non uno modo eiuſdem verba tutiori doctrinae aptare poſſis? Sat enim ſunt quae Bollandi continuator obſervavit. Addimus tamen ulterius; Dixit S. D. in fine n. 1. *pro captu noſtro adſperſi, quoquomodo &c.* Sub finem n. 2. *adtigimus eam modice &c.* Haec veroſimiliter innuunt viſionis umbras quaſdam, imperfectoſque modos. Cumque hoc loco, quem dilucidamus, dicat Auguſtinus, *ſi contineatur hoc &c. ut talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum &c. nonne &c.* ſatis coniicere poſſumus ipſum conditione loqui, & per hypotheſim.

II. Ceterum ut quidquam de celebri quaeſtione hic a Bollandi continuatore ſuſcitata dicamus: Auguſtinus claram Dei viſionem Moyſi, & Paulo haud renuit concedere lib. 12. de Gen. ad Litt. c. 27. & Epiſt. ad Paulin. 147. (Olim, 112.) cap. 13. Immo ut plura paucis habeas, accipe verba eximii Theologi Rabaudy ord. Praedicat. in Academia Toloſ. quondam Anteceſſoris, qui t. 3. Exercit. Theologic. &c. Exercit. 3. cap. 1. de Poſſibilitate, ac modo Viſionis beatae, ſect. 4. *Utrum aliquis in hac vita poſſit videre, aut de facto &c.* haec habet = Circa illam autem diviſi ſunt tam Patres, quam „ Theologi, ſaltem quod ſpectat ad „ Perſonas, quibus de facto hic in via „ privilegium videndi Deum fuit con„ ceſſum; Moiſi enim ac D. Paulo il„ lud cum S. Auguſtino tribuunt SS. „ Baſilius, Ambroſius, Anſelmus, ac „ Ven. Beda. Parentem ſuum, ac Ma„ giſtrum, ſequitur S. Thomas locis „ infra referendis, ac tota eius Scho„ la, ſi forte Sylvium excipias, in hoc „ Eſtio obſecundantem. Praeter Thomi„ ſtas, pro eadem ſententia citantur „ Abulenſis, Ricardus, & Durandus. E „ contra vero SS. Cyrillus, Hieronymus, „ Chryſoſtomus; & quidam alii, quos „ ex Theologis inter alios ſequuntur „ Molina, Suares, Granados &c. tale „ privilegium Moiſi, & Paulo denegant. „ Pro iſta ſententia ſtant hodie Iueni„ nus, & Lherminieus.] Et paragr. 1. in Concluſ. *Purus homo quamdiu eſt in via, non poteſt citra privilegium Deum per eſſentiam videre. Tale autem privilegium fuiſſe Moiſi, & Paulo conceſſum videtur probabilius.* Denique poſt initium ita loquitur. = Secunda pars conclu„ ſionis eſt aperte de mente Auguſtini, „ ut teſtis eſt D. Thomas mox referen„ dus, qui ut in ſubiecta materia inquit „ noſter Cardinalis Capiſuccus Tomo 1. „ ſuorum Operum Theologicorum Con„ trov. 20. quaeſt. unica Parag. 4. *Fuit „ utique in eiusdem Auguſtini doctrina „ verſatiſſimus, nec ullus ipſum ſupra „ Thomam intelligere credendus eſt.*]

Vide etiam Vener. P. N. Thomam a Ieſu Hiſpanum inſignem Myſticae Theologiae Doctorem qui in Opere poſthumo, Diſp. 5. cap. 1. Auguſtinianam ſententiam late confirmat. Idem autem Diſp. 1. *de Natura, Subiecto, Cauſis, ac diverſis Raptus Speciebus*, cap. 14. in reſponſ. ad obiect. 2. contra aſſert. I. & Diſp. V. de *Raptu Pauli &c.* cap. 2. ultimo Praenot. velut admodum probabile docet aliquoties Beatificam Viſionem conceſſam Virgini. Nos vero arbitramur, non admodum probabile, ſed fere certum, non aliquoties, ſed frequenter conceſſum Numinis Matri id ſolatii ac honoris.

(*l*) *Nulla iam re &c.* = Chriſtianae perfectionis aut ſummus gradus, aut magnum inditium. Simile quidquam refert Gregorius Nazianz. Orat. 11. de ſorore ſua Gorgonia mort. proxima, n. 25., ſeu ante finem. Iam autem Monnica ſimile quidquam meditabatur (1). *At brevi e terra ſperamus ſcandere in auras.* Verba huius cap. paenultima; *Servum eius videam*, utpote admodum inuſitata & arcana dilucidare voluit *Pherepontus* peregrino hocce commentario: *Hoc eſt, coelibem vitam agere aggreſſum. Sic paſſim Auguſtinus κατ' ἐξοχὴν Eccleſiae miniſtros ſervos Dei vocat, ut ſupra vocatur Monnica ſerva ſervorum Dei* §. 22.

Mmmm Ser-

(1) Svid e Sybill.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Servum Dei non tantum caelibatum colentem, sed quemcunque hominem peculiari modo Deo addictum appellari ratione forte, & exemplo tibi possem ostendere (1). Sed quidquid sit de hoc; quum apud vetustissimos Ecclesiae Patres, & etiam in prioris Foederis paginis plures homines *Dei servi* appellentur: vide qua polleas fronte, qui alibi in caelibatum debaccharis!

Iterum vero, ut etiam alibi, quaero à te, quid iniquam tuam mentem in tantam quoque insaniam deportaverit, ut non semel, sed plusquam centies laureolam in mustaceo quaesieris? iactans nempe aliquot verborum Graecorum cognitionem ubi necessitas nulla postulabat? Mordens tu verba cap. 4. lib. 2. contra Academ. *Sine metro*: haec in Augustinum evomuisti: *In ambiguitate ludit Augustinus, nec interea praetermittit occasionem pauca verba Graeca, quae norat, proferendi*. Iam ex ore tuo te iudico, iuxta illud: *Unusquisque iudicat secundum quod est affectus*. Et quidem haec suspicio, quae in te optime, nullo modo in Augustinum quadrat. S. Doctor enim ex necessitate, vel ad maiorem aut eruditionem, aut sermonis ornatum Graeca verba interponit. Ubique modestiam spirat, ut dicatur passim, *Doctorum modestissimus*. Graecae linguae cognitionem saepe aut dissimulavit, aut (ut suo loco fuse expendam) mirum in modum depressit. Nunc ad caussam tuam *Pherepone*: Tibi ad ornatum paginas has Graecis verbis onerare non licuit, adeo enim eorum levamini studuisti, ut innumera gravissima dogmata, & implexa aenigmata prorsus intacta reliqueris. Omnium Eruditorum, etiam ex iis, qui in Ecclesiam Catholicam, & Patres maledicta scripsere iudicio, tanto fastu ubique, ad omnia ingrederis, tanta superbia tumes, ut videaris, & iure dici possis, *humani generis Lucifer*. Et in his denique ad Augustini aurea scripta morsibus, & in aliis tuis paginis iratis diis signatis millies Graecae linguae summam, consummatamque peritiam tibi tribuisti, iactasti praedicasti.

II. Quoniam vero coelibatus memoriam excitavit hoc loco *Pherepone*: me continere non possum, quin praestantissimum, achilleum, & novum ab ipso contra eiusdem virtutis splendorem excogitatum argumentum Lectorum oculis sistam, & iustis laudibus efferam. In Animadvers. ad cap. 12. lib. de Sancta Virginit. in Coniugii laudes, velut in eius vitae, cui plurimae coronae debeantur, totus effunditur; Inde ita sibi obiicit, atque respondet. = Atqui, inquies, „ coelibes spernunt voluptatem, qua in re „ magno animo opus est. Verum si ea „ sunt temperatione corporis, ut coniugium non possint non appetere, male „ faciunt qui ab eo abstinent; nam *melius est nubere, quam uri*. Quod si „ natura frigidiores nullo eiusmodi appetitu tententur, exigua sane virtus est „ ab eo abstinere, quod minime cupias. „

℟. An mimus leviores gerras eructare poterat? Ita philosopharis qui sub finem Praefat. ad t. 12. seu ad tua in Augustinum convicia solita modestia praedicasti: *Quamobrem & Dialecticam diligenter colui, ne ratiocinando fallerer, &c.* An vero non didicisti ex primis Dialecticae syllabis, a natura ipsa depromtis, in argumentatione terminos distribuendos esse? Et quoniam, ut optime dixit Seneca Epist. 6. ad Lucil. *Longum iter per praecepta: Breve & efficax per exempla*: quid diceres de hoc argumento ad pellendos ab orbe Medicos, & medicinas: Aut extrema desperata infirmitate homo adfectus est; & iam nihil ei proderunt Medici, & medicinae; Aut nulla laborat infirmitate; & iam non indiget Medicis, vel medicinis. Seu, ut ad rem praesentem magis adcedam: Aut Christianus ita ieiunio premitur, ut omnino succumbat; & potest, immo tenetur frangere; Aut nullo modo praemitur; & *exigua sane virtus est &c.* Dicimus ergo, inter eos, qui *coniugium non possunt non appetere*: & alios, qui *nullo eiusmodi appetitu tentantur* (si reperiantur qui ab humanarum infirmitatum omnium fortissima ita prorsus liberi sint,) eos consistere, qui aut nonnihil, aut multum quidem, & si mavis etiam plurimum tentantur, sed tentationem aut vincunt, aut vincere se posse confidunt. Inde, quoniam cum Dialectico egregio disputamus: possumus, atque debemus argumenti, ut loquuntur, suppositum, vel implicitum negare; neque enim solum ex pugna Virginitatis supra Coniugii merita celebrantur, sed & ex candore, liberisque, expeditis, acerrimis ad Divina raptibus, qui non ita in coniugatis, ut in virginibus deprehenduntur. *Volo autem vos*

sine

(1) Idem, & quidem exactius observaverat iam Ioann. Rivius Erem. Aug. qui S. D. vitam Latine scripserat an. 1645.

sine solicitudine esse. Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt &c. Qui autem &c. 1. Cor. 7. a v. 32. Et haec contra hominem, suspsius testimnnio, Dialecticorum omnium oraculum.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

CAPUT XI.

ARGUMENTUM.

Quinque post haec diebus Monnica febri correpta, ultimum summumque prodidit Christianae, tolerantiae, atque fortitudinis experimentum; Praesentibus enim prorsus contemtis, atque aeternis inhians, sepulcri curam omnem abiecit; De eo alterum Filium solicitum acri maiestate deterruit; Suffragia ad altare Domini ubivis gentium pro animae suae expiatione facienda tantum, & anxie postulavit. Usque dum tandem nimis ingravescente morbo, eius nempe die nono aetatis suae anno 56. Augustini 33. Monnicae anima ad tot virtutibus sibi partas aeternas coronas evolavit.

I. AD haec ei quid responderim, non satis recolo. Cum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum aegrotaret quodam die defectum animae passa est, & paululum subtracta a praesentibus. Nos concurrimus: sed cito reddita est sensui, & adspexit adstantes me & fratrem meum, & ait nobis quasi quaerenti similis; Ubi eram? Deinde nos intuentes moerore adtonitos: Ponetis hic, inquit, matrem vestram. Ego silebam, & fletum frenabam. Frater autem meus quiddam (*a*) loquutus est, quo eam non peregre, sed in patria defungi tanquam felicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reverberans eum oculis (*b*) quod talia saperet, atque inde me intuens: Vide, ait, quid dicit? Et mox ambobus: Ponite, inquit, hoc corpus ubicumque, nihil vos eius cura conturbet; tantum illud vos rogo, ut ad Domini altare memineritis mei (*c*) ubi fueritis. Cumque hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit, & ingravescente morbo exercebatur.

II. Ego vero cogitans dona tua, Deus invisibilis, quae immittis in corda fidelium tuorum, & proveniunt inde fruges admirabiles, gaudebam & gratias agebam tibi, recolens quod noveram quanta cura semper aestuasset de sepulcro, quod sibi providerat & praeparaverat iuxta corpus viri sui (*d*). Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, ut est animus humanus minus capax divinorum, adiungi ad illam felicitatem, & commemorari ab hominibus, concessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, ut coniuncta terra amborum coniugum terra tegeretur. Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuae coeperat in eius corde non esse, nesciebam, & laetabar admirans quod sic mihi adparuisset (*e*); tanquam & in illo sermone nostro ad fenestram cum dixit, iam quid hic facio? non adparuit desiderare in patria mori. Audivi etiam postea, quod iam cum Ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de contemtu vitae huius & bono mortis, ubi ipse non aderam; illisque stupentibus virtutem feminae, quam

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

quam tu dederas ei, quaerentibusque utrum non formidaret tam longe a sua civitate corpus relinquere; Nihil, inquit, longe est Deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine saeculi, unde me resuscitet. Ergo die nono aegritudinis suae, quinquagesimo & sexto anno aetatis suae, trigesimo & tertio aetatis meae (*f*), anima illa religiosa & pia corpore soluta est.

(*a*) *Frater autem meus quiddam &c.* = Ita sermonem hunc Fratris innuit Augustinus, ut iure arbitrari possis fuisse implexum, atque tumultuarium: iuxta illud Senecae ad Elviam de consolat. c. 1. *Omnis magnitudo doloris modum excedentis necesse est, ut stylo delectum verborum eripiat, cum saepe vocem quoque ipsam intercludat.* Ex praesenti autem loco mirum fit Martinum V. in Serm. Translationis corporis S. Monnicae, eamdem unius filii matrem appellare, nisi allegorico utatur sermone, unigeniti viduam matrem inspiciens, de qua Lucae 7. a v. 12. aut loquatur moraliter, Monnica enim ita Augustinum dilexit, & curavit, ut unigenitus hic videri posset.

Hic certe Augustini frater, cui nomen Navigius, de quo diximus l. 1. c. 6. D. n. 3. quibus adde lib. de Vita Beata, n. 14. ubi: *Dulcia inquam magis metuere Navigius deberet splene vitioso.* lib. item 1. de Ordine, c. 3. n. 7. *Ergo ubi vidi scholam nostram, quantacumque aderat, nam & Alypius, & Navigius in urbem ierant, etiam illis horis non sopitam &c.* Prorsus autem assentimur pluribus Scriptoribus existimantibus, immo certum habentibus Navigium non quidem cum Augustino, sed cum Matre in Italiam venisse. De quo diximus l. 6. c. 1. C.

Ambrosius Staibanus in Templo Eremit. S. Aug. plura omnino incerta tradit de Navigio; inter alia vero haec habet = Di cui (*cuius Coenobii*) volle Iddio per sua divina disposizione che Navigio succedesse in luogo d' Agostino per Padre, e primo Priore di quella santa famiglia, essendo che eletto al Vescovado, & alla cura pastorale, non potendo per sempre assistere, & esservi colla presenza, ne diede il peso a Navigio suo fratello, che fu l' anno del Signore 394. come scrive Battista Alovisiano: & il medesimo padre nel libro dell' ordine al cap. 2. & in quello della vita beata al principio]

Atqui Baptista Alovisianus ad rem tantam nobis suadendam prorsus invalidus est. Augustinus praeter ea quae mox recitavimus, nec locis laudatis, nec alibi quidquam de Navigio habet. Immo, Fratrem Augustini matrimonium iniisse, & ex eo suscepisse prolem non uno momento probari posse, vidimus l. 1. c. 6. D. n. 3. & velut exploratum scribunt Benedictini lib. 1. Vitae S. D. c. 1. n. 4. Tametsi ingenue fateamur nos, momentum gravissimum, & prorsus ineluctabile, quo manifeste evincatur, solum Navigium fuisse Augustino fratrem, in S. Doctoris scriptis non occurrere.

(*b*) *Vultu anxio reverberans eum oculis &c.* = Haud prorsus ab simile quiddam de S. Theodosio Coenobita, qui vixit annis 105., narrat Sim. Metaphrastes sub finem Vitae apud Laurent. Surium t. 1. die 11. Ianuarii. = *Quin etiam cum quidam senex intensam, ac vehementem vim morbi adspexisset, & ei dixisset: Roga Deum, forte enim malum sic sistetur; non amico, nec benigno, ut solebat, eum adspectu intuens, ne tu mihi, inquit, o Pater quidquam de eo dixeris.*

Sed cur voluit Deus tam longe a patria Monnicam suas relinquere exsuvias? Ne eas, arbitramur, infideles e nostris manibus raperent. Si enim vix magna potentia, & ingentibus sumtibus Augustini corpus recuperavimus; quam facile de altero Matris actum fuisset, cuius fama, non ita ingentibus plausibus, & longe lateque resonabat? Alias vero: quae orbis plagae, ut Romanae, ex quibus *lex, & verbum Domini* (1), tantae feminae exuviis congruebant? Quae iam olim viderat Martinus V. in Serm. Translat. circa med. = Quis vero non hic videat omnipotentis Dei pietatem, misericordiam, providentiam, qui noluerit tam insigni dono Italiam, quin potius terrarum orbem fraudari; non enim facile credo si in Africa diem obiisset, fuisset aliquis], qui beatas cineres collegisset, nec potuisset superesse tot Africae vastationibus tantarum reliquiarum

(1) De Sion egredietur le, verbum Domini de Ierusalem. Mich. 4. 2.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ rum memoria. Non enim servassent „ Matrem, qui Filium iam toto orbe „ notum, si non ante translatus esset „ perdidissent. Quanquam ne in oppido „ quidem Ostiensi tuta fuissent Sanctorum „ ossa, nisi Dominico praesidio essent cu- „ stodita &c. ac sane puto non aliam ob „ caussam servata esse Ostiae ruinarum „ vestigia, quam ut his reliquiis locus „ esset, qui aliquando referret quasi „ pignus per tot annos reservatum. „

(c) *Ut ad Domini altare memineritis mei.* = Et ita factum est: ut ex sequentibus constat. Tanta autem securitate, prope Romam, in Africa educata Monnica suffragia postulat: ut nec ingenii admodum hebetis homo haud statim coniiciat, per totam Ecclesiam id dogmatis tunc probatum, nec recens inductum, sed a maioribus quasi in haereditatem acceptum. Qua ergo fronte Thomas Burnetius Tract. *de Statu mortuorum, & resurgentium*, cap. 4. *Quae futura sit animae conditio dissoluto corpore: sive &c.* paulo post init. blasphemat, aliorum haereticorum magna turba plaudente. = E reformatis Theolo- „ gis non pauci metu Purgatorii, om- „ nem statum intermedium animarum „ quodammodo sustulerunt. Scili- „ cet in evitandis vitiis, saepe incidi- „ mus in illam stultitiam, ut curramus „ in contraria. Satis notum est, Purga- „ torium Pontificium esse inventum hu- „ manum, ad captum populi, & in u- „ sum Sacerdotii accommodatum.] Tametsi cap. 7. *de Iudicio supremo &c.* longe post med. non amplitudine tanta loquatur: *Haec notasse sufficiat ex Patribus usque ad Augustinum: quo tempore degenerare coepit haec doctrina de purgandis Animabus in supremo Igne, & in die Iudicii. Degenerare inquam coepit in Purgatorium spurium, & adulterinum &c.* Primis simillima effutierant Philippus Melanchthon *de Ecclesia*, Mornaeus in Praefat. ad *Ecclesiae Rom. Sectatores*, & alii. Ioannes Calvinus autem rem nihil prorsus dissimulare voluit, sed tantum livide carpere, & quidem audacissime; Unde lib. 3. *Institutionum*, cap. 5. paragr. 5. *Monicam matrem suam in libris Confessionum Augustinus narrat, vehementer rogasse, ut sui memoria in peragendis mysteriis fieret ad altare. Anile scilicet votum, quod filius non exegit ad normam Scripturae, sed pro naturae affectu probari aliis voluit.* Quo etiam respiciunt eiusdem lib. c. 20. sect. 20. eructatae blasphemiae, esse nempe Augustini scripta, *falsa &c. plusquam anilia deliramenta &c. hominem, quem decrepitae vetulae moveant desideria &c.* Fulco in Confutatione Purgatorii pag. 78. 161., & 194. *Ex caecitate eam defendit*: Augustinus nempe pro defunctis orationem. Vide etiam, si placet, Martinum Bucerum (qui obiit an. 1551. aet. 61.) impium ex Dominicanorum castris transfugam, qui in 4. Evangel. in c. 12. Matth. pag. 311. mitius loquitur. Brentium cum suis in Confess. August. Plessaeum l. 3. c. 9. pag 456. lin. 31. & c. 11. pag. 497. lin. 43.

Non expedit hic polemicam disputationem texere. Suffragia defunctis iure exhiberi omni argumentorum genere evincunt Polemistae opportunis locis. Impiam superstitionem Matri haud indulsisset Augustinus, qui leves eiusdem maculas orbi aperuit, atque damnavit. Omnibus etiam diligenter adtentis, manifestum fit, ut initio observabamus, Matrem, & Filium id dogmatis & a communi Catholicorum tum viventium sensu, & ab atavis accepisse. Poterat Filius etiam maximo dilectionis excessu Matri connivens, clam eam errorem edocere: eumque inde silentio perpetuo sepelire. Cur nemo aut ex Romanis, aut ex Africanis partibus, aut zelo, aut etiam livore contra novum dogma reclamavit? Contra dogma inquam in his Confessionibus omnium populorum manibus tritis scriptum praedicatum? Ceterum audaciam illam Patribus caecitatem exprobrandi castigavit iam in Iuliano saepe Augustinus lib. 2. contra eumdem; Quem in hoc bene imitatus Whitgiftus Anglo-Calvinista contra Carterovitum Puritanum, seu Conciftorialem lib. 1. c. 27. pag. 341. auream hanc orationem cunctis haereticis, & ipsi auctori saepe obiiciendam fudit. = Hactenus nunquam viri in Ec- „ clesia docti extiterunt, priusquam di- „ sciplinae Genevensis axiomata a vobis „ o Puritani, prodita sunt? Ante vos „ exortos sapientia extincta est? Rectius „ vos quod Apostolorum tempore credi- „ tum, aut factum fuit intelligitis, quam „ Patres illi Apostolorum successores? „ Veteres illi, & antiquissimi maxima „ salutis nostrae mysteria adversus tot „ pestilentes proximorum saeculorum hae- „ reses tueri, & propugnare potuerunt, „ & externam Ecclesiae politiam interim „ ignorabant? Distinctionem trium per- „ sonarum in beatissima Trinitate tenue- „ runt: & distinctionem inter Episco- „ pum, & Presbyterum, quam in Ec- „ clesia sua continuanda Christus posue- „ rat assequi nescierunt? An tenebrae

„ quas

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ quas ſuperbia generat, ita in lucem „ verſae ſunt, & lux quae in veteribus „ Patribus eruditione, & ſanctitate con„ ſpicuis toto orbe refſplenduit, ſic in „ tenebras converſa eſt, ut videat „ Carterovitus, Tranerſius, Fenic„ cus, & alii huiuſmodi Puritani, „ qui vix umbram eruditionis habent; „ Irenaeus autem, Tertullianus, Cypria„ nus, Ambroſius, Hieronymus, Chry„ ſoſtomus, Auguſtinus, Gregorius, & „ reliqui ſanctiſſimi illi viri caeci iudi„ centur? Mortalium ſtolidiſſimus eſſe „ debet, qui ita iudicat. Concludam „ ergo hoc caput cum alia D. Auguſti„ ni ſaluberrima ſententia adverſus no„ vatores, quales vos eſtis: Oportet „ ut populi Chriſtiani antiquos illos Pa„ tres veſtris novitatibus anteponant, „ eiſque potius adhaereant, quam vo„ bis. „

Nedum autem ſuffragiorum, quae etiam alibi commendat Auguſtinus, ſed & Altarium religio ex hoc loco ſtabilitur. Quod Centuriatores haud inficiari valuerunt: nam Cent. 5. col. 645. *Habuerunt & Altaria quaedam, nam eorum eſt frequens mentio apud Auguſtinum.* At prorſus in haereticos quadrat, quod quidam eorum, nempe Ioannes Pomeranus in cap. 3. Ionae in Patres iaculatus eſt: *Ex eodem ore calidum, & frigidum efflant.*

(*d*) *Iuxta corpus viri ſui.* = Quod a viris ſanctitate eximiis expetitum eſt; ut enim plurima, quae ex Eccleſiaſtica hiſtoria peti poſſent, omittamus: de Abraham habes Geneſ. 25. a v. 8. de Iſaac Gen. 35. 29. de Iacob Gen. 47. a v. 29. & 49. 29. de Ioſeph Gen. 50. 24. de Rebecca, & Lia Gen. 49. 31. de Iudit. cap. ultimo eius hiſtoriae, v. 28. His ergo ſimilis fieri expetierat Monnica. Vocat autem inferius deſiderium huiuſmodi inanitatem, *iſta inanitas*; ut inſinuet in eo nihil equidem reperiri mali; bene vero quamdam ſummae exactiſſimaeque perfectionis vacuitatem.

(*e*) *Quod ſic mihi adparuiſſet.* = Ita Vet. Am. Bad. Er. Lov. MSS. undecim e noſtris nec non plures a BB. viſi. Sed iidem Patres cum MSS. aliquot ex praecipuis ipſis notis, Arn. Som. Wangn. & MS. Med *aperuiſſet*. Immerito tamen: Gaviſus eſt quippe Auguſtinus, & admiratus talem reperire Matrem, adeoque quod ſic adparuerit, non &c. Item, particula, *ſic*, verbo, *adpareo*, bene iungitur; at non ita alteri, *aperio*, cui potius, *hoc*, vel ſimile quidquam addendum erat. Denique uſitatus eſt iſte ſermo: *adparuit mihi iocundus, magnanimus &c.*

Defectum animae, de quo ſupra n. 1. Ecſtaſim fuiſſe arbitramur: ut Ioſeph Renatus, & alii obſervarunt.

(*f*) *Trigeſimo & tertio aetatis meae.* = Henricus Wangnereck haec admonet. = *Demonſtrat Baronius ſubeſſe mendum, & legi oportere trigeſimo & quinto. Quod probat ex aliis S. D. locis, recteque admonet &c.* Verum Baronii chronologia ab omnibus poſterioribus hiſtoricis impugnata, & prorſus expugnata eſt. Unde Benedictini. = *Hunc numerum omnes ad unum codices, cum editi tum ſcripti adſignant; unde intelligitur locum minime corruptum eſſe, quod ſuſpicatus eſt Caeſar Baronius ad an. 388. n. 71. & in Notis ad Mart. die 5. Maii.* Ita etiam omnes MSS. a nobis viſi, nempe 12. ſiquidem unus S. Mar. qui tertiusdecimus eſt, ultra lib. ſeptimum non progreditur. Et vetuſtiſſima editio anni 1484.

Quo autem menſe eadem pretioſa mors contigit? BB. lib. 2. Vitae S. D. c. 13. n. 2. in fine ita loquuntur: *Paucis forte diebus ante Idus Novembres anni ſupra trecenteſimum octogeſimi ſeptimi. Natalem tamen eius Eccleſia quarto Nonas Maii celebrat: quod cur ita fiat, nobis ignotum eſt.*

CA-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Testatur vario, ubique elegantissimo orationis genere, in Matris obitu, ac funere magno se dolore percitum; eumque animo improbantem, & cohibentem geminis angustiis vexatum. Adeodato, qui efflante Monnica extremum spiritum, in vehementem planctum eruperat, ab omnibus, qui aderant refrenato, & composito: Psalterium arripuisse Evodium, tota domo divino cantui plaudente. Verum post haec, & iustis etiam Monnicae persolutis: adhuc dolore non remittente, balneas levaminis spe Augustinus adcedit: frustra tamen, & in cassum; nonnisi capto inde somno ad aequam usque mensuram recreatus. Addit tamen ingenue, hominis superbe id interpretantis censuris pessumdatis, menti iterum emergentibus tantae Matris imaginibus haud fuisse durum: sed lacrymis, quas usque tum continuerat in conspectu Dei ut libere effluerent aditum permisisse.

I. PRemebam oculos eius, & confluebat in praecordia mea moestitudo ingens, & transfluebat in lacrymas, ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem, & in tali luctamine valde mali mihi erat. Tum vero ubi efflavit extremum spiritum (*a*), puer Adeodatus exclamavit in planctum, atque ab omnibus nodis coercitus tacuit (*b*). Hoc modo etiam meum quiddam puerile quod labebatur in fletus, iuvenili voce cordis coercebatur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud quaestibus lacrymosis gemitibusque celebrare; quia his plerumque solet deplorari quaedam miseria morientium, aut quasi omnimoda extinctio. At illa nec misere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis morum eius, & fide non ficta, rationibusque certis tenebamus.

II. Quid ergo erat quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi lucidissima & carissima repente disrupta vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio eius (*c*), quod in ea ipsa ultima aegritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium, & commemorabat grandi dilectionis affectu, nunquam se audisse ex ore meo iaculatum in se durum aut contumeliosum sonum (*d*). Sed tamen quid tale Deus meus qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor a me delatus illi, & servitus ab illa mihi? Quoniam itaque deserebar tam magno eius solatio, sauciabatur anima mea, & quasi dilaniabatur vita, quae una facta erat ex mea, & illius.

III. Cohibito ergo a fletu illo puero, Psalterium arripuit Evodius (*e*), & cantare coepit Psalmum. Cui respondebamus omnis domus: Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine (1). Audito autem quid ageretur, convenerunt multi fratres ac religiosae feminae; & de more illis quorum officium erat funus curantibus, ego in parte ubi decenter poteram cum eis, qui me non de-

(1) Psal. 100. 1.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

deferendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam (*f*) eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus, & intente audientibus, & sine sensu doloris me esse arbitrantibus. At ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiem affectus mei, & constringebam fluxum moeroris, cedebatque mihi paululum, rursusque impetu suo ferebatur, non usque ad eruptionem lacrymarum, nec usque ad vultus mutationem, sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse haec humana, quae ordine debito, & sorte (*g*) conditionis nostrae accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici tristitia macerabar.

IV. Cum ecce corpus elatum est, imus, redimus sine lacrymis. Nam neque in eis precibus quas tibi fudimus, cum afferretur pro ea sacrificium pretii nostri, iam iuxta sepulcrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego flevi, sed toto die graviter in occulto moestus eram, & mente turbata rogabam te ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo commendans memoriae meae, vel hoc uno documemto omnis consuetudinis vinculum, etiam adversus mentem, quae iam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Graeci Βαλανεῖον dixerint (*h*); quod ansietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiae tuae Pater orphanorum, quoniam lavi & talis eram qualis prius quam lavissem. Neque enim exsudavit (*i*) de corde meo moeroris amaritudo. Deinde dormivi & evigilavi, & non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum: atque ut eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosi tui: tu es enim.

Deus creator omnium,
    Polique rector, vestiens
    Diem decoro lumine;
    Noctem sopora gratia, (*k*)
Artus solutos ut quies
    Reddat laboris usui
    Mentesque fessas allevet;
    Luctusque solvat anxios.

V. Atque inde paulatim reducebam in pristinum sensum Ancillam tuam conversationemque eius piam in te, & sancte in nos blandam (*l*) atque morigeram, qua subito destitutus sum; & libuit flere in conspectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimisi lacrymas quas continebam, ut efluerent quantum vellent, substernens eas cordi meo; & requievit in eis, quoniam ibi erant aures tuae, non cuiusquam hominis superbe interpretantis ploratum meum. Et nunc Domine confiteor tibi in litteris. Legat qui volet, & interpretetur ut volet, & si peccatum invenerit (*m*) flevisse me Matrem exigua parte horae, matrem oculis meis interim mortuam, quae me multos annos fleverat ut oculis tuis viverem, non irrideat; sed potius si est grandi caritate, pro peccatis meis fleat (*n*) ipse ad te Pater omnium fratrum Christi tui.

(*o*) Ex-

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

(a) *Extremum spiritum*. = Ita cum Vet. & omnibus editis, & pluribus MSS. quos inter 3. S. Cr. 2. Med. Ricar. Benedictini; qui tamen testantur in plerisque MSS. ab ipsis visis: quibus favent 2. Med. totidem S. Mar. Fes. & Car. deesse vocem, *spiritum*. Verum cum discrepantia haec sit penes vocem aut expressam, aut subintellectam, ut patet: de ea anxii non sumus.

Ab omnibus nobis coercitus. = Quibus autem verbis? His puta, aut non dissimilibus: Equidem fili in tanta Avia ingentem thesaurum amisisti: sed & adhuc lacrymis tempera, quas aliis funeribus servare poteris: hocce quippe non funus, sed divinum potius triumphum appellandum arbitramur. Maxime vero quoniam eamdem ipsam, quam olim in terris, exinceps, & quidem longe maiori lucro in caelis patronam habebis: iuxta illud de S. Angelo custode carminibus duobus expressum: *O me felicem tanto custode clientem = Seu regat in terris, seu super astra vehat*. Quibus similia observavit Chrysostomus sub finem Homil. 41. in cap. 15. Epist. 1. ad Cor. Xenophon eximius philosophus, & dux, Socratis discipulus, & Platonis aemulus accepto nuncio de morte filii, coronam de capite tulit: audiens vero inde, in iusto praelio occubuisse, resumsit. Ceterum pro similibus eventibus gravissimum est illud Terentii licet infidelis, & quidem turpis Andr. Act. 2. Sc. 1. *Quoniam non potest fieri quod velis: id velis, quod possis*.

(b) *Coercitus tacuit*. = Expedita in vehementi angustia obedientia haec bonam, atque docilem Adeodati indolem prodit. Nunc quae ad tanti ingenii laudem spectant addenda; iam enim ex hoc Adeodati memoria ex nobis abibit. Libr. de Beata Vita, disput. 1. n. 12. haec habentur. = Nihil ergo nobis iam „ quaerendum esse arbitror, nisi quis „ hominum habeat Deum, beatus enim „ profecto is erit. De quo quaero quid „ vobis videatur. Hic Licentius: Deum ha„ bet, qui bene vivit. Trygetius: Deum „ habet, inquit, qui facit quae Deus „ vult fieri. In cuius sententiam Lasti„ dianus concessit. Puer autem ille mi„ nimus omnium, Is habet Deum, ait, „ qui spiritum immundum non habet. „ Mater vero omnia, sed hoc maxime „ approbavit. Navigius tacebat. Quem „ cum interrogassem quid sentiret, il„ lud ultimum sibi placere respondit.] Et disput. 2. n. 18. = Itaque abs te quaero „ puer, qui fortasse aliquanto sereniore, „ ac purgatiore spiritu istam sententiam „ protulisti, quis tibi videatur immun„ dum spiritum non habere: ille ne, „ qui daemonem non habet, quo ve „ sani homines fieri solent: an ille, qui „ animam suam a vitiis omnibusque pec„ catis mundavit? Is mihi videtur, in„ quit, immundum spiritum non habe„ re, qui caste vivit. Sed castum, in„ quam, quem vocas? Eum ne, qui „ nihil peccat, an eum, qui ab illicito „ tantum concubitu temperat? Quomo„ do, inquit, castus potest esse, qui ab „ illicito tantum concubitu abstinens se„ se, ceteris peccatis non desinit inqui„ nari? Ille est vere castus, qui Deum „ adtendit, & ad ipsum solum se te„ net. Quae verba pueri sicut dicta e„ rant, cum conscribi mihi placuisset „ &c. „

Bollandi continuator cap. 9. signo, a, ad illud cap. 6. *Adiunximus nobis puerum Adeodatum*, profitetur: *Quamdiu Adeodatus superfuerit post baptismum, non invenio*. Ita quidem; Habemus tantum cum Augustino in Africam remeasse, ibique cum eodem librum *de Magistro* digessisse; & quidem ut inquit S. D. c. 6. *cum esset in annis sedecim*. At omnibus inspectis, suspicamur paulo post eumdem librum scriptum Adeodatum fato cessisse.

Neque enim decere arbitrabamur &c. = Ita etiam Gregorius Nazianz. Orat. 11. in laudem Sororis suae Gorgoniae, n. 26. seu ante finem. = *Ac mutae lacrymae, moerorque incurabilis. (nec enim pium videbatur, eam, quae ita discederet, luctu prosequi.) altumque silentium erat, ac mors illius sacrae cuiusdam ceremoniae speciem habebat*. At si plura his similia desideras, vide Gregorium Nyssenum in Vita, seu Elogio S. Ephraem Syri; & integram orationem proposito differentem: *Non esse dolendum ob eorum obitum, qui in fide dormierunt*, Zenonem Veronensem episcopum (qui floruit circa med. saeculi 4.) Serm. de Resurrectione. Ioannem Chrysostomum Homil. 6. in cap. 4. Epist. 1. ad Thessalonic. Isidorum Pelusiot. Epist. 28. ad Didym. Presbyt: & 396. ad Athanasium Diaconum.

(c) *Hoc & documentis morum eius &c.* = Quid Centuriatores ad haec? Fremunt in Augustinum Cent. 5. cap. 4. pag. 507. quod cap. 25. lib. de Peccatorum merit. & remiss. & alibi doceat quod mala opera damnent, & per bona aeterna vita adquiratur. Vide etiam Calvinum l. 3. 17. Cum millies autem

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XVI Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

operum necessitatem ad aeternam salutem Augustinus doceat: sat hoc loco nobis erit partem exscribere fusi doctissimique sermonis in Psal. 31, quo eam dilucidat, & omni propemodum argumentorum genere evincit; Enarr. ergo 2. (quae est sermo ad plebem) post init. seu n. 6. ita disputat. = Quomodo ergo dicit Apostolus iustificari hominem sine operibus ex fide; cum alio loco dicat, Fides, quae per dilectionem operatur? Non ergo Iacobum Apostolum Paulo, sed ipsum Paulum ipsi Paulo opponamus, & dicamus ei: Hac nos quodammodo permittis impune peccare, cum dicis, *arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus* (1), & hac dicis, *Fides, quae per dilectionem operatur* (2). Quomodo hac quasi securus fio, si operatus non fuero: hac autem nec spem, nec ipsam fidem videor habere bonam, nisi operatus fuero per dilectionem. Teipsum audio Apostole. Certe fidem mihi hic sine operibus vis commendare: opus autem fidei dilectio est: quae dilectio vacare non potest, nisi & mali nihil operetur, & quidquid potest boni operetur. Quid enim facit dilectio? *Declina a malo, & fac bonum* (3). Hanc ergo fidem sine operibus commendas: & alio loco dicis, *Etsi fidem habeam, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (4). Ergo si nihil prodest fides sine caritate, caritas autem ubi fuerit, necesse est ut operetur. Quomodo ergo iustificabitur homo per fidem sine operibus? Respondet tibi Apostolus: Propterea hoc tibi dixi o homo, ne quasi de operibus tuis praesumere videreris, & merito operum tuorum te accepisse fidei gratiam: Noli ergo praesumere de operibus ante fidem.] Hae sunt Cave, hae sunt *Pherepone* quisquiliae, ad quas Augustinus Psalmos exponens, a grammaticalibus studiis secedens, plebeculam instruens, digredi saepe non dedignatur.

(*d*) *Aut contumeliosum sonum.* = Haec lectio, quam BB. cum suis MSS. praeferunt, & cui suffragantur MS. Med. 2. S. Mar. & Fes. maxime placuit, sapit enim viri & elegantis, & dialectici phrasim: & conceptum exacte pingit. Maxime quoniam l. 1. de Serm. Dom. in monte c. 9. nt 24. *Quam si solus indignationis* sonus *ederetur*. Editi cum 3. MSS. Med. totidem S. Cr. & Ricar. *contumeliosum sermonem*. Significat autem nec minimum verbum, nec apicem non modestissimum aliquando in Matrem Augustinum iaculatum.

Iansenius Yprensis antistes t. 2. de *Ratione*, & Auctoritate lib. Prooemiali, cap. 26. pag. 19. col. 1. haec expendens, ita graviter loquitur. = Quem etiam (*animum ad amorem propensum*) tanta sinceritate erga carnalem matrem iam tum vitiis deformis exhibebat, ut testimonio, & quasi testamento morientis matris hoc elogium ei adhaeserit, quod pius fuerit, nec unquam &c. Parva haec forsan alicui videantur, sed non parvae secuturae frugis, divinaeque in eum benignitatis argumenta, qua talem indolem ad opus suum ante Mundi constitutionem destinaverat. Ex qua etiam arcana vena fluxit ut semper sapientium consiliis; & conversatione delectatus eorum ipse sermonibus fixus inhaereret.

Huc autem provocamus imperitos historicos plures Augustinum indomitae indolis Iuvenem, & in Matrem superbum, & audacem pingentes. Ioseph Renatus a Iesu Maria Augustinianus Excalc. lib. 2. Vitae S. Monnicae cap. 6. agens de eiusdem tolerantia: *Anzi essa medesima, benchè sua madre, veuva da lui indegnamente motteggiata ...., pure la pazientissima Monica non ostante che ricevesse tant' oltraggi da un figlio &c.* Non est cur aliorum verba demus, iam enim vulgi ore id tritum est. Equidem si vel minimum amplificationis fuisset in verbis Monnicae, quam libenter aut tunc, aut saltem inde, has Confessiones scribens eam laudem dialectico sermone sue tollere, aut decurtare curavisset Augustinus; qui usque ad Lectoris impatientiam, ut ita loquamur, & fastidium de atomis se ad iudicium vocavit? Quinimmo, ut ex sequentibus patet, idem ellogium probavit, alio modo, comparatione nempe parvi perdere conatus: *Quid* comparabile habebat &c.

(*e*) *Psalterium arripuit Evodius.* = Non ergo Alypius, ut fragilissimae memoriae scriptor Ambrosius Staibanus in Templo Eremit. in Vita S. Monnicae, cap. 2. in fine. Bollandi continuator cap. 19. haec admonet. *Evodius diu Augustino adhaesit, factusque deinde episco-*

(1) Rom. 3. 28.
(2) Galat. 5. 6.
(3) Psal. 36. 27.
(4) 1. Cor. 13. 2.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

scopus Uzalensis, multa praeclare gessit, quae videri possunt apud Tillemontium t. 2. monumentorum, a pag. 591. Sed de Evodio plura habet & Cardinalis Norisius lib. 1. Historiae Pelag. c. 23.

Nobis sat erit de Evodio quaedam dare ex scriptis S. Doctoris. Eo interloquutore Dialogum habuit de Quantitate Animae, & alterum de Libero Arbitr. ut commemorat S. D. Epist. ad eumdem 162. (Alias, 101.) n. 2. circa an. 415. (1) Egregio pollebat ingenio, & Proculeianum partis Donatianae apud Hipponem episcopum pro Catholica veritate acri disputatione perstrinxit = Sed „ ne mireris quod apud benevolentiam „ tuam tamdiu tacui; non putabam in „ hac te esse sententia, quam mihi fra„ ter Evodius, cui fidem non habere „ non possum, gaudens indicavit. Nam „ cum forte contigisset, ut in unam „ domum conveniretis, & sermo inter „ vos de spe nostra, hoc est de Chri„ sti haereditate ortus esset, ait di„ xisse benignitatem tuam, velle te bo„ nis viris sedentibus conferre nobiscum. „ Quod te multum gaudeo nostrae hu„ militati offerre dignatum &c. Audivi „ quidem de memorato fratre te fuisse „ conquestum, quod nescio quid tibi „ contumeliose responderit: quod quae„ so te, ne illam contumeliam depu„ tes; quam certum mihi est, non de „ superbo animo processisse, novi enim „ fratrem meum, sed si quid in dispu„ tando pro side sua, & pro Ecclesiae „ caritate dixit fortasse serventius, quod „ tua gravitas nollet audire, non illa „ contumacia, sed fiducia nominanda est. „ Collatorem enim, & disputatorem, „ non assentatorem, & adulatorem se „ esse cupiebat. Nam hoc est oleum pec„ catoris &c. (2) Quamquam etiamsi fra„ ter Evodius aliquantum pro suae de„ fensione communionis turbatior, ali„ quid elatius animo commotiore dixis„ set, aetati hominis, & necessitati „ caussae te oporteret ignoscere.] E*pist.* 33. (Olim 147.) n. 1. & 3. Bona de eius doctrina, & prudentia opinio aliorum animis insederat: unde haud levium difficultatum solutio ab eo postulabatur. Valentinus enim Augustino scribens Epist. 216. (Olim, 256.) n. 3. (3) haec habet = *Proposui ad auferendas impias quaestiones, ut ad dominum sanctum patrem Evodium mitteremus, ut ipse nobis de hoc sacrosancto libro propter ignaros aliquid certius restripsisset.* In imo autem margine haec admonent diligentissimi Benedictini = *Rescripsit sane Evodius, eiusque super hac ipsa re ad Valentinum epistola in codices S. Maximi Treverensis reperta est a Iacobo Sirmondo, qui inde fragmentum istud in Praedestiant. Histor. cap.* 1. *transtulit*: „ Honorabiles fratres retulerunt nobis, „ quia nescio quae ibi quaestiones inter „ vos natae sunt de libero arbitrio, „ & de iustitia Dei. Laudamus quidem „ studium vestrum, sed nolumus esse „ contentiosum. Contentio enim per„ turbationem excitat, sed studium pie„ tatem requirit. Liberi arbitrii plenis„ simum affectum habuit homo primo „ procreatus. Adam dico. Sed ubi „ sauciatum est ipsum liberum arbitrium „ infirmatum est. Ergo est in homi„ ne nunc liberum arbitrium, sed sau„ ciatum. Inde dictum est: *Infirmatus „ est in egestate vigor meus, & lumen „ oculorum meorum non est mecum* (4). Ad „ hoc recuperandum missus est medicus „ Salvator Christus, ut salvaret quod „ perierat, & curaret quod vitiatum „ fuerat &c. Legant ergo sancti Dei „ maiorum dicta, sicut iam dixi qui „ habent divini muneris pium affectum „ & quando non intelligunt, non cito „ reprehendant, sed orent ut intelli„ gant.] Electus est Uzalensis episcopus, ex Serm. 323. (Alias, 32. de Divers.) c. 2. n. 3. *Apud Uzalim, ubi est episcopus frater meus Evodius quanta miracula ibi fiant, quaerite & invenietis.* Simile quidquam occurrit lib. 12. de Civit. Dei, c. 8. n. 2.

Ut autem ad textum redeamus: in hunc sonum, & cantum obiiciet forte quis sententiam Petri Chrysologi in fine Serm. 19. *de Scriba, cui Christus sequi se non permisit*, ubi = Numquid „ tales piaculum de pietate non fa„ ciunt, qui ad luctum musicam, ad „ funera suorum extranea lamenta con„ ducunt? Ubi vero planctus non est, „ ibi est empta, & mercenaria cantile„ na. Mortuum non artifex fistula, sed „ simplex plangit affectio. Christus er„ go discipulum suum non deesse vo„ luit exequiis paternis, sed profanis „ luctibus noluit interesse.] Verum rem hanc altera sententia Isidori Pelusiotae lib. 1. Epist. 334. dilucidabit:

(1) Scripta initio episc. Aug.
(2) Psal. 140.
(3) Scripta circa an. 427.
(4) Psal. 37. 11.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Super mortuum plura, quoniam defecit lux eius: (1) *His verbis non hoc vult Scriptura, ut omnes eos, qui e vivis excesserunt, lacrymis, ac luctu prosequamur: verum ut eum, qui improbis actionibus extinctus est, nec vivam vitae rationem consectatus est lugeamus, ac deploremus, ut qui a futura luce excesserit.* Nempe Chrysologus de funere impiorum, & profanis cantibus loquitur. Unde proxime ante recitata verba; *Accedebat ad caussam quod cadaver perfidiae perfidis agebatur obsequiis, & impietatis ministerio pietas curabatur*, Ingressus, *inquit*, Iesus domum principis, vidit symphoniam (2).

(*f*) *Quod erat tempori congruum disputabam.* = Puta, Monnicae sanctitatem, & merita: vitae praesentis fallacias, & aerumnas: alterius stabilitatem, & gloriam; Verbo: eam disputationem orationem funebrem dicere possumus. Quod orationis genus apud Graecos Solonem philosophum (3), apud Romanos autem Valerium Publicolam primo instituisse Eruditi plures arbitrantur. Talia autem statim sequuntur, ut videatur, religiose fere dixisse Augustinum, quod profane Franciscus Petrarca 1. Cant. 1. *Ma spero che sia intesa - La dove io bramo, e la dove esser dee - La doglia mia, la qual tacendo io grido.*

(*g*) *Quae ordine debito, ac forte &c.* = Hominum nempe, ut in scena personatis contingit, post aliquod tempus abeuntium, & succedentium; & ea est sors conditionis nostrae, saltem adtento Adae lapsu. Egregie autem ad hoc propositum Epictetus solo naturae lumine Enchirid. cap. 8. iuxta interpret. Hieronymi Wolfii: *Singulis in rebus, quae vel delectant, vel usui serviunt, vel diliguntur: memento considerare cuiusmodi sint exorsus a minutissimis: Si ollam diligis &c. si filiolum, aut uxorem: hominem a te diligi; nam eo mortuo, non perturbaberis.* Sed hoc potissimum inculcandum erat l. 4. c. 7. A.

(*h*) *Quia Graeci βαλανεῖον dixerint, quod &c.* = Ita communiter Philosophi, & medici linguarum periti. Hinc Diana, aliaeque Nymphae, iuxta Poetarum fabulas balneis frequenter immersae. Quem Eruditorum communem sensum non ignoravit *Phereponus*: qui tamen, ut vel in unguibus Augustinum mordeat, eam etymologiam conatur expugnare, contendens vocem illam ab Hebraica, *ballal*, originem trahere: *Sic revera*, inquit, *Graeci, quamquam absurda haec est Etymologia. Scriptor Etymologici magni &c. At haec omnia merae sunt Graeculorum nugae &c. Βαλανεῖον originem ducit a voce Hebraica ballal &c.*

℞. Equidem eam vocem a Graecis repetendam ultra eruditissimorum hominum auctoritatem, ratio etiam suadet: tota quippe Graeca est: nec a Iudaeis ad Graecos, sed a Graecis ad Iudaeos deducta est.

Quidquid sit tamen de hac etymologia, de qua, ut de pluribus, & vix non omnibus nunquam terminandae pueriles lites haberi possent; quid id cavillator ineptissime ad Augustini scopum? *Non sic nubes caelum, nox diem, solem caligo, quomodo mentem caecat, & tenebrat invidia: Livor hoc Iudaicus probat &c.* S. Petrus Chrysologus in illud Matth. *Venit Iesus in patriam suam &c.* Et de Invidia Serm. 48. initio: *Omnes perfidia qualiter excipis! O qualiter oculos claudit livor! quantum iudicium cordis nequitia praeiudicata confundit! o quam dure amputat obstinatio rationem:* Idem Chysolog. in illud Ioan. *Si quis sermonem meum servaverit &c.* Serm. 131. ante med. Dixit Augustinus, *quod audieram &c.* quo satis innuit non pueriliter haec legentibus, balnearum virtutem, non etymologiam se inspexisse. Nonnihil videlicet adultis Lectoribus hic sensus est: Visum Augustino ut iret lavatum, quod audisset balneas, seu *balanaion* anxietatem pellere ex animo. Sit exemplum, debitores quippe sumus sapientibus, & insipientibus: Si mundi contemtor diceret: Fugi ad Eremitarum cellulas, quod audissem sic dictas, quia nos celent: sensus esset, se ad cellulas fugisse, ut mundi strepitum declinaret, & solitudine frueretur; unde stulte, & vitioso temporis dispendio lividus homo ad illius dicta carpenda disputationem iniret, qua ostenderetur forte non a *celo* cellas appellatas.

Post verba superiora, *verbo pascitur*, in tribus Anglicanis MSS. BB. testibus in *syllabo codicum, ad quos de novo &c.* additur, *difficile posse vitare*; Inde: *Visum iam &c.* Optime, quidem; at

(1) Ecclesi. 22. 10.
(2) Matth. 9. 23.

(3) Obiit in Cypro ante Chr. an. 555.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

at cum in ceteris codicibus etiam MSS. (excepto uno, vel altero, v. g. Ricar.) ea verba desiderentur: instar commentarii ab aliquo amanuensi addita suspicamur, quod textus videretur obscurus.

(i) *Neque enim exsudavit &c.* = Quaerit S. Thomas 1. 2. q. 38. ar. 5. *Utrum dolor, & tristitia mitigentur per somnum, & balnea*; & ex hoc loco id affirmandum concludens: ita argumentatur. „ Tristitia secundum suam speciem repugnat vitali motioni corporis: & ideo „ illa, quae reformant naturam corporalem in debitum statum vitalis motionis repugnat tristitiae, & ipsam mitigant. Per hoc etiam quod huiusmodi remediis reducitur natura ad debitum statum, causatur ex his delectatio: hoc enim est quod delectationem facit, ut supra dictum est: unde cum omnis delectatio tristitiam mitiget. &c. „

Ut rationem hanc cum Augustini verbis physicum arcanum detegentibus conciliemus: dicimus in balneis *exsudare* truces liquidorum particulas, quo eorumdem motu concitato, cor a gravamine eximitur. Altera autem ratio non prorsus dissimilis, cur in balneis a tristitia levemur, haec esse potest: Comprimens tristitia nostrae machinae vascula, liquidorum motum retardat: & en afflictio illa, animive aegritudo; balneorum aquae poros dilatant, vascula transmeant, eorumque liquida disgregant, concitant: & en animi tranquillitas, & iocunda respiratio.

Non mox balneis respiravit Augustinus: tum quod dolor esset acerrimus; tum, ut coniicimus, quod nullo naturae beneficio, subito videlicet, dolore prorsus vigente, ad easdem aquas accesserit: medicina autem non cum maxime febris saevit, sed ea rimittente paratur: Et tandem quia in corde vulneratus, interim vulneris caussas non propulsabat, tantae videlicet Matris, cuius iacturam fecerat, memoriam, imaginem; unde inferius, *reducebam in pristinum sensum Ancillam tuam &c.*

(k) *Noctem sopora gratia.* = Lectionem hanc vix in obsequium BB. praetulimus: qui admonent, = In ante excusis, *soporis*. At in multis MSS. *sopora*: a verbo, *soporo*; melius, siquidem hocce hymno somnus quietus ad recreandas corporis, & animi vires postulatur.] Vix inquam, siquidem eumdem sensum complectitur usitata lectio; & est conformior praecedenti versiculo, *vestiens diem &c.* in quo lumen pro die, non postulatur, sed ut iam datum inspicitur. Item: alii Benedictini Ambrosii editores retinent, *soporis*, & quidem ita, ut nullam codicum discrepantiam prodant. Denique: verba Augustini *recordatus sum veridicos &c.* insinuare videntur, soporis gratiam praedicatam ab Ambrosio, non postulatam. Quanquam selectae lectioni tot quae de nocte sequuntur favere concedendum sit. Cui etiam suffragantur MSS. tres. Usitatam lectionem praferunt Vet. MSS. 3. Med. Ricar. Car. unus S. Mar. & forte optimus S. Cr. Male autem alter S Cr. *sopore gratiae*. Manifesto lapsu tertius, *soporis gratiae*.

Hymnus iste habetur in calce tom. 2. oper. S. Ambrosii editionis novissimae, quam alii Benedictini adornarunt, secundo loco. Placuit autem integrum Lectoris oculis sistere (1):

„ Deus creator omnium
„ Polique rector, vestiens
„ Diem decoro lumine;
„ Noctem sopora gratia.
„ Artus solutos ut quies
„ Reddat laboris usui
„ Mentesque fessas allevet
„ Luctusque solvat anxios.
„ Grates peracto iam die
„ Et noctis exortu preces
„ Votis reos ut adiuves,
„ Hymnum canentes solvimus.
„ Te cordis ima concinant,
„ Te vox canora concrepet,
„ Te diligat castus amor,
„ Te mens adoret sobria.
„ Ut cum profunda clauserit
„ Diem caligo noctium,
„ Fides tenebras nesciat,
„ Et nox fide reducat.
„ Dormire mentem ne sinas,
„ Dormire culpa noverit:
„ Castos fides refrigerans
„ Somni vaporem temperet.
„ Exuta sensu lubrica
„ Te cordis alta somnient,
„ Nec hostis invidi dolo
„ Pavor quietos suscitet.
„ Christum rogemus, & Patrem,
„ Christi, Patrisque Spiritum,
„ Unum potens per omnia
„ Fove precantes Trinitas.

Ulti-

(1) Iterum l. 11 .. 17. C.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

Ultimum hunc versum laudaverat Monnica in fine libri de Beata Vita, ut ibi n. 35. testatur Augustinus his verbis: *Hic Mater recognitis verbis, quae suae memoriae penitus inhaerebant, & quasi evigilans in fidem suam, versum illum Sacerdotis nostri*. Fove precantes Trinitas, *laeta effudit, atque subiecit &c.* Meminit etiam primi vers. eiusdem hymni Augustinus lib. 6. de Musica c. 2. n. 2. & c. 5. n. 23. Item alterius hymni Ambrosiani lib. 1. Retract. c. 21. n. 1. & alius lib. de Natura, & Gratia, c. 63. n. 74. Cuius hymni (1) verbis quibus de gallo gallinaceo dicitur (qui hymnus recitatur in Laudibus offic. Dominicae) similia quaedam occurrunt in hymno S. Prudentii (2) Hispani, qui canitur in Laudibus offic. Fer. 3.

Evigilans autem Augustinus invenit lenitum dolorem: tum quia somnus ad id confert; tum facta balneorum beneficio dispositione, quam somnus complevit. Evigilans tantus homo visus esset Homero novus Ulysses: *Cum retulit roseos vultus aurora decora - Consurgit stratis exemplo natus Ulysses*.

(*l*) *Sancte in nos blandam*. = Ita BB. cum suis codicibus: quibus suffragantur vetustissima editio anni 1484. MSS. 3. a Lov visi, & omnes Florentini, cum Carthusiano. Sed Bad. Am. Er. Lov. Som. Wangn. *piam in te, & sanctam, in nos &c.* Forte nempe quod videretur concinnior peryodus si ex quatuor adiectivis, duo data essent Deo, totidem hominibus. At cum Augustinus hic imaginem Monniace pingat, qua potissimum torquebatur, nil mirum si potiorem partem ad ea, quae humanam conniventiam, seu urbanitatem concernebant trahat. Sed & adiectivum, *blandam*, adverbio, *sancte*, egregie conditur.

De conversatione Monnicae fere quod scripsit Ausonius de Attilio grammatico: *commode, laete, benigne, abstemie, in tam bone dandis semper consiliis quam taciturne datis*. Quod autem sequitur: *Et libuit flere &c.* exornari potest Dantis (3) Aligeri Florentini verbis, *de Inferis* cant. 17. *Per gli occhi fuori scoppiava lor duolo*. Francisci (4) Petrarchae item Florent. vel Aret. de oculis *Laurae*, 2. cant. 4. *E gli occhi onde: si reversa - il gran desio per isfogar il petto &c.* Torquati (5) Tassi Neapolit. in *Rinaldo* 11. cant 42. *Tal versossi in lamenti il rio dolore - Di cui non era più capace il cuore*.

(*m*) *Et si peccatum invenerit &c.* = Quis ita insaniet? Gratia enim naturam moderatur quidem, at non infringit, ut iam Theologorum axioma est. Equidem a censura cuicunque inferenda nos terret gravissimo sermone S. Petrus Damianus t. 3. opusc 51. de Vita Eremitica, cap. 10. At Augustinus prorsus in tuto est, tum si exempla, cum si rationem postules. Abraham Saram uxorem suam Gen. 23. v. 1., & 2. Iacob Ioseph filium Gen 37. v. 34. & 35. Ioseph eumdem Patrem suum Gen. 49. v. ultimo, & c. 50. v. 1. David, quem iuxta cor suum factum testatus est Deus 1. Reg. 13. 14. & Act. 13. 22. Absalonem filium 2. Reg 18. 33. & 19. 4. ploravit. Equidem non me latet, Hieronymum Epist (6) 22. (Alias, 25.) ad Paulam *super obitu Blesillae filiae*, circa med. similia ad metaphoras deportare; sed tamen ut avertat S. Matronam non ab omni, sed ab immodico fletu: *Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quaerimus in dolore*: post med. *Quis illam tunc* (S. Melaniam) *more lymphatico* (7), *sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere*, paulo post. Et inde: *Quum de media pompa funeris te exanimem referrent, hoc inter se populus mussitabat: Nonne illud est, quod saepius dicebamus? Dolet filiam ieiuniis interfectam &c.* Luxit Ambrosius Satyri fratris sui mortem, quam oratione funebri prosequutus est. Et, ut plures alios omittamus, luxit, & maxime S. Bernardus mortem fratris Gerardi Serm. 26. in Cantica, quem, si vacat, consulere poteris: dum enim acriter dolet, acerrime etiam doloris sui aequitatem vindicat.

Ut videas autem rationem quoque Augustino suffragari, accipe hominum gravissimorum sententias: Basilius (8) Seleuciae in Isauria Metrepolita Orat. 40. circa finem. = Quid ego dicat quis: „ Homo cum sim, lacrymari non est integrum? Non ego lacrymas prohibeo; „ verum ne quid in luctu turpe prohibeo: non sum usque adeo ferus, aut „ inclemens: scio naturam se prodere, „ & consuetudinem domesticam, familiaritatemque requirere non potest non „ do-

(1) Idest, penultimi.
(2) Natum se canit an. D. 348.
(3) Obiit an. D. 1321. aet. 66.
(4) Ob. an. 1374. aet. 70.
(5) Ob. an. 1595. aet. 51.
(6) 2. par. t. 4. edit. Martian.
(7) Furioso, & phanatico.
(8) Vivebat adhuc an. 458.

„ dolere. Hoc Christus exemplo monstravit, flevit enim propter Lazarum; „ sic idem: fle, sed quiete, sed cum „ decore, sed cum Dei metu &c] S. Ioannes Chrysostomus Homil. 3. in cap. 1. Epist. ad Philipp. ante finem, sed post initium Moralis: *Defleamus eos, sed non praeter decorum, non capillos evellentes, non brachia nudantes, non faciem lacerantes &c.* Verum ibi loquitur de mortuis impiis. Potius est pro nobis quod habet Homil. 6. in cap. 4. Epist. 1. ad Thess. longe ante med. *Ergo propter mortuos immodeste plangere eorum est, qui spem non habent &c. Audite mulieres quotquot ad lamentandum proclives estis, quotquot ad lugendum intolerabiliter, & impotenter ferimini &c.* S. Fulgentius Ruspensis episcopus Epist. 2. ad Gallam *de Consolatione super morte mariti &c.* cap. 2. circa med., *Ne igitur ultra fidei Christianae modum indiscretam teneas de mariti morte tristitiam &c.* Vides non omnem, sed *indecorum, immoderatum, intolerabilem, indiscretum* fletum prohiberi. Vide etiam, si placet, S. Gregorium Nyssenum in Dialogo de Anima, & Resurrectione, circa an. D. 378. occasione mortis sororis suae Macrinae scripto paullo post initium, dum Sororem quasi magistram alloquitur; Et in Oratione consolatoria pro funere Pulcheriae, item paullo post initium.

Verum: erit ne dubium, quod Augustinus ipse non egregie complanaverit? Lege Epist. 263. (Alias, 218.) ad Sapidam Virginem, fratris morte oppressam; ex qua tantummodo num. 3. recitamus. = Non quidem succensendum est de caris mortuis dolori mortalium: sed diuturnus dolor non debet esse fidelium. Si ergo contristata es, „ iam sit satis: nec sic contristeris, quemadmodum gentes, quae spem non „ habent (1). Non enim contristari prohibuit Paulus Apostolus, cum hoc diceret; sed sic contristari, quemadmodum gentes, quae spem non habent. „ Nam & Martha, & Maria piae sorores, & fideles resurrecturum suum fratrem Lazarum flebant, quamvis eum „ tunc ad hanc vitam rediturum esse nescirent (2). Et ipse Dominus eumdem, „ quem fuerat resuscitaturus, Lazarum „ fleverit (3), nimirum ut fleamus etiam „ nos eos mortuos, quos ad veram vitam „ resurrecturos credimus, etsi non iussit „ praecepto, concessit exemplo. Nec „ frustra Scriptura dicit in libro Ecclesiastico: *In mortuo produc lacrymas, & „ quasi dira perpessus, incipe lamentationem.* Sed paulo post ait, *Et consolare propter tristitiam &c.* (4)„

Nunc dic mihi: An non refrenaverit dolorem suum Augustinus? Et quis alteri ita deberet, sicut hic Matri?

(*n*) *Pro peccatis meis fleat &c.* = En satisfactio, vel quasi satisfactio. Perperam ergo calumniatur Calvinus lib. 3. Institut. c. 4. paragr. 38. 39. = Veteres satisfactionem vocaverunt, non „ compensationem, quae Deo redderetur qua qui excommunicatione mulctati fuerant, cum in communionem „ recipi nollent, Ecclesiam reddebant „ de sua poenitentia certiorem, atque „ ita dicebantur, non Deo, sed Ecclesiae satisfacere, quod etiam his ipsius „ verbis sub Augustino expressum est „ in Enchiridio c. 61.] Et quidem Ecclesiam nominat Augustinus, non autem Deum excludit loco ab haeretico laudato. Ecclesiam saepe nominant Patres: verissimum enim, atque gravissimum est, quod utinam aliquando haereticorum menti prorsus insedeat illud Augustini, qui tamen forte spurius est. Serm. 4. de Symbolo ad Cathecumenos, n. 13. *Non habet Deum patrem, qui Ecclesiam noluit habere matrem.* Illae satisfactiones utique in faciem Ecclesiae fundebantur: at simul obsequium in Numen, eique debitam compensationem involvebant. At hic manifeste loquitur de satisfactione apud Deum facienda. Si autem unius oratio satisfactio est pro alio, cur non & martyrium? Vide eumdem haereticum c. 9. sect. 40.

II. Ut autem ad Augustini in Matrem pietatem redeamus: Sunt parietes dealbati, natura durissimi, qui pietatis specie proprio malo genio indulgentes, Deo famulari cupientibus parentum omniumque consanguineorum oblivionem, & quasi odium velut primum maximumque sanctitatis fundamentum commendant, & praedicant. Quos si exacte sequaris, fere ut mundana lubrica spectra sanguine tibi iunctos exhorrere debeas. Et en quid pluribus horridam exhibeat sanctitatis faciem! Quasi tyrannidem diligat clementissimus Deus: quasi a valde bonis exigat id violari, quod hominibus cunctis

(1) 1. Thess. 4. 12. In Lov. edit. verba quaedam hic exciderant, restituta a nob. ex Vatic. no exempl.

(2) Joan. 11. 31.
(3) Ibidem 35.
(4) Cap. 38. 16.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

ctis praecepit: quasi dilectioni odium, & beneficiis ingratitudo debeatur! Haec ergo Christianae, Theologicae, veraeque doctrinae summa est; Deus omnibus praeferendus est: Unde sunt negligendi quicunque nos in eius famulatu retardant. Hanc divinam si tollas hypothesim: parentes, & alios iuxta gradus admodum diligere debes, & reliquis etiam praeferre. Vide, si placet, S. Ioannem Chrysostomum Hom. 84. in Ioan. S Hieronymum Epist. (1) 5. (Alias, 1.) ad Heliodorum Monachum, n. 3. sive ante med. Epist. 47. (Alias, 10.) ad Furiam de Viduitate servanda, n. 3. seu post init. Epist. 91. (Alias, 11.) ad Hageruchiam, de Monogamia, n. 3. seu post init. Epist. 86. (Alias, 27.) ad Eustoch. virgin. Epitaphium Paulae matris, n. 22. sive post med. Isidorum Pelusiotam Epist. 352. ad Heronem. S. Gregorium Papam Homil. 37. in Evangel. ad illud Lucae 14. *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum &c.* S. Thomam 2. 2. q. 26. art. 7., & 8. Apud Augustinum autem ea doctrina centies, & millies, ut pigeat peculiarem locum laudare.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Humanis omissis: adcedit nunc ad Divina. Matrem alta licet fiducia, & egregiis praeditam moribus, nulla tamen a recepto baptismate tinctam macula praedicare non audet. Cumque Deus semper clemens, sit etiam in iuribus praescribendis exactus: longa prece nititur Monnicae animam vel a minimo poenae reatu, si quo adhuc detinetur, prorsus exsolvere. Addit inde suis suffragiis & animam Patris. Utque possit tantum negotium expedire, optat, postulatque omnes Fratres, piosque opellae huius Lectores sibi fieri in eisdem fundendis precibus socios.

I. EGo autem iam sanato corde ab illo vulnere, in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi Deus noster pro illa Famula tua longe aliud lacrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animae quae in Adam moritur (2). Quanquam illa in Christo vivificata, etiam nondum a carne resoluta sic vixerit, ut laudetur nomen tuum in fide moribusque eius, non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore eius contra praeceptum tuum. Et dictum est a Veritate Filio tuo: Si quis dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennae ignis (3). Et Vae etiam laudabili vitae hominum (*a*), si remota misericordia discutias eam. Quia vero non exquiris delicta vehementer, fiducialiter speramus aliquem apud te locum invenire indulgentiae (*b*). Quisquis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant se homines homines; & qui gloriatur, in Domino glorietur (4).

II. Ego itaque laus mea & vita mea, Deus cordis mei, sepositis paulisper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis Matris meae (*c*) deprecor te, exau-

di

(1) 2. par. t. 4. edit. Martian.
(2) 1. Cor. 15. 22.
(3) Matth 5. 22.
(4) 1. Cor 1. 31. & 2. c. 10. 17.

A.Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

di me per Medicinam vulnerum nostrorum quae pependit in ligno (1); & sedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis (2). Scio misericorditer operatam, & ex corde dimisisse debita debitoribus suis; dimitte illi & tu debita sua, si qua etiam contraxit per tot annos post aquam salutis. Dimitte Domine, dimitte obsecro, ne intres cum ea in iudicium (3). Superexaltat misericordia iudicium (4), quoniam eloquia tua vera sunt, & promisisti misericordiam misericordibus (5). Quod ut essent, tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris, & misericordiam praestabis cui misericors fueris (6).

III. Et credo iam feceris quod te rogo, sed voluntaria oris mei (*d*) adproba Domine (7). Namque illa imminente die resolutionis suae non cogitavit suum corpus sumtuose contegi, aut condiri aromatibus aut monumentum electum concupivit, aut curavit sepulcrum patrium. Non ista mandavit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei praetermissione servierat, unde sciret dispensari victimam sanctam, qua deletum est chirographum quod erat contrarium nobis (8), qua triumphatus est hostis computans delicta nostra, & quaerens quid obiiciat, & nihil inveniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet pretium quo nos emit, ut nos auferat ei (*e*)? Ad cuius pretii nostri sacramentum ligavit Ancilla tua animam suam vinculo fidei. Nemo a protetione tua disrumpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis leo & draco; neque enim respondebit illa nihil se debere, ne convincatur & obtineatur ab accusatore callido; sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit.

IV. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli, & post quem nulli nupta est, cui servivit fructum tibi adferens cum tolerantia (9); ut eum quoque lucraretur tibi. Et inspira Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis meis, quibus & voce, & corde, & litteris servio, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum Monnicae famulae tuae (*f*), cum Patricio quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, & fratrum meorum sub te patre in matre Catholica, & civium meorum in aeterna Ierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum, uberius illi praestetur in multorum orationibus per Confessiones, quam per (g) Orationes meas.

(*a*) *Et vae etiam laudabili vitae hominum &c.* = Aurea hac sententia ad putidissimam haeresim, Nullum re vera iustum esse, stabiliendam abutuntur Calvinus lib. 3. Instit. c. 14. Philippus in Locis communibus, titulo, de *Peccato*. Kemnitius in Examine Tridentini concilii, & alii. Perperam omnino, & Augustini tum verbis, tum proposito iniuria! I. Homines quoslibet Dei misericordia in-

(1) Mar. 16. 19.
(2) Rom. 8. 34.
(3) Psal. 142. 2.
(4) Iacobi 2. 13.
(5) Matt. 5. 7.
(6) Rom. 9. 15.
(7) Psal. 118.
(8) Coloss. 2. 14.
(9) Lucae 8. 15.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

indigere, quis Catholicorum inficiatur? At interim cum hoc bene patitur, Dei misericordia hominem suis a maculis vere detergi. II. Loquitur hic Augustinus de lapsibus, qui aeterna gaudia, non tollere, sed retardare possint: Haec non iustificationem intuentur. III. Dixerat serio, & absque praecisionibus Matris funus quaestubus lacrymosis non celebrandum; eam igitur credebat vere, & proprie iustificatam. IV. Si heic lyppi nebulones palpaverunt ad tenebras, cur omittunt cap. 7. lib. 3. ad Bonifacium, contra duas Pelag. Epist. quem viginti circiter post has Confessiones annis scripsit, & ubi veram propriamque iustitiam non uno verbo, non semel adstruit? Quam autem male Augustino, & sibi haeret Calvinus, inquiens lib. 3. c. 25. *Non timendum, ut in Dei iudicium amplius veniant peccata nostra?* Quam pessime haeret verbis, quae sequuntur inferius n. 2. *Ne intres cum ea in iudicium*. Immo quam pessime haeret Davidi, a quo eadem verba Augustinus depromsit!

(*b*) *Aliquem apud te locum invenire indulgentiae*. = Retinent lectionem hanc BB. sed admonent Lectorem in imo margine. = Absunt a MSS. prope omni„ bus isthaec verba, *invenire indulgen„ tiae*.] Absunt etiam a MS. S. Mar. Car. Fes. & 2. Med. At habentur in totidem, Med. 3. S. Cr. & Ricar. ultra Vet. & alios editos. Placuit vulgata lectio, quod bene sermonem compleat ad Augustini propositum; Neque enim loquitur S. D de loco habendo in Caelo: sed de ingressu non retardando: vel de lenienda Purgatorii flamma; ad quae opus est ut Deus indulgentia sua minutiora quaedam aut deleat, aut non acri iudicio discutiat.

O si cognoscant se homines homines. = In obsequium BB. hanc lectionem induximus in texum; Admonent autem. = Ita MSS. cum Arn. At Lov. „ cum antiquioribus edit. *o si cognoscant* „ *se omnes homines*.] Cum Lov. sunt MSS. 3. S. Cr. Praeferunt, *o si cognoscant se homines*, Vet. Som MSS. 2. S. Mar. Car. Fes. At MS. Ricar. *o si cognoscant se homines, & homines, qui gloriantur &c.* MS. S. Mar. & Car. pro, *si*, habent, *fit*. Fortassis posteriores librarii videntes bis positum, *homines*, amanuensium oscitantiam suspicati sunt: unde aliqui primam vocem sustulerunt: alii pro ea substituerunt, *omnes &c.* Verum selecta lectio tametsi ab usitato loquendi modo aliena, Augustini ingenium admodum sapit, & est idem ac si diceres, o si cognoscant se homines ut homines: nempe, si homines cognoscant suam ipsorum infirmitatem. Quanquam Lovaniensium lectio textui admodum consona est: significat enim, homines quantalibet sanctitate praeditos habere quod ad iudicium deduci possit; & id ad Monnicae propositum, in cuius fide, & moribus quanquam Dei nomen laudatum sit &c.

(*c*) *Nunc pro peccatis Matris meae &c.* = Ita in hunc locum adlatrat *Pherepon*us: *Species forte pietatis aliqua hic inest, at ea consuetudo nec ratione ulla, nec revelatione nititur. Vide librum de cura gerenda pro mortuis*.

Orare pro defunctis est, non Augustini, sed totius Ecclesiae; Qualis vero dementia hominem carpere agentem quod tota agit Ecclesia, cuius est membrum? Annon ne hoc est imas vestes eius rodere, cuius personam carpere nequeas? iuxta illud Batillii 48. *Ut catuli quem non audent invadere: vanis huic imas vestes morsibus exagitant. Sic indocta tuos potuit carpsisse libellos. Docte senex, non te vincere turba potest*. II. Aut revelatio ratioque ei consuetudini suffragantur; & eidem iam abs dubio vera pietas inest: non, *Species forte &c.* aut neutra suffagatur; & tum ea consuetudo superstitio dicenda est, & omnino damnanda. III. Nimis vero Lectori fastidiosus est, dum ad librum *de Cura pro mortuis gerenda* eum amandans, peculiarem locum non designat, ubi quod velit habeatur. At erimus nos longe humaniores; Vide cap. 1. n. 3. ubi post duas lineas editionis, quam *Pherepon*us ipse curavit, pag. 377. revelatio ea de re innuitur, atque etiam ratio. = In Machabaeorum libris legimus „ oblatum pro mortuis sacrificium (1). Sed „ etsi nusquam in Scriptu is veteribus „ legeretur, non parva est (2) univer„ sae Ecclesiae, quae in hac consuetu„ dine claret auctoritas, ubi in praeci„ bus sacerdotis, quae Domino Deo ad „ eius altare funduntur, locum suum „ habet etiam commendatio mortuorum.„ IV. Auctoritate, exemplo, ratione pro defunctis sancte fundi preces ostendunt pas-

(1) 2. Lib 12. 43.
(2) Editiones Bad. Am. & Er. non parva; hac consuetudine claret auctoritas: reluctantibus MSS. & Lov.

passim Theologi, maxime Polemistae, cum quibus congredi poterat *Pherepones*, si quid hac in re desiderabat.

(*d*) *Sed voluntaria oris mei &c.* = Loquitur ex v. 108. Psal. 118. *Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine*: Ubi ipse nempe Serm. 23. n. 4. = Hoc „ est, placeant tibi: noli reprobare, sed „ approba. Bene autem intelliguntur „ oris voluntaria, sacrificia laudis, con- „ fessione caritatis, non timore necessi- „ tatis oblata. Unde dictum est, *Vo-* „ *luntarie sacrificabo tibi*. (1) „

Non cogitavit suum corpus &c. = Iuvat ad rem hanc dilucidandam ex lib. *de Cura pro mortuis gerenda* quaedam exscribere. Cap. 2. n. 4. = Pro- „ inde ista omnia, idest curatio funeris, „ conditio sepulturae, pompa exsequia- „ rum, magis sunt vivorum solatia, „ quam subsidia mortuorum. Cap. 3. „ n. 5. initio. = Nec ideo tamen con- „ temnenda, & abiicienda sunt corpora „ defunctorum, maximeque iustorum, „ ac fidelium, quibus tamquam organis, „ & vasis ad omnia bona opera sancte „ usus est Spiritus. Si enim paterna ve- „ stis, & annulus, ac si quid huiusmo- „ di, tanto carius est posteris, quanto „ erga parentes maior affectus &c. Cap. 5. n. 7. = Et quod ad idem sepul- „ crum recurrit animo, & fidelium pre „ cibus magis magisque commendat, a- „ diuvat defuncti spiritum, non mortui „ corporis locus, sed ex loci memoria „ vivus matris affectus. Cap. 7. in fine, & initio cap. 8. = Ex hoc igitur quod „ carnem suam quisque naturaliter di- „ ligit (2), & illi poena fuit addiscere, non „ eum futurum in sepulcro patrum suo- „ rum (3); & huic cura prospicere, ut „ parceretur ossibus suis, si iuxta eum „ iaceret, cuius sepulcrum nemo viola- „ ret (4). Hunc affectum Martyres Chri- „ sti pro veritate certantes vicerunt „ &c.] Adde: & Monnica vicit: ut quidquam reponere possimus dicenti Salomoni Prov. 31. *Mulierem fortem quis inveniet*?

(*e*) *Ut nos auferat ei?* = Sequimur Benedictinos, qui ita loquuntur in margine. = Arn. cum aliquot MSS. *offe-* „ *rat*. Sed melius Bad. Am. Er. Lov. „ cum pluribus MSS. *auferat ei*, scili- „ cet Christo emtori, uti nobis quidem „ videtur.] Ita etiam MSS. 2. S. Mar. unus S. Cr. Ricar. Fes. & Car. Licet Vet. Som. MS. optimus S. Cr. & MSS. 4. a Lov. visi Arn. suffragentur. At lectionem nostram ipse sermonis scopus suadet: Gaudet enim Augustinus, Matrem ita Christi tinctam sanguine, eiusque pretio redemtam, ut sit prorsus in tuto.

Piget autem omnes errores recensere, in quos Itali traductores impegerunt in ultimis huius libri capitibus; sat erit pinguiores nonnullos, & quidem magna celeritate emendare. Cap. praeced. n. 1. *Da un viril mio comando*. Dixit Augustinus *iuvenili* (*giovanile*) non, *virili*. N. 2. *Con altrettanto amore*. Non dixit Augustinus, *pari amore*, sed *grandi dilectionis adfectu*: idest, *Con alte espressioni d'amore*. Eodem n. 2. *Ed in vero quale rispetto maggior del mio, qual tenerezza maggior della sua &c.* Inquit Augustinus. *Sed tamen* (*ma però*) quae sunt voces quasi praecedentia corrigentes: non, *& re vera*, quae confirmant. Nec integrum hocce testimonium est ad significandum summum Filii in Matrem obsequium, summam Matris in Filium dilectionem fuisse, quasi illud, *quid comparabile*, utramque partem complectatur: sed, ne plura verba congeramus, hunc sensum facit: *Ma però che gran cosa era questa? &c. qual comparazione vi potea essere fra l'onore da me a lei dato, e la servitù da essa a me usata*? N. 4. *Poichè avea inteso che i bagni così chiamati da noi perchè i Greci li chiamano βαλανειον sollevano l'anima dalle sue ansietà*. Nec qui traduxit, ut coniicimus, scivit quid scriberet. Ita reddendus est locus iste: *Avendo inteso che appunto da quell'effetto, o virtù aveano i bagni sortito il loro nome: per averli detti i Greci balaneion, al riflesso che tolgano l'affanno dell'animo*.

Ioseph Renatus Augustin. Excalc. lib. 1. Vitae S. Monnicae, cap. 25. illud n. 5. *Matrem oculis meis mortuam*, sic reddit: *morta sotto l'occhi miei*. Male ut patet: Iis verbis significatur amissio sensibilis: redde sic: *tolta dagli occhi miei*.

(*f*) *Monnicae famulae tuae*. = Et hic Benedictinos sequimur, quos audire iuvat. = Imitari visum est vetu- „ stos codices, qui cum gemina littera „ nn. praeferunt, *Monnicae*: quo pacto

 „ etiam

(1) Ps. 53. 8.
(2) Ephes. 5. 29.
(3) 3. Reg. 13. 21. & 22.
(4) 4. Reg. 23. 16.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad. XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

„ etiam scriptum reperitur in oratione, „ quam Willelmus Abbas piis Augustini „ votis obtemperandi studio composuit „ sub his verbis. *Memento Domine animae famuli tui Patricii: & famulae tuae Monnicae; & si quid pro anima filii ipsorum domini mei Augustini dilectissimi Confessoris tui: mihi misero peccatori licet vel intimo cordis affectu desiderare &c.* quae oratio in„ tegra habetur in veterum Analecto„ rum tom. 1.] Ita etiam unus ex MSS. S. Mar. nec non optimus S. Cr. Reliqui omnes, ut etiam Vet. cum aliis editis, *Monicae*.

Cum autem nunc tandem aliquando pro illis, quos (maxime Augustinum, & Monnicam) in Caelis triumphare merito credimus, orare pudeat, ac etiam dedeceat; opportuniori consilio Augustini, Monnicae, Patricii, & etiam Adeodati suffragia apud Deum pro *Ioanne-Dominico*, & *Eugenia*, quorum, velut abortivus (1), sexto, & ultimo genitus sum postulabo.

(*g*) *In multorum orationibus per Confessiones, quam per &c.* = Ita BB. qui inquiunt. = In editis pluribus, „ *tam per confessiones*. Abest, *tam*, a „ MSS. quos magis probamus.] Ita etiam MSS. 2. S. Mar. Reliqui omnes cum Vet. & aliis editis retinent particulam, *tam*. Quam tamen omittere placuit, ipso fere sermone exigente; Est enim sensus non quidem vulgaris, suis nempe orationibus aliorum etiam suffragiis sociatis uberius adiutum iri Patrem, & Matrem. Sed eisdem se amplioribus bonis adiuturum per Confessiones plurimorum, suffragia colligentes, quam per suas orationes, utpote quae sunt unius tantum personae.

I. Et haec Augustinus de seipso, & Matre. Post haec, ut communiter iuniores Eruditi coniiciunt, Romam Augustinus petiit. Iuvat autem trium, qui hac in re summi, & primi sunt nedum iudicia, sed & ipsa verba referre. Cardinalis Norisius, seu quicunque is fuerit, qui Patris Macedo quinquaginta errores velut somnia adgressus est, & expugnavit, Somnio 49. in fine. = Sed ad obi„ tum Monicae redeamus. Hunc con„ tigisse anno 387. ante Idus Novembris, „ quamvis mensis ignoretur, tradit Au„ gustinus, cum ait se anno aetatis tri„ gesimo & tertio matrem amisisse; „ ille vero annus Augustino exibat die „ 13. Novembris A. 387. Quod si an„ nus 33. completus intelligatur, ac „ dies mortis Monicae ponatur IV. „ Maii A. 388. Augustinus supra an„ num otiosus a scribendo fuisset &c. „ Hinc circa autumnum anno 387. Ro„ mam reversum eumdem puto, ubi „ sacris litteris, in quibus nondum as„ suetum se fuisse fatetur lib. 1. Retract. „ c. 7. accuratam operam ponens, Mo„ nachorum conventus, eorumque vi„ vendi instituta perlustrans, ac libros „ insuper scribens, maiorem anni 388. „ partem exegit; siquidem lib. 3. cont. „ lit. Petiliani, cap. 25. testatur se ex „ Italica *peregrinatione iam post Maximi tyranni mortem Africam repetisse*. In „ vetustis Martyrologiis Adonis, Bedae, „ Notkeri, Rabani, Vandalberti, & alio„ rum veterum die 4. Maii S. Monicae „ nomen non legitur, ac proinde post „ plura saecula ab eiusdem obitu in sa„ cris tabulis recitari coepit, ut inven„ tionis, sive translationis potius, quam „ mortis dies sub initium Maii recolatur; „ quod saepius in aliis sanctis ibidem „ commemoratis contingere certum est. „ Verum si in sacris dyptichis Ostiensis „ Ecclesiae ex certa traditione S. Mo„ nicae obitus IV. Nonas Maii signatus „ sit, nostrorum scriptorum opinio prae„ feratur, qui putant Augustinum post „ baptismum partim Mediolani commo„ rando, partim in Tusciae monasteriis „ perlustrandis annum exegisse.] Benedictini lib. 2. Vitae S. D. cap. 7. n. 3. „ Eius igitur verbis nullatenus adversa„ mur, cum eum mortua matre con„ silium in Africam remeandi distulisse, „ & postero solum anno perfecisse dici„ mus. Quibus porro de caussis distu„ lerit (quae multae esse potuerunt) „ nos latet: nobis eum potuisse differre „ sufficit &c. Quapropter eius in Urbe „ commoratio non ante, sed post obi„ tum matris reponenda est; & faten„ dum quidpiam ei impedimento fuisse, „ quominus in Africam tam cito remea„ ret. Et vero non improbabiliter dici „ posset, Monnicam sub initium Novem„ bris e vita migrasse, per eius obitum „ destinatam profectionis occasionem Au„ gustino excidisse, nullam deinde op„ portunam reliquo anno se obtulisse; „ aut eum iam adverso tempore, ac „ infesto mari navigare noluisse; tan„ dem anno sequenti quibusdam de„ caussis eum adhuc ad mensem Augu„ stum

(1) 1. Cor. 15. 8

„ ſtum Romae fuiſſe detentum. Porro „ navigationem a tertio Idus Novembris „ interclusam fuiſſe legimus (1): & ipſe „ Gratianus edixit anno trecenteſimo o- „ ctogeſimo, ut naves, quae frumen- „ tum Romam advehebant, non ultra „ Idus Octobris deinceps e portu ſolve- „ rentur. Ipſa etiam temporis hiſtoria „ commodam ſatis coniecturam nobis ſup- „ peditat, ex qua coniicere liceat, quid „ Auguſtinum Romae ad necem uſque „ Maximi detinere potuerit. Hoc ipſo „ enim anno trecenteſimo octogeſimo „ ſeptimo tyrannus ille circa menſem „ Auguſtum irrupit in Italiam, & pulſo „ ex ea Valentiniano, Africam pariter „ occupavit, teſte Pacato. Fieri ergo fa- „ cile potuit, ut Auguſtinus de his cer- „ tior factus cum ad Oſtia Tiberina „ propter obitum matris detineretur, „ mutato ſubinde conſilio, huius tu- „ multus exitum opperiri Romae ſta- „ tuerit, ubi a civilis belli cladibus tu- „ tior quam Thagaſtae degere poterat.] Et cap. 13. n. 2. in fine. = In quo „ cruciatu beata illa anima corpus re- „ liquit, ad ſuperos evolatura &c. pau- „ cis forte diebus ante Idus Novem- „ bres &c. Natalem tamen eius Eccleſia „ quarto Nonas Maii celebrat: quod „ cur ita fiat, nobis ignotum eſt.] Et cap. 14. initio. = Non traiecit ta- „ men, niſi poſt Maximi necem, hoc „ eſt menſe Auguſto, vel Septembri an- „ ni trecenteſimi octogeſimi octavi. *Quod „ repetunt lib. 3. cap. 1. initio.*] Bollandi continuator Paragr. 9. n. 127. „ Defuncta matre Sanctus ob cauſas no- „ bis ignotas reditum in Africam diſtu- „ lit, & aliquamdiu Romae commoratus „ eſt, ſicut colligimus ex opuſculo „ tunc ibi inſcripto, quod ipſe l. 1. „ Retract. c. 7.] Et Paragr. 10. n. 144. in fine. = Iam tempus eſt, ut ex Ita- „ lia revertamur in Africam, nam ve- „ roſimiliter Auguſtinus Romae manſit „ uſque ad exeuntem menſem Iulium, „ vel Auguſtum an. 388. cum in Afri- „ cam tantummodo redierit poſt necem „ Maximi tyranni, ſicut iam probabi- „ tur.] Paragr. 11. n. 145. = Ty- „ rannus nomine Maximus, qui anno C. „ 387. Valentinianum iuniorem ex oc- „ cidentis imperio fugaverat, anno ſe- „ quente ab Imperatore Theodoſio de- „ bellatus, & die 28. Iulii, vel 27. Au- „ guſti, ſicut apud Socratem lib. 5. c. „ 14. legitur, iuſſu victoris occiſus eſt, „ ut exactiores chronologi ex antiquis „ auctoribus oſtendunt. Cum itaque S. „ Aug. lib. 3. contra litt. Petil. &c. re- „ ditus ille circa menſem Octobrem, „ vel Novembrem anni 388. probabiliter „ collocandus eſt; etiamſi quidam ſcrip- „ tores eundem anno C. 389. affigant. „

II. Et haec ex aliis. Ceterum cur Auguſtinus defuncta Matre, Africam non mox repetierit, nobis minime videtur arcanum; ſublatis enim coniecturis haud contemnendis, quas Benedictini excogitarunt; adhuc ratio ex ipſa, ut ita loquamur, rei natura peteretur. Potius arcanum nobis viſum fuiſſet, iuvenem ad plurima, ad omnia ſcienda natum, factum: & iam Eccleſiae Catholicae achillem: quive Religioſum inſtitutum mox prodendum tam anxie meditatus fuerat, recta Africam repetere, Urbe omiſſa totius orbis ſenſa compendio iungente, in qua univerſi qua late patet Chriſti gregis Oraculum ſedet, & omnis generis doctrina pietaſque, tum verbo, tum exemplo oſtenduntur. Iuſtum ergo erat, & vix non neceſſarium, Auguſtinum Matre ſolutum (cuius obſequio, ut arbitramur, regreſſum in patriam feſtinabat) Romae vel uno circiter anno ſubſiſtere.

III. Eſt populi fabula nimis faſtidioſa, & prorſus contemnenda: Monnicae animam corpore ſolutam non recta Caelum volaſſe, ſed aliquo tempore igne intermedio (vulgo, *purgatorio*) detentam, ut maculas nimio fletu, quo turpes Filii ſui ſcenas proſequuta eſt, contractas expiaret. Perperam omnino, & iniuria Monnicae, & Eccleſiae doctrinis, atque exemplis! Religioſum, & ſanctum eſt peccatorum, maxime vero haereticorum languores vel amariſſime deplorare. Recitat plauſu Eccleſia de S. Matre noſtra Tereſia die 15. Octobr. ei ſacra: *Infidelium, & Haereticorum tenebras perpetuis deflebat lacrymis, atque ad placandam divinae ultionis iram, voluntarios proprii corporis cruciatus Deo pro eorum ſalute dicabat* (2). De S. Maria Magdalena de Pazzis Sorore noſtra, die 25. Maii: *Haereticorum, ac Infidelium tenebras tam amare deflebat, ut cibum ſumere non poſſet; ſeque pro animarum ſalute ad quaelibet tormenta ſemper paratam profitebatur* (3). Quod de innumeris aliis eximiae ſanctitatis viris, & feminis legitur. Quid ergo timendum Monnicae lapſus erroreſque deploranti Filii, cuius

(1) Cod. Th. Goth. t. 5. p. 107. & 108.
(2) Lect. 5.
(3) Lect. 6.

A. Ch. 387. Aug. 33. Mon. 56. Ad XV. Siric. III. Val. XII. Theod. IX.

cuius ut genuerat corpus terrae, ita reddere debebat animam Caelo?

IV. Ubi nunc sit Monnicae corpus, vel saltem potior pars corporis, quaestio est inter Eruditos. Historici passim tradunt, apud Ostia primo sepultum, tandem anno D. 1430. a Martino V. Romam solemni pompa, & insignium prodigiorum gloria translatum fuisse, & in Ecclesia Patrum Augustinian. Eremit reconditum, ubi etiam num adoratur. Eaque de re Pontificium diploma extare in registro anni Pontificatus 13. Atqui subsumunt plures, iam quidam Monnicae corpus fuerat suffuratus, & ad Belgas detulerat &c. Parum abfuit, quin ea de re peculiarem disputationem texeremus, immo iam fere texeramus, hac tantum de caussa mutato consilio, quod videremus eam in maiorem molem excrescere, quam quae posset hosce inter commentarios locum habere; quae autem pro meritis disputari, atque dilucidari non possunt, prudentius omittuntur. Sed nec eam disputationem officii nostri ratio admodum postulat; has quippe dilucidamus Confessiones, in quibus de Monnicae obitu: non de eo, quod sequutis inde saeculis illius sacris exuviis contigerit. At eam quaestionem in Vita S. Monnicae Italica lingua scribendam, quam iam meditamur, & quae, ut coniicimus, ante hoc opus publicam lucem adspiciet, late ac serio tractabimus.

CON-

CONFESSIONUM

L I B E R X.

A R G U M E N T U M.

QUi hucusque de gravioribus, nunc de levibus se ad iudicium vocat; Quaerens scilicet, non quis olim fuerit: sed ut modo labatur, aut labi possit. Et primo quidem Deum, quem amat, indicare cupiens, terram, mare, stellas, & similia, se facta suis ipsorum vocibus mox clamantia concitato eloquio excurrit; Addens nec vegetativa, nec sensitiva facultate ad Deum perveniri posse. Inde ad memoriam, in cuius multiplicibus, atque stupendis celebrandis functionibus totus spatiatur; Habes enim ex illa, tumultu nullo emergente, atque rebus ipsis propulsatis, omnium sensibilium imagines, Praecepta Liberalium doctrinarum, Numeros Dimensionesque secundum veritatem, & prout iuxta propriam naturam consistunt. Actus quoque & affectiones corporis & animi: non quidem eo modo, quo olim insederunt, sed alio plane diverso. Ex memoria denique ipsius etiam oblivionis speciem habes. Licet vero tam stupenda insit memoriae vis, adhuc eam utpote hominibus, brutisve communem transcendendam, ut ad Deum perveniamus, subsumit; Interim tamen libenter admittens, ad idem negotium eam utilem, ac etiam necessariam esse; maxime cum sit Deus beata vita, quam non amaret quis, nisi in antecessum novisset. At quicunque sint affectionum animi; & similium splendores, adhuc talibus praestat Deus, illa enim mutationi subiacent, cuius Deus prorsus est expers. Nunc propius Augustinus ad animi sui languores; quos antequam exponat, ingenue, & docte praefatur: ex eo quod Deo non exactissime adhaereat, variis humanae vitae fluctibus agi. Et primo quidem, carni se integra mente renuntiasse, non diffitetur: at ea ipsa, quam vigilans spernit, dormiens impetitur. Tum ubi sit adhuc nonnihil infirmus, ubi prorsus sanus; quid sibi, quid omnibus periculosum. Non ita constantissime ut ab ebrietate, a crapula alienus. Odorum, sonumque non adeo, admodum vero rerum ad

vi-

visionem spectantium illecebris, utpote late sparsis, pellectus. Ad subtiliora procedens, nimis aptum ad mortales capiendos reticulum sibi videri dicit oculorum curiositatem, quatenus ea sciendi pruritum intelligimus. Item: licet honeste, ac etiam religiose possis velle ab hominibus diligi, & pluris haberi: adhuc appetitum hunc malo, aut levi intercurrente fine facillime posse inquinari; quos inter scopulos qualis ipse incedat, definire non audet: illud tantum enuntians, se nonnihil laudibus, plurimum autem veritate delectari. Quam autem ex hac ipsa materia latens, atque subtilis animabus paratur laqueus! dum enim cum aliis positi, gloriae contemtum ostentamus, non raro ipsam inanis gloriae auram sequimur. Ab his etiam gloriam prensantibus haud longe sunt qui aliorum gratiam non admodum curant, sed interim typho quodam sibimetipsis blandiuntur. Post haec per digressionem redit momento ad antiqua, & fatetur Dei amicitiam nunquam se parvi fecisse: at cum niteretur ipsum creaturis sociatum tenere, merito amisisse. Tot reticulis aut captus, aut deterritus, Christi subsidium invocat, hic enim versus propriusque Deum inter, hominesque mediator, cui prorsus fidere possis; multi enim Angelorum bonorum visiones prensantes, ab angelis malis decepti sunt.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

De naevis, aut quos contraxit, aut quos contrahere posset dicturus, praefatur se a seipso acerrimo ubique examine discussum iri. Interim ad aeternam Patriam anhelat, divinumque subsidium implorat: illius enim spes, huius praesentia verum gaudium provocant. Cetera siquidem, quae ad praesentem vitam spectant, aut minimi aestimanda, aut potius cavenda sunt. Hocce autem suiipsius magnum iudicium & in cordis penetralibus coram Deo: & in publicis paginis coram multis hominibus quasi testibus habiturus est.

COgnoscam te genitor meus, cognoscam, sicut (*a*) & cognitus sum. Virtus animae meae, intra in eam & coapta tibi, ut habeas & possideas sine macula, & ruga (*b*). Haec est spes mea, ideo loquor, & in ea spe gaudeo, quando sanum gaudeo. Cetera vero vitae huius tanto minus flenda, quanto (*c*) magis fletur; & tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce enim veritatem dilexisti (*d*) quoniam qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confessione; in stilo autem meo coram multis testibus.

(*a*) *Cognoscam, sicut &c.* = Ex illo Pauli loquitur 1. Cor. 13. 12. *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* Quod ne oscitanter intelligas, admonet ipse lib. 5. QQ in Deuteron. q. 9. n. 2. hisce verbis. = Quod etiam ipsum caute accipiendum est, ne tantam putetur „ habiturus homo cognitionem Dei, „ quantam nunc habet hominis Deus, „ sed pro suo modo ita perfectam, ut; „ ei nihil adhuc exspectetur addendum: „ ut quam perfecte nunc Deus novit „ hominem, sed tamen sicut Deus hominem, ita tunc perfecte noverit homo „ Deum, sed tamen sicut homo Deum. „ Ne-

„ Neque enim quia dictum est, *Estote* „ *perfecti, sicut Pater vester caelestis per-* „ *fectus est, ideo &c.* (1). „

Ita autem hunc librum orditur Augustinus, tum ut divinam spem suam excitet: tum interim velut oblique prodens desiderium suum cognoscendi in hoc longo magno examine conscientiam propriam ferme sicut a Deo cognoscitur; Ideo diximus in argumento huius capitis, *praefatur se a se ipso acerrimo &c.* Libet enim saepe ad Lectoris commodum talia argumenta praefigere, quae & commentarium sapiant, prodant scilicet ipsius textus & sensus reconditos.

(*b*) *Et possideas sine macula, & ruga.* = Vix in hoc capite verbum est, quod non sit ex S. Scripturis depromtum; at iuvat saltem peculiaria retegere. Ephes. 5. 27. *Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam &c.* = *Haec est spes mea.* = Psal. 141. 6. *Tu es spes mea, portio mea in terra viventium.* = *Ideo loquor.* = Psal. 115. v. 1., aut 10. & 2. Cor. 4. 13. *Credidi, propter quod loquutus sum.* = *In ea spe gaudeo.* Lucae 10. 20. = *In hoc nolite gaudere, quia spiritus &c. gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in Caelis*, Rom. 12. v. 12. *Spe gaudentes.*

(*c*) *Tanto minus flenda, quanto &c.* = Sententia gravissima: & acutissima: sed & nonnihil obscura, vel recondita. Henricus Wangnereck, qui diu siluit, hos versus hic ad usum adposuit: *Sola spes bonae conscientiae sperantis se esse sine macula peccati mortalis verum gaudium parit. Res vero aliae cum ad salutem nihil sine gratia Dei conferant, nec gaudium afferre possunt solidum cum habentur, nec dolorem debent cum amittuntur.* Non satisfacit, & planum est, pietatem velle religiosum hominem, non, exacte textui inhaerere. Arbitramur ergo hoc pacto aenigma illud complanandum; Temporalia bona tanto minus flenda, quum amittuntur: quanto maiorem luctum provocabant, quum habebantur; Et tanto magis flenda cum possidentur: quanto maiori quiete tenentur, seu, quanto minus pungunt: tunc siquidem animae magis periculosa sunt. Saluberrimum dictum ad temporalia bona contemnenda.

(*d*) *Ecce enim veritatem dilexisti.* = Verba sunt Psalmi 50. v. 8. Sed potissimum intuetur illud Psal. 4. v. 3. *Ut quid diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium.* Ubi ipse. = *Ut quid vultis beati esse de infimis? Sola veritas facit beatos, ex qua vera sunt omnia &c. Ut quid ergo temporalium rerum amore detinemini? Ut quid tamquam prima, extrema sectamini, quod est vanitas, & mendacium? &c.* Cum ergo dixisset Augustinus, gaudendum ex sola spe aeternorum, & puritate conscientiae; temporalia vero aut una, aut altera ratione contemnenda; recte subsumit, id veritatem esse, non mendacium.

Quae sequuntur, verba sunt ex Salvatore depromta Ioan. 3. 21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem &c.* Itali traductores fere ex integro hoc caput corrumpunt; & forte etiam sequentia; at piget nimis saepe temporis dispendium facere.

(1) Matth. 5. 48.

CAPUT II.

ARGUMENTUM.

Profitetur, si velimus ambages tollere, haud magnum esse Deo proprias culpas deponere: nobis enim prorsus obmutescentibus, adhuc secretissima quaeque pectoris nostri arcana ipsi velut sub meridiana luce exposita essent. Ingenuae interim confessionis non leve commodum esse: ea siquidem nobis fastidio sumus, ad Dei autem amicitiam adcedimus. Item: mali hominis confessionem nihil aliud esse, quam sibi displicere; pii vero, gratiam, & reliqua bona in eumdem Deum largitorem refundere.

ET tibi quidem Domine, cuius oculis nuda est abyssus (*a*) humanae conscientiae, quid occultum esset in me, etiam si nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges, & places, & amaris, & desideraris, ut erubescam de me & abiiciam me, atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam nisi de te. Tibi ergo Domine manifestus sum quicunque sim, & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, sed verbis animae, & clamore cogitationis, quem novit auris tua. Cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi, quam displicere mihi (*b*); cum vero pius, nihil est aliud confiteri tibi, quam hoc non tribuere mihi: quoniam tu Domine benedicis iustum, sed prius eum iustificas impium. Confessio itaque mea, Deus meus in conspectu tuo tibi tacite fit, & non tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neque dico recti aliquid hominibus, quod non a me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audis a me, quod non mihi tu prius dixeris.

(*a*) *Cuius oculis nuda est abyssus &c.* = Ita Apostolus Hebr. 4. 13. *Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu eius, omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius.* David etiam Psal. 68. 6. Ps. 33. 16., & 17. & Ecclesiasticus 15. 20. = *Te enim mihi absconderem &c.* = Nisi enim ei confiteamur, ipse praesentiae suae, gratiae suae fulgores retrahet. Immo, esset non agnoscere Deum, quem conscientiae nostrae secreta latere non possunt.

(*b*) *Quam displicere mihi.* = Id fuse edisserit Tract. 12. in Ioan. ad v. 19. n. 13. At sat erit pauca quaedam excribere. = *Cum autem coeperit tibi displicere quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua. Initium operum bonorum confessio est operum malorum. Facis veritatem, & venis ad lucem. Quid est, Facis veritatem? Non te palpas, non tibi blandiris &c.* Quae & alibi observat frequentissime. Sed adde propter ea, quae sequuntur illud in Psal. 29. Enarr. 2. ad v. 10. n. 19. = *Confessio gemina est, aut peccati, aut laudis. Quando nobis male est, in tribulationibus confiteamur peccata nostra; quando nobis bene est, in exsultatione iustitiae confiteamur laudem Deo: sine confessione tamen non simus.* Similia expendit Serm. 29. de primo v. Psal. 117. (Alias, 3. de Divers.) c. 2. n. 4. 5., & 6.

Terminat autem caput in laudem divinae gratiae, sine qua nec mussitare quidquam boni possumus, iuxta illud 1. Cor. 12. 3. *Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu-Sancto.*

CA-

CAPUT III.

ARGUMENTUM.

Perstringit leniter malum hominum genium ad alienarum rerum notitiam avide inhiantem suis vero in corrigendis tardum, ac desidiosum. Ludit inde religiose, quaerens, an non timeamus ab ipso, suis de secretissimis dicente nos supplantari? at fatetur mox, vel caritate ad proximi verbis fidendum nos deportandos. Quaerens tandem publicae huius confessionis bonum, de vetustis non anxie disputandum innuit: illa enim hominem culpis oppressum ad divinae gratiae, & novae vitae spem elevant; at obscurum sibi videri, quomodo praesentium notitia Lectores iuvare possit.

I. QUid mihi ergo est cum hominibus ut audiant confessiones meas (*a*), quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? Curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam (*b*), desidiosum ad corrigendam suam. Quid a me quaerunt audire qui sim, qui nolunt a te audire qui sint? Et unde sciunt cum a me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quando quidem nemo scit hominum quid agatur in homine, nisi Spiritus hominis qui in ipso est (1)? Si autem a te audiant de se ipsis, non poterunt dicere, mentitur Dominus. Quid est enim a te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porro cognoscit & dicit, falsum est, nisi ipse mentiatur? Sed quia caritas omnia credit (2), inter eos utique quos connexos sibimet unum facit, ego quoque Domine etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines, quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed credunt mihi quorum mihi aures caritas aperit.

II. Verumtamen tu medice meus intime, quo fructu ista faciam, eliqua mihi: nam confessiones praeteritorum malorum meorum, quae remisisti & texisti (3), ut beares me in te, mutans animam meam fide & sacramento tuo (*c*), cum leguntur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in desperatione & dicat, non possum: sed evigilet in amore misericordiae tuae, & dulcedine gratiae tuae, qua potens est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suae. Et delectat bonos audire praeterita mala eorum qui iam carent eis, nec ideo delectat quia mala sunt, sed quia fuerunt & non sunt. Quo itaque fructu, Domine Deus meus, cui quotidie confitetur conscientia mea, spe misericordiae tuae securior quam innocentia sua; quo fructu quaeso etiam hominibus coram te confiteor per has litteras adhuc quis ego sim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi, & commemoravi. Sed quis adhuc sim, ecce in ipso tempore confessionum mearum, & multi hoc nosse cupiunt qui me noverunt, & non me noverunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt: sed auris eorum non est ad cor meum; ubi ego sum quicunque sum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim, quo nec oculum, nec aurem, nec mentem possunt inten-

(1) 1. Cor. 2. 11.
(2) 1. Cor. 13. 7.
(3) Psal. 31. 1.

tendere; credituri tamen volunt, numquid cogerituri ? Dicit enim eis caritas qua boni ſunt, non mentiri me de me confitentem, & ipſa in eis credit mihi.

(a) *Ut audiant confeſſiones meas.* = Congerit hic plures blaſphemias *Ioannes Phereponus*, quas tamen cum operis huius initio repulerimus (1), tantummodo priores earum verba recitamus. *Videtur haec ſcripſiſſe Auguſtinus, non tantum poſt ſcriptos, ſed etiam poſt editos priores libros Confeſſionum; quos avide videntur lectitaſſe ii, quibus notus erat, & quorum hominum nonnulli Auguſtinum ſemetipſum accuratius deſcribere optabant.* Non ut accuratius Auguſtinus ſemetipſum pingeret, ſed ut ſanctum ſuſpicerent, cui foedo condoluerant, ut cap. ſequenti obſervabimus ſigno A.

Hoc textu abutuntur haeretici (2) ſacramentalis Confeſſionis oſores. At perperam omnino; Auguſtinus enim loquitur de peccatis Baptiſma praecedentibus, quae Confeſſionis materia non ſunt. Aut de ſequentibus, ſed adeo minutis, ut ad ſummum venialia cenſeri poſſint; haec autem religioſe, at non neceſſario deponuntur in Confeſſione. Et quod gravius eſt: de confeſſione publica, omnibus hominibus facienda, non de ſecreta, & auriculari, quae fit Sacerdoti. Inſuper vertitur argumentum in ipſos haereticos; Videtur enim S. D. ambigere de Confeſſionis etiam bono, nedum neceſſitate; At ſacramentalem Confeſſionem, licet non neceſſariam, utilem haereticorum principes quoque fatentur, Lutherus lib. de Captivitate Babilonica, titulo, *de Sacram. Poenit.* tom. 2. edit. Wittemberg. 1561. fol. 8. p. 1. & diſput. cuius titulus, *Summa doctrina de poenitentia*, eodem tom. fol. 450. p. 1. cui adſtipulatur, vel ſaltem adſtipulata eſt aliquando integra ſynagoga, Confeſſio Auguſtana. Calvinus lib. 3. Inſtitut. c. 4. paragr. 12., & 14. & alii.

Ceterum ſacramentalis Confeſſionis neceſſitatem ſtatuit Auguſtinus ſaepe ſaepius. Serm. 392. ad Coniugatos (Alias, 49. inter 50. Homil.) c. 3. = Nemo „ ſibi dicat, Occulte ago, apud Deum „ ago, novit Deus, qui mihi ignoſcat, „ quia in corde meo ago. Ergo ſine „ cauſſa dictum eſt, *Quae ſolveritis in* „ *terra, ſoluta erunt in caelo* (3). Ergo ſine „ cauſſa ſunt claves datae Eccleſiae Dei? „ Fruſtramus Evangelium, fruſtramus „ verba Chriſti? Promittimus vobis, „ quod ille negat?] Et Serm. 393. de Poenitentibus (Alias, 41. ex 50. Homil.) poſt med. = Non ſolum poſt poenitentiam ab iſtis vitiis (*gravibus nempe*, „ *& peſtiferis*) ſe homo ſervare debet, „ ſed & ante poenitentiam, dum ſanus „ eſt: quia ſi ad ultimum vitae ſteterit, „ neſcit ſi ipſam poenitentiam, ac Deo, „ & Sacerdoti peccata ſua confiteri po- „ terit.] Qui plura deſiderat, videre poterit lib. 2. de Adulter. Coniug. 16. Epiſt. 98. olim 23. & Serm. 253. alias 12. ex 50. Homil. qui tamen in Appendice a Benedictinis ponitur, utpote qui ſtylum Caeſarii prorſus ſapiat, quive iam olim Lovanienſibus ambiguus, Verlino, & Vindingo falſus. Oſtendunt autem Polemiſtae Theologi idem ſacramentum ab Irenaeo, Origene, Athanaſio, Baſilio, Chryſoſtomo, Cypriano, Hilario, Ambroſio, Rufino &c. diſertis verbis commendatum, & ſtabilitum.

(b) *Curioſum genus ad cognoſcendam vitam alienam &c.* = Ad graviſſimum hocce dictum dilucidandum, accipe verba eiusdem lib. de Agone Chriſtiano, c. 4. n. 4. ſub finem: *Omnis anima indocta curioſa eſt.* Et lib. de Utilitate credendi, cap. 9. n. 22. = Sed „ ſcis etiam curioſum non nos ſolere „ appellare ſine convicio; ſtudioſum vero etiam cum laude. Quamobrem attende ſi placet, etiam inter haec duo „ quid tibi diſtare videatur. Id certe „ reſpondes, quod quamvis uterque agatur magna cupiditate noſcendi, curioſus tamen ea requirit, quae nihil ad ſe adtinent: ſtudioſus autem „ contra, quae ad ſeſe adtinent requirit.] Et ut omittam Zenonem de praecepto, *Adtende tibi*: S. Ioan. Chryſoſtomus Homil. 9. in cap. 5. Epiſt. 1. ad Theſſ. initio. = Nihil ita, ut adparet, „ curioſum eſt, & avidum ad rerum „ obſcurarum, & reconditarum cognitionem, ut humana natura. Hoc autem illi contingere ſolet, quando tenuem, & nondum abſolutum intellectum habet. Qui enim rudiores ſunt „ inter pueros, non omittunt & nutri- „ ces

(1) L. 1. c. 1. A. n. v.

(2) Albanenſes. Iacobitae. Lutherus Philippus Melan. Calvinus. Eraſmus (pro more) tergiverſatione. Brentius in Confeſſione Wittemberg. Kemnitius ibidem pag. 1030.

(3) Matth. 18. 18.

„ ces, & paedagogos, & patres crebris „ suis interrogationibus inturbare, in „ quibus nihil aliud est, quam quando „ hoc, quando illud sit. Evenit autem „ istud & ex deliciis, & ex eo quod „ nihil est operis, quod fiat.] Et Ho„ mil. 15. in cap. 5. Epist. 1. ad Tim. post init. *Cui sua curae sunt, alienorum nulla ratio subest, cura nulla alterius obstrepit*. Notum Iambicum: *Aliena omittit - qui sollicitus est sui* ..... *Ignavia deterior curiositas*. Terentius *Heautonti morumenos* 3. Sc. 1. *Dii vestram fidem - Ita ne comparatam esse naturam - Hominum omnium - Aliena melius ut videant, & iudicent - Quam sua?*

(c) *Mutans animam meam fide, & sacramento tuo*. = Adludit ad illud Salvatoris Mar. 16. 16. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit*. Sicut praecedentibus verbis, *quae remisisti, & texisti*, ad v. 1. Psal. 31. adluserat: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*. Quanquam vero hoc capite, & seq. agat Augustinus de piis Fratribus, qui bono animo confessiones suas audire volebant: adhuc saepe ad universi humani generis curiositatem digreditur, unde & per declamationem loquitur.

C A P U T IV.

A R G U M E N T U M.

Statuit tandem, quo bono praesentes animae suae aut dotes, aut naevos retegere possit; Pii enim Lectores de dotibus bonorum omnium largitori Deo gratias referent, eidemque praeces fundent, ut eius virtute naevi tollantur. Fratres autem, quibus potissimum loquitur, gregis sui oves sunt, quibus Redemtoris iussu, & exemplo episcopus ipse non tam imperat, quam famulatur.

I. SEd quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt, cum audierint quantum ad te accedam (*a*) munere tuo, & orare pro me, cum audierint quantum retarder pondere meo (*b*)? Indicabo me talibus. Non enim parvus est fructus, Domine Deus meus, ut a multis tibi gratiae agantur de nobis, & a multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os loquutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis (1); sed fraternus ille qui cum adprobat me, guadet de me; cum autem improbat me, contristatur pro me: quia sive adprobet me, sive improbet, diligit me. Indicabo me talibus, respirent in bonis meis, suspirent in malis meis. Bona mea instituta tua sunt & dona tua; mala mea delicta mea sunt & iudicia tua. Respirent in illis, & suspirent in his, & hymnus & fletus adscendant in conspectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis (*c*). Tu autem Domine delectatus odore sancti templi tui, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam (2), propter nomen tuum, & nequaquam deserens coepta tua, consumma imperfecta mea.

II. Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fuerim, sed qualis sim, ut hoc confitear non tantum coram te secreta ex-

(1) Psal. 143 v. 7., & 8.

(2) Psal. 50. 1.

exsultatione cum tremore & secreto moerore cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum hominum sociorum gaudii mei & consortium mortalitatis meae, civium meorum & mecum peregrinorum, praecedentium, & consequentium, & comitum vitae meae. Hi sunt servi tui fratres mei, quos filios tuos esse voluisti, dominos meos quibus iussisti ut serviam (*d*), si volo tecum de te vivere. Et hoc mihi Verbum tuum parum erat, si loquendo praeciperet, nisi & faciendo praeiret (1). Et ego id ago factis & dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingenti periculo; nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea, & infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum, sed vivit semper Pater meus, & idoneus est mihi tutor meus. Idem ipse est enim qui genuit me & tuetur me; & tu ipse es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es, & priusquam tecum sim Indicabo ergo talibus qualibus iubes ut serviam, non quis fuerim, sed quis iam sim, & quis adhuc sim; sed neque me ipsum diiudico; sic itaque audiar (2).

(*a*) *Quantum ad te adcedam &c.* = Hac velut potissima, & fere unica ratione pios Fratres Confessiones ab Augustino, non quidem nunc, sed olim, & primo exegisse credendum est. Verum quum modestissimus Doctor mala omni orationis impetu scriberet, & amplificaret: bona vero aut sileret, aut cursim, & a longe innueret, videor mihi videre pios Fratres conquestos quod suum ipsorum desiderium eluderetur, dum divinorum charismatum historiam pensantes, nonnisi vetustos naevos intuerentur: unde & instasse, ut qualis nunc esset aperiret, nunc scilicet Dei factus domesticus. Verum & exinceps delusi sunt: quid enim in sequentibus habes, nisi acerrimum sui ipsius iudicium? Hoc vero fuisse desiderium Fratrum ratione, & exemplo suademur; Quis enim credat pios, graves, atque prudentes homines Episcopum sanctissimum, ut prioris vitae foeditates orbi aperiret interpellasse? Ita etiam passim in similibus: Cum ab aliquo Dei amico sui ipsius historiam postulamus, non prioris vitae maculas, sed posterioris divina charismata adtendimus. Ita Paulinus Alypii: & non dissimili desiderio Paulinum, & reliquos Augustini historiam voluisse censendum est: *Cito ergo, si Dominus adiuverit, totum Alypium inseram praecordiis tuis: nam hoc sum ago maxime veritus, ne ille vereretur aperire omnia, quae in eum Dominus contulit &c.* Epist. 27. olim 32. ad Paulin. n. 5.

(*b*) *Quantum retarder pondere meo.* = Adludit ad illud Sap. 9. 15. *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, & deprimit &c.* Quod variis phrasibus saepe docuit Apostolus = *Animas .. fraternus, non extraneus.* = Non animus *Erasmi*, minus autem *Pherepont*, quibus non scriptae sunt hae Confessiones. = *Mala mea, delicta mea sunt, & iudicia tua.* = Hoc dictum sic excipit Wangnereck: *Quia Deus iusto iudicio amicos suos & filios permittit cadere septies* (3), *haec enim infirmitas pars poenae est filiorum Adam, & simul humilitatis admonitio, ac exercitatio.* Nisi forte Augustinus loquatur de peccatis, quatenus sunt materia iudicii, hoc est, in quibus iudicii sui potentiam Deus ostendit.

(*c*) *Thuribulis tuis.* = Quemadmodum enim in thuribulis aromata: ita in cordibus sanctorum pii motus, atque adfectus Deo adolentur. Cor *Pherepont* fuit thuribulum diaboli, cui mille blasphemiis, & iniquis cogitationibus, maxime vero superbia litavit. = *Consumma imperfecta mea.* = Leves culpas, culparum reliquias, & malas inclinationes. Adludit vero ad illud Psal. 138 15. *Imperfectum meum viderunt oculi tui.*

(*d*) *Quibus iussisti ut serviam.* = Id vero saepe. 1. Petri, c. 5. v. 2., & 3. *Pascite qui in vobis est gregem Dei &c. neque ut dominantes in cleris.* Quod imperaverat Dei Filius Lucae 22. 26. & Ioann. 13. v. 14., & 15. Ism autem de Episcopatu, & omnibus Ecc-

cle-

(1) Act. 1. 1. Ioan. 13. a v. 13.
(2) 1. Cor. 4. 3.

(3) Prov. 24. 16.

cleſiaſticis dignitatibus id in proverbium abiit: *Sunt onera, non honores*. Quod forte depromtum eſt ex Auguſtino, qui lib. 19. de Civit. Dei, cap. 19. *Propter quod ait Apoſtolus*, Qui epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. *Exponere voluit quid ſit epiſcopatus: quia nomen eſt operis, non honoris*.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

Quanquam iamiam exactiſſime conſcientiam ſuam diſcuſſurus ſit: profitetur tamen graviſſime, ubique lapſum timere, & ſuiipſius iudicio etiam de ſeipſo minime fidere. Etſi enim, iuxta Pauli oraculum, nonniſi ſpiritus hominis quae ipſius ſunt ſciat: adhuc talem eſſe Deum, ut & illa hominis ſciat, quae eumdem ipſum hominem latent. Interim tamen modeſte addit acutus Doctor, melius utcunque ſe Deum, quam ſeipſum deprehendere: certo enim, puta, novit Deum violari nullo modo poſſe: interim neſcius quas ipſe valeat tentationes depellere. At illud maxime ad Dei laudem ſpectat, quidquid a nobis ſcitur, in eius luminis beneficium revocari.

TU enim Domine diiudicas me (*a*), quia & ſi nemo ſcit hominum quae ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt (1); tamen eſt aliquid hominis quod nec ipſe ſcit ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt; tu autem Domine ſcis eius omnia qui feciſti eum. Ego vero quamvis prae tuo conſpectu me deſpiciam, & aeſtimem me terram & cinerem, tamen aliquid de te ſcio quod de me neſcio. Et certe nunc videmus per ſpeculum in aenigmate, nondum facie ad faciem (2); & ideo quamdiu peregrinor abs te (3), mihi ſum praeſentior quam tibi (*b*), & tamen te novi nullo modo poſſe violari; ego vero quibus tentationibus reſiſtere valeam, quibuſve non valeam, neſcio. Et ſpes eſt, quia fidelis es, qui nos non finis tentari ſupra quam poſſumus ferre, ſed facis cum tentatione etiam exitum, ut poſſimus ſubſtinere (4). Confitear ergo quid de me ſciam, confitear & quid de me neſciam. Quoniam & quod de me ſcio, te mihi lucente (5) ſcio; & quod de me neſcio, tamdiu neſcio, donec fiant tenebrae meae ſicut meridies (6) in vultu tuo (7).

(*a*) *Diiudicas me*. = Haec cum poſterioribus praeced. capitis connectuntur; & fit integrum illud Pauli 1. Cor. 4. v. 3., & 4. *Sed neque meipſum iudico ... qui autem iudicat me Dominus eſt*. Plura autem de ſeipſo neſcit homo; puta, An odio, vel amore dignus ſit, ut Eccleſiaſtes teſtatur 9. 1. An vas irae, vel miſericordiae: Et ſuas etiam neſcit cogitationes: unde tot conſcientiae anxietates &c. At ipſe Auguſtinus explicat inferius, quid potiſſimum intueatur: *quibus tentationibus reſiſtere valeam &c.* Inquiens autem inferius, *& extimem me terram, & cinerem*, imitatur Abraham, qui Geneſ. 18. 27. *Quia ſemel coepi, loquar ad Dominum meum, cum ſim pulvis, & cinis*.

(*b*) *Mihi ſum praeſentior, quam tibi*. = Deus cum puriſſimus actus ſit, ſe-

(1) 1. Cor. 2. 11.
(2) 1. Cor. 13. 12.
(3) 2. Cor. 5. 6.
(4) 1. Cor. 10. 13.
(5) Et Pſal. 35. 10. *In lumine tuo videbimus lumen*.
(6) Iſaiae 58. 10.
(7) Pſal. 66. 2. *Illuminet vultum ſuum ſuper nos &c.* Pſal. 118. 135. *Faciem tuam illumina ſuper ſervum tuum &c.*

sese quidem maxime praesens esset: sed creaturarum infirmitate adtenta, est velut in abscondito. Adhuc vero primas naturales veritates plurimas de illo certo cognoscimus; quae in nobis factae particulares, & contingentes ignorantur. Ut enim ad Augustini exemplum veniamus: nobis tentationibus aut succumbentibus, aut resistentibus nil essentiae, vel naturae detrahitur; At Deus vel minimum violatus, iam Deus non esset. Dicens in fine, *donec fiant tenebrae meae &c.* intuetur illud Isaiae 58. 10. *Orietur in tenebris lux tua, & tenebrae tuae erunt sicut meridies.*

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Colligit nunc humanas, divinasque vires suas Augustinus: & summo orationis impetu in Divinae pulcritudinis laudes effunditur. Et quidem tantum bonum certa se amare conscientia sibi videri ingenue praefatur. Inde ad quaelibet creaturarum genera, quarum nulla Dei pulcritudinem silet. Nec cogites omnimodarum cantilenarum dulces melodias, florum, unguentorum, & aromatum suaveolentiam, & his similia: non haec Deus, non haec ille, cui inhiat Augustinus; sed bonum quoddam summum, illorum omnium dotes eminentissima ratione, & maiestate in se uno continens. Nunc iterum alia ratione ad omnes creaturas per singula genera, quarum prorsus quaelibet & Augustino, & omni recte iudicanti se factam mox, Factorem autem altissimum thronum occupantem praedicat; Anima siquidem hominis creaturis omnibus (Angelis exceptis) eminet, est enim corporis vita; at Deus ipsam vitam inspiravit, & regit.

I. Non dubia, sed certa (*a*) conscientia Domine amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, & amavi te. Sed & caelum, & terra & omnia quae in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem, nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles (*b*) (1). Altius autem tu misereberis cui misertus eris, & misericordiam praestabis cui misericors fueris (2): alioquin caelum & terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum & unguentorum & aromatum suaveolentiam, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non haec amo cum amo Deum meum, & tamen amo quamdam lucem, & quamdam vocem, & quemdam odorem, & quemdam cibum, & quemdam amplexum cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; ubi fulget animae meae quod non capit locus, & ubi sonat quod non rapit tempus, & ubi olet quod non spargit flatus, & ubi sapit quod non minuit edacitas; & ubi haeret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo cum Deum meum amo.

II. Et quid est hoc? Interrogavi terram, & dixit: Non sum; & quaecumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi ma-

(1) Rom. 1. 20.

(2) Rom. 9. 15.

mare & abyſſos, & reptilia animarum vivarum, & reſponderunt: Non ſumus Deus tuus, quaere ſuper nos. Interrogavi auras flabiles, & inquit univerſus aer cum incolis ſuis: Fallitur Anaximenes (*c*), non ſum Deus. Interogavi caelum, ſolem, lunam, ſtellas: Neque nos ſumus Deus quem quaeris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quae circumſtant fores carnis meae: Dixiſtis mihi de Deo meo quod vos non eſtis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magna: Ipſe fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea, & reſponſio eorum, ſpecies eorum. Et direxi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es? Et reſpondi, Homo. Et ecce corpus & anima in me mihi praeſto ſunt, unum exterius, & alterum interius. Quid horum eſt unde quaerere debui Deum meum, quem iam quaeſiveram per corpus a terra uſque ad caelum, quo uſque potui mittere nuntios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius. Et quippe renuntiabant omnes nuntii corporales praeſidenti & iudicanti de ſingulis reſponſionibus caeli & terrae, & omnium quae in eis ſunt dicentium: Non ſumus Deus, ſed ipſe fecit nos (*d*); homo interior cognovit haec per exterioris miniſterium, ego interior cognovi haec, ego, ego minus per ſenſus corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, & reſpondit mihi, Non ego ſum, ſed ipſe me fecit.

III. Nonne omnibus quibus integer ſenſus eſt, adparet haec ſpecies? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia puſilla & magna vident eam, ſed interrogare nequeunt: non enim praepoſita eſt in eis nuntiantibus ſenſibus iudex ratio. Homines autem poſſunt interrogare ut inviſibilia Dei per ea quae facta ſunt intellecta conſpiciantur (1); ſed amore ſubduntur eis, & ſubditi iudicare non poſſunt (*e*). Nec reſpondent iſta interrogantibus niſi iudicantibus, nec vocem ſuam mutant, id eſt, ſpeciem ſuam, ſi alius tantum videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi adpareat, aliter huic; ſed eodem modo utrique adparens, illi muta eſt, huic loquitur; immo vero omnibus loquitur; ſed illi intelligunt qui eius vocem acceptam foris intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non eſt Deus tuus caelum & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura videnti: Moles eſt, moles minor eſt in parte, quam in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, praebens ei vitam, quod nullum corpus praeſtat corpori. Deus autem tuus etiam tibi vitae vita eſt (*f*).

(*a*) *Non dubia, ſed certa &c.* = Exeat nunc ex haereticis poſterioribus aliquis, & dicat: En Auguſtini pro errore noſtro ſuffragium; ſi enim Auguſtinus certa conſcientia Deum amare ſe dixit: cur non poterit & Chriſtianorum quicunque? Fere enim quotquot ſunt iuniores apoſtatae gratiae, & ſanctitatis certitudinem ſibi ſpondent. Lutherus Articul. 10. 11., & 12. Philippus Melanchton in Commentar. 1. ad Corinth. 3. Magdeburgenſes Centuria 2. c. 4. Petrus pſeudo-martyr Locorum communium claſſe 3. c. 4. paragr. 88., & 89. Calvinus lib. 3. Inſtit. c. 2. paragr. 16. & ſequent. & in Antidoto concil. Trident. ſeſſ. 6. Kemnitius in Examine eiusdem concil. Trident. & alii. Verum nihil Auguſtino, & haereticis. I. Certitudo ab haereticis iactata Fidei eſt; loquitur vero Auguſtinus de certitudine morali, ſeu quae ex coniecturis petitur, iuxta illud Pauli 1. Cor. 4. 4. *Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſti-*

(1) Rom. 1. 20.

iustificatus sum . II. Haeretici volunt, nedum posse, sed teneri quemlibet fidelem certum esse de sua gratia : Ex hoc Augustini loco ad summum infertur, nos posse, at nullo modo, teneri. III. Quod potissimum improbavit Ecclesia est, omnes Fideles certitudine illa gaudere ; at libenter fatetur, Dei domesticum peculiari revelatione posse de sua gratia certum fieri. Quanquam certitudo illa post Apostolorum tempora ad eam, quae Orthodoxae fidei est, nunquam possit pertingere. IV. At suspicor ego vehementer Augustinum hic non adsensum, sed adsensus obiectum intueri : non amoris sui, sed Divinae amabilitatis certitudinem praedicare; ut velit nempe amorem suum non fluctuare, cum Deum intueatur, cui nos prorsus fidere posse innumera, & fortissima argumenta suadent. Id & ex ipsis verbis diligenter discussis, & ex iis, quae sequuntur coniici potest : mox enim creaturas omnes ad caussam vocat, & quamlibet Dei exsistentiae, pulcritudinis, potentiae, & amabilitatis testem facit.

Ceterum veritatem Catholicam statuit, & etiam dilucidat Augustinus frequentissime : ut lib. QQ. 83. q. 59. lib. de Correptione, & Gratia, cap. 13. n. 4. In Psal. 41. ad illud, *Ad meipsum anima mea conturbata est*. In Psal. 50., & 149. &c. In quo adeo uniformes, & constantes sunt Patres, ut Melanchion, Petrus, & Magdeburgenses locis supra laudatis querantur, corruptam ab illis Evangelii doctrinam. Qui rem hanc ex Scripturis, Patribus, Conciliis, atque ratione discussam intueri ambit : consulat Polemistas.

(*b*) *Ut sint inexcusabiles* . = Loquitur ex Apostolo, qui Rom. 1. 20. *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur : sempiterna quoque eius virtus, & divinitas, ita ut sint inexcusabiles*. Voces caeli, terrae &c. sunt ut Schola loquitur, obiectivae : scilicet nobis ad cognoscendum, & amandum Deum materia sunt. Hac ratione sunt excipienda quae Psal. 148. Daniel. 3. & Actor. 14. v. 16., & 17. habentur. Quod monitum integro hoc capite adtendere debes.

Quod mox sequitur, Paulinum est Rom. 9. 15. *Moysi enim dicit : Miserebor cuius misereor, & misericordiam praestabo cuius miserebor* (1). Sequitur. = *Alioquin caelum, & terra surdis &c.* = Nempe, adeo facile ex creaturis in Dei notitiam venire possumus, ut iure inexcusabiles dicantur qui &c.

(*c*) *Fallitur Anaximenes*. = Quod tradit etiam Epist. ad Dioscorum 118. (Alias, 56.) cap. 4. n. 23. = Et utrum „ refellendi caussa tanquam Academicus „ Anaximeni Cicero (2) obiecerit formam, „ & pulcritudinem Deum habere oportere, quasi corpoream speciem cogitans, quia ille corporeum Deum esse „ dixerat, aer enim corpus est &c. Quod „ autem ait ille gigni aerem, quem tamen Deum esse censebat, nullo modo „ movet hunc virum &c.] Item lib. 8. de Civit. Dei, cap. 2. = Ionici vero generis princeps fuit Thales Milesius unus illorum septem, qui appellati sunt Sapientes &c. Huic successit „ Anaximander eius auditor &c. Ille Anaximenem discipulum, & successorem „ reliquit: qui omnes rerum caussas infinito aeri dedit : nec deos negavit, „ aut tacuit : non tamen ab ipsis aerem „ factum, sed ipsos ex aere ortos credidit. Anaxagoras vero eius auditor &c. „ Diogenes (3) quoque Anaximenis alter „ auditor &c.] Tandem lib. 19 cap. 25. in fine sermonem habens de captivitate Hebraeorum, regnante apud eos Sedechia, apud Romanos Tarquinio Prisco : *Ea captivitatis Iudaicae tempore & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes physici claruerunt. Tunc & Pythagoras, ex quo coeperunt appellari philosophi*.

Hic Anaximenes Milesius, seu Phoenix, nedum Anaximandri, sed Parmenidis quoque discipulus, suspensae mentis philosophus ille est, qui in domus atrio siderum inspectionis totus intentus, in puteum, seu foveam praeceps ruit, ibique vitam finivit (4). Sunt qui lapsum hunc Thaleti tribuant (5); At exitus similitudine decipiuntur: censentque unum, cum fuerit duplex ; Thales enim simili abstractione ad lapidem offendens, terram matrem praecipiti motu equidem salutavit : at vitam non amisit, exceptusque est hoc ancillae cachinno : *Iure & merito lapsus est qui ignorans ante pedes posita, quae sunt in caelis contemplabatur* (6). Anaximenes autem prorsus extinctus, amicorum lacrymas excitavit.

(*d*) *Ipse*

(1) Exodi 33. 19.
(2) L. 1. de Natura Deor.
(3) Diogen. hic, non Cynicus, sed Appolloniates, de quo Cic. in l. de Nat. Deorum.
(4) Sabellius lib. 6. En. 2.
(5) Anton. in Meliss. p. 2. Serm. 77. Maximus Serm. 21.
(6) Bruf. l. 27.

(*d*) *Ipſe fecit nos*. = Sumſit haec verba a Davide, qui Pſ. 99. *Et ſcito-te, quoniam Dominus ipse eſt Deus: ipſe fecit nos, & non ipſi nos*. = *Interrogatio mea, intentio mea*. = Mentis videlicet actus, qui creaturae originem, finem, & merita contemplatur. = *Reſponſio eorum, ſpecies eorum*. = Reſponſio obiectiva, ut litt. B. dicebamus. Sed quomodo ex creaturis colligatur Deus, litt. F. differemus.

(*e*) *Subditi iudicare non poſſunt*. = Dilucidat hunc locum Wangnereck. „ Iudicio ſufficiente ad amandum Deum, „ etſi ſufficiat ad eum cognoſcendum, & „ quaerendum, ideoque ad culpam. „ Nam etſi amor inordinatus creaturarum, „ quo homo illis ſe ſubiicit, liget af„ fectum, ne aſſurgat in Deum: non ita „ tamen obſcurat intellectum, ut non „ videat Deum eſſe quaerendum, & „ amandum, quod quia non fecerunt „ Philoſophi, ideo ſunt inexcuſabiles, „ & evanuerunt in cogitationibus ſuis. „

Intus cum veritate conferunt. = Cum primis veritatibus nobis inſitis. Immo cum Auguſtinus hos cum veritate conferentes hominibus malis opponat, arbitramur hic ſignificare mentem pectoris ingenuitate ſociatam; non enim magnas veritates, maxime divinas, atque ſalutares deprehendimus, niſi animum malis adfectionibus exſuamus.

(*f*) *Etiam tibi vitae vita eſt*. = Ita BB. cum ſuis MSS. nec non Arn. Som. Wangn. MSS. 2. S. Mar. Feſ. Car. At Vet. Am. Er. Lov. quibus ſuffragantur MS. Ricar. & optimus S. Cr. *tibi vita eſt*. Verum lectio noſtra & ſapit Auguſtini phraſim; remque volitam preſſius ſignificat; Duo enim diſtincta ſunt, corpus recipiens vitam, non ex ſe vivens: & anima propriis meritis (ut de creatura id praedicari poteſt) vivens, & corpori vitam participans; Rei huic ex propria natura viventi aptius & doctius adferitur a Deo tribui vitae vitam: quam ſimpliciter, vitam, ut patet.

Ex creaturis autem plura argumenta ad Numen deprehendendum ſuppeditari, ſeu depromi oſtendunt late Philoſophi, tum Ethnici, tum Chriſtiani, maxime qui Metaphyſici appellantur. Quorum ſat erit ſeptem, & quidem ſummo compendio exhibere. I. Omnis creatura bene diſcuſſa, reſpondet ab alio ſe factam; in infinitum autem abibimus, niſi aliquando tandem veniat qui fecerit, & non ſit factus. II. Si creaturae iam factae ſunt, olim certe, & ſemper poſſibiles; hypotheſis autem haec cui, niſi enti neceſſario niti poterat? hoc vero ens Deum appellamus. III. Creatura quaelibet aut phyſico, aut metaphyſico motu agitur: haec ab illa, illa ab alia &c.; deveniendum eſt tandem ad ſummum praeſidem, a quo motus principium, ſeu, qui moveat, & non moveatur; quod movet, & non movetur, eſt ſimpliciſſimus actus; (moveri enim ex potentia, movere ex actu) ex actu autem perfectio &c. IV. Omnis creatura efficit, vel efficere poteſt; infimae cauſſae agunt ex mediis, hae diriguntur a prima &c. V. Ex creaturis una alia nobilior; cogimur proinde ſummum bonum ſtatuere, ad cuius analogiam, vel proportionem gradus iſti ſecernantur; Primum autem cuiuſcunque generis, eſt ceterorum, quae in tali genere reperiuntur, principium, & cauſſa; Unde habemus & bonum ſummum, & omnium bonorum principium, & cauſſam &c. VI. Non eſt creatura, quae iuxta propriae conditionis decentiam ad finem ſuum ad centrum non deferatur; Dic autem nobis quis eis talem genium indiderit? quis flexum hunc moderetur, & dirigat? Talem nos, Deum appellamus. VII. Nonnullae creaturae non eductione, ſed creatione ſe factas praedicant; haec autem actio cum ex nulla praeiacta re fiat, eius tantum eſt, qui infinita virtute pollet. Vide l. 11. c. 4.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Edifferit adhuc Dei, quem amat, celſitudinem. Summum hoc bonum ſupra verticem ſuae animae elatum per ipſius animae rimas meditatur inſpicere. Vim tamen vegetativam, & ſenſitivam tranſcundam mox ſtatuit: utraque enim brutis etiam communis, quibus tamen non datur tantum bonum retegere.

QUid ergo amo cum Deum meum amo? Quis eſt ille ſuper caput animae meae (*a*)? Per ipſam animam meam adſcendam ad illum. Tranſibo vim meam qua haereo corpori & vitaliter compagem eius repleo. Non ea vi reperio Deum meum, nam reperiret & equus & mulus quibus non eſt intellectus (1), quia eſt eadem vis qua vivunt etiam eorum corpora. Eſt alia vis non ſolum qua vivifico, ſed etiam qua ſenſifico (*b*) carnem meam, quam mihi fabricavit Dominus, iubens oculo ut non audiat, & auri ut non videat; ſed illi per quem videam, huic per quam audiam: & propria ſingillatim ceteris ſenſibus ſedibus ſuis & officiis ſuis, quae diverſa per eos ago, unus ego animus. Tranſibo & iſtam vim meam: nam & hanc habet equus & mulus, ſentiunt enim etiam ipſi per corpus.

(*a*) *Super caput animae meae.* = Hoc eſt ſupra mentem, quae caput animae dicitur, quia illius ſuperior pars eſt. Per animam autem ad Deum duplici modo adſcendere poſſumus, & ſi mavis, etiam triplici I. Quatenus haec poſt Angelos, creaturarum omnium nobiliſſima eſt. II. Quia utcunque eſt ad imaginem Dei. III. Quia pollet ratione. Auguſtinus per animam hoc poſteriori modo acceptam ad Deum adſcendere vult.

(*b*) *Sed etiam qua ſenſifico &c.* = De anima ſenſitiva loquitur; ut ſupra illis verbis: *qua haereo corpori &c.* vegetativam expreſſerat. Accipe verba S. Doctoris lib. 5. de Civit. Dei, cap. 11. *Qui fecit hominem rationale animal ex anima, & corpore &c. qui bonis, & malis eſſentiam etiam cum lapidibus, vitam ſeminalem etiam cum arboribus, vitam ſenſualem etiam cum pecoribus, vitam intellectualem cum ſolis angelis dedit.*

Iubens oculo, ut non audiat. = Iuvat hic addere quae tradit lib. de Geſtis Pelagii ad Aurel. epiſc. cap. 14. n. 32. ſub finem. = Sunt enim quaedam communia omnibus membris, ſicut ſanitas, ſicut vita; ſunt autem alia etiam ſingulis propria, unde nec auris ſentit colores, nec oculus voces; propter quod dicitur, ſi totum corpus oculus, ubi auditus? ſi totum auditus, ubi odoratus (2)? Quod quidem non ita dicitur, tamquam impoſſibile Deo ſit, & auribus praeſtare ſenſum videndi, & oculis audiendi. Quid tamen &c.] Ad quod propoſitum, & ſemper graviſſimum monitum eiuſdem Auguſtini Epiſt. 137. (Alias, 3.) ad Voluſianum, cap. 2. n. 8. prae oculis habendum eſt: *Demus Deum aliquid poſſe, quod nos fateamur inveſtigare non poſſe.* Quae obſervavimus etiam l. 4. c. 11. F.

CA-

(1) Pſal 31. 9.

(2) 1. Cor. 12. 17.

C A P U T VIII.

A R G U M E N T U M.

Gradibus adscensurus ad Deum: ad memoriam accedit, longe maximum, miraculis abundantissimum; quorum primum illud vario ubique elegantissimo orationis genere expendit. Sensibilibus rebus propulsatis, earum imagines ibi classibus thronisque separatis dispositas, quarum singulae vix expresso animi imperio, & mox in promtu sunt. Etsi vero tot insitae sint nobis divitiae, ut ultimos earum sinus nec animus noster penetrare valeat: adhuc tanta est hominum oscitantia, ut illis omissis oceani tractus, siderumque gyros, & alia exteriora libentius quaerant, & meditentur.

I. TRansibo ergo & istam vim naturae meae gradibus adscendens ad eum qui fecit me; Et venio in campos & lata praetoria memoriae, ubi sunt thesauri innumerabilium imaginum de cuiuscemodi rebus sensis invectarum. Ibi reconditum est quidquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo (*a*), vel utcumque variando ea quae sensus adtigerit: & si quid aliud commendatum & repositum est, quod nondum absorbuit & sapelivit oblivio. Ibi quando sum posco ut proferatur quidquid volo, & quaedam statim prodeunt; quaedam requiruntur diutius & tanquam de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur; quaedam catervatim se proruunt, & dum aliud petitur & quaeritur, prosiliunt in medium quasi dicentia: Ne forte nos sumus? Et abigo ea manu cordis a facie recordationis meae, donec enubiletur quod volo, atque in conspectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata serie, sicut poscuntur suggeruntur; & cedunt praecedentia consequentibus; & cedendo conduntur, iterum cum voluero processura. Quod totum fit cum aliquid narro memoriter.

II. Ibi sunt omnia distincte generatimque servata quae suo quaeque aditu ingesta sunt, sicut lux atque omnes colores formaeque corporum per oculos; per aures autem omnia genera sonorum; omnesque odores per aditum narium; omnes sapores per oris aditum: a sensu autem totius corporis quid durum, quid molle, quid calidum frigidumve, lene aut asperum, grave seu leve, sive extrinsecus, sive intrinsecus corpori; Haec omnia recipit recolenda cum opus est, & retractanda grandis memoriae recessus: & nescio, qui atque ineffabiles sinus eius, quae omnia suis quaeque foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea. Nec ipsa tamen intrant, sed (*b*) rerum sensarum imagines illic praesto sunt cogitationi reminiscenti eas. Quae quomodo fabricatae sint, quas dicit, cum adpareat, quibus sensibus raptae sint, interiusque reconditae? Nam & in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo, colores, & discerno inter album & nigrum, & inter quos alios volo; nec incurrunt soni atque perturbant, quod per oculos haustum considero, cum & ipsi ibi sint, & quasi seorsum repositi lateant. Nam & ipsos posco, si placet, atque adsunt illico. Et quiescente lingua, ac silente gutture, canto quantum volo: im-

imagineſque illae colorum, quae nihilominus ibi ſunt, non ſe interponunt, neque interrumpunt, cum theſaurus alius retractatur, qui influxit ab auribus. Ita cetera quae per ſenſus ceteros ingeſta atque congeſta ſunt, recordor prout libet: & auram liliorum diſcerno a violis, nihil olfaciens: & mel defruto (c), lene aſpero nihil tunc guſtando, neque contrectando, ſed reminiſcendo antepono.

III. Intus haec ego, in aula ingenti memoriae meae. Ibi enim mihi caelum & terra, & mare praeſto ſunt, cum omnibus quae in eis ſentire potui, praeter illa quae oblitus ſum. Ibi & ipſe mihi occurro, meque recolo, quid, quando, & ubi egerim, quoque modo, cum agerem, affectus fuerim. Ibi ſunt omnia, quae ſive experta a me, ſive credita memini. Ex eadem copia etiam ſimilitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis, quas expertus ſum creditarum, alias atque alias, & ipſe contexo praeteritis, atque ex his etiam futuras actiones, & eventa, & ſpes, & haec omnia rurſus quaſi praeſentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me, in ipſo ingenti ſinu animi mei pleno tot & tantarum rerum imaginibus. Et hoc aut illud ſequetur. O ſi eſſet hoc, aut illud! Avertat Deus hoc aut illud. Dico apud me iſta: & cum dico, praeſto ſunt imagines omnium quae dico ex eodem theſauro memoriae, nec omnino aliquid eorum dicerem, ſi defuiſſent.

IV. Magna iſta vis eſt memoriae, magna nimis, Deus meus, penetrale amplum & infinitum; Quis ad fundum eius pervenit? Et vis eſt haec animi mei, atque ad meam naturam pertinet, nec ego ipſe capio totum quod ſum. Ergo animus ad habendum ſeipſum anguſtus eſt; Et ubi ſit, quod ſui non capit (d)? Numquid extra ipſum, ac non in ipſo? Quomodo ergo non capit? Multa mihi ſuper hoc oboritur admiratio, ſtupor adprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris, & latiſſimos lapſus fluminum, & oceani ambitum, & gyros ſiderum, & relinquunt ſeipſos, nec mirantur. Quin haec omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerem, niſi montes & fluctus, & flumina, & ſidera, quae vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea viderem, ſpatiis tam ingentibus, quaſi foris viderem. Nec ea tamen videndo abſorbui, quando vidi oculis: nec ipſa ſunt apud me, ſed imagines eorum. Et novi, quid ex quo ſenſu corporis impreſſum ſit mihi.

(a) *Vel augendo, vel minuendo &c.* = At inquies: Ubi illud Philoſophorum: *Nihil in intellectu, quod non prius in ſenſibus?* ℞. Augendo rem ipſam ſenſu adtactam ex aliis, quae pariter habemus a ſenſibus. Sic cum epiſcopum v. g. armatum concipio, augeo quidem receptam ſpeciem inermis epiſcopi, ſed tamen ex ſenſibus, qui etiam alia occaſione mihi hominem armatum, aut ipſa arma obiecere. De quo commentar. ſeq.

Eruditi quidam amici anxie me urgebant, ut memoriae prodigia cuncta, ab Auguſtino hic, & in ſequentibus commendata ſolvere & complanare niterer. Geminis rationibus id conſilii minime adriſit. Primo quippe nec vetuſta, nec iunior Philoſophia plene, ac tuto arcana illa ediſſerit; quot ſunt capita, tot etiam ſententiae: & unus alterius iudicium acerrime inſectatur, & etiam evertit. Inde, & potiſſimum: Auguſtini ſcopus anxias haſce quaeſtiones minime poſtulat; quemadmodum dicens, vel ſcribens aliquis, Dei providentiam in eo lucere, quod tot ab annis dies, & nox invariabili motu alternentur: haud exigeret, immo quaſi nollet (ut ſuae ecſtaſi pacatus inſiſteret) huiuſmodi motus, viciſſitudinis, conſtantiae cauſſas aperiri. Ceterum quum textus poſtulabit, libenter exſeram tenuis ingenii mei qualeſcunque vires.

De

De memoria sermonem habet Augustinus lib. 1. de Ordine, c. 5. lib. 6. Musicae, c. 4. 7. 8. & 12. lib. 2. Soliloq. c. 20. lib. 4. de Anima, & eius Origine, c. 17. lib. QQ. 83. q. 31. lib. 2. de Consensu Evangel. c. 21. & lib. 3. c. 13., & 25. Tract. 23. in Ioan. De Gen. ad litt. lib. 7. cap. 18. 19., & 20., & lib. 12. c. 2. De Trinit. lib. 11. c. 3., & 8 lib. 12. c. 14. lib. 14. c. 11. 12., & 13., & lib. 15 c. 23. In Psal. 37. & Exposit. 1. in Psal 108 & tandem Serm 52. de Verb. Matth. 3. (Alias, 63. de Verb. Dom.) c. 7. n. 19.

(*b*) *Nec ipsa tamen intrant, sed &c.* = Cum enim v. g. Romam olim visam meditaris, non prorsus ipsam, sed eius imaginem habes. His autem verbis, sicut & illis, quae habentur sub finem: *Nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorum*: communiorem Augustinus sententiam confirmat, aut saltem nonnihil fovet, necessarias esse species, ut sensus, vel intellectus in suas actiones erumpat. Quod volunt Aristoteles lib. 3. de Anima, tex. 3. 5. 6., & 38. & lib de Memoria c. 1. S. Anselmus in Monologio, c. 36. S. Io. Damasc. lib. 2. Fidei Orthod. S. Thomas saepe in Aristot. & 1. p. q. 12., ar. 2. q. 55. ar. 1. & q. 79. ar. 2., & 3. Cui sententiae tamen licet adeo naturali, & aeque sophisticis obscuris conceptibus utcunque repugnant nonnulli, Themistius, Theophrastes, Plotinus, Avempace, Galenus lib. 7. de Placitis apud Gregorium Nyssen. lib. de Viribus animae. Durandus in 2. distinct. 3. q. 6. Bachonius q. 2. Prologi. Gotofredus Quodlibeto 9. q. 19. & Quodlib. 13. q. 3. Henricus Quodlib. 4. q. 7. 8., & 21. & Quodlib. 5., q. 14. Ceterum Augustinus idipsum alibi repetit, ut lib. de Quantitate Animae, c. 30. lib. 4. de Gen. ad litt. c. 6. lib. 9. de Trinit. c. 11. & lib. 11. c. 2. Iuniores Philosophos passim in Commentariis hisce omittimus, tum quod pinguius eorum disputandi genus ad has abstractas quaestiones parum conferat; tum & maxime vero, quod vix sit reperire duos eiusdem prorsus systematis.

Ut autem extra species a sensibus inductas animus excurrere nequeat, explicat S. D. lib. 6. de Musica, cap. 11. n. 32. = Aliter enim cogito patrem „ meum, quem saepe vidi, aliter avum, „ quem numquam vidi. Horum primum „ phantasia est, alterum phantasma. Il„ lud in memoria invenio, hoc in eo „ motu animi, qui ex iis ortus est, „ quos habet memoria. Quomodo autem „ oriantur haec, & invenire, & explicare „ difficile est. Arbitror tamen, quod si „ numquam humana corpora vidissem, „ nullo modo ea possem visibili specie „ cogitando figurare. Quod autem ex „ eo, quod vidi, facio, memoria fa„ cio: & tamen aliud est invenire phan„ tasiam, aliud de memoria facere phan„ tasma &c.] Epist. ad Nebrid. 7. (Alias, 72.) c. 3. n. 6. = Licet igitur „ animae imaginanti, ex his, quae illi „ sensus invexit, demendo, ut dictum „ est, & addendo ea gignere, quae nul„ lo sensu adtingit tota: partes vero „ eorum, quae in aliis, atque aliis re„ bus adtigerat. Ita nos pueri apud me„ diterraneos nati, atque nutriti, vel in „ parvo calice aqua visa, iam imaginari „ maria poteramus; cum sapor frago„ rum, & cornorum antequam in Italia „ gustaremus, nullo modo veniret in „ mentem. Hinc est quod a prima ae„ tate caeci cum de luce, coloribusque „ interrogantur, quid respondeant, non „ inveniunt. Non enim coloratas ullas „ patiuntur imagines, qui senserunt nul„ las.] Latissime vero lib. 11. de Trinitate, a cap. 7. usque ad finem. At sat erit exscribere quae habet cap. 10. n. 17. = At enim si non meminimus, „ nisi quod sensimus, neque cogitamus, „ nisi quod meminimus, cur plerumque „ falsa cogitamus, cum ea, quae sen„ simus, non utique falso meminerimus, „ nisi quia voluntas illa, quam coniun„ ctricem, ac separatricem huiuscemodi „ rerum iam quantum potui demonstra„ re curavi &c. Quis enim vidit cy„ gnum nigrum? & propterea nemo me„ minit: cogitare tamen quis non po„ test? Facile est enim illam figuram, „ quam videndo cognovimus nigro co„ lore perfundere, quem nihilominus in „ aliis corporibus vidimus, & quia u„ trumque sensimus, utrumque memi„ nimus &c. „

(*c*) *Mel defruto*. = Defrutum vinum coctum significare adsentiuntur libenter Eruditi, at non uno exacto modo coctionem explicant. Nonnulli ita coctum volunt, ut mediam partem amittat. Alii ut ex tribus partibus, una tantum supersit &c. De eius etymologia minus, pro more, conveniunt. At quaestiones hae minimi sunt ponderis: ad Augustini vero scopum nullius. Arbitramur tamen Augustinum de vino loquutum quod vulgo *mustum coctum* apellamus. Dicit autem initio n. 4. *Magna ista vis est memoriae*. Equidem; Adeo ut non perperam Affranius lib. Noctium Atticarum ma-

matrem sapientiae appellaverit: *Usus me genuit, mater peperit memoria. Sophiam me vocant Graii: vos Sapientiam.*

(d) Et ubi sit, quod sui non capit? = Ita BB. & ante ipsos Vet. Er. MSS. 2. S. Mar. Fes. Ricar. Car. optimus S. Cr. & MSS. 4. a Lov. laudati; nisi quod plures horum codicum pro, *&*, habent, *ut*. At ipsi Lov. Som. & Wangn. *Ut ubi sit, quid sit, non capiat?* Quae lectio, ni fallimur, irrepsit quod facilior videatur. Utriusque tamen lectionis idem est sensus. Miratur enim Augustinus tot in animo suo delitescere, ut eorum sinus nec ipse animus, facile saltem, expedite, & mox penetrare valeat. Sic ver. gr. anima nostra spiritualis est: & tamen spiritum imaginari nequit. Quod paulo post sequitur: *stupor adprehendit me*, ex Ieremia est, qui c. 8. v. 21. *Stupor obtinuit me.*

Et eunt homines admirari &c. = Sic Romani petunt Parisios, ibique antiqua monumenta avide perscrutantur: qui tamen Romae adservata tum sacra, tum profana longe ampliora, & nobiliora negligunt. Cuius rei plura sese exempla offerunt. Talis est hominis mala, aut fatua indoles, ut longe posita, & etiam vetita maxime expetat: domestica autem, quaeque facile, & honeste in usum trahi possent non curat, fastidit. Et hic autem Mayro textum exscribit, & nihil addit.

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Alterum memoriae prodigium edisserit, & miratur; Quae enim sensibilium imagines: Liberalium artium praecepta non in distinctis speciebus, sed vere prout sunt, & in seipsis conservat.

SEd non ea sola gestat immensa ista capacitas memoriae meae. Hic sunt & illa omnia, quae de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, quasi remota interiore loco, non loco, nec (*a*) eorum imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit litteratura, quid peritia disputandi (*b*), quot genera quaestionum, quidquid horum scio, sic est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim, aut sonuerit & praeterierit, sicut vox impressa per aures vestigio, quo recoleretur quasi sonaret, cum iam non sonaret; aut sicut odor dum transit & evanescit in ventos, olfactum afficit, unde traiicit in memoriam imaginem sui, quam reminiscendo repetamus: aut sicut cibus, qui certe in ventre iam non sapit, & tamen in memoria quasi sapit: aut sicut aliquid, quod corpore tangendo sentitur, quod etiam separatum a nobis imaginatur memoria. Istae quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solae imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

(*a*) *Interiore loco, non loco, nec &c.* = Ita BB. & ante ipsos Vet. Som. & MSS. decem ex nostris. At Er. Lov. & Wangn. *non loca*. Quasi nempe velit Augustinus non rerum loca teneri in memoria. Cum tamen loquatur de loco, in quo adservari credi possent Liberalium disciplinarum praecepta: ut patet ex iis, quae sub finem de sensibilium rerum speciebus ait: *& miris tanquam cellis reponuntur*. Dicit ergo, adeo bene a memoria nostra liberalium artium praecepta teneri: ut ipsa prorsus sint, non species: & sponte quodammodo fluant, non tanquam in cellis posita recludantur. *Litteratura* vocabulum Graecum est, significans idem, ac apud Latinos, *Grammatica*, *ex Aug. in Psal.* 70. *Serm.* 1 *ad v.* 15. *n.* 19. & ex l. 1. contra Cresconium, c. 14. n. 17.

(*b*) *Quid*

(*b*) *Quid peritia disputandi*. = Prosequitur argumentum, & adsertum confirmat: quod docet & Epist. 147. (Alias, 112.) seu lib. de Videndo Deo ad Paulinam, c. 17. De Gen. ad litt. lib. 12. c. 3. 24., & 31. & lib. 11. de Civ. Dei, c. 27. Henricus Waugnereek pro integro hoc cap. haec observat, „ Etsi S. D. admiserit species intentio„ nales rerum corporearum tum in sen„ su externo, tum interno: species ta„ men intelligibiles scientiarum, & discl„ plinarum nullas agnovit, ut clare ex „ hoc capite colligitur. Censuit enim „ doctrinas liberales animo nostro insi„ tas, & quasi naturaliter congenitas, ut „ de primis principiis aliqui philosophan„ tur (1). Unde conclusit eas nullis imagi„ nibus egere, cum per seipsas intelle„ ctui praesto sint.] Et ad cap. 17. „ Censuit S. D. artes, ipsamque ani„ mam, aliaque ipsi inhaerentia sine „ speciebus ab intellectu cognosci, eo „ videlicet, quod sufficienter sint ipsi „ unita: imagines vero solum requiri „ putabat ad supplendam obiecti absentis, „ aut non existentis praesentiam. Com„ muniter tamen Theologi, ac Philo„ sophi docent species intelligibiles ad „ horum quoque cognitionem esse neces„ sarias (2), quod non est nostri instituti „ examinare. „

Franciscus Mayro seq. cap. nonnullis verbis transcriptis, & sequelis positis. = Oritur dubium, si teneatur com„ munis via, pro eo quod Doctores „ communiter declinant ab Augustino, „ non ponentes aliquid in nostra mente „ additum, sed omnia acquisita per sen„ sum, quomodo poterit solvi ratio Au„ gustini, qui dicit quod rationes nu„ merorum, vel figurarum non perci„ piuntur sensibus. Dicitur autem, quod „ species intelligibiles, per quas cogno„ scimus istarum rerum habitudines, non „ hauriuntur per sensus, quasi primo „ species in sensibus fuerint, cum sint in„ tellectuales, & nullum tale in sensu „ esse: sed causantur aequivoce ab il„ lis, quae sunt in imaginatione concur„ rente intellectu agente. „

O commentatorem emeritum, & humanissimum! Doctoris sui sententias improbat, a communi sensu dicit alienas, earumque fundamenta, ut potest, convellit! Et quod mirabilius est: non qualemcunque expositorem, sed *flosculorum, & principalium veritatum* se collectorem spondet! Vidimus cap. praeced. B. quot magni nominis auctores species tollant, unde iam quantum ad auctoritatem spectat, in tuto est Augustinus. At exactius res ista enucleanda est. Specierum munus iuxta quinque combinationes spectari potest: Externis enim, & internis sensibus potentiae qualicunque, vel alteri intellectiva cognitione praeditae famulari potest; Huic autem posteriori pro obiectis aut corporeis, aut incorporeis. Sensui interno necessitatem specierum tollunt Durandus, Ocham, Gabriel, & alii. Externo praeter illos Galenus, Plotinus, & plures Platonici apud Toletum 2. de Anima, q. 35. Potentiae utcunque cognoscenti adhuc plures. Si autem de intellectu loquaris, turbam Scriptorum praecedentibus addere possumus, Themistium, Theophrastem, Avempace, Ioannem Bacconum, vel Bachonium &c. Quid ergo Augustino timere possumus, qui, ut diligenter sermonem eius adtendenti liquet, de posteriori hac hypothesi loquitur: & ulterius doctrinam hanc subdivisit, eam coarctans ad liberalium facultatum praecepta?

Et haec quidem Augustino sufficiunt. Adhuc vero quidquam de ipsa doctrina videndum est; suspicamur enim vix quaestionem non esse de nomine. Liberalium doctrinarum praecepta, & similia quibus speciebus menti nostrae obiiciuntur? Respondet Mayro: *Causantur aequivoce ab illis, quae sunt in imaginatione*. Iesuitae Conimbricenses in 3. de Anima, q. 3. ar. 3. ad 5. = *Esto omnis intellectio ab aliqua specie intelligibili oriatur, non omnis tamen elicitur ab specie propria eius rei, quam intelligimus, saepe enim ex imagine, & notitia unius ad conceptionem, conceptumque alterius progredimur: ut cum per res sensibiles Dei, & substantiarum separatarum intelligentiam assequimur, quae cognitio etsi non proxime, remote tamen a sensu petitur*. Patres nostri Complutenses veteres de Anima, disput. 18. de Specieb. intellig. & sensib. q. 1. in solut. 2. argum. sec. sententiae: *Licet demus relationes, & alia ibi enumerata* (spiritualia obiecta ab Adversariis proposita) *non cognosci per proprias species, attinguntur tamen per species intelligibiles aliorum obiectorum, cum quibus habent ali-*

(1) Durand. 3. d. 33. q. 1. ad 2. Dom. Soto l. 1. iust. & iure q. 6. a. 1.

(2) V. S. Th. 1. p. q. 55. a. 5. Mol. ibid. a. 2. d. 1. con. 3. de anima c. 5. q. 3. a. 2.

aliquam connexionem. Nam sicut &c. ita etiam potest per speciem praedicti obiecti cognoscere arguitive alia &c. Quibus similia concinunt Complutenses novissimi l. 3. de Anima, disp. 17. de Speciebus intellig. q. 1. in solut. ad 5. & ultim. argum. Iacobus Casimirus Guerinois Dominicanus t. 5. p. 4. Physicae, q. 3. de An. ar. 3. paragr. 3. argum. 14. *Etsi sensus directe non possit percipere relationes, privationes, negationes, & substantias angelicas: bene tamen indirecte, percipiendo nempe illius relationis fundamentum, mutuam nempe albedinem in ambobus illis parietibus existentem*. Idem observant ceteri sententiae pro speciebus liberalis patroni.

Nunc erudite Lector mecum vigila; *Aequivoce* ergo a spirituali obiecto species immittitur; Species illa non est rei, quam cogitamus, sed *alterius*; Adeo ut ea cognitio non proxime, sed *remote* a sensu veniat; Non in eadem specie, sed ab ea *arguitive* cognoscimus; Non est species ipsius puta relationis, sed *fundamenti*, ut essent, *duo corpora alba*. Iam vero: Aequivoca haud propria sunt. Augustinus autem proprie loquitur; De specie, quae ipsius rei sit, non alterius; Adeo ut cognitio proxime, non utcunque remote a sensu petatur; Negat spiritualia in specie agnosci, quod nempe est velut in speculo hominem meditari; quod autem *arguitive* agnoscimus, non meditamur; aliud est enim ex aliqua re alterius existentiam deducere, & aliud longe diversum hanc in illa meditari; Nec loquitur Augustinus v. gr. de duobus corporibus albis, sed prorsus de illorum relatione exacte, & nude spectata: cuius veram, propriamque speciem non dari, ut ex dictis liquet, adversarii ipsi post tot tergiversationes, fateri coguntur.

Ceterum, & spiritualia obiecta, seu Liberalium etiam disciplinarum iura per species indirectas, alienas, remotas, aequivocas, improprias adtingi non admodum diffitetur Augustinus: inquit enim cap. 11. *Nisi ea, quae passim, atque indisposite memoria continebat cogitando quasi colligere, atque animadvertendo curare, ut &c.* & cap. 12. *Sensi etiam numeros omnibus corporis sensibus, quos numeramus: sed illi alii sunt &c.* Aut igitur de nihil, aut de hilo disputamus.

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Pergit suum, & commune placitum stabilire: Liberalium nempe artium praecepta, non specierum proprie talium ministerio, sed per sese inspici, ac teneri. Cum enim puta audimus, tria esse quaestionum genera: An sit? Quid sit? Quale sit? soni quidem: at non doctrinae in sono involutae imaginem, speciem tenemus. Neque enim in eam scientiam pergimus alieno iudicio fidentes, sed proprii animi testimonio, quo illam probamus. Adeoque concluditur, omnia liberalium facultatum iura ipsi nostro animo insita: at ita remota, & retrusa quasi in abditioribus caveis, ut opus sit magisterio, quo utcunque excitentur, & eruantur.

AT vero cum audio tria genera esse quaestionum, An sit? Quid sit? Quale sit? sonorum quidem, quibus haec verba confecta sunt, imagines teneo, & eos per auras (*a*) cum strepitu transisse ac iam non esse scio: res vero ipsas, quae illis significantur sonis, neque ullo sensu corporis adtigi, nec uspiam vidi praeter animum meum, & in memoria mea recondidi, non imagines earum, sed ipsas; quae unde ad me intraverint, dicant, si possunt; Nam percurro ianuas omnes carnis meae, nec invenio, qua earum ingressae sint. Quippe oculi dicunt: Si co-

coloratae sunt, nos eas nuntiavimus. Aures dicunt: Si sonuerunt, a nobis indicatae sunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi: Si sapor non est, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentum non est, non contrectavi: Si non contrectavi, non indicavi. Unde, & qua haec intraverunt in memoriam meam? Nescio quomodo; nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognovi (*b*), & vera esse adprobavi, & commendavi ei, tanquam reponens, unde proferrem, cum vellem. Ibi ergo erant, & antequam ea didicissem, sed in memoria non erant. Ubi ergo? aut quare cum dicerentur agnovi, & dixi: Ita est; verum est; nisi quia iam erant in memoria (*c*), sed tam remota & retrusa; quasi in caveis abditioribus: ut nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem?

(*a*) *Et eos per auras &c.* = Ita BB. cum suis MSS. & Arn. quibus addimus Vet. Som. Wangn. MSS. sex. Sed Bad. Am. Er. Lov. MSS. tres *per aures*. Neutra lectio contemnenda est. Wangnereck pro integro hoc cap. istos versiculos dedit: *Doctrinas cum sub nullum cadant sensum, ante in animo latuisse concludit, quia vero obruuntur aliarum rerum cogitationibus, & imaginibus egere aliquo monitore, ut eruantur, sive in actum prodeant.* Quae tamen verba non tam commentarium, quam capitis argumentum dicere possumus.

(*b*) *Sed in meo recognovi* = Utique in hac parte libri relucet nonnihil systema Platonis: verum ita castigatum, ut nisi de quisquiliis, & verbis sit quaestio, hac ratione me Platonicum profiteri non dubitem. Ideo in capitis argumento dixi, *suum, & commune placitum*. Haec enim sublatis ambagibus, quibus nimis teruntur, & ludunt quidam Peripateticae scholae, eo tandem collimant, ut ostendant: nos quidem non (ut nonnulli fingentes hostem, quem feriant, dicunt) ab utero matris eruditos esse, ac sapientes: sed tali ratione & luce Numinis beneficio praeditos, quae omnium naturalium generaliumque veritatum foeta, nonnihil admonita, & excitata, insita sibi virtute eas recta, non peculiaris & propriae speciei vehiculo intueatur & teneat. Id vero a nullius scholae sano Philosopho iure carpi posse mihi videtur. Ut omittam iuniores plures ab aetate Carthesii ad nostrum hunc usque annum 1755. qui simile systema non quidem ita castigatum, sed longe durius & adauctum (dum Augustinum, etsi perperam, sequi se sibimetipsis blandiuntur) omni argumentorum genere propugnare conantur.

(*c*) *Nisi quia iam erant in memoria.* = Hic memoria amplitudine sumitur pro quocunque animi nostri receptaculo; Et sit sensus: Proposita Liberalium facultatum praecepta ita naturali, quadam animi luce adtingi, & probari, ac si iam olim cognita audiremus. Sed vide infra, cap. nempe seq. Quod paulo post habet, *nisi admonente aliquo &c.* aequivocae, si bene adtendis, & remotae speciei ministerium utcunque involvit.

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

Concludit ex disputatis Liberales artes discere, id unum esse: indisposita quaedam per memoriae campos dispersa quasi monito advertere, & cogitatione colligere. Miratur inde quam multa sic observata, & collecta sua memoria gerat: quae tamen si longo tempore negligat, ita rursus demerguntur, ut quasi nunquam scita, novo conatu ab iis ipsis, a quibus olim foduntur eruenda sint.

QUo circa invenimus, nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginibus, sicuti sunt per seipsa intus cernimus, nisi ea quae passim atque indisposite memoria continebat, cogitando quasi colligere (*a*), atque animadvertendo curare, ut tanquam ad manum posita in ipsa memoria, ubi sparsa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facile occurrant. Et quam multa huiusmodi gestat memoria mea, quae iam inventa sunt, & sicut dixi, quasi ad manum posita, quae didicisse & nosse dicimur! Quae si modestis temporum intervallis recolere desivero, ita rursus demerguntur, & quasi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuo velut nova excogitando sint indidem iterum (*b*), (neque enim est alia regio eorum) & cogendo rursus, ut sciri possint, id est, veluti ex quadam dispersione colligenda, unde dictum est, cogitare. Nam cogo & cogito, sic est ut, ago & actito (*c*), facio & factito. Verumtamen sibi animus hoc verbum proprie vindicavit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

(*a*) *Cogitando quasi colligere &c.* = Talis est nobis ratio, ut naturales veritates abstracte acceptas quasi insitas habeamus; studio autem vel magisterio congenitos lucis radios illos dum prolimus, colligimus, ordinamus, naturalium facultatum praecepta tenemus. Adeo ut mens nostra seminibus, & ovis comparari possit, ex quibus, nonnullis additis, plantae, & animalia educuntur.

(*b*) *Velut nova excogitanda sint indidem iterum.* = Omnino ita legendum est cum diligentissimis Benedictinis, qui iure & merito admonent. = Ita meliores MSS. & sic legendum esse probat „quod sequitur, *neque enim est alia* „*regio eorum*, ex qua scilicet cogi possint. Quare emendandi editi, qui habent, *& in idem*, vel, & ibidem.] Ita etiam MS. S. Mar. & Car. Habent vero *in idem*, Vet. Er. Lov. Som. Wangn. quibus suffragantur Ricar. optim. S. Cr. & MS. S. Mar. nisi quod posterior hic bis habet, *idem* Fes. *in eadem*. At, *indidem*, Ciceronianum est (pro Rosc. Amer.) & est ab, *Inde*, & *Idem*: & significat: *Ab eodem ipso loco*. Integri autem sermonis sensus ex capitis summario liquet. Revera aliqua ita obliviscimur, ut novo aut studio, aut magisterio indigeamus, ac si nunquam agnovissemus; licet quia iam olim excitata, facilius recuperentur. Sicut evulsa arbor si terrae matri nimis commode relinquatur, multo elapso tempore, nonnisi novo conatu eruitur: non ita tamen acri, quod non bene ut primo illa radices fixerit.

(*c*) *Ut ago, & actito &c.* = Sic *lego*, & *lectitio*, & plura alia. Nisi quod posteriora haec *frequentativa* appellata de crebri actione dicuntur; actitat qui saepe agit, lectitat qui saepe legit. Et quia meditari est pluribus, & frequentibus modis agere ideo dicitur, *cogitare*: hoc est plura, vel frequenter co-

cogere. Qui enim v. g. Caesarem Bruti ictibus confossum meditatur, non cogit animum ad sola vulnera, sed ad ferrum, ad Brutum, ad Caesarem &c. adeo ut nisi plures conceptus unias, cogitans vix dici possis.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Traditam hucusque doctrinam exponit, & amplificat. Fatetur enim se numerorum, dimensionumque innumerabiles rationes, & leges memoria tenere, quarum tamen nullam in sensuum beneficium revocare possit. Nec enim ad rem suam spectant verborum soni, quibus eaedem leges significantur; aut etiam res, quas numeramus.

ITem continet memoria numerorum dimensionumque rationes & leges innumerabiles, quarum nullam corporis sensus impressit; quia nec ipsae coloratae sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatae, aut contrectatae sunt. Audivi sonos verborum, quibus significantur, cum de his disseritur: sed illi alii, istae autem aliae sunt. Nam illi aliter Graece, aliter Latine sonant: istae vero nec Graecae, nec Latinae sunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuissimas, sicut filum araneae, sed illae aliae sunt; non sunt imagines earum, quas mihi nuntiavit carnis oculus. Novit eas quisquis sine ulla cogitatione qualiscunque corporis intus agnovit eas. Sensi etiam numeros omnibus corporis sensibus, quos numeramus: sed illi alii sunt (*a*) quibus numeramus, nec imagines istorum sunt; & ideo valde sunt (*b*). Rideat me ista dicentem qui eos non videt; & ego doleam ridentem me.

(*a*) *Sed illi alii sunt.* = Distinguit Schola *numerum numerantem, & numerum numeratum*. Scilicet distinguendus est v. g. numerus denarius ab ipsis decem hominibus, quos numeramus. Loquitur ergo Augustinus de numeris, ac dimensionibus, seu de Arithmeticae, & Geometriae praeceptis abstracte sumitis: & merito contendit absque propriarum specierum ministerio haec & similia se percepisse, ac retinere. Insuper & in numero, quem Schola numerantem appellat, duas rationes distinguendas esse, innuit hic Augustinus; Oculis puta numeramus decem alba: Non loquitur excellentissimus metaphysicus de actione oculorum, aut etiam phantasiae, qua tunc numeramus: sed de numeris, quos abstracte mens novit.

(*b*) *Et ideo valde sunt.* = Forteam ita dilucidari potest hic locus nonnihil abstrusus. Imago, utpote mentis idolum, vertigini subiecta est: oculi autem, quibus decem alba numeramus, quum physice exsistant, numerorum imagines esse non possunt. Sed potius dicendum est, loqui S. D. de veris & propriis mentis numeris, quibus illa alba decem esse deprehendimus. Qui numeri valde sunt: & decem enim albis sublatis, ipsi adhuc consistunt. Unde ipse Augustinus lib. 2. de libero Arbitrio, cap. 8. n. 21. „ Recte „ sane, sed video te tamquam non rudem „ harum rerum cito invenisse quod di- „ ceres: tametsi tibi aliquis diceret nu- „ meros istos non ex aliqua sua natura, „ sed ex iis rebus, quas sensu corporis „ attingimus impressos esse animo nostro „ quasi quasdam imagines quorumque „ visibilium, quid responderes? an tu „ quoque id putas? (*Evod.*) Nullo mo- „ do id putaverim: non enim si sensu „ corporis percepi numeros, idcirco e- „ tiam rationem partitionis numerorum, „ vel copulationis sensu corporis perci- „ pere potui. Hac enim luce mentis „ refello eum quisquis vel in addendo „ vel in retrahendo dum computat falsum sum.

„ summam renuntiaverit. Et quidquid „ sensu corporis tango, veluti est hoc „ caelum, & haec terra, & quaecum- „ que in eis alia corpora sentio, quam- „ diu futura sint nescio: septem autem, „ & tria decem sunt; & non solum nunc, „ sed etiam semper; neque ullo modo „ aliquando septem & tria non erunt „ decem.] Quem integrum Evodii ab Augustino probatum, magisque inde dilucidatum sermonem reddere placuit, quod hocce caput nonnihil aperiat, & stabiliat. Idem autem observat Augustinus eius lib. 2. c. 11. n. 30. & lib. 2. de moribus Manichaeorum, c. 11. n. 24.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Auget memoriae laudes, eiusque nova miracula edisserit. Et intellexisse enim, & meminisse quoque se meminit. Retinet item vetustas animi adfectiones: & non quidem eo modo, quo olim ipsi animo insidebant, sed alio omnino diverso; & non laeti enim puta, immo tristitia oppressi vetusti gaudii recordamur.

I. HAec omnia memoria teneo; & quomodo ea didicerim, memoria teneo. Multa etiam, quae adversus haec falsissime disputantur audivi, & memoria teneo: quae tametsi falsa sunt, tamen ea meminisse me non est falsum, & discrevisse me inter illa vera, & haec falsa, quae contradicuntur; Et hoc memini. Aliterque nunc video discernere me ista, aliter autem memini saepe me discrevisse, cum ea saepe cogitarem. Ergo & intellexisse me saepius ista memini; & quod nunc discerno & intelligo, recondo in memoria, ut postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo & meminisse me memini (a), sicut postea quod haec reminisci nunc potui, si recordabor, utique per vim memoriae recordabor.

II. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo quo eas habet ipse animus, cum patitur eas: sed alio multum diverso: sicut sese habet vis memoriae. Nam & laetatum me fuisse reminiscor non laetus: & tristitiam meam praeteritam recordor non tristis: & me aliquando timuisse recolo sine timore: & pristinae cupiditatis sine cupiditate sum memor, aliquando e contrario tristitiam meam transactam laetus reminiscor, & tristis laetitiam.

(a) *Et meminisse me memini.* = Haec & similia non simplicis memoriae sunt, sed reminiscentiae, seu memoriae, quam nonnulli, maxime ex Peripatetica schola *intellectivam* appellant; nempe, ut mihi videtur, memoriae ratione illustratae; exigunt enim, aut involvunt talia actum reflexum, qui memoriae omnino sensitivae inesse non potest. Unde bruta hac sola memoria praedita non recordantur se meminisse.

Quoniam vero in hoc capite non aliud dilucidandum occurrit: placet quidquam de Platonis systemate dicere ex S. Augustino: quidque de illo idem senserit. Lib. 12. de Trinit. c. 15. n. 24. „ Unde Plato ille philosophus nobilis „ persuadere conatus est vixisse hic a- „ nimas hominum, & antequam ista „ corpora gererent: & hinc esse quod „ ea, quae discuntur, reminiscuntur po- „ tius cognita, quam cognoscuntur no- „ va.

„ va. Retulit enim puerum quemdam neſcio quae de Geometria (1) interrogatum ſic reſpondiſſe tamquam eſſet illius peritiſſimus diſciplinae. Gradatim quippe, atque artificioſe interrogatus, videbat quod videndum erat, dicebatque quod viderat. Sed ſi recordatio haec eſſet rerum antea cognitarum, non utique omnes vel pene omnes, cum illo modo interrogantur, hoc poſſent. Non enim omnes in priore vita geometrae fuerunt, cum tam rari ſint in genere humano, ut vix poſſit aliquis inveniri: ſed potius credendum eſt mentis intellectualis ita conditam eſſe naturam, ut rebus intelligibilibus naturali ordine, diſponente Conditore, ſubiuncta ſic iſta videat in quadam luce ſui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt quae in hac corporali luce circumadiacent, cuius lucis capax, eique congruens eſt creatus. Non enim & ipſe ideo ſine magiſtro alba, & nigra diſcernit quia iſta iam noverat antequam in hac carne crearetur. Denique cur de ſolis rebus intelligibilibus id fieri poteſt, ut bene interrogatus quiſque reſpondeat quod ad quamque pertinet diſciplinam, etiamſi eius ignarus eſt? Cur hoc facere de rebus ſenſibilibus nullus poteſt, niſi quas vidit iſto in corpore conſtitutus, aut eis quae noverant indicantibus credidit, ſeu litteris cuiuſque, ſeu verbis &c.] & proſequitur. Vide etiam, ſi vacat, quid dixiſſet S. D. lib. 2 Soliloq. c. 20. n. 35. & quomodo illud improbavit lib. 1. Retract. c. 4. n. 4. Item quid dixiſſet lib de Quantitate animae, c. 20. n. 34. & quomodo illud explicavit lib. 1. Retract. c. 8. n. 4.

C A P U T XIV.

A R G U M E N T U M.

Incoeptum argumentum, quod adfectionum animi meminerimus non eo modo quo olim animo inſederunt, amplificat. Neque enim hic de corporis rebus: aliud quippe corpus, & aliud animus: adeoque nil mirum ſi gaudens quiſpiam praeteriti doloris corporis recordetur. At vero cum animus ſit etiam ipſa memoria, & haec ſit illius quaſi venter, prodigium videtur, animo gaudium, memoriae triſtitiam ineſſe; ſeu, animo gaudente, in memoria praeteritam triſtitiam adſervari; & quidem non in nominum imaginibus, ſed per ipſas rerum notiones.

I. Quod mirandum non eſt de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque ſi praeteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum eſt. Hic vero cum animus ſit etiam ipſa memoria (*a*). Nam & cum mandamus aliquid, ut memoriter habeatur, dicimus: Vide ut illud in animo habeas. Et cum obliviſcimur, dicimus: Non fuit in animo: Et elapſum eſt animo: ipſam memoriam vocantes animum. Cum ergo ita ſit, quid eſt hoc, quod cum triſtitiam meam praeteritam laetus memini, animus habet laetitiam, & memoria triſtitiam; laetuſque eſt animus ex eo quod ineſt ei laetitia, memoria vero, ex quo quod ineſt ei triſtitia, triſtis non eſt? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quaſi venter eſt animi, laetitia vero atque triſtitia quaſi cibus dulcis & amarus, cum memoriae commendantur, quaſi traiecta in ventrem, recondi illic poſſunt, ſapere non poſſunt. Ridicu-

(1) Sic MSs. editi vero, *de Geometris*.

culum eſt haec illis ſimilia putare, nec tamen ſunt omnimodo diſſimilia.

II. Sed ecce de memoria profero, cum dico quatuor eſſe perturbationes animi, cupiditatem, laetitiam, metum, triſtitiam: & quidquid de his diſputare potuero, dividendo ſingula per ſpecies ſui cuiuſque generis, & definiendo, ibi invenio quid dicam, atque inde profero: nec tamen ulla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiſcendo commemoro, & ante quam recolerentur a me & retractarentur ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo, ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non ſentitur a diſputante, hoc eſt, a reminiſcente, laetitiae dulcedo vel amaritudo moeſtitiae? An in hoc diſſimile eſt, quod non undique ſimile eſt? Quis enim talia volens loqueretur, ſi quoties triſtitiam metumve nominamus, toties moerere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, niſi in memoria noſtra non tantum ſonos nominum ſecundum imagines impreſſas a ſenſibus corporis (*b*), ſed etiam rerum ipſarum notiones inveniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, ſed eas ipſe animus per experientiam paſſionum ſuarum ſentiens memoriae commendavit, aut ipſa ſibi haec etiam non commendata retinuit.

(*a*) *Cum animus ſit etiam ipſa memoria.* = Henr. Waugnereck ad locum iſtum haec obſervat: *Senſit S. D. potentias realiter ab anima non diſtingui, ut alibi clare docet. Quam ſententiam SS. Patrum eſſe communem alibi oſtendimus.* Innuit autem in margine lib. 9. de Trinit. c. 11.

Nobis vero non adeo praecipiti iudicio, & ex vulgi opinione loqui placet. Et primo quidem: id ſi daretur, quid inde? Patres omnes, aut fere omnes cum Auguſtino ſentirent, Henrico teſte. Qui vero praeeuntes, aut ſocios, etiam haeredes, & adſtipulatores haberet, ſcilicet S. Bonaventuram in 1. diſt. 3. q. 3. Durand. in 1. diſt. 3. q. 2. Scotum in 2. diſt. 16. q. unic. Ocham. diſt. 16. q. 24. & 26. Gabriel ibidem, q. 1. Marſil. in 1. q. 7. ar. 3. Marcell. lib. 3. de Anima, c. 75. & communiter Nominales. Adeo ut vero prioribus tribus exceptis, reliqui omnes & formalem diſtinctionem tollant, quam tamen non inficiatum Auguſtinum, nimis certum eſt.

Sed longe aequiore iudicio dabimus Auguſtinum S. Thomae 1. p. q. 77. ar. 1. Caietano ibidem. Aleenſi 2. p. q. 65. memb. 1. Alberto M. diſt. 3. ar. ultimo: & lib. 2. de Anima, tract. 1. c. 11. Aegid. Quodlib. 3. q. 10. Capreolo in 2. diſt. 3. q. 3. ar. 2. Appollinar. l. 2. de Anima, q. 7. Ianduno q. 9. Hervaeo quodlib. 1. q. 9. Conimbric. lib. 2. de Anima, q. 4. ar. 2. & aliis, qui potentias invicem, & ab anima diſtinctas arbitrantur. Quod quidem ex hoc ipſo loco oſtendi poteſt; inquit enim inferius: *Num forte non pertinet ad animum? &c. nimirum ergo memoria quaſi venter eſt animi.* Excitatur ne quaeſtio, an idem ad ſeipſum pertineat? Eſt haec quaedam relatio: non niſi autem diſtinctorum relatio eſt. Nec eadem res ſui ipſius venter eſſe poteſt; miles, & pharetra, in qua ipſe ſagittas adſervat, duo quaedam diverſa ſunt. At longe manfeſtius loquitur alibi. Epiſt. ad Evod. 169. (Olim, 102.) cap. 1. n. 2. *Sicut diſcernitur in animo noſtro, memoria, intellectus, voluntas.* Et cap. 3. n. 6. *Primo ergo in hoc invenitur in iſta ſimilitudo diſſimilis, quod tria haec, memoria, intelligentia, voluntas animae inſunt, non eadem tria eſt anima: illa vero Trinitas non ineſt, ſed ipſa Deus eſt.* Sed conſulat qui plura deſiderat lib. 6. de Trinit. c. 6. poſt med. lib. 5. de Civit. Dei, c. 11. In Ioan. Tract. 15. & lib. de Peccatorum merit. & remiſſ. c. 15. Ceterum lib. 9. de Trinit. c. 11. nihil prorſus de hac re, quod aut nobis, aut Wangnereck faveat habet Auguſtinus. Bene vero lib. 9. c. 4. n. 4., & 5. ubi „ Recte igitur diximus, haec tria (*mens*, „ *notitia*, *& amor*) cum perfecta ſunt, „ eſſe conſequenter aequalia. Simul etiam „ admonemur, ſi utcumque videre poſ„ ſumus, haec in anima exſiſtere, & tam„ quam involuta evolvi, ut ſentiantur, „ & dinumerentur ſubſtantialiter, vel, „ ut ita dicam, eſſentialiter, non tan„ quam in ſubiecto, ut color &c. Qua„ mo-

„ mobrem non amor, & cognitio tamquam in subiecto insunt menti; sed substantialiter etiam ista sunt, sicut ipsa mens &c.] Et lib. 10. cap. 11. n. 18. *Haec igitur tria, memoria, intelligentia, voluntas quoniam non sunt tres vitae, sed una vita; non tres mentes, sed una mens, consequenter utique nec tres substantiae sunt, sed una substantia.* Quae tamen iam viderat, & dilucidaverat fidus eius discipulus S. Thomas 1. p. q. 77. ar. 1. cuius ipsa verba dare placuit „ Ad primum dicendum quod Augustinus loquitur de mente secundum quod noscit se, & amat se. Sic ergo notitia, & amor in quantum referuntur ad ipsam ut cognitam, & amatam, substantialiter, vel essentialiter sunt in anima; quia ipsa substantia, vel essentia animae cognoscitur, & amatur. Et similiter intelligendum est quod alibi dicit, quod sunt una vita, una mens, una essentia. Vel, sicut quidam dicunt, haec locutio verificatur secundum modum, quo totum potestativum praedicatur de suis partibus, quod medium est inter totum universale, & totum integrale. Totum enim universale adest cuilibet parti secundum totam suam essentiam, & virtutem, ut animal homini, & equo, & ideo proprie de singulis partibus praedicatur. Totum vero integrale non est in qualibet parte, neque secundum totam essentiam, neque secundum totam virtutem. Et ideo nullo modo de singulis partibus praedicatur. Sed aliquo modo licet improprie de omnibus simul, ut si dicamus, quod paries, tectum, & fundamentum sunt domus. Totum vero potentiale adest singulis partibus secundum totam suam essentiam, sed non secundum totam virtutem; & ideo quodammodo potest praedicari de qualibet parte, sed non ita proprie, sicut totum universale. Et per hunc modum Augustinus dicit quod memoria, intelligentia, & voluntas sunt animae essentia.] Sunt qui addant, locutiones illas in sensu, ut inquiunt, caussali veras, & iustas esse: quatenus videlicet proprietates ab anima, vel essentia profluunt, & eadem qua ipsa generantis actione producuntur. Vide, si placet, S. Thomam 1 p. q. 77. ar. 1. ad 2., & 3. & ar. 7. in corp. Fonsec. 5. Metaphysic. c. 2. q. 6. sect. 5. Conimbric. lib. 2. de Anima, c. 3. q. 3. ar. 3. ad 1. Complut. noviss. lib. 2. Physic. disput. 10. q. 5. Addimus tandem nos: Substantiae potentias velut instrumenta esse, quibus ipsa a longe actiones inspiciens, proxime, &, ut loquuntur, de facto operatur. Haud quidem nos latet aliter de potentiis, ac de virtutibus, quas instrumentarias appellant, sentire Philosophos: & harum actus proprie, non sic vero illarum in substantiam revocare. Sed quod tanta amplitudine de virtutibus docent, coguntur non nihil de potentiis etiam praedicare: neque enim improbant hasce loquendi formulas: *Anima hominis amat, intelligit, meminit*; etsi intelligat intellectu &c. Hinc etiam Thomistae propositionem hanc *Baptismatis, Chrismatis, & Ordinis caracteres a Deo in anima imprimuntur*, non improbant, immo absit ut improbent, quum ad verbum in SS. Conciliis habeatur: & tamen in intellectu, non ipsius animae substantia omnem caracterem immediate recipi illi contendunt. Adeo nempe potentiarum munia in ipsam substantiam velut in primum fontem revocantur. Quibus praeiactis, dicimus, Augustinum animam a suis potentiis saepe haud secernere, quod de his loquatur, ut agant, vel agere possunt. De quo iterum infra l. 13. c. 11. E.

(*b*) *Impressas a sensibus corporis.* = Ita BB. qui fatentur. = In prius editis, *impressas sensibus*. At in MSS. *a sensibus*] Ita etiam MSS. S. Mar. Fes. & Car. Licet Ricar. & optim. „ S. Cr. editis suffragetur. Cum utraque lectio conceptum ex aequo significet; selectae ratio (ultra codicum auctoritatem) ex contexto tantummodo peti potest: Sequitur enim, *quas nulla ianua carnis &c.* quaerit igitur, quis animo species impresserit: adeoque potius legendum est, *impressas a sensibus*. Memoria autem ventri stomaco, cellario, capsulae & a Platonicis, & ab aliis quoque Philosophis saepe comparatur.

(1) S. Th. 1. P. q. 63. ar. 4. ad 3. & in 4. dist. 4. q. 1. ar. 3. Capreol. Caietan. Solus Ioan. a S. Th. &c. Et forte etiam Alef. & S. Bonavent.

CAPUT XV.

ARGUMENTUM.

Adfectiones animi in speciebus a memoria teneri concludit: hocce vero potissimum argumento: Ad vocem enim doloris, eius naturam deprehendimus, & a voluptate distinguimus: Licet autem quod nobis inest, aliquoties nominetur, adhuc specie sublata, rem tenentes vocis significatum lateret. Cursim inde aliud prodigium miratur: ad nomen quippe memoriae, memoriam ex ipsius beneficio agnoscimus; Dubium vero utrum & hic speciei ministerium occurrat.

SEd utrum per imagines, an non, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsae non adsunt sensibus meis, in memoria sane mea praesto sunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adest dum nihil dolet, nisi tamen adesset imago eius (*a*) in memoria mea; nescirem quid dicerem, nec eum in disputando a voluptate discernerem. Nomino salutem corporis, cum salvus sum corpore: adest mihi quidem res ipsa; Verumtamen nisi & imago eius inesset in memoria mea, nullo modo recordarer quid huius nominis significaret sonus. Nec aegrotantes agnoscerent salute nominata, quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriae teneretur, quamvis ipsa res abesset a corpore. Nomino numeros quibus numeramus, & adsunt in memoria mea non imagines eorum, sed ipsi. Nomino imagines solis, & haec adest in memoria mea: neque enim imaginem imaginis eius, sed ipsam recolo: ipsa mihi reminiscenti praesto est. Nomino memoriam, & agnosco quod nomino. Et ubi agnosco nisi in ipsa memoria? Num & ipsa per imaginem (*b*) suam sibi adest, ac non per se ipsam?

(*a*) *Nisi tamen adesset imago eius &c.* = Si igitur gaudium, atque tristitia: dolor, & sanitas per imagines nobis obiiciuntur: nil mirum quod laeti tristitiae recordemur: & e converso &c. neque enim imago ignis consumit, sed ipse ignis: nec invicem pugnant imagines ignis, & aquae, veneni & antidoti. Ex quibus iterum coniicere potes, quod saepe inculcavimus, Augustinum in his Confessionibus frequentissime non serio, sed ad sermonis leporem, & ingenii exercitium dubitare: quaestionum enim, quibus videbatur oppressus, libenter inde solutionem indicat.

(*b*) *Num & ipsa per imaginem eius &c.* = Ita profecto dicendum est. Licet enim vera propriaque memoria meminerimus: quod tamen meminimus, non ipsa memoria, sed eius imago est. Et quidem cavendum est, ne fallacia nos involvat; cum meminimus memoriam, haec praesto est utique: sed quod proxime vereque nostros intuitus habet, ipsa est memoriae imago vel species.

CA-

CAPUT XVI.

ARGUMENTUM.

Postremum summumque omnium memoriae prodigium expendit. Et ipsam enim oblivionem meminimus. Id vero arcanum sublime: memoriae enim & oblivionis praesentia postulatur, cum tamen oblivio sit memoriae defectus: nec facile occurat quo pacto oblivio memoriam pellat, ac reddat. Erit qui ad imaginum ministerium confugiat: at illae a re praesenti immittuntur, oblivio autem cum adcessit, etiam quod impressum erat delevit. Tale denique hocce arcanum est, ut videatur, bene & exacte complanari non posse.

I. Quid cum oblivionem nomino, atque itidem agnosco quod nomino, unde agnoscerem nisi meminissem? Non eumdem sonum nominis dico, sed rem quam significat, quam si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere utique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per se ipsam sibi praesto est ipsa memoria (*a*): cum vero memini oblivionem, & memoria praesto est & oblivio, memoria qua meminerim, oblivio quam meminerim. Sed quid est oblivio, nisi privatio memoriae? Quomodo ergo adest ut eam meminerim, quando cum adest meminisse non possum? At si quod meminimus memoria retinemus; oblivionem autem nisi meminissemus, nequaquam possemus audito isto nomine, rem quae illo significatur agnoscere, memoria retinetur oblivo. Adest ergo ne obliviscamur, quae cum adest obliviscimur. An ex hoc intelligitur non per se ipsam inesse memoria cum eam meminimus, sed per imaginem suam? quia si per se ipsam praesto esset oblivio, non ut meminissemus, sed ut oblivisceremur efficeret. Et hoc quis tandem indigabit, quis comprehendet quomodo sit?

II. Ego certe, Domine, laboro hic, & laboro in me ipso; factus sum mihi terra difficultatis, & sudoris nimii. Neque enim nunc scrutamur plagas caeli, aut siderum intervalla demetimur, vel terrae libramenta quaerimus, ego sum qui memini, ego animus. Non ita mirum, si a me longe est quidquid ego non sum? Quid autem proprinquius me ipso mihi? Et ecce memoriae meae vis non comprehenditur a me, cum ipsum me non dicam praeter illam. Quid enim dicturus sum quando mihi certum est meminisse me oblivionem? An dicturus sum non esse in memoria mea? quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoria mea, ut non obliviscar? utrumque absurdissimum est. Quid illud tertium, quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri memoria mea, non ipsam oblivionem, cum eam memini? Quo pacto & hoc dicam, quando quidem cum imprimitur rei cuiusque imago in memoria, prius necesse est ut adsit res ipsa, unde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum quibus interfui, sic facies hominum quas vidi, & ceterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutem, sive dolorem. Cum praesto essent ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer praesentes, & retractarem animo cum illa & absentia reminiscerer. Si ergo per imaginem suam,

non per se ipsam in memoria tenetur oblivio, ipsa utique aderat ut eius imago caperetur. Cum autem adesset, quomodo imaginem suam in memoria conscribebat, quando id etiam quod iam notatum invenit, praesentia sua delet oblivio? Et tamen quocumque modo, licet sit modus iste incomprehensibilis & inexplicabilis, etiam ipsam oblivionem meminisse me certus sum, quia id quod meminerimus obruitur.

(a) *Per seipsam sibi praesto est ipsa memoria.* = Loquitur de memoria, qua meminimus, non, quam meminimus: ut ex sequentibus patet: ea enim ratione praesto est memoria, cum oblivionis recordamur. Recole dicta ultimo commentar. cap. praeced. Potissimum autem cap. huius dubium Wangnereck sic docte edisserit. = Oblivionis, ut est privatio, „ meminisse non possumus, quia non „ entis ut sic nec imago esse potest, „ nec conceptus, ut recte concludit „ S. D. In quantum vero recordamur „ actus memorativi, quem hic, & nunc „ habere debuimus, aut voluimus (ut „ cum quis meminit, sibi in concione non „ occurrisse conceptum sententiae, quam „ edidicerat) sic meminit oblivioni suae „ per imaginem non ipsius oblivionis, „ sed actus obliti: quem dum concipimus non adfuisse, quando debebat, „ hoc ipso oblivionem meminimus. Quae „ etsi deleat actum oppositum, non tollit tamen memorationem illius actus, „ qua meminimus illum non adfuisse, „ quia isti recordationi non opponi„ tur. Et sic videtur explicari posse „ memoriam oblivionis.] Huius doctrinae compendium est, oblivionis reminisci nos in actu opposito, seu, qui defecit; quomodo caecitatem in visione, & tenebras in luce deficiente agnoscimus; Quod ipse S. Doctor observat in Expositione proposit. Epist. ad Rom. c. 7. v. 15. q. seu n. 43. Ceterum & in his Confessionibus, & alibi philosophica quaedam incomprehensibilia dicit Augustinus, quod non adeo bene, & ad unguem ostendi possint; quem Augustini morem in ultimis argumenti verbis inspeximus. Et quidem data aenigmatis solutio tanta non est, ut imperi nequeat. Ut autem quilibet utcunque sagax potest advertere, non ita rem expedit, ut omnino commode videamus, quid sit oblivionis recordari, eamque velut intueri. Quae sat Augustino sunt, ut id incomprehensibile, & inexplicabile dicat. Vide c. 19. A.

C A P U T XVII.

A R G U M E N T U M.

Etsi memoriae, cuius hucusque digesta prodigia nunc compendio reddit, tanta sit vis, & amplitudo; adhuc eam utpote pecoribus, & volucribus, etiam communem, transeundam dicit, ut ad Altissimum perveniamus, qui nos ab eisdem brutis secrevit.

MAgna vis est memoriae, nescio quid horrendum, Deus meus, profunda & infinita multiplicitas; & hoc animus est, & hoc ego ipse sum. Quid ergo sum, Deus meus? Quae natura sum? Varia, multimoda vita, & immensa vehementer. Ecce in memoriae meae campis & antris & cavernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus, sive per imagines, sicut omnium corporum; sive per praesentiam, sicut artium; sive per nescio quas notiones (a) vel notationes, sicut affectionum animi, quas & cum animus non pa-

patitur, memoria tenet, cum in animo sit quidquid est in memoria. Per haec omnia discurro & volito; hac illac penetro etiam quantum possum, & finis nusquam; tanta vis est memoriae, tanta vitae vis est in homine vivente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita Deus meus? Transibo & hanc vim meam quae memoria vocatur, transibo eam ut pertendam ad te dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego adscendens per animum meum ad te qui desuper mihi manes. Transibo & istam vim meam, quae memoria vocatur, volens te adtingere unde adtingi potes, & inhaerere tibi unde inhaereri tibi potest. Habent enim memoriam & pecora & aves, alioquin non cubilia nidosve repeterent, non alia multa quibus adsuescunt, neque enim & adsuescere valerent ullis rebus nisi per memoriam. Transibo ergo & memoriam, ut adtingam eum qui (*b*) separavit me a quadrupedibus, & volatilibus caeli sapientiorem me fecit. Transibo & memoriam; Et ubi te inveniam vere bona & secura suavitas? Et ubi te inveniam?

(*a*) *Per nescio quas notiones &c.* = Et hunc locum Wangnereck dilucidare conatur. = Species affectuum, & conceptuum notiones potius vel notationes appellat, quam imagines: ad distinctionem credo specierum aliarum, nam, reipsa istae notiones, quibus affectus, actusque nostros cognoscimus, & notamus, non minus sunt imagines, quam species rerum aliarum.] Ad distinctionem aliarum specierum loqui Augustinum, patet ex ipsis verbis, unde non est haec suspicio, vel coniectura: *ad distinctionem credo*. Et si istae notiones reipsa non minus sunt imagines, quam species rerum aliarum, quaenam est haec distinctio, quidque fit hoc commentario?

Notio ergo, ut ex contextu conicitur, ponitur hic pro quodam praeteritae rei vestigio, quo eam etiam nunc in memoria habemus, & utcunque intuemur. Cumque nonnisi rei protensae, & determinatos certosque fines habentis humana imago dari possit: equi puta olim visi: at non infirmitatis, quam passi sumus, veram propriamque imaginem habere possumus; En inquam cur Augustinus corporum species imagines, adfectionum animi vero, notiones appellet.

(*b*) *Ut adtingam eum, qui &c.* = Per intellectum enim, quo brutis praestamus, Deum adtingimus. Simile quid protulit Augustinus lib. 8. de Civit. Dei, cap. 4. sub finem: *Si enim homo ita creatus est, ut per id quod in eo praecellit, adtingat illud, quod cuncta praecedit, unum verum optimum Deum, sine quo &c.* Igitur Deum quaerens, ad dicendum de memoria Augustinus digressus est.

CA-

C A P U T XVIII.

A R G U M E N T U M.

Quanquam a memoriae abyſſo emergendum ſit, ut adſcenſus fiat ad Deum; adhuc non eſt illa prorſus abiicienda; quis enim Deum invenit, eiusdem inſimul haud memor? Quidquam non invenimus, niſi agnoſcamus: id autem tantum agnoſcimus, quod ex imagine intus adſervata meminimus.

SI praeter memoriam meam te invenio, immemor tui ſum. Et quomodo iam inveniam te, ſi memor non ſum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quaeſivit eam cum lucerna (1), & niſi memor eius eſſet, non inveniret eam. Cum enim eſſet inventa, unde ſciret utrum ipſa eſſet, ſi memor eius non eſſet? Multa memini me perdita quaeſiſſe atque inveniſſe. Inde iſtud ſcio, quia cum quaererem aliquid eorum, & diceretur mihi, Num forte hoc eſt, num forte illud? Tamdiu dicebam, Non eſt, donec id offerretur quod quaerebam. Cuius niſi memor eſſem, quidquid illud eſſet, etiam ſi mihi offerretur non invenirem, quia non agnoſcerem. Et ſemper ita fit, cum aliquid perditum quaerimus & invenimus. Verumtamen ſi forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet viſibile, tenetur intus imago eius, & quaeritur donec reddatur adſpectui. Quod cum inventum fuerit, ex imagine quae intus eſt recognoſcitur. Nec inveniſſe nos dicimus, quod perierat (*a*), ſi non agnoſcimus; nec agnoſcere poſſumus, ſi non meminimus: ſed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

(1) *Nec inveniſſe nos dicimus, quod perierat &c.* = Ludit hic nonnihil Auguſtinus: qui enim Deum agnoſcit, non eum invenit, quem amiſerat, ſed quem nunquam habuerat. Adhuc vero quidquam in memoria poſtulatur, ut Deus inveniri poſſit; ſed ea imago, quae, iuxta dicta ſuperius, potius notio appellanda eſt. Sed de hoc, & ſimilibus opportunius in ſequentibus.

CA-

(1) Lucae 15. v. 8. & 9.

CAPUT XIX.

ARGUMENTUM.

Adeo manifeſtum eſt, quaelibet memoriae beneficio deprehendi, ut a memoria quoque lapſa, ex ipſa memoria repetantur. Si enim ſuſcitata memoria falſum prodens repellitur, verum autem, probatur: manifeſtum eſt, rem quaeſitam nobis cognitam, adeoque in memoria adſervatam. In qua hypotheſi credendum eſt, rem non prorſus excidiſſe, ſed ex adſervata parte, ſicut etiam ex uſu, vel ſimilitudine poſtulatam, integram ſanamque redire. Quod enim penitus ex animo aboletur nec admoniti reminiſcimur, nec etiam quaerere poſſumus.

QUid cum ipſa memoria perdit aliquid, ſicut fit cum obliviſcimur, & quaerimus ut recordemur? Ubi tandem quaerimus, niſi in ipſa memoria? Et ibi ſi aliud pro alio forte offeratur, reſpuimus, donec illud occurrat quod quaerimus; & cum occurrit dicimus, Hoc eſt: quod non diceremus, niſi agnoſceremus, nec agnoſceremus, niſi meminiſſemus. Certe ergo obliti fueramus. An non totum exciderat, ſed ex parte, qua tenebatur (a), pars alia quaerebatur, quia ſentiebat ſe memoria non ſimul volvere quod ſimul ſolebat, & quaſi detruncata conſuetudine claudicans (b), reddi quod deerat flagitabat? Tanquam ſi homo notus ſive conſpiciatur oculis, ſive cogitetur, & nomen eius obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari conſuevit, ideoque reſpuitur, donec illud adſit, ubi ſimul adſuefacta notitia non inaequaliter adquieſcat. Et unde adeſt, niſi ex ipſa memoria? Nam & cum ab alio commoniti recognoſcimus, inde adeſt. Non enim quaſi novum credimus, ſed recordantes adprobamus hoc eſſe quod dictum eſt. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiſcimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti ſumus, quod vel oblitos nos eſſe meminimus. Hoc ergo nec amiſſum quaerere poterimus, quod omnino obliti fuerimus.

(a) *Sed ex parte, qua tenebatur &c.* = Si v. g teneamus plures partes orationis, ex iis lapſam nobis periodum recuperamus, ut ſaepe contingit. Sicut etiam ex trita Romae voce, facile eius parentis Romuli nomen, meminimus. Ex his autem, quae in hocce cap. Auguſtinus obſervat, ſimul iunctis, diligenter expenſis, & nonnihil pro forma variatis, capitis 16 aenigma facile ſolvi poteſt. Adeo verum eſt quod monuimus, Auguſtinum non ubique ſerio dubitare: aut incomprehenſibilia dicere quae non exactiſſime ediſſeri poſſunt.

(b) *Et quaſi detruncata conſuetudine claudicans.* = Adeo ut fere carne, & ſenſu aliquando nos oblivionem paſſos deprehendamus. Ut cum res longo uſu tritas memoria repetimus, quarum ſi quidquam omittimus, claudicationem quamdam experimur. En plures res, plures actus, quos memoria oblivionem recolens inſpicere poteſt: ex quibus inquam *indirecte*, ut Schola loquitur, & & *per reſultantiam* oblivionem utcunque intuetur.

At inquiet quiſpiam: Licet manifeſtum ſit, penitus deletum ex animo, nec amplius quaeri, non autem ita, quod & admoniti, non reminiſcamur; Saepe enim contingit ita quaedam nobis excidere, ut nec de illis quidquam poſtulemus: de quibus tamen aut volumine, aut magiſterio, aut ſigno, vel caſu admoniti, mox velut in iam olim cognitae rei notitiam venimus.

℞. Species rerum ita aliquando obruuntur, ut nihil pungentes, videantur

tur prorsus delere; at vel externo aliquo signo, vel magno spirituum con fluxu excitatae, produnt rem, quam nunquam prorsus amiserant, sed languidae nonnisi novo subsidio exserere poterant.

CAPUT XX.

ARGUMENTUM.

Ad Deum beatitudinis fontem, & centrum anhelans: unde emergat beatae vitae desiderium vel amor quaerit; non quippe unius, vel duorum, sed omnium prorsus nobilis ille genius est. Nihil autem expetitur quod non agnoscatur. Concludit, quidquam beatae vitae in memoria adservari.

Quomodo ergo te quaero, Domine? Cum enim te Deum meum quaero, vitam beatam quaero. Quaeram te, ut vivat anima mea. Vivit enim corpus meum, de anima mea, & vivit anima mea de te. Quomodo ergo quaero vitam beatam? quia non est mihi donec dicam: Sat est, illic ubi oportet ut dicam? Quomodo eam quaero? Utrum per recordationem tanquam eam oblitus sim, oblitumque me esse adhuc teneam; an per appetitum discendi incognitam sive quam nunquam scierim, sive quam sic oblitus fuerim, ut me nec oblitum esse meminerim? Nonne ipsa est beata vita, quam omnes volunt (*a*), & omnino qui nolit nemo est? Ubi noverunt eam, quod sic volunt eam? Ubi viderunt, ut amarent eam? Nimirum habemus eam nescio quomodo. Et est aliud quidam modus, quo quisque cum habet eam, tunc beatus est: & sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo illi habent eam quam illi qui iam re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quam illi; qui nec re, nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle, certissimum est. Nescio quomodo noverunt eam, ideoque habent eam in nescio qua notitia, de qua satago utrum in memoria sit: quia si ibi est, iam beati fuimus aliquando; utrum singillatim omnes, an in illo homine qui primus peccavit, in quo & omnes mortui sumus (1), & de quo omnes cum miseria nati sumus, non quaero nunc, sed quaero utrium in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eam nisi nossemus. Audimus nomen hoc, & rem ipsam omnes nos appetere fatemur, non enim sono delectamur. Nam hoc cum Latine audit Graecus, non delectatur, quia ignorat quid dictum sit; nos autem delectamur, sicut etiam ille si Graece hoc audierit: quoniam res ipsa nec Graeca nec Latina est, cui adispicendae Graeci Latinique inhiant, ceterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui una voce si interrogari possent, utrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione, velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa (*b*) cuius hoc nomen est eorum memoria teneretur.

(*a*) *Quam omnes volunt.* = Inconcussam veritatem hanc, totius orbis & Christiani, & ethnici firmatam calculis repetit, & edisserit frequentissime Augustinus: ut lib. 10. de Civit. Dei, c. 1. & 13., 3. de Trinit. lib. 13. c. 5. In Psal. 32.

(1) Rom. 5. 12.

22. tract. 2. & in 83. & in 118. tract. 1. &c. Immo malum in nulla hypothesi experiri posse expertum habent Theologi, atque Philosophi nobilissimi cum ipso S. Doctore. Dionysius Areopagita, vel quicunque scripserit lib. 4. de Divin. Nomin. S. Thomas 1. 2. q. 1. ar. 1. 3. & 4. & communiter Scholastici in 2. dist. 46. Quibus praelusit Aristoteles 2. Physic. c. 3. textu 31. Cuius gravissimae sententiae ea est inexpugnabilis ratio: Bonum siquidem est voluntatis obiectum: nulla vero potentia extra sui obiecti limites excurrere potest. Unde voluntas aut recta ad bonum tendit: aut declinat a malo, ut bonum adsequatur, vel iam captum non amittat.

Quaeres tamen: Unde igitur quidam peccatis inhiant, quae mala sunt? Unde alii ut non sint, semetipsos perdunt: qui enim non est, omne bonum amittit?

R. Peccatum morale malum est, physicum bonum involvens, voluptatem, gloriam, divitias &c. his perversi homines inhiant. Etsi vero qui non est, omne bonum amittat, eligunt tamen quidam non esse, ut ingentia mala fugiant: videtur quippe illis maius bonum, aut minus malum, non esse, quam esse in angustia, & dolore: iuxta illud Salvatoris de Iuda Matth. 26. 24. *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille*. Adeoque aut verum, aut fictum, & adparens bonum sequuntur. Recole dicta l. 1. c. 13. n. & l. 2. c. 4. D.

(*b*) *Nisi res ipsa &c.* = Non est qui aliquod bonum non experiatur, ex quo beatitudinis idea concepta, & in memoria adservata, pungimur incessanter ad eam in culmine positam expetendam. Et ita quidem si de beata vita vera electione inspecta, de qua Augustinus, loquamur. Desiderium enim eiusdem non expressum, sed ponderi, & inclinationi simile ab ipso utero matris, videlicet cum primo sumus, mox nobis inest. Unaquaeque immo res etiam ratione, etiam sensu carens naturali quodam pondere expetit suum bonum, & centrum.

C A P U T XXI.

A R G U M E N T U M.

Cum ex dictis constet, ex beatitudinis memoria in illius nos desiderium ferri; quaerit nunc qualis sit haec memoria? An puta ita beatam vitam meminerimus, ut aliquam civitatem, vel numeros, vel eloquentiam. Potius dicendum arbitratur, fere ea ratione, qua meminimus gaudium. Quemadmodum vero nemo est, qui nec paululum gaudium aliquando expertus sit, beatam vitam, quam dicimus gaudium, per huius species adtingimus.

I. NUmquid ita ut meminit Carthaginem qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. Nunquid sicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quaerit adipisci (*a*): vitam vero beatam habemus in notitia, ideoque amamus eam, & tamen adhuc adipisci eam volumus, ut beati simus. Numquid sicut meminimus eloquentiam? Non. Quamvis enim hoc nomine audito, recordentur ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes, multique esse cupiant, unde adparet eam esse in eorum notitia; tamen per corporis sensus alios eloquentes animadverterunt & delectati sunt, & hoc esse desierant: (quanquam nisi ex interiore notitia (*b*) non delectarentur, neque hoc esse vellent, nisi delectarentur:) beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis experimur. Numquid sicut meminimus gaudium? Fortasse ita. Nam gaudium meum etiam tristis memini, sicut vitam beatam miser: neque unquam corporis sensu gaudium meum vel vidi, vel audivi, vel odoratus sum, vel gu-

gustavi, vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando laetatus sum, & adhaesit eius notitia memoriae meae, ut id reminisci valeam aliquando cum aspernatione, aliquando cum desiderio, pro earum rerum diversitate de quibus me gavisum esse memini. Nam & de turpibus gaudio quodam perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque exsecror; aliquando de bonis & honestis, quod desiderans recolo, tametsi forte non adsunt, & ideo tristis gaudium pristinum recolo.

II. Ubi ergo quando expertus sum vitam meam beatam, ut recorder eam, & amem, & desiderem? Nec ego tantum, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa notitia nossemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc, quod si quaeratur a duobus, utrum militare velint, fieri possit ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat? Si autem ab eis quaeratur, utrum beati esse velint, fieri possit, ut uterque statim se sine ulla dubitatione dicat optare; nec ob aliud, velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint? Nam forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet: ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent si hoc interrogarentur se velle gaudere, atque ipsum gaudium vitam beatam vocant? Quod & si alius hinc, alius illinc adsequitur, unum est tamen quo pervenire omnes nituntur ut gaudeant. Quae quoniam res est, quam se expertum non esse (c) nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatae vitae nomen auditur.

(a) *Non adhuc quaerit adipisci.* = Numeros enim, & res Liberalium facultatum naturali luce adsequimur, ut in praecedentibus dictum est. Aritmetica, ut quaelibet Mathematica res abstractas expendit: puta numerum denarium, nihil curans, utrum sit equorum, vel hominum. Medicus vero suae facultatis iuribus acceptis, quaerit adhuc experientiam, vel praxim, exhibens infirmo medicinam.

(b) *Nisi ex interiore notitia.* = Ita BB. cum Am. Arn. & MSS suis & optim. S. Cr. At Er. Lov. Som. Wangu. quibus suffragatur MS. Car. *nisi in exteriore notitia*. MS. Ricar. *nisi exteriore notitia*. Male: exteriorum quippe notitiam iam exegerat Augustinus. Nunc ergo putare debemus addere notitiam interiorem, ex qua delectatio, & gaudium; Neque enim sat rem egregie pingere, & obiicere, nisi intus lateat cognitio, qua expetatur, vel ametur.

(c) *Quam se expertum non esse &c.* = Sic enim ex fumo ignis, & ex fructibus arbor. Beata vita per gaudium nobis innotescit, seu, per gaudium eam sentimus; cum igitur in omnibus alicuius gaudii vestigium sit: inde & beatae vitae memoria. At vero unius boni voluptate gustata, facile plurium, & etiam omnium simul iunctorum desiderium incenditur; & en summae divinaeque beatitudinis idea. Haec autem aut in intellectu prorsus excellentissimo, & sanissimo est? iam nullum timetur malum: cum enim hoc sit absentia boni, quale malum illi, qui undique omnis generis bonis stipatur? Aut in intellectu est infirmo, quique spectra & phantasmata pati possit? & tum suscitat fugam a malo: habesque beatae vitae desiderium duo concernens, omnium bonorum aggregationem, & cuiuscunque mali absentiam. Haec iunge dictis posteriore commentario cap. praecedentis.

C A P U T XXII.

A R G U M E N T U M.

Etsi non renuat beatam vitam gaudium dicere, admonet tamen non omne a se gaudium inspici: sed illud tantum Sanctorum proprium, quod nempe ad Deum, de Deo, & propter Deum est. Licet & qui ignobilius, & etiam infimum gaudium expetunt, aliquam gaudii umbram sequantur.

ABsit Domine, absit a corde servi tui, qui confitetur tibi: absit ut quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudium quod non datur impiis (1), sed eis qui te gratis colunt (*a*), quorum gaudium tu ipse es. Et ipsa est beata vita, gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est, & non est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium neque ipsum verum. Ab aliqua tamen imagine gaudii (*b*) voluntas eorum non avertitur.

(*a*) *Qui te gratis colunt*. = Loquitur de gaudio, vel serenitate conscientiae sanctorum: qui divinam summamque beatitudinem etiam in hac vita utcunque delibant. Ex intimo enim consortio Domini suavitatis eius portiunculas quasdam experiuntur, & futurae perfectae possessionis non levi spe gestiunt: iuxta illud Rom 12. 12. *Spe gaudentes*. = *Gaudere ad te, de te, propter te*. = Gaudemus ad Deum per spem, seu ipsi inhiantes. De Deo, hoc est ex participatione divinorum bonorum. Propter Deum, cum temporalia omnia ad ipsum dirigimus, seu eius gloriae subiicimus.

(*b*) *Ab aliqua tamen imagine gaudii &c.* = Ut in tuto ponat suam, & communem doctrinam: omnes gaudium, seu beatam vitam adpetere, sequi. Hinc inconcussum, ratione & exemplo digestum illud vetustae Scholae: *Finis finalizat prout apprehenditur*; Scilicet, bonum nos adlicit, non prout est, sed ut adparet. Quod iam observatum est comment. primo cap. 20.

(1) Isaiae 48. 22. *Non est pax impiis*. Et iterum 57. 21. ubi [illegible] [illegible]

CAPUT XXIII.

ARGUMENTUM.

Ostendit ut inconcussum stet illud, Omnes beatam vitam appetere, licet plures gaudium castum, & divinum contemnant; Id enim ex lucta, qua Adae filii quatiuntur, & cui frequenter succumbunt. Ceterum hi quoque de veritate malunt gaudere, quam de falsitate, plures enim volunt fallere, nullus autem falli; cumque beata vita sit gaudium de veritate, iam & isti beatitudini inhiant. Nec mireris quandoque veritatem odiosam esse: & tum enim utcunque regnat, etsi laesa, & violata, quam nimirum genio nostro aptare volumus. At vero istis, similibusque sublatis ambagibus: concludendum est, illum serio beatum esse, qui nulla interpellante molestia, de ipsa, per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudet.

I. NOn ergo certum est quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quae sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem, ut non faciant quod volunt (1), cadunt in id quod valent, eoque contenti sunt: quia illud quod non valent, non tantum volunt, quantum sat est ut valeant. Nam quaero ab omnibus, utrum malint de veritate, quam de falsitate gaudere? Tam non dubitant dicere de veritate se malle, quam non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate (*a*). Hoc est enim gaudium de te, qui veritas es (2), Deus illuminatio mea, salus faciei meae Deus meus (3). Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quae sola beata est omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus sum qui vellent fallere, qui autem falli neminem (*b*). Ubi ergo noverunt hanc vitam beatam, nisi ubi noverunt etiam veritatem? Amant enim & ipsam quia falli nolunt. Et cum amant beatam vitam, quod non est aliud quam de veritate gaudium, utique amant etiam veritatem: nec amarent nisi esset aliqua notitia eius in memoria eorum. Cur ergo non de illa gaudent? Cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis, quae potius eos faciunt miseros, quam illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicum lumen est in hominibus, ambulent, ambulent, ne eos tenebrae comprehendant (4).

II. Cur autem veritas parit odium, & inimicus eis factus est homo tuus verum praedicans, cum ametur beata vita, quae non est nisi gaudium de veritate: nisi quia sic amatur veritas, ut quicunque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem (*c*): & qui falli nolunt, nolunt convinci quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt, & fallere volunt; amant eam cum se ipsa indicat, & oderunt eam, cum eos ipsos indicat (*d*). Inde retribuet eis, ut qui se ab ea manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet, & eis ipsa non sit ma-

(1) Galat. 5. 17.
(2) Ioan. 14. 6.
(3) Psal. 26. 1.
(4) Ioan. 12. 35.

manifeſta. Sic ſic etiam, ſic animus humanus etiam, ſic caecus & languidus, turpis atque indecens latere vult, ſe autem ut lateat aliquid non vult. Contra illi redditur ut ipſe non lateat veritatem, ipſum autem veritas lateat. Tamen etiam ſic dum miſer eſt, veris mavult gaudere, quam falſis. Beatus ergo erit ſi nulla interpellante moleſtia, de ipſa perquam vera ſunt omnia, ſola veritate gaudebit.

(*a*) *Gaudium de veritate*. = Ex omnibus ſimul iunctis liquet, Auguſtinum non omnino preſſe, & ad Scholae formam de beatitudine hoc libro diſputare. Beatitudinis eſſentia iuxta Auguſtini principia, cui videntur divinae Scripturae favere, adſtipulantur vero magnis diſputationibus graviores Theologi, in actu intellectus reponenda eſt, qui manifeſte Deum intueatur, ac teneat; Gaudium vero beatitudinis fructus, germen, ſeu conſectarium eſt. Quoniam vero, ut vel ſemper, vel frequenter contingit, effectus ſua cauſſa notior eſt, ad ſubtilem rem hanc, omnes homines beatos eſſe velle (conſequenter ex dictis in memoria aliquam beatitudinis ſpeciem latere) explicandam, & ſtabiliendam gaudium adſumſit. Verum, ut initio dicebamus, ipſe Auguſtinus, ſi integrum contextum adtendas, tibi fatetur de eo ſe loqui, quod ipſam beatitudinem ſequitur; Unde opus non eſt, in plura verba ſermonem trahere.

(*b*) *Qui autem falli neminem*. = Ianſenius Ypreuſis antiſtes tom. 2. lib. 2. de Statu naturae purae, c. 5. pag. 334. col. 2. agens de tribus ad naturalem beatitudinem neceſſariis, Non falli, Non offendi, Non mori, ita loquitur. = In „ primis igitur natura rationalis vehe„ mentiſſime non falli cupit. Unde illud „ frequenter in Auguſtini monumentis „ repetitum: *Multos expertus ſum &c.* Ex „ quo naturali impetu naſcitur, ut qui „ alienata mente in phraeneſi rident, plo„ rentur a ſanis. Tantum enim praevalet „ inviciſſima veritas, ut potius eligat ho„ mo ſana mente flere, quam alienata „ ridere. Quid vero eius rei cauſae eſt, niſi „ ille profundiſſime inſculptus beatitudinis „ appetitus? Cum enim Deus ſit veri„ tas: & beatitudo nulla ſit, vel eſſe „ poſſit, niſi de Deo; hinc omnes af„ fectant veritatem noſcere, ac de ve„ ritate gaudere.]. Laudat autem in margine Serm. 112. de diverſ. qui nunc eſt 306. in natali Maſſae candidae Martyrum, in quo S. D. de hoc argumento copioſiſſime diſputat (1). Editio oper. Ianſenil, quam ad manus habemus, eſt Rotomag. an. 1643. cum inedito opere e vivis ille exceſſerit die 6. Maii an. 1638.

(*c*) *Hoc, quod amant, velint eſſe veritatem*, = Id vero ſummum malorum, aeque turpe, ac frequentiſſimum: quod totius humanae reipublicae ordinem quietem, honeſtatem, atque beatam vitam invertit, deturbat, maculat, depopulatur. Non ſcilicet veritati noſtrum genium aptare, ſed genio veritatem. Suppeditat amplum eius delirii exemplum impius Achab rex Iſrael Michaeam prophetam filium Iemla interpellans: an expediat Ramoth Galaad indicendi certaminis cauſſa petere (2). Innumera vero exempla in Iudaeis conſpiciuntur hoc vitio Chriſtum infamantibus, & humana divinaque omnia corrumpentibus. Ut veritatem proprio genio aptaret Aerius v. gr. Epiſcopum ſimplici Sacerdoti non praetulit. Lutheraus Monachis nuptias indulſit. Molinos divinae contemplationis animas nunquam reluctantes, ubique patientes, ſeu paſſivas voluit. Et *Ioannes Pbereponus* alias, *Ioannes Clericus* Auguſtinum tot blaſphemiis, atque calumniis laceſſivit. At ſcena haec nonniſi integro, magnoque volumine ediſſeri poſſet. Percurre orbem a ſolis ortu uſque ad occaſum, & meditare humani generis monſtra; fateberis mihi, quaelibet hoc vitio aut genita, aut nutrita. Unde non Hebraeis, non Chriſtianis, ſed integro qua late patet inferiori orbi praedicet nunc è Caelis, quod vivus olim: ſuae genti Iſaias: *Vae vobis, qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum* (3).

(*d*) *Cum eos ipſos indicat*. = Haec communis eſt lectio, cui ſuffragantur MS. Ricar. optim. S. Cr. & Car. At Lov. *indicat*. Perperam omnino; praeceſſerat enim, *cum ſeipſum indicat* & ſequitur, *ut qui ſe abſcondi manifeſtari nolunt &c.* Eſt autem ſenſus: Omnes utcunque amare veritatem, [adeoque gaudium,

(1) Vide tamen & Serm. 182. n. 2.
(2) 3. Reg. 22. & 2. Paralipp. 18.

(3) Cap. 5. v. 20.

dium, ſeu beatam vitam) & hac ratione cum illam prop.ie genio aptant, nolle erroris convinci. = *Per quam vera ſunt omnia &c.* = Loquitur de Creatore, vel aeterna veritate, qua peculiare hoc, & illud verum eſt.

CAPUT XXIV.

ARGUMENTUM.

Tam fuſa diſputatione per memoriae campos ſpatiatus, concludit tandem: Deum, cui inhiabat, ab eadem minime abeſſe. Adeo enim Deus, & veritas unum ſunt, ut hac retecta, & ille inveniatur.

ECce quantum ſpatiatus ſum in memoria mea (*a*), quaerens te Domine, & non te inveni extra eam (*b*): Neque enim aliquid de te inveni quod non meminiſſem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non ſum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum ipſam veritatem, quam ex quo didici non ſum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te invenio, cum reminiſcor tui & delector in te. Hae ſunt ſanctae delitiae meae, quas donaſti mihi miſericordia tua reſpiciens paupertatem meam.

(*a*) *In memoria mea.* = Iam vero tot ab Auguſtino expenſis communibus memoriae portentis, haud ingratam rem faciam Lectori, ſi peculiaria quaedam narravero. M. Annaeus Seneca (1) Lucii Annaei Senecae philoſophi notiſſimi pater, Rhetor inſignis Declamatione 1. ſeu Controverſ. lib. 1. cuius titulus: *Seneca Novato, Senecae Malae filiis ſalutem*, paulo poſt initium haec de ſuae memoriae portentis ſcribit. = Sed cum „ multa iam mihi ex me deſideranda ſenectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium ſenſum hebetaverit, nervorum firmitatem fatigaverit: inter ea, quae retuli, memoria eſt, res ex omnibus partibus animi maxime delicata, & fragilis, in quam primum ſenectus incurrit. Hanc aliquando in me floruiſſe, ut non tantum ad uſum ſufficeret, ſed in miraculum uſque procederet, non nego; nam & duo millia nominum recitata quo ordine erant dicta reddebam: & & ab his, qui ad audiendum praeceptorem noſtrum convenerant, ſingulos verſus a ſingulis datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens uſque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum quae vellem velox erat mihi memoria, ſed etiam ad continenda quae acceperat. Nunc autem & aetate quaſſata &c.] Addens, nunc quae puer, aut iuvenis, exactiſſime praeſentia habere: quae autem ſenex legit, quaſi nunquam lecta ſibi videri, cum iterum legit.

Similis portenti teſtis eſt Auguſtinus lib. 4. de Anima, & eius Origine ad Vincentium Victorem, c. 7. n. 9. = „ Amicus quidam meus iam inde ab adoleſcentia Simplicius nomine, homo excellentis, mirabiliſque memoriae cum interrogatus eſſet a nobis, quos verſus Virgilius in omnibus libris ſupra ultimos dixerit, continuo, celeriter, memoriterque reſpondit. Quaeſivimus etiam ſuperiores ut diceret, dixit. Et credidimus eum poſſe retrorſum recitare Virgilium. De quocunque loco voluimus, petivimus ut faceret, fecit. De proſa etiam de quacunque oratione Ciceronis, quam memoriae commendaverat, id eum facere volumus, quantum voluimus ſurſum verſus ſecutus eſt. Cum admiraremur, teſtatus eſt Deum, neſciſſe ſe hoc poſſe ante illud experimentum &c.

De

(1) Floruit an. D. 30.

De S. Thoma Aquinate S. Antoninus 3. p. Hist. tit. 23. paragr. 10. post laudatum ingenium. = Fuit quoque „ idem Doctor magnae memoriae, tan„ taeque capacitatis, ac retentivae vir„ tutis, ut id quod semel legendo ca„ peret, perpetuo retineret, quod evi„ denter patuit in illo mirabili opere, „ quod ad praeceptum Domini Urbani „ Papae super quatuor Evangelia de di„ ctis Sanctorum memoriter composuit, „ & texuit. „

Adolescens Corsicus Caesarei iuris Patavii studiosus triginta sex millia nominum semel audita fideliter reddebat: Si M Antonio Mureto credimus qui lib. 3 Variarum lectionum se experientiae testem prodit; Addens, eumdem adolescentem candide professum, se ad tantam sortem venisse secreto quodam a Gallo paedagogo suo in paterna domo recepto. Cyrus Magnus Persarum rex copiosissimi exercitus sui quemquam nomine proprio vocabat. Plinius lib. 7. c. 24. Valer. Max. l. 8. c. 7. Fabius l. 10. c. 2. Sabell. l. 10. c. 9.

At si plura desideret curiosus Lector, videat de Pronotario Ludovici iuris peritissimo, qui vix tricenaria aetate expleta obiit in Basileensi concil. Aeneam Sylvium lib. 1. de Gestis eiusdem concil. De Ioan. Pico Mirandul. Franciscum in eius vita. De Francisco Tigri Pisano I. C. Baldum, & Ficardum in vita Bartoli. De Adriano Imper. Sveton. & Dion. De Augustini nostri memoria, ex scriptis eius satis elucente, & de qua, etsi velut aliud agentes saepe diximus, nimis otiose scriberemus.

Sed & fuere quibus usque ad horrorem memoria defecit; Adeo ut nec magnae propria manu patratae tragoediae: nec domesticorum, nec proprii nominis recordarentur. Vide Caelium lib. 13. c. 31. Antiquar. lect. Sveton. & Gaspar. Alver.

De rebus autem memoriae aut propitiis, aut contrariis brevitatis caussa silemus. At vero meminerint adolescentes, longam exercitationem, experientia teste, memoriam etsi natura labilem maxime fovere.

(*b*) *Non te inveni extram eam.* = Quanquam intellectu, quo brutis praestamus, Dei exsistentiam perscrutemur: adhuc vero a memoria species suppeditantur. Dextera quidem iaculamur, sed ex pharetra iacula habemus. = *Ex quo didici te &c.* = Hoc est: a primo momento usus rationis. Unde sequitur, *Ubi enim &c.* Deum quippe esse veritatem & Patres, & Scripturae praedicant: a primo, aut eius rationis usu veritatem didicimus. Item: primae veritates nobis insitae bene discussae, atque in unam formam iunctae in Dei nos cognitionem deducunt.

C A P U T XXV.

A R G U M E N T U M.

Deum a memoria non abesse conclusum est; Nunc ergo disputat quomodo, seu, in qua illius parte consistat. Et quidem a corporum adfectionumque animi speciebus semovendum mox liquet: nec enim est aut corporalis imago, aut viventis adfectio. Nec item ipse animus censendus est, quandoquidem eius est Dominus. Praeterquamquod omnia illa mutationi subiacent, cuius tamen Deus est expers.

SEd ubi manes in memoria mea, Domine; Ubi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium (*a*) aedificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriae meae ut maneas in ea; sed in qua eius parte maneas hoc considero. Trascendi enim partes eius, quas habent & bestiae, cum te recordarer; quia non ibi te inveniebam inter imagines rerum corporalium: & veni ad partes eius, ubi commendavi actiones animi mei; nec illic inveni te; & intravi ad ipsius animi mei sedem, quae illic est in memoria mea; quoniam sui quo-

que

que meminit animus; nec ibi tu eras: quia ſicut non es imago corporalis, nec affectio viventis, qualis eſt cum laetamur, contriſtamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviſcimur, & quidquid huiuſmodi eſt: ita nec ipſe animus eſt; quia Dominus Deus animi tu es, & commutantur haec omnia, tu autem incommutabilis manes ſuper omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quaero quo loco eius habites? quaſi vero loca ibi ſint. Habitas certe in ea, quoniam tui memini ex quo te didici, & in ea te invenio, cum recordor te,

(a) *Quale ſanctuarium.* = In MSS. aliquot a BB. viſis, ut etiam in MS. Ricar. *ſacrarium.* Diſcrepantia eſt, ut vides, minimi ponderis. Sequentibus verbis: *Tranſcendi partes eius, quas habent & beſtiae*, manifeſte adſtruit aliam a ſenſitiva memoriam, quam *intellectivam* appellant. Ut etiam lib. 15. de Trinit. c. 23. n. 43. *Quamvis enim memoria hominis, & maxime illa, quam pecora non habent &c.* Pro qua memoria certant Ariſtoteles lib. 3. de Anima textu 8. S. Thomas ibi lect. 8. 1. p. q. 79. ar. 6. & alibi, S. Anſelmus in Monolog. c. 36. S. Ioan. Damaſc. lib. 2. Fidei orthod. Capreolus in 2. diſt. 3. q. 2. ar. 2. & reliqui Scriptores, maxime Peripateticae ſcholae.

Ne autem hac in re decipiaris: adtende S. Thomam q. 10. de Verit. ar. 2. ita diſſerentem. = Memoria ſecun„ dum communem uſum loquentium ac„ cipitur pro notitia praeteritorum; co„ gnoſcere autem praeteritum, ut prae„ teritum eſt ejus, cuius eſt cognoſce„ re praeſens, ut praeſens, vel nunc, „ ut nunc, hoc autem eſt ſenſus. Sicut „ enim intellectus non cognoſcit ſingu„ lare, ut eſt hoc, ſecundum commu„ nem quamdam rationem, ut in quantum „ eſt homo vel albus, vel etiam particu„ lare: non in quantum eſt hic homo, vel „ particulare hoc; Ita etiam intellectus „ cognoſcit praeſens, & praeteritum, in „ quantum eſt nunc, & praeteritum. Un„ de cum memoria ſecundum propriam „ tui acceptionem reſpiciat ad id, quod „ eſt praeteritum, reſpectu huius nunc: „ coſtat quod memoria proprie loquendo „ non eſt in parte intellectiva, ſed ſenſi„ tiva tantum, ut Philoſophus probat (1). „ Sed quia intellectus non ſolum intel„ ligit intelligibilia, ſed etiam intelligit „ ſe intelligere tale intelligibile: ideo „ nomen memoriae poteſt extendi ad no„ titiam, qua etſi non cognoſcatur obie„ ctum ut in praeteritione modo prae„ dicto, cognoſcitur tamen obiectum, „ de quo etiam prius eſt notitia habita, „ in quantum aliquis ſcit ſe eam prius „ habuiſſe.] Qui rem hanc amplius diſcuſſam exoptet, videat Ariſtot. lib. 3. de Anima, tex. 7., & 8. S. Thom. loco ſupra laudato, & ulterius in 1. diſt. 3. q. 4. ar. 1. item 1. contra Gent. c. 72. in fine, & de Veritate q. 7. ar. 3. ad 5.

CA-

(1) Lib. de Memor. & Reminiſc.

CAPUT XXVI.

ARGUMENTUM.

Coepto argumento insistens, quaerit adhuc ubi Deum invenerit, seu, quo pacto illum didicerit? Profitetur inveniri, atque disci in ipso supra nos, dum ingenue ab eo veritatem quaerimus; ut est enim liberalis, & clementissimus, omnibus etiam diversa consulentibus lucem indulget: etsi non omnes eam liquide excipiant: Frequenter enim praeiudiciis occupati, oraculis eius nostro genio adversis obsistimus. Optimus ille, qui proprium genium divinis oraculis, non eadem oracula proprio genio adcommodat.

UBi ergo te inveni ut discerem te? Neque enim iam eras in memoria mea priusquam te discerem (*a*). Ubi ergo inveni te ut discerem te, nisi in te supra me (*b*)? Et nusquam locus (*c*), & recedimus, & accedimus, & nusquam locus. Ubique veritas praesides omnibus (*d*) consulentibus te, simulque respondes omnibus etiam diversa consulentibus. Liquide tu respondes, sed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt; sed non semper quod volunt audiunt (*e*). Optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit.

(*a*) *Priusquam te discerem.* = Si de perfecta cognitione Dei habita ex Fide loquaris: antequam illum disceres, nihil certe in memoria habebas: quid enim Fidei Spiritus-Sancti eximii doni in hominis memoria, sola natura spectata? Si autem de qualicunque cognitione, naturali mercurio genita sermo sit, adhuc idem, licet non amplitudine tanta doceri potest; quamvis enim semina divinae existentiae tibi indulta sint: tamen non illa mox, sed iuncta, & expolita in Numinis te cognitionem ducunt: unde priusquam acri sermone, vel argumento illud retegeres, in memoria proprie non habebas.

(*b*) *Nisi in te supra me.* = Iuxta dicta id exponendum est. In theologica fide, Spiritus-Sancti dono supra nostram naturam, supra nostra merita posito; In rationibus naturalibus, quae non proxime ipsum Deum adtingunt, sed nos ad eumdem adtollunt; ex creaturis enim Creator, ex motis Motor, ex servis Dominus investigatur. Nisi mavis suspicari, loqui Augustinum de eterna Veritate, quae ipse Deus est, in qua Deum nobis eminentem detegimus.

(*c*) *Nusquam locus.* = Quandoquidem Deus non tam est in loco: quam locum omnem continet, & absorbet. Utcunque autem sit in loco, nunquam tamen finitur, sed extra eius latera, & fines excurrit: iuxta illud 3. Reg. 8. 27. *Si Caeli Caelorum te capere non possunt &c.* = *Et recedimus, & accedimus.* = Recedimus per peccata, & utcunque etiam per distractiones, teporem &c. Adcedimus autem per fidem, spem, gratiam, caritatem.

(*d*) *Veritas praesides omnibus &c.* = Ex aeterna quippe veritate cuncta deprehendimus. Insuper peculiaria lumina ad aeternam salutem necessaria omnibus Deus indulget: dummodo iustis modis, & conditionibus postulentur; & lumina etiam practica, inspirat enim mali fugam boni amorem &c. = *Liquide tu respondes, sed &c.* Liquide enim synteresis te dum peccas pungit, atque deterret. At nonnulli praeiudiciis, vel passionum ferocia dementati, eos terrores non adtendunt, vel dissimulant: iuxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere, ut bene ageret.* Liquidum erat grande crimen esse, Augustinum hominem caelis, ac terris, carissimum calumniari: at liquidam hanc vocem noluit audire *Pherepo nus*, & conatus est sibi suadere id bonum, vel non malum esse. At quoniam liquidae voci reluctatus est, nunc tantae obstinationis poenas luit.

(c) *Non semper quod volunt audiunt.* = Vellent quidam licitum esse iniuriam iniuria propulsare: & audiunt non licere. Volebat audire Lutherus & Monachis nuptias permissas: sed audivit a synteresi (nedum a Scripturis, Patribus, atque Theologis) non posse permitti. Et ut ad subtiliora veniamus; Vellent audire quidam, & ipsis in saeculo Caeli viam patere: sed audiunt suam ipsorum praedestinationem, alto Dei decreto solitudini, claustro, eremo colligatam. Vellent utcunque piae mulierculae, sanctum esse potiorem diei partem in Templis consumere, & longis quotidianis sermonibus Dei Sacerdotes detinere: sed audiunt, nonnunquam tutius, & etiam necessarium esse, non verbis, sed actione distendi, & rei domesticae curam habere. Recole dicta ad cap. 23. C.

CAPUT XXVII.

ARGUMENTUM.

Torquetur religiosissime, sero Dei se pulcritudine raptum. Quum enim illum medullis suis haberet praesentem, interim ipse per exteriora vagabatur: ita vero quasi ex his posset suum bonum emergere: cum re vera exterioribus pigmentis ab intus latente Deo semoveretur. Gestit inde quod eiusdem Dei clementia e laberynthis illis exemtus sit.

SEro te amavi, pulcritudo tam antiqua & tam nova (a), sero te amavi. Et ecce intus eras, & ego foris (b), & ibi te quaerebam; & in ista formosa quae fecisti deformis irruebam. Mecum eras, & tecum non eram. Ea me tenebant longe a te, quae si in te non essent, non essent. Vocasti, & clamasti (c), & rupisti surditatem meam. Coruscasti, splenduisti, & fugasti caecitatem meam. Flagrasti & duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustavi, & esurio, & sitio. Tetigisti me, & exarsi in pacem tuam.

(a) *Pulcritudo tam antiqua, & tam nova.* = Aeternorum haec merita sunt. Sic v. gr. dicimus, Verbum generatum, generari, & genitum iri. Quum enim aeternitas extensione careat, sitque tota simul, cuncta illi insidentia antiqua, & nova sunt. Recole dicta l. 1. c. 4. V. Hanc pulcritudinem nonnisi sero coepit amare Augustinus: nempe si de perfecto ardente amore loquaris, in hortulo sub arbore fici, anno D. 386. aetatis suae 32.

(b) *Intus eras, & ego foris.* = Eras intus per essentiam, praesentiam, potentiam. Item per naturalia lumina, quibus me illustrabas, per synteresim, sanctasque inspirationes, quibus me avertere volebas a malo, convertere ad bonum. Ego autem foris, amans exteriora, sensibilia bona creata: concubitum, honores, divitias &c. = *Mecum eras, & tecum non eram.* = Eras mecum per essentiam, *praesentiam &c.* & maxime per sanctas inspirationes: iuxta testimonium Apocalyps. 3. 20. *Ego sto ad ostium, & pulso.* At ego non eram tecum per fidem, & caritatem: voci tuae reluctabar.

(c) *Vocasti, & clamasti.* = Vocasti sanctis inspirationibus, monitis Matris, colloquio Simpliciani, & aliis, quae in Confessionibus hisce narrata sunt. Clamasti secretis vocibus, idest gratiis; & solemnibus: *Tolle lege, tolle lege.* = *Et rupisti surditatem meam.* = Et efficaci tua gratia rupisti duritiem, obstinationem meam. Et vocibus tuis obedivi. Fortean intuetur illud Psal. 115. 17. *Dirupisti vincula mea:* ubi ipse: *Non in me, sed in te Domino meo glorianor, qui dirupisti vincula mea, ut a fuga rediens religarer tibi.*

(d) *Gustavi, & esurio, & sitio.* = Obtemperavi consilio Davidis Ps. 33. 9. *Gustate, & videte quoniam suavis est Dominus.* Adhuc vero esurio, & sitio, quoniam suavitas tua perfectissima & infinita famem sitimque & exstinguit, & etiam semper provocat. Vide S. Gre-

go-

gorium Homil. 36. in Evangel. = *Tetigisti me &c.* = Humana sapientia nonnihil inflatus, illis montibus similis factus erat, de quibus David Psal. 103. 32. *Qui tangit montes, & fumigant*; quod ipse sic exponit Serm. 4. in eumdem Ps. n. 16. *Montes superbi erant, iactabant se, non eos tetigerat Deus: tangit illos, & fumigabunt. Quid est fumigare montes? Precem Domino reddere.*

CAPUT XXVIII.

ARGUMENTUM.

Etsi iam Numinis clementia sarcinam terrenarum cupiditatum abiecerit: adhuc vero quoniam non prorsus eo plenus est, humanarum tentationum fluctibus agitur. Hinc enim mala gaudia cum bonis moeroribus: illinc mali moerores cum bonis gaudiis dubia victoria certant. Prospera in adversis ambit, adversa in prosperis timet. Tot nobis pugnis in diversas partes distractis, ac tolerantiae naufragii periculo exposita: quis non videt, praesentem vitam tentationem esse nunquam intermittentem?

CUm inhaesero tibi ex omni me, nusquam erit (*a*) mihi dolor, & labor; & viva erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, sublevas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt laetitiae meae flendae cum (*b*) laetandis maeroribus, & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi, Domine, miserere mei. Contendunt moerores mei mali cum gaudiis bonis; & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi Domine miserere mei: hei mihi. Ecce vulnera mea non abscondo. Medicus es, aeger sum: misericors es, miser sum. Numquid non tentatio est vita humana super terram (1)? Quis velit molestias & difficultates? Tolerari iubes eas, non amari (*c*). Nemo quod tolerat amat, & si tolerare amat. Quamvis enim gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. Prospera in adversis desidero, adversa in prosperis timeo. Quis inter haec medius locus ubi non sit humana vita tentatio (*d*)? Vae prosperitatibus saeculi, & semel, & iterum, a timore adversitatis, & a corruptione laetitiae. Vae adversitatibus saeculi, semel & iterum; & tertio a desiderio prosperitatis, & quia ipsa adversitas dura est, & naufragat tolerantia; numquid (*e*) non tentatio est vita humana super terram sine ullo interstitio?

(*a*) *Nusquam erit &c.* = Ita profecto; Isaiae enim 51. 11. *Laetitia sempiterna super capita eorum, gaudium, & laetitiam tenebunt, fugiet dolor, & gemitus*. Et manifestius Apocalyps. 21. 4. *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt*. Similia habentur Apocal. 7. 17. & Is. 25. 8. Loquitur nempe de altera vita, in qua (ut contigit) se Deo perfectissime iunctum iri sperabat. = *Quoniam quem tu imples, sublevas eum.* = Fide, & caritate imples: sublevas a terrenis & temporalibus, ad caelestia & aeterna. = *Quoniam tui plenus non sum &c.* = Nonnisi enim Beati (Deipara excepta) Deo prorsus sunt pleni. Unde semper quidquam est vitiosi habitus, vel huma-

 nae

(1) Iob. 7. 1. iuxta LXX. & veter. Vulgatam.

nae concupiscentiae, deorsum nos trahentis: iuxta illud Sap. 9. 15. *Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.*

(*b*) *Contendunt laetitiae meae flendae cum &c.* = Memineris Lector hic agi de naevis Sanctorum. Contendunt laetitiae meae humana concupiscentia, vel prosperitate genitae (quas communes Christiani honestas, vel indifferentes vocant, Sancti vero improbant) cum moeroribus, qui spiritum poenitentiae vel mortificationis consequuntur. *Quoniam etsi contristavi in epistola, non me poenitet &c. nunc autem gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam, contristati enim estis secundum Deum &c.* 2. Cor. 7. v. 8., & 9. De tristitiae, bono, honestate, fructu vide S. Thomam 1. 2. q. 39. art. 1. 2. & 3. = *Contendunt moerores mei mali cum &c.* = Moerores, quos humana natura commodis, divitiis, & voluptatibus inhians, & paupertate, silentio, mortificatione, & virtutum difficultate concipit: cum gaudiis ex similibus, ex multa sanctitate, ex spe aeternae vitae manantibus: *Quae enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur: saeculi autem tristitia mortem operatur.* 2. Cor. 7. 10. = *Ex qua parte stet victoria, nescio.* = Dixit Salomon Ecclesiastes 9. 1. *Sunt iusti, atque sapientes, & opera eorum in manu Dei: & tamen nescit homo, utrum amore, an odio dignus sit.* Potiori ergo ratione dubius est de minutissimis hisce, quae animae eximiae sanctitatis meditantur.

(*c*) *Tolerari iubes eas, non, amari.* = Neque enim poenae bonae sunt: sed bonum est propter Deum illas tolerare. Hinc docent Theologi poenitentiam carnalem non sese proprie virtutem esse, sed quatenus animo ad Deum dirigitur, vel, sensus rationi subiicitur. Quod & in naturalibus: Stultus est enim qui proprii corporis membrum abscindit, ipsam abscissionem amans; at vero prudens qui id, ne ex infecto membro totum corpus computrescat.

(*d*) *Ubi non sit humana vita tentatio?* = Ita cum BB. legendum antecedentia, & sequentia verba suadent, *Numquid non &c.* Licet tum auctoritate, tum ratione spectata, haud contemnenda sit alia lectio rediens in eumdem sensum, *humanae vitae tentatio*: quam praeferunt Bad. Am. Er. Lov. Som. Wangn. MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. optim. S. Cr. & Car. & vetustissima editio an. 1484.

Semel, & iterum, & tertio a desiderio prosperitatis. = Iure meritissimo duplex timori adversitatis, triplex autem vae prosperitatis desiderio intentat. Etsi enim adversitas nonnihil noceat, longe autem foedius prosperitas: Unde Psal. 90. v. 7. *Cadent a latere tuo mille, & decem millia a dextris tuis.* Nimirum, ut exponunt aliqui, a sinistris adversitatis cadent mille, a dextris vero prosperitatis decem millia. Vide, si placet, S. D. in Psal 85. n. 16. ad v. 11. & lib. 1. de Civit. Dei, cap. 30.

(*e*) *Et naufragat tolerantia, numquid &c.* = Ita Vet. Er. Som. BB. & communiter editi: nec non MS. Ricar. At plures e vetustioribus MSS. a BB. visi cum Bad. quibus suffragantur MSS. 2. S. Mar. Fes. optimi S. Cr. & Car. *Et ne frangat tolerantiam.* BB. autem communem lectionem retinentes, tum in *Pherepontiana* tum in Veneta editione sic eam scribunt: *tolerantia. Numquid &c.* Male: neque enim sic acceptis Augustini verbis, facile integri sermonis sensus habetur.

Iuxta lectionem, & orthographiam nostram facilis, & naturalis redditur sensus; Dixerat enim viam crucis altera gaudiorum longe tutiorem esse; Potius eligendos dolores, & tristes casus. Nunc ergo concludit, cum adversitas dura sit, cum saepe naufraget tolerantia: iure dictum a Iob c. 7. v. 1. *Militia est vita hominis super terram.* Quod ipse etiam proprio loco legit, *Numquid non tentatio est &c.* sic vero exponit: *Hic iam apertius ostendit, ex cuius significatione superius loqueretur. Tentationem vero dixit tamquam stadium certaminis, ubi vincit homo, vel vincitur.* Lib. Annot. in Iob.

Sine ullo interstitio. = Sine ullo spatio, aut distantia. Interstitium quasi, *sto inter duo.* Ad rem praesentem, sto inter bellum, & pacem. Hinc apud Ecclesiasticos *interstitia* tempora illa, quae inter unam alteramve ordinationem interponi debent, passim, ac trita phrasi appellantur. Congruum est enim, ut uno recepto ordine, non mox ad alium transeas, sed pausa facta, quod suscepisti, alte mediteris, plures exerceas & benedicas, ad novum te disponas, ostendasque Praesuli, tam religiosum te v. g. fuisse Diaconum, ut possis decenter etiam Sacerdotii maiestatem substinere.

CA-

C A P U T XXIX.

A R G U M E N T U M.

Tot inter tentationum fluctus poſitus ; Dei ſubſidium , cui integrum negotium fidit , implorat. Equidem novit continentiam magna amplitudine ſibi iuſſam , ſed & profitetur efficaci Iubentis auxilio ſubfultum , nullo ſe praecepto quantumvis graviſſimo deterritum iri . Aequum interim iudicat amplum illud continentiae praeceptum : poſtulat enim integerrimus Dei amor , ut reliqua nonniſi eius intuitu diligas .

ET tota ſpes mea non niſi in magna valde miſericordia tua . Da quod iubes , & iube quod vis (*a*) . Imperas nobis continentiam. Et cum ſcirem ait quidam , quia nemo poteſt eſſe continens ; niſi Deus det : & hoc ipſum erat ſapientiae ſcire cuius eſſet hoc donum (1). Per continentiam quippe colligimur (*b*) , & redigimur in unum a quo in multa defluximus . Minus enim te amat qui tecum aliquid amat , quod non propter te amat . O amor qui ſemper ardes , & nunquam extingueris , caritas Deus meus accende me . Continentiam iubes . Da quod iubes , & iube quod vis .

(*a*) *Da quod iubes , & iube quod vis* = De graviſſima ingenioſiſſima , hac ſententia plura dicenda ſeſe nobis offerunt . Ea nedum in his Confeſſionibus , (ut infra cap. 37.) ſed & alibi frequenter occurrit . Lib. 1. Soliloq. cap. 1. n. 5. *Iube quaeſo , atque impera quiquid vis , ſed ſana , & aperi aures meas , quibus voces tuas audiam* . Lib. De Gratia , & Libero Arbitrio , cap. 15. n. 31. *Quare iubet ſi ipſe daturus eſt ? Quare dat , ſi homo facturus eſt ; niſi quia dat quod iubet , cum adiuvat , ut faciat cui iubet* . Idem habet in Pſal. 36. Serm. 2. v. 20. Eamdem ſententiam ediſſerit ſaepe Auguſtinus , at maxime t. 6. lib. vel Epiſt. ad Iulianam viduam , de Bono Viduitatis , cap. 17. n. 21.

Omnino praeſentis ſententiae meminit S. Doctor lib. de Bono , vel Dono perſeverantiae , cap. 20. n. 53. ubi = „ Quid autem meorum opuſculorum „ frequentius , & delectabilius innoteſcere potuit , quam libri Confeſſionum „ meorum ? Cum & ipſos ediderim antequam Pelagiana haereſis extitiſſet ; „ in eis certe dixi Deo noſtro , & ſaepe dixi : Da quod iubes , & iube „ quod vis . Quae mea verba Pelagius „ Romae cum a quodam fratre , & „ coepiſcopo meo fuiſſent eo praeſente commemorata ferre non potuit „ & contradicens aliquanto commotius , „ pene cum eo , qui illa commemoraverat , litigavit . Quid vero primitus , „ & maxime Deus iubet , niſi ut credamus in eum ? Et hoc ergo ipſe dat , ſi „ bene illi dictum eſt , Da quod iubes . „

Verum ex facto narrato calumniam congerit *Ioannes Phereponus* Pelagii patronus in Auguſtinum , dum huius expoſitionem Epiſtolae ad Romanos pag. 536. ad infame iudicium , pro more deducit . En eius verba . = In eo (*in „ opere expoſitionis laudatae*) multa habet , quae mere Pelagiana ſunt , ut „ vel ex Retractationum loco praefixo „ intelligere eſt . Mirum eſt hominem , „ qui numquam a quoquam propterea „ damnatus fuerat quaſi haereticus , immo „ vero ab omnibus laudatus , poſtea in „ eadem dogmata invectum eſſe , quaſi „ cum Religione Chriſtiana conſiſtere non „ poſſent . Si numquam tamen exortae „ fuiſſent rixae Pelagianae , in iis ſententiis mortuus eſſet . Immo vero fortaſſe numquam ita invectus in eas fuiſſet , niſi Pelagius aliquid in eius ſcriptis carpſiſſet . In Libro de Dono perſeverantiae narrat his verbis primam „ in-

(1) Sap. 8. 21.

„ indignandi in Pelagium occasionem : „ *Quid meorum opusculorum &c.* Hinc „ prima origo mali, nam nihil magis irritabile est scriptoribus, qui pro scriptis postea, tamquam pro aris, ac focis pugnant. „

II. Antequam de sermone hocce livore patre, & inscitia matre genito quidquam dicamus, dignetur *Pherepónus* sua facere Plauti verba Comoed. 1. *Amphitruo*, Act. 1. Sc. 1. v. 1. *Quis me alter est audacior homo, aut quis confidentior?* Item: dicat quid in ipsum deduci possit ex illis verbis, quae protulit tom. 1. *Operum Philosophicor.* in Praefat. ad *Veritatis studiosos*, sub finem: *Acerbos homines non moror, indignos quippe qui haec studia tractent, aut quorum iudicii ulla ratio habeatur.* Erit ne acerbus homo *Ioannes Clericus* dignus qui haec, non Philosophica, sed Theologica studia tractet; eiusque iudicii ulla ratio habebitur in hisce tam eximiis, atque religiosis rebus? Nunc ad singula.

I. *Quae mere Pelagiana sunt, ut vel ex &c.* = Aut non legisti Retractationum locum etsi praefixum; aut legens, non intellexisti; aut lecto, & intellecto, voluisti pro more mentiri. Cum argumentum *ab Invidia ductum*, cui texendo natus, factus eras, egregie tom. 1. *Operum Philosophic.* a pag. 253. usque ad 288. pertractaveris, atque in varias species, nempe 16. diviseris, hoc tamen argumentum, seu hanc argumenti speciem, qua imperiti in innocentes homines MENDACIO incenduntur, omisisti. Non Pelagiani sunt errores, sed Semi-Pelagiani: quos nec Augustino e vivis abeunte, ultimo peremtorio iudicio Ecclesia improbavit. Totum id notum est Eruditis.

II. *Mirum est hominem, qui numquam &c.* = Si nec statim ab Augustini obitu Semi-Pelagiani prorsus haeretici habiti sunt; quid miraris quod Augustinus iuvenis Semi-Pelagiano errore captus haereticus non sit appellatus? At vero emendare possumus, & debemus, nedum quae e diametro, & manifestissime Catholica dogmata impetunt, sed & quae impetere acerrimis argumentis coniicimus; Talis fuit Augustino graviorem aetatem agenti Semi-Pelagianorum sententia, puta vel Fidei initium in nostram indolem, in nostra merita revocari.

III. *Ab omnibus laudatus.* = An non vides, quid in te ex his verbis exsurgat? Doctor ab omnibus laudatus, a te uno deridetur? Augustinus igitur deridetur a te: tu ab omnibus; Vide cuius tutior sit caussa: *Quod omnes, aut fere omnes docent, hoc verum est. Nec unus omnes fallit, nec omnes unum* (1). Ceterum quoad Semi-Pelagianam sententiam quomodo fuit Augustinus laudatus ab omnibus, si eam exsecratus, fuit laudatus a plurimis?

IV. *Si numquam tamen exortae &c.* = Si tibi darem iustum hac in re te vatem fuisse, quid inde? = Haec „ est praedestinatio manifesta, & certa „ sanctorum; quam postea diligentius, & „ operosius, cum iam contra Pelagianos disputaremus, defendere necessitas compulit. Didicimus enim singulas quasque haereses intulisse Ecclesiae „ proprias quaestiones, contra quas diligentius defenderetur Scriptura divina, quam si nulla talis necessitas „ cogeret.] Lib. de Dono perseverantiae cap. 20. n. 53. & lib. 16. de Civit. Dei, c. 2. n. 1. = Sed haec in usum „ cedunt proficientium, iuxta illud Apostoli: *Oportet & haereses esse, ut „ probati manifesti fiant in vobis* (2). Unde etiam scriptum est: *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem „ ministro utetur* (3). Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum haereticorum calida (4) inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi „ possint, & considerantur diligentius, „ & intelliguntur clarius, & instantius „ praedicantur: & ab adversario mota „ quaestio discendi exsistit occasio.] Quae docet & lib. 18. c. 51. n. 1. De Gen. contra Manich. lib. 1. c. 1. n. 2. lib. de Vera Relig. c. 8. n. 15. lib. de Catechiz. rudibus, c. 24. n. 44. & etiam si bene meministi lib. 7. harum Confess. c. 19. D. Haec *Pherepone* ad abundantiam vaticinio tuo permissio. At est illud putida calumnia, quam aut in re Augustiniana nimis hospes, aut mendaciorum nimis foecundus consarcinasti. Tu ipse agnoscis, & professus es, post libros Confessionum scriptos haeresim Pelagianam exortam; sed iam ante id temporis probatos olim Semi-Pelagianos errores Augustinus abiecerat. Id ipse S. D. non uno loco testatur: at maxime lib. de Praedestinat. Sanctorum, c. 3. & 4. ex quibus sat erit pauca quaedam ex-

(1) Recole dicta in Eruditione praevia ad hoc opus, ubi de Augustini fama, & de famae vi late disseruimus.

(2) 1. Cor. 11. 19.

(3) Prov. 10. 4. apud LXX.

(4) Sic Er. Editi vero alii cum MSS. plerisque callida.

exscerpere . = Non sic pius , atque
„ humilis doctor ille sapiebat : Cyprianum
» beatissimum loquor , qui dixit , *In nul-*
» *lo gloriandum &c.*(1) Quod ut ostende-
„ ret , adhibuit Apostolum testem dicen-
» tem , *Quid autem habes , quod &c.*(2)
» Quo praecipue testimonio etiam ipse
„ convictus sum , cum similiter erra-
» rem , putans fidem , qua in Deum
» credimus , non esse donum Dei , sed
» a nobis esse in nobis , & per illam
» nos impetrare Dei dona , quibus tem-
„ peranter , & iuste , & pie vivamus in
» hoc saeculo &c. Quem meum erro-
» rem nonnulla opuscula mea satis indi-
» cant (*hic observa*) ante episcopatum
» meum scripta . In quibus est illud , quod
» commemorastis in litteris vestris (3) ,
» ubi est expositio quarumdam propo-
» sitionum ex epistola , quae est ad Ro-
» manos &c. Videtis certe quid tunc de
» fide , atque operibus sentiebam , quam-
„ vis de commendanda gratia Dei la-
» borarem : in qua sententia istos fra-
» tres nostros esse nunc video ; quia
» non sicut legere libros meos , ita etiam
» in eis curaverunt proficere mecum :
» Nam si curassent , invenissent istam
» quaestionem secundum veritatem di-
» vinarum Scripturarum solutam (*hic*
„ *iterum vigila*) in primo libro duo-
» rum , quos ad beatae memoriae Sim-
» plicianum scripsi , Episcopum Medio-
» lanensis Ecclesiae , Sancti Ambrosii
» successorem , in ipso exordio episco-
» patus mei .] Cum autem Confessio-
nes scripsit S. D. iam fere quinquennio
Episcopatum gesserat ; Nec credendum
est , laudatam Romae sententiam illam ,
& commotum Pelagium eodem , ut ita
loquamur momento quo scriptae sunt
hae Confessiones . Haec cur dissimulavit
Pherreponus ? Discemus ex ipso. *Sexto,
cum nihil aptius sit ad leniendam invi-
diam , quae in sententiam quampiam ac-
cenditur , quam rationes aut firmae , aut
verisimiles , quibus solet defendi ; rationes
omnes illae studiosissime occultantur , quo
fit , ut imperiti &c.* Et iterum : *Octavo ,
cum multa possint invidiam amoliri a
sententia , & hominum animos ei conci-
liare , aut placere ; illa alto silentio ob-
volvuntur , dum contraria omnia multis
diducuntur .*

V. *Immo fortasse &c. nisi Pelagius
&c.* = Quam mordicus argumento ab
invidia ducto haeres ! Ut enim bre-
vior sim : dum n. 3. pag. 256. illud par-
tiris , has species etiam insinuas . IX. *In-
vidiosa consectaria deducuntur ex sen-
tentia eorum , qui oppugnantur* . X. *Ma-
lignis suspicionibus premuntur* . At non
est eius argumenti species , quam ut
Augustinum carperet , in usum non
traxerit *Ioannes Pherreponus* maligni ,
infamis laboris patientissimus . Quin im-
mo ut supra n. 1. insinuabamus , ali-
quot argumenta ab invidia in Augustinum
duxit , quae in eiusdem infamis argumen-
ti partitione non observaverat . Iram
autem (ut obiter quidquam pro alio
doctrina , & sanctitate Augustino simili
dicamus) & risum movet *Ioannes Cleri-
cus* , dum studens in Hieronymi , viri
doctissimi , candidissimi , & sanctissimi
scriptis contra diversos , puta Iovinia-
num , at maxime Vigilantium omnes de-
testabilis argumenti species expiscari , in-
cidit ipse in idem argumentum ; Cona-
tur inquam *Clericus* imperitis lectoribus
argumentis ab invidia ductis suadere ,
Hieronymum argumentis ab invidia ductis
contra Vigilantium certasse . At ad caus-
sam praesentem redeamus . Quibus , *Phe-
rrepone* , iniquas suspiciones tuas , & calum-
nias vendis ? Cucurbitis ne , & stipitibus ?
Quanto tempore post Confessiones scri-
ptas conticuit Augustinus ? Illis annus
Dom. 400. consignatur ; Circa annum
vero 412. humanissimam epistolam , quae
est 146. ad Pelagium dedit Augustinus :
*Gratias ago plurimum , quod me litte-
ris tuis exhilarare dignatus , & certum
facere de salute vestra . Retribuat tibi
Dominus bona &c.* Qua epistola adeo
triumphavit Pelagius , ut eam velut in-
tegerrimae suae fidei tesseram Diospo-
litanae Synodo , anno 415. labente ce-
lebratae obiecerit : & coactus sit Au-
gustinus an. 417. commentariis eiusdem
epistolae arcana , fratrem leniter lucra-
ri , non in praeconceptis erroribus ob-
firmare studentia retegere : *Quid enim
ei prosunt tantae eius laudes in episto-
lis episcoporum , quas pro se commemo-
randas , vel etiam legendas , atque al-
legandas putavit , quasi &c. Et ego qui-
dem in epistola mea , quam protulit ,
non solum ab eius laudibus temperavi ,
sed etiam quantum potui* (4) , *sine eius
commotione quaestionis de Dei gratia re-
cte sapere admonui* . Dixi eum quippe
&c.

(1) Lib. 3. ad Quirinum c. 4.
(2) 1. Cor. 4. 7.
(3) Epist. Hilarii n. 3.

(4) Romanus MS. *ullius* . Colbertinus . *illius
commemorationis* . Alius quidam codex , *commotionis* .

&c. De Gestis Pelagii, cap. 25., & 26. Quum vero in Pelagium calamum primo arripuit, adeo modestiae, & lenitati consuluit, ut errorem impugnaverit, non commemorata, immo laudata persona; quod testatur lib. 2. Retract. c. 33. = Venit etiam necessitas, „ quae me cogeret adversus novam Pe„ lagianam haeresim scribere, contra „ quam prius cum opus erat, non scri„ ptis sed sermonibus, & conlocutio„ nibus agebamus, ut quisque nostrum „ poterat, aut debebat. Missis ergo „ mihi a Carthagine quaestionibus eo„ rum, quas rescribendo dissolverem (1), „ scripsi primum libros tres, quorum „ titulus est, *de Peccatorum meritis*, „ *& remissione &c.* In his autem libris „ tacenda adhuc arbitratus sum nomi„ na eorum, sic eos facilius posse cor„ rigi sperans; immo etiam in tertio li„ bro, quae est epistola &c. Pelagii „ ipsius nomen non sine aliqua laude „ posui: quia vita eius a multis prae„ dicabatur: & eius illa redargui, quae „ in suis scriptis non ex persona sua „ posuit, sed quid ab aliis diceretur „ exposuit: quae tamen postea iam hae„ reticus pertinacissima animositate de„ fendit.] Iste ne Augustinus, qui privatis praeiudiciis ira, & furore in Pelagium debacchatus est? Immo vero quum impie exardesceret Pelagius, religiosissime se continebat Augustinus, ut integra fere Pelagiana historia testatur. Sat nunc erit pauca quaedam ex lib. de Gestis eiusdem haeretici, cap. 25. & 26. Lectori exhibere = At nunc si „ Pelagius Deum cogitat, si non est in„ gratus eius misericordiae &c. gratiua „ accipiet litteras nostras, quando ex„ presso nomine ulcus sanandum potius „ aperimus, quam illas (2), ubi cum „ dolorem facere timeremus, tumo„ rem, quod nos poenitet, augeba„ mus. Si autem mihi fuerit iratus, „ quam inique irascatur adtendat, & „ ut vincat iram tandem aliquando Dei „ postulet gratiam &c. Dixi dilectissi„ mum, (*in epist. de qua supra*) quod „ & nunc dico, & si iratus fuerit, ad„ huc dicam; quoniam nisi erga eum „ dilectionem tenuero, illa irascente, „ ipse mihi magis nocebo.

Et haec ut singula discuteremus. Nunc amplioribus argumentis integra calumnia repellenda est. Totus Catholicus orbis in Pelagium arma sumsit; non ergo Augustinus privato amore praeconceptas sententias vindicavit. Iam ante Augustinum scribentem Pelagii doctrina improbata est. Retractationum libris, & aliquot aliis sparsis locis testibus, laboravit, ut ita loquamur, Augustinus ut quidquam in scriptis suis retegeret, quod censoria virga signare posset: Quali igitur zelo, & maiestate si quos scripsisset in re tam gravi errores emendasset? Et tandem: quae Pelagii doctrina? Vera ne? Alio igitur modo *Pherepontus* disputare debebat, eamque contra totius Catholici orbis sensa propugnare. Falsa? Cur ergo peccavit Augustinus, qui eam impugnavit, adtrivit? Quam vero prudenter, & modeste in eo negotio se gesserit, notum est Eruditis: adeo ut ex ea re maxime Catholicorum, & etiam haereticorum iudicio dicendus sit, *Doctorum modestissimus*.

At voluit imitari ni fallimur, *Ioannes Pherepontus* Hugonem Grotium (3), cuius crebrum illud dictum est: *Augustinum nimio disputationis aestu exegisse gratiam ad fidem*. Qui tamen longe temperatius suos conceptus aperuit: v. gr. in Annalibus Belgicis referens Arminiana dissidia. = Per occidentem „ magnum Augustini nomen multos tra„ xit. At per Graeciam quidem Asiam„ que retenta vetus, & simplicior; Et „ posterioribus saeculis cum schola non „ alio magis, quam Augustino doctore „ uteretur, quis ipsi sensus quis dexter „ pugnare visa (*scilicet, libertatem, & „ gratiam*) conciliandi modus, diu in„ ter Francisci, & Dominici familiam „ disputato &c.] Perperam tamen, & ad libitum: ultra historicos enim, Theologi in tract. de Gratia exacte ostendunt, & occidentem, & orientem in Augustini sententiam abiisse; Immo ei praelusisse, etsi, ut loquitur Iansenius, *imperfectis phrasibus* summos Graeciae Patres. Vide saltem P. Serry Ordin. Praedicat. doctorem Sorbonicum in opusculo contra Launoium, theologum Parisiensem. Hugo Grotius autem cum in Criticis esset versatissimus, & Orientales linguas apprime calleret: in Theologicis tamen vix, & forte ne vix quidem mediocritatem adtigerat.

VI. Nunc iterum ad Augustini sententiam, *Da quod iubes &c.* Dices, eam Quesnellianae, *In vanum praecipis Domi-*

(1) Editi ferunt, *dissolverem*. Varius MSS. *dissolverem*.

(2) Subaud. *accepit*.
(3) Obiit an. 1645.

mine, nisi des ipse quod praecipit, videri simillimam.

℞. Equidem Quesnellus tam subtiliter errores suos propinavit, quam vix alius quispiam. At vero, orat Deum Augustinus, ut praecepto efficax subsidium addat; at non docet, eodem efficaci subsidio deficiente, *in vanum* praeceptum imponi. Ultra quippe efficacem gratiam actum prorsus inducentem: alia dantur divina subsidia, quibus ita vires nostrae elevantur, corroborantur, ut dum non operamur possimus tamen operari, talesque simus, quibus non *in vanum* praeceptum imponatur.

Obiiciunt Quesnellistae v. 1. Psal. 126. *Nisi Dominus aedificaverit domum &c.* At viris Augustini auctoritate iactantibus sat esse debet eiusdem Doctoris responsio, n. 2. = Qui sunt qui laborant „ aedificantes? Omnes qui in Ecclesia „ praedicant verbum Dei, ministri sa„ cramentorum Dei. Omnes currimus, „ omnes laboramus, omnes aedificamus „ modo: & ante nos cucurrerunt, la„ boraverunt, aedificarunt; sed nisi „ Dominus &c. Nos ergo loquimur fo„ ris, ille aedificat intus. Quomodo „ audiatis, nos advertimus: quid cogi„ tetis, ille solus novit, qui cogita„ tiones vestras videt. Ipse aedificat, „ ipse monet, ipse terret, ipse intellectum „ aperit, ipse ad fidem applicat intelle„ ctum vestrum: & tamen laboramus & „ nos tanquam operarii, sed nisi &c. „

Idem Quesnelli error continetur in 55. propositione Baii: *Definitiva haec sententia, Deum homini nihil praecepisse impossibile falso tribuitur Augustino, cum sit Pelagii*; Si enim Deus aliqua praecipit vere impossibilia, utique aliquando in vanum praecipit. Quem errorem facile expugnant Theologi in tract. de Gratia. Sat nobis brevi hocce monito Lectorem dimittere, quo & multiplex fallacia evitetur, & genuina S. Doctoris sententia teneatur: Plura equidem, si naturam spectes, nobis impossibilia dici possunt, at cum praecipiuntur, mox divina subsidia praesto sunt quibus possibilia fiant. At Baium Iansenio, Iansenium Quesnello venenum propinasse, notum est Eruditis. De Paschasii Quesnelli cum Iansenio consensu plures: suse vero peculiari volumine Episcopi Lucionensis, & Rupellensis &c.

VII. De minutioribus pluribus ad Gratiam, vel Praedestinationem spectantibus nos adhuc suspensi sumus; nulli Scholae admodum addicti: nulli etiam prorsus adversi. Utpote qui Augustini, summi, post Ecclesiam, magistri mentem iis de controversiis post tot annos, nondum satis conicere potuerimus, & forte nunquam coniiciemus. Ceterum de magnis duobus illis earum controversiarum summis cardinibus: Gratiam nempe efficacem, sese, scilicet ab intrinseco talem esse: Praedestinationemque aeternam ad coronas factam esse gratuito, nempe Electorum meritis nec datis, nec praevisis, nihil prorsus dubitamus, iam ab adolescentia omnis generis argumentis convicti, & semper inde confirmati. Qui autem talem aut Gratiam, aut Praedestinationem inficiatur: is certe (iudicio nostro) Augustini scripta vel nunquam legit, vel legit & non intellexit: vel si legit, & intellexit, renuit ingenue prodere quid intellexerit.

DIGRESSIO.

VIII. Faxit vero utinam fors, ne commentarius hic omnium litterarum oraculi, Ludovici nimirum Anton. Muratorii iram provocaverit; Sic quippe ille in libello, cuius titulus, *Delle forze dell' intendimento umano, o sia il Pirronismo confutato*, cap. 24. *de i Dogmatici &c.* pag. 325. sic inquam comminatur. = Perciò sarebbe da vedere, „ se mai potessimo essere accusati d' ol„ trepassare i confini delle forze umane, „ allo chè volendo entrare nelle tanto „ astruse Quistioni della Predestinazione, „ e della Grazia di Dio, divise, e sud„ divise in moltissime altre, ci figuriam „ d' essere tanto saccenti da poter co i „ nostri sistemi, tuttochè sì vistosi, vin„ cere tutte le tenebre, e difficultà, „ che s' incontrano in sì scabrose mate„ rie. Dappoichè l' Apostolo, che pur „ era illuminato da una celeste luce, „ abbassando il capo, riconobbe per in„ comprensibili i giudizj di Dio, e noi „ innabili a comprendere le vie del Signo„ re in ciò che riguarda l' elezione, e „ volontà sua: possiam temere che a „ noi uomicciatoli mal convenga il vo„ lerne sapere più dl lui. „

℞. Vel ex hoc sermone coniici potest, quod pluribus & gravioribus aliis argumentis prorsus suasum nobis est, virum hunc Theologicis studiis minime incubuisse. II. Hic sermo non uni, vel alteri, sed omnibus Theologis, universae scilicet Theologiae saltem Scholasticae iniuriosus est: immo Patribus, maxime Augustino; Quis enim Theologus est, qui plura de Praedestinatione, & Gratia non quaerat: & quot in Patribus,

maxime Augustino de eisdem rebus dubia occurrunt? omnes ergo hi praestantissimi, & summi Ecclesiae homines unius scribillatoris in rebus Theologicis hospitis gladii rotatu uno abscindentur? III. Quid est autem Theologia omnis, at maxime Scholastica, nisi facultas quaedam ex divinis & humanis simul iunctis confecta luminibus, qua ex primis quibusdam veritatibus a Scriptura, & Traditione suppeditatis plura nunc argumentatione certa, nunc verosimili & congrua conficimus (1)? a Scriptura nempe, & Traditione iacta sunt Divinarum veritatum semina, quae Ecclesiae filii, non quidem temere, sed congruis armis instructi, nunc possint, nunc etiam debeant evolvere, aperire: quod dum facimus, statim distinguimus, subdistinguimus &c. IV. Equidem incomprehensibilia sunt Dei iudicia; sed quid inde? ergo ne de iis nihil aut quaerere, aut statuere possumus? Quot alia sunt incomprehensibilia? Mysterium Trinitatis, Incarnationis &c. & tamen quot de iis a Fidelibus quaeruntur, & docentur? Ipse Paulus, qui Dei iudicia incomprehensibilia dixit, plura de illis edocuit. V. Denique, adtendat Muratorius, & cum eo quisquis supra eas res magisterium exercere gestit, quibus nec ut discipulus incubuit: Augustinus, & alii sani Theologi licet plura quaerant, & statuant de Praedestinatione, & Gratia, licet distinguant, & subdistinguant: id tamen quod in eisdem rebus arcanum est, nunquam prorsus complanare, & ad unguem ostendere gestiunt. Fatentur puta exacte resciri non posse, Cur ex duobus in eodem lecto dormientibus unum adsumat, alium relinquat; hunc trahat, illum non trahat; adeo quod si de iis requirantur, humiliter, & serio statim reponant: *Noli investigare, si non vis errare*. Item cur ab aeterno Petrum elegerit, Iudam reprobaverit: Cur hunc ad magnam, alium ad maximam sanctitatem praeparaverit &c. sic etiam se gerunt dum de SS. Trinitatis, & aliis Divinis arcanis disputant; Unde licet adeo *distinguant*, & *subdistinguant*, subcinunt Paulo, post plura de Praedestinatione, & Gratia dicta, Rom. 11. a v. 33. clamanti: *O altitudo divitiarum sapientiae, & scientiae Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius &c.* Aug. lib. de Spiritu & Littera ad Marcellinum, cap. 3. in fine, postquam plura dixisset. = Iam si ad illam profundi-
,, tatem scrutandam quisquam nos coar-
,, ctet, Cur illi ita (2) suadetur, ut
,, persuadeatur, illi autem non ita;
,, Duo sola occurrunt interim quae re-
,, spondere mihi placet: *O altitudo*
,, *divitiarum!* (3) & *Numquid iniquitas*
,, *apud Deum* (4)? Cui responsio ista di-
,, splicet quaerat doctiores, sed caveat
,, ne inveniat praesumtores.] Lib. de Bono, vel Dono Persever. cap. 8. n. 18.
,, Sed si . . . cur in eadem caussa me
,, quam illum potius puniet, aut illum
,, quam me potius liberabit? Hoc non
,, dico: si quaeris quare? quia fateor
,, me non invenire quid dicam. Si &
,, hoc quaeris quare? quia in hac re
,, sicut iusta est ira eius, sicut magna
,, est misericordia eius, ita inscrutabilia
,, iudicia eius.] Cap. 9. v. 21. initio.
,, Ex duobus itaque parvulis originali
,, peccato pariter obstrictis, cur iste as-
,, sumatur, ille relinquatur; & ex duo-
,, bus aetate iam grandibus impiis iste
,, vocetur, ut vocantem sequatur, ille
,, autem aut non vocetur, aut non ita
,, vocetur: inscrutabilia sunt iudicia Dei.
,, Ex duobus autem piis cur huic done-
,, tur perseverantia usque in finem, illi
,, non donetur: inscrutabiliora sunt iu-
,, dicia Dei.] Vide etiam eiusdem lib. cap. 12. n. 30. in fine. Serm. 165. de Verb. Apost Ephes. 3. (Olim, 7. de Verb. Apost.) cap. 5. Epist. 194 (Olim 105.) ad Sixtum. cap. 2. n. 5. & cap. 7. n. 33. Lib. de Corrept. & Gratia, cap. 8., & cap. 13. in fine. Lib. de Praedest. Sanctorum cap. 8. n. 14., & 16. Lib. 1. Oper. Imperf. n. vel arg. 36., & 37. S. Prosperum lib. 1. de Vocatione Gent. cap. ultimo, & in respons. ad 14. obiect. Vincent. Vide infra l. 11. c. 10. B. n. 3. & 7.

Per continentiam quippe colligimur &c. = Ex his verbis manifestum est, continentiam hic non ut lib. 6. c. 11. I. sed late ab Augustino sumtam, pro quadam nempe generali virtute, qua a creatis rebus immodicum amorem retrahimus, seu, qua temporalibus bonis prudenter, & sobrie utimur. Vide Aristotelem 7. Ethic. & S. Thom. 22. q. 155. ar. 1. = *Et redigimur in unum*. = Similes phrases, si bene meministi, frequentes sunt apud Augustinum, etiam in his Confessionibus. Est autem sensus: in Deo quaelibet bona, quae imaginari, & sin-

(1) Recole dicta l. 7. c. 9. B.
(2) Plures MSS. *ita suadeat*: omisso, *ut persuadeatur*. Et quidam, *ita suadeat, ut persuadeat*.
(3) Rom. 11. 33.
(4) Rom. 9. 14.

& fingere poſſis perfectiſſimo modo aduvari. Unde & Naturae Philoſophi: *Quae ſunt diſperſa inferioribus, unita ſunt in ſuperioribus.*

A quo in multa &c. = Relicto Deo, quo omnia bona iunguntur, inhiavimus creaturis, bonis diſperſis. Phraſis haec „ Defluxiſſe hominem, orbem a Deo „ in S. Litteris frequenter occurrit. = *O amor, qui ſemper ardes.* = Semper enim ardet, ut Schola loquitur, *ad intra*; dum una Perſona divina alteram amat, & amatur: & ſemper ardet, quia creaturas, (etiam antequam fierent, aeternitati praeſentes) nunquam non amavit. Deum autem caritatem eſſe, quod addit, teſtatur non ſemel Ioannes Apoſtolus.

C A P U T XXX.

A R G U M E N T U M.

A continentia late ſumta, ad eam, quae rem veneream intuetur adcedens: profitetur ſe nondum in Epiſcopum, vel Sacerdotem initiatum, honeſtas etiam coniugii delicias abieciſſe. Addens tamen ingenue, eiusdem rei lutulentis imaginibus a conſuetudine impreſſis nonnunquam ſe angi: ita vero, ut vigilans facile ſuperet, dormiens aliquoties ſuccumbat. Quod admiratione dignum ratus, diſputat quomodo id fiat, ut idem ipſe homo quaſi in duos diviſus, vigilans, ac dormiens tam diverſas oppoſitas ſcenas agat. Optat inde prece ad Deum fuſa, & ab his vetuſtae infirmitatis veſtigiis liberari.

I. IUbes certe ut contineam a concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & ambitione saeculi (1). Iuſſiſti a concubitu; & de ipſo coniugio melius aliquid, quam (*a*) conceſſiſti monuiſti. Et quoniam dediſti, factum eſt & antequam diſpenſator Sacramenti tui fierem. Sed adhuc vivunt in memoria mea, de qua multa loquutus ſum, talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit; & occurſant mihi vigilanti quidem carentes viribus, in ſomnis autem (*b*) non ſolum uſque ad delectationem, ſed etiam uſque ad conſenſionem factumque ſimillimum. Et tantum valet imaginis illuſio in anima mea & in carne mea, ut dormienti falſa viſa perſuadeant quod vigilanti vera non poſſunt. Numquid tunc ego non ſum, Domine Deus meus? Et tamen tantum intereſt inter me ipſum & me ipſum, intra momentum quo hinc ad ſoporem tranſeo, vel huc inde retranſeo. Ubi eſt tunc ratio quae talibus ſuggeſtionibus reſiſtit vigilans? Et ſi res ipſae ingerantur, inconcuſſus manet (*c*). Numquid clauditur cum oculis? numquid ſopitur cum ſenſibus corporis? Et unde ſaepe etiam in ſomnis reſiſtimus, noſtrique propoſiti memores (*d*), atque in eo caſtiſſime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus adſenſum? Et tamen tantum intereſt, ut cum aliter accidit, evigilantes ad conſcientiae requiem redeamus; ipſaque diſtantia reperiamus nos non feciſſe, quod tamen in nobis quoquo modo factum eſſe doleamus.

II. Numquid non potens eſt manus tua, Deus omnipotens, ſanare omnes languores animae meae, atque abundantiore gratia tua leſcivos motus etiam mei ſaporis exſtinguere? Augebis, Domine, magis magiſque in me munera tua, ut anima mea ſequatur me

(1) Ioann. 2. 16.

me ad te concupiscentiae visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantillum libeat quantulum possit nutu cohiberi etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac aetate, non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra quam petimus & intelligimus (1). Nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi Domino bono meo, exultans cum tremore (2) in eo quod donasti mihi, & lugens in eo quod inconsummatus sum, sperans perfecturum te in me misericordias tuas usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoriam (3).

(a) *Melius aliquid, quam &c.* = Concessit quippe nuptias; at monuit, seu consuluit caelibatum. = *Antequam dispensator &c.* = Sacerdos, vel Episcopus. At posterior sensus Augustini phrasi videtur aptior. Maxime quoniam lib. 6. c. 9. in fine illis verbis, *futurus dispensator verbi tui*, Alypii Episcopatum expressit, ut ibi observavimus. Sed Augustinus vix ad Deum sub arbore fici perfecte conversus, mox, si bene meministi, coniugii desiderium abiecit.

(b) *In somnis autem &c.* = Quod & vix conversus expertus est: loquitur enim sibi lib. 1. Soliloq. cap. 14. n. 25. = Nonne vides quam veluti se„ curi hesterno die pronuntiaveramus, „ nulla iam nos peste detineri: nihilque „ amare, nisi sapientiam: cetera vero „ nonnisi propter istam quaerere, aut „ velle? Quam tibi sordidus, quam foe„ dus, quam exsecrabilis, quam horri„ bilis complexus femineus videbatur, „ quando inter nos de uxoris cupiditate „ quaesitum est. Certe ista nocte vigi„ lantes, cum rursus eadem nobiscum „ ageremus, sensisti quam te aliter, quam „ praesumseras, imaginatae illae blandi„ tiae, & amara suavitas titillaverit; „ longae quidem longe minus quam solet, „ sed item longe aliter quam putaveras: „ ut sic tibi secretissimus ille medicus u„ trumque demonstraret. & unde cura „ eius evaseris, & quid curandum rema„ neat.] Sed haec non prorsus simillima iis, quae praesenti capite narrat. Ceterum *tentationes inimici* ipsum *subvertere volentis*, cum quibus *conflictationem diuturnam, & prope continuam habebat* retexit Augustinus orbi miro candore in Psal. 36. Serm. 3. n. 19. Nocturnae titillationes autem & alii summis Dei domesticis ad exercitium virtutis contigere. De S. Bernardo notum est, qui tamen pluribus virtutibus, at maxime pudicitia refulsit.

(c) *Etsi res ipsae ingerantur, inconcussus manet.* = BB. (qui nihil hic admonent) cum Er. & aliis; *inconcussus maneo*. Qui tamen in *Syllabo codicum, ad quos de novo &c.* = MSS. septem: *etsi* „ *res ipsae ingerantur, inconcussa manet.* „ Recte: referendo ad rationem] Recte quidem, si praecedentia verba, *quae vigilans animus*, cum ipsis, & Er. omittamus; at habentur illa in bonis codicibus, & merito, ut distinguatur ratio illuminans, & animus eligens, vel deliberans. Adiectivum ergo, *inconcussus*, ad animum refertur: qui in vigilia foedis imaginibus inconcussus, alacer, generosus resistit. Et forte legendum est, *manes*: ut habet MS. Car. Cui fere suffragantur MS. Fes. & unus S. Mar. praeferentes: *manes*. Alter tamen S. Mar. ut in texto scriptum est, *manet*. Ricar. & optim S. Cr. *maneo*.

De ratione in somnis agunt passim Philosophi, & Theologi Mystici. Cum sensibus ministris suis consopita somni tempore illa est: adeo ut vel conticescat, vel suis in phantasmatibus lusa, huc, & illuc non ad suum, sed ad aliorum arbitrium rapiatur.

(d) *Nostrique propositi memores &c.* = Haec nempe sunt non prorsus rationis, vel arbitrii, sed utriusque vestigia. Si enim rem accerrime, & constantissime volumus, aut propulsamus vigilantes: quadam velut residua virtute, consuetudine, propensione etiam in somnis plerumque vel amamus, vel repellimus. Hinc aliquando etiam nocturna pollutio Deum irritat: non quidem, ut loquuntur, in se, sed in caussa: ex eo quod

(1) Ephes. 3. 20.
(2) Psal. 2. 11.
(3) 1. Cor. 15. 54.

quod ſcilicet magna diurna negligentia in pugnis venereis noctis phantaſmata induxerit; ut docent etiam de iniquis actionibus in voluntaria ebrietate patratis.

Franciſcus Mayro a capite 23 ſolitum expoſitorem egit, textum nempe repetens, & nihil addens. Hic vero textu pariter ab illis verbis, *Et unde ſaepe etiam in ſomnis &c.* repetito, inſigne monitum addit: *Unde accipitur documentum, quod illa, quae fiunt dormiendo, ſi peccata diſpliceant, non ſunt nociva, quia non ſunt facta, inquit, a nobis.* Id vero notum eſt etiam mulierculis; quod proinde haud opus erat ex Auguſtini verbis velut arcanum educere. De ea re vide S. D. de Gen. ad litt. lib. 12. c. 14., & 15.

C A P U T XXXI.

A R G U M E N T U M.

Expendit aliud non quidem teterrimum, ſed admodum ſubtile, & latens humanae converſationi paratum reticulum. Novit enim ad menſam velut ad medicinam accedendum; At cum ea & neceſſitati conſulat, & etiam, pelliciat; periculum nimis urgens eſt, ne potius voluptatem, quam medicinam prenſemus. Interim fatetur ab ebrietate ſe prorſus liberum: crapula autem aliquoties minus vigilantem nonnihil tingi. Iterum praedicat, menſam haud vetitam, ſed nimium tantum in ea pruritum: Portento tamen ſimile arbitratur, hocce in negotio nec paululum extra neceſſitatis metas excurrere; utve contentionem fugiat, dicit hominem in tanto continentiae culmine poſitum, magnum praedicandum: ſe vero talem non eſſe, cui eximia laus haec debeatur.

I. ESt alia malitia diei, quae utinam ſufficiat ei (*a*). Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo, & bibendo, prius quam eſcas & ventrem deſtruas (1), cum occideris indigentiam meam ſatietate mirifica, & corruptibile hoc indueris incorruptione (2) ſempiterna. Nunc autem ſuavis eſt mihi neceſſitas; & adverſus iſtam ſuavitatem pugno ne capiar; & quotidianum bellum gero in ieiuniis ſaepius in ſervitutem redigens corpus meum (3); & dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames & ſitis quidam dolores ſunt: urunt & ſicut febris necant, niſi elimentorum medicina ſuccurrat. Quae quoniam praeſto eſt, ex conſolatione munerum tuorum, in quibus noſtrae infirmitati terra, & aqua & caelum ſerviunt, calamitas deliciae vocantur (*b*).

II. Hoc me docuiſti, ut quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumturus accedam. Sed dum ad quietem ſatietatis ex indigentiae moleſtia tranſeo, in ipſo tranſitu mihi inſidiatur laqueus concupiſcentiae. Ipſe enim tranſitus voluptas eſt, & non eſt alius qua tranſeatur, quo tranſire (*c*) cogit neceſſitas: Et cum ſalus ſit cauſſa edendi, & bibendi, adiungit ſe tanquam pediſſequa periculoſa iucunditas, & plerumque praeire conatur, ut eius cauſſa fiat, quod ſalutis cauſſa me facere vel dico, vel volo; nec idem modus utriuſque eſt. Nam quod ſaluti ſatis eſt, delectationi parum eſt. Et ſaepe incertum fit, utrum adhuc neceſſaria corporis cura ſubſidium petat, an voluptaria cupiditatis fallacia miniſterium ſup-

(1) 1. Cor. 6. 13.
(2) 1. Cor. 15. 53.
(3) 1. Cor. 9. 27.

ſuppetat. Ad hoc incertum hilareſcit infelix anima, & in eo praeparat excuſationis patrocinium, gaudens non adparere quid ſatis ſit moderationi valetudinis, ut obtentu ſalutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor reſiſtere, & invoco dexteram tuam ad ſalutem meam, & ad te refero aeſtus meos, quia conſilium mihi de hac re nondum ſtat.

III. Audio vocem iubentis Dei mei: Non graventur corda veſtra in crapula & ebrietate (1). Ebrietas longe eſt a me; miſereberis ne appropinquet mihi: Crapula autem nonnunquam ſubrepit (*d*) ſervo tuo: miſereberis ut longe fiat a me. Nemo enim poteſt eſſe continens, niſi tu des (2). Multa nobis orantibus tribuis; & quidquid bòni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; & ut hoc poſtea cognoſceremus, a te accepimus. Ebrioſus nunquam fui, ſed ebrioſos a te ſobrios factos, ego novi. Ergo a te factum eſt ut hoc non eſſent qui nunquam fuerunt, a quo factum eſt ut hoc non ſemper eſſent, qui fuerunt, a quo etiam factum eſt ut ſcirent utrique a quo factum eſt. Audivi aliam vocem tuam: Poſt concupiſcentias tuas non eas, & a voluntate tua avertere (3). Audivi & illam ex munere tuo, quam multum amavi: Neque ſi manducaverimus, abundabimus; neque ſi non manducaverimus, deerit nobis (4). Hoc eſt dicere; nec illa res me copioſum faciet, nec illa aerumnoſum. Audivi & alteram: Ego enim didici in quibus ſum ſufficiens eſſe; & abundare novi, & penuriam pati novi. Omnia poſſum in eo qui me confortat (5). Ecce miles caſtrorum caeleſtium, non pulvis quod nos ſumus. Sed memento, Domine, quia pulvis ſumus (6), & de pulvere feciſti hominem (7), & perierat, & inventus eſt (8). Nec ille in ſe potuit quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem afflatu tuae inſpirationis adamavi. Omnia poſſumus, inquit, in eo qui me confortat. Conforta me ut poſſim. Da quod iubes, & iube quod vis. Iſte ſe accepiſſe (9) confitetur, & quod gloriatur, in Domino gloriatur (10). Audivi alium rogantem ut accipiat; Aufer a me, inquit, concupiſcentias ventris (11). Unde adparet, ſancte Deus meus, te dare, cum fit quod imperas fieri.

IV. Docuiſti me, Pater bone, Omnia munda mundis; Sed malum eſſe homini qui per offenſionem manducat (12); & omnem creaturam tuam bonam eſſe, nihilque abiiciendum quo cum gratiarum actione percipitur (13), & quia eſca nos non commendat Deo (14); & ut nemo nos iudicet in cibo, aut in potu (15); & ut qui manducat non manducantem non ſpernat; & qui non manducat, manducantem non iudicet (16). Didici haec, gratias tibi, laudes tibi Deo meo, magiſtro meo, pulſatori aurium mearum, illuſtratori cordis mei; eripe me ab omni tentatione. Non ego immunditiam obſonii timeo, ſed (*e*) immunditiam cupiditatis. Scio Noe (17) omne carnis genus quod cibo eſſet uſui manducare permiſſum; Eliam (18) cibo carnis re-

(1) Lucae 21. 34.
(2) Sap. 8, 21.
(3) Eccleſ. 18. 30.
(4) 1. Cor. 8. 8.
(5) Philipp. 4. 12.
(6) Pſal. 102. 14.
(7) Gen. 3. 19.
(8) Lucae 15. 32.
(9) 1. Cor. 4. 7.
(10) 1 Cor. 1. 31. & 2. 10. 17.
(11) Eccleſ 23. 6.
(12) Tit. 1. 15. Rom 14. 20.
(13) 1. Timoth. 44.
(14) 1. Cor. 8. 8.
(15) Coloſſ. 2. 16.
(16) Rom 14. 3.
(17) Gen. 9. v. 2., & 3.
(18) 3. Reg. 17. 6.

refectum; Ioannem (1) mirabili abſtinentia praeditum, animalibus, hoc eſt locuſtis, in eſcam cedentibus non fuiſſe pollutum. Et ſcio Eſau (2) lenticulae concupiſcentia deceptum; & David (3) propter aquae deſiderium a ſe ipſo reprehenſum; & Regem noſtrum (4) non de carne, ſed de pane eſſe tentatum. Ideoque & populus (5) in eremo, non quia carnes deſideravit, ſed quia eſcae deſiderio adverſus Dominum murmuravit, meruit improbari.

V. In his ergo tentationibus poſitus, certo quotidie adverſus concupiſcentiam manducandi & bibendi. Non enim eſt quod ſemel praecidere, & ulterius non adtingere decernam: ſicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis temperata relaſſatione & conſtrictione tenendi ſunt. Et quis eſt, Domine, qui non rapiatur aliquantulum extra metas neceſſitatis. Quiſquis eſt, magnus eſt, magnificet nomen tuum. Ego autem non ſum, quia peccator homo ſum. Sed & ego magnifico nomen tuum; & interpellat te (6) pro peccatis meis qui vicit ſaeculum (7), numerans me inter infirma membra corporis ſui, quia & imperfectum eius (f) viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes ſcribentur (8).

(a) *Quae ut iam ſufficiat ei.* = Ex Salvatoris oraculo loquitur Matth. 6. 34. *Nolite ſoliciti eſſe in craſtinum. Craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibi ipſi: ſufficit diei malitia ſua.* Forte vero hoc oraculo utitur Auguſtinus ſimpliciter ad divinum ornatum ſermonis. Aut ſi quid peculiare vult, dupliciter exponi poteſt: Ut nempe optet ſufficere humano diei hunc naevum, abſque eo quod alios contrahat; Vel, ita iuſta menſa frui, ut opiparam non ambiat. = *Dolores mei voluptate pelluntur.* = Dolores famis & ſitis, cibi & potus voluptate pelluntur. Ut individuum conſervaremus menſae: ut ſpeciem, carnali congreſſui voluptatem indidit Deus. Haec igitur cum ſit medium, haud praeferenda eſt; ut inde S. D. monet; adeoque peccat qui in menſa, vel concubitu potiſſimum voluptatem quaerit.

Urunt &c. = Boheravius celeberrimus medicus, & Aller eius commentator in paragr. *Famis*, & *Sitis.* = Ii ipſi adeo diri ſenſus a benigno Creatore ſapientiſſime dati ſunt „ mortalibus, ut eos moneret de imminente periculo ex putredine alcalina, „ quam humores noſtri repetito motu „ concipiunt, cito deſtructuri corpus „ humanum, niſi recente chilo, & minus alcaleſcente diluti mitigentur.] At vide etiam, ſi vacat, S. D. in Pſal. 37. ad v. 4. n. 5. In 104. ad v. 16. n. 11. In 122. n. 11. ſeu, ante finem. Et l. 22. contra Fauſtum, c. 44.

(b) *Calamitas deliciae vocantur.* = Ita BB. qui hic ſilent: at in *Syllabo codicum ad quos de novo &c.* = Am. Er. „ & Lov. *calamitates deliciae vocantur.* „ At MSS. plerique, & Arn. *calamitas.*] Nobiſcum ſunt etiam MSS. 2. S. Mar. Feſ. optim. S. Cr. & Car. Praeferunt vero, *calamitates*, etiam Ver. Som. & MS. Ricar. Quod autem ſequitur, *ut quemadmodum medicamenta &c.* alte expendit Ianſenius Iprenſis antiſtes t. 2. lib. de Statu naturae lapſae, cap 9. pag. 136. col. 2. In idem item iudicium (adeo iuſtum eſt) iere naturae Philoſophi. Plinius iunior lib. 3. Epiſt. 12. *Veniam ad coenam; ſed iam nunc paciſcor: ſit expedita, ſit parca.* Philoſtrat. lib. 6. Apoll. c. 5. (9) *Si iuxta Herculis iudicium electionem feceris, frugalitatem nunquam contemnes, & eam quae ſecundum naturam eſt, parſimoniam non reiiciens &c.* Conſule tamen, ſi vacat, S. D. in Pſal. 37. ad v. 4. *Non eſt ſanitas in carne mea &c.* n. 5. ubi fuſe hanc rem ediſſerit.

(c) *Quo transeatur, quo tranſire &c* = Sequimur BB. qui admonent. = In omnibus editis ante Arn. legebatur: *quam* „ *quo tranſire.* Expunctum eſt, *quam*, „ auctoritate MSS. & ſenſu exigente.] Ita etiam MSS. 2. S. Mar. 2. Med. Feſ. Car. & optim. S. Cr. Editis, nempe Am. Er. Lov. Som.

(1) Matth. 3. 4.
(2) Gen. 25. 34.
(3) 2. Reg. 23. 17.
(4) Matth. 4. 3.
(5) Numer. 11.

(6) Rom. 8. 34.
(7) Ioan. 16. 33.
(8) Pſal. 138. 16.
(9) Vide S. Hieronym. l. 2. adverſus Iovinian. poſt initium.

Som. Wangn. suffragantur Vet. & MS. Ricar. Ad hunc vero locum dilucidandum iuvat exscribere quae habet S. D. lib. 4. contra Iulianum, cap. 14. n. 67. = Ali-
,, mentorum substentaculis indigemus: si
,, suavia non sunt, quae ore sumuntur,
,, nec sumi possunt, & nauseando saepe
,, respuuntur: & perniciosa sunt caven
,, da fastidia; non solum ergo cibo, sed
,, etiam cibi sapore indiget infirmitas
,, corporis nostri: non propter exsatu-
,, randam libidinem, sed propter tuen-
,, dam salutem. Cum ergo natura quo-
,, dam modo poscit supplementa, quae
,, desunt, non vocatur libido, sed fa-
,, mes, aut sitis: cum vero suppleta ne-
,, cessitate amor edendi animum sollici-
,, tat, iam libido est, iam malum est,
,, cui cedendum non est, sed resisten-
,, dum. ,,

Delectationi parum est. Et hic dare libet quae observat Augustinus eodem cap. n. 70. = Iam vero cum ad usum
,, ventum fuerit necessariae voluptatis,
,, per quam reficimus corpora, quis
,, verbis explicet quemadmodum nos
,, modum necessitatis sentire non sinat,
,, & ipsum limitem procurandae salutis in
,, quaeque (1) si adsunt, delectabilia ra-
,, piendo, abscondat, & transeat; putan-
,, tibus nobis satis non esse, quod satis
,, est, dum libenter eius provocationi-
,, bus utimur, existimantibus nos adhuc
,, agere negotium valetudinis, cum aga-
,, mus potius cruditatis? Quid enim
,, mali fecerimus, crapula poenitenda
,, testatur; quod metuentes plerumque
,, minus, quam eximendae fami sufficit,
,, vescimur: ita nescit cupiditas, ubi fi-
,, nitur necessitas.,,

(d) *Crapula autem nonnunquam subrepit &c.* = Triumphat hic sycophanta excellentissimus *Ioannes Pheteponus*, & Augustino sui ipsius testimonio ita calumniari posse sibi suadet. = Non erat
,, quidem ebriosus, ita ut vino esset de-
,, ditus, sed aliquando tamen satis vini
,, bibebat, ut crapula ei esset molesta.
,, Nam crapula idem est Latine, quod
,, Graece κραιπάλη hoc est, dolor ca-
,, pitis, qui ex hesterna compotatione
,, superest &c.,,

R. Quid tibi dicam *Pheterpone*, cum innumera dicere possim? I. Cur ex eruditione Graeca exprobras Augustino, quem in illa prorsus hospitem (etsi perperam) praedicas? Dicet Augustinus, Graecae se linguae ignorantia deceptum, crapulae vocem alio sensu usurpasse. II. Fateor apud nonnullos, crapulam id quod dixisti sonare; sed & ab aliis latius, immo communiter a Moralibus pro opipara mensa sumitur: ut crapula tinctus dici possit quicunque in mensa nonnihil excessit. Unde S. Cyprianus Carthaginensis Episcopus, cuius volumina fuere Augustino familiarissima Epist. 64. ad *Epictetum, & plebem &c.* circa med. ita loquitur. = *Coenis, atque epulis etiam nunc inhiant, quarum crapulam superstite nuper in dies cruditate ructabant, nunc manifestissime comprobantes nec ante se religioni, sed ventri potius, & quaestui profano cupiditate servientes*. Isidorus lib. 20. Etymolog. vel Orig. c. 2. *de Escis*, post init. = Crapula est
,, immoderata voracitas, quasi cruda e-
,, pula, cuius cruditate gravatur cor
,, &c.,, Et lib. 2. Sentent. c. 43. *de Ebrietate*, initio. *Esca crapulam, potius ebrietatem generat*. Obiit autem Isid. an. 636. Denique in Vitis Patrum Emeritensium initio saeculi 7. scriptis, Monachus quidam a Paulo diacono Emeritensi dicitur, *Cibo iam nimio crapulatus*; uti ex Aguirre Cardinali Concil. Hispan. t. 2. pag. 641. referunt Bollandistae ad diem 28. Aug. paragr. 23. n. 327. III. Adeo in re Augustiniana hospes es, ut nescias eo errore tecum iam alios captos, a doctioribus illuminatos: & ita S. D. alibi loquutum, ut sit huius loci nempe suiipsius interpres? Benedictini in imo margine lib. 4. contra Iulianum, cap 14. ante calumniam tuam sic docte scripserant. = Crapulae nomi-
,, ne sic uti solent interpretes Evangelii
,, Lucae 21. 34. & Ecclesiastici scripto-
,, res, ipseque inter alios Benedictus in
,, regula, cap. 39. de mensura ciborum,
,, scilicet pro stomachi noxa, & indige-
,, rie, non a vino, a quo est ebrietas,
,, sed a cibo immodico creata. Huius
,, rei ignoratione turpiter hallucinatur
,, Petrus Petitus (2) in dissertatione, quae
,, his diebus prodiit de Homeri nepen-
,, the, cap. 15. ubi *Augustinum non in-*
,, *validum potorem fuisse* perperam col-
,, ligit ex eo loco confess. lib. 10. cap.
,, 31. *Ebrietas longe est a me &c. Cra-*
,, *pula autem &c.* Est autem crapula
,, ex cibo alia gravior, quae facile a
,, temperantibus vitatur, alia levior,
,, qualis viro cuique sobrio subrepit in-
,, ter-

(1) Edit. Am. & Er. *in quae si adsunt*. Lov. *si quae adsunt*: omnino *in quaeque*. Castigantur ex MSS.
(2) Medicus Parisinus, lib. impress. an. 1689. Vide Dictionar. Histor. & Criticum Iniqui petri Bayli, qui natus 17. Nov. an. 1647. Ob. 28. Dec. an. 1706.

„ terdum vel invito : cum is *in modo* „ *necessitati congruo fallitur*. Huius le- „ vioris peccati caussa Dei misericor- „ diam implorat Augustinus.] Videlicet n. 73. cap. 14. lib. 4. contra Iulian. ita loquitur Augustinus: *Nec vinum ebrietas, nec cibum condemnet crapula, nec concupiscentiam ipsamet obstrenitas.* Quibus adde verba n. 70. eiusdem cap. *Quid enim mali fecerimus, crapula poenitenda* (1) *testatur; quod &c.* quae ex integro data sunt in fine comment. praeced. IV. Cum dicat Augustinus, *subrepit*. Et sub finem: *Quis est qui non rapiatur &c.* dictis hucusque etiam sublatis, quisque videre posset, de cibo, non de potu loqui: in hoc enim subitus ille excessus non adeo difficile recidi potest. V. Denique etsi (quod tantum ad abundantiam addimus) de vino sermo esset: eaedem phrases minimum, non qualem pingit iniquus *Pherepo nus* in potu excessum insinuarent. Fuisse vero S D. mensam frugalissimam, testatur Possidius in eius Vita, cap. 22.

(*e*) *Non ego immunditiam obsonii timeo, sed &c.* = Ut timuerunt Severiani, quos damnavit Eleutherius I. Pontifex. Priscillianistae, Manichaei, & alii. Vide S. D. lib. de Haeres. 24., & 46 & contra Faustum lib 6. cap. 8 Volaterr. l. 22. & Platinam an. 179. Gentes autem maxime ea superstitione captae sunt, aut huius, aut illius obsonii immunditiam timentes. Celebrantur potissimum Aegyptii. Pastores Afri, Tritonidem locum, & Aegyptum inter consistentes. Mulieres Barcae. Britanni. Athenienses. Anaximander. & etiam Pythagoras: cuius tamen in hoc, sicut & in aliis dogmata instar oraculorum fusa aliqui ad metaphoricos sensus transferunt. Qui multa de hac superstitione scire desiderat, consulat Athenaeum, Herodotum lib. 2. Sabell. lib. 6. Caelium lib. 3. Antiq. lect. c. 23. Plutarchum lib. 8. Conviv. quaest. de utilit. ex inimicis, & de Iside. & Apulei. in Magia. Plura in priori Divina lege immunda dicta, & habita sunt: at quod intercederet tunc allegoria. Iam vero allegoriis, & umbris sublatis, absit ut quidquam immundum arbitremur.

Adversus tentationes mensae se pugnare ieiuniis dixit n. 1. Augustinus, *Quotidianum bellum gero ieiuniis*: iuxta monitum lib. 4. adversus Iulianum, c. 14. n. 71. datum. = Et haec quidem „ vescendi, atque potandi tolerabilis etsi „ voluptas, quanta possumus intentione „ vigilantibus nobis, ut facilius non im- „ pleat, quam modum aliquando victus „ sufficientis excedat: contra cuius con- „ cupiscentiam & ieiunando; & parcius „ alimenta sumendo pugnamus: eoque „ malo bene tunc utimur, quando per „ illam nonnisi quod saluti conducibile „ est agimus.] Ieiunium ergo laudatur, consulitur, praecipitur ab Augustino. Quod haeretici Centuriatores fateri coacti sunt cent. 5. col. 586. *Invaluerunt paulatim opiniones de traditionibus humanis: nam ieiuniorum Quadragesimae non tantum mentionem fecit obiter Augustinus; sed etiam auctoritatem habere asserit in veteribus libris & ieiuniis Moysis, & Eliae, tum in Evangelio ex ieiunio Christi.* Addendum est laudatum ieiunium ad praxim reductum: & quidem non tantum praeceptis temporibus, sed & ad arbitrium.

(*f*) *Et imperfectum eius &c.* = Omnino ita legendum cum BB. qui admonent. = Bad. Am. Er. & Lov. *imper-* „ *fectum meum*. Sed MSS. cum Am. „ *imperfectum eius*, scilicet Christi, ex „ cuius persona versiculum istum inter- „ pretatur Augustinus in Psal. 138.] Bad. Am. &c. suffragantur etiam Som. Wangn. & MS. Ricar. At praeferunt genuinam lectionem MS. S. Mar. Fes. optimus S. Cr. (licet inde manu forte aliena, *nostrum*) 2. Med. & Car. Sensus tamen in utraque lectione unus est. Docet enim Augustinus eo loci, utique Christi, sed Ecclesiam, seu membra sua respicientis ea verba esse; Adeoque, *imperfectum eius* hic erit idem ac, *imperfectum meum*, seu, imperfectum nostrum.

(1) Sic MSS. At editi, *poenitenda*.

C A P U T XXXII.

A R G U M E N T U M.

Aguſtu, ad olfactum tranſit; & profitetur de odorum illecebra ſe haud nimis ſatagere; quandoquidem cum abſunt, non requirit: cum adſunt, non reſpuit: paratus etiam iis ſemper carere. Verum cum altis in praeſenti ſtatu opprimamur tenebris, ut ſaepe propriae etiam facultatis nos placita lateant, & nonniſi experientia occultae adfectiones quaedam prodantur: nec in re iſta adeo tutus eſt, ut prorſus conquieſcat. Unde religioſe concludit, ubique ſoli divinae clementiae fidendum.

De illecebra odorum non ſatago nimis (*a*). Cum abſunt non requiro, cum adſunt non reſpuo, paratus etiam eis ſemper carere. Ita mihi videor; fortaſſe fallor. Sunt enim & iſtae plangendae tenebrae, in quibus me latet facultas mea quae in me eſt, ut animus meus de viribus ſuis ipſe ſe interrogans non facile ſibi credendum exiſtimet, quia & quod ineſt, plerumque occultum eſt, niſi experientia manifeſtetur (*b*). Et nemo ſecurus eſſe debet in iſta vita, quae tota tentatio (1) nominatur, utrum qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. Una ſpes, una fiducia, una firma promiſſio, miſericordia tua.

(*a*) *Non ſatago nimis*. = Re vera ex quinque ſenſibus olfactus minus nos pungit, utpote qui leviter agat, nec adeo crebris inſerviat functionibus. Unde non in magno pretio habetur, amittiturque minori dolore. Obſerva interim ſeriem orationis; Dixerat latiſſime Auguſtinus de tactu, non vage inſpecto, ſed ad res venereas determinato; Inde de guſtu; Modo de olfactu; In ſequentibus de auditu; Tandem de viſu, qui inter omnes ſenſus princeps eſt. Libenter quippe natura, & ars ab infimis ad media, ab his ad ſumma adcedunt. Numerat quinque ſenſus Auguſtinus frequenter: at maxime lib. 2. de Libero Arbitrio, cap. 3. n. 8. ubi. = Dic mihi iam utrum illos vulgatiſſimos corporis ſenſus habere te noveris, videndi, & audiendi, & olfaciendi, & guſtandi, & tangendi. Novi. Quid putas pertinere ad videndi ſenſum, ideſt, quid putas nos videndo ſentire? Quaecumque corporalia. Num etiam dura, & mollia videndo ſentimus? Non. Quid ergo proprie ad oculos pertinet, quod per eos ſentimus? Color. Quid ad aures? Sonus. Quid ad olfactum? Odor. Quid ad guſtum? Sapor. Quid ad tactum? Molle, vel durum, lene, vel aſperum, & multa talia.] Et inde deſcendit ad ſenſum, paſſim a Philoſophis communem appellatum, quem acerrima diſputatione adſtruit, & exponit. Vide infra c. 3. 4. A.

(*b*) *Niſi experientia manifeſtetur*. = Id vero alta mente tenendum eſt. Deliteſcunt quippe in nobis adfectiones nonnullae, quas nonniſi beneficio experientiae detegimus. Accipe graviſſimam, & ſubtiliſſimam S. D. ſententiam lib. de Vera Religione, cap 47. n. 91. = Homo qui proſperis rebus proficit, aſperis quid profecerit diſcit. Cum enim mutabilium bonorum adeſt copia, non eis confidit: ſed cum ſubtrahuntur, agnoſcit utrum eum non ceperint. Quia plerumque cum adſunt nobis, putamus quod non ea diligamus: ſed cum abeſſe ceperint, invenimus qui ſimus. Hoc enim ſine amore noſtro aderat, quod ſine dolore diſcedit &c.

Longe ſecede a femina, ut videas an forte lutulento glutino ei adhaereres, cui innocentem ſanctumque amorem te litaſſe hucuſque credidiſti. Non te patien

(1) Iob. 7. 1.

tientem dicam, niſi emergente adverſa ſorte immotum inſpexero &c. quid ad haec iuniores haeretici tanta praeſidentia ſibi gratiam, ſanctitatem ſpondentes? En quam timeat vir ſanctiſſimus, atque doctiſſimus, in manifeſtioribus quoque ſe decipi rebus, & in meridiana luce caecutire,

CAPUT XXXIII.

ARGUMENTUM.

Aurium reticulis tenacius ſe aliquando detentum non diffitetur; at iam divina gratia expeditus: Quaerit an forte nunc Eccleſiaſticarum rerum melodia nimis pelliciatur: quo in iudicio aliquoties nimis ſeverus, melos omne a ſuis, & ipſius etiam Eccleſiae auribus ſemoveri cuperet. At vero animo obvolvens, ut melodiae beneficio vix ad Deum converſus Davidica verba guſtaverit, & etiam num quaelibet Divinorum eloquiorum guſtare ſoleat, eius inſtituti fructum non levem fateri cogitur. Ita oppoſitis fluctibus agitur: interim vel propter infirmiores animos melodiam praeferendam ratus; Adeo tamen ut potius ea, quam rebus in eadem involutis raptus, poenaliter labi ſe haud inficiari velit.

I. VOluptates aurium tenacius me implicaverant & ſubiugaverant; ſed reſolviſti, & liberaſti me. Nunc in ſonis quos animant eloquia tua, cum ſuavi & artificioſa voce cantantur, fateor aliquantulum adquieſco, non quidem ut haeream, ſed ut ſurgam cum volo. Attamen cum ipſis ſententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me quaerunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis praebeo congruentem. Aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere quam decet, dum ipſis ſanctis dictis religioſius & ardentius ſentio moveri animos noſtros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam ſi non ita cantarentur; & omnes affectus ſpiritus noſtri pro ſui diverſitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum neſcio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meae, cui mentem enervandam non oportet dari, ſaepe me fallit, dum rationem ſenſus non ita comitatur, ut patienter ſit poſterior; ſed tantum quia propter illam meruit admitti, etiam praecurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non ſentiens, ſed poſtea ſentio.

II. Aliquando autem hanc ipſam fallaciam immoderatius cavens, erro nimia ſeveritate: ſed valde interdum, ut melos omne cantilenarum ſuavium, quibus Davidicum Pſalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim, atque ipſius Eccleſiae; tutiuſque mihi videtur quod de Alexandrino Epiſcopo Athanaſio ſaepe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis (*a*) faciebat ſonare lectorem pſalmi, ut pronuntianti vicinior eſſet quam canenti. Verumtamen cum reminiſcor lacrymas meas, quas fudi ad cantus Eccleſiae tuae in primordiis recuperatae fidei meae, & nunc ipſo quod moveor, non cantu, ſed rebus quae cantantur, cum liquida voce & convenientiſſima modulatione cantantur, magnam inſtituti huius utilitatem, rurſus agnoſco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis, & experimentum ſalubritatis; magiſque adducor,

non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem adprobare in Ecclesia; ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum (*b*) pietatis adsurgat. Tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus, quam res quae canitur moveat; poenaliter me peccare confiteor (*c*) & tunc mallem non audire cantantem. Ecce ubi sum, flete mecum, & pro me flete, qui aliquid boni vobiscum intus agitis unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos haec movent. Tu autem, Domine Deus meus, exaudi, respice, & vide, & miserere, & sana me, in cuius oculis mihi quaestio factus sum, & ipse est languor meus.

(*a*) *Qui tam modico flexu vocis &c.* = Id & nobis adridet; magnus enim vehemens cantus ita aures rapit, & etiam laedit: ut circa rem, quae canitur, cordis adfectiones facile praepediat, vel absorbeat. Quaelibet res temperate condienda est, ne potius condimentum, quam ipsa sapiat. Nec id sequentibus verbis, *Veruntamen cum &c.* Augustinus improbat, sed potius quod paullo ante dixerat, *ut melos omnes &c.* Nec enim melos omne, sed vehemens, & immodicum castissimas animarum sanctarum delicias nonnunquam inficit. Huic cap. iunge dicta cap. 4. 6., & 7. lib. 9.

(*b*) *Infirmior animus in affectum &c.* = Cum enim non solo spiritu constes, sed etiam corpore, illeque in praesenti statu pendeat ab huius functionibus: nisi altioribus divinis charismatibus corroboreris, quam difficile erit, ut torpente corpore, animo ad divina rapiaris? Iam vero cum nemo se herculem arbitretur, immo qui arbitratur, talis esse nequeat, cum celsiores in Christi regno modici sibi videantur; qua fronte tu quicumque sis, omne melos ab Ecclesia tollendum iudicabis? At sis tu hercules, & talis etiam tibi videaris; scis certe, maiorem hominum partem infirmam esse: & communia instituta potiorem subditorum numerum intueri; unde & hac ratione fateri cogeris, prudenter, & sancte in Ecclesia cantum institutum.

(*c*) *Poenaliter me peccare confiteor.* = Quod observat etiam lib. 4. adversus Iulianum, cap. 14. n. 66. *Movetur certe animus ad pietatis affectum, divino cantico audito: tamen etiam illic si sonum, non sensum libido audiendi desideret, improbatur; quanto magis si cantiunculis inanibus &c.* Cum autem dicat Augustinus, *poenaliter*, manifestum videtur de concupiscentiae motu loqui, qui ad veri, & proprii peccati rationem non pertingit: iuxta illud Rom. 7. a v. 14. „ Scimus quia lex spiritualis est: ego „ autem carnalis sum venumdatus sub „ peccato. Quod enim operor, non intelli„ go, non enim quod volo bonum, hoc ago, „ sed quod odi malum, illud facio; si au„ tem quod nolo illud facio, consentio „ legi, quoniam bona est. Nunc autem „ iam non ego operor illud, sed quod „ habitat in me peccatum.] Vide etiam, si placet Trident. Concil. Sess. 5. decr. de Peccato Orig. circa finem, & ipsum August. lib. 1. de Lib. Arbitr. cap. 25. & lib. 2. cap. 17., & 18. & libro de Duabus Animabus, cap. 10.

Inquies tamen: solum peccatum lethale voluntatis arbitrium postulat; non item veniale, quod ex solo appetitu sensitivo exsurgere potest: ut docent Magister in 2. dist. 25. S. Thomas t. 2. q. 74 art. 3. & q. 7. de Malo, ar 6. in 2. dist. 24. q. 3. ar. 2. ad 3. q 25. de Verit ar. 5. ad 5. Caietanus in Summa, Gregorius Martinez dub. 1. & alii.

R. Opinio illa suos patronos habet, sed & adversarios plures: Suar. disput. 5. sect. 5. Vasq. disp. 104. c. 1. Valent q. 4. pun. 2. Salas tract. 13 disp. 6 sect. 1 Alvar. disp. 139. Curiel dub. 1. Montes. disput. 5. q. 3. Medin. & plures alios etiam, ex schola S. Thomae: hic enim ea de re non manifeste loquitur; Quin immo in 2. dist. 24. q. 3. ar. 2. & 1. 2 q. 24. ar 1. q. 74 ar. 1., & 2. talia protulit, quae posteriori opinioni potius favere videntur. Ut ut autem ea controversia se habeat; certissimum est ex solo appetitu voluntate nedum haud plaudente, sed & reluctante, nec minimum peccatum exsurgere posse: at Augustinus si quando potius cantu, quam re pellectus est, aegre tulit, ut liquet ex integro capite: adeoque nihil in ipsum argumentari possumus.

Ex quibus etiam constat, haud bene loquutum Franciscum Maronem, cuius haec sunt verba. = *Secundum documentum quod peccant illi, qui plus in cantu, quam in ipsa re devota, quae canitur, delectantur, quia Augustinus in hoc se peccasse fatetur.* Insuper non adeo serio

ſerio de ſe ipſo, ſed potius de omnibus, ſeu ex hypotheſi loqui videtur Auguſtinus, ac ſi diceret: *Tamen ſi contingeret, ut me &c.* De inſtituto Melodiae vide Odoricum Rinaldum in Annal. Eccleſ. ad an. D. 60. n. 33. pag. 189.

C A P U T   XXXIV.

A R G U M E N T U M.

Ad ſenſuum tandem nobiliſſimum oculis inſidentem adcedit. Hic vero multiplex tentatio obſidet; Pulcrae ſiquidem formae, atque variae, nitidi amoenique colores oculis grati. Lux vero regina colorum ita ſe nobis inſinuat, ut aliud etiam agentes, & non advertentes rapiat, & ſi diu abſit contriſtat. Haec haud magni facit Auguſtinus: ſed illam ſuſpicit, expetitque lucem, quae Tobiae, Iſaacci, & Iacobi mentes perfudit; Cui homines minus inbiantes, naturae pigmentis artificioſa plura addiderunt; quanquam & ex his ad Deum poſſimus adſurgere, cuius pulcritudinem pulcra quaelibet utcunque imitantur. Expendit inde Auguſtinus qualis inter has oculorum tentationes incedat, & ut divina manu regatur.

I. REſtat voluptas oculorum iſtorum (*a*) carnis meae de qua loquar confeſſiones, quas audiant aures templi tui, aures fraternae ac piae, ut concludamus tentationes concupiſcentiae carnis, quae me adhuc pulſant ingemiſcentem, & habitaculum meum, quod de caelo eſt, ſuperindui cupientem (1). Pulcras formas & varias, nitidos & amoenos colores amant oculi. Non teneant haec animam meam; teneat eam Deus qui fecit haec, bona quidem valde (2); ſed ipſe eſt bonum meum, non haec. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, ſicut datur a vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in ſilentio. Ipſa enim regina (*b*) colorum lux iſta perfundens cuncta quae cernimus, ubi per diem fuero, multimodo allapſu blanditur mihi aliud agenti, & eam non advertenti. Inſinuat autem ſe ita vehementer, ut ſi repente ſubtrahatur, cum deſiderio requiratur; & ſi diu abſit, contriſtat animum.

II. O lux quam videbat Tobias (3), cum clauſis oculis iſtis filium docebat vitae viam, & ei praeibat pede caritatis nuſquam errans. Aut quam videbat Iſaac (4) praegravatis & opertis ſenectute carneis luminibus, cum filios non agnoſcendo benedicere, ſed benedicendo agnoſcere meruit (*c*). Aut quam videbat Iacob (5) cum & ipſe prae grandi aetate captus oculis, in filiis preſignata futuri populi genera luminoſa corde radiavit; & nepotibus ſuis ex Ioſeph divexas myſtice manus, non ſicut pater eorum foris corrigebat, ſed ſicut ipſe intus diſcernebat impoſuit. Ipſa eſt lux, una eſt, & unum omnes qui vident & amant eam. At iſta corporalis de qua loquebar, illecebroſa ac periculoſa dulcedine condit vitam ſaeculi caecis amatoribus. Qui autem & de ipſa laudare te norunt, Deus Creator omnium, adſumunt eam in hymno tuo, non abſumuntur

ab

(1) 2. Cor. 5. 2.
(2) Gen. 1. 31.
(3) Tob 4.
(4) Gen. 27. 18. & 40.
(5) Gen. 48.

ab ea in somno suo: sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur (1) pedes mei quibus ingredior viam tuam; & erigo ad te invisibiles oculos, ut tu evellas de laqueo pedes meos (2). Tu subinde evellis eos, nam illaqueantur. Tu non cessas evellere, ego autem crebro haereo in ubique sparsis insidiis; quoniam non dormies, neque dormitabis, qui custodis Israel (3).

III. Quam innumerabilia variis artibus & opificiis, in vestibus, calceamentis, vasis, & cuiuscemodi fabricationibus, picturis etiam, diversisque figmentis, atque his usum necessarium atque moderatum, & piam significationem longe transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes a quo facti sunt, & exterminantes quod facti sunt. At ego Deus meus & decus meum, etiam hinc dico tibi hymnum, & sacrifico laudem Sacrificatori meo (*d*): quoniam pulcra traiecta per animas in manus artificiosas ab illa pulcritudine veniunt, quae super animas est cui suspirat anima mea die ac nocte. Sed pulcritudinum exteriorum operatores & sectatores inde trahunt adprobandi modum, non autem inde trahunt utendi modum. Et ibi est, & non vident eum, ut non eant longius, & fortitudinem suam ad te custodiant (4), nec eam spargant in deliciosas lassitudines. Ego autem haec loquens atque discernens etiam istis pulcris gressum innecto; sed tu evellis, Domine, evellis tu, quoniam misericordia tua ante oculos meos est (5). Nam & ego capior miserabiliter, & tu evellis misericorditer; aliquando non sentientem, quia suspensius incideram; aliquando cum dolore, quia iam inhaeseram.

(*a*) *Voluptas oculorum istorum &c.* = Ultimo loco voluptatem oculorum ponit, quia visus, ut omnes Philosophi compertum habent, inter omnes sensus principem locum tenet. Quum autem S. D. frequenter sensus enumeret: lib. 3. de Gen. ad litt. c. 4., & 5. doctissime. „ Ideoque sunt etiam qui subtilissima „ consideratione quinque istos manifestissimos corporis sensus secundum quatuor „ usitata elementa ita distinguant, ut „ oculos ad ignem, aures ad aerem dicant pertinere. Olfaciendi autem, gu„ standique sensum naturae humidae ad„ tribuunt: & olfactum quidem istis e„ xhalationibus humidis, quibus crassa„ tur hoc spatium, in quo aves volitant; „ gustatum vero istis fluxibilibus, & cor„ pulentis humoribus. Nam quaecumque „ in ore sapiunt, ipsius oris humori „ commiscentur, ut sapiant, etiamsi ari„ da cum acciperentur fuisse videantur. „ Ignis tamen omnia penetrat, ut mo„ tum in eis faciat. Nam & humor „ privatione caloris congelascit, & cum „ possint fervescere (6) cetera elementa, „ ignis frigescere non potest: facilius „ quippe exstinguitur, ut ignis non sit, „ quam frigidus maneat, aut sit alicuius „ frigidi contactu tepidior. Tactus au„ tem, qui est quintus in sensibus terre„ no elemento magis congruit; pro„ inde per totum corpus animantis, quod „ maxime ex terra est quaeque tacta „ sentiuntur. Dicunt etiam nec videri „ sine igne posse aliquid, nec tangi sine „ terra. Ac per hoc elementa omnia „ in omnibus inesse; sed unumquodque „ eorum ex eo, quod amplius habet „ accepisse vocabulum. Ideo autem „ caloris privatione cum corpus nimie „ frigescit, obtundi sensum, quia motus „ pigrescit, qui ex calore inest corpori, „ dum ignis aerem, & aer humida, & „ humor terrena quaeque afficit, subti„ lioribus scilicet crassiora penetrantibus „ &c. Inchoat itaque (*anima*) motum „ in omnibus sensibus a subtilitate ignis, „ sed non in omnibus ad idem pervenit. „ In visu enim pervenit represso calore „ usque ad eius lucem. In auditu usque „ ad liquidiorem aerem calore ignis „ pe-

(1) *Laqueum paraverunt pedibus meis.* Psal. 56. 7. & alibi.
(2) Psal. 24. 15.
(3) Psal. 120. 4.
(4) Psal. 58. 10.
(5) Psal. 25. 3.
(6) Editi *frigescere*. At MSS. plerique, *fervescere*.

„ penetrat. In olfactu autem transit „ aerem purum, & pervenit ad humidam exhalationem, unde crassior haec „ aura subsistit. In gustatu & hanc transit, & pervenit usque ad humorem „ corpulentiorem, quo etiam penetrato, atque traiecto, cum ad terrenam „ gravitatem pervenit, tangendi ultimum sensum agit. „

(b) *Ipsa enim regina &c.* = Non quod ipsa lux sit color, sed quia colores retegit, seu, nobis obiicit; Non est quod videtur, sed medium, quo cuncta videntur. Quo sensu loquitur etiam Serm. 120. de verb. Ioann. 1. *In principio &c.* (Alias, de Divers. 84. n. 2. & Serm. 341. adversus Arianos (Alias, de Tempore 40.) c. 6. n. 8 Ut etiam intelligendum est quod canit Ecclesia in Hymno ad Laudes fer. 2. *Rebusque iam color redit-vultu nitentis sideris.* & Virgilius Aeneid. 6. *Rebus nox abstulit atra colores.*

Ceterum colores ex ipso corpore esse innuit S. D. lib. de Moribus Manich. cap. 16. & lib. 11. de Trinit. cap. 5. & 9. quod docet, & propugnat potior Philosophorum pars, Aristot. lib. 2. de Anima, textu 69. S. Thomas super eumdem lect. 14. de Sensu, & Sensat. lect. lib. 2 de Anima, c. 7, & 1. p. q. 67. ar. 3. Quibus adstipulantur eorum discipuli, & alii. Non dissimulamus tamen plures ex novissimis Philosophis oppositam sententiam invenisse vel renovasse: colores nempe haud ex ipso corpore, sed potius a luce variis modis refracta caussari. Quibus parentes forte dari possunt Plato in Timaeo, Avempaces, Alpharabius, Averroes comment. 65. Avicenna lib. 6 p. 3. c. 1. Verum si & illi, & hi exactissime discutiantur, & adamussim prodant, quid velint: concludendum erit, nisi mea me fallat opinio, de verbis, aut ut multum, de rebus nimis sophisticis, atque minutis contentionem esse.

(c) *Sed benedicendo agnoscere meruit.* = Benedixit enim Iacobum, qui vere iuxta Dei placitum primogenitus erat. Qui tamen has sacras historias Geneseos non exacte meminit, recolere poterit. Inquiens infra S. D. *Deus creator omnium* adludit ad hymnum Ambrosii, de quo cap. 12. libri praeced.

Vasis, & cuiuscemodi &c. = Sequimur BB. qui & lectionis huius rationem reddunt „ Lov. *huiuscemodi*. Sed „ MSS. habent, *cuiuscemodi*. quo voca- „ bulo frequens utitur Augustinus pro, „ *qualibuscumque*, idque iam restitui- „ mus in huius libri cap. 8. n. 12.] Cum Lov. sunt Er. Som. Wangn. MS. S. Mar. Ricar. Fess. Car. & optim. S. Cr.

Foras sequentes &c. = Sensus enim illecebris hisce pascunt; cumque propriis figmentis inhiant, cor a Deo, a quo ipsi facti sunt, distrahunt: & exterminant propriam animam, qua facti sunt ad imaginem Dei. Phrasis est quippe Augustini, & omnium Patrum, hominem peccantem utcunque delere latentem in se Creatoris imaginem.

(d) *Et sacrifico laudem Sacrificatori meo* =. Et hic cum BB. sumus, qui tamen fatentur: „ MSS. & plures editi, „ *sanctificatori meo*.] Placuit lectio, cui suffragatur MS. Ricar. & cui apponuntur Er. Lov. Som. MSS. 2. S. Mar. Fess. optim. S. Cr. & forte etiam Car. quod Augustini, libenter ex similitudine verborum ludentis, phrasim sapiat. De qua tamen discrepantia nihil anxii sumus: Christus enim santificavit nos sacrificio crucis.

Non autem inde trahunt &c. = Iubet quippe divina pulcritudo, ut creatas ipsi subiiciamus, & ad ipsam ordinemus; Quod facere dedignantur mundi amatores saltem, ut loquuntur Theologi, practice, & interpretative.

CA-

CAPUT XXXV.

ARGUMENTUM.

Sensuum reticulis aliud addit longe implicatissimum: vanam scilicet, & curiosam cupiditatem, nomine cognitionis, & scientiae contectam, metaphorica ratione oculorum concupiscentia *in Divino eloquio appellatam. Huius ipse facile multos ictus eludit; illum tamen, quo ad petendum signum a Deo incitamur, nonnisi insigni conatu repellit, Verum & istum hucusque vicit. Timet potius minutissimarum rerum curiositatibus trahi: hae quippe nimis frequentes, atque subtiles sunt; nec leve damnum inducunt, divina enim secretiora colloquia frangunt, laeduntque magnarum rerum studia.*

I. HUc accedit alia forma tentationis multiplicius periculosa. Praeteream enim concupiscentiam carnis quae inest in delectatione omnium sensuum & voluptatum, cui servientes depereunt, qui longe se faciunt a te, inest animae per eosdem sensus corporis quaedam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana, & curiosa cupiditas nomine cognitionis & scientiae palliata. Quae quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum in sensibus principes, concupiscentia (1) oculorum (*a*) eloquio divino appellata est. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Utimur autem hoc verbo (*b*) etiam in ceteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intemdimus. Neque enim dicimus: Audi quid rutilet; aut, Olfac quam niteat; aut, Gusta quam splendeat; aut Palpa quam fulgeat: videri enim dicuntur haec omnia. Dicimus autem non solum, Vide quid luceat, quod soli oculi sentire possunt: sed etiam, Vide quid sonet; Vide quid oleat; Vide quid sapiat; Vide quam durum sit. Ideoque generalis experientia sensuum concupiscentia (sicut dictum est) oculorum vocatur, quia videndi officium in quo primatum oculi tenent, etiam ceteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorant.

II. Ex hoc autem evidentius discernitur quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus; quod voluptas pulcra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur: curiositas autem etiam his contraria tentandi caussa, non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique libidine. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadavere quod exhorreas; & tamen sicubi iaceret, concurrunt ut contristentur, ut palleant. Timent etiam ne in somnis hoc videant; quasi quisquam eos vigilantes videre coegerit, aut pulcritudinis ulla fama persuaserit. Ita & in ceteris sensibus, quae persequi longum est. Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quaeque miracula. Hinc ad perscrutanda naturae (quae praeter nos est) opera proceditur, quae scire nihil prodest, & nihil aliud quam scire homines cupiunt. Hinc etiam, si quid eodem perversae scientiae

tiae

(1) 1. Ioan. 2. 16.

tiae fine per artes magicas quaeritur (c). Hinc etiam in ipſa religione Deus tentatur, cum ſigna & prodigia flagitantur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam experientiam deſiderata.

III. In hac tam immenſa ſilva plena inſidiarum & periculorum, ecce multa praeciderim, & a meo corde diſpulerim, ſicuti donaſti me facere, Deus ſalutis meae: attamen quando audeo dicere, cum circumquaque quotidianam vitam noſtram tam multa huius generis rerum circumſtrepant, quando audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad ſpectandum & vana cura capiendum? Sane me iam theatra non rapiunt, nec curo noſſe tranſitus ſiderum, nec anima mea unquam reſponſa quaeſivit umbrarum, omnia ſacrilega ſacramenta deteſtor. A te Domine Deus meus cui humilem famulatum ac ſimplicem debeo, quantis mecum ſuggeſtionum machinationibus agit inimicus ut ſignum aliquod petam (d)? Sed obſecro te per Regem noſtrum, & patriam Ieruſalem, ſimplicem, caſtam, ut quemadmodum a me longe eſt iſta conſenſio, ita ſit ſemper longe atque longius. Pro ſalute autem cuiuſquam cum te (e) rogo, alius multum differens finis eſt intentionis meae, & te facientem quod vis, das mihi, & dabis libenter ſequi.

IV. Verumtamen in quam multis minutiſſimis & contemtibilibus rebus curioſitas quotidie noſtra tentatur (f), & quam ſaepe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quaſi toleramus ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter advertimus. Canem currentem poſt leporem iam non ſpecto, cum in circo ſit: at vero in agro ſi caſu tranſeam, avertit me fortaſſis, & ab aliqua magna cogitatione, atque ad ſe convertit illa venatio, non deviare cogens corpore iumenti, ſed cordis inclinatione. Et niſi iam mihi demonſtrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipſa viſione per aliquam conſiderationem in te adſurgere, aut totum contemnere atque tranſire, vanus hebeſco. Quid cum me domi ſedentem ſtellio muſcas captans, vel aranea retibus ſuis irruentes implicans, ſaepe intentum facit. Num quia parva ſunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum atque ordinatorem rerum omnium, ſed non inde intentus eſſe incipio. Aliud eſt cito ſurgere, aliud eſt non cadere. Et talibus vita mea plena eſt, & una ſpes mea magna valde miſericordia tua. Cum enim huiuſcemodi rerum conceptaculum ſit cor noſtrum, & portat copioſae vanitatis catervas, hinc, & orationes noſtrae ſaepe interrumpuntur atque turbantur, & ante conſpectum tuum dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, neſcio unde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta praeciditur.

(a) *Concupiſcentia oculorum.* = Henricus Wangnereck ita hunc locum dilucidat. = Alii per concupiſcentiam oculorum avaritiam intelligunt. S. D. curioſitatem, ſive inordinatum quaſcunque res cognoſcendi deſiderium deſignari exiſtimat, non improbabiliter. Optime S. Thomas ait intelligi tum *Concupiſcentiam inordinatae cognitionis, tum ipſarum rerum, quae exterius oculis proponantur* (1).] Id ipſum vero docet Auguſtinus in cap. 2. Epiſt. Ioan. Tract. 2. a n. 11. Lib. de vera Relig. c. 38. n 70. in Pſal. 8. n. 13. & utcunque lib. 4. Oper. Imperf. contra Iul. 22.

(b) *Utimur autem hoc verbo &c.* =

(1) 2a. 2. 77. a. 5.

Ita etiam Serm. 112. de verb. Lucae 14. (Alias, de Verb. Dom. 33.) c. 6. n. 7. „ Ideo autem a parte totum, per solos „ oculos commemorati sunt isti sensus, „ quia oculorum est in quinque sensibus „ principatus. Propterea cum proprie ad „ oculos pertineat visus, ipsum videre „ per omnes quinque sensus solemus ap- „ pellare. Quomodo? Primo quod ad „ ipsos oculos pertinet, dicis: Vide „ quam candidum est &c. Audi, & vi- „ de quam canorum est. Numquid con- „ versim potes dicere, Audi, & vide „ quam candidum est. Hoc, quod di- „ citur, Vide per omnes sensus currit; „ ceterorum autem sensuum proprietas „ non per se recurrit &c.] Quod observat & lib. de Moribus Manich. c. 20. Epist. 147. (Alias, 112.) ad Paulinam, c. 2. n. 7. & in Ioan. Tract. 121. n. 5.

Ad perscrutanda naturae, quae praeter nos est, operta proceditur. = Haec lectio, quam BB. cum Arn. & MSS. restituerunt, gravior, & concinnior videtur alia, quae habetur apud Am. Bad. Er. Lov. Som. & MS. Ricar. (qui tamen loco vocis, *secreta*, habet, *opera*) *ad perscrutanda naturae secreta, quae praeter nos est operata, proceditur.* Fere autem nobis adsentitur MS. optim. S. Cr.

(*c*) *Per artes magicas quaeritur.* = De quo ipse alibi saepe; at potissimum lib. 2. de Doctrina Christiana, c. 23. n. 53. ubi. = Hinc etiam fit, ut oc- „ culto quodam iudicio divino cupidi „ malarum rerum homines tradantur il- „ ludendi, & decipiendi pro meritis vo- „ luntatum suarum, illudentibus eos at- „ que decipientibus praevaricatoribus „ angelis &c. Quibus illusionibus, & dece- „ ptionibus evenit, ut istis superstitiosis, „ & perniciosis divinationum generibus „ multa praeterita, & futura dicantur, nec „ aliter accidant, quam dicuntur; multa- „ que observantibus secundum observa- „ tiones suas eveniant, quibus implicati, „ curiosiores fiunt, & sese magis magis- „ que inserant multiplicibus laqueis per- „ niciosissimi erroris. „

In hac tam immensa .... ecce multa. = Ita BB. cum editis, & MSS. nec non tribus e nostris Lov. *In hac tamen immensa ... ecce quam multa.* Er. Som. Wangn. in prima parte nobiscum, in posteriori cum Lov. est. Ricar. *In hac tam &c. ecce tam &c.* Liquet praeferendam esse lectionem nostram, neque enim huc usque dixerat Augustinus recensitas tentationes se vicisse.

(*d*) *Ut Signum aliquod petam.* = Quale signum? quo fine? Ex iis, quae habet in cap. 2. Epist. Ioan. Tract. 2. n. 13. & 14. conlicere possumus = De- „ siderium oculorum dicit omnem cu- „ riositatem. Iam quam late patet cu- „ riositas? Ipsa in spectaculis, in theatris, „ in sacramentis diaboli, in magicis arti- „ bus, in maleficiis ipsa est curiositas. „ Aliquando tentat etiam servos Dei, ut „ velint quasi miraculum facere, tentare „ utrum exaudiat illos Deus in miracu- „ lis; curiositas est, hoc est desiderium „ oculorum; non est a Patre. Si de- „ dit Deus fac: obtulit enim ut facias: „ non enim qui non fecerunt, ad re- „ gnum Dei non pertinebant. Cum gau- „ derent Apostoli, quia daemonia eius „ subiecta erant, quid eis dixit Do- „ minus? *Nolite in hoc gaudere: Sed* „ *gaudete quoniam nomina vestra scri-* „ *pta sunt in caelo &c.* (1) Per ista tria „ tentatus est Dominus a diabolo &c. „ Tentatus est & desiderio oculorum „ de miraculo, quando ei dixit, *Mit-* „ *te te deorsum &c.* (2) Ille restitit tenta- „ tori, si enim faceret miraculum, non „ videretur nisi aut cessisse, aut curio- „ sitate fecisse: fecit enim quando vo- „ luit tamquam Deus, sed tamquam „ infirmos curans. Nam si tunc face- „ ret, quasi tantummodo miraculum „ voluisse facere putaretur &c. Hoc „ dixit, quod te voluit dicere. Quan- „ do tibi suggerit inimicus, Qualis ho- „ mo, qualis Christianus? modo vel u- „ num miraculum fecisti, aut oratio- „ nibus tuis mortui surrexerunt, aut „ febrientes sanasti? Si vere esses ali- „ cuius momenti (3), faceres aliquod „ miraculum. Responde, & dic, scri- „ ptum est, *Non tentabis Dominum* „ *Deum tuum &c.* (4)] Et lib. 1. Quaest. in Gen. q. 63 „ Sed hoc ipsum etiam, „ quod mirum aliquod postulatur, quo „ significetur, quod quisque vult nos- „ se, utrum audendum sit, non parva „ quaestio est. Eo namque pertinet „ quod dicuntur qui hoc non recte „ faciunt, tentare Dominum. Nam ipse „ Dominus cum a diabolo tentaretur, „ testimonium de Scripturis adhibuit, „ *Non tentabis &c.* Suggerebatur enim „ tamquam homini, ut signo aliquo ex- „ plo-

(1) Lucae 10. 20.
(2) Matth. 4.
(3) Theodoricensis vetus Cod. meriti.
(4) Deuter. 6. 16.

„ ploraret ipse quantus esset, idest quam „ multum apud Deum posset: quod vi„ tiose fit, cum fit. Ab hoc autem di„ scernitur quod Gedeon(1) fecit pugnae „ imminente periculo: consultatio quip„ pe illa magis, quam tentatio Dei „ fuit. Unde & Achaz apud Isaiam (2) „ timet signum petere, ne Deum ten„ tare videatur, cum hoc eum Domi„ nus admoneat per Prophetam: credo „ existimans quod ab ipso Propheta ex„ ploraretur, utrum praecepti memor „ esset, quo tentare Deum prohibe„ mur.] Vide etiam, si placet, in Psal. 130. n. 6. & lib. de Vera Relig. c. 38. n. 71. En igitur qua ratione tentaretur Augustinus ad petendum signum a Deo: puta, ad sedandas anxietates, an Deo gratus esset, & in piorum hominum societatem venisset? Haec est tentatio, qua & Dei servi aliquoties punguntur. Petere vero signum a Deo ad eius bonitatem, sapientiam, potentiam explorandam prorsus impium est & perditorum hominum proprium (3). Sed hucusque dictis Mysticae Theologiae doctrina quaedam maiorem lucem conciliabit; Noster Antonius a Spiritu-Sancto, episcopus Angolensis 2. par. t. 2. de Consultis variis, Theologicis, Iuridicis &c. de Vit. Illuminativa, tract. 3. disput. 5. sect. 10. n. 402. haec habet „ Ad distinguendas veras visiones, & „ revelationes a falsis, maxime atten„ dendum est, an persona, quae visio„ nes, & revelationes habet, deside„ ret illas habere? Tale enim deside„ rium, ut docet S. Vincentius Ferrei„ ra, oritur ex superbia: idem docet „ N. M. S. Teresia mansione 6. cap. 9. „ Idem docet S. Augustinus, qui cum „ de hoc desiderio esset tentatus, nun„ quam ei acquievit, ut ipse fatetur „ lib. confession. &c. Si ergo Augusti„ nus non est ausus admittere hoc de„ siderium; quis illud admittet absque „ superbia? Sed de hoc vide latius N. „ P. Fr. Ioannem a Cruce in Adscensu „ Carmeli cap. 21. &c.

(e) *Pro salute autem cuiusquam cum &c.* = Id honestum, & sanctum esse patet ex dictis. Oravit pro se Augustinus dolore Dentium correptus, ut visum est lib. 9. harum Conf. c. 4. n. 6. Oravit Africam repetens pro viro illustri Innocentio, ut ipse testatur lib. 22. de Civit. Dei, cap. 8. n. 3. & forte sequuta salus in ipsius Augustini preces revocanda est. Vide Benedictinos lib. 3. Vitae S. D. cap. 1. n. 2. Orabat, postulatus, pro omni aegrotante, teste Possidio in eius Vita, cap. 27. Denique idem Possidius cap. 29. de Augustini precum frequentia, & efficacia haec testatur. = Et ecce tertio illius obsidio„ nis mense decubuit febribus fatigatus, „ & illa ultima exercebatur aegritudi„ ne. Nec suum sane Dominus famu„ lum fructu suae precis fraudavit. „ Nam & sibi ipsi, & eidem civitati, „ quod lacrymosis depoposcit precibus „ in tempore impetravit. Novi quoque „ eumdem & presbyterum, & episco„ pum Deum pro quibusdam energu„ menis patientibus ut rogaret rogatum „ eumque in oratione lacrymas funden„ tem Deum rogasse, & daemones ab „ hominibus recessisse. Itemque ad ae„ grotantem, & lecto vacantem quem„ dam cum suo aegroto venisse, & ro„ gavisse ut eidem manum imponeret „ quo sanus esse posset, eumque re„ spondisse, si aliquid in his posset, si„ bi hoc utique primitus praestitisset; „ & illum dixisse visitatum se fuisse, „ sibique per somnium dictum esse, Va„ de ad Augustinum episcopum, ut „ eidem manum imponat, & salvus e„ rit. Quod cum comperisset, facere „ non distulit, & illum infirmum con„ tinuo Dominus sanum ab eodem di„ scedere fecit.

DIGRESSIO.

Sunt scioli quidam, Theologia pauperes, audacia ditissimi (qualibus saeculum nostrum abundat) qui nati ad improbandum quidquid integer Doctorum chorus probavit, energumenorum hypothesim, ex utriusque foederis, maxime novi, paginis, ex omnium Patrum atque Sanctorum vel doctrinis, vel factis, Ecclesiae Catholicae solemnibus ritibus, totius orbis Christiani, Hebraei, & Ethnici sensibus sumptam, rident, voluntque nullum mortalium vere aliquando a daemone invasum, aut invadi potuisse. Vide Augustinum Calmet Benedictinum, qui t. 3. *Antiquitat. sacrar. & profan.* peculiari fusa dissertatione in articulos duos, bonae scilicet, & malae sententiae divisa te in re hac plene eruditum facere potest. Ea autem nova

(1) Iud. 6. 17.
(2) Is. 7. 12.
(3) Vide. S. Thom. 2a. q. 97. ar. 2.
(4) In Append. t. 10.

audaciſſima opinio, iudicio noſtro prorſus improbabilis eſt, nullo modo propugnari poteſt, & certiſſime Catholicam religionem, & Fidem laedit; momenta autem, quibus ſtatuitur, aut vindicatur, ſunt deliriis, atque ſomniis ſimillima.

(*f*) *Curioſitas quotidie noſtra tentatur &c.* = Ab hiſce tamen anxietatibus nos expediet *Pherepontus*, cui, utpote Auguſtino, & etiam Pallade longe doctiori, morum autem honeſtate fulgentiſſimo probatiſſimo quis non adquieſcet? En quale, cenſoriam virgam impugnans, & in cathedra peſtilentiae ſedens oraculum evomat. = Nemo eſt „ qui haec peccata habeat, ſi modo „ ceteris officiis ſuis non deſit. Corpus „ enim, & animus relaxatione quadam „ indigent; neque ſemper ſeria agitare, „ ac meditari animus poteſt, aut corpus „ labori incumbere. Si quis hodie talia „ inter delicta numeraret, crederetur, „ dum humilitatem prae ſe fert, ſuperbe ſe gerere, ac diſſimulare maiora. „ Diceretur muſcas percolare, & deglutire camelos. Quod tamen de Auguſtino ſuſpicari neſas habetur. „

℟. Quotiens te commonui vir imperite, ac ſceleſtiſſime, Confeſſiones hasce tibi ſcriptas non eſſe? Sed & ipſe Auguſtinus velut futurorum praeſcius n. 2. cap. 33. ingenue profeſſus fuerat: *Flete mecum, & pro me flete qui aliquid boni vobiſcum intus agitis, unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos haec movent.* Tu ergo non ex illis es, quos Auguſtinus adloquitur. Adhuc vero quidquam ad urbanitatem dicendum eſt. Si hic Auguſtinus vel hebetis ingenii homini obſcurus eſt: manifeſtiſſime & parvulos inſtruit hoc prorſus argumentum agens Tract. 2. in cap. 2. Epiſt. 1. Ioann. 2. n. 11. = Intendat „ Caritas Veſtra. Similitudinibus enim poteſtis inſtrui: ne ſubrepat vobis ſatanas „ dicens quod ſolet dicere, Bene vobis ſit in creaturis Dei: quare illa „ fecit niſi ut bene vobis ſit &c. Non „ te prohibet Deus amare iſta, ſed non „ diligere ad beatitudinem: ſed approbare, & laudare ut ames Creatorem. Quemadmodum, Fratres, ſi „ ſponſus faceret ſponſae ſuae anulum, & illa acceptum anulum plus „ diligeret quam ſponſum qui illi fecit „ anulum: nonne in ipſo dono ſponſi adulterina anima deprehenderetur? „ &c. Ad hoc utique arrham dat ſponſus, ut in arrha ſua ipſe ametur. „ Ergo dedit tibi Deus omnia iſta, ama illum, qui fecit te. Plus eſt „ quod tibi vult dare, ideſt, ſeipſum „ qui iſta fecit.] Poſſumus igitur creaturarum uſu corpus animumque nonnihil relaxare: dummodo totum referatur ad Deum, a quo prima voluptas, & cui integer amor noſter debetur. Quaecunque autem ſit ex creaturis ſumma voluptas, cavendum eſt, ne menſuram excedat, neve a divinis actionibus, ſeriiſque negotiis nos diſtrahat. Haec omnia ex integro textu diligenter inſpecto homo a praeiudiciis liber, & minime laeſus cerebro coniicere poteſt. Immo, non omnia illa, ut diligenter adtendenti conſtabit, peccata cenſet Auguſtinus, ſed tentationes, ſeu peccatorum occaſiones, materias. Sancti vero peccata exhorrent quam maxime: & nonnihil etiam ea, quibus niſi inſigni ſobrietate utamur, facile inquinabimur. Fingit autem hoſtem, quem feriat, *Pherepontus* inquiens, *Si quis talia inter delicta &c.* non agit Auguſtinus de delictis, magnis ſcilicet iniquitatibus *Pheremponi*, & ſimilium: ſed de leviſſimis culpis ſanctorum. Ceterum prorſus iniqua, & impia ſunt quae ſequuntur: *Dum humilitatem praeſefert &c.* Ut enim ingenuitatem a *Pherepono*, ita mendacium ab Auguſtino poſtulare non poſſumus: veriſſime quippe, & acutiſſime loquutus eſt Plautus in Prologo Comoediae primae, ex viginti, hoc eſt Amphitrui, verſ. 35. 36., & 37. *Nam iniuſta ab iuſtis impetrari non decet - Iuſta autem ab iniuſtis petere inſipientia eſt - Quippe illi iniqui ius ignorant, neque tenent.* Petere non poſſumus a viro ſanctiſſimo, ut peccata proderet, quae non habebat. Nec mirum quod percolaret muſcas, qui poſt Baptiſma nunquam camelos deglutierat. At vero debuit contemnere muſcas *Pherepontus*, cui cameli muſcae videbantur.

Interim accipe hominum graviſſimorum ſententias, quae in hanc *Pherreponi* calumniam optime quadrant. Libanius Declam. 11. *Verum eſt quod dicitur, invidiam paternis rebus obſiſtere.* S. Valerianus Homil. 13. *Felicem plane illum, cuius glorioſam vitam torvis oculis alter aſpicit; nam ſatis bono loco eſt illius cauſa, qui aliena laborat invidia: quia non livet homo niſi melioribus, nec invidiae ſubiacet niſi quem ad celſiora melior vitae provectus evexerit.* S. Iſidorus Peluſiota Epiſt. 294. ad Euromium dia-

(3) 2. Patt. t. 3.

diaconum, *Gloriae invidia comes: Videris mihi ignorare opera, & facinora maxime eximia invidiae subiacere, & obnoxia esse solere; & praeclaros, & illustres viros hanc minime effugere posse &c. Praestat namque virtutis studiosos, & cultores ab iis, qui neminem probum esse volunt, carpi, quam &c.* Et Epist. 298. ad Eutonium diaconum: *Virtus calumniae obnoxia. Noli putare per virtutis exercitium te calumniam posse propulsare, & impedire. Nam ipsi virtutis cultores prae ceteris, & maxime insidiis appetuntur ab his, qui nec ipsi quidquam honoris habent, quia virtuti non incumbunt, & iis, qui propter virtutem honorantur, invident.* E tandem idem Pelusiota Epist. 341. ad Herminum comitem: *Boni invidiae obnoxii.* = Multi ei invidere „ solent, qui virtute quam maxime in„ clarescit: rati namque eum, qui non „ eadem quae ipsi faciat, sed honestis„ simis, & optimis dotibus, ac praero„ gativis sit insignitus gravem, & intole„ rabilem esse, tamquam si ipsorum is „ vitam tacite carperet sua, maledictis „ eum, atque insidiis identidem petunt, „ quem tamen & imitari, & collaudare „ par erat.] Quae ipse Augustinus centies observat. Vide etiam, si placet, Symmachum lib. 9. Epist. 92. & lib. 10. Epist. 34. Calphurnium Flaccum Declam. 22. Chrysostom. in cap. 3. Epist. ad Galat. & Homil. 10. in 2. ad Cor. post med. Basil. Seleuc. Orat. 142. & Nazianz. Orat. 13.

C A P U T XXXVI.

A R G U M E N T U M.

Nunc ad superbiae laqueum, quem vel praecedentes contemnens non exhorrescere nequeat. Hic omnibus paratus: at maxime illis, quibus propter aliqua humanae societatis officia cum necessarium sit ab omnibus amari, ac timeri, gloriae amor subrepere potest: adeo ut scilicet plausus optent, & colligant non ad Numinis bonum, sed ut maiestatem eius cum angelo apostata aemulentur. Id vero nedum impium, sed & fatuum est; nec enim cuncti hominum plausus irritati Numinis iudicium vel flagellum a nobis queunt avertere.

I. Nunquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in spem, nisi tota misericordia tua (*a*), quoniam coepisti mutare nos? Et tu scis quanta ex parte mutaveris, qui me primitus sanas a libidine vindicandi me, ut propitius fias etiam ceteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miseratione & misericordia, & saties in bonis desiderium meum (1): qui compressisti a timore tuo superbiam meam, & mansuefecisti iugo tuo cervicem meam (2). Et nunc porto illud, & leve est mihi; quoniam sic promisisti, & fecisti, & vere sic erat, & nesciebam quando id subire metuebam. Sed numquid, Domine qui solus sine typho dominaris, quia solus verus Dominus es (3), qui non habes dominum; numquid hoc quoque tertium tentationis genus cessavit a me, aut cessare in hac tota vita potest?

II. Timeri & amari velle ab hominibus, non propter aliud, sed inde sit gaudium quod non est gaudium, misera vita est, & foeda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caste

(1) Psal. 102. 2 v. 3.
(2) Matth. 11. v. 29. & 30.
(3) *Soli Deo &c.* 1. Tim. 1. 17.

ste timere te. Ideoque tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam, (1) & intonas super ambitiones saeculi, & contremunt fundamenta montium (2). Itaque nobis, quoniam propter quaedam humanae societatis officia (*b*) necessarium est amari & timeri ab hominibus, instat adversarius verae beatitudinis nostrae, ubique spargens in laqueis: euge euge: ut dum avide colligimus, incaute capiamur, & a veritate tua gaudium nostrum deponamus; atque in hominum fallacia ponamus; libeatque nos amari & timeri non propter te, sed pro te (*c*); atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam caritatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem suam ponere in aquilone (3), ut te perversa & distorta via imitanti, tenebrosi frigidique servirent (*d*). Nos autem Domine, pusillus grex tuus (4) ecce sumus: tu nos posside. Praetende alas tuas, & fugiamus sub eas. Gloria nostra tu esto; propter te amemur, & verbum tuum timeatur in nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus iudicante te, nec eripietur damnante te. Cum autem non peccator, laudatur in desideriis animae suae, nec qui iniqua gerit benedicitur (5); sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi laudari se, quam ipsum donum habere unde laudatur: etiam iste, te vituperante laudatur; & melior iam ille, qui laudavit, quam iste, qui laudatus est. Illi enim placuit in homine donum Dei, huic amplius placuit donum hominis, quam Dei.

(*a*) *Nisi tota misericordia tua.* = Ita cum suis MSS. BB. & ante ipsos Vet. Er. Lov. Som. optim. S. Cr. & Car. Sed Arn. cum nonnullis MSS. a BB. visis, & duobus, quos laudant Lov. quibus suffragantur MSS. 2. S. Mar. 2. Med. Fes. & Ricar. *nisi nota*. Liquet legendum esse, *tota*, ex mox sequentibus verbis, *quoniam coepisti &c.* Et forte dixit, *tota*, Augustinus, ut insinuaret tentationem huiusmodi nonnisi magno Dei subsidio vinci posse. Dicit autem, si fuerit qui praecedentium minutiarum examen contemneret: non futurum tamen qui hoc ad teterrimum superbiae vitium spectans possit non serio intueri. At certe & hoc risum movebit *Pherepono*, homini supra modum turgido, quem si naturam tollas, a Lucifero vix secernere poteris.

A libidine vindicandi me. = Fuisse Augustinum a pruritu vindictae alienissimum, etiam supra ceteros Ecclesiae Doctores observarunt iamdudum viri Eruditi tum Cotholici, tum haeretici. Vide Epist. 100. olim 127. ad Donatum proconsulem Africae Lib. contra Secundinum Manich. c. 1. Lib. 3. contra Petilianum, c. 1. Libros denique tum primos, cum posteriores contra Iulianum Pelagianum.

(*b*) *Propter quaedam humanae societatis officia &c.* = Quae alibi scribit locum istum dilucidant. Epist. 126. (Alias, 225.) ad Albinam, n. 8. = Cum „ ergo de nobis ista sentitis, non praecipitis &c. sed omnino cogitis, ut iuremus; non intentato metu mortis „ carnis nostrae &c. sed intentato metu „ mortis existimationis nostrae, quae „ propter infirmos, quibus nos praebere „ ad exemplum bonorum operum qualicumque conversatione conamur, etiam vitae carnis huius utique praeponenda est.] Serm. 355. de Vita, & Moribus Clericorum suorum 1. (Alias, 49. de Diver.) n. 1. = Credo „ ante oculos vestros esse conversationem nostram: ut & nos dicere fortassis audeamus, quamvis illi multum „ impares, quod dixit Apostolus (6), „ *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Et ideo nolo (7) ut aliquis „ de nobis inveniat male vivendi occasionem: *Providemus enim bona*, ut „ ait

(1) Iac. 4. 6.
(2) Psal. 17. v. 8. 14., & 16.
(3) Isa. 14. 13.
(4) Lucae 12. 32.
(5) Psal. 10. 3. secund. Hebr. aut. 9. 24.
(6) 1. Cor. 4. 6.
(7) Florus ad 2. Cor. 8. ar. 1. quaest. 1. Nolo.

„ ait idem Apoſtolus , *non ſolum coram* „ *Deo , ſed etiam coram hominibus* . Propter nos , conſcientia noſtra ſufficit „ nobis : propter vos , fama noſtra non „ pollui , ſed pollere debet in vobis. „ Tenete quod dixi , atque diſtinguite . „ Duae res ſunt conſcientia , & fama : „ Conſcientia tibi , fama proximo tuo . „ Qui fidens conſcientiae ſuae , negligit famam ſuam , crudelis eſt : maxime „ in loco iſto poſitus , de quo dicit „ Apoſtolus , ſcribens ad diſcipulum „ ſuum (1) , *Circa omnes teipſum bonorum* „ *operum praebens exemplum* .]. Idem docet Epiſt. 125. (Alia , 224.) ad Alypium, n. 2. Serm. 343. de Suſanna , & Ioſeph (Alias 2. inter editos ex MSS. Carthuſiae maioris) n. 5. Fuſe vero Epiſt. ſeu lib. de Bono viduitatis ad Iulianam viduam , c. 22. 27. Sed & pro re hac facto late nos inſtruit lib. 3. adverſus Litteras Petiliani .

(c) *Non propter te , ſed pro te* . = Nempe quaſi dii . Ut fecit Lucifer, qui Altiſſimo comparari voluit . De diabolo volente ſedem ſuam ponere in aquilone, differit lib. ſeu Epiſt. ad Honorat. 140. (Alias , 120.) c. 22. n. 55. in Pſal. 47. n. 3. & lib. 11. de Gen. ad litt. c. 24. n. 31. = *Diſtorta via imitanti* . = Ita BB. qui admonent . = Sic legimus in MS. „ Foſſatenſi . At in aliis pleriſque habe- „ tur , imitandi , aut imitati ; minus bene, „ ut arbitramur .] Nobiſcum ſunt Er. & MS. S. Mar. Habent , *imita*. Lov. & MSS. ſeptem . Praeferunt , *imitandi* Vet. MS. Med. & optim. S. Cr. At Som. & Wangn. *imitantes* .

(d) *Tenebroſi , frigidique ſervirent* . = Quae habet S. D. Epiſt. 140. loco praeced. commentario laudato , verba haec dilucidabunt . = Diabolus igitur , & „ angeli eius a luce atque fervore ca- „ ritatis averſi , & nimis in ſuperbiam , „ invidiamque progreſſi , velut glaciali „ duritia torpuerunt . Et ideo per figu- „ ram tamquam in Aquilone ponuntur , „ unde cum generi humano diabolus „ incubaret , ventura gratia Salvatoris „ dicitur in Cantico canticorum (2) : „ *Exſurge Aquilo* , *&* *veni Auſter* , „ *perfla hortum* , *&* *fluent aroma-* „ *ta* . Exſurge qui irruiſti , qui ſubdi- „ ditis incumbis , qui poſſeſſos premis. „ Exſurge ut a tuo pondere relevati eri- „ gantur , quorum animas premendo „ curvaſti . *Et veni Auſter* , inquit , ſpi- „ ritum invocans gratiae , flantem de „ meridie , velut a parte fervida , & „ luminoſa , ut fluant aromata , Unde „ Apoſtolus &c. „

Puſillus grex . = Ut diaboli faſtum evitet , ad Salvatoris conceptum fugit : *Nolite timere puſillus grex , quia complacuit &c.* Lucae 12. 32. Sequens vero metaphora , *Praetende alas tuas* , frequens eſt in S. Scripturis : Chriſtus enim Matth. 23. 37. *Ieruſalem Ieruſalem &c. quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas , & noluiſti* ? Item Pſal. 15. 8. 56. 2. 35. 8.

CA-

(1) Tit. 2. 7.

(2) Cantic. 4. 16.

CAPUT XXXVII.

ARGUMENTUM.

Quam angatur in eius rei examine, quamque facile decipi possit, edisserit. Quali enim in pretio habeat voluptates carnis, & supervacaneam curiositatem cognoscendi facile coniicit, quum eis rebus aut arbitrio, aut necessitate caret. Nec etiam divitiae adeo fallunt, si enim possessae, nimis occulte amantur, dimitti possunt, ut prodant, quid iunctae nobiscum haberent. At vero cum laudes virtutem sequantur, ut hanc, sic & illas abiicere non possumus. Unde profitetur se quidquam solaminis non habere, nisi quod amplius veritate, quam laude delectetur. Licet quum videat gaudium suum ex virtute conceptum alieno suffragio augeri, vituperatione diminui, adhuc lapsum suspicatur; nec enim prorsus exploratum est quod sibi frequenter suadet, id ex bono, vel damno proximi caussari: quippe fieri potest, ut ab ipsarum laudum amore expediti, a iudicii nostri, cui alienum consensum volumus, genio supplantemur; Maxime cum forte non ita alieni, sicut proprii nominis infortuniis ipse pungatur.

I. TEntamur his tentationibus quotidie, Domine, sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis & in hoc genere continentiam: Da quod iubes, & iube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meorum (1). Neque enim facile colligo, quam ab ista peste mundatior, & multum timeo occulta mea (2), quae norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscunque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me: in hoc pene nulla est. Nam & a voluptatibus carnis, & a curiositate supervacanea cognoscendi, video quantam adsequutus sim, posse refrenare animum meum, cum eis rebus careo, vel voluntate, vel cum absunt (*a*). Tunc enim me interrogo, quam magis minusve mihi molestum sit non habere. Divitiae vero, quae ob hoc expetuntur ut alicui istarum trium cupiditatum, vel duabus earum, vel omnibus serviant, si persentiscere non potest animus, utrum eas habens contemnat, possunt & dimitti, ut se probet. Laude vero ut careamus, atque in eo experiamur quid possumus, numquid male vivendum est, & tam perdite atque immaniter, ut nemo nos noverit, qui non detestetur? Quae maior dementia dici, aut cogitari potest? At si bonae vitae bonorumque operum comes & solet, & debet esse laudatio, tam comitatum eius, quam ipsam bonam vitam deseri non oportet. Non autem sentio, sine quo esse, aut aequo animo, aut aegre possim, nisi cum abfuerit.

II. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis, Domine, confiteor? Quid? nisi delectari me laudibus; sed amplius ipsa veritate, quam laudibus (*b*). Nam si mihi proponatur utrum malim furens, aut in omnibus rebus errans, ab omnibus hominibus laudari:

---

(1) Psal. 37. 10. *Gemitus meus a te non absconditus.*

(2) Psal. 18. 13. *Ab occultis meis munda me.*

ri: an constans, & in veritate certissimus, ab omnibus vituperari? Video quid eligam. Verumtamen nollem, ut vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget, fateor, non solum, sed & vituperatio minuit. Et cum ista miseria mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quae qualis sit, ut scis Deus, nam me in certum facit. Quia enim nobis imperasti non tantum continentiam, id est, a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam iustitiam, id est, quo eum conferamus: nec te tantum voluisti a nobis, verum etiam proximum diligi; saepe mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector: & rursus eius malo contristari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum est. Nam & contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo: vel etiam bona minora & levia pluris aestimantur, quam aestimánda sunt. Sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de me ipso a me dissentire laudatorem meum; non quia illius utilitate moveor, sed qua eadem bona, quae mihi in me placent, iucundiora mihi sunt, cum & alteri placent? Quodammodo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur; quandoquidem aut illa laudantur quae mihi displicent, aut illa amplius quae mihi minus placent. Ergo ne de hoc incertus sum mei?

III. Ecce in te, Veritas, video non me laudibus meis propter me, sed propter proximi utilitatem moveri oportere. Et utrum ita sit, nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quam tu (c). Obsecro te, Deus meus, & me ipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis quod in me saucium compere ro. Iterum me diligentius interrogem: Si utilitate proximi moveor in laudibus meis, cur minus moveor, si quisquam alius iniuste vituperetur, quam si ego? Cur ea contumelia magis mordeor, quae in me, quam quae in alium eadem iniquitate coram me iacitur? An & hoc nescio? Etiam ne id restat, ut ipse me seducam, & verum non faciam coram te in corde, & lingua mea? Insaniam istam, Domine, longe fac a me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum, ad impinguendum caput meum (1). Egenus & pauper ego sum (2); & melior in occulto gemitu displicens mihi, & quaerens misericordiam tuam, donec reficiatur defectus meus, & perficiatur usque in pacem, quam nescit arrogantis oculus.

(a) *Vel voluntate, vel cum absunt.* = Ita BB. (qui silent) & ante ipsos Am. Er. Lov. MSS. decem Etruriae. At Som. & Wangn. vel *voluntate cum adsunt, vel necessitate cum desunt*. Quae lectio prorsus, ni fallimur, voluntaria, genuinae lectionis paraphrasis vocari potest. Agnoscimus ergo v. g. quasi amore feramur in vinum, cum necessitate, vel ad arbitrium pro eo aquam potamus. Quae profecto conformia sunt sententiae illi cap. 32. *Quod nunc inest, plerumque occultum est, nisi experientia manifestetur.*

(b) *Amplius ipsa veritate, quam laudibus.* = Id vero tibi sit haud leve solamen; est quippe naturale, a Theologis omnibus laudatum in similibus rebus argumentum ad intentionis, & conscientiae candorem retegendum. At agis tu non qualemcunque, sed theologum mysticum, & disputas, non de latioribus, sed de vel minutissimis maculis, ad quas certe semovendas id argumenti impar videtur.

Contristor aliquando &c. = Fere dixerim, nisi altius iudicium oppositum ve-

Aaaaa lit,

(1) Psal. 140. 5.

(2) Psal. 69. 6. & 108. 22.

lit, hoc argumentum quaestionem finire. Si enim adeo ad amussim velis, laudes sint meritis pares, ut si vel tantillum excedant, mox contristeris, suspicari non possum, infecto ullo genio te virtuti tuae datas laudes excipere.

Non quia illius utilitate moveor, sed &c. = Permissa utraque hypothesi; te nempe proximi utilitate non moveri; & bona tua iucundiora tibi esse, cum & alteri placent: adhuc negamus tetram, quam times, sequelam; forteasn quippe cum laudari gestis, non vitioso tui iudicii amore: sed quod ex aliorum adsensu tutior evadas, esse te in possessione virtutis.

(c) *Notus sum ipse, quam tu.* = Omnino ita legendum est cum Vet. Er. MS. S. Mar. opt. S. Cr. & BB. qui hanc rationem exhibent. = Lov. *quam tibi.* „ Sed melius antiquiores editiones, & „ MSS. *quam tu.* Hic nimirum id con„ fitetur, quod supra cap. 5. cum di„ ceret: *Mihi sum praesentior, quam* „ *tibi: & tamen te novi nullo modo pos*„ *se violari; ego vero quibus tentationi*„ *bus resistere valeam, quibusque non* „ *valeam nescio.*] Cum Lov. sunt Som. Wangn. & Ricar. Perperam tamen, praeter enim coniecturam Benedictinorum: illud est argumentum maximum, quod miramur a tot doctissimis viris non fuisse observatum: In cunctis scilicet hominem minus sibi notum esse, quam Deo: quod tamen Lov. lectione permissa, Augustinus inficiaretur.

Cur minus moveor &c. = Id in ipsos naturae propriae motus revocari potest, qui non mox veris culpis adcenendi sunt. Neque enim caritas etiam eximia (nisi prorsus, ac nimis singularis, qualem scimus fuisse Virgini datam) omnes naturae humanae igniculos ita comprimit, ut nunquam, & nullo modo erumpant. Addimus insuper: honeste, ac religiose nos anxiores esse de propria, quam de aliena virtute; unde & hac ratione contingere posse, ut non male magis de proprii, quam de alieni nominis plagis tristemur.

Ex his autem quae diximus nos, prudens Lector, nobis haud blandiri debemus: cum nimis certum sit, nedum improbos, sed & mediae sanctitatis homines plerunque laudes humano pruritu captare; Sed ea pro Augustino summae religionis antistite observanda erant, quem plausum hostem innumera fortissima argumenta nobis, & universo terrarum orbi suasere.

CAPUT XXXVIII.

ARGUMENTUM.

Adeo reconditis, & subtilibus rimis in ea maxime, quae aliis spectantibus dicimus, vel agimus, sese typhi pestis insinuat, ut aliquotiens ex ipso gloriae contemtu gloriae lucra captemus.

SErmo autem ore procedens (a), & facta quae innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam contrahit emendicata suffragia; tentat & cum a me (b) in me arguitur, eo ipso quo arguitur; & saepe homo de ipso vanae gloriae contemtu vanius gloriatur. Ideoque non iam de ipso contemtu gloriae gloriatur (c). Non enim eam contemnit, cum gloriatur intus.

(a) *Sermo autem ore procedens &c.* = Ab his verbis praesens caput cum omnibus editis exordiri maluimus: quam cum Benedictinis, qui incoepere a superioribus illis, *Egenus & pauper &c.* Videtur autem potissimum de sermone dicere, qui ore docentis procedit: hunc enim velut superbiae periculo admodum expositum saepe deplorat. Epist. ad Florentinam puellam studiosam 266. (Alias, 132.) n. 2. = Hoc enim feci non „ doctor perfectus, sed cum docendis „ perficiendus &c. Equidem etiam in „ iis rebus, quas utcunque scio, ma„ gis te cupio esse scientem, quam „ scientiae nostrae indigentem &c. Multo „ quip-

„ quippe melius omnes sumus docibi- „ les Deo &c. Et sollicitissime cavendum est in docendo superbiae vitium, „ quod in discendo non ita est &c. „ Quoniam necesse est ut doctor ha- „ beat superiorem locum, ubi laborio- „ sum est obtinere ne subrepat elatio.] Lib. de 8. QQ. Dulcitii, quaest. 3. n. 6. = Si quid hinc absolutum, ac defi- „ nitum disputatione rationabili, atque „ perfecta vel audisti, vel legisti, vel „ etiam ipse adhuc audire, aut legere „ aut excogitare potueris, peto mihi „ mittere non graveris. Ego enim, quod „ confitendum est caritati tuae, plus „ amo discere, quam docere: nam hoc „ admonemur etiam dicente apostolo „ Iacobo, *Sit autem omnis homo velox* „ *ad audiendum, tardus autem ad lo-* „ *quendum* (1). Ut ergo discamus invitare „ nos debet, suavitas veritatis; ut au- „ tem doceamus cogere necessitas cari- „ tatis &c.] Quae repetit in fine libri, seu q. 5. post 8. n. 4. Fuse vero Serm. 23. de v. 24. Ps. 72. (Alias, de Diverss. 122.) cap. 1. & 2. Ipsi autem Augustino Ecclesiae oraculo fere nunquam datum est alios audire, ut queritur in Prologo ad Retract. n. 2. = Ego mihi hanc perfectionem (*non offendendi in verbo*) nec nunc arrogo, „ cum iam sim senex: quanto minus „ cum iuvenis coepi scribere, vel apud „ populos dicere; tantumque mihi tri- „ butum est, ut ubicumque me prae- „ sente loqui opus esset ad populum, „ rarissime tacere, atque alios audire „ permitterer, & esse velox ad audien- „ dum, tardus autem ad loquendum.] Magnum igitur fuit, atque perrarum talem hominem nunquam extolli.

(*b*) *Quamdam excellentiam contrahit emendicata suffragia; tentat & cum a me &c.* = Sequimur BB. quos audire iuvat = Am. Er. Lov. *contrahere* „ *emendicata tentat; & cum a me &c.* „ Som. *contrahit, & emendicata suffragia* „ *tentat, & cum a me &c.* Praetulimus „ lectionem MSS. quae etiam est Bad. „ & Arn. Porro in sequente sententia „ plures e MSS. omittunt nomen, *ho-* „ *mo*.] Huius sententiae is sensus est: Malus laudis amor non ad honorem Dei, vel bonum publicum, ut deberet, sed ad privatam quamdam excellentiam emendicata suffragia contrahit: nempe facit plausus proprii genii solamina; tentat etiam idem malus laudum amor, cum a nobis in nobis arguitur, eo ipso quo arguitur: puta si ex amore contemtus laudum, amor exsurgat laudum, quae ad contemtum sequuntur. Iuxta ceteras lectiones nimis arduum erit, quid velit Augustinus, expiscari. Wang. & MS. Ricar. sunt cum Sommalio.

(*c*) *De ipso contemptu gloriae gloriatur.* = Et hic cum BB. sumus, quorum haec sunt verba = Am. Er Lov. „ *de ipso vanae gloriae contemtu*, abest, „ *vanae*, a MSS. quorum etiam nonnul- „ li verba sequentia sic interpungunt. „ *Non enim eam contemnit cum glorian-* „ *tur. Intus etiam, intus est aliud &c.*] Ideo potissimum ea lectio placuit, quod contemtus, quem gloria sequitur, non adeo exacte bonus, ut est contemtus gloriae *vanae*, sed improprie & adparenter bonus dicendus sit, qualis est, *contemtus gloriae*. Non quippe vere inanem gloriam, sed gloriae colores reiicis, si ex hoc contemtu vanam gloriam expiscaris. Maxime quum semel gloria *vana* dicta fuisset: unde hic fastidio, & etiam otiose fuisset repetita, cum id tantummodo velit conclusio, talem hominem non proprie de gloriae contemtu gloriari, cum verus contemtus gloriae pruritum interimat. Am. Er. &c. suffragantur Som. Wangn. & MS. Ricar. Circa vero alteram partem lectionis, in qua codices discrepant, ancipites sumus. Ricar. est cum communi.

Ceterum, vitium gloriae ex ipsius gloriae contemtu a S. M. N. Teresia *subtilissima superbia* appellatum in animas plures rudis, vel, ut loquuntur, *affectatae* pietatis sese facile insinuat. Hae frequenter se vituperant, ut auditoribus contradicentibus, in altiorem auram exsurgant. At loquantur hic potius gravissimi homines. Ipse Aug. in Psal. 7. ad v. 6. n. 4. = Qui autem bene didi- „ cit, vel expertus est vitiorum supe- „ randorum gradus, intelligit hoc vi- „ tium inanis gloriae vel solum, vel ma- „ xime cavendum esse perfectis. Quo „ primo enim vitio lapsa est anima, hoc „ ultimum vincit. Initium autem omnis „ peccati superbia: & initium super- „ biae hominis, apostatare a Deo (2).] Pressius autem ad rem praesentem Epist. 149. (Alias 59.) ad Paulinum Episc. n. 28. *Fit enim miris modis in anima hominis ut de falsa humilitate magis infletur, quam si apertius superbiret.*

(1) Iac. 1. 19.

(2) Eccles. 10. 15. Ibid. 14.

biret. S. Isidorus Pelusiota lib. 1. Epist. 342. *Animo, atque affectu potius quam verbis humilem te praebe* S. Ioannes Chrysostomus initio Homiliae 3. in cap. 1. epist. 1. ad Tim. = Humilitatem animi lucra „ quidem ferre ingentia cernimus, ve„ rum ea non facile invenitur: sed hu„ militatem quidem verborum pluri„ mam, & ultra quam satis sit, absque „ difficultate reperies: animi vero humi„ litatem difficillime.] Et Homil. 2. in Epist. ad Philem. post med. = Audi „ & exhorresce: etiam nunquam de hu„ militate eleveris &c. Extollit illa, nisi „ vera, & germana fuerit: quonam „ id modo? Est ea ars profecto diabo„ lica, ut quemadmodum plures, eo „ quod inanem gloriam vicerant, glo„ riantur inanius: ita & qui se humi„ liaverunt extolluntur &c.] Et fuse prosequitur.

C A P U T XXXIX.

A R G U M E N T U M.

Detegit peculiare aliud superbiae reticulum, quo eos captos dicit, qui etsi aliis vel non placeant, vel etiam displiceant, nec item affectent placere: sibi tamen de se blandiuntur, atque delicias faciunt. Vae talibus. Deum irritant nedum qui de non bonis quasi bonis, sed & quicunque de bonis divinis ut propriis, velut divinis, quasi vero propriis meritis habitis intus deliciantur; Itemque illi, qui in divinam gratiam revocant, sed interim eadem bona in aliis livore, & invidia intuentur.

ETiam intus est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se (*a*), quamvis aliis vel non placeant (*b*), vel displiceant, nec placere affectent ceteris. Sed sibi placentes multum tibi displicent, non tantum de non bonis quasi bonis; verum etiam de bonis tuis quasi suis: aut etiam sicut de tuis, sed tanquam ex meritis suis: aut etiam sicut ex tua gratia, non tamen (*c*) socialiter gaudentes, sed aliis invidentes ea. In his omnibus atque huiuscemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis mei; & vulnera mea magis subinde a te sanari, quam mihi non infligi sentio.

(*a*) *Qui placent sibi de se*. = Iam tandem abyssi magnae ianuae aperiendae sunt, & spectandum, quanquam insigni horrore, quot, & qualia monstra possit portendere: quae tamen divina virtute fugemus: & quidem ita, ut in posterum nequeant emergere. *Ioannes Phereponus* nunc in Agustinum impius, nunc temerarius, nunc mendax, nunc imperitus, semper autem lividus; Hic viribus suis collectis, prodit quid velit, & quantum valeat: & summo in Augustinum impetu facto, simul se ostendit impium, temerarium, mendacem, imperitum, & lividum. Accipe integrum eius sermonem, qui habetur pag. 476. = Miror acuto „ homini in mentem non venisse, fore „ ut Donatistae, Manichaei, aliique eius „ adversarii dicerent eum non displicere „ sibi, qui tamdiu non tam apud Deum, „ quam apud homines, de se, & suis „ loquatur, & dum gravia peccata, „ quae negari non poterant, aut minu„ tiora ambitiose proloquitur, laudes „ suas interea minime omittit. Miror „ etiam eum veritum non esse, ne ii „ adversarii hic desiderarent confessiones „ eorum, quae baptismum eius sequuta „ sunt, & quae in eius vita habentur. „ Maligni homines facile dicere pote„ rant, non esse usque adeo mirum „ eum valedixisse arti Rhetoricae, in„ ter pueros docendae exiguis cum e„ molumentis, & tenui honore; ut eam

in

„ in multo ampliore Theatro, & multo „ fructuosius exerceret; in Ecclesia nimirum sacrosancta auctoritate instructus, & in cuius administratione eloquentia sua magnas laudes populi, „ magna a divitibus munera referre facile poterat, dum paupertatem prae „ se ferret. Commodissimum fuisse, fine „ magno labore homini eloquenti prout „ tempora ferebant, piis liberalitatibus „ aliorum sustentari. Non exiguam fuisse „ voluptatem non omni Imperandi cupidine exuto, plebem veluti nomine „ Dei regere, adversantes Ecclesiastica „ societate eiicere, damnare, proscribere. Ducem partium agere propter „ dicendi facultatem, & longe inter pares eminere. Fuisse cur a Deo veniam peteret, quod loquendi dumtaxat facilitate instructus, tumultuaria „ lectione Scripturae in linguam Latinam „ conversae, sine ulla Hebraicae, aut „ Graecae linguae cognitione, Presbyter, & Episcopus contra canones Nicaenos factus, interpretari aggressus „ est quod non intelligebat, & tot volumina de Scriptura scribere, antequam necessaria praesidia ad eam intelligendam sibi comparasset. Nam „ quae dici possunt, eum invitum factum esse Presbyterum, & Episcopum, „ canonem Nicaenum, quo vetabatur Episcopus sibi vivo successorem sumere, „ ignotum fuisse, pauperem vitam egisse, „ &c. ea maligni homines dixissent, partim, „ satis esse divitem, qui haberet quod aliis „ largiretur, & inde tantum sibi sumeret quantum vellet; ac denique notas „ dudum eas esse artes, quae ad quam „ potentiam evexerint homines humiles „ scilicet, & mundi contemtores iam „ videmus. Ad me quidem quod attinet, „ ut non sum credulus eiusmodi criminationibus: sic non diffiteor me defensiones Augustini hisce de rebus libenter lecturum fuisse. „

Nunc commodet nobis sua carmina C. Valerius Flaccus de *Argonauticis* lib. 8. v. 60. & 61. *Ipsius ex oculos, & lumina torva draconis - Aspicit: ille suis haec vibrat fulgura tristis.* Haec *Phereponiana* quidem nimis atrocia, & horrida sunt: ut futurus sit qui arbitretur, prudentius omitti potuisse: maxime cum momento nullo, quod solutionem postulent, stabiliantur. Id quidem consilii & nobis primum adhaesit, iustum quippe, & dignum est, sermonem contemnere foedum, & vacuum, ex quo nempe si livorem, & impietatem detrahas, nihil superest. At vero, quid si impudens in suspicionem vadat, arte atque tergiversatione aliqua a nobis omissa, quibus succubuerimus? Nec enim ut livor, ita & impertia *Ioannis Clerici* omnibus perspecta est. Id priori nos consilio exsuit. Nunc ergo ad singula invicem discriminata: ut qui cuncta verba delimus, nullam prorsus difficultatem dissimulemus.

I. *Aliique eius adversarii &c.* Donatistae, Manichaei, & alii similes Augustini adversarii? Iam ergo Augustinum laudas; Malis enim (ut ipsa naturae lumine quisque agnoscit, & profitetur) displicent boni, bonis autem mali. *Non placet quem scurrae laudant, manipulares mussitant.* Plautus in *Truculento* Comoed. ex 20. ultima, act. 2. sc. 6. v. 10. *Omni quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum: & habitantem in te dilexi Dominum Salvatorem: sed nunc &c. Macte virtute, in orbe celebraris: Catholici te conditorem antiquae rursum fidei venerantur, atque suspiciunt; & quod signum maioris gloriae est, omnes haeretici detestantur &c.* S. Hieronymus Epist. (inter Augustin.) 195. olim 25. scripta forte an. 418. Cumque haec, quae *Pherreponus*, non exprobraverint Augustino Donatistae, Manichaei, Pelagiani &c. hos omnes simul iunctos livore, phraenesi, impietate vicit *Pherreponus*.

II. *Non tam apud Deum, quam apud homines &c.* = Etiam ad verba cap. 3. huius libri, *Quid mihi est &c.* id protuleras: *Apud Deum, immo apud homines &c.* Aut mentiris nunc, aut tunc mentitus es, quum pag. 474. ad cap. 4. lib. 8. dixisti: *Inquirant alii, an decueret narrare Deo historiolas &c.* Optime inquit. S. Petrus Chrysologus de Filiis prodigo, & frugi (Lucae 15.) Serm. 4. post med. *Invidus simulat semper, mentitur invidus semper.*

III. *Gravia peccata, quae negari non poterant &c.* = Plura peccata gravia Augustinus confessus est, quae in publicam notitiam haud venerant: quaeque proinde negari poterant. Insuper, quae pluribus nota erant, ipso tacente haud integro orbi nota fuissent; & certe posterorum notitiam fugissent: quis enim praeter Augustinum ab ipso ante baptisma patrata peccata nobis enunciasset? Pro hoc & aliquot sequentibus numeris recole dicta lib. II. cap. II. Ad n. V.

IV. *Minutiora ambitiose proloquitur* = Si Grammaticam, immo communem loquendi modum calleas, adverbium, *ambitiose*, aequivocum est. Qui

um-

ambitiose virtutes proloquitur, virtutes amplificat: qui culpas, has etiam exaggerat. Dum ergo eructas, Augustinum minutiora ambitiose proloquutum, fateris minutiores suas culpas quodammodo amplificasse! An tu ex illis es, de quibus Isaias cap. 19. v. 14. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis &c.*

V. *Laudes suas interea &c.* = At qui confitetur, verax esse debet, & ingenuus: adeoque nobis enuntiare, & quibus capiatur reticulis, & quae etiam evitet. *Quoniam commutari non licet, nunc invides.* Plautus in *Milite Glorioso*, Comoed. ex viginti 12. act. 3. sc. 2. v. 25. Recole dicta cap. 35. F. Interim mihi forte dicit Augustinus e Caelo: Dimitte hominem illum, iis deteriorem, de quibus scripsi in Psalm. 31. Serm. 1. ad v. 2. *Qui otio abutuntur ad nequitiam.*

VI *Quae baptismum eius &c.* = Quid hucusque egit? At tibi muscae nihil sunt, cui cameli nec muscae videntur. Ex iis vero, quae baptisma sequuta sunt, etiam illa orbi detexit, quae nonnisi Deo, & ipsi nota erant: quaeve nos uni sacerdoti altissimo secreto detento insigni verecundia deponimus. Cap. 30. n. 1. *In somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam &c.* ubi Wangnereck ascetam agens: *Admiranda est S. D. humilitas, qui id, quod est maximae verecundiae, etsi nullius sit culpae, de se confiteri non dubitavit &c.* Quod si maiora desideres, non habebis: nec enim humilitas mendacium postulat. Licet tu ad laudes tibi conciliandas, quas non mereberis, stupenda mendacia non semel vendideris.

VII. *Et quae in eius vita habentur.* = Dolose loqueris, & nihil, pro more, concludis. Ubique argumentis niteris *ab invidia* deductis, & plura prodis, qualium in tua haud brevi dissertatione mentionem nullam habueras. Si Augustini scripta intuearis, non dubito tibi concedere, quidquam etiam baptismum praecedens alibi innui, quod in Confessionibus hisce sileatur. Unde Serm. 180. de verbis Iacobi 5. (Alias, 28. de Verb. Apost.) cap. 9. n. 10. = Iuravimus & nos passim, habuimus istam teterrimam consuetudinem, & mortiferam. Dico Caritati Vestrae, ex quo Deo servire coepimus, & quantum malum sit in periurio vidimus, timuimus vehementer, & veternosissimam consuetudinem timore frenavimus &c. Denique non vobis dicimus, non nos iurare: si enim hoc dicimus, mentimur (1). Quantum ad me pertinet, iuro: sed quantum mihi videtur, magna necessitate compulsus &c.] Et Serm 307. in decoll. S. Ioan. Bapt. 1. (Alias, 10. inter editos a Parisiensibus) cap. 4. n. 5. *Scio grave esse consuetudini vestrae: sed & grave fuit consuetudini nostrae. Timendo Deum, abstulimus iurationem de ore nostro. Ecce vobiscum vivimus: quis nos aliquando audivit iurantes? &c.* Verum haud necessum erat, ut quae alibi dixerat Augustinus, in Confessionibus hisce refricaret. Quae igitur peccata *in eius vita habentur*, quae dissimulavit? Audi ipsum hominem Dei lib. 3. contra Litteras Petiliani, cap. 2. n. 3. *Mihi autem minimum est, ut a vobis iudicer (2) &c. Iam quod sequitur, etsi mihi non audeo coaptare, ut dicam, Nihil enim mihi conscius sum: fidenter (3) tamen in conspectu Dei dico, Nihil eorum, quibus Petilianus tempus vitae meae, postquam in Christo baptizatus sum, criminatus est, mihi conscius sum.* Sed cap. 10. n. 11. pressius ad calumniam *Pherreponi*, quem Petiliano substitues. = De tempore vitae meae, quod est post baptismum, vobis quicumque me nostis, superfluo loquor ex iis, quae nota esse hominibus possunt: hi vero, qui me non noverunt, non ita iniqui esse debent in me, ut magis de me credant Petiliano, quam vobis. Nam si laudanti amico credendum non est, nec inimico detrahenti. Restant ea, quae occulta sunt hominis, ubi sola conscientia testis est (4), quae testis esse apud homines non potest. In his me Petilianus Manichaeum esse dicit: hoc ego me non esse dico, loquens de mea conscientia. Eligite cui credatis.] Veniunt in Augustini suffragium Plauti verba in *Truculento*, act. 2. sc. 6. v. 6. 7. 8. & 9. = *Non laudandus est qui plus credit quae audit, quam* Quae videt. *Non placet eum illi plus laudant, quae audiunt. Quam quae vident. Pluris est oculatus testis unus, quam auriti Decem; qui audiunt, audita dicunt: qui vident plane sciunt.* Et in Prologo *Amphitruo*, v. 80. *Si illis fides est*, qui-

(1) 22. Quaest. 1.
(2) 1. Cor. 4. 3.

(3) Ita in MSS. At in editis, *fideliter*.
(4) Editi, *satis est*. Melius MSS. *testis est*.

quibus est ea res in manu. Verum *Pherepona* nec auritus testis est, nec auritos testes habet, integer enim orbis Augustinum sanctissimum praedicat.

VIII. *Exiguis cum emolumentis, & tenui honore &c.* = Amplius nedum Christianos, sed & Plautum irritas, qui loco paullo ante laudato ex *Truculento*, v. 11. inquit: *Non placet &c. Neque illi, quorum lingua gladiorum aciem praestringit*. Iam enim & Romanos Imperatores confodis, dum primariam Rhetoricae Cathedram, quam Mediolani, ubi sedem habebant, liberalibus emolumentis, insignibusque honoribus instituerant, tanta rusticitate contemnis.

IX. *Ut eam in multo &c.* = In eam suspicionem ierat Secundinus Manichaeus, quem ipse S. Doctor lib. contra eumdem, cap. 1., & 2. fuse, & modestissime refellit. = Quod de animo meo „ non verum sentis facile contemno: hoe „ enim sentis, quod etsi in me non agno„ sco, fieri tamen potest, ut sit in homine „ &c. Non igitur opus est, ut tibi hanc „ suspicionem magnopere coner auferre. „ Non enim spes tua pendet ex me, „ aut bonus esse non poteris, nisi ego „ fuero. Senti de Augustino quidquid „ libet: sola me in oculis Dei conscien„ tia non accuset &c. Quamobrem etsi „ non bona de me suspicatus sis, quod „ carnali timore alicuius incommodita„ tis, quae de societate vestra mihi ac„ cidere poterat, haeresim Manichaeo„ rum reliquerim, vel cupiditate ho„ noris, quem in Catholica adeptus sum „ &c. Ego enim fateor, timore Mani„ chaeos deserui, sed timore illorum „ verborum, quae per Apostolum Pau„ lum prolata sunt, *Spiritus*, inquit, „ *manifeste dicit, quia in novissimis tem„ poribus &c.*(1) Amore quoque honoris „ arsisse me fateor, ut inde discederem, „ sed illius honoris, de quo idem dicit „ Apostolus, *Gloria autem, & honor, „ & pax omni operanti bonum &c.*(2)] Et Epist. 126. (Alias, 225.) ad Albinam, n. 7 *Ego quippe secundum multorum sensum comparantium semetipsos sibimetipsis, non divitias dimisisse, sed ad divitias videor venisse*. Nunc dic nobis *Pherepone*: Noveras haec? Cur ergo dissimulasti? an noluisti mundo innotescere, fatuam calumniam ab infelicissimo Manichaeo te suffuratum? Si autem minime noveras, ut alia plurima non novisti: cur post med. Praefat. in qua (ut observarunt & Ecclesiae hostes) superbiam tuam orbi litterario detegis, te in S. D. scriptis apprime versatum, eius vero amicos hospites praedicas? „ Aegre ferent nos de Augustino, de „ quo ferme quasi de oraculo quodam, „ non sine horrore religioso, loqui so„ lent, ita saepe egisse quasi de quovis „ alio homine ageremus. Sed postquam „ omnia dixerint, quae superstitiosa „ quaedam reverentia eis suggesserit er„ ga Scriptorem, quem forte nunquam „ attente legerunt &c.] Legisti vitam S. D. a Possidio, qui cum eo annis propemodum quadraginta familiariter egit scriptam? cap. 4. haec prodit testis omni exceptione maior. = Qui (*Valerius*) „ cum flagitante Ecclesiastica necessitate „ de providendo, & ordinando praesby„ tero civitati plebem Dei alloqueretur; „ & exhortaretur; iam scientes catholici „ S. Augustini propositum, & doctrinam, „ manu iniecta (quoniam & idem in po„ pulo securus, & ignarus quid futurum „ esset adstabat: solebat autem laicus; „ ut nobis dicebat, ab eis tantum ec„ clesiis, quae non haberent episcopos „ suam abstinere praesentiam.) eum ergo „ tenuerunt, &, ut in talibus consue„ tum est, episcopo ordinandum intu„ lerunt, omnibus id uno consensu, & „ desiderio fieri, perficique petentibus, „ magnoque studio, & clamore flagitan„ tibus, ubertim eo flente &c.] Et cap. 7. = Ille vero beatus senex Vale„ rius ceteris ex hoc amplius exultans, „ & Deo gratias agens de concesso sibi „ speciali beneficio, metuere coepit; „ ut est humanus animus, ne ab alia „ Ecclesia Sacerdote privata, ad epi„ scopatum, quaereretur, & sibi au„ ferretur: nam & id provenisset, ni„ si & hoc idem episcopus cognito, „ ad locum secretum, eum transire cu„ rasset, atque occultatum a quae„ rentibus minime inveniri fecisset. Un„ de amplius formidans idem venerabilis „ senex &c.] Et hic redeunt Plauti verba, n. 7. laudata, *Si illis fides est; quibus est ea res in manu*. Vide etiam si placet ipsum August. Epist. 31. (Alias, 148.) ad Valerium. Manifestum est item ex cap. 2. lib. 9. harum Confess. cur Augustinus Rhetoricae Cathedrae valedixerit. Sed & Serm. 355. de Vita, & Moribus Clericorum suorum

(1) 1. Tim. 4. 1.

(2) Rom. 2. 10.

rum 1 (Alias, de Divers. 49.) cap. 1.
n. 2. integram pro re hac apologiam
texit, cuius partem voluimus, etsi non
levi fastidio, exscribere. = Ut ergo non
„ vos diu teneam, praesertim quia ego
„ sedens loquor, vos stando laboratis:
„ nostis omnes, aut pene omnes, sic
„ nos vivere in ea domo, quae dicitur
„ domus episcopi (1), ut quantum pos-
„ sumus, imitemur eos sanctos, de qui-
„ bus loquitur liber Act. Apostol. *Ne-
„ mo dicebat aliquid proprium, sed erant
„ illis omnia communia* (2) Quia forte ali-
„ qui vestrum non sunt tam diligentes
„ vitae nostrae scrutatores, ut hoc sic
„ noverint, quomodo volo vos nosse, di-
„ co quid sit quod breviter dixi. Ego,
„ quem, Deo propitio videtis episcopum
„ vestrum, iuvenis veni ad istam civita-
„ tem ut multi vestrum noverunt. Quae-
„ rebam ubi constituerem monasterium,
„ & viverem cum fratribus meis. Spem
„ quippe omnem saeculi reliqueram, &
„ quod esse potui, esse nolui: nec ta-
„ men quaesivi esse quod sum. *Elegi in
„ domo Dei mei abiectus esse magis, quam
„ habitare in tabernaculis peccatorum* (3).
„ Ab eis, qui diligunt saeculum, se-
„ gregavi me: sed eis, qui praesunt
„ populis, non me coaequavi. Nec in
„ convivio Domini mei superiorem lo-
„ cum elegi, sed inferiorem, & abie-
„ ctum: & placuit illi dicere mihi, ad-
„ scende sursum. Usque adeo autem
„ timebam episcopatum, ut quoniam
„ coeperat esse iam alicuius momenti in-
„ ter Dei servos fama mea, in quo lo-
„ co sciebam non esse episcopum non
„ illo accederem. Cavebam hoc, & age-
„ bam quantum poteram ut in loco hu-
„ mili salvarer, ne in alto periclitarer.
„ Sed, ut dixi, domino servus contradi-
„ cere non debet. Veni ad istam civi-
„ tatem propter videndum amicum, quem
„ putabam me lucrari posse Deo, ut
„ nobiscum esset in monasterio: quasi se-
„ curus, quia locus habebat episcopum.
„ Apprehensus presbyter factus sum, &
„ per hunc gradum perveni ad epi-
„ scopatum. Non attuli aliquid, non
„ veni ad hanc Ecclesiam, nisi cum iis
„ indumentis, quibus illo tempore ve-
„ stiebar. „

X. *Dum paupertatem prae se ferret.* = Piget adhuc de meridiana luce disputare. Tibi ementita videtur Augustini paupertas, quae manifestissima Possidio visa est; hic enim in Vita, cap. 5.
„ Factus ergo presbyter, monasterium
„ intra ecclesiam mox instituit: & cum
„ Dei servis vivere coepit secundum
„ modum, & regulam sub sanctis Apo-
„ stolis constitutam: maxime ut nemo
„ quidquam proprium in illa societate
„ haberet, sed eis essent omnia com-
„ munia, & distribueretur unicuique si-
„ cut opus erat: quod iam ipse prior
„ fecerat, dum de transmarinis ad
„ sua remeasset] Cap. 19. „ Et eas
(*caussas*) aliquando usque ad horam
„ refectionis, aliquando autem tota die
„ ieiunans, semper tamen noscebat, &
„ dirimebat &c. nihil aliud quaerens ab
„ iis, quibus ad hoc vacabat, nisi tan-
„ tum obedientiam, & devotionem Chri-
„ stianam, quae & Deo debetur, &
„ hominibus &c.] Cap. 22. vestium,
calceamentorum, vel lectualium, &
mensae paupertatem congruam. Cap. 23.
eleemosynis, animumque ad bonis cun-
ctis cedendum, & vivendum ex eleemo-
synis, laicis etiam ad eum contractum
provocatis, paratum laudat idem Possi-
dius Cap. 24. = Domus ecclesiae cu-
„ ram, omnemque substantiam ad vices
„ valentioribus clericis delegabat, & cre-
„ debat. Numquam clavem, nunquam
„ anulum in manu habens: sed ab eis-
„ dem domus praepositis cuncta & ac-
„ cepta & erogata notabantur: quae
„ anno completo eidem recitabantur,
„ quo sciretur quantum acceptum,
„ quantumque dispensatum fuisset &c.]
Cap. 31. = Testamentum nullum fecit,
„ quia unde faceret pauper Dei non
„ habuit &c. Nec suos consanguineos
„ vel in proposita, vel extra constitutos
„ in sua vita, & morte vulgi more tra-
„ ctavit: quibus dum adhuc superes-
„ set, id si opus fuit, quod & ceteris
„ erogavit, non ut divitias haberent,
„ sed ut aut non, aut minus egerent.]
Haec de Augustino ille, qui cum eodem fere quadraginta annis familiariter vixit; Unde & redit illud Plauti: *Si illis fides est, quibus est ea res in manu.* Quae ipse Aug. coram testibus profitetur Serm. 355 de Vita, & Mor. Cleric. 1. (Alias, de Divers. 49.) c. 1. n. 2. & 356 (Alias, de Divers. 50.) n. 13. & alibi; nec opus est pro re manifesta volumina conficere.

XI. *Non exiguam fuisse voluptatem &c.* = Ita quidem tibi hominum superbis-

(1) Editi *domus episcopi*. At Colbertinus ante octingentos annos descriptus liber habet, *domus episcopii*.

(2) Act. 4. 32.

(3) Psal. 83. 11.

biſſimo, qui ad ſtaturam tuam Auguſtinum metiris. At Doctorum modeſtiſſimus vide quid profiteatur lib. de Opere Monachorum, cap. 29. n. 37. „ Non alligamus onera (1) gravia, & „ veſtris humeris imponimus, quae nos „ digito adtingere nolumus. Quaerite, „ & agnoſcite labores occupationum no- „ ſtrarum &c. Quamquam enim dicere „ poſſimus, *Quis militat ſuis ſtipen-* „ *diis umquam? Quis* (2) *&c.* Tamen „ Dominum Ieſum, in cuius nomine „ ſecurus haec dico, teſtem invoco ſu- „ per animam meam, quoniam quantum „ adtinet ad meum commodum, multo „ mallem per ſingulos dies certis horis, „ quantum in bene moderatis monaſte- „ riis conſtitutum eſt, aliquid manibus „ operari, & ceteras (3) horas habere „ legendum, & orandum, aut aliquid „ de divinis litteris agendum liberas, „ quam tumultuoſiſſimas perplexitates „ cauſſarum alienarum pati de negotiis „ ſaecularibus vel iudicando dirimendis, „ vel interveniendo praecidendis: quibus „ nos moleſtiis idem (4) afflixit Apoſto- „ lus &c.] Epiſt. 59. (Alias, 217.) ad Victorinum concilium convocantem, n. 1. *Deinde ad ipſos Numidas ita perturbato, & neglecto ordine ſcriptum, ut nomen meum tertio loco inveneriṁ, qui novi quam poſt multos epiſcopus factus ſum.* Epiſt. 85. ad Paulum epiſc. (Alias. 216.) ſub finem: *Non eſt epiſcopatus artificium tranſigendae vitae fallacis*, Serm. 1. in Pſal. 61. ad v. 13. n. 17. *Admitimini mecum, utrum poſſimus intelligere hoc: & ſi non potuero, & intelligit aliquis veſtrum, quod ego non poſſum: gaudebo potius, quam invidebo.* In Pſal. 66. (ubi, ſicut & praeced. loco, plebem adloquitur) n. 10. ſub finem: *De iſto loco quaſi ſublimiore loquimur ad vos: quam ſimus autem timore ſub pedibus veſtris, Deus noverit &c.* Vide etiam in Pſal. 148. ad v. 8. n. 11. & lib. 19. de Civit. Dei, cap. 14. in fine. Denique vidimus cap. 36. fuiſſe Auguſtinum a docendi amore alieniſſimum.

XII. *Quod loquendi dumtaxat &c.* = Et hic Secundini Manichaeorum Auditoris, aut malitia, aut ignorantia ſimia eſſe voluiſti. Ille enim Epiſt. ad Auguſtinum, n. 3. = Summum iaveni ubi- „ que oratorem, & deum pene totius „ eloquentiae; nuſquam vero comperi „ Chriſtianum: & armatum quidem con- „ tra omnia, affirmantem vero nihil: „ cum te magis ſcientia peritum debue- „ ris oſtendere, non ſermone &c. Ego „ namque fateor non tali diligentia, nec „ tanta induſtria Anicianae domus mica- „ re marmora, quanta tua ſcripta per- „ lucent eloquentia. Hanc ſi voluiſſes „ veritati concordare, magnum utique „ nobis extitiſſet ornamentum.] Dum tamen *Pherepone* imperitum Manichaeum imitaris, *Eraſmum*, qui tibi deus eſt irritas: is enim, ut notum eſt, queritur non ſemel Auguſtinum metaphyſicis immerſum, eloquentiam, quam apprime callebat, quamque ſuae pietatis initio ſatis oſtenderat, admodum inde contemſiſſe. Sed & tu infra ad cap. 2. lib. 11. profiteris: *Quae non eo dico, quod eloquentiam, & acumen, in rebus praeſertim Metaphyſicis, Auguſtino detraham &c.* Iam vero quum Eloquentia, & Metaphyſica vix non invicem pugnent: an nonne te ſpiritu vertiginis actum iure dicam, dum Auguſtinum & ſolum eloquentem, & metaphyſicis inſignem, eadem pagina praedicas? Ceterum Auguſtinum non ſola eloquentia, immo, potius diſputationis pondere, quam eloquentia pugnaſſe, & magnam famam illam ſibi peperiſſe, lyppis notum eſt atque tonſoribus. At tu qui Auguſtino Latinae linguae pompam invides, cur Hebraicae, & Graecae caritatem adeo criminaris?

Interim haud praetereundum eſt ad *Pherepone* ſtultitiam magis exſufflandam; quae ipſe in Auguſtinum hucuſque iaculatus eſt, nedum in quoſcunque Dei ſervos ad Eccleſiaſticas dignitates evectos, ſed & in Apoſtolos (divinis praeciſis rationibus) dirigi poſſe: & quidem eo ampliori iure, quo hi ex abiectiori loco ad altiores ſedes evecti ſunt: Auguſtinus enim nobili genere ortus, philoſophus ſummus, in civitate longe ampliſſima, Imperatoris ſede primarius Rhetoricae doctor, ad Africanae gentis epiſcopatum non adeo celebrem promotus eſt; Duodecim illi manu, & labore, arte nempe longe abiectiſſima ſibi victum quaerentes, ſupra modum rudes, & imperiti, totius Chriſtiani orbis Senatores electi ſunt.

XIII. *Tumultuaria lectione &c.* = Immo haud temere arbitrari poſſumus, integram Scripturam memoriter Auguſtinum tenuiſſe: cum vel duas periodos cadere

(1) Matth. 23. 4.
(2) 1. Cor. 9. 7.
(3) Aliquot MSS. & *certas horas*.
(4) Plures MSS. *afflixit*. 1. Cor. 13. 2.

dere nesciat, quas Scripturae verbis non stabiliat, vel condiat; ita quod tuus *Erasmus* libros quosdam ei negandos censuerit, quod in illis non densissima Scripturarum oracula occurrant. Insuper si quaedam Augustini adtente legas, fatearis oportet, vix non quaecunque profert ex Scripturae sententiis compacta esse: adeo ut videatur divinam phrasim ei in alteram naturam ivisse. Quod si tumultuaria lectione illa theologica studia significare velis, maxima celeritate, & minimo labore digesta, & consummata: rem nimis veram, omnibusque manifestam prodis: de qua non a Deo veniam petere, sed Deo gratias referre teneatur Augustinus: cum non absque maximo, usque adhuc non alteri dato (Canonicis exceptis scriptoribus) dono id contingere potuerit.

XIV. *Sine ulla Hebraicae &c.* = Augustinum Hebraicam linguam non possedisse inficiari nec volo, nec debeo. At nullam prorsus eius habuisse cognitionem nimis libere praedicas. Notum est, Punicam linguam exstitisse Africanis nativam; eamque Romanorum adcessu, qui Latinam invexere (1) nonnihil corruptam, atque deperditam, a Ruribus, nec non exiguis, & Mediterraneis oppidis, itemque a Civitatum incolis inter vulgarem populum eminentibus, aut ad usum, aut ad maiorem eruditionem, & patrium splendorem retentam, & conservatam. Certe Augustinum Punicam linguam calluisse fere insinuat Secundinus Manichaeus Epist. ad eumdem, n. 2. ubi: *Muta quaeso sententiam, depone Punicae gentis perfidiam.* Magis vero, & saepe ipse *Pherepontus*: *Si quid occurreret, quod speciosae declamatiunculae occasionem praeberet, aut praebere videretur, id vero avide arripiebat, & Punicae eloquentiae vela pandebat.* At de hoc non est ambigendum; Quippe ipse S. D. lib. 1. de Peccatorum merit. & remiss. cap. 24. n. 34. *Optime Punici Christiani baptismum ipsum nihil aliud, quam salutem, & sacramentum corporis Christi, nihil aliud, quam vitam vocant.* Epist. 17. (Alias, 44.) ad Maximum Madaurensem Grammaticum, n. 2. „Nam „quod nomina quaedam Punica mortuorum collegisti, quibus in nostram „religionem festivas (ut tibi visum est) „contumelias iaciendas putares nescio „utrum refellere debeam, an silentio „praeterire: Si enim res istae videntur „tam leves tuae gravitati, quam sunt, „iocari mihi non multum vacat &c. Neque enim usque adeo teipsum oblivisci „potuisses, ut homo Afer scribens Afris, „cum simus utrique in Africa constituti, „Punica nomina exagitanda existimares. „Nam si ea vocabula interpretemur, „Namphanio quid aliud significat, quam „boni pedis hominem, idest cuius adventus, afferat aliquid felicitatis: sicut solemus dicere, secundo pede introisse, cuius introitum prosperitas aliqua consequuta sit? Quae lingua si „improbatur abs te, nega Punicis libris, „ut a viris doctissimis proditur, multa „sapienter esse mandata memoriae. Poeniteat te certe ibi natum, ubi huius „linguae cunabula recalent.] Lib. 2. Quaestionum Evangel. q. 34. *Mammona vero iniquitatis ob hoc a Domino appellata est ista pecunia, quam possidemus ad tempus, quia Mammona divitiae interpretantur &c.* Lib. 2. de Sermone Domini in Monte secundum Matth. cap. 14. n. 47. *Mammona apud Hebraeos divitiae appellari dicuntur. Congruit & Punicum nomen: nam lucrum Punice, mammon dicitur* (3). In expositione Inchoata Epist. ad Rom. n. 13. sive circa med. „Quo loco prorsus non arbitror praetereundum, quod pater Valerius animadvertit admirans in quorumdam rusticanorum collocutione. Cum enim „alter alteri dixisset, *Salus*, quaesivit „ab eo, qui & Latine nosset, & Punice, quid esset *Salus*: responsum est, „*Tria*. Tum ille &c. ut cum Latine „nominatur *Salus*, a Punicis in elligatur *Tria*; & cum Punici lingua sua *Iris* „nominant, Latine intelligatur *Salus*. „Chananaea enim, hoc est, Punica „mulier &c Unde interrogati rustici „nostri quid sint, Punice respondentes „*Chanani*, corrupta scilicet, sicut in „talibus solet, una littera, quid aliud „respondent, quam, Chananaei?] Tandem Serm. 167. de verbis Apost. Ephes. 5. (Alias, 4. de Verb. Apost.) c. 3. n. 4. *Proverbium notum est Punicum, quod quidem Latine vobis dicam, quia Punice non omnes nostis. Punicum enim proverbium est antiquum*: Nummum quaerit pestilentia: duos illi da, & ducat se. *Numquid non hoc proverbium de Evangelio videtur natum? Nam &c.* (Matth. 5. 4.) Similia leguntur Serm. inter spu-

(1) Vide l. 19. de Civit. Dei, cap. 7.
(2) 2. Part. t. 3.
(3) Idem in Psal. 53. n. 2. & Serm. 113. (Alias, de Verb. D. 35.) c. 2.
(4) 2. Part. t. 3.
(5) 2. Part. t. 3.

spurios 111. olim ex 50. Homil. 10. n. 6.

Punicam vero linguam admodum Hebraicae affinem fuisse & patet ex dictis, & Ipse S. D. non semel manifeste testatur. Lib. Locutionum de Genesi, ad v. 9. n. 24. *Locutio est, quam propterea Hebraeam puto, quia & Punicae linguae familiarissima est, in qua multa invenimus Hebraeis verbis consonantia*. Lib. 7. Quaestionum in Iudices, quaest. 16. ad illud Iud. 2. 13. *Et servient Baal, & Astartibus*. = Solet di-
„ ci Baal nomen esse apud gentes illa-
„ rum partium Iovis, Astarte autem
„ Iunonis, quod & lingua Punica putatur
„ ostendere. Nam Baal Punici videntur
„ dicere Dominum; unde Baalsamen,
„ quasi Dominum caeli intelliguntur di-
„ cere: Samen quippe apud eos caeli
„ appellantur. Iuno autem sine dubi-
„ tatione ab illis Astarte (1) vocatur.
„ Et quoniam istae linguae non multum
„ inter se differunt, merito creditur hic
„ de filiis Israel hoc dicere Scriptura,
„ quod Baal servierunt, & Astartibus,
„ quia Iovi, & Iunonibus. Nec movere
„ debet quod non dixit Astarti, idest
„ Iunoni; sed tamquam multae sint Iu-
„ nones &c.] Serm. 113. de verbis Lucae 16. (Alias, 35. de Verb. D.) c. 2. n. 2. = Quid est Mammona? Verbum
„ est enim, quod Latinum non est. He-
„ braeum verbum est, cognatum linguae
„ Punicae. Istae enim linguae sibi signi-
„ ficationis quadam vicinitate sociantur.
„ Quod Punici dicunt Mammon, Latine
„ lucrum vocatur. Quod Hebraei di-
„ cunt mammona, Latine divitiae vo-
„ cantur. Ut ergo Latine totum dica-
„ mus, hoc ait Dom. noster Iesus Chri-
„ stus, Facite vobis amicos de divitiis
„ iniquitatis.] In cap. 4. Ioan. Tract. 15. n. 27. ad illud c. 4. v. 25. *Scio quia Messias venit &c. Messias autem unctus est: unctus Graece Christus est: Hebraice Messias est: Unde & Punice, Messe dicitur unge. Cognatae quippe sunt linguae istae, & vicinae, Hebraica, Punica, & Syra*. Lib. 2. contra Litter. Petil. cap. 104. n. 239. *Nam & ipse Christus a chrismate appellatur, idest ab unctione. Hunc Hebraei dicunt Messiam, quod verbum Punicae linguae consonum est, sicut alia Hebraea permulta, & pene omnia*. Unde in Psal. 87. ad v. 11. n. 10. *In Hebraeo quidem aliter se habere firmatur: non enim medici, sed gigantes esse perhibentur. Verum Septuaginta interpretes &c. de vocis similitudine, qua in Hebraea lingua gigantes, & medici pene eodem modo sonant, & exigua differentia distinguuntur &c.* & de Gratia novi Testam. ad Honorat. lib. seu Epist. 140. (Alias 120.) cap. 3. n. 6. *Cum autem venit plenitudo temporis (2) &c. misit Deus Filium suum, factum ex muliere, quo nomine proprietate Hebraicae linguae omnis femina nuncupatur, sive viro intacta, sive iam mixta*. Unde, ut ad argumentum sensim redeamus, *Phereponus*, pag. 491. col. 1. & 2. pag. 530. col. 2. & pag. 547. col. 2. in Poenorum, seu Afrorum socordiam invehitur, quod Hebraicae linguae tam proximi, neglexerint eam perdiscere. Quod ante *Pherepunum* alii, & quidem modestius observaverant. Immo pag. 490. col. 2. in Epist. 53. *Videndum an in Lingua Phoenicia, aut Punica &c. In lingua autem Hebraica, quam eamdem fuisse cum Phoenicia multis argumentis constat &c.* Vide etiam Canonicum Ioannem Petrum Franciscum Agium de Soldanis lib. cui titulus: *Della lingua Punica presentemente usata da' Maltesi &c.* Cuius tamen non omnia nobis probantur.

Unde dic nobis *Pherepone*, an hominem linguae Punicae peritissimum, Hebraicae prorsus inscium iure praedicaveris, cum una alteram tam bene comitetur? Dic inquam utrum prorsus temere Augustinum Hebraicam linguam calluisse vel utcunque, tradant atque propugnent ex nobis cognitis Ioannes Rivius in Vita lib. 1. c. 2. paragr. 8 & & Bollandistae paragr. 3. n. 37. Fatemur tamen, non semel S. D. Hebraicae linguae se ignarum dicere, maxime in his Confession. lib. 11. c. 3. manifestis illis verbis: *Si Hebraea voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum &c.* Verum id complanatur ex dictis: Neque enim eruditio Hebraica ex lingua affine prognata sat fuisset ad Mosem loquentem tenendum; Maxime dialecto spectata, quae nimis exacte suae linguae haeret. Ita nec una Italica provincia totius Italiae sermones exacte tenet; ex quo tamen haud sequitur, Florentinos puta Neapolitani sermonis prorsus inscios dicendos. Quidquid vero sit de omnium Afrorum caussa: Augustinus in tuto est, tot enim solicitabatur, opprimebatur undique

(1) MSS. tres *Estart*. Duo, *Astart*.

(2) Galat. 4. 4.

dique circumstrepentibus gravissimis totius Christianae religionis negotiis, ut nec posset, nec deberet, iis omissis, multo otio Hebraicae linguae institutiones evolvere.

XV. *Sine ulla Graecae linguae cognitione.* = Ex modico mendacio, ad maximum transis: & cuius te arguere possit quicunque Augustini paginas vel summis labiis delibavit. Augustinum aliqua Graecae linguae cognitione praeditum notum est orbi; Unde *Pheropono* reiecto, ad alios oratio nostra convertitur. Vix est popularis rumor, qui tot eximios homines occupaverit, atque deceperit, ut iste: videlicet Augustinum leviter admodum Graecae linguae cognitione tinctum. Ludovicus Vives in lib. 15. de Civit. Dei, cap. 13. *Nec hebraice sciebat Augustinus, & graece minus quam mediocriter.* *Erasmus* lib. 2. Epist. 26. ad Ioan. Eckium: *Augustinus graece nescit, & si quid attigit, non magnopere fuit usui ad Graecorum commentarios evolvendos.* Similia habentur in Scaligerana posteriori. Lib. 3. c. 9. pag. 397. & 398. Histor. Criticae Veter. Testam. Simon. Ricard. in Bossuet. in Praefat. ad Instruct. circa Vers. Novi Testam. an. 1702. circa finem, & aliorum plurium eruditorum hominum paginis. Et quidem *Erasmi* iudicium hac in re nullius, vel minimi est ponderis; Nedum ampla illa ratione, ab Eruditis passim observata: quod nempe vertiginis infirmitate laborans, non posset vel semel, & bis non ea carpere nomina, quae centies eximiis laudibus exornaverat; Sed & quia ea epistola semel exciso verbo litat (per sostenere l' impegno) : Et quod de eruditione iudicet linguae sibi non admodum familiaris; Neque enim solius Alexandri Ales is conceptus est: *Sed tamen Erasmianae censurae, & certitudinem, quam in Latinis praestitit, in Graecis prorsus desidero*(1). Sed, ut diximus, plurium doctorum virorum illud iudicium est.

Quid igitur? Vanam famam illam primo auctoritate impetemus, & quidem duorum, quos in Augustiniana eruditione primas tenere, aequus nullus inficiari potest, Illi autem Benedictini, & Bollandistae sunt, quorum primi integram propemodum aetatem, posteriores autem haud paucos annos in Augustinianarum paginarum lectione, & quidem diligentissima consumsere. Primi in Praefat. ad 3. tom. post med. = Hic fortasse „ occurrendum esset censurae quorumdam hominum levis auctoritatis, qui „ verbis inverecundis Augustino exprobrare ausi sunt imperitiam linguarum, „ ex quarum ignoratione lapsus sit aliquando, ut mollius reddamus cuiusdam Neoterici dictum, quod atroci, „ & impudenti vocabulo expressit. Sed „ eiusmodi convicia in auctorem ipsum „ recidunt, constatque apud aequos rerum aestimatores, Augustinum ad intelligentiam novi Testamenti subsidio „ Graecae linguae, ad quam omnes Latinae editiones conditae sunt, satis instructum fuisse, ut probant variae Lectiones, ex Graecis fontibus deductae, „ quas Vir sanctus in locis dubiis, aut „ mendosis adhibuit. Fatetur quidem in „ Confessionibus (2) suis Vir modestissimus „ se, cum puerulus Latinas litteras adamaret, Graecas odisse: sed *iam episcopus, iam senex*, ait Erasmus, *ad „ puero sibi fastiditas Graecas litteras „ reversus est*. Qua in re egregium dedit specimen suae in sacras Scripturas „ sedulitatis, & reverentiae, qui iam „ senex tot negotiis distractus, ad elementa Graeca descendere non gravatus „ est, ut ad sacrarum litterarum intelligendum textum esset instructior.] Et lib. 1. Vitae S. D. cap. 2. n. 5. „ Saevis tortoribus, ac poenis urgebatur puer, ut Graecas litteras condisceret: sed cum in ea re, quam quis „ invitus agit, parum proficiat, hisce „ litteris leviter imbutum se fuisse fatetur Augustinus. Huius quoque linguae „ inopia se suosve populares Africanos „ legendis libris de divina Trinitate Graece scriptis impares fuisse non dissimulat (3). Ea tamen quantulacumque Graeci sermonis notitia, quam sibi comparaverat, usque adeo feliciter usus est, „ ut nisi ipse pro innata modestia eius „ se rudem professus esset, litteris Graecis apprime eruditus videri potuisset. „ Nam legit Epiphanii commentarium „ de haeresibus, aut certe breviarium „ eius, nondum latinitate donatum. Deinde aliorum Patrum graecorum libros „ pervolvit, e quibus testimonia non „ pauca depromsit adversus haereticos. „ Denique crebra Graecarum vocum „ interpretatio, quae passim in eius opusculis occurrit, ac complurium „ Scripturae locorum ex collatione codicum Graecorum cum Latinis restitu-

(1) In notis Chrysostomi Homil. ad Hebr.
(2) Conf. l. 1. c. 14.
(3) De Trinit. l. 3. n. 1.

„ tutio, documento esse possunt, Augustinum haud ita mediocriter Graece „ scivisse.] Vide etiam eosdem Patres lib. 8. c. 10. n. 4. Similia minutiori sermone observant Bollandistae paragr. 3. n. 33. *Maior factus, linguae utilitate visa, eam excoluit &c. Haec aliaque satis probant S. Augustinum peritiorem fuisse linguae graecae, quam nonnulli communiter existimant*. Quae longe ante observaverat Cornelius Lancilottus Erem. August. lib. 1. Vitae S. D. in fine: *Provectior autem eas didicit: aegriuscule ferens quod per eam aetatem non didicisset, quae litteris iis fuerat opportunior*.

Verum *Phereponus*, ut est supra modum iniquus, Augustinum Graecae linguae inscium non credit, sed optat; queritur enim S. Doctorem saepe Graecas voces prodere; pag. autem 594. in fine desiderio suo magis indulget; Scilicet ad verba S. D. in Prologo lib. de Haeresibus, *Noster vero Epiphanius Cyprius episcopus &c.* inquiunt Benedictini: *Epiphanius Constantiae, seu Salaminae in Cypro episcopus humanis rebus exemtus est circiter annum Christi 403. Ipsius adversus octoginta haereses immensi Operis, quod Panarium inscripsit, nonnisi epitome, & anacephalaeosis Augustino cognita*. Commentarium hunc ita nititur evertere *Phereponus*: *Sed ne hoc quidem opus integrum vidit, cuius initio, & pluribus locis indicat Scriptor se maioris epitomen operis scribere. Credibile est Augustinum excerpta tantum ex eo, ab aliquo Graece sciente facta, habuisse*. Sed aliud est magnum opus: & aliud magni operis epitomen scribere. Quod ad manus Augustini venit, breve opus erat: quodcunque esset aliud illud, quod isto involvebatur. Maxime quoniam in Panario digressionibus scatente, quoad Augustini haereses recensere satagentis institutum, non plura continebantur, quam in Anacephalaeosi. At quidquid sit de difficultate hac, quae pro re nostra nullius est ponderis. Augustinum Epiphanii opus non *ab aliquo Graece sciente excerptum* (nempe, Latine redditum, ut putamus iis verbis insinuare velit *Phereponus*) sed adhuc Graece conservatum legisse constat ex Epist. 222. S. D. ad ipsum Quodvult. D. n. 2. ubi ita loquitur: *Scripsit etiam hinc Graece episcopus Cyprius Epiphanius &c. Vide ergo ne forte librum S. Epiphanii tibi mittere debeam, qui possit apud Carthaginem in Latinam linguam verti facilius, atque commodius, ut tu potius praestes nobis, quod quaeris a nobis*, Cui respondens Quodvult - Deus Epist. 223. n. 2. inquit. = Frustra etiam homini, qui Latina non didicit, Graeca „ facundia delegatur: quia non ego tantummodo consilium, sed etiam auxi„ lium postulavi. Quid autem venera„ tionem tuam de interpretum non so„ lum difficultate, sed etiam obscuri„ tate admoneam, cum ipse magis ac „ plene diiudices?

Et iam quidem pro Augustino confectum esset negotium. Adhuc vero quoniam opiniones etsi temere progenitae, longa tamen aetate, & plurium Eruditorum suffragiis stabilitae difficile admodum ab hominum mentibus convelluntur: in ipsam controversiam pressius ire placuit: aliquot Augustini locis oculis Lectorum obiectis, quibus ad sensum ostendatur S. Doctorem, nedum Graecam eruditionem utcunque delibasse, sed & Graece eruditos plures docere, emendare potuisse. Epist. ad Audacem episc. 261. (Alias, 140.) n. 5. seu sub finem: *Psalterium a S. Hieronymo translatum ex Hebraeo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum latinorum nonnullas mendositates ex graecis exemplaribus emendavimus*. Epist. ad Hieronymum 71. (Alias, 10.) cap. 4. n. 6. *Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex graeco interpretatus es: quia pene in omnibus nulla offensio est, cum Scripturam graecam contulerimus*. Lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 12. n. 18. „ Sicut quidam codices habent: *Acuti „ pedes eorum ad effundendum sangi„ guinem* (1): ὀξύς enim & acutum apud „ Graecos, & velocem significat. Ille „ ergo vidit sententiam, qui transtulit, „ *Veloces pedes eorum ad effundendum „ sanguinem*; ille autem alius ancipiti „ signo in aliam partem raptus erravit „ &c. non enim intelligendos, sed emen„ dandos tales codices potius praeci„ piendum est. Hinc est etiam illud, „ quoniam μόχος graece vitulus dici„ tur μοχεύματα quidam non intelle„ xerunt esse *plantationes*, & *vitulami„ na* interpretati sunt: qui error tam „ multos codices praeoccupavit, ut vix „ inveniatur aliter scriptum; & tamen „ &c.] In septem *Locutionum* libris quid

(1) Psal. 13. 3.

quid agit, nisi quinque Mosis, unius Iesu Nave, & alterius Iudicum magis reconditas locutiones meditari, & cum exemplaribus Graecis conferre? Lib. 4. Quaestionum in Numeros, q. 3. *Mirum est autem quomodo abusive alienigena* (Numer. 1. 51.) *dicitur, quod magis alterius generis hominem significat, idest* ἀλλογενής, *& non magis* ἀλλόφυλος, *quod significat alterius tribus hominem &c.* Et q. 4. *Quas* φυλακὰς *Graecus dixit, has nostri interpretes alii* custodias, *alii* excubias *interpretati sunt. Sed mirum nisi vigiliae melius dicuntur, quae solent in castris ternarum horarum observationem habere. Unde &c.* Vide integram q. & q. 1. Lib. 6. Quaestionum in Iosue, q. 12. = Nonnulli codices & „ Graeci, & Latini habent (Ios. 9. 3.) „ *Et accipientes saccos veteres super humeros suos*; alii vero, qui veraciores „ videntur, non habent, *super humeros*, „ sed *super asinos suos*. Similitudo enim „ verbi in Graeca lingua mendositatem „ facilem fecit, & ideo Latina quoque „ exemplaria variata sunt ὤμων quippe, „ & ὄνων non multum ab invicem dissonant, quorum prius humerorum „ nomen est, posterius asinorum &c.] Plurima in Epist. ad Paulinum episc. 149. (Alias, 59.) quae piget, & otiosum esset exscribere. Sat erit velut a longe insinuare; n. 4 *Sed quod alii codices habent, & verius habere perhibentur, quia diligentiora exemplaria, per accentus notam eiusdem verbi Graeci ambiguitatem Graeca scribendi more dissolvunt &c.* N. 5. = Iste autem sensus, quo ita ex„ponitur, quod scriptum est (Psal. 16. „ 14.) *Saturati sunt filiis &c.* Inspe„xi etiam codices Graecos, utrum da„tivus casus esset, quod dictum est, „ *filiis*, an genitivus, quo illa lingua „ utitur pro ablativo, & inveni geniti„vum: quod si ad verbum interpreta„retur, scriptum esset, Saturati sunt „ filiorum: sed recte interpres senten„tiam secutus est, Latino more dixit, „ *Saturati sunt filiis*] N. 6. = In quinto„decimo autem Psalmo, quo scriptum „ est, *Mirificavit*, vel, *mirificet omnes* „ *voluntates suas inter illos*, nihil pro„hibet intelligi, immo & convenientius „ videtur non, *inter illos*, sed, *in* „ *illis*. Sic enim Graeci codices habent. „ Saepe autem quod habet illa lingua, „ *in illis*, nostri interpretantur, *inter* „ *illos &c.*] N. 8. *Sane codices emendatiores, & electioris auctoritatis, non habent*, voluntates suas, *sed*, voluntates meas &c. N. 12. *Ecce enim sicut ea ipse posuisti*, Obsecro fieri obsecrationes, *non eodem verbo utrumque dixit Apostolus* (1. Tim. 2. 1.) *qui utique Graece illam scripsit epistolam, sed &c. Unde si &c. sed mirum si sententiam Graeci sermonis, vel consuetudinis obtinebimus.* N. 13. *Orationes vero, quas Graecus habet &c. distinguere a precibus, vel precationibus omnino difficile est. Quod vero quidam codices non habent*, orationes, *sed*, adorationes, *quia non dictum est in Graeco &c. sed &c. non arbitror scienter interpretatum &c.* N. 16. = Ad „ quem intellectum etiam verbi Graeci „ origo nos adiuvat. Nam eam quam „ dicunt εὐχὴν, raro ita Scriptura po„nit, ut intelligatur, *oratio*, sed ple„rumque & multo usitatius votum ap„pellat εὐχὴν &c. Unde hanc verbi „ originem, sicut superius dixi, non„nulli minus erudite intuentes &c. Ideo „ in huius sanctificationis praeparatione, „ existimo Apostolum iussisse proprie &c. „ vel ut nonnulli minus perite interpre„tati sunt &c.] Epist. ad Hesychium Salonit episc. 197. (Alias, 78.) n. 2. „ Nam cum hinc Dominus interrogatus „ esset a Discipulis suis: (Act. 1. 7.) „ *Nemo*, inquit, *potest cognoscere tem*„*pora, quae Pater posuit in sua pote*„*state*. Non enim dixit, diem vel ho„ram, sed *tempora*, quae in brevi „ spatio non solent dici, sicut dies vel „ hora, maxime si Graecum intueamur „ eloquium &c. quamvis Latine satis „ exprimi non potuerit. Ibi enim Grae„ce legitur &c. Nostri autem utrumque „ hoc verbum tempora appellant, sive „ &c. sive &c. cum habeant haec duo „ inter se non negligendam differentiam „ &c.] Epist. ad Hieronymum 167. [Alias, 29.] c. 3. n. 11. *Absit ergo ut dicamus tot, ac tantos fideles, & pios homines Dei non habere pietatem, quam Graeci vel* εὐσέβειαν, *vel expressius, & plenius* θεοσέβειαν *vocant.* Lib. 10. de Civit. Dei, cap. 1. n. 2. *Hic est enim divinitati, vel si expressius dicendum est, deitati debitus cultus, propter quem uno verbo significandum, quoniam mihi satis idoneum non occurrit Latinum, Graeco ubi necesse est insinuo quid velim dicere -* Λατρείαν *quippe &c.* Vide etiam quae sequuntur & ibi, & n. 3. Lib. 2. contra Gaudentium Donatistam episc. cap. 2. n. 2. = Hinc enim & „ Graeco vocabulo Catholica nominatur. „ Quod enim Graece ὅλον dicitur Latine „ totum, vel universum interpretatur. „ Per totum ergo, sive secundum to„tum est καθ' ὅλον, unde Catholica

„ nun-

„ nuncupatur. Si hoc nosti, quare te
„ nosse dissimulas? Si autem ignoras,
„ quare non prius quam loqueris, quod
„ nescis, eos qui norunt interrogas?
„ Quod si &c.] In Psal. 67. n. 19.
„ Quaeri etiam potest, cur non sit di-
„ ctum, si dormiatis in cleris, sed *inter*
„ *medios cleros*; quid sit hoc, *inter me-*
„ *dios cleros*. Quod quidem si expres-
„ sius transferretur ex Graeco, inter
„ medium clerorum diceretur, quod in
„ nullo interpretum legi &c.] & n.
24. ad v. 18. = Ita sit etiam quod sequi-
„ tur: *Currus Dei decem millium mul-*
„ *tiplex*: vel *denum millium multiplex*:
„ vel *decies millies multiplex*. Unum
„ verbum enim Graecum sicut quisque
„ potuit Latinorum interpretum transtu-
„ lit, quod ibi dictum est &c. Latine
„ autem satis exprimi non potuit, quo-
„ niam &c.] In Psal. 70. Serm. 2. ad
„ v. 18. *Et usque in senectam, & se-*
„ *nium*: n. 4. = Duo ista nomina se-
„ nectutis sunt, & discernuntur a Grae-
„ cis, Gravitas enim post iuventutem
„ aliud nomen habet apud Graecos, &
„ post gravitatem veniens ultima aetas
„ aliud nomen habet: nam *πρεσβύτης* di
„ citur gravis, & *γέρων* senex. Quia
„ vero in Latina lingua duorum istorum
„ nominum distinctio deficit, de sene-
„ ctute ambo sunt posita, senecta, &
„ senium.] In Psal. 77. ad v. 69. n.
42. = Quod vero sequitur, *In terra*,
„ *quam fundavit in aeternum*: quod ha-
„ bent Graeci codices *εἰς τὸν αἰῶνα*,
„ utrum *in aeternum*, an *in saeculum*
„ dicatur a nobis, in Latinorum inter-
„ pretum potestate est: quoniam utrum-
„ que significat &c.] In Psal. 118.
Serm. 11. n. 6. = Tali verbo Graeco
„ hic appellat, a quo possit intelligi ge-
„ neralis avaritia, qua plus appetit quis-
„ que quam sat est *πλέον* enim Latine
„ plus est: *ἕξις* habitus est, ab eo quod
„ est habere: Ergo a plus habendo ap-
„ pellata est *πλεονεξία*, quam Latini in-
„ terpretes in hoc loco nonnulli in-
„ terpretati sunt *emolumentum*, quidam
„ vero *utilitatem*; sed melius qui *ava-*
„ *ritiam*. Dicit autem Apostolus, *Radix*
„ *enim omnium malorum avaritia est* (1).
„ Sed in Graeco &c.] In eumdem Psal.
Serm. 15. n. 2. = Et nimirum de hac
„ spe magis iste Psalmus intelligendus
„ est dicere: *Haec me consolata est in*
„ *humilitate mea; quoniam verbum tuum*
„ *vivificavit me*. Quod expressius inter-
„ pretati sunt, qui non *verbum*, sed
„ *eloquium* posuerunt. Graecus enim
„ *λόγιον* habet, quod est *eloquium*: non
„ *λόγος*, quod est verbum.] N. 5.
„ *Memor fui iudiciorum tuorum a saecu-*
„ *lo, Domine, & consolatus sum*: vel
„ sicut alii codices habent, *& exhorta-*
„ *tus sum*, idest exhortationem accepi.
„ Utrumque enim potuit interpretari de
„ verbo Graeco, quo est *παρεκλήθην*.]
N. 8. = Has ergo iustitias, quibus iu-
„ stificantur gratis per gratiam Dei,
„ qui per seipsos iusti esse non possunt,
„ melius alii interpretati sunt *iustifica-*
„ *tiones*; quia revera non habet Grae-
„ cus &c.] Serm. 23. n. 7. ad v. 111.
„ Nonnulli uno verbo volentes dicere,
„ quod uno verbo in Graeco positum
„ est, *Hereditavi* interpretati sunt. Quod
„ etsi Latinum esse posset, magis signi-
„ ficaret eum, qui dedit hereditatem,
„ quam eum qui accepit &c. Melius
„ ergo duobus verbis insinuatur inte-
„ ger sensus &c.] Serm. 24. n. 6 ad
v. 118. = *Sprevisti omnes*: vel quod
„ de Graeco diligentius videtur expres-
„ sum: *Ad nihilum deduxisti omnes &c.*]
Serm. 25. n. 1. ad v. 119. = Quaerimus
„ quomodo intelligendum sit quod in
„ isto Psalmo magno dictum est, *Prae-*
„ *varicatores*, vel potius, *praevaricantes*:
„ Graecus enim &c.] In Psal. 123. n. 8.
„ Primo quid est, *Forsitan pertransiit*
„ *anima nostra*? Quomodo potuerunt
„ enim, Latini expresserunt, quod Grae-
„ ci dicunt, *ἄρα*: quia dubitantis ver-
„ bum est, expressum est quidem dubi-
„ tationis verbo, quod est *fortasse*: sed
„ non omnino hoc est. Possumus illud
„ verbo dicere minus quidem Latine con-
„ iuncto, sed apto ad intelligentias ve-
„ stras. Quod Punici dicunt, *iar* non
„ lignum, sed quando dubitant; hoc
„ Graeci, *ἄρα*: hoc Latini possunt vel
„ solent dicere, Putas, cum ita loquun-
„ tur; Putas, evasi hoc? &c.] Lib. 1.
contra Iulianum Pelag. cap. 5. n. 18.
„ Sed audi quod ad rem praesentem
„ spectat, quid de peccato primi homi-
„ nis ad nos etiam pertinente dicat iste
„ sanctus sine ulla ambiguitate Basilius.
„ Quod etsi reperi interpretatum, tamen
„ propter diligentiorem veri fidem,
„ verbum e verbo malui transferre de
„ Graeco. In sermone de ieiunio, *Iei-*
„ *nium*, inquit &c.] & exscribit duo-
decim versus. N. 22. sub finem: *Ego*
ipsa verba Graeca, quae a Ioanne dicta
sunt

(1) Tim. 6. 10.

sunt ponam &c. quod est Latine &c. transfert nempe longum versum. Cap. 6. n. 26. *Verba quippe eius non interpretata sic leguntur in Graeco &c. Quae verbum e verbo interpretata, sic se habent &c.* sunt autem quatuor versus. Denique ut plura omittamus: vide etiam, si vacat, in Psal. 118. Serm. 18. n. 4. Serm. 26. n. 2. Serm. 29. n. 3., & 9. Serm. 32. n. 7. In Psal. 78. ad v. 13. n. 17. Lib. 1. de Sermone Domini in monte, cap. 17. n. 5. circa med. & lib. 1. contra Cresconium Grammaticum, cap. 14. n. 17. Sed & Augustino iuveni Graeca lingua familiaris fuit: quod insinuat vel modus ille loquendi lib. 2. de Ordine (scripsit enim id operis sub finem anni 386.) cap. 12. n. 35. in fine: *Quibus duobus repertis, nata est illa librariorum, & calculonum professio, velut quaedam grammaticae infantia, quam Varro litterationem vocat: Graece autem quomodo appelletur, non satis in praesentia recolo*. Tam pauca autem dedi ex plurimis quae in Augustini scriptis occurrunt Graecae eruditionis argumenta, ut praefari possem S. Gregorii Nazianz. verbis Orat. 11. in laudem sororis suae Gorgoniae, n. 11. seu circa med. *Ego vero si ab his sororem laudem, perinde faciam, ut si, ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem relictis &c.*

Omisso *Pherepono*, qui si in vivis esset, his tam manifestis pro Graeca Augustini eruditione monumentis adtentis, non quidem prorsus desponderet animo, sed ad angulum collectus, & levi pudore subfusus, hisce verbis se solaretur: Quid ergo? *Si dixero mendacium, solens meo more fecero*. Plautus in *Amphitruo*, Act. 1. sc. 1. v. 44. *Pherepono* inquam omisso: Quum haec ita se habeant: sciscitabitur quispiam: Quidnam igitur enim Scriptorum rumorem in Augustinum excitavit? Dicam quod sentio: Nonnisi summa, &, si fas sit ita loqui, nimia Augustini modestia: qua ipse non semel Graeca se eruditione leviter admodum tinctum adseruit. Lib. enim 3. de Trinit. n. 1. seu in Prooem. [Quod si ea quae „ legimus de his rebus, sufficienter edi„ ta in Latino sermone aut non sunt, „ aut non inveniuntur, aut certe diffi„ cile a nobis inveniri queunt, Graecae „ autem linguae non sit nobis tantus „ habitus, ut talium rerum libris legen„ dis, & intelligendis ullo modo repe„ riamur idonei &c.] Et fortius lib. 2. contra Petilianum, cap. 38. n. 91. *Et ego quidem Graecae linguae perparum adsequutus sum, & prope nihil*. Verum haec contra Graecam Augustini eruditionem tot momentis, & factis deprehensam minimi ponderis esse debuerant apud sagaces constantesque Lectores; Viro enim eximiae modestiae, qui ingenti volumine edito, ubique se v. gr. Theologum prodidit, haud ita simpliciter credendum est, si interim dicat se in theologica re parum versatum. Insuper quod Lector alta mente teneat vehementer exopto, hocce monitum est. Hominum gravissimorum, qui rerum secretiores difficultates quo profundius meditantur, eo etiam amplius exhorrescunt, proprium esse ad quaelibet subtimide ingredi: ibi se censere mediocres, ubi sunt magni: ubi vero mediocres, ibi velut tirones, & vix non ut prorsus hospites. Notum est quali sibi videretur in re philosophica Pythagoras, antiquitatis oraculum: qualis sibi in re medica Hyppocrates, citra controversiam Medicorum omnium princeps: qualis denique sibi in re theologica Augustinus, quem in eadem facultate primas tenere totus orbis profitetur. Ex opposito levis mercurii homines vix summis labiis Theologiae v. g. primordia delibant, & iam Theologi sunt consummati; vix Graecae linguae duas voces callent: & mox Graecae eruditionis supellectilem spondent. Vide quid dicat de suis Hebraicis studiis Hieronymus, vir ubique, at maxime in professione linguarum summus. *Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis: quoties desperaverim, quotiesque cessaverim, & contentione discendi rursus inceperim, testis est conscientia, tam mea qui passus sum, quam eorum, qui mecum duxerunt vitam*. Epist. 4. ad Rusticum Monachum circa med. Quis talia de Hieronymo credidisset? quum videamus mediocris ingenii cincinnatos adolescentes magna praefidentia ad talia studia ingredi, & post admodum festivum, ac tolerabilem duorum, vel trium annorum laborem de Hebraicae linguae arcanis elato supercilio ex cathedra dicere. Hocce praeiacto monito, cui ratio, & experientia suffragantur; mirum, ut confido, videbitur nemini, quod Augustinus insignis modestiae, & altissimae meditationis homo leviter in Graeca lingua se versatum saepe dixerit; quia scilicet non erat versatissimus, ut v. g. in Latina. Ceterum laudato loco libri 3. de Trinit. fere per hypothesim loquitur. 2. Cum popularibus suis Graecae linguae inscii, quos animare gestit, infirmatur. 3. Agitque de Trinitatis arcanis, quo-

quorum plura altissima adeo exacte exprimi postulant, totque subtilissimas etiam vocum quaestiones excitant, ut summos quoque Graecos non raro in varias opiniones distraxerint. De quibus item arcanis Theologi consummatissimi (ut quasi nolens fatetur etiam *Pherreponus* Animadvers. in lib. de Trinit.) nec congenita lingua tuto & expedite ubique loquuntur. Petilianum vero impugnans, & vincens Augustinus, prudenter modestia usus est: iactaverat enim ille Graecam eruditionem n. 90. *Si vos tenere Catholicam dicitis, catholicos illud est, quod Graece dicitur unicum, sive totum &c.* At vero modestus, & sagax Doctor evitata iactantia, mox quod habebat prodidit, ostendit reapse etiam Graece se illo doctiorem: *Ego quidem Graecae linguae perparum &c. Non tamen impudenter dico me nosse ὅλον, non esse unum, sed totum, & καθ' ὅλον, secundum totum; unde Catholica nomen accepit, dicente ipso Domino &c.* Et en quis esset Augustinus, de quo *Pherreponus: Sine ulla Graecae linguae cognitione &c.*

XVI. *Presbyter, & Episcopus contra Canones &c.* = Confundis, iungisque in unam eamdemque rem materiam, & formam: demissimus scilicet nebulo nebulose ubique disputas. Ostende cur Presbyter contra Nicaenos canones ordinatus sit. Episcopum tamen antequo adhuc superstite ordinari octavo Nicaeni concilii canone vetitum non inficiamur. Sed audi Possidium cap. 8. Vitae S. D. = Unde amplius „ formidans idem venerabilis senex (*Valerius*) & sciens se corpore, & aetate infirmissimum, egit secretis litteris „ apud primatem (1) episcoporum Carthaginensem, allegans imbecillitatem „ corporis sui, aetatisque gravitatem, „ & obsecrans, ut Hipponensi Ecclesiae „ ordinaretur episcopus, quo suae cathedrae non tam succederet, sed con„ sacerdos accederet Augustinus. Et „ quae optavit, & rogavit satagens, „ rescripto impetravit. Et postea (2) „ petito ad visitandum, & adveniente „ ad Ecclesiam Hypponensem tunc Pri„ mate Numidiae Megalio Calamensi e„ piscopo, & Valerius antistes episcopis, „ qui forte tunc aderant; & clericis „ omnibus Hipponensibus, & universae „ plebi inopinatam cunctis suam insinuat „ tunc voluntatem: omnibusque audien„ tibus gratulantibus, atque id fieri, „ perficique ingenti desiderio clamanti„ bus, episcopatum suscipere contra „ morem Ecclesiae suo vivente episcopo „ presbyter recusabat. Dumque illi fie„ ri solere ab omnibus suaderetur, at„ que id ignaro transmarinis, & Africa„ nis Ecclesiae exemplis probaretur, „ compulsus, atque coactus succubuit, „ & (3) episcopatus curam, & maioris „ loci ordinationem suscepit. Quod in „ se postea fieri non debuisse, ut vivo „ suo episcopo ordinaretur, & dixit, „ & scripsit, propter concilii univer„ salis vetitum, quod iam ordinatus di„ dicit: nec quod sibi factum esse do„ luit, aliis fieri voluit. Unde etiam „ fategit, ut conciliis (4) constitueretur „ episcoporum ab ordinatoribus deberi „ ordinandis, vel ordinatis omnium sta„ tuta sacerdotum in notitiam esse de„ ferenda.] Audi & Paulinum, qui Epist. 32. (Alias, 36.) hac novitate nihil offensus, Romaniano n. 2. de ea gratulatur. = Non autem tantum hoc scri„ bimus gratulandum, quod episcopa„ tum Augustinus acceperit, sed quod „ hanc Dei curam meruerint Africanae „ ecclesiae, ut verba caelestia Au„ gustini ore perceperint; qui ad „ maiorem Dominici muneris gratiam „ novo more provectus, ita consecratus „ est, ut non succederet in cathedra „ episcopo, sed accederet &c.] Sed adtende nunc & ipsum Augustinum, qui Epist. 31. (Alias, 34.) scripta exeunte anno 396. n. 4 *Quod quidem quia tanta eius* (Valerii) *caritate, tantoque populi studio Dominum id velle credidi, nonnullis iam exemplis praecedentibus quibus mihi omnis excusatio claudebatur, vehementer timui excusare.* Et Epist. 213. (Alias, 110.) seu in Ecclesiasticis Gestis, confectis die 26. Septembr. an. 426. cum Eraclium in suum successorem postularet, n. 4. = Cumque reticere„ tur: Augustinus episcopus dixit: Scio „ quod scitis & vos, sed nolo de illo „ fieri, quod de me factum est. Quid „ autem factum sit, multi scitis: illi „ soli nesciunt, qui tunc aut nondum „ nati erant, aut nondum habebant ae„ tatem sciendi. Adhuc in corpore po„ sito beatae memoriae patre, & episco„ po meo sene Valerio, episcopus or„ dinatus sum, & sedi cum illo: quod

Cccce „ con-

(1) MSS. duo: *primatem episcoporum.*

(2) Sic MSS. Edit. vero. *Post quam petitionem ad visitandum advenientem.*

(3) Veteres codices praetereunt, *& episcopatus curam.*

(4) In Concil. Carthag. 3. an. 397. c. 8.

„ concilio Nicaeno prohibitum fuisse nesciebam: nec ipse sciebat. Quod ergo reprehensum est in me, nolo reprehendi in filio meo.] Mirum est autem tantae curae esse Nicaenos canones *Ioanni Pherepono*, cui tota Ecclesia ab Apostolorum aetate decepta est, & infamis!

XVII. *Quod non intelligebat*. = Quid loqueris, quid effutis? Etsi Augustinus Hebraicam, Graecamque linguam prorsus ignorasset, quid inde? An non erat tum temporis, ut paullo ante dixisti, in Latinam linguam Scriptura conversa? An tu Italicum volumen legens in Latinum conversum legeres quod non intelligis? Nemo igitur, qui Hebraicam, Graecamque linguam ignorat de Scripturae oraculis disputare potest? Quot exstitere ex Doctoribus Latinis, qui neutram: quot ex Graecis qui Hebraicam nescivere? Omnes illi interpretari adgressi sunt, quod non intelligebant? omnes illi Numinis iram provocavere? omnes illi tua ferula vapulabunt? Quamobrem profitemur Orientalium linguarum cognitionem S. Scripturae interpretibus proficuam admodum esse, & nonnunquam etiam necessariam; id enim & ipse Augustinus monuit, & quidem fuse lib. 2. de Doctrina Christ. cap. 11. At necessariam ubique constanter negamus; alias quid proderunt nobis tot versiones? Audi Melchiorem Can. episc. Canariensem lib. 2. de Locis Theologici, cap. 14. in fine, ad ultimum argum. ita differentem. „ Quod si Latinorum ad Graeca Hebraicaque collatio a nobis negligeretur, „ exemplo D. Ambrosii tueri nos utcunque possemus. Qui cum Graece sciret, & commentarios in sacras literas ederet, saepe tamen non est dignatus Graeca consulere, etiam ubi diversitatem aliquam lectionis esse constabat. Videre „ hoc est in commentariis super caput duodecimum epistolae ad Romanos.] At consule, si vacat, eumdem praestantissimum Theologum cap. 12. 13. 14. & 15. Et si omnis disputatio texenda est de sensu grammaticali, vel historico; abiiciendi erunt allegoricus, tropologicus, vel moralis, & anagogicus. Nunquam scilicet Ecclesiae doctor mores ad Scripturae normam instituet, vel reformabit; nunquam Vetusti, & Novi foederis paginas iunget; nunquam Orthodoxa dogmata stabiliet, impia falsa propulsabit. Noluit te Deus grammaticali Scripturae sensui emori, sed eo deprehenso, ad altiores adtolli. Quia vero *Phereponus*, alias, *Ioannes Clericus* ad summum paululum grammaticus, nihil autem theologus: extra grammaticalem sensum excurrere non valuit; Quam ignorantiam licet prudentiae colore pictam prodere coactus est in Praefat. tom. 27. Bibliothecae antiquae & novae, ubi. = *Nihil in illis legetur* (in suis commentariis ad S. Scripturam, quos parabat(1)) *quod sapiat controversias Theologicas inter Christianos adhuc vigentes. Eiusmodi tractationes aptiores sunt ad rixas alendas, in probrum Christiani orbis cessuras, quam ad inveniendam, & hominibus persuadendam veritatem &c.* Et Amicus eius in Praefat. ad tom. in quo, Expositio in Iob, Psalm. Proverb. Salm. &c. *In Cantico canticorum de sensu grammatico se unice fuisse sollicitum lubens profitetur Interpres noster &c.* si autem (ut obiter dicamus) in Canticis canticorum tantum sensui prorsus grammaticali haeseris, quid lucratus fueris? Ex opposito Augustinus summus Theologorum non tam grammaticalem, quam theologicum sensum in Divinis eloquiis discussit. Ceterum, non adeo linguarum cognitioni deferendum esse, praeter rationem, ipsa quoque experientia suadet; Plures enim videmus Orientalium linguarum peritissimos, simul & in re theologica admodum infelices, & rudes. Certe Victorinum Graecae linguae peritum innuit Augustinus lib. 8. harum Conf. c. 2. n. 1. cuius tamen in S. Scripturam elucubrationes contemnit, ac deridet *Perreponus*. Et etiam num (ut conicio) Religiosus vivit mihi adolescenti vix non domesticus, duodecim linguarum doctor, quem si dices in S. Scientia ad mediocritatem adcessisse, apud aequos rerum aestimatores non eris lividus, sed liberalis.

XVIII. *Ex maligni homines &c.* = Si autem omnes te fallunt, si totus orbis tibi mentitur: si de omni argumentorum genere stabilitis, si de meridiana luce dubitas; quis tecum disputabit? quid inquam superest, nisi ut tanquam phreneticus vel soneris elleboro, vel ferreis virgis, & compedibus refreneris? Iam vero quam belle in caput tuum mentiris! Si enim fictos illos Augustini hostes malignos appellas: annon & iudicio tuo iure meritissimo te bis malignum appellabimus, qui male digestas calumnias illas primus fabricasti, & alieno parenti suppo-

(1) Sub finem an. 1726.

posuisti? Tu ne gravis, constantisque iudicii Aristarchus ille, qui in Praefat. ad istas calumnias post med. in Augustini amicos velut in maximis praeiudiciis deceptos debaccaris? *Postquam omnia dixerint, quae superstitiosa quaedam reverentia eis suggesserit erga Scriptorem, quem forte nunquam attente legerunt, & semper cum maximo praeiudicio &c.* Nos ex praeiudiciis cum honestis viris omnibus Augustinum veneramur: tu contra totius orbis placita sine praeiudiciis Augustino crimina impingis, quae tuo etiam iudicio nonnisi a malignis effingi possunt? Tu ne, qui in eadem Praefat. paullo post professus es, omnia haec ad publicum te bonum scribere, & agere quod visum est optimum? = Verum audire mihi videor homines nonnullos clamitan-
„ tes quae a me dicta sunt variis in lo-
„ cis, ea apta esse ad corrumpendum
„ potius, quam ad excolendum indi-
„ cium. Quibus respondeo, me, si in
„ illorum sententia fuissem, ea omissu-
„ rum fuisse; sed cum aliter senserim,
„ non potuisse committere, ut ea, quae
„ mihi optima dicta videbantur, prae-
„ termitterem &c. Necesse est profecto
„ unumquemque id facere, quod opti-
„ mum factu ei videtur.] Calumniae nonnisi a malignis hominibus excogitandae tibi visae sunt bonum publicum promovere, & dicendae etiam optimae? Tu ne homo ille simplex, & ingenuus, qui in his Animadversionibus se Veritati patronum exhibuit: cui etiam hac ratione, ceteris non deficientibus, aeternae coronae a Numine debeantur? *Sed sciant si alii metu quod sentiunt proloqui non audeant, me vivo, non defuturum Veritati patronum: uti nec mortuo deerit a Deo optimo maximo, eiusque Filio Iesu-Christo praemium, si modo convenienter Veritati Evangelicae vixero &c.* In fine Praefat. Qui malignorum chorum ducis Veritatis patronus est, & rem agit aeterno praemio dignam? Iam & Deum infamas, quasi malignis Caelum spoponderit. Cum tamen concinat David. Psal. 5. 6. *Neque habitabit iuxta te malignus.* Et Psal. 36. 9. *Quoniam qui malignantur, exterminabuntur.* Sed iam exterminatus es: atque iuxta diabolum habitas.

XIX. *Humiles scilicet, & mundi contemtores &c.* = Videris potissimum in collegium Apostolicum blasphemare! Vix enim est qui Apostolis fuerit abiectior; nec certe designari possunt, qui nobiliori ac ipsi inde in Ecclesia maiestate effulserint. Sed vis forte uno gladii rotatu Romanorum Pontificum, omnium Episcoporum, Monachorum, totiusque Ecclesiastici ordinis personas ferire; Helvidio longe audacior, de quo S. Hieronymus lib. vel Epist. contra eumdem paulo post init. *Loquacitatem facundiam existimat: & maledicere omnibus, bonae conscientiae signum arbitratur &c. & quasi de sublimi loco in totum orbem ferre sententiam &c.* Nec enim ulli Ecclesiae vel coetui, vel aetati soles parcere: tum si religionem, tum si pietatem spectes; sic in Praefat. sub finem: *Ita ut magistros omnes quasi adiutores ad eam rem* (ad Dei lumina adtendenda) *non quasi dominos iudiciorum meorum habuerim.* Vide etiam ad cap. 18. lib. de Utilitate cred. pag. 598. Ad lib. 10. Conf. cap. 3. pag. 375. col. 2. *Sed praestat &c. Si modo meminerimus in Evangelio, eiusque auctore Christo quaerendam esse vivendi normam, non in hominibus &c.* In lib. 16. contra Faustum Manich. cap. 22. pag. 599. col. 1. *Scio Athanasium, & alios Patres Graecos, at Latinos similiter hunc locum exposuisse; sed si multo plures proferrentur &c. cum constet propemodum omnes imperitos Criticae Sacrae, & infelices Scripturae Interpretes fuisse &c.* In Vitam Augustini a Possidio scriptam, pag. 612. *Sic ipse* (Possidius) *& alii bono animo, ut putabant, scripserunt vitas superiorum Episcoporum &c. sed afflati sane a Deo non fuerunt, ut fere dissimularent vitia, & delicta eorum, quorum vitas scribebant, virtutesque ac dotes modicas praeter omnem modum extollerent; & veniis indigentia quasi miranda describerent.* Quo etiam forte spectat illud in lib. 33. contra Faustum, cap. 16. pag. 599. col. 2. *In iis etiam* (Apostolicis scriptis) *divina quaedam simplicitas, ac sinceritas nitet, quae cum frequentium saeculorum figmentis, ac pigmentis minime confertis &c.* Videris Maumetis discipulus, qui Christum quidem vel in speciem admodum veneratus est, at sequutos inde homines eius pietatem doctrinamve corrupisse blasphemavit. Licet quod de *Ioanne Clerico* plurimis eius blasphemiis & in hoc, & in aliis scriptis sparsis adtentis, iam diu suspicatus sum: illud ipsum est, quod is suspicatus est de Manichaeis Animadvers. in cap. 6. lib. 33. contra Faustum, pag. 599. col. 1. ubi: *Suspicor sane homines, si ausi fuissent, reiecturos fuisse omnem Scripturam, tam Novi, quam Veteris Testamenti; sed quia numero Christianorum censeri volebant, in absurdas coniecturas esse delapsos.*

Ceterum ut ad tua verba Pherepo-

ne redeamus: Omnes, sed forte maxime Monachos intueris; at nihil nos terres: Qui mundum amant, contemptum, quem professi sunt violant; at nihil inde contra Monachos: Sicut nihil contra Salvatoris legem ex eo quod tu, qui Christiani speciem praeseferre ambis, tam foede, & libere eam corrumpas; immo nec honestatem illam sequaris, quam paullo humaniores Ethnici professi sunt,

XX. *Ut non sum credulus eiusmodi &c.* = Deliras: dum iis, quae tu ipse primus orbi praedicas, minime credis! Si tu tibimetipsi non credis, quis tibi credet? Deliras: dum tibi blandiris ridicula haec tua argumenta ab invidia deducta nonnisi a cucurbitis lectum iri! Quanta vafritie, quot dolis, quot mendaciis Augustini lucidissimam famam urges! Quasi tibi Vates fuerit Plautus, & te maxime inspexerit, quum in *Amphitruo*, ex Comoed. 20. prima, Act. 2. sc. 1. v. 43. 44. 46. 47. & 48. cecinit:

> *Ea nunc meditabor, quomodo illi dicam &c.*
> *Si dixero mendacium, solens meo more fecero*
> . . . .
> . . . . *Tamen simulabo* . . . .
> *Sed quo modo, & verbis, quibus me deceat fabulari*
> *Prius ipse mecum etiam volo hic meditari: sic hoc proloquar.*

Et vers. 114. *Itaque me malum esse oportet, callidum, astutum admodum.* Perge nunc, & te *Phereponum* voca, scilicet, laboris patientem, seu, laboriosum; & quoniam asinus asinum fricat; ora eiusdem furfuris hominem tuum amicum, ut te adhuc viventem litteris mortuum ploret: & praedicet magnum verbo, & facto (1) *Phereponum: Vivit equidem; sed ita vivit, ut nullum amplius laborem scribendi, aut meditandi ferre queat; qui hactenus per totum vitae, pro modo rerum humanarum pro nequaquam brevis dicendae curriculum, Pherreponus vere fuerat, & talem se profiteri semper bona fide potuit.* Quomodo enim non laboris patiens qui tot inter mendacia, & blasphemias haud dedignatus est pueris phaleras vendere, atque histrionem agere?

XXI. *Libenter lecturum fuisse.* = Non ergo tot foedis criminationibus prorsus incredulus es, si profiteris vindicias te libenter lecturum: ego quidem non adeo libenter dissertationem legerem qua statueretur Platonem muliercula doctorem esse. En tamen vindicias habes, & tales, quas prudens, & non multo abundans otio nimias forte aestimaturus sit; & certissime supra quod impiae tuae quisquiliae nulli momento innixae postularent. Sat fuisset ad eas repellendas, profligandas vetustissimum illud reponere: *Nemo gratis praesumitur malus*, & alterum Benven. in Iambico: & Reg. iur. n. 56. *Benigniora in dubiis semper praeferas*. Quod apud Iuristas Catholicos, Haereticos, & etiam paganos diversis phrasibus eodem sensu millies habetur; & tu ipse nimis exploratum existimasti in c. 10. lib. de Utilitate credendi, pag. 596 col. 2. post med. ubi dixisti: *Tertio, nemo nescit, omnes bonos esse habendos, dum malos esse non constat.* Qua optima regula tu pessime, & impie usus in *Quaestionibus Hieronymianis* (quibus Hieronymi pietatem, doctrinamque pari & etiam maiori ac Augustini livore lacerare conatus es; & quidem aperta fronte, scilicet tuo nomine expresso) q. 8. n. 4. recitata in 2. libros Hieronymi (hominis sanctitate, & doctrina praestantissimi) adversus Iovinianum *Erasmi* Praefatione ab illis primis verbis: *Iovinianus ex Monacho Clericus &c.* usque ad alia, *Sed liberior &c.* subsumis „ Horum insimulabat Hie- „ ronymus Iovinianum, quae an sint hae- „ reses nunc non quaeram; quod mini- „ me existimo, quidquid Asceta Bethle- „ miticus declamet. Si extarent Com- „ mentarii Ioviniani, forte ex iis in- „ telligere liceret, perperam illi tribu- „ tos errores &c. At certe nihil vide- „ tur exprobrare potuisse homini prae- „ ter id, quod ei obiecit Hieronymus „ acerrimus adversarius, nec modum ul- „ lum in accusando servare solitus; cum „ praesertim eius sententia (*hic magis* „ *vigila*) una cum bono viro (nam bo- „ num vocamus, quem malum fuisse „ non constat) interierit: nec defenso- „ rem ullum eo tempore nactus sit] Similiter contra Hieronymum pro Vigilantio blasphemas in *Argumento Theologico ab inviaia deducto*.

Vide *Clerice* quid dicas! vide ut delires! Tu qui ne quisquam gratis malus praesumeretur, Iovinianum, & Vigilantium homines integro orbi malos, bonos appellasti: Augustinum, Hieronymumque mille

(1) Paullo post initium Praefat. ad tom. in quo Exposilo in Iob, Psal. Proverb. &c.

le argumentis, & omnium testimonio optimos, atque sapientissimos, pessimos nullius eruditionis homunciones ostendere conatus es!

Nunc vero a *Phereponi* gerris atque blasphemiis expediti: tandem aliquando ad Augustini nostri verba redeamus.

(*b*) *Quamvis aliis vel non placeant &c.* Lectionem hanc non tam amore, quam codicum auctoritate coacti praetulimus; eam quippe habent Benedictini cum potioribus ex suis MSS. nec non MS. S. Mar. Fes. & Ricard. Licet Vet. Er. Lov. Som. absque negatione, *vel placeant*. Equidem si rem sermonis spectes, utraque lectio congrua est.

Ex hoc autem loco duplex monitum confici potest. Primum in eos, qui ita in proprio decepto spiritu sibi blandiuntur: ut opposita Theologorum documenta illum improbantia obstinate contemnant. Alterum in illos, qui affectatae religionis gratia, a qua humana complacentia divelli interim nolunt, humanae societati fastidio, vel damno sunt. Forte Augustinus illud Petri ep. 2. c. 2. v. 10. *Audaces sibi placentes* intuebatur; quo etiam spectat alterum Pauli Rom. 15. v. 1. *Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere*. Inquit autem S. D. in Psal. 122. ad prima verba, *Ad te levavi oculos meos &c.* = Sed ut non superbiat „ (*qui proficit*) quid debet facere? „ Levet oculos suos ad illum, qui ha„ bitat in Caelo, non se adtendat. Omnis „ enim superbus se adtendit, & magnus „ sibi videtur, qui sibi placet.] Recole dicta lib. 2. cap. 1. F.

Hoc textu adsumto, Iansenius sic loquitur t. 2. lib. 4. de Statu naturae lapsae, cap. 11. pag. 248. col. 2. = Et „ quia difficillimum, rarissimumque est, „ ut qui sibi virtutis decus appetendo, „ aut possidendo placet, non etiam per „ illam aliis placere, hoc est ab iis amari, „ laudari, glorificari velit: Hinc est „ quod rectissime Augustinus generatim „ de Romanorum virtutibus docuit, eas „ fuisse laudis, honoris, gloriaeque hu„ manae intentione vitiatas: quem vel „ ab aliis hominibus venati sunt, vel „ certe a seipsis (nam & ipsi utique ho„ mines sunt) quibus virtute sua place„ re voluerunt.] Haec quidem, ut inquiunt, de facto. Ceterum absit ut doceamus, nec Augustinus unquam docuit, id ex iure petendum esse; videlicet omnis Pagani virtutes quaslibet proprie, &, ut Schola diceret, specifice vitiatas habendas; seu omnes Pagani actiones esse peccata.

(*c*) *Aut etiam sicut ex tua gratia, non tamen &c.* = Ita legunt BB. qui inquiunt in imo margine. = Editi ple„ rique locum huncce ita interpolatum „ habent: *aut etiam sicut ex tua gratia*, „ *sed non sua merita, non tamen &c.* re„ movimus verba isthaec, *sed non sua me*„ *rita*, quia iis carent MSS.] Wangn. habet, *sed non secundum sua merita*. Nedum MSS. auctoritate, quibus suffragatur MS. Ricar. sed & ratione spectata merito ea verba sublata sunt; ne bis idem dicatur: Quod enim sonat, *ex tua gratia*: hoc etiam, *non secundum sua merita*.

Iuvat autem hic Iansenium audire, qui tom. 2. lib. 2. de Statu naturae lapsae, cap. 8. in fine, postquam egisset de tribus concupiscentiis, Carnis, Oculorum, & Superbiae vitae, ex quibus omnia flagitia, subsumit. = Quod si cui „ forte movetur scrupulus, sub quo „ libidinum istarum trium genere libido „ possidendi collocanda sit; is sciat libi„ dinem possidendi nunquam esse pri„ mam, sed ex alia quapiam istarum „ trium vel duabus, vel omnibus ve„ lut radice proficisci. Divitiae quippe „ quemadmodum velut satellites sunt om„ nium cupiditatum, omniumque flagitio„ rum, atque facinorum; ita quoque „ libido possidendi servit ceteris: unde „ optime Augustinus l. 10. Conf. c. 37. „ *Divitiae ob hoc expetuntur, ut ali*„ *cui &c.* „

CA-

C A P U T XL.

A R G U M E N T U M.

Magno tandem examine, quo Dei mirabilia, & hominis infirmitates retegere voluit, ad finem vergente: eidem Deo velut tanti itineris ductori gratias agit. Tum repetit, etſi in amplis memoriae receſſibus nihil abſque Deo inſpexerit, nullum tamen inſpectorum Deum eſſe; quem etiam a ſe, atque vi, qua inſpexit, ſeiungendum docet. Sed tantum ei docenti, atque iubenti meditatione proximus erat; ad quam piam exercitationem, rerum ſuarum ratione ſinente, gaudio ſaepe revertitur; qua etiam nonnunquam ad magnam arcanam ſuavitatem quamdam evehitur. Licet inde, ut eſt noſtra ſors, ponderibus in humana recidat, ſolitiſque reſorbeatur.

UBi non mecum ambulaſti, Veritas, docens quid caveam, & quid appetam, cum ad te referrem inferiora viſa mea quae potui, teque conſulerem? Luſtravi mundum foris ſenſu quo potui, & adtendi vitam corporis mei de me (*a*) ſenſuſque ipſos meos. Inde ingreſſus ſum in receſſus memoriae meae multiplices amplitudines plenas miris modis copiarum innumerabilium, & conſideravi, & expavi, & nihil eorum diſcernere potui ſine te, & nihil eorum eſſe te inveni. Nec ego ipſe inventor qui peragravi omnia, & diſtinguere, & pro ſuis quaeque dignitatibus aeſtimare conatus ſum, excipiens alia nuntiantibus ſenſibus, & interrogans aliam mecum commixta ſentiens (*b*), ipſoſque nuntios dignoſcens atque dinumerans, iamque in memoriae latis opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens. Nec ego ipſe cum haec agerem, id eſt vis mea qua id agebam, nec ipſe eras tu, quia lux es tu permanens quam de omnibus conſulebam, an eſſent, quid eſſent, quanti pendenda eſſent. Et audiebam docentem ac iubentem; & ſaepe iſtud facio. Hoc me delectat, & ab actionibus neceſſitatis quantum relaxari poſſum, ad iſtam voluptatem refugio. Neque in his omnibus quae percurro conſulens te, invenio tutum locum animae meae, niſi in te, quo colligantur ſparſa mea, nec a te quidquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inuſitatum introrſus ad neſcio quam dulcedinem, quae ſi perficiatur in me, neſcio quid erit quod vita iſta non erit (*c*). Se recido in haec aerumnoſis ponderibus, & reſorbeor ſolitis, & teneor, & multum fleo, ſed multum teneor. Tantum conſuetudinis ſarcina digna eſt (*d*). Hic eſſe valeo, nec volo; illic volo, nec valeo; miſer utrobique.

(*a*) *Vitam corporis mei de me.* = Et ab exterioribus enim, puta, aere, & ceteris elementis noſtri corporis vita; Et a propriis, anima, ſpiritibus &c. De poſteriori hac vita loquitur nunc Auguſtinus. = *Et nihil eorum &c. ſine te.* = Non loquitur hic de auxilio Dei peculiari, quod proprie ad gratiam ſpectat; ſed de generali illo, ſine quo ne in naturalibus quidem agere aliquid poſſumus: non meditari, non reminiſci, non progredi &c.

(*b*) *Mecum commixta ſentiens.* = Liberalium doctrinarum praecepta, & alia, quae nobis indita adſeruit, non exteriorum ſenſuum beneficio ſubminiſtrata = *In memoriae latis opibus.* = Ita BB. & Er. nec non MSS. 2. S. Mar. & Ricar. At Lov. Som. Wangn. & MSS. 3. S. Cr. *memoria elatis opibus*. Male: nunc

quip-

quippe Auguſtinus praecedentium compendium agit, miratus autem fuerat ſaepe latos memoriae campos. = *Alia pertractant*. = Diſcuſſit quippe nonnulla, quae ſunt in memoria. = *Alia recondens*. = Haec interim quaedam commendabat memoriae: ſeu a memoria miſſa, iterum ipſi dabat, reddebat. = *Alia eruens*. = Eruebat e memoria quae vel diſcuteret, vel admiraretur.

(*c*) *Quod vita iſta non erit*. = Quod non erit humanam, ſed caeleſtem vitam agere. Aut forte ita exponendus eſt; Si iucunditas, ſuavitate tanta ſociatus, ad perfectum vadat; iam in Caelo, triumphantibus ſimilis eo; voluptas enim, quam animae admodum religioſae in divinis raptibus experiuntur, gloriae Beatorum veſtigia, umbraſque appellare poſſumus. = *Aerumnoſis ponderibus*. = Iuxta illud Sap. 9. 15. *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem*.

(*d*) *Tantum conſuetudinis ſarcina digna eſt*. = Benedictini: *ſarcina degravat*. Et tamen (quod miramur) profitentur, Bad. & MSS. omnes, nullo fere excepto, lectionem noſtram habere. Quam habent etiam Som. Wangn. MSS. 4. a Lov. viſi, ſeptem e noſtris. Suffragantur autem Benedictinis Er. & Lov. Immerito tamen: quamquam enim utraque lectio utcunque in idem vadit: noſtra tamen rem aptius exprimit; neque enim prorſus, ac tantum de gravamine agit: ſed de pluribus actiones ſanctas divertentibus, quae in ipſum malae conſuetudinis ſarcina excitavit.

Henricus Wangn. qui hocce caput, ſicut & praecedentia plura inobſervata praeterit: quaedam ad pietatem dicit, quae exſcribere iuvat. = Omnem veritatis, virtutum, vitiorum cognitionem S. D. in meditatione adeptus eſt: ibi Deum conſuluit, an, quid, & quanti pendendae ſint omnes creaturae? inde lux divina adfulſit, monſtravitque facienda, & omittenda. Imitemur S. D. certi nos parum in ſpiritu profecturos, niſi multum res divinas meditemur.

CAPUT XLI.

ARGUMENTUM.

Quum tanta humanae conſuetudinis ſarcina a divinis diſtraheretur, languoribus ſuis in cupiditate triplici ad examen deductis, Dei ſubſidium imploravit. Profitetur adhuc a caeleſti pulcritudine ſe excidiſſe, quod eam ſemper ambiens, interim renueret mendacem dimittere.

IDeoque conſideravi languores peccatorum meorum in cupiditate triplici (*a*); & dexteram tuam invocavi ad ſalutem meam. Vidi enim ſplendorem tuum corde ſaucio, & repercuſſus dixi: Quis illuc poteſt? Proiectus ſum a facie oculorum tuorum (1). Tu es veritas ſuper omnia praeſidens: at ego per avaritiam meam non amittere te volui, ſed volui tecum poſſidere mendacium: ſicut nemo vult ita falſum dicere, ut neſciat ipſe quid verum ſit. Itaque amiſi te, quia (*b*) non dignaris cum mendacio poſſideri.

(*a*) *In cupiditate triplici*. = Omnis hoc libro diſputatae materiae compendium texit. Egerat autem primo de Deo, memoria &c. Inde de cupiditate triplici ex 1. Epiſt. Ioan. 2. 16. De prima cupiditate dixit cap. 30. 31. 32. 33. & 34. De ſecunda 35. De tertia 36. 37. 38., & 39. = *Per avaritiam meam &c.* = Cum enim avaritia deſiderium ſit plus aequo habendi: hinc ſe avarum iudicat quod expeteret Deum, & mendacium: Caeleſtes, ac terrenas: Divinas, & humanas pulcritudines adſequi. Adludit autem ad illud Pſal. 4. 3. *Filii hominum ... ut quid diligitis vanitatem, & quaeritis men-*

(1) Pſal. 30. 23.

mendacium? Ubi ipse = Ut quid multis „ beati esse de infirmis? Sola veritas „ facit beatos, ex qua vera sunt om„ nia &c. Ut quid ergo temporalium „ rerum amore detinemini? Ut quid „ tamquam prima, extrema sectamini, „ quod est vanitas, & mendacium? Cu„ pitis enim permanere vobiscum, quae „ omnia transeunt tamquam umbra.

(*b*) *Itaque amisi te quia &c.* = Inquit enim Salvator Matth. 6. 24. & Lucae 16. 13. *Nemo potest duobus dominis servire &c. Non potestis Deo servire, & mammonae*, & Apostolus 2. Cor. 6. a v. 14. *Quae participatio iustitiae cum iniquitate? Aut quae societas lucis ad tenebras? Quae autem conventio Christi ad Belial? &c* His ut vides priorem vitam suam Baptismo praecedentem Augustinus intuetur. Nec mirum: iamiam quippe omni prorsus vitae suae iudicio expleto, ad disputandum de Genesi transiturus est. Item haec de seipso non peculiari ratio e, sed ut peccatore expendit. Nemo autem est qui Deum summum bonum cognitum nolit; sed peccator ambit, Deum & creaturas, Aeternas ac praesentes voluptates tenere. Deum vero & mendacium: seu, Gratiam, & grave peccatum simul amplecti, adeo implicat: ut praestantissimi de Schola Theologi, S. Thomas q. 28. de Verit. art. 2. Capreolus, Caietanus, Sotus, Ricardus, Vaxquex, Becharus, & alii, quos longo ordine advocant, & sequuntur Salmanticenses nostri Scholastici tom 6. de Gratia, Tract. 15. de Iustificatione Impii, Disput. 2 *de termino ad quem iustificationis*. dub. 4. id nec Dei potentia, quam supremam, & extraordinariam appellant, fieri posse contendant.

CAPUT XLII.

ARGUMENTUM.

Exhibet ut in Dei, quem amiserat, iterum gratiam venerit. Noluit angelos velut mediatores adire; qui enim id tentarunt, a spiritibus tenebrarum fictis visionibus supplantati sunt. Nec mirum; Mediator quippe inter Deum, & homines, ex illo, & istis quidquam habeat oportet: diabolus autem nobis peccato simillimus: unde Dei similitudinem praeferat, minime habet. Immortalitas enim, quam corruptibili carne expeditus iactare potest, nihil ad rem: quandoquidem qui peccatum non exhorruit, & in mortem peccati stipendium impegit.

Quem invenirem qui me reconciliaret tibi? Ambiendum mihi fuit ad Angelos (*a*)? Qua prece? quibus Sacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per se ipsos valentes, sicut audio, tentaverunt haec, & inciderunt in desiderium curiosarum visionum, & digni (*b*) habiti sunt illusionibus. Elati enim te quaerebant doctrinae fastu, exserentes potius, quam (*c*) tundentes pectora, & adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui, conspirantes & socias superbiae suae potestates aeris huius (1), a quibus per potentias magicas deciperentur, quaerentes mediatorem per quem purgarentur, & non erat. Diabolus enim erat transfigurans se in Angelum lucis (2). Et multum illexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset (*d*). Erant enim illi mortales & peccatores; tu autem Domine, cui reconciliari superbe quaerebant, immortalis & sine peccato. Mediator autem inter Deum & homines (3) oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus; ne in utroque hominibus similis, lo-

(1) Ephes. 2. 2.
(2) 2. Cor. 11. 14.
(3) 1. Tim. 2. 5.

longe esset a Deo; aut in utroque Deo similis, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta iudicia tua superbia mereretur illudi, unum cum hominibus habet, id est peccatum (*f*); aliud videri vult habere cum Deo, ut quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortali se ostentet. Sed quia stipendium peccati mors est (1), hoc habet commune cum hominibus (*g*), unde simul damnetur in mortem (*h*).

(*a*) *Ambiendum mihi fuit ad Angelos?* = Sequimur BB. qui admonent „ Sic MSS. excepto Lyrensi, qui habet „ *Abeundum*. Editi autem Bad. Am. Er. „ Lov. *Ad eundum*] Nobiscum sunt etiam Vet. & MSS. decem Etruriae, Som. autem, & Wangn. *Obeundum*. Lectio editorum (quibus suffragatur MS. optim. S. Cr.) inducta forte est, quod videatur facilis, & naturalis. Verum praeferenda nostra significans (ut etiam ex integro textu liquet) superbos homines non communi modo, sed Angelorum revelationibus a vitiis excuti gestientes. Vide infra D.

Henricus Wangn. ad sequentia verba: *Multi conantes redire ad te &c.* haec habet: *Videtur significare aliquos superbia, & curiositate seductos, dum divinas visiones; & revelationes quaerunt, incidisse in diabolicas illusiones, deceptos a Daemone, transfigurante se in Angelum lucis.*

Pherepontus autem pro integro hoc textu. = Videtur omnino respicere ad „ Theiirgica Platonicorum sacra, quibus „ se Angelos, & Archangelos elicere, Deo„ que singularem in modum se coniun„ gi putabant. Qua de re multis scrip„ sit Iamblichus in libro de Mysteriis „ Aegyptiorum, praesertim sectione V. & „ X. Eius aevi Platonici, mirum in mo„ dum, superstitiosis id genus sacris e„ rant dediti. Vide vitam Procli a Ma„ rino scriptam, quam Ioan. Albertus „ Fabricius, vir eruditus, integram edi„ dit Hamburgi, Anno MDCC. „

At stulte ab ultimis terrae partibus rem advocamus, quam ad latera habemus; scribit de ea re frequenter Augustinus; maxime lib. 8. de Civit. Dei, cap. 18. 19. 20. 21. & 25. & lib. 9. cap. 1. 2. 6. 9. 13. 15. & 23. & lib. 10. cap. 9. 10. 26. & 27. Unde haec ab Augustino fuisse inspecta manifestum est: quod adhuc magis ex dicendis constabit.

(*b*) *In desiderium curiosarum visionum, & digni &c.* = Lib. 9. de Civ. Dei, cap. 2. *Irretitus malignorum spirituum, deceptusque fallacia, longe aberrat a vero Deo &c.* lib. 10. cap 26. *Adhuc dubitas haec maligna esse daemonia; vel te fingis fortasse nescire, dum non vis Theurgos offendere, a quibus curiositate deceptus &c.* Cap. 27. circa med. „ Quem (*Christum*) tu quoque (*Porphyrium impetit*) utinam cognovisses „ eique te potius, quam vel tuae vir„ tuti, quae humana, fragilis, & infir„ ma est, vel perniciosissimae curiosi„ tati sanandum tutius commisisses &c. „ Theurgi vero illi, vel potius daemo„ nes, deorum species figurasque fin„ gentes, inquinant potius, quam pur„ gant humanum spiritum falsitate phan„ tasmatum, & deceptoria vanarum lu„ dificatione formarum.

(*c*) *Doctrinae fastu, exserentes potius quam &c.* = Qui enim impias hasce texebant fabulas Platonici Philosophi erant: quorum fastum arguit etiam Paulus Rom. 1. 22. *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt*. Liquet etiam ex Augustino supra laudatis locis, magica superstitione Philosophos illos, eorumque sectatores daemonum oracula provocasse. Quanquam fastus omnium propemodum Philosophorum vitium fuerit: Unde S. Ioannes Chrysostomus Homil. 2. in cap. 1. Epist. ad Rom. longe post med. *Ubi nunc sunt sapientes illi Graecorum barbis prolixis, & palliis amicti, nihil non magni praeferentes?* & ante finem: *Ad haec quoniam Romani verbis fere magna iactant, falsoque inflata sapientia intumescunt &c.* Videtur autem primo loco inspici a Chrysostomo septem Graeciae Sapientes, qui fuerunt, Thales Milesius. Solon Solaminus. Chilon Lacaedemonius. Pittacus Mitilenaeus. Bias Prieneus. Cleobolus Lindus, vel, ut alii, Curianus. Septimus autem Periander Corintius, vel Anacharsis Scytha, vel Epimenides Cretensis.

(*d*) *Quaerentes mediatorem &c.* = Non

(1) Rom. 6. 23.

Non amplificatione hic, sed exacte, & serio loquitur. Lib. enim de Civ. Dei 9. c. 1. *Sed quia eosdem daemones inter homines, & deos ita medios constitutos putant, tamquam nullus Deus homini misceatur ut hinc perferant desiderata, inde referant impetrata; atque hoc Platonici praecipui Philosophorum, ac nobilissimi sentiunt, cum quibus velut cum excellentioribus placuit istam examinare quaestionem &c.* cap. 9. *Quales igitur mediatores sunt inter homines, & deos, per quos ad deorum amicitias homines ambiant &c.* Nota verbum *ambiant* confirmans lectionem signo A. selectam. Eadem autem observaverat cap. 6. & inde observat cap. 13. n. 1. & 3. & iterum in sequentibus.

(e) *Quod carneo corpore ipse non esset.* = Multum illexit superbos Philosophos diabolus, quod carnei corporis expers, quasi e diis unus videretur. Ideo autem Augustinus dicit *carneo*, quia iuxta Philosophos caelesti, vel subtili corpore, diabolus praeditus erat. Immo universim angelos tum malos, tum bonos aliquo vel subtilissimo, atque levissimo praeditos corpore Patrum plures opinati sunt. Quae fortassis opinio nec nostris diebus adeo solemni, expressoque Ecclesiae iudicio ita improbata est, ut nequeat absque haeresis labe propugnari. Accipe verba doctissimi presbyteri Ioan. Bapt. Du Hamel. t. 1. *Theologiae Clericorum &c.* in Appendice de Angelis, Differt. 1. de Natura Angelorum, cap. 1. de existentia, & essentia Angelorum, post conclus. 1. = Iam utrum ,, Angeli ita sint spiritales, ut omnis ,, corporis sint expertes, variae ea de ,, re fuerunt SS. Patrum opiniones. Quin ,, & S. Bernardi temporibus eo loco e- ,, rat quaestio, ut nondum liqueret ,, quae vero esset propior, ut ex lib. ,, 5. de Consid. cap. 4. & ex serm. 5. ,, in Cantica colligitur. Sed brevi post ,, tempore Theologi pene omnes cen- ,, suerunt Angelos omnino esse incor- ,, poreos: idque multis videtur in Con- ,, cil. Later. IV. c. *Firmiter* esse defi- ,, nitum; tametsi viri eruditi existimant, ,, id non fuisse Concilii Lateranensis Pa- ,, tribus propositum, ut eam definiret ,, controversiam, sed unum illud sta- ,, tuere voluisse, utriusque naturae cor- ,, poreae, & incorporeae conditorem ,, Deum esse, idque contra Manichaeos; ,, & Albigenses fuit definitum, caetera ,, vero ex recepta per id tempus Theo- ,, logorum opinione Concilium obiter ,, intexuit.] Quae & alii plures Theologi passim observant. Habes de hac re amplam eruditissimam differt. P. Augustini Calmet, t. 3. Antiquit. sacrar. & profan. Sed de hoc iterum litt. G.

(f) *Idest peccatum.* = Quod latius expendens lib. 9. de Civit. Dei, cap. 6. inquit = Videamus quemadmodum di- ,, cant Platonici medios daemones inter ,, deos, & homines constitutos istis pas- ,, sionum aestibus fluctuare. Si enim ,, mente ab his libera, eisque dominan- ,, te motus huiuscemodi paterentur (1), ,, non eos diceret Apuleius simili mo- ,, tu cordis, & salomentis per omnes ,, cogitationum aestus fluctuare &c. Sub- ,, iecta est ergo mens daemonum pas- ,, sionibus libidinum, formidinum, ira- ,, rum, atque huiuscemodi ceteris. ,, Quae igitur pars in eis libera est, ,, composque sapientiae, qua placeant ,, diis &c.] Cap. 9. *Isti mediatores deorum, & hominum, per quos interpositos divinis humana iunguntur, cum diis habent corpus aeternum, vitiosum autem cum hominibus animum; quasi religio, qua volunt diis homines per daemones iungi, in corpore sit, non in animo constituta.* Cap. 23. n. 3. = Qui autem ,, medii sunt communem habendo immor- ,, talitatem cum superioribus, miseriam ,, cum inferioribus, quoniam merito ,, malitiae suae sunt miseri, beatitudi- ,, nem, quam non habent, invidere ,, nobis possunt, potius quam praebere. ,, Unde nihil habent amici daemonum ,, quod nobis dignum afferant, cur eos ,, tamquam adiutores colere debeamus, ,, quos potius ut deceptores evitare de- ,, bemus] Et tandem lib. 10. cap. 27. post med. = Theurgi vero illi, vel po- ,, tius daemones deorum species, figu- ,, rasque fingentes inquinant potius, ,, quam purgant humanum spiritum fal- ,, sitate phantasmatum, & deceptoria ,, vanarum ludificatione formarum. Quo- ,, modo enim purgent hominis spiritum, ,, qui immundum habent proprium? A- ,, lioquin nullo modo carminibus invi- ,, di homines ligarentur, ipsumque ina- ,, ne beneficium, quod praestaturi vi- ,, debantur, aut metu praemerent, aut ,, simili invidentia denegarent.

(g) *Hoc habet commune cum hominibus &c.* = Sic etiam concludit cap. 9. lib. 9. de Civ. Dei = Unde etiamsi quis- ,, quam

(1) Edit. , non paterentur.

„ quam propter hoc eos putaverit ae-
„ ternitatem habere cum diis, quia nul-
„ la morte, sicut animalium terrestrium
„ animi eorum solvuntur a corpore: nec
„ sic existimandum est eorum corpus
„ tamquam honoratorum aeternum ve-
„ hiculum, sed aeternum vinculum da-
„ mnatorum (1).

At inquies: Augustinus ergo ex Patribus est, qui Angelos non omnis expertes corporis docuere. Unde Augustinus Calmet t. 3 Antiquit. sacrar. & profanar. Dissert. de Angelis bonis, & malis, art. 1. de Angelis bonis pag. mihi 299. = S. Agostino da agli Angeli, e
„ a i Demoni un corpo, ma agli Ange-
„ li d' una natura ben più sottile, che
„ non a i Demoni. Avanti la di loro
„ caduta avean' eglino corpi celesti, ma
„ dopo la lor ribellione sono rivestiti
„ di corpi aerei, ne i quali posson sof-
„ frire qualche cosa dalla attività del
„ fuoco, che è d' una natura ben più sot-
„ tile dell' aria (2). *Antequam transgrede-*
„ *rentur, coelestia corpora gerebant, ne-*
„ *que hoc mirum est, si conversa sunt*
„ *ex poena in aeriam qualitatem, ut*
„ *iam possint ab igne, id est ab elemento*
„ *naturae superioris aliquid pati*] Haec quidem verba habentur 1. par. t. 3. lib. 3. de Gen. ad litt. c. 10. n. 15. signat autem Calmet in margine & epist. olim 115. nunc 14. in qua de hac re nec unum verbum. Et art. 2. de Angelis malis pag. mihi 324. *S. Agostino par che creda che gli Angeli rubelli avanti il loro peccato avessero corpi celesti, e spirituali, e che dopo la lor caduta venissero coperti di corpi aerei; di maniera che sono tutt' ora capaci di provare le impressioni* del fuoco: *Si trasgressores illi, antequam transgrederentur &c.* & recitat eamdem sententiam, signans in margine lib. 3. de Gen. ad litt. c. 17. lib. 15. de Civ. Dei c. 23. lib. 2. contra Academ. c. 7. & lib 2. de Ord. c. 9.

Verum eum dicendi modum obiecerat sibi iam olim S. Thomas fidissimus Augustini discipulus 1. p. q. 51. art. 1. arg. 1. hisce verbis: *Augustinus etiam dicit super* Gen. ad Lit. (3) Daemones aerea dicuntur animalia, quia corporum aereorum natura indigent: *eadem autem est natura daemonis, & angeli: ergo angeli habent corpora naturaliter sibi unita*. Huic ergo ita responderat: *Augustinus loquitur non asserendo, sed opinione Platonicorum utens, qui ponebant esse quaedam animalia aerea, quae daemones nominabant.*

Addimus nos, metaphorica ratione doceri posse, Angelis malis additum esse corpus; quatenus ita a Deo compressi sunt, ut possint a corporeo igne torqueri. Quod unanimi sensu fatentur Theologi; tametsi hocce arcanum & de angelo malo, & de anima reproba, quae proprie spiritalis est, non uno modo exponant. Sed de Angelorum natura opportunius fusiusque in sequentibus; maxime lib. 12. c. 15. A.

(*b*) *Damnetur in mortem*. = Quae mors? & reprobos enim angelos permansisse immortales ipse S. D. lib. 9. de Civ. Dei, cap. 14. & alibi fatetur. Audi ipsummet lib. 13. de Civit. Dei, cap. 24. n. 6. = Sicut anima creata est immor-
„ talis, quae licet peccato mortua pe-
„ rhibeatur, carens quadam vita sua, hoc
„ est Dei spiritu, quo etiam sapienter,
„ & beate vivere poterat: tamen pro-
„ pria quadam, licet misera, vita sua
„ non desinit vivere: quia immortalis est
„ creata. Sicut etiam desertores angeli,
„ licet secundum modum quemdam mor-
„ tui sint peccando, quia fontem vitae
„ deseruerunt, qui Deus est, quem po-
„ tando, sapienter, beateque poterant
„ vivere: tamen non sic mori potue-
„ runt, ut omnino desisterent vivere, at-
„ que sentire &c.] Et doctius lib. 2. contra Maximinum Arianorum episc. quem scripsit circa an. 428. cap. 12. n. 2. post med. = Immortalitatem autem Deus
„ habere dicitur solus, quia est immu-
„ tabilis solus. In omni enim mutabili
„ natura nonulla mors est ipsa mutatio,
„ quia facit aliquid in ea non esse quod
„ erat. Proinde & ipsa anima humana,
„ quae propterea dicitur immortalis,
„ quoniam qualitercumque secundum
„ modum suum numquam desinit vive-
„ re, habet tamen pro ipso suo modo
„ quamdam mortem suam, quia si iuste
„ vivebat, & peccat, & moritur iusti-
„ tiae; si peccatrix erat, & iustificatur,
„ moritur peccato: ut alias eius muta-
„ tiones taceam, de quibus longum est
„ disputare. Et creaturarum caelestium
„ mori potuit, quia peccare potuit: nam
„ & Angeli peccaverunt, & daemones
„ facti sunt, quorum est diabolus prin-
„ ceps. Et qui non peccaverunt, pec-
„ care potuerunt. Et cuicumque crea-
„ turae rationali praestatur ut peccare
„ non possit, non est hoc naturae pro-

Ddddd 2 „ priae,

(1) Vind. Am. & Et damnandorum.
(2) Edit. Luc. an. 1731.

(3) Lib. 3. c. 10.

„ priae, sed Dei gratiae„. Ac per hoc „ solus Deus habet immortalitatem, qui „ non cuiusquam gratia, sed natura sua „ nec potuit, nec potest aliqua conver„ sione mutari, nec potuit, nec poterit „ aliqua mutatione peccare „.

Et haec de daemonibus. Angelos autem lucis mediatores non esse, ita ostendit lib. 9. de Civit. Dei, c. 15. n. 1. *Boni igitur Angeli inter miseros mortales, & beatos immortales medii esse non possunt: quia ipsi quoque & beati, & immortales sunt.* Quod repetit cap. 23. n. 3. Verum, si minus presse loquaris, bonos Angelos inter Deum, hominesque mediatores praedicari posse, certum est apud Augustinum, & omnes Catholicos. Immo unicuique homini peculiarem Angelum ad custodiam destinatum non tam docuit, quam exploratum censuit S. D. lib. 19. de Civit. Dei, cap. 14. ubi: *An tantus Angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, & vitam suam quisque ab Angelo sibi adhibito audiet recitari?* Quod videtur innuere & ipse Maximinus Arian. episc. in Collatione, n. 9: iis verbis: *Est officium Angeli, ut animam restituat ante conspectum Domini.*

Haec fortean observavit Augustinus, quod ad petendum signum a Deo vel aliquo miraculo, vel angelica visitatione tentaretur, ut dixit cap. 35. n. 3.

CAPUT LXIII.

ARGUMENTUM.

Exhibet nunc verum exactissimumque Deum inter hominesque mediatorem, idest Iesum Christum; is quippe iustus cum Deo: cum hominibus vero mortalis. Cuius passionis uberes fructus adeo longe, lateque protensi sunt: ut nonnisi eorumdem, fide inspectorum intuitu antiquis Patribus, sicut & nobis salus adcesserit. Conterritus Augustinus animae suae languoribus, meditatus fuerat abcessum in solitudinem; a cuius tamen exsequutione divina auctoritate prohibitus, velut qui aliis, non sibi vitam suam litare cogeretur, in Deum tanti Mediatoris sanguine placatum curam suam iactavit. Gestiens etiam quod huius sanginem redemtionis nostrae pretium meditaretur, sumeret, & aliis erogaret.

I. VErax autem mediator (a) quem secreta tua misericordia demonstrasti humilibus, & misisti, ut eius exemplo etiam ipsam discerent humilitatem (b), Mediator ille Dei, & hominum homo Christus Iesus, inter mortales peccatores, & immortalem iustum adparuit; mortalis cum hominibus, iustus cum Deo. Ut quoniam stipendium iustitiae Vita & pax est (1), per iustitiam coniunctam Deo evacuaret mortem iustificatorum impiorum (c), quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est (d) antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futurae passionis eius, sicut nos per fidem praeteritae salvi fierent. In quantum enim homo (e), in tantum mediator; in quantum autem Verbum non medius, quia aequalis Deo, & Deus apud Deum, & simul unus Deus (f).

II. Quomodo nos amasti Pater bone, qui Filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis impiis tradidisti eum! (2) Quomodo nos amasti, pro quibus ille non rapinam arbitratus esse aequalis tibi, factus est subditus usque ad mortem crucis (3), unus ille in mortuis

(1) Rom. 6. 23.
(2) Rom. 8. 32.
(3) Philipp. 2. 6.

tuis liber (1), potestatem habens ponendi animam suam, & potestatem habens iterum sumendi eam (2); pro nobis tibi victor & victima; & ideo victor, quia victima: pro nobis tibi sacerdos, & sacrificium (g); & ideo sacerdos, quia sacrificium: faciens tibi nos de servis filios, de te nascendo, nobis serviendo. Merito mihi spes valida in illo est, quod sanabis omnes languores meos (3) per eum, qui sedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro nobis (4); alioquin desperarem. Multi enim & magni sunt iidem languores mei multi sunt & magni, sed amplior est medicina tua. Potuimus putare Verbum tuum remotum esse a coniunctione hominis, & desperare de nobis, nisi caro fieret, & habitaret in nobis (5).

III. Conterritus peccatis meis, & mole miseriae meae agitaveram in corde, meditatusque fueram fugam in solitudinem (h): sed prohibuisti me, & confirmasti me, dicens, Ideo pro omnibus Christus mortuus est, ut qui vivunt, iam non sibi vivant (i), sed ei qui pro ipsis mortuus est (6). Ecce, Domine, iacto in te curam meam (7), ut vivam, & considerabo mirabilia de lege tua (8). Tu scis imperitiam meam (9), & infirmitatem meam: doce me, & sana me. Ille tuus Unicus in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi (10), redemit me sanguine suo. Non calumnientur mihi superbi (k): quoniam cogito pretium meum (l), & manduco, & bibo, & erogo, & pauper cupio saturari & eo inter illos, qui edunt, & saturantur, & laudant Dominum qui requirunt eum (11).

(e) *Verax autem mediator &c.* = Ita etiam concludit lib. 9. de Civit. Dei, cap. 15. Daemonibus scilicet propulsatis, Christum mediatorem substituit. = Quae-„ rendus est medius, qui non solum „ homo verum etiam Deus sit; ut ho-„ mines ex mortali miseria ad beatam „ immortalitatem huius medii beata mor-„ talitas interveniendo perducat. Quem „ neque non fieri mortalem oportebat, „ neque permanere mortalem. Mortalis „ quippe factus est, non infirmata Verbi „ divinitate, sed carnis infirmitate su-„ scepta &c.] *Quem secreta tua misericordia &c.* = Haec secreta Dei misericordia aut invisibilis gratia est, qua humiles, nempe Catholicos in Filii sui cognitionem deduxit. Aut potius de antiquis Patribus loquitur, quos secreta misericordia, gratia scilicet non Ethnicis quoque indulta de Filii sui adventu praedocuit, illuminavit.

(h) *Ipsam discerent humilitatem.* = Ipse enim Mediator inquit Matth. 11. 29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Iis autem, quae sequuntur de Christi sanctitate, & innocentia, quam foede, & impie reluctantur nonnulli haeretici, eumdem innocentem, immo innocentiae exemplar, ac etiam fontem peccatorem, & maledictionis divinae rerum blasphemia a saeculis non audita; non quidem metaphorice, quatenus puta innocens ille foedorum colores induit, eorum nomine in prioris foederis paginis clamavit ad Patrem, iisque debitas plagas subiit; sed libere serioque praedicantes! Vide Lutherum lib. de Servo Arbitrio. Melancthon. in Epist. ad Rom. Calvinum in 3. ad Galat. & lib. 1. Constit. c. 1. paragr. 8. & in Epist. ad Rom.

(c) *Mortem iustificatorum impiorum.* = Ita BB. & ante ipsos Vet. Er. Som. MSS. 2. Med. 2. S. Cr. MS. S. Mar. Ricar. Sed nec intoleranter in MS. Benigniano, *iustificandorum impiorum*; & in Corbeiensi, nec non quinque e nostris MSS. *iustificatorum piorum*. Loquitur autem ex illo Apost. Coloss. 2. 14. *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis &c.*

(d) Hic

(1) Psal. 87. 6.
(2) Ioan. 10. 18.
(3) Psal. 102. 3.
(4) Rom. 8. 34.
(5) Ioan. 1.
(6) 2. Cor. 5. 15.
(7) Psal. 54. 23.
(8) Psal. 118. 18.
(9) Psal. 68. 6. iuxta LXX. & Sym.
(10) Coloss. 2. 3.
(11) Psal. 21. 27.

(*d*) *Hic demonstratus est &c.* = Praeferunt constanter lectionem hanc tum editi, tum MSS. codices. Vet. Am. Er. Lov. Som. MSS. duodecim Etruriae. At codex Fossatensis, & e Sorbonicis unus, BB. testibus, & forte unus S. Mar. *Hinc*. Nec quidem male, sic enim incoeptus de Mediatore sermo continuatur.

Hanc ipsam vero doctrinam luculentius inculcat S. D. lib. 10. de Civit. Dei, cap. 25. ubi. = Huius sacramenti „ fide etiam iusti antiqui mundari pie „ vivendo potuerunt, non solum antequam lex populo Hebraeo daretur „ (neque enim eis praedicator Deus, „ vel Angeli defuerunt) sed ipsius quoque legis temporibus, quamvis in „ figuris rerum spiritalium habere videretur (1) promissa carnalia, propter „ quod vetus dicitur Testamentum. „ Nam & Prophetae tunc erant, per „ quos, sicut per Angelos, eadem promissio praedicata est &c.] Et lib. seu Epist. ad Deo gratias olim 49. nunc 102. q. 2. n. 12 = Itaque ab exordio „ generis humani quicunque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt, & secundum eius praecepta „ pie, & iuste vixerunt, quandolibet, „ & ubilibet fuerint, per eum proculdubio salvi facti sunt. Sicut enim nos „ in eum credimus & apud Patrem manentem, & qui in carne iam venerit; sic „ credebant in eum antiqui & apud Patrem „ manentem, & in carne venturum. Nec „ quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur, quod tunc futurum „ praenuntiabatur, ideo fides ipsa variata, vel salus ipsa diversa est &c.] Vide etiam si vacat, lib. seu Epist. ad Honoratum olim 120. nunc 140. lib. 1. de Peccatorum meritis, & remiss. cap. 11. n. 13. In Psal. 36. Serm. 3. n. 4. In 73. ad v. 2. n. 5. Et in 118. ad v. 152. Serm. 29. n. 9. Quod docent etiam, Origenes, Gregorius Nazianz. Ioannes Chrysostom. Epiphanius, Ambrosius, Hieronymus, Prosper, Fulgentius, Gregorius Papa. Frequentissime vero S. Thomas, ut 3. p. q. 8. art. 3. q. 6. art. 3. & q. 62. art. 6. & q. 29. de Verit. art. 4. Quibus unanimi sensu, Scripturarum auctoritate suffulti, adstipulantur Theologi, exploratum certumque existimantes, nullum prorsus mortalium absque fide in Christum vel expressa vel implicita iustificatum; omnemque sanctitatem ex meritis, per merita, & propter merita eiusdem Redemtoris adcessisse. Vide Tridentinam Synodum sess. 5. c. 1.

(*e*) = *In quantum enim homo &c.* = Gravissima sententia, cui refragari non licet; eamque ipse Apostolus 1. Tim. 2. 5. Manifeste docuit: *Unus enim Deus: unus & mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus*. Unde S. Tomas q. 29. de Verit art. 7. ad 9. *Christus secundum quod homo mediator est inter Deum, & homines, ut* dicitur 1. ad Tim. Unde mirum est Lutheranos, Melanchthonem, in Locis Comm. de Filio. Silmerum lib. contra Stencarum, & lib. Concordiae, pag. 556. 647. 736. Ubiquetarios, aliosque Christum Deum mediatorem dicere, & quidem velut Augustino duce; Cum tamen S. D. cap. 108. Enchirid. (quod illi iactant) & alibi non de natura, quae mediatrix exstiterit, sed ex qua redemtionis dignitas, & pretium emerserint sermonem habeat: ut satis se explicat lib. 9. de Civit. Dei, cap. 15. ubi inter alia haec habet. = Ad quod (*unum beatificum bonum*) ut perduceremur non „ multis, sed uno mediatore opus erat; „ & hoc ipso eo, cuius participatione „ simus beati, hoc est Verbo Dei non „ facto, per quod facta sunt omnia. Nec „ tamen ob hoc mediator est, quia Verbum: maxime quippe immortale, & „ maxime beatum Verbum longe est a „ mortalibus miseris; sed mediator per „ quod homo &c. „

Ceterum redemtionem Divinae naturae factam virtute, adeo manifestum est: ut nec Dei potentia, ea saltem, quam ordinariam, & communem appellant aliter contingere potuisse, statuant unanimi sensu, & invictis argumentis Theologi, innumeris etiam in hanc rem Patribus laudatis.

(*f*) *Et simul unus Deus*. = Vet. Am. Er. Som. quos BB. sequuntur: *Et simul cum Spiritu Sancto unus Deus*: qui BB. tamen in imo margine addunt. = MSS. „ plerique non habent haec verba, *cum* „ *Spiritu Sancto*.] Nec habent MSS. 2. Med. 2. S. Mar. Fes. Ricard. & Car. Licet habeant MSS. quinque. Sic etiam periodus concinnior videtur; id unum quippe vult S. D. Verbum Genitori prorsus par esse: adeoque nequire ei ceu mediatorem obsequi. Recole dicta lib. 8. c. 1. signo I. = *Et ideo victor, quia victima*. = Morte enim, quam proprio placito subiit, diabolum vicit.

(*g*) *Sacerdos, & sacrificium*. = Eadem ratione, quam mox laudavimus. Non me latet divina haec arcana risu exci-

(1) Er. & Lov. *viderentur*. Alii libri, *videretur*, scilicet lex.

excipi ab obſtinatis Iudaeis. Sed ex ipſis prioris foederis paginis colligi ad Salvatoris adventum vetuſtam Legem ceſſuram evincunt egregie Polemiſtae. Quibus omnibus, ni fallor, palmam praeripuit (ea ſaltem diſputatione, quam vocant *ad hominem*) celebris Rabinus Franciſcus Maria Ferretti Anconitanus, Iuniorum Hebraeorum (poſt Doct. Paulum Medici, virum incomparabilem: cuius ille acerrimis collationibus a ſuae gentis ſuperſtitionibus exemtus eſt) doctiſſimus paucis abhinc annis ad Chriſtianam fidem converſus in lib. cui titulus, *Le verità della fede Criſtiana ſvelate alla Sinagoga con la autorità de più accreditati Rabini, e confermate co' teſti della ſagra Scrittura*. Tract. 4. per 5. capita, maxime vero cap. ultimo pro Sacrificio.

Ita vero Chriſtus Sacerdotis, & ſacrificii vices egit, ut in ultima coena Eucharistiam inſtituens, ſemetipſum ſumſerit. Vide S. Thomam 3. p. q. 81. at 1. Quod ſequitur: *Nobis ſerviendo*, duplicem expoſitionem pati poteſt. Nobis enim ceu Servus Chriſtus adparuit. Et noſtrum lucrum labore egit. Quae eo oraculo videntur expreſſa: *Sicut Filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam redemtionem pro multis*. Matth. 20. 28. & Mar. 10. 45.

(b) *Meditatuſque fueram fugam in ſolitudinem*. = Celebre teſtimonium hocce ad plura dicenda nos concitat; ſed expedit quaedam reticere; alia compendio ponere. Beatus Iordanus de Saxonia Eremita Auguſtinenſis de Vitis Fratrum lib. 1. cap. 7. quaedam ex hoc loco conicit, quae otio abundans conſulere poterit. Bollandi Continuator. n. 83. haec habet. = Porro S. Auguſtinus inſtitutum „ horum Eremitarum tanti faciebat, ut aliquando illud imitari deſideraverit: & hoc deſiderium executioni mandaturus fuiſſet, niſi Deus eum ab iſto ſolitariae vitae propoſito avocaſſet, ſicut ipſe lib. 10. Conf. c. 43. indicat his verbis: *conterritus peccatis meis &c.* ex hoc textu ſatis clare colligimus ſanctum noſtrum divinitus monitum fuiſſe, ut potius animabus Deo lucrandis inſtaret, quam ſibi ſoli in eremo prodeſſet. „

Cum autem conterritus ſuis peccatis fugam hanc Auguſtinus meditaretur: annonne & ab imminentibus culpis eximi: & patratas ſatisfactione delere volebat? Adeo ut vel hoc uno teſtimonio, innumeris aliis ſublatis, mendacii Proteſtantes arguantur, ſatisfactionem recens Catholicorum dogma appellantes. Lutherus enim in Aſſert. art. 5. *Quare verum dixi, arbitrariam iſtam ſatisfactionem nec in Scripturis, nec in Patribus reperiri*. Melanchon in Apologia confeſſionis Auguſtanae iiſdem fere verbis loquitur.

Rupertus Holchotus vir de ordine Eremitarum male meritus ex hoc loco conici autumat, nunquam Auguſtinum in ſolitudine Eremiticam vitam egiſſe. *De quo ordine* (inquit in lib. Sap. Lect. 46.) *nunquam fuit Auguſtinus, qui nunquam fuit Eremita, ſicut patet per ſua verba &c.* Reſpondet tamen Henricus de Herdebi Eremita Auguſtin. lib. de Vita Evangel q. 22. Auguſtinum de ſeipſo epiſcopo dicere. Unde Antoninus 3. p. Hiſt. c. 24. *Factus epiſcopus etiam declinabat ad Fratres in eremo, cum quibus prior converſatus eſt*. Id quidem eſt manifeſtum. Immo vero commode dicitur, Auguſtinum fugam meditatum in ſolitudinem, non quidem vage excogitatam, ſed in qua iam olim Eremiticam ſocietatem inſtituerat, & adhuc Fratres habebat. At vero cum huic divino operi manus poſuerit S. Doctor longe ante Epiſcopatum, ut ex ſcriptis eius deducitur; portentum eſt dicere, ipſum non delibaſſe quod tam anxie plurimis commendaverat, propinaverat; Eremiticam nempe vitam non profeſſum, quam tanta cura, & ſollicitudine inſtituerat. Unde in Pſal. 132. n. 3. *Ex voce huius Pſalmi appellati ſunt & Monachi, ne quis vobis de iſto nomine inſultet Catholicis* & n. 6. *Quid ergo dicunt illi, qui nobis de nomine Monachorum inſultant?* Sed de hac re Auguſtinenſium, quorum ingenia demiror, magna volumina (1). Ceterum Auguſtinum Monachorum ſocietatem inſtituiſſe, orbi notum eſt. Si quis autem a me expoſtulet, quid ad rem hanc ex ſcriptis S. D. deduxerim, ingenue prodam, dummodo nedum Apoſtolicae Sedis, ſed & graviſſimorum hominum, qui Auguſtini paginas aſſidue & diligenter his pro controverſiis evolvere iudicio a praeiudiciis libero haud me contradicturum ſciat. Ita ergo mihi dicendum videtur.

I. Auguſtinus geminas hominum pio-

(1) V. g. Hieronymus Coriolanus, Thomas a Tamello, Nicolaus Cruſenius, Ioſeph Sabbatinius, Ioannes Marquez, Thomas de Herrera Aegidius a Praeſent. Carolus Moreau, Proſper Stellartius, Emmanuel Legal, Nicolaus Baſianus, Aloiſius Torellius, Chriſtianus Lupus &c.

piorum congregationes instituit: primo rigidam unam: humaniorem inde alteram: quarum illa Eremum incoleret: haec Templo inserviret, & velut ad Episcopi latera, non quidem honoris caussa, sed ad pietatem fovendam sederet. II. Ambae congregationes in tria Evangelica consilia Paupertatis, Coelibatus, atque Obedientiae iuraverant: in reliquis plurimum secernebantur. III. Ambae item vestibus a reliquo populo, unaquaeque per proportionem ad suum vel rigidum, vel humanius institutum dividebantur. IV. Quidquam ad Augustinensis familiae habitum spectans coniicere possumus. At integrum illorum temporum habitum, quo primi Augustini Filii cingebantur, exacte pingere arduum, durum, & etiam impossibile est. V. Immo verosimile est admodum, nec ipsum Augustinum integram habitus formam exacte praescripsisse: sed latam quamdam non adeo scrupolose digestam: modestiae quidem, & paupertati congruentem: sed a qua interim, iis virtutibus in tuto positis, liceret nonnihil desciscere: quamque nonnisi omnibus Augustini Filiis communis aliqua tessera finiret, & a reliquis vestibus tum saecularium, tum cuiuscunque alterius pii coetus segregaret. Haec quidem Augustini scriptis inspectis. At nonnulli disputant & traditione: de qua hic nihil ad me.

(i) *Iam non sibi vivant*. = Optima enim in Monastica Trochaica: *Otii expers est ob otium omnium ipse Episcopus &c. &c. Non sibi uni vivant, multis sed populis Episcopi. Publicae domus magistra disciplinae Episcopi est*. Et S. Synesius episc. Ptolemaidis Epist. ad Fratrem, quae est 105., post initium: *Oportet autem ipsum* (sacerdotem) *gerere negotia, quae omnes simul: omnium enim negotia agere oportet, aut omnibus criminibus obnoxium esse &c.*

Et quidem ubi Augustine tua sagacitas? Anne tibi blandiri poteras, otiose Deum eximia sua dona profudisse? Ut qui te supra mortales cunctos (Adamo, Salomone, atque similibus semper exceptis) ingenio, atque sapientia ditaverat, vellet interim in silva delitescere? Quis Forte saeviente (1), Fortiorem a somno haud excitat, a quo ille frangatur? Quis faculam (2) maxime collucentem sub modio ponit, & non effert, ut undique obsidentes densissimae tenebrae fugentur, propellantur? Perstrepunt Paganorum, & Haereticorum arma, & iamiam tot errorum, quot per orci antra resonant blasphemiae, pingues tenebrae Africam, totumque propemodum orbem invadunt: & tu qui unus vales audacissimos mille Achilles prosternere, & profundae noctis horrores, summae diei gaudiis substitutis, halitu uno vel etiam tenui fugare: ocio, quamvis religioso, interim indulgebis, & in silva, Caelo etsi comparanda absconderis? Id nec numinis voluntas maxime provida, nec Ecclesiae gloria in summo discrimine posita, nec Fidelium religio undique impetita; nec etiam tui nominis fama, quam altiora adtendunt subsellia patitur. Ut autem sis humanarum rerum contemtor, divina lucra haud negligere debes; certo vero Sapientiae oraculo scimus; Sibi uni consulenti leves, plurimorum salutem curanti eximias coronas paratas (3).

(k) *Non calumnientur mihi superbi*. = Qui superbi? Loquitur nempe ex v. 122. Psal. 118. ubi ipse, scilicet Serm. 26. n. 4. = Multae autem possunt intelligi calumniae superborum, „ a quibus humilitas Christiana despicitur; sed illa vel maxima est, si „ homines hoc loco accipiuntur superbi „ quod a nobis mortuam calumniantur „ coli. Humilitas quippe ipsa Christiana Christi morte insinuatur, commendaturque divinitus. Haec autem „ calumnia utrisque infidelibus, idest „ Iudaeis, Gentibusque communis est „ &c.] Quod Apostolus 1. Cor. c. 1. v. 23. observaverat: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*.

(l) *Cogito pretium meum*. = Mortem, vel humanitatem Christi: aut potius ex iis, quae sequuntur, sanguinem. = *Et manduco, & bibo*. = In Missae sacrificio = *Et erogo* = & Fidelibus distribuo. Haec divina agens, Iudaeorum Gentiumque subsannationes, & blasphemias contemnebat.

CON-

(1) Matth. 12. Marc. 3. & Luc. 11.
(2) Matth. 5. Marc. 4. & Luc. 11.
(3) Matth. 5. 19.

CONFESSIONUM

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Cum Deum nihil lateat: profitetur Augustinus ei se tot rerum narrationes digerere, ut suam atque legentium pietatem excitet. Iam autem rerum suarum historia consummata, S. Geneseos exordium, primo vero circa Caeli, Terraeque creationem, divina luce implorata, discutiendum adsumit. Et quidem omnia a Deo se facta mox clamant. Quae etiam novimus minime ex praeexsistente materia, sed ex nihilo per Verbum, quod & loquitur nobis, quodque etiam Sapientiam appellamus, educta. Primum vero nugatorum magna pompa disputantium, qua actione Deus ante mundi creationem otium rumperet, petulantiam frangit; haud dubitans talibus Divinae actionis naturam ignorantibus dare, ante Caeli, Terraeque opus nihil Deum fecisse. Immo cassam, & fatuam eam disputationem censet, quae temporis hypothesim trahit: cum tamen illud antequam Deus quidquam faceret, ut vel ex ipsis verbis liquet, non esset. Inde metaphysicarum rerum Doctor ad reconditam abstrusamque temporis naturam ampla disputatione expendendam; Primo novum illud retegens, nonnihil oscitanter nos tempus aut longum, aut breve praedicare: praeteritum quippe abiit: futurum nondum adcessit: praesens vero nullam extensionem patitur. Hinc etiam utcunque implexum censet, ut praedicantur futura: si enim videntur, iam sunt praesentia; nisi forte non tam ipsa, quam eorum caussas, & signa intueamur. Postmodo ad abstrusiora adcedens, disputat quae sit temporis mensura, utut illud protendatur. In quo maxime occurrit caelestium corporum motus qui in temporis naturam ire videtur. At si quid ex hac re tali disputationi lucrum, potius id inspicendum est, quo motum ipsum metimur; Nec a vero prorsus abhorret, hominum animum, vel memoriam temporum esse mensuram. Ut vero Augustinus maxime religiosus est, philosophica illa disputatione abiecta, ad Deum animum suum, & Lectorum colligit: ille enim aeternitatem gerit, & nullam creaturam, etiam temporum iuribus eminentem coaeternam habet; praeterita vero, & futura longe altiori ratione ac nos intuetur.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Quod utcunque alibi ſaepe: manifeſte, atque diſerte nunc profitetur; Ad ſuum, & Legentium in Deum provocandum amorem hocce in libello plura narrare. Nec enim ambigit Deum ſua natura aeternum omnia, & quidem uno momento intueri. At quid inde? Et indigentias noſtras optime novit, quas tamen ipſi in oratione deponimus. Hucuſque ergo ſcriptarum rerum Auguſtinum haud poenitet; quin immo divina ſe gratia ſcripſiſſe arbitratur.

NUmquid, Domine, cum tua ſit aeternitas, ignoras quae tibi dico, aut ad tempus vides (*a*) quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noveris ea, ſed affectum meum excito in te, & eorum qui haec legunt, ut dicamus omnes; Magnus Dominus (*b*) & laudabilis valde (1). Iam dixi, & dicam: amore amoris tui (*c*) facio iſtud. Nam & oramus, & tamen Veritas ait: Novit Pater veſter quid vobis opus ſit, priuſquam petatis ab eo (2). Affectum ergo noſtrum patefacimus in te, confitendo tibi miſerias noſtras, & miſericordias tuas ſuper nos, ut liberes nos omnino, quoniam caepiſti, ut deſinamus eſſe miſeri in nobis, & beatificemur in te; quoniam vocaſti nos, ut ſimus pauperes ſpiritu, & mites, & lugentes, & eſurientes, ac ſitientes iuſtitiam, & miſericordes, & mundi corde, & pacifici (3). Ecce narravi tibi multa quae potui, & quae volui, quoniam tu prior voluiſti, ut confiterer tibi Domino Deo meo, quoniam bonus es, quoniam in ſaeculum miſericordia tua (4).

(*a*) *Aut ad tempus vides &c.* = Cum enim aeternitas ſit tota ſimul: non ad tempus, ſe mox omnia praeſentia, praeterita, & futura obiicit. Aeternitas vero nedum Deo ineſt, ſed eius natura, vel eſſentia eſt, nonniſi ratione, fundamento, ut inquiunt innixa, diſtincta; quod inſinuant ſuperiora Auguſtini verba: *cum tua ſit aeternitas*. Quodque luculentius S. D. tradit in Pſal. 101. Serm. 2. ad v. 25. n. 10. = *Non enim aliud anni Dei, & aliud ipſe: ſed anni Dei aeternitas Dei eſt: aeternitas ipſa Dei ſubſtantia eſt, quae nihil habet mutabile; ibi nihil eſt praeteritum, quaſi iam non ſit; nihil eſt futurum &c.* Vide etiam, ſi placet, lib. de Natura boni contra Manich. cap. 39. Quibus lucem conferunt verba S. Thomae in 1. Sent. diſt. 19. q. 1. art. 1. ad 4. & 1. p. q. 10. art. 2. ad 3.

(*b*) *Ut dicamus omnes: Magnus Dominus &c.* = Iam iis, quae ad vitam ſuam ſpectant, expletis: redit ad huius exordium Opellae: *Magnus es Domine &c.* ut pium ſcopum ſuum innovet: & conſtanter teneas ad Dei magnitudinem celebrandam has Confeſſiones ſcriptas eſſe. Niſi quod initio quaſi ſolus loquebatur: *Magnus es Domine &c.* Nunc autem velut cum multis: *ut dicamus omnes &c.* Iam enim tunc ſibi blandiebatur, Lectorum animos hucuſque ſcriptis ad Deum raptum iri.

Henricus Wangnereck Ieſuita iam libro praeced. notulis ſuis finem dedit; quod ſi bene meminiſti poſt med. ſuae Praefat. praemonuerat: ut in Praefatione noſtra obſervavimus.

(*c*) *Amore amoris tui &c.* = Nempe ad divinum amorem concipiendum. Ac ſi diceret, amans te amare. Et revera aliquem pium in Deum motum omnes qui pectore utcunque religioſo au-

ream

(1) Pſal. 47. 1. & 144. 3.
(2) Matth. 6. 8.
(3) Matth. 5. a v. 3. & Lucae a v. 20.
(4) Pſal 117. a v. 1.

ream hanc opellam legerunt concepere. = *Quoniam tu prior voluiſti &c.* = Praeveniente ſcilicet gratia feciſti. Sic Iſaiae 26. 12. *Domine .... omnia opera noſtra operatus es in nobis.* Ezechiel. 36. 27. *Faciam ut in praeceptis meis ambuletis, & iudicia mea cuſtodiatis, & operemini* Pſal. 36. 23. *A Domino greſſus hominis diriguntur, & viam eius volet.* Pſal. 58. 11. *Miſericordia eius praeveniet me.*

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Tantam, tamque multiplicem Dei clementiam, maxime qua ad Sacerdotii honorem evectus eſt, ſe expertum teſtatur, ut eam nimis arduam cenſeat effatu. Interim ad S. Scripturae expoſitionem ſuo & noſtro bono acceſſurus, ſtudioſiſſime, Redemtoris etiam interpoſitis meritis, a Deo contendit, ut eius lucis beneficio tuto per Scripturae campos incedat, & ibi latentes theſauros retegat.

I. QUando autem ſufficio lingua calami enuntiare omnia hortamenta tua, & omnes terrores tuos, & conſolationes, & gubernationes quibus me perduxiſti praedicare verbum (*a*), & ſacramentum tuum diſpenſare populo tuo (1)? Etſi ſufficio haec enuntiare ex ordine, caro mihi valent ſtillae temporum. Et olim inardeſco meditari in lege tua (2), & in ea tibi confiteri ſcientiam & imperitiam meam, primordia illuminationis tuae, & reliquias tenebrarum mearum, quouſque devoretur a fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horae diffluant, quas invenio liberas a neceſſitatibus reficiendi corporis, & intentionis animi, & ſervitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus (*b*), & tamen reddimus.

II. Domine Deus meus, intende orationi meae (3), & miſericordia tua exaudiat deſiderium meum, quoniam non mihi ſoli aeſtuat, ſed uſui vult eſſe fraternae caritati: & vides in corde meo quia ſic eſt. Sacrificem (*c*) tibi famulatum cogitationis & linguae meae; & da quod offeram tibi. Inops enim & pauper ſum (4); tu dives in omnes invocantes te (5), qui ſecurus curam noſtri geris (6). Circumcide ab omni temeritate omnique mendacio interiora & exteriora labia mea. Sint caſtae deliciae meae Scripturae tuae; nec fallar in eis nec fallam ex eis. Domine adtende, & miſerere, Domine Deus meus lux caecorum & virtus infirmorum, ſtatimque lux videntium (*d*), & virtus fortium adtende animam meam (7), & audi clamantem de profundo (8). Nam niſi adſint & in profundo aures tuae, quo ibimus? quo clamabimus? Tuus eſt dies, & tua eſt nox (9); Ad nutum tuum momenta tranſvolant. Largire inde ſpatium (*e*) meditationibus noſtris in abdita Legis tuae, neque adverſus pulſantes (10) claudas eam; Neque enim fruſtra ſcribi voluiſti tot paginarum opaca ſecreta. Aut non habent illae Silvae cervos ſuos recipien-

(1) 1. Cor. 4. 1. & alibi.
(2) Pſal. 1. 2.
(3) Pſal. 60. 1. & alibi.
(4) Pſal. 85. 1.
(5) Rom. 10. 12.
(6) Sap. 6. 8. & 12. 13. & 1. Petr. 5. 7.
(7) Pſal. 54. 2. & 65. 19.
(8) Pſal. 129. 2.
(9) Pſal. 73. 16. & 17.
(10) Matth. 7. 7. & alibi.

tes ſe in eas, & reſumentes, ambulantes; & paſcentes, recumbentes (*f*) & ruminantes? O Domine, perfice me, & revela mihi eas (*g*). Ecce vox tua gaudium meum, vox tua ſuper affluentiam voluptatum. Da quod amo: amo enim & hoc tu dediſti. Ne dona tua deſeras, nec herbam tuam ſpernas ſitientem (1). Confitear tibi quidquid invenero in libris tuis; & audiam vocem laudis, & te bibam, & conſiderem mirabilia de lege tua, ab uſque principio in quo (*h*) feciſti caelum & terram, uſque ad regnum tecum perpetuum ſanctae civitatis tuae.

III. Domine, miſerere mei, & exaudi deſiderium meum. Puto enim quod non ſit de terra, non de auro & argento & de lapidibus, aut decoris veſtibus, aut honoribus & poteſtatibus, aut voluptatibus carnis, neque de neceſſariis corpori, & huic vitae peregrinationis noſtrae, quae omnia nobis adponuntur quaerentibus regnum & iuſtitiam tuam. Vide, Domine Deus meus, unde ſit deſiderium meum (2). Narraverunt mihi iniuſti delectationes, ſed non ſicut lex tua, Domine (3). Ecce unde eſt deſiderium meum. Vide Pater, adſpice, & vide & adproba, & placeat in conſpectu miſericordiae tuae invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulſanti mihi interiora ſermonum tuorum: Obſecro per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum, virum dexterae tuae (*i*), filium hominis, quem confirmaſti tibi mediatorem tuum & noſtrum, per quem nos quaeſiſti non quaerentes te, quaeſiſti autem ut quaereremus te; Verbum tuum per quod feciſti omnia, in quibus, & me; Unicum tuum per quem vocaſti in adoptionem populum credentium (4), in quo & me: per eum te obſecro qui ſedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro nobis, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiae & ſcientiae abſconditi (5). Ipſum quaero (*k*) in libris tuis. Moyſes de illo ſcripſit. Hoc ipſe ait: hoc veritas ait.

(*a*) *Praedicare verbum, & &c.* = De integro, Presbyteratus, & Epiſcopatus honore loquitur. Suſpicari licet Auguſtinum hiſtoria ſua uſque ad obitum Matris decem libris digeſta, punctum inde reliquum vitae ſuae etiam uſque ad Epiſcopatum ad Dei clementiam, qua paſſim ductus eſt celebrandam excurrere; At ei non adquieviſſe conſilio, ne opuſculum, quod omnium manibus terendum erat, nimis augeretur; tum quod ea pars vitae orbi admodum nota eſſet: tum & maxime quia ſacerdos, & epiſcopus Dei adiutorium utique expertus eſt: ſed cui interim egregia pietate reſponderet: Pius autem, & humilis doctor duo volebat: Pro Dei clementia: Et ſuos in languores declamare: Quamquam hos, non curata hiſtoria, ſeu rerum ſerie, praecedenti libro retexerit.

Quae ſequuntur; *meditari in lege tua &c.* ex Divinis ſcripturis deprompta ſunt. Ea autem verba: *Quouſque devoretur &c.* quae ad illud Pauli 1. Cor. 15. a v. 53. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem &c.* adludunt, ſignificant Beatorum felicitatem, qua omnis infirmitas noſtra devorabitur, abſorbebitur.

(*b*) *Et quam non debemus &c.* = Plura, ad quae nec ſimplicis Sacerdotii, nec Epiſcopatus ratione tenebatur, Auguſtinum reddidiſſe notum eſt cunctis eius hiſtoriam utcunque callentibus. Id vero agebat, & quod populi importunis precibus cogeretur: & quia nimio pollens ingenio, fracto etiam corpore, & amicis etiam diſſuadentibus, in maiora quotidie ſtudia rapiebatur. Quod excellentiſſimo ingenio praeditis paſſim, & naturali quodam inſtinctu contingere obſervavit Arianus celebri Graeciae philoſophus c. 6. 3. Epict.

(*c*) *Quia*

(1) Pſal. 41. 3. 62. 3. 106. 35. 142. 6.

(2) *Domine ante te omne deſiderium meum.* Pſal. 37. 10.

(3) Pſal. 118. 85. iuxta ipſius lectionem.

(4) Rom. 8. 34.

(5) Coloſſ. 2. 3.

(*c*) *Quia ſic eſt. Sacrificem &c.* = Ita ſcribunt MSS. octo a nobis viſi cum Benedictinis. At Vet. Er. Lov. Som. 2. MSS. Med. 2. S. Cr. *ſic eſt, ut ſacrificem &c.* Immerito tamen, cum ſatis liqueat verbis, *ſic eſt* ſenſum conſummari.

Ab omni temeritate. = *Ab inconſulto* praecipiti iudicio. = *Omnique mendacio.* = Videtur non de morali, ſed de inculpabili, ut loquuntur, aequivocatione loqui, quae ipſi poſſit ſubrepere. = *Interiora, & exteriora labia mea.* = Ut mente Scripturarum arcana teneam: recenſita autem digne, & exacte loquar. Quo forte ſpectant verba ſequentia: *Nec fallar in eis, nec &c.*

(*d*) *Statimque lux videntium, & &c.* = Neceſſum quippe eſt Deum & abſtergere tenebras, & indulgere virtutem; ulterius vero lucem, atque fortitudinem manutenere. Nec enim homo quidquam ſeſe boni habet: acceptum vero bonum abſque Dei ſubſidio ſervare nequit. Sic Redemptor Lazarum ab inferis revocavit; ſtatimque ei adſtitit, ne iterum recuperatam vitam amitteret.

Sequentibus verbis: *Audi clamantem de profundo*, ſe Auguſtinus iungit Davidi Pſal. 129. v. 1. & 2. dicenti, *De profundis clamavi ad te Domine, Domine exaudi vocem meam.* Quod profundum ipſe S. D. ad v. 3. n. 2. ſic exponit: *Ecce* (1) *aperuit de quo profundo clamaret. Clamat enim ſub molibus, & fluctibus iniquitatum ſuarum.* Quo ſenſu & Auguſtinus hic loquitur. Niſi quod, ut opinamur, contextuſque poſtulare videtur, non tam culpae, quam ignorantiae profundum inſpicit. Et forte nox, quam paullo poſt nominat, ignorantia eſt, quam optat divinae lucis beneficio depelli.

(*e*) *Largire inde ſpatium &c.* = Auguſtino enim mille eccleſiaſticis, & civilibus etiam curis occupatiſſimo ſpatium pro ſacris ſtudiis deerat. Unde coactus eſt, a populo aliquam vacationem petere; quam vix obtentam amiſit: ut patet ex integra eius Epiſtola (2) 213. (Alias, 110.) cuius tantum n. 5. & aliquot n. 6. exſcribimus = Erit presbyter, „ ut eſt (*Eraclius*) quando Deus vo„ luerit futurus epiſcopus. Sed plane „ modo factorus ſum adiuvante miſeri„ cordia Chriſti, quod adhuc uſque „ non feci. Noſtis ante aliquot annos „ quid facere voluerim, & non per„ miſiſtis. Placuit mihi, & vobis pro„ pter curam Scripturarum, quam mi„ hi fratres, & patres mei coepiſcopi „ duobus conciliis Numidiae, & Car„ thaginis imponere dignati ſunt, ut „ per quinque dies nemo mihi mole„ ſtus eſſet. Geſta confecta ſunt, pala„ cuit, acclamaſtis. Recitatum placitum „ veſtrum, & acclamationes veſtrae. „ Parvo tempore ſervatum eſt circa me, „ & poſtea violenter irruptum eſt, non „ permittor ad quod volo vacare. An„ te meridiem, & poſt meridiem occu„ pationibus hominum implicor. Obſe„ cro vos, & obſtringo per Chriſtum, „ ut huic iuveni, hoc eſt Eraclio pre„ sbytero, quem hodie in nomine Chri„ ſti deſigno epiſcopum ſucceſſorem mi„ hi, patiamini me refundere onera „ occupationum mearum &c. Ego cari„ tati, & benevolentiae veſtrae apud „ Dominum Deum noſtrum gratias ago, „ immo de illa Deo gratias ago. Ergo „ Fratres, quidquid eſt, quod a me „ perferebatur, ad illum perferatur. „ Ubi neceſſarium habuerit conſilium, „ meum non negabo auxilium; abſit ut „ ſubtraham &c. ut & vobis nihil de„ ſit, & ego tandem aliquando, ſi quan„ tulumcunque ſpatium mihi huius vitae „ donaverit Deus, ipſam meam quan„ tulacunque vitam non dem ſegnitiei, „ nec donem inertiae, ſed in ſanctis Scri„ pturis, quantum ipſe, & largitur, „ exerceam; hoc & ipſi proderit, & „ per ipſum etiam vobis. Nemo ergo „ invideat otio meo, quia meum otium „ magnum habet negotium &c.] Vide etiam, ſi vacat, Epiſt. 151. (Alias, 259.) ad Cecilianum, n. 13. Omnino autem ad Auguſtini propoſitum S. Syneſius Epiſt. 100. ad Pylaemenem, circa med. *Otium autem maximum bonum, quod dicere quis poſſit, tamquam agrum feracem omnia bona producere philoſophi animo.*

(*f*) *Et paſcentes, recumbentes,* = Sequimur BB, qui in margine inquiunt = „ Sic Arn. & duodecim MSS. At Lov. „ *recubantes*] Nobiſcum ſunt etiam Vet. Som. & MSS. undecim Etruriae. Cum Lov. autem Er. & optimus S. Cr. Duo verba, *recubo*, & *recumbo*: pari fere iure hic permitti poſſent; ſed quod ſequitur, *& ruminantes* de *recumbentibus* commodius, ac de *recubantibus* dicitur.

Verba, quae paullo poſt ſequuntur: *ſuper adfluentiam voluptatum*, habentur apud

(1) Am. Er. & plures MSS. *apparuit*.
(2) Alias, *Acta Eccleſiaſtica*. Scripta die 26. Septembr. an. 426.

apud Vet. Er. Somm. MSS. undecim Err.. nec non Benedictinos. Sed his testibus, Bad. Am. cum 4. MSS. & MS. Med. *superfluentium voluptatum*. Corbeiensis codex, (quem fere imitatur MS. S. Mar.) *superaffluentia*. Nostra lectio & codicum auctoritate: & ratione etiam praeferenda videtur: utpote quae divinae vocis suavitatem magis amplificet. Maxime, quoniam Psal. 18. 11. habetur: *Desiderabilia* (iudicia Domini) *super aurum*, *& lapidem pretiosum multum: & dulciora super mel*, *& favum* Psal. 118. 103. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*, *super mel ori meo*. Ecclei. 24. 27. *Spiritus enim meus super mel dulcis*: *& haereditas mea super mel & favum*. Hisce divinis phrasibus, quas imitari Augustinum voluisse credendum est, nostra lectio est cognatior.

(*g*) *O Domine perfice me*, *& revela mibi eas*. = In haec verba & sanctissima, & melle, ac favo dulciora erit ne qui mussitet? Quin immo adlatrat audacissime *Ioannes Pherreponus*: hisce autem verbis, caelum inter, ac terram suspensis: nihil scilicet, praeter garrientis livorem, concludentibus = Religio-
„ sa profecto, & digna Episcopo ora-
„ tio: sed cum qua coniungi debue-
„ rant studium linguarum, quibus con-
„ scripta erat Scriptura, & comparatio
„ omnium aliorum praesidiorum; qui-
„ bus demum adhibitis Scriptura intel-
„ ligi potest ita ut intelligenda est ab
„ eo, qui eam pro concione, atque
„ edit a scriptis interpretaturus est. Au-
„ xilium enim Dei eo non pertinet, ut
„ sine facultatum nostrarum usu nos
„ interno afflatu doceat quae scire cu-
„ pimus; sed ut vires animi & corpo-
„ ris nobis sufficiat, quibus utamur,
„ & in iis, quae humana industria per-
„ fici nequeunt, si ita ei videatur, au-
„ xiliator adsit. Si haec intellecta in
„ usum revocasset *Augustinus*, exaudi-
„ tus sine dubio fuisset. Nunc vero
„ cum ea neglexerit, illa dumtaxat in
„ Scriptura intellexit, quae potuit ho-
„ mo linguarum, & Criticae, imperitus
„ intelligere: In ceteris Platonismum no-
„ bis pro doctrina Apostolorum propi-
„ nat, aut argutias inanes magna ver-
„ borum pompa nobis obtrudit. Lo-
„ quor nimirum de iis, quae ei cum
„ omnibus Scripturae Interpretibus non
„ sunt communia: haec enim etiam Ca-
„ thecumenus accepit ab iis, a quibus
„ edoctus est, non meditatione retexit.
„ Quae non eo dico, quod eloquen-
„ tiam, & acumen in rebus praesertim
„ Metaphysicis *Augustino* detraham, aut
„ quod meritas laudes minus libenter
„ tribuam: sed quia video multos eius
„ auctoritate abuti, & eos prae illo
„ contemnere, quibus nulla ratione con-
„ ferri potest.

R. I. *Sed cum qua coniungi debuerant &c.* = Aliquod studium profecto coniunxit: At non maximum illud, atque morosum, quod episcopum totius fere orbis curis districtum . . . . quid dicam? dedecebat. Linguae claves sunt, quibus scientiae aut humanae, aut divinae (aliis praesidiis concurrentibus) sacrarium aperitur; plures clavium catastrophe onerati, nullo recluso sacrario, fato cedunt. Horum ne ageret scenam Augustinus, aliquot tantum sibi providit claves, quibus tamen, ut Eruditi fatentur, & celebrant, omne sacrarium reseravit. Licet, ut nemo prudens nobis inficiabitur, unius linguae, & scientiae homo longe praeferendus sit alteri, qui in pluribus, ac plurimis etiam linguis eruditus, interim scientiam nullam perfecte digessit.

II. *Quibus conscripta erat Scriptura* = Atqui omnis Scriptura iam tum Latinitate donata fuerat. Si autem nullum volumen excurrere possumus, nisi cum lingua collatum, qua primo scriptum est, magnus nedum, sed & maximus, ac etiam intolerabilis erit hominum labor: inutiles vero, adeoque & damnandae versiones. Cumque libri nunc Hebraice, nunc Graece, nunc Gallice, nunc Italice, nunc &c. imprimantur: necessum erit, quemlibet studiosum omnium quotquot exstant in orbe linguarum peritum esse. At vero nullus hominum est, qui ad eruditionem tantam, citra miraculum possit pertingere: conficitur ergo mortales omnes cucurbitas, nullumque studiosum appellandum.

III. *Et comparatio omnium &c.* = Tria potissimum ad sacra studia desiderantur. Pietas: Ingenium: Importunus labor. Haec in Augustino ad miraculum usque conspiciuntur. *Pherrepono* autem, ut vel ex his suis animadversionibus liquet, rude ingenium: labor aut levis, aut fatuus: pietatis vero nec primi colores.

IV. *Qui eam pro concione &c.* = Adeo ne solers nauta es, ut ingentem scopulum tuos ob oculos eminentem non videas? Omni igitur concionatori onus incumbit linguas Orientales, & quidem perfectissime perdiscendi! En plusquam Heroica aetas, in qua non unum, & alterum, sed plurimos, immo turbas Gigantium videmus.

V. *Ut*

V. *Ut fine facultatum &c.* = Sermo tuus simillimus sermoni delirantis! Ac si nempe de scurra esset, qui Hebraicae, vel Graecae linguae institutionibus nec leviter tinctus, Scripturam Hebraice, vel Graece impressam exponendam adgrederetur!

VI. *Quae humana industria perfici nequeunt &c.* = Immo & in iis, quae *humana industria perfici* queunt. Divinum enim subsidium imploramus & in humanis quibuscunque; quae tamen, vel quorum saltem aliqua *humana industria perfici* posse ex ipsis terminis liquet. Vide infra c. 17. A.

VII. *Cum ea neglexerit &c.* = Immo vero maxime commendavit saepe saepius: potissimum lib. 2. de Doctrina Christ. c. 11. n. 16. ubi. = Contra ignota signa „ propria magnum remedium est lingua„ rum cognitio. Et Latinae quidem lin„ guae homines, quos nunc instruendos „ suscepimus, duabus aliis ad Scripturarum „ divinarum cognitionem opus habent, „ Hebraea scilicet, & Graeca, ut ad „ exemplaria praecedentia recurratur, „ si quam dubitationem adtulerit La„ tinorum interpretum infinita varie„ tas &c.] Et fuse prosequitur. Ex quibus tantum infertur Hebraicae, & Graecae linguae cognitionem commodam, & aliquando necessariam esse Scripturae studiosis; at non ea carentem ab eadem Scriptura propellendum.

VIII. *Quae homo linguarum, & &c.* = Augustinum linguarum, maxime Graecae peritum ostendimus comment. 1. ad c. 39. libri praeced. Haud rudem vero Criticae pro eius aetatis conditione, quae scripsit opera produnt. Mirum est autem hominem linguarum, & Criticae imperitum Theologis omnibus, ut nemo diffitetur, palmam praeripuisse.

IX. *Platonismum nobis pro &c.* = Gratis clamas. Profer calumniae huius argumenta aut quae propulsemus, aut quibus succumbamus. Nec adtendis impudens, querelas hasce in Augustinum omnes quidem, at te maxime dedecere, qui totiens S. D. ex Scripturis dicentem ad Platonismum vel obtorto collo trahere niteris.

X. *Aut argutias inanes &c.* = Husque ostendimus inanibus argutiis te Augustinum vel exponere, vel infamare conatum. Novimus autem potissimum has Confessiones, & libros de Gratia tuo iudicio inanibus argutiis scatere: quod nimis scilicet illae tuam pietatem, hi tuum ingenium excedant; Nec mirum, Confessiones enim piis, libri de Gratia doctissimis scripti sunt. Es autem ex illis, vel illorum primus, de quibus S. Iudas n. 10. suae Epist. *Quaecunque quidem ignorant, blasphemant.*

XI. *Haec enim etiam Catechumenus accepit &c.* = Sat tibi est iaculari, vel ad punctum collimes, vel ab eo centum ulnis exorbites. Ex hocce propemodum integro opere liquet, frustra, etsi anxie expetitum ab Augustino sapientem Catholicum, a quo de suis erroribus dedoceretur. Huic vero catechumeno praesto fuere plures sapientes Ecclesiae filii, a quibus maximo otio, atque longissimis collationibus fieret in divinis Scripturis eruditus? Interim haud levi Augustini gloria mentiris, dum ei tantum ingenii, & memoriae tribuis, ut aliquot collationibus, quas catechumenus cum Catholicis habuit, evaserit in Christianorum doctissimum.

XII. *Non meditatione retexit.* = O tu quis es, aut ubi gentium inhabitas? ut ignores, hac potissimum gloria Augustinum ceteros inter Ecclesiae Doctores eminere, quod plurima Christianam religionem iuvantia *propria meditatione* retexerit?

XIII. *Quod eloquentiam, & acumen &c.* = Quasi hilum diceres, & de hilo Doctorem praedicares! Ingenio eloquenti, & acuto quid deest? Scis nempe Eloquentiam, seu facultatem apte, suaviter, ornateque dicendi, & acumen, quod praesertim res metaphysicas intuetur, difficile, & quasi miraculo adunari. Nec laus ista, quam velut nimis aequam, patentem, & totius orbis sensibus firmatam dissimulare nequivisti, quae paullo ante consarcinasti vituperia pati potest; Metaphysicum enim ingenium acerrimis, non *inanibus* argutiis indulget; eiusdemque ingenii est non tantum ab aliis accepta praedicare, sed plurima *propria meditatione* retegere. Vides adhuc *Pherepone*, quid ex verbis tuis conficiatur? Dicam apertius: Metaphysica, non quaecunque, sed altissimas veritates meditatur: Augustinus igitur, qui polluit maxime metaphysico acumine, ex Scripturis, quibus sedulo incubuit, maxima altissima arcana retexit: Cumque esset admodum eloquens, apte, ornate, & palere ea digessit, posterisque commendavit. Vide an talis homo quasi unus e trivio iure, & merito a te conculcetur.

Quam vero apud te tolerabilior sors Augustini, ac Hieronymi: quem in Hebraica, & Graeca lingua balbutientem: in ceteris autem cucurbitam solita audacia denunciasti? Haec enim ipsa tua

ver-

verba sunt in libello *Quaestionum Hieronymianarum, de eiusdem nupera editione Parisina &c.* quaest. 1. n. 2. = I-
„ dem (*Martianaeus editor operum S.*
„ *Hieronymi*) non potest satis laudare
„ librum de nominibus Hebraicis ine-
„ ptum, ac nullius pretii libellum, e-
„ tiam postquam ab Hieronymo recen-
„ situs, ac emendatus est; cuius libel
„ li nullus fuit usus, nisi ad captandas
„ inanes argutias, atque allegorias ex
„ significationibus tam falsis, quam veris
„ nominum Hebraicorum &c. Si enim
„ seponas multam Graecorum, & prae
„ sertim Latinorum lectionem, coniun-
„ ctam cum facultate acriter declaman-
„ di, aut declamatorie scribendi pro eius
„ acri palato: cetera omnia sunt medio-
„ cria. Non modo Hebraicae, sed &
„ Graecae linguae modica cognitione fuit
„ tinctus. Theologiam, ceterasque disci-
„ plinas degustaverat potius, quam ex-
„ hauserat. In inventione quidem nihil
„ propemodum habet exquisiti, in ordine
„ nihil ferme accurati. In ratiocinatione
„ vero, & collectione consectariorum plus
„ multo pompae rhetoricae, atque exag-
„ gerationis invenies, quam roboris, &
„ iudicii: nisi velis Dialecticae valedice-
„ re] Quaest. 3. n. 4. *Graeca non satis adsequebatur, quamvis minime obscura*. Eadem q. n. 13. *Quod cum fecerit, non veretur tamen fidelitatem translationis suae iactare &c. fortasse tam verum est eum usque adeo festinasse, quam fidelem interpretem fuisse*. Quaest. 7. n. 11. *Res ipsa clamat nonnisi modicam cognitionem linguae Hebraicae sibi comparasse Hieronymum, estque adeo manifesta, ut non difficulter credamus labores illos oratione nonnihil adauctos esse ab homine, qui nequaquam occultabat, aut minuebat quod ipsi laudi esse poterat. Nota est vox eius in apologia contra Rufinum.* Ego philosophus, rhetor &c. Ex quibus etiam habes, quid iniquus homo sentiat de pietate Hieronymi, de quo item diximus n. 21. comment. 1. c. 39. libri praeced. & possemus addere, si expediret, quae evomit q. 3. n. 12. & q. 8. n. 2. 11., & 18. Verum pro se, & pro amico suo Hieronymo respondet Augustinus in Psal. 34. Serm. 2. ad v. 18. *Inique, invide, aream inspicis, qui totus in palea es, non tibi facile grana occurrunt: quaere, & invenies populum gravem, in quo Dominum laudes. Vis invenire? Esto talis. Nam si non fueris talis, difficile est ut non omnes tales tibi videantur, qualis es. Et comparantes, ait Apostolus, semetipsos sibimetipsis, non intelligunt, neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant* (1).

Haec *Phereponus*, vel *Ioannes Clericus* de Hieronymo, quem nedum sanctissimum, sed & ubique sapientem, in tribus vero linguis Hebraica, Graeca, & Latina eruditissimum cum Augustino universus orbis profitetur.

XIV. *Aut quod meritas laudes minus libenter &c.* = Quibus? pueris ne haec speciosa pigmenta venditas? Non credo; immo absit ut credam, mentiris. Et si per Iovem te verum scribere iuraveris: ego te malitiose fabulari per Mercurium iurabo: iuxta illud Plauti Comoed 1. act. 1. sc. *Sosias, & Mercurius*, v. 25. ante soliloq. Mercurii. = *S. Per Iovem iuro me esse, neque me falsum dicere. M. At ego per Mercurium iuro tibi, Iovem non credere. Nam iniurato scio plus crederet mihi, quam iurato tibi.* Nec est cur indigneris, vel etiam Pagano iudice Isocrate scilicet Atheniensi oratore, & philosopho eximio, cuius est gravissimum monitum illud Orat. 1. ad Demonicum adolescentem, monito 36. *Puta decere, ut malis non habeatur fides, quemadmodum ut bonis habeatur.* Immo nedum malum: sed Augustini gloriae te iniquum iuratum hostem hucusque ostendisti.

Et quidem haud inficior simulationes hasce te non semel compingere, in Praefat. enim ad has Animadversiones, seu ad novam Augustinensium operum editionem, paullo post med. sive ad tom. 8. ita loqueris: *Alioqui cum bene eos* (Christianae fidei hostes) *aggressum esse S. Augustinum existimavimus, laudes in eum pleno modio, ut alibi effudimus: & ambabus ulnis rationes eius amplexi sumus, sicut ad lib.* XXXIII. *contra Faustum Manichaeum.* R. Candide, & religiose profiteor, modios hosce laudum pro Augustino saepe profusos me nec semel vidisse: cum tamen *Pherepori*, seu *Ioannis Clerici* libellos (ubique vel impios, vel iniquos, vel audaces) haud modica ex parte legerim. Loco ab ipso laudato contra Faustum de levibus commendat, & quidem raro. Ut autem res ista ex integro agatur: dicam ubi laudes in Augustinum *pleno modio* effundat. Censebat Augustinus anno D. 397. non poenis, & ferro, sed hortamentis, & le-

(1) 1. Tim. 1. 7.

& lenitate haereticos ad Ecclesiam trahendos. Lib. autem contra Epist. Manichaei, cap. 1. in eam rem haec videtur scribere = *Nostrum igitur fuit eligere, & optare meliora, ut ad vestram correctionem aditum haberemus, non in contentione, & aemulatione, & persecutionibus &c.* (1) *Nostrum ergo fuit velle has partes expetere: Dei est volentibus, & petentibus donare quod bonum est* (2). Integro hoc sermone sibi praefixo: hunc laudum modium *Pherepones* pag. 598. in Augustinum effundit = Quis non laudet mansuetudinem hac in re Augustini? Quis non plaudat Episcopo Pauli monitorium tam opportune memori? Certe ego haec verba satis exosculari non possum sed & sequentia credo digna libenter excribam: *Illi in vos saeviant, qui nesciunt quam rarum, & arduum sit carnalia phantasmata piae mentis serenitate superare. Illi in vos saeviant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis, ut possit intueri solem suum: non istum, quem vos colitis &c. Illi in vos saeviant, qui nesciunt quibus suspiriis, & gemitibus fiat, ut ex quantulacumque parte possit intelligi Deus.* Nihil verius est quam &c. Doleo Augustinum ad mortem usque in tam pia sententia non perstitisse; nam hunc librum scripsit circa annum CCCXCVII. sed anno CCCCXII. plane mutaverat mentem, ut liquet ex Quaest. 93. (Olim. 48.) scripta circa an. non 412. sed 408. Epistola ad Vincentium. „

Dicant in scriptis hominis huius versati, de quibus Augustini verbis Is honorificentius, vel aeque honorifice ac de recitatis loquatur? En ergo *Pherepone* tui obsequii candor, ac fides! En in quam Augustini opinionem laudes *pleno modio* effundas: in erroneam scilicet, & eiuratam! Ceterum utinam serio honore ita Augustinum virum sanctissimum, & Christianorum doctissimum aliquando nominavisses, sicut nominasti, . . . quem? Lutherum haereticorum procacissimum, cuiusve scripta foedam ubique histrioniam spirant. En inquam ut loquaris t. 1. Oper. Philosophic. Ontologiae c. 12. de *Subiecto, & Adiuncto*, n. 7. pag. 361. *Hoc adfirmant multi ex iis, qui viri magni Martini Lutheri doctrinam sequuntur.*

XV. *Sed quia video multos &c.* = De illis loqueris, qui licet decepti, & a vera fide extorres nimis insignes blasphemias evomens os tuum Augustini auctoritate premere, refrenare voluere. Sic enim Cardinali Quirino, tunc Monacho olim fassus es, ut in Eruditione ad hoc opus praevia late observavimus: Commentarios illos non in Augustini contemptum cudere volui: sed quod iniquum videretur Hollandiae Magistros huius Doctoris auctoritati innixos &c.

XVI. *Quibus nulla ratione &c.* = Eho illepide scurra, quousque indecoris tuis quisquiliis nos detinebis, & sacrum hocce Confessionum theatrum foedabis? Cum tamen generatim paganus Isocrates Orat. 1. ad Demonic. adolesc. monito 63. dixerit: *Ridiculorum ne sis studiosus, neque studiis, quae in ridiculis versantur, laeteris.* Quae vel ferrea aetas aquilae noctuam praeferet? Haec aliis adiuncta satis produnt quid moliaris: ut futores videlicet talem te censeant, cui Augustinus conferri nulla ratione possit!

Quod & in Quaestionibus Hieronymianis te molitum satis superque mihi constat. Quaest. 7. n. 1. = Necesse habuimus Hieronymi eruditionem ad severius examen revocare, & aeque libere de eo loqui, ut fecit Monachus Benedictinus (*Martianaeus*) de viris, quos Hieronymo nulla re inferiores, & multo etiam linguae Hebraicae cognitione superiores esse arbitrabamur [Licet q. 3. n. 1. candorem, modestiamque mentitus, dixeris: *Quod* (Hieronymum parum in Graeca lingua versatum) *non dixerim, quasi velim illo peritiorem me venditare &c.* Addens tamen paullo post: *Tum etiam conatus recentiorum ita deprimunt* (antiquitatis studiosi) *quasi nulla ratione cum veterum scriptis aequari possent.*

(*b*) *Ab usque principio, in quo &c.* = Profitetur se tribus hisce, qui supersunt, libris de Genesi disputaturum a primis verbis usque ad sabbatum, in quo Deus, iuxta nostrum captum, requievit. Quod lib. 2. Retract. c. 6. monuit apertius: *A primo usque ad decimum de me scripti sunt. In tribus ceteris de Scripturis sanctis, ab eo quod scriptum est:* In principio fecit Deus caelum, & terram, *usque ad sabbati requiem.*

Verba haec praecedentia, *Et audiam vocem &c.* ex Davide depromsit: Psal.

(1) Rom. 13. 13.

(2) 2. Timot. 2. 21.

Pſal. enim 25. v. 7. *Ut audiam vocem laudis, & enarrem univerſa mirabilia tua* & Pſal. 118. v. 18. *Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua*. Quae autem paullo poſt ſequuntur: *quae omnia adponuntur vobis &c.* ex Filio Dei ſunt, qui Matth. 6. a v. 25. *Ne ſolliciti ſitis animae veſtrae, quid manducetis, neque &c. Quaerite ergo primum regnum Dei, & iuſtitiam eius, & haec omnia adiicientur vobis.*

(i) *Virum dexterae tuae.* = Ad illud adludit Act. 7. 55. *Et ait* (Stephanus) *ecce video caelos apertos, & Filium hominis ſtantem a dextris Dei.* & Rom. 8. 34. *Qui eſt ad dexteram, qui etiam interpellat pro nobis.* Et quidem potius ad poſterius hoc, quod inferius omnino ſuum facit. Dicitur autem ſedere Chriſtum ad dexteram Patris ut intelligatur per ipſum omnia facta eſſe; & idem Patri nihil concedere.

(k) *Ipſum quaero &c.* = Lectionem hanc & Benedictini retinuerunt; qui tamen nonnulla haeſitatione in margine inquiunt. = Antiquiores, & meliores „ MSS. habent: *ipſos quaero*, ideſt the- „ ſauros.] At legendum eſſe, *ipſum*, ſcilicet Chriſtum, antecedentia, & ſequentia ſuadent. Unde ita paſſim editi cum Vet. & 2. MSS. Med. Licet alii decem MSS. a BB. laudatis ſuffragentur. Ceterum ſelecta lectio confirmari videtur ex non admodum diſſimili ſermone S. D. in Pſal. 98. ad v. 5. n. 5. *Quaero quid ſit ſcabellum pedum eius; & dicit mihi Scriptura &c. Fluctuans converto me ad Chriſtum, quia* Ipſum *quaero hic.*

Hoc ipſe ait &c. = Ubi? Ioan. 5. 46. *Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi: de me enim ille ſcripſit.* In quinque videlicet Moyſis libris plura nunc aperte, nunc in myſterio de Redemtore praedicantur.

C A P U T III.

A R G U M E N T U M.

Ad huius libri argumentum, ex primis Geneſeos verbis depromtum iam adceſſurus: Moſis eiuſdem divinae hiſtoriae ſcriptorem ſapientiam ambitioſe ſuſpicit: anxie exoptans, tam nobili, & arduo in negotio eius magiſterio adiuvari. Verum eximio Propheta iam a nobis erepto, divinam lucem, qua ille ductus eſt, ſibi obteſtatur.

AUdiam & intelligam quomodo in principio feciſti Caelum & terram. Scripſit hoc Moyſes, (*a*) ſcripſit, & abiit, tranſivit hinc a te ad te (*b*); neque nunc ante me eſt: nam ſi eſſet, tenerem eum & rogarem eum, & per te obſecrarem ut mihi iſta panderet; & praeberem aures corporis mei ſonis erumpentibus ex ore eius. Et ſi Hebraea voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quidquam tangeret: ſi autem Latina, ſcirem quid diceret. Sed unde ſcirem, an verum diceret? Quod ſi & hoc ſcirem, num ab illo ſcirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebraea nec Graeca, nec Latina, nec barbara veritas, ſine (*c*) oris & linguae organis, ſine ſtrepitu ſyllabarum diceret, Verum dicit: & ego ſtatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, Verum dicis. Cum ergo illum interrogare non poſſim, te, quo plenus vera dixit, Veritas, rogo te Deus meus, rogo parce peccatis meis; & qui illi ſervo tuo dediſti haec dicere, da & mihi haec intelligere.

(*a*) *Scripſit hoc Moyſes.* = Immo totum Pentateuchum, ſeu quinque libros, Geneſim, Exod. Levit. Num. & Deuteron. Quod ipſe S. D. velut exploratum habet Serm. 32. in Pſal. 143. (Alias, 20. de Diverſ. & 31. ex Homil. 50.) c. & n. 5. & c. 7. n. item 7. Serm. 124. de verbis Ioan. c. 5. (Alias, 42. de

de Verb. Dom.) c. & n. 3. & alibi frequentissime. Cui vetustiores Patres praecinuere, suffragantur vero sequuti inde Patres, atque Theologi unanimi sensu; ut mirum sit nonnullos, etiam in speciem catholicos tam manifestae veritati utcunque, levibus quibusdam difficultatibus, a Theologis complanatis, atque protritis refragari. Maxime cum eadem veritas depromatur etiam ex v. 9. c. 3. Deuter. v. 17. & 45. Ioan. c. 1. v. 45. & c. 5. v. 21. & Actor. c. 15. non semel. Nec ipsos etiam Paganos scriptores latuerit: ut enim omittam Pythagor. Pl ton. Theopompum, Diodorum sicul. Philocorum, Cupolemum, Haecatec. Berosum, aliosque plures, quos Theologi advocant: C. Cornelius Tacitus lib. 5. Hist. *ab excessu Neronis*, post initium: *Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quae apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quae nobis incesta &c.* & post decem. lineas: *Hi ritus quoquomodo inducti, antiquitate defenduntur &c.* Iunius Iuvenalis Satyra 10. a v. 96.

„ Quidam fortiti metuentem sabbata
„ patrem
„ Nil praeter nubes, & Caeli numen
„ adorant
„ . . . .
„ . . . .
„ . . . .
„ Iudaicum ediscunt, & servant, ac
„ metuunt ius.
„ Tradidit arcano quodcunque volu-
„ mine Moses.

(*b*) *Transiit hinc a te ad te.* = Ita BB. qui testantur. = Desunt in editis „ particulae, *a te*, quae tamen in MSS. „ prope omnibus exhibentur.] Ita etiam Vet. 9. MSS. Licet unus Med. & 2. S. Cr. editis suffragetur. Ea autem phrasis acuto Augustini ingenio admodum congruit; adeo enim familiariter Moses vivens Deo iungebatur, ut occumbens iure dici possit a Deo ad Deum transisse.

Tenerem, & rogarem eum &c. = Non adeo leniter tibi verbum reponeret, si Luthero credamus, qui in Colloq. commen. fol. 118. in pinguem hanc blasphemiam erumpit: *Moyses omnium carnificum magister.* Quod nempe homo boni, & aequi hostis vellet omnem legem excussam. Unde in eisdem Colloquiis, cap. de *Lege, & Evangel. Moysem cum sua lege non suscipiam.* Et quidem nec Decalogo, etiam num vigente excepto, ut manifeste constat ex Serm. de eodem Moyse. Quem etiam lacerat in Psal. 45. Haec Lutherus de Moyse, de quo Numer. 12. 3. *Erat vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra.* Haec de Lege, quae divinae liberalitatis beneficio indulta est. Unde David Psal. 147. v. 20. *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestavit eis.*

Cur autem Augustinus [illegible] Hebraicae linguae non prorsus ignarus eadem dicentem Moysem non teneret [illegible] ex dictis ad c. 39. lib. praeced. A n. 14.

(*c*) *Veritas, sive &c.* = Loquitur de divino adflatu cor excitante ad propositis dogmatibus adsensum praebendum. Nec sententia haec admodum dissimilis est Paulinae 1. Cor. 3. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit.*

Quo plenus &c. = Nec enim utcunque, sed plene Canonicorum voluminum res in Deum revocantur: adeo ut ipsius sint dogmata, historiae, phrases (scribentium licet genio, plerunque, mirum in modum accommodatae) apices, puncta.

C A P U T IV.

A R G U M E N T U M.

Ut disputandas res a nimis exploratis semoveat: Caelum, Terramque facta mox se prodere statuit: quandoquidem propriae conditioni minime haerent mordicus, vicissitudinesque patiuntur. Ex quo ab alio pariter facta minimo negotio detegat. Iam autem si a Deo prorsus exeunt, nihil omnino speciosi deferunt, quod illi non maxime, & quidem summa maiestate insit. Adeo ut quaelibet creata bona Divinis obiecta ab omni videantur labi splendore, & vanescere in spectra.

ECce sunt caelum & terra: clamant quod facta sint: mutantur enim (*a*) atque variantur. Quidquid autem factum non est, & tamen est, non est in eo quidquam quod ante non erat, quod est mutari atque variari. Clamant etiam quod seipsa non fecerint: Ideo sumus, quia facta sumus: non ergo eramus, ante quam (*b*) essemus, ut fieri possemus a nobis. Et vox dicentium est ipsa evidentia. Tu ergo Domine fecisti ea qui pulcher es, pulcra sunt enim (*c*); qui bonus es, bona sunt enim; qui es, sunt enim. Nec ita pulcra sunt, nec ita bona sunt, nec ita sunt, sicut tu conditor eorum, cui comparata, nec pulcra sunt, nec bona sunt, nec sunt. (1) Scimus haec, gratias tibi. Et scientia nostra scientiae tuae comparata, ignorantia est.

(*a*) *Mutantur enim*. = Quod ampliori forma ita digereres. Si enim Caelum, & Terra, quaeque ipsis incubant ex propriis meritis, secretaque virtute consisterent, nunquam laberentur: sed in eodem esse semper constantia, vicissitudinem omnem repellerent. Sed de hoc, similibusque argumentis fuse, & accurate Metaphysici, qui passim ab adolescentibus etiam adtenduntur in scholis. Recole l. 10. c. 6. F.

Quidquid enim factum non est &c. = Argumentum ab usitatiore forma nonnihil diversum: sed quod ad plura, quae agitantur in scholis, viam sternit: puta: Quod est a se, omnem perfectionem trahit: unde nequibit inde quidquam boni lucrari; Nec vero damno subesse: quod enim undique circumvallatur bonis, in omnes hostes munitus est. Item, quod propria virtute est, omnem entis perfectionem absorbet: quale igitur ens huic accedet? Tandem; Quod est nullius auxilio vel beneficio, ad punctum, seu instans sua quaelibet iungit: unde nec modo habet id, a quo olim abesset: nec exinceps habebit, quod modo desideres. Sit autem est ex pluribus quaedam, & quidem velut a longe innuisse.

(*b*) *Non ergo eramus, antequam &c.* = Si facta, igitur olim non erant: adeoque seipsa nequibant facere: necesse quippe est te exsistere, antequam quidquam facias. Recole l. 10. c. 6. D.

Et ipsa evidentia. = Vox creaturarum est earum conditio, quae evidenter innuit eas ab alio factas.

(*c*) *Pulcra sunt enim.* = Nemo quippe dat quod non habet; si igitur creaturae a Deo factae sunt, nihil boni in illis expiscari vales, quod Deo negandum sit. = *Nec ita pulcra sunt &c.* = Est enim nobis naturaliter insitum Peripateticum illud: *Propter quod unumquodque tale, & illud magis*: Terra v. g. Solis virtute elucescit: Sol ergo ipse lucidior. = *Cui comparata &c.* = Nec enim utcunque a Deo omne creaturarum bonum: sed ipse per essentiam bonus, arbitrio creaturas ditavit.

CA-

(1) Psal. 38. 6. *Substantia mea tanquam nihilum ante te.*

CAPUT V.

ARGUMENTUM.

Divinae actionis maiestatem edisserit. Deus quippe Caelum, Terramque creans non sicut artifex homo e corpore corpus compingens. In actionem item veniens, nullo in quo ageret praeiacto subsellio: nulloque instrumento, sed tantum auctoritatis suae imperio usus.

QUomodo autem (*a*) fecisti caelum, & terram, & quae machina tam grandis operationis tuae? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animae valentis imponere utcunque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem iam existenti & habenti ut esset, veluti terrae, aut lapidi, aut ligno, aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu instituisses ea? Tu fabro corpus: tu animum membris imperitantem fecisti: tu materiam unde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, & videat intus, quid faciat foris: tu sensum corporis, quo interprete traiiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renuntiet animo quid factum sit, ut ille intus consulat praesidentem sibi veritatem, an bene factum sit. Te laudant haec omnia creatorem omnium: sed tu quomodo facis ea? quomodo fecisti, Deus, caelum & terram? Non utique in caelo neque in terra fecisti caelum & terram; neque in aere aut in aquis, quoniam & haec pertinent ad caelum & terram. Neque in universo mundo fecisti universum mundum, quia non erat ubi fieret antequam fieret ut esset: nec manu tenebas aliquid (*b*) unde faceres caelum & terram. Nam unde tibi hoc quod tu non feceras, unde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea.

(*a*) *Quomodo autem.* = Cum BB. sumus: quorum monitum damus. = A„ pud Am. Er & Lov. sic incipit Ca„ put V. *In principio fecit Deus caelum,* „ *& terram.* Eadem verba extant hic „ loci apud Bad. sed absunt a MSS. & „ ab editione Am.] Eadem verba absunt etiam a 2. MSS. Med. & Ricar. Habentur vero in 2. Med. & in edit. Som. At perperam, violenter enim intrusa videntur, quum sermo incoeptus sit, beneque disputetur, quomodo Deus Caelum, Terramque fecerit, postquam statutum fuerat ea citra controversiam a Deo facta esse.

Non enim sicut &c. = Quandoquidem Deus creatione egit, quae praiacentem materiem nullam postulat: immo reiicit, educitque ex nihilo. Haec autem actio nulli creaturae aut competit, aut competere potest.

(*b*) *Nec manu tenebat aliquid &c.* = Adeo ut nec mediis Angelis universum hocce formaverit: ut cunctis Theologis, quidquid decepti nonnulli effutierint, perspectum est. Unde S. D. lib. 12. de Civit. Dei, c. 25. ab initio. = Cum e„ nim alia sit species, quae adhibetur „ extrinsecus cuicunque materiae corpo„ rali, sicut operantur homines figuli, „ & fabri, atque id genus opifices, qui „ etiam pingunt, & effingunt formas si„ miles corporibus animalium; alia vero „ quae intrinsecus efficientes caussas ha„ bet de secreto, & occulto (1) naturae „ viventis, atque intelligentis arbitrio, „ quae

(1) Celeberrimus Cod. Veron. & occultato.

„ quae non solum naturales corporum „ species, verum etiam ipsas animantium „ animas, dum non fit facit: supradi„ cta illa species artificibus quibusque „ tribuatur; haec autem altera nonnisi „ uni artifici creatori, & conditori Deo, „ qui mundum ipsum, & Angelos sine „ ullo mundo, & sine ullis Angelis fe„ cit &c. Proinde facti primitus Ange„ li cuiusmodi ministerium praebuerint „ Creatori cetera facienti nescio; nec „ tribuere illis audeo quod forte non „ possunt &c.] At si de re hac plura desideras, vide integrum caput: itemve cap 24. & 26. Lib. 3. de Trinit. c. 8. n. 14. & cap. 9. n. 17., & 18. Maxime vero de Gen. ad Litt. lib. 9. c 15., & 16.

P. Franciscus Mayro, qui & tres hosce posteriores Confessionum libros glossematibus suis conatus est illustrare: verbis aliquot cap. 1. exscriptis, siluit pro more, ex suo nec vocula adiecta. Hic vero ea sententia sumta: *Non in caelo, & terra fecisti caelum, & terram &c.* ita disputat, novas semper, & miras veritates educens = Ex quo dicto accipiuntur duo argumenta; Pri„ mum est quod omne, quod fit in „ aliquo loco, praesupponit locum il„ lum, quia probat universum non es„ se in se factum, quia tunc praeces„ sisset seipsum. Secundum argumentum „ quod omne, quod fit in aliquo tem„ pore, praesupponit illud tempus ea„ dem ratione] Egregie! Quis alius a Mayrone latentem thesaurum hunc detexisset.

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Quum Deus alto auctoritatis suae imperio, per verbum, fiat, *expresse orbem condiderit: quaeris Augustinus, quid de arcana ea voce iudicandum sit: & an illis adcensenda, quae per gradus, & syllabas vicissitudines patiuntur, & abeunt? Verum cum haec creati quidquam praeexigant, illi conferri nequeunt, qua universum e nihilo emersit.*

SEd quomodo dixisti? Numquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus? (1) Illa enim vox acta atque transacta est, coepta & finita. Sonuerunt syllabae atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec ultima post ceteras, silentiumque post ultimam. Unde claret atque eminet, quod (*a*) creaturae motus expressit eam, serviens aeternae voluntati tuae ipse temporalis. Et haec ad tempus facta verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior (*b*) posita est ad aeternum Verbum tuum. At illa comparavit haec verba temporaliter sonantia cum aeterno in silentio Verbo tuo, & dixit: Aliud est, longe aliud est. Haec longe infra me sunt; nec sunt, quia fugiunt & praetereunt: Verbum autem Domini mei supra me manet in aeternum (2). Si ergo verbis sonantibus & praetereuntibus dixisti ut fieret caelum & terra atque ita fecisti caelum & terram, erat iam creatura corporalis ante caelum & terram, cuius motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante caelum & terram: aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, unde transitoriam vocem faceres, qua diceres ut fieret caelum, & terra. Quidquid enim illud esset unde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Ut ergo fieret corpus, unde ista verba fierent, quo verbo a te dictum est?

(*a*) *Un-*

(1) Matth. 3. 17. & 17. 5.

(2) Psal. 9. 8. & 32. 11. & 118. 85.

(a) *Unde claret, atque eminet quod &c.* = Aut adsumptum aereum corpus; aut aer per miraculum agitatus vocem illam expressit. = *Serviens &c.* = Hinc Schola sua phrasi docet: Creaturas quaslibet habere potentiam obedientialem ad faciendum, interveniente Divino imperio, quidquid non implicat contradictionem. De illis vocibus Matth. 3. 17. & Lucae 9. 35. vide S. D. Serm. 52. (Alias 63. de verb. Dom.) c. & n. 1.

(b) *Cuius auris interior &c.* = Significat hominem Divina fide illuminatum, & ductum. = *Haec longe &c.* = Syllabae, vox, sonus, motus, aer &c. cedunt hominis conditioni.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Magis, graviusque nititur arcanam vocem, qua orbis e nihilo eductus est, explicare. Et quidem sublatis ambagibus, docet statim eam esse Verbum Deum apud Deum: quo simul, & sempiterne omnia dicuntur: licet non quaeque simul, & sempiterna emergant.

Vocas itaque nos ad intelligendum verbum Deum apud te Deum, quod sempiterne dicitur & eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud, ut possint dici omnia; sed simul ac sempiterne omnia (a). Alioquin iam tempus & mutatio, & non vera aeternitas, nec vera immortalitas. Hoc novi, Deus meus, & gratias ago. Novi, confiteor tibi Domine; mecumque novit & benedicit te quisquis ingratus non est certae veritati (b). Novimus, Domine, novimus quoniam in quantum quidquid non est quod erat, & est quod non erat, in tantum moritur & oritur. Non ergo quidquam Verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque aeternum est. Et ideo Verbo tibi coaeterno, simul & sempiterne dicis (c) omnia quae dicis, & fit quidquid dicis ut fiat; nec aliter quam dicendo facis: nec tamen simul & sempiterna (d) fiunt omnia quae dicendo facis.

(a) *Sed simul, ac sempiterne omnia.* = Simul, ac sempiterne dicitur Verbum genitum est quippe in instanti: Generabatur autem in exordio, si ita loqui fas sit, aeternitatis: generatur: & generabitur. Simul, & sempiterne dicit omnia: quia Dei actiones sese haud patientes sunt gradus, atque vicissitudinis; nec sunt modo, ut olim non fuerint. Quod ex sequentibus ampliorem lucem habebit.

(b) *Quisquis ingratus non est certae veritati.* = Iis enim in dubium vocatis: Dei aeternitas, atque immortalitas evertuntur; Certa autem philosophia, ac fide novimus Deum aeternum, & immortalem. = *In tantum moritur, & oritur.* = Mors, & ortus hic late pro rerum vicissitudine, & gradibus sunt. Cum moritur semen, oritur planta: cum planta moritur, semen oritur. Itemque abeunte hyeme, ver adcedit; ex quo infertur tempora mori, & oriri. Unde Deus occumberet, & oriretur, si quod olim, nunc haud ageret: vel ageret modo, quod minime quondam agebat.

(c) *Simul, & sempiterne dicis.* = Sequimur BB. quos audire iuvat. = Non„ nulli e MSS. *simul, & sempiterno di„ cis &c.* Mox etiam plures, potioresque cum Arn. habent, *& simul, & „ sempiterna fiunt.*] Editio Som & MSS. duo in prima parte lectionis nobis opponuntur. De posteriori parte inferius dicemus. Ceterum haud legendum esse *sempiterno*, liquet ex eo, quod velit Augustinus cum omnibus Theologis Deum egisse, agere, & acturum.

Nec aliter, quam dicendo facis. = Ut id aperiatur, accipe verba S. Fulgentii ad Monymum lib. 3. c. 7. *Sic est*

Ver-

Verbum apud Deum, sicut est in mente verbum, sicut in corde consilium; Cum enim mens apud se verbum habet, utique cogitando habet; quia nihil aliud est apud se dicere, quam apud se cogitare. Ex his facile colligi potest qua ratione, immo quibus rationibus doceatur, Deum non aliter, quam dicendo fecisse. Vide S. Tom. q. 4. de Verit. ar. 2. ad 5.

(*d*) *Nec tamen simul, & sempiterna &c.* = Ita legendum esse: non cum Arn. & pluribus MSS. *& simul &c* commentarius ipse suadebit; Apud Er. & BB. *sempiterne.* Male. Docet autem his verbis Augustinus: Licet Dei actio sese quidem simul, & sempiterne consistat; adhuc creaturas non fieri simul, & sempiternas. Sic licet in aeternitatis puncto praeterita, praesentia, & futura simul, & sempiterna sint: nihilominus in selpsis, & maxime quoad nos omnino discriminantur, & inconstantiam patiuntur. Qui abstrusa arcana haec non bene callet, consulat viros de Schola, a quibus de actione Dei *quoad se & quoad nos: formaliter immanente, virtualiter transeunte &c.* plurima hauriet.

Verum huic, sicut & praeced. capiti lucem conciliant haud modicam quaedam Augustini lib. 1. de Gen. ad litt. c. 2., 9., & 10. quae aut rerum harum imperitus, aut aliquo otio abundans consulere debet. Interim nimis opportunum censemus quae P. Cornelius Cornelii a Lapide in v. 3. cap. 1. Gen. ad illa verba, *Dixitque Deus* observat. recitare = Verbo non oris, sed mentis, ,, eoque non notionali, sed essentiali, & ,, communi tribus personis. *Dixit* ergo, ,, idest mente concepit, voluit, decre- ,, vit, imperavit efficaciter, atque im- ,, perando reipsa effecit, & produxit ,, Deus, puta ipsa sanctissima, Trinitas, ,, lucem; Dei enim velle est facere, in- ,, quit S. Athanasius serm. 3. contra ,, Arrianos. Appropriatur tamen vox ,, *dixit*, Filio. Unde alibi saepe dicit ,, S. Scriptura, per Filium, scilicet qua- ,, si Verbum, & ideam, omnia esse ,, condita, quia nimirum ipse Filius no- ,, tionale, & proprie dictum est Ver- ,, bum, ac consequenter ipsi appropria- ,, tur sapientia, ars, idea: sicut Patri ,, potentia, Spiritui Sancto vero bonitas ,, attribuitur.

C A P U T VIII.

A R G U M E N T U M.

Certe quanquam deprehenderis, Deum simul, ac sempiterne dicere: non item creaturas ipsas simul, sempiternasve compingi. Quo adhuc id sermone exacte eloquatur, non videt: Nisi quod incipit quidquam, vel desinit, quum debuisse incipere, vel desinere in aeterna ratione cognoscitur: in qua profecto nec ortum reperire est, nec occasum. Eam autem rationem ipsum Verbum censeas, quo, Evangelio teste, intus beneque edocemur; Quis enim, nisi stabilis veritas prorsus nos instruit, ac regit vel etiam cum admirabilis creaturae consilium, magisteriumque nos excitat?

CUr quaeso, Domine Deus meus? Utcumque video (*a*); sed quomodo id eloquar nescio, nisi quia omne quod esse incipit, & esse desinit, tunc esse incipit, & tunc esse desinit, quando debuisse incipere vel desinere in aeterna ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid, nec desinit (*b*). Ipsum est Verbum tuum (*c*), quod & principium est, quia & loquitur nobis (*d*). Sic in Evangelio per carnem ait; & hoc insonuit foris auribus hominum, ut crederetur, & intus quaereretur, & inveniretur in aeterna veritate, ubi omnes discipulos bonus & solus magister docet (*e*). Ibi audio vocem tuam, Domine, dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porro nos docet, nisi stabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem (*f*)

cum

cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur (*g*); ibi vere discimus cum stamus & audimus eum; & gaudio gaudemus (*h*) propter vocem sponsi, reddentes nos unde sumus. Et ideo Principium: quia nisi maneret, cum erraremus, non esset, quo rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo utique redimus. Ut autem cognoscamus, docet nos, quia Principium est, & loquitur nobis.

(*a*) *Utcumque video &c.* = Deum simul, sempiterneque agere: Creaturas item in seipsis non simul, & sempiternas formari ineluctabilibus argumentis ostenditur. At quo pacto invicem haec duo cohaereant, liquido sermone haud potest edisseri. Sic hominem liberum esse inficiari non possumus; Agere etiam divina gratia, sese propriaque natura efficaci adiutum plurima Scripturarum oracula, innumerae Patrum sententiae, & bonae Philosophiae lumina Theologicis adiecta suadent. At duo haec optimo invicem iungi foedere vulgaribus hominibus nimis arduum est exquisite digerere, pingere; Hebeti quippe menti videtur gratiae efficacia arbitrium obrui: Deumque iuxta conditionem suam agentem aut nullas, aut aeternas creaturas & fecisse.

(*b*) *Ubi nec incipit aliquid, nec desinit.* = Haec utique ratio, qua non omnia mercurius pacetur, sed bonum ingenium suadeatur; Quemadmodum enim in aeternitatis puncto consistunt, Adam, praesentes homines, & Antichristus: licet in seipsis, & maxime quoad nos Adam abierit, & Antichristus nondum accesserit; Ita creaturae non simul emergunt, nec sunt sempiternae: quamvis Deus simul, & sempiterne agat.

(*c*) *Ipsum est verbum tuum.* = Verbum esse divinam aeternam rationem, mentem, sapientiam &c. liquet ex dictis. Ceterum in aeternitate tria tempora, praeteritum, praesens, & futurum colligi, fierique omnes creaturas praesentes, tradit Augustinus quam saepe. Lib. QQ. 83. q. 17. *Omne praeteritum iam non est: omne futurum nondum est; omne igitur & praeteritum, & futurum deest. Apud Deum autem nihil deest: nec praeteritum igitur, nec futurum, sed omne praesens est apud Deum.* Lib. 5. de Trinit. in fine = Et „ quod amicus Dei iustus esse incipit, „ ipse mutatur: Deus autem absit ut „ temporaliter aliquem diligat (1), quasi „ nova dilectione, quae in illo ante „ non erat, apud quem nec praeterita „ transierunt, & futura iam facta „ sunt. Itaque omnes sanctos suos ante „ mundi constitutionem dilexit, sicut „ praedestinavit (2): sed cum convertuntur „ & inveniunt illum, tunc incipere ab „ eo diligi dicuntur, ut eo modo dicatur, „ quo potest humano affectu capi quod dicitur. Sic etiam cum iratus „ malis dicitur, & placidus bonis, „ illi mutantur, non ipse: sicut lux in- „ firmis oculis aspera, firmis lenis est, „ ipsorum scilicet mutatione, non sua] Quae levius, & cursim innuerat lib. 4. c. 17. n. 22. Vide etiam, si vacat, lib. 2. de Divers. QQ. ad Simplicianum, q. 2. n. 2.

Quae quidem ex ipsa Scriptura depromuntur. Iob. enim 14. 5. *Breves dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est.* Ubi S. Gregorius 12. Moral. c. 1. *Quoniam apud omnipotentem Deum etiam labentia stant, apud eum esse numerum nostrorum mensium perhibet.* Rom. 4. 17. *Qui vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt.* Ac si diceret: Ante Deum praeterita, & futura ut praesentia obiiciuntur. Hebr. 1. 2. *Per quem* (Filium) *fecit & saecula.* Saeculum praeteritis, praesentibus, & futuris constat; adeoque si Deus iam fecit saecula, iam & futura produxit: futura producta cur non ipsi praesentia sunt? Unde Scholastici plurimi, S. Thoma duce in 1. Dist. 38. q. unica, ar. 5. 1. contra Gent. c. 66. q. 2. de Verit. ar. 12. & 1. p. q. 57. ar. 3. & alibi. S. Basil. Hilar. Ambros. Prosperi, Gregorii, Isidori, Anselmi, Boetii, Petri Dam. aliorumque Patrum testimoniis, gravissimisque rationibus, rem ad unguem ostendentibus suffulti, atque muniti contendunt acerrime, creaturas omnes vel praeteritas, vel futuras, non utcunque, sed vere, proprie, &, ut illi loquuntur, *physice* esse Deo, seu in aeternitate praesentes. Quos quidem Theologos magno bono consulent arcani huius non bene periti. Immo ad plu-

(1) Sic MSS. Editi autem, *aliquando diligere*.

(2) Ephes. 1. 4.

ra huius libri dilucidanda parum absuit quin magnam quaestionem illam nos proposito discuteremus; at angustis commentatori praefixis limitibus saepe deterremur.

(*d*) *Quod & principium, quia & loquitur nobis*. = Adstipulamur BB. qui bene in imo margine observant, = „ Editi habent, *qui & loquitur*. At MSS. *quia & loquitur*: iuxta graecum Ioan. 8. 25. ὅτι &c. Sic legisse Augustinum intelligitur aliis ex locis, ut ex cap. 28. seq. ex Tract. 28. in Ioan.] Sic etiam signatur in margine editionis Er.

Huic autem cap. quae habet S. D. in c. 8. Ioann. Tract. 38. n. 11. magnam lucem conciliant, unde etsi non adeo brevia haud pigebit excribere = Et illi „ semper terrena sapientes, & semper secundum carnem audientes, & respondentes, quid ei dixerunt? Tu quis es? Non enim cum dixisti (1), *Nisi credideritis, quia ego sum*, addidisti quid esses. Quis es, ut credamus? Et ille, *Principium*. Ecce quod est esse. Principium mutari non potest: principium in se manet, & innovat omnia: principium est, cui dictum est (2), *Tu autem idem ipse, & anni tui non deficient*. *Principium*, ait, *quia* (3) *& loquor vobis*. Principium me credite, ne moriamini in peccatis vestris. Tanquam enim in eo, quod dixerunt, *Tu quis es*, nihil aliud dixerint, quam, Quid te esse credimus respondit: *Principium*, idest, Principium me credite. In Graeco namque eloquio discernitur, quod non potest in Latino. Apud Graecos enim feminini generis est principium, sicut apud nos lex generis feminini est, quae apud illos est masculini: sicut sapientia, & apud nos, & apud illos generis feminini est &c. Et addidi, *quia & loquor vobis*: idest quia humilis propter vos factus, ad ista verba descendi. Nam si principium sicuti est, ita maneret apud Patrem, ut non acciperet formam servi, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent; cum infirma corda intelligibile Verbum sine voce sensibili audire non possent? Ergo, inquit, credite me esse principium; quia ut credatis, non solum sum, sed & loquor vobis.] Sed, ut videtur, loquitur hic Augustinus de Principio non tam sensibili voce, quam inspiratione nos docente. Vide lib. 1. de Gen. ad litt. c. 5. n. 10., & 11.

(*e*) *Bonus, & solus magister docet*. = Hic nedum haud favet haereticis Protestantibus omne hominum magisterium fastidientibus, sed prorsus obsistit; Si enim Verbum solum secretum magisterium adstruit: profecto exterius propalamque docentes Ecclesiae doctores permittit. Recole dicta lib. 5. c. 6. F. ubi delirium illud latiori manu propulsavimus. In aeterna veritate nos instruit Verbum, quia nihil verum, nisi aeternae veritati conformetur. Et eiusdem aeterne veritatis luce propositis ab hominibus veritatibus, & aequis doctrinis adsentimur. Item, Deus in cordibus nostris pios motus excitat, quibus inflectamur veritatibus, maxime ad religionem spectantibus. = *Ibi audio* = In aeterna veritate, insito mihi ab aeterna veritate lumine video, intelligo illum proprie nobis loqui, qui nos docet, instruit &c.

(*f*) *Quia & per creaturam mirabilem &c.* = Omnino videretur dicendum, (si haec esset lectio) de Angelica Augustinum creatura loqui. Hanc enim diversis phrasibus saepe mirabilem praedicat. Lib. 4. de Gen. ad Litt. c. 24. n. 41. *In quibus* (Angelis) *prima omnium creata est sapientia*. Lib. 22. de Civit. Dei, c. 1. n. 2. *Ipse est enim, qui in principio condidit mundum plenum &c. in quo nihil melius instituit, quam spiritus, quibus &c.* Serm. 19. de Psal. 50. 5. & 72. 1. (Alias, 4. ex Sirmondianis.) n. 5. in fine: *Pato erubesceretis, si videretis pulcritudinem Angelorum*. Vide lib. seq. Creatura autem admirabilis, sive Angelus, maxime Custos, nostrae scilicet custodiae destinatus admonet nos, instruit, illuminat. Verum legendam, mutabilem, cum BB. Er. &c. iuxta superius dicta &c.

(*g*) *Ad veritate stabilem discimur*. = Ad veritatem aeternam, divinam. Hoc est, ni fallimur, Verbi magisterio, illustrationibus sistimur. = *Cum stamus, & audimus eum*. = Cum in compunctionis cumulo sumus. Vel potius ob ea, quae mox ex S. D. subnectam, cum humilitate Verbi magisterium provocamus. Deus enim humiles instruit, superbos autem caecitate punit: ut liquet ex cap. 11. Matth. 25. & c. 1. Rom.

(*h*) *Et gaudio gaudemus &c.* = Loqui-

(1) Ioan. 8. 25.
(2) Psal. 101. 28.
(3) Editi, *qui*. At plerique MSS. *quia*, iuxta Graecum ὅτι.

quitur ex illo Baptiſtae Ioan. 3. 29. *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt &c.* Quod S. Doctor Tract. 13. in Ioan. n. 12. ſic exponit. = Redeamus, videamus quid „ dicit iſte: *Qui habet ſponſam, ſponſus* „ *eſt*: non eſt mea ſponſa. Et non gau„ des in nuptiis? Immo gaudeo, ait; „ *Amicus autem ſponſi, qui ſtat, & au*„ *dit eum, gaudio gaudet propter vocem* „ *ſponſi*. Non, inquit, gaudeo propter „ vocem meam, ſed propter vocem „ ſponſi gaudeo. Ego ſum in audiendo, „ ille in dicendo: ego ſum enim illumi„ nandus, ille lumen: ego ſum in aure, „ ille Verbum. Ergo amicus ſponſi ſtat, „ & audit eum. Quare ſtat? Quia non „ cadit. Quare non cadit? quia humilis „ eſt &c. „

An de hac voce, de hoc gaudio loquutus eſt Deus, cum dixit Baruch 2. v. 22., & 23. *Quod ſi non audieritis vocem Domini ... auferam a vobis vocem iocunditatis, & vocem gaudii, & vocem ſponſi &c.*

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Eo in Principio, ſcilicet in Verbo Deum feciſſe caelum, & terram agnoſcit: modumque divinae actionis prorſus cenſet arcanum. Praedicat inde geſtiens multiplices, ſalubres radios, qui nobis ab eadem Dei Sapientia immittuntur.

IN hoc Principio (*a*), Deus, feciſti caelum & terram, in Verbo tuo, in Filio tuo, in Virtute tua, in Sapientia tua, in Veritate tua; miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid eſt illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum ſine laeſione, & inhorreſco, & inardeſco? Inhorreſco in quantum (*b*) diſſimilis ei ſum, inardeſco in quantum ſimilis ei ſum. Sapientia, ſapientia ipſa eſt, quae interlucet mihi, diſcindens nubilum meum, quod me rurſus cooperit deficientem ab ea, caligine atque aggere poenarum mearum; Quoniam ſic infirmatus eſt in egeſtate vigor meus (1), ut non ſufferam bonum meum, donec tu Domine, qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam ſanes omnes languores meos (2) (*c*). Quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miſeratione, & miſericordia, & ſatiabis in bonis deſiderium meum; quoniam renovabitur iuventus mea ſicut aquilae (3). Spe enim me ſalvi facti ſumus, & promiſſa tua per patientiam expectamus (4). Audiat te intus ſermocinantem, qui poteſt: ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: Quam magnificata ſunt opera tua, Domine! Omnia in ſapientia feciſti (5); & illa Principium, & in eo Principio feciſti caelum, & terram.

(*a*) *In hoc Principio &c.* = Utique. Verum triplicem prima ex Geneſeos verba omnium Theologorum iudicio expoſitionem patiuntur; Quas ipſe Auguſtinus lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 1. n. 2. innuit hiſce verbis. = Si ergo utroque „ modo illa Scriptura ſcrutanda eſt, „ quaeramus quomodo dictum eſt prae„ ter allegoricam ſignificationem, *In* „ *principio fecit Deus caelum, & terram*: „ utrum in principio temporis: an quia „ primo omnium facta ſint: an in prin„ cipio

(1) Pſal. 30. 11.
(2) Pſal. 102. 3.
(3) Pſal. 102. 4 v. 4.
(4) Rom. 8. 24. Ibidem v. 4. 25.
(5) Pſal. 103. 24.

„ cipio quod est Verbum Dei, unigeni„ tus Filius.] De qua re qui plura desiderat, videat lib 1. contra Adversar. Legis, & Prophet. c. 2. n. 2. lib. 11. de Civit. Dei, c. 32 lib Imperf. de Gen. ad Litt. c. 1. n. 2. Serm. 1. de Gen. 1. 1.& Ioan. 1. 1. (Alias, 13. ex Sirmondianis) n. 1. & Serm. 380. in Nativit. S. Ioan. Bapt. (Alias, 6. ex Vignerianis, in 1. par. Supplem.)

(*b*) *Inhorresco in quantum &c.* = Quod duplicem sensum habere potest. I. Inhorresco, videns me ei dissimilem. II. Inhorresco quia dissimilis; Dissimiles enim divinae sanctitati maxime imperfecti dicuntur: imperfecti vero sunt servi, quorum est exhorrescere, timere: iuxta illud Ioan. Epist. 1. c. 4. v. 18. *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem &c.* = *Inardesco in quantum &c.* = Inardesco in quantum per gratiam, & caritatem similis ei sum. Est enim gratia, ut Scholae loquuntur, participatio formalis Divinae essentiae, sive naturae.

(*c*) *Etiam sanes languores meos*. = Quid significet languoris voce saepe alibi detegit. Sed integram huic loco conciliabit lucem quod habet Serm. 131. de verbis Ioan. 6. (Alias, 2. de verbis Apost.) c. 6., & 7. = Interim in stabulo libenter cure„ mur, non adhuc languidi de sanitate „ gloriemur; ne nihil aliud superbiendo, „ nisi ut nunquam curando sanemur. *Bene*„ *dic anima mea Dominum* (1). Dic ani„ mae tuae, dic: adhuc in hac vita „ es, adhuc carnem fragilem portas, „ adhuc corpus, quod corrumpitur, ag„ gravat animam (2); adhuc post integri„ tatem remissionis accepisti remedium „ orationis; adhuc utique dicis, donec „ sanentur languores tui, Dimitte no„ bis debita nostra (3). Dic ergo ani„ mae tuae humilis vallis, non erectus „ collis: dic animae tuae, Benedic ani„ ma mea Dominum, & noli oblivisci „ omnes retributiones eius. Quas retri„ butiones? Dic, enumera, gratias age. „ Quas retributiones? *Qui propitius fit* „ *omnibus iniquitatibus tuis*. Hoc fa„ ctum est in baptismo. Quid fit mo„ do? *Qui sanat omnes languores tuos*. „ Hoc fit modo: agnosco. Sed quamdiu „ hic sum, corpus, quod corrumpitur „ &c.] His adde quae habet in Psal. 102. ad v. 3. 4. & 5. n. 5. = Quid di„ cis? quia es peccator? Convertere, „ & accipe retributiones istas, propi„ tius fit omnibus iniquitatibus tuis. „ Post remissionem peccatorum corpus „ infirmum geris, necesse est sint quae„ dam desideria carnalia, quae te ti„ tillent, & quae tibi suggerant dele„ ctationes illicitas de languore tuo ve„ niant. Adhuc enim infirmam carnem „ geris, nondum est absorpta mors in „ victoriam &c. (4) „

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

Nimis pinguis minervae homines iudicant, serio dicentes: Quid exercitii haberet Deus antequam caelum, terramve conderet? Velut si olim, otio litans, inde quidquam agens, novum prodiderit placitum: adeoque ab aeterni conditione ceciderit.

NOnne ecce pleni sunt vetustatis suae (*a*), qui nobis dicunt: = Quid faciebat Deus antequam (*b*) faceret „ caelum, & terram? Si enim vacabat, inquiunt, „ & non operabatur aliquid, cur non sic semper, „ & deinceps, quemadmodum retro semper cessavit „ ab opere? Si enim ullus motus (*c*) in Deo no„ vus extitit, & voluntas nova, ut conderet crea„ turam, quam nunquam ante condiderat; quomodo iam vera ae„ ternitas, ubi oritur voluntas, quae non erat? Neque enim vo-

„ lun-

(1) Psal. 102. 1.
(2) Sap. 9. 15.
(3) Matt. 6. 12.
(4) 1. Cor. 15. 53.

„ luntas Dei creatura est, sed ante creaturam: quia non crearetur aliquid, nisi Creatoris voluntas praecederet. Ad ipsam ergo Dei substantiam (*d*) pertinet voluntas eius. Quod si exortum est aliquid in Dei substantia, quod prius non erat, non veraciter dicitur aeterna illa substantia. Si autem voluntas Dei sempiterna erat, ut esset creatura, cur non sempiterna & creatura?]

(*a*) *Vetustatis suae*. Vetustas in S. Scripturis, & maxime apud Augustinum, vita, & mens carnalis est. Serm. 267. in die Pentec. 1. (Alias, de tempore 186.) c. & n. 2. = Impleri enim erant „ utres (*Apostoli*) novo vino. Audi„stis cum Evangelium legeretur, *Ne„mo mittit vinum novum in utres ve„teres* (1): spiritalia non capit carnalis. „ Carnalitas vetustas est, gratia novitas „ est. Quantocumque homo in melius „ fuerit innovatus, tanto melius capit, „ quod verum sapit.] Quod etiam fusius edisserit in Psal. 67. n. 10. seu ante finem: & Serm. ad Catechumen. De Cantico novo, & de reditu &c. c. 1. Qui igitur quaestionem hanc serio excitant, ut illi, de quibus S. D. homines sunt impii, & nimis carnales.

(*b*) *Quid faciebat Deus antequam &c.* = Utinam hosce inter nodosissimarum quaestionum fluctus *Ioannis Pherepoui* lux nobis accederet; Et tum omnem evitaremus scopulum a naufragio vel etiam somno oppressi prorsus tuti, & exempti. Sed en, ut est Augustino, & nobis ille tenellus, huc, faculam manu tenens, festivus accedit: videamus, audiamus = Multo brevius responderes „ huic quaestioni, si dicas te nescire, ac „ aeternitatis immensitate ingenium huma„num absorberi; neque propterea fidem „ de creatione omnium rerum, aut reli„gionem ullo in periculo versari; etenim „ non profitentur Christiani se paratos esse „ omnibus quaestionibus satisfacere: sed „ tantum id quod affirmant gravissimis „ rationibus passe demonstrare. Possumus „ ostendere omnibus esse initium, prae„terquam soli Deo, & hanc nostram „ Tellurem a Deo esse creatam, quod „ satis nobis esse debet. Reliqua, quae „ *supra nos*, ut recte Socrates, *ea ni„hil ad nos*. Quae hic Augustinus de „ aeternitate, & tempore Platonico mo„re, & tam multis argutatur, & qui„dem apud Deum, multo dilucidius „ sunt a recentioribus Philosophis, & „ Theologis excussa. Adito vel Iohan„nis Clerici Pneumatologiam. Non ag„grediar enim expendere quae de ae„ternitate, & tempore philosophatus „ Hipponensis episcopus, & quae adeo „ tenuia sunt, ut vel tenuitate sua e„vanescant. „

R. Nihil nobis tanta facula bonae lucis contulit: immo qui eam sequitur, in plures scopulos impingat oportet!

I. *Multo brevius &c.* = Papae inventum nobile, subtile, plusquam humanum, in eruditissimis quibusque Academiis aureis litteris compingendum! Hocce vero tonsores totius Theologiae difficultates unico verbo, *Nescio*, complanabant! Mirum est, responsionem quanquam eximiam ab Augustino Doctorum aquila minime visam!

II. *Neque propterea fidem &c.* = Ne quaeso more tuo pingui caespitatione nobis illudas. Licet in subtili quaestione deficiam, adeo ut nequeam emergentes difficultates omnes complanare: utique integra adhuc Fides vel Religio: neque aut debebo, aut potero quam professus eram Fidem, vel Religionem conculcare. Sed quid hoc ad Augustinum? quid noctuae, & crambi?

III. *Non profitentur Christiani &c.* = Interim tutius ageres, si te a Christianorum coetu semoveres: tunc enim impium: nunc autem impium te, & mendacem prodis. Millies quippe te Catholicorum hostem profiteris: fictum vero Christianum non levibus argumentis deteximus. Quocunque autem pacto de Christianis loquaris: en eorum Fides, atque Religio: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe*. 1. Petri, c. 3. v. 15. *Oportet enim episcopum &c. amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere*. Tit. 1. v. 7. & 9. Non est quidem necessum omnia in meridiana luce ponere, sed nec est difficultas, quae bono studio & congruo tempore a summis Ecclesiae ingeniis ...

(1) Matth. 9. 17.

ingeniis, non quidem palmo ad palmum, sed utcunque complanari nequeat. Nonnulla, inquiunt Christiani doctores, maxime illi, qui scholas, & accuratam disputandi methodum coluere, probari possunt a priori: alia a posteriori; quaedam directe: alia indirecte; nonnulla quod sint: plurima quod non repugnent. Pro omnibus denique fidei Christianae, & Catholicae dogmatibus utcunque disputare possumus.

IV. *Id, quod affirmant, gravissimis &c.* = At te (vel potius livorem tuum) dii perdant; quo pacto res gravissimis rationibus stabiliri potest, quin interim argumenta, quibus videtur infringi, retundantur? Et quoniam vulgo conaris imponere, stupendam hanc verborum implicantiam vulgari sermone referam; Ut gravissimis rationibus te Christianum probes, sat non est, ut professionem aliquando emissam nobis obiicias: & Manichaei siquidem tibi valde suspecti id profitebantur: at opus est ut suspiciones, quae nos pungunt, repellas. Ut cum Dione Chrysostomo Ilium non captum stabilias, opus est ut Homeri, aliorumque veterum, eiusdem civitatis tragoediam incendium pingentium testimonia mendacii, vel erroris convincas. Dum pro Dei clementia disputamus, nedum collata ab ipso electis beneficia expendimus, sed & conamur ostendere, inclementiae, vel saevitiei argui non posse quod pluribus eadem beneficia haud conferat, & iniquos, quibus perseverantiae donum negavit, ad aeternos inferorum ignes deiiciat. Nunc ad rem nostram: Omni argumentorum genere evincunt Christiani Deum aeternum, & immutabilem; Superest ut subinde ostendant utcunque, contra veritates hasce nihil extundi posse ex eo quod ille quidquam fecerit in tempore, quod ab aeterno minime egerat.

V. *Omnibus esse initium &c.* = Vide ut caespites in Philosophia, qui Theologicam eruditionem affectas! Persuasum gravissimis Philosophis est, *omnibus esse initium*, seu, omnia incoepisse in tempore naturalibus, gravissimis argumentis, quae *demonstrativa* dicuntur, stabiliri non posse. Fide ergo agnovimus *omnibus esse initium*. Ratione vero Ethnicos Fide destitutos repellimus, dum quaedam nobis obiiciunt, quibus id dogmatis Fide acceptum videtur infringi.

VI. *Et hanc nostram Tellurem &c.* = An censes solam Tellurem a Deo factam? quoniam de Caelo siles; & dicis *nostram*, ad distinctionem alterius, quam forte somniasti. Maxime quoniam addis, *Reliqua, quae supra nos &c.*

VII. *Ut recte Socrates &c.* = Christianus dixisset: (maxime quoniam Christianum Doctorem conaris verecundia subfundere) Terret nos Ecclesiasticus c. 3. v. 22. *Altiora te ne quaesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris.* Et Salomon Proverb. 25. 27. *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria.* Iob, vel potius Eliu 36. 23. *Quis poterit scrutari vias eius.* Et v. 26. *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: numerus annorum eius inaextimabilis.* Sed haec, & similia a Scripturae studiosis exponuntur. Puta terreri homines, qui vel absque divinae scientiae congruo apparatu, vel audacia, vel interim in Fide haesitantes, vel peculiaris ex altioribus, v. g. cur ex duobus honestis hominibus uni dederit, alteri negaverit donum perserverantiae, scrutari aggrediuntur. Ceterum si quae *supra nos, nihil ad nos*: cur Philosophi, atque Theologi, quilibet pro suo instituto, de Deo, & Angelis disputant? Cur garrit etiam ipse *Pherepanus*? Si quae *supra nos, nihil ad nos*, de Philosophia saltem maiori, de Astronomia, atque Theologia actum est. *Pherepanus* vere altiora se quaesivit: In Theologicis enim vix leviter tinctus, omni pietate destitutus, audacia non visa a saeculis, Ecclesiae Doctoribus, quos in sacris studiis duces nobis Deus indulsit, parvi pensis, conculcatis, de cunctis haesitans, nulli vel homini, vel hominum coetui vel tantulum, sibi plurimum fidens: proprio nempe mercurio, quem nec sacra scientia excoluerat, nec pietas ulla regebat, adgressus est humano Sacram Scripturam exponere genio, & altissima Dei oracula, & arcana palmo, & ulna mensurari. Unde nil mirum si huiuscemodi *scrutator maiestatis oppressus a gloria*, in miseram sui ipsius abyssum reciderit. Tandem excutiunt In his rebus Christiani Socratis auctoritatem, dicentes: *De Socrate nihil ad nos.*

VIII. *Et quidem apud Deum &c.* = Quousque mendax eris? Iam professus est S. D. ut alibi vidimus, se quidem ad Dei honorem haec scribere: sed interim bonos Fratres, quorum pietatem fovere curat, adloqui, instruere.

IX. *Multo dilucidius &c.* = Id fere permittam; quid inde? Neque enim de tempore, atque aeternitate exactam hic Augustinus disputationem instituit: sed pietatem fovens, plura interim de illis, nunc serio, nunc religiose ioco discussit.

Sed

Sed a iunioribus quaedam dilucidius atque ab antiquis propoſito etiam rem diſcutientibus pertractata pridem obſervamus. Quid vero mirum? Facile eſt ut commune fert proloquium, inventis addere. Plura ab antiquis inventa, ſimul collecta a iunioribus tradita ſunt: novis luminibus aucta: exactiori phraſi expreſſa: accurata digeſta methodo: eleganti ſtilo picta exornata. Adeo vero ut his rationibus vix ſit iunioris Philoſophi opella, quam non libentius excurras, ac eximia ſcripta Platonis, & Ariſtotelis. Ex quo tamen haud inferri poteſt iuniores antiquis indiſcriminatim praeferendos, niſi tibi ſtupendo delirio blandiaris, priora ſaecula ſolas cucurbitas, poſteriora nonniſi heroes genuiſſe.

Quod quidem monitum ex rerum natura, genioque petitum liberioris noſtri ſaeculi rabulis, ant quos eo errore contemnentibus inſedeat oportet.

X. *Adito vel Iohannis Clerici &c.* = Hocce vero de monito, quas tibi gratias rependam? At vide *Clerice* eximium meum ſaavium: Etſi opella tua talis eſſet, quam vel ipſe Apollo ſuſpenſis palpebris demiraretur; etſi tuo cerebello immenſas ſuas opes Muſae profudiſſent: annonne cuncta tanta iactantia foedares? Sit tibi Ethnicus, nec quidam apud ſuos ita gravis, magiſter:

„ Bella es: novimus: & puella: ve-
„ rum eſt:
„ Et dives: quis enim poteſt negare?
„ Sed dum te nimium Fabulla laudas
„ Nec dives, neque bella, nec puel-
„ la es. (1)

Etiam vero ſublata iactantia: quale tibi ingenium, novimus. Innumera praeſto ſunt de iis rebus volumina tuo longe praeſtantiora. Vide infra c. 23. D. in fine.

XI. *Ut vel tenuitate ſua evaneſcant.* = Nos ergo Auguſtine tuis his paginis tantopere addicti, tecum muſcas captamus! *O miſeri quicunque tuis adceſſimus actis* (2)! Hem Pherepone! Quouſque tua frons nec ferro elidenda? Tui adrogantiam oris, & audacem animum pro meritis quis incuſabit? Sed & mira eſt verborum tuorum implicantia, dum hic Auguſtinum, de Aeternitate, & Tempore (rebus Metaphyſicis) diſputantem adeo contemnis, cum tamen c. 2. G. n. 13. profeſſus ſis: *Quae non eo dico, quod eloquentiam, & acumen, in rebus praeſertim Metaphyſicis Auguſtino detraham &c.* Verum ad rem tuam prorſus calumniaris; quae enim hic Auguſtinus de Aeternitate, ac Tempore diſputat adeo ſubtilia ſunt, ut a pingui tua minerva, res tantum ſentiente ulna pendendas, nimis facile abeant. Ceterum optaſſem ut quiſquilias illas improbandas obiiceres, ut vel tecum ego improbarem: vel contra te ſtabilirem. Immo vero, licet, ſi de magiſtris prorſus humanis loquamur, & meum ſit illud Horatii Epiſt. 1. lib. 1. v. 14. *Nullius addictus iurare in verba magiſtri*: ut ſcilicet nullius perſonae quamquam doctiſſimae ſenſa omnino caeco genio ſequi velim: Adhuc contendo, paratus omnino ſuſtinere: nihil prorſus ex iis, quae ex ingenio, vel ratione pendent, ab Auguſtino ſerio propoſito, e conſtanter adſertum, quod manifeſtae falſitatis revinci poſſit. Utique contra me militabit *Pherepouus*, quod in Martianeum operum Hieronymi editorem magnis vocibus ſaepe clamavit, Aliqua mea adfectione Auguſtino conglutinatum &c. Verum quidquid ſit de hac ſuſpicione, quam pluribus adhaeſuram praeſentio: Si aliquot mihi, dis haud ingratae nebulae ex pia adfectione; annone tenebris pluſquam cimmeriis, & quidem caelo, ac terrae odioſiſſimis ſubfunderetur *Ioannes Pherepouus*, qui canina in Auguſtinum rabie fremit, ardet flagrat? Optime enim, & graviſſime inquit S. Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epiſt. 310. *Praepoſterus favor haud acute cernit: odium autem nihil omnino cernit.*

(c) *Si enim ullus motus &c.* = Senſim difficultas haec evacuanda eſt: & repellenda ſunt Ethnicorum ſophiſmata. Agit hanc eamdem rem Auguſtinus lib. 11. de Civit. Dei, cap. 5. ubi = Ita
„ quaeritur cur potius tunc, & non
„ antea factus ſit (*Mundus* quemadmo-
„ dum quaeri poteſt, hic potius, ubi
„ eſt, & non alibi. Nam ſi infinita ſpa-
„ tia temporis ante mundum cogitant,
„ in quibus eis non videtur Deus ab
„ opere ceſſare potuiſſe, ſimiliter cogi-
„ tent (3) extra mundum infinita ſpatia
„ locorum. in quibus ſi quiſquam dicat
„ non potuiſſe vacare omnipotentem, non-
„ ne conſequens erit, ut innumerabiles
„ mundos cum Epicuro ſomniare &c. Cum
„ igitur unum mundum ingenti quidem
„ mole corporea, finitum tamen, &
„ lo-

(1) M. Val. Martialis Epigramm. lib. 1. poſt med. ad Fabullam puellulam in laude.

(2) C. Val. Flaccus Argonaut. l. 2. v. 368.

(3) Nonnulli Mss. cogitant.

„ loco suo determinatum, & operante „ Deo factum esse dicant: quod respon. „ dent de infinitis extramundum locis, „ cur in eis ab opere Deus cesset: hoc „ sibi respondeant de infinitis ante mun- „ dum temporibus, cur in eis ab ope. „ re Deus cessaverit &c. Quod si di- „ cant inanes esse hominum cogitatio- „ nes, quibus infinita imaginantur loca, „ cum locus nullus sit praeter mun- „ dum: respondetur eis, isto modo i- „ naniter homines cogitare praeterita „ tempora vocationis Dei, cum nullum „ tempus sit ante mundum] Et lib. 12. cap. 12. = Si enim brevitas eos offen- „ dit temporis, quod tam pauci eis „ videntur anni, ex quo institutus ho- „ mo in nostris auctoritatibus legitur; „ considerent nihil esse diuturnum, in „ quo est aliquid extremum, & omnia „ saeculorum spatia definita, si aeterni- „ tati interminatae comparentur, non e- „ xigua existimanda esse, sed nulla. (1) Ac „ per hoc si non quinque, vel sex, „ verum etiam sexaginta millia, sive „ sexcenta, aut sexagies, aut sexcen- „ ties millies dicerentur annorum: aut „ itidem per totidem toties multiplica- „ retur haec summa, ubi iam nullum „ numeri nomen haberemus, ex quo „ Deus hominem fecit: similiter quaeri „ posset, cur ante non fecerit &c.

At huius rei imperitus oportet ut integra ea capita, immo fere integros duos libros 11., & 12. patienter excurrat. Licet cuncta aut quae diximus, aut quae dicturi sumus simul iuncta difficultatem prorsus evacuent.

(*d*) *Ad ipsam ergo Dei substantiam &c.* = Ab his verbis undecimum caput exordiuntur communiter editi. At placuit Benedictinos imitari, qui iure, & merito exordiuntur ab illis, *Qui haec dicunt &c.* ea quippe verba novi sermonis sunt. Ceterum commentarium hic ex S. Thoma depromimus, qui in 1. Dist. 8. quaest. 3. ar. 1. ad 4. = Di- „ cendum quod in omnibus, in quibus „ operatio differt a substantia, oportet „ aliquem esse modum motus ex hoc „ quod exit de novo in operationem: „ quia acquiritur in ipso operatio, quae „ prius non erat. In Deo autem ope- „ ratio sua est substantia: unde sicut sub- „ stantia est aeterna, ita & operatio. „ Sed non sequitur operationem opera- „ tam ab aeterno, sed secundum ordi- „ nem sapientiae, quae est principium „ operandi. „

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

Quaestiones hasce adeo inanes arbitratur, ut eos, qui illas urgent, & amplificant in divinis rebus hospites censeat. Miseri sunt, qui cum aeterna discutere ambiant, praeteritis, futurisque rerum motibus implicantur. Talibus ad aeternitatis arcanum inspiciendum saniorem mentem precatur.

QUi haec dicunt, nondum te intelligunt, o Sapientia Dei, lux mentium, nondum intelligunt quomodo fiant quae per te atque in te fiunt, & conantur aeterna sapere (*a*); sed adhuc in praeteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum est (2). Quis tenebit illud, & affiget illud, ut paululum stet, & paululum rapiat splendorem semper stantis aeternitatis, & comparet cum temporibus nunquam stantibus, & videat esse incomparabilem; & videat, longum tempus nisi ex multis praetereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem praeterire (*b*) quidquam in aeterno, sed totum esse praesens; nullum

(1) Colbertinus MS. *aeternitatis interminis*. Codex Veron. *aeternitati interminae*.

(2) Psal. 5. 10.

lum vero tempus totum esse praesens; & videat omne praeteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex praeterito consequi, & omne praeteritum ac futurum ab eo quod semper est praesens creari, & excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet, & videat quomodo stans dictet futura & praeterita tempora, nec futura, nec praeterita aeternitas? Numquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

(a) *Conantur aeterna sapere &c.* = Eatenus quippe huiusmodi difficultates excitant, ut mundum aeternum statuant: & quidem ex eo quod Deo aeterno, & immutabili nova actio non possit adcedere. Hi autem quum, ut vides, conantur aeterna sapere, in tempora, & motus maxime recidunt; tum quod illae difficultates prius, & posterius, antiquum, & novum, dum non adtendunt, involvant; tum quia modo, actionis creatae nitantur. Cum enim Deus agat non per motum, ut creaturae, sed per suam substantiam, quin mutetur, iubet creaturas, quas iam olim, & semper agebat, in tempore connotari, & emergere.

(b) *Non autem praeterire &c.* = Si quidquam in aeterno, in Deo non praeterit: sed totum est praesens: recenter creaturas adcessisse dicitur, per respectum ad earum naturam, & conditionem. At aeterno, Deoque nihil recens nihil antiquum. Actio antiqua adhuc ipsi est: futura iam est. Ut enim aquae fluant, columna, quam lambunt eadem est.

Numquid manus mea &c. = Nisi mens interiore propria luce disponatur, adiuvetur, nequit humanus magister haec aeternitatis arcana exacte proponere, explicare. Adludit vero ad frequens Scripturarum testimonium: *Noli dicere, manus mea fecit hoc &c.*

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Cum plura subtiliter dixerit ad difficultatem enodandam; nunc ad ambages removendas, profitetur se cuiusdam fucatam ineptiam quaestionis vim eludentem minime amplecti: sed libenter concedere, & praedicare: antequam faceret Deus caelum, terramque, nihil fecisse.

Ecce respondeo dicenti, Quid faciebat Deus, antequam faceret caelum & terram? Respondeo, non illud quod quidam respondisse perhibetur ilocaliter eludens quaestionis violentiam: Alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere: haec non respondeo (a). Libentius enim responderim: nescio quod nescio: quam illud unde irridetur qui alta interrogavit, & laudatur qui falsa respondit (b). Sed dico te, Deus noster, omnis creaturae creatorem. Et si caeli & terrae nomine omnis creatura intelligitur, audenter dico; Antequam faceret Deus caelum & terram, non faciebat aliquid; si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et utinam sic sciam, quidquid utiliter scire cupio, quemadmodum scio quod nulla fiebat creatura (c), antequam fieret ulla creatura.

(a) *Haec non respondeo.* = Poterat ne ineptiam ab alio datam luculentiori sermone improbare? Et tamen illius nedum laudator, sed & parens Augustinus habe-

habetur! Et quidem nedum a vulgo, sed a summis quoque Scriptoribus. Ut enim plures omittam: Ianus Gruterus, vasti ingenii, & immensae eruditionis homo (1), qui etiam in operum fronte *Omnium fere linguarum professor eximius*, inscribitur, in *Florilegiis magnis*, seu *Polyanteis novissimorum novissimis*, 1. p. lib. 3. tit. de *Curiositate*, in fine = Sanctus Augustinus inquirenti curiosius Afro: quid ante mundi creationem faceret Deus, respondit, *curiosis parabat infernum*; profanam audaciam gravi dicto compescens. Idem Apophthegma carmine redditum adscribo ex Epigramm. Georgii Sabini:

„ Dum Lybicis Christum Pater Augustinus in oris
„ Asserit, ac peragit munus in aede suum:
„ Et miranda refert populo primiranda mundi;
„ Ecce docens verbo cuncta creata Dei:
„ Impius adsurgit, verbisque procacibus Afer
„ Esse opifex rerum quid faciebat, ait.
„ Et quibus intentus fallebat tempora curis
„ Mundus adhuc nondum cum fabricatus erat?
„ Praesul ad haec Lybicus fabricabat tartara dixit
„ His, quos scrutari talia mente iuvat.

Eadem fabula iisdem quoque verbis venditur a Laurentio Beyerlench Theologo, Protonotario, Canonico, & Archipresbytero Antuerpiensi in *Magno Theatro vitae humanae*, t. 2. verbo, *Curiositas*, *Curiosi*: titulo, *Curiositas repressa* &c. Quot super somnium aedificia!

Hugo de S. Charo Cardinalis t. 7. in cap. 2. Epist. 2. ad Timoth. ad illud, *Stultas autem, & sine disciplina quaestiones devita*, pag. mihi 226. col. 2. ita loquitur = Hoc dicit quia multi „ stulta quaerunt, quoniam de inutilibus sunt &c. Unde Augustinus in „ lib. Confess. narrat quod cum quidam „ quaereret ab aliquo quid Deus fecerit, antequam mundum creasset, respondit ei, praeparabat infernum ad „ destruendum te, & consimiles quaerentes] Nec Hugo, ut videt, ad rem suam bene loquitur: Augustinus enim responsum illud contemnit.

(b) *Qui falsa respondit*. = Quandoquidem gehennam parare curiosis, non erat potissima actio, qua ab aeterno Deus occuparetur. Maxime vero quia non quoscunque alta quaerentes Deus improbat, & flamma expectat. Plures autem sunt qui nec admodum docti, nec etiam ita modesti, ut libenter verbo, *nescio*, propriam ignorantiam profiteantur, quaestionum, quas enodare non valent; violentiam huiusmodi ineptiis ignorantiam tegentibus frequenter eludunt.

(c) *Quod nulla fiebat creatura*. = Benignianus codex, *quod nullam faciebat creaturam*. Verum communis lectio, quam editi, & MSS. habent, retinenda est. Ea quippe Theologicum arcanum pressius exprimitur: non ita enim proprie dicitur ante caelum, terramque nullam fecisse Deum creaturam, cum eius actio aeterna sit: ut, nullam factam creaturam quod omnino ipsam creaturam intuetur, quae re vera ab aeterno non fuit. Item: Augustinus responsum suum contradictione firmat: implicat enim creaturam factam, antequam fieret; talis vero contradictio communi lectione evidentius exprimitur.

Etsi vero nulla creatura ab aeterno facta sit: adhuc non sequitur, Deum aliquando sopore, vel otio captum: eius etenim actio fuit aeterna. Et semper agit, ut Schola loquitur, ad intra: Pater enim generabat Filium: uterque spirabat Spiritum Sanctum: &c. Unde S. D. dixerat, si bene meministi, lib. 1. c. 4. huius operi, *Nunquam novus, nunquam vetus &c. semper agens, semper quietus*.

CA-

(1) Natus Antuerpiae 1560. obiit 1627. scripsitque innumera alia varii generis opera.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Licet Deus ante caelum, & terram nihil condiderit; adhuc nonnisi phantasiae lapsu quis meditaretur, ipsum per innumerabilia retro saecula creationi, operique parcentem, seu litantem otio. Id enim saeculorum temporumque involvit hypothesim: cum tamen antequam Deus quidquam faceret, illa, ut vel ex ipsis terminis liquet, nec laberentur, nec essent. Comparat inde fluentes dies nostros constantissimo unico diei Numinis, expenditque ut illi hoc illigentur, absorbeantur.

I. AT si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, & Deum omnipotentem, & omnia creantem, & omnitentem, caeli & terrae artificem, ab opere tanto, antequam id faceres, per innumerabilia saecula cessasse miratur; evigilet atque attendat, quia falsa miratur. Nam unde poterant innumerabilia saecula praeterire, quae ipse non feceras, cum sis omnium saeculorum auctor, & conditor? Aut quae tempora fuissent quae abs te condita non essent? At quomodo praeterirent, si nunquam fuissent? Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus, antequam faceres caelum & terram, cur dicitur, quod ab opere cessabas? Idipsum enim tempus tu feceras: nec praeterire patuerunt tempora, antequam faceres tempora. Si autem ante caelum & terram nullum erat tempus, cur quaeritur, quid tunc faciebas? Non enim erat tunc (*a*), ubi non erat tempus.

II. Nec tu tempore tempora praecedis: alioquin non omnia tempora praecederes. Sed praecedis omnia tempora praeterita, celsitudine semper praesentis aeternitatis: & superas omnia futura, quia illa futura sunt: & cum venerint, praeterita erunt, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficiunt (1). Anni tui nec eunt, nec veniunt; isti autem nostri & eunt, & veniunt, ut omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant: nec euntes a venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt (*b*). Anni tui dies unus; & dies tuus non quotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus non cedit crastino, neque enim succedit hesterno, hodiernus tuus aeternitas; ideo coaeternum genuisti (*c*), cui dixisti: Ego hodie genui te. Omnia tempora tu fecisti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

(*a*) *Non enim erat tunc &c.* = Nam *tunc*, *nunc*, & similia adverbia temporis sunt. Unde si quaeras, quid faceret Deus antequam caelum, terramque, sive tempus produxisset: propter adverbium tunc vel simile, quaestio ex ipsis suis vocibus corruit. Fatemur & a bonis Philosophis, atque Theologis similes voces ad innuendam aeternitatem aliquoties adsumi: at aequivoce, & minus proprie. At decepti, quos hic Augustinus impetit, nisi proprie loquantur, ad suum ipsorum scopum nihil concludunt, ut diligenter arcanum attendenti constabit.

(1) Psal. 101. 28.

bit. Similia vero argumenta plura lib. 11., & 12. de Civit. Dei.

(*b*) *Cum omnes non erant*. Tunc enim integrum saeculum: tunc integra tua aetas est, cum omnes saeculi, cum omnes aetatis tuae dies transierunt. = *Dies tuus non quotidie*. = Hoc enim adverbium plures dies involvit: Deo autem unicus dies. Hic vero *dies* pro tempore praesenti ponitur; nam Deo, sive aeternitati non convenit, nisi *Est*. Unde ipse Deus Moysi Exodi 3. v. 14. *Ego sum, qui sum: Sic dices filiis Israel, Qui est misit me ad vos*.

(*c*) *Ideo coaeternum genuisti &c.* = Sensus est, Ideo infertur coaeternum te genuisse Filium, quia legitur Psal. 2. 7. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego bodie genui te*. Vel potius: Unde Filio, quem coaeternum genuisti, dixisti; *Filius meus &c.* Iuvat autem quae habet S. D. ad illum vers. n. 6. hic recitare. = Quanquam etiam possit ille dies in prophetia dictus videri, quo Iesus Christus secundum hominem natus est; tamen *hodie* quia praesentiam significat, atque in aeternitate nec praeteritum quidquam est, quasi esse desierit; nec futurum, quasi nondum sit; sed praesens tantum: quia quidquid aeternum est, semper est: divinitus accipitur secundum id dictum, *Ego bodie genui te*, quo sempiternam generationem virtutis, & sapientiae Dei, qui est unigenitus Filius, fides sincerissima, & Catholica praedicat.] Adde nostrum Incognitum, qui n. 14. *Idest, aeternaliter. In aeternitate enim nihil transit in praeteritum, nec in futurum expectatur*. Et ideo *aeterna Verbi generatio convenienter exprimitur per praesens tempus, cum dicitur*: hodie.

Et haec Augustinus de creatione caeli, & terrae: eam in tempore factam exploratum habens, ideoque nec ad quaestionem deducens. Quam Catholicam veritatem nec ipsi Ethnicorum doctissimi inficiati sunt, ut ostendunt Philosophi in tract. de Mundo. Licet haud prorsus constet Eruditis de mente Aristotilis; quem tamen ancipitis, & problematici circa eam rem fuisse Iudicii verosimilius, variis eius invicem haud bene cohaerentibus loquendi formulis inspectis, mihi videtur. Somnium autem Prae-Adamitarum, ante Adamum homines, Iudices, Civitates inducentium, nedum a Catholicis, sed ab Eruditis omnibus derisum, convulsum est.

I. Quot vero ab annis mundus e nihilo emerserit? Augustinus lib. 12. de Civ. Dei, cap. 10. n. 2. ita loquitur: *Fallunt eos etiam quaedam mendacissimae litterae, quas perhibent in historia temporum, multa annorum millia continere* (1): *cum ex litteris sacris ab institutione hominis nondum completa annorum sex millia computemus*. Ita etiam c. 12. & l. 15. c. 13. Item Serm. 93. de verb. Matth. 25. (Alias, 23. de verb. Dom.) c. 6., & 7. n. 8. Serm. 345. de Contemtu mundi (Alias 33. ex Sirmondianis) n. 2. Epist. 199. (Alias, 80.) ad Hesychium de fine saeculi, c. 6. n. 18. Et quidem ita plurimi; licet de totius orbis chronologia non omnes prorsus Eruditi in unam eamdemque sententiam abierint.

Ne autem data Augustini chronologia fallaris: Franciscus Mayro hocce glossemate in editione Amerbachii te monet, & instruit. *Illud*, nunc, *accipitur tempore Augustini, quia sunt iam plures temporibus nostris*. Vah plusquam anilem Doctoris, quem illuminatum vocant, ineptiam! Quis nisi prorsus mente captus arbitrabitur v. g. ad nostram usque aetatem Augustinum suos calculos protraxisse?

II. Quo vero anni tempore Deus mundum condiderit? Eruditorum quidam aestivo: plures autumnali: plurimi verno: nullus vero ex sanioribus hyemali factum arbitrantur. Tertia opinio nobis vehementer adridet: si de vere hemisphaerii nostri loquatur: quod quidem altero longe nobilius est: ut astrorum, quae arcticum ad polum fulgent venustas, amplitudo, numerusque testantur; & in quo Ierosolyma, atque Roma Civitates humanis, & divinis rationibus spectatissimae. Quo item tempore, & loco secundus Homo prioris dementiam sanaturus erat.

Qui fructus (ut obiter dicamus) quo Protoparentes nostri capti sunt? Non una est Eruditorum opinio. Eorum plerique ficum fuisse arbitrantur. Censemus nos, in praesenti terra fructum illum non haberi. Immo suspicamur vehementer, omnes prorsus Paradisi fructus a nostris diversos fuisse.

CA-

(1) V. Cicer. l. 1. de Divi nat. & Lact. l. 7. c. 14.

C A P U T XIV.

A R G U M E N T U M.

Interim nihil tempore nobis familiarius: & tamen alta, & implexa eius natura! Quam quidem bene Auguſtinus intuetur; ſed non videt ut requirenti alicui digerat. Licet acute inde de differentiis tribus eiuſdem temporis diſputet.

NUllo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipſum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coaeterna ſunt; quia tu permanes: at illa ſi permanerent, non eſſent tempora. Quid enim eſt tempus? Quis hoc facile breviterque explicaverit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum, vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus, quam tempus? Et intelligimus utique, cum id loquimur, intelligimus etiam, cum alio loquente id audimus. Quid ergo eſt tempus? Si nemo ex me quaerat, ſcio, ſi quaerenti explicare velim, neſcio (*a*): Fidenter tamen dico: ſcire me, quod ſi nihil praeteriret, non eſſet (*b*) praeteritum tempus; & ſi nihil adveniret: non eſſet futurum tempus: & ſi nihil eſſet, non eſſet praeſens tempus. Duo ergo illa tempora, praeteritum & futurum, quomodo ſunt, quando (*c*) & praeteritum iam non eſt, & futurum nondum eſt? Praeſens autem ſi ſemper eſſet praeſens, nec in praeteritum tranſiret iam non eſſet tempus, ſed aeternitas. Si ergo praeſens, ut tempus ſit, ideo ſit quia in praeteritum tranſit, quomodo & hoc eſſe dicimus, cui cauſſa ut ſit illa eſt, quia non erit (*d*), ut ſcilicet non vere dicamus tempus eſſe, niſi quia tendit non eſſe (*e*)?

(*a*) *Si quaerenti explicare velim, neſcio.* = Nihil mirum; non enim quaecunque profundiori mente adtingimus, aliis bene exponere poſſumus. Quod ipſe Auguſtinus lib. de Catechizandis rudibus, c. 2. n. 3. fuſe expendit, ac deplorat. „ Nam & mihi prope ſemper ſermo meus „ diſplicet. Melioris enim avidus ſum, „ quo ſaepe fruor interius, antequam „ eum explicare verbis ſonantibus coepero: quod ubi minus, quam mihi no„ tus eſt evaluero, contriſtor linguam „ meam cordi meo non potuiſſe ſuffice„ re. Totum enim quod intelligo, volo „ ut qui me audit intelligat; & ſentio „ me non ita loqui, ut hoc ſufficiam: „ maxime quia ille intellectus quaſi ra„ pida coruſcatione perfundit animum; „ illa autem locutio tarda, & longa eſt, „ longeque diſſimilis: & dum iſta volvi„ tur, iam ſe ille in ſecreta ſua condi„ dit &c. „

Patres noſtri Complutenſes t. 2. *Curſus artium*, lib. 4. Phyſic. diſput. 21. de Tempore, ita praefantur. = Adeo ob„ ſcure deprehenditur propria temporis „ quidditas, ut Auguſtinus, tametſi prae„ ditus aquilino ingenio dixerit l. 11. „ Conf. c. 14. *Quid eſt tempus? ſi nemo* „ *ex me quaerat &c.* Unde mirum non „ erit, ſi in iſta parte caligaverimus, „ nec huic materiae potuerimus afferre „ quam optamus lucem.] Pater vero Antonius Gaudin Ord. Praedicat. t. 2. *Philoſophiae iuxta inconcuſſa &c.* 1. p. Phyſicae, diſp. 3. q. 3. de tempore. *De tempore acturi, merito praefari poſſumus cum S. Auguſt.* 11. *Confeſſ. c.* 14. *Quid eſt tempus? Si nemo &c.* Ioannes Bapt. Du Hamel in Philoſophia vet. & nov. ad uſum Scholae accommodata &c. t. 3. Metaphyſ. tract. 1. q. 5. de tempore: *Tempus eſt ex earum rerum genere, quae a doctis iuxta, & indoctis percipiuntur. Nam &c. Sed ubi explicare volumus, quid illud ſit, quod omnes tempus appellant, tum nimia ſubtilitatis affectatione in difficultates pene inextricabiles*

biles incurrimus &c. Edmundus Purchotius Senonensis in Instit. Philosophicis ad faciliorem veterum, ac recentiorum &c. t. 2. Phys. 1. p. sect. 4. cap. 4. de tempore 1 proposit. 3. = Huc adde quod „ ista definitio (*Aristotelica*) naturam „ temporis obscuret magis, quam evol„ vat. Quid enim ea obscurius omnium „ fere Philosophorum consensu? *Quid* „ *autem familiarius*, ut verbis utar S. „ Aug. lib. 11. Conf. n. 17. alias c. 14. „ *& notius in loquendo &c.* Quibus ver„ bis declarat S. Augustinus temporis no„ tionem omnibus hominibus doctis simul, „ & indoctis innatam esse, eamque variis „ descriptionibus obscurari, non diluci„ dari. Si enim, inquit, *nemo ex me* „ *quaerat, quid sit tempus, scio:* hoc „ est, claram, distinctamque illius noti„ tiam mente gero; & eos omnes, qui „ de tempore loquuntur, naturaliter, „ ac nullo explicante, intelligo: sed si „ quaerenti quid sit tempus exponere „ velim, nunquam id, quod clare con„ cipio, verbis assequi, aut exprimere „ valeo.] Similia ab aliis Philosophis expenduntur.

Quae quidem exscribere placuit, tum quod textui magnam lucem concilient: tum, & maxime ne ex ea sententia quidquam contra Augustini ingenium inferatur. Sed inquiet aliquis: Aristoteles, ceterique Philosophi ipsum sequuti temporis naturam quaerentibus explicavere.

℞. At Augustinus etiam, licet quasi renuens, in sequentibus explicavit. Censet autem arduum, tempus non quocunque, sed facili, brevique sermone explicare: dixerat enim paullo ante: *Quis hoc facile, breviterque explicaverit?* An autem facile, breviterque: scilicet pulcre, suaviter, plane: ita ut omnes intelligant, nemo amplius haesitet, sitque arcanum in meridiana luce: utrum inquam Aristoteles, ceterique Philosophi ea felicissima forte explicaverint, dicat orbis. Insuper, ut ex integro sermone liquet, quaerit Augustinus prorsus temporis naturam, indolem, & secretiora; Aristotelica temporis definitio, quam iuniores plurimi (ut fere omnia Aristotelica) deridunt, ego commendo, a longe tempus intuetur, eiusque non tam naturam, quam officia, non tam, ut ita loquar, viscera, quam colores, & quidem verbis aenigmatibus simillimis tradit, exponit. Unde ipse Ioan. Du-Hamel philosophus Aristotelicae scholae in Philosophia vet. & nov. &c. t. 3. Metaphys. tract. 1. q. 5. de tempore, paullo post initium: *Hinc tempus, saltem extrinsecum satis apte, licet paulo obscurius, ab Aristotele definitur*, numerus motus secundum prius, & posterius.

Quae quidem universim observata velim, cum in dilucidandis abstractioris Philosophiae arcanis Aristoteles, eiusque vel asseclae, vel expositores, Philosophi quidem egregii Augustino Philosophorum nobilissimo, & subtilissimo conferuntur. Quae item haud citra mysterium inculco: sed optans imperitos quosdam rerum secretiora non valentes adtingere, in ea audacia, & stulta non amplius erumpere verba: In quarumdam philosophicarum rerum examine Augustinum torqueri, & dissecari; quae tamen in Peripateticis lyceis paucis verbis extricata conspiciuntur. Nil mirum: ut idem repetam: cum Aristoteles a longe, & per aenigma (1): Augustinus presse, & ita Philosophiae arcana conatus sit tangere, & aliis exponere.

Ceterum ut ad insidentes temporis tenebras redeam; eae adeo spissae sunt, ut in varia. & quidem longe dissita iudicia summos quoque Philosophos traxerint. Ut enim plures omittam: aliud Platonem, aliud Aristotelem, aliud Galenum, aliud Avicennam de temporis natura iudicium occupavit. Pythagorici quoque diversam ab illorum viam inire. Sed nec inter hosce eiusdem parentis filios summa concordia. Fere nulla autem inter Platonicos; nec quippe quod Plotinus, eorum forte celeberrimus, hoc reliqui omnes; quodque Simplicius scripserat, impugnarunt, repulere Theophrastes, Eudemus, & Alexander. An autem in Peripatetico lyceo de temporis natura omnis concordia servetur, cunctis in re philosophica nonnihil eruditis notum arbitror. Quo equidem spectabant excogitata ab Aegyptiis Philosophis emblemata illa, vel hieroglyphica, in quibus serpens, qui adtractam ad inferiora gutturis caudam sedulo contegebat. Spira enim, seu torsio, Cyrillo teste, dierum, mensium, annorum vertigines innuebat: eam vero occulendi studium, latentem reconditamque naturam temporis.

(*b*) *Quod si nihil praeteriret, non esset &c.* = Anton. Gaudin Ord. Praed. in Philosophia *iuxta inconcussa &c.* t. 2. Phys.

(1) Vide lib. de Incertitudine Scientiar. c. 9. de Aristot. Metaphys.

Phys. 1. p. d. 3. q. 3. de tempore, ar. 2. concl. 1. exponens temporis definitionem ab Arist. traditam, *Mensura, seu numerus motus secundum prius, & posterius*, haec habet. = Additur, *se-*
„ *cundum prius, & posterius*, quia cum
„ motus essentialiter consistat in succes-
„ sione, seu fluxu continuo partium,
„ quarum prior praecedit, & posterior
„ succedit, extensio numerabilis illius suc-
„ cessionis est ipsum tempus. Unde me-
„ rito dicit August. 11. Conf. c. 14.
„ *Quod si nihil praeteriret &c.* idest suc-
„ cessive non flueret, *iam non esset tem-*
„ *pus, sed aeternitas*. Atque inde fit,
„ quod cum vel nullo modo, vel vix
„ advertimus successionem illam nume-
„ rabilem propter vehementem animi ad-
„ haesionem ad aliquid gratum, vel ma-
„ gni momenti, non sentitur tempus;
„ sicut contingit hominibus profunde ali-
„ qua contemplantibus &c. „

Ceterum nullam hic ego de tempore peculiarem opinionem mihi despondebo: meo instituto satis facturum arbitratus, si obscura retexero: quae autem levia, aut nimis suspensa videri possent, Philosophorum in eadem conspirantium, sensibus communivero. Quandoquidem duo haec tantum me urgent: Lectorum commodum: & Augustini gloria.

(c) *Quomodo sunt, quando &c.* = Aliquis hoc pacto difficultatem hanc extricari posse arbitrabitur: Non quodcunque praeteritum, & futurum: sed quod proxime vel abit, vel adcedit considerandum esse; ea vere tempus gignere non secundum praesentiam physicam, quam amisere, vel non adhuc habent: sed per mathematicam (1), qua utcunque gaudent. Accipe verba S. Thomae, qui in 1. Dist. 19. q. 5. ar. 1. *Similiter est de tempore, quod habet fundamentum in motu: scilicet, prius, & posterius ipsius motus: sed quantum ad id, quod est formale in tempore, scilicet numeratio, completur per operationem intellectus numerantis*. Quo spectat illud Aristotelis l. 4. Physicor. c. ultimo in hunc modum dubitantis: *Aut oportet dicere, quod tempus non sit, si non est anima: aut oportet dicere verius quod tempus est utcunque ens sine anima*. Sed ut de re hac plura scias, quorumdam sermones, interruptos tamen brevitatis caussa, recitamus. Ionnnes a S. Thoma, Ord. Predicat. in Complutensi Acad. publicus Theol. professor &c. Naturalis Philosophiae t. 2. quaest. 18. de tempore, art. 2. *Utrum realis existentia solum inveniatur in instanti, vel etiam in aliis partibus*, haec observat. =
„ Una ex rationibus, quam Philoso-
„ phus obiecit in hoc lib. tex. 88.
„ ad probandum non dari tempus est,
„ quia componitur ex partibus, quae
„ non sunt, nam cum sint fluentes, &
„ successivae, quaecumque pars compo-
„ nitur ex parte quae transit, & par-
„ te, quae transitura est &c. Propter
„ hoc divisi sunt Authores in hac par-
„ te, quidam enim existimant, partes
„ temporis non solum existere ratione
„ instantis, sed ratione propriae existen-
„ tiae divisibilis, & fluentis, sicut par-
„ tes ipsae fluentes sunt. De quo vi-
„ deri possunt Conimbr. hic q. 1. art.
„ 4. P. Suar. disp. 50. Metaph. sect. 9.
„ n. 22. Rubio, Martinez, & alii plures
„ secuti Durandum in 2. d. 2. q. 4. Et
„ explicant hoc dicendo &c. Alii vero
„ tenent tempus in facto esse, & prae-
„ sentialiter solum existere ratione in-
„ stantis, illas vero partes praetere-
„ untes non esse aliud, quam ipsam suc-
„ cessionem, seu fieri secundum par-
„ tem praeteritam, & futuram, ut co-
„ pulantur instanti, quod reddit utram-
„ que praesentem suo modo, idest suc-
„ cessive. Tenent hanc sententiam plu-
„ res ex antiquis, & videri potest M.
„ Soto 4. Physf. q. 4. Toler. q. 11.
„ Carmelitan. disc. 21. q. 8. & alii. Et
„ videtur esse D. Th qui opusc. 44.
„ c. 1. sic inquit: *Intelligendum est &c.*
„ Idem docet in hoc lib. 4. lect. 23.
„ dum inquit: *Quod non invenitur &c.*
„ Quid clarius? & 1. p. q. 66. art. 4.
„ ad 3. *Nihil*, inquit, *est accipere in*
„ *actu de tempore, nisi nunc*. Idemque
„ habet q. 46. art. 3. ad 3.] Iacobus Casimirus Guerinois ord. Praed. in *Clypeo Philos. Thomistitae contra veteres, & novos eius impugnatores*, t. 3. Phis. part. 1. q. 12. de tempore, art. 2. paragr. 1. = Prima sententia generaliter
„ asserit tempus nunquam esse praesens
„ vel existens, nisi secundum instans,
„ ita ut partes futurae, & praeteritae
„ temporis, nunquam aliter fiant prae-
„ sentes, quam per istans praesens &c.
„ Secunda sententia generatim asseve-
„ rat, tempus & secundum partes, &
„ secundum instantia, ex aequo suc-
„ cessive existere, ac praesens esse; a-
„ deo ut quemadmodum instantia tem-
„ poris interdum sunt ratione sui prae-
„ sen-

(1) V. Infra c. 16. B. c. 20. A. c. 26. B. c. 27. & 28.

„ sentia, sic etiam eius partes futurae, „ vel praeterite sint quandoque, vel „ fuerint ratione sui praesentes. Ita „ Dur. &c. Tertia tandem sententia di- „ stinguit inter partes indeterminatas „ temporis, & eius partes determina- „ tas; faceturque, partes determinatas, „ & designabiles temporis nunquam ra- „ tione sui existere, aut praesentes es- „ se; affirmat tamen, partes indeter- „ minatas, & proportionales temporis „ fieri successive ratione sui praesentes; „ eo simili modo quo instantia fiunt „ successive ratione sui praesentia. „ Hanc sententiam tuentur Hervaeus, „ Masius, Mailhat, & alii ex Thomistis „ non pauci] Edmundus Purchotius in Institutionibus Philosophicis, t. 2. Phys. 1. p. sect. 4. c. 4. de tempore prop. 1. *Tempus est aliquid reale, si pro rebus durantibus sumatur. Probatur &c.* Et prop. 2. *Tempus tamen non est res aliqua, seu entitas a rebus durantibus distincta. Probatur &c.*

(*d*) *Cui caussa ut sit, illa est, quia non erit?* = Hac ratione Purchotius loco proxime laudato probat tempus quidquam non esse ab ipsis durantibus rebus distinctum: *Si tempus foret res aliqua a rebus durantibus distincta, ea profecto ex praeterito, praesenti, & futuro esset composita; Atqui entitas ex praeterito, praesenti, & futuro constare nequit; cum praeteritum, & futurum nihil sint: praesens vero fugiat: ergo &c.* Adferens inde Lucretium, qui lib. 1. de Rerum natura, v. 460.

„ Tempus item per se non est, sed
„ rebus ab ipsis
„ Consequitur sensus, transactum
„ quid sit in aevo
„ Tum quae res instet, quid post,
„ quid deinde sequatur
„ Nec per se quemquam tempus
„ sentire fatendum est. . . . .
„ Semotum ab rerum motu, pla-
„ cidaque quiete.

(*e*) *Tendit non esse.* = Ita Benedictini, quos audire iuvat = Lov. *ten„ dit ad non esse.* Abest particula, *ad*, a „ MSS. quae & alias ab Augustino non „ adhibetur post verbum *tendit*, ut lib. „ 4. huius operis c. 10. *Ergo cum o„ riuntur, & tendunt esse.*] Praeferunt eam particulam & Am. Er. Som. Abest vero a MSS. Car. & optimo S. Cr. Aliquis codex pro, *ad*, habet, *in*. Ricar. *nisi quia non tendit. Et tamen &c.* Tendere hic idem est ac pergere; Dicimus autem: pergo ad Romam: &, pergo Romam.

C A P U T XV.

A R G U M E N T U M.

Quamquam ita temporis incerta natura se mox rapiat, atque e manibus nostris labatur; adhuc, quod mirum est, longum, & breve (praeterito quidem, & futuro inspectis) facile illud appellamus! Quomodo vero longum, aut breve, quod minime exsistit? An corrigendus error hac sermonis formula: Praeteritum longum fuit, Futurum longum erit? In similem vero scopulum impingemus. Uti etiam si dicatur: Longum praeteritum cum esset, Longum futurum, cum erit praesens. Praesens quippe mox abit, & nullam omnino extensionem patitur.

ET tamen dicimus longum tempus, & breve tempus; neque hoc nisi de praeterito aut futuro dicimus: Praeteritum tempus longum, verbi gratia, vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post centum annos. Breve autem praeteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, & breve futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est, aut breve, quod non est? Praeteritum enim iam non est, futurum nondum est. Non itaque dicamus, longum est: sed dicamus de praeterito, longum fuit, & de futuro, longum erit. Domine Deus meus,

meus, lux mea, nonne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit praeteritum tempus, cum iam esset praeteritum longum fuit, an cum adhuc praesens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum: praeteritum vero iam non erat; unde nec longum esse poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus, longum fuit praeteritum tempus, neque enim inveniemus quid fuit longum: quando ex quo praeteritum est, non est. Sed dicamus, longum fuit illud praesens tempus; quia cum praesens esset, longum erat. Nondum enim praeterierat ut non esset, & ideo erat quod longum esse posset. Postea vero quam praeteriit, simul & longum esse destitit, quod esse destitit.

II. Videamus ergo, o anima humana, utrum & praesens tempus possit esse longum; Datum enim tibi est (*a*) sentire moras, atque metiri. Quid respondebis mihi? an centum anni praesentes longum tempus est? vide prius, utrum possint praesentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse praesens est: nonaginta vero & novem futuri sunt, & ideo nondum sunt: si autem secundus annus agitur, iam unus est praeteritus, alter praesens, ceteri futuri. Atque ita si mediorum quemlibet centenarii huius numeri annum praesentem posuerimus, ante illum praeteriti erunt, post illum futuri; quo circa centum anni praesentes esse non poterunt. Vide saltem utrum qui agitur unus, ipse sit praesens; Et eius enim si primus agitur mensis, futuri sunt ceteri; si secundus, iam & primus praeteriit, & reliqui nondum sunt. Ergo nec annus, qui agitur, totus est praesens: & si non totus est praesens, non est annus praesens. Duodecim enim menses annus est, quorum quilibet unus mensis qui agitur, ipse praesens est; ceteri autem, praeteriti aut futuri. Quamquam neque mensis, qui agitur, praesens est, sed unus dies; Si primus futuris ceteris; Si novissimus, praeteritis ceteris: si mediorum quilibet, inter praeteritos & futuros.

III. Ecce praesens tempus, quod solum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei spatium concretum est. Sed discutiamus etiam ipsum, quia nec unus dies totus est praesens. Nocturnis enim & diurnis horis omnibus vinginti quatuor expletur; Quarum prima ceteras futuras habet, novissima praeteritas, aliqua vero interiectarum ante se praeteritas, post se futuras. Et ipsa una hora fugitivis particulis agitur: quidquid eius avolavit, praeteritum est; quidquid eius restat, futurum. Siquid intelligitur temporis, quod in nullas iam vel in minutissimas momentorum partes dividi possit, id solum est quod praesens dicatur. Quod tamen ita raptim a futuro in praeteritum transvolat, ut nulla morula extendatur; Nam si extenditur, dividitur in praeteritum, & futurum: praesens autem nullum habet spatium (*b*). Ubi est ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus, longum est, quia nondum est quod longum sit; sed dicimus, longum erit. Quando igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum: quia quid sit longum, nondum erit: Si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum est, esse iam coeperit, & praesens factum erit, ut possit esse quod longum sit; iam superioribus vocibus clamat praesens tempus, longum se esse non posse.

(*a*) *Datum enim tibi eſt &c.* = Anne igitur in animae meditationem revocanda eſt temporis extenſio, & qualiſcunque praeſentia? iuxta obſervationem S. Thomae, ſigno C. cap. praeced. recitatam. Inde S. D. per minutiora vagatur, ut oſtendat quid vulgo, quid proprie tempus praeſens ſit. Utque imperitis etiam conſtet, tempus hocce partes, vel extenſionem pati non poſſe. Interim facili adeo, lepidoque ſermone abſtruſae diſputationis horrorem, & faſtidium temperat.

(*b*) *Praeſens autem nullum* (1) *habet ſpatium*. = Quod Ariſtoteles ſaepe profeſſus eſt: 4. Phyſic. c. 1. non ſemel, ubi S. Thomas: *Aſſignat rationem eorum, quae dicuntur de nunc; & primo eius, quod dicitur: quod nihil eſt temporis, niſi nunc.* Qui etiam 1. p. q. 46. art. 3. ad 3. *Nihil fit, niſi ſecundum quod eſt, nihil autem eſt temporis, niſi nunc.* Et q. 66. art. 4. ad 5. *Nihil eſt actu accipere de tempore, niſi nunc.* Opuſc. tandem 44. fere ipſa Auguſtini verba imitatus = Quaelibet pars cuiuſlibet ſucceſſivi eſt diviſibilis in diverſas partes; ſi ergo aliquod ſucceſſivum exiſteret non ſolum ſecundum aliquod indiviſibile ſui, ſed ſecundum aliquam ſui partem: ſequitur quod multae partes alicuius ſucceſſivi ſimul eſſent, quod eſt contra rationem ſucceſſivorum. Quo etiam ſpectant illa Senecae ad Lucilium lib. 6. Naturalium Quaeſt. c. ultimo, ideſt ſub finem totius lib. = Fluit tempus, & avidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo &c. Eleganter Laelius ille ſapiens dicenti cuidam, *Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis ſexaginta, quos non habes?*

Noſtrum Complutenſe Collegium noviſſimi curſus, t. 2. lib. 4. Phyſic. diſp. 21. de tempore, q. 4. ita concludit = Dicendum eſt tempus non exiſtere ratione alicuius partis praeſentis (2), ſed ſolum per ſua indiviſibilia, ſeu inſtantia. Ita expreſſe Ariſt. D. Th &c. B. Albertus, Averroes, Themiſtius, Philoponus, Simplicius, & communiter Doctores &c. Probatur primo auctoritate D. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. c. 15. ubi hanc ſententiam approbat, & acute ſuadet his verbis: *Si aliquid intelligitur temporis, quod &c. praeſens autem nullum habet ſpatium.*

C A P U T XVI.

A R G U M E N T U M.

Iterum maximam difficultatem urget; Ut contingat nos temporum intervalla intueri: & invicem comparare: ut dicamus quaedam aequalia: alia longiora: alia vero breviora. Equidem ſentiendo, fluentia tempora metimur; at vero quis praeterita, & futura metietur, cum minime exſiſtant?

ET tamen, Domine, ſentimus intervalla temporum, & comparamus ſibimet, & dicimus alia longiora, & alia breviora. Metimur etiam quanto ſit brevius, aut (*a*) longius illud tempus, quam illud, & reſpondemus, duplum eſſe hoc, vel triplum, illud autem ſimplum: aut tantum hoc eſſe, quantum illud. Sed praetereuntia metimur tempora, cum ſentiendo metimur (*b*); Praeterita vero quae iam non ſunt, aut futura quae nondum ſunt, quis metiri poteſt? niſi forte audebit quis dicere, metiri poſſe quod non eſt. Cum ergo praeterit tempus, ſentiri, & metiri poteſt; cum autem praeterierit, quoniam non eſt, non poteſt.

(*a*) Quan-

(1) V. in Pſal. 76. ad v. 6.

(2) Vid. infra c. 26. D.

(c) *Quanto sit brevius, aut &c.* = Aliquis dicet, metiri nos ipsa tempora; non quidem recte: sed aut in superioribus mensuris: puta in siderum motu: aut in vestigiis: aut in horologiis: vel naturalibus effectibus. Verum quid quod omnibus hisce sublatis, ipsa mente brevia, & longa tempora attingimus? De hoc tamen infra cap. 27. litt. A.

(b) *Cum sentiendo metimur* = An igitur tempora, ex nostro animo pendent? iuxta dicta cap. 14 litt. C.? Sed de hoc nonnihil fusius infra c. 20. = *Nisi forte audebit quis &c.* = Proxime elapsum, vel futurum tempus utcunque est, iuxta dicta cap. 14. C. At quum Augustinus agat hic de temporibus invicem conferendis: proxime elapsum, vel futurum nihil ad rem: tempora siquidem nonnisi integra, & iuxta omnem extensionem conferri possunt.

C A P U T XVII.

A R G U M E N T U M.

Caute sibi disputandum censet, divino etiam subsidio implorato; Neque enim ita facile communem sensum vel pueris etiam commendatum, tria videlicet esse tempora, praeteritum, praesens, & futurum, aequum est improbare, velut solum praesens exsistat. Et quidem fieri potest, praeteritum etiam, & futurum exsistere: minime autem adparere, quod illud ex occulto emergat, hoc in occultum abeat. Quandoquidem nonnulli praecinere futura, nec desunt qui praeterita enarrent. Ea igitur alicubi exsistere, & latere oportet, ubi conspiciantur.

QUaero, Pater, non adfirmo (a), Deus meus praeside mihi, & rege me. Quisnam est qui dicat mihi, non esse (b) tria tempora, sicut pueri didicimus, puerosque docuimus, praeteritum, praesens & futurum; sed tantum praesens, quoniam illa duo non sunt? An & ipsa sunt; sed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit praesens; & in aliquod recedit occultum, cum ex praesenti fit praeteritum? Nam ubi ea viderunt qui futura cecinerunt, si nondum sunt? Neque enim potest videri id quod non est. Et qui narrant praeterita, non utique vera narrarent, si animo illa non cernerent. Quae si nulla essent, cerni omnino non possent. Sunt ergo & futura, & praeterita.

(a) *Non adfirmo.* = In implexis enim quaestionibus discutiendis, ne divinam lucem demerearis, opus est, ut modeste incedas, nec quidquam temere praedices. En Augustinus, pro inspicienda temporis natura, pro re physica, vel metaphysica, quaeque humana industria perfici posset, Dei lucem, & adiutorium sibi precatur. Recole dicta c. 2. G. n. 6.

(b) *Qui dicat mihi non esse &c.* = Quis tantae audaciae erit? Videlicet docet nos Augustinus: etsi ingenti difficultate premamur, haud commune hominum placitum deserendum. Immo ita, ut vides, loquitur, ut a nemine desertum iri certus sit = *Sed ex aliquo &c.* An suspicioni huic suffragari possumus ex eo, quod futura in aeternitate nobis occulta iam sint: praeterita vero non omni modo, sed ex nobis in eamdem aeternitatem abierint? In aeternitate scilicet iam Antichristus adcessit: & Adam minime abiit. Sed, ut c. 19. liquet, de naturali hic praedictione loquitur.

CAPUT XVIII.

ARGUMENTUM.

Quoniam altiſſimarum etiam rerum ſecretiora in meridiana luce reponere geſſit: diſputat nunc, quid occultum illud ſit, ubi praeterita, & futura deliteſcant. Interim certus ea illic exſiſtere, ſive praeſentiam habere; licet cum narrantur praeterita, non ipſae prorſus res, ſed earum imagines memoriae virtute obiiciantur. Ex qua viſione utrum praeſentiantur futura ſubdubitat. Cumque citra controverſiam nonniſi quod eſt, inſpici poſſit: veroſimile ipſi videtur, quum praedicuntur futura, non ipſa prorſus, ſed ipſorum cauſſas, vel ſigna preſto eſſe; ut puta, ex aurorae praeſentia futurum Solis ortum praenuntiamus.

I. SIne me, Domine, amplius quaerere (*a*); ſpes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim ſunt futura & praeterita, volo ſcire ubi ſint. Quod ſi nondum valeo, ſcio tamen, ubicunque ſunt, non *ibi* ea futura eſſe, aut praeterita, ſed praeſentia. Nam ſi & ibi futura ſunt, nondum ibi ſunt: ſi & ibi praeterita ſunt, iam ibi non ſunt. Ubicunque ergo ſunt quaecunque ſunt, non ſunt niſi praeſentia; Quanquam praeterita cum vera narrantur, ex memoria proferuntur (*b*); non res ipſae, quae praeterierunt, ſed verba concepta ex imaginibus earum, quae in animo velut veſtigia per ſenſus praetereundo fixerunt. Pueritia quippe mea quae iam non eſt, in tempore praeterito eſt quod iam non eſt; imaginem vero eius, cum eam recolo & narro, in praeſenti tempore intueor, quia eſt adhuc in memoria mea. Utrum ſimilis ſit cauſſa etiam praedicendorum futurorum, ut rerum quae nondum ſunt, iam exſiſtentes preſentiantur imagines (*c*), confiteor Deus meus, neſcio. Illud ſane ſcio, nos plerumque praemeditari futuras actiones noſtras, eamque praemeditationem eſſe praeſentem, actionem autem, quam praemeditamur nondum eſſe, quia futura eſt; quam cum adgreſſi fuerimus, & quod praemeditabamur agere coeperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura, ſed praeſens eſt.

II. Quoquo modo ſe itaque habeat arcana praeſenſio futurorum, videri niſi quod eſt non poteſt. Quod autem iam eſt, non futurum, ſed praeſens eſt. Cum ergo videri dicuntur futura, non ipſa quae nondum ſunt, id eſt, quae futura ſunt, ſed eorum cauſſae, vel ſigna (*d*) forſitan videntur, quae iam ſunt: ideo non futura, ſed praeſentia ſunt iam videntibus, ex quibus futura praedicantur animo concepta; Quae rurſus conceptiones iam ſunt, & eas praeſentes apud ſe intuentur qui illa praedicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numeroſitas. Intueor auroram, oriturum ſolem praenuncio; quod intueor, praeſens eſt; quod praenuntio, futurum; non ſol futurus, qui iam eſt, ſed ortus eius, qui nondum eſt; tamen etiam ortum ipſum niſi animo imaginarer, ſicut modo cum id loquor, non eum poſſem praedicere. Sed nec illa aurora, quam in caelo video, ſolis ortus eſt, quamvis eum praecedat; nec illa imaginatio in animo meo, quae duo praeſentia cernuntur, ut futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum ſunt;

&

& si nondum sunt, non sunt: & si non sunt, videri omnino non possunt; sed praedici possunt ex praesentibus, quae iam sunt, & videntur.

(*a*) *Amplius quaerere*. = Fere Gedeon imitatur, in re quamquam diversa Deo dicentem Iudic. 6. v. 39. *Ne irascatur furor tuus contra me, si adhuc semel tentavero &c.* Nam videtur sibi nimis recondita quaerere = *Ubi sint* = Scilicet quod sit occultum illud, ex quo, iuxta dicta, futura eruantur, & in quod praeterita abeant.

(*b*) *Ex memoria proferuntur*. = Vide ut difficultates solvat, quibus videbatur succumbere. Ita profecto, si naturali de narratione loquamur, quod enim in se abiit, in memoria adservatur. Merito vero addit; *non res ipsae &c.* Quum enim puta Augustinus Matris suae virtutes narrabat, non ipsa prorsus Monnica eidem S. Doctori praesens erat, sed ipsius imago, verbum, idolum.

(*c*) *Iam existentes praesentiantur* (1) *imagines*. = Lectionem hanc, sicut & post paucas lineas sequentem: *arcana praesensio futurorum*, vix in textum induximus in obsequium MSS. & BB. Patrum, qui in imo margine admonent = „ Editi plerique, *praesententur*: & paullo „ post, *praesentia futurorum*. Reddimus „ lectionem MSS. quibus posteriore lo„ co suffragatur Arn.] Si contextum, & rationem consulas, lectio editorum, saltem aeque, loco utroque bona est. Verum tandem adquievimus, quod, ut vigilanti constabit, utriusque unus, & idem sit sensus.

Nescio. = Verbum hocce & hic, & alibi non veram ignorantiam, sed evidentiae, vel certitudinis absentiam designat; ut patebit ex comment. seq.

(*d*) *Sed eorum caussae, vel signa &c.* = Non igitur *nescis*. Sed tuo more quod exacte, & manifesta demonstratione mox stabilire non vales; te nescire, ut es supra modum modestus, praedicas. Immo vero tam bene arcanum hoc adtigisti, ut paulo post ex praesentia aurorae diem praenuntiantis, exemplo, quod nec vulgaris lectoris captum superet, rem in meridiana luce constitueris.

Iuvat autem huic cap. addere quae expendit S. D. lib. 4. de Trinit. cap. 17. n. 22. = Quamquam & Propheta„ rum nomen non omnino alienum est „ a litteris eorum (*perstringit antiquos* „ *Philosophos*) sed plurimum interest, „ utrum experimento praeteritorum fu„ tura conilciantur; sicut medici mul„ ta praevidendo, etiam litteris man„ daverunt, quae ipsi experta notave„ runt; sicut denique agricolae vel et„ iam nautae multa pr enuntiant; (Ta„ lia enim si ex longis intervallis tem„ porum fiant, divinationes putantur:) „ an vero iam ventura (2) processerint, „ & longe visa venientia nuntientur pro „ acuto sensu videntium, quod cum „ faciunt aereae potestates, divinare cre„ duntur; tamquam si quisquam de „ montis vertice aliquem longe videat „ venientem, & proxime in campo ha„ bitantibus ante nuntiet &c.

CA-

(1) MS Ricar. *praesentiarum*.

(2) Sola fere editio Lov. *praesenserint, & longe visa venientia nuntient*: minus bene.

C A P U T XIX.

A R G U M E N T U M.

A naturalibus nunc ad Divina; scire gestiens ut Prophetae futura, quae cecinere, praesenserint. Mox fere statuens, Deum, cui nihil futurum est, potius de futuris illos docuisse praesentia. At fatetur interim, nisi Dei lumen adfulgeat, id arcani ab acie oculorum suorum procul abesse.

TU itaque regnator creaturae tuae, quis est modus, quo doces animas ea quae futura sunt? Docuisti enim Prophetas tuos. Quisnam ille modus est (*a*) quo doces futura, cui futurum quidquam non est; vel potius de futuris doces praesentia? Nam quod non est, nec doceri utique potest. Nimis longe est modus iste ab acie mea; invaluit ex me, non potero ad illum (*b*); potero autem ex te, cum dederis tu, dulce lumen occultorum oculorum meorum.

(*a*) *Quisnam ille modus est &c.* = Audi temetipsum vir a mortalium nullo edocende. Lib. 4. de Trinit. c. 17. n. 22. statim post verba ultimo comment. cap. praeced. laudata = An ab Angelis sanctis, quibus ea Deus per verbum, Sapientiamque suam indicat, ubi & futura, & praeterita stant, vel quibusdam praenuntientur hominibus, vel ab eis audita rursus ad alios homines transmittantur: an ipsorum hominum quorumdam mentes in tantum evheantur Spiritu Sancto, ut non per Angelos, sed per seipsas futurorum (1) stantes caussas in ipsa summa rerum arce conspiciant. Audiunt enim ista & aereae potestates, sive Angelis ea nuntiantibus, sive hominibus: & tantum audiunt, quantum opus esse ille iudicat cui subiecta sunt omnia. Multa etiam praedicuntur instinctu quodam, & (2) impulso spiritu nescientium: sicut Caiphas nescivit quid dixit, sed cum esset Pontifex, prophetavit.] Lib. 12. de Gen. ad Litt. c. 19. = Illud plane exemplorum experimentis colligi datur, sicut, corporum pallor, rubor tremor, vel etiam morbus aliquando a corpore habet caussas, aliquando ab anima; & a corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus, vel &c.; ab anima vero cum vel timore turbatur, vel &c. ita & ipsi animae ut in ea visa pergat, quae non ei per sensus corporis nuntiantur, sed per incorporalem substantiam, & ita pergat, ut non discernat, utrum corpora sint, an similitudines corporum, aliquando a corpore accidit, aliquando a spiritu; & a corpore quidem, sive naturali vicissitudine, ut sunt visa somniantium, dormire quippe a corpore est homini; sive aliqua mala valetudine sensibus perturbatis, ut cum a phreneticis simul & corpora videntur, & visa similia corporibus tamquam & ipsa prae oculis adsint; aut penitus interclusis, sicut saepe male affecti morbo aliquo ingravescente, praesente corpore diu absentes, deinde hominibus redditi, multa se vidisse dixerunt: a spiritu vero cum omnino sano, atque integro corpore in alienationem rapiuntur, sive ita, ut per sensus corporis corpora videant, & in spiritu quaedam similia, quae a corporibus non discernant; sive penitus avertantur a sensibus carnis, & nihil per eos omnino sentientes, illa spiritali visione habitent in similitudinibus corporum &c. Sed cum a corpore caussa est, ut talia visa cernantur, non ea corpus exhibet; neque enim habet „ eam,

(1) Editi *instantes caussas*. Melius MSS. *stantes caussas*. Ex his Vaticanus quidam postea habet, in *ipsa summa rerum arce conspiciant*.

(2) Plures MSS. *impulsu spiritus*.

„ eam vim, ut formet aliquid spiritale: „ sed sopito, aut perturbato, aut etiam „ intercluso itinere intentionis a cerebro, „ qua dirigitur sentiendi motus, anima „ ipsa, quae motu proprio cessare ab „ hoc opere non potest, quia per cor„ pus non sinitur, vel non plene sinitur „ corporalia sentire, vel ad corporalia „ vim suae intentionis dirigere, spiritu „ corporalium similitudines agit, aut in„ tuetur obiectas. Et si quidem eas ipsa „ agit, phantasiae tantum sunt, si au„ tem obiectas intuetur, ostensiones sunt „ &c.] Et prosequitur per plura, atque doctissima. Lib. 2. de QQ. divers. ad Simplician. q. 1. quae est, Quomodo dictum sit, *Et insiluit spiritus Domini in Saul* (1), n. 1. = Spiritus (2) ubi vult „ spirat: & spiritum Prophetiae nullarum „ animarum potest maculare contactus. „ Adtingit enim (3) ubique propter suam „ munditiam. Afficit autem non omnes eo„ dem modo, sed alios per informationem „ spiritus eorumdem hominum, ubi rerum „ demonstrantur imagines; alios per fru„ ctum (4) mentis ad intelligentiam; „ alios utraque inspiratione; alios etiam „ nescientes. Sed per informationem spi„ ritus, duobus modis; aut per somnium, „ sicut non solum plerique sancti, sed & „ Pharao (5), & Nabuchodonosor (6) rex „ vidit quod nemo eorum intelligere va„ lebat, sed tamen videre uterque po„ tuerat: aut per demonstrationem in „ ecstasi, quod nonnulli latini stupo„ rem (7) interpretantur; minus si pro„ prie, sed vicine tamen, cum sit men„ tis alienatio a sensibus corporis, ut „ spiritus hominis divino spiritu assum„ tus, capiendis, atque intuendis imagi„ nibus vacet; sicut Danieli demonstra„ tum est quod non intelligebat, & Pe„ tro (8) illud vas submissum de caelo „ quatuor lineis (9): nam & ipse quid „ illa demonstratio figuraret postea co„ gnovit. Per fructum autem mentis ad „ intelligentiam uno modo, cum haec „ ipsa, quae demonstrantur imaginibus „ quid significent, & quo pertineant re„ velatur, quae certior prophetia est; „ nam magis ipsam vocat Apostolus pro„ phetiam (10): sicut Ioseph meruit intelli„ gere, quod Pharao nonnisi videre; & „ Daniel exponit regi, quod ille cernit, „ & nescit. Cum vero ita mens affici„ tur, ut non rerum imagines coniectu„ rali examinatione intelligat, sed res „ ipsas intueatur, sicut intelligitur sa„ pientia, & iustitia, omnisque incom„ mutabilis, & divina species, ad pro„ phetiam, de qua nunc agimus, non „ pertinet. Utroque autem munere pro„ phetiae donantur hi, qui & rerum „ imagines in spiritu vident, & quid va„ leant, simul intelligunt, aut certe ma„ nifestis locutionibus in ipsa demonstra„ tione informantur, sicut in Apocalypsi „ quaedam exponuntur &c.] Lib. contra Adimantum Manich. discipulum, cap. 28. n. 2. = Nam multa genera „ visionis in Scripturis sanctis inveniun„ tur. Unum secundum oculos corpo„ ris, sicut vidit Abraham (11) tres vi„ ros sub ilice Mambre, & Moyses (12) „ ignem in rubo, & discipuli transfigura„ tum Dominum (13) in monte inter Moy„ sen, & Eliam: & cetera huiusmodi. Al„ terum secundum quod imaginamur ea, „ quae per corpus sentimus: nam & „ pars ipsa nostra cum divinitus assumi„ tur, multa revelantur, non per ocu„ los corporis, aut aures, aliumve sen„ sum carnalem, sed tamen his similia, „ sicut vidit Petrus (14) discum illum „ submitti e caelo cum variis animali„ bus. Ex hoc genere est etiam istud „ Isaiae (15), quod imperitissime impii re„ prehendunt. Non enim Deum forma „ corporea circumterminat: sed quem„ admodum figurate, non proprie, mul„ ta dicuntur, ita etiam figurate multa „ monstrantur. Tertium autem genus „ visionis est secundum mentis intuitum, „ quo intellecta conspiciuntur veritas, „ atque sapientia: sine quo genere illa „ duo, quae prius posui, vel infru„ ctuosa sunt, vel etiam in errorem „ mittunt. Cum enim ea, quae sive „ corporeis sensibus, sive illi parti ani„ mae, quae corporalium rerum ima„ gines capit divinitus demonstrantur, „ non solum sentiuntur his modis, sed „ etiam mente intelliguntur, tunc est „ perfecta revelatio. Ex hoc tertio gene„ re est visio illa, quam commemoravi, „ dicente Apostolo (16)? *Invisibilia enim* „ *Dei &c.* Hac visione videtur Deus, „ cum per pietatem fidei, & per agni„ tio-

(1) 1. Reg. 10. 10.
(2) Ioan. 3. 8.
(3) Sap. 7. 24.
(4) *Ductum*, vel *provectum*.
(5) Gen. 41. 15.
(6) Dan. 2. 1. & 4. 2.
(7) Octo MSS. *pavorem*.
(8) Act. 10. 11. & 11. 5.
(9) Sic praecipui MSS. at editi, *lineis*.
(10) Cor. 13. 2. 1.
(11) Gen. 18. 1.
(12) Exodi 3. 2.
(13) Matt. 17. 2.
(14) Act. 10. 11. & 11. 5.
(15) Is. 6. v. 1., & 2.
(16) Rom. 1. 20.

„ tionem Dei morum optimorum corda „ mundantur. Quid enim profuit Balthaſari (1) regi, quod manum ſcribentem ante oculos ſuos in pariete conſpexit? Cui viſioni quia non potuit adiungere mentis adſpectum, quaerebat adhuc videre quod viderat &c. Non eſt autem propheta veri Dei, & ſummi, qui oblita divinitus viſa, vel ſolo corpore, vel etiam illa parte ſpiritus videt qua corporum capiuntur imagines, & mente non videt. „

Qui hocce arcanum plenius meditari geſtit, videat integros textus; nos enim brevitatis cauſſa plurima omiſimus. Sed & conſulere poterit lib. 1. de Conſenſu Evang. c. 14. n. 57. & lib. 11. de Civit. Dei, c. 4. n. 1. Nec non S. Thom. in cap. 1. Iſaiae. Recole etiam dicta ex noſtro Incognito l. 9 c. 4. D.

(*b*) *Non potero ad illum*. = Loquitur ex v. 6. Pſal. 138. quem ipſe ſic legit: *Mirificata eſt ſcientia tua ex me, invaluit, non potero ad illam*. Exponit autem n. 9. = Ex peccato meo factum „ eſt, ut mirificata mihi eſſet, & incomprehenſibilis mihi exſiſteret. Nam erat „ mihi facilitas contemplandi te, quando „ non ſuperbia reliqueram te &c. Subaudis, *ex me*. Non potero ad illam ex „ me. Cum ergo potero, non potero „ niſi ex te. „

CAPUT XX.

ARGUMENTUM.

Ad priſtinum rediens aenigma, contendit praeterita, & futura tempora, ſublatis ambagibus, vera propria exſiſtentia carere. Ad ſummum autem huncce ſermonem ſerio probari poſſe: Tempora ſunt tria: praeſens de praeteritis: praeſens de praeſentibus: praeſens de futuris. Haec enim vere animae inſident, quam ſi tollas, minime tempora adparent. Licet communi loquendi modo, cui plura indulgenda ſunt, ſi veritas interim retineatur, nequaquam reluctetur.

QUod autem nunc liquet & claret, nec futura ſunt, nec praeterita. Nec proprie dicitur, tempora ſunt tria, praeteritum, praeſens, & futurum; ſed fortaſſe proprie diceretur, tempora ſunt tria: praeſens de praeteritis, praeſens de praeſentibus, praeſens de futuris. Sunt enim haec in anima tria quaedam, & alibi ea non video. (*a*) Praeſens de praeteritis memoria, praeſens de praeſentibus contuitus, praeſens de futuris exſpectatio. Si haec permittimur dicere, tria tempora video, fateorque, tria ſunt. Dicatur etiam, tempora ſunt tria, praeteritum, praeſens, & futurum, ſicut abutitur conſuetudo, dicatur; ecce non curo, nec reſiſto, nec reprehendo; dum tamen intelligatur quod dicitur, neque id, quod futurum eſt, eſſe iam; neque id, quod praeteritum eſt. Pauca ſunt enim, quae (*b*) proprie loquimur, plura non proprie; ſed agnoſcitur, quid velimus.

(*a*) *Et alibi ea non video*. = An prorſus concludendum eſt, tempus nonniſi in hominis ratione conſiſtere? Recole dicta cap. 14. C. & 16. B. Et quidem ita dicendum de praeterito, & futuro certum videtur: ſed Auguſtinus loquitur hic de praeſenti. Noſtrum Complut. Colleg. noviſſimi curſus Philoſoph. t. 2. l. 4. Phyſ. diſput. 21. de tem. q. 1. *An, & quid ſit tempus*: cum ſtatuiſſet illud ens eſſe reale, ac vere exſiſtere: obiicit ſibi inde auctoritatem S. Th. quam dedimus c. 14.

(1) Dan. 5. 5.

c. 14. C. eamque hoc pacto ad suam ipsius caussam explicat. = Nec refert „ si nobis opponas eundem S. D. in 1. &c. „ Quae verba satis insinuant quod tempus „ formaliter acceptum est ens rationis. Non „ inquam refert, quia cum D. Th. dicit „ tempus compleri per actum intellectus, „ loquitur de complemento extrinseco, „ quod supponit veram entitatem ; eo „ sane modo, quo res ab intrinseco in- „ telligibilis completur in sua intelligi- „ bilitate, quando actu intelligitur. Nu- „ meratio quippe, quam S. D. asserit „ esse formale in numero, alia est fun- „ damentalis, sive radicalis ; alia vero „ formalis, sive actualis. Prior consistit „ in entitate mensurae intrinsece com- „ municatae mensurato: posterior autem „ importat actum intellectus, per quem „ suppositis mensura, & mensurabili, „ certificamur de quantitate istius. Et „ haec ultima numeratio, sive mensu- „ ratio est complementum extrinsecum „ prioris. Tempus autem essentialiter, „ ac formaliter sumptum dicit solam pri- „ mam numerationem, quam certum est „ dari absque operatione intellectus, & „ ideo tempus est ens reale; per poste- „ riorem vero numerationem, quam es- „ sentialiter non importat, solum com- „ pletur extrinsece &c. „

An expositio haec & Augustini sermoni aptari potest? Maxime quum licet in eo & praesens tempus involvatur: tamen si integer textus, & praecedentia adtendantur, commode dici possit, Augustinum potissimum, ac etiam tantum pro praeterito, & futuro animae subsidium provocare.

(*b*) *Pauca sunt enim quae &c.* = Tot se offerunt veritatis huius exempla, & quidem notissima omnibus, ut pigeat, & dedeceat peculiare referre. Id vero alibi Augustinus observavit, & expertus est. Lib. 5. de Civit. Dei, c. 1. = „ Prorsus divina providentia regna con- „ stituuntur humana. Quae si propterea „ quisquam fato tribuit, quia ipsam Dei „ voluntatem, vel potestatem fati nomi- „ ne appellat, sententiam teneat, lin- „ guam corrigat. Cur enim hoc pri- „ mum dicit, quod postea dicturus est, „ cum ab illo quisquam quaesierit quid „ dixerit fatum? Nam id homines quan- „ do audiunt, usitata loquendi consue- „ tudine, non intelligunt nisi vim posi- „ tionis siderum, qualis est quando quis „ nascitur, sive concipitur &c.] Quod etiam latius observat infra cap. 8., & 9. Et contra duas Epist. Pelagian. lib. 2. c. 6. n. 12. Vide etiam, si placet lib. de Dono persev. c. 1. Huc spectat etiam illud Aristot. *Cum pluribus est loquendum, cum paucioribus vero sentiendum.*

CAPUT XXI.

ARGUMENTUM.

Quam cap. 16. exorsus fuerat orationem, ut mensuremus tempus, repetit, ac pertexit; Utut autem res de praeterito, & futuro se habeat: qua ratione tempus praesens metiamur, difficile dictu videtur. Mensura quippe extensionem praeexigit, quam tamen praesens minime patitur.

Dixi ergo paulo ante, quod praetereuntia tempora metimur, ut possimus dicere, duplum esse hoc temporis ad illud simplum, aut tantum hoc, quantum illud, & si quid aliud de partibus temporum possumus renuntiare metiendo: Quo circa, ut dicebam, praetereuntia metimur tempora. Et si quis mihi dicat, Unde scis? Respondeam, scio quia metimur, nec metiri quae non sunt possumus: & non sunt praeterita vel futura. Praesens vero tempus quomodo metimur, quando non habet spatium? Metitur ergo cum praeterit; cum autem praeterierit, non metitur: quid enim metiatur; non erit. Sed unde, & qua, & quo praeterit, cum metitur? unde, nisi ex futuro? qua nisi per praesens? quo nisi in praeteritum? Ex illo ergo quod nondum est, per illud quod spatio caret, in illud quod iam non est. Quid au-

autem metimur, nisi tempus in aliquo spatio? Neque enim dicimus simpla, & dupla, & tripla, & aequalia, & si quid hoc modo in tempore dicimus, nisi inter spatia temporum. In quo ergo spatio metimur tempus praeteriens? Utrum in futuro, unde praeterit? Sed quod nondum est, non metimur. An in praesenti, qua praeterit? Sed nullum spatium (*a*) non metimur. An in praeterito, quo praeterit? sed quod iam non est, non metimur.

(*a*) *Sed nullum spatium &c.* = Diximus in praecedentibus, a nonnullis spatium sic confici; ut instans cum partibus prope vel praeteritis, vel futuris sumatur &c. Verum cum infra hasce difficultates proximius urgeat S. D. plures etiam sententias offerens, quibus illae aut complanentur, aut complanari posse videantur: hic conticescimus, opportunis locis quaedam dicturi.

Interim pro quibusdam nimis arduis, atque subtilibus, quae, saltem ut optime & exacte exponenda, humanum, ni fallimur, captum superant, sit Augustinus sibimetipsi magister, & doctor: inquit enim in Psal. 98. ad v. 1. n. 3. = Forte dicturus es, Et quando in me erit „ plenitudo scientiae? Et quis potest ad „ tantum culmen (1) pervenire, ut sit in „ illo plenitudo scientiae? Putas hoc velle „ Deum, ut in nobis ista plenitudo scien„ tiae, ut noverimus aut quot sint stel„ lae, aut quot sint grana, non dico „ arenae, sed tritici, aut quot poma pen„ deant in arbore? Ille novit omnia: quia „ capilli nostri numerati sunt Deo. (2)] Immo Eccles. 1. v. 8. *Cunctae res difficiles: non potest homo eas explicare sermone*. Unde gravioris iudicii hominibus admodum exploratum, & fere palpabile est, plurima nedum divina, sed & naturalia ad Philosophiam sive abstractam, sive mechanicam: nec non ad Medicinam spectantia nimis presse, & exacte sumta mortalium mentes, saltem originali culpa gravatas vincere, superexcedere. Quis exacte, & presse digeret, & exponet v. g. quae partium series, & compositio mala a pyris distinguat? &c.

CAPUT XXII.

ARGUMENTUM.

Implicatissimum aenigma istud, Ut metiamur tempus, haud abiiciendum putat: sed divino etiam subsidio implorato, atque Redemtoris interpositis meritis, extricare gestit: Quandoquidem bonum id desiderii ex eloquiorum Divinorum studio conceptum. Ecce quot in tempore, re cunctis notissima delitescentia arcana nobis sudores eliciant!

EXarsit animus meus nosse istud implicatissimum aenigma. Noli claudere Domine Deus meus, bone Pater, per Christum obsecro, noli claudere desiderio meo ista, & usitata & abdita, quo minus in ea penetret, & dilucescant adlucente misericordia tua Domine. Quem percontabor de his, & cui fructuosius confitebor imperitiam meam nisi tibi, cui non sunt molesta studia mea, flammantia vehementer in Scripturas tuas? Da quod amo: amo enim, & hoc tu dedisti. Da Pater qui vere nosti data bona dare filiis tuis (3). Da, quoniam suscepi cognoscere (*a*), & labor est ante me, donec aperias. Per Christum obsecro, in nomine eius Sancti Sanctorum, nemo mihi obstrepat. Et ego credidi,

(1) Vox, *culmen* abest a MSS. & 1000, *ad tantum*, quidam habent, *ad tantam*.

(2) Matth. 10. 30.
(3) Matth. 7. 11.

di, propter quod & loquor (1). Haec eſt ſpes mea (2); ad hanc vivo (*b*), ut contempler delectationem Domini. Ecce veteres poſuiſti dies meos, & tranſeunt, & quomodo, neſcio. Et dicimus: tempus, & tempus, tempora, & tempora. Quamdiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille: & quam longo tempore illud non vidi: & duplum temporis habet haec ſyllaba ad illam ſimplam brevem. Dicimus haec, & audimus haec; & intelligimur, & intelligimus. Manifeſtiſſima & uſitatiſſima ſunt; & eadem rurſus nimis latent, & nova eſt inventio eorum.

(*a*) *Suſcepi cognoſcere &c.* = Ita Benedictini, quos audire placet. = Bad. „ Am. Er. Lov. *cognoſcere te*. Expungen„ dum eſt, *te*, iuxta MSS. & Arn. quia „ de tempore, non de Deo cognoſcendo „ loquitur Auguſtinus.] Ita etiam MS. optimus S. Cr. 2. Med. Ricar. Feſ. & Car. At. Vet. Som. & 3. MSS. editis ſuffragantur.

Loquitur autem ex v. 16. Pſ. 72. *Exiſtimabam ut cognoſcerem, labor eſt ante me*. Qui apud ipſum ſic legitur: *Et ſuſcepi cognoſcere. Hoc labor eſt ante me*. Exponitur vero n. 22., & 23. „ Vere magnus labor &c. Magna vis „ quaeſtionis: ideo, *Hoc labor eſt an„ te me*. Quaſi ſtat mihi in facie murus „ quidam: ſed habes vocem Pſalmi (3), „ In Deo meo tranſgrediar murum. „ *Hoc labor eſt ante me*. Verum dicis. „ labor eſt ante te, ſed ante Deum non „ eſt labor: fac te ante Deum, ubi non „ eſt labor, & nec tibi erit labor. „

Sancti Sanctorum. = Ita Chriſtus ab Angelo Gabriele praedicatur Daniel. 9. 24. *Et ungatur Sanctus Sanctorum*. Nedum quippe ipſe eſt caput ſanctorum; ſed ipſius meritis omnes ſancti tales fiunt. = *Nemo mihi obſtrepat*: = Ut dixit etiam ſub finem c. 43. l. 10. *Non calumnientur mihi ſuperbi &c.* Imitatur vero Apoſt. Galat. 6. 17. dicentem: *De cetero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim &c.*

(*b*) *Ad hanc vivo*. = Ita BB. qui admonent. = Lov *ad hanc inhio*. re„ cte, niſi alii refragarentur & editi, „ & ſcripti codices, qui magno conſen„ ſu ferunt, *ad hanc vivo*.] Praeferunt etiam comunem lectionem Vet. MSS. 4. Med. Ricar. unus S. Cr. & Feſ. At Car. habet: *An hic vivo*. Et ratio vero nobis favere videtur: Ad Dei enim mirabilia celebranda vivere magis eſt, quam illis, ſeu ad illa inhiare.

Ut contempler delectationem Domini. = Ita apud Auguſtinum v. 4. Pſal. 26. quo loco noſtra vulgata habet: *Ut videam voluptatem Domini*, exponitur autem Enar. 1. *Eo fine ſcilicet, ut in fide perſeveranti appareat mihi ſpecies delectabilis, quam facie ad faciem contempler*. = *Ecce veteres &c.* = Talis pariter apud ipſum v. 6. Pſal. 38. Cum tamen noſtra vulgata: *Ecce menſurabiles &c.* = Ubi S. D. = Veteraſcunt enim „ hi, ego novos volo, novos numquam „ veteraſcentes: ut dicam, Vetera (4) „ tranſierunt, ecce facta ſunt nova: „ nunc in ſpe, tunc in re. Innovati e„ nim fide, & ſpe, quanta adhuc vete„ ra agimus? Non enim ſic Chriſto in„ duti ſumus, ut ex Adam iam nihil „ portemus &c. „

(1) Pſal. 115. 1.
(2) Pſal. 141. 6.
(3) Pſal. 17. 30.
(4) 2. Cor. 5. 17.

C A P U T XXIII.

A R G U M E N T U M.

Hac dum torqueretur difficultate, reſponſum a viro docto oblatum, Solis, Lunae, ſiderumque motui tempus inſidere contendens haud libenter excepit: in ſuſpicionem deductus, omnium prorſus corporum motu tempus progigni. Quandoquidem caeli luminibus quieſcentibus, rota vero figuli in orbem acta, annonne, ut non uno modo oſtendi poteſt, tempus excurreret? Aperit inde quaeſtionis vim: oſtenditque pluribus reſponſum non quidem contemnendum, ſed nec ad rem ſuam eſſe; nec enim late, & utcunque, ſed preſſius, atque ſecretius aenigma illud intuetur; nec vero fortean abſimile eſt ipſi prorſus extenſioni tempus inſidere.

I. AUdivi a quodam homine docto, quod ſolis & lunae, ac ſiderum motus, ipſa ſint tempora, & non annui (*a*). Cur enim non potius omnium corporum motus ſint tempora? An vero ſi ceſſarent caeli lumina, & moveretur rota figuli (*b*), non eſſet tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut aequalibus morulis agi, aut ſi alias tardius, alias velocius moveretur, alios magis diuturnos eſſe, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur, aut eſſent in verbis noſtris aliae longae ſyllabae, aliae breves, niſi quia illae longiore tempore ſonuiſſent, iſtae breviore? Deus, dona hominibus videre in parvo communes notitias rerum parvarum, atque magnarum. Sunt & ſidera, & (*b*) luminaria caeli in ſignis, & in temporibus, & in annis, & in diebus: ſunt vero, ſed nec ego dixerim circuitum illius ligneolae rotae (*c*) diem eſſe, nec tamen ideo tempus non eſſe, ille dixerit.

II. Ego ſcire cupio vim naturamque temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo eſſe diuturniorem, quam iſtum. Nam quaero, quoniam dies dicitur, non tantum mora ſolis ſuper terram, ſecundum quod aliud eſt dies, aliud nox, ſed etiam totius eius circuitus, ab oriente uſque ad orientem, ſecundum quod dicimus. Tot dies tranſierunt; cum ſuis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur ſpatia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu ſolis, atque circuitu ab oriente uſque ad orientem; quaero utrum motus ipſe ſit dies, an mora ipſa quanta peragitur, an utrumque. Si enim primum dies eſſet: dies ergo eſſet etiam ſi tanto ſpatio temporis ſol curſum illum peregiſſet, quantum eſt horae unius. Si ſecundum: non ergo eſſet dies, ſi ab ortu ſolis uſque in ortum alterum, tam brevis mora eſſet, quam eſt horae unius, ſed vicies, & quater circumiret ſol ut expleret diem. Si utrumque, nec ille appellaretur dies, ſi horae ſpatio ſol totum ſuum gyrum circumiret, nec ille, ſi ſole ceſſante tantum temporis praeteriret, quanto peragere ſol totum ambitum de mane in mane adſolet. Non itaque nunc quaeram, quid ſit illud, quod vocatur dies: ſed quid ſit tempus quo metientes ſolis circuitum, diceremus cum dimidio ſpatio temporis peractum minus quam ſolet, ſi tanto ſpatio temporis peractus eſſet, quanto peraguntur horae duodecim. Et utrumque tempus comparan-

rantes, diceremus illud ſimplum, hoc duplum, etiam ſi aliquando illo ſimplo, aliquando iſto duplo ſol ab oriente uſque ad occidentem circumiret. Nemo ergo mihi dicat caeleſtium corporum motus eſſe tempora: quia & cuiusdam voto cum ſol ſtetiſſet, ut victorioſum praelium (c) perageret, ſol ſtabat, ſed tempus ibat. Per ſuum quippe ſpatium temporis, quod ei ſufficeret, illa pugna geſta, atque finita eſt. Video igitur tempus quandam eſſe diſtenſionem. Sed video, an videre mihi videor? Tu demonſtrabis lux, veritas.

(a) *Et non annui*. = Omnino haec lectio praeferenda eſt; & audiendi Benedictini, qui licet habeant, *nil aenui*, haec in margine commonent. = Sic legendum „ videtur cum MSS. Vedaſtinis duobus, „ & Corbeienſi; vel cum Arn. *& non* „ *annui*. Ubi Germanenſis codex habet, „ *& non abnui*. Lov. vero cum aliquot „ MSS. *& non anni*. Er. *& anni*. Deni„ que Bad. & Am. *& non animi*] Vet. Som. ſex MSS. Lov. At editio Baſil. 2. MSS. Med. Ricar. MS. S. Mar. & optimus S. Cr. nobis ſuffragantur. MS. S. Cr. *non ab anni*. manifeſta oſcitantia. In margine editionis Am. alias *anni*. Noſtra lectio & magna codicum auctoritate & ratione quoque ſtabilitur. Sequitur quippe, *Cur enim non potius &c.* quibus verbis Auguſtinus rationem exhibet, cur docti illius opinioni minime adquieverit. Cui ſcopo lectio quoque a Benedictinis adoptata maxime congruit: at integro textui reluctatur: infra enim profitetur S. D. eamdem opinionem ſe nonnihil probare: ut maxime ex dicendis patebit. De hac vero lectione eatenus paullo fuſius diſputavimus, quod ex ea, ut liquet, magnum negotium pendeat.

Ceterum illius docti ſententia ſi longe ab Auguſtini ſcopo ſumatur, plurium Philoſophorum calculis ſtabilitur. Ioann. a S. Th. Ord. Praed. t. 2. Natural. Philoſoph. q. 18. *de tempore*, art. 3. Quod ſit ſubiectum intrinſecum, & extrinſecum temporis. = Dico primo tempus ſumptum „ ſtricte pro menſura regulari motus, „ ſubiective eſt in primo motu, & ibi „ habet rationem menſurae intrinſecae „ reſpectu ſui, & extrinſecae reſpectu „ aliorum motuum. Prima pars conſtat „ ex D. Th. & Ariſtot. hoc libro lect. „ 23. & 1. p. q. 10. ar. 6. & in 2. Diſt. „ 12. q. 1. ar. 5. ad 3. Conſtat enim „ quod inter omnes motus uniformior, & „ regularior eſt primus motus coeli; & „ eſt minus deficiens, & ſimpliciter notior, „ quia quotidie volvitur, ergo duratio „ in illo exiſtens eſt menſura caeterorum. Verum tamen eſt; quod ad diſtinguendum, & memoriae commendandum ipſum tempus, & motum „ coeli utimur quibusdam ſignis, ut horologiis, ſcripturis, vel aliis ſimilibus, quibus deſignamus annos, & „ menſes, non quod iſta ſint tempus, „ ſed inſtrumenta, quibus tempus deſignamus.] Noſtrum Complut. Collegium noviſſimi curſus t. 2. lib. 4. Phyſic. diſp. 21. *de tempore*, q. 2. *Utrum ſit tantum unum numero tempus*. = Di„ cendum eſt ſecundo tempus ſumptum „ in ratione menſurae uniformis, ac cer„ tiſſimae eſſe dumtaxat unum numero, „ illud nimirum, quod reperitur intrin„ ſece in motu primi mobilis. Hanc do„ cet Ariſt. in hoc lib. cap. 14. D. Th. „ 1. p q. 10. D. Bonavent. in 2. Diſt. „ 2. art. 1. q. 2. Durand. q. 5. Ca„ preolus, Ferrara, & alii plures. „

(b) *Et moveretur rota figuli &c.* = Ieſuitae Conimbricenſes in Phyſicam Ariſt. lib. 4. c. 14. q. 1. art. 2. exponentes temporis definitionem ab Ariſt. traditam, ita ad rem Auguſtini loquuntur = Altera particula eſt, *motus*: Pro „ cuius explicatione haud ignorandum „ eſt, quod praeter alios ediſſerit S. Th. „ in 2. diſt. 12. q. 1. art. 5. & opuſc. „ 48. in explicatione Categoriae, Quan„ do. Argentinas in 4. diſt. 48. art. 4. „ q. unic. Alenſis 2. par. q. 9. m. D. „ Bonavent. in 1. diſt. 37. n. 33. Gilber„ tus in Boetium de conſol. Caietanus „ 1. p. q. 10. art. ultimo & Capr. in 2. „ diſt. 2. q. 2. art. 3. videlicet bifariam „ tempus uſurpari: uno modo prout eſt „ numerus, ſeu menſura motus ſumme aequabilis, ac primi, qualis eſt „ converſio ſupremae ſphaerae: altero „ quatenus eſt menſura cuiuſque motus, „ & in qualibet re actu motum ſubeunte inſidet (1). Iuxta priorem illam notionem tempus unum tantum eſt, ſicut & unum primum mobile: iuxta „ po-

(1) Duplicem hanc notionem temporis affert etiam Ianduaus 4. huius oper. q. 28. Iavellus q. 23. &c.

„ posteriorem tot sunt tempora, quot „ motus; iuxta priorem tempus est „ mensura propria, & interna motus „ primi mobilis; simulque communis, „ & externa aliorum omnium motuum: „ iuxta posteriorem tempus per se est „ mensura dumtaxat motus, cui inest. „ Secundum priorem sumitur tempus „ Apocal. 10. cum Angelus iure iuran„ do asserit non futurum tempus am„ plius, quia nimirum, ut D. Thomas „ eo loco interpretatur, post diem u„ niversalis iudicii non erit amplius tem„ pus primi mobilis, cessante eius, & „ aliorum corporum coelestium con„ versione: secundum posteriorem lo„ quitur D. August. 12. de Civit. Dei, „ cap. 11. ubi concludit, si ante coelum „ & terram fuerunt Angelici motus, „ fuisse etiam tempus: & 11. Con„ fess. cap. 23. cum ita scribit: *Cur enim* „ *non potius omnium &c.* Et paulo in„ ferius: *Nemo mihi dicat coelestium &c.* „ Igitur Aristoteles tempus priori dum„ taxat modo sumptum definiit &c.] Ioan. a S. Th. ord. Praedic. Natural. Philosoph. t. 2. q. 18. *de tempore*, ar. 3. = Dico secundo, tempus large sum„ ptum pro cuiuscunque motus duratio„ ne est subiective in quocumque mo„ tu, & multiplicatur ad multiplicatio„ nem motus, subordinatur tamen pri„ mo tempori, quod est mensura, caete„ rorum. Constat hoc ex pluribus locis „ S. Thomae &c. Et hoc modo intelli„ gitur Aug. 11. Confess. c. 23. cum „ dicit, *Motum coeli non esse tempus*, „ quia cum tempore Iosue cessavit ille „ motus, sol stabat, sed tempus ibat; „ loquitur enim de tempore communi„ ter dicto pro cuiuscunque motus du„ ratione, non pro illo, quod est maxi„ me regulare, quod solum est in mo„ tu coeli.] Nostrum Complut. Collog. t. 2. disp. 21. *de tempore*, q. 2. = Di„ cendum est primo tempus secundum „ essentialia acceptum multiplicari ad „ multiplicationem motuum. Haec est „ mens Arist in hoc lib. cap. 10. ubi „ cum inquisisset, an tempus sit ubi„ que? respondet: *esse ubique*, *quia* „ *ubique est aliquis motus*. Idem tradit „ D. Thom. 1. p. q. 66. ar. 4. ad 1. „ dicens: *Motum autem non est intelli*„ *gere sine tempore; cum nihil sit aliud* „ *tempus*, *quam numerus primi*, *&* „ *posterioris in motu*. Unde hanc sen„ tentiam amplectuntur Caiet. Masius, „ Rubio, & alii plures tam ex Tho„ mistis, quam ex aliis. Fundamentum „ est: quoniam &c. Confirmatur primo: „ quia &c. Confirmatur secundo: nam „ si destructo primo mobili, permane„ rent res sublunares, ut fieri potest: „ adhuc ista durarent, ut ex se liquet, „ sed non per tempus extrinsecus primi „ mobilis: ergo per proprium tempus: „ ergo tempus essentialiter sumptum non „ reperitur solum in motu primi mobi„ lis, sed etiam in quolibet motu, Quod „ eleganter expressit D. August. 11. „ Conf. c. 23. ubi ait: *Audivi a quo*„ *dam homine docto*, *quod solis*, *ac lu*„ *nae &c.*] Queis haud absimilia in caeteris quoque Philosophis conspiciuntur.

(*c*) *Sunt & Sidera*, *& &c.* = Vides docti sententiam non omni modo improbare: sed libenter fateri caelestium corporum motum tempus, iuxta dicta metiri. Quod & alibi velut rem manifestam tradidit. Lib. de Gen. ad Litt. Imperf. ad v. 14. c. 1. n. 8. = Hic enim „ potest videri, tunc coepta esse tempo„ ra, cum caelum, & luminaria caeli „ ordinatis itineribus currere coepissent: „ quod si verum est, quomodo potue„ runt dies esse antequam tempus esset, „ si a cursu luminarium tempus exor„ sum est, quae quarto die dicuntur „ esse facta? &c. An in temporibus istis „ dictum est, ut essent luminaria, quae „ tempora homines intervallis morarum „ in corporis motione metiuntur? Haec „ enim tempora, si nullus motus cor„ porum esset, nulla essent, & ipsa sunt „ hominibus manifestiora. Quod si admit„ timus quaerendum est, utrum prae„ ter motum corporum possit esse tem„ pus in motu incorporeae creaturae, „ veluti est anima, vel ipsa mens: quae „ utique in cogitationibus movetur, & „ ipso motu aliud habet prius, aliud „ posterius, quod sine intervallo tempo„ ris intelligi non potest. Quod si ac„ cipimus, etiam ante caelum, & ter„ ram facti sunt Angeli. Erat enim iam „ creatura, quae motibus incorporeis „ tempus ageret.] Quibus similia, & longe doctius observat in opere perfecto de Gen. ad Litt. lib. 2. c. 14. n. 29.

(*d*) *Illius ligneolae rotae*. = Hic omnes MSS. Anglicani, BB. testibus, ut etiam MS. Med. addunt, *aut definite duplum*. Non quidem male si alii MSS. suffragarentur; sensus quippe esset, non contendere Augustinum, ligneolae rotae circuitum definite etiam multiplicatum, vel repetitum diem puta conficere: huiusmodi enim tempora manifeste in circuitum Solis revocantur; sed videri sibi aliquod vagum, quodcumque illud sit, consistentibus etiam caeli luminibus, ligneo-

gneolae rotae circuitu tempus progenitum iri. Qui tamen sensus etiam, si vigilas, ex communi lectione deprimitur.

Ioannes Pherepenus tenebras omnes paucis verbis propulsat: *In qua nimirum* (in ligneola rota) *sol gnomonis ope horas notabat. Tempus est ipsa duratio rerum, seu existentia continuata: sed eam existentiam metimur ope motus astrorum, & praesertim quidem Solis, ac Lunae.*

R. I. *In qua nimirum sol &c.* = Ita ne supra Augustinum vigilas, ut mox somniis involvaris? Mox scilicet Solem inducis, quem Augustini quaestio semoverat: *Audivi ... quod Solis &c. An vero si cessarent caeli lumina &c.*

II. *Gnomonis ope.* = Equidem rotam cum gnomone fingere tibi inhibere haud possumus. Sed gnomon ab Augustino non cuditur, immo propellitur; cum de *rota figuli* agat, non de horologio; videlicet ad adstruendum tempus, quod proxime ipsi rerum motui insideat, non quod ab extrinseca mensura depromatur. Quod in tardorum gratiam magis exponimus; Gnomon caelestium luminum instrumentum est ad horas notandas; At Augustinus disputat, quid ex simplici rota figuli traheretur, Sole, aliisque caeli luminibus consistentibus.

III. *Tempus est ipsa duratio &c.* = Papae novum insigne dogma in *Pherepeni* officina fabricatum! Tempus esse ipsam rerum durationem iam diu nonnulli voluere, a pluribus improbati; Eamque opinionem non semel in antecedentibus, & in seq. Augustinus innuit; sed ei non adquiescit; immo altius quiddam quaerit, quid nempe ipsam durationem conficiat, quidve metiatur? An Sol, & reliqua caeli lumina? At istis etiam semotis; annonne in rota figuli in gyrum acta tempus haberemus?

IV. *Ope motus astrorum &c.* = Quis non videat quae in Iovinianum (1) amicum tuum, Hieronymus protulit, in te optimo quoque iure, pro re licet diversa, quadrare? *Nonne vel per febrem somniare eum putes, vel arreptum morbo phrenetico, Hippocratis vinculis adligandum?* Quid nunc quaeritur? Quid sit, non communis, sed peculiaris, non remota, sed proxima: immo non extrinseca, sed interior mensura temporis. Ad hanc vero nihil caeli. Quod si adeo, *Pherepene*, bardus es, ut nec manifestum quaestionis, ut loquuntur, statum, videas; an ne & caligas oculis, ut nec Augustini scripta, verba intuearis? Semoverat quippe ille Solem, Lunam &c. *Audivi ... quod Solis, ac Lunae &c. An vero si cessarent caeli lumina &c.* Disputat videlicet quid dicendum de tempore, quum caeli luminibus consistentibus, vel ex rota figuli habeatur?

Quam igitur amplo iure te insignem scurram appellamus, dum ad captandam de temporis arcanis omnem eruditionem ad tuam *Pneumatologiam* nos amandas, qui tamen in brevissimo hocce sermone, quem accuratius, ut coniicere licet, scripsisti, plura eructasti somnia, quam verba? Recole dicta c. 10. B n. 10.

(c) *Ut victoriosum praelium &c.* = Ita BB. cum plerisque suis MSS. nec non Som., & 9. MSS. e nostris. Sed Vet. Bad. Am. Er. Lov. cum paucioribus MSS. a BB. visis: quibus suffragantur unus Med. & alter S. Cr. ambo infimae notae: *ut victor Iosue*. Perperam quidem iste enim Scripturae locus Iosue 10. v. 12. & 13. inspicitur, *Tunc loquutus est Iosue Domino in die, qua tradidit Amorrhaeum in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, & luna contra vallem Aialon: steteruntque sol, & luna &c.* En igitur Iosue ille est, cuius voto stetit Sol adeoque induci haud debet velut nova persona, *ut victor, Iosue*.

Ceterum huic Augustini doctrinae, licet haesitanter (modestiae nimirum, & leporis caussa) positae, refragari valet nemo, cum ad sensum demonstretur; Etsi enim Iosue diebus Sol, & Luna steterint: non ideo tamen tempus suspendebatur, sed prorsus fluebat. Unde concluditur, caelestium luminum motum nec tempus esse, nec ipsius mensuram proximam, & necessariam.

Quamdam esse distensionem. = Et nobis id videtur. Licet enim ex caeli luminibus, & inferioribus etiam mensuris, anni, menses, dies, horae, & similes temporis casulae constituantur, segregentur (2); adhuc vero, si tempus generatim intuearis: quid, nisi distensionem quamdam rei exsistenti proxime haerentem invenis? Utrum vero illa distensio sit ipse motus, cap. sequenti discutietur.

Et hic calamum arripit Franciscus Mayronius; sed otium sibi praefixum minime rumpens, Exscribit, scilicet integrum textum ab illis verbis, *Audivi &c.* usque ad cap. 28. mediis quidem omissis, & nihil addit.

CA-

(1) Recole dicta c. 29. l. 10. A. xxi.

(2) V. infra c. 26. B.

CAPUT XXIV.

ARGUMENTUM.

Quaerit, an concludendum sit, tempus esse ipsum prorsus corporis motum? & mox inficiatur. Quis enim mensuram a re, quam metitur, haud dividet? metimur autem tempore corporis motum, immo & distensionem rei nullo motu actae, & quiescentis tempore item exigimus.

IUbes, ut adprobem si quis dicat tempus esse motum corporis? Non iubes (*a*). Nam corpus nullum nisi in tempore moveri audio: Tu dicis. Ipsum autem corporis motum tempus esse non audio: Non tu dicis. Cum enim movetur corpus, tempore metior, quamdiu moveatur, ex quo moveri incipit, donec desinat. Et si non vidi, ex quo caepit, & perseverat moveri, ut non videam cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio, donec desinam. Quod si diu video, tantummodo longum tempus esse renuntio, non autem quantum sit; quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus; velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & si quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spatia, unde & qua veniat corpus quod movetur, vel partes eius, si tanquam in torno movetur, possumus dicere, quantum sit temporis, ex quo ab illo loco, usque ad illum locum motus corporis, vel partis eius effectus est. Cum itaque aliud sit motus corporis, aliud quo metimur (*b*), quamdiu sit, quis non sentiat, quid horum potius tempus dicendum sit? Nam & si varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motum eius, sed etiam statum tempore metimur (*c*); & dicimus tantum stetit, quantum motum est; aut duplo, vel triplo stetit, ad id quod motum est; & si quid aliud nostra dimensio sive comprehenderit, sive existimaverit, ut dici solet, plus minus. Non est ergo tempus corporis motus.

(*a*) *Non iubes.* = Deum ut primam veritatem adloquitur; cui, vel cuius menti quidquid consonat, verum: quidquid dissonat, falsum est. Hic igitur, *Iubes*? *Non iubes*, idem est ac, Est ita? Non ita. Seu, Verum est? Falsum.

Tempus utcunque a motu distingui graviorum Philosophorum commune placitum est. Iesuitae Conimbricensis Collegii in Phys. Arist. lib. 4. c. 14. q. 2. art. 1. = Non excitamus controversiam „ de tempore primi mobilis comparato ad „ aliorum corporum motionem; cuius „ extrema mensura est; sic enim nemo „ dubitat reipsa inter se distingui tempus, & motum, cum in subiectis re „ diversis haereant. Intelligenda est ergo „ quaestio de quolibet tempore respectu „ eius motus, quem intrinsecus metitur. „ Sunt qui asserant tempus ita sumptum „ esse rem a motu diversam. Primum, quia „ &c. Nostra tamen conclusio sit, tempus „ non distingui re a motu, distingui tamen ab illo ex natura rei &c.] Nostrum Complutense Collegium t. 2. l. 4. Phys. disp. 11. *de tempore*, q. 3. = Dicendum est tempus distingui realiter „ a motu. Ita Arist. & D. Th. locis statim referendis. Ricard. in 2. dist. 2. ar. „ 2. q. 2 Henric. Quodlib. 3. Soncinas 2. „ Metaph. q. 58. &c Iabel in praesent. „ q. 10. & alii plures. Prob. 1. ex Philosoph. c. 11. huius libri, ubi ex professo ostendit, tempus non esse ipsam „ circulationem caeli, reprehenditque „ oppositum asserentes: si autem tempus „ non distingueretur realiter a motu, „ tempus caeli esset revera ipsa circula-

„ tio:

tio: atque id asserentes immerito reprehenderentur: ergo ex mente Arist. tempus differt realiter a motu. Quod etiam expressit 9. Metaph. text. 29. dicens, *Tempus secundum alios motum esse; re tamen vera nonnisi passionem eius*. Confirmatur ex D. Th. 1 p. q. 10. ar. 2. ubi ait: *In Deo duratio eius non distinguitur ab illo; secus vero in creaturis*; Sed duratio Dei distinguitur virtualiter ab illo: ergo duratio motus differt ab eo non solum virtualiter, sed etiam realiter actualiter &c.] Antonius Gaudin Ord. Praed. t. 2. Philosoph. iuxta inconcussa &c. 1. p Phys. disp. 3. q. 3. *de tempore*, ar. 1.] = Confirmatur praecipue circa tempus, ipsum distingui a motu, cuius est duratio. Tum auctoritate; Nam Arist. 4. Phys. text. 98. dicit quod *tempus non est motus, sed aliquid eius*. Et S. Th. Opusc. 36. c. 1. *Tempus*, inquit, *habet esse per motum, sicut accidens per subiectum*. Tum etiam ratione D. Th. & Arist. nam motus, & tempus differunt secundum proprietates: ergo & secundum essentiam: Consequentia patet, nam proprietates notificant essentiam. Probatur antecedens &c.] Si adhuc plura desideras, vide Iac. Casimir. Guerinois ord. Praed. in Clypeo Philos. Thomisticae, t. 3. 1. p. Phys. q. 12. *de tempore*, ar. 1.

(*b*) *Aliud quo metimur*. = Tanta amplitudine loquitur, ut verosimile admodum sit, non quamcumque, sed veram distinctionem velle: eam saltem, quae muneris est, sive modi. Tempus autem esse mensuram motus, & quidem iuxta quod vertigini subest, seu ut verbis utamur Arist. *secundum prius, & posterius*, & alibi non semel observat: ut de Musica lib. 1. c. 13. lib. de Gen. ad Litt. Imperf. c. 3. nec non perfecto lib. 5. c. 5. Tract. 38. in Ioan n. 10. & 12. de Civit. Dei, c. 15. n. 2.

(*c*) *Etiam statum tempore metimur*. = Ideo Edmundus Purchotius in Institutionibus Philosoph. ad faciliorem &c. t. 2. Physic. 1. p. sect. 4. c. 4. prop. 3. impetens temporis definitionem ab Arist. traditam. = Tempus minus apte dicitur numerus, aut mensura motus. Probatur &c. Deinde si tempus dici debeat mensura, non minus quietem, quam motum metitur, quia res non minus tempori subiiciuntur, dum quiescunt, quam ubi moventur. Unde Lucretius modo laudatus: *Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est. Semotum ab rerum motu, placidaque quiete* (1). „

Sed iuvat audire Iesuitas Conimbricenses, qui in Physic. Arist. l. 4. c. 14. q. 1. ar. 1. dum Aristotelicam definitionem propugnant, hoc sibi argumentum obiiciunt. = Sexto tempus non solum est numerus motus, sed etiam quietis: igitur tempus non debuit definiri numerus motus dumtaxat; sed motus, & quietis. Antecedens probatur ex D. Augustino id asserente 11. Confessionum lib. cap. 24. hisce verbis: *Et si varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motum eius, sed etiam &c.*] Cui sic faciunt satis ar. 3. = Ad sextum: Tempus esse per se mensuram motus; quietis autem ex accidente, ut Arist. asseruit cap. 12. huius lib. text. 118. quatenus videlicet quies est privatio motus. Nam ea quae per se habitui conveniunt, ex accidente privationi accommodantur. Ut cum aspectus per se sit luminis, ex accidente est tenebrarum. Quod enim tempus solius motus, non autem quietis per se mensura sit, ex eo convincitur; quia tempus metitur rem secundum prius, & posterius, a quorum uno ad alterum est transitus; at haec in quiete non insunt, nisi facta ad motum relatione, atque adeo ex accidente. Ob hanc igitur rationem Aristoteles (2) non per quietem, sed per motum tempus definiit; cum unumquodque per id, quod per se illi convenit definiri oporteat. „

(1) Lib. 1. de Rerum natura v. 463. & 464.

(2) V. infra c. 27. R.

C A P U T XXV.

A R G U M E N T U M.

Tot quanquam de tempore dixerit: adhuc naturam eius minime exacte sibi perspectam esse profitetur; quum tamen haec in tempore proferat, & longa disputatione longum tempus insumserit. Licet magis inde vigilans, suspicetur temporis secretiora se penetrasse: sed non expedite, & exacte ea proloqui, & nobis digerere. Ut ut autem ea res se habeat, divini luminis indiget: saltem enim ubi deficiat ignorat.

ET confiteor tibi, Domine, ignorare me adhuc quid sit tempus; & rursus confiteor tibi, Domine, scire me in tempore ista dicere, & diu me iam loqui de tempore: atque ipsum diu non esse diu nisi mora temporis. Quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An forte nescio (*a*), quemadmodum dicam quod scio? Hei mihi, qui nescio saltem quid nesciam (*b*). Ecce Deus meus coram te, quia non mentior; sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illumina tenebras meas.

(*a*) *An forte nescio &c.* = Ita potius dicendum, ut nescias expedite, & exacte eloqui quid de tempore scias. Sed & tibi parcimus, quod primum temporis naturam tibi absconditam dixeris: prolixa enim disputatio tibi innumeras supra solitas, forte nunquam eliquandas difficultates auxit; inhias vero tui ipsius contemtui, ut *Pherreponus* gloriae, iactantiae: adeo ut divinis rationibus, a quibus nunquam diverteris, in implexa aenigmata, eorumque minutias, & adiacentia plurima, nec ab Apolline extricanda fere meditate vadas: ubi te inscium utcunque citra mendacium praedicare possis, & in tui contemtu velut in deorum mensa spatiari. Cum interim *Pherreponus*, utroque tametsi laesus lumine, omni tergiversatione difficultatibus dissimulatis, & contecta ignorantia, omniscium se ubique magnis vocibus praedicet.

Ceterum ante tot nimis minutas hominum forte captum, vel saltem eloquentiam excedentes quaestiones: cumque simpliciter loquereris, c. 14 dixisti: *Quid ergo est tempus? si nemo ex me quaerat, scio &c.* Interim si cuncta tua expendantur, manifestum est quae a Philosophis passim de tempore expenduntur, omnia a te disputata esse; qui insuper alia plura, quae dissimulari solent, licet semper (ut es supra modum prudens, & cautus) haesitans, agitasti.

(*b*) *Nescio saltem quid nesciam.* = Vide quanto studio conetur ignorantiam expiscari, quam deploret, qua deprimatur, qua divinum subsidium imploret! Quod tamen haud intelligendum est de tempore, sed de minutioribus, iuxta dicta, illi adiacentibus. Conabatur enim, ut ita loquar, temporis & capillos, & ungues exacte videre, & expedito sermone aliis digerere. Sequentibus autem verbis Paulum imitatur, qui Galat. 1. 20. *Quae scribo vobis. ecce coram Deo quia non mentior.* Sicut reliquis verbis Davidem Psal. 17. 29.

CA-

CAPUT XXVI.

ARGUMENTUM.

Scenam se agere putat, si tempus nesciat, quod tamen metitur. Sicut & durum videtur, corporis motum in tempore, & non ipsum tempus metiri; Quin immo si motus, & ipsius temporis quantitatem exigit. Quaerit igitur unde tempus metiamur; an longum ex breviori, ut in quibusdam rebus contingit? Potius sibi videtur ad antiquam suspicionem redeundum, ut tempus sit quaedam extensio, & fortean animi. Quandoquidem tempus vere consistens, quodque mensuram patiatur, designari haud potest; praesens enim extensione caret: futurum non accessit: praeteritum abiit. Nisi dicas, non praeterita, sed praesentia tempora a nostris mensuris inspici.

NOnne tibi confitetur anima mea confessione veridica, metiri me tempora? Itane Deus meus metior, & quid metiar nescio? Metior motum corporis tempore, item ipsum tempus non metior? An vero corporis motum metirer, quamdiu sit, & quamdiu hinc illuc perveniat, nisi tempus in quo movetur metirer? Ipsum ergo tempus unde metior (a)? An tempore breviore metimur longius, sicut spatio cubiti spatium transtri? Sic enim videmur spatio brevis syllabae metiri spatium longae syllabae, atque id duplum dicere. Ita metimur spatia carminum. Spatiis versuum, & spatia versuum, spatiis pedum, & spatia pedum spatiis syllabarum, & spatia longarum spatiis brevium: non in paginis; (Nam eo modo loca metimur, non tempora,) sed cum voces pronuntiando transeunt, & dicimus, longum carmen est, nam tot versibus contexitur; longi versus, nam tot pedibus constant; longi pedes, nam tot syllabis tenduntur; longa syllaba, nam dupla est ad brevem. Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis: quandoquidem fieri potest ut ampliori spatio temporis personet versus brevior, si productius pronuntietur, quam longior, si correptius. Ita carmen, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tempus, quam distentionem (b): sed cuius rei, nescio; & mirum si non ipsius animi. Quid enim metior, obsecro Deus meus, & dico aut indefinite, Longius est hoc tempus quam illud; aut etiam definite, Duplum est hoc ad illud? Tempus metior, scio (c); Sed non metior futurum, quia nondum est; Non metior praesens, quia nullo spatio tenditur (d); Non metior praeteritum, quia iam non est. Quid ergo metior? An praetereuntia tempora non praeterita? sic enim dixeram.

(a) *Ipsum ergo tempus unde metior?* = In hoc cap. (sicut & in aliis pluribus) inconstanti sermone utitur, quod, ut mihi videtur, nimis in disputatione sit velox, ambiatque innumera, quibus circa tempus pungitur, vel discutere, vel proponere. Dicet autem quispiam, nos tempus metiri,! vel alia eiusdem rationis measura, horam hora &c. ut in reliquis, puta ulnam ulna &c. Vel per superiorem mensuram, dies v. gr. menses, & annos per Solis motum, ac Lunae: motum autem unius caeli per motum superioris. Verum hic peculiarem mensuram, ni fallor, exhibere non cogimur; Videtur enim de actu, ut loquuntur, reflexo Augustinum dicere. Adeoque responderi potest, tempore mente concepto nos verum tempus metiri; ut advertimus, bene, vel male, tarde vel celeriter nos ambulare, ratiocinari.

 (b) Quam

(*b*) *Quam distentionem*. = Recole dicta cap. 23. commenr. ultimo. Cum ergo bis non adeo haesitanter S. D. tempus distentionem appellaverit; ipsum serio ita sentire concludere possumus. = *Mirum si non &c.* = Scimus ex dictis, quorumdam iudicio (1) nonnisi in animo tempus consistere. Vidimus etiam fere iudicio omnium, ab animo saltem tempus compleri. Hic igitur si Augustinus non recta, ut coniicimus, tempus ipsum, sed tempus reflexum, quo illud metimur, intueatur, libere statuere possumus, re vera nonnisi animi, seu mentis distentionem esse.

(*c*) *Tempus metior, scio*. = Prorsus igitur, inquies, tempus vulgare, non aliud, quo illud metimur, Augustinus intuetur. ℞ 1 Fortean quum minutiora quaerat, difficultatem variat, 2. Vel de tempore agens ut mensurae subiicitur, de ipsa mensura loquitur. Sed & tempus ipsum ut mensurae, & comparationi subiectum, ut tale inquam, vel, ut Schola loquitur, reduplicative in animum, vel mentem revocandum est. Ut autem praeteritum, & futurum utcunque, nonnullorum, immo plurium iudicio, metiamur, diximus, c. 14. C.

(*d*) *Quia nullo spatio tenditur*. = Ita profecto, si maxime proprie sumatur praesens. Recole dicta c. 15. B. Verum ad propositionem hanc, sicut & ad sequentem, *An praetereuntia &c.* dilucidandam, lubet quaedam Patrum Conimbric. recitare, qui in Physic. Arist. l. 4 c. 14. q. 1. ar. 1. dum Arist. definitionem exponunt, & vindicant, hunc septimo, & ultimo loco sibi difficultatem obiiciunt = Septimo: Nullum verum ens componitur ex iis, quae neutiquam esse possunt: sed tempus ita se habet; non est igitur verum ens, atque adeo non ei convenit Aristotelica definitio. Minor suadetur quia tempus constat ex praeterito, praesenti. & futuro. At quod nullum horum possit esse probatur, quia praeteritum iam evanuit, futurum nondum est, praesens autem non vere esse temporis suadetur ex D. August. lib. proxime citato, cap. 15. ubi docet, *si quid intelligitur temporis, quod in nullas iam &c. praesens autem nullum habet spatium*. Quo patet id, quod ex tempore praesens dicitur, esse solum momentum, quod neutiquam tempus est, sicut nec punctus linea] Hanc difficultatem art. 3. ita superare conantur. = Ad ultimum: Concessa maiori, neganda est minor, dicendumque alium existendi modum vendicare res successivas, alium permanentes: etenim hae constant partibus simul existentibus; illae partibus, quae cum in perpetuo fluxu consistant, ita se habent, ut nonnisi una intereunte, alia succedat. Itaque fatendum est partes temporis non existere simul, negandum nullo modo existere. Et vero è tribus temporibus, praeterito, praesenti, & futuro; praesens dicitur actu existere; non quod eius partes cohaereant simul, sed quia ita praetervolant, ut tamen copulentur praesenti instanti, quo etiam modo extitit id, quod iam effluxit, & existet id, quod futurum est. Cum autem D. Augustinus loco citato nihil temporis praesens appellare vult praeter id, quod in eo dividi non potest, quod est momentum, paulo pressius nomen praesentis usurpat.

C A-

(1) Cap. 14. C.

C A P U T XXVII.

A R G U M E N T U M.

Extendit sui ingenii vires; difficultatem auget; & fere quaestionem resolvit. Ostenditque acri disputatione, vocum, & carminum elegantibus, & liquidis exemplis condita tempora haud nos metiri, vel ipsa mensurae subiici posse, nisi mentis vel memoriae sulsidia advocentur. Quandoquidem extentio, seu intervallum; si mentis artem semoveas, vel non adhuc oritur, vel nondum consummatur, vel abiit. Tempora vero terminorum inscia mensuram pati non posse, mox liquet: unde omne effugium praecluditur. Ceterum animo iuvante mox ostenditur, ut etiam silentium, vocis puta cogitatione, metiamur.

I. INsiste anime meus, & adtende fortiter (*a*). Deus adiutor noster, ipse fecit nos, & non ipsi nos. Attende ubi albescit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit sonare & sonat, & adhuc sonat, & ecce desinit, iamque silentium est, & vox illa praeterita est: & non est iam vox. Futura erat antequam sonaret, & non poterat metiri, quia nondum erat, & nunc non potest, quia iam non est. Tunc ergo poterat, cum sonabat, quia tunc erat quae metiri posset. Sed & tunc non stabat; ibat enim, & praeteribat. An ideo magis poterat? Praeteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis, quo metiri posset, quoniam praesens nullum habet spatium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera coepit sonare, & adhuc sonat, continuato tenore sine ulla distinctione, metiamur eam dum sonat; cum enim sonare cessaverit, iam praeterita erit, & non erit quae possit metiri; Metiamur plane, & dicamus, quanta sit. Sed adhuc sonat, nec metiri potest, nisi ab initio sui quo sonare coepit, usque ad finem quo desinit. Ipsum quippe intervallum metimur (*b*), ab aliquo initio usque ad aliquem finem. Qua propter vox quae nondum finita est, metiri non potest, ut dicatur quam longa, vel brevis sit: nec dici, aut aequalis alicui, aut ad aliquam simpla, vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quae nondum sunt, nec ea quae iam non sunt, nec ea quae nulla mora extenduntur, nec ea quae terminos non habent (*c*). Nec futura ergo, nec praeterita, nec praesentia, nec praetereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora.

II. Deus creator omnium; versus iste octo syllabarum, brevibus & longis alternat syllabis. Quatuor itaque breves; prima, tertia, quinta, septima, simplae sunt ad quatuor longas, secundam, quartam, sextam, octavam. Hae singulae ad illas singulas duplum habent temporis: pronuntio, & renuntio; & ita est, quantum sentitur sensu manifesto. Quantum sensus manifestus est, brevi syllaba longam metior, eamque habere bis tantum sentio. Sed cum altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo brevem, & quomodo eam longae metiens applicabo ut inveniam, quod bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare destiterit? Ipsam quoque longam non

non praeſentem metior, quando niſi finitam non metior. Eius autem finitio, praeteritio eſt. Quid ergo eſt, quod metior? Ubi eſt, qua metior brevis (*d*)? Ubi eſt longa, quam metior? Ambae ſonuerunt, avolaverunt, praeterierunt iam non ſunt; & ego metior, fidenterque reſpondeo, quantum exercitato ſenſu fiditur, illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpatio, ſcilicet temporis. Neque hoc poſſum, niſi quia praeterierunt, & finitae ſunt. Non ergo ipſas, quae iam non ſunt, ſed aliquid in memoria (*e*) mea metior, quod infixum manet.

III. In te anime meus, tempora metior: noli mihi obſtrepere, Quod eſt (*f*)? Noli tibi obſtrepere turbis affectionum tuarum. In te, inquam, tempora metior; affectionem, quam res praetereuntes in te faciunt, & cum illae praeterirint, manet, ipſam metior praeſentem (*g*), non eas quae praeterierunt ut fieret: ipſam metior cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur ſilentia (*h*), & dicimus, illud ſilentium tantum tenuiſſe temporis, quantum illa vox tenuit? Nonne cogitationem tendimus ad menſuram vocis, quaſi ſonaret: ut aliquid de intervallis ſilentiorum in ſpatio temporis renuntiare poſſimus? Nam & voce atque ore ceſſante, peragimus cogitando carmina, & verſus, & quemque ſermonem, motionumque dimenſiones quaslibet, & de ſpatiis temporum, quantum illud ad illud ſit renuntiamus, non aliter, ac ſi ea ſonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiuſculam vocem, & conſtituerit praemeditando quam longa futura ſit, egit utique iſte ſpatium temporis in ſilentio, memoriaeque commendans, coepit edere illam vocem quae ſonat, donec ad propoſitum terminum perducatur; immo ſonuit, & ſonabit. Nam quod eius iam peractum eſt, utique ſonuit; quod autem reſtat, ſonabit; atque ita peragitur, dum praeſens intentio futurum in praeteritum traiicit, diminutione futuri creſcente praeterito, donec conſumtione futuri ſit totum praeteritum.

(*a*) ***Et adtende fortiter.*** = Quaſi diceret: nunc maxime *age quod agis*. Celebre proverbium, quod reconditae eruditionis quidam in Numam (1) Pompilium revocant. = *Ipſe fecit nos &c.* = Eatenus hoc Davidis oraculum Pſ. 99. 3. ſibi praefigit, ut omnem a ſe iactantiam amoveat, quae ex magno aenigmate iamiam dilucidando poſſet exſurgere. = *Ubi albeſcit veritas.* = Liquida nempe exempla, quibus non dure, & barbare, ut in Ariſtothelicis phraſibus, ſed commode, & leniter temporis natura diſcuti poteſt.

Hucuſque cum haeſitanter, & quidem de rebus vel paſſim a Philoſophis agitatis, vel nimis minutis, ſcilicet non levibus, ſed nimis ſubtilibus, nec neceſſario complanandis Auguſtinus diſputaverit, aliorum doctrinis exhibitis, nos fere conticuimus, proprio iudicio vel ſuſpenſo, vel diſſimulato. Nunc vero cum ſerio, & acriter diſputet, & quidem de re admodum nobili, & occurrente: quaeque communem Philoſophorum eruditionem ſuperat, proprios ſenſus diſſimulare turpe arbitramur.

(*b*) *Ipſum quippe intervallum metimur.* = Tempus eſſe verum ens, ab animo noſtro nequaquam pendens, vix ſubſtinere poſſumus, ſi cuncta haec Auguſtini argumenta ſerio, ingenue, & depoſitis ambagibus, quae difficultates minime expediunt, ſed vel eludunt, vel contegunt, expendantur. Adeo ut ſimplicius ac cap. 20. A. accipiendum ſit illud S. Th. *Quantum ad id, quod eſt formale in tempore, ſcilicet numeratio, completur per operationem intellectus numerantis*. Et ſimile Ariſt. *Aut oportet di-*

(1) Secund. Rom. reg. qui, ut referunt Florus l. 1. c. 2. & Plutarchus, legem condidit de maxima adtentione edendis ſacris caeremoniis, & ſolemnibus. Floruit ante Chr. an. 670.

dicere quod tempus non sit, si non est anima: aut oportet dicere verius quod tempus est. Utcunque *ens sine anima.* Nec phantasticum id, atque novum; Quemadmodum enim in Peripatetica schola materia prima non prorsus, sed quasi nihil est: exsistit vero appellaturque ens beneficio formae, quam maxime respicit, ut lib. seq. fuse explicabitur; Ita tempus non equidem rationis figmentum esse: sed ens imperfectum, propriis meritis tantum e nihilo erumpens, quod tamen suis ab involucris prorsus eruatur, ut vere exiltat, suamque nobis praesentiam obiiciat, nostra indiget mente, qua immaturum, nimis mox cadens, & evanescens esse suum refreuetur, & stabiliatur, dici forte an posset, ac sublineri. At vero potior Philosophorum pars praedicet adhuc tempus ens verum esse. Nos haud accendemur ira: immo nec proposito contradicemus; hic enim, ubi Augustinus acrius disputat, non tempus, qua late patet, sed peculiari sub ratione discutitur.

Nunc ergo ad textum; *ipsum quippe &c.* Temporis intervallum indeterminatum & vagum praesens utcunque fieri, adeoque ens appellari posse permittatur. Id vero tantum maiorem Philosophorum partem petere credimus. At Augustinus de certo hic intervallo loquitur, ut satis liquet. Id vero in animi nostri beneficium, scilicet meditationem, revocandum, esse nimis aequum, & necessarium est. Cum enim velint Philosophi, tempus fieri utcunque praesens non in solo momento, quod nihil iuvaret, sed & in ei ex utroque latere a discentibus partibus: dicant quot exigantur partes, ne tempori quidquam vel deficiat, vel adcedat superfluum? Tempus igitur suis meritis incertus partium numerus, incerta extentio est; adeoque determinata extentio ab animo est petenda. In abstrusa hac materia exacta exempla non facile occurrunt; sed dicamus: Tibi in ripa sedenti torrens praesens est: at quoad partes vage fluentes; Si autem determinatas iungere, & stabilire velis, animi meditatione utaris oportet.

(c) *Nec ea, quae terminos non habent.* = Involvitur quippe in ipsis vocibus implicantia. Quandoquidem mensura terminos potissimum intuetur: quo pacto igitur id metiemur, quod terminis caret? = *Nec praetereuntia &c* = Eadem ratione: talia enim tempora certis non gaudent terminis: unde nonnisi animi industria, terminos gignentis mensurae subiici possunt. Recole dicta cap. praeced. D. Quod sequitur: *Deus creator omnium*, Ambrosiani hymni exordium est, de quo l. 9. c. 12. K. Vide lib. 6. de Musica, c. 2.

(d) *Ubi est qua metior brevis?* = Haec est genuina lectio, quam volunt & Benedictini, qui merito ita loquuntur in margine. = Lov. & antiquiores editio„ nes, *quam metior*. Sed melius Arn. „ cum MSS. *qua metior*: statim quippe „ dixerat Augustinus brevi syllaba longam „ se metiri.] Ita etiam Ricar. & Fes.

Sermo ergo, vel sonus secundam partes incertas praesentiam, & extentionem propriis meritis habet. At non colligentur partes, nec determinata erit extentio, cui proxima mensura congruat, nisi adtendentis animi artificium adcedat.

(e) *Sed aliquid in memoria &c.* = Memoria quippe teneo brevis syllabae, quam animo item collegi extentionem: eaque metior longam, quam quidem nonnisi abeuntem totam iudico: sed partes eius primas, atque medias, quae in semetipsis abierunt, animo adhuc detineo, & mihimet praesentes facio. Ut cum evanuere torrentis partes, mente nihilominus eas retardo, & nunc adcedentibus iungo.

(f) *Noli mibi obstrepere, Quod est?* = Hac forma cum Benedictinis (qui tamen silent) scribendum videtur; non ut apud alios: *Noli mibi obstrepere, quod est.* Sensus autem hic dari potest, Noli me interpellare, noli me terrere, dicens, Quod est hoc, quod loqueris? Alius forte hunc sensum suspicabitur: Quod ergo in tempore, vel ex tempore exsistat? Posterior scribendi forma obscurior est; at sic forte exponi posset: Noli mihi cum de mensura temporis loquimur, anxie offerre rem veram, extra mentem exsistentem. Itali, qui posteriorem communem scribendi formam adtendunt, sic reddunt: *Non mi star dunque a susurrare che qualche cosa ci sia*, idest: Noli susurrare igitur, aliquid verum non deesse. Verum, si id significare voluit Augustinus, aut barbare, aut minus commode loquutus est.

Noli tibi obstrepere. = Et hic sermo obscurus est. Forte vero eumdem sensum habet, sed magis extensum; scilicet: Noli tibi obstrepere (idem enim est, obstrepere mihi, ac, obstrepere tibimetipsi) turbis adfectionum tuarum (quae temporis mensuram quasi verum ens concepere, aut volunt concipere) praeoccupatus, deceptus.

(g) *Ipsam metior praesentem.* = Cum metior tempora, adfectionem, impressionem, speciem, a syllaba, a versu, a tor-

a torrentis parte relictam, & a memoria adservatam metior. Sed reddendus est planiori modo integer sermonis huius sensus „ Dixi, animo metiri nos tempora. Noli mi anime mihi (quod est tibime tipsi) obstrepere, irasci, stupere, dicens, Quid est minime tutum, novum, stupendum hoc dogma? Videtur enim, & ita passim creditur, tempus, eiusque mensuram quidquam esse verum, & proprium. Noli stupere, vel contradicere, adfectionum tuarum turbis deceptus. Videntur tibi vere praesentes syllabae, versus, horae, adeoque eorum durationes? Deciperis: non ipsae prorsus res, sed earum adfectiones, impressiones, species tibi praesentes sunt memoriae beneficio; & has adfectiones, non res, a quibus caussatae sunt, metiris. Ipsas, inquam, si bene vigilas, metiris, quum tempora metiris.

(b) *Quid cum metimur silentia?* = Recole dicta c. 24. C. Et vide, si placet, lib. 4. de Musica, cap. 7. in fine. Hic tam dilucide loquitur, ut expositore nequaquam egeat. Nisi quod inculcandum est, silentium per respectum ad vocem extentionem obiicere, ut tenebras per privationem lucis iudicamus. Quod ipse S. D. observat lib. contra Epist. Manichaei, c. 31. hisce verbis. = Novi„ mus enim tenebras, aquas, ventos &c. „ in quibus omnibus, exceptis tenebris, „ quae ut dixi, nihil sunt aliud, quam „ lucis absentia, quae oculis non viden„ do discernuntur, sicut silentium au„ ribus non audiendo: non quia tene„ brae sunt aliquid, sed quia lux non „ est; sicut non quia silentium est ali„ quid, sed quia sonus non est.] Similia, & etiam doctiora habet lib. Exposit. quarumdam exposit. ex Epist. ad Rom. proposit. 43. in Psal. 7. ad v. 18. n. 19. & lib. 11. de Civit. Dei, c. 10. n. 2.

C A P U T XXVIII.

A R G U M E N T U M.

Rem prorsus ab ambagibus eximit: datamque sententiam, quam magis stabilit, patefacit, ac in meridiana luce reponit. Si enim mentis subsidium advoces, futura mox adcedunt, praeterita minime abeunt: praesens vero tempus laxas, & extentioni subiicis. Id si puta dicturus sis canticum, in temetipso experieris. Quod vero in cantico, hoc in singulis eius particulis, atque syllabis: hoc in hominum qua late patet vita, & in toto saeculo occurris.

I. SEd quomodo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est? Aut quomodo crescit praeteritum, quod iam non est, nisi quia in animo, qui illud agit, tria sunt? Nam exspectat & adtendit, & meminit, ut id quod exspectat, per id quod adtendit, transeat in id, quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen iam est in animo exspectatio futurorum. Et quis negat praeterita iam non esse? Sed tamen adhuc est in animo memoria praeteritorum. Et quis negat praesens tempus carere spatio, quia in puncto praeterit? Sed tamen perdurat adtentio, per quam pergat abesse (a), quod aderit. Non igitur longum tempus futurum, quod non est, sed longum futurum, longa exspectatio futuri est. Neque longum praeteritum tempus quod non est; sed longum praeteritum, longa memoria praeteriti est.

II. Dicturus sum canticum, quod novi; Antequam incipiam, in totum exspectatio mea tenditur: cum autem coepero, quantum ex illo in praeteritum decerpsero, tenditur in memoria mea; atque distenditur vita huius actionis meae in memoriam, propter quod dixi; & in exspectationem, propter quod dicturus sum; praesens tamen adest adtentio mea, per quam traiiciatur quod erat futurum,

tum, ut fiat praeteritum. Quod quanto magis agitur, & agitur tanto breviata exſpectatione prolongatur memoria, donec tota exſpectatio conſummatur, cum tota illa actio finita tranſierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in ſingulis particulis eius fit, atque in ſingulis ſyllabis eius; hoc in actione longiore, cuius forte particula eſt illud canticum; hoc in tota vita hominis, cuius partes ſunt omnes actiones hominis; hoc in toto ſaeculo (*b*) filiorum hominum, cuius partes ſunt omnes vitae hominum.

(*a*) *Per quam pergat abeſſe.* = Sequimur Benedictinos, qui lectionis huius non quidem, iudicio noſtro, ineluctabilem, ſed veroſimilem rationem hanc exhibent = In prius editis, *peragat abeſſe*. Melius in MSS. *pergat abeſſe*: „ ideſt per quam adtentionem pergat „ abire in praeteritum, quod eſt fu„ turum.] Ita etiam Som. MS. optimus S. Cr. & unus S. Mar. MSS. autem duo Med. editis ſuffragantur. Quorum tamen editorum lectio eamdem doctrinam complectitur. Aliquis ſuſpicabitur legendum fore, *pergat ad eſſe*: vel, *adeſſe*; hic enim Auguſtinus videtur docere tempus praeſens, quod mox fugit, animi beneficio eſſe, vel adeſſe, ideſt, conſiſtere, & laxari. Verum talis lectio nonniſi (quod ſciamus) in uno MS. Med. occurrit. E tribus MSS. S. Mar. unus deficit libro 7. Alter hoc lib. cap. praeced. iis verbis, *Noli mihi obſtrepere &c.* In MS. autem Feſ. non temporum iniuria, ſed ſcriptorum oſcitantia clauditur hic liber XI. iis verbis cap. praeced. *aut non tempora metior*.

(*b*) *In toto ſaeculo &c.* = Praeteritum, praeſens, & futurum ita animi beneficio conſiſtunt, certamque extentionem patiuntur, etſi de toto humano aevo, ſcilicet de tempore a mundi incunabulis uſque ad ſenectutem & exitum ſermonem habeas. Animi beneficio Adae aetatem tenemus, Antichriſti aetas adceſſit: & praeſens minime labitur.

CAPUT XXIX.

ARGUMENTUM.

Metaphyſicam de tempore diſputationem ad allegoricam, atque divinam transfert; Expetitque, Divini brachii, meritis Salvatoris flectendi virtute a temporalibus expediri, & ſiſti aeternis; Adeo ut ſcilicet praeterita oblitus, futura conſtantiam haud ſapientia contemnens, ea tantum intueatur, ambiat, & velit quae praeſentiam habent, quidem vertiginis inſciam. Anhelat inde ad caeleſtes iuſtis promiſſas coronas, quibus adcedentibus, divino prorſus amore liqueſcens, a tumultuoſis varietatibus, quibus nunc dilaniatur, optime reſpirabit.

SEd quoniam melior eſt (*a*) miſericordia tua ſuper vitas ecce diſtentio eſt vita mea, & me ſuſcepit dextera tua in Domino meo, mediatore filio hominis inter te unum, & nos multos, in multis, per multa (*b*); ut per eum adprehendam, in quo & adprehenſus ſum; & a veteribus diebus colligar, ſequens unum, praeterita oblitus; non in ea, quae futura ſunt, & tranſitura ſunt, ſed in ea, quae ante ſunt, non diſtentus, ſed extentus (*c*), non ſecundum diſtentionem, ſed ſecundum intentionem

 fe-

(*a*) Ut Bleat.

ſequor ad palmam ſupernae vocationis, ubi audiam vocem laudis tuae, & contempler delectationem tuam, nec venientem, nec praetereuntem (*d*). Nunc vero anni mei in gemitibus. Et tu ſolatium meum Domine pater meus aeternus es; At ego in tempora diſſilui, quorum ordinem neſcio; & tumultuoſis varietatibus dilaniantur cogitationes meae, intima viſcera animae meae, donec in te confluam purgatus & liquidus igne amoris tui,

(*a*) *Quoniam melior eſt &c.* = Verba ſunt Davidis Pſal. 62. 4. quae ipſe Auguſtinus n. 12. ſic dilucidat = Multae „ ſunt vitae humanae, ſed Deus unam „ vitam promittit: & non illam dat nobis quaſi propter merita noſtra, ſed „ propter miſericordiam ſuam &c. Quas „ vitas? Quas ſibi homines elegerunt. A„ lius elegit ſibi vitam negotiandi: alius „ &c. Diverſae ſunt vitae, ſed *melior* „ *eſt &c.* = *Ecce diſtentio eſt &c.* = Diſtentio hic idem eſt, ac diſtractio, ſeu diſſipatio. = *Et me ſuſcepit &c.* = Et haec verba ſunt Davidis Pſal. 17. 36. & 62. 9.

(*b*) *In multis per multa.* = In multis plagis; Nec enim uno modo, nec ex una cauſſa Adae filii labuntur. Per multas actiones Chriſtus redemptionem exercuit; licet maxime atque potiſſimum per ſacrificium in Crucis ligno peractum. = *Ut per eum adprehendam &c.* = Cum Apoſtolo loquitur Philipp. 3. 12. *Sequor autem ſi quo modo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum a Chriſto Ieſu.* Ubi ipſe legit, *adprehendam.*

(*c*) *Non diſtentus, ſed extentus.* = Et BB. hanc lectionem praeferunt, monentes in imo margine. = Ita MSS. At „ editi habent, *intentus*] Ita etiam MSS. ſex Etr. Licet tres editis ſuffragentur. Verum in hac lectione fluctuare non decet; Ita enim l. 13. c. 13. Ulterius: hoc loco Auguſtinus magnam Paulini ſermonis partem adſumit: *Ego me non arbitror comprehendiſſe. Unum autem, quae quidem retro ſunt obliviſcens, ad ea vero, quae ſunt priora extendens meipſum. Ad deſtinatum perſequor, ad bravium ſupernae vocationis Dei in Chriſto Ieſu* Philipp. 3. v. 13. & 14. Quae Auguſtinus legit: *Ego non arbitror me apprehendiſſe: unum autem quae retro oblitus; in ea, quae ante ſunt extentus, ſecundum intentionem ſequor ad palmam ſupernae &c.* Quae non ſemel a S. D. exponuntur nunc fuſe, nunc breviter. Nos quaedam tantummodo rei praeſenti magis conſona dabimus. Serm. de Utilitate ieiunii, cap. 1. in fine = *Dicit ſe nondum eſſe perfectum, quod nondum acceperit, nondum apprehenderit: dicit ſe extendi, dicit ſe ſequi ad palmam ſupernae vocationis. In via ſtat, eſurit, impleri vult &c.* In Pſal. 38. ad v. 5. n. 6. = Secundum intentionem, non„ dum ſecundum perventionem, non„ dum ſecundum apprehenſionem. Non „ relabamur unde iam tranſilivimus, „ nec remaneamus in illis, in quae iam „ venimus. Curramus, intendamus, in „ via ſumus: nec tam ſis ſecurus ex „ eis, quae tranſiſti, quam ſollicitus „ pro eis, ad quae nondum perveniſti „ &c. Ipſe enim (*Chriſtus*) eſt finis. „ Unum autem, hoc eſt illud unum, „ *Domine oſtende nobis Patrem, &* „ *ſufficit nobis.* Unum autem, quae „ & una dicitur in alio Pſalmo, *U*„ *nam petii a Domino, hanc requiram* „ *ut inhabitem &c.* Propter quid? ut „ &c.] Vide ſi plura deſideras, n. 8. 9. & 14 in Pſal. 130. n. 14. & Serm. 91. de verbis Matth. 22. (Alias, 234. de Temp.) c. 6 n. 6.

(*d*) *Nec venientem, nec praetereuntem.* = Haec enim rebus tempori ſubiectis neceſſario contingunt: ut ad illa veniat modo, quod olim non erat: quodque venerat, tandem abeat. Delectationi Domini; ſeu divinae eſſentiae, quae beatos paſcit, nihil novi adcedit, & ex ea nihil abit. = *Nunc vero anni mei &c.* = Et hic imitatur Davidem, qui Pſ. 30. 11. *Defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus.*

In tempora diſſilui. = Ita cum Vet. & aliis editis MSS. 2. Med. MS. S. Mar. Ricar. & optimus S. Cr. At MSS. Benignianus, Corbeienſis, & alii non deteriores, Benedictinis teſtibus, quibus ſuffragantur duo S. Cr. & unus Med. *diſſolvi.* Barbare, & citra propoſitum, niſi ſubintelligatur, *meipſum*; ut Auguſtinus in temporis examine ſit diſſolutus; addatque aliquis nimio conatu;

(*e*) Ioann. 14. 9. Pſal. 26. 4.

tu: cum Auguſtinus praecedentibus verbis ſignificaverit, cupere ſe diſſolvi, & eſſe cum Chriſto: nunc addere, huſque modo ſe diſſolutum in examine temporis. Et quidem ad illud Pſal. 30. *anni mei in gemitibus*, Enarr. 3. n 5. ita loquitur S. D = Dicit Apoſtolus, Nunc vivimus, ſi vos ſtatis in Domino. Quicumque perfecti ſunt ex Evangelio ,, & gratia Dei, non hic vivunt niſi ,, propter alios: nam vita eorum in hoc ,, ſaeculo eis iam non eſt neceſſaria; ,, ſed quia diſpenſatio eorum aliis neceſſa- ,, ria eſt, fit in eis quod ait idem Apo- ,, ſtolus, Concupiſcentiam habens diſſol- ,, vi, & eſſe cum Chriſto; multo enim ,, magis optimum: manere autem in ,, carne neceſſarium propter vos &c.] At haec nimis coacta. Et legendum, *diſſilui*: quod hic eſt, geſtivi; vel potius, fractus ſum. Virgil. 3. Georg. *Aeraque diſſiliunt vulgo*. Horat. l. 1. epiſt. 18. v. 42. *Gratia ſic fratrum diſſiluit*. Et eſt ſenſus tum litteralis, tum allegoricus: Adtritus ſum nunc in diſputatione de tempore: & olim in amore temporalium.

C A P U T XXX.

A R G U M E N T U M.

Extollit adhuc iuſtos ab hac terra ereptos adtendentem felicitatem; Ad eam ipſe evectus, mox ſolidatus, uſque ad frontem Divinae veritatis conſtitutus, humanarum quaeſtionum faſtidium prorſus exſuet. Nec enim ex nobili genio, ſed ex poenali morbo homines plus ſitiunt, quam haurire poſſint; ut in quaeſtione in praecedentibus ſoluta, & contemta ſatis viſum eſt. Nonne quippe ſtultum eſt percontari, Quid faceret Deus antequam caelum, & terram crearet; aut quid ei in mentem venerit, ut tandem otium rumperet, cui ante tanta quiete litaverat? Huiuſmodi enim quaeſtio ſomnio eſt ſimillima, ut dicebatur, ſuis ipſis implicatur vocibus, & evaneſcit. Utinam diſputatoribus illis quo infirmis, eo audacibus, aeternarum rationum lux adſulgeat; & ſtatim in divinis rebus doctiores facti, a puerilibus quaeſtionibus illis conticeſcent.

ET ſtabo, atque ſolidabor in te, in forma mea, veritate tua (*a*); nec patiar quaeſtiones hominum, qui poenali morbo (*b*) plus ſitiunt, quam capiunt, & dicunt: Quid faciebat Deus, antequam faceret coelum, & terram? Aut quid ei venit in mentem, ut aliquid faceret, cum antea nunquam aliquid fecerit? Da illis Domine bene cogitare quid dicant, & invenire quia non dicitur nunquam, ubi non eſt tempus. Quod ergo dicitur nunquam feciſſe, quid aliud dicitur niſi nullo tempore feciſſe? Videant itaque nullum tempus eſſe poſſe ſine creatura tua, & deſinant iſtam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea, quae ante ſunt (*c*), & intelligant te ante omnia tempora aeternum creatorem omnium temporum, neque ulla tempora tibi eſſe coaeterna, nec ullam creaturam, etiamſi eſt aliqua ſupra tempora (*d*).

(*a*) *In forma mea, veritate tua*. = Ut enim divina bonitas voluntatem, ita divina veritas intellectum beati informabit; illa ne peccet, iſta ne fallatur. Licet verbum, *informare* non heic ſumamus in rigore Scholarum. Immo *formae* huius voce lumen gloriae, quod ab eſſentia divina, ut eſt ſui ipſius intelle-

Mmmmm 2 ctiva

(c) Teſſ. 3. 8. (b) Philipp. 1. 23.

ctiva emergit, & ut caussa nedum efficiens, sed & formalis ad visionem beatam, ad quam omnino desideratur, & concurrit, ab Augustino designatum Scholasticus quispiam fortean suspicabitur. Consule, si in hac re hospes sis, huiusmodi Theologos in tract. de Visione Dei.

(*b*) *Qui poenali morbo &c.* = Ex humani ingenii infirmitate, Adae lapsu caussata oritur, ut nonnulli plus scire ambiant, quam exacte deprehendere possint. Quoniam vero liber hic, ut vides, ad exitum vergit, ad Paganorum sophismata, & cavillationes redit, a quibus ad amplam de temporis natura, & proprietatibus disputationem tractus est.

(*c*) *In ea, quae ante sunt.* = Arbitrabitur quisquam haec creata esse, quae ante nos posita, seu nobis praesentia sunt: ex quibus divinae veritates conspici possunt; iuxta illud Pauli Rom. 1. 20. *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur &c.* Verum ex iis, quae cap. praeced. dicta sunt, & aliis, quae nunc sequuntur, manifestum nobis est loqui Augustinum de divinis rationibus, seu de aeternitate: quae ante nos posita dicitur, quod exacte consistat, & nullo modo effluat, atque labatur.

(*d*) *Etiamsi est aliqua supra tempora.* = Manifeste de Angelis loquitur, qui temporum vicissitudinibus haud subiiciuntur: & aevi mensuram habent: quae initium equidem, at finem non patitur. Et nihilominus aeterni dici non possunt. De quo audiendus est ipse S. D. qui lib. QQ. 83. q. 19. haec habet. = Idque „ inter immortale, (*immortalis Angelus*) „ & aeternum interest, quod omne „ aeternum immortale est, non omne „ immortale satis salubriter aeternum „ dicitur: quia etsi semper aliquid „ vivat, tamen si mutabilitatem patia„ tur, non proprie aeternum appellatur, „ quia non semper eiusdem modi est: „ quamvis immortale, quia semper vi„ vit, recte dici possit. Vocatur autem „ aeternum interdum etiam quod im„ mortale est.] Et lib. de Natura boni contra Manichaeos, cap. 39. = Ae„ ternus autem ignis, non sicut Deus „ aeternus, quod etsi sine fine sit, non „ est tamen sine initio; Deus autem e„ tiam sine initio est. Deinde quia licet „ perpetuus (1) peccatorum suppliciis ad„ hibeatur, mutabilis tamen natura est. „ Illa est autem vera aeternitas, quae „ vera immortalitas, hoc est, illa sum„ ma incommutabilitas, quam solus Deus „ habet, qui mutari omnino non potest. „ Aliud est enim non mutari; aliud au„ tem prorsus non posse mutari. Sicut „ ergo dicitur homo bonus, non ta„ men sicut Deus, de quo dictum est, „ *Nemo bonus, nisi unus Deus* (2): & sicut „ dicitur animi immortalis, non tamen „ sicut Deus, de quo dictum est, *Qui* „ *solus habet immortalitatem* (3): & si„ cut dicitur homo sapiens, non tamen „ sicut Deus, de quo dictum est, *Soli* „ *sapienti Deo* (4): sic dicitur ignis ae„ ternus, non tamen sicut Deus, cuius „ solius immortalitas ipsa est vera aeter„ nitas.] Similia habet lib. 1. de Symbolo ad Catechum. (qui genuinus foetus est S. D. etsi alii tres merito ab eodem abiudicentur) c. 3. lib. QQ. 83., q. 23, & 72. Serm. 117. de verb. Ioan. 1. (Alias, de Verb. Dom. 38.) c. 7. & lib. 12. de Civit. Dei, c. 12., & 15. Tempus, inquiunt Scholastici, *substantialem*, & *accidentalem*; Aevum *accidentalem*, non *substantialem*; Aeternitas nullam *mutabilitatem* habet. Vide etiam, si placet, S. Thom. 1. p. q. 10. ar. 50. Scotum in 2. Dist. 2. q. 1. Henricum Quodlib. 5. q. 13.

MONITUM.

Ex iis autem, quae saepe hoc libro protulit Augustinus, male quispiam inferret, ipsum opinari creaturam nullam (quidquid sit de tempore) ab aeterno fieri potuisse; Loquitur enim de eo *quod* contigit, non quod contingere potuisset. Et si alicubi dicit, nec fuisse creaturam aeternam, nec esse potuisse, loquitur de aeternitate omnibus dotibus suis sociata, iuxta superius dicta ex eodem S. Doctore. Quae quidem dum Patrum volumina hac de re excurris, continuo prae oculis habeas. Immo nonnunquam ita loquitur Augustinus, ut videatur hypothesi illi omnino favere; vide lib. 12 de Civit. Dei, cap. 15. Unde Augustino saltem nec plaudente, nec improbante, potior Scholarum pars creaturas permanentes Dei omnipotentis ab aeterno produci potuisse docet. Et hic vero otio litat Mayro; transcripto cap. ab illis verbis, *Da illis Domine*, usque ad finem, ad sua redit, & conticescit.

CA-

(1) Sic MSS. Editi autem *perpetuus*.
(2) Marc. 10. 18.
(3) 1. Tim. 6. 16.
(4) Rom. 16. 27.

C A P U T XXXI.

A R G U M E N T U M.

Suſpicit magno religioſo obſequio divini intuitus, ſeu aeternitatis celſitudinem: a qua ſe nimis diſtractum in delictorum ſuorum malas ſequelas revocat. Expendit inde quam buſque ad horrorem mirabilis haberetur animus, cui omnia qua late patent praeterita, atque futura perſpecta eſſent, ut ipſi praeteritum, & futurum notiſſimi cantici. Iam vero, ſubſumit quid de Deo praedicandum, qui praeterita, & futura quaelibet longe praeſtantiori modo intuetur!

DOmine Deus meus, quis ille ſinus (*a*) eſt alti ſecreti tui; & quam longe inde me proiecerunt conſequentia delictorum meorum? Sana oculos meos, ut congaudeam luci tuae. Certe ſi eſt tam grandi ſcientia, & praeſcientia pollens animus, cui cuncta praeterita, & futura ita nota ſint, ſicut mihi unum canticum noviſſimum nimium mirabilis eſt animus iste, atque ad horrorem ſtupendus; Quippe quem ita non lateat quidquid peractum, & quidquid reliquum ſaeculorum eſt, quemadmodum me non latet cantantem illum canticum, quid & quantum eius abierit ab exordio, quid, & quantum reſtet ad finem. Sed abſit, ut tu conditor univerſitatis, conditor animarum, & corporum, abſit ut ita noveris omnia futura, & praeterita. Longe tu, longe mirabilius, longeque ſecretius. Neque enim ſicut nota cantantis, notumve canticum audientis, exſpectatione vocum futurarum, & memoria praeteritarum variatur adfectus, ſenſuſque diſtenditur: ita tibi aliquid accidit incommutabiliter aeterno, hoc eſt, vere aeterno creatori mentium. Sicut ergo noſti in principio caelum & terram ſine varietate notitiae tuae, ita feciſti in principio caelum & terram, ſine diſtentione (*b*) actionis tuae. Qui intelligit, confiteatur tibi; & qui non intelligit, confiteatur tibi. O quam excelſus es! & humiles corde ſunt domus tua. Tu enim erigis eliſos, & non cadunt quorum celſitudo tu es (*c*).

(*a*) *Quis ille ſinus &c.* = Sinus, vel ſecretum Dei, hoc loco, aeternitas eſt, ſive divinus intuitus, cui praeterita, atque futura aeque ac praeſentia obiciuntur. *Quam longe &c.* = Adludit ad illud Davidis Pſal. 21. 2. *Longe a ſalute mea verba delictorum meorum.* Niſi quod pro *verba*, hic habetur, *conſequentia*. Quaſi diceret: Caecitas peccatum inſequuta ab utcunque inſpicienda aeternitate me ſupra modum diſtraxit. Loquitur vero, ut opinor, non tam de actuali, quam de communi labe, qua nos omnes primus parens Adam velut mala haereditate infecit.

(*b*) *Sine diſtentione &c.* = Omnino ita legendum cum BB. qui & lectionem hanc ſic bene ſuadent. = In vulgatis, „ & aliquot MSS. *ſine diſtinctione*. At in „ MSS. pluribus, & melioris notae ha„ betur *ſine diſtentione*, conſequenter „ porro ad illud, quod praecedit. *Ne„ que enim ſicut nota cantantis . . . va„ riatur affectus ſenſuſque diſtenditur.*] Ita etiam 2. S. Cr. & unus Med. Licet Vet. unus S. Cr. unus item S. Mar. & & duo Med. editis faveant.

De ſcientia autem Dei agit frequentiſſime Auguſtinus; at brevitatis cauſſa ea tantum hic dabimus quae habet lib. 2. de QQ. diverſ. ad Simplicianum, q. 2. n. 2. = Quid eſt enim praeſcientia, „ niſi ſcientia futurorum? Quid autem „ futurum eſt Deo, qui omnia ſuper-

gre-

" greditur tempora? Si enim (1) scientia Dei res ipsas habet, non sunt ei " futurae, sed praesentes; ac per hoc " non iam praescientia, sed tantum scientia dici potest. Si autem sicut in or- " dine temporalium creaturarum, ita " & apud Deum nondum sunt quae futura sunt, sed ea praevenit sciendo; " bis ergo ea sentit, uno quidem modo " secundum futurorum praescientiam, " altero vero secundum praesentium " scientiam. Aliquid ergo temporaliter " accedit scientiae Dei: quod absurdissimum atque falsissimum est.] Cum Augustino concinit scholastica, & ampliori forma egregius eius discipulus S. Thomas, qui 1. p. q. 57. ar. 3. = Deus " videt omnia sua aeternitate, quae cum " sit simplex, toti tempori adest, & " ipsum concludit. Et ideo unus Dei " intuitus fertur in omnia, quae aguntur per totum tempus, sicut in praesentia, & videt omnia, ut in seipsis " sunt, sicut supra dictum est, cum de " Dei scientia ageretur.] Et 1. p. q. 14. ar. 13. = Licet contingentia fiant " in actu successive, non tamen Deus " successive contingentia, prout in suo " esse, sicuti nos, sed simul. Quia sua " cognitio mensuratur aeternitate, sicut " etiam suum esse. Aeternitas autem " tota simul existens, ambit totum tempus, ut supra dictum est. Unde omnia, quae sunt in tempore, sunt Deo " ab aeterno praesentia: non solum ea " ratione, qua habet rationes rerum " apud se praesentes, ut quidam dicunt, " sed quia eius intuitus fertur ab aeterno supra omnia, prout sunt in sua " praesentialitate. Unde manifestum est, " quod contingentia, & infallibiliter a " Deo cognoscuntur, in quantum subduntur divino conspectui, secundum " suam praesentialitatem, & tamen sunt " futura suis causis comparata.] Vide, si plura desideras, eumdem in 1. Dist. 38. q. un. ar. 5. & 1. contra Gen. c. 66. 6. & q. 12. de Verit. ar. 12.

(f) *Quorum celsitudo tu es.* = Ita cum BB. (qui nihil admonent) ex editis Basil. & quidam alii vetusti: nec non MSS. 3. S. Cr. unus Med. At editi fere omnes, *quorum fortitudo*. Ideo forte, quia S. D. videtur adludere ad quaedam Davidis, qui Psal. 30. 4. *Quoniam fortitudo mea . . . es tu*. Ps. 42. 2. *Quia tu es Deus fortitudo mea*. Et 117. 14. *Fortitudo mea . . . Dominus*. Verum haud necessum erat, omnibus prorsus vocibus loci, ad quem fortasse adludebat Augustinum inhaerere; Quandoquidem quum dictum esset, Deum esse *excelsum*, & eius excelsi domum esse humiles, potius addenda erat vox, *celsitudo*, quae praecedentibus exactius ac fortitudo respondebat.

Ceterum animus *tam grandi scientia & praescientia pollens, cui cuncta praeterita, & futura ita nota sint, sicut nobis unum canticum notissimum* (quod Augustinus post initium quaerebat) nec datur, nec aliquando, ut opinamur dabitur.

CON.

(1) Sic MSS. excepto uno e Vatic. qui cum ante editis ferebat, *in scientia res ipsas habet*.

CONFESSIONUM

LIBER XII.

ARGUMENTUM.

E*Adem Genesis verba*: In principio fecit Deus caelum, & terram &c. *interpretatione insequitur; iisve concitatus, plurima detegere ambit. Habet mox bipartitum caelum, bipartitam & terram. Hinc de incomposita materia, & abysso tenebris obsita, terrae nomine significata; Deque informi, quod olim, rem levius adtendens, male pictum, ac foedum credebat. Rem inde disputandam colligens, obiicit sibi caelum, terramque velut duo, quorum primum summum, alterum infimum: utrumque a Deo compactum; adeo vero ut ex materia ad nihili fines posita cuncta Deus eduxerit. E levibus autem ad maiora procedens, Caelum caeli spiritualem creaturam, Conditori equidem minime coaeternam, at supra temporum vicissitudines positam interpretatur. Neve plurimis, quae turmatim se disputationi ingerunt, obruatur: prodit quae certa iam scientia deprehenderit; puta Deum esse immutabilem: omnia, excepto peccato, quod nec ipsi, nec eius dominio nocet, in Deum revocanda. Quibus praeiactis: statuit duo temporis principatum eludere, Angelum, & informem materiam. Quoniam vero Divinorum eloquiorum generalis notio haud importune hic desiderari posset: docet primum, hanc non levem eorumdem laudem esse, ut mira profunditate delitescant, & simul parvulis vulgari superficie blandiantur. Tum ad innumerabiles in illis latentes doctrinas: quod ut sensim digeret, certis a dubiis semotis: profitetur se cum duris illis disputatoribus nolle conferre sermonem, qui aut nimis manifesta ad quaestionem vocant, aut non prorsus Mosi fidunt. Pii ergo, atque ingenio mites adcedant; hi autem de Angelo, ac terra informi statuta haud improbabunt; at forte contendent, caeli nomine Angelum terrae informem materiam Mosem significare noluisse: qua de re varia offert aut data, aut danda indicia: ipse interim Christianam concordiam maxime pensans, litigio parcens. Nec tamen sententiam, auro scribendam tacens, quaelibet non mala indicia, si non a Mose, a Spiritu-Sancto praeintendi potuisse. Sed & hic, ut est confertus doctrinis, quae haud negari pos-*

possunt, *varios commentarios illis verbis*, In principio fecit &c. *& aliis*, Terra autem erat invisibilis, *facile aptandos enumerat*, *& etiam discutit. Illud tantum maxime volens, ne falsa aut doceamus, aut a Mose docta suspicemur. Commendans etiam, ne ita fidenter praedicemus, hanc, vel illam sententiam potissimum a Mose inspectam: sed curandum ut vera, & Spiritu-Sancto digna statuantur: quandoquidem, iuxta dicta, unus Scripturae sinus plurimos potest partus gerere. Nec renuit alias expositiones initio Geneseos a bonis, vel malis hominibus dandas exhibere; quarum item, exceptis carnalibus, nullam comtemnendam monet: praeferendam tamen luce veritatis, & fruge utilitatis inter ceteras eminentem. Usque dum tandem sermonem colligens, apertioribus verbis praedicat: non contendendum quid Moses senserit, cum innumeras, & etiam omnes verbis suis choaerentes aequas sententias voluerit. Licet interim ipse Augustinus ad maxime inspectam nitatur.*

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Sacrae Scripturae verbis sollicitatus, multa illius rimari ambit. Et quidem cum optime noverit humanae mentis desideria plerumque aut in cassum ire, aut non bene satiari: in ipso disputationis exordio nonnihil despondet animo. Verum Redemptoris oraculo Matth. 7. expresso, quo docemur constanter, & iuste quaerenti veritatem detectum iri mox in spem magnam erectus, religiosa fidentia in sacram arenam prosilit.

Multa satagit cor meum, Domine, in hac inopia vitae meae pulsatum verbis sanctae Scripturae tuae; Et ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intelligentiae, quia plus loquitur inquisitio (*a*), quam inventio, & longior est petitio, quam impetratio, & operosior est manus pulsans, quam sumens. Tenemus promissum, quis corrumpet illud? Si Deus pro nobis, quis contra nos (1)? Petite, & accipietis: quaerite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quaerit invenit, & pulsanti aperietur (2). Promissa tua sunt; Et quis falli timeat, cum (*b*) promittit veritas?

(*a*) *Plus loquitur inquisitio, quam inventio.* = Id vero, inquiunt plures, maxime ex iniquis, potissimum in Augustino conspicitur. Lutherus in praefat. Assert. art. *Quoties Augustinus solum disputat, nihil definit?* Erasmum lib. 25. Epist. 14. *Plura defendit interdum non sine tergiversatione.* Ell Du Pin t. 3. Novae Biblioth. Auctorum Eccles. *Circa res theologicas, de eo dici potest, quod de seipso dicebat Cicero circa Philosophiam, quod fuerit magnus opinator, idest, quod plurimas opiniones, quae meram habebant probabilitatem in medium protulerit.* Mox vero addit: *Sed id facit sanctus Augustinus admodum modeste, ac prudenter: non ea mente, ut alios ad arbitrium suum caecorum in morem se-*

(1) Rom. 8. 31.

(2) Matt. 7. v. 7. & 8.

sequendum adigeret. Eadem iniquis phrasibus, & livida rabie clamat saepe *Ioannes Pherepons*.

Augustinum saepe disputare, nihil definire: plurimas opiniones probabiles exhibere, quas Lectores, gravissime conctis expensis, aut sequantur, aut improbent, ut incomparabilem Virum amore *non caeco* sequimur, inficiari nolumus. Sed quid inde? Anne malum: immo an non insigne bonum implexas, intricatissimas difficultates ad examen ducere, vigili mente pervadere, acute, enucleate discutere; erroribus hinc vero propulsatis, & manifesta veritate semota; plura verosimilia offerre dogmata, quorum aequiora, ut censebunt, Lectores sequantur? Anne de beneficio indignaris? quod Doctorum summus nedum typho, qui omnes dedecet, sed & magisterio, quo tanto iure frui poterat, abiecto: ceu vir e trivio tibi etiam homuncioni amicus, atque domesticus, minime sentiendi fines praefixerit, sed plurimas ad bonam inspiciendam lucem rimas obtulerit, ut quam opportuniorem iudicabis arripias: paratus etiam quam idoneo momento improbaveris mox improbare, delere, eiurare? Quin immo haec in Christianorum doctissimo dum adtenduntur eximia sagacitatis, modestiae, atque prudentiae exempla: cur non potius salutari pudore subfunduntur Lutherus, Erasmus, Du Pin, Pherepons, aliique vel haeretici, vel impii, vel audacissimi homunculi (quibus saeculum nostrum abundat) qui vel errores, vel quisquilias velut oracula praedicant inflatis buccis, eosque exsecrantur, quos eisdem vident adversos?

(*b*) *Promissa tua sunt: & quis falli timeat, cum &c.* = In haec verba ceu nimis pia, & religiosa ita adlatrat *Ioannes Pherepons* = At verba, *petite*, „ *& accipietis &c.* ita non sunt intelligenda, quasi quarumvis Metaphysicarum quaestionum solutionem petenti eam tribuere necesse habeat Deus. „ Verum haec intelligenda tantum de „ necessariis absolute, conditione etiam „ hac, posita, ut qui ea intelligere cupit, non tantum precibus ad Deum „ confugiat, sed etiam omnia faciat, „ quae ratio suadet esse facienda, ut „ consequatur quod vult. Si quis vero peteret, & acciperet a Deo peritiam linguarum Graecae, & Latinae, „ an propterea impetraret, si interea „ nihil faceret ad eam sibi comparandam? Sane neque illa peritia necessaria est ad salutem, neque sine labore acquiri nunc potest. Idem de aliis eiusdem generis dixeris. Nec sine periculo esset opinio eius, qui „ existimaret se id, quod cogitat de „ re quapiam divinitus accepisse, quia „ Deum orasset prius, ut sibi veritatis cognitionem impertiretur. Merus hoc tandem Enthusiasmus esset, „ cuius ope omnia quaevis divinae revelationi, etiam repugnante recta ratione aequarentur. Vide ad Lib. 13. „ cap. 25.

℞. I. *Ita non sunt intelligenda &c.* = Iam de fere primis Religionis nostrae veritatibus Christianos omnes, eorumve Sapientissimum instruis! Quis non tibi ad veterum Heroum tibiam palmas decantet? Quis non centeno gutture cum Valerio Flacco Argonauticon lib. 4. v. 326. clamet: *Salve vera Iovis, vera o Iovis undique proles*. Quod vero deterius est, Augustinus non hic tantum, sed & alibi frequentissime eumdem suum, si tibi credimus, errorem confirmat. Immo lib. 1. de Moribus Eccles. Cathol. cap. 17. n. 31. magnis vocibus praedicat = Nam si sapientia, & Veritas non totius animi viribus concupiscatur, inveniri „ nullo pacto potest. At si ita quaeratur, ut dignum est, subtrahere „ sese, atque abscondere a suis dilectoribus non potest. Hinc est illud, „ quod in ore habere etiam vos soletis, quod ait: *Petite, & accipietis*: „ *quaerite, & invenietis &c.* Amore „ petitur, amore quaeritur, amore pulsatur, amore revelatur, amore denique in eo, quod revelatum fuerit, „ permanetur.

II *Quarumvis Metaphysicarum &c.* = Fingis hostem, quem ferias? Non *quarumvis* Metaphysicarum quaestionum, sed talium, quae ad prima Scripturae oracula apte discutienda ducere possint, cognitionem e Deo Augustinus postulat. Liquet id fere ex integro praeced. libro: maxime ex cap. 2. & 22. At nolumus verbis agere, & veritas mox aperienda est sine ambagibus. Quaecumque res, dummodo honesta, & honestis modis, & honesto fine postuletur, ab eo, a quo omne datum optimum, dabitur. Id in Christiana schola notum, tritum est. Sed quoniam quod maxime & primo, & semper, vel expresse, vel tacite postulatur & est potior Dei gloria, & spirituale nostrum bonum; hinc dum hoc conceditur, peculiaria desideria frustrari videntur. Quod fere expressit S. D. l. 5. c. 8. n. 2. illis verbis,

Sed tu alte consulens, & exaudiens, cardinem desiderii eius &c. Quod millies (1) alibi docet: quod Catholici omnes fatentur: quod vetulae item, & pueri didicerunt. Quanquam vero haec ita se habeant: quanquam haec cunctis Fidelibus sint notissima; Adhuc non inde sequitur, peculiaria beneficia non insigni solicitudine, & fiducia postulanda; Nisi velis praedicare, & sancta quoque frigide, & haesitanter petenda: cum & sancta aliquando negentur, ut veniant sanctiora; Sed constanter orandum est, excitandus fervor, augenda fiducia, & non dubitandum de gratia; vel enim postulatum argentum: vel eius loco aurum, & topazion obtinebimus.

III. *Tantum de necessariis absolute.* = Praedicat Dei Filius v. 19. c. 17. Matth. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.* & Lucae 17. 6. *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis.* Similia habentur Matth. 21. v. 21. & 22. & Mar. 11. v. 23. & 24. Quaerimus, an haec sint *de necessariis*, & quidem *absolute*? Quaerimus, an quaecumque insigni fiducia sanctissimi viri, atque Dei domestici postularunt, & obtinuere, fuerint *absolute de necessariis*? Quaerimus tandem, utrum de rebus Divinis bene loqui potuerit *Phereponus*, qui capitalia, & prima Christianorum dogmata improbavit?

IV. *Omnia faciat, quae &c.* = Id quidem tibi adsentior. Sed quale tuum genium vir otii, & verborum, ut vel fabuleris, vel in subsidium fabularum veritatem advoces? Augustinus hic methaphysicis, te ipso teste, indulget quaestionibus; professus es autem suspicere te Augustini ingenium maxime ad res metaphysicas natum, aptissimum; Quid ergo Augustino deest: quid non fecit ex necessariis ad metaphysicas has quaestiones discutiendas? Tuo certe ingenio ad phaleras nato pro metaphysicis rebus plurimum deest. Et ad scripturae arcana inspicienda deest quod mox ipsius Augustini verbis aperiam. Lib. 2. de Serm. Dom in monte sec. Matth. c. 20. n. 68., & 69. = In hoc
„ autem praecepto (2), quo prohibemur
„ Sanctum dare canibus, & mittere ante
„ porcos margaritas: diligenter quae-
„ rendum est quid sit Sanctum, quid
„ margaritae, quid canes, quid porci.
„ Sanctum est, quod violare, atque
„ corrumpere nefas est &c. Margaritae
„ autem quaecumque spiritalia magni
„ aestimanda sunt, & quia in abdito
„ latent, tamquam de profundo eruun-
„ tur, & allegoriarum integumentis
„ quasi apertis conchis inveniuntur.
„ Licet itaque intelligi, quod una, ea-
„ demque res & Sanctum, & margari-
„ ta dici potest: sed sanctum ex eo quod
„ non debet corrumpi, margarita ex
„ eo quod non debet contemni. Co-
„ natur autem quisque corrumpere (3)
„ quod non vult esse integrum: con-
„ temnit vero quod vile ducit, & qua-
„ si infra se esse existimat; & ideo cal-
„ cari dicitur quidquid contemnitur.
„ Quapropter canes quoniam insiliunt
„ ad dilacerandum, quod autem dila-
„ cerant integrum esse non sinunt: *Noli-*
„ *te*, inquit, *Sanctum dare canibus*:
„ quia etsi dilacerari, & corrumpi non
„ potest, & manet integrum, atque
„ inviolabile: illi tamen quid velint co-
„ gitandum est, qui acriter, atque
„ inimicissime resistunt, & quantum in
„ ipsis est, si fieri posset, conantur
„ perimere veritatem. Porci vero quam-
„ vis non ita ut canes morsu appetant:
„ passim tamen calcando coinquinant.
„ Non ergo *miseritis &c.* Canens ergo
„ pro oppugnatoribus veritatis, porcos
„ pro contemtoribus positos non incon-
„ grue accipimus. Quod autem ait,
„ *Conversi dirumpant vos*, non ait ipsas
„ margaritas dirumpant. Illas enim con-
„ culcando, etiam, cum convertuntur,
„ ut adhuc aliquid audiant, disrumpunt
„ tamen eum, a quo iam missas marga-
„ ritas conculcaverunt. Non enim facile
„ inveneris quid gratum ei esse possit, qui
„ margaritas calcaverit, idest, cum ma-
„ gno labore divina inventa contemserit.
„ Qui autem tales docet, quomodo non
„ disrumpatur indignando, & stomachan-
„ do non video. Utrumque autem a-
„ nimal immundum est, & canis, &
„ porcus &c.

V. *Peritiam linguarum, Graecae.* = Quousque vir impudentissime recoctam crambem hanc ad mensam nostram intrudes? Cantas, & recantas, frigis, & re-

(1) Vide l. 2. de Serm. Dom. in monte sec. Matth. c. 17. n. 68.
(2) Matth. 7. 6.

(3) *Phereponus* quod Divinas veritates contemserit, & latraverit porcis, & canibus similis.

refrigis; ut nunquam non meminerimus plausu, & horrore aliqua te Graeca verba didicisse!

VI. *Si interea nihil faceret &c.* = Hic vero tam stupendo delirio insanis, ut iram nobis ingeras, & horrorem! Vides quali, quantoque tum divino, tum humano adparatu se ad disputationem Augustinus adcingat; Aenigmata, quae digerere expetit, te iudice metaphysica sunt. Fateris Augustinum eximio ingenio, maxime pro metaphysicis rebus praeditum. Nunc vero effutis, saltem oblique eumdem S. D. ad discutienda quae hic proponit, nihil facere; ac si utroque pede claudus ad astra volare contenderet.

VII. *Neque . . acquiri nunc potest.* = Quam oblique serpentis instar incedis! Quorsum hae strophae ad rem nostram nihil spectantes? Nec Graeca, nec Malabarica, nec Anglica, nec quaevis alia lingua sine ullo labore adquiri potest; Sed nec a colo sine labore muliercula fila ducit. Cur autem addis, *nunc*? Aut verbis, aut fatua malitia abundas. An olim sine labore Graecae, & Latinae linguae peritia adquirebatur? Immo vero longe hodie facilius plurium, qui emersere, codicum, indicumque, & exactissimarum Grammaticarum beneficio. Sed quid adhuc patior malitiam tuam delitescere? An vero licet pessimus, simul adeo bonus fuisti, ut tibi blandireris, stupendis tuas hasce strophas nonnisi a pueris lectum iri? Ingenium tuum, & genium iam novimus. Priscae aetatis hominum Orientalium linguarum professorum existimationem non semel verbo, & scripto conatus es elevare: nunc autem ut vel una, vel alia ratione fausta tibi ea cedat alea, innuis vetustis temporibus earum linguarum cognitionem admodum obviam fuisse: ut sic ex utraque parte tendantur reticula, dicaturque, veteres aut linguarum imperitos: aut peritos quidem, sed ita ut nulla ex hoc ipsis debeatur laus. Sed quid tibi, si veterum decurtata fama, tua interim, cui usque ad phrenesim inhias, haudquaquam protenderetur? Opus erat ut praedicares, hodie eas linguas familiares nobis haud fieri citra insignem laborem: ut cum centies earumdem linguarum excellentissimum te professorem iactaveris: deceptus, atque deterritus orbis, cunctis, maxime vetustioris aetatis, despicatui ductis, te ceu hominem e caelo delapsum; Apollinis primogenitum, & reliquis Musis carissimum honore salutaret, suspiceret, veneraretur! Equidem in suspicionem hanc indignaberis: sed pa ere quemq iam uti iure suo: & tua in Augustinum beneficia tibi nos remetiri; Tu Doctorum modestissimum, ubique insigni candore incedentem perpetuis calumniis, & iniquis interpretamentis insectatus es; Non ergo magnum quid est in te nebulone post hominum memoriam superbissimo, extra chorum, & oblique canente iactantiae genium, & machinam suspicari. Etsi autem hanc in te collatam, ut tu vocabis, criminationem, vel Apollinis oraculo diluas, quid inde? Gravissime effatus est S. Synesius Ptolem. episc. Epist. 50. ad Fratrem, post init. = Ego vero quamvis ob-
„ scura sit res, & incerta, arbitror opor-
„ tere omnes pariter aversari illum, quod
„ ita moratus sit, ut quamvis non fecerit,
„ facturus fuerit: & receperit crimen
„ moribus suis conveniens &c. Alexander
„ autem si non femina, ac certe effe-
„ minatus erat, & id crimen capiebat.
„ Sisyphum autem, & Ulyssem odio ha-
„ beo, nam etsi quid veri dicerent, at
„ certe tales erant, qui plura mentie-
„ bantur. „

VIII. *Nec sine periculo &c.* = Tu vero tam ubique, at maxime in Divinis hospes, & impudens es, ut fere citra reperiundae veritatis periculum blateres. Quoniam autem Salvatoris oraculo Sanctum canibus dandum non est, nec margaritae ante porcos proiciendae: non ad *Pherepon(um)*, sed ad Fidelem Lectorem verba mea. Te veritatem aliquam prorsus divinitus accepisse, difficillime, & nonnisi gravissime humanarum divinarumque rerum praeiacto examine existimabis. Nunquam vero etsi cuncti Caelites tibi famularentur, doctrinam tuam eis, quae Prophetis, & Apostolis revelatae sunt, Orthodoxae nempe Fidei dogmatibus aequiparare poteris. In divinum hoc foedus dum Augustinum peccasse ostenderit *Pherepon(us)*, mihi, cum nunc sit scurra, magnus erit Apollo. Vide infra ad c. 25. lib. 13. *Mero tandem enthusiasmo* supplantatus, sibi blanditus est Ioan. *Pherepon(us)*, verbis istis somnio simillimis Augustini amicos deterritum iri.

C A P U T II.

A R G U M E N T U M.

Iamiam ad disputationem adcedens, profitetur primo caeli, quod nobis obiicitur, & terrae, quam calcamus Deum factorem. Mox vero, dilato iudicio, quaestionem excitat, Quid sit Caelum caeli, quod non mortalibus, sed Domino reservatum Scripturae produnt, quodque nostros intuitus fugit? Tale equidem, cui quidquid conspicimus comparatum terrae vices impleat.

Confitetur altitudini tuae humilitas linguae meae, quoniam tu fecisti caelum & terram; hoc caelum quod video, terramque quam calco; unde est haec terra, quam porto (*a*): tu fecisti. Sed ubi est Caelum caeli (*b*), Domine, de quo audivimus in voce Psalmi, Caelum caeli Domino, terram autem dedit filiis hominum (1)? Ubi est Caelum, quod non cernimus (*c*), cui terra est hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum, non ubique totum, ita accepit speciem pulcram in novissimis, cuius fundus est terra nostra; sed ad illud Caelum caeli, etiam terrae nostrae caelum terra est (*d*). Et hoc utrumque magnum corpus non absurde terra est, ad illud nescio quale Caelum, quod Domino est, non (*e*) filiis hominum.

(*a*) *Haec terra, quam porto.* = Caro nempe, vel humanitas. Sed hanc mox quaestionem abicit; sat ratus profiteri eamdem terram a Deo factam esse. Quaestionem vero de Caelo caeli resolvit infra, maxime c. 9. Unde hic non tam ad retegendam Augustini mentem, quam ad Lectoris commodum, ampliorem que eruditionem quaedam proferemus.

(*b*) *Ubi est Caelum caeli* =. De hoc Caelo nedum Psal. 113. v. 16. quem potissimum S. D. intuetur, sed & Ps. 67. v. 34. *Qui adscendit super Caelum caeli, ad Orientem.* Et Deuter. 10. v. 14. *En Domini Dei tui Caelum est, & Caelum caeli.* Sed & quaedam similia apud ethnicos scriptores reperiuntur, quorum nunc illud tantum Homeri occurrit: *Iuppiter accepit summum super ethera Caelum.* Caelum caeli Empyreum Beatorum sedem plures Patrum, Theologorum, Philosophorumque interpretantur, quod inter omnes caelos eminens, Caelum caeli dici potest, ut appellatur Christus *Sanctus sanctorum* (2). Vide S. Thom. 1. p q 66. art. 3 & Scholasticos, apud quos invenies Athanasium, Ioan. Chrysostomum, Clementem, Hilarium, Basilium, Theophylactum, Damascenum, Theodoretum, Rupertum, Magistrum Sentent., Bedam, Stribum, Alensem, Albertum M. & alios.

(*c*) *Ubi est Caelum, quod non cernimus?* = Cur Empyreum nostros intuitus fugit, non adeo liquide demonstratur. Ut de iuniorum, qui ad omnem caeli gyrum novam Philosophiam, & quoad haec, & fere quoad omnia obtrudunt, placitis taceam; Sunt qui arbitrentur, Empyrei viscera, intra quae nonnullorum sententia Beati triumphant, mira perfundi luce, at non itidem corticem. Unde &c. Ricardus in 2. Dist 2. q. 2. 3. si censeas Empyreum & in superficie convexa lucidum: cur non videatur, quatuor tibi coniectationes offert. I. Quod interpositum aqueum, vel crystallinum caelum Empyrei radios decurtet, vel frangat. II. Quod Empyreum ipsum nimis sit a nobis semotum. III. Mira, inquit, Empyrei lux, sed quae Beatorum, non mortalium oculis congruat. IV. Fortassis tandem lux illa & adspectibus nostris quadraret; at Dei placito quoad hoc deturbari, praepediri. Sed quatuor hae coniecturae facile, nisi fusior de his rebus, fere digressione inductis, sermo nos

(1) Psal. 113. v. 16.

(2) Daniel. 9. 24.

nos dedeceret, improbari possent. S. Thomas in 2. Dist. 2. q. 2. ar. 2. ad 1. ita loquitur: *Illa ratio* (quod lucis caussa, vel beneficio nobis corpora obiiciantur) *procedit de eo, quod est hoc modo lucidum, ut radios emittat sensui nostro visibiles: propter quod etiam ignis in propria sphera non lucet; sic autem non dicimus lucidum caelum Empyreum, sed quia in natura sua lucem habet*. Brevius autem, simplic usque 1. p. q. 66. ar. 3. *Potest dici quod habet lucem caelum Empyreum non condensatam, ut radios emittat, sicut corpus solis, sed magis subtilem*.

I. Scotus cum suis contendit Beatorum Regiam inter Empyrei viscera, seu in superficie concava positam. E contra S. Thomas (qui olim iunior in 3. Dist. 22. q. 3. ar. 3 quaestiunc. 1. ad 1. idem forte senserat) Lib. 4. contra Gentes, c. 87. & 3. p. q 57. ar. 4 arbitratur Christum, & Beatos quoslibet Empyrei superficiei convexae insidere, & illic aeternis triumphis gestire. Cui nedum ex antiquis, & domesticis, sed ex neotericis etiam, atque extraneis plures adstipulantur. Quique volunt, idem sensisse Chrysost. Theophylact. Aecumen. Anselm. & alios quosdam. Advocantes etiam in propriae sententiae, coniecturis haud contemnendis firmitae, patrocinium aliquot Scripturarum testimonia v. gr. Psal. 8. v. 8., 67. v. 34., 113. v. 16. Ephes. 4. 10. Hebr. 7. 26. In qua quidem controversia nihil ego pronuntio, tum quod textus minime postulet; tum quod deterreat gravissima Augustini sententia: qui lib. de Fide, & Symbolo, c. 6. ita loquitur: *Credimus in caelum adscendisse*, (Salvatorem) *quem beatitudinis locum etiam nobis promisit, dicens* (1). Erunt sicut Angeli in caelis, *in illa civitate, quae est mater omnium nostrum Ierusalem aeterna in caelis* (2). *Solet autem quosdam offendere vel impios gentiles, vel haereticos &c.* Et horum propul sata blasphemia, ex Divinarum ignorantia rerum deducta, concludit: *Sed ubi, & quomodo sit in caelo corpus Domini cum curiosissimum, & supervacaneum est quaerere; tantummodo in caelo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostrae caelorum secreta discutere, sed est nostrae fidei de Dominici corporis dignitate sublimia, & honesta sentire*.

(*d*) *Etiam terrae nostrae caelum terrae est*. = Quodnam terrae caelum? Aer quispiam inquiet. Et aer enim caeli nomine designatur in sacris Litteris: Psal. 8. v. 9. 103. v. 12. Ierem. 7. 3. & 9. 10. Ezechiel. 38 20. Daniel. 2. 38. & 3. 80. Oseae 2. 18. Matth. 8. 20. Mar 4. 4 & Lucae 8. 5. Id nullo modo credendum est; Nedum siquidem Empyreo, sed & reliquis caelis collatus aer terra dici potest. Item nulla inde Empireo laus accederet. Loquitur ergo de cunctis caelis, qui innumeris dotibus adeo Empyreo concedunt, ut illi collati quasi terra sordescant.

(*e*) *Quod Domino est, non &c.* = Reliqui caeli ad hominum conservationem, & bonum compacti sunt. At Empyreum vel solum, vel potissimum (contendunt siquidem Scholasticorum plures & ipsum influere in haec inferiora) pro Dei, & amicorum eius throno, & aula institutum est. Caelos autem plures esse exploratum habuit Augustinus; nunquam tamen certum eorum numerum statuit Lib. de Gen. ad Litt. Imperf. c. 12. n. 37. *An quoniam in Scripturis & caelos multos legimus, & caelum &c.* Lib. 12. perf. c. 29. = Si autem sic accipimus tertium caelum, quo Apostolus raptus est, ut
„ quartum etiam, & aliquot ultra superius caelos esse credamus, infra quos
„ est hoc tertium caelum, sicut eos alii
„ septem, alii octo, alii novem, vel etiam decem perhibent, & in ipso uno
„ quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant, ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur, vel opinantur, de quorum ratione, sive opinione nunc differere longum est] Lib. ad Quodvult. D. de haeres. 4. *Basilidiani a Basilide, qui hoc distabat a Simonianis, quod trecentos sexaginta quinque caelos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur*. Vide etiam, si placet, in Psal. 32. Enar. 3. quae est Sermo 2. ad v. 6. n. 6. Philosophi non pauci ant qui, quibus novissime adstipulatus est Moyses Aegyptius tot esse caelos dixere, quot sunt stellae. Vide B. Albertum 2. de Caelo, tract. 3. cap. 19. Sed & fuerunt qui somniarent innumerabiles infinitos caelos, sicut & mundos. Vide ipsum August. de haeres. 77.

DIGRESSIO.

Quid vero de motu? Caelis ne insidet, vel potius Terrae? Non hic mihi animo est eam quaestionem qua late pa-

(1) Matth. 22. 30.

(2) Gal. 4. 26.

tet diſcutere; minus vero de Ptolemaico, vel Copernicano, vel Tychonico ſyſtemate dicere. Vix mei inſtituti ratio patitur, ut brevi digreſſione tutiorem in Theologia, ſeu Divina ſcientia doctrinam aperiam, & Copernicano, eorumque patronos a nonnullis caeſpitationibus eximam. Dicendum eſt Caelum, ſeu, Solem, non Terram moveri. Quandoquidem Ioſue 10. 12. *Sol contra Gabaon ne movearis &c.* Pſal. 103. 5. *Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam, non inclinabitur in ſaeculum ſaeculi.* Et Eccleſiaſtes 1. a v. 4. *Terra autem in aeternum ſtat. Oritur ſol, & occidit, & ad locum ſuum revertitur; ibique renaſcens, gyrat per meridiem &c.* Haec ſi Evangelico candore ſumantur; haec niſi ſomniis litemus; haec niſi velimus Divinas veritates noſtrarum quiſquiliarum eſſe pediſſequas, innuunt, ſignificant, teſtantur, motum non Terrae inſidere, ſed, Soli. At inquiunt Copernicani, plurimique neoterici in quaeſtione hac, & ſimilibus; Voluit Spiritus-Sanctus per ſacras Litteras nos efficere bonos fideles, non Philoſophos, vel Mathematicos. Id ego quoque video, & fateor. Sed & certior ſum, ac ſim me vivere: Spiritum-Sanctum nec Philoſophicas, nec Mathematicas, nec alias quaſcunque veritates excogitare poſſis fugere, & latere; immo quidquid intuemur, eius noſ intueri lumine, & beneficio. Iam vero ſidum nos in ſacris inſtruit, & ad pietatem excitat, quaedam interponit, & docet ad humanas facultates ſpectantia: cur non mox proni cedimus: cur ut noſtri mercurii tueamur machinas, eius oracula vel diſſimulamus, vel duris interpretamentis in ſenſus aut nimis violentos, aut certe minus naturales inflectimus? Neque enim de modis hic diſputatur, vel adiacentibus, Spiritus-Sanctus teſtatur Terram in aeternum ſtare: Solem vero, in gyrum agi; Vos praedicatis in gyrum agi Terram, conſiſtere vero Solem. Adtendite quid diſputetur: An Spiritus-Sanctus nomine motus expreſſerit quietem, & e contra &c. Egregii quidem interpretes: quibus album, dulce, lucidum ſonant: nigrum, amarum, tenebroſum.

Verum Copernicani ſubſumunt: Nec de iota a Spiritu Sancto *ſerio* adſecto litem habere decet. At clementiſſimus ille Spiritus, cuius *deliciae, eſſe cum filiis hominum* (1) nobis libenter connivet, noſtroque captui, atque ſermoni ſe iungit. Id argumenti amplificat Ludovic. Anton. Muratorius ſub Lamindi Pritanii larva deliteſcens, de Ingeniorum moderatione in religionis negotio lib. 1. cap 22, 23., & 24. exhibitaque verborum congerie, in quibus Spiritus-Sanctus connivet: ſubſumit poſt med. triumphans: *Quae quum ita ſint, & tot exemplis iam pateat, non raro Scripturam Sacram, & praeſertim dum de corporibus coeleſtibus agit, humano more, & ex vulgi uſu ſolere loqui &c.*

℞. Id vero nec textores inficiantur; unde & tam profuſo ſermoni parcere poterat Muratorius, niſi de verbis plerumque diſputare ſibi animo deſpondiſſet. Manifeſtum tritum eſt, Spiritum-Sanctum aliquoties humano ſermone loqui. Sed nunc controverſia eſt, an in re hac hominum ſermoni, & captui ſe iunxerit. Profecto id ſuſpicari non audent divini Sapientes, niſi vel alterius Scripturae, vel ineluctabilis doctrinae Eccleſiaſticae, vel manifeſtae naturalis demonſtrationis inditio. Scripturae autem phraſes omnes, quas tanta pompa Ludovicus Antonius congeſſit, vel ſaltem potiorem earum partem allegoriam, metaphoram, metonymiam, Spiritus-Sancti conniventiam redolere, & Catholicus e trivio mox guſtaret, definiret. At vero quale Scripturae oraculum, qualis Ecleſiae definizio, quae manifeſta naturalis demonſtratio nobis iubet, vel conſulit, ut dicamus, allegorice, metaphorice, per metonymiam, & conniventiam Spiritum-Santum loqui, dum adſerit conſiſtere Terram, Solem vero, moveri? Immo optime in eam rem Scripturae concordant: Eccleſia ut ſuo loco dicam apertius, atque Patres metonymiam ibi non ſunt ſuſpicati: nec vulgaribus tantum hominibus, ſed ſummis quoque Philoſophis, & Mathematicis viſum eſt, ſtare Terram, moveri Solem, & oppoſitum ſi non omnium, plurimorum certe rationi ſomnium videtur.

Quoniam vero tribus illis capitibus lib. 1. plura dicit Ludovicus Antonius, quae ſpongia, ut mihi videtur, indigent: nec vacat hic mihi de cunctis diſſerere: quaedam tantum ſeligam ad rem praeſentem magis ſpectantia, & inter reliqua eminentia, quibus diſiectis, plura corruant neceſſe eſt Cap. 22. poſt med. (pag. 179.) ita loquitur: *Non eſt illa quidem certa, non demonſtrativis rationibus probata,*

(1) Prov. 8. 31.

bata, & per Tychonicum systema suppleri forsitan potest; sed verisimilis tantum &c. Cap. 24. ante med. (pag. 196.) *Atque hactenus oratio nostra, & tanta verborum moles, non ut Copernici patrocinium suscipiamus, cuius opinionem nunquam nobis animus fuit adoptare, aut plusquam verisimilem arbitrari &c.* Cap. 22. post med. (pag. 179.) *Nam quod in hanc rem aliqui aiunt*, omnem sacrae Scripturae propositionem accipiendam esse in sensu literali, & proprio, quotiescumque in tali sensu non est repugnantia cum aliis propositionibus eiusdem Scripturae aeque, aut magis certis, aut cum definitione summi Pontificis, aut cum propositione aliqua naturali lumine certa, & evidenti; *hoc inquam tam latum, ac generale axioma nescio quam opportune inculcetur.* Idem axioma recitat, & improbat cap. 23. post med. (pag 188.) ubi recitato errore Terrae rotunditatem, Antipodasque negantium: subsumit gestiens, & ovans = Quid heic fecissent qui Scripturam sacram de his etiam indifferentibus rebus loquentem in sensu Literali proprio, neque figurato ubique, & semper accipiendam esse contendunt, quoties hic sensus *non repugnat &c.* Non erant Scripturae loca, quibus adversaretur opinio, Antipodas, Terrae rotunditatem negans.] Cap. 24. post init. (pag. 195.) = Cap. 10. eiusdem Lib. 2 (*idest, de Gen. ad Litt.*) alia Augustinus habet, quae a causa Copernici penitus aliena esse nonnulli affirmant, de quorum iudicio eruditi viri, nullo partium studio capti iudicabunt. De motu etiam Coeli, ait ille, nonnulli fratres quaestionem movent, utrum stet, an moveatur: quia si movetur, inquiunt quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera, quae in illo fixa creduntur ab Oriente usque ad Occidentem circumeunt &c.? Quid ad haec Augustinus? Neutram ille Philosophantium opinionem reiicit, neutram affirmat temerariam; sed potius contemnit, earumque rationes ne ullo quidem examine dignatur, tamquam controversias ad Fidem, & Ecclesiam inutiles, & minime necessarias &c.] Cap. 22. post init. (pag. 173.) *Eam sententiam nedum Ecclesia, aut Apostolica Sedes damnavit.* Cap. 22. ante finem (pag. 182.) *Donec Ecclesia hanc rite controversiam decernat, si tamen id facere aut utile sit, aut necessarium sanctissimae Religioni.* Et in fine cap. *Interim ergo prudentis est suspendere iudicium, neque tam acriter &c. Id enim est contra Ecclesiae ipsius mentem, cuius in hisce quaestionibus moderationem omnia monumenta antiquitatis testantur.* Similia habet cap. 24. circa med. pag. 197.

Et haec sufficiant. Quin plura adderemus, vim nobis ipsis intulimus: Commentatori, maxime in digressionibus, angustis praefixis limitibus territi. Nunc singula breviter, & exacte discutienda, & propulsanda sunt. Agimus enim cum homine, quidquid alii iudicent, ingenii ad plura quidem edicenda admodum prompti, sed non aeque ad singula comparati.

I. *Non est illa quidem certa, non &c.* = Pro opinione minime certa, minime demonstrativis probata rationibus, minime plusquam verisimili, quam adoptare nunquam tibi animus fuit, *tantam verborum molem* congessisti, tanta anxietate exsudasti! Nimis te bonum prodis, tuorumque verborum, & sudorum, non liberalem, sed prodigum. Sed nec admodum religiosus videris qui pro tam levi humani ingenii machina meliores Fideles irritas, & nonnihil etiam Ecclesiam: (ut suo loco ostendemus) tot autem Scripturas in alienos sensus derivas. Aegre Ecclesia Copernicanos tolerat; At quam te illi tolerabiliores, qui nec tanta praefidentia in Ecclesiae & Scripturarum sacraria ingrediuntur, ut sententiam tueantur, in quam nimis amice deportantur, quamque existimant egregie stabilitam! Nisi forte & hic consueto tuo ingenio indulgeas; Et plusquam verosimilem enim sententiam de intemerata Virginis Conceptione dum te venerari, atque etiam adoptasse profiteris, oblique, & per latus, ut poteras, tuis sophismatibus confodiebas.

II. *Et per Tychonicum Systema &c.* = Adeo ne hisce in rebus hospes es, ut in ipsis principiis hallucineris? Tychonicum Systema quoad controversiam praesentem, Copernicanum non supplet, sed prorsus evertit. Ut autem citius agamus, iuvabit duorum hac in re peritorum verba recitare. Antonius Gaudin ord. Praedic. In Philosophia iuxta inconcussa &c. t. 3. Physicae par. 2. disput. unica, q. 4. ar. 1. *Praecipuae sententiae circa Mundi Systema proponuntur = Systema demum Tychonicum ita se habet, ut terram quidem collocet in Mundi centro prorsus immobilem; Fixas ve-*

ro,

ro, at Primum mobile in circumferentia spatio vigintiquatuor horarum circa illam quotidie revolvi concedat, non secus ac fit in Systemate Ptolemaico. Pressius loquitur Edmundus Purchotius, qui licet Copernicanum systema (non quidem ut nec alii plures, Copernicani ut thesim, sed ut hypothesim : quod nempe recte incederet, nisi ei adversaretur Scriptura) adoptet : haec habet Instit. Philosophicarum t. 3. Physic. par. 2. sect. 1. cap. 4. = Cum Systema Ptolemaicum „ rationi, & experientiae, Copernicanum „ vero auctoritati, ac praejudiciis adver- „ sari videatur, tertium ex utroque con- „ flavit Tycho Brahaeus nobilis Da- „ nus, inclinante saeculo decimosexto, „ scilicet Chrystiano IV. in Dania re- „ gnante, quod ab Auctoris nomine „ *Tychonicum* nuncupatur. Sic autem se „ habet. Terram cum Ptolomaeo im- „ mobilem statuit *Thycho* in centro, aut „ certe non longe a centro Firmamen- „ ti; Solem vero in centro motus Pla- „ netarum cum Copernico reponit, nisi „ quod Lunam circum Terram conver- „ ti decernit. Tria quippe in hoc sy- „ stemate *Mobilia* circa Terram, tan- „ quam circa centrum vertuntur; Lu- „ na quidem, quae ipsi proxima est, „ motu menstruo; Sol, qui est remo- „ tior, & quasi medius, motu annuo; „ Firmamentum denique, seu sphaera „ fixarum, quae remotissima est, mo- „ tu lento, nempe 25000. annorum „ &c.] Nunc vigila nobiscum Laminde, & adtende : an pro re nostra, addere, Copernicanum systema per Tychonicum suppleri posse, non in idem redeat ac dicere = Moveri terram, stare Solem Scripturae non adversatur; suppleri autem id potest dicendo, quod moveatur Sol, Terra vero consistat ?

III. *Nam quod in hanc rem aliqui aiunt, omnem &c.* = Quasi de unius, & alterius Theologi, & quidem parum celebris opinione loquereris ! Axioma illud ex omnium Patrum iudiciis bene expensis conflatum est; maxime vero ex Athanasii, & Augustini. Athanasius, seu quicumque (1), scripserit Testimonia ex sacra Scriptura de naturali communione similis essentiae inter Patrem, & Filium, & Spiritum-Sanctum, ante finem, sub titulo, *Obtrectare Filio est obtrectare Spiritui-Sancto* : Hoc inquam loco Athanasius, non quidem, ut plures fama decepti autumant, integrum monitum illud complectitur, sed tantum partem, quam late probat: videlicet deferendam litteram, cum manifestiori alteri adversatur: vel cum patentem in Fide errorem inducit. Ex qua tamen parte altera quoque emergit oblique; videlicet non deferendam litteram, nisi cum &c. Illius ergo axiomatis integre, & exacte accepti protoparens habetur Augustinus, qui saepius illud proponit, & digerit. Nunc autem mihi non occurrit, nisi lib. 3. de Doctrina Christiana, cap. 10. n. 14. initio, ubi = Huic autem ob- „ servationi, qua cavemus figuratam „ locutionem, idest translatam quasi pro- „ priam sequi, adjungenda etiam illa „ est, ne propriam quasi figuratam ve- „ limus accipere. Demonstrandus est i- „ gitur prius modus inveniendae locu- „ tionis, propria ne, an *figurata sit*. „ Et iste omnino modus est, ut quid- „ quid sermone divino neque ad mo- „ rum honestatem, neque ad fidei ve- „ ritatem proprie referri potest, fi- „ guratum esse cognoscas.] Eximium hocce monitum ita hominum in sacra scientia doctorum animos occupavit, tantoque plausu exceptum est, ut cum in his studiis fere aetatem *consumserim*, in nullum Theologum vel modestum, vel audacissimum adhuc impegerim, qui illud vel contemnat, vel in dubium vocet. Augustinus Calmet ord. S. Benedicti Theologus equidem minime rudis, Scripturarum item interpres longe praestantissimus, sed & libertatis sentiendi vix non ad excessum amator, & cultor, *tom.* 4. Antiquitatum sacrar. & profanar. dissert. de Baptismate mortuor. *de quo* 1. Cor. cap. 15. v. 29. ante finem n. 17. ita pronunciat: Est regula admissa a Commentatoribus omnibus, non eundum esse ad sensum metaphoricum, nisi cum sensus litteralis, & naturalis nobis deficiunt, vel absurdum, contradictionem, vel blasphemiam involvunt. At hic simile nihil &c. Quid dicis Laminde ? Item; Ioseph Averanus simplex laicus Academicus, Etruscarum lectionum t. 1. lect. 16. Academicos adloquens (de Solis Eclypsi in morte Christi) post initium = Sò che le parole „ degli Scrittori non si debbono interpre- „ tare in rigore metafisico; ma sò an- „ cora

(1) Hoc opus olim habebatur ut exploratum. Nunc Criticis severioribus dubium.

„ cora che non si deono trasvolgere dal
„ vero, e proprio significato, e molto
„ meno ciò far si dee delle sagrosante,
„ e venerande parole della Scrittura &c.
„ Or perchè andar sofisticando, o di-
„ lungarsi capricciosamente dal senso let-
„ terale, e dal vero, e naturale, e
„ proprio significato delle parole? Que-
„ ste non puole alcuno stiracchiare, e
„ violentare, nè a suo senno spiegare,
„ e limitare, se o 'l medesimo sagro te-
„ sto non l'accenna, o incontrastabil ra-
„ gione nol persuade.] Quae hunc significatum habent Latinum: Scio Scriptorum verba in rigore metaphysico exponenda non esse; at scio etiam detorquenda non esse a vera, & propria significatione, & multo minus id agi debet de sacrosanctis, & venerandis verbis Scripturae &c. Cur ergo sophistice cavillari, & seiungi cerebri genio a sensu litterali, & a vera, naturali, propriaque significatione verborum? Haec potest nemo cavillari, & cogere, nec ad suum placitum exponere, & limitare, nisi aut idem facer textus id insinuet, aut ineluctabilis ratio suadeat. En Laminde, velut monitum ineluctabile, exploratum, lyppis atque tonsoribus notum id obiicit simplex laicus: quod velut obscurum, dubium, & ab aliquot tantum hominibus traditum refers tu Sacerdos, & quidem pastor animarum! Ferrettius Anconitanus Iudaeus suorum eximius Magister, vix ad Christianam lucem conversus, lib. cuius titulus: *La Verità della fede Christiana*, cap. 2. de Adscensione Messiae ad Caelum, tract. 8. mox ceu apud Iudaeos etiam exploratam veritatem protulit: *Non dovendo noi eccettuare dove la Scrittura non eccettua; se non in caso che dal non eccettuare ne siegua qualche inconvenienza, od empietà*. Quae etiam latinitate donare iuvat: Cum non debeamus nos exceptionem ponere, ubi non ponit Scriptura: nisi exceptione omissa, inconveniens, vel impietas deducatur. Nunc vide quid expisceris Laminde: Tu, qui in universum qua late protenditur Theologorum chorum censoriam virgam exerces, ignoras, vel ceu novum, dubium, periculosum excipis, quod infans in Christo, & vix Ecclesiae Catholicae natus mox tam bene vidit, & tanta pace praedicavit! Dum conaretur scilicet & Christi Sponsae placere: & Synagogae de meridiana luce dubitanti effugia praecludere. Et talis furfuris homines, plurium iudicio, eximii doctores? O tempora! o mores! Tandem quoniam cumulo crescit oratio: Thomas Burnetius vir de omnibus dubitans, nulli religioni addictus, nullique hominum fidens, lib. de Statu mortuorum, & resurgentium, cap. 8. de Resurrectione mortuorum, & resuscitatorum statu, & corporibus, ante med. pag. 156. = At inquies forsan:
„ Caro, & sanguis in hoc dicto Apo-
„ stoli non accipiendi sunt litteraliter,
„ sed mystice, aut allegorice: quate-
„ nus denotant &c. Respondeo, primo
„ hoc gratis dictum est, nec gratis
„ tantum, sed etiam contra RECE-
„ PTAM interpretandi Regulam, qua
„ prohibemur recedere a litera, nisi ad
„ id nos premat necessitas a natura rei
„ & materiae subiectae: hic autem nul-
„ la est huiusmodi necessitas &c.]. Equidem impium dogma intuetur: sed de illo hic nihil ad nos. Subsanderis ne adhuc Laminde salutari pudore? En opportunus salvatoris oraculo locus: *Filii huius saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt*. Lucae 16. 8.

IV. *Quid heic fecissent, qui, &c.* = Tot modis, & ita mox laberis, virorum fortissime, ut piegat, & vix non pudeat tecum luctari! Et iure meritoque doctus Migliaccius Panormitanus Canonicus tibi improperavit: *In hos incurrit scopulos, qui absque Dialecticae gubernaculis navigat*. Nec es Thelogus, nec Dialecticus: historiam autem vel non calles, vel, ut in aliis tuis libellis frequenter suspicati sumus, malitiose corrumpis. Persius Satyra 5. v. 76. & 77. *Hic Dama est non tressis agaso, Vappa, & Lippus & in tenui farragine mendax*. Ut verborum tuorum congeries quidquam concludat, ad huncce syllogismum vel expresse, vel tacite reducas oportet: Ad improbandos Antipodas, Terraeque rotunditatem tot, tamque manifesta erant Scripturarum oracula, quot, & qualia sunt, ad negandum moveri Terram, consistere Caelos; sed nihilominus argumentis haud gravioribus illis, quibus Copernicanum systema propugnari solet, conclusum est dari Antipodas, Terramque esse rotundam: erg. &c. Huiusmodi sermo bonus esset ex forma, pessimus vero ex materia; Unde negarem mox maiorem, negarem minorem: adeoque & illationem. His adde, non ita fuisse apud patres communem sententiam in Antipodas, Terraeque rotunditatem; sicut pro motu Caeli, & Terrae quiete; Eorum item plu-

res ea in controversia Scripturarum nec meminisse. Accipe verba Augustini lib. 2. de Gen. ad Litt. c. 9. v. 22. = Et „ illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos, qui sphaeram „ dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem, quae super nos est „ de caeli figura Scripturam loqui voluisse. Si ergo sphaera non est, ex „ una parte camera est, ex qua parte „ caelum terram contegit: si autem „ sphaera est, undique camera est.] Item lib. 16. de Civit. Dei, c. 9. sermonem habens de Antipodis (quos non populari phantasmate illo quod tales nobis adversa vestigia prementes, velut suspensi haereant, sed gravioribus momentis non credidit) ita loquitur: *Nec attendunt, etiamsi figura conglobata, & rotunda mundus esse credatur; sive aliqua ratione monstretur, non tamen esse consequens &c.* Lib. autem 1. de Gen. ad litt. c. 12. absolute Terrae rotunditatem adstruit: *Cum enim totam terram adhuc aqua tegeret, nihil impediebat, ut aquosa, & globosa moles ex una parte faceret diem lucis praesentia, ex alia noctem lucis absentia.*

V. *Alia Augustinus habet, quae &c.* = Igitur si haec Copernicani adducunt; Si eorum adversarii contemnunt: verum psyttacum agis, & quidem nimis otiosum, dum refricas extra propriam sedem nullis talia novis luminibus aucta: Anti Copernicanorum responsa nec innuens, quae tamen debebas & prorsus exhibere, & expugnare. Quid ergo Anti-Copernicani huic Augustini sermoni reponant, ut candide fatear, ignoro. Illud unum video, hocce nos argumento nihil terrendos, si & alia, quae ibi Augustinus habet, quaeque Lamindus aut soli eo candori indulgens: aut a Copernicanis textum ad verbum sumens, seu voluit, seu non potuit non reticere, hic proferantur. En igitur quae integro sermoni lucem conciliant. = „ Hoc sane noverint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare caelum „ putemus (Firmamentum enim non „ propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorem, & inferiorem aquarum, vocatum intelligere „ licet:) nec si veritas caelum stare „ persuaserit, impediri nos circuitu siderum, ne hoc intelligere possimus] Quid amplius optare possumus? Non de universis Caelis, sed de Firmamento, ut peculiari caelo, quod *siderum*, vel *stelliferum* vocant, loquitur Augustinus, ut patet. Unde adhuc remanet moveri Solem, consistere Terram. Et hic, & alibi (ut de Gen. ad Litt. Imperf. cap 8 & 14.) variis modis Firmamenti vocem excipit: numquam tamen quasi sit caelum a motu abhorrens. De circuitu siderum numquam dubitat, illumque varias inter interpretationum procellas in tuto ponit. Prodat Lamindus locum, ubi Augustinus doceat, absque Scripturae injuria praedicari posse consistere sidera, Solem, Lunam, omnesque Caelos: vel saltem Solem, de quo maxime disputatur: moveri autem Terram. Sed & illud inculcandum est: Aliud esse de dogmatibus disputare: & aliud de ipsis adhaerentibus. Habemus puta ex Scripturis hominem haud sancte operari, nisi divina gratia motum. Item semper eligere, & arbitrio gaudere. Ut haec simul iungi possint: ut gratia arbitrium nequaquam violet: ut arbitrium gratiam patiatur, exacte discutere, non ad Ecclesiasticam doctrinam, proxime, sed ad Scholam spectat. Et frequenter viri aut scholasticis disputationibus parum apti, aut gravioribus implicati concludunt, Sat nobis est credere, & arbitrium numquam violari, & sine gratia nihil aeternae gloriae nos promereri.

VI. *Eam sententiam nondum Ecclesia &c.* = O tu quis es, aut ubi gentium inhabitas: apud Garamantas ne vel Malabaricos, ut Christianorum textoribus, textricibusque notissima ignores?

Equidem Ecclesiam ultimo supremoque iudicio eam controversiam non diremisse: seu Terram stare, Solem moveri non ita ab Ecclesia definitum, ut id inter Orthodoxae Fidei dogmata adcensendum sit, libenter fatemur. Tu vero ita loqueris, ac si Ecclesia, vel Apostolica Sedes nec mussitaverit. Cum tamen cunctis perspectum sit, Copernicanum, quoad rem illam, systema Romae a Fidei Inquisitoribus sub Paulo V. an. 1616. & sub Urbano VIII. an. 1633. improbatum, damnatum. Quo conterriti Copernicani, in varias partes distracti sunt; Cartesius iamiam cuncta sua scripta flamma delebat. Nonnulli ad effugia, & interpretationes abierunt; Plerique systemate ut thesi eiurato, illi ut hypothesi tantum adhaesere; Saniores vero, & prudentissimi Copernicano systemate prorsus reiecto, in Ptolemaici nonnihil aucti, & emendati amicitiam rediere.

re. Interim sat erit Edmundum Purchotium audire Institut. Philosophicarum &c. t. 3. Physicae par. 2. sect. 1. cap. 3. ita disserentem. = Systema Copernicanum „ defendi potest, saltem ut hypothesis „ explicandis naturae phoenomenis ac„ commodatissima. Obiicies primo. Il„ lud systema defendi non potest, quod „ Scripturae sacrae auctoritati videtur „ oppositum. Atqui &c. Huc adde quod „ Galilaeus huius opinionis assertor da„ mnatus sit Romae a Cardinalibus fidei „ inquisitoribus anno 1616. sub Paulo V. „ & anno 1633. sub Urbano VIII. Pon„ tificibus Romanis. Ergo &c. Respon„ deo primo, distingui posse maiorem „ hoc modo. Defendi non potest ut „ *thesis*, concedo; ut *hypothesis*, nego. „ Thesis enim rem ita esse affirmat; hy„ pothesis vero ex re certo modo con„ stituta aliquid deducit, sed an res ita „ sit, non decernit. Quamvis autem „ Cardinales fidei inquisitores vetuerint „ systema Copernicanum defendi ut the„ sim, seu assertionem, ob scripturae „ sacrae testimonia modo allegata: illud „ tamen tanquam hypothesim propu„ gnari concesserunt decreto facto anno „ 1620. nec immerito: non enim per „ hanc concessionem habetur, terram „ moveri localiter, sed si terra locali„ ter moveretur, Quod tamen non est „ verum, optime phaenomena omnia „ &c.] Ita Purchotius, cui plusquam *verosimile* tum in Physica, tum in Astronomia Copernici systema visum est: cuique *animus* fuit illud prudenter *adoptare*. Huiusmodi Inquisitorum (qui consulto Pontifice Romano loquuntur) decretum in dissitas quoque regiones deportatum, & earum partium Copernicanos exagitavi. Unde Thomas Burnetius, de quo supra n. 3. Epist. 2. ad Virum Clar. circa nuper editum de Archaeologiis Philosophic. libellum, longe post med. pag. 392. *Pauci sunt hodie rerum Astronomicarum periti, qui bone hypothesin de Telluris motu non amplectantur vel aperte, vel tacite. Tacite inquam ubi regnat tyrannis Inquisitoria. Hic sensus suos, & cogitata dissimulare, & comprimere coguntur Philosophi. Sed ubicumque fas est &c.* En igitur Laminde haud fugit dissitarum regionum haereticos, quod latet te virum Catholicum, Sacerdotali charactere insignitum, & animarum Pastorem, qui fere ad Sionis, Vaticani scilicet, unde lex, & verbum Domini egrediuntur (1), sacratas portas inhabitas!

VII. *Si tamen id facere, aut utile sit &c.* = Id vero te prudentiores, doctioresque iudicabunt. Et hic sicut alibi, maxime in re intemeratae Conceptionis Virginis, dum ab eo privilegio ultimo iudicio stabiliendo Ecclesiam conaris avertere, ita loqueris, ac si tibi blandiris Vaticani Praesides, quibus praestantissimi tot Theologi famulantur, quot in caelo stellae collucent, ubique a te ceu Christiani orbis oraculo, anxie, maxime, potissimum, ac vix non unice consilium, suffragium postulaturos! Adeo, ut ex scriptis tuis deprehendimus, tibi fidis, adeo tibi defers, adeo tibi bellus videris ubique! Ceterum Ecclesiam in messem alienam suam non immittere falcem, de rebus nempe prorsus naturalibus minime iudicare, te silente, agnoscunt omnes, & praedicant. At si quid manifeste de Philosophicis, Astronomicis, & quibuscunque rebus Scriptura nulli prorsus obnoxia errori testatur, quis nisi Ecclesia, quae eius est custos, tutabitur? Non omnia naturalium facultatum arcana perspecta habet Ecclesia: at certissime novit, nihil Spiritum Sanctum latere, eiusque testimoniis ubique fidendum.

Ut autem cardinibus prorsus concussi, totum etiam aedificium corruat oportet: dogmatibus illis, quae velut prima quaedam principia ad Copernicani systematis solatium a Lamindo firmabantur, convulsis, & expugnatis: cetera, quae per tria capita 22. 23., & 24. in eamdem rem ille decantat, aut mox labentur, aut ruinae ita erunt proxima, ut levi talitro a quocunque everti possint. Et haec digressione forte nimis ampla, & fervidiori stylo doctrinae sanioris amore: Cui frequenter in lib. de Ingeniorum moderatione (sicut & in aliis pluribus) non admodum propitium Ludovicum Anton. Muratorium; ut saepe (nonnullis quamvis paululum moderatis) cum Persio Satyra 2. a v. 61. clamaverim: *O curvae in terris animae, & caelestium inanes - Quid iuvat hos Templis nostros immittere mores? Et bona diis ex hac scelerata ducere pulpa?* Ex quo quidem iudicio minime despondebit animo ille, sed triumphabit, se expertus si malum Theologum, certe egregium

Ooooo 2 ario-

(1) *De Sion egreditur lex, & verbum Dom. de Ierusalem.* Michaeae 4. 2.

ariolum ; eius enim operis lib. 2. c. 6. n. 3. ſeu poſt initium, pag. 253. magna vaticinium hocce fiducia cecinerat: *Erunt, ita me Deus amet, qui & hunc Librm cenſeant ad temeritatem accedere*. Nunc igitur Deus illum amabit; non data vero cenſura, iuxta imprudentem eius imprecationem, non amaviſſet. Sed huic imprecationi, vel iuriiurando quomodo conformatur quod n. ſeq. praedicas = „ Sacramento ſeſe obſtrinxerunt, atque „ voverunt ſe pro huiuſmodi Opinione „ (*de immaculata Conceptione Deiparae*) „ tuenda ſanguinem, & vitam daturos, „ quoties occaſio poſceret &c. Non pro „ opinionibus noſtris, ſed pro divinitus „ revelatis, legibuſque ſanctiſſimis pro„ fundendus eſt ſanguis. Hominum e„ nim Opiniones tam falſum, quam ve„ rum complecti poſſunt &c.] Rides tu quod aliqui Opinioni admodum piae, & longe pluſquam veroſimili ſanguinem fidant: & nos vehementem in riſum non effundemur, quod tu ſuſpicioni nullo modo certae Dei amorem, ſeu gratiam commiſeris? *ita me Deus amet*. At in poſterioribus hiſce cavillatione inculati ſimus. Votum illud, quod hominibus te longe doctioribus placuit, nonniſi in ſuperficie, penetraſti; Quandoquidem non in ipſam prorſus Opinionem, ſed in pietatem, ex qua pro immaculata Conceptione ſudores, ultimo revocatur. Certe autem pium, ac religioſum eſt pro eo certo, vel incerto Virginis privilegio ſudores fundere. Addendum eſt etiam occaſione data: Perperam a te, & impudenter piam doctrinam illam vocari *Sententiam Scotiſticam*; non eſt Scotiſtica ſententia doctrina illa, quam integer propemodum iam Catholicus orbis complectitur. Ex quo inſigni conſenſu fit etiam idem Virginis privilegium nedum vehemente probabilitate, ſed & qualicunque (non quidem dogmatica) certitudine gaudere.

Ut vero calamo nimis adhuc ex zelo prurienti quidquam indulgeam, eiuſdem Theologaſtri nugas aliquot, minuſque ſana monita per alia opuſcula ſparſa breviter, & levi manu diſiiciam. Sacerdotes in publicis Templis eleemoſinas ad Miſſas celebrandas colligentes miniſtri ſunt pietatis & ſuffragiorum. Patrum errores minime probare decet: ſed nec tanta cura expiſcari, retegere, praedicare. Dum Eccleſiaſtica officia Sanctis (Feriis omiſſis) litamus, haudquaquam in Numen delinquimus; tum quod ipſorum quorumcunque officiorum magna pars ad eiuſdem Numinis laudem ſpectet; tum quod eatenus celebrentur Sancti, quia Numini tam bene famulati ſunt, iuxta illud Pſal. 67. 36. *Mirabilis Deus in Sanctis ſuis*. Dum Chriſtum colimus, Deum colimus citra controverſiam; Immo Chriſti humanitas colenda eſt adoratione Latriae; Itidemque, Chriſti Humanitas, una eademque adoratione colenda eſt, qua Divinitas. Quae propoſito, late, & manifeſte oſtenduntur a S. Thoma quinio Eccleſiae Doctore 3. p. q. 25. art. 1. & 2. Dum Chriſtum, & Patrem, Spiritumve colimus; *Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum &c. Ego, & Pater unum ſumus* (1). Iure meritoque, & ſancte Virginem *ſpem noſtram* dicimus: non quod ipſa ſit ſpei obiectum: vel quae rem ſperatam conferre debeat: Sed quia maxime (poſt Filium) opportunum medium eſt ad quod ſperamus obtinendum; eſtque (poſt Filium) cariſſima illi, ad quem ſpectat gratiam & gloriam conferre. Etſi vero tot Virgini deferantur honores: adhuc & noſtrae cucurbitate ſciunt, & profitentur eſſe feminam, creaturam; non *Deam*. Sacram Liturgiam vernaculo ſermone celebrandam eſſe iam diu volebant haeretici plures: repulſi ſunt ab Eccleſia. Tu rem non bonam a malis acceptam veluti tuam, & novam: & quidem non in ſecreto gravi volumine ad Eccleſiae Praeſules, vel doctos ſcripto, ſed in miſeris pagellis muliercularum terendis manibus, refrigis, recantas! Utrum S. Lucia propter conſtantiam Chriſtianae fidei amiſerit oculos: S. Antonius Abbas portentoſum quidquam in igne extinguendo peregerit; has inquam, ſimileſve controverſias cum eruditis Criticis tracta. Quaecunque autem peculiarium pietatum quarumdam fuerint exordia, vel occaſiones: rudes Catholici dum inſigni fiducia Luciam v. gr. pro ſanitate oculorum, Antonium pro incendii evitandis periculis apud Deum interponunt, quod poſtulant obtinere poſſunt, Denique in magna parte eorum, in quibus Ludovicus Antonius vera dixit (etſi fere ſemper popularia & omnibus nota) modeſtiam, & gravitatem rei congruentem de-

(1) Ioan. 14. 9. & Ioan. 10. 30.

desidero. Stomachum autem movet, dum oblique Romanos Pontifices ad emergentes quaquaversus in Ecclesia pietatis excessus resecandos velut e somno excitat, atque solicitat. Nimis ne diebus nostris irrepsit religiosus cultus, fervida devotio, atque pietas? Censeo ego a summis Ecclesiae Praesulibus, si generatim, ut hic debemus, loquamur, non cohibendam, sed fovendam pietatem, quae in pluribus Christiani orbis partibus, maxime ad quaedam Mutinensis Scriptoris latera, vetusti fervoris magnam partem exsuit, & vix non inalsit. Ut plurimum otii saepe ego exoptaverim ad tot scribenda ad pietatem instaurandam opuscula, quot scripsit ille ad cohibendam (1).

C A P U T III.

A R G U M E N T U M.

Quaestione de Caelis, opportuniore loco resumenda, deposita; ad disputandum de invisibili, & incomposita terra, profundaque abysso luce, & specie carente sese adcingit. Interim duo statuens; tenebras nihil aliud esse quam lucis absentiam; informemque materiam etsi omni specie vacuam, minime prorsus nihil dicendam.

Et nimirum haec terra erat invisibilis, & incomposita, & nescio quae profunditas abyssi (*a*), super quam non erat lux; quia nulla species erat illi; Unde iussisti, ut scriberetur, quod tenebrae erant super abyssum; quid aliud, quam lucis absentia? Ubi enim lux esset, si esset, nisi superesset eminendo, & illustrando (*b*)? Ubi ergo lux nondum erat, quid erat adesse tenebras, nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebrae, quia lux super aberat (*c*): sicut sonus ubi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nonne tu Domine docuisti hanc animam, quae tibi confitetur? Nonne tu Domine docuisti me, quod priusquam istam informem materiam formares, atque distingueres, non erat aliquid, non color, non figura (*d*), non corpus, non spiritus? Non tamen omnino nihil; erat quaedam informitas, sine ulla specie.

(*a*) *Profunditas abyssi &c.* = Lib. de Gen. ad Litt. Imperf. quem scripserat circa an. 393. cap. 4. n. 11., & 12. haec habet S. D. = An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur, quae superius caeli, & terrae nomine nuncupata est, ut iste sit sensus: In principio fecit Deus caelum, & terram, hoc autem quod caelum, & terra dictum est, terra erat invisibilis, & incomposita, & tenebrae super abyssum; idest quod caelum, & terra appellatum est, materies erat confusa quaedam, de qua mundus, qui duabus maximis (2) partibus, caelo scilicet, & terra constat, digestis elementis, & accepta forma fabricaretur. Quae confuso materiae, sic potuit insinuari populari intelligentiae, si diceretur terra invisibilis, vel inordinata, vel imparata, & tenebrae super abyssum, idest super profunditatem vastissimam: quae rursus profunditas

(1) Benedictus XIV feliciter regnans Epist. ad Praesid. [illegible] Hisp. an data 31. Iul. an. 1748 cuius initium *Dum praeterito mense Iunio &c.* ante med. *Notum admodum tibi erit nomen Ludovici Antonii Muratorii adhuc viventis, multorumque librorum communi plausu receptorum editoris. Oh quam multa in eis reperiuntur censura digna! Quot huiusce furfuris nos ipsi eos legentes offendimus! Quot nobis ab aemulis & accusatoribus oblata sunt!*

(2) Edit. *maxime.* MS. Vat. *maximis.*

„ ditas ex eo fortasse nominata est, quia „ nullius intelligentia, propter ipsam informitatem penetrari potest. *Et tenebrae erant super abyssum*. Utrum subter abyssus erat, & supra tenebrae, „ quasi iam loca distincta essent? At „ quoniam materiae adhuc confusio exponitur, quod etiam Xaos Graece dicitur, ideo dictum est, *tenebreae erant* „ *super abyssum*, quia lux non erat: „ quae si esset, utique supra esset, quia „ esset eminentior, & ea quae ipsi subiecta erant, illuminaret? Et revera „ qui diligenter considerat quid sint tenebrae, nihil aliud invenit, quam lucis „ absentiam. Ita igitur dictum est, *Tenebrae erant super abyssum*, ac si dictum esset, Non erat lux super abyssum] Vide, si plura desideras, lib. 1. de Gen. ad Litt. perf. c. 1. n. 3. c. 7. n. 13. c. 13. n. 27. & c. 15. n. 30. Hanc autem abyssum exacte pingit Vener. Beda. Ipse vero Augustinus pro *inaextimabili aquarum profunditate* sumit abyssum lib. 22. contra Faust. c. 11. & alibi. Harum rerum mentio fit & quidem maxime ex Augustino a Petro Lambardo lib. 2. Sententiarum, dist. 12. 13., & 14.

(*b*) *Nisi superesset eminendo, & illustrando*. = Ita Benedictini, qui silent: quod, ut censendum est, nullam hic codicum discrepantiam observaverint. Et quidem ita omnes ad unum tum editi, tum MSS. codices. Vet. Am Er. Lov. Som. 3. MSS. S. Cr. Ricar. Fes. Car. &c. *Pherepon*us tamen arbitratur codices emendandos, & quidem momento urgentissimo; en eius verba, = Crediderim „ legendum, *emicando*; nam, *Ignea convexi, & sine pondere Coeli-Emicuit*, „ *summaque locum sibi legit in arce*, „ Ut utar verbis Ovidianis.] Ego vero crediderim te delirare. Secedendum ab omnium codicum fide; ut S. Patris de arcanis divinis agentis verbum aptetur verbo: cuius? Poetae: & quidem profani, & ethnici! Sed & tuarum querelarum memineris; Critic. enim t. 2. par. 3. sect. 1. c. 16. n. 26. contra Ian. Fabri lib. 1. Epist. 52. ita clamasti: *Idem lib. 1. de Arte amatoria* (Ovidii) *versum contra Codicum omnium consensum mutare aggressus est*. Item: Cum agatur hic de tenebris luce propulsandis, longe aptius dicitur, *illustrando*, quod est splendorem adferre: quam *emicando*, quod non exprimit, nisi simpliciter *resplendere*. Insuper, Lucis iam in textu inductae naturae plus addit, *illustrando*, quam, *emicando*. Denique serm. ex lib. de Gen. commentario praeced. recitato, ante finem iisdem verbis utitur Augustinus: *eminentior &c. illuminaret*. Hinc ergo abi *Pherepone*: & vade ad Ovidii *Amatoria*.

(*c*) *Quia lux super aberat*. = Ex pluribus, quae in rem hanc S. D. observat, pauca quaedam excerpamus. Lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 2. n. 4. (1). *Si per creaturam dixit Deus*, Fiat lux; *quomodo est prima creatura lux, si erat iam creatura, per quam Deus diceret*, Fiat lux. *An non est lux prima creatura: quia iam dictum erat*, In principio fecit Deus caelum, & terram; *& poterat per caelestem creaturam vox fieri temporaliter. atque mutabiliter, qua diceretur*, Fiat lux &c. Nihil autem resolvit. Eiusdem libri *cap.* 10 n. 22., seu in fine. = Quapropter „ si spiritalis lux primo die facta est, „ numquidnam occidit, ut ei succederet „ nox? Si autem corporalis, quaenam „ illa lux est, quam post occasum solis „ videre non possumus? quia nec luna „ erat adhuc, nec aliquae stellae. Aut „ si semper in ea parte caeli est, in qua „ sol, ut non sit solis lux, sed quasi „ comes eius, eidem ita coniuncta, ut „ discerni, dignoscique non possit, ad „ eamdem reditur difficultatem solvendae huius quaestionis: quia & ista lux „ eodem modo, quo sol, tamquam comes eius ab occasu in ortum circumiens redit: & est in alia parte mundi, quo tempore pars ista, in qua „ sumus tenebrescit (2) in noctem. Ex quo „ cogit, quod absit, in una parte credere Deum fuisse, quam partem lux „ ista desereret, ut posset ei vespera fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem: „ & ideo cum ab ipsa parte lux discessisset, vespera facta dicitur, etiam „ cum in alia parte lux illa esset, quae „ inde discesserat, mane exortura peracto circuitu.] Cap. 11. = Ut quid „ ergo factus est sol in potestatem diei, „ qui luceret super terram, si lux illa „ diei faciendo sufficerat, quae dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores a terra longinquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris: atque ita oportebat solem fieri, „ per

(1) Quos inchoavit circa an. 401. absolvit sub an. 419.

(2) MSS. consentes. *tenebrascit*.

„ per quem dies inferioribus mundi par„ tibus appareret? Potest & hoc dici, „ auctum esse fulgorem diei sole addito, „ ut per illam lucem minus fulgens „ dies, quam nunc est fuisse credatur. „ Etiam hoc a quoquam dictum scio „ &c.] Cap. 12. n. 24. = Quod ante„ quam fieret, quo circuitu sibi potue„ rint tres dies noctesque succedere, lu„ cis, quae primo facta est, permanente „ natura, si lux corporalis tunc facta in„ telligenda est, & invenire, & explicare „ difficile est. Nisi forte molem terre„ nam, & aquosam antequam esset ab „ alterutro utrumque discretum, quod „ tertio die factum scribitur, tenebras „ Deum appellasse quis dixerit, propter „ crassiorem corpulentiam, quam lux „ penetrare non poterat, vel propter „ obscurissimam umbram tantae molis, „ quam necesse est ut ex altera parte „ habeat corpus, si ex aliqua parte lux „ fuerit &c.] Lib. 11. de Civit. Dei, c. 7. initio. = Videmus quippe istos „ dies notos non habere vesperam, nisi „ de solis occasu, nec mane nisi de so„ lis exortu: illorum autem priores tres „ dies sine sole peracti sunt, qui quarto „ die factus refertur. Et primitus qui„ dem lux verbo Dei facta, atque inter „ ipsam, & tenebras Deus separasse nar„ ratur, & eandem lucem vocasse diem, „ tenebras autem noctem: sed qualis illa „ sit lux, & quo alternante motu, qualem„ que vesperam, & mane fecerit remo„ tum est a sensibus nostris: nec ita ut„ est, intelligi a nobis potest; quod ta„ men sine ulla haesitatione credendum „ est. Aut enim aliqua lux corporea est, „ sive in superioribus mundi partibus „ longe a conspectibus nostris, sive unde „ postmodum sol accensus est; aut lucis „ nomine significata est sancta Civitas in „ sanctis Angelis, & spiritibus beatis (1) „ &c.] Qui plura desiderat, consulat integros, quos decurtatos laudavimus textus; nec non lib de Gen. Imperf. c. 5. n. 21. & in Psal. 93. n. 3. sub finem.

(d) *Non color, non figura &c.* = Quomodo istud? Adeo enim materia absque ulla forma, vel specie non consistit, ut id nec per summam Dei potentiam, quam extraordinariam appellant, fieri posse S. Thomas cum suis insigni argumentorum adparatu contendat. Equidem Thomistis nedum Scotus cum discipulis, sed & Nominales, Suarez, Rubio, aliique Neoterici plures refragantur. Verum materiam in communi naturae systemate non posse (2), tanto magis nunquam in facto absque specie, vel forma subsistere, adeo exploratum est, ut nemo saniorum Philosophorum, vel Theologorum, quod sciamus, hucusque inficiatus sit. Certe Augustinus ipse Philosophorum Theologorumve princeps videtur praelusisse Thomistis Epist. 11. (Alias, 168.) ad Nebridium, n. 3. seu, circa med. ubi ita loquitur. = Nulla „ natura est, Nebridi, & omnino nulla „ substantia, quae non in se habeat haec „ tria, & prae se gerat, primo ut sit, „ deinde ut hoc, vel illud sit, tertio „ ut in eo quod est, maneat quantum „ potest. Primum illud caussam ipsam „ naturae ostentat, ex qua sunt omnia: „ alterum speciem, per quam fabrican„ tur, & quodammodo formantur om„ nia: tertium manentiam quamdam, ut „ ita dicam, in qua sunt omnia. Quod „ si fieri potest, ut aliquid sit, quod „ non hoc, vel illud sit, neque in ge„ nere suo maneat ..... fieri etiam po„ test, ut in illa Trinitate aliqua perso„ na praeter alias aliquid faciat. At si „ cernis necesse esse, ut quidquid sit, „ continuo & hoc, aut illud sit &c] Sed quidquid sit de Scholarum controversiis, quarum hic patrocinium sumere dedecet; Cum certissime nunquam materia absque omni specie consistat; quaerimus cur hic Augustinus &c. Dicendum est S. D. inspicere naturam, non tempus; adeo ut nunquam re vera materia ab omni specie, vel forma divisa exstiterit. Adtende ipsum Augustinum sui ipsius interpretem; Lib. 2. de Anima, & eius Origine, c. 3. n. 5. in fine. = Ex illo enim (*ex Deo creatura*) „ propterea dicitur, quia ipsum auctorem „ habet ut sit: non ita ut ab illo nata „ sit, vel processerit; sed ab illo crea„ ta, condita, facta sit, partim ex nulla „ alia, idest omnino ex nihilo, sicut „ caelum, & terra, vel potius univer„ sae mundanae molis universa, cum „ mundo Concreata materia: partim ve„ ro ex alia iam creata, atque exsisten„ te natura, sicut vir ex limo, mulier „ ex viro, ex parentibus homo &c.] Et pressius, ac fusius lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 15. initio. = Non quia informis „ materia formatis rebus tempore prior „ est, cum sit utrumque simul concrea„ tum

(1) Gal. 4. 26. 1. Thess. 5. 5.

(2) V. Infra c. 6. C.

,, tum, & unde factum eſt, & quod factum eſt. Sicut enim vox materia eſt verborum, verba vero formatam vocem indicant; non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam poſſit poſtea colligere, atque in verba formare: ita creator Deus non priore tempore fecit informem materiam, & eam poſtea per ordinem quarumque naturarum, quaſi ſecunda conſideratione formavit: formatam quippe creavit materiam. Sed quia illud unde fit aliquid, etſi non tempore, tamen quadam origine prius eſt, quam illud, quod inde fit; potuit dividere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diviſit. Si enim quaeratur, utrum vocem de verbis, an de voce verba faciamus, non facile quiſquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce reſpondeat: ita quamvis utrumque ſimul qui loquitur faciat, quid unde faciat naturali adtentione ſatis apparet. Quamobrem cum ſimul utrumque Deus fecerit, & materiam, quam formavit, & res, in quas eam formavit, & utrumque ab Scriptura dici oportuerit, nec ſimul utrumque dici potuerit, prius illud unde aliquid factum eſt, quam illud quod inde factum eſt, dici debuiſſe quis dubitet? &c.] Quod obſervat etiam infra c. 29. & l. 13. c. 33.

Placet autem hic dare quod Conimbricenſis Collegii Ieſuitae obſervant in Phyſic. Ariſtot. lib. 1. c. 9. q. 2. art. 1. dum materiae definitionem a Stagyrita datam exponant. = Materia, quod praeter alios advertit D. Bonav. in 2. d. 3. ar. 1. q. 2. n. 12. ob eius tenuitatem, ac defectum, dupliciter a nobis explicatur: vel inficiatione, dum ei omnem actum, perfectionemque denegamus: vel affirmatione, cum eidem id quod defectum, & potentiam deſignat, attribuimus. Priori modo deſcripta fuit a Platone in Timaeo, & ab Ariſtot. 7. Metaph. c. 1. tex. 8. hiſce verbis: *Materia non eſt quid, nec quantum; nec aliquid eorum quibus ens determinatur*. Quam etiam materiae deſcribendae rationem ſecutus eſt D. Auguſtinus lib. 12. Confeſſ. cap. 3., & 6. Ubi, *materia*, inquit, *non color, non figura, non corpus eſt, non ſpiritus; non tamen omnino nihil*. Poſteriori definita eſt ab Ariſtotele, tum aliis in locis, tum cap. 6. huius libri, tex. 82. hoc pacto. Materia eſt primum cuiuſque ſubiectum, e quo quippiam eo fit pacto, ut non per accidens inſit. Quae definitio &c. ,,

C A P U T IV.

A R G U M E N T U M.

Cum tanta ſit materiae abiectio, & turpitudo, iure meritoque per abyſſum, terramque inviſibilem, & incompoſitam ſignificatam obſervat; Sic enim proviſum eſt infirmis mentibus, quibus ſatis perſpectum eſt, terra, abyſſoque nihil abiectius.

Quid ergo vacaretur, quo etiam ſenſu tardioribus utcunque inſinuaretur, niſi uſitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri poteſt propinquius informitati omnimodae, quam terra, & abyſſus (*a*)? Minus enim ſpecioſa ſunt, pro ſuo gradu infimo (*b*) quan cetera ſuperiora perlucida, & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiae, quam ſine ſpecie feceras, unde ſpecioſum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, ut appellaretur terra inviſibilis, & incompoſita (1).

(*a*) *Quam*

(1) Gen. 1. 2.

(a) *Quam terra, & abyssus?* = Terra quippe inter omnia elementa infimum est: unde & omnibus loco concedit. Abyssus etiam, quae est immensa aquarum profunditas, adeo in abiectam partem sumitur, ut deiectionem phrasibus in vulgaribus etiam hominum adloquiis passim inserviat: *Profondato nell' abisso del suo niente. Castigò l' alterezza facendola ritirare in un abisso di confusione &c.*

(b) *Pro suo gradu infimo.* = Id excipi potest dupliciter: 1. Ratione gradus infimi, quem obtinent. 2. Si non quicunque, sed infimus eorum gradus sumatur. Nam plura terrae, & aquae nomine venire possunt; puta nobilissima mixta, vel composita. Nunc terra, & aqua in prima, ut inquiunt Philosophi, simplicitate sumendae sunt.

De Mundi ortu, & prima confusione utcunque bene disseruerunt & Gentium Philosophi. Ovidius Metamorphoseos lib. 1. a v. 5.

„ Ante mare, & terras, & quod te-
„ git omnia caelum:
„ Unus erat toto naturae vultus in orbe
„ Quem dixere chaos: rudis indige-
„ staque moles
„ Nec quicquam nisi pondus iners,
„ congestaque eodem
„ Non bene iunctarum discordia semi-
„ na rerum.
„ Nullus adhuc mundo praebebat lu-
„ mina titan.
„ Nec nova crescendo reparabat cor-
„ nua phoebe.
„ Nec circumfuso pendebat in aere
„ tellus
„ Ponderibus liberata suis, nec bra-
„ chia longo
„ Margine terrarum porrexerat am-
„ phitrite.
„ Quaque erat & tellus: illic & pon-
„ tus, & aer.
„ Sic erat instabilis tellus, innabilis unda
„ Lucis egens aer, nulli sua forma
„ manebat
„ Obstabatque aliis aliud, quia cor-
„ pore in uno
„ Frigida pugnabant calidis, humentia
„ siccis
„ Mollia cum duris &c.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

Ostendit quam commode iuxta dicta, terrae nomine materia intelligatur; Hanc enim facile deprehendimus intelligibilem formam non esse, quum sit corporearum rerum materia. Nec item sensibilem, quum haud reperire sit quid sentiatur in re invisibili, & incomposita. Haec autem inter utcunque ad materiae naturam adcedimus.

UT cum in ea (a) quaerit cogitatio, quid sensus adtingat, & dicit tibi, Non est intelligibilis forma, sicut vita, sicut iustitia, quia materies est corporum; neque sensibilis, quoniam quod videatur, & quod sentiatur in visibili, & incomposita, non est, Dum sibi haec dicit humana cogitatio, conetur eam, vel nosse ignorando, vel ignorare noscendo (b).

(a) *Ut cum in ea &c.* = Sequimur BB. qui inquiunt. = Ita MSS. & concinnius, quam si legas ut in vulgatis, „ *Et cum in ea &c.*] Ita etiam MSS. tres Fer. At unus Med. & optimus S. Cr. editis suffragantur. Som. vero, Fef. & Car. utraque particula: *incomposita. Cum in ea &c.*

Hic autem commodum est exhibere quae habet S. D. contra Epist. Manichaei, seu Fundamenti, c. 29. = Non „ enim sicut chaos describere, vel quo„ quomodo insinuare etiam Poetae so„ lent, informem quamdam materiam „ sine specie, sine qualitate, sine men„ sura, sine numero, & pondere, sine „ ordine, ac distinctione confusum nescio „ quid, atque omnino expers omni „ qualitate; unde illud quidam, docto„ res Graeci ἄποιον &c.] Et lib. de Na-

Natura boni contra Manichaeos cap. 18. „ Neque enim vel illa materies, quam antiqui *hylen* dixerunt, malum dicenda est. Non eam dico, quam Manichaeus *hylen* appellat dementissima vanitate, nesciens quid loquatur, formatricem corporum: unde recte illi dictum est, quod alterum deum inducat: nemo enim formare, & creare corpora nisi Deus potest: neque enim creantur, nisi cum eis modus, & species, & ordo subsistit, quae bona esse, nec esse posse nisi a Deo, puto quod iam etiam ipsi confitentur. Sed *hylen* dico quamdam penitus informem, & sine qualitate materiam, unde istae, quas sentimus qualitates formantur, ut antiqui dixerunt. Hinc enim & sylva Graece ὕλη dicitur, quod operantibus apta sit, non ut aliquid ipsa faciat, sed unde aliquid fiat. Nec ista ergo *hyle* malum dicenda est, quae non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei privationem cogitari vix potest. Habet enim & ipsa capacitate formarum: nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies utique diceretur. Porro si bonum aliquod est forma, unde qui ea praevalent, formosi appellantur, sicut a specie speciosi, procul dubio bonum aliquod est etiam capacitas formae. Sicut quia bonum est sapientia, nemo dubitat quod bonum sit capacem esse sapientiae. Et quia omne bonum a Deo: neminem oportet dubitare, etiam istam, si qua est, materiem non esse nisi a Deo. „

(b) *Vel ignorare noscendo*. = Docet Philosophorum schola materiam primam non esse ens, nisi per respectum ad formam: non esse bonam, nisi per respectum ad formam: itemque non inspici, nisi per eumdem respectum. Secundum merita propria spectatam esse ens secundum quid, bonam secundum quid, intelligibilem secundum quid. *Ut* brevius dicamus: intelligibile quidquam non est, nisi ex actu: materia prima igitur cum sit pura potentia, non habet unde fiat intelligibilis. Nisi quod a Deo bene materia ordinem ad formam imbibit, ut sola etiam spectata paululum intelligibilis dici possit.

C A P U T VI.

A R G U M E N T U M.

Solito deponit candore, quam longe olim a vera materiae notione exorbitaverit. Nimis acriter cuncta ad examen vocans, egregii doctoris subsidio destitutus: pro informi materia rem non quidem omni forma exutam, sed innumeris foedisque perturbatis ordinibus iunctis cinctam reponebat. Et id non admodum serio: sed quod rem omni exsutam forma extra nihili abyssum positam concipere non valeret. Utique a tenebris illis inde emergens, corporis e forma in formam transitum per informe quiddam, non per omnino nihil contingere velut ex adflante rumore delibavit; Sed adhuc anxietas Iuveni non suspicioni, sed apertae tantummodo scientiae, acerrimaeque demonstrationi adquiescenti. Praedicat inde genuinas quasdam materiae notiones, ut est illa, ad omnes rerum mutabilium formas excipiendas, paratam, ac dispositam esse.

EGo vero, Domine, si totum confitear tibi (*a*) ore meo, & calamo meo, quidquid de ista materia docuisti me (*b*): cuius antea nomen audiens & non intelligens, narrantibus mihi eis qui non intelligerent, eam (*c*) cum speciebus innumeris, & variis cogitabam; & ideo non eam cogitabam; foedas & horribiles formas perturbatis ordinibus volvebat animus, sed formas tamen; & informe appellabam, non quod careret forma, sed quod talem haberet, ut si adpareret, insolitum & in-

& incongruum averſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verum autem illud, quod cogitabam, non privatione omnis formae, ſed comparatione formoſiorum erat informe: & ſuadebat vera ratio, ut omnis formae qualeſcumque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare; & non poteram: Citius enim non eſſe cenſebam, quod omni forma privaretur; quam cogitabam quiddam inter formatum, & nihil, nec formatum, nec nihil, informe prope nihil (*d*). Et ceſſavit mens mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem, atque variantem, & intendi in ipſa corpora, eorumque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt eſſe quod fuerant, & incipiunt eſſe quod non erant; eumdemque tranſitum de forma in formam per informe quiddam (*e*) fieri ſuſpicatus ſum, non per omnino nihil: ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari (*f*). Et ſi totum tibi confiteatur vox & ſtilus meus, quidquid de iſta quaeſtione enodaſti mihi, quis legentium capere dubitat? Nec ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de his quae dictare non ſufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipſa eſt formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et haec quid eſt? Numquid animus? numquid corpus? numquid ſpecies animi, vel corporis? Si dici poſſet: Nihil aliquid, &, eſt non eſt (*g*); hoc eam dicerem: & tamen iam utcumque erat, ut ſpecies caperet iſtas viſibiles, & compoſitas.

(*a*) *Si totum confitetur tibi*. = Hoc loco BB. advertunt. = In MSS. „ omnibus habetur, *ſi totum confitear*. „ Cuius propoſitionis ſenſus ex iſtis com„ pletur verbis, *quis legentium capere* „ *durabit*?] Quid velint non adeo liquet. An relinquendum verbum *tibi*, quod tamen & ipſi retinent? At habetur illud nedum in editis omnibus, ſed & in MSS. Ricar. Feſ. S. Mar. Car. & optimo S. Cr. Maxime quoniam ſub finem cap. dum idem ſermo reſumitur, iterum verbum illud habetur: *Et ſi totum tibi confiteatur vox &c.* Verum eſt, in MS. S. Mar. pro, *totum*, haberi, *toto*; quaſi nempe eſſet adiectivum nexum cum *ore &c.*

Iidem Benedictini ad cap. huius marginem talia verba adponunt ceu illius argumentum: *Quid olim cum Manichaeis ſenſerit de materia informi, quid modo*. Manichaeorum ſomnia hic ab Auguſtino inſpici & nos quoque ſuſpicamur: at exploratum id non videtur: ideo in cap. ſummario ſiluimus. Quanquam enim plura capitis huius iis videantur ſimilia, quae de materia ſcholae Manicheae ſcribit S. D. lib. de Natura boni, c. 18. & antecedentibus: nec non lib. contra Epiſt. Manichaei, ſeu Fundamenti, cap. 25. 26. 27. 28. 29. 30., & alibi; adhuc ſi haec cum illis bene conferantur, non videbuntur adeo concordia. Certe cap. 29. poſt verba cap. praeced. A. laudata, haec habet S. D. = Non ergo „ ſic iſti hanc quam vocant terram te„ nebrarum inſinuare conantur: ſed om„ nino aliter, longeque diverſo, atque „ contrarie latus lateri adiungunt, atque „ colliniant (1): naturas quinque nume„ rant, diſtinguunt, ordinant qualitati„ bus propriis enuntiant; nec eas de„ ſertas, ac infecundas eſſe permittunt, „ ſed ſuis inhabitatoribus complent: eiſ„ que ipſis formas congruas, & ſuis ha„ bitationibus accommodatas adtribuunt, „ & quod antecellit omnibus vitam. „ Haec tanta bona, enumerare, & ab „ auctore omnium bonorum Deo aliena „ eſſe dicere, hoc eſt nec in his rebus „ agnoſcere tantum ordinis bonum, nec „ in ſe tantum erroris malum.] Vel „ talia, inquam, utrum cum his, quae praeſ. capite habentur, conveniant, obſerva.

(*b*) *Docuiſti me*. = Auguſtinianae vitae, & Auguſtinianarum rerum Scriptores quidam rem velut exploratam tra-

(1) Am. *colliniunt*. Er. & Lov. *collineunt*. At MSS. habent, *colliniant*: ſeu, quod idem eſt, *con-liniant* forte pro, *collineant*.

tradunt, de abstrusa, & latente materiae primae natura caelitus Augustinum edoctum: idque ex hoc cap. haberi credunt. Nunc occurrit tantum P. Nicolaus a S. Ioan. Bapt. in Philosophia Augustin. t. 3. q. 3. c. 1. de Materia. Huic nos iudicio non quidem vehementer repugnamus, sed nec adsentimur; Si enim S. D. de communi Manichaeorum errore loquatur: dicitur divino magisterio illum exsuisse, quia bonis Ecclesiae filiis solet Deus aliquid suae lucis indulgere. Si autem de peculiari errore dicat: suae phrasi insistit; solet enim religiosus homo omne lucrum etiam naturae viribus factum in divinum subsidium revocare. Neutra vero hypothesis veram, propriam, & peculiarem revolationem infert.

(c) *Qui non intelligerent, eam &c.* = Hi forte a Benedictinis putati sunt Manichaei. Verum & homunciones intelligi possunt, qui vulgi more materiae arcana caespitationibus corrupta, & inquinata praedicarent. Ceterum materiam Geneseos informem appellatam, non quod omni esset forma vacua, sed quod turpibus, & male digestis stiparetur, & nonnulli doctissimi etiam ex Ecclesiasticis forte senserunt; quod, sicut & alia quaedam ut bene deprehendas: adtende eruditos Patres Conimbricenses, qui in Physicam Aristot. lib. 1. cap. 9. q. 6. art. 3. haec habent = Non „ est autem hoc loco praetereundum, „ quosdam fuisse, qui in tuenda sententia „ de conservatione materiae absque for„ ma longius progressi affirmarint, non „ solum posse divina virtute fieri, sed „ effectum iam aliquando, ut materia „ absque omni forma consisteret. Non„ nulli enim, quos Argentinas in 2. „ dist. 12. quaest. unica, art. 2. refert, „ opinati sunt, in ipsa nascentis mundi „ origine fuisse a Deo procreatam ma„ teriam absque ulla forma, idque si„ gnificari cap. 1. Genes. illis verbis: „ *Terra autem erat inanis, & vacua*: „ ubi, ut Augustinus cap. 4. lib. imperf. „ de Gen. ad literam ait, per terram, „ quae omnibus elementis subsidet, ma„ teria; per inanitatem, eius informi„ tas designatur, quod etiam inculcat „ 12. Confess. cap. 7. Atque huic sen„ tentiae suffragari etiam videntur D. „ Ambrosius lib. 3. Hexam. cap. 8. D. „ Basilius homil. 2. Hexam. D. Chry„ sostomus homil. 2. in Genesim, Eu„ cherius in 1. capit. Gen. & rursum „ D. Augustinus 12. Conf. c. 6., & 8. „ qui materiae informitatem inductione „ formarum priorem fuisse affirmant. „ Marsilius etiam in 3. q. 13. ar. 1. & „ Gabriel in 3. d. 21. quaest. unic. a. c. „ 3. credunt, in morte Christi, abscedente anima, mansisse divinum illud „ corpus sine ulla forma. Verum hae „ sententiae non placent. Nulla enim „ ratio persuadet, fuisse aliquando ma„ teriam sine forma, tametsi divinitus esse „ potuerit. Nam quod ad locum illum „ Geneseos attinet (praeter quam quod „ inanis terrae nomine, nonnisi ipsum „ terrae elementum, quod inane, idest „ sine ornatu, & pulcritudine iacebat, „ proprie significatur; materia vero per „ tropum dumtaxat) etsi D. Augusti„ nus per informitatem, omnis formae „ vacuitatem intellexerit; eam tamen „ nonnisi origine formas antegressam fuis„ se credidit, ut ipsemet 1. super Ge„ nes. ad lit. cap. 15. & l. 5. c. 8. ex„ plicat. Reliqui vero patres citati, „ per materiae informitatem non om„ nium formarum, sed decoris, & di„ stinctionis privationem significarunt. „ Neque etiam in morte Christi fuit „ materia sine forma, quia abeunti a„ nimae forma cadaveris successit. Qua „ de re in lib. de generatione plura.

Verum Augustinus a materia Geneseos nonnihil capite hocce digreditur, deque illa disputat iuxta genium Scholarum; Talem vero informem dici quod omnibus, non quod pulcris sit formis vacua, certum est.

(d) *Qiddam inter formatum, & nihil, nec formatum, nec nihil, informe prope nihil.* = Lectionem hanc retinendam censuimus in obsequium BB. qui haec Lectorem commonent = Sequimur „ MSS. Benignianum, Theodericensem „ &c. Non pauci tamen cum Lov. & „ Arn. habent *quiddam inter formam, „ & nihil &c.* At Bad. Am. & Er. cum „ duobus MSS. sic ferunt, *quom cogi„ tabam quiddam informe, & nihil for„ matum, nec nihil informe, prope ni„ hil.*] Posterior haec lectio, quam fere habet & Vet. utpote confusa, & barbara iure contemnitur. Maxime quoniam non quid sentiendum sit (quod nunc proditur) sed quid olim de materia Augustinus senserit potius docere videtur. Lectio autem Lov. quae est & Som. MS. Ricar. S. Mar. Fes. Car. & optimi S. Cr. (Licet Fes. & Car. pro, *nec formatum*, habeant, *deformatum*) primae, a qua nonnisi phrasi discrepat, aut nihil, aut parum concedit.

Dicit ergo, eatenus se informem materiam velut rem non omnibus, sed pul-

pulcris tantummodo vacuam formis concepisse, quia inter formatum, vel formam, & nihil ut quidquam interponi queat non videbat; quod enim nullo modo exsistit, nihil videtur. Hinc re vera quidam etiam ex his, qui lyceum coluere, materiam primam (licet audacter, & immerito) ad Aristotelica somnia amandarunt.

(e) *Per informe quiddam &c.* = Ut ad formam artificialem per lignum eadem forma vacuum fit transitus. Sicut enim lignum formas artificiales, ita materia prima substantiales intuetur. Quod & S. Thomas observat Opusc. 41. paragr. 1. Hic vero locum habet Aristotelica definitio 1. Physic. c. ult. text. 81. *Materia est primum subiectum uniuscuiusque, ex quo aliquid fit, cum insit, non secundum accidens.* Dicitur etiam post initium cap. 5. lib. de Principiis Dialecticae, qui tom. 1. sub Augustini nomine circumfertur: *Informis materia est mutabilitas mutabilium rerum, capax omnium formarum.* Quae tamen verba, Benedictinis testibus, absunt a MSS. Huc etiam spectat sermo quorumdam ad materiae necessitatem revincendam. Iacob. Casim. Guerinois ord. Praedic. Clypei Philosophiae Thom. t. 3. Physic. 1. p. q. 2. *de Materia prima*, post init. = Existere „ autem materiam perspicuum est; nam in „ primis &c. Deinde, ex omnium Philo- „ sophorum consensu, hoc inter creatio- „ nem, & generationem discrimen est, „ quod creatio ex nihilo fiat, generatio „ vero ex praesupposito subiecto; cum „ ergo homines, leones, boves &c. ge- „ nerari quotidiana doceat experientia, „ in omnibus illis generationibus debet „ praesuppositum inveniri subiectum; & „ cum in subiectis inquirendis, in infini- „ tum progredi non liceat, devenien- „ dum est ad unum primum subiectum, „ quod alio nomine materiam primam „ nominamus. „

(f) *Sed nosse cupiebam, non suspicari.* = Quod iuxta sermonis propositum dupliciter exponi potest 1. Ineluctabili argumento firmare. 2. Clare, facile concipere, intueri cupiebam. Posterior autem expositio verosimilior est, si non ita nuda, sed priori adiuvata sumatur. Unde dixerat ante: *Et suadebat vera ratio, ut &c. & non poteram.*

Ex quibus inferri posse videtur; Non dicere hic Augustinum de errore, quem Manichaeus cum Manichaeis adoptaverit; neque enim Manichaeus synagogae suae dogmata ita, ut philosophicum huncce de materia errorem, improprie amplexabatur, proprie vero, & serio improbabat. Infertur etiam, & quidem apertius, Augustinum circa informem materiam nunquam errasse; neque enim, si proprie loquamur, imaginatione, sed iudicio error committitur. Sic non errant Catholici, quamvis Deum velut corpus concipiant, quia interim iudicio statuunt, esse illum expertem corporis. Immo: nullum ex hoc Augustini ingenio deducus; Resonat enim constanter in Philosophorum scholis: *Materia est relatum quoddam impraescindibile, & trascendentale ad formam.* Sola ergo, scilicet ut pura potentia spectata, vel nullo modo, vel saltem exacte concipi, inspici nequit. Et Philosophi omnes, saltem qui materiam purum potentiam arbitrantur (quod proposito nostro sat est) eam se non posse bene concipere; & intueri ultronee fatentur. Quae profecto ex ipsa rerum natura deducuntur: & ex Platone in Timaeo frequenter. Ex Aristotele lib. 1. Physic. c. 7. tex. 69. lib. 2. c. 2. tex. 26. & 1. de Gener. c. 3. tex. 11. Plotino lib. 4. c. 6. Enneadis 2. Porphyr. lib. de Occasionibus c. 11. Alcin. lib. de Doctr. Platonis c. 8. Maxime vero ex Averr. lib. 4. Physic. comm. 17. S. Thom. 1. p. q. 87. art. 1. Aegid. Quodlib. 2. q. 13. Quidquid sit de Themist. l. 1. Physic. ad text. 61. & Scoto q. 1. Prologi Sentet, & in 2. dist. 12. q. 1.

(g) *Nihil aliquid, &, est non est.* = Sic Benedictini, a quibus aegre divellimur. Commonent. autem. = Sic MSS. „ paucis exceptis. At Lov. cum antiquio- „ ribus editionibus, *nihil aliquid est, „ & non est*] Ita etiam MS. Ricar. porro MS. Car. Lov. suffragatur. Utriusque autem lectionis unus idemque sensus est. Scilicet, fere dicendum, materiam non esse ex rebus, quibus convenit, est. Sed esse, nihil.

Et tamen iam &c. = Si, *aliquid*, sumatur ut passio entis, revera materia prima non est, *aliquid*. Item si, *est*, pro vera exsistentia intelligatur, materia non *est*. At quoniam &, *aliquid*, &, *est* late sumi possunt, qua ratione nihilo tantummodo denegantur: ideo velut propositionem corrigens, subsumit, *& tamen iam &c.* Materiam enim a forma etiam praecisam esse aliquid, & exsistere lato benigniori sermone concedi potest. Quidquid cavillosi quidam homines dicant, qui si velint, sublatis ambagibus, propriis inhaerere principiis, materiam somnium prorsus, & nihil esse concedant oportet. Et tamen iidem ipsi (quod adole-

leſcens his rebus propoſito incumbens, non ſemel ſtomachi motu meditatus ſum) qui dum non adtendunt, & nolunt, materiam ſomnium, & nihil evincunt, eamdem mille oneribus gravant, innumeris dotibus veſtiunt, & ſedulo meditantur ceu inſigne fere totius Phyſicae obiectum.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Ut ut vero materia exſiſtat, eam in divinam liberalitatem, actionemve reducendam docet. Sed & caelum, terramque eumdem Deum maxime unum, & ſimplicem ex nihilo feciſſe certum, & exploratum babendum addit, probatque. Caelum vero maximam rem abitratur Deo proximam: materiam minimam ad nibili confinia conſiſtentem.

ET unde utcunque erat, niſi eſſet abs te, a quo ſunt omnia in quantumcunque ſunt? Sed tanto a te longius, quanto diſſimilius (*a*); Neque enim locis. Itaque tu Domine, qui non es alias aliud (*b*), & alias aliter, ſed idipſum, & idipſum, & idipſum; Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens (1); in Principio, quod eſt de te, in Sapientia tua, quae nata eſt de (*c*) ſubſtantia tua, feciſti aliquid, & de nihilo. Feciſti enim caelum & terram, non de te; nam eſſet aequale Unigenito tuo, ac per hoc & tibi; & nullo modo iuſtum eſſet, ut aequale tibi eſſet, quod in te non eſſet (*d*). Et aliud praeter te non erat, unde faceres ea, Deus una Trinitas, & trina Unitas; Et ideo de nihilo feciſti caelum, & terram, magnum quiddam, & parvum quiddam (*e*); quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona, magnum caelum & parvam terram; Tu eras, & aliud nihil, unde feciſti caelum & terram, duo quaedam; unum prope te, alterum (*f*) prope nihil; Unum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

(*a*) *Quanto diſſimilius.* = Cum ſit Deus immenſus, nec materia, nec aliud quidquam loco ab eo diſtare poteſt. Diſtat vero materia, & quidem maxime diſſimilitudine; Ille quippe puriſſimus actus: haec pura potentia. Ex actu vero omnis ſplendor, ex potentia ignominia.

(*b*) *Qui non es alias aliud.* = Haec eſt lectio BB. qui inquiunt. = Editi, „ *alibi aliud.*] Nobiſcum ſunt tamen nedum MS. Ricar. Feſ. Car. S. Mar. & optimus S. Car. ſed & Som. Licet Vet. editis ſuffragetur. Senſus autem integrae propoſitionis eſt: Qui nec in ſubſtantia, ut materia, mutaris: nec quoad accidentia: ut creatura quaelibet, etiam Angelica.

(*c*) *Quae nata eſt de &c.* = Nata eſt Sapientia de Patris ſubſtantia, qua vera, propriaque generatione nata; eſt quippe generatio origo a parientis natura: iuxta tritam generationis definitionem: *Origo viventis a principio vivente coniuncto, in ſimilitudinem naturae eiuſdem ſpeciei.* De qua definitione Ariſtot. 7. Metaphyſic. c 8 & 8. Ethic. c. 12. & 1. de Gener. Animal. c. 1. & 2. & S. Thom. 4. contra Gent. c. 11. De vera autem, propriaque generatione Sapientiae vide Scholaſticos in tract. de Trinit. qui Patres, & ipſam S. Scripturam advocant: & S. Thom. 4. contra Gen. c. 2. inſuper & ipſum Auguſtinum lib. 5. de Trinit. cap. 6., & 7.

(*d*) *Quod in te non eſſet.* = Monſtruo-

(1) Iſaiae 6. 3. & Apocalypſ. 4. 8.

struosum est, quidquam Deo aequale credere; plusquam vero monstruosum, & aequale, & extra eum, hoc est naturae eius non iunctum. Unde de Verbo Patri aequali dicitur Ioan. 1. *Verbum erat apud Deum*. Et v. 18. *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris*.

Una Trinitas. = Hoc addit, ut ostendat, qua ratione Filius sit aequalis Patri, ut nempe sint cum Spiritu Sancto non tres dii, sed una Trinitas. Et etiam quia creatio, sicut quaelibet actio, quam Schola *ad extra* vocat, non ab aliqua Divinarum personarum, sed a tota est Trinitate.

(e) *Magnum quiddam, & parvum quiddam*. = Omnium altissimum caelum, idest Empyreum, adeo terrae magnitudinem excedit, eique eminet, ut Mathematicorum plurium iudicio si quis die quolibet per centum milliaria sursum ferretur, vix post octo annorum millia concavam illius superficiem adtingeret. Alii eiusdem eruditionis homines sic adumbrant Empyrei celsitudinem: Gravissima pila ex illius summitate proiecta vix post annos quingentos a terra hac videretur. Denique illud tritum est, globum nostrum ex terra, & aqua compactum Empyreo collatum puncto esse simillimum. Videat rerum harum curiosus Origenem lib. 2. Periarch c. 3. Ambrosium lib. 6. Exam. c. 8. Anselmum lib. 4. de Similitudinibus, c. 44. Serm. 2. de Assumt. Bernardin. Cassaneum 3. p. Catalogi gloriae mundi. Henaum lib. 4 Exercit. 15. sect. 2. ut de iunioribus taceamus passim notissimis.

Verum, hic Augustinus, ut statim dicemus, potius metaphora de magno caelo loquitur, eique obiicit, non vulgarem terram, sed materiam primam, terrae nomine forte significatam.

(f) *Unum prope te, alterum &c.* = Manifestum est, magni caeli nomine Angelum insinuare: vide infra, c. 9. A. Inquit S. Thomas 1. contra Gentes, c. 43. *In rebus invenitur aliquid, quod est potentia tantum, ut materia prima, & aliquid, quod est actus tantum, ut Deus; & aliquid, quod est actus, & potentia, ut ceterae res*. His praedictis: Angelus ex mediis rebus est, ita tamen, ut omnibus illis emineat; quoad accidentia tantum siquidem est in potentia: qua ratione Deo proximus dicitur. Materia autem nihilo est proxima, quia est pura potentia, non quidem, ut Schola loquitur, *obiectiva*, talis enim est prorsus nihil, sed, *subiectiva*. Unde cunctis rebus, saltem quas appellamus substantias, etsi minimis, concedere debet. Quod exploratum habent Ricardus Quodlib. 2. q. 5. & in 2. Sentent dist. 12. q. 2. Durandus dist. 12. q. 1. Argentinas in 1. dist. 44. q. 1. ar. 2. Aegidius Quodlib. 3. q. 5. Abulensis ad cap. 22. Math. q. 222. & alii omnes, qui suis ipsorum principiis inhaerent. Immo sunt qui & accidentibus (quae perperam nonnulli iuniores e medio tollere conantur) materiam primam posthabeant. Certe sequentia Augustini verba, *quo inferius nihil esset*, admodum urgent. Ut autem ad primum redeamus: est Angelus Deo proximus non, ut cum Schola loquamur, positive, sed negative. Inter finitum enim, quantumvis maximum, & infinitum nulla datur proportio. Unde sequitur, *quo superior tu esses*, quod ad negativam proportionem spectat.

CA-

C A P U T VIII.

A R G U M E N T U M.

Ediſſerit amplius informem terram, abyſſumque tenebris obſitam, utramque in decore, & luce initio longe diverſam ab iis, quae nunc inſpiciuntur. Quanquam autem ea ſit materiae adiectio, & infirmitas, ut pene nihilo comparetur: adhuc ex eadem, ex nihilo facta caelum corporeum, inter aquas conſiſtens, Firmamentum *appellatum, ſecunda die compactum. Ex materia tandem quaelibet educta, quae ſenſibus vel adtinguntur, vel poſſunt adtingi.*

SEd illud Caelum caeli tibi, Domine; terra autem quam dediſti filiis hominum cernendam, atque tangendam, non erat talis, qualem nunc cernimus, & tangimus. Inviſibilis enim erat & incompoſita: & abyſſus erat, ſuper quam non erat lux; aut tenebrae (*a*) erant ſuper abyſſum (1): id eſt, magis quam in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum iam viſibilium etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuae lucem, utcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo fundo animantibus; illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat; iam tamen erat, quod formari poterat. Tu enim Domine feciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nulla re (*b*) pene nullam rem, unde faceres magna, quae miramur filii hominum. Valde enim mirabile hoc caelum corporeum, quod firmamentum inter aquam & aquam (*c*), ſecundo die poſt conditionem *lucis* dixiſti, Fiat (2); & ſic factum eſt. Quod firmamentum vocaſti caelum, ſed caelum terrae huius & maris, quae feciſti tertio die, dando ſpeciem viſibilem informi materiae, quam feciſti ante omnem diem. Iam enim feceras & caelum ante omnem diem; ſed Caelum caeli huius: quia in principio feceras caelum & terram. Terra autem ipſa quam feceras, informis materies erat, quia inviſibilis erat & incompoſita, & tenebrae ſuper abyſſum (*d*). De qua terra inviſibili, & incompoſita, de qua informitate, de quo pene nihilo faceres haec omnia, quibus iſte mutabilis mundus conſtat, & non coſtat, in quo ipſa mutabilitas adparet, in qua ſentiri, & dinumerari poſſunt tempora: quia rerum mutationibus fiunt tempora, dum variantur, & vertuntur ſpecies, quarum materies praedicta eſt terra inviſibilis.

(*a*) *Aut tenebrae &c.* = Sequimur Benedictinos, qui = Ita in melioribus „ MSS. & Bad. Porro in aliis editis, *ſed* „ *tenebrae erant &c.*] Ita & Som. & merito. Videtur ſiquidem claritatis cauſſa duplici cauſſa eadem ſententia recitata.

In ſequentibus autem inquiens: *Tu &c. de materia informi*, ex Divino oraculo loquitur Sap. 11. v. 18. *Quae* (manus Dei) *creavit orbem terrarum ex materia inviſa*. Sed Auguſtinus ſequutus hic eſt codices Graecos, apud quos pro, *inviſa*, habetur *informi*. Cum hoc autem cap. conferri poſſent quae habet S. D. lib. de Fide, & Symbolo, cap. 2 n. 2. ex quibus nonnulla tantum hic damus. = Etſi aliquid fecit ex aliquo, „ ſicut hominem de limo, non utique „ fecit ex eo quod ipſe non fecerat: „ quia terram, unde limus eſt, ex nihi- „ lo

(1) Gen. 1. 2. (2) Gen. 1. 15.

„ lo fecerat, Etſi ipſum caelum, & terram, ideſt mundum, & omnia, quae in eo ſunt, ex aliqua materia fecerat, ſicut ſcriptum eſt. *Qui feciſti mundum ex materia inviſa, vel etiam informi*, ſicut nonnulla exemplaria tenent: nullo modo credendum eſt illam ipſam materiam, de qua factus eſt mundus, quamvis informem, quamvis inviſam, quocumque modo eſſet, per ſeipſam eſſe potuiſſe, tamquam coaeternam, & coaevam Deo: ſed quemlibet modum ſuum, quem habebat, ut quoquomodo eſſet, & diſtinctarum rerum formas poſſet accipere, non habebat niſi ab omnipotente Deo, cuius beneficio eſt res, non ſolum quaecumque formata, ſed etiam quaecumque formabilis &c. „

Fuerunt enim qui materiam a Deo nihil pendentem, eique coaeternam blaſphemarent, ipſo S. D. teſte lib. de Haereſibus 59. *Seleutiani ſunt, vel Hermiani ab auctoribus Seleuco, vel Hermia, qui elementorum materiam, de qua factus eſt mundus, non a Deo factam dicunt, ſed Deo coaeternam &c.* Ei autem Sap. oraculo ſimile eſt illud Hebr. 11. 3. *Fide intelligimus aptata eſſe ſaecula verbo Dei, ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*.

(*b*) *De nulla re*. = [Hoc eſt per creationem actionem omnium nobiliſſimam, Numini tantummodo competentem. Creatio enim ex nullo fit, ut Schola loquitur, praeſuppoſito ſubiecto. Idem docet S. D. alibi frequenter, ut lib. 1. de Gen. contra Manichaeos, cap. 6., & 7. Immo, aliter fieri non potuit, ni proceſſum in infinitum concedamus. Quod obſervavit & Ariſtoteles, qui lib. 1. Phyſic. c. 9. tex. 82. *Incorruptibilem, & ingenitam neceſſe eſt ipſam eſſe, ſi enim fiat, ſubiici aliquid oportet primum, ex quo inexiſtente fiat; hoc autem eſt ipſius natura: quare erit antequam fiat*. Ariſtoteli quoad hoc adhaerent S. Thomas ibi in lectione, & 1. p. q. 46. ar. 1. ad 3. & reliqui omnes Philoſophi, quos utcumque noverimus.

(*c*) *Quod firmamentum inter aquam, & aquam*. = Caelum ſidereum, vel ſtellatum, iuxta communiorem Eruditorum ſententiam ordine octavum. De quo S. D. lib. 2. de Gen. ad litt. c. 10. lib. 4. c. 2. & praefat. in Pſalm. 47.

De aquis ſuper Firmamentum conſiſtentibus non unum eſt Eruditorum iudicium. Nonnullis (1) aquae illae caelum cryſtallinum; aliis media aeris (2) regio, in qua nubes condenſantur, ſunt. Quae poſterior opinio ex Iobi oraculo c. 26. v. 8. deſumi; placere vero & Plinio lib. 31. c. 1. videtur. Auguſtinus plures aquis illis expoſitiones aptat: at nullam adoptat; ſaepe ſuperiorum aquarum nomine bonos inferiorum malos angelos excipit. Vide lib. 11. de Civit. Dei, cap. ultimo: & lib. 13. huius operis, c. 1. Nicolaus tamen, excalceatus Auguſtini filius t. 5. Philoſophiae Auguſt. 3. p. c. 6. de operibus ſex dierum, affert, a. ita de Patris ſui iudicio diſſerit. = Denique „ ablegatis dictis, & aliis pluribus de hac re opinionibus, ſuam explicans ſententiam (*Auguſtinus*) docet lib. 2. de Gen. ad lit. c. 1. tam ſupra, quam infra caelos veras eſſe aquas, dicens: Deo cuncta poſſibilia ſunt, neque enim ſi vellet ſub aqua oleum aliquando manere, non fieret. Itaque ſecundum omnipotentiam Dei oportet nos credere aquas etiam tam graves, quas novimus, atque ſentimus caeleſti corpori, in quo ſunt ſydera, ſuperfuſas.] Perperam vero, & etiam mala fide: eſt quippe Auguſtini ſermo mirum in modum corruptus. Et ſat erit illum ad verbum exſcribere. = Utrum (3) autem „ nunc illud caelum ſit, quod excedit aeris omnia ſpatia, eiuſque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria, ſtellaeque conſtituuntur quarto die; an ipſe aer vocetur firmamentum, quaeri merito poteſt. Multi enim aſſerunt iſtarum aquarum naturam ſuper ſydereum caelum eſſe non poſſe, quod ſic habeant ordinatum pondus ſuum, ut vel ſuper terram fluitent, vel in aere terris proximo vaporaliter ferantur. Neque quiſquam iſtos debet ita refellere, ut dicat, ſecundum omnipotentiam Dei, cui cuncta poſſibilia ſunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graves, quam novimus, atque ſentimus, caeleſti corpori, in quo ſunt ſidera ſuperfuſas. Nunc enim quemadmodum Deus inſtituerit naturas rerum, ſecundum Scripturas eius nos convenit quaerere; non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiae ſuae velit operari. Neque enim ſi vellet Deus ſub aqua oleum aliquando manere, non fieret; non ex eo tamen

 „ olei

(1) S. Bonavent. in 2. diſt. 14. art. 2. & alii.

(2) Ipſe Aug. 2. de Gen. ad lit. c. 4. circa med. S. Th. 1. p. q. 68. art. 2. in corp. & art. 3. ad 1. & alii.

(3) L. p. l. 3. c. 1. n. 2. & 4.

„ olei natura nobis eſſet incognita, quod „ ita facta ſit, ut appetendo ſuum lo„ cum, etiamſi ſubterfuſa fuerit, per„ rumpat aquas, eiſque ſe ſuperpoſitam „ collocet. Nunc ergo quaerimus, u„ trum conditor rerum, qui (1) omnia „ in menſura, & numero, & pondere „ diſpoſuit, non unum locum proprium „ ponderi aquarum circa terram tribue„ rit, ſed & ſuper caelum, quod ultra „ limitem aeris circumfuſum, atque ſo„ lidatum eſt. Quod qui negant eſſe „ credendum, de ponderibus elemento„ rum argumetantur, negantes &c.] Et integro ſic iudicantium argumento propoſito: nihil ipſe in oppoſitum adfert, & quaeſtionem ſic pendentem omittit.

(d) *Et tenebrae ſuper abyſſum*. = Fere in omnibus editis, *& tenebrae erant ſuper &c.* Sed abeſt, *erant* a MSS. Benedictinis teſtibus, & etiam ab editione Som. & MS. Ricar. Ex ſequentibus autem verbis: *De qua terra &c. faceres haec omnia*, colligi Eruditi plures arbitrantur, Auguſtini iudicio ex eadem ipſa terreſtri materia terrenum atque caeleſtem orbem eductos. Quod iudicium tribuitur & Triſmegiſto, Empedocli, Heraclito, Thaleti Mileſio, Xenophani, Anaximeni, Xenocrati, Anaximandro, Platoni, Avicennae; Item Ambroſio, Hieronymo, Baſilio, Chryſoſtomo, Gregorio Nyſſ., Bedae, Straboni, Hyppolito, Severiano, Alcuino, Rabano, Magiſtro Sentent. in 2. diſt. 14. c. 1. Bonaventurae in 2. diſt. 12. q. 1. Scoto diſt. 14. q. 1., Ochamo, Aegidio. Molinae &c At Auguſtini verba nullo conatu, nullaque violentia, ſed expedite, & facile ex ſpeciei ad ordinis unitatem deduci poſſunt; ut id velit tantummodo, unumquodque compoſitum ex prima ſua materia eductum: caelum quidem ex materia caeleſti, terram ex terrena. Quod placet Ariſtoteli lib 2. Metaphyſic. c 7. tex. 10. & lib. 1. de Ortu, & Interitu, c. 6. tex. 43 S. Thomae 1. p. q. 66 ar. 2. Ricar. in 2. diſt. 12. q 8. Alenſi 2. p. q 44. memb. 2. Capreolo, Caietano, Henrico, Hiſpalenſi, & omnibus Thomiſticae ſcholae doctoribus, & pluribus ex Ignatii Filiis.

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Per caelum caeli creaturam ſpiritualem deſignari ſuſpicatus, in idem arcanum ſervatum in primis Geneſis verbis, temporum, dierumque ſilentium revocat, quod nempe Angelus utcumque aeternitatis dotibus perfruatur. Addens earumdem nec terram inviſibilem, & incompoſitam prorſus expertem.

IDeoque Spiritus doctor Famuli tui (a), cum te commemorat feciſſe in principio caelum, & terram, tacet de temporibus, ſilet de diebus. Nimirum enim Caelum caeli, quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectualis: quanquam nequaquam tibi Trinitati coaeterna: particeps tamen aeternitatis tuae, valde mutabilitatem ſuam prae (b) dulcedine feliciſſimae contemplationis tuae cohibet, & ſine ullo lapſu, ex quo facta eſt inhaerendo tibi, excedit omnem volubilem viciſſitudinem temporum. Iſta vero informitas, terra inviſibilis (c) & incompoſita, nec ipſa in diebus numerata eſt. Ubi enim nulla ſpecies, nullus ordo, nec venit quidquam, nec praeterit: & ubi hoc non fit, non ſunt utique dies, nec viciſſitudo ſpatiorum temporalium.

(a) *Spiritus doctor Famuli tui*. = Spiritus Sanctus, qui Moſem Dei famulum Geneſim ſcribentem dirigebat, inſpirabat. = *Particeps tamen aeternitatis tuae*. = Et id quidem non una ratione. Quamvis enim Angelus initium habuerit: ad-

(1) Sap. 11. 21.

adhuc non habiturus eſt finem, & quidem non gratia, vel dono gratuito: ſed ex propriae naturae conditione; licet ſemper (quod in ſimpliciorum tantum gratiam addimus) Dei liberalitate ſpecta. Item: Angelus minimam (reliquis creaturis collatus) mutabilitatem patitur. Et tandem: in beatitudine eſt, quam metitur aeternitas, non quidem, ut Schola loquitur ſubſtantialis, ſed, participata. En igitur myſterium prodit Auguſtinus, oſtenditque ſe hucuſque vel nullo modo, vel non tantum de Empyreo, ſed in Empyrei, in ſummi caeli ſymbolo de Angelo ſe fuiſſe loquutum.

(b) *Mutabilitatem ſuam prae &c.* = Diffluit genus noſter, diffluit intellectus; itemque diffluit, labitur, vagatur voluntas; Deus ergo ſummum bonum, primum verum, & ultimus finis, ab Angelo egregio inſpectus, cohibet illius genium, intellectum & voluntatem.

Et ſine ullo lapſu &c. = Id tum ſi phyſice loquaris, tum ſi moraliter. Neque enim ullam, quae ſubſtantiam adfecerit, mutationem Angelus paſſus eſt: nec aliquando a Divini iuris apicibus exorbitavit; In primo enim inſtanti ſanctus citra meritum fuit; ut malus eſſe non poſſet: in ſecundo arbitrio, & merito ſanctitati adhaeſit: inde ſanctitatem edeptus eſt mutationis expertem. Eſt quippe ea omnis angeli tum boni, tum mali indoles, ut ab eo, quod ſemel arbitrio elegit, nunquam divellatur. Forte in tamen quiddam iis verbis Auguſtinus ſignificare voluit, quod phyſicum, & moralem ſenſum involvere dicas; nec per momentum ſcilicet Angelum a beata viſione diſtractum.

(c) *Informitas, terra inviſibilis &c.* = Lectionem hanc, quam Benedictini reddidere, tenere placuit, quod informitatem exhibeat, non abſtractam, ſed terrae adhaerentem; ſcilicet ſermo eſt non prorſus de ipſa informitate, ſed de terra informi. Praeferunt autem eamdem genuinam lectionem MS. Ricar. S. Mar. Licet Vet. Am. Car. Feſ. & etiam optimus S. Cr. reiectae ſuffragentur. = *Ubi enim nulla ſpecies.* = Corpus v. gr. piſcis tranſit in corpus hominis; circulus in triangulum &c. = *Nullus ordo.* = Contingit mutatio ordinis, vel ex ordine v. gr. quum ex lapidibus paries, ex diverſarum rerum mixtione, vel diſpoſitione novus color exſurgit. Ubi ergo nullus ordo, nulla ſpecies, quid adcedere debet, quid praeterire?

Auguſtini ergo opinione ipſo ſtatim ſui operis initio Angelos Deus creavit; quod praeced. capite dixerat (1) *Iam enim feceras & caelum ante omnem diem &c.* repetitque infra c. 15. n. 13. Verum audiendus eſt Auguſtinus Calmet Ord. S. Benedicti theologus eruditiſſimus, qui t. 3. Antiquitatum Sacr. & Prof. differt. de Angelis bonis, & malis, art. 1. de Bonis, edit. Luc. an. 1731. pag. 296. haec habet, quae Latine dare placet. = S. Auguſtinus haud conſtanti iu„ dicio quo tempore creati fuerint An„ geli ſcribit. Aliquoties docet (1) primo „ Mundi die creatos. Alibi a luce non „ dividere (2) eos videtur. Alio loco ante „ res creatas illos ſubſiſtentes (3) ponit. „ Et tandem nonnunquam rem dubiam (4) „ re inquit, & indeciſam. Potior iunio„ rum Theologorum pars, qui Angelos „ cum Mundo creatos cenſent, ut id „ ſtatuant, hocce Eccleſiaſtici (5) textu „ utuntur: *Qui vivit in aeternum, crea„ vit omnia ſimul*; ſimul videlicet, & „ eodem tempore. „

 CA-

(1) L. 22. contra Fauſt. c. 10., & l. 2. de Gen. ad litt. c. 8.
(2) L. 11. de Civit. c. 19. &c.
(3) L. 11. Conf. c. 15.
(4) L. imperf. de Gen. ad litt. c. 3. & de Civit.
(5) Eccleſ. 18. 1.

C A P U T X.

A R G U M E N T U M.

A disputatione nonnihil excurrens: ad temporalia se defluxisse plorat, quanquam & ex his in supernum amorem exarserit. Eousque vero malis tumultibus se distractum olim addit, ut vix invitantem Dei vocem adtenderit. Nunc autem tandem aliquando, nihil sibi, prorsus Deo fidens, ad ipsum gestiens, ac triumphans revertitur.

O Veritas lumen cordis mei, non tenebrae meae loquantur mihi. Defluxi ad ista (*a*), & obscuratus sum; sed hinc etiam, hinc adamavi te. Erravi & recordatus sum tui. Audivi vocem tuam post me, ut redirem, & vix audivi, propter tumultus impacatorum (*b*). Et nunc ecce redeo, aestuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam, & hinc vivam. Non ego vita mea sim; male vixi ex me, mors mihi fui; & in te revivisco. Tu me adloquere, tu mihi sermoncinare. Credidi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

(*a*) *Defluxi ad ista.* = Ad temporalia, de quibus in calce praeced. capitis dixerat. Imitatur autem phrasim Sap 1. 16. & Isaiae 24. 4. = *Et obscuratus sum.* = Quin caelestia, & divina conspicerem. *Sed hinc etiam &c.* = Ex visibilium enim exsistentia atque splendore Creator deprehenditur, & amatur. = *Et vix audivi.* = Et nec facile, nec mox te sequutus sum.

(*b*) *Propter tumultus impacatorum.* = Benedictinis adsentimur, qui haec in imo margine observant. = Lov. & Arn *pro-* „ *pter tumultus peccatorum*. Sed melius „ Bad. Am. & Er. *impacatorum*. Nam „ ita MSS. nullo fere excepto; atque „ hoc nomine designati videntur Mani- „ chaei Scripturarum sacrarum inimici.] Ita etiam MSS. septem. At Vet. unus S. Cr. & unus Med. praeferunt, *populorum*. MS, optimus S. Cr. non tam iudicio, ut credimus, quam oscitantia, *in-peccatorum*. Som. & MS. Med. Lov. & Arn. suffragantur. Eodem autem vocabulo utitur Virgilius 3. Georg. v. 408. *Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.*

Hunc bibam, & hinc vivam. = Et hic Benedict.nos sequimur: qui admonent. = In prius editis sic habetur, „ *hunc bibam, & tunc vivam: nam non* „ *ego vita mea. Si male vixi, ex me* „ *mors mihi fui, & in te revivisco.*] Nobiscum sunt etiam quinque MSS. At sex saltem quoad priora verba, & Vet. editis favent. Ceterum ex MSS. quos pro nobis laudavimus, saltem 2. idest Med. & S. Cr. pro, *hinc*, habent, *hunc*.

Arcana valde. = Ut non mirum sit, Iuvenem egregii quidem ingenii: sed Manichaeorum vafritie carnalibus addictum, ab eorum mysteriis, latentibusque divitiis exorbitasse.

CA-

CAPUT XI.

ARGUMENTUM.

Ad disputationem, a qua diverterat, rediens, nimis manifesta ineluctabili argumentatione detecta segregat; idest, Deum aeternum esse, & immortalem: Nihil, excepto peccato, designari posse, quod exsistat, & illi totum non debeat; Eidem Deo, vel eius imperii ordini peccatum nihil efficere; Angelum, cuius egregiam divinam sortem religiose suspicit, ea, quae Dei est, aeternitate non frui. Rediens tandem ad solita, Angelum, informemque materiam denuo a temporis vicissitudine eximit.

I. IAm dixisti mihi Domine voce forti in (*a*) aurem interiorem, quia tu aeternus es, solus habens immortalitatem (1); quoniam ex nulla specie motuve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua; quia non est immortalis voluntas, quae alia, & alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis. Item dixisti mihi Domine voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas, atque substantias, quae non sunt quod tu es, & tamen sunt, tu fecisti; & hoc solum a te non est quod non est, motusque voluntatis a te, qui es, ad id, quod minus est (*b*); quia talis motus delictum atque peccatum est. Et, quod nullius peccatum aut tibi nocet, aut perturbat ordinem imperii tui, vel in primo, vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

II. Item dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coaeterna est, cuius voluptas tu solus es (*c*) teque perseverantissima castitate hauriens, mutabilitatem suam nunquam & nusquam exserit, & te sibi semper praesente, ad quem toto affectu se tenet, non habens futurum quod exspectet, nec in praeteritum traiiciens quod meminerit, nulla via variatur, nec in tempore ulla distenditur. O beata, si qua ista est, inhaerendo beatitudini tuae, beata sempiterno inhabitatore te atque illustratore suo! Nec invenio quid libentius appellandum existimem Caelum caeli Domino, quam domum tuam contemplantem delectationem tuam, sine ullo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime unam stabilimento pacis sanctorum spirituum, civium civitatis tuae in caelestibus, super ista caelestia.

III. Unde intelligat anima, cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sitit tibi; si iam factae sunt ei lacrymae suae panis, dum dicitur ei per singulos dies, ubi est Deus tuus (2)? si iam petit a te unam, & hanc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vitae suae (3). (Et quae vita eius, nisi tu? Et qui dies tui, nisi aeternitas tua, sicut anni tui, qui non deficiunt, quia idem ipse es? (4)) Hinc ergo intelligat anima, quae potest, quam lon-

(1) Tim 6 16.
(2) Psal. 41 4.
(3) Psal. 22. 7. & 26. 4.
(4) Psal. 101. 28.

longe super omnia tempora sis aeternus, quando tua domus, quae peregrinata non est (*d*), quamvis non sit tibi coaeterna, tamen indesinenter, & indeficienter tibi cohaerendo, nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

IV. Ecce nescio quid informe in istis mutationibus rerum extremarum atque infimarum. Et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis suis phantasmatibus vagatur, & volvitur: quis nisi talis dicet mihi, quod diminuta, atque consumta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciem res mutabatur, & vertebatur, possit exhibere vices temporum? Omnino enim non potest; quia sine varietate motionum (*e*) non sunt tempora: & nulla varietas ubi nulla species.

(*a*) *Voce forti in &c.* = Antiquae editiones omnes, quas, ut semper in hac re Benedictini imitantur, haec verba praesenti capiti, seu summarii loco praefigunt: *Quid a Deo didicerit*. Verum non cogimur hic peculiare Dei magisterium credere. Haec omnia suo Augustinus ingenio detexit; at revocat in Divinam vocem, vel quia de eisdem dogmatibus nos tutos facit Catholica fides: vel quod eisdem naturali quidem studio detectis, sed & omnino ad aeternam salutem credendis adeo vehementer adhaeserit, ut huius modi ratione aliquid Divinae lucis suspicatus sit. Ut enim superbus v. g. *Pherepónus*, etiam quae non debet propriis viribus tribuit: sic religiosus modestus homo omnia ambit in Divinum subsidium revocare. *Vox ergo fortis* est robusta ratio, non peculiari, sed communi nobis Dei beneficio concessa; *Auris interior* mens, qua rationem illam, seu argumentationem ordinamus, & adtendimus.

(*b*) *A te, qui es, ad id quod minus est &c.* = Quod & in hoc, & in aliis suis operibus frequenter observat. Lib. 2. de Libero Arbitr. c. 19. n. 53. = Voluntas ergo adhaerens communi, atque incommutabili bono, impetrat prima, & magna hominis bona, cum ipsa sit medium quoddam bonum. Voluntas autem aversa ab incommutabili, & communi bono, conversa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius peccat. Ad proprium convertitur cum &c.] Lib. 12. de Civit. Dei, cap. 8. circa med. *Deficitur enim non ad mala, sed male, idest non ad malas naturas, sed ideo male, quia contra ordinem naturarum ab eo, quod summe est, ad id, quod minus est*. Quae Ieremiae oraculo c. 2. v. 13. conformia sunt: *Duo mala fecit populus meus: Me dereliquerunt fontem aquae vivae, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.*

(*c*) *Cuius voluptas tu solus es.* = Ita, Benedictinis testibus, in MSS. Germanensi, Fossatensi, & aliis sex: nec non in visis a nobis, MS. S. Mar. Fes. Car. & optimo S. Cr. At ipsi Benedictini cum Vet. Am. Lov. & aliis editis, quibus suffragatur MS. Ricar. *cuius voluntas*. Non quidem male; & utraque lectio in idem vadit; nisi quod selecta iis quae sequuntur, *teque perseverantissima castitate &c.* magis congruit: & Angelicae constantiae intimiorem, doctioremque radicem detegit: quod nempe eius voluptatis solus Deus sit. Nos autem inconstantes sumus, quod nunc in re hac, nunc in illa voluptatem captemus.

Cuius peregrinatio &c. = Benedictinis adstipulamur, qui lectionem hanc ita tuentur. = Lov. & Arn. *Unde in-* „ *telligat anima quantum peregrinatione* „ *longinqua facta est*. Praetulimus le- „ ctionem Bad. Am. & Er. quae ex plu- „ ribus MSS. comprobatur, & huc ap- „ prime convenit; nam isthaec verba „ *Unde intelligat*, ad illa referuntur, „ *quam longe super omnia tempora sis* „ *aeternus*.] Videlicet, sensus priorum verborum usque ad haec, *quam longe &c.* fere suspenditur; Si autem legendum esset, *quantum peregrinatione*, mox caderet, & ibi emarcesceret. Cum Lov. & Arn. est Som. Nobiscum autem sunt MS. S. Mar. Ricar. Fes. Car. & optimus S. Cr.

Praecedentia verba, *in caelestibus super ista caelestia*, quae sapiunt Paulinam phrasim Ephes. 1. 3., & 20. & 3. 10. &c. significant aut summum caelorum, nempe Empyreum super caelos istos naturali ratione deprehensos eminens,

... triumphantem nostrae hanc velut praesidentem.

( ) *Quae peregrinata non est.* = Metaphoram hanc ut intelligas, accipe verba S. D. in Psal. 119. ad v. 5. n. 6. & 7. = Iam ergo iste coepit proficere, „ & coepit videre malos; & multa ma„ la, quae ante non noverat, & clamat „ ad Dominum: *Heu me*, quod incolatus „ meus longinquus, inquit, factus est. „ Multum a te recessi peregrinatio mea „ facta est longinqua. Nondum veni in „ patriam illam, ubi cum nullo malo „ victurus sum: nondum veni ad illam „ societatem Angelorum, ubi scandala „ non timebo. Quare autem nondum „ sum ibi? Quia *incolatus meus longin*„ *quus factus est*. Incolatus peregrina„ tio est. Incola dicitur qui habitat in „ terra aliena, non in civitate sua . . . „ Et ubi longinquus? Aliquando cum „ peregrinatur homo, inter meliores vi„ vit, quam in patria sua forte viveret: „ sed non sic est quando de illa Ierusa„ lem caelesti peregrinamur . . Non sic „ est patria illa Ierusalem, ubi omnes „ boni: quicumque inde peregrinatur, „ inter malos est: nec recedere a malis „ potest nisi cum redierit ad societatem „ Angelorum &c. Sed quod ait iste, „ *Longinqua facta est peregrinatio mea*: „ maxime eorum vox est, idest, ipsius „ Ecclesiae, quae laborat in hac ter„ ra. Illius vox est; quae clamat a „ finibus terrae in alio Psalmo dicens „ „ *A finibus terrae ad te clamavi*. (1)] Vide tamen eumdem S. D. & in Psal. 118. ad v. 19 Serm. 8. n. 1. Non vero admodum reluctabimur, si quis peregrinationem hic pro infirmitate morali, & culpa positam arbitrabitur; sequentem enim v. *multum incola fuit anima mea*, qui apud ipsum est, *multum peregrinata est anima mea*: sic exponit n. 8. = *Ne peregrinationem corporalem intelligeres, animam dixit peregrinari. Corpus peregrinatur locis, anima peregrinatur affectibus. Si amaveris terram, peregrinaris a Deo: si amaveris Deum, adscendis ad Deum.* Angelus autem nunquam vel paululum deliquit: & licet delinquere possit, infirmitatis tamen, qualem communiter dicimus prorsus expers est. Certe superiora verba; *cuius peregrinatio longinqua facta est*, de quibus comment. praeced. secundo loco actum est, hocce posteriori sensu accipienda esse amplius suspicamur.

(e) *Sine varietate motionum &c.* = Et Aristoteles enim tempus definit lib. 4. Physic. c. 10. *Mensura motus secundum prius, & posterius.* = Angelus autem supra, *domus Dei* merito dictus est: Paulus quippe etiam hominibus 1. Cor. 3. v. 16.: & 17. *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? . . . Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Ut etiam c. 6 v. 19. & 2. epist. c. 6. v. 16. ex Levit. 26. 12.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM.

Sermonem colligens, statuit, duo licet Deo non coaeterna, temporis tamen experstia, Angelum utpote nimis bene formatum; & materiam, quod omnis formae bono destituta sit. Edisserit inde ut prima Genesis verba rem sensim prodant & nulla praeditam specie, & nihili abysso minime absorptam.

Quibus consideratis, quantum donas Deus meus, quantum me ad pulsandum excitas, quantumque pulsanti aperis: duo reperio, quae fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrum coaeternum sit. Unum quod ita formatum est, sine ullo defectu contemplationis, sine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabile, tamen non mutatum, tua aeternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, ut ex qua forma, in quam formam vel motionis vel stationis mutaretur, quo tem-

(1) Psal. 60, 3.

tempori subderetur, non haberet. Sed hoc ut informe esset (*a*) non reliquisti, quoniam fecisti ante omnem diem, in principio caelum & terram, haec duo quae dicebam. Terra autem invisibilis erat, & incomposita, & tenebrae super abyssum (1). Quibus verbis insinuatur formitas, ut gradatim excipiantur, qui omnimodam speciei privationem, nec tamen ad nihil perventionem, cogitare non possunt, unde fieret alterum caelum, & terra visibilis atque composita, & aqua speciosa, & quidquid deinceps in constitutione huius mundi non sine diebus (*b*) factum commemoratur, quia talia sunt, ut in eis agantur vicissitudines temporum, propter ordinatas commutationes motionum, atque formarum.

(*a*) *Sed hoc ut informe esset, non reliquisti.* = Qui inter informem, & formatam materiam nihil temporis intercessit; fuit enim, ut alibi ex ipso S. D. visum est, illa hac prior natura, non tempore. = *Qui &c. cogitare non possunt.* = Quod de ratione intelligendum est; Nam, ut alibi diximus, materiam primam omni prorsus forma denudatam vix, & ne vix quidem acutissima ingenia phantasia cogitare, meditari exacte possunt.

(*b*) *Non sine diebus &c.* = Ita hic, & in sequentibus loquitur, ut in creatione mundi veros naturalesque dies elapsos esse, minime se inficiari innuat. Immo vero lib. 1. de Gen. contra Manich. c. 23. & alibi manifeste eos dies agnoscit. Nihilominus aquilinus Doctor ad plurimas propemodum inextricabiles difficultates, quae in enumeratione naturalium dierum emergunt, propulsandas, eludendas, sententiam ingeniosissimam ad Paganorum Religionis nostrae simpliciora irridentium retundendam audaciam aptissimam excogitavit, & lib. 11. de Civit. Dei, c. 7. fusius vero lib. 4. de Gen. ad Litt. a c. 22. digessit, elaboravit, & non una ratione communivit. Ea sententia, quam levioris ingenii homines mille caespitationibus, & somniis corrupere, plura quidem in sui subsidium, & maiestatem advocat; at vero cuncta ad unam revocat, dies videlicet in Genesi enumeratos, Angelorum diversos intuitus significare: qui quidem utpote admodum luminosi, recte pro diebus ponuntur, vel in diebus significantur. Hi dies in vespere, & mane dividuntur: quod Angelorum intuitus alius sit vespertinus, alius matutinus; Ille est qui extra res ipsas naturales minime excurrens, non omnes tenebras exsuit, & vespere instar emoritur; Hic vero qui inspectas res ad Dei laudem referens, quasi mane in ampliorem lucem gestit. At iuvat hic ex pluribus, quae S. D. in rem hanc habet, aliqua saltem Lectorum oculis sistere. Lib. 11. de Civit. cap. 7. a med. „ Si tamen (2), & vesperam diei huius, „ & mane aliquatenus congruenter intel„ ligere valeamus. Quoniam scientia „ creaturae in comparatione scientiae „ Creatoris quodammodo vesperascit: i„ temque lucescit, & mane fit, cum & „ ipsa refertur ad laudem dilectionem„ que Creatoris; nec in noctem vergitur, „ ubi non Creator creaturae dilectione „ relinquitur. Denique Scriptura cum „ illos dies dinumeraret ex ordine, nus„ quam interposuit vocabulum noctis; „ Non enim ait alicubi, Facta est nox: „ sed, *Facta est vespera*, &, *Factum* „ *est mane dies unus*. Ita dies secundus, „ & ceteri. Cognitio quippe creaturae „ seipsa decoloratior est, ut ita dicam, „ quam cum in Dei Sapientia cognosci„ tur, velut in arte, qua facta est. „ Ideo vespera congruentius, quam *nox* „ dici potest; quae tamen, ut dixi, cum „ ad laudandum, & amandum refertur „ Creatorem, recurrit in mane. Et hoc „ cum facit in cognitione suiipsius, dies „ unus est: cum in cognitione firma„ menti, quod inter aquas inferiores, & „ superiores caelum appellatum est, dies „ secundus: cum in cognitione terrae, „ ac maris, omniumque gignentium, „ quae radicibus continuata sunt terrae, „ dies tertius: cum in cognitione lumi„ narium maioris, & minoris, omnium„ que siderum, dies quartus; cum in „ cognitione omnium ex aquis animalium „ natatilium, atque volatilium, dies quin„ tus: cum in cognitione omnium anima„ lium terrenorum, atque ipsius homi„ nis, dies sextus.] Nec ista contemnas, quasi

(1) Gen. 1. 2.
(2) Sic MSS. At editi, *Fit tamen & vespera diei huius, & mane aliquatenus: quoniam scientia creaturae &c.*

[illegible] detorqueant; praemonuit enim gravissime idem S. D. lib. 4. de Gen. ad Litt. c. 28. n. 45. = Nec
„ quisquam arbitretur illud, quod dixi
„ de luce spiritali, & de condito die spi-
„ ritali, & angelica creatura, & de con-
„ templatione, quam habet in Verbo
„ Dei, & de cognitione, qua in seipsa
„ creatura cognoscitur, eiusque relatio-
„ ne ad laudem incommutabilis veritatis,
„ ubi prima ratio videbatur rei facien-
„ dae, quae cognita est facta, non iam
„ proprie, sed quasi figurate, atque al-
„ legorice convenire ad intelligendum
„ diem, & vesperam, & mane; sed ali-
„ ter quidem quam in hac consuetudine
„ quotidianae lucis huius, & corporalis,
„ non tamen tanquam hic proprie, ibi
„ figurate. Ubi enim melior, & certior
„ lux, ibi verior etiam dies: cur ergo
„ non & verior vespera, & verius ma-
„ ne? Nam si in istis diebus habet quam-
„ dam declinationem suam lux in occa-
„ sum, quam vespere nomine nuncupa-
„ mus, & ad ortum iterum reditum,
„ quod mane dicimus; cur & illic ve-
„ speram non dicamus, cum a contem-
„ platione Creatoris creatura despicitur,
„ & mane cum a cognitione creaturae
„ in laudem Creatoris adsurgitur? Ne-
„ que enim & Christus sic dicitur lux,
„ quomodo dicitur lapis; sed illud pro-
„ prie, hoc utique figurate. „

Hanc vero sententiam Augustinus minime pro aris, ac focis propugnat; nec etiam certam habet; sed quo doctior, eo modestior, & ubique prudentissimus, eam subtimide tetegit, velut probabilem praedicat, nullius importune suffragium postulat, & quemlibet proprio arbitrio relinquit; paratus etiam nova adfulgente luce, id revocare iudicii, meliori substituto. Lib. 11. de Gen. ad Litt cap. 6., & 7. = Qui dies cuiusmodi sint, aut
„ perdifficile nobis, aut etiam impossibi-
„ le est cogitare, quanto magis dicere
„ &c. Aut enim aliqua lux corporea est,
„ sive in superioribus mundi partibus
„ longe a conspectibus nostris, sive unde
„ sol postmodum accensus est: aut lucis
„ nomine significata est sancta Civitas in
„ sanctis Angelis, & spiritibus beatis, de
„ qua dicit Apostolus &c.] Lib. 4. de Gen. ad Litt. c. 28. post med. = Quis-
„ quis ergo non eam, quam pro nostro
„ modulo vel indagare, vel putare po-
„ tuimus, sed aliam requirit in illorum
[illegible] sententiam, quae
„ non in prophetia figurate, sed in hac
„ creaturarum conditione proprie, me-
„ liusque possit intelligi: quaerat, & di-
„ vinitus adiutus inveniat. Fieri enim
„ potest ut etiam ego aliam his divinae
„ Scripturae verbis congruentiorem for-
„ tassis inveniam. Neque enim ita hanc
„ confirmo, ut aliam, quae praeponen-
„ da sit, inveniri non posse contendam.

Quanquam tamen systema ingeniosissimum iis dotibus fulgeat: quanquam tanta sagacitate, & modestia praedicatum: adhuc quorumdam aut levis, aut audacis ingenii hominum passum est censuras, qui Augustini quidem ingenium, solertiamque & in hoc admirati, Angelicorum dierum hypothesim fastidio excepere, eamque iam citra temeritatis, ac etiam erroris periculum, & notam eligi, doceri, praedicari non posse blaterarunt. Non vacat hic pro ea re, haud brevi sermone digerenda dissertationem scribere. At vero erit in tuto Augustinus, si ostendero circa iudicium illud plures viros longe doctissimos ei vel utcumque praeivisse, vel sequutis inde temporibus adstipulatos: alios vero non reluctatos fuisse. Quod cum egerit iam P. Laurentius Berti Erem. August. t. 2. de Theolog. Discip. lib. 11. cap. 2. Prop. 1. ne viro pio, & erudito iustum honorem invideam, eius hic prorsus verba recitabo. = Deinde inconsulte opponitur cen-
„ soriae severitatis notatio alicui doctri-
„ nae, quam alii vel sequuntur, vel
„ plurimum commendant, vel nulla ani-
„ madversione castigandam esse conce-
„ dant. Talem esse Augustini super Ge-
„ nesim expositionem nemo unus igno-
„ rat. Eamdem iam tradiderat lib. 6.
„ Stromatum S. Clemens Alexandrinus,
„ & ab ea non abhorruisse Athanasium
„ observat lib. 1. de opere sex dierum
„ cap. 5. Petavius. It in eamdem ma-
„ nibus pedibusque Isidorus lib. 1. de
„ Summo Bono, cap. 8. Cassiodorus ge-
„ neris nobilitate, literisque clarissimus
„ in 1. Divin. Institut. cap. 22. Iunilius
„ Africanus in aureo super Genesim li-
„ bello. Contendit Fridericus Gavardi
„ q. 1. in Hexam. ar. 10. neque ab illa
„ recedere Ambrosium lib. 1. in Hexam.
„ cap. 3. & Magnum Gregorium lib. 32.
„ Moral. cap. 10. Neque alii Patres,
„ qui sex dies distinctos numeraverunt
„ illico censendi Augustino adversari,
„ nisi hanc dierum distinctionem repetant

(n) Gal. 4. 26. 1. Thess. 5. 5.

„ ex temporum intercarpedine, quod faciunt revera plures: sed Augustinus de Genesi aggressus est peculiarem disquisitionem, quam Xistus Senensis lib. 4. Biblioth. S. tam sublimem, & eruditam esse iudicat, ut neque ante, neque post Augustini tempora talis unquam prodierit. Sunt autem in aliqua definienda quaestione ii Patres praeponendi, qui ut eam assequerentur, vim suam, nervosque omnes adhibuerunt. Quid vero de hac sententia Magistri, ac Duces Scholasticorum? Albertus Magnus 1. p. q. 12. art. 6. *Videtur*, inquit, *Augustino consentiendum*. S. Thomas in 2. Sent. distinct. 12. q. 1. art. 2. expositionem Augustini appellat *subtiliorem*; ait *magis ab irrisione infidelium Scripturas defendere*: addit haec plane verba: *Opinio Augustini plus mihi placet*. Atque in Summa p. 1. q. 58. art. 6. admittit in Angelis cognitionem vespertinam, & matutinam, per quam S. P. sex dies Geneseos exposuit, illo, ut seq. art. egregie de hac re disputando. Quanquam q. 74. art. 2. *ut neutri sententiae praeiudicetur*, utriusque rationibus respondendum existimavit. In quo & se Augustinianum probavit, & ceteris Theologis praeclarum reverentiae exhibuit erga omnes Patres exemplum. Eumdem imitatus est Aegidius Romanus in Hexamer. 1. p. cap. 26. Et Caietanus cap. 1. in Gen. Ex recentioribus in partes Augustini accesserunt permulti, Franciscus Macedo, Cardinalis Norisius, Ludovicus de Angelis, Hyacinthus Tonti, Emmanuel de la Cerda, Carolus, Moreau, & alii apud Macedo 2. tom. Collat. col. 6. diff. 2. Disputavit in Academia Patavina non semel pro Augustina sententia notissimus P. Serry. Mitto Dionysium Cartusianum, Procopium, Philonem Iudaeum, aliosque complures. Nam satis liquet ex dictis sententiam Augustini clarissimos habere patronos, propugnatores acerrimos, atque ex omni classe Sanctorum Patrum, Sacrorum Interpretum, Scholasticorum Theologorum eximios laudatores: esse denique ranam in solem coaxantem, & corvum crocitantem prope Iovem, quisquis magni Augustini sententiam in circulis vellicat, & sugillat. Propositio 2. Augustini de simultanea creatione sententia non solum ab omni animadversione immunis est, verum etiam probabilis, & prope certa. Multa Augustiniani huc argumenta congesserunt: sed notiora proferam; & ea (quod pollicitus sum) notulis meis collustrabo &c. „

Vide etiam apud Cardinalem de Noris in Vindiciis Augustin. paragr. 9. S. Bonaventuram in 2. dist. 13. ar. 1. q. 1. Scotum 2. dist. 3. q. 9. Suarez lib. 1. de Opere sex dier. c. 10. Vasquez 1. p. disp. 51. cap. 2. & alios plures. Bannes 1. p. q. 74. ar. 2. laudat pro eadem opinione & Melchiorem Canum. Vide denique P. Iac. Hiac. Serry t. 1. Praelect. Theolog. &c. Disp. unica de Mundi Opificio &c. Praelect. 2. Et haec ut arrepta occasione, admodum probabilem, nobilissimam autem Augustini sententiam a censuris vindicaremus.

CA-

„ innatas, omnia illa simul possunt intel- „ ligere, quae una specie cognoscuntur, „ non autem illa, quae diversis.] Statuit etiam ar. 1. eiusdem quaest. intellectum Angeli nunquam esse in potentia; quod in arg. *Sed contra* probat ex August. lib. 2. de Gen. ad Litt. c. 8. inde sic rem dilucidans. = Respondeo dicen- „ dum, quod sicut Philosophus dicit in „ 3. de Anima, & in 8. Physic. intelle- „ ctus dupliciter est in potentia. Uno „ modo sicut ante addiscere, vel invenire, „ idest, antequam habeat habitum scien- „ tiae. Alio modo dicitur esse in po- „ tentia, sicut cum iam habet habitum „ scientiae, sed non considerat. Primo „ igitur modo, intellectus Angeli nun- „ quam est in potentia respectu eorum „ ad quae eius cognitio naturalis se ex- „ tendere potest. Sicut enim &c. Secun- „ do vero modo intellectus Angeli po- „ test esse in potentia ad ea, quae co- „ gnoscit naturali cognitione. Non enim „ omnia, quae naturali cognitione co- „ gnoscit, semper actu considerat; sed „ ad cognitionem Verbi, & eorum, quae „ in Verbo videt, nunquam hoc modo „ est in potentia, quia semper actu in- „ tuetur Verbum, & ea, quae in Ver- „ bo videt &c.] Art. 3. statuit, & evincit, Angelum non *cognoscere discurrendo*. Art. 4. nec *componendo, & dividendo*. Art. 5. Angelum circa naturalia nullo modo, circa supernaturalia tantum per accidens falli posse, puta si ex naturalibus supernaturalia iudicare aggrediatur, a qua dementia quum procul absit Angelus bonus: hinc iustum nec aliquando, nec ullo modo falli tuto praedicare possumus.

(h) *Non ex parte &c.* = Intuetur illud Apost. 1. Cor. c. 13. v. 12. *Videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* Per *speculum*: per rem (puta mentem, vel animam) Dei reddentis imaginem. Lib. 15. de Trinit. c. 8. = Quale sit, & quod sit hoc spe- „ culum si quaeramus, profecto illud „ occurrit, quod in speculo nisi imago „ non cernitur. Hoc ergo facere conati „ sumus, ut per imaginem hanc, quod „ nos sumus, videremus utcumque a „ quo facti sumus, tamquam per spe- „ culum. Hoc significat etiam illud, „ quod ait idem Apostolus: *Nos autem* „ *revelata facie gloriam Domini specu-* „ *lantes* (1) *&c.* Speculantes dixit, per „ speculum videntes, non de specula „ prospicientes. Quod in Graeca lingua „ non est ambiguum, unde in Latinam „ translatae sunt Apostolicae literae. Ibi „ quippe &c.] *In aenigmate*: In obscura allegoria, vel similitudine, Sicut ipsemet exponit lib. 15. de Trinit. c. 9. n. 15. & 16. *Ex parte*: Velut a latere, per medietatem, imperfecte: ut satis liquet, & fatentur omnes Sacrarum Scripturarum Interpretes. Sed qui haec bene tenere gestit, videat integros Augustini sermones, quos laudavimus. Videat etiam lib. 15. de Trinit. c. 10. n. 19. & c. 23., & 24. lib. 5. QQ. in Deuter. q. 9. n. 2. lib. 22. de Civit. Dei, c. 29. n. 1. & 2.

I. Et haec si de Angelis ut beatis loquamur. At vero eosdem nec ex naturae conditione per speculum, in aenigmate, & ex parte cognoscere fatentur Theologi, dum non per species a rebus acceptas eos cognoscere, & mediate statuunt. Quod ut contingat ipse Augustinus explicat lib. 2. de Gen. ad Litt. c. 8. lib. 4. c. 32. lib. 11. de Civit. Dei, c. 9., & alibi. Nec non S. Thomas egregius eius discipulus 1. p. q. 55. ar. 2. in cuius a. corp. cum plura dixisset, concludit. = Substantiae vero su- „ periores, idest Angeli, sunt a corpo- „ ribus totaliter absolutae, immateriali- „ ter, & in esse intelligibili subsistentes „ & ideo suam perfectionem intelligibi- „ lem consequuntur per intelligibilem „ fluxum, quo a Deo species rerum „ cognitarum acceperunt simul cum in- „ tellectuali natura. Unde Augustinus „ dicit 2. super Gen. ad litt. quod cete- „ ra, quae infra Angelos sunt, ita cau- „ santur, ut prius fiant in cognitione ra- „ tionalis creaturae, ac deinde in genere „ suo.] Cumque sibi obiecisset primo loco: *Omne quod intelligitur, per aliquam sui similitudinem in intelligente intelligitur &c.* respondet = In mente „ Angeli sunt similitudines creaturarum, „ non quidem ab ipsis creaturis acceptae, „ sed a Deo, qui est creaturarum cau- „ sa, & in quo primo similitudines re- „ rum existunt. Unde Augustinus dicit „ in eodem libro (2), quod sicut ratio „ qua creatura conditur, prius est in „ Verbo Dei, quam ipsa creatura, quae „ conditur: sic & eiusdem rationis co- „ gnitio prius fit in creatura intellectua- „ li, ac deinde est ipsa conditio crea- „ turae. „

Ex

(1) 2. Cor. 3. 18.

(2) Lib. 2. de Gen. c. 8.

Ex his concludimus, Augustinum hic Angelum non adeo peculiari sub ratione sibi obiecisse, sed vago, & incerto uti sermone: & de praecelsa creatura illa & secundum naturae, & secundum gratiae dotes dicere. Quandoquidem solum, puta, *nosse simul*, quoad naturalia, *speculum*, *aenigma*, & *partis* cognitionem tollit.

(c) *In manifestatione facie ad faciem.* = Ita Er. & BB. quibus addere possumus MS. Ricar. praeferentem, *in manifestatione faciei &c.* Lov. & Som. non male, *in manifestata facie &c.* Et ex propria conditione naturalia obiecta *in manifestatione facie ad faciem*, Angelum intueri dici posset ex observatis commentariis praecedenti, & priori. Et ex opposita ratione naturalia quoque obiecta agnosci a nobis *ex parte*, *per speculum. in aenigmate.*

i. Verum, insignem difficultatem amplius dissimulare haud decet. Si cuncta quae Augustinus a cap. 9. de Angelorum felici sorte protulit, simul iuncta expendantur, videtur eius opinione Angelos quoslibet vix creatos, mox beatitudinem adsequutos: ab eaque peccato malos decidisse, cui perseverantiae beneficio boni adhaesere. Difficultas augetur ex pluribus in hanc rem sententiis, etiam exactioribus, quas Augustinus alibi tradidit. Nos qui genio ubique: hic vero debito, & iure brevitati studemus, unam recitabimus. Lib. 11. de Civit. Dei, c. 13. initio. = Quocirca cuivis iam „ non difficulter occurrit utroque con„ iuncto effici beatitudinem, quam recto „ proposito intellectualis natura deside„ rat; hoc est & ut & bono incommu„ tabili, quod Deus est, sine ulla mo„ lestia perfruatur, & in eo se in ae„ ternum esse mansuram, nec ulla du„ bitatione cunctetur, nec ullo errore „ fallatur. Hanc habere Angelos lucis „ pia fide credimus: hanc nec antequam „ caderent habuisse angelos peccatores, „ qui sua pravitate illa luce privati sunt, „ consequenti ratione colligimus, habuis„ se tamen aliquam, etsi non praesciam „ beatitudinem si vitam egerunt absque „ peccato, profecto credendi sunt. „

Censent nonnulli de naturali Augustinum beatitudine dicere. At id vero ad libitum: ut integrum S. D. Sermonem diligenter adtendenti constabit. Ioan. Laur. Berti t. 2. de Theolog. Disciplinis lib. 10. cap. 8. de hac quaestione disserens, haec expendit initio = In beati„ tudine tres potissimum dotes sunt di„ stinguendae. Prima est quod beati „ sunt recti per gratiam: altera quod „ absque ulla molestia praesentis bonis „ delectatione fruuntur: tertia denique, „ quod immutabili bono tanta scientia „ & caritatis plenitudine adhaerent, ut „ certissime sciant se amplius non esse „ casuros] Inde statuit proposit. 1. S. P. *Augustinus nunquam asseruit Angelos conditos esse beatos beatitudine supernaturali, quae plenitudinem felicitatis nuper expositam complecteretur.* Et proposit. 2. *Augustinus dum ait Angelos conditos esse beatos, non loquitur de sola beatitudine naturali, sed potius de beatitudine supernaturali prout duas priores dotes comprehendit, gratiam scilicet, & sanctam delectationem, sive de beatitudine supernaturali inchoata.* Verum & id nimium nobis videtur. Aut certe res in omni luce posita haud est, nec presse tractata; sed quidquid sit de viri docti iudicio. Censemus nos, Augustinum amplitudine loqui, & ponere speciem pro genere; scilicet beatitudinem (quam passim quum de comprehensoribus agimus, nominamus) pro felicitate comprehensoribus, viatoribusque communi. Adeo ut Angelorum nondum coronatorum beatitudo eiusdem, non quidem intentionis, sed speciei dici possit cum illa, quam homines maxime sancti hac in vita non raro adsequuntur. Id ex ipso Augustino deducitur: neque enim S. D. primis generis humani parentibus veram propriamque beatitudinem aliquando adseruit; at vero eisdem propemodum phrasibus, quibus Angelorum, & nostrorum protoparentum beatitudinem praedicat. Lib. 11. de Civ. Dei, cap. 12. quum dixisset cap. praeced. & dicturus esset seq. de beatitudine Angelorum, haec interposuit = Nec ipsos tantum (1), quod „ adtinet ad rationalem, vel intellectua„ lem creaturam, beatos nuncupandos, „ putamus: Quis enim primos illos ho„ mines in paradiso negare audeat bea„ tos fuisse ante peccatum, quamvis de „ sua beatitudine, quam diuturna, vel „ utrum aeterna esset incertos (esset „ autem aeterna, nisi peccassent) cum „ hodie non impudenter beatos voce„ mus, quos videmus iuste, ac pie, „ cum spe futurae immortalitatis hanc

„ vitam

(1) Editiones tres, Vind. Am. & Er. *Nec ipsos enim hunc tantae beatitudini comparatos quod adtinet ad rationalem, vel intellectualem creaturam beatos nuncupandos putamus.* Emendati sunt a BB. ad Lov. & MSS.

„ vitam ducere, sine crimine vastante „ conscientiam (1) . . . . . Qui licet de „ suae perseverantiae praemio certi „ sint, de ipsa tamen perseverantia sua „ reperiuntur incerti. } Lib. de Correct. & Gratia c. 10. n. 28. postquam pressioribus etiam verbis ac lib. 11. de Civ. Dei c. 13. Angelorum beatitudinem praedicaverat, mox = Sic & hominem fecit „ cum libero arbitrio, & quamvis sui futuri casus ignarum, tamen ideo beatum, „ quia & non mori, & miserum non fieri „ in sua potestate esse sentiebat. In quo „ statu recto, ac sine vitio si per ipsum „ liberum arbitrium manere voluisset, „ profecto sine ullo mortis, & infelicitatis experimento, acciperet illam „ merito huius permansionis, beatitudinis plenitudinem, qua & sancti Angeli sunt beati, idest ut cadere non „ posset ulterius, & hoc certissime sci- „ ret. „

II. Et Augustino ergo adstipulatore docent passim, & unanimi sensu Catholici: nec aliquando malos angelos, nec, dum in via essent, bonos vera donatos beatitudine, quae ex clara Dei visione speculis, & anigmatibus perpulsatis, exsurgit. Quanquam vero Angelorum, & nostrorum parentum felicitas ab ea, quam sanctorum nonnulli hac in via adepti sunt, minime specie distulerit, pluribus adhuc rationibus, iisque magnis eamdem praecessit; Nec enim illi, ut communes pii homines concupiscentiae stimulis pungebantur; Nulla in illis secreta lucta, atque discordia: nullaeque mentis tenebrae; Angelus item nullo praeditus corpore; Adam tali, quo minime degravaretur, eluderet vero elementorum iniurias &c.

At inquies; Si Augustinus de vulgari beatitudine, non de peculiarissima illa, quae comprehensorum est, quaeve faciem habet ad faciem, loquutus est: cur igitur certitudinem tantum semper consistendi ei defuisse addit? R. Perfectum illud est, cui non omne quod fingi potest bonum, sed quod propriam conditionem intuetur non deest; adeoque beatitudo illa, constantia addita, sua pro conditione perfecta fuisset.

III. Haud importune autem hic disputari posset, quo loco Angeli creati sint? Verum dedecet ultra sermonem protrhaere. Quidquam de Augustini mente dicendum est. P. Laur. Berti de Theologi Disciplinis, t. 2. lib. 10. c. 6. Propos. 3. haec habet: *Neque ad fidem spectat, immo nullatenus certa est vulgaris opinio, Angelos fuisse in Empyreo creatos*. Et post plura. = Arbitrantur „ itaque nonnulli, atque inter hos S. P. „ Augustinus lib. 3. de Gen. ad lit. cap. „ 10. & Rupertus in Genes. c. 11. Angelos creatos in superiori parte aeris: „ quod de Angelis, qui peccaverunt, „ putat S. Thomas citato loco ad 3. esse „ valde probabile: atque ad auctoritatem „ Augustini respondet, vel de suprema „ parte aeris eum loqui, quatenus idem „ est ac Empyreum, vel de Angelis il- „ lis tantum, qui ceciderunt. Sed neutrum certum, solidumque videtur. „ Quippe nequit Augustinus &c.] Et utraque expositione impetita, concludit: *Erit ergo Augustini sententia communi illa, ac vulgari longe probabilior, aut saltem non poterit manifestae falsitatis revinci*. Rem istam ita concludimus. Manifestum est, Augustinum de vero aere, & de angelis transgressoribus dicere. Nec autem rem prorsus resolvit, sed anceps, & ex hypothesi loquitur. Quandoquidem in rem illam haec tantum laudato c. 10. l. 3. leguntur. = Superior vero pars aeris (*de quo vero „ aere plura dixerat*) propter puram „ tranquillitatem, caelo, cui conliminatur, communi pace coniungitur, & „ eius vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte si fuerunt ante transgressionem suam transgressores angeli cum „ principe suo: nunc diabolo, tunc archangelo (nam nonnulli nostri non eos „ putant caelestes vel super caelestes angelos fuisse) non mirum si post peccatum in istam sunt detrusi caliginem; „ ubi tamen & aer sit &c. „

C A-

(1) Celebris codex Veron. *astante conscientia*.
(2) Vide lib. de Correct. & Grat. c. 10. n. 27.
(3) 1. Part. t. t. 3. n. 4.

C A P U T XIV.

A R G U M E N T U M.

A disputatione digressus, in Divinorum eloquiorum, profunditate territantium, vulgari superficie parvulis blandimenta admoventium laudes effunditur. Eousque vero, ut eorum hostes acri odio, etsi religioso, insequatur. Inde ad earumdem litterarum adoratores, qui propriis commentariis velut caelitus revelatis, aliorum quorumcunque contemtu, nimis mordicus haerent.

Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis; sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas! Horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris. Odi hostes eius vehementer (*a*). O si occidas eos de gladio bis acuto (*b*), & non sint hostes eius! Sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi. Ecce autem alii non reprehensores, sed laudatores libri Geneseos: ,, Non, in-
,, quiunt, hoc voluit in his verbis intelligi Spiritus Dei, qui per
,, Moysen famulum eius ista conscripsit; non hoc voluit intelligi,
,, quod tu dicis, sed aliud, quod nos dicimus. ,, Quibus ergo te arbitro, Deus omnium nostrorum, ita respondeo.

(*a*) *Odi hostes eius vehementer.* = Religiose illo odio, quod iniquitatem, seu culpam insectatur, relicta persona: ut Psaltes 138. 22. *Perfecto odio oderam illos*. Hostes Scripturae plures sunt: at potissimum hic Manichaeos inspici, coniicimus ex dictis l. 9. huius operis, c. 4. O. & ex iis, quae habet alibi S. D. Lib. enim de Utilitate Credendi, c. 6. post initium Manichaeorum audaciam perstringens. = Sed nihil est profecto temeritatis
,, plenius (quae nobis tunc pueris ine-
,, rat) quam quorumque librorum ex-
,, positores deserere, qui eos se tenere,
,, ac discipulis tradere posse profitentur,
,, & eorum sententiam requirere ab his,
,, qui conditoribus illorum, atque au-
,, ctoribus acerbissimum, nescio qua co-
,, gente caussa, bellum indixerunt. Quis
,, enim sibi unquam libros Aristotelis re-
,, conditos, & obscuros ab eius inimico
,, exponendos putavit? &c. Agendum
,, enim tecum prius est, ut auctores
,, ipsos non oderis, deinde ut ames &c.
,, Propterea quia si Virgilium odissemus
,, &c.] Lib. 1. contra Advers. Legis, & Proph. c. 3. n. 5. *Ut ab ipsis etiam Manichaeis, qui eum fortasse, quia inimicum Legi, Prophetisque reperiunt, libentissime legunt, iudicetur insanus*. Hostes etiam Scripturae, vetustioris maxime Foederis Manichaeos Augustinus vocat lib. 11. contra Faustum, c. 2. & lib. 32. c. 19. Lib. contra Secundinum, c. 21. Lib. de Dono Pers. c. 11. n. 26., & 27. & lib. 6. Oper. Imperf. 16. circa med.

De Scripturae profunditate blanda superficie picta dixerat iam lib. 3. huius operis, c. 5. & lib. 6. c. 5. n. 2. & c. 27., & 28. Vide etiam, si placet, lib. de Catechizandis Rudibus, c. 8.

(*b*) *Gladio bis acuto.* = Nempe virtute Scripturae temporalia abscindente, aeterna sanante. Quod ut bene teneas, adtende ipsum S. D. qui in Psal. 143. ad v. 11. *Qui redemisti David servum tuum de gladio maligno*. n. 17. haec habet: *Est ergo benignus gladius bis acutus, utroque acumine praepotens, veteris, & novi Testamenti, narratione praeteritorum, & promissione futurorum. Est ergo iste gladius benignus, ille autem malignus est &c.* Et magis ad rem nostram, in Psal. 149. ad v. 6. *Et gladii ancipites in manibus eorum*; qui apud ipsum est: *Et frameae bis acutae in manibus eorum*, n. 12. = Framea appellatur, quam
,, vulgo spatam dicunt. Sunt enim gla-
,, dii ex uno parte acuti, ipsae sunt ma-
,, cherae. Ipsae autem frameae, ipsae &
,, rompheae, ipsae etiam spatae appellan-
,, tur ..... Frameas bis acutas intelligi-
,, mus sermonem Domini &c. (1) Sermo
,, ergo Dei, gladius bis acutus. Unde
,, bis ...

(1) Hebr. 4. 12.

„ bis acutus ? Dicit de temporalibus, „ dicit de aeternis. In utroque probat „ quod dicit, & eum, quem ferit, ſe„ parat a mundo. Nonne ipſe eſt gla„ dius, de quo Dominus dicit, *Non ve„ ni pacem mittere in terram, ſed gla„ dium? &c.* (1) „

Quod ſequitur: *ſic enim &c.* ex Scripturis depromtum eſt: v. gr. Deuter 32. 39. *Ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam, & ego ſanabo.* 1. Reg. 2. 6. *Dominus mortificat, & vivificat &c.*

C A P U T XV.

A R G U M E N T U M.

Contradictorum ut inſolentem mercurium cohibeat, graviſſimis, atque manifeſtis momentis innixas veritates eis obiicit; Divinam puta ſubſtantiam, a voluntate minime ſeparatam, temporum inconſtantiam non ſequi; Rerum futurarum expectationem iis adcedentibus, fieri contuitum, huncque eiſdem abeuntibus, appellari memoriam; Rem omnem aut formatam, aut formabilem a Deo eſſe; Et quamdam dari naturam tempori ſuperiorem, Creatori maxime adhaerentem, ſapientiam ſcilicet initio creatam, Sapientiae quidem non factae nullo pacto conferendam, at eximiis dotibus praeditam. Rediens tandem ad informem materiam.

I. NUm dicetis falſa eſſe, quae mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera aeternitate Creatoris: quod nequavam eius ſubſtantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius ſubſtantiam ſit? Unde non eum modo velle hoc, modo velle illud, ſed ſemel, & ſimul, & ſemper velle omnia quae vult: non iterum, & iterum, neque nunc iſta, nunc illa, nec velle poſtea quod nolebat, aut nolle quod prius volebat; quia talis voluntas mutabilis eſt, & omne mutabile aeternum non eſt; Deus autem noſter aeternus eſt. Item, quod dicit mihi, dicit in aurem (*a*) interiorem; expectatio rerum venturarum fit contuitus, cum venerint; idemque contuitus fit memoria cum praeterierint; Omnis porro intentio, quae ita variatur, mutabilis eſt, & omne mutabile aeternum non eſt. Deus autem noſter aeternus eſt. Haec colligo, atque coniungo, & invenio Deum meum, Deum aeternum, non aliqua nova voluntate condidiſſe creaturam, nec ſcientiam eius tranſitorium aliquid pati.

II. Quid ergo dicetis contradictores? An falſa ſunt iſta? Non, inquiunt. Quid illud? Nam falſum eſt, omnem naturam formatam, materiamve formabilem non eſſe, niſi ab illo, qui ſumme bonus eſt, quia ſumme eſt? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, ſublimem quamdam eſſe creaturam, tam caſto amore cohaerentem Deo vero & vere aeterno, ut quamvis ei coaeterna non ſit, in nullam tamen temporum varietatem, & viciſſitudinem ab illo ſe revolvat, ac defluat; ſed in eius ſolius veraciſſima contemplatione requieſcat? Quoniam tu Deus diligenti te quantum praecipis, oſtendis ei te, & ſufficis ei (2); & ideo non declinat a te, nec ad ſe. Haec eſt domus Dei non terrena, neque ulla caeleſti

(1) Matth. 10. 34.

(2) Matth. 24. 8.

ſti mole corporea ; ſed ſpiritualis , & particeps aeternitatis tuae , quia ſine labe in aeternum (*b*) . Statuiſti enim eam in ſaeculum , & in ſaeculum ſaeculi , praeceptum poſuiſti , & non praeteribit (1). Nec tamen tibi Deo coaeterna , quoniam non ſine initio ; facta eſt enim .

III. Nam etſi non invenimus tempus ante illam , prior quippe omnium creata eſt ſapientia (2) : nec utique illa Sapientia tibi Deus noſter Patri ſuo plane coaeterna , & aequalis , & per quam creata ſunt omnia , & in quo Principio feciſti caelum , & terram ; ſed profecto ſapientia , quae creata eſt , intellectualis natura ſcilicet , quae contemplatione luminis lumen eſt : dicitur enim & ipſa , quamvis creata , ſapientia . Sed quantum intereſt inter lumen , quod illuminat , & quod illuminatur , tantum inter Sapientiam quae creat , & iſtam quae creata eſt ; ſicut inter iuſtitiam iuſtificantem , & iuſtitiam , quae iuſtificatione facta eſt . Nam & nos dicti ſumus iuſtitia tua . Ait enim quidam ſervus tuus , ut nos ſimus iuſtitia Dei in ipſo (3). Ergo quia prior omnium creata eſt quaedam ſapientia , quae creata eſt , mens rationalis , & intellectualis caſtae civitatis tuae , matris noſtrae , quae ſurſum eſt , & libera eſt (4) , & aeterna in caelis ; (quibus caelis , niſi qui te laudant Caeli caelorum ? quia hoc eſt & Caelum caeli domino :) & ſi non invenimus tempus ante illam , quia & creaturam temporis antecedit , quae prior omnium creata eſt ; ante illam tamen eſt ipſius Creatoris aeternitas , a quo facta ſumſit exordium , quamvis non temporis , quia nondum erat tempus , ipſius tamen conditionis ſuae .

IV. Unde ita eſt abs te Deo noſtro , ut aliud ſit plane quam tu ; & non idipſum . Quoniam & ſi non ſolum ante illam , ſed nec in illa invenimus tempus , quia eſt idonea faciem tuam ſemper videre , nec uſquam deflectitur ab ea : quo ſit ut nulla mutatione varietur : ineſt ei tamen ipſa mutabilitas , unde (*c*) tenebreſceret , & frigeſceret , niſi amore grandi tibi cohaerens , tanquam ſemper meridies luceret , & ferveret ex te . O domus luminoſa , & ſpecioſa , dilexi decorem tuum , & locum habitationis gloriae Domini mei (5) , fabricatoris & poſſeſſoris tui . Tibi ſuſpiret peregrinatio mea , & dico ei , qui fecit te , ut poſſideat & me in te , quia fecit & me . Erravi ſicut ovis perdita (6), ſed in humeris paſtoris (7) mei , ſtructoris tui , ſpero me reportari tibi .

V. Quid dicitis mihi quos adloquebar contradictores , qui tamen & Moyſen pium famulum Dei , & libros eius oracula Sancti - Spiritus creditis ? Eſtne iſta domus Dei , non quidem Deo coaeterna ſed tamen ſecundum modum ſuum aeterna in caelis : Ubi vices temporum fruſtra quaeritis , quia non invenietis ? Supergreditur enim omne diſtentionem , & omne ſpatium aetatis volubile , cui ſemper inhaerere Deo bonum eſt (8). Eſt , inquiunt . Quid igitur ex his , quae clamavit cor meum ad Deum meum , cum audiret interius vocem laudis eius , quid tandem falſum eſſe contenditis ? An quia erat informis materies , ubi propter nullam formam nullus ordo erat ? Ubi autem nullus ordo erat , nulla eſſe viciſſitudo temporum poterat : & tamen hoc pene nihil , inquantum non omnino

 nihil

(1) Pſal. 148. 6.
(2) Eccleſ. 1. 4.
(3) 1 Cor. 5. 21.
(4) Galat. 4. 26.
(5) Pſal. 25. 8.
(6) Pſal. 118. 175.
(7) Lucae 15. a v. 4.
(8) Pſal. 72. 27.

nihil erat, ab illo utique erat, a quo est quidquid est, quod utcunque aliquid est. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

(*a*) ***Item, quod dicit mihi, dicit in aurem &c.*** = Lectionem hanc postulant BB. cum suis MSS. quibus suffragantur MS. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. Sed editi cum Vet. non male: ***Item, quod mihi dicitur in aurem &c.*** Licet admodum esset aequum, ut eadem prima phrasis, quam data lectio habet, hic repeteretur.

Sed spiritalis. = Angelos ergo Augustinus spiritales, non corporeos arbitratur. Recole dicta l. 10. c. 42. G. Verum ut S. D. hac de re mentem plene adsequaris accipe verba Io. Laur. Berti, qui t. 2. de Theolog. Discipl. lib. 10. c. 2. ad opposit. 3. ex Patrum sententiis depromtam, haec observat. = Au„ gustinus vero, ut scribit Norisius, „ cap. 4. Vindiciarum §. 1 dubium „ se de Angelorum corpore fuisse si„ gnificat. Etenim posteaquam in 21. „ de Civ. Dei scripserat, *Sunt etiam* „ *quaedam daemonibus corpora, sicut* „ *doctis hominibus visum est*, paucis „ interiectis, ait: *Si autem quisquam* „ *nulla habere corpora daemones asseve*„ *rat, non est de hac re operosa inqui*„ *sitione laborandum, aut contentiosa di*„ *sputatione certandum*. Explanatque „ ibidem quomodo spiritus daemones „ cruciari possint corporeo igne, etiamsi „ nulla eis insint corpora, comparatione „ rationalis animae, quae cum sit spiri„ tualis, membris corporalibus colliga„ tur. Haec Norisius satis, ut arbitror „ ad repellendum Annatum. Sed Augusti„ ni dubitationem comprobat ulterius insi„ gne testimonium Epistolae xcv. 8. Sive „ habeant Angeli corpora, sive quis„ quam possit ostendere quemadmodum „ corpora non habentes, gerere illa om„ nia potuerint &c. Quamquam vero in „ affirmantem sententiam pluribus in lo„ cis inclinat, ibique non solum opinio„ nem aliorum, ut ait Magister Senten„ tiarum in 2. dist. 8. sed propriam vi„ deatur exponere; nihilosecius Enarr. „ in Psalm. 103. ait Angelos esse *natura* „ *spiritus*. Et in 1. Retract. cap. 11. „ Angelorum Sanctorum nomine omnem „ sanctam creaturam spiritalem intelligi in „ secreto, & occulto ministerio consti„ tutam. Negat ibidem Angelos habe„ re animam, atque hoc nomen eis „ convenire, retractans quod alibi vo„ cabulum istud Angelis attribuerit, quo „ secundum divinam Scripturam, huma„ namque rationem intelligitur spiritalis „ quaedam forma materiam vivificans „ corporalem. Quamobrem videtur Au„ gustinus priorem de Angelorum cor„ pore sententiam tandem deposuisse: „ nam si carent anima, seu forma aliqua „ spirituali, oportet ut sint vel corpo„ ra in solidum, vel spiritus undequaque. „ At Augustinum credidisse Angelos esse „ corpora sine spiritu, nemo sanae mentis „ poterit opinari. Erunt ergo Angeli iuxta „ Augustinum spirituales omnino: ac pri„ mo S. Pater Platonicorum tenuerit opi„ nionem, postea revocaverit in dubium, „ ac tandem eam quoque abiecerit. „ Quod nisi probare velis: fateberis ta„ men summam Augustini cum ingenio „ prudentiam, qui de tam perplexa „ quaestione in alterutram partem di„ sputavit.] Infra vero in Prosthesi, ipso statim initio, haec idem eruditus Scriptor observat. = Quaestio de cor„ pore Angelorum ad hunc modum se „ habet: eaque sententia quam defendi„ mus, vera est, & ob allatam defini„ tionem. Concilii Lateranensis IV. eam„ dem oppugnare videtur praeceps, & „ inconsiderata temeritas. Attamen etsi „ appareat illius Concilii Patres creatu„ ram Angelicam appellare spiritualem, „ & secernere a corporali; nostrum iu„ dicium est, minime spectare ad fidem, „ immo neque irrefragrabili ratione de„ monstrari, hanc spiritualem creaturam „ cuiusvis tenuissimi corporis expertem „ esse. Nam ad petitum ex Scriptura „ argumentum respondet S. P. Augusti„ nus Epist. 95. &c. „

Angelos prorsus incorporeos esse non adhuc Catholicae Fidei certitudine haberi, omnes propemodum graviores Theologi arbitrantur. Scripturarum enim hanc in rem phrases laudari solitae expositiones non admodum duras patiuntur. Concilium autem Lateranense 4. c. 1. inquiens, *Creator omnium, qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem, & corporalem, angelicam videlicet, & mundanam, ac deinde humanam, quasi communem, ex spiritu, & corpore constitutam*: hocce inquam oraculo Concilium Albigensium errorem, non omnes a Deo creaturas exiisse, aliquas item a deo malo cum Manichaeis blasphemantium impietatem frangere voluisse, Eruditis notum est. Ex quo liquet cetera ea in definitione casu,

cassu, & praeter scopum nominata; a deoque insigne equidem tonur, sed non illud, quod Catholicam Fidem comitatur, iis adcessisse. Unde & aetate nostra si quis Angelos aliquo praeditos corpore diceret, pluribus licet Theologicis censuris merito vapularet, non tamen mox ab Ecclesiae promptuariis eiiceratur.

(b) *Sine labe in aeternum.* = Haec est tum editorum, tum MSS. omnium codicum lectio. Arn. tamen, & MSS. 4. BB. testibus a *sine labe stat in aeternum.* Quanquam utraque lectio quoad rem in idem vadat: communis tamen elegantior, & suavior videtur.

Quod paullo ante dixerat: *ostendis ei te, & sufficis ei*: ex illo Ioan. 14. 8. est: *Dicit ei Philippus; ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. De quo S. D. in Ioan. Tract. 70. Bernardus Ledrizzali vertit: *Vi date a conoscere tanto, quanto gli basta*. Imperite: nec enim Augustinus inquit, *ostendis ei te quantum sufficis ei*: sed &c. Unde sic vertendum erat: *Vi date a conoscere, vi mostrate: e ciò gli basta*. Nempe, facies Dei revelata est integra Angeli beatitudo, Angeli omne desiderium explet. Quod copiosiori sermone edisserit ipse S. D. lib. de Spiritu, & Littera, c. 33. n. 59. sub finem, & in Psal. 90. ad v. 16. n. 13. post init.

Addens autem: *Et ideo non declinat a te, nec ad se*. duas peccati formas complectitur: aversionem a Deo, & conversionem ad creaturam: iuxta illud Ierem. 2. 13. *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae: & foderunt sibi cisternas dissipatas &c.* Ex clara vero Dei visione fieri, Beatos nec delinquere re vera, nec posse delinquere arbitratur etiam S. Thomas, qui 1. p. q. 62. art. 8. sic disputat: „Essentia Dei est ipsa essentia bonitatis: „Unde hoc modo se habet videns Deum „ad ipsum, sicut se habet quicumque „non videns Deum ad communem ra„tionem boni: impossibile est autem „quod aliquis quidquam velit, vel o„peretur, nisi attendens ad bonum, vel „quod velit divertere a bono in quan„tum huiusmodi; Angelus igitur bea„tus (ac proinde & homo) non potest „velle, vel agere, nisi attendens ad „Deum: sic autem volens, vel agens, „non potest peccare.] Vide adhuc Aug. de Gen. ad Litt. lib. 12. c. 36. n. 69. Ex quo, & aliis a ratione, a Patrum sententiis, & Scripturarum oraculis petitis momentis, inferunt Theologorum plerique in tract. de Beatitudine, comprehensores tum Angelos, tum homines impeccabiles esse *ab intrinsecis*; Adeo ut nisi a visione propellantur (propelli autem possunt tantum summo, extraordinario, non communi, & ordinario Dei placito) nulla Dei potentia contingere possit, ut peccent.

(c) *Inest ei tamen ipsa mutabilitas, unde &c.* = Quandoquidem & Angelus ex nihilo est; unde si a visione divellatur, mox frigescet &c. iuxta dicta in fine praeced. commentarii. Ceterum, ut cum Schola loquamur, Beatos necessitari, si non *quoad exercitium*, saltem, *quoad specificationem* ad amandum Deum, omnibus Theologis persuasum est; Videlicet, quidquid sit, an aliqua in hypothesi queant intermittere amorem: si amare velint, Deum amare coguntur. Dicens inferius: *Erravi sicut &c.* intuetur illud Psal. 118. v. 176. *Erravi sicut ovis, quae periit*; & alterum Lucae 15. a v. 4. *Quis ex vobis homo, qui habet centum oves: & si perdiderit unam ex illis, nonne &c. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens &c.*

CAPUT XVI.

ARGUMENTUM.

Iamiam Theologicam in arenam prosiliens, profitetur se cum iis pugnaturum, qui praedictas veritates, similesque patentes ultronei amplexantur. Litigiosos vero homines, qui & de eisdem cavillari volunt, Deo, vel continendos, vel sanandos commendatos suo a colloquio dimittit, & abigit; Caelesti interim solatio inhians, Dei familiaritate gignendo. Cum iis vero, qui & admodum patentia non inficiantur, & Scripturas religiose colunt en disceptat, Deum provocans in disputationis magistrum, & arbitrum.

CUm, his enim volo coram te aliquid colloqui, Deus meus, qui haec omnia, quae intus in mente mea non tacet veritas tua, vera esse concedunt. Nam qui haec negant, latrent quantum volunt, & obstrepant sibi: persuadere conabor, ut quiescant, & viam praebeant ad se verbo tuo (a). Quod si noluerint, & repulerint me, obsecro te Deus meus, ne tu sileas a me (1). Tu loquere in corde meo veraciter, solus enim tu sic loqueris; & dimittam eos foris sufflantes in pulverem, & excitantes terram in oculos suos, & intrem in cubile meum, & cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recordans Ierusalem, extento in eam sursum corde, Ierusalem patriam meam, Ierusalem matrem meam; teque super eam regnatorem, illustratorem, patrem, tutorem, maritum, castas & fortes delicias, & solidum gaudium, & omnia bona ineffabilia simul omnia: quia unum summum, & verum bonum: & non avertar, donec in eius pacem matris carissimae, ubi sunt primitiae spiritus mei (b), unde mihi ista certa sunt, colligas totum quod sum, a dispersione, & deformitate hac, & conformes, atque confirmes in aeternum, Deus meus, misericordia mea. Cum his autem, qui cuncta illa, quae vera sunt, falsa esse non dicunt, honorantes & in columine sequendae autoritatis nobiscum constituentes illam per sanctum Moysen editam sanctam Scripturam tuam, & tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor. Tu esto Deus noster arbiter inter confessiones meas, & contradictiones eorum.

(a) *Et viam praebeant ad se verbo tuo.* = Cavillatores homines, qui velut solo genio contradicunt, & primas, atque manifestas veritates in dubium vocant, divinis illustrationibus, quibus nobiliores, maxime sacras veritates detegimus, viam occludunt. Adeo ut mihi persuasum sit, ex haereticis, & omnibus, qui religionis, & aeternae salutis dispendio insignes in errores impegere, nullum decenter, rite, & ingenue veritatem quaesivisse.

Foris sufflantes &c. = Extra Dei illustrationes, atque subsidium proprio cerebello nimis fidentes: quo sibimetipsis tenebras conciliabunt. = *Et cantem tibi amatoria.* = Attende ipsum S. D. in Psal. 66. ad v. 4. n. 6. = Cantate vos „ in hac via; (*non scilicet in Ecclesia* „ *Africae, Galatiae &c. sed in commu-* „ *ni, per universum terrarum orbem dif-* „ *fusa*) obsecro vos per ipsam viam, „ cantate in hac via: canticum novum „ cantate, nemo ibi vetera cantet: can- „ tate amatoria patriae vestrae, nemo „ vetera &c. Ipsa cantatio confessio est, „ con-

(1) Psal 27. 1. & 34. 22. & 38. 13.

„ confessio peccatorum tuorum, & vir- „ tutis Dei. Tuam iniquitatem confi- „ tere, gratiam Dei confitere: te ac- „ cusa, illum glorifica, te reprehende, „ illum lauda &c. „

(*b*) *Ubi sunt primitiae spiritus mei.* = Imitatur Apostolum 2. Thessal. 2. 13. dicentem: *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, quod elegerit vos Deus primitias in salutem &c.* & Rom. 8. 23 *Sed & nos ipsi primitias spiritus habentes &c.* Id autem hocce loco sic interpretamur; Ubi est, non meum corpus, sed spiritus, non caro, non sensus, sed mens, ratio; S. D. enim in Psal. 118. ad v. 37. Serm. 12. n. 1. haec habet. = Denique post pauca, „ *Non solum autem*, inquit, *sed & nos* „ *ipsi primitias spiritus habentes*, id est „ qui nondum quidem ex toto quod „ sumus, sed ex ea parte, qua pecori- „ bus meliores sumus, Deo, non vani- „ tati subditi sumus, hoc est, per pri- „ mitias spiritus &c. „

C A P U T XVII.

A R G U M E N T U M.

Hominibus docilis utcumque, & religiosi ingenii ad disputationem advocatis: ipsorum nunc iudicia, & contradictiones exponit. Supradictas manifestas veritates hi quidem fatentur: at a Mose dicente, In principio fecit Deus caelum, & terram *inspectas inficiantur. Nec caeli nomine spiritualem creaturam: nec terrae informem materiam; sed nomine caeli, ac terrae istum visibilem mundum, prius universatim, ac breviter, inde distincte & fuse Mosem inspexisse contendant. Alius etiam contendet informitatem, confusionemque materiae caeli, ac terrae nomine prius significatam, quod ex ea integer mundus iste visibilis, qui in caeli, terraeque vocabulis intelligi solet, perfectus emerserit. Quid si quisquam iis verbis universam visibilem, & invisibilem naturam informi quidem terra rerum corporearum, abysso tenebris obsita spiritalium materiam insinuatam arbitretur? Quibus etiam alia opinio addi potest, ut non tam visibilis, invisibilisque natura, quam utriusque exordia Mosis verbis significentur.*

DIcunt enim, quamvis vera sint haec, non ea tamen duo Moyses intuebatur, cum Spiritu revelante diceret: In principio fecit Deus caelum, & terram (1). Non caeli nomine spiritalem vel intellectualem illam creaturam, semper faciem Dei contemplantem significavit; nec terrae nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus, inquiunt, hoc ille vir sensit, hoc verbis istis eloquutus est. Quid illud est? Nomine, aiunt, caeli & terrae totum istum visibilem mundum prius universaliter, & breviter significare voluit, ut postea digereret dierum enumeratione, quasi articulatim universa, quae Sancto-Spiritui placuit, sic enunciare (*a*). Tales quippe homines erant, rudis ille, atque carnalis populus, cui loquebatur, ut eis opera Dei nonnisi sola visibilia commendanda iudicaret. Terram vero invisibilem, & incompositam, tenebrosamque abyssum, unde consequenter ostenditur, per illos dies facta, atque disposita esse cuncta ista visibilia, quae nota sunt omnibus, non incongruenter informem istam materiam intelligendam esse consentiunt.

II. Quid

(1) Gen. 1. 1.

II. Quid si dicat alius, eamdem informitatem confusionemque materiae, caeli & terrae nomine prius insinuatam, quod ex ea mundus iste visibilis, cum omnibus naturis quae in eo manifestissime adparent, qui caeli & terrae nomine saepe appellari solet, conditus atque perfectus est? Quid si dicat & alius, caelum & terram quidem invisibilem, visibilemque naturam non indecenter appellatam, ac per hoc universam creaturam, quam fecit in Sapientia, idest in Principio Deus, huiuscemodi duobus vocabulis esse comprehensam? Veruntamen quia non de ipsa substantia Dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt idipsum quod Deus, & inest quaedam mutabilitas omnibus, sive maneant, sicut aeterna domus Dei; sive mutentur, sicut anima hominis, & corpus; communem omnium rerum invisibilium, visibiliumque materiem adhuc informem, sed certe formabilem, unde fieret caelum, & terra, id est invisibilis atque visibilis iam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur terra invisibilis & incomposita, & tenebrae super abyssum; ea distinctione, ut terra invisibilis, & incomposita intelligatur materies corporalis ante qualitatem formae: tenebrae autem super abyssum, spiritalis materies ante (b) cohibitionem quasi fluentis immoderationis, & ante illuminationem sapientiae?

III. Est adhuc quod dicat si quis alius velit (c), non scilicet iam perfectas atque formatas invisibiles visibilesque naturas caeli, & terrae nomine significari cum legitur, In principio fecit Deus caelum & terram; sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum formabilem creabilemque materiam his nominibus appellatam, quod in ea iam essent ista confusa, nondum qualitatibus formisque distincta, quae nunc iam digesta suis ordinibus vocantur *caelum* & *terra*; illa spiritalis, haec corporalis creatura.

(a) *Nomine, aiunt, caeli, & terrae &c. placuit sic enuntiare.* = Iam imus ad Scripturarum secretiora, atque gravissima. Hic ergo *Pherepono*, quem hucusque contemsimus, ducatum, & magisterium optamus; est quippe is, si ipsi credimus, inter Expositores omnes oraculum. Tum veteris, tum novi Foederis paginas sedulo evolvit: earumve arcana quaelibet plusquam mille Augustini, Hieronymi, Chrysostomi &c. velut Sol implicatas in aere atomos vidit, detexit, penetravit! Nec mirum; Si enim Ingenium adtendas, Apollinis dices domesticum, & primogenitum; Quibus vero, & quot studiis tantum ingenium excoluit? Logicam, ne in differendo *falleretur*, etsi in abstrusis latentem involucris, dextere non semel fefellit, rapuit, & suam fecit. Latinam nedum, sed & Graecam, Hebraicamque linguam, quibus Scripturae primo impressae sunt, supra omnes mortale didicit &c. talem denique in *Pherepono*, ipso *Pherepono* teste, Scripturarum doctorem habes, ut ipso aureae linguae nodos solvente, in meridiana luce, circa res divinas, gestire cogaris, etsi malo genio, etsi arbitrio, etsi meditate palpare velis ad tenebras; Videamus. Ad exscriptum textum haec observat. = Hi sane contradictores, „ quicumque sint, multo melius Mosem „ intelligebant, quam Augustinus, qui nisi „ fallor, cogitabat hic de Platonicorum „ suorum ὑπέρχος μυστήκω. De quo „ Plato in Phaedro. Interea dignum est „ notatu, quod habet Augustinus cap. „ 9. coelum hoc inconspicuum esse ae„ ternitatis particeps, quod ante tempus „ conditum esset. At mira est ratio ex„ plicandae Scripturae, quam postea pro„ ponit cap. 18 *Dum quisque conatur* „ *id sentire ... nec tamen hoc senserit*? „ Est hoc malum, quod ex quovis loco „ quaevis veritas educi possit, & paul„ latim nulla certa superfutura sit ratio „ explicandae Scripturae; si nulla re„ gularum Criticarum habeatur ratio, „ & hoc unum quaeratur, an sit per se „ verum quod dicitur. Commodum „ quidem hoc est declamatoribus, sed „ plane contrarium recte instituto Scri„ pturae Sacrae studio, quod eo spe„ ctat, ut quid singula loca significent „ quatenus licet, liqueat. Ceterum ubi „ ambigua est sententia, nec ulla arte in-

„ intelligi potest quid spectaverit Scriptor „ Sacer, tum vero nihil affirmandum. „ Absimilia veris reiici possunt, sed nul- „ la est causa, cur aeque verisimili id „ praeferas, quod ex omnibus artis Cri- „ ticae canonibus verisimilius non est. „ Quaerere vero in quopiam Scripturae „ loco, quod nulla ratio Grammatica „ ei inesse docet, hoc demum est Scri- „ pturam interpretari, ut campanarum „ sonitum pueri solent. „

I. *Multo melius Mosem intelligebat, quam &c.* = Adeo Musarum primogenitus es, ut & in primis, atque potissimis tui oraculi verbis nescias quid loquaris! & cogas nos etsi parvulos tibi cum Persio Satyra 3. a v. 58. dicere:

„ Stertis adhuc? laxumque caput com-
„ page soluta
„ Oscitat hesternum dissutis undique
„ malis?
„ Est aliquid quo tendis, & in quod
„ dirigis arcum?
„ An passim sequeris corvos, testaque
„ lutoque
„ Securus quo pes ferat &c.
„ Helleborum frustra cum iam cutis
„ aegra tumebit.
„ Poscentes videas &c.

Quid doles, quid in Augustinum concludis? Eam interpretationem tibi placentem ipse offert: minime improbat: suam non aliis praefert. Quid igitur cantas? Non quaerit hic Augustinus, quae interpretatio sit vera, quae falsa: immo nec quae ceteris praeferenda sit; sed dolet quosdam ita propriis inhaerere, ut alienas contemnant, derideant. Tu ergo ut livori, quo in Augustinum aestuas, non stulte litares, debebas ab eo hucusque datam interpretationem manifestae falsitati revincere, atque ostendere nullo modo sustineri posse. Quod quum nec egeris, nec agere tentaveris: annonne te in spectra iaculari iure meritissimo diximus? Debebas etiam, ut quidquam conficeres, non suspicari, (qui enim, ut ex alibi dictis patet, tibi in mari montes suspicanti adsentietur?) sed ostendere Augustinum Platonicos, & non utcumque, sed errantes imitatum.

II. *Interea &c. caelum hoc inconspicuum &c. quod ante tempus conditum esset.* = Et hic mutas quadrata rotundis: & hic cuncta corrumpis: & hic calumniaris? Nunquam ne resipisces? Scias ab Augustino quod *Humanum est peccare*, sed, *diabolicum perseverare*. Non loquitur ibi S. D. de caelo, sed de Angelo, per Caelum caeli significato. Nec vocat aeternitatis participem, quia ante tempus conditus sit: sed propter alias rationes, quas nos saepe dilucidavimus: & quas tu nunquam expugnabis.

III. *Et paullatim nulla certa &c.* = Cum noctius disputamus! Vidisti aliquando, *Pherepone*, Augustini in Sacras paginas commentarios? In illis autem id ne tantum curat, ut vera proferat, aut suis conveniant locis, aut repugnent? Minime certe gentium. Ex eo igitur, quod alibi constanter egit, quid hic velit, coniicere poteras. At coniecturis opus non est, ubi res ipsa sub meridiana luce cubat; Ex integro hac de re Augustini sermone liquet, agi hic, non de quacunque veritate, sed de ea, quam licet non maxime Sacer Scriptor, utcumque tamen Deus inspexerit. Licet autem non omnium interpretationum unum sit pretium, nulla tamen, quam potuerit Deus inspicere, contemnenda est. Interim etiam S. D. ex prudentia, & caritate aliqua amplificatione utitur; ad retundendam nempe fervidiorum hominum, qui in quaslibet interpretationes textui non optime cohaerentes ceu in blasphemias invehuntur, audaciam, & impudentiam: eo inquam fine contendit, quemlibet pium Scripturae studiosum, a textu licet aberrantem, Catholicas tamen veritates statuentem in tuto esse, & minime deridendum. Ex quo tamen haud sequitur, interpretationem textui pressius haerentem praeferendam non esse: nec, minime laborandum, maxime quum necessitas postulat, ut potissimus Sacri Scriptoris scopus detegatur.

IV. *Et hoc unum quaeratur &c.* = Observasti ne utrum Augustinus in suis &c. Quod scilicet n. praeced. & hic inculcatum volumus. Maxime quoniam frequenter quod tibi dissonum textui videtur, consonum aliis, te forte etiam doctioribus videri solet. Verum hac in difficultate bardus quidem, at non impius adpares; quandoquidem vel in speciem sedulum Scripturarum studium curas.

V. *Recte institutae &c.* = Quasi peculiare, eximium, a vulgi captu semotum oraculum funderis! Id ex ipsius terminis liquet; sed & qui commentatur Aesopum, eius sensa ambit retegere. Vere tu *declamator* insanus, qui rem unam, & quidem minimam tot verbis decantas.

VI. *Tum vero nihil affirmandum.* = Vide ne dum nimis cautus es, atque times, stoliditate abripiaris; Adeoque tibi M. Valer. Martialem in Apophoretis ita com-

commonentem adtendere expedit, dummodo monitum metaphora ex uas: *Frangere dum metuis, frangis crystallyna: peccant Securae nimium, sollicitaeque manus.* *Si ambigua sit sententia*, ambiguae, nempe verosimiles expositiones dandae sunt. Licet non constet, *quid spectaverit Scriptor Sacer*, adhuc quidquam dici potest: quod enim Sacer Scriptor spectavit, potissimus sensus est; ultra vero hunc, alii innumeri dantur. Et quidem si nonnisi quod Sacrum Scriptorem spectasse liquet, dici posset; ex omnibus commentariis, qui ab Apostolorum abscessu in Sacram Scripturam prodiere, vix aliquot tenues pagellae retinendae essent. Stulte ergo agis, & dum ambigua quasi certa praedicas, &, si dum certa non suppetunt, nec ex verosimili mussitandum contendis. At vero ut quoties nec verosimilia velut manifesta in Orthodoxae fidei damnum decantasti?

VII. *Cur aeque verisimili &c.* = Vere es *Pherepomus*, hoc est patiens multi laboris, utpote qui es & insignis λάλος (lalos: loquax) patiens inquam plurimorum verborum, quorum quodlibet extra chorum sonat. Quis mortalium vel in sacra, vel in profana re aliquando voluit expositionem, sententiam, doctrinam ei praeferendam esse, qua verosimiliorem nulla prorsus ratio demonstrat? Sed & destruis hacce in periodo, quod in antecedenti tanto tumore aedificabas. Scilicet cum non constat *quid spectaverit Scriptor Sacer, tum nihil affirmandum*. Nunc quippe fateris, expositiones verosimiles dari, quae etiam invicem conferantur; At vero quum constat, *quid Sacer Scriptor spectaverit*, non verosimilem, sed certam expositionem prolimus, nec erit alia, quae huic conferri possit.

VIII. *Quod nulla ratio Grammatica &c.* = Si de Grammatica vulgari modo loquaris, adhuc parvulus es, cui ad virorum aulas adcessus inhibeatur. Si autem de Grammatica late sumta ad metaphoras, atque divina translata, quaeque & unius eiusdem periodi divisiones patitur, concedimus omnem expositionem Grammaticae aptari debere; At ostende ubinam Augustinus Scripturam illustrans, Grammaticam sic acceptam corrumpat? Ubinam panem vinum interpretetur, atque abscessum discessum,.

IX. *Ut pueri solent.* = Non inficiamur monitum Augustini, ut campanarum sonitum, pueri solent, te interpretatum. Et ex hucusque dictis liquet, te e *Pherepomo* puerum factum esse, cui bene congruat balbe clamare: Παππα (Pappa, Babo, Tata) & ψίξ (Psix, Mica, Panis fragmentum.) Quemque Ἀρπῦαι (Harpyae, Arpie) deterreant,

Et haec vir ζάθεος (Zatheos, Praedivinus, molto divino.) Cui (ut quidquam humano more loquamur.) Oracula praedicant: ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ (Gnothi Sayton, Nosce teipsum.)

(b) *Spiritalis materies ante &c.* = Quaenam spiritalis materies? Spiritus, & Materia ex ipsis vocibus invicem certant, & repelluntur. Non quidem datur proprie spiritualis materia; sed in re omni creata est similitudo materiae: subiectum scilicet, quod dum quidquam recipit, eius vices explet; In quacunque creatura vero aut essentia in alio, aut in essentia recipitur exsistentia. Posterius hoc contingit in Angelo: cuius proinde essentia similitudinem praesefert materiae: exsistentia vero forma utcunque dici potest, non tamen proprie: forma quippe est rei essentia, nulli autem creaturae ex essentia, seu, per essentiam exsistere vel convenit, vel convenire potest.

Ante cohibitionem quasi &c. = Antequam (est hic sermo de antecessu naturae, non temporis) exsistentia Angeli essentiam, imperfectam quamdam infinitatem (1) sapientem velut restringeret, ac determinaret. = *Et ante illuminationem sapientiae*: = Antequam ab essentia intellectus emergeret. Vel melius: Antequam Sapientia, secunda ex Divinis Personâ Angelico intellectui species insereret.

(c) *Si quis alius velit.* = Sic Benedictini, qui nihil advertunt: & ante ipsos Er. & Fes. At Som. & MS. S. Mai. non minus bene: *si quis aliud*. Ex his autem verbis, sicut ex omnibus, quibus praecedentes opiniones (prima excepta) propositae sunt: *Quid si dicat alius*, liquet Augustinum hic eas sententias non ab alicuius scripto, vel sermone accepisse, sed meditate, & ex proprio mercurio formasse: nec veros contradictores, sed a se fictos impetere. Ex hypotesi inquam, saltem post opinionem primam, loquitur: exhibetque ipsemet post opinionem suam alias, quas quisque ut lubet amplectatur: & quarum nullam improbat, nullam alteri praefert, ut summa hac extrema modestia studiosos quosdam audaciam impudentiamque dedoceat, qui vix propriae opinioni quidquam verosimilitudinis conciliant, vel con-

(1) S. Thom. 1. p. q. 50. ar. 2. ad 4.

conciliasse sibi blandiuntur, & mox victoriam canunt, ceterorumve iudicia contemnunt; talium, quibus orbis abundabat, abundat, & abundabit immodestiae modestia summa mederi voluit Augustinus. Qui tamen alibi dum non id consilii persequitur, & textus merita, circumstantiasque diligenter attendit: nec dubitat, licet ubique modestia servata, gravibus momentis accedentibus, unam opinionem alteri praeferre. His, & pluribus aliis, quae in hoc libro opportunis occasionibus observabimus, in *Pherepoeum* iacta maxime dilucidabuntur.

Erit forte qui arbitretur, debuisse nos quidquam de diversis iis, & sequentibus opinionibus dicere: quae v. gr. praeferenda ceteris: quae aliquos, quae plures patronos habebat &c. Verum quum haec apud Expositores, maxime novissimos facile videri possint, imprudenter opellam hanc, iam vix non ad excessum auctam, ea etiam mole, & quidem haud modica oneraremus.

C A P U T XVIII.

A R G U M E N T U M.

Tot expositis opinionibus, erras si vel pro una Augustinum acriter dimicaturum arbitreris. Quid siquidem ex contentionibus, nisi audientium subversio? At vero Caritatem foecundam caelestium fructuum matrem omnis ratio divina praedicat. Quid autem turpis, & mali, si dum satagimus quod voluit ille, qui scripsit, retegere, ab eius quidem mente excidimus, at interim nonnisi vera, & religiosa praedicamus?

QUibus omnibus auditis & consideratis, nolo verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium. Ad aedificationem autem bona est lex, si quis ea legitime utatur (1); quia finis eius est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta (2). Et novit Magister noster in quibus duobus praeceptis totam Legem Prophetasque (3) suspenderit. Quae mihi ardenter confitenti, Deus meus lumen oculorum meorum in occulto, quid mihi obest, cum diversa in his verbis (*a*) intelligi possint, quae tamen vera sint, quid inquam mihi obest, si aliud ego sensero quam sensit alius eum sensisse qui scripsit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc indagare atque comprehendere quod voluit ille, quem legimus (*b*). Et cum eum veridicum credimus, nihil quod falsum esse vel novimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisque conatur id sentire in Scripturis Sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit; quid mali est (*c*) si hoc sentiat, quod tu lux omnium veridicarum mentium ostendis verum esse; etiam si hoc non sensit ille quem legit, cum & ille verum, nec tamen hoc senserit?

(*a*) *Cum diversa in his verbis &c.* = Non igitur Augustinus tantum curandum esse docet, ut *sit per se verum quod dicitur*. Nec praedicandum de *quopiam Scripturae loco, quod nulla ratio Grammatica et inesse docet*. In quae velut Augustini monita *Pherepoeus* debacchabatur.

(*b*) *Quod voluit ille, quem legimus.* = Igitur monitum illud e caelo delapsum: *Plane contrarium recte instituto Scripturae Sacrae studio, quod eo spectat, ut quid singula loca significent &c.* ab Augustino minime improbatur, sed adstruitur: immo ut exploratum ponitur.

Tttt Nec

(1) 1. Tim. 1. 8.
(2) Ibidem v. 5.
(3) Matth. 22. 40.

Nec non curat quaerere, *quid fpectaverit Scriptor Sacer*. Sed utrumque ab omnibus quaeri non dubitat. Adeoque & Auguftino difplicet, *Scripturam interpretari, ut campanarum fonitum pueri folent*.

Sed quaerimus, An omnes Divini eloquii fenfus Sacro Scriptori innotefcant? Quandoquidem id arbitrari, fi bene adtendis, Auguftinus videtur: neque enim adeo anxie de Mofis mente quaereret: non diceret omnes niti indagare, atque comprehendere quod voluit ille, quem legunt, nifi Scriptori fuis verbis haerentia arcana qualibet perfpecta arbitraretur.

Quaeftionem hanc haud levem pauci tractant; plures vero aut fubtimide, aut obfcure refolvunt. Auguftinus adfirmare videtur; Lib enim contra Adimantum Manichaei difcipulum, quum plura fere in hanc rem dixiffet, fub finem cap. 28. & totius libri ita concludit. = Non eft autem Propheta veri „ Dei, & fummi, qui oblata divinitus „ vifa, vel folo corpore, vel etiam illa parte fpiritus videt, qua corporum „ capiuntur imagines, & mente non videt. Sed plerumque in Scripturis fic „ pofita inveniuntur, quemadmodum vifa „ funt, non etiam quemadmodum intellecta funt, ut mentis vifio, in qua totus „ fructus eft, exercendis lectoribus fervaretur.] Lib. 12. de Gen. ad Litt. cap. 9 = Proinde quibus figna per aliquas rerum corporalium fimilitudines „ demonftrabantur in fpiritu, nifi acceffiffet mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat prophetia; „ magifque propheta erat qui interpretabatur quod alius vidiffet, quam ipfe „ qui vidiffet. Unde apparet magis ad „ mentem pertinere prophetiam, quam „ &c. Itaque magis Iofeph propheta, „ qui intellexit, quid (1) fignificarent „ feptem fpicae, & feptem boves, quam „ Pharao, qui eas vidit in fomnis &c.] Lib. tamen 2 de Diverf. QQ ad Simplicianum, q. 1. paulo poft init. = Spiritus (2) ubi vult fpirat: & fpiritum „ prophetiae nullarum animarum poteft „ maculare contactus. Adtingit (3) enim „ ubique propter fuam munditiam. Afficit autem non omnes eodem modo, „ fed alios per informationem eorumdem hominum, ubi rerum demonftantur imagines; alios per fructum (4) „ mentis ad intelligentiam; alios utraque „ infpiratione; alios etiam nefcientes.] Sed de prophetia, & vifione tota ea quaeftione agit. Admodum item fufe lib. 12. de Gen. ad Litt. a cap. 8. ufque ad 31. & alibi faepe.

Verum Auguftinus non ftatuit (quod nec inquirit) omnia prorfus, quae propriis aut verbis, aut factis infunt arcana Prophetae perfpecta effe. Unde dicendum eft cum S. Thoma (cuius fermonem, utpote non adeo brevem omittimus) 22. q. 173. art. 4. Nonnunquam eam cognitionem abeffe, ut liquet ex Daniel. 7 Ioan. 11. v. 49. 50. & 51. & 19 24. Actor. 10. a v. 10. At vero contingit tum inftinctus propheticus, non propria, feu perfecta prophetia. Hanc autem comitatur femper arcani, faltem primo verbis, vel factis infidentis cognitio. Et haec eft Auguftini in laudatis teftimoniis fententia. Quum tamen fit propheta inftrumentum, ut loquitur S. Thomas, *deficiens*, omnium prorfus arcanorum, fecundo emergentium cognitionem nec poftulat, nec habere poteft. De quo infra cap. 31. & 32 Ut autem prorfus ad rem noftram adcedamus: Si omni Prophetae vere tali propriis verbis infidentia arcana potiora, atque proxima perfpecta effe debent: quot perfpecta fuiffe arbitrabimur Mofi (fi cuncta adtendantur) Prophetarum (5) fummo, & principi? maxime quum eius quinque libri non tam allegoricum, feu myfticum, quam naturalem & hiftoricum fenfum infequantur; unde tuto concludere poffumus, Mofi omnes fuorum librorum fenfus faltem litterales innotuiffe.

(c) *Quid mali eft &c.* = En ergo *Phrepone* videre potes aliquando tandem, fi velis utcunque cum Perfio Satyra 1. v. 47. canere. *Neque enim mihi cornea fibra eft*. Auguftinum non *hoc unum quaerere, an fit per fe verum quod dicitur*; fed an conveniat verbis, & menti Sacri Scriptoris; Contendere autem prudentem Doctorem, nihil mali effe, fi dum a mente Sacri Scriptoris exorbitamus, interim nonnifi quod per fe verum, ac religiofum eft, docemus. Non dicit, Quam egregia eft huiufmodi expofitio! fed, *quid mali eft*? Non laudat expofitionem: fed vituperat litigiofos homines, qui eam velut haerefim, vel noxiam doctrinam exfecrantur.

CA-

(1) Gen 41.
(2) Ioan 3. 8.
(3) Sap. 7. 24.
(4) Scilicet, *ductum*, vel *provectum*.
(5) Ita S. Thom. 22. q. 174. ar. 4. per totum.

C A P U T XIX.

A R G U M E N T U M.

Ut rixarum filum abscindat, & se a contradictionibus eximat, seligit manifesta nonnulla, quae praedicet. Certum quippe est, Deum fecisse caelum, & terram: & unum idemque esse Principium, & Sapientiam, in qua omnia fecit. Item, mundum istum visibilem e duobus magnis partibus, Caelo, Terraque, & parvis pluribus, quae in iis continentur emergere. Omne mutabile informitatem quamdam, & quae ex ea profluunt testari. Quod non mutatur, licet mutabile, informitatemque temporis dominium eludere. Manifestum quoque est, non immerito id, unde fit aliquid, huius nomine designari. Ex formatis rebus nihil terra, & abysso magis informi cognatum. Nedum creatum, formatum: sed omne, quod creari, vel formari potest a Deo esse. Ex ipsis tandem terminis liquet, quod formatur ex informi, prius informe esse, deinde formatum.

Verum est enim, Domine, fecisse te caelum & terram; & verum est Principium esse Sapientiam tuam (a) in qua fecisti omnia. Item, Verum est quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas caelum & terram brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. Et verum est quod omne mutabile insinuat (b) notitiae nostrae quamdam informitatem, qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verum est, nulla tempora perpeti quod ita cohaeret formae incommutabili, ut quamvis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatem, quae prope nihil est (c), vices temporum habere non posse. Verum est, quod unde fit aliquid, potest quodam genere loquutionis habere iam nomen eius rei quae inde fit; unde potuit vocari caelum & terra quaelibet informitas, unde factum est caelum & terra. Verum est, omnium formatorum nihil esse informi vicinius, quam terram & abyssum. Verum est, quod non solum creatum atque formatum; sed etiam quidquid creabile atque formabile est, tu fecisti ex quo sunt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

(a) *Principium esse Sapientiam tuam &c.* = Legimus enim Ioan. 8. 25. *Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis.* Et Ioan. 1. 3. *Omnia per ipsum facta sunt &c.* & Psal. 103. 24. *Omnia in Sapientia fecisti.* Omittimus illud Psal. 109, 3. *Tecum principium &c.* Id enim dicit Pater Filio, non, Filius Patri: adeoque evincit & Patrem esse Principium, ut S. D. ad eum locum observat, n. 13. Verum, ut ex contextu, subiectaque materia conicimus, intuetur hic Augustinus exordium Genes. *In principio creavit Deus &c.* ut latenter ostendat, pace Contradictorum, haud perperam suspicari plures, hi agi de Verbo, aut Sapientia; Si enim Christus apud Ioan. seipsum appellat Principium: & eiusdem Ioannis testimonio, omnia per ipsum facta sunt; igitur verba Genes. *In principio creavit Deus &c.* exponi possunt, in Verbo, in Sapientia creavit Deus &c.

(b) *Quod omne mutabile insinuat &c.* = Utique: motus enim definitur a Philosophis (1), *Actus entis in potentia,*

(1) Arist. l. 3. Phys. tex. 6. S. Thom. [illegible] a. 1. & 2. contra Gent. c. 17. & 1. p. q. 9.

tia, secundum quod in potentia. Ad quid in potentia? Ad formam vel parandam, vel amittendam. Mutatio autem ex initio. cap. 21. Categoriarum, quae t. 1. in Appendice sub Augustini nomine circumferuntur, tripliciter fieri potest. „ Omnis immutatio .. fit tribus modis: „ aut ex non subiecto in subiectum, ut „ est ortus, vel nativitas ..., aut ex subiecto in non subiectum, ut est interitus, vel corruptio ... aut ex subiecto in subiectum, ut est motus ... (1) „ Sed & ipse motus tres species habet, „ idest, incrementum, imminutionem, „ commutationem qualitatis, sive loci. „

Loquitur paulo post de Angelo inquiens, *quod ita cohaeret formae &c.* qui ut Deo, & propriae quasi formae cohaereat ex dictis in antecedentibus liquet.

(c) *Quae prope nihil est*. = Ita Vet. & MSS decem Etruriae omnes denique codices tum editi, tum MSS. At Lov. *quae proprie*. Perperam omnino: centies enim Augustinus docuerat, informitatem, seu, materiam informem non, *proprie*, sed, *prope* nihil esse. Quod docet etiam lib. 1. contra Advers. Legis, & Prophet. c. 8. lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 15. n. 29. & alibi.

Unde fit aliquid, potest &c. = Id Philosophi libenter fatentur (2); Materia prima ex relatione ad equum fit equus, ad leonem leo &c. Addunt Philosophi, & intellectum utcumque omnia esse, quatenus intellectione in omnia migrare potest. Quod & ipse Augustinus integri totius qua late patet scibilis doctor observavit lib. 2. de Ordine, c. 9. n. 26. *Per quae cum docilis factus fuerit, tum demum discet &c. & quid sit ipsa ratio ... & quid intellectus, in quo universa sunt, vel ipse (3) potius universa.* Quod inferius addit: *Nihil esse informi vicinius*, ostenderat supra cap. 4.

C A P U T XX.

A R G U M E N T U M.

Quae ex praedictis manifestis veritatibus diversi Scripturarum studiosi placita educant, vel educere possint edisserit. Illa enim verba, In principio creavit Deus caelum, & terram, *sic illustrari possunt: In Verbo suo sibi coaeterno fecit Deus intelligibilem, & sensibilem creaturam. Vel universam molem corporei mundi huius, cum omnibus manifestis naturis, quae in ipsa continentur. Sive informem materiam creaturae spiritualis, & corporalis. Aut etiam, informem materiam corporalis tantummodo creaturae, ubi implicatum erat caelum, & terra. Quispiam tandem, principium, non Verbum, sed faciendi exordium interpretabitur. in quo informem materiam, confuse caelum, ac terram habentem Deus creaverit.*

EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysen famulum tuum in Spiritu veritatis loquutum esse immobiliter credunt; ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit, in principio fecit Deus caelum & terram, id est, in Verbo suo sibi coaeterno fecit Deus intelligibilem atque sensibilem, vel spiritalem corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus caelum & terram, id est, in Verbo suo sibi coeterno fecit Deus universam istam molem corporei mundi huius, cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus caelum, & terram, id est, in Verbo suo sibi coaeterno fecit Deus informem materiam creaturae spirita-

(1) Alteratio.
(2) Art. 3. de Anl. S. Thom. licet 13.
(3) In prius vulgatis, *ipsa potius universa*. Sed MSS. ex MSS. *ipse*.

ritalis, & corporalis. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus caelum & terram, id eſt, in Verbo ſuo ſibi coeterno fecit Deus informem materiam creaturae corporalis ubi confuſum adhuc erat caelum & terra, quae nunc iam diſtincta atque formata in illius mundi mole ſentimus. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus caelum & terram, id eſt, in ipſo exordio faciendi atque operandi fecit Deus informem materiam confuſe habentem caelum & terram, unde formata nunc eminent & adparent cum omnibus quae in eis ſunt.

(a) *In ipſo exordio faciendi.* = His iungamus verba ipſius S. D. lib de Gen. ad litt. Imperf. c. 3. n. 6 = Secundum hiſtoriam quaeritur, quid ſit, „ *In principio*: ideſt, utrum in principio „ temporis, an in principio in ipſa Sa„ pientia Dei, quia & ipſe Dei Filius „ principium ſe dixit, quando ei dictum „ eſt, *Tu quis es?* & dixit, *Principium,* „ *quod & loquor vobis*(1). Eſt enim Prin„ cipium ſine principio, & eſt Princi„ pium cum (2) alio Principio. Princi„ pium ſine principio ſolus Pater eſt, „ ideo ex uno principio eſſe omnia cre„ dimus. Filius autem ita Principium „ eſt, ut de Patre ſit.] Et lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 1. n. 2. *Quaeramus quomodo dictum eſt, praeter allegoricam ſignificationem*, In principio &c. *utrum in principio temporis: an quia primo omnium facta ſint: an in principio, quod eſt Verbum Dei unigenitus Filius.* Arbitrantur autem paſſim Theologi tres eos ſenſus omnes bonos eſſe, notiſſimos, & litterales.

C A P U T XXI.

A R G U M E N T U M.

Expendit ut ex eisdem praeiactis manifeſtis veritatibus, ſequentia verba, Terra autem erat inviſibilis &c. *queant exponi. Aliquis enim arbitrabitur, iis verbis deſignari, corporale illud a Deo factum corporearum rerum informem materiam ordine, & luce deſtitutam fuiſſe. Alius, totum, quod caelum, ac terra appellatum eſt, fuiſſe materiam informem, ac tenebroſam, ex qua educerentur caelum corporeum, terraque item corporea, & reliqua ipſis adiacentia ſenſibus nota. Erit etiam qui autumet, totum illud informem quidem tenebroſamque fuiſſe materiam, ſed ex qua inde emergerent creatura inviſibilis, atque viſibilis. Nec item forte deerit qui caeli, terraeque verbis informem materiam inſinuatam ita inficietur, ut dicat eam iam praeexſtitiſſe, exque ipſa corpoream, incorporeamve creaturam eductam. Huic autem ultima opinio admodum cognata eſt: niſi quod ex vetuſta illa materia corpoream tantummodo, qua ſuperiorem, & inferiorem complectitur, creaturam factam arbitratur.*

ITem quod adtinet ad intellectum Verborum ſequentium, ex illis omnibus verbis, aliud ſibi tollit qui dicit, Terra autem erat inviſibilis & compoſita, & tenebrae erant ſuper abyſſum, ideſt corporale (a) illud quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis ſine ordine, ſine luce. Aliud qui dicit, Terra autem erat inviſibilis & incompoſita, & tenebrae erant ſuper abyſſum, ideſt hoc totum quod caelum & terra appellatum eſt, adhuc informis & tenebroſa materies erat, un-

(1) Ioan. 8. 25.

(2) Forte legendum, de.

unde fieret caelum corporeum & terra corporea, cum omnibus quae in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit, Terra autem erat invisibi... & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, id est, hoc totum quod caelum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret caelum intelligibile, quod alibi dicitur caelum caeli; & terra, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc caelum corporeum; id est unde fieret omnis invisibilis, visibilisque creatura. Aliud qui dicit, Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebre erant super abyssum; non illam informitatem nomine caeli & terrae scriptura appellavit, sed iam erat, inquit, ipsa informitas, quam terram invisibilem, & incompositam tenebrosamque abyssum nominavit, de qua caelum & terram Deum fecisse praedixerat, spiritalem scilicet, corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebrae erant super abyssum; id est, informitas quaedam iam materies erat, unde caelum & terram Deum fecisse Scriptura praedixit, totam scilicet corpoream mundi molem, in duas *maximas* partes superiorem atque inferiorem distributam, cum omnibus quae in eis sunt usitatis notisque creaturis.

(a) *Idest corporale &c.* = Adstipulamur Benedictinis, qui inquiunt = Ita „ plures, & potiores MSS. cum Arn. At „ Bad. Am. Er. Som. & Blas. cum quin„ que MSS. habent, *idest incorporale* „ Lov., *idest, corporabile*.] Ita etiam MS. S. Mar. Fes. Car. & optimus S. Cr. Et quidem merito: si enim illud corporearum rerum materies erat, utique & ipsum corporale, sive corporeum.

Opiniones hae a praecedentibus maxime, & fere solum ex hoc a S. Doctore separantur, quod illae proxime prima verba Geneseos intuerentur: hae autem illas a sequentibus, velut a *posteriori*, ut loquuntur Dialectici, exponant.

C A P U T XXII.

A R G U M E N T U M.

Fingit in postremas duas sententias argumentum: Nisi materia informis illis verbis, fecit Deus caelum, & terram, *facta significatur: erat igitur Deo coaeterna, ab eo minime pendens. Respondet autem auctorum nomine: A Deo quidem factam materiam: at id a Scriptura omitti; ut etiam Angelorum, & aquarum creatio taceatur: quae tamen a Deo facta nemo inficiatur.*

CUm enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquam ita tentaverit: Si non vultis hanc informitatem materiae caeli & terrae nomine appellatam videri; erat ergo aliquid quod non fecerat Deus, unde caelum & terram faceret; neque enim Scriptura narravit quod istam materiem Deus fecerit, nisi intelligamus eam (a) caeli, & terrae, aut solius terrae vocabulo significatam, cum diceretur, In principio fecit Deus caelum, & terram; ut id quod sequitur, Terra autem erat invisibilis & incomposita; quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam, quam fecit Deus in eo quod praescriptum est, fecit Deus caelum & terram.

Re-

Reſpondebunt adſertores duarum iſtarum ſententiarum, quas extremas poſuimus, aut illius, aut illius, cum haec audierint & dicent: Informem quidem iſtam materiam non negamus a Deo factam, Deo a quo ſunt omnia bona valde: quia ſicut dicimus amplius bonum eſſe quod creatum atque formatum eſt, ita fatemur minus bonum eſſe quod factum eſt creabile atque formabile, ſed tamen bonum (*b*): non autem commemoraſſe Scripturam quod hanc informitatem fecerit Deus, ſicut alia multa non commemoravit, ut Cherubim, & Seraphim (*c*), & quae Apoſtolus diſtincte ait, Sedes, Dominationes, Principatus, Poteſtates (1), quae tamen omnia Deum fecisſe manifeſtum eſt. Aut ſi in eo quod dictum eſt, fecit caelum & terram, comprehenſa ſunt omnia; quid de aquis dicimus, ſuper quas ferebatur Spiritus Dei? Si enim terra nominata ſimul intelliguntur, quomodo iam terrae nomine materiaes informis accipitur, quando tam ſpecioſas aquas videmus? aut ſi ita accipitur, cur ex eadem informitate ſcriptum eſt, factum firmamentum, & vocatum caelum, neque ſcriptum eſt factas eſse aquas? Non enim adhuc informes ſunt & inviſae, quas ita decora ſpecie fluere cernimus. Aut ſi tunc acceperunt iſtam ſpeciem, cum dixit Deus, congregetur aqua quae eſt ſub firmamento, ut congregatio ſit ipſa formatio; quid reſpondebitur de aquis quae ſuper firmamentum ſunt? quia neque informes tam honorabilem ſedem accipere meruisſent, nec ſcriptum eſt qua voce formatae ſint. Unde ſi aliquid Geneſis tacuit Deum feciſſe, quod tamen Deum feciſſe, nec ſana fides, nec certus ambigit intellectus; nec ideo ulla ſobria doctrina (*d*) dicere audebit iſtas aquas coaeternas Deo, quia in libro Geneſeos commemoratas quidem audivimus, ubi autem factae ſint non invenimus: cur non informem quoque illam materiam, quam Scriptura haec terram inviſibilem, & incompoſitam, tenebroſamque abyſſum appellat, docente veritate intelligamus a Deo factam eſſe de nihilo, ideoque illi non eſſe coeternam, quamvis ubi facta ſit, omiſerit enuntiare iſta narratio?

(*a*) *Niſi intelligamus eam &c.* = Ita omnino legendum eſt cum BB. quos audire iuvat. = In omnibus fere libris „ legitur, *niſi ut intelligamus*, Libra„ riorum lapſu, qui forte mutarunt, „ *aut*, in, *ut*. hanc porro particulam „ removimus iuxta Arn. & MS. Beni„ gnianum.] Corruptae lectioni ſuffragantur MS. S. Mar. & Ricar. At vero genuinae Car. Feſ. & optimus S. Cr.

Non poteſt autem citra Catholicae fidei diſcrimen doceri, materiam a Deo non factam, ipſique coaeternam fuiſſe, ut vidimus c. 8. huius lib. A.

(*b*) *Sed tamen bonum.* = Cum bonitas ex actu deſumatur: hinc forma, quae vel eſt actus, vel actum involvit, prorſus bona eſt. Materia autem, quae eſt potentia perfecta bonitate caret; at vero quum etiam a forma ſeiuncta, eam involvat, ſaltem genio, & pruritu: nonnulla, etſi minima, bonitate gaudet. Item, cetera bona finis bonitate praedita ſunt: materia autem ea, quae dicitur utilitatis, & medii. Vide S. Thom. 3. contra Gentes, c. 20.

Texit autem earum opinionum velut apologiam Auguſtinus, non quod illis vel nonnihil adſentiatur; ſed ut oſtendat, quam modeſte, & caute ubique incedendum ſit: quamque libenter parcendum ſit rixis, atque cenſuris. Si enim poſtremae duae opiniones illae, quae prae ceteris leviores, audacioreſque videbantur, tam facile propugnari poſſunt: quid dicas de aliis, quae mox probabilitatem prae ſe ferunt, & a communibus in minimis ſemoventur?

(*c*) *Ut*

(1) Coloſſ. 1. 16.

(c) *Ut Cherubim, & Seraphim &c.* = Angelorum creationem a Mose manifeste altem, non fuisse narratam, Theologi quique observant, & fatentur. S. D. lib. 11. de Civit. Dei, c. 9. ante med. *Quomodo Angeli praetermittuntur, tanquam non essent in operibus Dei &c. Opus autem Dei esse Angelos hic quidem etsi non praetermissum, non tamen evidenter expressum est: sed alibi &c.* Vide de etiam lib. 12. eiusdem oper. c. 33. At vero non una est omnium suspicio, cur ita contigerit. Nonnulli, Moyses, inquiunt, noluit infirmo populo ad superstitionem, & idololatriam proclivi Angelos nominare, quibus facile velut numinibus genua inflexisset: Alii eiusdem populi oscitantiam, & ruditatem exhibent: cui proinde imprudenter de tam nobili, & excelsa creatura vix a Philosophorum, atque Theologorum summis dispicienda tractaretur. Quod momentum insinuavit Augustinus n. 1. c. 17. illis verbis, *Tales quippe homines erant, rudis ille &c.* Ab ista, postrema sententia institutum Moysis, quod erat de visibili nobis obvio mundo dicere, inculcans haud multum abhorret; & haec nostro iudicio, omnium probabilissima est. Prima vero mox corruit, si Angelum ad paradisi custodiam positum, aliosque plures a Moyse haud omissos adtendamus. Vide infra l. 13. c. 3. A.

(d) *Nec ideo ulla sobria doctrina &c.* = Iuvat hic recitare quae habet, S. D. lib. 11. de Civit. Dei, c. 34. „ Quamvis & aquas, quod perversissimae, atque impiae vanitatis est, negent quidam factas a Deo, quoniam „ nusquam scriptum est, Dixit Deus, „ Fiant aquae. Quod possunt simili vanitate etiam de terra dicere, nusquam „ enim legitur Dixit Deus, Fiat terra. „ Sed, inquiunt, scriptum est, *In principio fecit Deus caelum, & terram.* „ Illic ergo & aqua intelligenda est: uno „ enim nomine utramque comprehensum „ est &c.] Et in lib. de Haeresibus, 75. *Alia est* (haeresis) *quae dicit aquam non a Deo creatam, sed ei semper fuisse coaeternam.*

C A P U T XXIII.

A R G U M E N T U M.

Iis adtentis diversorum iudiciis, duo oboriri posse quaestionum genera observat: unum quum de veritate rerum: alterum quum de enunciantis voluntate disseritur. Duas autem hominum classes a se longe propulsat: eorum, qui falsa, velut scientia perspecta vendunt: aliorumve, qui falsa Moysem tradidisse arbitrantur. Interim ipse ambiens iis iungi, cum iis Moysis voluntatem scrutari, qui caritatis ubique latitudinem prensant.

His ergo auditis atque perspectis pro captu infirmitatis meae, quam tibi confiteor scienti Deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cum aliquid a nuntiis veracibus per signa enuntiatur; unum si de veritate rerum, alterum si de ipsius qui enuntiat voluntate dissentio est. Aliter enim quaerimus de creaturae conditione quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses egregius domesticus fidei tuae intelligere lectorem auditoremque voluerit. In illo primo genere discedant a me omnes, qui (a) ea quae falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant a me omnes, qui ea quae falsa sunt, Moysen dixisse arbitrantur. Coniungar autem illis, Domine, in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine caritatis, & accedamus simul ad verba libri tui, & quaeramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo (b) dispensasti ea.

(a) *Discedant a me omnes, qui &c.* = Imitatur Regium Vatem Psal. 6. 9. dicentem: *Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.* Profitetur autem hac, & sequenti phrasi, diversas hominum opiniones, suis etiam oppositas non

ita,

ira, sed mansuetudine excepturum: dummodo tamen &c. = *Si scire arbitrantur* = Cur dicit, *scire*, & non, opinari, vel quid simile? Quia & errantes pace excipere debemus, atque corripere. Illi autem sunt prorsus intolerabiles, qui errores aliqua probabilitatis specie tinctos, non ut probabiles, sed ut manifestas veritates, certa scientia deprehensas praedicant. Huiusmodi homines errores, quibus tam acriter adhaeserunt, quo pacto dedocebuntur?

(*b*) *Per voluntatem famuli tui, cuius calamo &c.* = Perscrutatur igitur, stulte *Pherepone*, Augustinus non simplicem veritatem in Scripturis, sed quam Deus, & quidem per famulum suum voluerit. Et si arcana, seu verba Scriptoris Sacri calamo dispensata commendat, calamum certe, idest, Litteram, Grammaticam non omittit, non contemnit: sed curat, meditatur. Paratus licet hominem a textu aberrantem, qui tamen interim veritatem, & religionem cordi habet, non diris devovere, non exsecrari.

Franciscus Mayro ex praesenti cap. huncce flosculum colligit: *Accipitur documentum quod in Theologicis non solum est intendendum ad veritatem, sed etiam ad Auctoris intentionem*. Vides puerilem ineptiam! Quae tamen *Pherepone* audaciam frangit. Deridet hic Augustinum quasi docuerit quidquid sit de Grammatica, & mente Sacri Scriptoris, curandum esse tantummodo, ut quod per se verum est statuatur. At vetustus ille auctor inferebat ex Augustino, nedum in Divina, sed & in quacunque Theologica pagina *intendendum esse etiam ad Auctoris intentionem*.

CAPUT XXIV.

ARGUMENTUM.

Et eos nunc a se, quanquam lenius, propulsat, qui aequam interpretationem expiscati, eamdem nedum laudant, sed velut prorsus a Mose inspectam ceteris praeferunt, & pro aris, ac focis propugnant. Quos ut exemplo corrigat: priorum verborum Geneseos interpretationem, In Verbo fecit Deus omnia invisibilia, & visibilia, se fidenter praedicare profitetur; at non ita eam ceteris omnibus praeferendam, vel omnino a Mose inspectam. Perspectum quippe habet omnes illas interpretationes verosimiles esse; at quam omnino cogitaverit aut voluerit Moses minime agnoscit.

Sed quis nostrum sic invenit eam inter tam multa vera (*a*) quae in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quaerentibus, ut tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quam fidenter dicit hoc verum esse, sive ille hoc senserit, sive aliud? Ecce enim, Deus meus, ego servus tuus qui vovi tibi Sacrificium Confessionis (1) in his litteris, & oro ut ex misericordia tua reddam tibi vota mea; ecce ego quam fidenter dico in tuo Verbo incommutabili omnia te fecisse, invisibilia & visibilia, numquid tam fidenter dico, non aliud quam hoc attendisse Moysen cum scriberet, In principio fecit Deus caelum & terram? Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video, id eum cogitasse cum haec scriberet. Potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret, In principio: potuit & caelum & terram hoc loco, nullam iam formatam perfectamque naturam sive spiritalem, sive corporalem, sed utramque inchoatam, & adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici, quidquid ho-

(1) Psal. 49. 14. *Immola Deo sacrificium laudis: & redde Altissimo vota tua.*

horum diceretur; sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video (*b*): quamvis sive aliquid horum, sive aliquid aliud quod a me commemoratum non est, tantus vir ille mente conspexerit, cum haec verba promeret, verum eum vidisse apteque id enuntiasse non dubitem.

(*a*) *Sic invenit eam inter tam multa vera.* = Ita BB & ante ipsos MS. Ricar. At Er. Lov. & Som. *sic inveniet eam inter tam multa verba.* Liquet praeferendam esse lectionem nostram; quandoquidem dixit hucusque, & repetit exinceps Augustinus voluntatem Mosis non posse certo retegi, cum iis verbis plures, omnes *verae* expositiones aptari possint. De priori controversiae verbo, *invenit*, nonnihil ancipites sumus: cum paullo ante Augustinus bonos Catholicos ad disputationem provocaverit, unde potuit certe dicere, *inveniet*; At vero dicendum est, Augustinum nunc equidem cum Catholicis congredi: at quorum quilibet iam propriam expositionem praeparavit: unde merito dicit, *invenit*.

Ut reddam tibi vota mea. Loquitur ex Davide, puta v. 5. vel 14. Psal. 115. *Vota mea Domino reddam &c.* (1) Orat autem Deum, ne sinat ipsum ab harum Confessionum scopo excidere, qui est Dei gloriam, & proximi bonum promovere: non pro peculiaribus propriis opinionibus disputare, & contendere.

(*b*) *Sed quid &c non ita video.* = Vide an curet tantummodo, ut per se verum sit quod dicit? Non equidem; Vidit quid Grammatica postulet; vidit quid textus, & contextus patiantur; vidit ex pluribus Scripturarum locis in Principio, in Sapientia, in Verbo omnia facta esse: vidit eam expositionem Sacri Scriptoris menti optime quadrare posse; At utram re vera eiusdem Sacri Scriptoris mens eam inspexerit, definire non audet, & videre nequit; nec definire, nec videre mortalium quisquam non divina luce perfusus potest; & de posteriori hoc dubio iudicat non esse anxie, & pro aris, ac focis curandum, disputandum. Et haec ut *Pherepont* audacia nedum adteratur, sed & conteratur; utque imperiti, si qui accedunt, lectores innoffenso haec omnia pede percurrant.

Interim nos, quibus Augustini sapientiam nec imitari datur, nec aemulari, modestiae saltem conformemur. *Adpareat* (Augustine) *bonitas, cui possit homo* (tu dic, *Lector*) *conformari: nam maiestatem .... sapientiam nec imitari possumus, nec expedit aemulari*, S. Bernardus in Natali Domini Serm. 1. post initium, dum Deum adloquitur.

MS. optimus S Cr temporum iniuris detruncatus, explicit praecedentibus verbis, *perfectamque naturam sive spir. sive corporal. sed utramque.*

CA-

(1) Ps. 21. 26. 49. 14. 65. 13.

CAPUT XXV.

ARGUMENTUM.

Exagitat adhuc impudentes homines, qui proprias interpretationes ceu prorsus a Moyse inspectas, verosimilibus aliis contemtis, decantant immodice, ac triumphis extollunt. Quandoquidem si & alias aequas esse fatentur, iam tot rixis non Moysis menti, sed proprio mercurio litant. Sed & turgidos superbosque se produnt, dum veritatem ex Dei sinu omnibus collucentem in propria velut ipsorum officina compactam iactant. Superbiae autem stultitiam addunt, dum de Moysis mente rixantur: quasi haec, ut veritas, omnibus exhibeatur. Utinam, iniustis iis rixis depulsis, Caritas, cui in omnibus suis paginis Moyses litare voluit, ubique principetur.

I. NEmo mihi molestus sit dicendo (*a*) mihi, non hoc sensit Moyses quod tu dicis; sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret, Vnde scis hoc sensisse Moysen, quod de his verbis eius eloqueris; aequo animo ferre deberem, & responderem fortasse superius respondi, vel aliquanto uberius si esset durior. Cum vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico; neque tamen negat quod uterque nostrum dicit, utrumque verum esse: O vita pauperum Deus meus, in cuius sinu non est contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram, qui non mihi hoc dicunt, quia divini sunt, & in corde famuli tui viderunt quod dicunt, sed quia superbi sunt, nec noverunt Moysi sententiam, sed amant suam, non quia vera est, sed quia sua est. Alioquin & aliam veram pariter amarent, & sicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt; non quia ipsorum est, sed quia verum est; & ideo iam nec ipsorum est, quia verum est. Si autem ideo ament illud quia verum est, iam & ipsorum est & meum est: quoniam in commune omnium est veritatis amatorum. Illud autem quod contendunt non hoc sensisse Moysen quod ego dico, sed quod ipsi dicunt, nolo, non amo: quia & si ita est, tamen ista temeritas non scientiae (*b*) sed audaciae est, nec visus, sed typhus eam peperit. Ideoque, Domine, tremenda sunt iudicia tua, quoniam veritas tua nec mea est, nec illius aut illius, sed omnium nostrum quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur ea. Nam quisquis id quod tu omnibus ad fruendum proponis, sibi proprie vindicat, & suum vult esse quod omnium est, a communi propellitur ad sua, hoc est, a veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur (1).

II. Adtende iudex optime Deus ipsa veritas, adtende quid dicam contradictori huic, adtende; coram te enim dico, & coram fratribus meis, qui legitime utuntur lege usque ad finem caritatis; adtende, & vide quid ei dicam, si placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam: Si ambo videmus verum esse quod dicis, & ambo videmus verum esse quod dico,

(1) Ioan. 8. 44.

ubi quaeso id videmus? Nec ego utique in te, nec tu in me, sed (*d*) ambo in ipsa, quae supra mentes nostras est incommutabili veritate. Cum ergo de ipsa Domini Dei nostri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus ut videtur incommutabilis veritas; quando si ipse Moyses adparuisset nobis atque dixisset, Hoc cogitavi; nec sic eam videremus, sed crederemus? Non itaque supra quam scriptum est, unus pro altero infletur adversus alterum (1). Diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente nostra, & proximum nostrum sicut nosmetipsos (2). Propter quae duo praecepta caritatis sensisse Moysen quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, mendacem faciemus Dominum, cum de animo conservi aliter quam ille docuit opinamur. Iam vide quam stultum sit in tanta copia verissimarum sententiarum, quae de illis verbis erui possunt, temere adfirmare quam earum Moyses potissimum senserit, & perniciosis contentionibus ipsam offendere caritatem, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

(*a*) *Nemo mihi molestus sit, dicendo &c.* = Dicant alii quid sentiant. Mihi ambitio est te Plinii Iunioris Lib. 5. Epist. 13. in fine, verbis adloqui: *tu velim, quid de universo, quid de partibus sentias, scribas mihi. Ero enim vel cautior in continendo, vel constantior in edendo, si huc, vel illuc auctoritas tua accesserit.* Ea autem verba, *Nemo mihi &c.* apud omnes editos in praeced. capite habentur. Hocce vero incipit ab illis verbis: Cum *vero dicit &c.* Placuit imitari Benedictinos: quandoquidem potius ea verba, *Nemo &c.* novum sermonem exordiuntur.

(*b*) *Tamen ista temeritas non scientiae &c.* = De hac mortalium insania, & malitia plura dici possent, nisi Lectoris fastidium timeretur. S. D. in Enchiridio de Fide &c. c. 17. = Non est „ tamen consequens, ut continuo erret quisquis aliquid nescit; sed quisquis se existimat scire quod nescit „ &c. Sed diligentius considerata veritate, cum aliud nihil sit errare, quam „ verum putare quod falsum est, fal„ sumque quod verum est; vel certum „ habere pro incerto, incertumve pro „ certo, sive falsum, sive sit verum &c.] Hinc docent Theologi, & fidem impetere eum, qui Fidei dogmata inciatur: & alterum, qui minime ad Fidem spectantia, ac si spectarent, decantat. Item, propositionem sese veram, ratione iactantiae, qua praedicatur, vel censurae, quam in oppositam iacit, in falsam migrare, & censuras mereri: Ut si dicas, impios esse, vel caecos eos, qui Virginem ab originis labe tantummodo, non item a debito illam contrahendi eximunt; ab Ecclesia pellendos eos, qui unius eiusdem Virginis gratiam omnium Angelorum, hominumve gratiis simul iunctis non praeferunt: Prima siquidem opinio vix tenui probabilitate gaudet; posterior autem est utique vehementer probabilis, & etiam forte probabilissima: at neutiquam certa, nec quidem certitudine Fidei, nec alia, quam Theologicam dicunt. Sic etiam falsae essent, & censuris percellendae hae, vel similes propositiones: Certum est nomine *principii* Verbum, non temporis initium a Moyse inspectum: Error est docere, *caeli*, ac *terrae* vocibus spiritalem, & corporalem creaturam a Moyse significatam &c. De his monitis, haereticum esse, & negare Fidei dogmata, & quae nulla ratione ad Fidem spectant, velut talia praedicare, & similibus vide, si placet, S. Tomam Opusc. 10. in Prologo. Maior in 3. Sent. dist. 37. q. 36. De Lugo disput. 2. de Fide, sect. 3. n. 105. Durandum a S. Pontiano Praefat. comment. in Sent. Suaresium Iesuitam disput. 19. de Fide, sect. 2. n. 21. & sect. 6. n. 6. Bossuetum. Lorcam 2. 2. q. 11. art. 2. disput. 39. Veron. in reg. Fidei Cathol c. 1. paragr. 3. ut omittam summos Ecclesiae viros, Tertull. de Praescript. Haeret. c. 6 Hilarium lib. 4. de Trinit. c 14. Basilium Epist. 60. ad Eccles. Antiochen. Gregor. Na-

(1) 1. Cor. 4. 6.

(2) Matth. 22. 1 v. 37.

Nazianz. Orat. 1. Ecclesiam Lugdun. lib. de tribus Epist. c. 12 13. , & 20. Pro seq. verbis, *veritas tua nec mea est*, *nec &c.* vide in Psal. 75 ad v. 12.

(c) *Nec ego utique in te*, *nec tu in me*, *sed &c.* = Franciscus Mayro adeo barbaram ad hunc locum notam habet, ut nec facile constet quid velit. En ipsa verba. = Ex hoc dicto accipitur validum argumentum, quod lux aeterna est Intellectui concreata, sicut lux corporalis, & visui ratio videndi, non quidem sicut obiectum visus, sed sicut ostendens rem visam. Sed attende quod illa videtur ubique fuisse intentio Augustini, tamen communiter a modernis Doctoribus non tenetur illa opinio. Et ideo dicitur ad rationem eius, quod quando duo vident unam veritatem, & non unus videt eam in alio, sed quilibet in seipso, cum habeant species repraesentantes eadem obiecta: & ideo cum unus videt id, quod dixit alius, est verum per species rationis eiusdem, quas apud se habet. „

Querebatur olim Plinius Iunior Epist. lib. 8. Epist. 2. ad Calvisium Rufum, initio: *Alii in praedia sua proficiscuntur, ut locupletiores revertantur: ego ut pauperior*. Sic & Augustinus queri potest: Alii Commentatores habent, a quibus dilucidentur; defendantur; ego a quibus in alienos sensus detorquear, & impugner. Immo vero Mayro se, non commentatorem, sed flosculorum, pulcherrimarum scilicet, nobilissimarumque veritatum collectorem spoponderat. An vero flosculus, pulcherrima nobilissima veritas est doctrina illa, quae velut ex communi sensu improbatur, cuiusque basis, ut potest, convellitur?

Sed integrum hocce negotium conficiet S. Thomas Scholarum Angelus, & V. Ecclesiae Doctor, qui 1 p. q. 12. art. 11. statuens, *Deum in hac vita per essentiam videri non posse*, hoc sibi argumentum tertio loco obiicit. = Illud, „ in quo alia omnia cognoscimus, & per quod de aliis iudicamus, est nobis secundum se notum. Sed omnia etiam nunc in Deo cognoscimus: Dicit enim Augustinus 12. Confess. *Si ambo videmus verum esse quod dicis, & ambo videmus verum esse quod dico: ubi quaeso illud videmus? nec ego in te, nec tu in me: sed ambo in ipsa, quae supra mentes nostras est incommutabili veritate*. Idem etiam in lib. de vera religione dicit quod secundum veritatem divinam de omnibus iudicamus. Et 12. de Tri. dicit, quod rationis est iudicare de istis corporalibus secundum rationes incorporales, & sempiternas. Quae nisi supra mentem essent, incommutabiles profecto non essent. Ergo & in hac vita ipsum Deum videmus.] Tali argum. ita respondet. Ad 3 dicendum quod omnia dicimur in Deo videre, & secundum ipsum de omnibus iudicare, in quantum per participationem sui luminis cognoscimus, & diiudicamus. Nam & ipsum lumen naturale rationis participatio quaedam est divini luminis, sicut etiam omnia sensibilia dicimus videre, & iudicare in sole, idest per lumen solis. Unde dicit August. 1. Soliloq. Disciplinarum spectamina videri non possunt, nisi aliquo velut suo sole illustrentur, videlicet Deo. Sicut ergo ad videndum aliquid intelligibiliter, non est necessarium quod videatur essentia. „

Doctius autem pressiusque ad textum hunc dilucidandum q. 84. ar. 5. per totum, ubi statuit, *animam cognoscere res omnes in rationibus aeternis*: ex quo haud piget hic plura dare. = Sed contra est quod dicit Augustinus 12. Confess. *Si ambo videmus verum esse quod dicis &c. incommutabili veritate*. Veritas autem incommutabilis in aeternis rationibus continetur; ergo anima intellectiva omnia vera cognoscit in rationibus aeternis. Respondeo dicendum quod sicut August. dicit in 2. de doctr. Christ. qui philosophi vocantur, si qua forte vera, & fidei nostrae accommoda dixerunt, ab eis tanquam ab iniustis possessoribus in usum nostrum vendicanda sunt. Habent enim doctrinae Gentilium quaedam simulata, & superstitiosa figmenta, quae unusquisque nostrum de societate Gentili exiens debet evitare; & ideo August. qui doctrinis Platonicorum imbutus fuerat, si qua invenit fidei accomoda in eorum dictis assumpsit: quae vero invenit fidei nostrae adversa, in melius commutavit. Posuit autem Plato (1), sicut supra dictum est, formas rerum per se subsistere a materia separatas, quas ideas vocabat, per quarum partici-

(1) Ut patet ex l. 1. Met. t. 6. in Ari.

„ ticipationem dicebat intellectum nostrum omnia cognoscere: ut sicut materia corporalis per participationem ideae lapidis fit lapis, ita intellectus noster per participationem eiusdem ideae cognosceret lapidem. Sed quia videtur esse alienum a fide, quod formae rerum extra res per se subsistant absque materia, sicut Platonici posuerunt, dicentes per se vitam, aut per se sapientiam esse quasdam substantias creatrices, ut Dion. dicit 11. c. de div. nom. Ideo August. in l. 83. q. posuit loco harum idearum, quas Plato ponebat, rationes omnium creaturarum in mente divina existere, secundum quas omnia formantur, & secundum quas etiam anima humana omnia cognoscit. Cum ergo quaeritur utrum anima humana in rationibus aeternis omnia cognoscat, dicendum est, quod aliquid in aliquo dicitur cognosci dupliciter. Uno modo sicut in obiecto cognito, sicut aliquis videt in speculo ea, quorum imagines in speculo resultant: & hoc modo anima in statu praesentis vitae non potest videre omnia in rationibus aeternis: sed sic in rationibus aeternis cognoscunt omnia beati, qui Deum vident, & omnia in ipso. Alio modo dicitur aliquid cognosci in aliquo, sicut in cognitionis principio, sicut si dicamus quod in sole videntur ea, quae videntur per solem: & sic necesse est dicere quod anima humana omnia cognoscat in rationibus aeternis, per quarum participationem omnia cognoscimus. Ipsum enim lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud, quam quaedam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes aeternae. Unde in Psal. 4. dicitur, *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona?* Cui quaestioni Psal respondet, dicens, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*. Quasi dicat, Per ipsam sigillationem divini luminis in nobis demonstrantur. Quia tamen praeter lumen intellectuale in nobis exiguntur species intelligibiles a rebus acceptae, ad scientiam de rebus materialibus habendam, ideo non per solam participationem rationum aeternarum de rebus notitiam habemus: sicut Platonici posuerunt, quod sola idearum participatio sufficit ad scientiam habendam. Unde August. dicit in 4. de Trinit. Numquid quia Philosophi documentis certissimis persuadent aeternis rationibus omnia temporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere: vel ex ipsis colligere quot sunt animalium genera, quae semina singulorum? Nonne ista omnia per locorum, ac temporum historiam quaesierunt? Quod autem Augustinus non sic intellexerit omnia cognosci in rationibus aeternis, vel in incommutabili veritate, quasi ipsae rationes aeternae videantur: patet per hoc quod ipse dicit in lib. 83. q. q. rationalis anima non omnis, & quaecumque, sed quae sancta, & pura fuerit, asseritur illi visioni, scilicet rationum aeternarum esse idonea: sicut sunt animae bonorum. Et per hoc patet responsio ad obiecta. „

Haec, & similia tradit S. Thomas & alibi satis frequenter: ut eadem 1. p. q. 88. ar. 3. ad 1. & Quodlib. 10. q. 4 ar. 7. Nunc ad Mayronem: Tam eximiae, nobilesque SS. Augustini, & Thomae doctrinae, quas re vera flosculos appellare possumus, quomodo evertuntur? *Dicitur*, inquit, *ad rationem eius, quod quando &c. est verum per species rationis eiusdem*. Quid igitur? Quid ex hoc? specierum subsidium, necessitatemque non inficiamur; At sicut species exterior ministerium lucis exterioris non repellit, sed postulat; cur species secreta, menti scilicet insidens, eiusdem rationis lucem non postulabit? Ea vero lux sit diversae, vel eiusdem speciei in me, & in te, quum idem obiectum attingimus, nihil ad Augustinianam doctrinam infringendam; sit est a rationibus aeternis, vel incommutabili veritate descendat. Ceterum ea Augustini doctrina, etiam usque ad paradoxum & delirium amplificata, a iunioribus Philosophis pluribus velut pro aris ac focis propugnatur.

CA-

CAPUT XXVI.

ARGUMENTUM.

Aliam diversarum opinionum clamores sedandi rationem vero persimilem offert; Docens censeri posse, Moysem tanta auctoritate supra omnes quotquot dederat, aut datura erat natura magistros, & ad beneficium tot gentium, nedum loco, sed & tempore maxime semotarum Genesim scribentem, tot suis verbis implicavisse sensus, & arcana: ut nihil non inspexerit eorum, quae religiosi interpretes aut doctissimi, aut etiam rudes dicere valeant. Certe Augustinus in Moysis hypothesi constitutus, iis de caussis, tot oculos in suis verbis a Deo postulavisset.

ET tamen ego, Deus meus celsitudo humilitatis meae, & requies (a) laboris mei, qui audis confessiones meas, & dimittis peccata mea (1), quoniam tu mihi praecipis ut diligam proximum meum sicut me ipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo, quam mihi optarem, ac desiderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille, eoque loco me constituisses, ut per servitutem cordis ac linguae meae, litterae illae dispensarentur, quae tanto post essent omnibus gentibus profuturae, & per universum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falsarum superbarumque doctrinarum verba superaturae. Vellem quippe si tunc ego essem Moyses, (ex eadem namque massa omnes venimus; & quid est homo nisi quia memor es eius? (2)) Vellem ergo si tunc ego essem quod ille, & mihi abs te Geneseos liber scribendus iniungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi sermonis modum, ut neque illi qui nondum queunt intelligere quemadmodum Deus creat, tanquam excedentia vires suas dicta recusarent: & illi qui hoc iam possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non praetermissam in paucis verbis tui famuli reperirent; & si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis (b) intellgenda deesset.

(a) *Celsitudo humilitatis meae, & requies &c.* = Duo haec a Virgine, & eius Unigenito accepimus. Lucae 1. 52. *Deposuit &c. & exaltavit humiles.* Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.* = *Ut per servitutem cordis, ac linguae meae.* Hinc David Ps. 44. 2. *Lingua mea calamus scribae velociter scribentis.* Est enim Propheta Spiritus-Sancti instrumentum tametsi agatur non solum, sed & agit. Immo, in simplici instinctu prophetico agitur, & non agit.

(b) *Nec ipsa in eisdem verbis &c.* = S. Thomas q. 4 de Potentia Dei, art. 1. *Utrum creatio materiae informis &c.* in corp. adeo egregie, & exacte ad hanc rem loquitur, ut integrum eius sermonem non recitare dedeceat; inquit ergo, praecedentes etiam Augustini doctrinas confirmans. = Respondeo dicendum quod sicut dicit Augustinus 12. „ Confessionum circa hanc quaestionem „ potest esse duplex disceptatio. Una de „ ipsa rerum veritate: Alia de sensu litterae, qua Moyses divinitus inspiratus „ principium mundi nobis exponit. Ad „ primam disceptationem duo sunt vitanda, quorum unum est, ne in hac „ quaestone aliquid falsum asseratur, praecipue quod veritati fidei contradicat. „ Aliud est ne quicquid verum aliquis „ esse crediderit, statim velit asserere, „ hoc ad veritatem fidei pertinere: quia „ ut

(1) Psal. 24. 18.

(2) Psal. 8. 6.

„ ut Augustinus dicit 10. Confessionum: „ Obest si ad ipsam doctrinae pietatis „ formam pertinere arbitretur falsum, „ scilicet quod credit, & pertinacius af- „ firmare audeat quod ignorat. Propter „ hoc autem obesse dicit, quia ab infi- „ delibus veritas fidei irridetur, cum „ ab aliquo simplici, & fideli tanquam „ ad fidem pertinens proponitur aliquid, „ quod certissimis documentis falsum es- „ se ostenditur, ut etiam dicit 1. super „ Gen. ad littera. Circa secundam di- „ sceptationem duo etiam sunt vitanda: „ quorum primum est, ne aliquis id „ quod patet esse falsum dicat in verbis „ Scripturae, quae creationem rerum „ docet, debere intelligi: Scripturae „ enim divinae a Spiritu Sancto traditae „ non potest falsum subesse, sicut nec „ fidei, quae per eam docetur. Aliud „ est ne aliquis ita Scripturam ad unum „ sensum cogere velit, quod alios sensus, „ qui in se veritatem continent, & „ possunt salva circumstantia literae Scri- „ pturae aptari, penitus excludantur: hoc „ enim ad dignitatem divinae Scripturae „ pertinet, ut sub una litera multos „ sensus contineat, ut sic & diversis in- „ tellectibus hominum conveniat, & unus- „ quisque miretur se in divina Scriptu- „ ra posse invenire veritatem, quam „ mente conceperit. Et per hoc etiam „ contra infideles facilius defendatur; „ dum si aliquid, quod quisque ex sa- „ cra Scriptura velit intelligere falsum „ apparuerit, ad aliam eius sensum pos- „ sit haberi recursus: unde non est in- „ credibile Moysi, & aliis sacrae Scri- „ pturae auctoribus hoc divinitus esse „ concessum, ut diversa vera, quae ho- „ mines possent intelligere, ipsi cogno- „ scerent, & ea sub una serie literae „ designarent, ut sic quilibet eorum sit „ sensus auctoris, unde si etiam aliqua „ vera ab expositoribus sacrae Scriptu- „ rae literae aptentur, quae auctor „ non intelligit, non est dubium, quin „ Spiritus-Sanctus intellexerit, qui est „ principalis auctor divinae Scripturae. „ Unde omnis veritas, quae salva lite- „ rae circumstantia, potest divinae Scri- „ pturae aptari, est eius sensus. His „ ergo suppositis, sciendum est quod di- „ versi expositores sacrae Scripturae di- „ versos sensus ex principio Genes. ac- „ ceperunt, quorum nullus fidei veritati „ repugnat &c „

Vide etiam eumdem, si placet, Quodlib. 7. ar. 16. & 1. p. q. 1. ar. 10 ubi etiam, scilicet argum 1. sibi obiecit, & dissolvit difficultatem quamdam, paucis verbis quidquid morosa cantilena dicebat c. 17. A. *Pherepon*, complectentem.

CAPUT XXVII.

ARGUMENTUM.

Et metaphora, ut brevis Scriptoris Sacri sermo pluribus variorum sensuum copiam exhibere possit edisserit. Et fons quippe modico loco detentus uberrimus multiplicibus rivis in ampliora spatia fluxum ministrat. At vero quoniam rivuli a fontis puritate solent excidere, nonnulli ea Geneseos verba ita excipere videntur, quasi novo repentino motu, voce sonante, veniente, & abeunte, Deus mollis haud expers, extra seipsum, caelum terramque formaverit. Quibus tamen utpote rudibus, & interim quidquid factum vident in Deum revocantibus minime irascitur: sed Angeli patrocinium desiderat, quo semper modesti, & propriae infirmitatis conscii, quasi implumes pulli usque ad pennarum tempus in nido delitescant.

SIcut enim fons in parvo loco uberior est, pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat, quam quilibet eorum rivorum, qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur; ita narratio dispensatoris tui sermocinaturis pluribus profutura parvo sermonis modulo scatet fluenta liquidae veritatis, unde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat. Alii enim cum haec verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem, aut

aut quaſi aliquam molem (*a*) immenſa praeditam poteſtate novo quodam & repentino placito, extra ſe ipſam, tanquam locis diſtantibus feciſse caelum & terram, duo magna corpora ſupra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt, Dixit Deus, Fiat illud, & factum eſt illud, cogitant verba coepta & finita, ſonantia temporibus atque tranſeuntia, poſt quorum tranſitum ſtatim exſiſtere quod iuſsum eſt ut exſiſteret: & ſi quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc parvulis animalibus dum iſto humillimo genere verborum tanquam materno ſinu eorum geſtatur infirmitas, ſalubriter aedificatur fides, qua certum habeant, & teneant Deum feciſse omnes naturas, quas eorum ſenſus mirabili varietate circumſpicit. Quorum ſi quiſpiam quaſi vilitatem dictorum aſpernatus, extra nutritorias cunas (*b*) ſuperba imbecillitate ſe extenderit, heu cadet miſer. Et Domine Deus miſerere, ne implumem pullum (*c*) concalcent qui tranſeunt viam; & mitte Angelum tuum, qui eum reponat in nido, ut vivat donec volet.

(*a*) *Aut quaſi aliquam molem &c.* = Hic S. D. non de quibuſcunque, ut in praecedentibus, ſed de rudibus Scripturae interpretibus loquitur. Item, non de illis, qui tales ineptias ſerio docent, ſed de piis Fidelibus, qui eas imaginatione concipiunt. Vix eſt in Eccleſia muliercula, quae ignoret, Angelos corporis, ſaltem vulgaris, & craſſioris experies eſſe. At id quidem ratione; interim tamen eoſdem ſpiritus ceu formoſos, venuſtos, & pulcherrimos iuvenes Catholicorum rudiores meditantur. Talibus quis Theologorum, qui eruditioni prudentiam iungat, indignabitur? Qua autem voce dixerit Deus, *Fiat*, liquet ex dictis lib. 11. c. 7. D.

(*b*) *Extra nutritorias cunas &c.* = Geminam id expoſitionem pati poſſe videtur; Extra ſimplicitatem ſuam, tentans altiſſima, ſuas vires longe excedentia arcana perſcrutari: hic equidem cadet: dicitur enim Prov. 25. 27. *Sicut qui mel multum comedit, non eſt ei bonum: ſic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur a gloria.* Et Eccleſ. 3. 22. *Altiora te ne quaeſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris.* Vel: Si quis non bene in ſacra Scientia eruditus, craſſiori modo, iuxta dicta, Geneſeos verba exceperit, & iis offenſus, Scripturae, & Eccleſiae valedixerit, miſere cadet. Id, ſi bene meminiſti, contigit ipſi Auguſtino iuniori.

Mirum haec ſilentio omiſiſſe *Pherepenum*: & non ſuſpicatum inſpexiſſe hic Auguſtinum Icari, Daedali filii impudentiam, qui iuxta fabulas, quum ultra patris iuſſa, alarum fiducia fretus altius evolaſſet, eſſetque cera, qua pennae iungebantur, proximi ſolis ardore liquefacta, prolapſus eſt in mare, inter Sammum, & Myconem conſtitutum: *Icarium* ea de cauſſa appellatum: *Icarus Icarias nomine fecit aquas*: ut Ovidius 3. Triſt. el. 1. v. 90. fabulatur. Vide & 8. Metam. Vel meditatum Auguſtinum Phaethontis Solis filii audaciam, qua puerili aetate, & aurigandi imperitus, cum vel uno die paterni currus habenas moderari geſtiret &c. Videat qui in ſomniis delicias habet, Ovidium 2. Metam. & etiam Cicer. 3. Offic. & 3. de Natura Deorum.

(*c*) *Ne implumem pullum &c.* = Integrae huic allegoriae haud modicam lucem conciliabunt quae ipſe S. Doctor habet Serm. 51. de Concord. Matth. & Lucae (Alias, 63. de Diverſ.) cap. 5 num. 6. = Loquor vobis, aliquando deceptus, cum primo puer ad „ divinas Scripturas ante vellem afferre acumen diſcutiendi, quam pietatem quaerendi: ego ipſe contra me „ perverſis moribus claudebam ianuam „ Domini mei: quum (1) pulſare deberem, ut aperiretur: addebam, ut „ clauderetur. Superbus enim audebam „ quaerere, quod niſi humilis non poteſt invenire. Quanto vos beatiores „ eſtis modo, quam ſecuri diſcitis, „ quam tuti (2), quicumque adhuc parvuli eſtis in nido fidei, & ſpiritalem „ eſcam accipitis. Ego autem miſer, cum „ me ad volandum idoneum putarem, „ reliqui nidum: & prius cecidi, quam „ volarem. Sed Dominus miſericors me „ a tran-

Xxxxx

(1) MSS. *quam*.

(2) Sic Regius MS. a BB. viſus. At Lov. *quam utiliter*.

„ a transeuntibus ne conculcarer, & „ morerer, levavit, & in nido reposuit. „ Haec enim me perturbaverunt(*quae-* „ *dam in S. Scriptura, in speciem ab-* „ *surda, vel falsa*) quae modo vobis „ securus in nomine Domini & propo- „ no, & expono.

Hae autem metaphorae omnes ex Scriptura depromptae sunt: in qua saepe de pullis, & de transeuntibus viam. Psal. 83. v. 4. *Etenim passer invenit sibi domum, & turtur nidum sibi, ubi ponat pullos suos*. De quo plura S. D. suo loco: & inter alia haec n. 7. in fine. = Permanendo ergo in fide, ipsa fi- „ des nidus est pullorum tuorum. Nam „ propter infirmitatem pullorum turturis „ tuae dignatus est Dominus praebere „ tibi unde nidum faceres: indutus est „ enim foeno carnis, ut ad te veniret. „ In ista fide pone pullos tuos, in isto „ nido operare opera tua. Qui enim „ sunt nidi, vel quis est nidus, sequi- „ tur statim: *Altaria tua, Domine virtu-* „ *tum &c.*] Psal. 88. 42. *Diripuerunt eum omnes transeuntes viam &c.* Transeuntes autem viam, qui conculcant pullum superbum &c. sunt ministri inferorum: & homines perditae fidei.

CAPUT XXVIII.

ARGUMENTUM.

Si Scriptura rudibus Fidelibus nidus est, ubi ceu implumes pulli tuti delitescant; est vero doctis nobile pomarium, ex quo eximios possint fructus excerpere. Vident quippe cum ea Geneseos verba meditantur, sua Deum stabilitate cuncta vel praeterita, vel futura tempora cingere, & superare; & quidquid est, ex eius potentia fluxisse; eiusque voluntatem, utpote a substantia minime diversam, ad creaturarum, quarum quaelibet bona esset, optimus autem integer chorus, novum adcessum nullam prorsus mutationem passam. Sed quis Eruditorum observationes omnes numerabit? Hic principii nomine, Sapientiam; Ille conditarum rerum exordium intelligit; Alius per caelum, & terram, creabilem caeli, terraeque materiam; Alius formatas naturas expressas opinatur. Nec desunt qui caeli nomine naturam angelicam formatam: terrae vero naturam corpoream informem designatam velint. Quod autem praeclarius est: tum qui caeli terraeque vocibus informem materiam utriusque: tum qui res ipsas iam compactas excipiunt, non uno modo sua ipsorum placita digerunt: sed geminis scholis in indices plures divisis: variis diversisque acutis praecisionibus easdem sententias traditas vides.

I. ALii vero quibus haec verba non iam nidus, sed opaca fructeta sunt (*a*), vident in eis latentes fructus & volitant laetantes, & garriunt scrutantes, & carpunt eos. Vident enim cum haec verba legunt vel audiunt, tua Deus aeterna & stabili permansione cuncta praeterita & futura tempora superari; nec tamen quidquam esse temporalis creaturae, quod tu non feceris; cuius voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quae antea non fuisse exorta voluntate fecisti omnia; non de te (*b*), similitudinem tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinem informem, quae formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te unum pro (*c*) captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est; & fierent omnia bona valde, sive maneant circa te, sive gradatim remotiori distantia per tempora & locos pulcras narrationes (*d*) faciant aut patiantur. Vident haec, & gaudent in luce veritatis tuae, quantulum hic valent.

II. Et

II. Et alius eorum intendit in id quod dictum est, **In principio** fecit Deus, & respicit Sapientiam Principium, quia & loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarum, & sic accipit, In principio fecit; ac si diceretur, primo fecit. Atque in eis qui intelligunt, In principio, quod in Sapientia fecisti caelum & terram, alius eorum ipsum caelum & terram, creabilem materiam caeli & terrae, sic esse credit cognominatam: alius iam formatas distinctasque naturas; alius unam formatam, eamdemque spiritalem caeli nomine; aliam informem corporalis materiae, terrae nomine. Qui autem intelligunt in nominibus caeli, & terrae, adhuc informem materiam, de qua formaretur caelum & terra, nec ipsi uno modo id intelligunt; sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura; alius tantum unde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promtasque naturas. Nec illi uno modo qui iam dispositas digestasque creaturas caelum & terram vocari hoc loco credunt; sed alius invisibilem atque visibilem; alius solam visibilem, in qua luminosum caelum suspicimus, & terram caliginosam, quaeque in eis sunt.

(a) *Non iam nidus, sed opaca fructeta sunt* = Prima Geneseos verba iuxta vulgarem tantum, tritum Ecclesiae sensum accepta, quatenus simpliciter innuunt: omnes creaturas ab uno, summo, vero, Deo initium habuisse, nidus sunt rudibus Fidelibus, quia in eis sua ipsorum fides altiora non quaerens conservatur. Vocem, *fructetum*, usurpat etiam S. D. l. 1. de Civit. Dei, c. 20. sub finem: *Si propterea non accipiamus hoc dictum esse de* fructetis, *quia nullus est eis sensus &c.* Quod aequum fuit observare, quia in nonnullis Confessionum codicibus ea vox corrupta legitur.

(b) *Non de te* = Ita Vet. Er. MS. S. Mar. Fef. Car. & BB. qui nihil admonent. At Som. *de re*. Tum codicum auctoritate: tum ratione communis lectio stabilitur. Hic enim Augustinus manifeste somnium Manichaeorum, blaterantium ex Divina substantia creaturas compactas, percellit.

Similitudinem tuam = Dei censeo ideas, vel aeternas rationes. His siquidem Deus creaturas producit, ut cum Schola loquar, veluti caussis formalibus. Nempe, creaturae aptantur sempiternis Dei ideis, vel rationibus.

Sed de nihilo dissimilitudinem informem. = De creatura loquitur in sola materia constituta. Dicitur, *dissimilitudo*, quia Deus est simplicissimus actus; creatura vero licet ratione formae aliquem involvat actum, quo Deo utcumque similis est; tamen quaelibet plurimum habet vel materiae, vel potentiae, & compositionis: & ratione hac dissimilis admodum Deo est.

(c) *Recurrens in te unum pro &c.* = Omnia siquidem in Deum velut in centrum, principium, & finem recurrunt. At non singula eodem captu, eademque ratione. Quam enim nobilius in Deum recurrit creatura intellectualis, ac animalis, vel corporea? = *Et fierent omnia bona valde*. = Licet enim haec creatura uno modo, illa vero alio in Deum recurrat; adhuc omnes simul iunctae insignem splendorem involvunt. Accipe & verba eiusdem S. D. lib. de bono Viduit. ad Iulianam vid. c. 6. n. 9. = Ideo fecit Deus omnia, & ecce bona „ valde: non tantum bona, sed etiam val„ de; non ob aliud, nisi quia omnia. Nam „ & per singula opera dicebatur, *Vidit* „ *Deus quia bonum est* (1). Vbi autem „ *omnia* nominata sunt, additum est *val*„ *de*; & dictum est: *Vidit Deus omnia*, „ *quae fecit, & ecce bona valde* (2). Me„ liora enim quaedam singula, quam alia „ singula: sed meliora simul omnia, „ quam quaelibet singula.

(d) *Pulcras narrationes*. = Benedictini legunt, *variationes*: qui tamen, ut sunt ingenui, haec deponunt = Ita Lov. „ sed alii libri editi, & scripti habent, „ *narrationes*, excepto MS. Benigniano, „ qui pro ea voce substituit, *rationes*.] Equidem lectio illa, si nudam rationem spe-

Xxxxx 2

(1) Gen. 1. 31.

(2) Gen. 1. 10.

species, minime contemnenda est, loquitur enim Augustinus hic non de illa, vel hac creatura, sed de omnium ordine, ac foedere; talium vero pulcritudo ex variatione maxime exsurgit: iuxta illud Quintil. l. 2. c. 12. *Reficit animos, ac reparat varietas*. Et id iam in proverbium abiit: *Il Mondo è bello, perchè è vario*. De quo argumento S. D. lib. de Vera Relig. cap. 40., & 41. idest n. 76., & 77. Adhuc vero data lectio tenenda est; eam siquidem commendant etiam Vet. Am. MS. S. Mar. Fes. Car. & Ricar. habetque iustum sensum; *Narrationes* enim hic accipiendae sunt, ut Schola loquitur, obiective; quatenus scilicet creaturae nos provocant ad pulcris narrationibus Creatoris potentiam celebrandam: iuxta illud Psal. 18. 1. *Caeli enarrant gloriam Dei*.

Verbis illis, quae paullo ante protulit, *sive maneant circa te*, Angelos, maxime ante Deum adstantes designavit.

CAPUT XXIX.

ARGUMENTUM.

Quanquam ex tam splendido diversarum opinionum adparatu gaudium ipse, voluptatemve capiat; eos tamen, qui Gen. verba, In principio fecit: *interpretatione sic reddunt*, primo fecit: *sedulo admonet, ut caeli, & terrae nominibus horum tantum materias excipiant: ne mox integra consummata operis materia, non habeant quod reliquo divinae actionis permittant. At vero qui huic obtemperans monito, informem inde formatam materiam intuetur, bene calleat oportet: quid sit aeternitate: quid tempore: quid electione: quidve origine unum ab alio praecedi. Interim S. D. aptis elegantibusve exemplis singula eas difficultates sub meridiana luce constituit: & velut digito prodit ut materia formam praecedat.*

AT ille qui non aliter accipit, In principio fecit, quam si diceretur, primo fecit, non habet quomodo veraciter intelligat caelum & terram, nisi materiam caeli & terrae intelligat, videlicet universae, id est intelligibilis corporalisque creaturae. Si enim iam formatam velit universam; recte ab eo quaeri poterit, si hoc primo fecit Deus, quid fecerit deinceps; & post universitatem non inveniet; ac per hoc audiet invitus, Quomodo illud primo, si postea nihil? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid praecedat aeternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Aeternitate, sicut Deus omnia; tempore sicut flos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum. In his quatuor primum & ultimum quae commemoravi, difficillime intelliguntur; duo media facillime. Namque rara visio est & nimis ardua conspicere, Domine, aeternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acuto cernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quam cantus, ideo quia cantus est formatus sonus, & esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est, non potest? Sic est prior materies, quam id quod ex ea fit: non ideo prior quia ipsa efficit, cum potius fiat; nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos edimus informe sine cantu, & eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus,

mus, aut fingimus, ficut ligna quibus arca, vel argentum quo vafculum fabricatur. Tales quippe materiae tempore etiam praecedunt formas rerum, quae fiunt ex eis: at in cantu non ita eft. Cum enim cantatur, auditur fonus eius; non prius informiter fonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcunque fonuerit, praeterit, nec ex eo quidquam reperies quod refumtum arte componas: & ideo cantus in fono fuo vertitur, qui fonus eius, materies eius eft. Idem quippe formatur ut cantus fit; & ideo, ficut dicebam, prior materies fonandi, quam forma cantandi; non per faciendi potentiam (*a*) prior; neque enim fonus eft cantandi artifex, fed cantanti animae fubiacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior; fimul enim cum cantu editur. Nec prior electione; non enim potior fonus, quam cantus, quando quidem cantus eft non tantum fonus, verum etiam fonus fpeciofus. Sed prior eft origine, quia non cantus formatur ut fonus fit, fed fonus formatur ut cantus fit. Hoc exemplo qui poteft intelligat materiam rerum primo factam, & appellatam caelum & terram, quia inde facta funt caelum & terra; nec tempore primo factam, quia formae rerum exferunt tempora, illa autem erat informis, iamque in temporibus fimul animadvertitur, nec tamen de illa narrari (*b*) aliquid poteft, nifi velut tempore prior fit, cum pendatur extremior, quia profecto meliora funt formata, quam informia, & praecedatur aeternitate (*c*) Creatoris, ut effet de nihilo, unde aliquid fieret.

(*a*) *Non per faciendi potentiam.* = Sequimur BB. qui ita loquuntur. = E- „ diti, *perficiendi potentia*, refragantibus „ MSS. quorum lectionem amplectimur.] Verum, nobifcum funt nedum MSS. Fef., & Car. fed & editio Vet. & Som. Licet MSS. Ricar. & S. Mar. editis fuffragentur. Propemodum autem inter textus nobis favet; at potiffimum fuperior ille circa med. cap *non ideo prior quia ipfa efficit, cum potius fiat.*

In hoc autem cap. mira facilitate, & elegantia explicat Auguftinus: quae infigni lectorum faftidio, obfcure, barbare, & pluribus paginis vetuftioris Scholae nedum alumni, fed & duces quidam dixere.

(*b*) *Nec tamen de illa narrari &c.* = Ita Vet. MSS quinque omnes denique tum editi, tum MSS. codices, & ipfi BB. qui tamen in imo margine haec obfervant. = Legendum videtur, *variari*; „ vult enim Auguftinus quod ficut fonus „ origine praecedit cantum, qui ex eo „ formatur; ita materia *velut tempore*, „ ideft origine praecedere debet, ut ali- „ quid de illa variari poffit.] Non placent: Nam I. foni, & cantus exemplum iam depofitum erat. II. Obfervatio manifeftiffima, & folidiffima contra omnium codicum auctoritatem vix praevalere poffet; ea vero obfcura admodum eft, & violenta. III. Dictis non admodum confonum eft, *velut tempore*, prius illud effe, quod praecedit origine. IV. Eius propofitionis fenfus naturalis, & facilis exhiberi poteft; quid eft igitur, quod in omnium codicum auctoritatem nos armat? Eft autem fenfus huiufmodi: De materia prima, ut tali, nempe, ut prius creata, ut principio compofiti meditari, cogitare, difputare, narrare aliquid non poffumus: nifi eam forma, feu compofito nedum origine, fed velut tempore priorem concipiamus. Quam expofitionem illae etiam voces primae, *nec tamen*, poftulare videntur: Dixerat enim fufe, materiam praecedere formam origine, non tempore; nunc autem fere hoc pacto fubfumit; Tametfi nonnifi origine praecedat, adhuc de ea loqui non poffumus: nifi &c. Et id quidem univerfalibus doctrinis conforme eft; Fatemur, non omne, quod praecedit, praecedere tempore; materiam fimplicem potentiam effe; extra hunc orbem nihil inveniri; Angelos corporis expertes effe; Nihilominus quum ad haec meditationem adtollimus, facto quod docuimus improbamus; quod enim praecedit eo, quod praeceditur vetuftius; materiam quafi exfiftentem; orbem immenfis aeris fpatiis circumfeptum; Angelos ceu vel fubtiliffimo praeditos corpore meditamur.

(*c*) *Et praecedatur aeternitate &c.* = Adftipulamur Benedictinis, qui inquiunt.

„ Sic

„ Sic MSS. & Arn. Ac. Bad. habet, „ *praecedatur*: Editi alii, *praecedunt*.] Nobiscum sunt etiam MS. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. Et merito: nec enim istud sermonis membrum ad *formata*, vel *informia* refertur, sed ad materiam: nititurque particulae, *nisi*; interposita autem membra ceu digressiones iacta sunt; ut sit sensus: Nec tamen de materia narrari aliquid potest, nisi quasi prior tempore concipiatur; & nisi praecedatur aeternitate Creatoris &c. Primum propter mentis nostrae infirmitatem; posterius simpliciter, serioque postulatur. Non dissimulamus tamen posteriorem huius capitis partem nonnihil implicatam esse, & obscuram. Vetustissima editio anni 1484. & MS. S. Cr. habent, *praecedantur*.

In Italicis versionibus tam pingues errores occurrunt, ut risum moveant. Eos tamen exhibere placuit, qui posteriorem hunc sermonem concernunt, ut ei interim maiorem lucem conciliaremus. In versione ergo *Bernardi Indrizzali*, quae, saltem ex nobis notis, omnium novissima est, ita legitur. = Nè fu „ fatta prima di tempo, perchè la for„ ma delle cose escludono i tempi; ma „ quella era informe, e v' era con essa „ anche il tempo. Nè di lei si può dir co„ s' alcuna se non ch'ella preceda di tem„ po, mentre la consideriamo come un „ maggior estremo; poichè le cose for„ mate sono megliori delle informi, e „ precedono l' altre nella eternità del „ Creatore, come sarebbe il nulla, da „ cui s'avesse a formar qualche cosa. „

An Hebraeus stolidius, & lutulentius traduxisset? I. *Prima di tempo*. Non inquit Augustinus, non ante tempus factam; sed, *nec primo tempore factam*; Idest, *nè fatta nel primo tempo*, seu, *nel principio del tempo*. II. *Escludono i tempi*. Non inquit Augustinus, excludunt; sed, *exerunt*: exserere autem est, foras trahere, *tirar fuori*. Plinius l. 9. c. 32. *Exserit se domicilio cochlea*. Sic dicimus, exsere ensem, exsere linguam; Unde sic vertendum erat; *perchè le forme delle cose sono quelle, che tirano fuori i tempi*; Scilicet, iuxta dicta in superioribus, & quidem non semel, & Angelum, & materiam a forma seiunctam temporum vicissitudines substinere, pati non posse. III. *E v' era con essa &c.* Non dicit Aug. animadvertebatur, sed, *animadvertitur*. Adverbium autem, *simul*, non adficit nomen, *temporibus*, sed verbum, *animadvertitur*, vel, nomen formae, de qua dictum fuerat: ut hic sensus emergat: iamque, sive, nunc vero eadem materia simul cum forma in temporibus constituta animadvertitur: vel, simul animadvertimus & materiam, & formam in temporibus constitutas; *Già*, vel, *ora poi la stessa materia insiememente colla forma posta nel tempo si osserva*. Vel, *insiememente, collo stesso sguardo osserviamo la materia, e la forma poste nel tempo, sotto del tempo, soggette alle vicende de' tempi*. IV. *Nè di lei &c.* Ubi coniunctio illa adversativa, *tamen*? maxime quae non ad ornatum erat, sed ad caespitationes tollendas: quae scilicet praecedentia velut moderabatur, & corrigebat. Dicendum igitur erat: *Nè però di lei &c.* V. *Se non che ella preceda &c.* Non inquit Augustinus, nisi quod; sed, *nisi velut*: adverbium autem, *velut*, idem sonat, ac, *quasi*; Adeoque ita debebat reddi: *Se non quasi*, vel, *come se essa preceda &c.* iuxta dicta litt. B. VI. *La consideriamo come &c.* Verba Augustini, *cum pendatur extremior*, hunc sensum habent: Licet aestimetur meritis extremior: *Benchè si giudichi ne meriti l' ultima*. VII. *E precedono l' altre*. Iam vidimus ultimo comment. legendum esse, *praecedatur*: quod refertur ad materiam: *E sia preceduta*. VIII. *Nell' eternità*. Non inquit August. in aeternitate, sed, *aeternitate*. *Dall' eternità*. IX. *Come sarebbe il nulla*. Prorsus sensus corruptus est; ea verba, *ut esset de nihilo*, ita sonant: ut produceretur, nempe materia, ex nihilo: *Acciò si producesse dal niente*.

In gratiam autem nimis simplicium, integrum nunc sermonem illum, & quidem multiplicatis synonymis, Italice reddimus. = S' intenda fatta la materia pri„ ma della forma: ma non *prima* „ di precedenza di tempo, o *sia nel* „ principio del tempo: poichè le sole „ forme delle cose sono quelle, che ti„ rano fuori, che reggono i tempi, che „ sono soggette alle vicende de' tempi: „ e quella, cioè la materia, era allora „ senza forma; e già: ora poi: benchè „ ora insieme colla forma s'osservi posta „ nel tempo, soggetta al tempo. Nè si „ può pensare, ragionare di essa, se non „ fingendola come prima della forma: „ non solo di precedenza d' origine, „ ma anco di quella di tempo: benchè „ si giudichi, e stimi, e sia nel merito „ l' ultima, od inferiore: poichè certa„ mente sono migliori le cose formate, „ che le informi; e sia preceduta dall' „ eternità del Creatore, acciocchè si „ producesse dal niente, dallo che poi, „ o, dalla quale qualche cosa si fa„ cesse. „

CA.

C A P U T XXX.

A R G U M E N T U M.

Optat ut praecedentium circa Genesis verba iudiciorum discrepantia caritatis vinculo uniatur. Talis autem ipse est, ut extra harum Confessionum institutum censeat, presse, & acriter de Sacri Scriptoris mente disputare; Id tantum ambiens, ut aequarum opinionum parentes divinam mutuis amoribus amicitiam foveant; Moysem vero Genesis scriptorem tali prosequantur obsequio, ut omnino exploratum habeant, eum id adtendisse quod in suis ipsius oraculis maxime luce veritatis, & fruge utilitatis excellit.

IN hac diversitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa veritas, & Deus noster misereatur nostri (1), ut legitime lege utamur, praecepti fine, pura caritate (2). Ac per hoc si quis quaerit ex me, quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, non sunt hi sermones confessionum mearum; si tibi non confiteor, nescio; & scio tamen illas veras esse sententias, exceptis carnalibus de quibus quantum existimavi loquutus sum: quos tamen bonae spei parvulos (*a*) haec verba libri tui non territant alta humiliter, & pauca copiose. Sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem, pariterque diligamus te Deum nostrum fontem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus; eumdemque famulum tuum Scripturae huius dispensatorem, Spiritu tuo plenum ita honoremus, ut hoc eum te revelante, cum haec scriberet adtendisse credamus, quod in eis maxime & luce veritatis, & fruge utilitatis exceliit.

(a) *Bonae spei parvulos.* = Parvulorum nomine nunc Catholici, nunc Catholicorum modesti, atque pii in Divinis Scripturis designantur. Forte utrosque, at certe maxime posteriores Augustinus hic innuetur.

Licet huius capitis sermo planus, & obvius decurrat; adhuc tamen oscitanter, totque puerilibus erroribus ab Italis redditur, ut & pellem, & carnem, & ossa apud ipsos mutasse videatur. *Colla perfetta ubbidienza, e pura carità.* Ubi apud Augustinum nomen substantivum, *obedientia*, & adiectivum, *perfecta*? Item duo illa, *praecepti fine, pura caritate*, unum conceptum efficiunt: quandoquidem hoc illud exponit: & subintelligitur adverbium, *scilicet*, aut simile: ac si diceres, praecepti fine, scilicet pura caritate: *Del fine del precetto, cioè della pura carità.* II. *Ed allora se alcuno mi chiederà &c.* An id sonant Aug. verba: *Ac per hoc si quis quaerit ex me?* Redde sic: *E per ciò, laonde se alcuno mi ricerca.* III. *Toltine gli errori dell' umana infermità.* Verba, *exceptis carnalibus*, & ab infante reddi poterant: *eccetto*, vel, *eccettuate quelle sentenze carnali.* IV. *E voi fate che abbiamo sete di questa, e non della vanità.* Non postulat eam sitim Aug. sed velut de exsistente loquitur: *si non vana sed ipsam sitimus; se non abbiam sete delle vanità, ma della stessa verità divina.* IV. *E che talmente onoriamo quel vostro servo.* Ad hoc obsequium Catholicos exhortatur Aug. non de eo Deum obtestatur; Unde dicendum est simpliciter: *e talmente onoriamo &c.* sublato, *che.* VI. *Che crediamo averla egli scritta per vostra rivelazione, ed aver avuto per propria scorta il lume della verità, e per unico fine il frutto dell' umana salvezza.* Fere quot verba, tot errores, ut pigeat, & hic etiam dedeceat eos anxie discutere; Accipe

(1) Psal. 66. v. 1.

(2) 1. Tim. 1. 5.

cipe genuinam versionem. = In guisa „ onoriamo &c. stimiamo aver egli scri„ vendo queste cose, per mezzo della „ tua illustrazione, ciò riguardato, che „ nelle medesime assaissimo, e sovra qualunque sposizione và fornito della luce di verità, e del frutto dell' utile. „

At pareendum studio tam rudi, & vix non puerili: quod viri graves fastidio excipient, & forte etiam improbabunt.

CAPUT XXXI.

ARGUMENTUM.

Iterum inculcat quod cap. 26. statuerat; & ea nempe ratione frustra, & immerito de Moysis mente disceptari: quod prudenter admodum, & religiose censeri possit santae lucis, & auctoritatis scriptorem quidquid verum est suis in oraculis inspexisse. Talem quippe Moysi Augustinus mentis amplitudinem tribuit, qualem sibi simili auctoritatis culmine constituto a Numine postulavisset.

ITa cum alius dixerit, hoc sensit quod ego; & alius, Immo illud quod ego; religiosius me arbitror dicere, Cur non utrumque potius, si utrumque verum est? Et si quid tertium, & si quid quartum, si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem unus Deus sacras litteras vera & diversa visuris multorum sensibus temperavit? Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuntio, si ad culmen auctoritatis aliquid scriberem, sic mallem scribere, ut quod veri quisque de his rebus capere posset, mea verba resonarent, quam ut unam veram sententiam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem ceteras, quarum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque Deus meus, tam praeceps esse, ut hoc illum virum de te meruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis, atque cogitavit cum ea scriberet, quidquid hic veri potuimus invenire, & quidquid nos non potuimus aut nondum possumus, & tamen in eis inveniri potest (*a*).

(*a*) *Et tamen in eis inveniri potest*. = De hoc S. Thomam audivimus cap. 26. B, Accipe etiam verba S. Basilii Prooemio vice cap. 1. oper. (1) de Spiritu-Sancto ad S Amphilochium Iconii episc. *Erasmo* interprete, post initium: *Nam haud oscitanter audire sermonem de rebus divinis disserentem, sed conari quid in quaque dictione, quid in quaque syllaba reconditi sensus liceat perscrutari, non est eorum, qui segnes sunt ad pietatem &c.* Et sub finem: *Quod si quis ridet nostram circa syllabas, ut Psalmi verbis utar, nugacitatem, ipse quidem infrugiferum risus sui fructum metat: nos autem haudquaquam cedentes hominum conviciis &c.* Similia sunt quae habet S. Ioann. Chrysostomus in Gen. 5. Homil. 21. initio. = Dici „ nequit Carissimi, quam multiplex the„ saurus in verbis commodum lectis re„ conditus sit. Et scio quidem quod o„ pinantur aliqui nihil amplius dici, quam „ illorum nominum enumerationem, & „ appellationem; spectant enim tales ad „ solam superficiem. Ego autem omnes „ vos obsecro, ne simpliciter ea, quae „ in Scripturis Sacris contenta sunt tran„ seatis. Nihil enim hic scriptum est, „ quod non multas sensuum habeat divitias.

(1) Quod Er. ausus est in dubium, & suspicionem vocare: maxime circa postremam partem. Sed immerito, & contra commun. sensum. Ut ostendit Isaacus Casaubonus licet haeretic. Calvin. Exercit. 16. c. 43.

„ tias. Quandoquidem Divino-Spiritu „ afflati Prophetae loquuti ſunt, ideo „ uti a Spiritu ſcripta ingentem in ſe „ continent theſaurum &c. Neque enim „ vel ſyllaba, vel apiculus eſt in Sacris „ Litteris, in cuius profundo non ſit „ grandis quiſpiam theſaurus.] Sed laudari ſolent in hanc rem eiusdem Chryſoſt. Homiliae duae in cap. 4. Epiſt. 2. ad Cor. & 7. in 1. ad Cor. S. Hieronymus autem Epiſt. 103. ad Paulinum preſbyt. ante finem: *Apocalypſis Ioannis tot habet ſacramenta, quam verba. Parum dixi pro merito voluminis. Laus omnis inferior eſt: in verbis ſingulis multiplices latent intelligentiae*. Et in Ezechielem cap. 2. ſub finem: *Neque enim fieri poteſt, ut humana natura totos libri huius theſauros devoret*. Similia ſunt quae habet in cap. 12. Daniel. ante med. ad illa verba v. 4. *Tu autem claude ſermones &c.*

Denique, Scripturam plures etiam litterales ſenſus eadem ſententia complecti, uno vel altero non ita celebris famae Scriptore (v. g. Michaele de Medina de recta in Deum Fide, lib. 6.) excepto: exploratum habent omnes in divina ſcientia Doctores.

C A P U T XXXII.

A R G U M E N T U M.

De Scriptoris Sacri luce, mentiſque amplitudine controverſiae, totiuſque huius libri finem, & exitum expediturus, litigiorum prorſus filum abſcindit inquiens, utut res de Moyſis mente ſe habuerit: quod certe idem voluit inter reliquos ſenſus excellere, & diligenter perquirendum eſſe; At interim nequaquam angi, & ſat eſſe ſibi ſi dum Scripturas dilucidare nititur, vera, certa, & bona ſtatuat: huiuſmodi enim vel a Spiritu Sancto Scripturarum auctore, & cauſſa principe omitti, vel haud inſpici minime potuere.

POſtremo, Domine qui Deus es, & non caro & ſanguis, ſi quid homo minus videt, numquid & ſpiritum tuum bonum, qui (*a*) deducet me in terram rectam latere potuit, quidquid eras in eis verbis tu ipſe revelaturus legentibus poſteris, etiam ſi ille per quem dicta ſunt, unam fortaſſis ex multis veris ſententiam cogitavit? Quod ſi ita eſt, ſit igitur illa quam cogitavit ceteris excelſior (*b*). Nobis autem, Domine, aut ipſam demonſtra, aut quam placet alteram veram; ut ſive nobis hoc quod etiam illi homini tuo, ſive aliud ex eorumdem verborum occaſione patefacias, tu tamen paſcas, non error illudat. Ecce Domine Deus meus, quam multa de paucis verbis, quam multa oro te ſcripſimus? Quae noſtrae vires, quae tempora omnibus libris tuis ad iſtum modum ſufficient? Sine itaque me brevius in eis confiteri tibi, & eligere unum aliquid quod tu inſpiraveris verum, certum & bonum, etiam ſi multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt; ea fide confeſſionis meae, ut ſi hoc dixero quod ſenſit miniſter tuus, recte atque optime; id enim conari me oportet: quod ſi adſequutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua dicere voluerit, quae illi quoque dixit quod voluit.

(*a*) *Et ſpiritum tuum bonum, qui &c.* = Dictio, ſeu integer conceptus eſt Davidis Pſ. 142. 10. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam*. De quo S. D. ſuo loco, n. 10. = *Latere potuit &c.* = Certiſſimum eſt, quidquid veri, literae utcunque congruens cogitari, ac etiam fingi poteſt, a Spiritu

ritu - Sancto praecognitum, & etiam intentum; eſt quippe mentis in immenſum foecundae: voluntatis autem taedii, & ſuſpenſionis inſciae, quae proinde rem cognitam debet, aut amplecti, aut repellere; quid ergo non amplectetur, cur inquam repellet ſententiam veram, & bonam, ſuis verbis cohaerentem?

(*b*) *Ceteris excelſior*. = Et id iuſtum, & indubitatum habent quotquot non malam Scripturis Sacris operam navavere; eſtque naturali rationi prorſus conforme. Sic quippe, aliis momentis omiſſis, diſputarem ego: Is eſt ſenſuum omnium excellentiſſimus, quem Spiritus-Sanctus maxime voluit, & proxime inſpexit: hunc autem, ſi quem, Scriptor Sacer, Spiritus-Sancti miniſter, organum, inſtrumentum dum loqueretur, aut ſcriberet, cogitavit.

Huic autem iudicio ſimile eſt alterum, quod inferius prodit: *ſi hoc dixero, quod &c. recte, atque optime: id enim conari me oportet*. Quo etiam *Phereponi* oſcitantia detegitur; & frons eliditur; liquet enim ex poſtremis hiſce verbis, Auguſtinum non quaeſiiſſe tantummodo veritatem, non curata Sacri Scriptoris mente, contemta littera, ſive Grammatica &c. in quae, velut Auguſtini crimina, aliis etiam tradita, & ad imitationem expoſita *Pherepon*us cap. 17. declamabat.

I. Ex hoc cap. concludendum eſt ceu admodum veroſimile, quod nobis certum videtur, non omnes porſus ſuorum verborum ſenſus Scriptorem Sacrum inſpexiſſe. Immo ex integro libro eſt dicendum: Scriptorem Sacrum, potiſſimum Moyſem Prophetarum principem omnes litterales, & nobiliores ſuorum verborum ſenſus voluiſſe, & etiam intuitum eſſe, ſi non clare atque diſtincte: in ſublimi ad minus, & generali quadam ratione. At nihil veri, certi, ac ſancti in Scripturis cogitari, ac fingi poſſe vel a nobis, vel a poſteris, quod Spiritus-Sanctus, & quidem exacte atque optime non praemeditatus ſit, non inſpexerit, & non voluerit. Ceterum quoniam ſenſus, quem Sacer Scriptor maxime inſpexit, ac voluit, omnium praeſtantiſſimus eſt, talem praecipue ut detegamus, nos conari oportet. Quia vero huiuſmodi theſaurus minime in propatulo eſt, & frequenter unius ſententiae interpretationes plures aequis paribuſque coniecturis nituntur: haud temere, ac facile de Sacri Scriptoris mente diſputandum contendendum eſt. Nunquam vero propria opinio ita praedicanda, ut alia ex honeſtis contemnatur: quum ſi non Scriptor, Spiritus-Sanctus omnes voluerit. Sunt tandem prudentes, graves Doctores, qui ad fanaticorum hominum ſedandam iram, & inſultationes depellendas, ita modeſte diſputant, ac ſi omiſſa Scriptoris mente, quod per ſe tantummodo verum, ac ſanctum eſt quaerant, ac velint. Talibus hoc libro Auguſtinus vir mitiſſimi ingenii ducatum praebuit, atque praeluſit.

CON-

CONFESSIONUM

LIBER XIII.

ARGUMENTUM.

H*Ucusque pius: deinceps piissimus: fere quidquid disputatum est, novis additis, religioni consecrat, & in Dei laudem vertit. Divini brachii, cui ipse, creatura tum corporalis, tum spiritualis, informis, & formata plurimum debent, subsidio invocato; levi quidem, sed ampliori manu Geneseos exordium tractans, Patri, & Verbo Spiritum iungens, Trinitatis mysterium evincit; mox addens divinos eiusdem Spiritus fructus: quamque peculiari ratione, quod aliis Personis haud denegat, super aquas ferri dicatur. Inde ad Mystica plura de Spiritu, ac Trinitate; de Baptismate; Fide, & Spe; Caeloque Firmamenti; plurima vero de Terra, & Mari. Ad mysticas quoque, seu allegoricas interpretationes aves, pisces, & cetera animantia deducens. Tum de arcana Dei benedictione, homini, piscibus, & volatilibus, non item ceteris creaturis impertita; De feno, & omni ligno, quod sativi seminis in se fructum habet; Deque piscibus, & cetis iterum allegorice acceptis. Detecto exinde arcano, cur post verba illa* bonum est, *septies repetita, postremo, velut maiori plausu, additum sit,* valde bona; *de Dei potentia, & creaturis male sentientes perstringit. Ad finem tandem accedens, Dei opera compendio exhibet: iisque omnibus Factoris gloriam gigni & augeri ambit. Allegoriarum autem fructu iuncto; ad mysticam, altissimam, finis insciam, ex actibus nostris divino subsidio genitis, & roboratis, postque eos accessuram Beatam Pacem aestuantem animum adiicit.*

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Postremum librum hunc, omnium religiosissimum a Dei laude, & suiipsius contemtu exorditur. Meditatur, & praedicat, ut eius gratia praeparetur, & praeveniatur; quamque multis vocibus a longinquis regionibus evocatus sit; optimus quippe Deus Augustino, cui ipse exciderat, nunquam non prospiciebat. Edisserit denique ut in natura, & gratia Deo omnia debeat; quamque liberaliter in illius domesticum adsumtus sit.

INvoco te, Deus meus misericordia mea, qui fecisti me, & oblitum tui oblitus non es. Invoco te (*a*) in animam meam, quam praeparas (*b*) ad capiendum te ex desiderio quod inspiras eis, nunc invocantem te ne deseras, qui priusquam invocarem praevenisti (*c*), & institisti crebrescens multimodis vocibus (*d*); ut audirem de longinquo & converterer, & vocantem me invocarem te. Tu enim Domine delevisti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis, in quibus a te defecisti; & praevenisti omnia bona merita mea, ut retribueres manibus tuis quibus me fecisti: quia & priusquam essem tu eras, nec eram cui praestares ut essem; & tamen ecce sum ex bonitate tua praeveniente totum hoc quod me fecisti, & unde me fecisti. Neque enim eguisti me (*e*), aut ego *tale* bonum sum, quo tu adiuveris Domine meus & Deus meus; non ut tibi sic serviam, quasi ne fatigeris in agendo, aut ne minor sit potestas tua carnes obsequio meo; neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus si non te colam; sed ut serviam tibi, & colam te, ut de te mihi bene sit, a quo mihi est ut sim, cui bene sit.

(*a*) *Invoco te in &c.* = Caput hocce aliorum librorum, maxime 1. 2. 6. 8. 9. & 11. exordiis simile est eorumque nonnulla quasi ad verbum complectitur; immo eorumdem compendium dici potest. Nec mirum: eundo quippe, ut olim inquiebat Cicero, crescit oratio; motus in fine velocior est, ut passim Philosophi; Nec bene de Dei domesticis Mysticae Theologiae Doctores sentiunt, nisi fidem quotidie, & sensim in instituto proficiant, & altiora moliantur.

Quoniam vero hic liber omnium religiosissimus est, supra ceteros etiam orationis ordinem, methodumque negligit; sed eo tendens, quo Spiritus provocat, digressionibus libenter indulget. Unde & tali libro exactum argumentum quodque velut sponte flueret, nec dedimus, nec dare conati sumus. Si quis autem a Benedictinis praefixum consulere ambiat: en habet ad verbum exscriptum. = Dei bonitatem in rerum productione, ac perfectione relucere; tum etiam Deum, Trinitatem, ipsiusque proprietatem Spiritus Sancti primis Geneseos verbis insinuari ostendit. Postmodum vero totam conditi mundi historiam allegorica interpretatione transfert ad ea, quae Deus in Ecclesia ad hominum sanctitatem, & gloriam operatur.

(*b*) *Quam praeparas &c.* = Quo pacto istud contingit, cum dicat Salomon Prov. 16. 1. *Hominis est animam praeparare, & a Domino gubernare linguam*? Solverat iam late, atque doctissime huiusmodi aenigma ipse Augustinus lib. 2. contra duas Epist. Pelagianorum, cap. 9. n. 19. = Sed nimirum quod scriptum est, *Hominis est praeparare cor, & a Domino responsio linguae*: non bene in-

(1) *Ioann.* 15. 5.

„ intelligendo falluntur, ut exiſtiment „ cor praeparare, hoc eſt, bonum in- „ choare, ſine adiutorio gratiae Dei ad „ hominem pertinere. Abſit ut ſic in- „ telligant filii promiſſionis tamquam cum „ audierint Dominum dicentem, ſine me „ nihil poteſtis facere (1): quaſi convincant „ eum dicentes, Ecce ſine te poſſumus „ cor praeparare; aut eum audierint a „ Paulo Apoſtolo, Non quia idonei ſu- „ mus cogitare aliquid quaſi ex nobis- „ metipſis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo „ eſt: tamquam & ipſum convincant, „ dicentes, Ecce idonei ſumus ex no- „ bismetipſis praparare cor, ac per hoc „ & boni aliquid cogitare. Quis etiam „ poteſt (2) ſine bona cogitatione ad bo- „ num cor praeparare? Abſit ut ſic in- „ telligant, niſi, ſuperbi ſui arbitrii de- „ fenſores, & fidei Catholicae deſerto- „ res. Ideo quippe ſcriptum eſt, Ho- „ minis eſt, praeparare cor, & a Domi- „ no reſponſio linguae: quia homo prae- „ parat cor, non tamen ſine adiutorio „ Dei (3), qui ſic tangit cor, ut ho- „ mo praeparet cor. In reſponſione au- „ tem linguae, ideſt, in eo quod prae- „ parato cordi lingua divina reſpondet, „ nihil operis habet homo, ſed totum „ eſt a Domino Deo. Nam ſicut dictum „ eſt, *Hominis* eſt praeparare cor &c. „ ita etiam dictum eſt, (Pſal. 80. 11.) „ *Aperi os, & adimplebo illud*. Quam- „ vis enim niſi adiuvante illo &c.] Si- milia docet lib. 1. Retract. c. 23. de Expoſit. propoſitionum ex Epiſt. ad Rom. n. 3.

(c) *Qui priusquam invocarem, prae- veniſti* = Vix eſt Auguſtini ſenioris pa- gina, qua huiuſmodi veritas, praeceden- ti ſimilis non ſtabiliatur, non illuſtretur. Recole dicta lib. 1. cap. 1. F. Et vide, ſi plura deſideras, Serm. 176. (Alias, 10. de Verbis Apoſt.) c. 5. circa med. Serm. 193. in Natali Dom. 10. (Alias de Di- verſ. 58.) n. 2. Serm. 174. de Verb. Apoſt. 1. Tim. 1. (Alias, 8. de Verb. Apoſt.) c. 3. n. 4. Epiſt. 217. ad Vitalem (A- lias 107.) c. 2. n. 5. & c. 6. n. 23. 24. & 25. lib. 1. de Doctrina Chriſt. c. 15. in fine. De Natura, & Gratia contra Pelag. c. 27. n. 31. De Gratia Chriſti contra Pelag. & Caeleſt. c. 12. lib. de Gratia, & Libero Arbitr. c. 16. in fine. lib. de Correpț. & Gratia, c. 11. n. 32. lib. de Praedeſtinat. Sanctorum, c. 8. n. 13. ſub finem. lib. 1. Oper. Imperf. contra Iulianum, ſub finem.

(d) *Multimodis vocibus*. = Multi- modis gratiis tum externis, tum inter- nis. = *Ut audirem de longinquo*. Quo- modo erat in longinquo? Ipſum adten- de in Pſal. 34. Serm. 2. n. 6. ad v. 14. „ Nonnumquam in uno homine utrum- „ que contingit, ut aliquando propin- „ quet, & aliquando longe fiat: propin- „ quat luce veritatis, longe fit nubilo „ carnis &c. Propinquare illi eſt ſimilem „ illi fieri; recedere ab illo, diſſimilem „ illi fieri &c. Si ergo vis appropinquare, „ ſimilis eſto; ſi non vis eſſe ſimilis, lon- „ ginquabis. „

(e) *Neque enim eguiſti me*. = Pla- cet addere quae habet Epiſt. 102. (A- lias, 49.) ſeu lib. ad Deo gratias de ſex QQ. ad quaeſt. 3. n. 17. = Non quod „ illo (*ſacrificio*) egeat Deus, cum in „ eisdem ipſis litteris apertiſſime ſit ſcri- „ ptum, *Dixi Domino*, *Deus meus es* „ *tu, quoniam bonorum meorum non e-* „ *ges* (4): ſed quod etiam in his, vel „ acceptandis, vel reprobandis, vel per- „ cipiendis nonniſi hominibus conſulat. „ Nobis enim prodeſt colere Deum, non „ ipſi Deo. Cum ergo inſpirat, & docet „ quomodo colendus ſit, non ſolum ſua „ nulla indigentia facit, ſed noſtra maxi- „ ma utilitate.] Idem docet Epiſt. 138. ad Marcellinum (Alias, 5.) c. 1. n. 6.

Quoniam vero quod Deo ex homi- num creatione adceſſiſſe videri poteſt, potiſſimum gloria eſt: conſule, ſi vacat S. Thomam 2. 2. q. 132. ar. 1. ad 1. ubi ex ipſo Auguſtino Tract. 58. in Ioan. evincit, Deum gloriam ſuam etiam pro- pter nos quaerere. Quod tamen intel- ligendum eſt de fine utilitatis, & com- modi. Certum eſt quippe, nedum in ſa- cra, ſed & in naturali Philoſophia, finem omnino ultimum omnium divinarum a- ctionum ipſummet Deum eſſe. Denique haud opus eſt, ut commoneamus, mul- tiplicem Dei gratiam hoc capite ab Au- guſtino commendari.

CA-

(1) 2. Cor. 3. 5.

(2) Apud Am. Er. & Lov. omiſſum erat, *ſine*. Reſtitutum fuit apud poſteriores aliquot editiones; quibus ſuffragantur MSS. Gallic. & Vatic.

(3) Am. (inquiunt BB.) *Quis te tangit cor. Homo praeparet cor*. Er. & Lov. *qui tangit cor, homo praeparat cor*. In poſterioribus aliquot edition. ſic ex coniectura correctum: *qui ſi tangit cor, homo prae- parat cor*: recte quidem, ſed alteram lectionem id- circo praetulimus, quod auctoritate noſtrorum om- nium MSS. Gallic. & Vatic. confirmetur.

(4) Pſal. 15. 2.

CAPUT II.

ARGUMENTUM.

Eamdem orationem in Numinis obsequium conceptam late, longeque profert; & quaerit, ut adstruat, an non illius potentiae, & liberalitati pari iure debeant caelum, & terra, spirituales, corporalesque naturae; materies corporalis, & creaturae spiritualis inchoatio; De horum omnium conditione, & sorte interim acutissimas observationes in idem argumentum adiicieas.

I. EX plenitudine quippe bonitatis tuae creatura tua subsistit, ut bonum quod tibi nihil prodesset, nec de te aequale (*a*) tibi esset, tamen quia ex te fieri potuit, non deesset. Quid enim te promeruit caelum & terra, quae fecisti in Principio? Dicant quid te promeruerunt spiritalis corporalisque natura, quas fecisti in Sapientia tua, ut *inde* penderent etiam inchoata & informia quaeque in genere suo, vel spirituali, vel corporali, euntia in immoderationem, & in longinquam dissimilitudinem tuam; spiritale informe praestantius, quam (*b*) si formatum corpus esset; corporale autem informe praestantius, quam si omnino nihil esset: atque ita penderent in tuo verbo informia, nisi per idem verbum revocarentur ad unitatem tuam, & formarentur, & essent ab uno te summo bono *universa* bona valde. Quid te promeruerant, ut essent saltem informia, quae neque hoc essent, nisi ex te?

II. Quid te promeruit materies corporalis, ut esset saltem invisibilis & incomposita? Quia neque hoc esset, nisi quia fecisti eam: ideoque te, quia non erat, promereri ut esset non poterat. Aut quid te promeruit inchoatio creaturae spiritalis, ut saltem tenebrosa fluitaret similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum converteretur ad idem a quo facta est, atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non aequaliter, tamen conformis formae aequali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse, quod pulc*rum* esse, alioquin deformae esse non posset: ita etiam creato *spiritui*, non id est vivere quod sapienter vivere, alioquin incommutabiliter saperet. Bonum autem illi est haerere tibi (1), semper ne quod adeptus est conversione, aversione lumen amittat (*c*), & relabatur in vitam tenebrosae abysso similem. Nam & nos qui secundum animam creatura spiritalis sumus, aversi a te nostro lumine, in ea vita fuimus aliquando taenebrae (2), & in reliquiis obscuritatis nostrae laboramus (*d*) donec simus iustitia tua in Unico tuo sicut montes Dei. Nam iudicia tua fuimus, sicut abyssus multa.

(*a*) *Nec de te aequale &c.* = Id praedicat, ut creaturam a Verbo distinguat; illa enim ex Deo, vel a Deo est, ipsi inaequalis. Verbum autem de Patre, eidem nulla ratione concedens. Item, ut Manicheos percellat, quorum fuit stupendum somnium, creaturas de Dei substantia fuisse compactas. = *Euntia in immoderationem:* = In potentiam. Haec enim immoderatio est, quam forma, sive actus determinat, restringit, cohibet, figit. Cum autem Deus sit purissimus actus,

(1) Psal 72. 27.

(2) Ephes. 5. 8. & alibi.

ctus, quo aliquid magis potentia abundat, eo ipſi diſſimilius eſt.

(*b*) *Spirituale informe praeſtantius, quam &c.* = Id ſi de vera informitate, ſeu, materia prima diceretur, quot mox exſurgerent Peripateticorum Philoſophorum litigia? quae enim vel aurea materia prima, cum formata, etſi lutea re conferri poteſt? Vide quid ipſe Auguſtinus doceat lib. 3. de Libero Arbitr. c. 5. n. 16. *Quia igitur omnis anima omni corpore eſt melior &c. conſequens eſt, ut primo corpori anima extrema praeponatur.* Et lib. de Duabus Anim. contra Manich. c. 4. initio. = *Atque hic ſi forte turbati a me quaererent, num etiam muſcae animam huic luci praeſtare cenſerem: reſponderem, Etiam; nec me terreret muſca quod parva eſt, ſed quod viva firmaret. Quaeritur enim quid illa membra tam exigua vegetet, quid &c.* Quod repetit in Pſal. 145. n. 3., & 4. Idem pari, immo ampliori iure de forma, vel actu dicendum eſt: ab hoc enim non haec, vel illa, ſed omnis perfectio oritur; adeoque nec prima res informis cum poſtrema formata poteſt comparari. Sed ex dictis ſatis conſtat, materiam primam Angeli ex metaphora ſumi: eius enim eſſentia exſiſtentiam, ut materia prima formam intuetur. Cum tamen S. D. de vera materia loqueretur, conſtanter docebat nihilo eſſe proximam: & inter omnes creaturas poſtremum locum habere.

(*c*) *Averſione lumen amittat.* = Ex Philoſophia ad Theologiam tranſit. De naturali enim Angeli conditione loquebatur; nunc autem de divina differit. Averſione & Angelus & Homo gratiae lumen amittunt: iuxta illud Ierem. 2. 13. *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae &c. Et relabatur in &c.* = In tenebras, quibus detinebatur antequam gratiam conſequeretur. Nunc autem Auguſtinus ſubtiliter diſputat, & ordinem naturae intuetur, non temporis. Baſilii enim in Pſal. 32. Hieronymi in Oſeam. Gregorii lib. 22. Moral. c. 18. Ioannes Damaſc. lib. 2. de Fide, c. 3. & maxime ipſius Auguſtini ſententia, cui potior Theologorum pars ſuffragatur, Angelus vix conditus, & mox ſanctificanti, ſive habituali gratia ditatus eſt, ut liquet ex dictis: & ulterius lib. 11. de Civit. Dei, cap. 11. initio = Quae cum „ ita ſint, nullo quidem modo ſecun„ dum aliquod temporis ſpatium prius „ erant illi ſpiritus tenebrae, quos An„ gelos dicimus: ſed ſimul ut facti ſunt, „ lux facti ſunt; non tamen ita tantum „ creati, ut quoquomodo eſſent, & „ quoquomodo viverent: ſed etiam „ illuminati, ut ſapienter, beateque „ viverent. Ab hac illuminatione a„ verſi quidam Angeli &c. Et lib. 12. c. 9. n. 1. *Porro quia facta eſt (Angelorum voluntas bona) utrum cum ipſis facta eſt, an ſine illa fuerunt prius? Sed ſi cum ipſis, non dubium quod ab illo facta ſit, a quo & ipſi: ſimulque ut facti ſunt, amore, cum quo facti ſunt, adhaeſerunt.* Et n. 2. *Et iſtam* (voluntatem bonam) *quis fecerat, niſi ille, qui eos cum bona voluntate, ideſt cum amore caſto, quo illi adhaererent, creavit, ſimul eis* (1) *& condens naturam, & largiens gratiam? Unde ſine bona voluntate, hoc eſt, Dei amore, numquam ſanctos Angelos fuiſſe credendum eſt.* Similia habet lib. de Corrept. & Gratia, c. 11. n. 32. Unde S. Thomas tanti Magiſtri veſtigiis ſemper adhaerens, 1. p. q. 62. ar. 3. ex eodem Auguſtino, altero quorumdam, Angelos in naturalibus creatos dicente, reiecta, ſententiam illam propugnat. Explicans Etiam in ſolutione ad primum eiuſdem Auguſtini doctrinam quamdam ex l. 2. ſuper Gen. ad lit. depromptam, ubi minus ſagacibus contrariam opinionem ſtabiliri videri poterat.

(*d*) *In reliquiis obſcuritatis noſtrae laboramus* = Loquitur vel de levibus lapſibus quos veniales appellamus; vel de carnis, adhuc inſoleſcentis pertinacia; vel de corporis gravamine, quo ab altiſſimis, ſubtiliſſimis, & pacatis meditationibus divellimur, & avocamur: iuxta illud Sap. 9. 15. *Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.* Et Cor. 1. 15. v. 53. & 54. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & &c.*

Donec ſimus iuſtitia tua &c. = Intuetur oraculum Davidis Pſ. 35. 7. bimembre: *Iuſtitia tua ſicut montes Dei: iudicia tua abyſſus multa.* De priori parte S. D. in eumdem Pſal. n. 9. *Qui ſunt montes Dei? Qui dicti ſunt nubes, ipſi ſunt montes Dei: magni praedicatores montes Dei &c.* De poſteriori n. 10. *Abyſſum dicit profunditatem peccatorum, quo quiſque pervenit contemnendo Deum;* ſicut quodam loco (2) dicit, Dedit illos Deus in

(1) Edit. *in eis.* Abct, *in* a MSS.

(2) Rom. 1. 24.

in concupiscentias cordis eorum, facere quae non conveniunt &c. Verum Augustinus hic eximiam rerum caelestium sapientiam ambit, ut ex contextu liquet, non tam viventium, quam Beatorum propriam.

CAPUT III.

ARGUMENTUM.

Paululum rei Angelorum insistens, eorum ortum iis verbis, Fiat lux: & facta est lux: *designatum se suspicari dicit. At vero nunquam a laudibus divinis divertens: mox addit, eamdem creaturam nihil meriti contulisse, ut illuminaretur: quae sola Dei liberalitate in vitam emerserat, cui lux indulgeri posset. Denique beatitudinem, & quidquid adsequuta est, Dei ipsam liberalitati, & virtuti debere.*

QUod autem in primis conditionibus dixisti Fiat lux, & facta est lux (1); non incongruenter hoc intelligo in (*a*) creatura spiritali; quia erat iam qualiscumque vita quam illuminares. Sed sicut non te promeruerat ut esset talis vita, quae illuminari posset, ita nec cum iam esset promeruit te ut illuminaretur. Neque enim eius informitas placeret tibi, si non lux fieret, non exsistendo, sed intuendo illuminantem lucem, eique cohaerendo; ut & quodcumque vivit, & quod beate vivit, non deberet nisi gratiae tuae, conversa per commutationem meliorem ad id quod neque in melius, neque in deterius mutari potest; quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud (*b*) vivere, aliud beate vivere, quia tua beatitudo tu es.

(*a*) *Non incongruenter hoc intelligo in &c.* = Benedictus Pererius Iesuita in Genes. t. 1. l. 1. Disput. *Cur Moyses hoc loco creationem Angel. non exposuerit*, 2. D. haec habet: *Beatus Augustinus lib. 12. Confess. & lib. 11. de Civit. Dei, & 1. de Gen. ad Lit. censet non fuisse a Moyse praetermissos Angelos, sed eum per creationem coeli, & lucis figurate &c. Quod mihi tamen non fit verisimile, Est enim narratio haec Moysis historica &c.*

℞. Momentum illud, *narratio haec &c.* iam obiiciebant antiqui, nec ignoravit, nec dissimulavit Augustinus; Lib. enim praeced. c. 17. n 1. inquiebat contradictorum nomine: *Tales quippe homines erant rudis ille, atque carnalis populus, cui loquebatur, ut eis opera Dei nonnisi sola visibilia commendanda iudicaret.* Has autem, pluresque alias contentiones non uno argumento S. D. praeoccupaverat, atque reciserat. Nec Angelos *lucis* nomine designatos libere praedicat, sed suspicatur. Quodque gravissimum est: non loquitur de primo, atque potissimo eius vocis sensu, sed de secundo, quasi allegorico, quemque primus, atque potissimus complectatur. Lib. de Gen. ad *Litt.* Imperf. c. 5. n. 21. *Movere autem solet, quomodo lux corporea &c. Sed cum liceat hic & incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro, sed omnem creaturam expositam dicimus, quid opus est in hac controversia immorari? Et fortasse quod quaerunt homines, quando Angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce &c.* Lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 3. n. 7. *Et quid est lux ipsa quae facta est, utrum spiritale quid, an corporale. Si enim spiritale &c.* Lib. 11. de Civit. Dei, c. 9. post init. *Ubi de mundi constitutione sacrae litterae loquuntur, non evidenter dicitur, utrum, vel quo ordine creati sint Angeli; sed si praetermissi non sunt, vel caeli nomine &c. vel potius lucis huius, de qua loquor significati*

(1) Gen. 1. 3.

cati sunt. Et c. 33. Quapropter etsi alia „ lux in isto huius libri loco intelligenda „ est, ubi legimus, *Dixit Deus, Fiat* „ *lux &c.* & aliae tenebrae &c. nos ta„ men has duas angelicas societates, u„ nam fruentem Deo, alteram &c. inter „ se dispares, atque contrarias &c. aliis „ manifestioribus divinarum Scriptura„ rum testimoniis declaratas, quod e„ tiam in hoc libro, cui nomen est „ Genesis, lucis, tenebrarumque voca„ bulis significatas existimavimus, etiam„ si aliud sensit hoc loco forte qui „ scripsit, non est inutiliter obscuritas „ huius pertractata sententiae: quia etsi „ voluntatem auctoris libri huius inda„ gare nequivimus, a regula tamen fi„ dei &c. Etsi enim corporalia hic com„ memorata sunt opera Dei, habent pro„ culdubio nonnullam similitudinem spi„ ritalium &c. „

Ceterum, admodum libenter Augustino suffragantur, apud Cornelium Cornelii a Lapide Iesuitam, Rupertus, Beda, & Glossa Interlin. nec non ipse Cornelius, si secundus, seu allegoricus sensus inspiciatur. S. Thomas autem 1. p. q. 61. ar. 1. ad primum eamdem sententiam velut admodum probabilem recitat.

(*b*) *Cui non est aliud &c.* = Haec ut bene deprehendas, recitare placuit quae docet ipse Augustinus lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 4. n. 10. = Non enim „ habet informem vitam Verbum Filius, „ cui non solum hoc est esse, quod vi„ vere, sed etiam hoc est vivere, quod „ est sapienter, ac beate vivere. Crea„ tura vero quamquam spiritualis, & in„ tellectualis, vel rationalis, quae vide„ tur esse illi Verbo propinquior, potest „ habere informem vitam: quia (1) non „ sicut hoc est ei esse quod vivere, ita „ hoc vivere, quod sapienter, ac beate „ vivere. Aversa enim a Sapientia in„ commutabili, stulte, ac misere vivit, „ quae informitas eius est. Formatur „ autem conversa ad incommutabile lu„ men Sapientiae, Verbum Dei. A quo „ enim exsistit, ut sit utcumque, ac vi„ vat, ad illum convertitur, ut sapien„ ter, ac beate vivat. Principium quip„ pe creaturae intellectualis est aeterna „ Sapientia, quod principium manens in „ se incommutabiliter &c. „

C A P U T IV.

A R G U M E N T U M.

Adhuc creaturae abiectionem, & Numinis maiestatem edisserit; Quid enim, inquit, illi defuisset, Angelo, & omni, quodcunque vides aut non dato, aut ex informitate non emergente? Equidem imperfectionis fastidit, sed nostro lucro inhians, non proprio. Spiritus autem aquis olim insedit, & in hominibus quibusdam passim requiescit; Verum, cuius commodo, & bono? Utique illorum, non suo.

QUid ergo tibi deesset ad bonum quod tu tibi es, etiamsi ista vel omnino nulla essent, vel informia remanerent, quae non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuae, cohibens atque convertens ad formam, non ut tanquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur & tibi placeant, non autem imperfecto tamquam & tu eorum perfectione perficiendus sis. Spiritus enim tuus bonus (*a*) superferebatur super aquas (1), non ferebatur ab eis (*b*) tamquam in eis requiesceret. In quibus enim requiescere (*c*) dicitur spiritus tuus bonus, hos in

Zzzzz

(1) Editi, *quia sicut non hoc est ei esse, quod vivere,* [illegible] *hoc vivere quod &c.* At MSS. magno consensu [illegible] *non sicut hoc est ei esse quod vivere, ita hoc vivere &c.* et verius in Aug. doctrina, qui in lib. de Immort. Animae c. 8 n. 15. Animum nisi vivat, esse non posse dicit. Moxque c. 9. *Nulla res,* inquit, *[illegible] caret. Est autem animus vita quaedam.*

(1) Gen. 1. 2.

in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipse in se sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam; cui non est hoc vivere quod beate vivere, quia vivit etiam fluitans in obscuritate sua; cui restat converti ad eum a quo facta est, & magisque vivere apud fontem vitae, & in lumine eius videre lumen (1), & perfici, & illustrari, & beari.

(a) *Spiritus enim tuus bonus &c.* = Id, Spiritum nempe tertiam fuisse ex Divinis Personis, arbitrantur passim tum vetusti, tum novissimi Ecclesiae Scriptores: Basilius, Ambrosius, Hieronymus, Diodorus, Philastrius episc. Briccienfis. Beda, Tritemius, Iunilius &c. Ethnici quoque, ut Trismegistus Mercurius, & Virgilius, qui lib. 6. Aeneid. a v. 620. Anchisi hosce versus supponit:

„ Principio caelum, ac terras, camposque liquentes,
„ Lucentemque globum lunae, Titaniaque astra
„ Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
„ Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
„ Inde hominum, pecudumque genus, vitaeque volantum,
„ Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
„ Igneus est ollis vigor, & caelestis origo
„ Seminibus &c.

Huic autem opinioni minime refragantur qui pro spiritu ventum accipiunt; Forte enim ventus adparuit: at in quo, ut etiam in columba, & igne saepe, Spiritus delitesceret. Nec admodum adversarius eris, si cum Chrysostomo dixeris, spiritum illum efficacem virtutem fuisse, aquis impressam; nec enim prorsus Spiritum-Sanctum, in quem virtus illa revocari potest, semovebis.

I. Quid autem in hac re Caietanus Cardinalis de Vio, quem in Philosophia pluris, in sacra autem scientia, maxime ea, quae Scripturas discutit, minimi facimus? Spiritus illi Angelus est: aqua caelum: quod utpote diaphanum, eius similitudinem habet; Angelus super aquas defertur, dum caelum in gyrum impellit, & agitat. Vah commentarium singularem, durum, atque fanaticum! Merito subsumit Benedictus Pererius, ea opinione recitata: *Quam esse durissimam, omnino extortam, & violentam, minimeque cum proposito, & verbis ipsius Moysis congruentem quilibet per se videre potest, adeo ut nostra confutatione non egeat. Certe ante factam lucem quid opus fuit conversione coeli, cum &c.*

Ut autem ad Augustinum redeamus lib. de Gen. ad litt. Imperf. c. 4. n. 17. haec habet. = Potest autem & aliter intelligi, ut Spiritum Dei, vitalem creaturam, qua universus iste visibilis mundus, atque omnia corporea (2) continentur, & moventur, intelligamus: cui Deus omnipotens tribuit vim quamdam sibi serviendi ad operandum in iis, quae gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore aethereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde spiritus Dei dicitur &c.] Et n. 18. = Tertia opinio de hoc spiritu oriri potest, ut credatur spiritus nomine aeris elementum enunciatum; ut ita quatuor elementa insinuata sint, quibus mundus iste visibilis surgit, caelum scilicet, & terra, & aqua, & aer; non quia iam erant distincta, & ordinata: sed quia in illius materiae quamvis informi confusione, tamen exortura praesignabantur &c.

Ceterum de Spiritu, ut initio, iuxta communem opinionem accepto videre poteris S. D. lib. 1. de Gen. ad Litt. c. 5., 6., & 7. lib. 2. de Divers. QQ. ad Simplicianum, q. 1. n. 5. lib. 22. contra Faustum, c. 11.

(b) *Non ferebatur ab eis* = Quod pressius discusserat lib. de Gen. ad Lit. Imperf. c. 4. n. 16. = Non ita superferebatur sicut oleum aquae, vel aqua terrae, idest quasi contineretur; sed si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt, sicut superfertur lux ista solis, aut lunae his corporibus, quae illuminat in terra: non enim continetur in illis; sed cum caelo contineatur, istis superfertur. Item cavendum est, ne quasi locorum spatiis Dei Spiritum superferri materiae putemus, sed vi quadam effectoria, & „ f...

(1) Psal. 35. 10.

(2) MS. Vatic. *corpora*.

„ fabricatoria, ut illud, cui superfer-
„ tur efficiatur, & fabricetur: sicut.
„ superfertur voluntas artificis ligno,
„ vel cuique rei subiectae ad operan-
„ dum, vel etiam ipsis membris corpo-
„ ris sui, quae ad operandum movet.
„ Et haec similitudo cum iam sit omni
„ corpore excellentior, parva est ta-
„ men, & prope nihil &c.

(c) *In quibus enim requiescere &c.* = Sic Isaiae 11, 2. *Et requiescet super eum Spiritus Domini* 1. Petri, 4. 14. *Et qui Spiritus eius, super vos requiescit.* Maxime vero Isaiae 66, 2. iuxta Augustini lectionem: *Super quem requiescet Spiritus meus? Super humilem, & quietum, & trementem verba mea.* De quo posteriori oraculo S. D. Serm. 279. de Convers. Pauli 2. (Alias, 24. ex Sirmodianis) n. 6. In Psal. 52. ad v. 2. n. 6. & in 103. Serm. 2. n. 10. & in 131. n. 4. nec non lib. de S. Virginitate, c. 39.

C A P U T V.

A R G U M E N T U M.

Gestit se iam in Genesis exordio integram Trinitatem detexisse. Habemus quippe, Patrem in Principio, scilicet Filio caelum, terrramque fecisse. Iam vero pluribus de Caelo caeli, de terra invisibili, & incomposita, & abysso disputatis: Spiritu-Sancto occurrente, numerus trium Divinarum Personarum expletur.

ECce adparet mihi in aenigmate Trinitas quod es Deus meus, quoniam tu pater in Principio Sapientiae nostrae (*a*), quod est tua Sapientia de te nata, aequalis tibi & coaeterna, id est, in Filio tuo fecisti caelum & terram. Et multa diximus de Caelo caeli, & de terra invisibili & incomposita, & de abysso tenebrosa, secundum spiritalis infirmitatis vagabunda deliquia, nisi converteretur ad eum, a quo erat qualiscumque vita, & illuminatione fieret speciosa vita (1), & esset caelum caeli eius, quod inter aquam & aquam postea factum est. Et tenebam iam Patrem (*b*) in Dei nomine qui fecit haec, & Filium in Principii nomine in quo fecit haec; & Trinitatem credens Deum meum sicuti credebam, quaerebam in eloquiis sanctis eius, & ecce Spiritus tuus superferebatur super aquas: Ecce Trinitas Deus meus, Pater, & Filius & Spiritus-Sanctus, creator universae creaturae tuae (*c*).

(*a*) *In Principio sapientiae nostrae.* = Sequimur diligentissimos Benedictinos, qui inquiunt. = Insignem huncce locum re-
„ dintegrant MSS. Mutilus quippe in ex-
„ cusis erat, detractis verbis istis, *sa-*
„ *pientiae nostrae.*] Ea verba praeferunt etiam Vet. Am. Er. quamquam velut dubia geminis ✡ ✡ signis notata & MSS. decem Etruriae. Praefert autem detruncatam lectionem unus MS. S. Cr. Triplici vero momento integra lectio stabilitur. I. Iam in calce praeced. capitis, etsi utcumque latenter, Verbum sapientiae nostrae Principium dicebatur. II. Duobus illis verbis textus magis viget, sapitque igneam Augustini phrasim. III. Verbum, Sapientiam Patris esse principium sapientiae nostrae apud SS. Patres frequenter, apud Augustinum vero frequentissime legitur. Nunc non occurrit, nisi lib. 5. de Gen. ad litt. c. 13. Tract. 13. in c. 3. Ioann. n. 5. Epist. ad Madaurenses 232. (Alias, 42.) n. 6.

(*b*) *Et tenebam iam Patrem &c.* = Quae abservatio Patribus maxime adrisit, Pererio teste, qui supra. = Pla-
„ cuit autem maxime Patribus haec in-
„ terpretatio, tum quod per eam sacra-
„ mentum regenerationis spiritualis, quae
„ fit per aquam, Spiritum-Sanctum &c.

 „ Tum

(1) Psal. 33. 6. *Accedite ad eum, & illuminamini: & facies v estrae non confundentur.*

„ Tum maxime quod per eam patefit, „ & innotescit mysterium Trinitatis in ipso „ mundi, & divinae Scripturae exordio: „ Nam illud: *In Principio*; denotat Filium; illud autem, *Creavit Deus*, „ indicat Deum Patrem; Hoc autem, „ *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, „ demonstrat Spiritum - Sanctum. „

(*c*) *Creator universae creaturae tuae*. = Quod alibi repetit frequenter, & latius edisserit, Lib. de Gen. ad Litt. Imperf. c. 1. n. 1., & 2. = Ante tractationem huius libri catholica fides breviter explicanda est. Est autem haec, „ Deum Patrem omnipotentem universam creaturam fecisse, atque constituisse per Filium suum unigenitum, idest „ Sapientiam, & virtutem suam consubstantialem sibi, & coaeternam in unitate Spiritus Sancti &c.] Quibus similia docet lib. de Vera Religione, c. 7. n. 13. lib. contra Secundinum Manichaeum, c. 8. circa med. lib. de Gen. ad Litt. Imperf. c. 16. n. 56., & 61. lib. contra Adimantum Manich. discipul. c. 1. & alibi millies. Iam vero omnem actionem *ad extra* a Trinitate, non ab una Persona venire Theologorum axioma est. Licet effectus quidam arcanis rationibus peculiaribus Personis tribui soleant.

CAPUT VI.

ARGUMENTUM.

Quaerit cur caelo, terra invisibili, & incomposita, tenebrisque abysso insedentibus nominatis; tum demum Scriptura de S. Spiritu dixerit? Ideo fortean quod oporteret eumdem Spiritum cum aquis induci: non autem quidquam, nisi super praeiactam materiam defertur.

SEd quae caussa fuerat, o lumen veridicum, tibi admoveo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius, & dic mihi, obsecro te per matrem caritatem (*a*), obsecro te, dic mihi quae caussa fuerat, ut post nominatum caelum & terram invisibilem & incompositam, & tenebras super abyssum, tum demum Scriptura tua nominaret Spiritum tuum? An quia oportebat, sic eum insinuari, ut diceretur, superferri, & non posset hoc dici, nisi prius illud commemoraretur, cui superferri Spiritus tuus posset intelligi? Nec Patri enim nec Filio superferebatur; nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur? Prius ergo dicendum erat cui superferretur, & deinde ille quem non oportebat aliter commemorari, nisi ut superferri diceretur. Cur ergo aliter eum insinuari non oportebat, nisi ut superferri diceretur?

(*a*) *Per matrem caritatem*. = Non una de caussa caritas ab Ecclesiasticis scriptoribus mater appellari solet: at potissimum quod nos Deo, Evangelio, Regno caelorum pariat: iungatque invicem velut fratres. Quod utcumque innuit S. D. in Psal. 147. ad v. 13. n. 14. hisce verbis. = Filii sunt, sancti sunt: „ isti filii sancti iam laudantes, & gaudentes: parturiti, & parti sunt matre „ caritate, inclusi sunt colligente caritate. Audi caritatem parturientem „ illos: qua praeditus Paulus Apostolus, non solum paternum, sed & maternum cor (1) gerens in filios, „ *Filii mei*, inquit, *quos iterum parturio*. Cum Paulus eos parturiebat (2), „ caritas parturiebat: cum caritas eos „ parturiebat, Dei Spiritus parturiebat. „ Caritas enim Dei (3) diffusa est in cordibus nostris per Spiritum - Sanctum, „ qui datus est nobis &c. „

CA-

(1) Sic MSS. Editi vero, *& maternum amorem congerens &c.*

(2) Gal. 4. 19.

(3) Rom. 5. 5.

C A P U T VII.

A R G U M E N T U M.

Hucuſque de Spiritu - Sancto ſimpliciter, & ad hominum captum ſuper undas delato. Nunc ut idem deferatur iuxta altiora myſtica arcana. Nec enim obvium eſt, puta, ut dicat Apoſtolus, Caritatem diffundi in cordibus noſtris, Spiritu - Sancto adveniente; Et quid ſit ſupereminens via caritatis Chriſti, eiuſdemque caritatis ſupereminens ſcientia. Iam igitur cui, vel quomodo differemus explicabimus ut Spiritus delatus ſit ſuper aquas? Neque enim de locis diſputamus, quibus mergimur, & emergimus. Quid ſimilius, & quid diſſimilius? Mergimur forte ſpiritus noſtri gravamine, & malis adfectibus; Spiritus-Sanctus vero amore nos ſecuritatis adtollit: ut corda ad caeleſtia elevemus, & ad ſupereminentem adcedamus requiem, a ſaeculi huius tricis expediti.

IAm hinc ſequatur (*a*) qui poteſt intellectu Apoſtolum tuum dicentem, quia caritas tua diffuſa eſt (*b*) in cordibus noſtris per Spiritum - Sanctum, qui datus eſt nobis (1); & de Spiritalibus docentem, & demonſtrantem ſupereminentem viam caritatis, & flectentem genua pro nobis ad te (2), ut cognoſcamus ſupereminentem ſcientiam caritatis Chriſti (3). Ideoque, ab initio ſupereminens ſuperferebatur ſuper aquas. Cui dicam? quomodo dicam de pondere cupiditatis in (*c*) abruptam abyſſum, & de ſublevatione caritatis per Spiritum tuum, qui ſuperferebatur ſuper aquas? Cui dicam? quomodo dicam? Neque enim (*d*) loca ſunt quibus mergimur & emergimus. Quid ſimilius, & quid diſſimilius (*e*)? Affectus ſunt (*f*), amores ſunt, immunditia ſpiritus noſtri defluens inferius amore curarum & ſanctitas tui adtollens nos ſuperius amore ſecuritatis, ut ſurſum cor habeamus ad te ubi Spiritus tuus ſuperfertur ſuper aquas, & veniamus ad ſupereminentem requiem, cum pertranſierit anima noſtra aquas, quae (*g*) ſunt ſine ſubitantia.

(*a*) *Hinc ſequatur &c.* = Integrum hocce caput ex intricatiſſimis eſt, atque ex illis, quae ut ſuſpicamur, ad divina raptus, & Lectorum commodo non admodum conſulens, ſcripſit. Non autem mirum; & matres enim, maxime licet parvulis ſuis conniventes, interdum eorum genio velut contemto, graviora loquuntur, & agunt. Patiamur Auguſtinum Doctorum aquilam nonnunquam ad ſidera adtolli, & ibi ingenio proprio, non noſtro indulgere. Ceterum quis, vel quid nobis hic aliquam lucem conciliabit? Editi hucuſque, qui hocce argumentum praeſenti capiti adſigunt, *Effectus ſpiritus*? quive capiti 5. illud dederant, *Filius principium*? Italorum verſiones, quae, ut fere ſemper delirant? Ideo vero argumentum praefiximus non adeo breve, quodque commentarii nonnihil haberet.

Dicit ergo Auguſtinus in prioribus hiſce verbis; Ex dictis de Spiritu - Sancto, qui ferebatur ſuper aquas, ſequatur qui poteſt Apoſtolum, curet deprehendere quid velit, quum dicit &c. Dicit, *qui poteſt*, oſtendens non admodum id facile, & obvium eſſe.

(*b*) *Caritas Dei diffuſa eſt &c.* = Saepe hocce oraculum ediſſerit S. D. ut Serm. 169. de Verb. Apoſt. Philipp. 3. (Alias, 15. de Verb. Apoſt.) c. 12. n. 15. At nonnihil ad rem praeſentem in Pſal. 103. Serm. 1. ad v. 3. n. 9. = Secundum hoc quomodo protegit in aquis ſuperiora eius? Cuius ſuperiora? Caeli. Et quid caelum? Sancta Scriptura. Quae ſunt ſuperiora Sanctae
,, Scri-

(1) Rom. 5. 5.
(2) Ephel. 3. 14.
(3) Ibid. v. 19.

„ Scriptura: ? Quid invenimus in Scri„ pturis Sanctis superius? Paulum in„ terroga: Supereminentiorem (1), in„ quit, viam vobis demonstro. Quam „ dicit supereminentiorem viam? Si lin„ guis hominum loquar, & Angelorum „ caritatem autem non habeam (2) &c. Si „ ergo nihil supereminentius in Scriptu„ ra Sancta inveniri potest, quam ca„ ritas; superiora caeli quomodo in a„ quis proteguntur, si superiora Scri„ pturae praecepta caritatis sunt? Au„ di quemadmodum: Caritas (3), inquit, „ Dei diffusa est &c. Iam nomine dif„ fusionis intellige aquas in caritate Spi„ ritus-Sancti. De quibus aquis &c.] Serm. 358. de Pace, & Caritate (Alias, 36. ex Sirmondianis) n. 4. = Ubi „ latum est (4) (*praeceptum mutuae di„ lectionis*) vide si sit unde videas, & „ hinc audi Apostolum, quam latum est „ mandatum caritatis. *Caritas autem* „ *Dei diffusa est in cordibus vestris*. Non „ dixit inclusa, sed *diffusa*. Verbum „ enim, quod est inclusa, quasi angu„ stias sonat: quod est *diffusa*, latitu„ dinem insinuat. *Latum* (5), ergo, „ *mandatum tuum valde*.] Vide etiam, si placet, Serm. 128. de Verb. Evang. Ioann. 5. (Alias 43. de Verb. Dom.) n. 4.

Videtur ergo colligendum ex praeced. cap. dictis: Inundare, diffundi caritatem, ut inundat, & diffunditur aqua. Vel, ut diffundebatur, nascente mundo, Spiritus super aquas; quod enim super quidquam fertur, in illo etiam diffunditur. At vero sicut aqua in mundi exordio non regebat Spiritum, sed ab ipso vivificabatur; ita caritas, vel Spiritus iustis nullo proprio lucro, vel commodo insidet, sed eos ad caelestia adtollit.

(c) *De pondere cupiditatis in &c.* = Itali, & quidem novissimi, quique doctiores, diligentioresque habentur, sic vertunt: *Come mai dal peso della cupidigia portato nello scoscieso abisso potrò io ragionare dell' inalzamento della carità fatto dal vostro spirito, che portava sull' acque?* Male: Aquas, carnis cupiditatem ad ima vergentem interpretatur hic Augustinus; Spiritum vero caritatem, quae nos ex imis ad alta, ex carnalibus ad Spiritalia, ex temporalibus ad aeterna transfert. Et est sensus; Carnis cupiditatem ad ima tendentem: Spiritum, vel caritatem ad altiora ad aeterna sublevantem; Idque significasse Spiritum, qui super aquas ferebatur; ubi tantae lucis homo, cui, & quo pacto exacte digerere potero? Unde sic vertendum erat: *A chi mai, ed in qual maniera esattamente potrò io ragionare del peso della concupiscenza, che piega al ruinoso abisso, e del sollevamento, che fa la carità in virtù del tuo spirito, che si portava sull' acque?*

(d) *Quomodo dicam? Neque enim &c.* = Benedictini post verbum, *dicam*, addunt: *Mergimur, & emergimus*? Admonentes tamen in imo margine = MSS. „ non habent hoc loco, *Mergimur, &* „ *emergimus*.] Si ergo verba illa non habentur in MSS. cur non expungenda, cum textui superflua sint, & fastidium pariant? Absunt etiam a MSS. sex Ber. immo & ab edit. Som. quamquam forte occurrant in uno e MSS. S. Cr.

Profitetur igitur, arduum affatu, ut contingat hominem & propriae cupiditatis pondere in ima vergere: & Spiritus, qui super illum volitat, fere ut super aquas volitabat, virtute ad caelestia adtolli, & exsurgere. Id enim est mergi, & emergere; quod tamen nonnisi corporibus, & quidem per ordinem ad loca convenire potest.

(e) *Quid similius, & quid dissimilius?* = Quoniam fere contradictiones timet: presse loqui censendum est; de homine scilicet, qui iuxta frequentiorem Pauli observationem, & amat carnalia (quibus demergitur) & amat caelestia (quibus emergit.) Utique haec opponuntur; sed amat carnalia adpetitu, vel cupiditate, & quidem nolens; amat spiritalia ratione, & mente, quae aeterna intuetur; & haec serio, & simpliciter vult.

Quaeres tamen; Quid mox ea verba, *similius*, & *dissimilius* intueantur? R. Forte ipsa verba, iuxta nunc dicta, *mergimur*, & *emergimus*. Haec enim, si sonum adtendas, admodum similia sunt: si rem significatam, prorsus dissimilia, immo & contraria. Alius suspicabitur, ea verba inspicere res locorum, & res spiritus nostri; Quid similius; nam ut corpora per ordinem ad loca merguntur, & emergunt; ita spiritus, vel anima nostra moraliter mergitur, & emergit; At ve-

---

(1) 1. Cor. 12. 31.
(2) I. Cor. 13. 1.
(3) Rom. 5. 5.
(4) Ioan. 13. 34.
(5) Psal. 118. 96.

vero quam invicem distant corpus, & spiritus, eorumve actiones, sortes, & proprietates!

(*f*) *Adfectus sunt &c.* = Itali: *I nostri affetti, i nostri amori sono immondezze del nostro spirito, che scorrono &c.* Sermonis vis enervatur: nec enim Augustinus simpliciter adserit, nostros adfectus, nostros amores esse immunditias spiritus nostri, quae &c. Sed quum admiratus esset, spiritum nostrum corporearum instar rerum mergi, & emergere &c. solvit modo aenigma: & quid sit, seu, [quomodo, & unde contingat ostendit, inquiens descensus, & adscensus illos varios esse adfectus, & amores nostros: seu ex adfectibus, & amoribus nostris oriri. Quod ad imperiti lectoris commodum vertemus paraphrasi: *Sapete d'onde nascono tali fenomeni, tali cose? Da' nostri affetti, da' nostri amori; altro non sono che varj nostri affetti, ed amori. L'immondezza del nostro spirito, che tende in giù per l' amore dell' umane brighe &c.*

Immundiatia spiritus nostri &c. = Eatenus Benedictinorum, ceterorumque omnium orthographiam emendavi, ponens ante ea verba punctum, & virgulam: quod arbitrer eadem novum fere sermonem ordiri. Nempe dixerat late, & generaliter descensus illos, & adscensus varios esse nostros adfectus, & amores. Nunc latum iudicium colligens, atque dividens, adserit, descensus immunditiam spiritus nostri caussativam esse; adscensus vero Spiritus Divini sanctitatem.

(*g*) *Cum pertransierit anima nostra aquas, quae &c.* = Intuetur illud Davidis Ps. 123. 5. *Forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem.* Quod ipse legit: *Fortasse pertransiit anima nostra aquam sine substantia.* Exponit vero n. 8., & 9. = Primo quid est, Fortasse „ pertransiit anima nostra? Quomodo „ potuerunt enim, Latini expresserunt „ quod Graeci dicunt ἆρα &c. quia „ dubitantis verbum est, expressum est „ quidem dubitationis verbo, quod est „ *fortasse*: sed non omnino hoc est. Pos- „ sumus illud verbo dicere minus quidem „ latine coniuncto, sed apto ad intel- „ ligentias vestras. Quod Punici dicunt, „ iar, non lignum, sed quando dubitant: „ hoc Graeci, ἆρα: hoc Latini possunt, „ vel solent dicere, Putas, cum ita lo- „ quuntur: Putas, evasi hoc? Si ergo „ dicatur, Forsitan evasi, videtis quia „ non hoc sonat &c. Et quare dicunt, „ *Putas*? Quia magnitudo periculi vix „ facit credibile quod evasit. Magnam „ necem pertulerunt &c. iam ergo eva- „ dentes, iam securi, sed ipsius periculi „ magnitudinem recordantes, Putas, in- „ quiunt &c. Quae est aqua sine sub- „ stantia, nisi aqua peccatorum sine sub- „ stantia? Peccata enim non habent sub- „ stantiam; egestatem habent, non sub- „ stantiam &c.] Cum heic tamen Augustinus evidenter non de praesentis, sed de alterius vitae requie loquatur: latius nomen *aquae* sumendum est: quatenus scilicet non ita peculiariter peccatum, sed potius peccatorum tempus, & locum, vitam nimirum saeculi huius designat.

Erit qui suspicetur, per aquas sine substantia, mundi huius quisquilias heic, fallacesque voluptates, & delicias designari; Maxime quum S. D. in Psal. 65. ad illa verbo v. 12. *Transivimus per ignem, & aquam*, n. 17. haec habeat. = Ignis „ & aqua utrumque periculosum est in „ hac vita .... Ignis urit, aqua corrum- „ pit: utrumque metuendum, & ustio „ tribulationis, & aqua corruptionis. „ Quando sunt res angustae, & aliqua „ quae infelicitas dicitur in hoc mundo „ quasi ignis est: quando sunt res pro- „ sperae, & abundantia saeculi circum- „ fluit, quasi aqua est.] In quam expositionem etiam inclinat in Psal. 123. n. 9. post verba paullo ante laudata.

Gemini tamen ii commentarii in unum eumdemque vadunt. Aqua est peccatum: peccatum autem ex concupiscentia est, quae huius saeculi rebus, substantia, idest vera bonitate vacuis inhiat.

CA-

CAPUT VIII.

ARGUMENTUM.

Pergit ostendere creaturae tum angelicae, tum humanae infirmitatem: & Spiritus-Sancti virtutem. Profecto angelum, hominisque animam defluxisse novimus: quo universae spiritalis creaturae abyssum tenebrosam indicaverunt: sed adfuit Spiritus-Sanctus, qui imminentes extremas ruinas arcuit. Quid etiam de ipso Caelo caeli, Spiritus luce retracta? Et ipsa enim defluentium spirituum inquietudo prodit, quam insignem rationalem creaturam Deus condiderit, cuius adpetitum nonnisi ipse Deus explere possit. Ambit inde peculiarem, & secretiorem Dei benevolentiam, gratiamque sibi demereri: optime suasus, hominem ab illo semotum, omnium mox infortuniorum abysso absorberi.

DEfluxit Angelus, defluxit anima (*a*) hominis, & indicaverunt abyssum universae spiritalis creaturae (*b*) in profundo tenebroso, nisi dixisses ab initio, *Fiat lux*, & facta esset lux: & inhaereret tibi omnis obediens intelligentia caelestis civitatis tuae, & requiesceret in Spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin & ipsum Caelum caeli (*c*) tenebrosa abyssus esset in se; nunc autem lux est in Domino. Nam & in ipsa misera inquietudine (*d*) defluentium spirituum, & indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui, *satis* ostendis quam magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quidquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim Deus noster illuminabis tenebras nostras (1): ex te oriuntur vestimenta nostra (2), & tenebrae nostrae sicut meridies erunt (3). Da mihi te Deus meus, redde mihi te; en amo (*e*): & si parum est, amem validius. Non possum metiri ut sciam quantum desit mihi amoris ad id quod sat est, ut currat vita mea in amplexus tuos, nec avertatur, donec abscondatur (*f*) in abscondito vultus tui. Hoc tantum scio, quia male mihi est praeter te, *non* solum extra me, sed (*g*) & in me ipso, & omnis mihi copia *quae* Deus non est, egestas est.

(*a*) *Defluxit anima &c.* = Non tam sensum, quam phrasim imitatur Isaiae 24. 4. dicentis: *Luxit, & defluxit terra &c. defluxit orbis*. Ceterum hominis lapsus per *defluxum*, saepe in Scripturis exprimitur. Sensus est ergo & angelum, & hominem a Deo aliquando aversos, peccavisse. Nec huius cap. vero oratio admodum plana, & obvia decurrit. Ideo argumentum praefiximus, quod ad commentarii naturam adcederet.

(*b*) *Universae spiritalis creaturae.* = Sequimur Benedictinos, qui inquiunt = „ Ita MsS. At editiones, excepta Arn. „ praeferunt, *spiritales*: non bene. In„ tendit quippe Augustinus abyssum in„ tellectualis omnis creaturae ipso An„ geli, & hominis lapsu fuisse indica„ tam] Ita etiam MSS. quinque Err. & etiam vetustissima editio anni 1484.

Scribimus autem inde cum Benedictis *tenebroso, nisi &c.* Non ut *Erasmus* Grammaticae oraculum, & alii editi, praeiacto puncto, inde littera maiori, *Nisi*. Nec enim novus sermo incipitur; sed est sensus, ut in argumento indicatum est; Abysso peccati, & damnationis absorpti fuissent & angeli, & homines, nisi Spiritus tuus, nisi lux tua adcessisset; Qui enim peccaverant angeli, & homines satis facto contestati fuerant, & ceteros posse delinquere.

(*c*) Et

(1) Psal. 17. 29.
(2) Isaiae 61. 10.
(3) Is. 58. 10.

(c) *Et ipsum Caelum caeli*. = Tametsi Caelum caeli Angelum universim apud Augustinum significet; heic tamen orationis vis postulat, ut Angelorum bonorum summum intelligamus. Nisi mavis dicere, nec perperam, hucusque locuutum Augustinum de angelis malis, qui defluxerunt; nunc autem dicere universim de Angelis bonis, qui in veritate steterunt, defluere tamen potuere, & peccare. Quod inde addit, *nunc autem &c.* ex illo Pauli est Ephes. 5. 8. *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*.

(d) *Misera inquietudine*. = In editione Som. & aliquot aliis pro, *inquietudine*, prorsus inusitata, & barbara vox, *inaequitudine*. Quam in nullo MSS. repertam nec quid significet, aut significare possit agnoscimus. Nisi forte posita est pro, *inaequitate*, quasi, iniquitate, perversitate. Verum, nec *inaequitas* dicitur: licet *aequitas* apud elegantissimos etiam scriptores reperiatur. Nec etiam ut mox ostendemus, perversitas, seu aequitatis defectus textui admodum consonat.

Dicit ergo, & ipsa inquietudine, hoc est fastidio, vel incostantia, & vertigine spirituum, qui defluxerunt, qui ab incommutabili bono se avertere, qui lapsi sunt, inspicitur tam nobiles creaturas esse spiritus, (consequenter & hominum animas) ut &c.

(e) *Redde mihi te; en amo*. = Benedictini cum editis: *redde te mihi*: *te enim amo*. Profitentur tamen, nulla exceptione, lectionem nostram haberi in MSS. Quam etiam praeferunt Am. Er. & MSS. 4. e nostris. Licet in eorum tribus vox, *en*, desideretur; quod tamen nullum incommodum adfert. MS. autem S. Cr. editis suffragatur. Cur ergo ea MSS. lectio amittenda, quum sit concinnior: & Augustini animum, mentemque aptius exponat? Semper enim Deum utcumque expetierat, at Deus secesserat: nec enim se dat nisi amanti: Augustinus autem peccato, & impio errore amorem amiserat; Nunc ergo gestiens Deo dicit, Redi: en enim habeo quod postulas, nempe, amorem. Sic Petrus Matth. 19. 27. *Ecce nos reliquimus omnia &c.*

Et si parum est &c. = Fere quemdam imitatur Mar. 9. 23. piis cum lacrymis Christo dicentem, *Credo Domine: adiuva incredulitatem meam*.

(f) *Donec abscondatur*. = Ita Benedictini, qui admonent = Lov. *abscondar*. Sed verius editiones aliae cum „ MSS. *abscondatur* subintellige, *vita* „ *mea*.] Lov. suffragatur Som. Mirum tamen, quum proxime dictum sit, *nec avertatur*, cui subnectitur, *donec abscondatur*. Adludit autem S. D. ad illud Psal. 30. 21. *Abscondes eos in abscondito faciei tuae*. Ad quod ipse Enarr. 1. n. 20. *Quam sedem perpetuam serves in abscondito notitiae tuae sperantibus in te*. Iterum vero, & fusius Enarr. 4. n. 8. sed parum ad rem praesentem. Nunc enim fortasse de aeterna Patria loquitur, ubi iustus a Divinitate circumclusus, a quibuscunque malis fortibus tutus ibit.

Superiora verba, *quantum desit mihi &c.* non communem, sed peculiarem, ut ex adiacentibus liquet, eximiumque Sanctorum amorem intuentur.

(g) *Non solum extra me, sed &c.* = Non solum in foro, in silva, in mari &c. sed & in meo halitu, in memoria, in ratione &c. Et quidem nedum in rebus gratiae, sed & naturae; Dei enim manu subtracta, creatura abit in nihil.

C A P U T IX.

A R G U M E N T U M.

Licet totam Trinitatem ſuper aquas delatam fuiſſe ambigi nequeat : adhuc non citra myſterium de Spiritu - Sancto tantummodo id ſcriptum eſſe docet ; quandoquidem ille iuſtorum donum, & requies : quique in altum nos ſubvebit. A quo argumento non omnino divertens, eleganter ediſſerit, ut unaquaeque res ingenito quodam adpetitu, ponderi ſimili in ſuam ſedem, & requiem feratur. Inde ad rem ſuam de Spiritus virtute ſubſumens, illius ponderis loco inſitum homini amorem, pulcherimas, graviſſimas, adorabiles hominum divino amore aeſtuantium ſcenas feſtina quidem, ſed perita manu pingit.

NUumquid aut Pater, aut Filius non ſuperferebatur ſuper aquas? Si tanquam loco ſicut corpus, nec Spiritus-Sanctus. Si autem incommutabilis Divinitatis eminentia ſuper omne mutabile, & Pater, & Filius (*a*), & Spiritus-Sanctus ſuperferebatur ſuper aquas; cur ergo tantum de Spiritu tuo dictum eſt hoc? cur de illo tantum dictum eſt? Quaſi locus ibi eſſet qui non eſt locus, de quo ſolo dictum eſt quod ſit donum tuum (1). In dono tuo requieſcimus; ibi te fruimur. Requies noſtra, locus noſter. Amor illuc adtollit nos, & ſpiritus tuus bonus exaltat humilitatem noſtram de portis mortis (2). In bona voluntate pax nobis eſt (3). Corpus pondere ſuo nititur ad locum ſuum. Pondus non ad ima tantum eſt, ſed ad locum ſuum. Ignis ſurſum tendit, deorſum lapis. Ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Oleum infra aquam fuſum, ſupra aquam adtollitur; aqua ſupra oleum fuſa, infra oleum demergitur; ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Minus ordinata inquieta ſunt, ordinantur & quieſcunt. Pondus meum amor meus (*b*), eo feror quocumque feror. Dono tuo accendimur, & ſurſum ferimur. Inardeſcimus, & imus. Adſcendimus adſcenſiones in corde (4), & cantamus canticum graduum (5). Igne tuo, igne tuo bono inardeſcimus & imus, quoniam ſurſum imus ad pacem Ieruſalem, quoniam iucundatus ſum in his qui dixerunt mihi (*c*), in domum domini ibimus (6). Ibi nos collocavit voluntas bona, ut nihil velimus aliud, quam permanere illic in aeternum.

(*a*) *Et Pater, & Filius &c.* = Sat eſt celebre illud Theologorum ſupra laudatum, Actiones *ad extra* a tota Trinitate eſſe; ſuper aquas autem ferri eſt utique quid ad extra. At quoniam Spiritus-Sanctus nos ab infimis trahere dicitur, mundare, ſanctificare: ideo ipſius tantummodo hic mentio facta eſt.

(*b*) *Pondus meum amor meus &c.* = Celeberrimam, graviſſimamque ſententiam iſtam aureis litteris ſcribendam & alibi protulit, digeſſitque. Lib. 2. ad Inquiſit. Ianuarii, ſeu Epiſt. 55. (Alias, 119.) c. 10. n. 18. = Amant enim re„ quiem ſive piae animae, ſive iniquae, „ ſed qua perveniant ad illud, quod „ amant, plurimae neſciunt: nec a„ liquid appetunt etiam ipſa corpora „ ponderibus ſuis, niſi quod animae a„ moribus ſuis. Nam ſicut corpus tam„ diu nititur pondere, ſive deorſum ver„ ſus, ſive ſurſum verſus, donec ad „ lo-

(1) Actor. 8. 20. Epheſ. 4. 8. & alibi.
(2) Pſal. 9. 15.
(3) Luc. 2. 14. & alibi.
(4) Pſal. 83. 7.
(5) Pſal. 119. & ſeq.
(6) Pſal. 121. 1.

„ locum, quo nititur veniens conquie„ scat; pondus quippe olei &c.] Epist. ad Hilarium 157. (Alias, 89.) c. 2. n. 9. *Animus quippe velut pondere amore fertur quocumque fertur. Iubemur itaque detrahere de pondere cupiditatis, quod accedat pondus caritatis, donec illud consumatur, hoc perficiatur.* Vide etiam in Psal. 9. ad v. 16. n. 15. Latius vero Tract. 26. in c. 6. Ioann. a n. 2. & lib. 11. de Civit. Dei, c. 28. Hinc illud Peripateticae (1), & omnis Philosophicae Scholae: Intellectus trahit ad se obiectum. Voluntas trahitur ab obiecto.

(*c*) *In his, qui dixerunt mihi.* = Omnino ita legendum cum BB. qui optime observant. = In prius excusis, *quae* „ *dixerunt*. Sed alludit Augustinus ad „ Psal. 121. 1. in quo legere solet, *qui* „ *dixerunt*. Et sic habent hic MSS.] Ita etiam MS. S. Mar. & Car. licet hic duo MS. S. Cr. obscure, ille aliena manu ad formam prius excusorum correctus], Fes. vero aperte corruptae lectioni suffragatur; nec mirum, cum passim in eo Psalmo 121. legatur, *quae*. Inquit autem ad ea Davidis verba S. D. in fine n. 2. *Iocundatus sum in Prophetis, iocundatus sum in Apostolis; Omnes enim isti dixerunt*, In domum Domini ibimus.

Qui postremis huius capitis verbis maiorem lucem conciliare ambit, iungat exordia Narrationum in Psal. 121. 122., & 123. Inquiens autem S. D. *Ut nihil velimus aliud, quam &c.* alludit ad illud. v. 4. Psal. 26. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae.*

CAPUT X.

ARGUMENTUM.

Suspicit eximiam Angeli sortem; Is quippe Spiritus supereminentiam, lucemque ita mox sensit, ut per ima, ac tenebrosa nunquam rapuerit. Haud ita equidem nobiscum agitur, in quibus tenebrae lucem praecedunt tempore. Quod autem de Angelo dictum est, quasi revera tenebris primo captus sit, ita excipias: quod non propria virtute, & natura: sed per conversionem ad indeficiens lumen tenebrarum insidias eluserit.

BEata creatura quae non novit aliud, cum esset ipsa aliud, nisi dono tuo quod superfertur super omne mutabile, mox ut facta est, adtolleretur nullo intervallo temporis in ea vocatione qua dixisti, Fiat lux, & fieret lux (*a*). In nobis enim distinguitur tempore, quod tenebrae fuimus & lux efficimur. In illa vero dictum est quid esset nisi illuminaretur; & ita dictum est, quasi prius fuerit fluxa & tenebrosa; ut adpareret caussa qua factum est ut aliter esset, id est ut ad lumen indeficiens conversa lux esset. Qui potest, intelligat, a te petat (*b*). Ut quid mihi molestus est, quasi ergo illuminem ullum hominem venientem in hunc mundum (2)?

(*a*) *Fiat lux, & fieret lux.* = Lectionem hanc praetulimus in obsequium BB. qui in margine. = Sic MSS. cum „ Arn. At Bad. Am. Er. & Lov. habent, „ *facta est*; & paulo post, *quo tenebrae* „ *fuimus*.] Editis suffragatur quoad omnia MS. Ricar. Posteriori parti, quam praeferunt MSS. quinque Err. & etiam Vet. Am. & Som. libenter subscribimus; At priori cui favent Fes. Car. unus S. Cr. & unus MS. S. Mar. at alter eiusdem Bibliothecae repugnat) haesitatione. Sermo enim, qui a dictione exceptiva, *nisi*, inducitur, & subsistetur, ita primo coniunctivo verbo, *adtolleretur*, explicit, & completur, ut aliud non postulare videatur.

Dicit ergo, quod supra observabamus,

Aaaaaa 2

(1) Arist. l. 3. de Anima 15. S. Thom. 1. p. q. 27. ar. 4.

(2) Ioan. 1. 9.

mus, Angelum bonum nunquam tenebris captum, nunquam defluxisse, nunquam peccasse. Et si aliquando oppositum dici visum est, noli decipi: sermo erat de praecedentia naturae, non temporis. Scilicet non est idem Angelo gigni, & gratia ditari: quanquam re vera nunquam fuerit absque gratia. Vix creatus, iam defluebat, iam tenebris capiebatur, si eius vires, & naturam spectes. Sed adstitit mox divinum adiutorium, quo fluxum, tenebras, peccatum declinavit.

(*b*) ***Intelligat, a te petat.*** = Benedictini cum aliis editis, ***intelligat: & qui non potest, a te petat.*** Profitentur tamen in imo margine. = MSS. carent his verbis, ***& qui non potest.***] Equidem ea verba ad obviam facilem orationem fere necessaria videntur. At utitur Augustinus heic tu multuario sermone, ut statim se a non intelligentium morosis querelis expediat, & fere dicit, Aut potest intelligere, aut petat lucem a Deo, quid ad me? &c. Unde absunt ea verba & a MSS. nostris, si forte Ricar. excipias, & MS. S. Cr.

Quasi ego illuminem ullum hominem. = Ita omnino legendum cum Vet. Am. Er. Som. MSS. quibus addere possumus Cor. praeferentem pro, ***ullum***, ***illum***. At Benedictini, nihil admonentes, ***omnem hominem***. Quia nimirum ita Ioan. 1. 9. Verum longe pulcrius, & aptius ad Augustini rem, ***omnem***, mutato in, ***ullum***. Ut sic ostendat quam longe distet a Christi virtute; qui illuminat ***omnem*** hominem: cum tamen ipse ***nullum*** prorsus illuminare possit. Quod ipsemet explicat lib. 1. de Peccator. meritis, & remiss. c. 25. n. 37. ubi, „ Itaque illud, quod in Evangelio positum est, ***Erat lumen, quod &c.*** ideo „ dictum est, quia nullus hominum illuminatur, nisi illo lumine veritatis, „ quod Deus est: ne quisquam putaret „ ab eo se illuminari, a quo audit, ut „ discat, non dico si quemquam magnum „ hominem, sed nec si Angelum ei contingat habere doctorem. Adhibetur „ enim sermo veritatis extrinsecus, vocis ministerio corporalis, verumtamen „ ***neque qui plantat, est aliquid, neque &c.*** (1) Audit quippe homo dicentem „ vel hominem, vel Angelum; sed ut „ sentiat, ut cognoscat verum esse quod „ dicitur, illo lumine intus mens eius „ adspergitur, quod aeternum manet, „ quod etiam in tenebris lucet.] Similia observat Serm. 4. de Iacob, & Esau (Alias, 44. de Divers.) c. 5. n. 6. Serm. 182. de verb Epist. 1. Ioann. c. 4. (Alias, 30 de Verb. Apost.) c. 5. & lib. 2. Oper. Imperf. c. 136.

C A P U T XI.

A R G U M E N T U M.

A Spiritu-Sancto adTrinitatem digreditur, eiusque altissimam maiestatem, humanis oculis non inspiciendam mox obiicit. De ea pessim loquimur: nec forsan quid loquamur conscii: licet non dubitemus argutias de eadem nostras ausu, & ira tueri, patrocinari. En S. D. tanti Mysterii similitudinem, licet imperfectissimam, in qua ingenium exerceas, tibi ex tuis offert: Esse, Nosse, Velle. Quum tamen ex his aliquid balbutieris, adhuc te a Mysterii veritate longe semotum censebis; quid enim imae fluitantes hae umbrae ad eminentem incommutabilem Trinitatem, arcanis modis exsistentem, scientem, volentem? Item: utrum propter tria haec, & tibi Trinitas: an in singulis haec tria, ut terna singulorum sint; an utrumque, nec facile nosci potest, nec temere praedicandum est.

TRrinitatem omnipotentem (*a*) quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quae cum de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo sine pace videt istam visionem. Vellem ut haec tria cogitarent homines in se ipsis. Longe aliud sunt ista tria, quam illa Trinitas: sed dico ubi se exerceant, & probent, & sentiant quam longe sunt (*b*). Dico autem haec tria, esse, nosse, velle.

(1) 1. Cor. 3 7.

le. Sum enim, & novi, & volo; sum sciens, & volens; & scio esse me, & velle; & volo esse, & scire. In his igitur tribus quam sit inseparabilis vita, & una vita, & una mens, & una essentia, quam denique inseparabilis distinctio, & tamen distinctio (*c*), videat, qui potest. Certe coram se est, adtendat in se, & videat, & dicat mihi Sed cum invenerit in his aliquid & dixerit, non iam se putet invenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod est incommutabiliter, & scit incommutabiliter, & vult incommutabiliter; & utrum propter tria haec & ibi Trinitas; an in singulis haec tria, ut terna (*d*) singulorum sint; an utrumque miris modis simpliciter & multipliciter infinito in se sibi fine quo est, & sibi notum est, & sibi sufficit incommutabiliter idipsum copiosa unitatis magnitudine, quis facile cogitaverit (*e*)? quis ullo modo dixerit? quis quolibet modo temere pronuntiaverit?

(*a*) *Trinitatem omnipotentem &c. videt istam visionem*. = Integrum hunc sermonem exscribit *Ioannes Phereponus*: & inde sic transit ad sua. = Nihil verius dici potuit. Itaque multo praestaret parce loqui de iis, quae nescimus, cum non sint perspicue a Deo revelata; multum vero de omnibus vitae officiis, quorum praestationem a nobis exigit Deus. Si de iis loqueremur dumtaxat, quatenus nobis sunt revelata: atque loquutionibus Scripturae contenti, ignota Deo relinqueremus, non tot essent contentiones, quibus ut nescio an illustretur veritas, sic video vehementer ledi Christinam Caritatem.,,

℞. I. *Nihil verius &c.* = Verum utique; at quod mediae sagacitatis quilibet observare poterat; Adeoque nihil stultius cogitare potes, quam si credas, alibus verbis aliquam te in Augustinum laudem contulisse. II. *Parce loqui de iis, quae nescimus &c.* = Atqui dum Augustinus parce, nempe subtimile de Genesis arcanis loquebatur, & alios eodem modo loqui volebat: (1) ridebas tu, fremebas debacchabaris. Talis ergo es magister, cuius cathedra perenni vertigine vacillat, & quatitur.

III. *Cum non sint perspicue &c.* = Quid loqueris? *Studes* (2)? *an piscaris? an venaris?* Non ergo decenter, & commode loquimur, nisi de a Deo revelatis, & quidem *perspicue*? Dum in praecedentibus, maxime l. 12. c. 17 A. Augustini plura improbares, derideres, loquebaris ne ex revelatis a Deo *perspicue*? Dum in tuis, iratis dis scriptis libellis Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, & omnes Patres, & omnes Ecclesiae Catholicae achilles maledictis incessis, & expugnare omnibus extensi nervis niteris, semper loqueris ex revelatis a Deo *perspicue*? In tuis ad Scripturam commentariis igne delendis, nonnisi ea statuisti, nonnisi de iis serio disputasti, quae Deus revelavit *perspicue*? Quae in Romanam Ecclesiam luteos ceu arietes erexisti dogmata, nobis impla somnia sunt; At vel tu ipse a Deo revelata *perspicue* contendes? Nisi sis mortalium stultissimus, Theologiae sive Scholasticae, sive Polemicae Gymnasia omnia proscribere, & ex orbe relegare non poteris: At illa non disputant nisi de revelatis a Deo *perspicue*? Et tam stupendis somniis te oppressurum Augustinum; & praedivini hominis tibi famam conciliaturum confidis? *I decus, i, nostrum, melioribus utere fatis*. Virgilius lib. 6 Aeneid. v. 442.

IV. *Multum vero de omnibus &c.* = In quem iacularis? Quem instruis? Quis Magistrorum vacuo gymnasio ex cathedra fundit oracula? Tot Augustinus de vitae officiis scripsit, ut si iungantur, fere bibliothecam compleant! Eiusdem Epistolae, Enarrationes in Psalmos, atque Homiliae, vel Sermones quid potissimum, & maxime edisserunt, nisi humanae vitae officia? Immo tu semper questus es, & fremuisti, quod Augustinus suis ad Scripturam in commentariis nimis libenter allegoriis indulgeat; quid tandem vero allegoriae intuentur, nisi humanae vitae institutionem? Tam bardus, & fatuus venator es, ut retia tendere nescias, nisi quibus tu ipse impliceris? Si autem Augustino omisso, alios Ecclesiae Doctores intueatis, tot reperies de humanae vitae officiis agentes, quot vides

(1) Recole dicta lib. Praeced. c. 17. A.

(2) Plinius ad Caninium Epist. 8. initio.

des in caelo stellas. Quoniam vero omnia, at maxime vitae officia, nedum verbo, sed & facto docemus; talia tu vel in hisce iniquis, & lutulentis ad Augustini opera commentariis vitae officia docuisti, quae nedum Christianos, sed & paganos, & efferatos quoscunque populos omnino dedeceant.

V. *Dumtaxat quatenus &c.* = Tibi equidem Romanae eloquentiae Princeps iure nullo potest irasci: eius enim praecepto: *Eundo crescere debet oratio*, optime insistis: idem quippe somnium novis somniis amplificas! Volebas enim universum orbem Christianum, cui principaris, de non revelatis loqui *parce*. Addebas inde, non de quibuscunque revelatis nos loqui posse, sed, de revelatis *perspicue*. Nunc contendis, nec *parce* de non revelatis perspicue nos loqui posse: sed *dumtaxat &c.* = & quidem non utcunque de revelatis perspicue: sed, *quatenus* talibus. En ergo integrum tuum monitum, in ultimas terras ceu portentum amandandum, quod & ipsi extremi Garamantes crepitantibus risu buccis excipiant: *Loqui debemus dumtaxat de revelatis a Deo perspicue, & profecto quatenus talibus*. Quanquam vero sis ut indoctus, ita vaferrimus: adhuc quid naeniis hisce moliaris, iam vidimus &c. Sic & alibi, quum Socinianis, in quos velis nolis amice deportaris, oblique suppetias ferres, questus es Catholicos ita Christi humanitati Divinitatem iunxisse, ut fuisse iunctam non perspicue in Evangeliis proditur.

VI. *Quibus ut nescio, an &c.* = Si de vera ira, vel contentione loquaris, ea abusu nonnunquam gignitur, non usu, & Theologicarum scholarum praeceptis. De quo passim Doctores nostri in praeliminaribus ad Theologiam Scholasticam. Si autem contentionis nomine honestum, naturalem, castigatum quemdam in dicendo fervorem intelligas: is profecto caritatem non laedit, sed ingenium acuit, & disputationem condit. Iam vero non vides, disputationibus aut verbo, aut scripto factis Theologicam, Philosophicam, Medicam, & omnem veritatem illustrari? Hisce naeniis Doctorum maximum detines?

VII. *Vehementer laedi &c.* = Modestus, & delicatus es! Christiana caritate flagras! nec est quod quietis, & pacis amori praeponas! Sine tamen ut cum Persio Satyra 3. v. 30. erumpam: *Ad populum phaleras; ego te intus, & in cute novi*. Quid ad te de caritate Christiana, qui & ethnicam, si ita fas sit loqui, laesisti? qui omnia naturae iura violasti? Fatali vero somno damnatus ista scripsisti, ut tibi blandiri posses, te insignem supra hominum memoriam rapacem lupum, ab omnibus Lectoribus tam ridiculis strophis mansuetum agnum creditum iri.

Et alibi similes phaleras promercales exposuisti; In Praefat. puta Tom. 27. Bibliothecae Antiquae, & Novae (sub finem an. 1726.) = *Quae* (veritas) *nonnisi animo tranquillo se patefacit. Unicuique licere debet, quod ipse verum putat, modeste profiteri, & idoneis argumentis sine ulla acerbitate, & cuiusquam convicio tueri*, Et Praefat. in Comment. Genes. (an. 1693.) sub finem = *Nos quidem non raro aliorum errores in hoc nostro Opere notare potuissemus, quod & interdum fecimus, sed mollissimis verbis; satius enim plerumque habuimus id, quod verum videbatur probare, quam falsa confutare*. Quem palpans eius amicus in Praefat. ad Tom. inquo Exposit. in Iob, Psalm. Proverbia Salomonis &c. in fine. = *A praecipiti autem iudicio ita sibi cavit* Clericus, *ut nesciam, an quisquam sit inter Scriptores cuiuscumque generis, qui saepius rem in medio relinquat, & vel nihil definiat in alterutram partem, vel coniecturas tantum magis, aut minus verisimiles se proponere modeste significet*.

Mollissimus verbis *Pherreponus*, idest, *Clericus* aliorum errores, si aliquando, notavit. Tranquillo animo, sine ulla acerbitate, & cuiusquam convicio &c. Parcendum verbis. Vidimus iam, qualis mansuetus hic agnus in Augustinum Christianae Theologiae oraculum, & Doctorum modestissimum fuerit.

(*b*) *Quam longe sunt*. = Omnino ita legendum cum BB. qui in margine. „ Er. & Lov. *quam longe aliud sunt*. „ Sed abest, *aliud* a MSS. nec non ab „ editis Bad. Am. Som. & Arn.] Nobiscum sunt etiam MSS. septem Ett. & etiam Vet. Et merito: Nec enim vult S. D. nos praecipue observare, quam longe aliud sint, Esse, Nosse &c. sed quam nos longe simus a scientia Trinitatis.

Huiusmodi autem Trinitatis symbolum adfert Augustinus & Serm. 52. de verbis Matt. 3. (Alias, 63. de Verb. Dom.) a n. 18. c. 7. & lib. 11. de Civit. Dei, c. 26., & 28. & alibi saepe.

(*c*) *Inseparabilis distinctio, & tamen distinctio*. = Veritatem hanc ad Trinitatem relatam utcunque dilucidare possunt quae observat S. Thomas 1. p. q. 42. art.

art. 5. ubi statuit Filium esse in Patre, & e converso ex illo Ioan. 14. v. 11. *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* Et inde subsumit. = Di-
„ cendum quod in Patre, & Filio tria
„ est considerare; scilicet, essentiam, &
„ relationem, & originem; & secundum
„ quodlibet istorum Filius est in Patre,
„ & e converso. Secundum essentiam
„ enim Pater est in Filio, quia Pater est
„ sua essentia, & communicat suam es
„ sentiam Filio, non per aliquam suam
„ transmutationem. Unde sequitur, quod
„ cum essentia Patris sit in Filio, quod
„ in Filio sit Pater. Et similiter cum
„ Filius sit sua essentia, sequitur quod
„ sit in Patre, in quo est eius essentia.
„ Et hoc est quod Hilarius dicit 5. de
„ de Trinit. Naturam suam (ut ita di-
„ cam) sequitur immutabilis Deus, im-
„ mutabilem gignens Deum subsistentem.
„ Ergo in eo Dei naturam intelligimus,
„ cum in Deo Deus insit. Secundum
„ etiam relationes manifestum est, quod
„ unum oppositorum relative est in al-
„ tero secundum intellectum. Secundum
„ originem etiam manifestum est, quod
„ processio verbi intelligibilis non est a-
„ liquid extra, sed manet in dicente. Id
„ etiam, quod verbo dicitur, in verbo
„ continetur, & eadem ratio est de Spi-
„ Spiritu Sancto.] Ad commodum autem nimis rudium addimus; Unaquaeque Persona re vera identificatur cum essentia; ut statuit S. Thomas q. 39. ar. 1. ex ipso Augustino 7. de Trinit. c. 6. ex quo tamen non sequitur, & ipsas Personas *identificari*: adeo quod veram, seu, ut loquitur Schola, *realem* distinctionem amictant; illud enim omnium, quamvis Scholarum: *Quaecunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, a Theologo non quidem contemnitur, bene vero exponitur, & castigatur: ut intelligendum sit de iis, quae omni prorsus modo eadem sunt; at vero licet Persona idem sit quod essentia secundum rei veritatem, non secundum tamen rationem. Unde bene duo haec componuntur: Personas cum essentia, vel natura, ut cum Schola loquamur, *identificari*: & invicem tamen vere distingui.

(*d*) *An in singulis haec tria, ut terna &c.* = Sequimur Benedictinos, quos audire iuvat. = Lov. *aut terna*. Sed
„ clarius aliae editiones cum MSS. *ut ter-*
„ *na*. Mox enim sequitur; *an utrumque*;
„ quo significatur duo iam esse propo-
„ sita, unum, *an propter tria haec ibi*
„ *Trinitas*; alterum porro, *an in sin-*
gulis haec tria, ita ut terna singulorum
„ *sint*. Quanquam apud Am. & Er. sic
„ post haec legitur: *an utrorumque mi-*
„ *ris modis simpliciter, & multiplici-*
„ *ter infinito insensibili fine quo est &c.*
„ Ita quoque apud Bad. nisi quod ha-
„ betur, *fine*, non, *sine*.] Praeferunt, *ut terna*, etiam Vet. quinque Etr. Sed habent, *aut* Ricar. alter MS. S. Mar. & Som. In reliquis MS. Ricar. nobis suffragatur.

Vel modica autem lux ut his conciliertur: observandum est iuxta celebre, ac tritum Theologorum axioma, *In Divinis omnia sunt idem, ubi non obstat relationis oppositio*, & essentiam, & omne bonum pari iure in qualibet Divinarum Personarum reperiri; adhuc quaedam, si de actionibus, quas vocant *ad intra* loquamur, uni Personarum convenire, quae alteri certe non conveniunt; Sic: generat Pater, non Filius, non Spiritus: Item: spirant Pater, & Filius: at non Spiritus-Sanctus. Ratio est, quia actiones hae non sunt prorsus ab essentia, vel natura; unde non aliquam, sed omnem sanae Theologiae scholam irritaret scribens, vel dicens: *Essentia generat, spirat*; sed sunt eaedem actiones a Persona: seu, ab essentia quidem, at non vage, & nude accepta, sed ut a peculiari Persona, ut ita loquamur, contracta.

De vel similibus, vel non admodum diversis Trinitatis symbolis, quae in homine observari possunt, vide S. D. lib. QQ. 83. q. 51. In Deuteron. q. 4. Lib. de Gen. Imperf. in fine. In Epist. 1. Ioan. Tract. 8. Lib. 7. de Trinit. c. 6.

(*e*) *Quis facile cogitaverit? &c.* = Quandoquidem Trinitatis quaecunque symbola imperfectissima sunt, & plus dissimilitudinis habent, quam similitudinis: ut passim observant Scripturarum Interpretes: suadentque vel ex Hebraicorum nominum *Beselem*, & *Demuth* etymologia, & efficacia. Quorum nonnulli addunt, antiquos quosdam Ecclesiae Scriptores in Trinitatis imagine discutienda aliquot tenebris captos, quod eam admodum exactam crederent, vel postularent; ut de S. Epiphanio haeresi 70. Pererius Iesuita: & Ludovicus Ystella S. Palatii Apostolici Magister, viri in Divinis eloquiis admodum eruditi, & alii observarunt.

I. Nunc quot, qualesque eximias veritates ex hoc tam divino capite Franciscus Mayro excerpserit, videamus.
„ Tertium dictum est istud: Ista tria,
„ esse, nosse, velle, sunt una vita, una
„ mens, una essentia, inter quae est in-
„ se-

„ separabilis distinctio . Attende tamen „ quod hic non loquitur de nosse , & „ velle , prout dicunt actus, sed prout „ dicunt potentias. Et tunc accipiuntur „ duo argumenta . Primum est , quod „ intellectus , & voluntas non differunt „ naturaliter ab anima , & ab invicem, „ quia sunt una, inquit , essentia . Se- „ cundum argumentum, quod distinguun- „ tur aliquo modo , quia dicit quod mo- „ dus distinctionis est difficilis , & tamen „ distinguitur, inquit . „

Cur advocare Platonem , ut agrum colat? Ex tam recondito , & nobili de de Trinitate , de Arcanorum altissimo sermone id tantum coniicere , quid Augustinus senserit de re philosophica quaeque passim in utramque partem agitatur? De qua tamen satis diximus lib. 10. cap. 14. A. Sed nec quisquilias suas bene curavit Mayro . Verba enim, & *tamen distinctio* prolata simpliciter veram distinctionem exprimunt. Sed & aequivoco se deceptum prodit Mayro illis verbis, *distinguuntur aliquo modo, quia dicit quod modus distinctionis est difficilis;* Difficultas quippe , quam Augustinus exaggerat , non distinctionem : sed distinctionis, & , ut loquuntur, identitatis nexum intuetur; ut scilicet potentiae distinguantur , & non distinguantur . Quod aenigma si placuit Mayroni sic enodare , ut vere quid unum sint potentiae : & aliquo modo , scilicet per rationem distinguantur; Alius sic dissolvet: inquiens, potentias distingui vere : non distingui aliquo modo . Immo , de distinctione in priori parte non agit Augustinus , sed, de vita inseparabili: *In his igitur quam sit inseparabilis vita .* Non autem idem est, non posse separari , & , non distingui : quamvis enim quod non distinguitur, nec separari queat : plurima tamen separari non possunt, quae distingui extra controversiam est . Cum ergo identitatem potentiarum nunquam hic expresse adstruat Augustinus , bene vero distinctionem : longe aequiori iure illa, quam haec laxari potest : ut dicatur , aliquo modo non distingui : re vera distingui . Ad haec : Licet Augustinus absolute hic de Trinitate agat , de Personis videlicet & cum essentia , & invicem comparatis ; adhuc de his posteriori loquitur modo , quum de distinctione maxime sollicitus est , *inseparabilis distinctio, & tamen distinctio:* Personae vero omnino & proprie invicem separantur? Utique: ut iam contra Sabellium definitum est ; igitur &c.

C A P U T XII.

A R G U M E N T U M.

Trinitate ex Genesis historia depromta , & symbolo utcunque digesta ; eam nunc & ore profitetur , & colit. Ut autem in eamdem Trinitatem amorem , & gratum animum excitet: eius opera in Genesi enarrata , ad moralia , & allegorica transfert ; Caelum puta ad spirituales : Terram ad Ecclesiae carnales ; Adeo ut vero terra invisibilis , & incomposita anima sit ignorantiae tenebris obsita: quam tamen Spiritus super eam volitans in supernum splendorem evexit.

Procede in confessione fides mea , dic Domino Deo tuo, Sancte, Sancte, Sancte (*a*) Domine Deus meus , in nomine tuo baptizati sumus, Pater & Fili & Spiritus-Sancte ; in nomine tuo baptizamus , Pater & Fili, & Spiritus Sancte; quia & apud nos in Christo suo fecit Deus caelum & terram, spiritales & carnales Ecclesiae suae ; & terra nostra ante quam acciperet formam doctrinae , invisibilis erat & incomposita ; & ignorantiae tenebris tegebamur ; quoniam pro iniquitate erudisti hominem (*b*), & iudicia tua sicut abyssus multa . Sed quia Spiritus tuus superferebatur super aquam ; non reliquit miseriam nostram misericor-

cordia tua, & dixisti, Fiat lux. Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum caelorum (1). Poenitentiam agite, Fiat lux. Et quoniam conturbata erat (c) ad nos ipsos anima nostra, commemorati sumus tui Domine de terra Iordanis, & de monte aequali tibi, sed parvo propter nos; & displicuerunt nobis tenebrae nostrae, & conversi sumus ad te, & facta est lux. Et ecce fuimus aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino (2).

(a) *Sancte, Sancte, Sancte.* = Ita apud Isaiam 63. Seraphim, qui erant super solium: *Et clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercitum &c.* Et ita denuo in Apocal. Ioan. 4. 8. quatuor animalia. In laude autem illa ter emissa, quam sequitur, *Dominus Deus*, non, Domini Dii: significari Trinitatem Personarum in una essentia, vel natura, observant passim Divinorum Interpretes. Sequitur, *In nomine tuo baptizamus*, iuxta illud Matt. 28. 19. *Euntes &c. baptizantes eos in nomine Patris &c.*

An ex his verbis simul sumtis licet paululum suspicari, Hymnum suum, *Te Deum &c.* in quo, *Sanctus, Sanctus &c.* quemque post suum Baptisma cum Ambrosio digessit, Augustinum hic intueri?

(b) *Pro iniquitate erudisti hominem.* = Loquitur ex illo David is Ps. 38. 11. *Propter iniquitatem corripuisti hominem.* Quod ipse legit ut hic scriptum est; explicat vero n. 17. = Totum quod defeci, quod infirmus sum, „ quod de imo clamo, hoc totum pro „ iniquitate: & in hoc erudisti, non „ damnasti &c. Audi hoc planius ex alio „ Psalmo, *Bonum est mihi quod humiliasti me, ut discam iustificationes tuas* (3). „ Et humiliatus sum, & bonum est mihi: & poena est, & gratia est. Quid „ servat post poenam, qui per gratiam „ exhibet poenam? Ipse enim est de „ quo dictum est, *Humiliatus sum, & salvum me fecit* (4). „

Et iudicia tua sicut abyssus multa. = Iuxta oraculum Ps. 35. 7. Serm. huiusmodi potius divinus est, quam exactus, & ad naturalis orationis formam digestus. Arbitramur autem sic explicandum: Anima nostra antequam &c. Quoniam post iniquitatem, vel tenebras erudisti. Sive: quoniam pro eo quod damnares, salutaribus poenis erudisti. Adeo ut & hac ratione iudicia tua sicut abyssus sint, cuius secreti sinus detegi nequeunt.

(c) *Conturbata erat &c.* = Adludit certe ad v. 7. Psal. 41. *Ad meipsum anima mea conturbata est;* quem ipse suo loco, n. 12. sic interpretatur. = Numquid ad Deum turbatur? Ad me turbata est. Ad incommutabile reficiebatur, ad mutabile perturbabatur. Novi quia iustitia Dei mei manet: utrum „ mea maneat nescio. Terret enim me „ Apostolus, dicens, *Qui se putat stare &c.* (5) Vis non conturbetur? Non „ remaneat (6) in te ipso, & dic, *Ad te Domine levavi animam meam* (7). Hoc „ planius audi. Noli sperare de te, sed „ de Deo tuo. Nam si speras de te, „ anima tua conturbatur ad te; quia „ nondum invenit unde sit secura de te.

Prosequitur autem sermone eiusdem Psalmi: *Propterea memor ero tui de terra Iordanis, & Hermoniim a monte modico;* Qui apud ipsum est: *Propterea memoratus sum tui, Domine, de terra Iordanis, & Hermoniim a monte parvo:* exponitur vero n. 12. = Ubi memoratus sum tui? A monte parvo, & de „ terra Iordanis. Forte de baptismo, ubi „ est remissio peccatorum. Etenim nemo „ currit ad remissionem peccatorum, nisi „ qui displicet sibi &c. Si autem & interpretationes nominum quaeras Iordanis est decensio eorum, &c. Hermoniim anathematio (8) interpretatur. „ Anathema teipsum, displicendo tibi „ &c. „

Montem vero parvum ita interpretatur: ut parvulus, nempe humilis fieri debeas, ut Deo placeas. At non ad rem nostram: hic enim manifeste montis nomine Christum intelligit, in Divina natura Patri aequalem: qui tamen propter nos factus est homo, & mons parvus.

(1) Matth. 3. 2.
(2) Ephes. 5. 8.
(3) Ps. 118. 71.
(4) Ps. 114. 6.
(5) 1. Cor. 10. 12.
(6) Sic MSS. At editi. *Non remaneat.*
(7) Psal. 24. 1.
(8) Sic MSS. Editi vero, *Anathematizatio.* Et infra *anathematiza.*

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM.

Expendit ut homo corpore adhuc gravatus e tenebris educi possit in lucem; Equidem non in amplissimam: talem quippe nonnisi fide, & spe viventes adsequuti sunt: fides autem, & spes nonnisi obscura, & semota intuentur. Interim tamen cum Apostolo in amplissimam lucem gestimus: & Dei vivi adspectum eo, quo aquarum fontem cervus ardore prehensamus. Inde plura de iustorum abs vitae huius tenebris sibi praecaventium solicitudine, & studio ex divino Pauli Apostoli zelo.

ET tamen adhuc per fidem, nondum per speciem (*a*) (1). Spe enim salvi facti sumus (2). Spes autem quae videtur non est spes. Adhuc abyssus abyssum invocat, sed in voce cataractarum tuarum (3). Adhuc & ille qui dicit, Non potui vobis loqui, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus (4), etiam ipse nondum se arbitratur comprehendisse (5); & quae retro oblitus (*b*), in ea quae ante sunt, extenditur (6), ingemiscit gravatus, & sitit anima eius ad Deum vivum, quemadmodum cervus ad fontes aquarum (7), & dicit, Quando veniam? habitaculum suum quod de caelo est, superindui cupiens (8), & invocat inferiorem abyssum dicens, Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate mentis vestrae (9); & nolite pueri effici mentibus (*c*), sed malitia parvuli, estote, ut mentibus perfecti sitis (10); & o stulti Galatae, quis vos fascinavit (11)? Sed iam non in voce sua (*d*); in tua enim qui misisti spiritum tuum de excelsis (12), per eum qui adscendit in altum (13), & aperuit cataractas donorum suorum, ut fluminis impetus laetificaret civitatem tuam (14). Illi enim suspirat Sponsi amicus (*e*), habens iam spiritus primitias (15) penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, adoptionem exspectans redemtionem corporis sui (16); illi suspirat, membrum est enim Sponsae; & illi zelat, amicus est enim Sponsi; illi zelat non sibi, quia in voce cataractarum tuarum (17), non in voce sua invocat alteram abyssum, cui zelans timet, ne sicut serpens Evam decepit astutia sua, sic & eorum sensus corrumpantur a castitate (18), quae est in sponso nostro Unico tuo. Quae est illa speciei lux? Cum videbimus eum sicuti est (19), & transierint lacrymae (20) quae mihi factae sunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi est Deus tuus (21)?

(*a*) *Nondum per speciem.* = Ita Vet. Am. MSS. 4. e nostris cum omnibus aut editis, aut MSS. quos viderimus, & BB. qui nihil admonent. At Som. cum privatis quibusdam editionibus: *per spem.* Unde Itali: *non ancora con la speranza.* Perperam tamen; adludit enim Augustinus ad illud Apost. 2. Cor. 5. 7. *Per fidem*

(1) 2. Cor. 5. 7.
(2) Rom. 8. 24.
(3) Psal. 41. 8.
(4) 1 Cor. c. 3. v. 1.
(5) Philipp. 3. 13.
(6) 2. Cor. 5. 4. & Rom. 7. 24.
(7) Psal. 41. 3.
(8) 2. Cor. 5. 2.
(9) Rom. 12. 2.
(10) 1. Cor. 14. 20.
(11) Galat. 3. 1.
(12) Isa. 32. 15.
(13) Ephes. 4. 8.
(14) Psal. 45. 5.
(15) Ioan. 3. 29.
(16) Rom. 8. 23.
(17) Psal. 41. 8.
(18) 2. Cor. 11. 3.
(19) 1 Ioan. 3. 2.
(20) Apocal. 21. 4.
(21) Psal. 41. 4.

fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Quod & ipſe ſic legit: ut in Pſal. 118. Serm. 8. n. 1. poſt med. & Serm. 346. *De Peregrinatione noſtra in hac vita per fidem* (Quem Benedictini noviſſime eruerunt ex MS. Michaelino) initio. Licet mox tranſeat ad eiusdem Pauli verba Rom. 8. 24. *Spe enim &c.*

Quod ſequitur: *Adhuc abyſſus &c.* ſic exponendum eſt: adhuc homo hominem docet; in voce tamen non propria, ſed doctrinae, & virtutis tuae. Adludit enim S. D. ad v. 8. Pſal. 41. de quo ipſe n. 13. inter alia, haec habet. = A„ byſſus eſt profunditas quaedam impe„ netrabilis incomprehenſibilis: & maxi„ me ſolet dici in aquarum multitudine „ &c. Si profunditas eſt abyſſus, puta„ mus non cor hominis abyſſus eſt? „ Quid enim eſt profundius hac abyſſo? „ &c. Si ergo homo abyſſus eſt, quo„ modo abyſſus invocat abyſſum? Homo „ invocat hominem? invocat quaſi quo„ modo Deus invocatur? Non. Sed in„ vocat, dicitur ad ſe vocat &c. Sic „ diſcitur ſapientia, ſic diſcitur fides, „ cum abyſſus abyſſum invocat. Abyſ„ ſum invocant ſancti praedicatores ver„ bi Dei &c. Ergo omnis homo licet „ ſanctus, licet iuſtus, licet in multis „ proficiens abyſſus eſt, & abyſſum in„ vocat, quando homini aliquid fidei, „ aliquid veritatis propter vitam aeternam „ praedicat. Sed tunc eſt utilis abyſſus „ abyſſo invocatae, quando fit in voce „ cataractarum tuarum &c. „

(*b*) *Et quae retro oblitus &c.* = Ipſe Paulus id teſtatur Philipp. 3. 13. Eſt autem ſenſus: Oblitus humana, temporalia: in divina, in aeterna extenditur. Sed recole dicta l. 11. c. 29. C. = *Invocat inferiorem abyſſum*. = Vocat ad ſe, ad divina Eccleſiae abiectiores filios, homines adhuc nonnihil carnales.

(*c*) *Effici mentibus*. = Ita Vet. Am. MSS. ſex e noſtris, poſteriores denique codices, & BB. qui admonent. = MSS. „ aliquot, *effici ſenſibus*.] Parcimus ta„ men, *ſenſibus* enim *habetur* 1. Cor. 14. 20. iuxta editionem noſtram vulgatam. At Auguſtinus, *mentibus* utroque loco legit: in Pſal. 112. n. 1. & in 130. n. 12. ubi etiam haec obſervat. = Cer„ te explicatum eſt, Fratres mei, ubi nos „ Deus voluit eſſe humiles, eſſe altos: „ humiles propter cavandam ſuperbiam: „ altos propter capiendam ſapientiam. „ Lactare, ut nutriaris: ſic nutrire, ut „ creſcas: ſic creſce ut panem manduces. „ Cum enim coeperis panem manducare, „ ablactaberis, ideſt, iam tibi non opus „ erit lac, ſed ſolidus cibus. Et hoc vi„ detur dixiſſe: *Si non humiliter ſentie„ bam, ſed exaltavi animam meam*: i„ deſt, ſi non mente, ſed malitia par„ vulus fuit &c.

(*d*) *Sed iam non in voce ſua*. = Redit ad illud: *in voce cataractarum tuarum*. = *Ut fluminis impetus laetificaret civitatem tuam*. = Loquitur ex v. 5. Pſal. 45. *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei*. Quanquam in expoſitione Pſal. legat Auguſtinus, *laetificant*, ut obſervant Benedictini in imo margine eius loci ex MSS. quibus conſentit Graeca interpretatio LXX. Ceterum verſ. illum ſic n. 8. Auguſtinus dilucidat. = Qui „ ſunt iſti impetus fluminis? Inundatio „ illa Spiritus-Sancti, de qua Domi„ nus dicebat, *Si quis ſitit veniat, & „ bibat, qui credit in me, flumina &c.* (1) „ Ergo haec flumina fluebant de ven„ tre Pauli, Petri, Ioannis, aliorum A„ poſtolorum, aliorum Evangeliſtarum „ fidelium. Haec flumina cum fluerent „ ab uno flumine, multi *impetus flumi„ nis laetificant civitatem Dei*. „

(*e*) *Illi ſuſpirat Sponſi amicus &c.* = Utique intuetur verba Ioann. Bapt. quae ſunt in Evangel. Ioann. c. 3. n. 29. ſed ea ut ex contextu liquet, transfert ad Paulum. Sic etiam Tract. 13. in Ioan. ad ea verba, n. 12. = Non, inquit, „ gaudeo propter vocem meam, ſed „ propter vocem Sponſi gaudeo. Ego „ ſum in audiendo, ille in docendo, „ ego &c. Ergo amicus Sponſi ſtat, & „ audit eum. Quare ſtat? quia non ca„ dit. Quare non cadit? quia humilis „ eſt. Vide ſtantem in ſolido. *Non ſum „ dignus corrigiam calceamenti eius ſol„ vere &c.* (2) Sic & Apoſtolus amicus „ Sponſi, zelat & ipſe, non ſibi, ſed „ Sponſo. Audi vocem zelantis: *Zelo „ Dei vos zelo* (3), dixit: non meo, „ non mihi, ſed zelo Dei. Unde? &c. „

(1) Ioan. 7. 37. & 38.
(2) Ioan. 1. 27.
(3) 2. Cor. 11.

CAPUT XIV.

ARGUMENTUM.

Desideria sua Davidicis, atque Paulinis iungit: & ad viventem Deum adspirat; Interim hac ratione ad eum adcedens, dum nimirum phantasmatibus creatis abiectis, & superno gaudio perfusus mente supra animam suam erigitur. At vero quid stabilis boni in hac vita? Mox iterum turbatur recidens in abyssum, seu dum se abyssum esse meditatur; quanquam inde insignis divinae spei virtute curet emergere; maxime de aeterna sua sorte non adeo male sentiens: ex quo tamen nihil gloriae, vel iactantiae: quum ex eadem massa vasa honoris, & contumeliae: & nonnisi Numinis liberalitas a filiis tenebrarum filios lucis secreverit.

ET ego dico, Deus meus ubi es? Ecce ubi es (*a*). Respiro in te paululum, cum effundo super me (*b*) animam meam in voce exsultationis & confessionis soni festivitatem celebrantis (1). Et adhuc tristis est (2), quia relabitur & fit abyssus, vel potius (*c*) sentit adhuc se esse abyssum. Dicit ei fides mea, quam accendisti in nocte (*d*) ante pedes meos, Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me (3)? Spera in Domino; lucerna pedibus tuis verbum eius (4). Spera, & persevera, donec transeat nox mater iniquorum (5), donec transeat ira Domini, cuius filii, & nos fuimus aliquando tenebrae, quarum residua trahimus in corpore propter peccatum mortuo (6), donec adspiret dies, & removeantur umbrae (7). Spera in Domino (8); mane adstabo, & contemplabor (9), semper (*e*) confitebor illi. Mane adstabo, & videbo salutare vultus mei, Deum meum (10), qui vivificabit & mortalia corpora nostra, propter Spiritum qui habitat in nobis (11); quia super interius nostrum tenebrosum & fluidum misericorditer super ferebatur (*f*). Unde in hac peregrinatione pignus accepimus (12), ut iam simus lux (13), dum adhuc spe salvi facti sumus (14), & filii lucis, & filii diei, non filii noctis neque tenebrarum, quod tamen fuimus. Inter quos (15) & nos in isto adhuc incerto humanae notitiae, tu solus dividis qui probas corda nostra (16), & vocas lucem diem, & tenebras noctem (17). Quis enim nos discernit (18), nisi tu? quid autem habemus quod non accepimus a te, ex eadem massa vasa in honorem, ex qua sunt & alia facta in contumeliam (19).

(*a*) *Ubi es? Ecce ubi es.* = Ita communiter codices, & BB. qui inquiunt. „ Apud Lov. omittitur, *Ecce ubi es.*] Omittitur etiam apud Er. sed immerito; Additur enim statim: *Respiro &c.* Quasi dicatur: ubi es? Ecce ubi es pro homine adhuc in hac vita certante: *Respiro &c.* Unde nobiscum sunt praeter Ver. & alios editos, MSS. sex e nostris.

(*b*) *Cum effundo super me &c.* = Equi-

(1) Psal. 41. 5. 6.
(2) Ibidem v. 6.
(3) Psal. 41. v. 6., & 7.
(4) Psal. 118. 105.
(5) Ex Psal. 61. 2. Cantic. 4. 6. & Apocal. 22. 5.
(6) Rom. 8. 10.
(7) Cantic. 4. 6.
(8) Psal. 41. 7.
(9) Psal. 5. 5.
(10) Psal. 41. 12. & Psal. 42. 5.
(11) Rom. 8. 11.
(12) 2. Cor. 1. 22. & 5. 5. & Ephes. 14.
(13) Ephes. 5. 8.
(14) Rom. 8. 24.
(15) Ephes. 5. 8. Gen. 1. 4.
(16) Psal. 16. 3. & 7. 10.
(17) Gen. 1. 5.
(18) 1. Cor. 4. 7.
(19) Rom. 9. 21.

Equidem animus nobis non eſt quaecunque Scripturarum oracula Auguſtinus intuetur expendere, dilucidare; id enim, ut liquet, ſuperfluum eſſet: & ignoramus, an nobis, vel Lectoribus faſtidioſius. At vero quae ita vel laudat, vel interponit, ut ſua faciat: ſive quibus non intellectis, nec eius ſermo deprehendi poteſt, abſque commentario omittere dedecet. Nunc igitur loquitur ex v. 5. Pſal. 41. *Haec recordatus ſum, & effudi in me animam meam &c. In voce exultationis, & confeſſionis ſonus epulantis.* Pro duobus autem poſterioribus verbis legit ipſe, *ſoni feſtivitatem celebrantis.* Quid ergo ex integro hoc ſermone velit Pialtes ex ipſo Auguſtino diſcamus, n. 8. „ Quaerens ergo Deum meum in rebus viſibilibus, & corporalibus. & non inveniens; quaerens eius ſubſtantiam in me ipſo, quaſi aliquid ſit, qualis ego ſum, neque hoc inveniens: aliquid ſuper animam eſſe ſentio Deum meum. Ergo ut eum (1) tangerem: *Haec meditatus ſum, & effudi &c.* Quando anima mea contingeret quod ſuper animam meam quaeritur, niſi anima mea ſuper ſeipſam effunderetur? Si enim in ſeipſa remaneret, nihil aliud quam ſe videret &c.] Et n. 9. poſt med. = Adſcendens tabernaculum, pervenit ad domum Dei. Tamen dum miratur membra tabernaculi, ita perductus eſt ad domum Dei, quamdam (2) dulcedinem ſequendo, interiorem neſcio quam, & occultam voluptatem, tanquam de domo Dei ſonaret ſuaviter aliquod organum: & cum iſte ambularet in tabernaculo, audito quodam interiore ſono, ductus dulcedine, ſequens quod ſonabat, abſtrahens ſe ab omni ſtrepitu carnis, & ſanguinis, pervenit uſque ad domum Dei &c.] Sic dixerat lib. 7. c. 10. initio: *Supra eumdem oculum animae meae &c.* Et cap. 17. poſt med. *Supra mentem meam &c. Erexit ſe ad intelligentiam ſuam, & abduxit &c.* Ecſtaſis autem ſic breviter definitur ab Auguſtino in Pſal. 67. ad illud. *Ibi Beniamin adoleſcentior in ecſtaſi: Ecſtaſis namque eſt mentis exceſſus, quod aliquando pavore contingit, nonnumquam vero per aliquam revelationem, & alienationem mentis a ſenſibus corporis, ut ſpiritui quod demonſtrandum eſt, demonſtretur.* Similia, & quidem fuſius obſervat in Pſal. 30. Serm. 1. initio; in Pſal. 115. ad illud: *Ego dixi in ecſtaſi mea.* Et alibi.

(c) *Relabitur, & ſit abyſſus, vel potius &c.* Et hic accipe verba eiusdem in Pſ. 41. n. 10. = Sed quia quamdiu „ ſumus in corpore hoc, peregrinamur „ a Domino (3), & corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, & deprimit „ terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem (4): etſi utcunque nebulis diſfugatis ambulando per deſiderium, ad „ hunc ſonum pervenerimus interdum, „ ut aliquid de illa domo Dei nitendo „ capiamus: onere tamen quodam infirmitatis ad conſueta recidimus, & ad „ ſolita iſta dilabimur. Et quomodo ibi „ inveneramus unde gauderemus, ſic „ hic non deerit quod gemamus &c. „

Huius tamen ſermonis ſequentibus, quae brevitatis cauſſa omiſimus, non erimus prorſus iniurii, ſi ſuſpicati erimus, abyſſum hic inſcrutabile hominis pectus ſignificare; ut ſit ſenſus: Adhuc triſtis eſt anima, cum meditatur ſe eſſe abyſſum: talem nempe, cuius ſecretior iuſtitia, cordis profundis inſidens certis momentis, & inditiis detegi nequeat; iuxta illud Eccleſiaſtes 9. 1. *Neſcit homo, utrum amore, an odio dignus ſit.* Haec autem interpretatio potiſſimum nititur iis, quae S. D. de abyſſo dicebat cap. praeced. A.

(d) *Quam accendiſti in nocte &c.* = Ex duobus Davidis oraculis dictionem ſuam conficit. Pſal. 118. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Et Pſal. 41 9. *In die &c. & nocte canticum eius.* Quod ipſe legit: *In die &c. & nocte declamabit.* Nunc videamus ut illa ab eodem Auguſtino exponantur. Ad primum inquit Serm. 23. n. 1. = Quod eſt, *lucerna*: hoc repetitum eſt, *lumen*: quod, *pedibus meis*: hoc, *ſemitis meis*. Quid eſt „ ergo, *verbum tuum*? Numquidnam „ illud, quod in principio erat Deus „ apud Deum (5)? Verbum ſcilicet, per „ quod facta ſunt omnia? Non eſt ita. „ Nam illud Verbum lumen eſt, ſed lucerna non eſt. Lucerna quippe creatura eſt, „ non Creator, quae participatione incommutabilis lucis accenditur. Hoc erat „ Ioannes, de quo (6) &c Cum igitur lumen dicatur unigenitum Verbum aequale gignenti, lumen dicatur & homo „ ab illo Verbo illuminatus, qui dicitur „ &

(1) Apud Lov. *interponitur* hic, *animi intellectu*: hoc ab Fr. & MSS. abeſt.

(2) Editi, *percepit quamdam*. Redundat, *percepit*, nec, eſt in MSS.

(3) 2. Cor. 5. 6.

(4) Sap. 9. 15.

(5) Ioan. 1. 1.

(6) Ioan. 1. a v. 4.

„ & lucerna, sicut Ioannes, sicut Apo„ stoli, nec illus eorum homo sit Ver„ bum, & illud Verbum], a quo illu„ minati sunt, lucerna non sit; quid est „ hoc verbum, quod ita lumen dicitur, „ ut lucerna sit: nisi verbum intelliga„ mus, quod factum est ad Prophetas, „ vel quod praedicatum est per Apo„ stolos? Non verbum Christum, sed „ verbum Christi, de quo scriptum est, „ Fides ex auditu, auditus autem per „ verbum Christi (1). Nam & verbum „ propheticum lucernae comparans apo„ stolus Petrus, Habemus, inquit, certio„ rem propheticum sermonem, cui bene „ facitis intendentes, velut lucernae lu„ centi in obscuro loco (2).] Ad alterum n. 16. = Nulli vacat audire in tribula„ tione. Attendite cum vobis bene est: „ discite cum tranquilli estis, sapientiae „ disciplinam, & verbum Dei ut cibum „ colligite. Quando enim quisque in tri„ bulatione est, prodesse illi debet quod „ securus audivit. Etenim in rebus pro„ speris mandat tibi Deus misericordiam „ suam, si ei fideliter servieris: quia li„ berat te de tribulatione: sed non tibi „ declarat ipsam misericordiam, quam „ tibi per diem mandavit, nisi per no„ ctem. Cum venerit ipsa tribulatio, „ tunc adiutorio te non deserit: ostendit „ tibi verum fuisse quod tibi per diem „ mandavit. Etenim scriptum est quo„ dam loco, speciosa misericordia Domi„ ni in tempore tribulationis, sicut nu„ bes pluviae in tempore siccitatis (3) &c.

Ex his omnibus huiusmodi commentarius colligi potest. Cum adversitatibus, cum spiritus ariditate, cum malis stimulis angor, dicit animae meae Prophetica, & Apostolica doctrina, Fides Ecclesiae: quae doctrina, quae fides maxime obscuro eo tempore necessaria est, ne pedes offendant ad lapidem, ne capiamur tenebris, ne desperemus.

(*d*) *Mane adstabo, & contemplabor.* = Adstipulamur omnino Benedictinis, qui admonent. = Editi cum non„ nullis MSS. *Mane adstabo tibi, &c.* „ at abest, *tibi* a verioribus codicibus.] Abest etiam a MSS. 2. S. Mar. MS. S. Cr. & Fes. nedum, sed & a Ver. Licet occurrat apud Ricar. & Car. Sed & manifesta ratione abesse debet: Nec enim Augustinus Deum, sed animam suam adloquitur; unde sequitur, *semper confitebor illi*. Decepti sunt autem librarii ex eo quod in v. 5. Psal. 5. etiam iuxta Augustini lectionem, *adstabo tibi*, reperiatur: quasi divinae phrases ita semper advocari debeant, ut nihil immutari possint sermonis commodo.

Sic autem oraculum illud edisserit S. D. n. 5. = *Adstabo* quid est, nisi non ia„ cebo? Quid est autem aliud iacere, „ nisi in terra quiescere, quod est „ in terrenis voluptatibus beatitudinem „ quaerere? *Adstabo*, inquit, *& vide*„ *bo*. Non est ergo inhaerendum terre„ nis, si volumus Deum videre, qui „ mundo corde conspicitur &c. Iniqui„ tas, malignitas, mendacium, homici„ dium, dolus, & quidquid huiusmo„ di est, ipsa nox est: qua transeunte, „ fit mane, ut videatur Deus &c.] Et in Psal. 26. Serm. 2. ad v. 4. n. 8. *Vult finita nocte sua haerere in luce ipsius, Tunc enim erit mane nostrum, nocte transacta: unde alio loco Psalmus dicit*, Mane adstabo &c. *Modo ideo non contemplor, quia cecidi: tunc adstabo, & contemplabor*.

Salutare vultus mei &c. = Utique loquitur ex illo v. 12. Psal. 41. & 5. 42. quod ipse in fine n. 7. sic exponit. *Quid illi confiteberis?* Salutare &c. *Tu es salutare vultus mei, tu sanabis me. Aeger ad te loquor: agnosco medicum, non me iacto sanum &c.* Sed hic loquitur de salutari suo, hoc est de Deo videndo, non tam de Deo, a quo sanandus est.

(*f*) *Misericorditer superferebatur.* = Redit ad Spiritum super aquas delato; idque sic mystice exponit: ut significet aqua humani pectoris secretiores sinus periculosae ignorantiae tenebris obsitos, atque ad culpas fluidos, seu, concupiscentia extra honesti fines excurrentes: Spiritus vero tertiam Divinarum Personarum, quae suis donis super hominem volitans, eius geminis infirmitatibus, clemens pater medetur.

Ceterum eadem divina res illa triplicem expositionem pati solet. 1. Spiritus Dei nimia caritate in genus humanum flagrans, eam temperaturus super aquas volitabat. 2. Spiritus flagrans, qui & alios calefactat, deportabatur super aquas, in quibus velut symbolo frigescentes homines designabantur. 3. Spiritus super aquas, Deus in altis consiliis circa humanum genus conceptis.

CA-

(1) Rom. 10. 17.
(2) Pet. 1. 19.
(3) Eccl. 35. 26.

CAPUT XV.

ARGUMENTUM.

Ex Divinis Perſonis ad Firmamentum tranſit: eiuſque nomine per allegoriam Scripturam intelligit; ut enim caelum quaſi pellis extenditur: & illa iis, per quos facta eſt, mortem obeuntibus, auctoritatis ſuae iura longe, lateque protendit; utque Firmamentum loco, ita Scriptura auctoritate ſupra nos eminet. Aquarum autem nomine ſuper Firmamentum conſiſtentium Angelos ſignificatos opinatur: qui tamen eiuſdem Firmamenti, ſcilicet Scripturae luce non indigent, ut divinum verbum perdiſcant; in Numinis quippe facie, cui repaculo interpoſito nullo, ſiſtuntur, cuncta pulcre legunt, nulla emergente aut ingenii caligine, aut viciſſitudine temporum. Addit inde plura de divini verbi, nunquam interituri ſplendore, atque ſtabilitate.

I. AUt quis niſi tu Deus noſter feciſti nobis firmamentum (1) auctoritatis ſuper nos in Scriptura tua divina? Caelum enim plicabitur ut liber (2), & nunc ſicut pellis (*a*) extenditur (3) ſuper nos. Sublimioris enim auctoritatis eſt tua divina Scriptura cum iam obierunt iſtam mortem illi mortales, per quos eam diſpenſaſti nobis. Et tu ſcis Domine, tu ſcis quemadmodum pellibus indueris homines (4), cum peccato mortales fierent. Unde ſicut pellem extendiſti firmamentum libri tui, concordes utique ſermones tuos, quos per mortalium miniſterium ſuperpoſuiſti nobis. Namque ipſa eorum morte ſolidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per eos editis ſublimiter extenditur ſuper omnia quae ſubter ſunt: quod cum hic viverent, non ita ſublimiter extentum erat. Nondum ſicut pellem caelum extenderas, nondum mortis eorum famam uſquequaque dilataveras.

II. Videamus Domine caelos opera digitorum tuorum (5): diſſerena oculis noſtris nubilum quo ſubtexiſti eos. Ibi eſt teſtimonium tuum (*b*), ſapientiam praeſtans parvulis (6). Perfice, Deus meus, laudem tuam ex ore infantium & lactentium (7). Neque enim novimus alios libros ita deſtruentes ſuperbiam, ita deſtruentes inimicum & defenſorem (8), reſiſtentem reconcilationi tuae defendendo peccata ſua. Non novi, Domine, non novi alia tam caſta eloquia (9), quae ſic mihi perſuaderent confeſſionem, & lenirent cervicem meam iugo tuo, & invitarent colere te gratis. Intelligam ea, Pater bone: da mihi hoc ſubterpoſito (*c*), quia ſubterpoſitis ſolidaſti ea.

III. Sunt aliae aquae ſuper hoc firmamentum, credo immortales, & a terrena corruptione ſecretae. Laudent nomen tuum (10), laudent te ſupercaeleſtes populi Angelorum tuorum, qui non opus habent ſuſpicere (*d*) firmamentum hoc, & legendo cognoſcere verbum tuum. Vident enim faciem tuam ſemper (11), & ibi legunt ſine ſyllabis temporum quid velit aeterna voluntas tua legunt, eligunt, & diligunt; ſemper legunt, & nunquam praeterit quod legunt. Eligendo enim & diligendo

(1) Gen. 1. 6.
(2) Iſa. 34. 4.
(3) Pſal. 103. 2.
(4) Gen. 3. 21.
(5) Pſal. 8. 4.
(6) Pſal. 18. 8.
(7) Pſal. 8. 4.
(8) Rom. 3. 15. At prorſus Eccleſ. 19. v. 8. & 9.
(9) Pſal. 11. 7.
(10) Pſal. 148. 4.
(11) Matth. 18. 10.

do legunt ipsam incommutabilitate consilii tui (1). Non clauditur codex eorum, nec plicatur liber eorum quia tu ipse illis hoc es, & es in aeternum, quia super hoc firmamentum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspicerent & cognoscerent misericordiam tuam, temporaliter enuntiantem te, qui fecisti tempora. In caelo enim Domine misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes (2). Transeunt nubes, caelum autem manet; transeunt praedicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam; Scriptura vero tua usque in finem saeculi super populos extenditur. Sed & caelum & terra transibunt; sermones autem tui non transibunt (3), quoniam & pellis plicabitur, & foenum super quod extendebatur, cum claritate sua praeteriet; verbum autem tuum manet in aeternum (4); quod nunc in aenigmate nubium & per speculum caeli, non sicuti est adparet nobis; quia & nos quamvis Filio tuo dilecti simus, nondum adparuit quod erimus (5). Adtendit per retia (e) carnis, & blanditus est, & inflammavit, & cucurrimus post odorem eius (6). Sed cum adparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: sicuti est (7), Domine, videre nostrum, quod nondum est nobis.

(a) *Plicabitur ut liber: & nunc sicut pellis &c.* = Loquitur in prima parte ex illo Isaiae 34. 4. *Et complicabuntur sicut liber caeli*. Et Apocalyps. 6. 14. *Et caelum recessit sicut liber involutus*. In altera vero ex Psal. 103. v. 3. *Extendens caelum sicut pellem: qui tegit aquis superiora eius*. Huic autem loco, & nonnullis aliis ex sequentibus non modicam lucem ipse Augustinus conciliabit. In Psal. 93. n. 6. = Nam caelum, idest firmamentum, intelligitur „ per figuram liber Legis. Ideo quodam „ loco dicitur: Extendit caelum sicut „ pellem. Si extenditur sicut pellis, tanquam liber est extentus, ut legatur. „ Transacto autem tempore non legitur „ Lex, quia nondum venimus ad illam „ Sepientiam, quae implet corda, & „ mentes intuentium: & non opus erit „ ut aliquid ibi nobis legatur. Quia in „ eo quod nobis legitur syllabae sonant, „ & transeunt: illa lux veritatis non „ praeterit, sed fixa permanens inebriat „ corda videntium &c. Modo ergo le„ ctio necessaria est, quamdiu ex parte „ cognoscimus, & ex parte prophetamus, „ sicut dicit Apostolus: cum autem ve„ nerit quod perfectum est, auferetur „ quod ex parte est (8). Non enim (9) in „ illa civitate Ierusalem, ubi Angeli vi„ vunt, unde nos modo peregrinamur. „ &c. numquid in illa civitate, ubi sunt „ Angeli, Evangelium legitur, aut Apo„ stolus? Verbo Dei pascuntur &c. Sed „ tamen ipsa Lex, quae scripta est, fir„ mamentum nobis est &c. Dictum est „ ergo: Extendit caelum sicut *pellem*. „ Cum autem transeunt tempora necessi„ tatis librorum, quid dictum est? Cae„ lum plicabitur ut liber.] In Psal. 103. Serm 1. fusissime n. 7. 8. 9. ex quibus tamen pauca tantum seligemus. = „ Quis extendit hoc caelum, quod no„ stris carnalibus oculis intuemur, nisi „ Deus? *Et extendit sicut pellem* (10), ad „ facilitatem redegit (11). si ad litteram „ accipias. Etenim cum videris istam fa„ bricam magnam, qua quisquis homi„ num unam vel parvam cameram ex„ tenderit, magno molimine, magno la„ bore, & difficultate, ac diuturna o„ peratione id facit; ne huiusmodi la„ borem in Dei operibus infirmitas su„ spicaretur humana, adtulit quamdam „ facilitatem pro tua capacitate, ut sic „ quodammodo incipias credere facile „ operantem Deum, & non putare sic „ eum extendisse caelum, sicut tu te„ ctum domus tuae; sed quam tibi facile „ est extendere unam pellem, tam faci„ le illi fuisset extendere tam magnum „ caelum &c. Figurate autem si aliquid „ tectum retegi volumus, & pulsare ad „ clausum, invenimus extendisse Deum „ caelum sicut pellem, ut intelligamus „ cae-

(1) Psal. 32. 11.
(2) Psal. 35. 6.
(3) Matth. 24. 25.
(4) Psal. 118. 89.
(5) 1. Ioan. 3. 2.
(6) Cant. 2. 9. iuxta LXX.
(7) 1. Ioan. ibid.
(8) 1. Cor. 13. 9.
(9) Hic additum fuit apud Am. [illegible] & in aliis excusis [illegible] necessarias erit, neque [illegible], quod a MSS. abest.
(10) Is. 34. 4. 27.
(11) Quidam. MSS. redigit. Alii, [illegible].

„ caelum Sanctam Scripturam &c. Pri„ mo istam famam predicantium extendit „ sicut pellem: pellis mortalitatem signi„ ficat: propterea & illi duo homines „ primi parentes nostri, auctores peccati „ generis humani, Adam, & Eva, cum „ &c. facti mortales, dimissi sunt de pa„ radiso; ut autem significaretur ipsa „ mortalitas eorum, induti sunt tunicis „ pelliceis &c. pelles autem detrahi non „ solent, nisi animalibus mortuis, ergo „ pellium nomine mortalitas illa figu„ rata est. Quid ergo hic si divi„ na Scriptura significatur pellis no„ mine, quomodo Deus de pelle fe„ cit caelum, & *extendit caelum sicut* „ *pellem*. Quia per quos nobis Scriptura „ praedicata est, mortales fuerunt &c. „ elegit Deus quaedam mortalia, elegit „ homines mortales, & morituros, ad„ hibita lingua mortali exhibuit sonos „ mortales, adhibita dispensatione morta„ lium, adhibuit instrumenta mortalia, & „ in eo tibi factum est caelum, ut in „ re mortali cognosceres Verbum im„ mortale &c. Vixit Moyses (1), & mor„ tuus est &c. Mortuus est Ieremias, & „ tot Prophetae mortui sunt: & mor„ tuorum dicta, quia non eorum, sed „ per eos illius erant, qui extendit cae„ lum sicut pellem, manent usque ad „ posteritatem nostram. Ecce Apostolus „ solutus de hac vita &c. Nos sub caelo, „ tamquam sub pelle divinarum Scriptu„ rarum legimus modo cum tenditur. „ Etenim postea caelum plicabitur ut li„ ber. (2) Non frustra, Fratres, hic ut pel„ lis, ibi ut liber: figuratum ibi quid„ dam nobis est. Quod ad divinam Scri„ pturam adtinet, extenditur sermo mor„ tuorum: ergo ideo tenditur sicut pel„ lis; & multo magis tenditur, quia illi „ mortui sunt. Nam post mortem plus „ innotuerunt Prophetae, & Apostoli, non „ erant tam noti cum viverent: Prophe„ tas vivos sola Iudaea habuit, mortuos „ omnes gentes. Cum enim viverent, „ nondum erat extenta pellis, nondum „ erat extentum caelum, ut tegeret „ orbem terrarum &c. „

(*b*) *Ibi est testimonium tuum &c. Perfice &c.* = Intuetur illud Psal. 18. v. 8. *Testimonium Domini fidele, sapientiam praestans parvulis*. Et alterum Psal. 8. v. 4. *Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem*. Ad primum inquit Enarr. 1. n. 8. *Quia nemo novit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*; (3) *quae abscondita sunt a sapientibus, & revelata parvulis; quoniam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. (4) Ad postremum n. 5. *Non possum accipere alios infantes, atque lactentes, quam eos, quibus dicit Apostolus*, Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non cibum (5). *Quos significabant illi, qui Dominum praecedebant laudantes &c.*

Censemus tamen hic, *infantium*, & *lactentium*, nomine Prophetas, & Apostolos significari, qui simpliciter, & absque humanae sapientiae fuco loquuti sunt. Som. cum MSS. S. Mar. S. Cr. Fes. & Car. *lactanctium*. Quam lectionem, utpote significantem Prophetas, & Apostolos non tam lac suxisse, quam aliis propinasse, parum absuit, quin in textum induceremus; Veteri relicta, *lactentium*, quae apud Benedictinos, Vet. Am. Er. ceterosque editos, quibus suffragatur MS. Ricar. occurit.

(*c*) *Da mihi hoc subter posito*. = Ita BB. qui hic nihil admonent. In *Syllabo* tamen „ *Codicum*, *ad quos de novo &c.* Editi, *da mihi haec subter posito*. „ At MSS. *hoc*: Melius] Utique: id unum quippe Augustinus ambit: *casta*, nempe, *eloquia* intelligere. Unde ita MSS. decem Etr. Cum ceteris editis autem sunt Vet. & Am.

Sunt aliae &c. = Iuvat hic exhibere quae ipse in rem hanc habet lib. 11. de Civit. Dei, cap. 34. = Quam„ quam nonnulli putaverint aquarum no„ mine significatos quodam modo popu„ los angelorum: & hoc esse quod di„ ctum est, *Fiat firmamentum inter a„ quam, & aquam* (6): ut supra firmamen„ tum angeli intelligantur: infra vero vel „ aquae istae visibiles, vel malorum ange„ lorum multitudo, vel omnium hominum „ gentes. Quod si ita est, non illic ap„ paret, ubi facti sunt angeli, sed ubi „ discreti &c. Sed hi, qui in nomine „ aquarum, quae super caelos sunt, an„ gelos intelligi volunt, ponderibus ele„ mentorum moventur, & ideo non pu„ tant aquarum fluidam gravemque na„ turam in superioribus mundi locis po„ tuisse constitui: qui secundum rationes „ suas si ipsi hominem facere possent, „ non ei pituitam, quod Graece φλέγμα

„ fle-

(1) Posteres MSS. *Dixit Moyses*, Deuter. 32. 49.
(2) Is. 34. 4.
(3) Matth. 11. 27.
(4) Iacobi 4. 6.
(5) 1. Cor. 3. 1.
(6) Gen. 1. 6.

„ flegma dicitur, & tamquam in elemen„ tis corporis nostri aquarum vicem obti„ net, in capite ponerent &c.] Commonent autem in imo eius loci margine diligentissimi Benedictini. = *Hoc putasse ipse Augustinus videtur lib. 13. Conf. c. 15. Sed hanc sententiam improbavit l. 2. Retract. c. Eadem opinio fuit Origenis reprehensa ob Epiphanio in epist. ad Ioannem Ierosolymitanum, & ab Hieronymo ad Pammachium adversus errores Ioannis Ierosolymitani*. Verba autem Augustin. in laudato c. Retract. n. 2. haec sunt. *Et in lib. tertio decimo quod dixi*, firmamentum factum inter spiritales aquas superiores, & corporales inferiores, *non considerate dictum est; res autem in abdito est valde*. Quae tamen verba habentur non hic, sed infra, c. 32. Haec non curavit S. D. quod sint, ut ex contextu liquet, ex allegoria prolata.

Placet etiam hic recitare quae habet S. D. lib. 2. de Gen. ad Litt. c. 9. n. 22. = Sed illud quod de pelle di„ ctum est, magis urget, non spherae, „ quod humanum est forte commentum, „ sed ipsi nostrae camerae adversum sit, „ Quid autem hinc allegorice senserim, „ Confessionum nostrarum liber tertius„ decimus habet. Sive igitur ita, ut „ ibi posui, sive aliquo alio modo intel„ ligendum sit caelum sicut pellis exten„ tum, propter molestos, & nimios ex„ actores expositionis ad litteram &c. „

(*d*) *Non opus habent suspicere*. = Omnino ita legendum est cum BB. qui inquiunt. = Lov. cum antiquioribus edi„ tionibus, *suscipere*; & paululum infra, „ *susciperent, & cognoscerent misericor„ diam tuam*. Sed liquet meliorem esse „ MSS. lectionem, quam in textu da„ mus] Praeferant genuinam lectionem etiam MSS. quinque e nostris, insuper & Vet. atque (saltem quoad posteriorem partem, & in aliquot editionibus) Sommalius. Spuriae vero lectioni, quam habent Am. Er. &c. suffragatur alter MSS. S. Mar.

Ordinasti eos, quod firmasti. = Et heic tuti sumus cum BB. qui ita loquuntur. = Lov. *quos*, in textu, & ad mar„ ginem, *quod*. Hoc praeferre visum „ est, maxime cum legatur in editis a„ liis, & MSS.] Ita re vera in Vet. Am. Som. & MSS. sex e nostris. Licet Er. suffragetur Lov.

Dicitur autem Scripturam quasi firmamentum consistere: quia Matth. 5. 18. *Iota unum, aut unus apex non praeteribit a lege &c.* & c. 24. 35. *Caelum, & terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt*.

(*e*) *Attendit per retia carnis*: = Intuetur illud Cantic. 2. 9. *En ipse stat &c. respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*: quo LXX. legunt, *prospiciens per retia*. Immo sic plures Patres, maxime si de sola voce, *retia*, loquaris; nonnulli enim habent, *adparens ex*, vel, *a &c.* Sicut autem qui rete habet, licet tegatur, videt, & videtur: sic Verbum carne contectum se Ecclesiae, & iustorum mentibus, pectoribusque insinuavit.

Quod nondum est nobis. Ita Benedictini, quos audiamus. = In vulgatis: „ *quod nondum est, da nobis*. At in MSS. „ non habetur, *da*, nisi forte in aliquo „ e recentioribus.] Nec habetur in MSS. sex Etr. Licet occurrat apud nedum Vet. Am. &c. sed etiam MS. S. Cr.

CA-

CAPUT XVI.

ARGUMENTUM.

Ostendit ut simus divini luminis indigi. Quemadmodum enim solus Deus vere est: ita nonnisi ipse vere scit; incommutabiliter nempe: qui & incommutabiliter vult. Nec eiusdem essentiam, scientiam, & voluntatem, tria quaedam re vera distincta, humano more credas: in unam quippe, eamdemque rem vadunt. Cumque non videatur iustum, ut quemadmodum a seipso, ita Deus a creatura noscatur: nil mirum si anima se de se nec satiare, nec illuminare potest.

NAm sicut omnino tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter, & scis incommutabiliter, & vis incommutabiliter. Et essentia tua scit & vult incommutabiliter, & scientia tua est & vult (a) incommutabiliter, & voluntas tua est & scit incommutabiliter. Nec videtur iustum esse coram te, ut quemadmodum se scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideoque anima mea tanquam terra sine aqua tibi; (1) quia sicut se illuminare de se non potest, ita se satiare de se non potest. Sic enim apud te fons vitae, quomodo in lumine tuo videbimus lumen (2).

(a) *Et scientia tua est, & vult.* = Nemo inficiari potest. Sic etiam: misericordia punit: iustitia miseretur &c. Omnia quippe Divina, relationis negotio excepto, in idem vadunt. Et ita quidem, si, ut nunc Augustinus, de Divinis, prout reipse sunt, disputemus. At vero licet intellectus velit, non tamen ut intellectus, nec iustitia quatenus talis miseretur. Scholasticus diceret; non formaliter, non in sensu formali, non reduplicativo, non sub eadem expressione.

(b) *Sicut terra sine &c.* = Adludit ad v. 6. Psal. 142. de quo ipse n. 11. *Compluе, inquit, me ad faciendum fructum bonum. Dominus enim dabit suavitatem, & terra nostra det fructum suum &c.* (3) *non mihi, sed*, tibi. *Sitire tibi possum, me irrigare non possum. Quando veniam,* (4) *nisi quando venerit?* Ad sequentem autem v. 10. Psal. 35. n. 15. inquit. = Quis est fons vitae nisi Christus? Venit ad te in carne, ut irroraret fauces tuas sitientes: satiabit spectantem, qui irroravit sitientem &c. Hic aliud est fons, aliud lumen: ibi non ita; Quod enim est fons, hoc est lumen; & quidquid vis illud vocas &c. "

(1) Psal. 142. 6.
(2) Psal. 35. 10.
(3) Ps. 84. 13.
(4) Ps. 41. 3.

CAPUT XVII.

ARGUMENTUM.

Edisserit allegorice illud Gen. 1. 9. Congregentur aquae &c. *eique substituit humanarum voluntatum coercitionem, qua intra iustitiae, & honestatis fines continentur. Item alterum v.* 11. Germinet terra &c. *sub cuius litera hominis erga proximum clementiam delitescentem observat, qua scilicet in carnalibus necessitatibus unus alteri manum subsidiariam praebet. Qui quidem terrae nostrae, sive animae fructus semen in se secundum similitudinem habet; ex nostra quippe infirmitate aliorum indigentiis opitulamur: talesque erga alios sumus, quales in nos in similibus adversis sortibus constitutos illos postularemus. Et id profecto nedum in levibus, & facilibus: sed in magnis etiam, ac duris.*

I. Quis congregavit (1) amaricantes in societatem unam? Idem namque illis finis est temporalis & terrenae felicitatis (*a*), propter quam faciunt omnia; quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis Domine, nisi tu qui dixisti ut congregarentur aquae in congregationem unam, & adpareret arida sitiens tibi? Quoniam tuum est & mare, & tu fecisti illud, & aridam terram manus tuae formaverunt (2); neque enim amaritudo voluntatum (*b*), sed congregatio aquarum vocatur mare. Tu enim coerces etiam malas cupiditates animarum, & figis limites (3) quousque progredi sinantur, atque ut in se (*c*) comminuantur fluctus (4) earum: atque ita facis mare ordine imperii tui super omnia.

II. At animas sitientes tibi, & adparentes tibi alio fine distinctas a Societate maris, occulto & dulci fonte irrigas, ut & terra det fructum suum; & dat fructum suum (*d*) (5), & te iubente Domino Deo suo germinat anima nostra opera misericordiae, secundum genus, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium: habens in se semen secundum similitudinem; quoniam ex nostra infirmitate compatimur ad subveniendum indigentibus, similiter opitulantes quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus; non tantum in facilibus tanquam in herba seminali, sed etiam in protectione adiutorii forti robore, sicut lignum fructiferum, id est beneficum (*e*) ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis, & praebendo protectionis umbraculum valido robore iusti iudicii.

(*a*) *Temporalis, & terrenae felicitatis.* = Omnia quidem propriam felicitatem ambiunt. At id intelligendum est in actionibus, quae arbitrio fiunt, seu, quae a propria natura exoriuntur. In illis enim, quae universalium superiorum caussarum imperio, vel motione fiunt, non propria, sed communis, seu, totius inferioris orbis felicitas postulatur; ut in motibus caeli, & fluctibus maris; quanquam hi duplicem forte, propriam videlicet, & communem felicitatem intueantur: fluctibus quippe mare a putredine praeservatur &c.

Quamvis innumerabili &c. = Licet tot sint actiones, & motus: unus tamen omnium ultimus finis est, nempe felicitas. Id autem observat S. D. ne ex varietate contra exactam aquarum congregationem quidquam inferas. Quid enim? cum omnium earum aquarum unus sit finis?

(*b*) *Neque enim amaritudo voluntatum &c.* = Sensim elegantem ingeniosissimam allegoriam suam detegit, qua pro con-

(1) Gen. 1. 9. & Psal. 32. 7.
(2) Psal. 94. 5.
(3) Prov. 8. 29
(4) Job. 38. 11
(5) Gen. 1. 11. Psal. 66. 6.

congregatione aquarum, voluntatum coercitionem intelligit. Et id quidem hoc pacto; aqua amara, voluntas inquinata est; ne igitur allegoriam vix prodeuntem mox contemneres: quasi ex ea sequatur, Optimum Deum malarum voluntatum auctorem esse: vigilantiam tuam postulat, ut observes, non amaras voluntates, sed earum congregationem, seu coercitionem mari conferri: Unde subsumit: *Tu enim coerces &c.* Coercuit per Davidem v. gr. Psal. 61. 11. *Divitiae si affluant: nolite cor apponere.* Psal. 4. 5. *Irascimini, & nolite peccare.* Coercuit per suum Vas electionis Ephes. 4. 26. per suum Unigenitum Matth. 5. v. 28. & 29 &c. Ex quibus locis patet, ut malas cupiditates, ambitionem, iram, luxuriam imperio coerceat. At coercet etiam auxilio, & invisibili gratia.

(c) *Sinantur, atque ut in se &c.* = Sequimur BB. qui admonent. = Ita Bad. Am. Er. cum MSS. undecim. At Lov. „ & Arn. *progredi sinantur aquae, ut in* „ *se &c.*] Neutra lectio contemnenda est. Nisi quod praelecta plurium codicum auctoritate gaudet, ei enim suffragantur MSS. octo e nostris. Posthabitam vero ex codicibus nostris non praeferunt nisi Vet. Som. & alter MS S. Cr. Sermonem etiam de malarum cupiditatum coercitione lectio nostra magis continuat.

Animae vero, quas paullo post *distinctas e societate maris* dicit, eae sunt, quae peculiarem iustitiam colunt.

(d) *Det fructum suum; & dat fructum suum.* = Ita BB. qui tantum admonent. = Bad. Am. Er. & Lov. omit- „ tunt, *& dat fructum suum.*] Immerito tamen; Quanquam enim legant adversarii paullo post, *germinet*; adhuc legendum esse, *germinat*, ex sequentibus liquet; Nisi autem coniunctio, *et*, frangatur ab illis verbis, *& dat &c.* postulabit, ut sicut dictum est, *det*, ita dicatur, *germinet*. Nobiscum sunt MSS. septem Esr. Cum editis autem Vet. Som. & MSS. duo, unus S. Mar. alter S. Cr.

(e) *Idest beneficum.* = Placuit ita legere, tum ut imitaremur Benedictinos, qui hanc lectionem quatuor MSS. Anglicanorum auctoritate in *Syllabo Codicum, ad quos de novo &c.* = communiunt; tum quod videatur elegantior, textuique conformior. Fatemur tamen haberi, *idest beneficium*, nedum apud Vet. Am. Er. Som. sed etiam MSS. novem, quos vidimus, uno forte excepto S. Mar.

Dicit ergo, animas vere iustas acriter proximo opitulari; sicut legi olim opitulatus fuerat Alypius, iuxta dicta lib. 6. c. 10.

C A P U T XVIII.

A R G U M E N T U M.

Optat plures esse, qui pro iustitia invicto decertent animo; tales denique eximiae indolis exsurgere homines: ut & allegorice merito dictum sit Gen. 1. 14. Fiant in firmamento luminaria. *Profecto mundi luminaria esse possumus, Scripturae firmamento cohaerentes; Ibi enim Deus nobiscum disputat, ut inter intelligibilia; aut etiam animas vel illis, vel istis deditas, diem tanquam inter & noctem dividamus. Gestit inde in plures mysticae vineae operarios, quorum spectatissimum chorum habes; Alius quippe, maiori luminari similis, Sapientia: alius, ceu luminare minus, Scientia fulget. Alius fide: alius donatione curationum: alius &c. & omnes hi stellis comparantur. Adeo vero ut Sapientia in diei: Scientia, & reliqua dona in noctis principia constitui possint. Quandoquidem omnia haec rudioribus praeparata sunt: Sapientia vero nonnisi perfectis detegitur. Licet nec illi animum despondere debeant; eorum quippe nox lunae, stellarumque beneficio nonnihil collustratur.*

I. ITa Domine, ita oro te, oriatur sicuti facis, sicuti das hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, & iustitia de caelo respiciat, (1) fiant in firmamento luminaria (2). Frangamus esurienti panem nostrum, & egenum sine tecto inducamus in domum nostram: nudum vestiamus, & domesticos seminis nostri non despiciamus (3). Quibus in terra natis fructibus, vide quia bonum est; & erumpat temporanea lux no-

(1) Psal 84. 12. & Isa 45. 8. (2) Gen. 1. 14. (3) Isa. 58. 7.

noſtra, & de iſta inferiori fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitae ſuperius obtinentes, adpareamus ſicut luminaria in mundo, cohaerentes firmamento Scripturae tuae. Ibi enim nobiſcum diſputas, ut dividamus inter intelligibilia & ſenſibilia, tanquam inter diem & noctem; vel inter animas alias intelligibilibus, alias ſenſibilibus deditas; ut iam non tu ſolus in abdito diiudicationis tuae, ſicut ante quam fieret firmamentum, dividas inter lucem & tenebras; ſed etiam ſpiritales tui in eodem firmamento poſiti atque diſtincti, manifeſtata per orbem gratia tua, luceant ſuper terram, & dividant inter diem & noctem (1), & ſignificent tempora; quia vetera tranſierunt, ecce facta ſunt nova (2); & quia propior eſt noſtra ſalus, quam cum credidimus (3); & quia nox praeceſſit, dies autem appropinquavit (4); & quia benedicis coronam anni tui (5), mittens operarios in meſſem tuam (*a*), in qua ſeminanda alii laboraverunt, mittens etiam in alıam ſementem, cuius meſſis in fine eſt. Ita das vota optanti, & (*b*) benedicis (6) annos iuſti; tu autem idem ipſe es (7), & in annis tuis, qui non deficiunt (8) horreum praeparas annis tranſeuntibus. Aeterno quippe conſilio propriis temporibus bona Caeleſtia das ſuper terram.

II. Quoniam quidem alii datur per Spiritum ſermo ſapientiae (9), „ tanquam Luminare maius (10) (*c*), propter eos qui perſpicuae veritatis „ luce delectantur tanquam in principio diei (*d*); alii autem ſermo „ ſcientiae ſecundum eumdem Spiritum, tanquam luminare minus; „ alii fides, alii donatio curationum, alii operationes virtutum, alii „ prophetia, alii diſdicatio ſpirituum, alteri genera linguarum; & „ haec omnia tanquam ſtellae. Omnia enim haec operatur unus at„ que idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult (11), & faciens adparere ſidera in manifeſtatione ad utilitatem. Sermo autem ſcientiae qua continentur omnia ſacramenta, quae variantur temporibus tamquam luna, & ceterae notitiae donorum, quae deinceps tanquam ſtellae commemorata ſunt, quantum differunt ab illo candore ſapientiae, quo gaudet praedictus dies, tantum in principio noctis ſunt (12) (*e*). His enim ſunt neceſſaria, quibus ille prudentiſſimus ſervus tuus non potuit loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus (13), ille qui ſapientiam loquitur inter perfectos (14). Animalis autem homo (15) tanquam parvulus in Chriſto lactiſque potator, donec roboretur ad ſolidum cibum, & aciem firmet ad ſolis adſpectum, non habeat deſertam noctem ſuam, ſed luce lunae ſtellarumque contentus ſit. Haec nobiſcum diſputas, ſapientiſſime Deus noſter, in libro tuo firmamento tuo, ut diſcernamus omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc in ſignis, & in temporibus, & in diebus, & in annis.

(*a*) *Mittens operarios in meſſem tuam &c.* = Teſtantu BB. in *Syllabo Codicum, ad quos de novo &c.* MSS. Angl. proferre, *mittens benignitatis operarios*. Superfluit vox illa, *benignitatis*, ſi huius ſermonis gravitatem, & iamiam a nobis dicenda obſervaveris. Unde abeſt nedum ab Vet. Am. Er. Som. & reliquis editis: ſed & a MSS. octo Etr. Licet occurrat in uno Med.

Integer autem huiuſmodi ſermo ex hiſce Evangelii oraculis eſt: *Meſſis quidem*

(1) Gen. 1. v. 14. & 15.
(2) 2. Cor. 5. 17.
(3) Rom. 13. 11.
(4) Ibidem v. 12.
(5) Pſal. 64. 12.
(6) Sap. 7. 7.
(7) Pſal. 5. 13.
(8) Pſal. 101. 28.
(9) 1. Cor. 12. a v. 8.
(10) Gen. 1. 16
(11) 1. Cor. 12. 11.
(12) Sap. 7. 26.
(13) 1. Corr. 3. a v. 1.
(14) Ibidem c. 2. 6.
(15) Ibidem v. 14.

dem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Matth. 9 v. 37., & 38. *In hoc est verbum verum: quia alius est qui seminat, & alius qui metit. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.* Ioan. 4. v. 37., & 38. *Sinite utraque crescere usque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus &c.* Matth. 13. 30.

Nunc ex ipso Augustino aliquam his lucem conciliemus. In Psalmo contra partem Donati = *Omnis, qui &c.*

„ Ioannes Baptista dixit tunc ad Iu-
„ daeos aperte,
„ Quod illos tamquam aream suam
„ Christus posset ventilare (1)
„ Misit in messem operarios (2) discipu-
„ los praedicare,
„ Per quos area collecta est, & ven-
„ tilata de cruce
„ Tunc iusti tamquam frumentum Ec-
„ clesias impleverunt caste:
„ Vendentes quae possidebant, & mun-
„ do dicentes vale,
„ Illi tamquam semina erant, quod
„ totum dispersum est orbe,
„ Ut alia surgeret messis, quae ven-
„ tilanda est in fine.
„ Haec crescit inter zizania, quia
„ sunt haereses ubique.

Fusius vero, & pressius ad rem nostram in cap. 4 Ioan. ad v. 35. 36. 37., & 38. Tract. 15. n. 32. = Quid „ ergo, messores misit, non seminatores? „ Quo messores? ubi iam alii laboraverunt. Nam ubi iam laboratum erat, „ utique seminatum erat: & quod seminatum erat, iam maturum erat factum, „ falcem, & trituram desiderabat. Quo „ ergo erant messores mittendi? ubi iam „ Prophetae praedicaverant: ipsi enim „ seminatores. Nam si ipsi non seminatores, unde ad illam mulierem pervenerat, *Scio quia Messias veniet?* „ Iam ista mulier fructus maturus erat, „ & erant albae messes, & falcem quaerebant &c. Qui laboraverunt? ipse Abram, Isaac, & Iacob. Legite labores eorum: in omnibus prophetia Christi; & ideo seminatores. Moyses, & „ ceteri Patriarchae, & omnes Prophetae, quanta pertulerunt in illo frigore „ quando seminabant? Ergo iam in Iudaea messis parata erat. Merito ibi „ tamquam matura seges fuit, quando „ tot hominum millia pretia rerum suarum afferebant, & ad pedes Apostolorum ponentes (3) expeditis humeris a „ sarcinis saecularibus, Christum Dominum sequebantur. Vere matura messis. Quid inde factum est? De ipsa „ messe electa sunt pauca grana, & seminaverunt orbem terrarum, surgit „ alia messis, quae in fine saeculi metenda est. De ista messe dicitur, *Qui seminant in lacrymis &c.* (4) Ad istam ergo messem non Apostoli, sed Angeli „ mittentur. Messores, inquit, Angeli „ sunt (5) Illa vero messis sunt discipuli, „ Prophetae laboraverunt. „

(*b*) *Das vota optanti &c. horreum praeparas.* = Ita BB. qui admonent. Lov. „ *vitam optanti*. Et paulo post, *ortum* „ *praeparas*. Contra quam habent ceteri „ codices, quos utroque loco sequimur.] Lov. suffragantur quoad primam partem Vet. MS. unus Med. unus S. Cr. quoad utramque vero Som. At nobiscum sunt MSS. octo ultra Am. Er. &c. quoad secundam partem vero, excepto Som. omnes prorsus codices Lov repugnant. Et quidem prior lectionis pars ex ipso sermonis membro; altera ex contextu stabilitur.

(*c*) *Sermo sapientiae, tanquam luminare maius.* = Et heic sit Augustinus suiipsius, nedum Apostoli interpres. Lib. 12. de Trinit. cap. 14. n. 22. = Distat „ tamen ab aeternorum contemplatione „ actio, qua bene utimur temporalibus „ rebus, & illa sapientiae, haec scientiae „ deputatur. Quamvis enim & illa, „ quae sapientia est, possit scientia nuncupari, sicut & Apostolus loquitur, „ ubi dicit, (6) *Nunc scio ex parte, tunc* „ *autem cognoscam, sicut & cognitus* „ *sum*; quam scientiam profecto contemplationis Dei vult intelligi, quod sanctorum erit praemium summum tamen „ ubi dicit, *Alii quidem datur per* „ *Spiritum sermo sapientiae, alii sermo* „ *scientiae, secundum eumdem Spiritum*: (7) „ haec utique duo sine dubitatione distinguit, licet non ibi explicet quid „ intersit, & unde possit utrumque dignosci. Verum Scripturarum sanctarum multiplicem copiam scrutatus, „ invenio scriptum esse in libro Iob, eodem sancto viro loquente; *Ecce pietas* „ *est*

(1) Matth. 3. 12.
(2) Matth. 9. 37.
(3) Act. 4. 35.
(4) Psal. 125. 5.
(5) Ioan. 4. 39.
(6) 1. Cor. 13. 12.
(7) 1. Cor. 12. 8.

„ *sapientia*, *abstinere autem a malis est* „ *scientia* (1). In hac differentia intelligendum est ad contemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere. Pietatem quippe hoc loco posuit Dei cultum, quae Graece &c.] Et post plurima subtilissime disputata, cap. 15. n. 25. *Si ergo haec est sapientiae, & scientiae recta distinctio, ut ad sapientiam pertineat aeternarum rerum cognitio intellectualis, ad scientiam vero temporalium rerum cognitio rationalis &c.* In Psal. 135. n. 8. = Item quia scriptum est de Domino Iesu Christo, „ quod in illo sint omnes thesauri sapientiae, & scentiae absconditi; (2) haec „ autem duo, idest sapientiam & scientiam distare inter se aliquid, alia quoque Scripturarum testantur eloquia, „ maxime loquente sancto Iob, ubi quodammodo singula definiuntur, ait enim „ &c. Abstinere autem a malo, quod „ dixit esse scientiam, quid est aliud, „ quam in medio nationis tortuosae, & „ perversae, (3) tamquam in nocte huius „ saeculi caute, prudenterque versari: ut „ abstinendo quisque ab iniquitate, non „ confundatur tenebris, proprii muneris „ luce discretus? Cum ergo quodam „ loco Apostolus concordem gratiarum „ varietatem in hominibus Dei vellet ostendere, haec in primis duo posuit, „ dicens: Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae: (4) hoc esse arbitror, *Solem in potestatem diei*. Alii „ sermo scientiae secundum eumdem Spiritum: hoc est, *Lunam*. Deinde quodammodo *Stellas* commemorari puto, „ in eo quod dicitur, Alii fides in eodem Spiritu, alii &c Nihil enim horum est, quod in huius saeculi nocte non sit necessarium; quae cum „ transierit, necessaria ista non erunt, „ ideo *in potestatem noctis*.] Idem docet lib. 2. de Divers. QQ. ad Simplicianum, q. 2. n. 3. & lib. 15. de Trinit. cap. 10. n. 17. ubi expedite & breviter insinuatum habes, scientiam, aliam contemplativam esse, aliam activam: priorem autem illam esse, quam appellamus sapientiam.

(*d*) *Tanquam in principio diei*. = Ad locum hunc tale *Ioannes Phereponus* oraculum fundit. = Legendum, *in principia*, ut paullo post legitur in MSS. „ Codd. Respicit enim *Augustinus* ad „ Gen. 1. 16. ubi LXX. habent Deum „ fecisse luminare magnum, *in principia* „ *Dei*, ut habebat versio Latina, quae „ tempore *Augustini* legebatur. Vide „ tamen ad Geneseos locum *Flaminium* „ *Nobilium*. „

Miramur, tantam eruditionem audacter, & quidem ad nihil convincendum praeparatam. Audacter: ea siquidem eruditione novam lectionem contra omnium codicum fidem inducere nititur *Ioannes Phereponus*. Nihil autem convincit, quum eam totam, ut signo seq. constabit, Benedictini praeoccupaverint. Legendum ergo, *in principio*, quum ita habent innumeri MSS. omnes a Benedictinis visi; quibus addimus Vet. Am. Er. Lov. Som. & omnes nostros MSS. uno forte excepto S. Mar. Nec sequitur, hic, *in principia diei*, scripsisse Augustinum ex eo quod ita haberetur in versione, quae suo tempore legebatur; Neque enim quum ad aliquod Scripturae oraculum respicimus, semper verbis prorsus immutatis illud in nostra transferimus. Quod vel ex ipso Augustino, & quidem in his Confessionibus discere poterat non semel *Phereponus*. Accusabis ne amanuensium imperitiam, quasi scripserint, *in principio*, quod ipsis, *in principia*, barbarum videretur? At obstant, tum codicum mirus consensus; tum, & maxime vero quod inferius scripserint, *in principia*; non ergo eorum arbitrio, sed quod revera ita dictaverit Augustinus, scripserunt hoc loco, *in principio*. At haec lectio magis dilucidabitur, & stabilietur comment. seq.

(*e*) *Tantum in principia noctis sunt*. = Benedictini, *in principio*; Candide tamen deponunt. = MSS. melioris notae, *in* „ *principia*, idest in luminaria noctis quae „ lectio videretur praeferenda, nisi paulo supra haberetur, *in principio diei*; „ forte pro, *in principium diei*: iuxta „ lib. 1. de Gen. cont. Man. c. 14.] MSS. a BB. visis addimus MSS. septem Etr. insuper & vetustissimam Venetam editionem anni 1484. Habent vero, *in principio*, praeter Am Er. Som. & alios editos, etiam MSS. 2. Med. & totidem S. Cr.

Quum ergo fere omnes MSS. saltem melioris notae habeant hic, *in principia*, & ita habuisse versionem, qua Augustinus utebatur vel ex ipso lib. de Gen. contra Manich. c. 14. liqueat: cur legemus, *in principio*? At inquiunt Benedictini: Paulo supra habent MSS. *in prin-*

(1) Iob. 28. 28.
(2) Coloss. 2. 3.
(3) Philipp. 2. 15.
(4) 1. Cor. 12. 8. &c.

principio. Equidem huiuſmodi difficultas non eſt contemnenda. At vero nec eſt inſuperabilis; hic enim ex integro ad Geneſ. oraculum Auguſtinus reſpicit; ſupra vero fracto ſermone uti videtur. Nempe illud, *tanquam in principio diei*, nectitur forte non cum eximiis viris, quibus *datur per Spiritum &c.* ſed cum illis, *qui perſpicuae veritatis luce &c.* ut ſit ſenſus, eſſe velut *in principio diei* nonnullos, qui perſpicuae veritatis luce delectantur. Ex dictis autem liquet, ut Benedictini *Pberreponi* (qui eorum adnotationem viderat) eruditionem de verſione, quae Auguſtini tempore circumferebatur, praeoccupaverint.

C A P U T XIX.

A R G U M E N T U M.

Huiuſmodi tam ſublimia ſacramenta ut deprehendas: animo a vitiis purgato, oculiſque ſinceritate collucentibus ad contemplationem adcede. Sic ut vitam conſequaris aeternam, & preſſe Domini inſecteris veſtigia, opus eſt, ut omnem iniquitatem, terrenarumque rerum amorem procul abigas. Sit tibi in exemplar Princeps ille, pro ſua conditione quidem honeſtus: qui tamen dum in ſecretiorem Chriſti ſcholam geſtit, miſere emoritur: quod interim, illius quanquam oraculo monitus, mundanarum curarum ſpinas, quibus aſpere, & ferociter pungebatur, minime evelleret. Gratulatur inde Auguſtinus, iis, qui reliquerunt omnia, ex quibus varii generis ordiniſque lumina longe lateque ſplendorem vibrantia a Numine Eccleſiae providentur.

I. SEd prius lavamini, mundi eſtote; auferte nequitiam ab animis veſtris, atque a conſpectu oculorum meorum, (1) ut adpareat arida. Diſcite bonum facere, iudicate pupillo, & iuſtificate viduam, ut germinet terra herbam pabuli & lignum fructiferum: & venite diſputemus, dicit Dominus (2), ut fiant luminaria in firmamento caeli, & luceant ſuper terram. „ Quaerebat dives ille a Magiſtro bono, quid faceret „ ut vitam aeternam conſequeretur: (3) dicat ei Magiſter bonus, quem „ putabat hominem, & nihil amplius (*a*); bonus eſt autem, quia „ Deus eſt: dicat ei ut ſi vult venire ad vitam, ſervet mandata: ſeparet a ſe amaritudinem malitiae atque nequitiae; non occidat, non „ moechetur, non furetur, non falſum teſtimonium dicat, ut adpareat „ arida; & germinet honorem patris & matris, & dilectionem proximi. „ Feci inquit, haec omnia. Unde ergo tantae ſpinae, ſi terra fructifera eſt? Vade, exſtirpa ſilvoſa dumeta avaritiae, vende quae poſſides, & implere frugibus dando pauperibus, & habebis theſaurum „ in caelis, & ſequere Dominum, ſi vis eſſe perfectus, eis ſociatus „ inter quos loquitur ſapientiam ille (4), qui novit quid diſtribuat diei „ & nocti; ut noris & tu, ut fiant & tibi luminaria in firmamento caeli; quod non fiet, niſi fuerit illic cor tuum (5); quod item „ non fiet, niſi fuerit illic theſaurus tuus, ſicut audiſti a Magiſtro „ bono. Sed contriſtata eſt terra ſterilis, & ſpinae (6) ſuffocaverunt „ verbum. „

(1) Iſa. 1. 16. & 17.
(2) Ibidem. v. 18. iuxta Hebr. & LXX.
(3) Matth. 19. a. v. 16.
(4) 1. Cor. 2. 6.
(5) Matth. 6. 21.
(6) Matth. 13. v. 7. & 22.

II. Vos autem genus electum, (1) infirma mundi, (2) qui dimisistis omnia, ut sequeremini Dominum (3), ite post eum, & confundite fortia: ite post eum speciosi pedes (4), & lucete in firmamento, ut caeli enarrent gloriam eius (5), dividentes inter lucem perfectorum, sed nondum sicut Angelorum; & tenebras parvulorum, sed non despectorum (*b*); lucete super omnem terram, & dies sole candens eructet diei verbum sapientiae (6); & nox luna lucens annuntiet nocti verbum scientiae. Luna & stellae nocti lucent, sed nox non oscurat eas; quoniam ipsae illuminant eam pro modulo eius. Ecce enim tanquam Deo dicente, Fiant luminaria in firmamento caeli Factus est subito de caelo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, & visae sunt linguae divisae quasi ignis, qui & insedit super unumquemque illorum; (7) & facta sunt luminaria in firmamento caeli, verbum vitae habentia (8). Ubique discurrite ignes Sancti, ignes decori. Vos enim estis lumen mundi, nec estis sub modio. (9) Exaltatus est cui adhaesistis, & exaltavit vos. (10) Discurrite, & innotescite omnibus gentibus (11).

(*a*) *Quem putabat hominem, & nihil amplius*. Integra Principis huius historia occurrit Matt. 19 a v. 16. Mar 10. a v. 17. Lucae 18. 18. Talem autem Divitis illius errorem fuisse, observant passim Interpretes, & liquet ex ipso textu. Vide si placet, S. D. Epist. ad Macedonium 153. (Alias 54.) c. 5. n. 12. & lib. 1. de Trinit. cap. 13. n. 31. Sciendum item ex ea Christi responsione, *Nemo bonus, nisi Deus*, intulisse Arianos eumdem Salvatorem Deum non fuisse, Quum tamen hic sit illius responsi genuinus sensus; Bonus non est (bonitate, ut loquuntur Scholae, substantiali, vel, a se) nisi Deus: Aut ergo crede me Deum, quem bonum appellas: aut desine appellare bonum, si hominem simplicem credis. Quod argumentum late prosequitur ipse S. D. lib. 2. (Alias, 3.) contra Maximinum Arianorum episc. cap. 23. a n. 5. ex quo pauca quaedam tantummodo excerpimus. = Falleris sane, qui „ putas de Patre solo esse dictum, *Ne-* „ *mo bonus nisi unus Deus*. Si enim di- „ xisset, Nemo bonus nisi unus Pater: „ nec sic exclusum Filium, & Spiritum- „ Sanctum &c. Quanto ergo nobis lati- „ tudo intelligentiae magis patet &c. „ Quaerebat quippe ille, cui hoc re- „ spondit Iesus, non bonum qualecum- „ que, sed bonum quo fieret beatus: „ immo ipsam beatitudinem veram, i- „ dest, vitam desiderabat aeternam: & „ interpellaverat tamquam hominem Chri- „ stum, nesciens eum esse etiam Deum, „ Dixerat enim, *Magister bone &c.* „ Tunc ait ille: *Quid me &c.* Tamquam „ diceret, Recte me appellabis bonum, „ si me noveris Deum. Nam quando „ me nihil aliud quam hominem putas, „ quid me dicis bonum? Non te facit „ bonum nec beatum, nisi bonum im- „ mutabile, quod solus est Deus &c. „

Quidam Patrum, & certe non inferioris subsellii adolescentem hunc aut perillustri ortum genere, aut insigni munere decoratum, aut utraque ratione in seculo excelsum, pro sua conditione honestum, & bonae fidei: qui in genua provolutus ad Christum adcessit, ut prodit S. Mar. c. 10. v. 17. quemque ut idem Evangelista v. 21. testatur, intuitus Iesus *dilexit*: talem inquam principem unum eumdemque arbitrantur cum livido, & versipelli eo Legis Doctore, qui tentandi caussa ad Christum adcessit, de quo Matth. 22. a v. 35. & Lucae 10. a v. 25. quibus adsentiri non possumus.

Quod supra per allegoriam Augustinus inquit, *ut adpareat arida*, idem est ac, ut adpareat anima a malis adfectionibus, atque praeiudiciis denutata.

(*b*) *Sed non despectorum*. = Am. Fr. & novem MSS. Benedictinis testibus, quibus suffragatur M. Ricar. *desperatorum*. Perperam tamen, & manifesto lapsu: adludit enim Augustinus ad illud Matth. 18. 10. *Videte, ne contemnatis* unum

(1) Pet. 2. 9.
(2) 1. Cor 1. 27.
(3) Matth. 19. 21. & alibi.
(4) Rom. 10. 15.
(5) Psal. 18. 1.
(6) Psal. 18. 2.
(7) Act. 2. a v. 2.
(8) Ioan. 6. 69 at maxime Philipp. 2. 16. ubi: Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo; verbum vitae continentes &c.
(9) Matth. 5 v. 14. & 15.
(10) Act. 2. 33. & alibi.
(11) Mar. 16. a v. 15.

unum ex his puſillis : dico enim vobis, quia angeli eorum &c. Miratur hoc ca pite Auguſtinus potiſſimum Apoſtolorum dignitatem, ſanctitatem, doctrinam. Sed & oblique gratulatur omnibus ſanctis, qui libera paupertate rebus terrenis contemtis, Sacris ſe ſtudiis dedere. Poſtrema autem capitis verba, *Diſcurrite, & &c.* & ex illo Salvatoris ſunt Mar. 16. a v. 15. *Euntes in mundum univerſum, praedicate Evangelium omni creaturae &c.*

C A P U T XX.

A R G U M E N T U M.

Apoſtolicorum laborum, fructuumque ipſis in Eccleſia progenitorum argumentum pluribus, eisdemve longe eximiis metaphoris tractat. Et mare quippe otium exſuit: & aquae emolumento fuere. Ab ipſis enim lucrata eſt Eccleſia vel reptilia animarum vivarum, & volatilia ſuper terram volantia. Sed & magna mirabilia emerſere tamquam cete grandia. Quae quidem lucra non uni, vel alteri oppido, ſed & remotiſſimis terrae partibus, quas Apoſtolicus zelus minime dedignatus eſt, adceſſere. Inde de actionibus ſpiritualibus, & animalibus; bonis utcunque, & perfectis. Deque homine Adae foedato lapſu, atque ſenſibilibus inclinato.

I. COncipiat & mare, & pariat (*a*) opera veſtra, & producant aquae reptilia animarum vivarum (1). Separantes enim pretioſum a vili, & facti eſtis os Dei, per quos diceret; Producant aquae, non animam vivam, quam terra producit: ſed reptilia animarum vivarum, & volatilia volantia ſuper terram. Repſerunt enim ſacramenta tua Deus, per (*b*) opera ſanctorum tuorum, inter medios fluctus tentationum ſaeculi, ad imbuendas gentes nomine tuo, in baptiſmo tuo. Et inter haec facta ſunt magnalia mirabilia, tanquam ceti grandes (*c*) & voces nuntiorum tuorum volitantes ſuper terram iuxta firmamentum libri tui, praepoſito illo ſibi ad auctoritatem, ſub qua volitarent, quocumque irent. Neque enim ſunt loquelae, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum: quando in omnem terram exiit ſonus eorum, & in fines orbis terrae verba eorum (2) quoniam tu Domine benedicendo multiplicaſti haec (3).

II. Numquid mentior, aut mixtione miſceo, neque diſtinguo lucidas cognitiones harum rerum in firmamento caeli, & opera corporalia (*d*) in undoſo mari, & ſub firmamento caeli? Quarum enim rerum notitiae ſunt ſolidae, & terminatae ſine incrementis generationum, tanquam lumina ſapientiae & ſcientiae, earumdem rerum ſunt operationes corporales multae ac variae, & aliud ex alio creſcendo, multiplicatur in benedictione tua Deus, qui conſolatus es faſtidia (*e*) ſenſuum mortalium, ut in cognitione animi res una multis modis per corporis motiones figuretur, atque dicatur, Aquae produxerunt haec (*f*): ſed in verbo tuo. Neceſſitates alienatorum ab aeternitate veritatis tuae populorum produxerunt haec; ſed in Evangelio tuo: quoniam ipſae aquae iſta eiecerunt, quarum amarus languor fuit cauſſa, ut in tuo verbo iſta procederent.

(1) Gen. 1. 20.
(2) Pſal. 18. v. 3., & 4.
(3) Gen. 1. v. 22., & 28.

III. Et pulcra ſunt omnia, faciente te, & ecce tu inenarrabiliter pulcrior, qui feciſti omnia; A quo ſi non eſſet lapſus Adam, non diffunderetur ex utero eius (*g*) ſalſugo maris, genus humanum profunde curioſum & procelloſe tumidum, & inſtabiliter fluidum; Atque ita non opus eſſet, ut in aquis multis corporaliter & ſenſibiliter operarentur diſpenſatores tui myſtica facta & dicta; (Sic enim nunc mihi occurrerunt reptilia & volatilia,) quibus imbuti & initiati homines corporalibus ſacramentis ſubditi, non ultra proficerent, niſi ſpiritaliter viveſceret anima gradu alio, & poſt initii verbum in conſummationem reſpiceret.

(*a*) *Et mare, & pariat &c.* = Integrum fere hocce caput metaphoris & ſublimibus, & reconditis contextum eſt. Quodque difficultatem auget: eadem metaphorae nunc in iſtum, nunc in alium ſenſum inflectuntur. *Mare* variis allegoriis ab Auguſtino inducitur. Frequenter *mare* praeſentem vitam inſinuat, ut in QQ. ſuper Deuteronom. lib. 5. q. 54. Non raro hoc truculentum ſaeculum; ut in Pſal. 39. ad illud v. 6. *Et cogitationibus tuis &c.* Aliquando elatos & ſuperbos; quemadmodum in Pſal. 93. ad illud v. 18. *Si dicebam: motus eſt pes meus &c.* Denique in Pſal. 64. ad verba v. 8. *Qui conturbas profundum maris:* inquit: *Non dixit, qui conturbas mare, ſed* fundum maris. *Fundum maris eſt cor impiorum.* Hic autem per mare, & aquas ſignificat Auguſtinus res corporeas, ſenſibiles, humanas. Unde ſubſumit: *Producant aquae non &c. ſed &c.* Ideſt: res corporeae inſerviant Eccleſiae, pietati; at non quaſi poſſint animam vivam; ſcilicet ſanctitatem, & gratiam aut producere, aut recipere; ſed quia materiam ſubminiſtrare poſſunt, cum qua, ſaltem Dei placito, ſanctitas, & gratia connectantur. At omnes ſublimis huius capitis commentarii expendendi ſunt a prudente Lectore: invicem enim collati, unus alteri lucem conferet.

(*b*) *Repſerunt enim ſacramenta tua Deus per &c.* = Arbitramur amplo haec ſermone proferri: & inſpici tum Sacramenta propria, & peculiaria, quae numerantur ſeptem: *Baptiſma, Chriſma &c.* tum ſacramenta latiora, v. gr. virtutes, doctrinae Evangelicae; ſacrae hiſtoriae, monita ſalutaria &c. Quae omnia, variis licet rationibus, Deum inſpiciunt: & ſanctitatem gratiamque velut inſtrumenta aut propria, aut moralia inducunt. *Repſerunt*, hoc eſt, quaſi latenter, & oblique pervenerunt, inſinuata ſunt. Iuvat autem [illegible] exhibere quae habet S. D. in Pſ. 39. ad v. 6. *Ambula & tu non in illis aquis, ubi Petrus aliquid ſignificans ambulavit: ſed in aliis, quia hoc ſaeculum mare eſt. Habet amaritudinem noxiam, habet fluctus tribulationum, tempeſtates tentationum. Habet homines velut piſces &c.*

(*c*) *Magnalia mirabilia, tanquam cete grandia.* = Doctrina rerum caeleſtium, altiſſima, ſanctitas ſumma, miniſtri Evangelii tum pietate, tum ſapientia longe graviſſimi, miracula; haec, inquam, omnia ſunt *magnalia mirabilia*. Vox *cete* ſignificat quoſcunque piſces corpore prorſus immanes, potiſſimum vero Balaenas; de quarum ſtupenda magnitudine, nedum a Plinio, qui tamen ſe oculatum teſtem prodit l. 32. 1. ſed ab aliis pluribus viris graviſſimis talia narrantur, quae vix fidem non ſuperant. Inter aves principem locum tenet Phoenix: de quo mirum eſt quot veteres Scriptores non pauci, etiam aliis rationibus graves fabulatiſſint. Conſulant curioſi vel S. Petrum Dam. t. 3. opuſc. 52. de Bono religioſi ſtatus, c. 11. Nonnulli Phoenicem velut ſingulare animal nec a Poetis fingendum deſcribunt. Plures cum Aquila confundunt. Plurimi non prorſus Aquilam, ſed Aquilae ſpeciem dicunt. Nobis exploratum eſt, Phoenicem prout paſſim pingitur cum igne conſumente, renovante &c. hominum figmentum eſſe. Cuius figmenti originem non decet in hac digreſſione ſcrutari. Conſule, ſi placet, Ulyſſem Aldrovandum virum de Avium hiſtoria bene meritum. Certe tam ſtupendum mox adparet figmentum illud, ut nec occupaverit mentem Plinii, ut liquet ex l. 10. c. 2. non admodum profecto emunctae naris hiſtorici. Auguſtinus noſter in Pſal. 102. ad illud v. 5. *Renovabitur ut aquilae iuventus tua*, ſumma moderatione prodigium de Aquila, vel Phoenice excipit; quod nimirum ſuperiorem partem roſtri, quae nimis, longae aetatis iniuria, protracta ubi ſumtionem praepediebat, ad petram collidens, atque decurtans, ſicque denuo ad menſam accedens, cadenti aetati ſuccur-

currat. Et tamen (moralem, seu concionatorem licet agens) in Psal. 66. sub finem, ita loquitur: *Renovabitur iuventus nostra sicut aquilae &c. Sive illa vera fint, Fratres, quae dicuntur de serpente, vel quae dicuntur de aquila: sive sit fama potius hominum, quam veritas &c.* Lib. autem 4. de Anima, & eius Origine c. 20. n. 33. *Quod enim de Phoenice loqueris, ad rem de qua agitur, omnino non pertinet. Resurrectionem quippe illa significat corporum, non sexum destruit animarum. si tamen ut creditur, de sua morte renascitur. Sed arbitror quod tuum sermonem parum putaveris fore plausibilem, si non multa de Phoenice more adolescentium declamares &c.*

(*d*) *Opera corporalia in &c.* = Res sensibiles, corporalia facta, verba, piae conciones, quae in antiqua Ecclesia, maxime Apostolorum aetate contigere. Haec ergo amplo admodum prolata sermone, presse sic, ut nobis videtur, explicari possent. In Baptismate v. g. secerne aquam, & verba, a virtute Spiritus-Sancti, & gratia, qua anima infantis exornatur; Aqua, verba, & ipsa lotio physice spectata sunt aquae &c. & opera corporalia in undoso mari, & sub firmamento. Virtus Spiritus-Sancti, & gratia, sunt mirabilia &c. Dum autem meditaris vel ipsam virtutem, & gratiam: vel Dei beneplacito aquam adsumtam in gratiae instrumentum aut morale, aut, quod verosimilius est, physicum: (1) tunc *lucidas cognitiones* prodis. Idem observare potes in concionibus, doctrinis, religiosis itineribus &c. si & in illis humanum, ac naturale, a divino, & supernaturali secernes. Deum autem suo placito rebus sensibilibus Sacramenta alligasse, & ut alligaverit, saepe tractat Augustinus: ut Epist. ad Seleuc. 265. (Alias, 108.) Epist. ad Bonifac. 98. n. 9. (Alias, 23.) Lib. de Catechizandis Rudibus, cap 26. Tract. 80. in Ioann. Lib. 1. de Doctr. Christ. cap. 19. & lib. 2. cap. 3. Lib 3. de Baptismo contra Donatistas, cap. 10. Lib. 19. contra Faustum Manich. cap. 11. 13. & 16., Lib. 10. de Civit. Dei, cap. 5. ex quibus omnibus simul collatis praesenti rei haud modica lux conciliari posset.

(*e*) *Consolatus es fastidia &c.* = An ne proposito non admodum dissimili inquit S. Dionysius Areopagita lib. de Caelesti Hierarch. (vel quicumque insigne opus illud scripserit) cap. 1. circa med. = Neque enim potest aliter divino-principalis ille radius nobis illucescere, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatus, nobis quoque paterna providentia connaturaliter, ac proprie sit accomodatus.] Immo totum fere caput illud ad rem hanc spectat. S. Gregorius Nazianzenus Orat. 40. quae est in S. Baptisma, post unam fere paginam integri folii. = Quandoquidem autem duabus partibus, hoc est, animo, & corpore constamus, quarum altera in aspectum cadit, altera oculorum sensum fugit: duabus quoque rebus constat baptismus, aqua scilicet, & Spiritu, illa visibili, & corporeo modo accepta, hoc vero incorporeo, & invisibili concurrente &c. (2)] S. Ioann. Chrysostomus Homil. 83. in cap. 26. Matth. longe post med.] Nihil sensibile traditum nobis a Christo, sed rebus sensibilibus &c. (3) Sic & baptismo per aquam, quae res sensibilis est &c. Nam si tu incorporeus esses, nude ipsa dona incorporea tradidisset tibi; quoniam vero corpori coniuncta est anima tua, in sensibilibus intelligenda tibi traduntur.] Simillima observat Hom. 60. ad Populum Antioch. de Sumentibus indigne &c. post init. At vero magis dilucidabitur locus iste ipsius Augustini sermone, qui Epist. ... (Alias, 119.) cap. 7. ita loquitur. Ad rem sacrare significandam similitudines aptas religiosa devotione suscipimus, de vento, de mari, de terra, de volatilibus, de piscibus, de pecoribus, ut de ove, serpente, agno, ariete, vitulo, de arboribus, de hominibus: ad sermonem quidem multipliciter. Ceterum ad celebrationem Sacramentorum iam Christiana libertate parcissime, sicut, de aqua, de frumento, de vino, de oleo.

(*f*) *Aquae produxerunt haec.* = Res humanae, atque sensibiles iuxta saepe dicta. Sed hic & ipsi homines aquarum nomine intelligi possent, Adeo quod huius propositionis repetitio, & velut paraphrasis videatur quod sequitur, *necessitates alienatorum ab &c.* Scilicet Sacramenta, doctrinae, & tot alia bona rebus sensibilibus vel colligata, vel expressa inducta sunt propter infirmitatem adiuvandam hominum, quos Adae peccatum ab aeternitate veritatis divinae alienaverat. Unde S. Thomas 3. p. q 61. ar. 2. ad 1. *Homo in statu innocentiae gratia indigebat: non tamen ut eam consequeretur*

(1) V. in ... c. 27. C.
(2) Similia Cyrillus Alex. l. 2. in Ioann. c. 42.
(3) Et ipse Aug. l. de Unit. Eccles. c. ultimo, & l. 2. contra Petil. c. 32.

sequeretur per aliqua sensibilia signa, sed spiritualiter, & invisibiliter. In eam demum quoque doctrinam vadit quod inferius additur, *quorum amarus languor &c.* Hominum nempe malitia, vel infirmitas cohibenda, & curanda caussa fuit institutionis Sacramentorum, quae verbi Dei virtute nobis medentur.

(*g*) *Non diffunderetur ex utero eius &c.* = Nisi peccasset Adam, non diffunderetur ex utero eius, idest eius posterorumve generatione originale peccatum; quod comitantur superbia, petulantia &c. Quod autem addit inde: *non opus esset, ut in aquis multis &c.* simile est expensis cap. praecedenti. Nisi Adam peccasset, non opus fuisset Sacramenta instituere; & in multis rebus naturalibus, & humanis &c. non opus fuisset doctrinas, veritates tot metaphoris, allegoriis, exemplis ex rebus corporeis depromptis stipare, digerere.

Ex quibus omnibus videtur dicendum: Augustini iudicio in statu Innocentiae Sacramenta proprie talia minime fuisse; nec futura etiamsi idem status perseverasset. Cui sententiae potior pars Theologorum acerrimis etiam argumentis munita suffragari solet. Nec mirum; ita quippe summi scholarum duces; S. Thomas 3. p. q 61. ar. 2. S. Bonaventura in 4. dist. 1. ar. 1. q. 1. Scotus. Aegidius Romanus &c. Mirum autem est, ex tot Scriptoribus, qui proposito rem illam discutiunt, nullum, quod sciamus, Augustinum vel ex hoc capite sibi patronum adsciscere. Sed & aeque mirum aliquos Augustinenses oppositum arbitrari, & quidem velut S. Doctore duce, obscuris eiusdem aliquot phrasibus in auctoritatem adsumtis. Vide Laur. Berti eiusdem ordinis alumnum de Theologicis Disciplinis, t. 3. lib. 30. cap. 2. initio.

Pro iis verbis n. 2. *res una multis modis &c.* iuvat exscribere aliquid eorum, quae S. D. habet lib. 19 contra Faustum Manich. cap 16. = Interim
„ adversus calumniosam imperitiam Fau-
„ sti demonstrare suffecerit, quanto er-
„ rore delirent, qui putant signis sacra-
„ mentisque mutatis, etiam res ipsas esse
„ diversas, quas ritus Propheticus prae-
„ nuntiavit promissas, & quas ritus E-
„ vangelicus annuntiavit impletas &c. Si
„ enim soni verborum, quibus loqui-
„ mur, pro tempore commutantur, ea-
„ demque res aliter enuntiatur facienda,
„ aliter facta &c.] Qu m doctrinam etiam insinuat Tract. 3. in cap. 1. Ioan. paullo post initium.

CAPUT XXI.

ARGUMENTUM.

Si mare, & aquae concipiunt, pariuntque reptilia animarum vivarum: terra ab aquarum discreta amaritudine gignit animam vivam. Haec siquidem nec Baptismo indiget, nec mirabilibus, quibus Fides communiri adsolet. Quamquam vere terra mari amplo iure praecellat: adhuc Piscem manducat, de profundo levatum, ut aridam alat. Inde sublimibus metaphoris aliquo iniecto modo, & utcunque laxatis: de insigni nobili cultura aridae, fideli scilicet animae, vel populo adhibenda. Cui interim ex Scripturis explicat & inculcat, velut pro concione pluribus contexta metaphoris, Divinae legis mysteria.

I. AC per hoc in verbo tuo, non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine terra discreta (*a*) eiicit, non reptilia animarum vivarum, & volatilia, sed animam vivam. Neque enim iam opus habet baptismo, quo gentibus opus est, sicut opus habebat, cum aquis tegeretur; Non enim intratur (1) aliter in regnum caelorum ex illo, quo instituisti ut sic intretur: nec magnalia quaerit mirabilium, quibus fiat fides. Neque enim nisi signa & prodigia (2) viderit, non credit, cum iam distincta

(1) Ioan. 3. 5.

(2) Ioan. 4. 48.

cta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, & linguae in signo sunt, non fidelibus sed infidelibus. (1) Nec isto igitur genere volatili (*b*), quod verbo tuo produxerunt aquae, opus habet terra, quam fundasti super aquas (2). Immitte in eam verbum tuum per nuntios tuos: Opera enim eorum narramus, sed tu es qui operaris in eis, ut operentur (3) animam vivam. Terra producit eam, quia terra caussa est, ut (*c*) haec agant in ea: sicut mare fuit caussa, ut agerent reptilia animarum vivarum, & volatilia subfirmamento caeli, quibus iam terra non indiget; quamvis Piscem manducet (*d*), levatum de profundo in ea mensa, quam parasti in conspectu credentium; Ideo enim de profundo levatus est, ut alat aridam. Et aves marina progenies, sed tamen super terram multiplicantur. Primarum enim vocum Evangelizantium infidelitas hominum caussa exstitit; sed & fideles exortantur, & benedicunt ut ab eis (*e*) multipliciter de die in diem. At vero anima viva de terra sumsit exordium, quia non prodest iam nisi fidelibus continere se ab amore huius saeculi, ut anima eorum tibi vivat, quae mortua erat in deliciis vivens (4), deliciis, Domine, mortiferis: nam tu puri cordis vitales deliciae.

II. Operentur ergo iam in terra ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis, annuntiando & loquendo per miracula & sacramenta, & voces mysticas, ubi intenta fit ignorantia mater admirationis (*f*) in timore occultorum signorum; talis enim est introitus ad fidem (*g*) filiis Adam oblitis tui, dum abscondunt se a facie tua; & fiunt abyssus; Sed operentur etiam sicut in arida, discreta a gurgitibus abyssi; & sint forma fidelibus vivendo coram eis, & excitando ad imitationem. Sic enim non tantum ad audiendum, sed etiam ad faciendum audiunt: Quaerite Dominum, & vivet anima vestra (5), ut producat terra animam viventem. Nolite conformari huic saeculo, (6) continete vos ab eo. Evitando vivit anima, quae appetendo moritur. Continete vos ab immani feritate superbiae, ab inerti voluptate luxuriae, & a fallaci nomine scientiae: (7) ut sint bestiae mansuetae, & pecora edomita, & innoxii serpentes. Motus enim animae sunt isti in allegoria; sed fastus elationis, & delectatio libidinis, & venenum curiositatis motus sunt animae mortuae; quia non ita moritur, ut omni motu careat; quoniam discedendo a fonte vitae, moritur, atque ita suscipitur a praetereunte saeculo & conformatur ei.

III. Verbum autem tuum, Deus, fons vitae aeternae est, & non praeterit: ideoque in verbo tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis, Nolite conformari huic saeculo: ut producat terra in fonte vitae animam viventem, in verbo tuo per Evangelistas tuos animam continentem, imitando imitatores Christi tui (8). Hoc est enim, secundum genus, quoniam aemulatio viri ab amico est. Estote, inquit, sicut ego: quia & ego sicut vos (9). Ita erunt in anima viva bestiae bonae in mansuetudine actionis. Mandasti enim, dicens; In mansuetudine opera tua perfice; & ab omni homine diligeris (10). Et pecora bona neque si manducaverint abundantia, neque si non manducaverint, egentia; & serpentes boni, non perniciosi ad nocendum, sed astuti ad cavendum, & tantum explorantes temporalem naturam

(1) 1. Cor. 13. 22.
(2) Psal. 23. 2.
(3) 1. Cor. 3. v. 6., & 7.
(4) Ex 1. Tim. 5. 6.
(5) Psal. 68. 33.
(6) Rom. 12. 2.
(7) 1. Tom. 6. 20
(8) 1 Cor. 4. 16. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.*
(9) Gal. 4. 12.
(10) Ecclesi. 3. 19. fere iuxta Graec.

ram quantum sufficit, ut per ea quae facta sunt intellecta conspiciatur aeternitas (1). Serviunt enim rationi haec animalia, cum a progressu mortifero cohibita vivunt, & bona sunt.

(a) *Ab aquarum amaritudine terra discreta &c.* = Anima ab originalis culpae, & infidelitatis amaritudine Baptismi virtute discreta, non serpit per sensibilia, ipsis prorsus adhaerendo; sed & ad spiritalia conscendit, & nobiliores fructus progignit: ut inferius exponitur. Quod inferius habet: *Non enim intratur aliter in &c.* intuetur illud Salvatoris Ioan. 3. 5 *Nisi quis renatus ex aqua, & Spiritu-Sancto non potest introire in regnum Dei*. In regnum Dei triumphans, scilicet in aeternam gloriam nonnisi baptizati ingredi possumus; at Baptisma triplex est: Fluminis: Flaminis: Sanguinis; quodlibet ex illis sat est ut ingrediamur in regnum caelorum; immo quum posteriora duo baptismata aut expresse, aut saltem tacite primum complectantur; semper consistit illud: Baptisma ex aqua, & Spiritu-Sancto dispensari non posse. Nec in Dei regnum certans, scilicet Ecclesiam absque Baptismatis subsidio introire quis potest; id tamen exponunt Theologi, dicentes; baptismate flaminis, nempe contritionis perfectae, vel efficacis amoris Dei, fieri nos Ecclesiae membra merito; at nonnisi baptismate fluminis, eo nimirum, quod Sacramentum est, tales fieri & numero.

(b) *Nec isto genere volatili &c.* = Et ex his verbis liquet, Augustinum in his capitibus amplitudine loqui, atque multiplicis generis sensibilia intueri; quod cap. praeced. nos docebamus. Expendit vero ceu lucrum Fidelium, quod non amplius Baptismate indigeant: inspiciens eiusdem Sacramenti corporeum, scilicet aquam: cui homo creatura, post Angelos, omnium nobilissima velut abiectione quadam subiicitur; quam abiectionem in Adae peccatum Theologi plures revocant. Vide, si placet, S. Thomam 3. p. q. 61. ar. 2. maxime in resp. ad 1. & 2. & N. Patres Salmanticenses t. 11. Tract. 22. de Sacramentis in genere. Disput. 3. de Existentia Sacrament. Dub. 2. *Utrum in statu innocentiae, si durasset, essent sacramenta?* §. 1. n. 10 Quod paullo post habet, *quam fundasti supra aquas*, significat animam, cuius iustificationem, & culturam Sacramentis, concionibus, aliisque sensibilibus rebus Deus colligavit.

(c) *Quia terra caussa est, ut &c.* = Quamvis enim aqua corpus abluat, concio aures vellicet &c. haec tamen, & similia omnia ad animam diriguntur, & propter animam instituta sunt. Unde & elucescit quod sequitur: *sicut mare &c.* scilicet propter corpus, maxime quia Adae peccato laesum, sensibilia illa sunt data: iuxta saepe observata, potissimum signo E.

(d) *Quamvis Piscem manducet &c.* = *Pherepenus* eruditionis deus ita hunc locum exponit. = Respicit ad vocem &c. „ quae cum *piscem* significet, complecti„ tur initiales litteras vocum &c. *Iesus* „ *Christus Dei filius Servator*. Ideo *Tertullianus* de Baptismo Cap. 1. *Sed nos* „ *pisciculi, secundum &c. nostrum Iesum* „ *Christum, in aqua nascimur*.] Et interponit voces Graecas, quas eius linguae peritus facile coniicere potest: pro imperito autem ad nihil inserviunt.

R. Mirum est, Augustinum, tuo iudicio, Graecae linguae prorsus ignarum, ad etymologias Graecarum vocum, & quidem plurium, nec interim id insinuans, quasi ex nimia cum eadem lingua familiaritate, inspexisse! Volumus etiam, ut dicas, utrum scias, Augustinum alibi quod tu hic, & quidem longe fusius, & doctius exponere? Si nescis, ut tot alia nescivisti, cur te adeo in eius scriptis versatum iactas: hospites vero suspicaris eius amicos? *Sed postquam omnia dixerint, quae superstitiosa quaedam reverentia eis suggesserit erga Scriptorem, quem forte nunquam attente legerunt &c.* in Praefatione, post med. Si scis, cur dissimulas? At voluisti mundo innotescere, te ea Graeca verba didicisse; & talis es, cui cogatur frequenter improperare Persius Satyra 1. a v. 26. = *O mores: usque adeo ne Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?* = *At pulcrum est digito monstrari, & dicier hic est.* = *Ten cirratorum centum dictata fuisse*. = *Pro nihilo pendas? ecce inter pocula quaerunt*. At eundum est ad meliora &c.

II. Christianus Lupus ordin. Erem. S. August. par. 6. Oper. t. 6. in quo de Synodis &c, Differt. de quibusdam SS. Patrum testimoniis spectantibus ad Berengarii haeresim, cap. 4. *Exponuntur quae-*

(1) Rom. 1. 20.

quaedam loca Sancti Augustini, ipso initio. = Quod circa Eucharistiam S. Au-
„ gustinus cum Romana hodie Ecclesia
„ credat, ac doceat, est breviter osten-
„ dendum &c. Et 13. confessionum liber:
„ *Terra manducat piscem levatum &c.*
„ Levatus de profundo piscis est Iesus
„ Christus natus in hoc saeculo, ex Ma-
„ ria Virgine.] Augustinus autem lib.
18. de Civitate Dei, cap. 23. ab ipso
fere initio. = Nam vir clarissimus Flac-
„ cianus, qui etiam proconsul fuit, ho-
„ mo facillimae facundiae, multaeque
„ doctrinae, cum de Christo colloquere-
„ mur, Graecum nobis codicem protu-
„ lit, carmina esse dicens Sibyllae Ery-
„ thraeae, ubi ostendit quodam loco in
„ capitibus versuum ordinem litterarum
„ ita se habentem, ut haec in eo verba
„ legerentur, Ἰησῦς χριςός Θεῦ υἱός
„ σωτήρ: quod est Latine, Iesus Chri-
„ stus Dei Filius Salvator. Hi autem
„ versus, quorum primae litterae istum
„ sensum, quem diximus, reddunt, si-
„ cut eos quidam &c.] Et exscriptis
versibus. = In his Latinis versibus de
„ Graeco utcumque translatis, ibi non
„ potuit ille sensus occurrere, qui fit
„ cum litterae, quae sunt in eorum ca-
„ pitibus, connectuntur, ubi Υ littera
„ in Graeco posita est; quia non potue-
„ runt verba Latina inveniri, quae ab
„ eadem littera inciperent, & sententiae
„ convenirent &c. Et sunt versus vigin-
„ ti, & septem, qui numerus quadra-
„ tum ternarium solidum reddit, Tria
„ enim &c. Horum autem Graecorum
„ quinque verborum, quae sunt Ἰησῦς
„ χριςός Θεῦ υἱός σωτήρ, quod est
„ Latine, Iesus Christus Dei Filius Sal-
„ vator, si primas litteras iungas, erit
„ ἰχθύς, idest, piscis, in quo nomine
„ mystice intelligitur Christus, eo quod
„ in huius mortalitatis abysso velut in a-
„ quarum profunditate vivus, hoc est,
„ sine peccato esse potuerit.

(e) *Exortantur, & benedicuntur ab eis.* = Ita Benedictini, qui admonent.
„ Lov. *benedicunt eis*. Sed legendum
„ cum editis aliis, & MSS. *benedicuntur*
„ *ab eis*, quae lectio perperam correcta
„ est propter verbum, *exhortantur*,
„ quod putarunt active usurpari.] Lov.
suffragatur Som. genuinae lectioni MS.
Ricar. Iacobus Facciolatus in novo Le
xico &c. ad verbum, *hortor*, alia inter
haec habet. = Reperitur etiam passive.
„ *Tacit. Ann. 12. c. 9. Sententiam ex-*
„ *promere, qua hortaretur Claudius, O-*
„ *ctaviam despondere Domitio*. Quidam
„ tamen Cod. habent, *oraretur*. *Varr.*
apud *Priscian.* l. 8. *Ab amicis hortaretur*.
„ Reperiri etiam *horto*, *as*, asserit, *Pa-*
„ *reus in Lex. Crit.* afferens *Plauti* e-
„ xempla, & Cic. in quibus tamen le-
„ ctio dubia est. „

Quod sequitur, *At vero anima viva de terra &c.* significat iustificationem a sensibilibus, a Sacramentis, maxime a Baptismate sumsisse exordium. Nisi mavis, *terram*, ut supra, pro anima a vitiis, potissimum ab infidelitatis tenebris liberatam excipere. Quod vero initio n. seq. habet, *per miracula, & sacramenta, & &c.* confirmat expositiones a nobis supra datas frequenter.

(f) *Ignorantia mater admirationis.* = Bene, & docte. Fit enim admiratio novitate rei; seu, cum viso effectu, caussa eius ignoratur. Hinc vocant admirationem Hebraei, *Timmahon*, a *Tamah*, quod stuporem novitatemque significat, ait involvit. S. Gregorius Nazianzenus Orat. 16. de *Pauperum amore*, admodum ante finem: *Quidquid enim facile percipitur, facile quoque in contemtum venit: quod autem supra nos est: quo maiore cum difficultate percipi potest, eo etiam maiorem sui admirationem movet*. Iterum vero Augustinus lib. 1. de Ordine, cap. 3. n. 8. dum Licentium alloquitur, = *Unde enim solet, inquam, oboriri admiratio, aut quae huius vitii mater est, nisi res insolita, praeter manifestum caussarum ordinem? Et ille: Praeter manifestum, inquit, accipio: nam praeter ordinem nihil mihi fieri videtur &c.* At lib. 1. Retract. cap. 3. n. 2. *Verum & in his libris displicet mihi &c. Et quod* admirationem vitium *nuncupavi*. Vide etiam lib. 3 de Trinit. cap 2. n. 7. initio. Consule item, si plura desideras, S. Thomam in 2. Dist. 18. q. 1. ar. 3. & 1. p. q. 105. ar. 7. nec non 1. 2. q. 32. ar. 8. & q. 41. ar. 4. De eadem re differit etiam metro Horatius lib. 1. Epist. 6. ad Numicium.

I. Sciscitaberis tamen: Qui ergo fieri potuit, ut Christus admiraretur? ut testatur S. Matth. c. 8. v. 10. Respondent plures: Licet Christus omnia nosceret scientia: non omnia tamen experimento &c. Melius tamen Augustinus lib. 1. de Gen. contra Manichaeos, cap. 8. n. 14. = Quid si dictum esset, Mira-
„ tus est Deus lucem quia bona est?
„ quantum clamarent? quantum litiga-
„ rent? Admiratio enim re vera de re-
„ bus insperatis nasci solet, & tamen le-
„ gunt isti, & laudant Dominum nostrum
„ Iesum Christum in Evangelio admira-
„ tum esse fidem credentium. Quis au-

„ tem in illis fecerat ipsam fidem, nisi „ ipse qui eam mirabatur? Quod si & „ alius eam fecisset, ut quid miraretur „ qui praescius erat? &c. Quod enim „ miratur Dominus noster, nobis mirandum „ dum esse significat, quibus adhuc est „ opus sic moveri. Omnes ergo tales „ motus eius non perturbati animi sunt „ signa, sed docentis magistri.] Idem observat lib. 22. contra Faustum Manich. cap. 13., & 14. & lib. 1. contra Adversar. Legis, & Prophet. cap. 7. n. 10. ubi inter alia haec habet: *Sed Iesus, qui omnia praesciebat, quod mirandum aliis commendabat, mirando laudabat.* Recole dicta l. 7. c. 17. A.

(g) *Talis enim est introitus ad fidem &c.* = Martinus Chemnitius, seu potius, Ioannes Ghererus eius continuator in Harmonia quatuor Evangelistarum, t. 2. in Exegesi historiae Pontificum, & Pharisaeorum de Christo interficiendo concilio &c. c. 141. paullo post initium. „ Atque hic est proprius, & salutaris finis miraculorum Christi, ut ex illis „ pro messia agnoscatur, sicut ipse do„ cet Ioan. 5. 36. 10. 25. 37., & 38. „ c. 11. 42. ut & Ioann. Evangelista c. „ 20. 31. quo respectu l. 13. confess. „ c. 21. miracula introitum quemdam „ ad fidem appellat.] Scribebat circa an. 1616. Martinus Chemnitius autem obiit an. D. 1586. die 8. April. aetat. 64. Sciant tamen haeretici illi in Ecclesia Romana, & pluribus aliis rationibus, quanquam spectantibus omnibus ad Dei gloriam, hominumque bonum semper fuisse, & futura item exinceps vera miracula.

Abscondunt autem quod sequitur, se a facie Dei filii Adam, dum ab eius facie sanctitatem, & lucem spirante peccatis, & infidelitate avertuntur. Quod inferius dicitur, *a fallaci nomine scientiae*, ex illo Pauli est 1. Timoth. c. 6. v. 20. *O Timothee, depositum custodi, devitans ... oppositiones falsi nominis scientiae.* Fallax nomen scientiae est immoderata in sacris studiis praesumtio, & curiositas, ut paullo post illis verbis, *& venenum curiositatis*, insinuatur. Significant denique *bestiae mansuetae*, homines in sacris studiis mitis ingenii; *pecora* autem *edomita* fere idem, nempe dociles Fideles, qui Scripturarum arcanis, & Ecclesiae definitionibus etiam humano ingenio nonnihil duris, facile proprium mercurium subiiciunt. Ita inquam saepe; At quid heic significent, aperit ipsemet S. D. subiungens, *Scilicet fastus &c.*

(h) *Ita erunt in anima viva.* = Haec est lectio, quam praeferunt 4. e nostris MSS. nec non Vet. Am. Er. Lov. Som. & novissime Benedictini; Qui tamen profitentur plures ex MSS. a se visis habere: *in animam vivam*. Quam lectionem exactius imitantem v. 7. cap. 2. Genes. (ut legit etiam ipse Aug. lib. 6. de Gen. ad Litt. initio) *Factus est homo in animam viventem*; quod repetit etiam Apostolus 1. Cor. 15. 45. libenter praetulissemus: si alicuius MS. ex eis, quos vidimus nos suffragium adcessisset. At forte mutatur heic phrasis quod non presse de transitu e non vita in vitam: sed potius de consistentia; atque perseverantia in vita sermo sit.

Serpentes boni non perniciosi ad nocendum &c. de quibus inferius, sunt homines acuti, & sagacis ingenii, qui sobriis suis studiis in id incumbunt, ut sacras doctrinas magis stabiliant, atque a cavillationibus paganorum, haereticorumque tueantur; non ut petulantia discutiant, & sophismatibus impetant: vel proprii mercurii faciant pedissequas. De talibus bonis serpentibus loquuntur Petrus, & Paulus: ille Epist. 1. c. 3. v. 15. *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe*; iste Epist. ad Titum, c. 1. v. 9. *Ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere.* Sed & illis verbis, *tantum explorare &c. quantum &c.* admonentur Christiani, maxime Ecclesiastici, ne diutius, & multo amore profanis studiis incumbant, sed tantum, quantum sat est, ut inde multo eruditionis, & artis adparatu proposito divina perspiciant, dilucident, atque tueantur.

CA-

C A P U T XXII.

A R G U M E N T U M.

Ut videas, quod ultimo loco obſervaverat, ex naturalibus rebus, moderatione intercedente, divina conſpici: oſtendit ut ex Geneſis phraſibus de rebus factis in animam vivam, allegoria pingatur vitae ſpiritualis exordium, & incrementum. Porro vita ſpiritualis ita excelſa, quae non tam pios homines, quam ipſum Deum imitetur; quae item magnas veritates, puta Deum trinum in Perſonis, unum in natura, ex illis verbis, Faciamus hominem &c. *ſecreto lumine, nullo advocato magiſtro intueatur.*

ECce enim Domine Deus noſter. Creator noſter, cum cohibitae fuerint affectiones ab amore ſaeculi, quibus moriebamur male vivendo; & coeperit eſſe anima vivens bene vivendo: completumque fuerit verbum tuum, quod per Apoſtolum tuum dixiſti, Nolite conformari huic ſaeculo (1); conſequitur (*a*) & illud quod adiunxiſti ſtatim, & dixiſti: ſed reformamini in novitate mentis veſtrae: non iam ſecundum genus, tanquam imitantes praecedentem proximum, nec ex hominis melioris auctoritate viventes. Neque enim dixiſti, Fiat homo ſecundum genus: ſed, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram (2), ut nos probemus quae ſit voluntas tua. Ad hoc enim ille diſpenſator tuus generans per Evangelium (3) filios, ne ſemper parvulos (4) haberet, quos lacte nutriret (5), & tanquam nutrix foveret; Reformamini (6), inquit, in novitate mentis veſtrae, ad probandum vos quae (*b*) ſi voluntas Dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum. Idoque non dicis, Fiat homo; ſed, Faciamus hominem. Nec dicis, ſecundum genus: ſed, ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Mente quippe renovatus, & conſpiciens intellectam veritatem tuam, homine demonſtratore non indiget, ut ſuum genus imitetur: ſed demonſtrante te probat ipſe quae ſit voluntas tua, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum; & doces eum iam capacem (*c*) videre Trinitatem unitatis, & unitatem Trinitatis. Ideoque pluraliter dicto, Faciamus hominem; ſingulariter tamen infertur (7). Et fecit Deus hominem; & pluraliter dicto, ad imaginem noſtram; ſingulariter infertur, Ad imaginem Dei. Ita homo renovatur in agnitionem Dei, ſecundum imaginem eius, qui creavit eum (8): & ſpiritualis effectus, iudicat omnia (9) (*d*) quae utique iudicanda ſunt, ipſe autem a nemine iudicatur.

(*a*) *Nolite conformari &c. conſequitur &c.* = Primo ſiquidem propulſare a te debes ſaeculi huius foeditates; inde candore lucis aeternae veſtieris. Porro inſenſatae res, atque bruta reformantur, quum praecedentibus abiectis defectibus, proprium genus (v. g. alias gemmas, alios equos) imitantur; homo vero quum preſſius haeret Numini, eiuſque in ſe pingit indolem. Quae ſequentibus ali-

(1) Rom. 12. 2.
(2) Gen. 1. 2.
(3) 1. Cor. 4. 1.
(4) Galat. 4. 19.
(5) 1. Cor. 2. 14.
(6) Rom. 12. 2.
(7) Gen. 1. v. 27.
(8) 2. Cor. 4. 16. & Coloſſ. 3. 10.
(9) 1. Cor. 2. 15.

quam lucem conciliant. Quum autem exordiatur hoc caput Augustinus illis verbis, *Ecce enim*, videtur omnino ultima praecedentis intueri: ideo diximus in summario: *Ut videas &c.*

(*b*) *Ad probandum vos &c.* = Haec lectio omnino tenenda est, quam praeferunt & BB. quos audire iuvat. = In „ editis deest, *vos*, quam vocem restituere placuit ex MSS. quia locum illum sic referre solet Augustinus.] Occurrit etiam illa vox apud MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. Vet. autem cum reliquis editis errat. Interim accipe verba S. D. lib. 22. de Civit Dei, c. 16. initio. = Illud etiam quod ait, *praedestinatos conformes imaginis Filii Dei* (1), „ potest & secundum interiorem hominem intelligi. Unde nobis alio loco „ dicit, *Nolite conformari &c.* Ubi ergo „ reformamur, ne conformemur huic „ saeculo, ubi conformamur Dei Filio.„

(*c*) *Et doces eum iam capacem &c.* = Vet. Bad. Am. Er. Arn. quibus suffragantur 2. e MSS. a BB. visis, *& facis eum &c.* At legendum, *doces*, ut habent Benedictini cum suis MSS. nec non Lov. Som. MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. quippe si Augustini sermo diligenter adtendatur, liquet hominem hic iam factum capacem, quem non in cassum Deus doceat.

Ideoque pluraliter &c. = Huiusmodi argumentum ad Trinitatis arcanum stabiliendum familiare est, nedum Augustino, sed & omnibus propemodum SS. Patribus. Ut autem illud a quorumdam nebulonum cavillationibus expeditum habeas, consule Aug. lib. 16. de Civit. Dei, c. 6. in to. Ambrosium lib. 6. Hexam. c. 7. Basilium Hom. 9. in Genes. & Theodoretum q. 20. in Genes. Ea vero phrasis insinuans SS. Trinitatem occurrit etiam c. 2. *Faciamus Adae &c.* c. 3. *Ecce Adam quasi unus ex nobis &c.* c. 11. *Venite, descendamus &c.* Isaiae 6. *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? & quis ibit nobis?*

(*d*) *Spiritualis effectus, iudicat omnia &c.* = Respicit illud 1. Cor. 2. 15. *Spiritualis autem iudicat omnia: & ipse a nemine iudicatur.* Tale vero oraculum exagerant haeretici illi, de quibus diximus, & quos impugnavimus l. 5. c. 6. F. ut ecclesiasticum omne magisterium excutiant. Perperam tamen; & quidem si de Augustino loquamur: sagacissimus doctor temperat propositionem suam illis verbis, *quae utique iudicanda sunt.* En igitur homo etiam spiritualis non omnia, sed tantum quae sui muneris sunt, iudicat. De dogmatibus autem certo iudicare, non ad personam, sed ad coetum spectat: coetus autem Catholicorum vel in generali concilio, vel in Romano Pontifice suo capite involvitur. Quae autem ad spiritualis hominis iudicium spectant, sunt magnae veritates, ut in argumento capitis diximus, & liquet ex ipso Augustini sermone; de quo tantum hucusque dicta. Verum enim vero & Augustini sermoni, & Apostoli oraculo Augustinus ipse lucem concilier. Lib. de Vera Relig. cap. 31. n. 58. Idest a nullo homi- „ ne, sed a sola ipsa lege, secundum „ quam iudicat omnia &c. Omnia ergo „ iudicat quia super omnia est, quando „ cum Deo est. Cum illo autem est, „ quando purissime intelligit, & tota caritate, quod intelligit, diligit. Ita e- „ tiam quantum potest lex ipsa etiam ipse „ fit, secundum quam iudicat omnia, „ & de qua iudicare nullus potest. Sicut „ in istis temporalibus legibus, quamquam de his homines iudicent, cum „ eas instituunt, tamen cum fuerint in- „ stitutae, atque firmatae, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas. „ Conditor tamen legum temporalium, „ si vir bonus est, & sapiens, illam ipsam „ consulit aeternam, de qua nulli animae iudicare datum est: ut secundum eius incommutabiles regulas, quid „ sit pro tempore iubendum vetandum- „ que discernat. Aeternam igitur legem „ mundis animis fas est cognoscere, iudicare non fas est.] Habes ex his, spiritualem hominem illum esse, qui purissime intelligit, & tota caritate quod intelligit, diligit. Quum autem lex divina aperiat, quid faciendum, quid vitandum: eique legi creaturae omnes fasces submittere debeant: quid mirum, si spiritualis tam inconcussae legi pressius adhaerens, dum ut talis agit, omnia iudicet, & ipse a nemine iudicetur? Sed & ex dictis liquet, hominem spiritualem omnia iudicare, quatenus egregiam dispositionem habet ad Divina inspicienda.

Licet has, & seq. cap. metaphoras ipse S. D exponat, & quidem nonnihil diverse infra cap. 34. Vide idem cap. cum nostris Commentar. & cap. 27. B.

CA-

(1) Rom. 8. 29.

CAPUT XXIII.

ARGUMENTUM.

Ut quae in idem vadunt, vel prorsus nectuntur collecta intuearis: animadvertas oportet, iudicare omnia id esse, quod rebus corporeis dominari. Huiusmodi quippe dominium mentis intellectui insidet, quo Divina conspiciuntur. A quo dominio homo excidit, dum sensibilibus inhians, in lutulentam eorum naturam quodammodo migrat. Quoniam autem iudicium illud ex gratia, & secretum est: & spiritualiter praesidentibus, & item spiritualiter subditis competit. Ne vero Spiritualium iudiciariam auctoritatem ultra aequum amplifices, excipit mox quaedam eorum iudicium fugientia: v. g. Cogitationes spirituales, in Firmamento lucentes: Divini libri aenigmata etiam nimis implexa: Qui homines intus gratiae, vel peccato iungantur. Addens, nec de populis extra Ecclesiam errantibus iudicare debere: eorum quippe exitus aut bonus, aut malus soli Divinae scientiae reservatur. Qui profecto spiritualis auctoritatis limites in Genesi allegoria quadam velut primis lineis adumbrati sunt. Spiritualium ergo iudicium mysticas, atque morales doctrinas intuetur, quale exercent, dum actiones bonas laudibus, malas vituperationibus insequuntur.

1\. QUod autem iudicat omnia, hoc est, quod habet potestatem piscium maris, & volatilium caeli, & omnium pecorum, & ferarum, & omnis terrae, & omnium repentium quae repunt super terram (1). Hoc enim agit per mentis intellectum (*a*), per quem percipit quae sunt Spiritus Dei (2). „ Alioqui homo in honore positus, non intellexit: comparatus est iumentis insensatis, & similis factus est illis (3). Ergo in Ecclesia tua Deus noster, secundum gratiam tuam, quam dedisti ei, quoniam tuum sumus figmentum, creati in operibus bonis (4), non solum qui spiritaliter praesunt, sed etiam ii qui spiritaliter subduntur eis qui praesunt. (Masculum enim & feminam fecisti hominem, hoc modo in gratia tua spiritali, ubi secundum sexum corporis non est masculus & femina; quia neque Iudaeus, neque Graecus, neque servus, neque liber (5).) Spiritales ergo, sive qui (*b*) praesunt, sive qui obtemperant spiritaliter iudicant: non de cognitionibus spiritalibus (*c*), quae lucent in firmamento; non enim oportet de tam sublimi auctoritate iudicare, neque de ipso libro tuo, etiamsi quid ibi non lucet; quoniam submittimus ei nostrum intellectum (6), certumque habemus, etiam quod clausum est adspectibus nostris recte veraciterque dictum esse. Sic enim homo licet iam spiritalis, & renovatus in agnitionem Dei, secundum imaginem eius qui creavit eum (7): factor tamen legis debet esse, non iudex (8). Neque de illa distinctione iudicat, spiritalium videlicet atque carnalium hominum, qui tuis, Deus noster, oculis noti sunt, & nullis adhuc nobis adparuerunt operibus, ut ex fructibus eorum (9) cognoscamus eos; sed tu Domine iam

(1) Gen. 1. 26.
(2) 1. Cor. 2. 14.
(3) Psal. 48. 13.
(4) Ephes. 2. 10.
(5) Rom. 10. 12. 1. Cor. 12. 13. & alibi. Ex integro vero Gal. 3. 28.
(6) 2. Cor. 10. 5.
(7) Coloss. 3. 10.
(8) Iacob. 4. 11.
(9) Matth. 7. 16.

iam ſcis eos, & diviſiſti, & vocaſti in occulto antequam fieret firmamentum. Neque de turbidis huius ſaeculi populis quanquam ſpiritalis homo iudicat (*d*). Quid enim ei de iis qui foris ſunt iudicare(1), ignoranti quis inde venturus ſit in dulcedinem gratiae tuae, & quis in perpetua impietatis amaritudine remanſurus?

II. Ideoque homo quem feciſti ad imaginem tuam, non accepit poteſtatem luminarium caeli (*e*), neque ipſius occulti caeli, neque diei & noctis, quae ante caeli conſtitutionem vocaſti, neque congregationis aquarum quod eſt mare. „ Sed accepit poteſtatem piſcium „ maris, & volatilium caeli, & omnium pecorum, & omnis ter„ rae, & omnium repentium quae repunt ſuper terram. „ Iudicat enim & adprobat quod recte, improbat autem quod perperam invenerit; ſive in ea ſollemnitate ſacramentorum quibus initiantur, quos pervestigat in aquis multis miſericordia tua: ſive in ea qua ille Piſcis exhibetur, quem levatum de profundo terra pia comedit; ſive in verborum ſignis vocibuſque ſubiectis auctoritati libri tui tanquam ſub firmamento volitantibus, interpretando, exponendo, diſſerendo, diſputando, benedicendo atque invocando te, ore erumpentibus atque ſonantibus ſignis, ut reſpondeat populus, Amen. Quibus omnibus vocibus corporaliter enuntiandis cauſſa eſt abyſſus ſaeculi, & caecitas carnis, qua cogitata non (*f*) poſſunt videri, ut opus ſit inſtrepere in auribus: ita quamvis multiplicentur volatilia ſuper terram, ex aquis tamen originem ducunt. Iudicat etiam ſpiritalis adprobando quod rectum, improbando autem quod perperam invenerit in operibus moribuſque Fidelium, eleemoſynis tanquam terra fructifera, & de anima viva manſuefactis affectionibus, in caſtitate, in ieiuniis, in cogitationibus piis, de iis quae per ſenſum corporis percipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in quibus & poteſtatem corrigendi habet.

(*a*) *Per mentis intellectum.* = Per intellectum non quemcunque, ſed quem mentem appellant, partem ſuperiorem, de incommutabilibus, de aeternis iudicantem. Vel forte latius Auguſtinus loquitur, nam lib. 11 de Civit. Dei, c. 2. circa med. ſimpliciter inquit: *Sed quia ipſa mens, cui ratio & intelligentia naturaliter ineſt &c.* forte igitur *mentis* addit, tantummodo, ut intellectum inſinuet quatenus non in quaecunque, ſed in ſpiritalia fertur.

Porro in ſequenti periodo ex illo Pſal. 48. v. 13. *Homo cum in honore eſſet non intellexit &c.* loquitur: quod ipſe ſuo loco ſic dilucidat. = Quid eſt, „ in honore poſitus? Factus ad ima„ ginem, & ſimilitudinem Dei, homo „ praelatus iumentis. Non enim fecit „ Deus ſic hominem, quomodo fecit „ iumentum: ſed fecit Deus hominem, „ cui ſervirent iumenta. Numquid eius „ viribus, & non intellectui? Ille autem „ non intellexit: Et qui factus erat ad „ imaginem Dei, comparatus eſt &c. Un„ de alibi dicitur, *Nolite eſſe ſicut e„ quus & mulus, quibus non eſt intel„ lectus* (2).] Vide etiam ſi places, Serm. (Alias, de Verb. Apoſt. 27.) ante med.

(*b*) *Spiritales ergo, ſive qui &c.* = Spiritales ſive v. gr. ſimplices ſacerdotes, ſive Epiſcopi &c. Vel forte loquitur de diverſis gradibus ſpiritus. Obſervat autem, & quidem iure meritiſſimo, Auguſtinus Calmet ordin. S. Benedicti ad illum locum 1. Cor 2. ex Chryſoſtomo, Theophylacto, atque Theodoreto Spiritualem ab alio eximioris ſpiritus iudicari poſſe. Dixerat autem: *Maſculum enim & feminam &c.* ut & de praeſidentibus, atque ſubiectis ſpiritaliter ex Geneſi per allegoriam diceret, iuxta illud c. 3. v. 16. *Sub viri poteſtate eris: & ipſe dominabitur tui.*

Inde excipit aliqua Spiritalium minime ſubiecta iudicio, ut videre poſſis, non

(1) 1. Cor. 5. 12.

(2) Pſal 31. 9.

non in cassum dixisse in fine cap. praeced. *quae utique iudicanda sunt*.

(c) *Non de cognitionibus spiritalibus &c.* = Resumit illud cap. 20. n. 2. *neque distinguo lucidas cognitiones &c.* de quo nonnihil ibi signo D. Hic spiritales cognitiones, quae lucent in Firmamento, sunt doctrinae non conatu, aut multa industria, sed aequa facilitate ex Scriptura, quae, utpote Fidei nostrae basis, per Firmamentum insinuatur, depromtae. Ceterum, quum etiam per Augustinum lucidae cognitiones traditione antiqua, & constanti ad nos transmissae cognitionibus spiritualibus in Scriptura collucentibus nihil concedant: sequitur, nec quidem Spiritales summos de Ecclesiae dogmatibus (quae semper aut Scriptura, aut Traditione stabiliuntur) iudicare posse: iuxta illud Apostoli Galat. 1. v. 8., & 9. *Sed licet nos, aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeter id quod accepistis, anathema sit*. Liquet autem ex dictis labi Som. aliosque scribentes hic pro, *cognitionibus*, *cogitationibus*.

(d) *Quanquam spiritalis homo iudicat*. = Lectionem hanc codicum praecipue auctoritate praetulimus; Eam enim habent MSS. plerique, quos cum Arn. sequuntur Benedictini, MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. Licet Am. Er. Lov. Som. praeferant, *tanquam*. MSS. 3. a BB. visi, nec non Vet.; *quemquam*. Sed & ratio suffragatur: adverbium enim, *tanquam*, ut consideranti constabit, superfluit; coniunctio, autem adversativa, *quanquam*, suam vim habet; scilicet nedum communes homines, ut iam constat, sed nec Spirituales iudicare posse de paganis, haereticis, aliisque similibus huius saeculi hominibus. Qui homines *turbidi* dicuntur, tum quod in clarissima Evangelii luce palpent ad tenebras: tum quod impiis suis machinis, atque erroribus Ecclesiae statum conturbent: Lectio Vet. non est contemnenda.

Quod supra admonet: *Neque etiam de ipso libro tuo &c.* haereticorum frontem elidere debet, qui ementito quodam spiritu plures sacros libros a Catalogo Canonicorum expungunt, & etiam exsecrantur, quod habeant quaedam lutulento eorum palato male sapientia.

Quod sequitur: *Quid enim de iis, qui &c.* ex illo Pauli est 1. Cor. 5. v. 12., & 13. *Quid enim mihi de iis, qui foris sunt iudicare? &c. Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit*.

(e) *Non accepit potestatem luminarium caeli*. = Sublimium doctrinarum, quae in Sacra Scriptura collucent. = *Neque ipsius occulti caeli*. = Arcanorum Scripturae humanum capitum excedentium. = *Neque diei, & noctis*. = Sanctitatis, & impietatis hominum. = *Neque congregationis aquarum*. = Congregationis hominum saecularium: nempe turbidorum hominum, aut hac, aut illa ratione a Fide aberrantium. Sic aptat nunc per allegoriam potestatem naturalem cuiuscunque hominis potestati mysticae Spiritalium, de qua supra dixerat.

Subinde meminit iterum Baptismatis, atque Christi corporis, sub speciebus Eucharisticis delitescentis: nec non diversorum sensibilium, quibus animae nostrae sensibus colligatae docentur, nutriuntur.

(f) *Qua cogitata non &c.* = Omnino ita legendum est cum BB. qui admonent. = Lov. aliaeque editiones, ex„ cepta Arn. *quae*: male, uti ex MSS. „ & ex sermonis serie intelligitur.] Ita etiam MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. & forte Am. Car. autem pari lapsu, *quam*. Huc spectat illud Apostoli Rom. 10. 17. *Fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi*.

Quod sequitur: *Ita quamvis &c.* sic vertitur, sublata metaphora: Ita quamvis multiplicentur homines spirituales super corporea volitantes, ex sensibilibus tamen eorum fides, & pietas originem ducunt.

Merito autem sub finem cap. addit: *de iis, quae per sensus corporis percipiuntur*: iuxta Theologicum quippe tritum axioma, *Ecclesia iudicat de externis, non de internis*.

CAPUT XXIV.

ARGUMENTUM.

Disputat, cur Deus hominibus ut crescerent, atque multiplicarentur benedictionem suam impertitus sit; & non ita luci, firmamento, & pluribus aliis? Nec id in hominis ad Dei imaginem facti dignitatem revocari potest; Quid enim quod & pisces, & volatilia in eam benedictionis sortem ivere? Nec etiam quaestionem solves, si dixeris: spectasse benedictionem ad ea rerum genera, quae gignendo ex semetipsis propagantur; Mox enim occurrunt bestiae, ligna, aliaque generationis minime expertia, quae tamen benedictio praeteriit. Fortassis igitur benedicuntur foetus aquarum, & hominum, quia illi varias sensibiles formas, quibus eamdem doctrinam complectimur: hi autem plures sensus insinuant, quibus unam eamdemque Scripturae sententiam excipimus. Insuper vero allegoriarum subsidio omnia benedicta, & multiplicata intelliguntur. Repetit tandem, utrique generi dictum esse, Crescite, & multiplicamini, *quod in generationibus aquarum, signa corporaliter edita: in humanis vero res intelligibiliter excogitatae significentur.*

I. SEd quid est hoc, & quale mysterium est? Ecce benedicis homines, o Domine, ut crescant, & multiplicentur, & impleant terram (1). Nihil ne nobis ex hoc innuis, ut intelligamus aliquid; cur non ita benedixeris lucem quam vocasti diem, nec firmamentum caeli, nec luminaria, nec sidera, nec terram, nec mare? Dicerem te, Deus noster qui nos ad imaginem tuam creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pisces & cetos, ut crescerent, & multiplicarentur, & implerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur super terram. Item dicerem ad ea rerum genera pertinere benedictionem hanc, quae gignendo ex semetipsis propagantur, si eam reperirem in arbustis, & fructetis, & in pecoribus terrae. Nunc autem nec herbis, & lignis dictum est, nec bestiis & serpentibus, Crescite, & multiplicamini; cum haec quoque omnia, sicut pisces & aves & homines, gignendo augeantur, genusque custodiant.

II. Quid igitur dicam, lumen meum Veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? Nequaquam, Pater pietatis, absit ut hoc dicat servus verbi tui. Et si ego non intelligo quid hoc eloquio significes, utantur eo melius meliores, idest intelligentiores quam ego sum, unicuique quantum (2) sapere dedisti Deus meus. Placeat autem & confessio mea coram oculis tuis, qua tibi confiteor credere me, Domine, non in cassum te ita loquutum esse (*a*), neque silebo quod mihi lectionis huius occasio suggerit. Verum est enim, nec video quid impediat ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Novi enim multipliciter significari per corpus, quod uno modo mente intelligitur, & multipliciter mente intelligi, quod uno modo per corpus significatur. Ecce simplex dilectio Dei & proximi, quam multiplicibus sacramentis, & innumerabilibus linguis, & in

(1) Gen. 1. 28.

(2) Ex 1. Cor. 12. 11. & Ephes. 3. 4.

in unaquaque lingua innumerabilibus loquutionum modis, corporaliter enuntiatur: ita crescunt & multiplicantur fetus aquarum. Attende iterum quisquis haec legis: ecce quod uno modo Scriptura effert, & vox personat, In principio fecit Deus caelum & terram (1), nonne multipliciter intelligitur non errorum fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus? ita crescunt & multiplicantur fetus hominum.

III. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quae de seminibus gignuntur, convenit verbum, Crescite, & multiplicamini (2). Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse Scripturam, quae utique non supervacue solis aquatilium & hominum fetibus (b) istam benedictionem adtribuit, invenimus quidem multitudines & in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tanquam in caelo, & in terra: & in animis iustis & iniquis, tanquam in luce & tenebris; & in sanctis auctoribus, per quos lex ministrata est, tanquam in firmamento, quod solidatum est inter aquam & aquam; & in societate amaricantium populorum, tanquam in mari; & in studio animarum piarum, tanquam in arida; & in operibus misericordiae secundum praesentem vitam, tanquam in herbis seminalibus & lignis fructiferis; & in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem (3), sicut in luminaribus caeli; & in affectibus formatis ad temperantiam, tanquam in anima viva; in his omnibus nanciscimur multitudines, & ubertates, & incrementa: sed quod ita crescat & multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur, & una enuntiatio multis modis intelligatur, non invenimus nisi in signis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter necessarias caussas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas, generationes humanas propter rationis fecunditatem intelligimus. Et ideo credimus utrique horum generi dictum esse abs te Domine, Crescite, & multiplicamini. (4) In hac enim benedictione concessam nobis a te potestatem & facultatem accipio, & multis modis enuntiare quod uno modo intellectum tenuerimus; & multis modis intelligere, quod obscure uno modo enuntiatum legerimus. Sic implentur aquae maris, quae non moventur nisi a variis significationibus: sic & fetibus humanis impletur & terra; cuius ariditas adparet in studio, & dominatur ei ratio.

(a) *Tibi confiteor credere me, Domine, non in cassum te ita loquutum esse.* = Modestam, prudentem, iustamque confessionem istam excipit audaci, fatuo, & iniquo huiusmodi commentario *Pherepon*us = Non in *cassum* induxisset „ ita loquentem Deum Scriptor sacer, „ quamvis non minus possit dici Deus „ benedixisse quadrupedibus, quam pi„ scibus aut avibus. Sed in simplicissi„ mo Scripturae stylo, multa adduntur „ aut omittuntur, non ut arcanum ne„ scio quid innuatur; sed quia ea in„ doles est eius styli, quae patitur ad„ ditamenta, aut etiam omissiones, sine „ ulla sententiae mutatione. Sic Gen. 1. „ 8. in Hebraicis Codicibus addita non „ sunt sollemnia dierum aliorum verba: „ *& vidit Deus esse bonum*: quae tamen „ non minus conveniunt secundo die „ creatis, quam ceteris omnibus. In „ creatione vero tertii diei a v. 9. ad „ 13. bis hoc legitur, quod si semel, „ ut in aliis diebus, additum esset, ni„ hil deesse animadverteremus. Qui in „ talibus argutabantur, Scripturae sty-

Ffffff „ li

(1) Gen. 1. 1.
(2) Gen. 28.
(3) 1. Cor. 12. 7.
(4) Gen. 1. 29.

„ li nondum fuerant satis periti. Nam „ allegorica figmenta qui probet, ne„ minem eruditum nunc inventum iri „ puto.

℞. I. *In simplicissimo Scripturae stylo &c.* = Tam foedum est tuum otium, ut tibi non liceat cum Virgilio in persona Tityri Ecloga 1. v. 6. canere: *Deus nobis haec otia fecit;* Iniquitas, & superbia tibi haec otia fecere. Vel, si Deus fecit, iniquitate, & superbia deceptus, iis vehementer abuteris. Scripturae Stylus simplicissimus est: at persuasum est, nedum omnibus Christianis, sed & Hebraeis, in simplicissimo Scripturae Stylo, parvulis nobis blandiente, a Spiritu-Sancto immensae capacitatis auctore innumera arcana involuta. Quod quum Theologi Polemistae, atque Scripturarum interpretes omni argumentorum genere in quaestionibus, quas *praeliminares* vocant, gravissime, atque doctissime ostendant: eos consulere debebas, cum iis congredi; & non Augustinum ex otio vere divino peculiari dubio extricando tam modeste incumbentem tua iniquitate, tua superbia, tuis naeniis perturbare

II *Sine ulla sententiae mutatione.* = Semper Andabatarum more, in tenebris, atque temere iacularis! Non adstruit Augustinus mutationem sententiae: sed cum noverit Spiritus-Sancti Librum innumeris arcanis foetum esse: disputat, quodnam hic lateat? Ceterum lib. 3. de Gen. ad Litt. ubi allegorias deponit, cap. 13. n. 21. ita simpliciter dubium illud complanat = Item quaeritur, quid tan„ tum aquarum animalia de Creatore „ meruerint, ut sola benedicerentur, si„ cut homines. Nam & ipsa benedixit „ Deus, dicens, *Crescite &c.* An in uno „ creaturae genere dicendum fuit, ut „ in ceteris consequenter intelligeretur, „ quae generationibus crescunt? Prius „ ergo diceretur in eo quod primum „ tale creatum est, in herba scilicet, „ atque ligno. An forte quae nullum „ haberent propagandae prolis affectum, „ ac sine ullo sensu generarent, indigna „ iudicavit illis benedictionis verbis, *Cre„ scite & multiplicamini*: ubi autem ta„ lis inesset affectus, ibi primum hoc „ dixit, ut in terrenis animalibus etiam „ non dictum intelligeretur? Necessarium „ autem fuit hoc in homine repetere, „ ne quisquam diceret in officio gi„ gnendi filios ullum esse peccatum &c.] Ex quibus patet, quid dicendum sit ad sequentia.

III. *Qui in talibus argutabantur &c.* = Et haec ex dictis propulsata erant. Adhuc addimus ad abundantiam, & potius in gratiam Lectoris: S. D. lib. 2. Retract. c. 24. *Per idem tempus de Genesi libros XII. scripsi &c. Titulus eorum librorum inscribitur*, de Genesi ad litteram, *idest, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem*. Lib. autem 1. eiusdem operis de Gen. ad Litt. c. 1. = „ In libris omnibus sanctis intueri opor„ tet, quae ibi aeterna intimentur, „ quae facta narrentur, quae futura „ praenuntientur, quae agenda praeci„ piantur vel moneantur. In narratione „ ergo rerum factarum quaeritur, u„ trum omnia &c. Nam non esse acci„ pienda figuraliter, nullus Christianus „ dicere audebit, adtendens Apostolum „ dicentem, *Omnia autem haec in figura „ contigebant illis* (1): & illud quod in „ Genesi scriptum est, *Et erunt duo in „ carne una*; (2) *magnum sacramentum* com„ mendantem *in Christo & in Ecclesia* (3). „ Si ergo utroque modo illa Scriptura „ scrutanda est, quaeramus quomodo di„ ctum est praeter allegoricam signifi„ cationem, *In principio &c.*

IV. *Nam allegorica figmenta &c.* = Quamvis aetate fuere qui plus litteralem, & qui plus allegoricum sensum quaererent: *Propter molestos & nimios exactores expositionis ad litteram, hoc dico, quod &c.* Aug. lib. 2. de Gen. ad Litt. cap. 9. n. 22. sub finem. At nullius aetatis sanus, & gravis scriptor allegoriam prorsus contemsit. Tu autem istis verbis universum orbem tum Christianum tum Hebraeum ad iram provocas; & quasi multa febre ex superbia, & livore contracta phreneticus solus in montibus erras: ut Virgilii verbis Ecloga 6. v. 47. & 52. (nomini, *Virgo*, substituto *Clerice*) condolere, & comminari possimus: *Ah virgo infelix, quae te dementia coepit! Ah virgo infelix, tu nunc in montibus erras!*

(*b*) *Solis aquatilium, & hominum fetibus &c.* = Pisces & aves uno aquatilium nomine complectitur; quod & aves; ex aqua factas insinuetur Gen. 1. v. 20. & 21. Et ita simpliciter Patrum, & Expositorum plerique arbitrantur. Nec obstat

(1) 1. Cor. 10. 11.
(2) Gen. 2. 24.
(3) Ephes. 5. 32.

obſtat v. 19. cap. 2. Gen. nam Aug. lib. 9. de Gen. ad litt. c. 1. n. 2. = Si „ quem autem movet, quia non dixit, „ Finxit Deus adhuc de terra omnes „ beſtias agri, & de aquis omnia vo- „ latilia caeli, ſed tamquam utraque ge- „ nera de terra finxerit, *Et finxit*, „ inquit *Deus adhuc de terra omnes be-* „ *ſtias agri, & omnia volatilia caeli:* „ videat duobus modis eſſe intelligen- „ dum, aut tacuiſſe nunc unde finxe- „ rit volatilia caeli, quia & tacitum „ poſſet occurrere, ut non de terra u- „ trumque accipiatur Deum finxiſſe, „ ſed tantummodo beſtias agri: ut vo- „ latilia caeli etiam tacente Scriptura „ intelligamus unde finxerit, velut qui „ ſciamus, in prima cauſſalium ratio- „ num conditione ex aquis ea eſſe pro- „ ducta: aut terram univerſaliter ſic ap- „ pellatam ſimul cum aquis, quemad- „ modum appellata eſt in illo Pſalmo (1) „ &c.] Non autem quamcunque, & vulgarem, ſed defaecatiorem, ſubtiliorem aquam illam, quam *vaporem* appellamus, cenſuit Auguſtinus materiam: ex qua „ compacta ſint volatilia Lib. 3. de Gen. ad Litt. c. 3. n. 5. in fine = *Quidquid ergo aquarum ſive labiliter undoſum, & fluidum eſt, ſive vaporaliter tenuatum atque ſuſpenſum, ut illud reptilibus animarum vivarum, hoc volatilibus appareat diſtributum, utrumque tamen humidae naturae deputatur*. Idem obſervaverat, & quidem latius lib. 1. de Gen. contra Manicheaos cap. 15. n. 24.

C A P U T   XXV.

A R G U M E N T U M.

Modeſta, atque iuſta confeſſione praemiſſa; Ex ſe nonniſi mendacium prodere: Quum ad veritatis punctum collimat, Dei manu gubernari; Fructus terrae ad allegoriam transfert: iiſque ſignificari poſſe obſervat miſericordiae opera, quae huius vitae neceſſitatibus ex liberali terra exhibentur. Bonae huiuſcemodi terrae exemplum habes in Oneſiphoro, aliiſque religioſis hominibus, qui Paulo Numinis gloriae adlaboranti vario ſubſidio venere. Malae autem terrae in illis, qui eidem Apoſtolo in prima defenſione conſtituto minime ſunt opitulati. Debetur enim ſubſidiaria manus doctrinam rationalem per intelligentias divinorum myſteriorum miniſtrantibus. Debetur autem ſicut animae vivae, & volatilibus.

VOlo etiam dicere, Domine Deus meus, quod me conſequens tua Scriptura commonet; & dicam, nec verebor. Verum enim dicam, te mihi inſpirante (*a*), quod ex eis verbis voluiſti ut dicerem. Neque enim alio praeter te inſpirante credo me verum dicere, cum tu ſis veritas: omnis autem homo mendax (2). Et ideo qui loquitur mendacium, de ſuo loquitur (3). Ergo ut verum loquar, de tuo loquar. Ecce dediſti nobis in eſcam omne fenum ſativum, ſeminans ſemen quod eſt ſuper omnem terram, & omne lignum quod habet in ſe fructum ſeminis ſativi. Nec nobis ſolis, ſed & omnibus avibus caeli, & beſtiis terrae, atque ſerpentibus: piſcibus autem & cetis magnis non dediſti haec, Dicebamus enim eis fructibus terrae ſignificari, & in allegoria figurari opera miſericordiae, quae huius vitae neceſſitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Oneſiphorus, cuius domui dediſti miſericordiam, quia frequenter Paulum tuum re-

(1) Pſal. 148. 7.
(2) Pſal. 115. 2. & Rom. 3. 4.
Ioan. 8. 44.

refrigeravit, & catenam eius non erubuit (1). Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificaverunt, qui quod ei deerat, ſuppleverunt ex Macedonia. (2) Quomodo autem dolet quaedam ligna, quae fructum ei debitum non dederunt, ubi ait: In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur (3)! Iſta enim debentur eis qui miniſtrant doctrinam rationalem per intelligentias divinorum myſteriorum, & ita eis debentur tanquam hominibus. Debentur autem eis ſicut animae vivae, praebentibus ſe ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tanquam volatilibus, propter benedictiones eorum quae multiplicantur ſuper terram, quoniam in omnem terram exivit ſonus eorum (4).

(a) *Verum enim dicam, te mihi inſpirante* = Aureum hoc Confeſſionum opus ad faſtigium pene adductum eſt; & *Phereponus* ad impudentiae, & ſtultitiae faſtigium progreditur: haec blaterans in transcriptam Auguſtini ſententiam „ Hoc eſt conſectarium eorum quae „ diximus ad Lib. XII. c. 1. Commenta „ allegorica, quae quamvis veram do„ ctrinam complectantur, non poſſunt „ tamen ex loco Moſis deduci, quaſi „ revelationem divinam nobis obtrudit „ hic *Auguſtinus*. Rem ipſam, hoc eſt, „ Paſtoribus neceſſaria eſſe a gregibus „ praebenda, docuerat eum Paulus, & „ ipſa rei aequitas, ſine ulla revelatio„ ne; ſed hanc doctrinam hic contineri, „ non magis ei eſt revelatum, quam „ *Philoni*, & *Origeni* quod allegoriarum „ fidiculis ex Scriptura, in alienos ſen„ ſus contorta, deduxerunt.

I. *Hoc eſt conſectarium eorum &c.* = Certe ex portento, in portentum praecipitas!

II. *Commenta allegorica* = Cuius religionis es, qui allegoriam adeo ludificaris, cui tanto obſequio incumbunt omnes Chriſtiani, omnes Hebraei? quam ipſa Scriptura totiens commendat? Et tamen dixiſti ſub finem audaciſſimae tuae Praefat. *Reſpondebo &c. me hominem eſſe, cui perſuaſiſſima eſt veritas Religionis Chriſtianae, ac doctrinae Ieſu Chriſti divinitas*. Et tamen dixiſti, aliorum doctrinas, ſi quas, *molliſſimis* te verbis improbare. *En* (ut cum Virgilio loquar Aeneid. lib. 6. v. 342.) *haec promiſſa fides eſt?*

III. *Non poſſunt tamen ex &c.* Auguſtinus tamen oſtendit poſſe deduci. Tu deduci non poſſe, cur non probas? Nos te hominem impoſtorem, iniquum, ſuperbum ſaepe diximus: at etiam probavimus.

IV. *Quaſi revelationem divinam &c.* = Aut ſomnias, ut garrias, aut garris in ſomnia. Ex hypoteſi, & fiducia loquitur Auguſtinus, inſpirante ſcilicet Deo, ſe verum dicturum, ſi verum dixerit. Inſpiratio autem illa non ſpectat ad revelationem ſupernam, (qualis v. gr. fuit data Prophetis, & Apoſtolis) ut tu ana delirı ſtolidior, & velut infans papis eructandis, & lallis audiendis deſtinatus arbitraris; ſed ad communem revelationem illam, quam habere poſtulat a prima Veritate ſecunda; ut etiam infimi huius orbis, ſplendor, a prima luce eſt corporibus caeleſtibus inſidente. Ceterum Auguſtinus religioſam, & iuſtam Confeſſionem ſuam dilucidat, atque probat: tu argumenta eius cur non propulſas? 1. Secunda veritas conſortari debet a Prima. 2. Certo Davidis oraculo Pſ. 115. 2 & Pauli Rom. 3. 4. *Deus eſt verax: omnis autem homo mendax*. 3 Oraculo denique ipſius Filii Dei Ioan. 8 44. *Cum* (diabolus, & quicunque ei ſimilis, *loquitur mendacium, ex propriis loquitur*. Ex his principiis infert Auguſtinus hominem veritatem detegentem a Deo inſpirari. Tu qui ſolita ingenita humilitate ſub Praefationis finem decantas, *Dialecticam diligenter colui, ne ratiocinando fallerer*, dic nobis an non ex antecedentibus illis ſequela emergat, quam vult Auguſtinus, quae in hominis abiectionem, & Numinis ſplendorem vergit. Dic utrum tu, cui *perſuaſiſſima eſt veritas Religionis Chriſtianae*, noveris quod novit Cicero, qui Religionis Chriſtianae nec qui-

(1) 2. Tim. 1 16.
(2) 2. Cor. 11. 9
(3) 2. Tim 4. 16.
(4) Pſal. 18 5 & Rom. 10. 18.

(5) In Pſal. 75. ad v. 12 *Hoc interim, quod Deus admonet, dicam vobis, quid ex his verbis ipſe, mihi inſpirare dignatus ſit. Si melius aliquid poſtea viſum fuerit &c.* Et recole dicta l. 3. c. 6. n. 2.

quidem nomen audivit, nempe Deum *esse cum lapidibus, vegetare cum plantis &c.* Quod novit Virgilius, eiusdem infelicis sortis homo, qui Ecloga 3. v. 60., & 61. *Ab Iove principium Musae: Iovis omnia plena. Ille colit terras &c.* Quid tibi eximius nobiliusque videtur, *Vegetare, & colere terras*: vel retegere veritates, & quidem ad Religionem spectantes? & tamen illorum infidelium iudicio, non vegetarent plantae, nisi vegetaret Deus: & dum rusticus colit terras, Deus colit.

V. *Quam Philoni, & Origeni &c.* = De Philone in neutram partem hic disputare volumus. Origenes non contemnitur, quod allegoriis indulserit, sed quia varias Scripturae sententias in alienos sensus contorsit; item quia haud modicam Scripturae partem solis allegoriis foetam credidit, quae tamen & sensu historico, litterali, naturali gaudet. Audi ipsum Augustinum, qui lib. de Haeresibus, 43. iuxta lectionem antiquorum editionum: *Origeniani, inquit, (Epiphanius) alii, qui & Adamantii tractatatoris &c. paradisum autem, & caelos, & alia non credunt esse secundum litteram, sed in allegoria.* Secundum lectionem autem, quam Benedictini ex MSS. restituerunt: *Paradisum autem, & caelos, & alia omnia allegorizantes.* Vide Aug. in Psal. 75. ad v. 12.

Vadat ergo *Pherepoenus* suis cum reticulis ad muscas capiendas destinatis; Quem nimio a nobis perfricatum sale, ipsius dolebunt amici; quibus tamen non quisquam eorum, quibus *persuasissima est veritas Religionis Christianae*, sed ethnicus, idest Virgilius lib. 6. Aeneid. v. 516. respondebit: *Discite iustitiam moniti, & non temnere Divos.*

CAPUT XXVI.

ARGUMENTUM.

Iis autem allegoricis terrae fructibus, Christiana videlicet munificentia illi vere pascuntur, qui eamdem gratam habent, non tam ex rei suae commodo, quam ex interveniente proximi spirituali profectu. Ita alieno innixus lucro, religiosam in se Fidelium liberalitatem acceptam habebat Apostolus, qui famem, omnemque penuriam nihil pendebat, factus talis Numinis dono, qui & prosperam & adversam sortem pari animo ferret. Quae quidem doctrina prorsus gravissima ipsius etiam Salvatoris oraculis stabilitur.

I. PAscuntur autem his escis qui laetantur eis, nec illi laetantur eis quorum deus venter est (1) (*a*). Neque enim & in illis qui praebent ista, ea quae dant fructus est, sed quo animo dant. Itaque ille qui Deo serviebat, non suo ventri, video plane unde gaudeat, video & congratulor ei valde. Acceperat enim a Philippensibus, quae per Epaphroditum miserant, sed tamen unde gaudeat video. Unde autem gaudet, inde pascitur; quia in veritate loquens, Gavisus sum, inquit, magnifice in Domino, quia tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis; taedium autem habuistis (2). Isti ergo diuturno taedio marcuerant, & quasi exaruerant ab isto fructu boni operis: & gaudet eis quia repullularunt, non sibi quia eius indigentiae subvenerunt. Ideo sequutus ait „ Non quod desit aliquid dico: ego „ enim didici in quibus sum, sufficiens esse; scio & minus habere, „ scio & abundare; in omnibus & in omnia imbutus sum, & sa„ tiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati: omnia possum „ in eo qui me confortat (3).

II. Un-

(1) Philipp. 3. 19.
(2) Philipp. 4. 10.
(3) Ibidem a v. 11.

II. Unde ergo in omnibus gaudes, o Paule magne? Unde gaudes, unde paſceris homo renovate in agnitionem Dei ſecundum imaginem eius qui creavit te (1), & anima viva tanta continentia, & lingua volatilis loquens myſteria? Talibus quippe animantibus eſca iſta debetur. Quid eſt quod te paſcit? Laetitia. Quod ſequitur audiamus; Verumtamen, inquit, bene feciſtis, communicantes tribulationi meae (2). Hinc gaudet, hinc paſcitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius anguſtia relaxata eſt, qui dicit tibi, In tribulatione „ dilataſti mihi (3): quia & abundare & penuriam pati novit in te „ qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenſes, quo- „ niam in principio Evangelii, cum ex Macedonia ſum profectus, „ nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati & accepti, niſi „ vos ſoli, quia & Theſſalonicam, & ſemel & iterum, uſibus meis „ miſiſtis (4). „ Ad haec bona opera eos rediiſſe nunc gaudet, & repullulaſſe laetatur, tanquam revireſcente fertilitate agri.

III. Numquid propter uſus ſuos, quia dixit, uſibus meis miſiſtis? numquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc unde ſcimus? Quoniam ipſe ſequitur dicens, Non quia quaero datum, ſed requiro fructum (5) (*b*). Didici a te Deus meus inter datum, & fructum diſcernere. Datum eſt res ipſa quam dat, qui impertitur haec neceſſaria, veluti eſt nummus, cibus, potus, veſtimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona, & recta voluntas datoris eſt. Non enim ait Magiſter bonus, Qui ſuſceperit Prophetam, tantum: ſed addidit, in nomine prophetae (6). Neque ait tantum, Qui ſuſceperit iuſtum: ſed addidit, in nomine iuſti. Ita quippe ille mercedem Prophetae, iſte mercedem iuſti accipiet. Nec ſolum ait, Qui calicem aquae frigidae potum dederit uni ex minimis meis (7): ſed addidit, tantum in nomine diſcipuli. Et ſic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. Datum eſt, ſuſcipere Prophetam, ſuſcipere iuſtum, porrigere calicem aquae frigidae diſcipulo: fructus autem, in nomine Prophetae, in nomine iuſti, in nomine diſcipuli hoc facere. Fructu paſcitur Elias a vidua ſciente quod hominem *Dei* paſceret, & propter hoc paſceret: per corvum autem dato *paſcebatur* (8). Nec interior Elias, ſed exterior paſcebatur, qui *poſſet* etiam talis cibi egeſtate corru ipi.

(*a*) *Quorum deus venter eſt*. = Qui ventrem ceu ſummum bonum, & ultimum finem intuentur. Nomine ventris autem hic omne proprium commodum, & lucrum Auguſtinus ſignificat. Et loquitur ex Apoſtolo Philipp. 3. 19.

Quod autem inferius recitat ex Apoſtolo Philipp. 4. 10. *taedium autem habuiſtis*: aliter occurrit in noſtra Vulgata, ideſt: *occupati autem eratis*. Quod tamen ita dilucidat Cornelius Cornelii a „ Lapide. „ Quia tacite exprobravit eis „ torporem, eorumque negligentiam cul- „ pavit, hic increpationem mitigat, & „ excuſat, dicens: *Occupati eratis*, grae- „ ce &c. ideſt non habuiſtis opportuni- „ tatem, mihi ſcilicet ſubveniendi, non „ habebatis ad manum quae mitteretis &c.

(*b*) *Sed requiro fructum*. = Am. Er. Lov. & Bad addunt, *abundantem*. Quia fortean huiuſmodi adiectivum in noſtra Vulgata Philipp. 4. 17. occurrit. Sed abeſt a Benedictinis, & eorum MSS. nec non a MSS. ſeptem Err. inſuper & a Vet. Arn. & Som. Et ſane verbum illud preſſo pro Auguſtini argumento redundat, ut diligenter adtendenti conſtabit.

Pro verbis Philipp. 4. 16. quae in fine praeced. num. ab Auguſtino recitantur, *quia & Theſſalonicam &c.* monet Cor-

(1) Coloſſ. 3. 10.
(2) Philipp. 4. 14.
(3) Pſal. 4. 2.
(4) Philipp. 4. v. 15., & 16.
(5) Ibidem v. 17.
(6) Matt. 10. 41.
(7) Ibidem v. 42.
(8) 3 Reg. 17. 6.

Cornelius Cornelii: *Graece*, in Thessalonica, *fcilicet*, *existenti mibi*.

Quod statim sequitur etiam, *Didici a te &c.* calumnia insequi poterat iniquus *Pherreponus*, quasi & id supernam revelationem insinuet. At familiares sunt huiusmodi phrases Augustino. Vide, si placet, in Psal. 75. ad v. 12.

C A P U T XXVII.

A R G U M E N T U M.

Edisserit legitimum necessariumque praecedentium consectarium. Si nempe contingat, hominem aut nimis rudem, aut insidelitatis tenebris obsitum Dei servis vitae quaecunque suppeditare praesidia, Religionis minime adtentis arcanis; res tunc integra pessimo in loco est: nec siquidem ille Dei servos pascit: nec hi pascuntur ab illo.

IDeoque dicam quod verum est coram te Domine: cum homines idiotae atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quae nomine piscium & cetorum significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo presentis vitae usu adiuvandos pueros tuos (*a*), cum id quare faciendum sit, & quo pertineat ignorent, nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pescuntur: quia nec illi haec sancta & recta voluntate operantur, nec isti eorum datis, ubi fructum nondum vident, laetantur. Inde quippe animus pascitur, unde laetatur. Et ideo pisces (*b*) & ceti non vescuntur escis quas non germinat nisi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

(*a*) *Adiuvandos pueros tuos*. = Qui sunt tales pueri? An homines humiles, simplices, & Deo grati, qui innocentibus pueris in Scripturis, maxime in Evangeliis adsimliantur? An pauperes, qui *minimi* Matth. 25. 40. dicuntur? Potius ex sermonis serie dicendum est, *pueros* hic Dei servos significare. Sequitur autem Augustinus Scripturae phrasim, quae servos saepe saepius appellat pueros: ut ipse S. D. observat, maxime lib. de Locutionibus Genesis, ad illud Gen 43. 28. (iuxta ipsius lectionem) *Salvus est puer tuus, pater noster, adhuc vivit*: ubi, scilicet n. 176. *Hic expressius ostenditur*, pueri *nomine servum solere significari: non enim in illo sene posset hoc esse nomen aetatis*. Nec non ad alterum c. 44. v. 9. *Et nos erimus servi Domino nostro*, ubi, n. 181. *Etiam hic* παῖδες *Graeci habent, hoc est* pueri, *quod tam assidue Scriptura pro servis ponit, ut difficile inveniatur non isto nomine appellare servos*.

(*b*) *Et ideo pisces &c.* = Metaphora haec ita ex dictis solvenda videtur: Et ideo Sacramenta, quibus homines initiantur, & miracula, non sunt pro hominibus ab amaritudine infidelitatis, & peccati discretis. Vel hoc pacto (neque enim necessum est, adeo presse & tanta superstitione eamdem metaphoram nullo prorsus modo variatam ubique adhibere:) Et ideo homines infimi subsellii, aut peccato, aut infidelitate carnales, pro quibus sunt sacramenta initiantia, atque miracula, non vescuntur illis escis, non gustant illas escas, quas non reddunt nisi animae, & fideles, & defaecatioris pietatis.

CA-

CAPUT XXVIII.

ARGUMENTUM.

Ab allegoriis multa arte excogitatis, ad graviorem transit atque certiorem; Quaerens cur Deus singula operum genera bona: *omnia autem non solum bona, sed etiam* valde bona *appellaverit? Cur nisi propter splendorem ordinis, qui ex omnibus simul iunctis emergit? Sic etiam pulcrum membrum: et longe multo pulcrius corpus, quod ex membris pulcris omnibus constat,*

ET vidisti Deus omnia quae fecisti, & ecce bona valde; (1) quia & nos videmus ea (*a*), & ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorum, cum dixisses ut fierent & facta essent, illud atque illud vidisti (*b*) quia bonum est. Septies numeravi scriptum esse, te vidisse quia bonum est quod fecisti: & hoc octavum est, quia vidisti omnia quae fecisti; & ecce, non solum bona, sed etiam valde bona, tanquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia & bona, & valde. Hoc dicunt etiam quaeque pulcra corpora, quia longe multo pulcrius est corpus quod ex membris pulcris omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum, quamvis & illa etiam singillatim pulcra sint.

(*a*) *Quia & nos videmus ea.* = Ita MSS a Benedictinis visi; nec non unus S. Mar. Ricar. & Fes. Vet. tamen, Am. Er. Lov. Som. & communiter editi, quos sequuntur Benedictini, *vidimus*. In MS. Car. omnia ea verba desiderantur.

Insinuat autem his verbis Augustinus, dici in Scripturis, *vidit Deus*, quia videre nos facit. Vide lib. 1. de Gen. contra Manich. c. 8. n. 14. ubi inter alia plura: *Omnes tales motus eius non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri.* Cornelius Cornelii a Lapide in c. 1. Gen. ad v. 4 Vidit, *idest videre & cognoscere nos fecit, inquit S. Hieronymus epist.* 15.

(*b*) *Illud atque illud vidisti.* = Ita Vet. Am. Er. Som. MSS. quinque Err. nec non Benedictini. At Lov. *illud atque aliud*. Perperam; lectio quippe nostra usitatior est, & etiam concinnior.

Quod inde observat de maiori bonitate omnium creaturarum simul iunctarum, familiare est nedum ipsi lib. 1. de Gen contra Manich. c. 1., & aliis, sed & aliis Patribus, atque Theologis.

Porro ubi nos paulo post cum MSS. plerisque a Benedictinis visis, sex e nostris, nec non Am. Arn. & ipsis BB. legimus: *Hoc dicunt etiam*: Er. Lov. Som. & Vet. habent: *Hoc modo dicuntur etiam &c.* Genuinae lectionis elegans concinnus sensus est: Hoc, hanc veritatem dicunt etiam, insinuant, testantur &c.

CA-

(1) Gen. 1. 31.

CAPUT XXIX.

ARGUMENTUM.

Ad religioſam ingenii exercitationem, & Divinam immutabilitatem dilucidandam, quaeſtionem ſibi infert: Ut dicatur, diſcretis vicibus opera Deum ſua vidiſſe probaſſe; quum tamen Divinus intuitus temporum viciſſitudines minime patiatur, immo ſit ſupra tempora? Quaeſtionis ſolutio autem eſt: non ipſum intuitum, ſed eius manifeſtationem tempori reſpondere.

ET adtendi ut invenirem, utrum ſepties vel octies videris quia bona ſunt opera tua, cum tibi placuerunt: & in tua viſione non inveni, tempora per quae intelligerem, quod toties videris quae feciſti. Et dixi, O Domine, nonne iſta Scriptura tua vera eſt, quoniam tu verax & veritas edidiſti eam? Cur ergo tu mihi dicis non eſſe in tua viſione tempora; & iſta Scriptura tua mihi dicit per ſingulos dies, ea quae feciſti te vidiſse quia bona ſunt? Et cum ea numerarem, inveni quoties. Ad haec tu dicis mihi, quoniam tu es Deus meus, & dicis voce forti in aure interiore ſervo tuo perrumpes meam ſurditatem, & clamans: O homo, nempe quod Scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, Verbo autem meo tempus non accidit, quia aequali mecum aeternitate conſiſtit. Sic ea quae vos per Spiritum meum videtis, ego video; ſicut ea quae vos per Spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video (*a*); quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico.

(*a*) *Atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video.* = His tranſcriptis verbis, talem commentarium cedro dignum nobis propinat *Phereponus*. = Coniunctiones *at*„ *que ita*, ſi modo nullum hic ſit men„ dum, debent ſignificare *ſed*, hoc eſt, „ obtinere vim adverſativam.] Semper inſtituto haerens, aut blaſphemiis, aut (difficultatibus harum Confeſſionum longe graviſſimis, & implicatiſſimis diſſimulatis) nugis homo Palladis aemulus, atque totius orbis magiſter indulget! Non eſt cur verba illa in ſenſum adverſativum detorqueamus: quum obvia ſint, conſiciamque dictorum conſectarium. Nempe haec concluſio illa verba intuetur, *illa temporaliter dicit, verbo autem meo &c.* non alia intermedia: *Sic ea, quae &c.* quae ſunt ex additamento, & ad ſermonis claritatem, atque ſplendorem.

Interim hae Confeſſiones, in quas plura, potiora, audaciora probra paraveras, abſoluto haud procul ſunt: & adhuc mirifice avide praeſtolamur unum ex illis *plenis laudibus modiis*, quos a te opportunis occaſionibus in Auguſtinum inſigni liberalitate & candore derivatum iri ſpopondiſti. Ubi iactata fides? An tuum in livorem vigilans non reddis quod multo vino oppreſſus ſpoponderas? Arguit & ridet te Marc. Valer. Martialis Epigramm. lib. 12. Epigram. in Poſthumum: *Omnia promittis, cum tota nocte bibiſti- Mane nihil praeſtas: Poſthume mane bibe*. Licet, ut ſerio dicamus, laudes a tuo genio inſtillatas nullo ſolatio, immo graviter & acerbe excepturi eſſemus, iuxta illud Plauti in Trucul. 2. Sc. 6. v. 6. *Non placet quem ſcurrae laudant. Manipulares muſſitant*.

CAPUT XXX.

ARGUMENTUM.

Opportuna occasione arrepta, nebulones quosdam perstringit, queis aliquot Dei opera minime adrident; quorumque fuere gemina stupenda ea deliria: Aliqua nempe non primo Deum fecisse, sed alibi, & aliunde creata, ut se tueretur ab ostibus, velut in arcem compaginasse; Plurima vero alia nullo modo a Deo facta, sed ab ostili quadam mente & natura, nedum ab eodem Deo minime condita, sed ipsi etiam adversa.

ET audivi, Domine Deus meus, & elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam sunt quidam quibus (a) displicent opera tua; & multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum, sicut fabricas caelorum & compositiones siderum: & haec non de tuo, sed iam fuisse alibi creata & aliunde, quae tu contraheres & compaginares atque contexeres, cum de hostibus victis mundana moenia molireris, ut ea constructione devicti (b), adversus te iterum rebellare non possent. Alia vero nec fecisse te, nec omnino compegisse, sicut omnes carnes & minutissima quaeque animantia, & quidquid radicibus terram tenet: sed hostilem mentem naturamque aliam, non abs te conditam, tibique contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Insani dicunt haec, quoniam non per Spiritum tum vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

(a) *Sunt quidam, quibus &c.* = Ex saepe, atque suse dictis in his Confessionibus, manifeste deducitur nebulones, quos toto hoc capite agitat Augustinus, fuisse Manichaeos; unde non opus esset hic quidquam admonere. Adhuc vero quaedam ad abundantiam addere non piget. Lib. de Haeresibus, n. 46. post init. *Proinde mundum a natura boni, hoc est a natura Dei factum, confitentur quidem, sed de commixtione boni, & mali, quae facta est, quando inter se utraque natura pugnavit* Lib. 1. contra Adversar. Legis, & Prophet. c. & n. 1. „ Iste autem, cuius nomen in eodem libro non comperi, detestatur Deum mundi fabricatorem: cum Manichaei, „ quamvis librum Geneseos non accipiant, atque blasphement, Deum tamen bonum fabricasse mundum, etsi „ ex aliena natura atque materia, confiteantur.] Lib. 24. contra Faustum Manich. c. 2. circa med. *Ubi nihilo minus Manichaei evertit errorem, qui & grana, & herbas, & omnes radices, ac frutices gentem tenebrarum dicit creare, non, Deum &c.* Vide etiam, si placet, lib. 1. de Actis cum Felice Manichaeo, cap. 19.

(b) *Ut ea constructione devicti.* = Ita BB. & ante ipsos Vet. Am. Er. Lov. & Som. nec non MSS. octo Etruriae. At MSS. Anglicani, ut insinuant Benedictini, *devincti*. Immerito, nec enim, si presse de sermonis scopo loquamur, dicit hic Augustinus de aliquo Dei aedificio, in quod velut in carcerem malae substantiae contruderentur. sed de aedificiis, quibus validis ceu munitionibus, firmisque aggeribus Deus se cingeret, circumsepiret.

Inquiens in fine cap. *quoniam non per spiritum tuum &c.* confirmat quod diversis phrasibus saepe docuit, quod sanae mentis nullus inficiatur, quod arroganti Pherepono adeo durum est: veritati scilicet insistentem a Dei spiritu dirigi: a veritate aberrantem, spiritu proprio gubernari.

CA.

C A P U T XXXI.

A R G U M E N T U M.

Exponit acute Divini magisterii necessitatem, ut victo errore, vera & bona adtingamus. Docet autem, adeo presse ea quae Dei sunt, per Spiritum Dei videri, ut visio illa non tam in nos, quam in eumdem Spiritum revocetur. Sed & ipsam boni visionem in duas species partitur: una quippe in ipso bono, cui nimis conglutinatur, emoritur: altera ad Deum transit, a quo omne bonum; Posterior haec visio potissimum a Spiritu-Sancto est.

Qui autem per Spiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona sunt, tu vides quia bona sunt: & quaecunque propter te placent, tu in eis places (a); & quae per Spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? sic & quae Dei sunt nemo scit, nisi Spiritus Dei. Nos autem, inquit, non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis (1). Et admoneor ut dicam: Certe nemo scit quae Dei sunt, nisi Spiritus Dei. Quomodo ergo scimus & nos quae a Deo donata sunt nobis? Respondetur mihi: Quoniam quae per eius Spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi Spiritus Dei. Sicut enim recte dictum est, Non enim vos estis qui loquimini (2), eis qui in Spiritu Dei loquerentur: sic recte dicitur, Nos vos estis qui scitis, eis qui in Dei Spiritu sciunt. Nihilominus igitur recte dicitur. Non vos estis qui videtis, eis qui in Spiritu Dei vident: ita quidquid in Spiritu Dei vident quia bonum est, non ipsi, sed Deus videt quia bonum est. Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supradicti sunt. Aliud, ut quod bonum est, videat homo quia bonum est; sicut multis tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in ea, unde frui magis ipsa (b), quam te volunt. Aliud autem, ut cum aliquid videt homo quia bonum est, Deus in illo videat quia bonum est, ut scilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur nisi per Spiritum-Sanctum quem dedit; quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-Sanctum qui datus es nobis (3), per quem videmus quia bonum est quidquid aliquo modo est. Ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quod est, est.

(a) *Tu in eis places.* = Haec lectio, quam habent BB. Rom. & MSS sex e nostris omnino ex ipso textu suadetur. Errant proinde Vet. Bad. Am. Er. & Lov. qui praeferunt, *complaces*.

Videtur autem in hoc cap. saltem oblique ab Augustino & illud resumi, atque stabiliri, quum dicitur in Genesi Deum vidisse hanc & illam creaturam bonam esse: significare fecisse, ut nos videremus: Si enim creaturas bonas esse in Spiritu Dei videmus: & ubi in tali Spiritu videmus, Deus videt, igitur &c.

(b) *Unde frui magis ipsa &c.* = In hoc situm est generis huius peccatum,

 quod

(1) 1. Cor. 2 v. 11, & 12.
(2) Matth. 10 20.
(3) Rom. 5. 5.

quod creatura, quae est ad usum, ceu fine, & ultimo bono frui velimus. Quod Augustinus frequenter observat: ut lib. 1. de Doctrina Christiana cap. 31., & 32. Quod autem sub finem dicit, *bonum est, quaquid &c.* significat bonitatem exsistentiae, quam Schola vocat *transcendentalem*; de qua ipse lib. contra Epist. Manichaei, cap. 25. n. 27. lib. 1. de Doctrina Christ. cap. 32. n. 35. & alibi frequenter.

CAPUT XXXII.

ARGUMENTUM.

In breve cogit, suspicitque obsequio Numinis opera. Caelum, terramque: Spiritualem, & corporalem creaturam lucem: Firmamentum: Aquas cum piscibus: Terram, & quae ipsi insidens animalia, nec non herbas, arboresque: Caeli luminaria: Aves per aerem pinguem volitantes: Hominem denique, pro cuius dignitate digerenda breviter quaedam observat.

GRatias tibi, Domine. Videmus caelum & terram, sive corporalem partem superiorem atque inferiorem, sive spiritalem corporalemque creaturam: atque in ornatu harum partium quibus constat vel universa mundi moles, vel universa omnino creatura, videmus lucem factam divisamque a tenebris. Videmus firmamentum caeli, sive inter spiritales aquas superiores & corporales inferiores primarium corpus mundi (1); sive hoc spatium aeris, quia & hoc vocatur caelum, per quod vagantur volatilia caeli inter aquas, quae vaporaliter eis superferuntur, & serenis etiam noctibus rorant, & has quae in terris graves fluitant. Videmus congregatarum aquarum speciem per campos maris & aridam terram vel nudatam vel formatam, ut esset visibilis & composita, herbarumque atque arborum materiem. Videmus luminaria fulgere desuper, solem sufficere diei, lunam & stellas consolari noctem, atque his omnibus notari & significari tempora. Videmus humidam usquequaque naturam, piscibus & belluis & alitibus fecundatam, quod aeris corpulentia, quae (a) volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit. Videmus terrenis animalibus faciem terrae decorari; hominemque ad imaginem & similitudinem tuam cunctis irrationabilibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est, rationis & intelligentiae virtute praeponi. Et quemadmodum in eius anima aliud est quod consulendo dominatur, aliud quod subditur ut obtemperet: sic viro factam esse etiam corporaliter feminam, quae haberet quidem in mente rationalis intelligentiae parem naturam; sexu tamen corporis ita masculino sexui subiiceretur, quemadmodum subiicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi solertiam. Videmus haec, & singula bona, & omnia bona valde.

(a) *Quod aeris corpulentia, quae &c.* = Etsi magna corpulentia volatui obsistat, illumque refrangat: aliquam tamen ad volatum postulari Philosophus com-

(1) L. 2. Retract. c. 6. n. 2. Et in lib. 13. quod dixi, *firmamentum factum inter spiritales aquas superiores & corporales inferiores*, non satis considerate dictum est. Res autem in abdito est valde.

compertum est. Sed ut id, & quae mox sequantur dilucidentur, adtende S. D. qui lib. 1. de Genesi contra Manichaeos, cap. 15. n. 24. haec habet.
„ Nam mons ille Macedoniae, qui O-
„ lympus vocatur, tantae altitudinis esse
„ dicitur, ut in eius cacumine nec ven-
„ tus sentiatur, nec nubes se colligant,
„ quia excedit altitudine sua totum i-
„ stum aerem humidum, in quo aves
„ volitant, & ideo nec aves ibi volare
„ asseverantur. Quod ab eis proditum
„ dicitur, qui per singulos annos sole-
„ bant, nescio quorum sacrificiorum
„ caussa, memorati montis cacumen ad-
„ scendere &c. hi ergo indicaverunt se
„ etiam nullam avem in eo loco aliquan-
„ do vidisse. Non itaque immerito non
„ solum pisces, & cetera quae in aquis
„ sunt animalia, sed etiam aves de aquis
„ natas esse, fidelissima Scriptura com-
„ memorat; quia per istum aerem vola-
„ re possunt, qui de maris & terrae hu-
„ moribus surgit.] Et lib. de Gen. ad Lit. cap. 2. n. 3. = Quapropter etiam-
„ si verum dixit quidam saecularium
„ Poetarum, *nubes excedit Olympus*,
„ *&*, *Pacem summa tenent* (1): quia
„ perhibetur in Olympi vertice aer esse
„ tam tenuis, ut neque nubibus obum-
„ bretur, neque turbetur vento, neque
„ sustentare alites possit &c. tamen &
„ ipse aer est, unde aquis vicina qua-
„ litate diffunditur, & propterea ipse
„ quoque in humidam naturam conver-
„ sus diluvii tempore creditur. Neque
„ enim &c. „

Verum ad illum locum Gen. contra Manich. animadversionem habens *Phereponus*, in hunc modum Augustino insultat. = Multi hoc scripserunt, sed fa-
„ bulam esse iam nemo dubitat: ut nec
„ quisquam etiam, Physicae paullo pe-
„ ritior, vapores cum aere confundit.
„ Itaque talia praetermittimus.

B. Nec ego quidem omnibus, quae de Olympi miraculis multi scripserunt fidem adiungo. Sed &, credidissem notum fuisse *Pherepono* illud Aristotelis, a natura ipsa depromtum, In exemplis sequi docentes scribentes probabilia; Itemque alterum: Quum difficultatem ex facto petitam ratione extricare possumus, de facti nos veritate non admodum anxios esse. Iam vero in lib. de Gen. contra Manich. priorem habemus hypothesim; Conatur ibi Augustinus Manichaeis satisfacere in Genesim blasphemantibus quod ibi aves ex aqua factae dicantur, & non potius ex aere; dicit autem ingeniosissimus homo, forte aves ex vaporibus (qui sunt aquae portiunculae) factas: vapor autem ab aeris indole non multum abhorret: quandoquidem & eum impinguat, ut avium volatus portare possit; Quod postremum ut tam rudibus haereticis exponat atque suadeat, Olympi introducit vulgatam historiam, iuxta quam cacuminis eiusdem montis aer aves non habet, quod vaporibus minime confortatus, earum volatum sustentare non possit. In lib. autem de Gen. ad Litt quum observasset, aquam aeri adeo similem esse, *ut eius exhalationibus pinguescere probetur &c.* obicit sibi eamdem de Olympi celsitudine historiam, quae prodit illius montis verticem aere cingi tam tenui, & defaecato, ut &c. Et quoniam ex tali historia nihil referebat incommodi, ea permissa, alia ratione disputationis suae nexum resumit. Consulat Lector integrum utriusque loci sermonem. Ex dictis autem patet etiam, ut alibi Augustinus eiusdem montis mentionem habeat.

Quam vero perfricata fronte (ut cum Gregorio Nazianz. Orat. 1. apologet. admodum post init. ex antiquo proverbio dicam) & nudo capite inde calumniatur *Phereponus*, quasi Augustino una prorsus eademque fuerit vaporum, aerisque essentia vel natura! Idem concrescit, condensatur, pinguescit ex semetipso? Non certe. Et tamen Augustinus lib 1. de Gen. contra Manich. cap. 15. n. 24. *Concrescit enim* (aer ille infimus, nebulosus, & humidus) *& crassus efficitur exhalationibus & quasi vaporibus maris & terrae, & de ipso humore pinguescit quodammodo, ut volatus avium portare possit*. Lib. 2. de Gen. ad Litt. cap. 13. n. 27. *Ita ut globus quoque iste turbulentioris aeris terrenae parti deputetur, exhalationibus quippe humidis corporascit*, Dicitur ne Petrus Petro similis? Non utique. Et tamen Augustinus Lib. 3. de Gen. ad Litt. cap. 2. n. 3. *Quod ita sit aeri, aqua similis &c.* Denique dicere ne poterit vel stultus *Phereponus*, Petrum aliquid posse propter Petrum: itemque Petrum inferi Petro? E nihilominus Augustinus lib. 3. de Gen. ad Litt. cap. 10. n. 15. = Proinde quod nunc satis est,
„ si haec spatia turbida & procellosa
„ propter aeris naturam usque ad undas
„ terrasque porrectam, (2) possunt aeria
„ cor-

(1) Lucanus lib. 2.

(2) Edit. *porrecta*. Emendarunt BB. auctoritate MSS.

„ corpora sustinere; possunt & avium „ quae produ[c]ta sunt ex aquis, PRO- „ PTER AQUARUM tenues halitus: „ qui scilicet eidem aeri iuxta undas „ & terras circumfuso, atque ob hoc „ infimae ac terrenae parti deputato, „ vaporaliter INSERUNTUR.] Vide etiam, si placet, lib. de Gen. Imperf. cap. 14. & lib. 3. de Gen. ad Litt. cap. 3. n. 5.

Quid ad haec *Pherepone*, miles quo audax, ita & imbellis? Non adhuc ne (iuxta antiquum proverbium) herbam porrigi?

C A P U T XXXIII.

A R G U M E N T U M.

Gestit in Dei gloriam, sui ipsius, & creaturarum omnium amore, aut laudibus provocandam. Mox tamen resumta allegoria, ex creaturarum ortu & occasu, aliisque vicissitudinibus mane & vesperam infert. Quarum vicissitudinum ut cardines teneas, observat creaturam de nihilo, non de Deo factam; ex materia tamen eductam, non aliena, sed ab eodem Deo, & quidem simul, non ante creata. Nam quum aliud materies, aliud species: illa ex nihilo, haec ex illa; & profecto statim, nulla interposita mora.

LAudent te opera tua, ut amemus te, & amemus te, ut laudent te (*a*) opera tua, quae habent initium & finem ex tempore, ortum & occasum, profectum & defectum, speciem & privationem (*b*). Habent ergo consequentia mane & vesperam, partim latenter, partim evidenter. De nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de aliqua non tua (*c*), vel quae antea fuerit, sed de concreata, idest, simul a te creata materia, quia eius informitatem sine ulla temporis interpositione formasti. Nam cum aliud sit caeli, & terrae materies (*d*), aliud caeli & terrae species; materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla morae intercapedine sequeretur.

(*a*) *Et amemus te, ut laudent &c.* = MSS. Anglicani, BB. testibus in *Syllabo Codicum, ad quos de novo &c. & amemur a te, ut &c.* Quibus tamen repugnant Vet. Am. &c. & alii codices tum editi, tum manuscripti; Ut etiam nostri: quorum tamen nonnulli hoc loco, qui minus sagacibus implexus & redundans visus est, mirum in modum detruncati sunt. Unus MS. S. Mar & Fes. non habent hic, nempe secunda vice aut, *amemus*, aut, *amemur*. Longe vero truculentius est vulnus inflictum MS. Car. apud quem post priora illa cap. verba, *Laudent te opera tua*, statim sequitur, *habent initium, & finem ex tempore.*

Verum huius locis sensus equidem ingeniosus, at facilis est: dummodo legatur, *ut laudent*: non sicut mendosi quidam codices editi, & MSS. *& laudent*. Laudat ergo mundus Deum, dum sua pulcritudine in eiusdem Dei altam aestimationem, & amorem nos excitat: quum autem Deum amamus, tunc admodum proprie Deus a suis operibus laudatur.

(*b*) *Speciem, & privationem.* = *Pherepenus* vir animi semper ad ineptias intenti, redditis duobus his nominibus Graece, subsumit: *quod Scholasticorum sermone nunc dicimus*, formam & privationem, *quae sunt opposita*. Papae, hic vir cum diis certat, & quod ipse detexit, nec Pallas agnovisset! Ex hoc commentario agnovimus duo: Scivisse *Phereponum* ut Graeci speciem & privationem appellent: Et quod species a Scholasticis dicatur, *forma*. Primum redundat: Iam enim ex dictis agnoveramus, *Pereponum* libenter in mustaceo laureolam quaerere. Posterius cuicunque homini e trivio notum est. Immo ex ipso Augustino lib. 2. de Libero Arbitrio, cap. 16. n. 44. & cap. 17. n. 45. lib. de Gen. Imperf. c. 10. & alibi agnoscere poteramus. Tandemque hoc ipsum brevissimum caput,

put, in quo, *forma*, *formatio*, *informe*, &, *informitas* id ad abundantiam docere poterat hominem non similem *Pherepono*, qui saepe saepius (ut ex Poetarum fabulis cum Gregorio Nazianz. Orat. 40. in S. Baptisma, circa med. loquar.) in medio fonte siti cruciatur.

(c) *Non de aliqua non tua.* = Vet. Am. Bad. Er. Lov. habent, *non de te aliqua*, *non de tua vel &c.* At lectionem nostram praeferunt Benedictini cum suis MSS. nec non MSS. quinque ex nostris insuper Arn. Som. & Amerbachii editio in margine laterali.

Quatuor ergo veritates breviter statuit contra quatuor errores: Omnia a Deo facta esse ex nihilo: Non facta ex Dei substantia: Non de materia ab alio creata: Non de materia aeterna, sed quae nullo tempore, sola natura speciem seu formam praecederet. Medii duo errores nempe 1., & 2. ad Manichaeos spectant, ut liquet ex saepe dictis in hoc opere. Alii vero ad delirantes nonnullos antiquos, de quibus passim Expositores initio Genesis, Philosophi, & ipse Augustinus maxime in libris de Civit. Dei. Ex dictis autem lectio nostra in bona luce reponitur, ac stabilitur.

(d) *Nam cum aliud sit caeli & terrae materies.* = An ex hoc loco suffragium aliquod accedit Aristoteli, Alberto Magno, S. Thomae, Caietano, Suarez, Fonsecae, aliisque iudicantibus materiam rerum sublunarium esse prorsus, seu, ut illi loquutur, *essentialiter* diversam a materia caelorum? Minime vero gentium; verbum enim, *aliud* non materiam a materia, sed omnem materiam ab omni specie vel forma seiungit. Immo talia profert alibi, maxime in libris supra Genesim Augustinus, quibus potius favere videtur Platoni, Anaxagorae, Democrito &c. S. Bonaventurae, Scoto, Aegidio, & aliis oppositum iudicantibus; licet talia illa expositiones haud contemnendas patiantur. Nobis autem propositum est, pro nulla hic peculiari schola certare.

CAPUT XXXIV.

ARGUMENTUM.

Libro huic ultimo, omniumque religiosissimo manum extremam adhibiturus, varias in eo sparsas allegorias compendio reddit. Bona quaelibet seorsim accepta huius visibilis orbis, bona valde autem iuncta. Ita iuvat de spirituali Christi regno, vel Ecclesia philosophari. Porro animam nostram incompositam, tenebrosumque in profundum detractam Spiritus bonus, qui super infirmitatum nostrarum aquas ferebatur, expolivit adaptavit; iustificatis ab iniquis: itemque optimis a bonis seiunctis. Infidelibus etiam in unam conspirationem adunatis, ut Fidelium studia adparerent. Nec Firmamento luminaria defuere, sancti videlicet homines, luce superna aliisque divinis donis coruscantes atque eminentes. Provisum quoque infidelibus, & quidem largiter, Sacramentis puta, miraculis, vocibusque piis, Scripturae firmamento innixis: quibus tamen etiam Fideles benedicerentur. In persona autem sublimis, & fervidioris pietatis, hominem denuo habes peculiari ratione ad Dei imaginem factum. Allegorica denique terra fructum gignens in piis hominibus illis occurrit, qui Evangelicos ministros suis facultatibus adiuvant. Haec omnia bona, & valde bona a Deo in nobis, & a nobis ex Deo videntur.

INspeximus etiam propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri, vel tali ordine scribi voluisti, & vidimus quia bona sunt singula, & omnia bona valde, in Verbo tuo, in Unico tuo caelum, & terram, caput & corpus Ecclesiae, in praedestinatione ante omnia tempora, sine mane & vespera (a). Ubi autem coepisti praedestinata temporaliter exsequi, ut occulta manifestares, & incomposita nostra componeres; quoniam super nos erant peccata nostra, & in profundum tenebrosum abieramus abs te, & Spiritus tuus bonus superferebatur ad subveniendum nobis in tempore opportuno; & iustificasti impios

&

& distinxisti eos ab iniquis, & solidasti auctoritatem libri tui inter superiores qui tibi docibiles (*b*) essent, & inferiores qui eis subderentur: & congregasti societatem infidelium in unam conspirationem, ut adparerent studia fidelium, & tibi opera misericordiae parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad adquirenda caelestia. Et inde accendisti quaedam luminaria in firmamento, verbum vitae habentes sanctos tuos, & spiritalibus donis praelata sublimi auctoritate fulgentes: & inde ad imbuendas infideles gentes, sacramenta & miracula visibilia vocesque verborum secundum firmamentum libri tui, quibus etiam Fideles benedicerentur, ex materia corporali produxisti; & deinde Fidelium animam vivam per adfectus ordinatos continentiae vigore formasti (*c*). Atque inde tibi soli mentem subditam, & nullius auctoritatis humanae ad imitandum indigentem renovasti ad imaginem & similitudinem tuam; praestantique intellectui rationabilem actionem tanquam viro feminam subdidisti, omnibusque tuis ministeriis ad perficiendos Fideles in hac vita necessariis, ab eisdem fidelibus ad usus temporales, fructuosa in futurum opera praeberi voluisti. Haec omnia videmus, & bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis, qui spiritum quo ea videremus, & in eis te amaremus, dedisti nobis.

(*a*) *Sine mane, & vespera*: = Praedestinatio est absque mane, & vespera; siquidem omni praedestinatio fuit, ut ita loquamur, ab aeternitatis exordiis, & semper erit: semper v. g. Augustinus erit Dei amicus, semper electus. Ceterum licet omnis praedestinatio in se, ac sub Dei oculis semper fuerit: nobis tamen temporaliter manifestatur; ideo addit: *Ubi autem &c.*

(*b*) *Qui tibi docibiles essent &c.* = Hi homines sunt fere iidem cum illis de quibus diximus cap. 22. D. Prorsus vero iidem alii, de quibus commentario eq. Docilis autem heic significat hominem in sacra scientia longe doctissimum, admodumque ad divina excipienda capacem, dispositum; ut etiam observavimus cap. 22. D. in fine. Sequitur autem; *& congregasti &c. in unam conspirationem &c.* quo significatur omnis generis idololatras, itemque Iudaeos in Christianos, & haereticos in Catholicos conspirasse, ut horum sic vexatorum adparerent studia &c. & occasio uni Fideli daretur cum alio misericordiam exercendi.

(*c*) *Continentiae vigore formasti.* = Ita BB. & ante ipsos Vet. Am. Fr. Lov. Som. MSS. 2. S. Mar. Ricar. Fes. & Car. At Benignianus codex, Benedictinis telibus, *firmasti*. Immerito: siquidem totus Augustini sermo est de rebus formatis, & non formatis.

Mens soli Deo subdita, & nullius &c. ut addit, est mens spiritualis hominis, de quo diximus c. 22. D. Pro sequentibus verbis, *ab eisdem fidelibus ad usus &c.* recole dicta c. 25. 26., & 27. Denique postrema doctrina: *quoniam tu ea vides in nobis &c.* iungenda est dictis c. 28. A.

CA-

CAPUT XXXV.

ARGUMENTUM.

Grates habet Deo de pace nobis indulta: pace quietis, pace sabbati, pace occasum nesciente. Quae scilicet pax in bonis sex priorum dierum minime occurit.

DOmine Deus, pacem da nobis, omnia enim praestitisti nobis, pacem quietis, pacem sabbati, sabbati sine vespera (*a*). Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis suis peractis transiturus est, & mane quippe in eis factum est, & vespera.

(*a*) *Sabbati sine vespera.* = Sequimur, licet nonnulla haesitatione, Benedictinos, qui in imo margine haec admonent. = Sic legendum liquet cum Al„ binensi codice; non uti alii plerique „ editi & scripti habent, *pacem sine ve*„ *spera.*] Communem lectionem praeferunt nedum Vet. Am. Er. &c. sed & MSS. omnes Etr. scilicet undecim. Insuper auctoritate codicum praecisa, nec ex sermonis serie adeo liquet Albinensis codicis (cuius antiquitatem se ignorare suo loco Benedictini profitentur) lectionem praeferendam esse: Nam licet hic *sabbati* repetitio luci conciliandae congrua videatur: adhuc seq. cap. considerato, in quo sabbati arcanum detegitur, quasi redundans convincitur.

CAPUT XXXVI.

ARGUMENTUM.

Dies septimus vespera, & occasu carens, merito calestis felicitatis umbra censetur. Ut quemadmodum nempe post opera sua bona valde Deus eo die requievit: ita & nobis post opera bona valde, eiusdem Dei virtute facta & consummata, aeterni stabilisque solatii Sabbatum sit adcessurum.

DIes autem septimus sine vespera est, nec habet occasum (*a*), quia sanctificasti eum ad permansionem sempiternam, ut id quod tu post opera tua bona valde, quamvis ea quietus feceris (*b*), requievisti septimo die, hoc praeloquatur nobis vox libri tui, quod & nos post opera nostra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitae aeternae requiescamus in te.

(*a*) *Dies autem septimus sines vespera est, nec habet occasum.* = Hac propositione transcripta, postrema hac industria pietati, & Augustini gloriae litare conatur *Rhereponius*. = Si velimus „ argutari, diei septimi *mane* non magis „ memoratur, quam *vespera*; nam *mane* „ cuius mentio fit V. 31. est diei sexti, „ cum Hebraei, Mose praeeunte, *νυ*„ *χθήμερον* incipiant a vespera, quam „ deinde sequitur dies. Sed septimi diei „ partes a Mose non attinguntur, quia „ eo die nihil fecit Deus. „

℞. Semper bardus, & semper audax! quem Persii verba Satyra 5. v. 16o. iure meritoqueērideant, corripiant.

piantque: *Nugaris: solea puer obiurgabere rubra*. Ubi Augustinus docet quod diei septimi *memoratur mane*, non, *vespera*? Fingis hostem, quem ferias? Ideo autem *mane* omisso, *vespera* diem septimum carere Augustinus observat, quia ex hoc maxime dies ille aeternam Sanctorum felicitatem insinuat. Ceterum sabbatum aliquod *mane* involvit, non quidem determinatum, sed, ut Schola diceret, vagum; si enim adserit Scriptura, Deum sabbato requievisse, aliquod sabbati initium insinuat. Cumque ubi illa requies desierit, non dicatur: en habemus Sanctorum requiem adumbratam, quae initium quidem, at non finem agnoscet.

Vadat ergo *Phereponus*, alias, *Ioannes Clericus*, post aevum conditum haereticus forte omnium procacissimus, & iactet stupendo mendacio. *Sciant, me vivo, non defuturum Veritati patronum* (1). Videat utrum iactare possit caussae suae honestatem & candorem Plauti verbis in prologo Comoed. 1. Amphitrui, v. 34. *Nam iuste, ab iustis, iustus sum orator datus*. Et non potius fateri: Nam iniuste, ab iniustis, iniustus sum in Augustinum (sicut & in Hieronymum) calumniator datus.

(b) *Quamvis ea quietus feceris*. = Nec enim requies illa Dei vulgariter accipienda est: non requievit a labore, sed ab opere; unde secundum Hebraicam phrasim non tam dicendum esset, *requievit*, quam, *cessavit*. Alii arbitrantur dici, Deum requievisse, non quod ipse, quietem exceperit, sed quia creatis rebus quietem, stabilitatem nempe, ordinemve constantem indulsit; ut varia symbola, quae ab Interpretibus ex ea quiete petuntur, omittamus.

Ceterum requiem sabbati aeternam Sanctorum felicitatem significasse observat & alibi Augustinus frequenter. Lib. 2. QQ. in Exodum, q. 172. postquam plura in hanc rem dixisset: *Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutum est* (2) *& sabbatum sabbatorum*. Lib. 20 de Civit. Dei, cap. 7. n. 2. inter alia: *Mille autem anni &c. secuturo deinde sabbato, quod non habet vesperam, requie scilicet sanctorum, quae non habet finem*. Lib. 22. cap. 30. n. 4. *Quod erit* (3) *vere maximum sabbatum non habens vesperam &c.* n. 5. *Haec tamen septima* (aetas) *erit sabbatum nostrum, cuius finis non erit vespera &c.* Immo ea observatio de aeterna felicitate in sabbato adumbrata fere apud omnes Ecclesiasticos scriptores occurrit.

DIGRESSIO.

Festivissimum autem Sabbatum, seu perfectissima quies, quum animabus singulis propriis iunctis corporibus, Sanctorum solatium prorsus consummabitur, tum (ut Schola loquitur) quoad intensionem, tum quoad extensionem, tale inquam Sabbatum, quam diu nos detinebit? quando adcedet? Respondet Dei Filius Matth. 24. 36. *De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli Caelorum, nisi solus Pater*. Mar. 13. 32. additur, *neque Filius*, quod habetur etiam in nonnullis codicibus Matth. Quo tamen non evincitur Iesum re vera ignorasse, ut, iam certum est in doctrina Catholica. Vide Expositores. At vero non fuit Ecclesiae saeculum, in quo ex ingruentibus orbi rixis atque calamitatibus non aliquis sit suspicatus, trucem diem illum admodum imminere. Nunc autem fere in proverbium abiit, Diem supremi iudicii esse vicinum. Nostra sententia est, Diem illum longe semotum esse, & quam maxime: & quidem duobus momentis non contemnendis: Quorum primum ex orbium caelestium gyro petitur, qui quidem si vel semel (ut aequum videtur) prorsus & ex integro compleri debet, humanum saeculum nec in medio adhuc itinere est, ut Mathematici, quos Astronomos dicimus, perspectum habent. Alterum momentum, quod nos vel adhuc pueros vehementer occupavit, prudentiae, seu aequo iudicio nititur; est autem istud: Prior hominum status ab Adam, usque ad Redemtorem fuit ad Evangelicam legem velut prologus quidam & adparatus; quis autem non videat prologum & adparatum eius rei, ad quam disponunt & ordinantur, extensioni admodum debere concedere? at vero prior hominum status fere annorum sex millia consumsit; Christi autem lex non adhuc saeculum decimum octavum explevit.

Et haec quidem, saltem postremum momentum nobis primo occurrisse, olim suspicabamur; At vero totum praeocсu-

---

(1) In Praefat. sub finem.
(2) Lev. 23.
(3) Et (inquiunt BB.) & Lov. *Quod erit ibi*. Abest *ibi* ab aliis libris.

cupaverat vir admodum religiosus, gravissimus autem atque doctissimus Ioseph Averani (1) Etruscarum Lectionum vel Dissertationum 20. quae habetur t. 1. pag. 310.

CAPUT XXXVII.

ARGUMENTUM.

Quemadmodum nunc bona operatur Deus in nobis, ita illo sabbato adcedente, nobis ad requiem insidebit. Mirum autem dictu! Deus qui semper operatur, semper quiescit; Quique in nulla sua actione pendet a tempore, plura facit tempora concernentia, & ipsa tempora!

ETiam tunc enim sic (*a*) requiesces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis; & ista erit illa requies tua per nos, quemadmodum sunt ista opera tua per nos. Tu autem, Domine, semper operaris, & semper requiescis. Nec vides ad tempus; nec moveris ad tempus (*b*); nec quiescis ad tempus; & tamen facis & visiones temporales, & ipsa tempora, & quietem ex tempore.

(*a*) *Etiam tunc enim sic &c.* = Er. Som. aliaeque frequentes editiones manifesta oscitantia, terminant coniunctione, *etiam*, caput praeced. Ut autem iis, quae sequuntur, lux concilietur, iuvat hic dare quae habet alibi S. D. Lib. 4. de Gen. ad Litt. cap. 17. n. 29. = Haec „ erit igitur summa, minimeque super„ ba, & vere pia requies nostra, ut si„ cut ipse requievit ab omnibus operibus „ suis, quia non ei opera sua, sed ipse „ sibi bonum est, quo beatus est; ita & „ nos ab omnibus operibus, non tantum „ nostris, verum etiam ipsius, nonnisi in „ illo requieturos nos esse speremus; id„ que desideremus post bona opera no„ stra, quae in nobis agnoscimus illius „ potius esse quam nostra: ut etiam sic „ post bona opera sua ipse requiescat (2), „ cum post bona opera, quae ab illo iu„ stificati fecerimus, in se nobis requiem „ praestat, &c.] Lib. 11. de Civit. Dei, cap. 8. = Sed requies Dei requiem si„ gnificat eorum qui requiescunt in Deo, „ sicut laetitia domus, laetitiam significat „ eorum, qui laetantur in domo, etiamsi „ non eos domus ipsa, sed alia res aliqua „ laetos facit. Quanto magis si &c. Con„ venientissime itaque cum Deum re„ quievisse prophetica narrat auctoritas, „ significatur requies eorum qui in illo „ requiescunt, & quos facit ipse re„ quiescere &c. Hoc enim & sabbati va„ catione ex praecepto legis in vetere „ Dei populo figuratum est, unde suo „ loco diligentius arbitror differendum (3).

(*b*) *Nec vides ad tempus; nec moveris ad tempus &c.* = Ita Patres Benedictini, qui admonent in imo margine. = „ Hic editiones, excepta Am. interpo„ nunt ista verba, *nec operaris ad tem„ pus*, quae absunt a plerisque MSS.] Si excipias unum MS. S. Mar. in quo locus ille prorsus corruptus est, absunt ea verba ab omnibus nostris MSS. nempe 4. Bibliothecae Laurentianae Mediceae, 2. S. Crucis, uno S. Marci, MS. Bibliothecae Fesulanae, MS. Carthusiae Pisanae, & MS. Canonici Ricardi. Ad 13. enim MSS. codices Opus hoc emendavimus. MS. autem S. Crucis omnium nostrorum vetustissimus, utpote qui videatur scriptus saeculo 10. aut saltem 11. detruncatus est cap. 24. lib. 12. unus autem S. Marci, lib. 7. Absunt autem ea verba ab editione Sommalii Iesuitae, qui hoc Opus

 ad

(1) Ob. 24. Aug. an. 1738. aet. 76 Incept.

(2) Edidi addunt, in nobis: quod sublolerunt BB. ex MSS.

(3) V. l. 4. de Gen. ad Litt. c. 11.

ad 3. MSS. exempl. emendavit. Porro Vetustissima editio Veneta anni 1484. cum Amerbachiana & aliis editionibus est.

I. Quod ante dixerat, *semper operaris, & semper requiescis*, simile est illi lib. 1. cap. 4. *Semper agens semper quietus*: quod dilucidavimus signo K. Ibi autem dictis adde aliquid eorum quae habet S. D. lib. 4 de Gen. ad Litt. v. g. cap. 12. ab initio. = Potest etiam „ intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturae, quia ultra „ iam non condidit alia genera nova: deinceps autem usque nunc & ultra operari eorumdem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non ut „ ipso saltem die septimo potentia eius a „ caeli & terrae, omniumque rerum quas „ condiderat, gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur &c. Proinde „ & quod Dominus ait, Pater meus usque nunc operatur (1), continuationem „ quamdam operis eius, qua universam „ creaturam continet, atque administrat, „ ostendit. Aliter enim posset intelligi, si „ diceret, Et nunc operatur, ubi non „ esset necesse ut operis continuationem „ acciperemus &c. „

CAPUT XXXVIII.

ARGUMENTUM.

Meditatur quam amplo immenso iure hominis visio Divinae concedat. Hominis visio in Dei opera fertur, quia sunt: Divina autem eadem opera infert. Cui etiam convenit in uno eodem speculo facta & facienda intueri: a quo prodigio longe abest dispersa hominis visio. Alia item instituit, ex quibus Dei celsitudinem, & hominis infirmitatem deprehendas. Homo nunc honestus, nunc foedus, & impius: Deus absque limitibus bonus, beneficiis constanter indulgens. Et nos quidem ex Dei munere religiose viventes aeterna requies expectat; At idem Deus qui ex intimis suis omne bonum complectitur, nunquam desiderat quidquam, & constantissima aeterna requie perfruitur. Tantae vero perfectionis & felicitatis oceanum quae vel Angelica mens exacte & prorsus edisseret? Numinis hic magisterium postulandum est.

Nos itaque ista quae fecisti videmus, quia sunt; tu autem quia vides ea, sunt (a). Et nos foris videmus (b) quia sunt, & intus quia bona sunt; tu autem ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda. Et nos alio tempore moti sumus ad bene faciendum, posteaquam concepit de Spiritu tuo cor nostrum. Priore autem tempore ad male faciendum movebamur deserentes te. Tu vero Deus une bone nunquam cessasti bene facere. Et sunt quaedam bona opera nostra, ex munere quidem tuo, sed non sempiterna: post illa nos requieturos in tua grandi sanctificatione speramus. Tu autem bonum nullo indigens bono, semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es (c). Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis Angelus Angelo? quis Angelus homini? A te petatur, in te quaeratur; ad

(1) Ioan. 5. 17.

ad te pulsetur: sic sic accipietur, sic invenietur; sic aperietur. Amen.

(a) *Tu autem quia vides ea, sunt.* = Scientiam Dei esse caussam rerum, docet constanter Augustinus: Lib. 6. de Trinit. c. 10. n. 11. *Non enim haec quae creata sunt, ideo sciuntur a Deo, quia facta sunt &c.* Lib. 15. c. 13. n. 22. post med. *Universas autem creaturas suas, & spiritales & corporales, non quia sunt, ideo novit; sed ideo sunt, quia novit &c.* Videat qui hanc doctrinam non bene callet integros textus, nec non lib. 2. ad Simplicianum, q. 2. & lib. 11. de Civit. Dei, c. 21. & Scholae Theologos in Tract. de Scientia Dei, *quoad eius causalitatem erga creaturas*. Amplectuntur autem doctrinam illam miro consensu Patres & cuiuscunque scholae Theologi: qui etiam Scripturae oraculis eam evincunt. Cui praelusisse videtur Aristoteles 12. Metaphys. cap. 2. Physic. 8. tex. 37. & 3. de Anima, tex. 4.

(b) *Et nos foris videmus &c.* = Audi S. D. lib. 11. de Civ. Dei, cap. 21. circa med. *Ille quippe non ex hoc in illud cogitatione mutata, sed omnino incommutabiliter videt &c. nec aliter oculis, aliter mente: non enim ex animo constat & corpore &c. Ibi ergo vidit bonum esse quod fecit, ubi bonum esse vidit ut faceret.* Ex his praesentis sermonis integer sensus habetur: Nos creaturas existere oculis corporis, bonas autem esse mente & ratione videmus: Deus autem in eadem sua scientia vidit factas, in qua vidit faciendas. Non est hic opportunus locus dicendi de pressis rationibus modisque, quibus Dei scientia, maxime iuxta aquilinam Augustini mentem, futura videt, & infert. Sat nunc est pauca ipsius verba recitare ex lib. de Praedestinatione Sanctorum, cap. 10. post init. *Praedestinatione quippe Deus ea praescivit, quae fuerat ipse facturus. Unde dictum est: Fecit quae futura sunt.* Vide etiam lib. 26. contra Faustum Manichae. cap. 4.

(c) *Semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es.* = Ita correcti codices, & Benedictini nihil admonentes. At editi aliquot, ut Am. & Som. manifesta oscitantia ita scribunt: *quoniam tua, qui es, tu ipse es.* Est autem Deus sua quies, quia nedum omnia bona possidet, sed insuper ea ex propriis intrinsecis meritis complectitur: ea autem merita non utcunque intrinseca sunt Deo, sed ad ipsius essentiam, & naturam pertingunt. Creatura non est ex meritis propriis in quiete, quia in ea semper aliquid aut morale, aut physicum desideratur. Quod Scholae phrasi sic exprimeres: Creatura quaecunque quidquam involvit potentiae: & est in potentia ad aliud. Ex quibus Augustini doctrina exponitur etiam iuxta corruptam lectionem.

Quod dicit inde: *quis Angelus Angelo?* occurrentem suspicionem propulsat; quippe dicere quis posset, Forte arcanum illud non exacte ab Angelo expositum iri propter infirmitatem hominis adtendentis; Falsum id quidem; nam etsi Angelus loqueretur Angelo &c. Ceterum omnipotens clementissimus Deus quum ex dono peculiari docet, etiam audientis mentem emollit, disponit, illustrat.

Et haec, quae Numini, inde eius Matri potissimum consecro, scribere placuit, ut Augustini, viri prorsus incomparabilis, & post Canonicos Scriptores, mortalium omnium sapientissimi *Confessiones* innumeris scatentes arcanis exponerem, & vindicarem. Quod si Augustinus, cuius gloria iam hominum quisquiliis nec augeri potest, nec minui, non quidem rudibus hisce commentariis, sed animo quo illi prognati sunt blandiens, e Caelo percontetur a me (quod Caelites urbanitate quadam & conniventia non dedignantur) quid de tredecim suis his Confessionum libris sentiam: Plinii verba mox reponam lib. 4. Epist. 20. ad Nonium Maximum = Quid senserim de singulis tuis libris, notum tibi, ut quemque perlegeram, feci. Accipe nunc quid de universis generaliter iudicem. Est opus pulcrum, validum, acre, sublime, varium, elegans, purum, figuratum, spatiosum etiam, & cum magna tua laude diffusum. In quo tui ingenii simul, dolorisque, (*doloris inquam de peccatis religiosa poenitentia geniti*,) velis latissime vectus es, & horum utrumque invicem adiumento fuit. Nam dolori sublimitatem, & magnificentiam ingenium, ingenio vim & amaritudinem dolor addidit. "

Placet autem tenues hos meorum Commentariorum labores iis concludere ver-

verbis, quibus ipſe Auguſtinus eximium ſuum plenum litteris opus de Civitate Dei concluſit: *Videor mihi debitum ingentis huius operis adiuvante Domino reddidiſſe. Quibus parum vel quibus nimium eſt, mihi ignoſcant. Quibus autem ſatis eſt, non mihi, ſed Domino mecum gratias congratulantes agant.*

Ceterum ſi quid in his ad Auguſtini Confeſſiones Commentariis, aut etiam alibi, quidquam mihi excidit, quod Ecclesiae Romanae minus adrideat; illud meum non eſt, omnino averſor, & iam in animi propoſito eiuravi.

F I N I S.

ARGU-

ARGUMENTA LIBRORUM.

Pro Indice rerum in ipso Textu contentarum Argumenta Librorum, quae omnia simul iuncta statim subiicimus, satis supplere posse visum est.

LIBER PRIMUS.

DEI invocatione praemissa; maiestatem eius in supernum splendorem adtollit: humanaeque naturae, Protoparentis lapsu sauciatae infirmitatem deplorat. Equidem Deus talis est, ut immensa caeli, terraeque spatia implens: iis non adhuc finiatur. Tot vero, talibusque dotibus fulget, ut earum nedum inire numerum, sed & celsitudinem suspicere nequeas. Quid vero humana natura? In seipsa abiectionem illius expendens, vitae originem quaerit; & Infantiae rationes; modosque percurrit: cui non tam nutricis, vel Matris, quam Dei cura provisum fuisse observat. Quanquam vero aetas illa candori passim, & innocentiae concedatur: adhuc si acriori discutiatur iudicio, nedum originali labe, sed & aliis quoque rationibus immunda convincitur. Tum ad pueritiam, quam studiorum neglectu, puerilium nugarum amore genito saepe foedavit: de quo tamen haud leves poenas sub Magistrorum ferulis dedit. Haec inter vix non sacris laticibus expiatus est, potissimum religiosa Matre operam dante, quod vehementi stomachi dolore oppressus, iamiam in fata concederet. Nec inde tamen suis e quisquiliis emergens, Latinae, & maxime Graecae linguae studia humanae reipublicae admodum bona contemnens, obscenis poeticis fabellis gaudebat, rapiebatur. Quas nunc diris devovens, horrore meditatur, ut Grammaticorum nonnulli tanta accuratione verba pensitent: qui tamen insigni oscitantia res ad aeternam salutem spectantes omittunt. Quanquam rebus hi consulant suis; Suo Augustinus se angit animo, quod in eorum, vel non admodum dissimili luto haesitans, nugis, mendaciis, furtis, ad annum usque aetatis decimumquintum naturam suam, egregiis dotibus a Numine exornatam inquinaverit. *Pag.* 1.

LIBER II.

AD annum aetatis suae sextumdecimum, adolescentiae primum progreditur; quum propter domesticam necessitatem domi a scholis feriatus, & iam sensu in mala aestuante: incoepit vanis abripi amoribus, indulgere genio, atque libidini; divinis flagellis acriter saevientibus paululum, maiorum, non pietatem, sed studia curantium, disciplina nihil retardatus; adeout sensim in lubrica iactantia, ac triumpho prosiliret. Potissimum vero, & omni amplificationis arte in furtum invehitur, non egestati, non fami consulendi: nullo denique scopo, vel in speciem bono: nisi forte potestatis, vel libertatis umbram quamdam ostentandi: & sodalibus connivendi perpetratum. *Pag.* 135.

LIBER III.

AD aetatis suae, maliqne genii adultiora progreditur; annos decimumseptimum, decimumoctavum, decimumnonum, varia sorte, ut in plurimum turpi, Carthagine exactos Lectorum oculis sistens. In quibus videre est Augustinum gravioribus lapsibus praecipitem obscena euntem in vitia; Ciceronis Hortensii lectione ab illis, cunctisque terrenis nonnihil avulsum; at inde, quum Divinas Scripturas parvipenderet Manichaeorum tendiculis captum. Matrem tandem tot Filii tragicis casibus pias, & acerbas profusam in lacrymas, & quidem ardenti zelo sociatas; Quam inde tamen Divinum somnium, & pii, eruditique Antistis responsum, quasi Propheticum in eiusdem Augustini resipiscentiae spem magnam erexit. *Pag.* 187.

LIBER IV.

PUdet se ab anno aetatis suae decimo-nono usque ad vigesimum-octavum Manichaeorum laqueis captum, in eosque amicos traxisse. Detectis inde bonae indolis nonnullis scintillis, quibus discipulos sine dolo docuit, concubinae fidem servavit, & arufpicum impietatem exsecratus est; dolet se Mathematicorum superstitione pellectum, & amici morte velut in phrenesim actum. Cuius rei occasione quibusdam de honestae amicitiae iuribus: deque circa aetatis suae annum vigesimum-sextum, aut vigesimum septimum de *Apto, & Pulcro* scripto volumine, interpositis; iterum pie torquetur, illud expendens: Singulare incomparabile ingenium, quo abstrusissimas Aristotelis Categorias, & omnium Liberalium artium libros adhuc adolescens, nullo hominum tradente, mira facilitate per sese vidit, & intellexit, in vanum, in malum usum vertisse. *Pag.* 253.

LIBER V.

SE, cunctisque creaturis in divinas laudes concitatis: undetrigesimum aetatis suae annum proloquitur: quum post novennii aberrationes, litterario congressu Fausti Manichaeorum Episcopi, doctrinarum omnium apud suos Apollinis, vere autem insignis rabulae suas, sociorumque pla-

phaleras dolosis speciosissimis declamationibus vendentis, imperitia detecta: coepit stultae synagogae fastidire dogmata, quibus plura ethnicorum Philosophorum anteponerent, quaeve nec a summo eius oraculo in bona ponerentur luce, ab emergentibus gravissimis difficultatibus extricarentur. Interim Carthaginensium scholasticorum honestus homo petulantiam, furoremque pertaesus, Matre id aegre ferente decepta, Romam versus, eius adolescentes quietius studentes docturus, navigavit. Ubi gravi morbo in summo corporis, animaeque periculo positus, religiosae Parentis meritis, precibusque liberatur. Ibi Manichaeorum tum Auditoribus, tum Electis adhaesit, frigide tamen: utpote quorum infirmam caussam iam apud Carthaginem cuiusdam Helpidii, adversus eos coram loquentis, & differentis sermone comprehenderat. Iam Romae insignis eloquentiae praeceptor innotuerat; cum eiusdem civitatis discipulorum non petulantia, sed fraude in reddenda Praeceptori mercede detecta: curat, obtinetque Mediolani cathedram: ubi Ambrosii, in cuius publicos sermones curiositatis, explorandaeque eruditionis, & facundiae caussa suspendebatur, nonnullis dictis, & piis stimulis punctus, fortius Manichaeorum iugum excussit; non adhuc tamen determinato ulli prorsus collum subiiciens, sed Academicorum more inter plura fluctuans: statuit tamdiu in Catholica Ecclesia Catechumenus esse, donec certi quidquam eluceret, quo suum cursum dirigeret. Pag. 317.

L I B E R VI.

AEtatis suae annum trigesimum, ex Mediolani exactis primum, plurium nonnihil bonorum, nullius autem omnino maturescentis fructus parentem exhibet. Matris primo ad se accessum, pietatem, in Ambrosii religionem, & placitam modestiam & obsequium edisserit. Tum quasi ipse animi sensu eiusdem Antistitis sobrietatem pudicitiamque, & apud saeculum famam veneraretur, atque suspiceret. Tanti viri concionibus, ad populum habitis magis, magisque a Manichaeis se avulsum, inque bonam Ecclesiae Catholicae famam deportatum profitetur; At etiam pluribus se in religionis negotio abreptum aestibus, quos longis, & gravibus cum eximio Sacerdote mille curis occupatissimo collationibus expendere, discutere, sedare minime sibi daretur. Interim tamen publici eiusdem sermonibus haud modicum lucis contraxerat, salutari pudore subfusus, ac dolens caecis se latratibus Ecclesiam Catholicam impetivisse: sacrorumque dogmatum argumenta demonstrativa peroptasse; cum tamen alterius generis coniecturis, momentisque plura, & gravissima firmo, & constanti adsensu teneantur. Adhuc tamen honoribus vanitatibus inhians, Dei providentia pungitur, dum publicas recitaturus Imperatori laudes mille timoribus, & anxiis curis opprimitur. Ad amicos inde divertens, Alypii, & Nebridii genus, patriam, indolem, mores, variosque casus enarrat. Interim ipse omnes ingenii sui vires extendit, ut nedum Manichaeos, sed Academicos quoque fortissimo argumento prosternat; Coniugii tamen delicias adhuc ardenter ambit, earumque aut amoris, aut curiositatis Alypio, eas usque modo non magni facienti nonnihil inserit. Favet Augustino Mater, impigreque coniugium curat, quo Filii carnales stimuli honeste temperentur; Pro eo tamen negotio ultima manu expediendo Deum consulens, responsi, certaeque lucis quidquam haud refert. Tales in se vero carnales motus minime Augustinus subiiciens, ab expediendis pulcris honestisque conceptis consiliis retardabatur. Quale erat illud, pluribus collectis amicis, iunctisque animis in concordi perennique societate vivendi: muliercularum societatis acriori genio dissolutum. Immo nihil minus in venerea exaestuans, priore concubina a latere avulsa, aliam sibi mox accersivit. Adeo vero ut animae immortalitatis, divinique iudicii, aeternis aut gaudiis, aut poenis destinantis certissima fide tantum coercitus, deterritusque, foedissimis Epicuri latrinis sese non immerserit. Pag. 373.

L I B E R VII.

ADolescentia pluribus indecora nominibus horrore sepulta: ad iuventutis altiora, ad annum scilicet aetatis suae trigesimum-primum divertit; cum Deum humana forma minime distentum omnino suasus, genuinum eius conceptum sibi obiicere satagit: at infeliciter, in corporeas formas semper recidens. Non vulneri, non plagis, non corruptioni obnoxium Deum: adeoque a substantia aemula non impetitum; peccatum non in eumdem Optimum, sed in arbitrium nostrum revocandum satis detexerat. At interim admodum tortus: quomodo voluntas tam bona manu compacta, pro eo quod Parentis egregiam indolem sequeretur: quasi adulterina in perversa, in mala praeceps abiret. Alios etiam non leves in divina Sapientia progressus habes: Mathematicorum phaleras ratione, & facto, seu experientia edoctus exsufflandas; Deum omnis varietatis expertem; res humanas inspicere, & alta manu moderari; in Christo, atque divinis Scripturis viam salutis esse bene cognoverat. Effunditur inde in Platonicorum voluminum laudes: in quibus Deum Patrem eiusque aeternum *Filium* vix non ita aperte, ut in Evangelio *Ioannis* pictos reperiit. Quanquam eosdem libros *Filium* illum ad nos e Caelo delapsum, abiecta *forma*, convicio, ludibrioque inter nos *conversatum* prorsus ignorare libenter fateatur. Haec inter divina luce irradiatus, Dei praeclara quaedam detexit; nihil sese: nihil Deo: nihil universo malum esse. De Christo etiam plura vidit; quanquam circa divinitatem eius caespitaverit, seu verius, prorsus inscius primum abierit. Fatetur tandem humilitatis, atque salutis viam Platonicis minime cognitam in divinis Scripturis se reperisse. Pag. 437.

L I B E R VIII.

AD celeberrimam tandem totius huius historiae partem: & festivissimum aetatis suae annum trigesimum secundum accedit; Cum honoris & pecuniae immodicis curis solutus, feminae desiderio adhuc inflammatus: Simpliciani doctrina, prudentia pietate venerabilis senis gravissimo adloquio: Victorini eloquentia, & omnibus humanis litteris apud Gentes olim summi conversione omnium populorum celebrata linguis, ab eodem Simpliciano aut promota, aut adiuvata, & ipsi graphice picta, ad magnum divinum humile quid provocatus; Antonii Aegyptii divino ge-

gestis, Monachorum, Eremitarum, & similium caelesti vita; duorum aulicorum Imperatoris, ex iis, quos Agentes dicunt in rebus, & eorum sponsarum magnanimo divino voto, & facinore quo nempe animum a terrenis prorsus avulsum ad caelestia transtulere a Pontitiano Afro eximiae pietatis viro ipsi in familiari sermone enuntiatis magis concussus, & ad imitationem prorsus ardens, in hospitii sui hortulum, Alypio ab eo quoque ad divina inflammato pede post pedem sequente, abscessit; ubi post gravissimam, acerrimamque carnem inter animumque luctam: ab Alypio etiam semotus; & sub arbore fici stratus: Numinis oraculo, canentis pueri, aut puellae symbolo expresso, ad lectionem Apostoli invitatus, & in quaedam cap. 13. epist. ad Rom. suae rei admodum consona offendens; in alium virum prorsus mutatus est, & ad Deum conversus; Alypio etiam accuratissime in eius sequelam eunte; Monnica matre divinis gaudiis gestiente, & triumphante. *Pag.* 511.

LIBER IX.

ALtis rependis Numini gratiis de insigni conversionis beneficio sibi collato: reliquum historiae ad eumdem, & sequentem annum spectantis; nonnullis de Iustinae Valentiniani regis pueri matris ab Arianis deceptae in Ambrosium furore: atque SS. Gervasii, & Protasii caelesti revelatione detectis corporibus, deque aliis saepe interiectis, persequitur. Tradens primo, non tumultuariae Rethoricae cathedrae se nuncium misisse, sed paucissimis, qui ad vindemiales ferias supererant, elapsis diebus: ne plurimo populo, ad cuius faciem erat, iactatae fortitudinis suspicionem ingereret. Publico autem magisterio deposito, se in Cassiciacum familiarissimi sui Verecundi rus cum Matre, ceterisque domesticis secessisse: ubi & aliquot scripsit libros; & quasdam etiam ad Nebridium epistolas. Interim quidem magnis iam religiosi animi sensibus Davidicos Psalmos excurrens; & aliquando gravissimo dentium dolore correptus; a quo tamen cum suis in genua provultus, mox liberatus est. Usque dum tandem tempore opportuno adcedente, Mediolanum remeavit, & una cum Alypio, & Adeodato salutaribus undis mundatus est. Ita circumfluebant undique gaudia; Verum cum in patriam reditum parant, apud Ostia Tiberina iam constitutis, Monnica ultimum diem defungitur; qua nimis insigni iactura mox Augustinus oppressus, & tortus, lacrymis ubertim inundantibus primo vim infert: liberum tandem aditum facit. Nunc vero teneris ab unguiculis tantam Matrem Lectorum oculis sistens, plures eius eximias dotes: at potissimum prudentiam, fortitudinem, ac pietatem edisserit. *Pag.* 569.

LIBER X.

QUi hucusque de gravioribus, nunc de levibus se ad iudicium vocat; Quaerens scilicet, non quis olim fuerit: sed ut modo labatur, aut labi possit. Et primo quidem Deum, quem amat, indicare cupiens, terram, mare, stellas, & similia, se facta suis ipsorum vocibus mox clamantia concitato eloquio excurrit; Addens nec vegetativa, nec sensitiva facultate ad Deum perveniri posse. Inde ad memoriam, in cuius multiplicibus, atque stupendiis celebrandis functionibus totus spatiatur; Habes enim ex illa, tumultu nullo emergente, atque rebus ipsis propulsatis, omnium sensibilium imagines, Praecepta Liberalium doctrinarum, Numeros Dimensionesque secundum veritatem, & prout iuxta propriam naturam consistunt. Actus quoque & affectiones corporis & animi: non quidem eo modo, quo olim insiderunt, sed alio plane diverso. Ex memoria denique ipsius etiam oblivionis speciem habes. Licet vero tam stupenda insit memoriae vis, adhuc eam utpote hominibus, brutisve communem transcendendam, ut ad Deum perveniamus, subsumit; Interim tamen libenter admittens, ad idem negotium eam utilem, ac etiam necessariam esse; maxime cum sit Deus beata vita, quam non amaret quis, nisi in antecessum novisset. At quicunque sint affectionum animi; & similium splendores, adhuc talibus praestat Deus, illa enim mutationi subiacent, cuius Deus prorsus est expers. Nunc propius Augustinus ad animi sui languores; quos antequam exponat, ingenue, & docte praefatur: ex eo quod Deo non exactissime adhaereat, variis humanae vitae fluctibus agi. Et primo quidem, carni se integra mente renuntiasse, non diffitetur: at ea ipsa, quam vigilans spernit, dormiens impetitur. Tum ubi sit adhuc nonnihil infirmus, ubi prorsus sanus; quid sibi, quid omnibus periculosum. Non ita constantissime ut ab ebrietate, a crapula alienus. Odorum, sonumque non adeo, admodum vero rerum ad visionem spectantium illecebris, utpote late sparsis, pellectus. Ad subtiliora procedens, nimis aptum ad mortales capiendos reticulum sibi videri dicit oculorum curiositatem, quatenus ea sciendi pruritum intelligimus. Item: licet honeste, ac etiam religiose possis velle ab hominibus diligi, & pluris haberi: adhuc appetitum hunc malo, aut levi intercurrente fine facillime posse inquinari; quos inter scopulos qualis ipse incedat definire non audet; illud tantum enuntians, se nonnihil laudibus, plurimum autem veritate delectari. Quam autem ex hac ipsa materia latens, atque subtilis animabus paratur laqueus! dum enim cum aliis positi, gloriae contemtum ostentamus, non raro ipsam inanis gloriae auram sequimur. Ab his etiam gloriam prensantibus haud longe sunt qui aliorum gratiam non admodum curant, sed interim typho quodam sibimetipsis blandiuntur. Post haec per digressionem redit momento ad antiqua, & fatetur Dei amicitiam nunquam se parvi fecisse: at cum niteretur ipsum creaturis sociatum tenere, merito amisisse. Tot reticulis aut captus, aut deterritus, Christi subsidium invocat, hic enim versus propriusque Deum inter, hominesque mediator, cui prorsus fidere possis; multi enim Angelorum bonorum visiones prensantes, ab angelis malis decepti sunt. *Pag.* 659.

LIBER XI.

CUm Deum nihil lateat: profitetur Augustinus ei se tot rerum narrationes digerere, ut suam atque legentium pietatem excitet: Iam autem rerum suarum historia consummata, S. Geneseos exordium, primo vero circa Caeli, Terraeque creationem, divina luce implorata, discutiendum adsumit. Et quidem omnia a Deo se facta mox clamant. Quae etiam novimus minime

 cx

ex praeexsistente materia, sed ex nihilo per Verbum, quod & loquitur nobis, quodque etiam Sapientiam appellamus, edncta. Primum vero nugatorum magna pompa disputantium, qua actione Deus ante mundi creationem otium rumperet, petulantiam frangit; haud dubitans talibus Divinae actionis naturam ignorantibus dare, ante Caeli, Terraeque opus nihil Deum fecisse. Immo caussam, & fatuam eam disputationem censet, quae temporis hypotesim trahit: cum tamen illud antequam Deus quidquam faceret, ut vel ex ipsis verbis liquet, non esset. Inde metaphysicarum rerum Doctor ad reconditam abstrusamque temporis naturam ampla disputatione expendendam; Primo novum illud retegens, nonnihil oscitanter nos tempus aut longum, aut breve praedicare; praeteritum quippe abiit; futurum nondum accessit: praesens vero nullam extensionem patitur. Hinc etiam utcunque implexum censet, ut praedicantur futura; si enim videntur, iam sunt praesentia; nisi forte non tam ipsa, quam eorum caussas, & signa intueamur. Postmodum ad abstrusiora accedens, disputat quae sit temporis mensura, utut illud protendatur. In quo maxime occurrit caelestium corporum motus qui in temporis naturam ire videtur. At si quid ex hac re tali disputationi lucrum, potius id inspiciendum est, quo motum ipsum metimur; Nec a vero prorsus abhorret, hominum animum, vel memoriam temporum esse mensuram. Ut vero Augustinus maxime religiosus est, philosophica illa disputatione abiecta, ad Deum animum suum, & Lectorum colligit: ille enim aeternitatem gerit, & nullam creaturam, etiam temporum iuribus eminentem coaeternam habet; praeterita vero, & futura longe altiori ratione ac nos intuetur. *Pag.* 765.

L I B E R XII.

Eadem Genesis verba: *In principio fecit Deus caelum, & terram &c.* interpretationem insequitur; iisve concitatus, plurima detegere ambit. Habes mox bipartitum caelum, bipartitam & terram. Hinc de incomposita materia, & abysso tenebris obsita, terrae nomine significata; Deque informi, quod olim, rem levius adtendens, male pictum, ac foedum credebat. Rem inde disputandam colligens, obiicit sibi caelum, terramque velut duo, quorum primum summum, alterum infimum; utrumque a Deo compactum; adeo vero ut ex materia ad nihili fines posita cuncta Deus eduxerit. E levibus autem ad maiora procedens, Caelum caeli spiritualem creaturam, Conditori equidem minime coaeternam, at supra temporum vicissitudines positam interpretatur. Neve plurimis, quae turmatim se disputationi ingerunt, obruatur; prodit quae certa iam scientia deprehenderit; puta Deum esse immutabilem; omnia, excepto peccato, quod nec ipsi, nec eius dominio nocet, in Deum revocanda. Quibus praeiactis: statuit duo temporis principatum eludere, Angelum, & informem materiam. Quoniam vero Divinorum eloquiorum generalis notio haud importune hic desiderari posset; docet primum, hanc non levem eorumdem laudem esse, ut mira profunditate delitescant, & simul parvulis vulgari superficie blandiantur. Tum ad innumerabiles in illis latentes doctrinas: quod ut sensim digeret, certis a dubiis semotis: profitetur se cum duris illis disputatoribus nolle conferre sermonem, qui aut nimis manifesta ad quaestionem vocant, aut non prorsus Mosi fidunt. Pii ergo, atque ingenio mites adcedant; hi autem de Angelo, ac terra informi statuta haud improbabunt; at forte contendent, caeli nomine Angelum terrae informem materiam Mosem significare noluisse: qua de re varia offert aut data, aut danda iudicia: ipse interim Christianam concordiam maxime pensans, litigio parcens. Nec tamen sententiam, auro scribendam tacens, quaelibet non mala iudicia, si non a Mose, a Spiritu Sancto praeintendi potuisse. Sed & hic, ut est confertus doctrinis, quae haud negari possunt, varios commentarios illis verbis, *In principio fecit &c.* & aliis, *Terra autem erat invisibilis*, facile aptandos enumerat, & etiam discutit. Illud tantum maxime volens, ne falsa aut doceamus, aut a Mose docta suspicemur. Commendans etiam, ne ita fidenter praedicemus, hanc, vel illam sententiam potissimum a Mose inspectam: sed curandum ut vera, & Spiritu-Sancto digna statuantur: quandoquidem, iuxta dicta, unus Scripturae sinus plurimos potest partus gerere. Nec renuit alias expositiones initio Geneseos a bonis, vel malis hominibus dandas exhibere; quarum item, exceptis carnalibus, nullam comtemnendam monet: praeferendam tamen luce veritatis, & fruge utilitatis inter ceteras eminentem, Usque dum tandem sermonem colligens, apertioribus verbis praedicat; non contendendum quid Moses senserit, cum innumeras, & etiam omnes verbis suis choaerentes aequas sententias voluerit. Licet interim ipse Augustinus ad maxime inspectam nitatur. *Pag.* 847.

L I B E R XIII.

Hucusque pius: deinceps piissimus: fere quidquid disputatam est, novis additis, religioni consecrat, & in Dei laudem vertit. Divini brachii, cui ipse, creatura tum corporalis, tum spiritualis, informis, & formata plurimum debent, subsidio invocato; levi quidem, sed ampliori manu Geneseos exordium tractans, Patri, & Verbo Spiritum iungens, Trinitatis mysterium evincit; mox addens divinos eiusdem Spiritus fructus; quamque peculiari ratione, quod aliis Personis haud denegat, super aquas ferri dicatur. Inde ad Mystica plura de Spiritu, ac Trinitate; de Baptismate; Fide, & Spe; Caeloque Firmamenti; plurima vero de Terra, & Mari. Ad mysticas quoque seu allegoricas interpretationes aves, pisces, & cetera animantia deducens. Tum de arcana Dei benedictione, homini, piscibus, & volatilibus, non item ceteris creaturis impertita; De feno, & omni ligno, quod sativi seminis in se fructum babet; Deque piscibus, & cetis iterum allegorice acceptis. Detecto exinde arcano, cur post verba illa *bonum est*, septies repetita, postremo, velut maiori plausu, additum sit, *valde bona*; de Dei potentia, & creaturis male sentientes perstringit. Ad finem tandem adcedens, Dei opera compendio exhibet; iisque omnibus Factoris gloriam gigni & augeri ambit. Allegoriarum autem fructu functo; ad mysticam, altissimam, finis insciam, ex actibus nostris divino subsidio genitis, & roboratis, postque eos adcessuram Beatam Pacem aestuantem animum adiiciit. *Pag.* 925.

IN-

INDEX

RERUM GRAVIORUM

QUAE IN COMMENTARIIS OBSERVANTUR.

Litera l. significat Librum: *c.* Caput: *a, vel alia litera signum* Commentarii: *n. longioris* Commentarii numerum.

A

Ba-

B

C

D

vel

I

Li-

N

O

P

R

S

T

Z

ERRORES. CORRECT.

Fol. col. vers.	Errores	Correct.
4. 2. 1.	favore	favorem
5. 2. *ultim.*	fufpicio	fufpicit
61. *in nota* 1.	quid	qui
68. 2. 7.	damum	damnum
Ibi 17.	iniura	iniuria
71. 2. 20. 21.	*praeferri poteft: ut diligenter adtendenti conftabit.*	praeferri poteft : ut diligenter adtendenti conftabit.
84. 1. 22.	Alios diverfo preffu oris tenere tamen aliquem fonum.	*Alios diverfo preffu oris, tenere tamen aliquem fonum.*
86. 1. 49.	viros	vifos
88. 1. 53.	qui	quia
89. 1. 6.	Facundia	Facunda
94. 2. 20.	omninum	omnium
100. 2. 31.	iniuftum	in iuftum
101. 2. 8.	& littera	e littera
Ibi 50.	fufcis	fucis
105. 1. 47.	negotiis	negotii
107. 2. 6.	fuperftito	fuperftitio
Ibi 29.	abrui	obrui
114. 2. 38.	iroconice	ironice
Ibi ult.	appellabit.	appellabit ?
120. 1. 49.	fcripturam	Scripturam
122. 2. 47.	contendes	contendens
131. 1. 1.	laecto	laeto
Ibi 2. 21.	quiem	quidem
158. 2. 10.	pemoeriis	pomoeriis
163. 2. 2.	ngebat	fingebat
183. 1. 10. 11. 12. 13.	Difplicet autem illic &c.	*Difplicet autem illic &c.*
Ibi 50.	*frica*	*Africa*
213. 2. 50.	Ad haec	At haec
225. 1. 58.	non ut	ut non
233. 2. 53.	amiffimum	amiffum
236. 2. 27.	adtendes	adtendens
240. 2. 36.	Quaerens Auguftinus	Quaerente Auguftino
247. 2. 20.	fpeciaiufque	fpecialiufque
248. 2. 2.	a ta	alta
Ibi 9.	axis	laxis
262. 1. 10.	fuperftitinne	fuperftitiono
265. 2. 4.	excogiata	excogitata
282. 1. 19.	puod	quod
290. 1. 21.	reg lam	regulam
295. 2. 15.	evanaerint	evanuerint
310. 2. 3.	Latinam	Latinum
311. 1. 37.	adfuerit	adferuerit
330. 2. 4.	habes	hebes
333. 1. 10.	expicias	excipias
Ibi 2. 26.	quod non volumus	quod nos volumus
335. 2. *penult.*	audifti ?	audiftis ?
338. 1. 19.	aud citer	audaciter
349. 2. 53.	damnationem	damnatione
355. 2. 2.	oculi	oculis
360. 1. 4.	quadem	quadam
362. 2. 33.	c curbitis	cucurbitis
376. 1. 11.	decerens	decens
394. 1. 25.	hominem	hominum
395. 1. 32.	doctiffimaque	doctiffimamque
396. 1. 24.	dicendum	dicendo
397. 2. 15.	fpecularem	faecularem
400. 1. 26.	parentibus	primatibus
403. 1. 35.	partem	patrem
439. 1. 21.	innuunt & non	innuunt non
464. 1. 4.	Concitant	Concitat
465. 1. 8.	exiftit	extitit
Ibi 2. 28.	pure	putare
476. 2. 1.	profufae	perfufae
505. 1. 40.	humilitate	humilitatem
563. 1. 5.	circra	circa
Ibi 2. 50.	Quos	Quot
565. 1. 55.	exacti	exactis
570. 1. 1.	Vix	Vis
577. 2. 16. 17.	cor ° etiam &c. conf ffum	cor etiam &c. confoffum
585. 2. 47.	magifterum	magifterium
586. 1. 24.	munitiora	minutiora
590. 1. 45.	*arbitror id inebriari*	*arbitror inebriari*
591. 1. 6.	Nec eo argumentatur	Nec eo modo argumentatur
Ibi 22.	immediatae	immediate
600. 2. 23.	facta	facto
610. 2. 24.	facifque	facitque
612. 2. *penult.*	primariae	primaria
761. 2. 3. & 6.	innocenem &c. rerum	innocentem &c. reum
781. 1. 20.	creaturas & fecifle	creaturas fecifle
791. 2. 6.	concludunt	concludunt
819. 1. 18.	forte an	fortean
830. 1. 39.	quale tuum genium	qualis tuus genius
847. 1. 1.	confitetur	confitear
848. 1. 18.	revolutionem	revelationem
849. 2. 11.	deducus	dedecus
855. 1. 17.	genus	genius
860. 1. 2.	Qui	Quia
874. 1. 1.	Numine	Nomine
875. 2. 7.	noctius	noctuis
Ibi 52.	funderis	funderes
876. 2. 20.	ut	tu
912. 2. 34.	Molliffimus	Molliffimis
927. 1. 44.	abiectores	abiectiores
937. 2. 2.	contiuuat	continuat
Ibi 23.	*ad quos de novo &c.* = communiunt	*ad quos de novo &c.* communiunt
939. 2. 21.	qu m	quam
944. 1. 4.	eadem	caedem
958. 2. 34.	Quamvis	Quavis.
Ibi 54.	quod & aves ; ex	quod & aves ex
972. 1. 15.	eq.	feq.
974. 2. 21.	ut, iam	ut iam

Plures alii leviores errores, quive ex caracteris inaequalis & confumti infelici impreffione nati funt, facile ex contextu & fermonis fcopo deprehendentur. Si qui vero graviores diligentiam noftram fugerunt, ab humano & docto Lectore emendabuntur.